
NAZIONALE
EMANUELE
7
9
14

ALEXANDRI
Ab
ALEXANDRO,
JURISPERITI NEAPOLITANI,
GENIALIVM DIERVM
Libri Sex,

Varia ac recondita eruditione referti:

NUNC POSTREMVM INFINITIS MENDIS, QVIBVS ANTEA squalebat liber pulcherrimus, quanta fieri potuit diligentia perpurgati, atque in pristinum nitorem restituti.

Editio ultima, cum INDICE *locupletissimo.*

FRANCOFVRTI,
Sumptibus JOHANN. PRESSII Bibliopolæ
ANNO M.D.CXLVI..

QUÆ DE AUTORIS VITA EX HISCE COMMENTARIIS colligere licuit.

DE Alexandro hoc, nihil à recentioribus βιβλιογράφοις scriptum comperitur, cum tamen eorum tempore vixerit, quorum vitæ à diuersis conscriptæ sunt, nimirum Franc. Philelphi, Georg. Trapezuntii, Joan. Platinæ, Jouiani Pontani, Theodori Gazæ. Nicol. Perotti, Do. Calderini, Hermolai Barbari, Pauli Cortesii, Raphaelis Volaterrani, quos partim Romæ prælegentes audiuit, partim officio sibi deuinxit, partim etiam quæstionibus propositis (vt fieri solet inter doctos) exercuit. Philelphum iuuenis senem obseruauit, illumque Romæ M. T. Ciceronis Tusculanas quæstiones summo artificio prælegentem audiuit. Nicolaum Perottum, & Do. Calderinum scribit sua ætate Martialis apophoreta magna æmulatione Romæ in scholis eodem tempore prælegisse. Professione fuit Jurisconsultus, in qua eo vsque progressus est, vt & in agro Neapolitano, & Romæ causas sæpè defenderit: vbi & ædes ostentis vmbraque illusionibus infames se aliquando incoluisse scribit, ac in agro Vaticano prædiolum habuisse. Tandem vbi in iudiciis gratia & corruptionibus omnia transigi videret, patronisque contra vim potentiorum nihil amplius præsidii esse: relicto foro, & causarum actionibus, in mitioribus studiis ætatem consumpsit: satius esse ducens, vt ipse de se inquit modico ciuilique cultu contentum viuere, quàm bona animi turpi quæstu pessimo exemplo fœdare.

JVRIS

JVRIS VTRIVSQVE PRVDENTISSIMO, SENATVS PARISIENSIS PRIMO Præsidi D. Petro Lyseto, Joannes Ferrerius Pedemontanus S.D.P.

VOD vos in isto honoris ac dignitatis fastigio positi, tanquam iuris quidam Coriphai ac vertices, prouincia prastatis: vt eam prauis morib. extirpetis, quàm optimis legib. formetis, prases idem maxime, atq; aquissime: id nos pro mediocritate nostra in re literaria iam multos annos si non vt dignũ est, prastamus, sedulò conamur certè, nempe vt ex optimis quibusq; autoribus dum ad prala reuocantur, in mille exemplaria transfundendi, mendis repurgatis, illos ad germana ac natiua lectionis integritatẽ reformemus quod vt ne plurib. documentis probare nitamur qua apud non paucos Bibliopolas testatissima sunt, paucis ab hinc mensibus, cùm Alexandri ab Alexandrro iurisperiti Neapolitani cõmentarii, quos Geniales dies inscripsit (ab eo puto, quòd genialibus diebus, quib. à feris feria sunt, ea qua in his tractat, maximè conuenant) redimprimendi essent ego ab Ioanne Roigny, viro in excudendis optimis autorib. perdiligenti, rogatus vt recognoscerẽ, multa in his pudenda errata, facilè pro nostra indefessa librorum lectione sustuli magnam, vt opinor, ab his gratiam initurus qui id ocii quod subinde inter molesta negocia contingit, non ociosè transigere solent. Quam ego gratiam hi tibi omnem acceptam referant velim, amplissime vir paruam quidẽ illam fortasse, sed quam nouo aliquo ingenioli mei fœtu prope diem auctiorem facere, Deo bene iuuante confido, vt apud te nuper vltrò me facturum recepi. Nam qua me benignitate ac facilitate, *vt es hominum humanissimus cum adolescentulis meis admisisti, dum querelam nostram ad te de hisce calamitatibus, quibus maximè premimur, supplices deferremus puto nihil esse in nobis debere quod nõ tibi posthac in perpetuum debeamus.* Nam *quum tot pragmaticorum iam ad fastidium vsque exerciti cautionibus, nusquam finem inuenerimus, tu vnus tandem vt iuris & aqui peritissimus & seruantissimus, viam nobis pro tua bonitate aperuisti, qua semel ius nostrum obtinere possimus nempe vt tu, si causa nostra merita semel à prudẽte aliquo & optimi iuris gnaro planè sis edoctus & causa nostra apud amplissimum ordinem istum verta*-

tur æquissimam sententiam pro iure & æquo pronunc... Id quot si fit, in tuto nauigamus. Nec enim nos hic aliud quam iure ac moribus iudicari postulamus: tantum, ne aperta calumnia, vel extortis nescio quib. fauoribus, ne dicã vi & rapina spoliemur. Pupillorum ac viduarum causas Deus iudicibus semper voluit esse commendatissimas. Iam verò quorum pupillorum causam tuemur? Adolescentulorum certè nobilissimorum, quiq; non alio in patriam hanc sunt animo, & florentissimum Galliæ regnum, quam eorum auunculus, nempe vt pro eo animã profundere non dubitent. Ac merentur (ni prorsus fallor) multis quidem nominibus, vt si aliunde eis prospectum non esset, vt publicè, vel certè regia munificentia alerentur. Sic.n. Franciæ amorem, non secus ac maiores ipsorum vnde genus traxere induerunt, vt ab omnib. bonis & hic & alibi in reb. suis antiquissimis meritò iuuari promereãtur. Sed quid diutius hic immoror? Ignosce quæso, vir amplissime iustissimo dolori meo, & quam personã sustineã, expende, nempe pupillorum horum non pedagogi tantum, sed auunculi & pene parentis dixerim. Nec.n. eos aut prodere aut deserere certum est, erga quos multis jam annis paternum quendam affectum indui. Præterquam quod etiam si nulla tali necessitudine mihi coniuncti essent, debebam tamen ego eis hic non deesse, cui res & causa hæc omnis est notissima. Non.n. minus in culpa est, magnorum virorum iudicio, qui insontes iniustè opprimi patitur, cùm tueri possis, quam qui iniuriam vltro affert. Quamquam non ego minus hic periclitor, quam mei, vt qui non modò fortunas meas penè omnes in horum tuitionem impenderim, sed etiam ære alieno grauissimo eorũ causa me obstrixerim. Sed hæc iam missa facio, in tua æquitate iudex æquissime totus acquiescens. Ad Alexandrũ redeo, quem tibi eo chariorẽ fore spero, quod similis professionis homo ad te tanquam hospes, iurisperitus ad iurisperitissimũ, adde & seruantissimũ, venit: qui te colloquiis suis, tam variis tamq; eruditis, domi à seriis feriatum, vel serio oblectare possit. Animi enim quã corporis oblectamenta potiora semper existunt, & ea maximè semper audire iuuat, quæ & rara sunt & auditu iucundissima, quibus totus hic noster scatet, vt nulla pagina sit non admirationis plena. Accipe igitur Præses amplissime, hoc quicquid est munusculi nostri, qua soles fronte cætera, dum nouas tibi strenas ex hortulo nostri ingenii concinnamus. & causæ nostra, quod æquum & bonum patietur, fauorem tuum accommoda. Vale, pupillorum dulce decus & præsidium.

AD, II.

AD ILLVSTREM ANDREAM AQVÆVIAM, DVCEM *Adriæ virum eloquentiss.* Alexandri *ab Alexandro, iurisperiti Neapolitani, in suos Geniales dies præfatio.*

ENIALES meos, & à seueris studiis lucubratiunculas, succisiuis temporibus excogitatas, an dicarem tibi Dux inclyte, diu ancipite cogitatione & dubia mente in vtramq; parem distractus sum. Cum enim ætate nostra te ingenio & facundia propè singulari videamus, quid dignũ eruditione tua, aut satis exploratum probatumq; homo ego tumultuarius, in litibus & foro versatus, apud te afferre possem, hæsitabam Nunquid ex agro ieiuno & exili, poma Alcinoo (vt aiunt) aut Floræ serta dare tentarem, vt quod Phormioni *Hannibal*, id tu mihi aliquando obiectares? Rursus commentatiunculas meas, qualescunque forent, cuius patrocinio tutò commiterem potius quàm tuo, habebam neminem. Solus tu mihi occurrebas, cuius ingenii præstantem vim, & dicendi facundiam noscitabamus: cuiusque præter familiæ genus inclytum, præterque auitam gloriam, fortunæque & & animi dotes, etiam acre iudicium examussim de studiis bonarum artium & omni antiquitate, sæpenumero factum audieramus. Accipias ergo opusculum & iocos meos, quibus quando à foro & negociis ocium & quies erat, quandoque ab incursu calamitatum, & sæuientis fortunæ procellis respirare potuimus, cum amicis interdum ludere solebamus: quibusque mores & exempla omnis vetustatis, veterumque illa institutio auorum tam circa honores & magistratus, senatusque consulta, remque bellicam & militarem, quàm circa quæ sacra, cæremonias, cultusque deorum: quantumque à nostra religione, qua recte imbuti sumus, quæque

 nobis

nobis sanctissima & prouidentissima constituta est, illa discrepent, liquidò tibi innotescere possit: opus sanè operosum: non quò iudicium censuramque tuam, quæ pensiculata nimis & acris est, quam nos subire formidamus, experiar: sed quò patrocinium mihi aduersus cauillantes, si qui fortasse sunt, paratum inueniam. Siquidem hæc aliquibus non probari, & fortasse non nimis docta aut exculta visum iri, haud dubito. Id tamen qualecunque sit, tu boni æquique consulos. Nam etsi tuo graui & firmo iudicio dignum opus non sit, rudibus saltem ad capiendum maioris operis incrementum, & quandam vetustatis imaginem, vitandumque inquirendi laborem, cum omnia ex pluribus studiis collecta, complecti memoria non sit, fortasse proderit. Legentes tantum quæso meminerint, homini in foro versato, & tumultuariis iudiciis ferè pessundato, qui nec curis, nec negotio vacat, animo etiam tam variis actionibus occupato & impedito, quæ maximè à quiete doctrinam auocant: vt quid dignum auribus, diligenterque exploratum, aut satis grauiter pensitatum, in medium adferre possit, non facilè dari. Adde quod antiquitatis omnis ratio cognitioque, & si quod est vetustatis exemplar apud autores multiuagos, Græcos & Latinos, quos vndiq; conquisitos, quoad facere potui, euoluimus sparsim & intercisè detrusa, nec in promptu exposita sunt. Adde causarum & negociorum, priuatarum publicarumque rerum solicitam curam, quæ sapientis quoque animum in diuersum trahit. Sed qualecumque hoc munusculum futurum sit, id à te peto, vt meum erga te sincerum animũ, fidemq;, & sedulum in omni fortuna obsequium, saltẽ testari videatur: quod ita acceptũ iri à te, etiam atque etiam postulo. Vale.

LIBRI

LIBRI PRIMI GENIALIVM DIERVM CAPITA.

Caput. LIBRI SECVNDI CAPITA.

Quæ

quo

Caput TERTII LIBRI CAPITA,

Caput QVARTI LIBRI CAPITA,

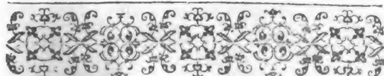
QVIN-

Caput. QVINTI LIBRI CAPITA.

Quid

SEXTI LIBRI CAPITA. *Caput*

ALEXAN-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRIS PERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER PRIMVS.

Locus ex Tranquillo de testamento Cæsaris, in natali Iouiani Pontani inuicem discussus.

CAPVT I.

ACCERSEBAT plerunque nos in hortos amœnissimos, ubi ædiculas habebat Iouianus Pontanus, in nostra Parthenope vir memoria quidem nostra, omnibus bonis artibus atque omni doctrina prædicus: cui præter ingenii mansuetudinem, quæ plurima in homine fuit, munditia verborum & compositus ille sermo, ad omnem ingenuitatem plurimum accessionis faciebant. Illoque conueniebamus complusculi, quibus bonarum artium studia, eædemque disciplinæ, atque nõ absimilis discendi facultas erat. Detinebat demulcebatque nos vir ille fandi dulcissimus, egregia quadam & illustri oratione, sermoneque perquam lepido & venusto, totos plerumque dies: tanta in eo comitas, tantusque lepos erat. Forte autem, cum natalis sui diem annum Decembrio mense, vt solebat, cum amicis celebrare vult, euenit vt & nos vna cum reliquis mihi coniunctissimis, primis ab eo tenebris acciti apud eum conueniremus. Quo cum venimus benigne quidem & comiter accepti, ad focum consedimus, festiuissimisque colloquiis *Iouianus Pontanus.*

quiis noctis particulam cum mira suauitate traduximus, cum interim Jouianum florenti quadam facundia & sermone quam castissimo de literatum disciplinis differentem, animo serio & aure attenta exciperemus: quo sermone desito cum iam mensas & cœnam instrui iuberet, cæterisque nimis intempestiuum cœnandi tempus esse videretur: Quin ergo inquit optimi iuuenes, dum cœna apparatur, dumque obsonia elui matura fiunt, aliquid per hoc otium legimus? Jussitq; mox adferri sibi Suetonii Trãquilli Cæsarum vitas. Aderat inibi adolescens tunc quispiam lætæ indolis, atque à literarum cultu non abhorrentis, huic demandat, vel diui Iulii vitam donec maturũ cœnandi tempus foret nec turbide, nec ambigue legat. Accipit ille cupidus & libens, atque diserte admodum legere incipit: cum nos interea ea lectione demulsi, legentis verba, & compositam illam dicendi breuitatem, summa cum attentione captaremus, cumque ad calcem lectionis ventum foret ancipiti sententia, & opera verborum significatione, de testamento Cæsaris, in hæc verba ipsum loquutum offendimus: Sed nouissimo testamento tres instituit hæredes, sororum nepotes. C. Octauium ex dodrante, L. Pinarium, & Pediũ ex quadrante, reliquos in ima ceta, C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit: plerosque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominauit, D. Brutum etiam in secundis hæredibus. Populo hortos circa Tyberim publice, & viritim trecentos sestertios legauit. Quibus perfectis, puerum subsistere Iouianus iubet, & ad Dentatum conuersus, iuuenem, qui, vt mihi videbatur, in cognoscendis rebus lectione multa exercitus erat: Quid tu, inquit, Dentate sentis de hoc quadrante, & dodrante, in quibus hos hæredes scriptos autor hic memorat? Cumque ille hæreditatis quotam esse partem asseueraret, in qua illos institutos à Cæsare arbitraretur: proba, inquit Iouianus, hæc & vera sententia est, sed inops admodum & ieiunia: plus ego desidero. Et me intuitus, rogat nunquid nostro iure ciuili in quo multum operæ per id temporis impendere videbamur) aliquid de eiusmodi partibus tradatur? Tum ego: Memini, inquam, traditum memoratumque apud nõnullos veteris disciplinæ authores, præcipue apud nostro

nostros Iurisconsultos fuisse, omnem hæreditatem quantacunque esset, si morientis supremo iudicio non esset diuisa, tum ab ipso iure in duodecim partes omne illud patrimonium partiri, quas quidem partes omnes in vnum collocatas, assem pleraque antiquitas dixit: singulas verò disiunctim diuisas, vncias appellauit. Itaq; si te hæredem in vncia instituero, duodecim partes diuiso prius toto asse, hoc est, omni matrimonio & fortunis meis vicesima tantum pars tibi institutionis iure debebitur cùm verò te hæredem in assem effecero, solidam hæreditatem & integrum patrimonium, nullis diminutis partibus transferri volo. Hæ autem duodecim vnciæ, quæ assis appellatione continentur, propria nomina à veteribus Iureconsultis, singulæ nactæ sunt: nam præter vnciam & assem ea pars, quæ sextans appellatur, duas totius assis partes, hoc est duas vncias habet, quadrans verò tres. Cum ergo hic in quadrante hæredes institutos L. Pinarium & Q. Pedium videamus, quin ex duodecim vnciis integro Cæsaris patrimonio diuiso, tres tantum vnciæ, hoc est, quarta totius hæreditatis pars his duobus debeatur, in dubium non venit. *D*einceps est triens, id est, tertia pars totius assis: quatuor enim hæc continet vncias, quincunx verò quinque. Semis autem dimidium illius habet, quod asse continetur, quæ quidem pars sex vncias ex toto asse vendicauit: quippe cum totus as in duodecim vncias diuidatur, quod dimidium illius est, sex vncias, id est, semissem efficiet. Septunx autem septem consequitur vncias, bes octo, dodrans verò nouem. Cum igitur in dodrante (vt Tranquillus hic refert) C. Octauium Cæsar testamento heredem fecerit, ex duodecim vnciis, in quas Cæsaris hæreditas diuisa fuit, hic in dodrante institutus, nouem consequetur. Reliqui verò duo, L scil. Pinarius & Q. Pedius, quadrantem, id est, tres vncias ex integro asse, & quartam totius hæreditatis vendicabunt. Inter hos ergo & illum duodecim vnciæ, & tota Cæsaris hæreditas diuisa fuit Dextans autem decem signat vncias, deunx verò vndecim. Quod à Iuuenale non inscitè, vt arbitror, dictum est:.

Hæreditas omnis in xij partis, diuisa.
As.
Sextans.
Quadrans.
Triens.
Quincunx.
Semis.
As.
Septunx.
Bes.
Dodrans.

Vnciolam Proculeius habet sed Gillo deuncem.

Totum enim assem diuisit, cum ex duodecim vnciis alteri vnciam, alteri vndecim vncias patrimonii tribuit Est

Dextans.
Deunx.
Iuuenalis locus Sat. r.

 quidem,

quidem, inquit Iouianus, ita vt dicis, satisque de quadrante & dodrante, deque vncia & asse, vt à iuris studioso explicatum accepimus: sed vnum illud etiam me angit in quo ancipitem cogitationem iam diu duxi, sæpiusque in hoc quærendo fui. Nam cum tres hæredes institutos autor dicat, plures postea nominauit, Caium scilicet Octauium, Quintum Pedium, & Lucium Pinariũ: demum adiicit, reliquos in ima cera, hoc est, vltima testamenti parte scriptos fuisse. Etenim si totus as inter eos, quos modo nominasti, absumptus est, quid reliqui sit quod istis debeatur, non equidem video, totus enim as, vt modo dixisti, totam absumit hæreditatem, & dodrans cum nouem signet vncias, quadrans verò tres, duodecim vncias & totum efficiunt assem. Neque est prætereà quod ex defuncti bonis amplius asse, hæredi scripto debeatur. Ergo aut frustrabuntur peculio Cæsaris isti reliqui in ima cera adiecti, aut alia quædam hæreditas obuenienda est, vt istis etiam satis fiat: quorum alterum si asseueras, profectò perperam & absurde dixeris. Neq; ego Tranquillum vel sincerissimum scriptorum tam inconsiderate loquutum arbitror, vt plusquam oporteat, aliquid in scribendo addiderit: siquidem tam circuncisus in explicandis adnotandisque reb. fuit, vt arguta breuitate pleraque potius perstrinxisse quam aliquid plus iusto addidisse videatur. Tum ego, est, inquam, quod dubitetur. Neque abnuerim, quin locus hic perobscurus forsan videatur plerisque: qui tamen, probabili ratione reddita, clarus & expositus fiet. Tres enim Cæsar testamento suo hæredes fecit, ex toto videlicet asse: Siquidem dodrans & quadrans, duodecim vncias & totum efficiunt assem. Et quod asse distributo, reliquos in ima cera instituit, equidem denotat, non in noua quadam hæreditate hos admittendos fore, sed postquã in vniuersum bona sua inter hæredes partitus fuit: in ima cera illos qui in singulas partes iure legati admittendi fuerant, nominasse: quæ quidem legata, quamuis toto asse distributo, non extra hæreditatem sunt, sed adscriptis hæredibus, atq; ipso asse debentur. Etenim scriptus hæres qui assem assequitur pro quantitate bonorum in quibus institutus est, legata quoq; distribuet. Vetus enim est testantium mos (quod ipsum apud iurecõsultos lege sancitur (vt primo

Ima cera. *Tranquilli laus.* *Legata.* *Vetus testantium mos.*

primo testamenti capite hæredis fiat institutio, siue vnus siue plures sint: qui in vniuersum bona ex defuncti voluntate capiant: sequente capite & in ima cera, secundi hæredes, legata, & reliqua testatoris voluntas, & dispositio ponantur: siue aliquos onere grauat, aut si quibus dari fierique oportere, testator pro sua voluntate arbitratus est: qui non hæredes, sed legatarii dicti. Siquidem non bona in vniuersum, sed legata & res singulares capiunt. id quo ex integro asse, atque ex toto patrimonio deducitur. Et hoc Tranquillum nunc dicere arbitror. Nam cum primo capite testamenti Cæsar tres fecisset hæredes ex asse, in ima cera, & vltimo capite aliqua posuisse, quæ ascriptis hæredibus debentur, Caiumque Octauium in familiam nomenque adoptasse, secundos hæredes & tutores nominasse, populo hortos publice, & viritim trecentos sestertios legasse. Quibus verbis vltro citroque ad multam noctem habitis, animaduersum est, obsonia iam præmatura & præcocta esse. Mox in aliud tempus dilatis sermonibus, ad natalem Iouiani diem celebrandum, cuius causa veneramus, ab ipso admoniti diuertimus. *Legatarii*

Qui reges vel principes apud varias gentes cognomenta ex suo nomine posteris reliquerint.

CAPVT II.

NON apud Romanos solum, sed apud exteros quoque obseruatum accepimus, vt ab eo, qui de sua republica bene meritus fuit, posteri duces cognomenta accipere operæ precium ducerent. Nam de Romanis principibus nemo ambigit, quin à diuo Iulio & Octauio reliqui Imperatores, Cæsares & Augusti dicti cognominatique sint. *Cæsares. Augusti.* Credo equidem, quod desiderio illorum post funera tenerentur, & tanquam in posteris eadem indoles futuræ virtutis eniteret: ita eodem sibi nomine adoptato, ipsi quoque ad præclara facinora obeunda inuitarentur. Mansitque sequutis Imperatoribus cognomen Cæsaris & Augusti: quod non ipsis modo, sed vxoribus sororibus & filiabus commune fuit. *Augustæ mulieres.* Siquidem Liuia postquam nupsit Octauio, Augustæ nomen tulit, & Agrippina postquam Claudio coniugata fuit. Senatus quoque frequenti curia vxori sorori-

rorique Traiani, cognomen Augustarum dedit: & Vitellius matri, & Faustinæ vxori Antoninus: sic Iuliani vxor & filia, Augustæ appellatæ sunt: quibus hoc etiam honoris tributum est, vt illas quandoque sacer ignis præiret: quem mox sequuti Cæsares pro maiestate imperii, more Persarum regum & Indorum, sibi vendicarunt: tametsi Vitellius oblatum sibi Cæsaris cognomen recusarit, Augusti verò distulerit: quod postea deploratis rebus: quum hostilibus armis premeretur, dimissum reuocauit, & Cæsarem se dici voluit: donec post seriem annorum, haud longo interuallo, Romani principes Antonini cognomenta sumpsere. Nanque à Pio Antonino, Antonius Philosophus, vir omni laude dignus: deinde Commodus, Caracalla, Geta, Heliogabalus, & alii ex Cæsaribus famâ illustres, Antonini nomen sibi adoptarunt: voluitque Seuerus Imperator, vt Romani Imperatores, sicut Cæsaris, sic in posterum Antonini nomen ferrent, hoc suæ posteritati longe clarissimum fore arbitratus. Mox succedenti æuo, collapsa re militari, Ataulphus Gothorum rex, Roma debellata, eò vesaniæ processit, vt quemadmodum Cæsares, sic in posterum Romanos principes Ataulphos cognominari destinarit: à quo instituto, sicut à pluribus aliis, postea desitum est. Nomen verò Imperatoris, prætoribus olim magnarum laudum titulus fuit: quippe hoc honore velut insigni munere, milites summos duces honestabant: isque præcipuus honos habebatur semper. Postea nisi illos, quorum ductu & auspicio conflatum fuisset bellum, & sub quibus decem hominum millia vno prælio cæcidissent, aut saltem duo millia, quæ postea consuetudo increbuit, vel denique mille occubuissent, aut præcipua victoria potiti essent, nullos Imperatoris nomine dignos putarunt. Propterea Marco Crasso quod vrbem Zenodotium trans Euphratem, imbelli certamine & incruento Marte vicit, & ob id Imperatoris nomen sibi arrogauit, magnæ inuidiæ fuit, quòd non multo negotio tantum nomen vendicasset, Pompeius quòd in Aphrica Domitium superasset, quodque ex viginti millibus hostium vix tria millia effugissent, toto conspirante exercitu Imperatoris nomine fuit honestatus: qui licet se Imperatorem salutari permiserit, nunquam tamen episto-

Antonini.

Ataulphi.

Imperator.

Imperatores qui vocati.

epistolis aut chirographis hoc nomen vsurpauit. Julius Cæsar, C. Cæsaris pater, quod Syllanis temporibus multa Samnitum & Lucanorum millia ad Eserniam interfecisset, ab exercitu Imperator fuit appellatus. Mox diuus Cæsar, post pericula depulsa, prænomen Imperatoris sibi arrogauit. Deinde Augustus Tiberium & Claudium Drusum priuignos hoc nomine nobilitauit. Bello quoque Germanico fusis fugatisque hostibus, Tiberio Cæsari & Tito, expugnatis Hierosolymis, miles victor Imperatoris nomen dedit, & trophæum posuit. Cicero quoque, quod Parthos ad Amanum profligasset, & Metellus quod Sertorium vicisset, Imperatoris nomina tulere. Fertur tamen Curio ad Uticam quod eius opera conductis commeatibus, omnium rerum copia abundaret exercitus, Imperatoris sibi nomen asciuisse. Et Scipio bello ciuili inter Pompeium & Cæsarem, vt pecuniam à prouincialibus cogeret, se Imperatorem dixisse. Demum Cæsares, ne in crimen inuidiamque inciderent, Imperatoris nomen tanquam titulum mitem & honestiorem, abrogato regis vocabulo iterum & sæpe desumpsere. Quare Augustus semel & vicies fuit Imperator dictus, & sequuti principes hoc cognomento persæpe nobilitati sunt. Quod etiam apud Græcos fuit vsurpatum, quippe Phocion vigesimum Imperator dictus est: Aratus decimum & septimum Imperatorem gessit. Pelopidas ter & decies, Philopœmenes octauum: quem apud Achæos intra annum bis gerere non licebat, sicut apud Spartanos bis eundem classis præfectum fieri lege vtebatur. Sola mulier Zenobia Palmyrensium regina, quum orientis regnum tueretur, armata in virili veste exercitui præfuisse, & Imperatoris nomen tulisse dicitur, cuius auspiciis pleraque egregie gesta in hostes fuere: sed non solum Romanos, verum eos qui Albæ regnarunt, qui ante Romulum per annos trecentos fuere, idem obseruasse proditum est. Constat enim in Syluio Ascanii filio, qui secundus ab Ascanio suscepit Albæ regnum, reliquos Albanorum reges per ordinem successionis Syluios cognominatos fuisse. Siquidem Æneas Albanorum Rex, & Latinus, & Capys & Capenus, & Tiberinus, ac reliqui deinceps, quandiu regnum Albæ stetit, Sylvii cognomenta ab illo meruere.

Cæsares tandem Imperatoris nomen sibi assumpserunt.

Achæorum & Spartanorum mos

Zenobia.

Sicut Latinis regibus à Murano, qui in Latio regnauit, *Murani.* Murani cognomen inditum ferunt. Quæ quidem res ancipitem mihi animum sæpe agit, cogitatioque subit, cur non exemplo Albanorum & Latinorum, idem quod in imperatoribus, etiam in regibus veteres Romani factitarunt, vt à conditore vrbis Romulo reliqui post illum reges fœlix faustumque nomen acciperent: cum præsertim ipse vrbis conditor, bonis artibus partum firmatumque regnum, inter omnia inimica infestaque longe illud maius auctiusque reliquerit. Sed hanc quæstiunculam relinquamus, quibus huiuscemodi indagare, ingenium abunde & negotium est. Parthos quoque idem obseruasse, vt regum *Arsaces.* cognomenta ferrent, multi prodidere. Etenim Arsaces Scytha, vir fortis & strenuus, quum premente inopia, latrociniis obnoxiam iuuentam ageret, coacta exulum manu, quos Parthos nuncupant, deuicto Seleuco & Man- *Parthi.* dragora, in regem Parthorum assumptus, illud ita instituit, formauitque, vt diem victoriæ tanquam natalem libertatis, multis post tempestatibus solennem celebrarint: qui postquam fato functus est, tanto honori ipsius memoria fuit, vt celebre ad posteros reges cognomen Arsacis ex suo nomine reliquerit. Nam & Parapatius, & Mithridates, & Pharnaces, & qui post illum regnarunt Parthorum reges, cognomen Arsacis sibi posterisque illustri titulo propagatum adoptauerunt. Quorum posteros pa- *Incestus. Parthorum.* rum legitime regnare dixerunt, nisi ex matris incesto & filii concubitu editi forent. Quin etiam apud Indos hunc aliquando morem inoleuisse accepimus. Namque Indo- *Palibroti. Sandraco. Taxiles.* rum reges, alios Palibrotos, alios Sandracoctos, nonnullos Taxiles, sequente nomine in quemcunque imperium transiret ob eximiam in bello virtutem denominatos ferunt. Bithynos quoque ob prioris Nicomedis clarita- *Nicomedes. Cecropidæ.* tem, qui militiæ & domi clarus fuit, Nicomedis cognomen regibus indidisse putant: sicut à Cecrope, qui Athenis regnauit primus, reges Atheniensium Cecropidas nuncupari. Hic enim omnem multitudinem in oppida duodecim digestam partitus fuit, quam Theseus obuiam eundo periculis, ne hostium præda forent, velut vnius *Philomenes. Hellenes.* corporis alumnos, in vnam vrbem postea sociauit & coegit. Et Paphlagonum Philomenes, Thessalorum Hellenes

lenes

lenes ab Hellena, & Assyriorum reges Tigranes dicti cognominatique sunt. Cum enim Seleucidarum imperium ab Alexandro ad septuaginta supra ducentos annos prouectum fuerit, Tigranis cognomen à primo illo, qui Assyriis præfuit summæ iustitiæ temperamento, posteri desumpsere, ita vt per ea tempora quatuor supra decem Tigranes reges denominati ferantur. Quin etiam à Neoptolemo Achillis filio, qui Pyrrhus dictus est reges Molossorum Pyrrhidæ cùm ea loca tenuissent, & Ponti, Mithridatis nomina sumpsere. Is enim cum quo pop. Rom. multiplex bellum gessit, à primo Mithridate sextus adnumeratur, quem Eupatorem vocitarunt. Fuitque literis proditum, reges Persarum, qui spadones in regnum asciti fuere, Bagoios nuncupari. Et in Meroe, quod Candaces præcipua mulier regnum tenuisset, reginas in posterum Candaces cognominari: eaque obseruatio constans & perdiu mansit. Nec me præterit, Ægyptios quoque reges eandem consuetudinem vsurpasse, vt in pleraque historia est. Siquidem cum antea Pharaones dicerentur, Ptolomæus Lagus gregarii militis filius, qui Ægyptum armis sibi vendicarat, post res cum Antigono compositas, cum quo multiplici bello & immodica simultate conflictatus est, Ægypti regnum quandiu vixit, moribus & disciplinis mirificè instruxit ornauitque. Is igitur iam grandis natu, morbo absumptus est, magno de se, vt de tam bene merito principe, desiderio relicto, cuius memoriam Alexandrini tanta charitate prosequuti fuere, vt Philadelpho qui post eum regnauit, & reliquis Ægypti regibus ab illius nomine Ptolomæi cognomenta indiderint. Nam & Euergetes, qui Philadelpho successit, & Philopator, qui Tryphon & Epiphanes, & Philomator, & alter Euergetes Phiton appellatus, & Lagus, & Auletes Ægyptiorum reges, ab illo Ptolemæi dicti cognominatique sunt. Hic enim Philadelphus Stratonis discipulus fuit, omni doctrinæ genere clarus, qui cum viribus attenuatis, infirma valetudine laboraret, miro discendi studio affectus, nobilem illam omnium sermonibus celebratam bibliothecam, conquisitis vndique exemplaribus, omniumque linguarum voluminibus construxit, pulcherrimum sanè regiæ opulentiæ monumentum,

Tigranes. *Pyrrhidæ.* *Mithridates.* *Bagoii.* *Candaces.* *Pharaones.* *Ptolemæi.* *Ptolemæi Philadelph. bibliotheca.*

tolem. hilomator r Philopa- ir vnde icti. quæ ad primum Alexandrinum durauit bellum. Quem Philadelphum, Philomatorem & Philopatorem ob neces parentibus & germanis fratribus illatas, per antiphrasin & irrisionem vocitarunt: sicut Euergeten, quod deorum simulachra à Cambyse disiecta restituerat, quasi beneficum: & Auleten diffamatissimum, quod super cætera flagitia & dedecora, choraulam & tibias exerceret. Hunc enim Auleten ob simultatem Ægyptii regno exegerer qui Romam exul cum venisset, à senatu populoque Romano benigne exceptus, in Ægypti regnum ab Aulo Gabinio reductus & restitutus fuit. Post quem Alexandrini Cleopatram & Ptolemæum puerum regno præfecere sed mota seditione à factione alterius partis, Cleopatra: in Syria exulauit, atque ex illo Ægypti regnum penes puerum sterit. Hic est enim Ptolemæus ille puer, qui Pompeium Magnum ex Pharsalo fugientem, ministro Achilla & Photino miseranda nece affecit: exindeque Alexandrinorum res, vrgente fato, in peius magis ac magis ruere visæ sunt, donec Augustus terra marique victor, Actiaco prælio superatis Alexandrinis, Antonioque & Cleopatra quam matrimonio sibi deuinxerat, victis necatisque, Ægyptum omnem stipendio superimposito prouinciam effecit, quam primus Romanorum Cornelius Gallus præses administranit. Tunc primum sub præsidibus haberi cœpta est atque ex illo finis regum Ægyptiorum fuit.

tol. Euer- tes. tol. Aule- ts. tol Auletes xul restitu- us ab A. Gabinio. tol. puer.

Quæ potestas, quantumque ius aduersus reliquos magistratus, tribunus plebis Romæ fuerit.

CAPVT III.

Tribuni plebis quando creati primum.

TRIBVNOS plebis, quos plebe à patribus discedente & ad sacrum montem secedente, sacrosanctos sibi plebs creauit, nec iuri dicundo, nec postulatis ciuium noscendis, sicut aliquos magistratus, sed ut auxilii latio aduersus consules esset, & illos qui insolenter in plebem insultarent, vtque præsides libertatis custodesque forent, creatos accepimus. Ideo nec in sella curuli sedere, nec purpuratos incedere, nec lictorem vt consules prætoresque, sed viatorem habere illos satis constat. Causa autem hæc est, quod tribunus plebis, populi Romani magistratus non est, propterea cum consulum, prætorum & ædilium, reli-

Tribunus plebis viatorem habebat.

reliquorumque magistratuum, creato dictatore, iurisdictio cesset & conniueat, solos tribunos plebis in potestate esse liquet. Ex reliquis præterea magistratibus, cùm multi vocationem & cognitionem habeant, apud tribunos tantum prehensionem esse absque vocatione, memoriæ datum est. Prehendere enim tribuno plebis licet, & in carcerem mittere, iure sacrosanctæ potestatis, etiam consulem, prætorem, censoremque M. Drusi exemplo, qui tribunus plebis, Philippum consulem, quia concionantem interpellarat, præcipitem egit in carcerem, ita vt non modica vis sanguinis è naribus efflueret. Etiam ab iniuria quæ coram fieret, inhibere, multamque indicere consuli, dictatorique & reliquis magistratibus tribunus pro imperio poterat. Intercessiones quoque aduersus reliquorum potentiam magistratuum, apud tribunos plebis tantummodo sunt. Contra verò dictatoris imperium, à quo non est prouocatio, tribunis intercedendi facultas non est, quamuis plerique contra dictatoris iussum, tribuni intercessionem valuisse contendant Q. Fabii exemplo, qui cum magister equitum esset, & in eum, quod contra vetitum pugnasset, L. Papyrius dictator animaduertere vellet, M. Fabius Pater, qui ter consul dictatorque fuerat, tribunos plebis & populum appellauit, qui intercessione sua, etsi precariam præstitissent opem, reum tamen supplicio exemere. Ego autem cum id aliter compertum non habeam, tribunitiam potestatem semper dictatoris imperio cessisse, ausim asseuerare: ab vnoque tribunorum ad reliquos tribunos prouocare licere, ipsosque intercedere posse, non est controuersia. Neque enim leuis est vnius tribuni in prohibendo potestas. Siquidem vno aliquid fieri negante, nihil cæteri, etiamsi plures numero sint, decernere valent. Id tamen lege cautum erat, ne vltra mille passus ab vrbe ad tribunos prouocatio foret. Ideo si quid sublata intercessione tribunorum, per populum agi vellent, extra vrbem vltra mille passus comitiis indictis, & senatu euocato, decernebant. Tunc enim sine imperio tribunus censebatur. Capitis etiam diem dicere, dictatori vel consulibus, postquam abiere magistratu, & reliquis magistratibus dum in honore sunt, tribunorum potestatis est. Illud certe satis constat, neque

Tribuni plebis potestas.

Tribuni in prohibendo potestas.

neque tribuno plebis diem integrum ab vrbe abesse licere, ne auxilii latio cum opus fuerit, ciuibus desit: sicut Heduis in more fuit, vt qui summum gerit imperium, finibus excedere non posset. Neque eum qui parentem superstitem habeat, tribunum plebis esse oportere. Propterea Seruilius, qui tribunatum gesserat, falso tribunus esse creditus est: quod patrem quem obiisse mortem opinio inualuerat, viuere constabat. Quin & illud animaduertimus, tribunis quoties oportere visum fuit, habendi & dissoluendi senatus, nonnunquam, ne consularia comitia fiant intercedenti ius potestatemque fuisse. Ipsis tamen cum frequens habetur senatus, intra limites curiæ adesse non licebat: sed positis ante curiæ fores subselliis, quæ ad populum pertinerent, senatusconsulta excipere: quæ si probarent T. literam subscribere solebant. Si autem minimè rata esse vellent, poterat senatusconsultum per intercessiones tribunitias impediri. Tametsi æuo posteriore, tribunum frequenti curia, de his quæ ad populum pertinereut, senatum sæpe consuluisse, ibique subsellia habuisse, inter exempla inueniamus: donec Atinio plebiscito tribuno plebis senatores effici meruere. Posse etiam plebem consulere, & rogationes & populum ferre, ac super his leges promulgare, quæ plebiscita dicta sunt, tribunitiæ potestatis esse nemo dubitauit: quod quidem concilium in æde Vulcani frequentes habuere, ibique si qua turbulenta confusio esset, in qua consulto opus foret plebeios aduocare, & concionem frequentissimo concilio habere assueuerant. In quo templo canes pro æditituis esse, & sacrilegis tantum adlatrare, fama ferebat: sicut apud Ætnam in Vulcani templo canes lucrum & templum asseruare dicunt: & in Daunia, Archaiæ, Mineruæ delubro atque in Greta Dictææ matris æde, canes enutriri traduntur: qui Græcis sublandiunrur, barbaros verò insectantur. In sinu quoque Adriatico Diomedeæ aues Græcis mites, Barbaris verò infestæ sunt. Hoc etiam notatum est, tribuni plebis domum cuiuis patere, foresq; illius per diem perq; noctem reclusas esse oportere. Cuius rei causam quærentibus nobis, illud probabile visum, quod congressus faciles ad se præbere, & neminem aditu arcere debet. Nam soli tribuno, noctu pariter & die cuiuis opem imploranti præsto

Canes in templis pro æditituis.

Diomedeæ aues.

præsto esse & ius auxilii sui expedire, atque à cuiusque magistratus nimia potentia plebem tueri fas est.

Quid verbum sino, *cum negandi aduerbio apud Iurisconsultos designet & quam vim habeat in edictis.* CAP IV.

ARGVEBAT quispiam negligentiæ colonum suum, quem partiarium habebat, quod cum fundum suburbanum in agro Neapolitano, vt vetus illius regionis mos est. colendum locauisset, in lege locationis ita scriptũ fuit: Vt colonus fundum bene coleret, bene irrigaret, bene stercoraret, neve quempiam iniussu domini in fundum ingredi fineret. Cum postea dominus poma & fructus arborum clam sublatos. & ex iis nihil ad iustam magnitudinem crescere, quin furto subtractum foret, reperisset: coloni negligentiam incuriamque acerbe atq; acriter apud iudices criminatus est, quantique sua interesset, tanti litẽ æstimati poscebat, Gumq; colonus secundum locationis legem se neminem admisisse, aut in fundum ingredi siuisse contenderet, contra stabat fundi dominus vehementique obiurgatione colonum incessebat, cùm non modo non admittere quempiam, sed etiam euigilare atque attendere nequis ingrederetur, debuisset. Quibus iurgiis ad multam diem protractis, tandem secundum domini postulata iudices litem dedêre, quantiq; domini interesset, tanti litem contra colonum æstimarunt. Sed cum post immodicas altercationes sedatæ res & compositæ viderentur, amboq; & colonus & dominus discessissent: percontatus ego sum iudices, quibus rationib. adducti, contra colonum litem æstimassent: nam pacto stetisse videbatur, si neminem permissu suo in fundũ ingredi siuisset: atq; ideo secundum pacti legem potius absoluendus quam condemnandus fuit. Tum ex his vnus literis homo multis præditus, comprobata quæstione: Verbum, inquit, *sino*, in conuentione positũ, si cum negandi aduerbio ponatur, nõ solum hanc habeat vim; vt quis contra facientem prohibere debeat: sed vt impensè operam det, ne ob secordiam negligentiamq; secus fiat: quod nisi factum fuerit, culpa commissa est. Debuit ergo colonus iuxta conuentionem deductam in chirographo, non solum ingredi volentem prohibere: sed enixe dare operam, & fundum ita custodire, ne quid ob secordiam furti damnive dominus pateretur

Sinò cum negatione.

tur quod quia molliter fecit atque neglexit, iure mulctandus fuit. Et ne, inquit, me hoc tantum asseuerare putes, poterit apud te multum fidei fecisse Alphenus iuris publici priuatique peritus, qui de hac quæstione, de qua tu modo quæris, consultus, ita respondit: (tum ibi libellum mirandæ vetustatis è sinu depromit, corrosis iam & senio labentibus literis: in eo ita scriptum fuit) Redemptor syluam ne cædito, neve findito neve deurito: neve quem findere, cædere, vrere sinito. Respondit Alphenus, locatorem potius id videri voluisse, vt redemptor non solum si quem casu vidisset syluam cædere prohiberet: sed vt curaret dare operam, ne quis cæderet. Quod cùm legissemus, tum planè animaduertimus grauiter simul & verè litem æstimatam & iudicatam fuisse.

ff. loca. l. in lege, locationis.

Ex quot militibus decuria, centuria, ordo, manipulus, vexillum, turma, cohors & legio, à Romanis *scribi consueuerint.* CAPV. V.

IN antiquis annalibus illorum qui in re militari docti Romani moris & iuris fuere, intercisè scriptum inuenimus, militum ordines in acie instruenda, alias minores, nonnullos maiores descriptos fuisse, quò facilius cuius ordinis quisque miles, cuiusque manipuli esset, & sub quo duce militaret, dignosci animaduertiq; posset. Ideo Imperatores singulas centurias ex centum peditibus, decurias verò ex decem equitibus scribere solitauere, vt hac militum descriptione distinctior acies & instructior fieret. Ordo autem minor centuria, maiorque decuria, ex sexaginta militibus constat, cui præerat vexillarius, plerunque centurio aut ordinis ductor. Manipulus leuis ex viginti militibus & turba scutatorum fit, *Persis* ex viginti quatuor, militesque manipulares appellati. Huic etiam centurio præerat, quem manipularem vocitarunt. Manipulos verò quindecim suis interuallis distinctos, in prima acie velut fortissimum robur plerumque Imperatores locarunt. Leuisque manipulus dictus, quod hastis milites gæsisque, non armis grauioribus muniretur. Turma quasi terma, triginta equites, hoc est, tres decurias, & decuriones tres vetusto more recipit, honore præstant: & ordine. Ex tribus enim centuriis, Ramnensi, Titiensi, & Luceri, (quas à prima origine ad belli pacisque munia

Centuria.
Decuria.
Ordo.
Manipulus leuis.
Turma.

munia Romulus instituerat) triginta equites singulis conficiendis turmis scribere solitus fuit, exque ea lectione turmæ constitutæ. Sed turma ex equitibus, centuria fit ex peditibus. Has quoque tribus veteres nuncuparunt, & qui his præsunt, tribuni vocati. Primipilus ex trib. vexillis cõstat, qui centurionem habet, cui primipili nomee, qui ordine primus erat, siquidem centuio primus, & primipilus, ac primi ordinis ductor idem fuit, postque ductor popularium in Romanis castris sæpe meruit, & ordines duxit. Vexillum ex centum octoginta tribus hominib. fit. Horũ primum triarios habet veteranos, & summæ virtutis milites: secundũm rorarios, fiduciæ paulò minoris: tertiũ vero accẽsos, qui minimi roboris, vel in fronte locati, primos congressus excipiebant, vel in postremã aciem reiciebãtur. Cohors alia militaria ea mille quingentos pedites, equites verò centũ triginta duos habet. Cuius generis cohortes, quod ex lecto milite constabant, ad subita belli, quo lapsam aciem repararent, seruare soliti sunt. Aliæ quingentariæ, quas ex quingentis quinquaginta peditib. equitibus vero sexaginta sex plerumq; descripsere. Ex quibus nonnullæ consulares, aliæ prætoriæ, aliæ vrbanæ, multæ legionariæ, pleræque auxiliares dictæ. Cuius generis cohortes numero decẽ, iustã efficiunt legionem. Tametsi cohortes quinquagenatias apud Latinos, Samnites & Hernicos, & apud Camertes sexcentorũ militũ quandoq; descriptas legamus, quas in centurias: centurias verò in cõtubernia, nonnunquã duces diuisere, vt decem militibus vno tabernaculo degentib. præesset vnus, qui contubernii caput foret, ipsaq; cohabitatio contubernium dicta. Cyrus tamen contubernia pro numero cẽturionum diuisisse fertur, singulisq; tabernaculis centum milites cohabitare iussisse, qui vno cõuictu viuerent, & sub eodẽ Centurione militarent. Lycurgus vero ad maximos conatus turmam quadratã ex quinquaginta equitib. fecit, quã ἰλαμὸν vocitauit: qui etiam equites, ac pedites in sex tribus diuisit, quarum quælibet tribunum militum, & quatuor præfectos manpulares habuit, quinquagenarios octo, duces turmarum sedecim. Ex quibus tribubus aliquando tres, nonnunquam sex turmæ pro necessitate constituebantur. Inter cæteras fuit Spartæ cohors Pitaneta præcipui

Centuria *Tribus.* *Tribuni.* *Vexillum* *Triarii.* *Rorarii.* *Accensi.* *Cohors milliaria* *Quingentaria cohors.* *Consulares.* *Praioria.* *Vrbana* *Legionaria.* *Auxiliares.* *Quadragenaria.* *Turma quadrata.* *Pitaneta cohors.*

pui roboris, quæ vltimo discrimini, & ad extremos casus seruabatur. Et tametsi centuriæ, decuriæ, turmæ, cohortes, equitatus pro voluntate, proque arbitrio sæpe auctæ & immunitæ, nonnunquam duplicatæ fuerint, idem tamen hominis, quamuis mutato militum numero, sortitæ fuere. Legio autem non vno semper eodemque ex numero fit: sed pro robore proque militari multitudine, modò maior ampliorque, modò exilior esse consueuit, sæpiusq; numero & genere variauit. Romulo primum regnante, legio ex peditum tribus millibus, equitibus verò trecentis fieri cœpta est: quam quòd ex lectis militibus confecerat, legonem appellari maluit. Aucta mox ciuitate aduentu Sabinorum, & crescente imperio, sex millium peditum, equitum sexcentorum, legiones fieri cœptum Plutarchus autor est: cuius testimonio amplissimo mouerer, nisi quòd à. C. Mario primum, cum aduersus Cimbros moliretur arma sex millium & ducentorum peditum, equitum verò trecentorum descriptas fuisse T. Liuius memorat. Scipio deinde cui Aphricano fuit cognomen, cum in Aphricam traiiceret, duas Canensis exercitus legiones ita suppleuit, vt singulæ sex millia & ducentos pedites trecentos haberent equites: sæpiusque in describendis legionibus variatum fuit, vt modo quatuor millium peditum, equitum verò trecentorũ legiones fierent: modò qninq; millia peditum, equites treceti in singulas essent legiones. Quibus Romani duces ob varios euentus nomina indidere. Siquidem C. Cæsar Martiam & Alaudam præcipuas nuncupauit, decimam maximo in honore habuit: reliquas verò à numero dixit. Nero ad Caspias portas ducturus, sed millium militum legionem fecit, quam phalangem magni Alexandri appellauit. Otho præcipuæ legioni, auxiliatricis nomen dedit: Vitellius, rapacis: Varro, vni vernaculæ: Pompeius gemellæ, quòd ex duabus vnam effecerat. Hadrianus Mineruiam. alii primigeniam, nonnulli classicam, pleriq; Italicam, septimam, Galbianã, geminã Vindemissam, alii Claudianam vocitarunt: Valerianus fœlicem. Samnites linteatã, Græcis verò Hipparchĩa ala fertur præcipua, quæ ex quingentis duodecim constabat equitibus & alia agema: Macedonibus Etherioa. Apud Romanos Scriboniana & Singularium. Antiochus

Legio.

In legionibus describendis variatum.

Legionum diuersa nominia.

Legionis præcipua varia appellationes.

Græcorum ala.

ἱππαρχία.

ἄγημα.

chus Gemeam, mille equitum alam vocitauit, inter quas ala Campanorum, ex quingentis fere equitibus multum anteisse fertur. Illud plane constat, veteres Romanorum perraro, & nisi contra maximos conatus plus quatuor legionum exercitus scripsisse, atque in iusta legione centurias sexaginta, manipulos triginta, cohortes decem ponere consueuisse. Quodque iure militari præter descriptos singulis legionibus milites, qui Romani vel Latini nominis erant, semper auxiliares ex sociis ciuitatibus finitimis, aut externis, peregrinæ iuuentutis sub disciplina & cultu Romano, & auctum voluntariis agmen iungi consueuere. In quo id seruatum est, ne vnquam amplior numeros auxiliariorum ex peregrinis copiis, quam ciuium foret: tametsi à prima origine Romani semper suo millite, nullo externo adiuti militarint. Quodque singulis quatuor legionibus, tribuni militum seni ac deni præfecti centuriones, decuriones & legati præesse consueuere. Est quoque illud animaduertere, lege militari sancitum, vt miles subsit centurioni, centurio tribuno, tribunus præfecto castrorum, præfectus legato, legatus consulis pareat imperio. Consul autem, & magister equitum, sicut reliqui magistratus, dictatoris iussui & potestati subest. Claudius vero Cæsar militiam ita ordinauit, vt post cohortem, alam, post alam, tribunatum legionis daret: quam militarem institutionem à Lacedæmoniis fluxisse crediderim, à quibus reliqua Græcia annorum duces, velut rei militaris expertissimos, petebat, quibus in more fuit per gradus maiores duces minoribus præesse: & ne turbatis imperiis confunderentur, munia distincta mandare multis. Nam cum rex apud eos summum gerat imperium, post regem fuere duces: proxima dignitate tribuni, post tribunos centuriones: deinceps decani. Ita vt cum gerendarum rerum cura & procuratio multis incumberet, in exercitu vix quispiam mediocri prudentia vir sine honore aut imperio foret.

Gemea ala

Iusta legio.

Singularum legionum capita.

Ordo magistratuum in re militari.

Militia ordo.

Lacedæmoniorum duces rei militaris peritissimi.

Ex quibus caussis Dictator apud Romanos olim, & quare fieri consueuit.

CAP. VI.

DICTATOREM, à quo provocare non licebat, quemque summum Romæ imperium tenuisse certum est, non

Dictatores cur crearentur.

modo laborante republ. & trepidis in rebus, cum aut de communi libertate ageretur, metusque de summa rerum esset, quod vltimum erat consilium: sed ex variis euentis, diuersisque rerum causis creari solitum accepimus. Nam & claui figendi, & senatus legendi, aut magistratus coercendi causa, nonnunquam quæstionibus exercendis, plerunque comitiis habendis, sicut res tempusque postulabant, etiam florente republica, & procul à belli tumultu, creatum fuisse liquet. Constat enim ciuitate morbo laborante, cum vis pestilentiæ & insanabilis pernicies, tabesque ciuitatis ita per omnium capita peruagata esset, vt nec ope diuina nec humanis consiliis levari posset, quotidieque variis morbis corpora effecta caderent: ex seniorum memoria repetitum, pestilentiam quondam fixo à dictatore clauo decessisse. Ideo C. Genutio & L. Æmylio Mamerco consulibus, & sæpe alias, cum graui morbo ciuitas affecta esset, senatus L. Manlium imperiosum dictatorem claui figendi causa dici iussit, qui dictator dictus, clauum panxit, isque clauus dextro lateri ædis Iouis Opt. Max. in Capitolio fixus fuit. Post quem cum Romæ de veneficiis quærerent, & aliquot matronæ damnatæ forent, eaque res prodigii haberetur loco: vt mentes alienatæ, sui compotes fierent, simili memoria ex annalibus repetita, claui figendi causa dictator creatus Cn. Quintilius fuit, qui fixo item clauo, cum eo piaculo ciuium mentes sui compotes fecisset, discordesque animos conciliasset, dictatura se abdicauit. Eos autem clauos fuisse æneos notasque numeri annorum, quibus tunc tempora designabant, habuisse, idque à Vulsiniis emanasse ferunt: quibus in vsu erat, clauos indices, numeri annorum habere fixos in templo Nurciæ Hetruscæ deæ. Comitiorum vero causa, si quando neuter consulum bello abesse poterat, vel morbo aut alia necessitate comitiis præesse nequirent, senatum absentes COSS. dictatorem, qui comitiis præesset, dicere censuisse, sæpe compertum est. Dicebat enim consul dictatorem comitiorum causa in castris, vel vbi terrarum erat, cum ipse à bello auocari commodo reipublicæ non posset. Quæstionibus quoque exercendis creari dictatorem, argumento est, quod Sp. Melio imperium populi Romani affectante, cum nullius imperio

Claui figendi causa.

L. Manlius clauo fixo pestem sedauit.

Cn. Quintilius clauo fixo mentes alienatas sui compotes fecit.

Comitiorũ causa.

Quæstionũ exercendarum causa.

imperio magistratus cogi posset, senatus vt nefarios ipsius conatus reprimeret, vtque clandestinas insidias à capite & ceruicibus dimoueret, dictatorem creari exacta ætate Q. Cincinnatum voluit: qui re explorata, sumpto de reo supplicio, dictatura se abdicauit. Et cum occultas principum coniurationes consiliaque clandestina Capuæ fieri percrebuisset, senatum quæstiones veri inquirendi causa decreuisse, dictatoremque quæstionibus exercendis dici censuisse, multi adnotarunt. Nec me præterit, legendi quoque senatus, cùm patres in demortuorum loco sufficì, ordinemque senatorium suppleri opus foret, vt esset qui nouos legeret senatores, quique senatum sufficeret, plerunque dictatorem fuisse. Quo tempore illud euenit, vt duo simul dictatores, quod nunquam antea factum, crearentur, Marcus scilicet Iunius, qui castris dictator tunc præerat, & M. Fabius Buteo, qui ordinem senatorum, eo quòd multi bello ceciderant, sufficeret, legeretque. Quanquam & feriarum causa, cùm tetra prodigia nunciarentur, proptereaque feriæ indicendæ forent, vt esset qui ferias indiceret, quique ludis Romanis, aut quadrigis mittendis præesset. Nonnunquam vt illorum contumaciam cobiberet, qui functis honoribus, magistratu abire, vel senatus dicto parere nollent. Interdum, qui flaminem proderet, dictatorem fuisse legimus: qui quidem magistratus non Romæ tantum, sed & Albæ, & Lauini, & in toto ferè Latio summus erat. Id quoque non prætereundum, quòd siue belli gerendi, siue cuiussuis muneris exequendi causa, dictator dictus foret, nisi virum consularem, quique consulatum antea gessisset, & nocte silente, atque in agro Romano (is autem Italia terminabatur) dici licuisse: nec vltra sex menses ante Syllam dictaturæ munus quempiam exercuisse, præter Furium Camillum, cui iam exacto semestri, cum consternata respublica laboraret ancipiti metu, ne tumultus vrbani fierent, néve vrbe relicta Romani Veios migrarent, senatus in annum dictaturam inuito prorogauit: atque hic Camillus fuit, qui vindex maiestatis Romanæ, dictatura quinquies, triumpho quater potitus est. Consulatum vero nunquam attigit, tametsi lege veteri de dictatore creando primùm lata, id sancitum fuerit,

Legendi senatus gratia.

Dictaoore duo simul creati.

Ferias indicendi causa,

Contumaciam cohibendi causa.

Prodendi flaminis gratia.

Dictator quis creabatur, & quo tempore & loco, & quadiu.

Furius Camillus.

vt nisi consulares viri, quique consulatum antea gessissent, nulli dictatores haberentur aut fierent.

Locus ex Terentii Phormione elucidatus, & vetus senatusconsultum à Græcis ad Romanos deductum.

Cap. VII.

LEGEBAMVS aliquando dum pueri essemus, Terentii Phormionem, vbi adolescens filius virginis amore patre vxorem duxerat, lege coactus. Demum reuersus perditus, mentitus se proximum genere, puellam absente patre, seruum, cuius suasu nuptias confecerat, quod indotatam duxisset, atq; ignobilem, iurgiis afficiebat, quũ leui mercede inhonestas nuptias effugere, & filiũ ab ignominia redimere potuisset. Hoc erat, si dotem virgini dedisset, vt dote contenta alium puella virum quæreret. filium verò dimitteret: aut si pecunia deesset mutuam sumeret vel fœnore. Cui seruus in hæc verba respondit, *Huic dixit pulchrè, siquidem quisquam crederet, Te viuo.* Quid sibi vellet, quod viuo patre neminem filio crediturũ pecuniam seruus respondebat, non satis tunc acceperamus. Sed cum post aliquot dies in eandem lectionẽ, vt fit, incideremus, animaduertimus vetus olim senatusconsultũ fuisse, quod primum à Solone veteri lege sancitum, inde ad nostros deductum fuisse arbitror: quo cautum fuit, patre viuente, filio qui sub patris iure est, credi pecuniam non licere: & qui credidisset, petitionem non habere: ne filius familiâs ære enexus alieno, vt creditum redderet, vel necem patri machinaretur, aut aliunde eam inhonestiùs quæreret. Sed cùm ipsius senatusconsulti verba non haberemus, incidimus fortè ad id temporis, cùm hæc dictaui, in pluscula legum commentaria, quæ ex naufragio erepta, nauta quispiam Romam aduexerat: ea cum emendi studio inspiceremus, illud ipsum senatusconsultum, quod diu impensa opera quæsieramus, casu inuenimus. Verba vero ex eo senatusconsulto hæc sunt: Placere ne cui qui filio familiâs mutuam pecuniam dedisse, etiam post mortem parentis, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur: vt scirent, qui pessimo exemplo fœnerarent nullius posse filii familiâs bonum nomen, inde expectata patris sui morte fieri, & infrà. Cùm enim fœneratores magna licentia pro arbitrio fœnerarent,

Solonis lex.

Senatusconsultum in fœneratores.

rent, cautum fuit primò duodecim tabulis de modo credendi, ne quis plus vnciãtio fœnore fœneraret: mox tribunitia rogatione ad semuncias fœnus redactum, deinde ad semissem, postea ad trientem demum L. Genutius tribunus plebis tulit ad populum, ne vllo modo fœnerari liceret. Post aliquod verò tempus, Sulpicius trib. pleb. vt credendi modum præfiniret, legem tulit, ne quis ordinis senatorii vltra duo millia drachmarum æs alienum conflaret, qui postea decedens, contra legem à se latam, trecentas myriadas æris alieni conflasse inuentus est, Diuus deinde Cæsar etiam certum modum credendi præfiniuit, Tiberius verò, vt fœnus tolleretur omnino disposito per mensas millies sestertio, cauit vt singulis facultas creditum accipiendi fieret in triennium sine vsuris, si debitor in duplum populo cauisset. Postremò pluribus plebiscitis, non modò fœnus, sed vetita versura fuit, cautumque perpetuo senatusconsulto, ne filio familiâs credere liceret Causam ferunt fuisse, quòd Cælius Plotius fœnerator T. Veturium nexum & addictum, ob reliquum fœnoris non redditi, stuprare voluit, & verbere affecit. Sicut de Papyrio traditur, qui Publium nexum ad libidinem pellicere conatus fuit, quæ causa traditur fuisse, vt nexi soluerẽtur, neue in posterum quisquam necteretur, in qua quidem re, adnotare succurrit, apud Iureconsultos, Reliquatores dici, qui integrum æs alienum cum fœnore non exoluissent, sed partem æris alieni & fœnoris deberent: fuitque Athenis magistratus, cui Zeteta nomen, apud quem si quis integrum æs debitum non soluisset, conueniri lege poterat. Indis verò & Germanis fœnus ignotum fuit: & pleræq; gentes odio illud inexpiabili persequutæ, adeò vt cùm furem dupli, fœneratorem quadrupli damnarent: feruntque Ægyptios & Athenienses, cum hæc cõtagio mali latius serperet, plurib. decretis cauisse, ne ob fœnus corpora adiudicari vel addici possent, neve super corporibus fœnerari fas foret, nec citra debitoris facultatem sæuire, quæ lex Sisachthia & Chreocopia dicta, adeò vt Lycurgus è tota Sparta fœnus & vsuras exterminasse dicatur, cumque omnis Ægyptus esset obruta fœnore, fuit lege sancitum, vt ita demum mutuam pecuniam accipere liceret, si cadauer patris fœneratori daretur pignori, penes

Fœnus quo pacto paulatim abrogatum

Credebatur nõ vltra duo millia drachmarum.

Cæl. Ploti fœnerator.

Reliquatores.

ζητητής.

Fœnus exosum.

Lex Sisachthia & Chreocopia.

Agis. quem esset potestas paterni sepulchri debitoris oppignorari. Inter cæteros fertur Agis Atheniensium dux adeò fœnus exosum habuisse, vt omnium fœneratorum tabulas igne supposito in foro concremarit, quo igne nullum clarius lumen vidisse Agesilaus dixit. Laudaturque Antonius Pius & Alexander Seuerus, quòd Romæ fœnus trientarium constituerint, cum nonnullos fœnoris causa agro paterno auitoque exutos comperissent: semissem verò induxerint. & abrogarint. Lucullus quoque adeò fœneratorum licentiam cohibuit, vt omnem Asiam fœnore demersam liberarit: Sicut Cato, qui in fœnore coercendo asperior & durior, ex tota Sicilia fœneratores exegit, illamque ære alieno obrutam, in pristinum decus restituit. Hoc quidem senatusconsultum iam longo abuso obliteratum, diuus Claudius fœneratorum licentiam coercens, ne filiis familias pecuniam fœnori darent, seuero edicto seruari mandauit. Diuus deinde Vespasianus cum censuram agere, saluti parentum & liberorum consulens, illud denuò ex longo interuallo reuocauit. Non ergo inscitè seruus ille respondebat, neminem fore, qui viuo patre filio pecuniam crederet, cuius petitionem actionemque lege & senatusconsulto non haberet.

Spero te amaturum fore, vel amandum fore, veterum autoritatibus Latinè dici licere, contra opinionem quorundam grammaticorum.

CAP. VIII.

COMMENTATIVNCVLAS suas non inuenustas adolescens quispiam ingenio & lingua præstabili, dũ posteritati & gloriæ seruit, apud nonnullos eiusdem disciplinæ viros lectitabat, non equidem, vt videbatur, laudis indispiscendæ gratia, sed vt gravi illorum iudicio subnixus liberius consultiusque, si quod in eis delictum, si quodve mendum esset, castigaret: eorumque explorata sententia, nonnulla in vulgus emittebat: multa vel tollebat e medio, vel corrigebat. Aderat mihi familiaris meus quispiam, honesti ordinis, Latinæ eloquentiæ & veterum literarum non ignarus, qui cætera quidẽ minime visus aspernari, vno verbo se offensum dicebat, quod in posterum nihil in eum scripturum fore, ille dixerat. Minus Latinè (inquit) dictum est, scripturum fore, sed aptius conuenientiusque

tiusque dicendum fuit scripturum esse, Siquidem verbum fore, cum tempus quod futurum est designet, cum participio in rus, vel in dus, quod pariter futurum tempus designat, minime conuenire, perindeque haberi, ac si dicas scripturum futurum esse: quæ oratio, vt probe nosti, nihil habet gratiæ vel dignitatis. Quoq; minus dubites, inquit ille, hoc senserunt multi eruditi: quorum sententiam iudiciumque minime aspernaberis. Statimque ad nos attulit obseruationes Grammatici hominis non incuriosi, in quibus ad hanc sententiam scriptum, definitumque, inuenimus. Fore cum vim participii habeat, cum nomine, nō cum participio iungi oportere, ne duo simul participia confundantur. Itaque dicendum, spero te amatorem fore res amaturum esse: non autem amaturum fore, vel amandum fore: venturum esse, non venturum fore. Et ita dici scribique oportere maxime contendebat. Quod cum legissemus, tenuit nos admiratio istius doctoris, equidem diserti, & tamen inconsiderati, qui præcipiti ductus sententia tam asseuerate contendere auderet, id quod longe secus à doctissimis sæpe vsurpatum memineramus. Siquidem T. Liuius facundissimus autor, secundi Punici belli octauo. Et acturum se, inquit, per populum aperte fore, si senatus aduersaretur. Et alibi, Libenter facturos fore, vt ludi maximi fierent. Et rursus, Eo quoque mittēdos fore legatos, dixit. Et septimo de Macedonico. Sub pellibus habendos milites fore. Q. Curtius. Senescendum fore tantum terrarum vel sine imperio obeunti. Quibus adstipulatur Plinius naturalis historiæ secundo, Quid fore putandum est? inquiens: & pluribus exemplis quibus omnis historia referta est, quæ trita & peruulgata in quæstione minime dubia referre non necesse habeo. Præterque veterum authoritates, rationes adduci possent, quibus ita dici conuenire facile contenderim, ex arbitratu eruditissimi viri. Cum enim substantiuum olim verbum fuerit fuo, atque eius infinitiuum fore fuisse, futurum esse, &c. eiusdempue verbi nonnulla tempora retinuerimus: adeo vt forem antiquum, & essem recentius dicamus: quis prohibet etiam fore atque esse simul custodiri, perindeque amaturum fore dici, quod amaturum esse? Sed cum nos autoritatibus veterum inniti debeamus,

Fore.

Laurentius Valla taxatus lib. 1. 5. cap. 28.

 quibus

quibus hæc comperta fuere, quæ pro ratione sunt, frustra in re confessa & explorata rationem & admiricula non necessaria inquirimus. Si qui tamen sunt ita Latinæ linguæ curiosi, aut animo tam agresti & duro, quibus veterum autoritas non satis sit, poterunt ab his, qui istiusmodi res conquisitius indagant, quibusque ista consectari curæ fuit, hæc atque his similia perscrutari.

Pleraque veterum Romanorum cognomenta, quibus de causis indita & denominata fuerint.

CAP. IX.

VERVM profecto est, id quod à multis traditur, veteres illos non infimæ plebis homines, quorum bona fortique opera populus Romanus vsus fuit, ex re rustica, in qua multum diuque versari fuerant, clari nominis cognomenta sumpsisse. Ex qua re coniectari licet, fortes illos atque acri ingenio viros, quicquid à reipublicæ muneribus ocii & laxamenti habebant, id plerunque in exercendis agris & colendis frugibus ponere consueuisse: neque sementis terræ iacere, neque vites amputare, aut agros stercorare, vel irrigare, fastidio vnquam duxisse: quæ nunc probro ducimus, dedecorique & turpitudini damus. *Pisones.* Eiusmodi fuisse Pisones, quod in pinsendo frumento longo vsu fuerant exerciti, vel à piso legumine: hi enim Calphurniorum prosapia à Numa originem duxisse feruntur. *Cicerones. Lentuli.* Cicerones & Lentuli, alteri ob ciceres, alteri ob lentes eximie cultas, generosum familiæ nomen inuenere. *Fabii.* Fabios quoque à satione fabarum sunt, qui autument denominatos: tametsi ab Hercule prognatos, & ab fouea dictos nonnulli ferant. *Antonii.* Sicut Antoniorum familia, quæ Romæ imperitauit, Antonem Herculis prognatum, autorem stirpis nuncupat. *Lactucini.* Lactucini, quod Lactucas colerent, & *Hortensii.* Hortensii, quod hortorum studio tenerentur. *Stolones.* Stolones quoque à pampinatione & cura arborum, quod curarent ne frutices, quos stolones vocant, ad caudices arborum nascerentur, nobilia cognomenta inuenere. Ex qua familia Licinius ille Stolo, primus de plebe consul, quia filium emancipando, fraudem legi fecerat, qua vetabatur vltra quingenta agri iugera possidere, sua lege damnatus est. *Pilumni.* Pilumnos, quod pilum conterendo frumento idoneum commenti sunt, dictos accepimus. *Serrani.* Et Serranos quod agros sererent,

ſererent, vel quod ſerenti fuerit delatus honos. Cuius familiæ proprium erat, fœminas nullo tempore linea veſte vti, ſicut Cethegis diſtincto amictu & exerto brachio incedere: & Flaminiis, niſi ſacrorum cauſa è ſua domo ignem efferri. Suilli vero, Bubulci, Bupecii, Caprarii & Porcii, Ouinii, quoque Caprilii, Equitii, & Tauri, à pecudibus & armenis cognomenta familiæ tulere: ex quibus claros illuſtreſque viros militiæ, domique multos fuiſſe, fama vulgauit. Rurſus ex corporis vitio, aut membri iactura magis, quam honeſtamento plures dicti cognominatique ſunt, quos recenſere, & breui perſtringere, de quibus meminiſſe potuimus, non pigebit. Strabones, Pæti, & Cæci, ex oculorum vitio cognomenta inuenere: tametſi pætos habere oculos, laudi plerumque datum ſit: ſunt enim ad laſciuiam proniores. Sicut Licinii & Limi, alteri quod paruis ocellis naſcerentur: alteri quod limis oculis intuerentur. Horatio illi, qui Thuſcorum copias detinuit ſolus, quod alterum in bello amiſit oculum, Coclitis nomen fuit: quamuis quod eſſet vnoculus, Cyclopem, mox lapſa conſuetudine pro Cyclope Coclitem appellatum ferant. A ſimis vero naribus vel repandis, Silos & Simos: à ſuperciliis, Silones: à labiorum magnitudine, Chilones & Labeones: à naſo, Naſones, ab auribus mobilibus, Flaccos: à capite, Capitones, à fronte Frontones, dictos accepimus: ſicut à colore, Burros, Nigros, Ruffos, Aquilios & Rutilios. Dixere autem Silos, naribus ſurſum verſus repandis: Silones vero, qui præminenti ſupercilio forent. Galbas quoque à colore galbulæ auis credunt denominari. Eſt enim paſſeris genus luteis pennis, tametſi à galbeo indumento aliquo dictos aſſeuerent. Et Lappas, ab inculto capite: & Suras, à ſurarum neruoſitate: & Halas, à fœdo oris habitu: Coſſosque quod rugoſi corporis forent: ſunt enim vermes ſeu teredines quos in vetuſtis lignis, cum cariem contraxere, genitos inſpicimus. Sicut Ænobarbos ab æris ſimillimo capillo, multi dictos volunt. C. Mutius vir clarus genere factiſque cum Porſennam gladio impeteret, quod ſcribam pro rege obtruncarat, à clade dextræ manus, quam ſibi ad ignem deflagrauit, Scæuolæ nomē tulit. Inde cognomentum Scæuolæ multis Romæ factum eſt.

Suilli, Bubulci, Bupecii. Caprarii, Porcii, Ouinii, Caprilii Equitii, Tauri. Ex corporis vitio. Strabones, Pæti, Cæci, Licinii, Limi.

Cocles. Sili, Simi, Silones, Chilones, Labeones, Naſones, Flacci, Capitones. Frontones, Burri, Nigri, Ruffi, Aquilii, Rutilii, Sili, Galba, Lappa, Sura, Hala, Coſſi. Ænobarbi.

Plauti. *Ploti. Planti. Pansa.* *Valgi Vari Vatia.* *Vatinii.* *Scauri.* *Scaurorum familia quando extincta.* *Vitatus.* *Celer.* *Pius.* *Falcones.* *Sedigiti.* *Tuditani.* *Malici.* *Bronci.* *Capella.* *Conestella.* *Columella.* *Aruina.* *Nasica.* *Mammula.* *Lecca.*

Sæum enim Græce læuum designauit. Plautos etiam & Plotos, quod supra modum pedibus planis essent. *Plancis vero & Pansis, à vola pedum pariter id nominis fuit: cuius familiæ numeratur Numatius Plancus, vir prætorius & consularis qui sub disciplina Ciceronis euasit orator summus. Sic Valgi, Vari, Vatiæ, Vatinii & Scauri, quod varias haberent suras aut crura pedum intorta, vel quod talis præminentioribus forent. In Scauris enim adnumerantur præcipuæ nobilitatis viri: quorum familiam in Scauro Mamerco, qui maiestatis reus causam dixit, extinctam fuisse volunt. Ex Metellis vni, quod frontem vitta ligatus ambularet, Vittato: alteri, quod funebres ludos & visceratiοnem sine mora exoluendos curauit, Celeri nomen datum: tertius, quod à Furio tribuno patris reditum exorauit, Pius cognominatus est. Falconum, quod pollices pedum introrsus curuatos falconis instar haberent. Et Sedigiti, quod senis plerumque digitis, & Tuditani, quod malleo simili capite nascerentur, cognomen gentilitiæ stirpis inuenere. Tudites enim mallei, à tundendo dicti sunt. Sic Malici & Bronci, alteri quod magnis malis & buccis tumidioribus essent: alteri quod ore sine labiis nascerentur. Capellas quoque à capillorum hirsutie dictos volunt. Et Conestellas, à caluitie: Columellas, à proceritate: Aruinas, à pinguedine: Nasicas, ab adunco naso: & Mammulas quasi papillos, ab ipsa re denominatos ferunt. Leccæ quoque inexhausta libido, & obscœnus amor, gentilitium nomen dedit. Quin etiam ex variis fortunæ casibus multos clara nomina sumpsisse inuenimus. Valerio tribuno militum cum ad singulare certamen a Gallo prouocatus descendisset, quod pugnanti in galea coruus insedisset, Coruini nomen factum. Et T. Manlius, quod prævalidum hostem cominus trucidasset, induuiasque hosti torquẽ detraxisset, Torquati nomẽ assumsit. Druso quoque à duce Druso pugna singulari victo, clarũ familię nomẽ datum. Rursus Buteones dicti, *quod autori familiæ, cũ classi præfectus à portu solueret, Buteo auis fœlici omine insedit: quo augurio insignẽ de hoste victoriã tulit. Ea enim triorches, quod treis habeat testes nuncupatur. Et Lænatos quod eo vestis genere vtebantur, quæ χλαῖναι dictæ. Quorũ M. Popilius Lęnas princeps familię fuit, qui cõsul- & fla-

Ex fortunæ casibus. *Coruini.* *Torquati.* *Drusi.* *Buteones.* *τριόρχης.* *Lænati.*

& flamen: cum lænam indutus sacrum facere, orto patrum & plebis tumultu vt erat amictus, in forum processit, magnificaq; oratione seditionem compressit, & rixam sedauit. Liuio Salinatori, quòd in censura ex salaria annona nouum vectigal statuisset, sal cognomentum dedit. Ex Sabinis verò Claudios, autore Appio Clauso gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit, deductos ferunt: ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus, contra furores tribunitios, pro patrib. perpetui defensores extitere. Huius generis Appius Caudex cognomento fuit, quòd primus classem extra Italiam duxerat, & nauali prælio pugnare docuerat. Dixere autem caudicem, lignorum aceruum compactum & conglutinatum, vnde & codices. Ea autem Appiorum familia ab Appii corona, quam L. Appius in Aceai ludis Numæis meruit: originem duxisse fertur: cui postea Neronis dixere nomē, quod Sabina lingua fortem designauit & strenuum: ex qua nonnulli patricii, alii plebeii: plebeia Marcellorum, patricia verò Pulchrorum fuit. Aurelios quoque ex Sabinis, quòd publicè his Romæ locus datus foret, vbi Soli sacra facerent, à Sole nuncupatos ferunt, proque Auseliis Aurelii dicti, sicut Valesii, Fusii, & Papysii quondam, nunc Valerii, Furii, & Papyrii, R. primū litera inuenta. Is enim Claudius Gentinianus: seu Centimanus fuit, qui librum in iure ciuili conscripsit, & primus R. literam Latinis dedit. Papyrius, à pedum pernicitate, quam victor omnium suæ ætatis æqualium fuit, Cursoris nomen accepit, alteri, ob loquendi tacendique in ætate prætextata prudentiam, Prætextati nomen datum. Præter hos Cati, qui & Corculi, quòd vsu & sapientia præstarent, nam catum Sabini acutum dixere. Et curiones à tauris, quibus macilētiores erāt, denominati sunt. Ex qua gente tres præcipui oratores, lumen totius senatus atque imperii fuere. Dentatos quoque, quòd solido osse vice dentium armarentur, dictos putant, quo modo Prusiæ regis Bithyniæ filius fuisse fertur. Quanquam pleriq; aliter sentiant, autorem scilicet gentis, cùm primum in lucem editus fuit, dente nato prodiisse, sicut de M. Curio & M. Carbone traditur. Rursus Clodii & Cluentii à Cloante, & Memmii à Mnesteo, à Sergesto autem Sergii, sicut à Naute Nautii, & Geganii

Salinator. Claudii. Caudex. Appii. Nero. Macelli. Pulchri. Aurelii. R. littera inuentor. Cursor. Pretextatus Batus, & Corculus. Curiones. Dantati. Clodii. Gluentii. Memmii. Sergii. Nautii.

Geganii. nii à Gia, Troianis ducib. qui Æneæ comites post euersum Ilium, huc applicuere, illis progenitoribus gloriantur. Fuitq; proprium Nautiorum familiæ, vt sacerdotes *Nautii.* Palladis fierent, & sacra tractarent, quod princeps familiæ *Manilii.* palladium Romam attulisse ferebatur. Sic Manilios à Ma- *Cæcilii.* nilia Telegoni filia, quam Tusculi genuit, & Cæcilios à *Lamii.* Cæculo Prænestis conditore. E Lamios à Lamo, qui For- *Calphurnii.* miis imperauit, & Calphurnios à Calpho Numæ regis filio, oriundos ferūnt. Quatuor enim Numa filios genuit, qui omnes honestarum familiarum nomina dedere: Cal- *Pomponii.* phum, ex quo Calphurnios: Pomponem. vnde Pompo- *Pinarii.* nios: à Pino autem Pinarios, & ex Mamerco Mamercos *Mamerci.* fluxisse putant. Calphurinorum familiam illustrasse di- *Repetundarum lex.* citur L. Calphurnius Piso Frugi, qui tribunus plebis Repetundarum legem tulit primus & promulgauit. Æmylia *αἱμύλιος.* gens Mamercum Pythagoreum autorem suæ stirpis nun- *Æmylii.* cupat: cui propter eximiam humanitatem, quodque ani- *αἱμύλος.* mo esset æquissimo, cognomen Æmilos inditum ferunt, *Lepidi.* sicut à lepore Lepidi, & Cicurii mansueti appellati. Sci- *Cicurii,* pio Nasica, à maioribus naribus, & ob morum temperan- *Nasica.* tiam Corculum. Contrà vero Trebonius, quòd esset in- *Corculus.* genio impotens, & moribus difficillimis, Asper dictus est, *Cota.* Sic Cotæ ab ira, & oris toruitate, quòd acres forent & ve- *Insani.* hementes, & Insani, quòd natura intractabiles, atque *Massæ.* Massæ, quasi fures & Lamiæ, quasi voraces, cognomenta *Lamia,* inuenere. Fabius vero Maximus & morum clementia, & *Ouicula.* quòd nihil illo esset placidius, Ouiculæ, idem quod Han- *Cunctator.* nibalem mora fregit, Cunctatoris, & à verruca in labiis, *Verrucosus.* Verrucosi nomen accepit. Est enim verruca, præminens caro seu tuberculum. Alter, quoniam sordidæ intemperantiæ foret, profusa largitione patrimonium prodege- *Gurges.* rat, Gurgitis: sicut Nepotes, qui attritis facultatibus vi- *Nepotes.* no, alea & scortis patrimonium exhausere, appellati. Ter- *Pictor.* tius, quòd salutis ædē pinxit, Pictoris. Alius Ambustus, cuius filia Licinio Stoloni nupserat. Ex qua familia, quod nulli contigit, vno velut tenore tres principes senatus *Ambustus.* fuere. Fabius scilicet Ambustus, Rutilianus, & Gurges, *Rutilianus.* præcellenti ingenio viri. Is autem Ambustus quod adolescens ictus fulmine deflagrauit, idemque Pullus, postea Rullus nominatur. Fuit quoque Fabius cognomento

Venox

Venox, qui censor cum Appio Claudio, ob inquisitas aquæ venas, Venocis nomen accepit. Et alter Rutilianus, cui primum ob virtutem Maximi cognomen datum, qui magister equitum à Papyrio dictatore penè securi percussus est. Duos enim Maximos populus Romanus præcipuè cognominauit. Valerium, qui plebem patrib. conciliauit, & hunc Rutilianum: post quem Pompeius, astipulante Sylla, Magni nomen accepit. Nec me præterit, Cæsones, quòd cæso matris vtero in lucem prodiissent, sicut Cæsares, quòd est Iuliorum familiæ cognomentum vel quòd cum cæsarie nascerentur, seu quod auus C. Cæsaris elephantem occiderat, qui Punica lingua Cæsar dicitur nomina inuenisse: cuius familiæ proprium dicunt fuisse, vt sacra Apollinis curæ habeant, eiusque ministri fiant. Iulos vero, à prima barbæ lanugine plerique dictos autumant: ἴουλον enim Græci primam in mento dixere lanuginem, & Agrippas, quòd contra nascentium legem, pedibus prius ex vtero emersis, nati essent, quasi ægre partos nuncupari, quod omen infelicitatis fuit: sicut qui ex vtero haud magno negocio & proniori partu effusus foret, fœlix augurium affert. Et Vopiscos, cum ex gemellis vno defuncto alter superuiueret: & Proculos, qui foris agente patre: ac posthumos qui post patris obitum nati essent: & Cordum, qui serò & postremus: atque Opiter, qui patre mortuo, auo viuo editi forent, dictos existimarunt. Cornelius qui Scipionum nomen propagauit, quòd patrem lumine orbum pro baculo regeret, velut hastili nixum, Scipio fuit appellatus. Et Cincinnatus, quòd esset capillo incompto: & Roscius, quod exactæ virtutis & consummatissimus foret. Cùm enim Roscius Gallus histrio nulli secundus supra omnem memoriam absolutissimè mimum ageret, sicut Pollus apud Græcos, si quem virtute præcipuum & artibus præcellentem videbant, Roscium, hoc est, miræ & perfectæ probitatis nuncupabant. Sic Piso quòd in omni re commodus foret, vtilis & fructuosus, Frugi est cognominatus. Scrofæ vero & Asinæ vnde sint cognométa, vulgo proditum est: siquidem alter cùm vades daret, asinam onustam auro in forum duxit: alter supposita vxore puerpera, quam depeculatus fuerat scrofam se non habere mentitus fuit: seu quod Varro tradit, qui

Venox. Maximi. Casones. Casares. Sacra Apollinis. Iuli. Agrippa. Vopisci. Proculi. Posthumi. Cordus. Opiter. Scipio. Cincinnatus. Roscius. Pollus. Frugi. Scrofa, & Asina.

qui primus genti nomen propagauit, cum quæstor in Macedonia relictus foret in castris, hostesque impressionem facerent, palam vociferatus est, celeriter se illos, vt scrofa porcos, disiecturum, quod & fecit: vnde nomē assequi meruit. Proditumq; memoriæ est, Cornelium Rufum, quòd ex præscripto librorum Sibyllinorum ludos fecerat, Sibyllam primo, mox annis intercedētibus, Syllam appellatum, posteris nomen propagasse. Et militem, quòd* fronte coronatus, militaria gessit facinora, *Fronticii nomen dedisse. Sed iam longius euecti sumus, quam statueramus. Itaq; ne longius legentes fatigemus, neve pluribus moremur studiosos, de his hactenus dixisse satis sit. Hac quoque non fuerit ab re meminisse, pleraque cognomenta Romanis ex piscibus fuisse indita. Nam Murænas & Oratas, vel quòd piscium eius generis viuaria quàm amplissima haberent magno fœnore, vel quòd eo edulio præcipuo vescerentur, plerique dictos volunt. Tametsi Murænam à neruoso corpore, sicut Neruam à fortitudine, multi denominari dicant. Fœminasque Romanas duo tantum nomina ferre, mares vero tria, sæpius quatuor, prænomen, cognomen, agnomen, & nomen, idque nobilitatem generis monstrare: quodque rarenter mulieres prænominibus vtebantur, mares vero frequentissime. Namque cognomen & agnomen mulieri non dabatur. Quod nobis, cùm frequenti lectione id obseruaremus, ita esse propemodum visum fuit.

Sylla.
** fronde*
Fronticius.
** Fronditii.*

Cognomina ex piscibus.

Fœmina duo, mares autem tria aut quatuor nomina habebant.

Quare partus ancillæ cuius vsusfructus legatus fuit, in fructu non sit, cum reliquorum animalium contrà fuerit. CAP. X.

INTER contentiones forenses quondam summa dissensio fuit, an partus ancillæ in qua vsusfructus legatus est, in fructu sit habendus, ita vt in eo sicut in ancilla, vsusfructus maneat. Vetus quæstio fuit inter consultissimos viros P. Scæuolam, & M. Manilium, à quibus Brutus summæ autoritatis vir, qui inter iurisperitos multum longeque præstitit, & M. Cicero iure meritoque dissentit. Verba Ciceronis de finibus bonorum primo, si recensere ea quis vellet, ascripsi: An partus ancillæ sit in fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis P. Scæuolam, & M. Manilium: ab iisque M. Brutus dissentiet,

Ciceronis locus.

tiet, quod & acutum genus est, & ad vsus ciuium non inutile, nosque ea eorumque scripta, reliquaque eiusdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc quæ vitam continent omnem, negligenter? Hactenus Cicero. Manilius & Scæuola, in fructu ancillæ partum esse dixere, ea de causa, quod sicut in cæteris animantibus, quæ in manu mancipioque sunt, illorum fœtus in fructu est. Si quidem pecudum legato vsufructu soboles ex pecudibus postea natis suffecta, perinde accedit legato, & in fructu habetur, ac si vna cum pecore legata fuisset. Ita ancillæ legato vsufructu, pari exemplo partum ancillæ in fructu esse voluere: pluresque iureconsulti in hanc sententiam concessere, à quibus tamen Brutus grauis autor in primis certioribus argumentis dissentire haud immerito visus fuit: cuius sententia postea obtinuit. Non enim sicut in sobole pecudis pecus enatum nexu obligatur, & in fructu est, ita ancillæ partum in fructu esse, aut in ius ditionemque venire censuit. Quippe pecore legato, ipsum pecus & sobolem tanquam pari nexu obligatam accedere, & in fructu esse consentiunt omnes. Sed in fluctu hominis, homo inquit, esse non potest, permagnique interesse an pecus ex pecore, vel homo ex serua nascantur. Cum enim ex serua natus sui potens non sit, nec alieni iuris aut ditionis fiat, sed in seruitio & famulatu domino ita addictus, vt sine domini iussu permissu ve in ius alterius venire, aut mancipio, nexuve obligari non possit, ideo ancillæ partus in ius ministeriumque vsufructuarii non venit, sed velut mancipium domino addicitur. Quod in pecore enato secus dici conuenit. Siquidem pecus enatum, cum in manu & fructu sit, vna cum pecore legato tanquam adiectum perinde manet, ac si vna legatum esset. Aptissime commodissimeque Brutus magno vt fuit ingenio, ab homine pecus se iunxit: sed sicut hoc peracri iudicio non inepte ab altero discreuit, & diuersum arbitratus fuit: ita causam ego tam variæ decisionis à veteribus iureconsultis libenter quæsierim, cur areæ vsufructu legato, si in ea insula erecta foret, ea postea demolita in eadem met area mihi vsumfructum manere Paulus & Vlpianus censuerunt, non autem contra: namq; ædium vsufructu legato, illis demolitis, licet alteræ suffectæ sint,

in eis tamen mihi nullum manere vsumfructum, constans omnium opinio fuit. Et tametsi rationis huius diiudicandæ non prompta animaduersio foret, constitit tamen grande discrimen subesse, quod demolitis ædibus, solum & area quæ prius fuit, manet, in qua mihi vsusfructus incolumis & certus est: ædibus vero demolitis, quamuis alteris inibi suffectis, non easdem censeri conuenit. Ideo cum aliæ, non eædam dicantur, vsumfructum propterea non deberi, iure meritoque putarunt.

Miracula de somniis apud nonnullos cognita & comperta, & quo ipse expertus fuit.

CAP. XI.

IVNIANVS Maius conterraneus meus, vir bene literatus, in exquirendis adnotandisque verborum & sententiarum viribus multi studii fuit: & præterquam quod in erudiendis iuuenculorum animis, imbuendisque doctrina pueris castigatissimæ disciplinæ, somniorum quoque omnis generis ita verus coniector fuit, vt ipsius responsa diuina fere monita haberentur. Ad eum memini cum puer adhuc essem, & ad capiendum ingenii cultum frequens apud eum ventitarem, quotidie somniantum turbam, hominesque celebri fama & multi nominis, de somniis consultum venisse. Declarabat definiebatque ille, non breuiter aut subobscure, vt plerique, sed exposite atque aperte ænigmata somniorum; siue boni, siue mali prænuncia: ita apte, vt iudicium factum à veridico diceres. Multi quoque illius monitu, vitæ interitum, nonnunquam animi ægritudines vitarunt. Sed quod illi interprete Iuniano assequebantur, animaduerti quosdam haud quaquam summæ nobilitatis, sed homines tenuissimos & sortis infimæ, absque vllo interprete assequutos, & somnio tantum præmonitos, imminentem cladem aut futurum exitium, & pleraque incommoda vitasse, verissimaque, qualia futura viderant, somnia extitisse: quod genus Græci ὅραμα, hoc est, visionem dicunt. Nuper in Vesuuino meo familiaris meus quispiam fuit, homo alioqui exiguæ sortis, obscurus & egens, sed tamen spectatæ fidei, & exempli recti, qui ouium greges custodire solitus, cum esset grauior annis, & valetudine non bona, cum curam vnico quem

quem habebat, filio delegarat. Accidit dum procul à stabulo ipse & filius sub paruulo lare noctu decubarent, ouem quandam à lupo circumuentam, sibi in somnis obuersari, illiusque dentibus opprimi & lacerari visam, quo somnio expergefactus senior, filium qui vna decubabat, excitauit, vtque ad gregem propere accederet, acclamauit: namque ouem, cuius etiam nomen referebat, à lupo circumuentam dilaniari dixit. Qui cum illuc excitatus pergeret, eandem, quam pater prædixerat ouem à lupo lacerari atque opprimi inuenit, verissimumque, & quale pater prædixerat, insomnium expertus fuit. Matrona insignis, multi & celebrati nominis, dum Neapoli degerem, referre mihi solita est, quamcunque in somniis imaginem vidisset, eandem sibi postea luce repræsentari. Eaque magnæ admirationi apud reliquas matronas fuit, quod sæpius quæ sibi die euentura erant, somnio monita, futura prædiceret. Sed præ omnibus quæ notauerim, res est memoria & admiratione digna, quam ego nuper expertus sum, & reprobaui. Jacebat in lectulo Marius alumnus & cliens meus, cuius ego ingenium & animi indolem sæpe demiratus sum. Is cum per quietem matrem defunctam efferri, & funus apparari vidisset, grauissimos gemitus & lugubres querelas, quamuis somnio confusus, edebat: quem cum excitari iussissem, & causam tam luctuosi gemitus requisissem, retulit matrem vita functam, sibi per quietē visam efferri, & funerari. Obseruaui ego diem, & tempus quo species hæc obseruata fuerat, notaui. Haud multo post nuncius defunctæ matris ad me venit: à quo cum diem requisissem, conuenit, ipso die, quo mater per quietem efferri visa fuit, illam è vita excessisse. Quibus exemplis admonemur, ea esse præscita quiescentis animi, & diuinationes, humanæque mentis præsagium, quasi vaticinium furorum diuinitus mortalibus datum per somnia, credamus.

Quæ forma castrorum qualisque disciplina olim fuit, & quot portæ in Romanis castris esse consueuere.

CAPVT XII.

QVIBVS castrametandi scientia & idonea castris loca eligendi nota & perspecta cognitio fuit, cuius rei gloria Pyrrho Epirotæ præcipua fuisse traditur, quique

militaris disciplinæ præcepta diligenter exequuti sunt, hoc annotaſſe literis accepimus, vt pro loci qualitate vbi castra metanda forent, proque anguſtia & laxitudine aut militari multitudine, ita ſe duces caſtris capiendis inſinuent. Sed neque eadem figura & habitu, neque eiſdem in locis ſemper caſtrametari oportere, recte arbitrati ſunt. Siquidem modo quadrata, modo triginta, plerunque rotunda, ex diſciplina Lycurgi, qui ita caſtrametari docuit: nonnunquam lunata, & hemicycla caſtra habere, interdum planis & patentibus campis, nunc arduis, & acclinis in locis, plerunque demiſſa valle, nunc in colle edito, & ſummo iugo caſtra communire: nonnunquam terræ ſitu difficili, & impedito ſaxis præruptiſſimis loco munito, vt ſi qua maior vis ingruat, milites in tuto ſint: & ſicut loci natura tempuſque patitur, caſtra & munitiones extendere: vt opportuna aquatio, ne ſiti & laſſitudine conficiantur: vt lignorum, vt pabuli copia ſit: ne commeatu, néue re frumentaria prohibeantur, haud paruum munimentum eſſe putauere. Præcipue cauendum, ne collis aut iugum immineat, vnde proſpectus caſtrorum, & ſubita incurſio fiat, néve ſylua denſa, aut latens foſſa, vel ſinus occulti iaceant, vnde latebræ hoſtium & inſidiæ parari, aut tacito ſpeculatu pericula oriri poſſint. Portæ quoque caſtrorum, vt pro amplitudine pauciores potius, quam plures conſtituantur, eſſe cum facilius tum etiam vtilius, idque percommodum fuiſſe & ſalutare. Tametſi in Romanis caſtris multiplices aliquando portas nonnulli exemplis adnotarint: quod ideo ſeruatum eſt, ne quid eruptionem ſubitam in hoſtes demoretur, vtque omnibus portis effuſus equitatus, vno impetu in hoſtes diuerſi irrumpant. Sed tamen vbi ampliſſima erunt caſtra, & quanuis late fuſa, ibi quatuor ad ſummum portas conſtitui conuenire: minora vero & anguſta, duabus contenta eſſe debere, omnes ferme conſentiunt. Quarum ſicut nomina diſtincta, ita diſſimilia fuere munia. Prima enim Prætoria, quæ & Quæſtoria dicta eſt: ſiquidem in Romanis caſtris, & prætorium ducis & quæſtorium fuit, prout prætor, aut quæſtor caſtris & legionibus præerat, quæ vel orientem Solem ſpectare, vel è conſpectu hoſtium dirigi conſueuit. Quod eo fit, vt ſi quando ad arma conclamatum

Caſtrorum alia atque alia figura.

Quid præcipue cauendũ in caſtris locandis.

Portæ caſtrorum.

Quare multiplices portæ in caſtris Romanis.

Diuerſis caſtrorum portis, diuerſa nomina tributa.

tum foret, sine tumultu extra castra contrahi multitudo & explicari ordines, signaque educi possint. Etenim vbi acie decernẽdum erat, illic cohortes educi,|& copiæ admoueri solebant. Vbi etiam militum statio composita, instructaque ad subitos conatus esse debebat, cui, etiam Principali nomen datum. Altera à tergo castrorum Decumana, eo quod ampla & patens: ex qua desertores, & facinorosi, in quos iure militari animaduertendum erat, educuntur, & pœnis coërcentur. Tertia principalis, ex qua principes & summi duces velut ex postico, si quaudo vsui foret, opem suis laborantib. ferre. ordines tendere, & milites educere consuerant. Via quoque quæ ad portam ferebat, Principalis dicta est. Quarta est prætorium, Quintana dicitur: quippe per eam commeatus in castra conuehi, & rerum vtẽsilium copia venalis exponi: inde etiã merces ad vsum militaris multitudinis, quæq; bello vsui forent, importari & exportari solita. Hoc quoque inter exempla relatum est: quod & Fabius Maximus, & pleriq; Imperatores præcipiebant, exercitum itineribus, & locorum mutatione crebro fatigari, potius quam vno in loco in castris sedere, esse cùm tutius, tum ad disciplinam militarem nobilius. Id quod Cyrum apud Xenophontem nouimus factitasse. Quamuis nonnulli, castrorum crebram mutationem præ se ferre turpem fugam, & exercitus alienationem, duxere. Fuitque præcepto militari obseruatum, vt vigiliarum vices tubæ in castris per interualla significẽt: & si quando hostes in conspectu sint, pro portis castrorum singulæ stationes, & expeditæ cohortes, dispositis excubiis instratis equis frænatisq;ue, pro vallo excubent, vt omnia militari custodia vigiliisque tuta firmaque sint, ne paratis insidiis, & omni aditu præsepto, nudata custodiis stationibusque castra hostes adoriantur, & nec opinantes inuadant, cædibusq; & rapinis pateant. Paulus verò Æmylius, vt attentius custodiæ contra somnum repugnarẽt, nocturnas vigilias sine armis fieri, & inermes milites vigilare iussit: quod multi postea duces exequi magno studio curauerunt. Tametsi veteri exemplo stationes vigiliæque diurna nocturnaque munia ab armis in castris fierent: ita vt ferant militem, quia vallum non accinctus gladio, & alium, quia pugione tantum accinctus foderet,

Castrorum locus.

Statio Principalis.

Decumana statio.

Via Principalis.

Statio Quintana.

Exercitus crebrò exercendus.

Vigiliæ in castris.

capite iuisse. Arma enim veteres membra militum duxere. Fertur que Epaminundas, cum custodias stationesque circuiret, vt disciplinam exemplis stabiliret, sopitum militem gladio transfixisse, asserens, quòd qualem inuenerat, talem reliquerat. Augustus quoque manipulares milites statione deserta, & centuriones morte mulctauit. Caius verò Cæsar, vt ad subitos conatus disposita præsidia haberet, duas sæpè legiones pro castris excubare iussit, vtque in disponendis castris, tendentium ordines, & descripta suis quæque patrib. loca ac iusta itinerum interualla distincta sint: vtque tribuni militum in principiis iura dent, indeque milites signum petant, ac in stationes & vigilias eant: etiam vt in prætorio Imperatoris tabernaculum, quod Augustale dicitur, tendant, ibique pro tribunali sedere, classicumque apud eos cani, quotiesque dimicandum foret, pugnæ signum ab his tribuni petere debeant. Cyri verò tabernaculum apud Xenophontem hyeme pariter atque æstu orientem versus, aut in castrorum medio, quod locus munitissimus foret, statui consueuit. Ea enim regio summis ducibus dabatur. Alexandri Magni tabernaculum statuæ circumcingebant: in quo traditur mirum, cum ad Oxum amnem statueretur, fontem manantis olei scaturisse. Philippus autem pro vallo castrorum nonnunquam in conspecto maxime tumulo tabernaculum fixit. Quæ quidem ex corio & pellibus, modò ex saccis aut ciliciis pilis contextis cõstruebantur. Numidæ ex calamo & stramento. Nomades centonum instar tectoria intexebant, multi ex tabulis & cratibus: fuitque more nouitio seruatum, vt in principiis castrorum, aut iuxta tabernaculum ducis, templum vel ædiculam simili exemplo milites construant, intra quam signa & aquilam venerarentur & seruarent: vnde cum opus esset, extra castra educi possent. Illud quoque notatum, per exploratores centurionesque, Romanos duces prius explorato & præuiso locum castris ante capere consueuisse: quotiesque motis castris loca mutanda forent, militari more vasa prius conclamari, & colligi: vtque itineri sarcinas aptent, admoneri, ne quid ignari imprudentesque præpropera festinatione prętermittant. Vallumque castrorum in cespite aggesta humo, aut mole & aggere contra fluminum impe-

Arma militum membra.

Animaduersio in dormientes in stationibus.

Alia disciplina.

Augustale tabernaculum.

Ducũ summorũ locus.

Tabernacula ex quibus apud diuersas gentes.

Templum iuxta tabernaculum ducis.

Vasa conclamari.

Vallum castrorum.

tus: nonnunquam ducta ingenti fossa, vel lapidum congestis molibus. plerunque arboribus obiectis, prout materia suppetebat à tyronibus, perfecti castrorum iussu, communiri. Quæ quidem fossa persæpe fuit duodecim pedum, & si detur occasio, latitudine quam amplissima, ne quis illam & munitiones transcenderet. Vallum verò tantæ crassitudinis, quod nullo telo, nulloq; tormento traiici possit. Quæ quidem munimenta, si quando hostis propinquus foret, firmis stationibus dispositis, vt armati inermes & operi intentos tuerentur, fieri solebant. Germani tamen, & Gallorum pleraque gens, pro vallo dispositos habebant currus mutuo nexu Romani in magno discrimine nouo munimenti genere, clitellas & coniectas sarcinas pro aggere opposuere. Cæsar ad Mundam, cùm materia deficeret, cæsorum hostium factis aggeribus, & humanorũ corporum strue castra vallauit. Nicias verò dum ad Syracusas sedet, cum esset pro vallo pugnandum, incendio machinarum, quibus castra vallauerat, hostium vim propulsauit, Quodque in castris Romanis postquam vallo fossaque communita sunt, equo insidentem militem nisi cum acie dimicandum foret, haud facilè perspectum esse: neque longius à tubæ auditu, nisi Imperaroris aut tribuni iussu, militi exrra munimenta abire licuisse: qui contra feoerat, in eum militaris animaduersio erat. Idque ideò cautum, ne vagi milites solutiore cura obambulantes, in hostili solo temere progressi, cædibus essent & periculis obnoxii. Quodque mulieres in castris interesse, aut cùm militibus turpi consuerudine versari non decebat. Mulieres enim castra sequi apud maiores magnæ turpitudinis erat, & seuerissimæ animauersionis. Quare Scipio Æmilianus Maximus Imperator, & qui imperatorias artes callebat, bello Numatino collapsam militiæ disciplinam, & dissolutum morem in omne licentiæ genus, eiectis multis millibus scortorum restituisse fertur, ad opusque milites traduxisse, stantesque prandere coegisse, & cocti nihil vesci. Metellus in Africa lasciuientem exercitum. & prauis moribus institutum, correpta castrorum disciplina, emendauit. Alexauder quoque Macedo, depulsis pistoribus & cocis, ad prandia, itinera nocturna: ad cœnam cibi vinique parcita-

Fossa duodenum pedum *Valli crassitudo.*

German. & Gallorum Vallum Romanorum. *Vallum ex humanis corporibus.*

Alia disciplina.

Alia disciplina.

Alexandri apophthegma.

tem se habere dixit. Quibus disciplinis imbuti milites, in fide & officio mansere, sæpissimeque fuisse perspectum, quòd in quibus locis hostes castra metati fuerant, inibi Romani exercitus eadem castra operibus septa habuere, tunc præcipuè, quum hostium vestigiis inhærendo, illos haud facilè assequi poterant. Quod ne fieret, salubri consilio prouisum fuit, vt abituri milites vetera tabernacula & munitiones incendant: ne quando illa hostium receptus forent. Erat quoque vetus constitutum, vt quoties duo simul consules prætoresve contra hostes, duos consulares exercitus, multasque legiones ducerent, quo facilius tantæ multitudini præessent, diuisa castra, copias, & præsidia haberent, & munia belli partirentur, ne confusa imperia & decreta ambigua forent. Quod æuo succedente à Domitiano vetitum fuit: is enim geminari legionum castra prohibuit, sub vnius imperio, & vnis castris satius regi milites arbitratus. Horum castrorum formam in locis complurib. etiam nunc extare, vallique & fossarum altitudines, & emunitiones firmo munimento relictas, nos recentissima memoria vidisse, & singulas portas adnotasse, quæ species illius veteris instituti, magnum nobis documentum fuit, libenter meminimus.

Abituri tabernacula incendebãt.

Domitianus geminari castra prohibuit.

Quot cognominibus Fortuna dea apud Romanos cognominata, & quibus templis donata fuerit.

CAPVT XIII.

INTER numina pleraque quæ veteres habuere, olim à Romanis Fortunam eximie cultam, scriptum in antiquitatibus & traditum est. Idque ex eo coniectari licet, quòd plures illi ædes fuisse, ac diuersis nominibus deam denominari vulgò proditum est. Primus enim Ancus Martius Fortunam virili cognomento dedicauit: vt verò plures certioresque, Seruius Tullius Paruæ Fortunæ ædem consecrauit primus, In qua æde signum sua prætexta ornatum dedicasse, & longo tempore mansisse incorruptum autores tradunt. Causam fuisse crediderim, quod tenuis ipse & parui cultus, vt tum res erant, quodque ex captiua natus, Fortunæ beneficio regnum assequutus foret, propterea templo illam sacrasse, proque dea coluisse, tanquam gratiam meriti ferret: quam quidem ita cumula-

Fortuna mascula.

Parua Fortuna.

mulatissimè retulit, vt non vna æde illam recepisse aut consecrasse satis fuerit: siquidem regnum assequutus, Fortis Fortunæ, Primigeniæ, & Masculæ, mox Prosperæ, & Virilis Fortunæ templa eundem erexisse fama vulgauit. Quod quidem Fortis Fortunæ templum extra pomœrium fuisse in hortis à diuo Cæsare populo legatis iuxta Tyberim mox Tiberii tempore dicatum: Primigeniæ verò in colle Quirinali autores memorant: quam ædem Domitius prætor vrbanus postea dedicauit, licet alteram Primigeniæ ædiculam Publius Sempronius consul secundo Punico bello vouisse & voti reus dedicasse feratur. Extatque veterum monumentis, eundem Seruium Primigeniam & Obsequentem fortunam in Capitolio sacrasse, illamque præcipua regione coluisse. Prosperæ verò in foro boario fuit: Virilis autem Fortunæ templum extra vrbem ad Tyberis ripam, in quod mulieres quæ dabantur nuptui, frequentes ventitabant, & corpore inuelato singula membra, ne quo morbo virioque affectæ forent, aut labe aliqua tenerentur, detegebant. Aucto postea imperio, cum de Veientibus Caruisius consul triumphasset ærisque grauis trecenta nonaginta millia in ærarium detulisset, de reliquo quod ex manubiis & omni præda exactum fuit, Fortis Fortunæ ædem. prope illam quæ à Seruio Tullio dicata fuerat, faciendam locasse, T. Liuius autor est. Cuius dies annua octauo Cal. Julias celebrabatur, quo tempore Hasdrubal periit, & Massinissa Siphacem bello vicit. Muliebris verò Fortunæ phanum Latina via, IIII. ab vrbe miliario, in quo loco Coriolanus matris precibus siue imperio adactus, ab vrbis excidio temperauit, Romæ consecratum dedicatumque haud ferme quisquam est, qui ignoret: cuius simulacrum non semel humanam emisisse vocem ferunt. Fuisse quoque Viscatæ Fortunæ templum, quod eius illecebris multi capiantur, denominatæ: quin etiam Equestris iuxta lapideum theatrum ad quod Q. Fuluius Flaccus ex Laciniæ Junonis templo marmoreas tegulas detulit: quæ mox ob religionem eodem relatæ fuere. Ac Bonæ, Reduci, Euelpidi, & Atropheæ, nec non Conuertenti, Benesperanti, Propriæ, Virgini, & Seyæ fortunæ templa, non vno tempore, constructa multi asseuerant. Tametsi equestris Fortunæ ædem Romæ nullam fuisse

Fortunæ diuers. cognomina.

Primigeniæ Fortunæ templum.

Obsequentis

Prospera.

Virilis.

Muliebris.

Viscata.

Equestris.

Seya.

aliqui contendant, nisi apud Antium. Hanc ædem Fortunę Seyæ à Seruio Tullio antea erectam ex phengite lapide mirifico opere Nero princeps instaurauit, ita vt foribus opertis diurna ibi lux videretur: in qua Seruii Tullii simulachrum recto vultu toga superiniecta, diu mansisse dicitur, quasi vt lateret Fortunæ dedecus quod serua natus imperitaret. Conuertens autem Fortuna, quod homines ludificatur, quodque per omnia humana agitat, ac paruis momentis magnas facit mutationes in eodemque vestigio nunquam diu stat, dicta denominataque est, quæ à Græcis τύχη εὔριπος quasi æstuans dicta. Legitur quoque Fortuna Calua, quam sub tecto nominare, religio non sinit: & Fortuna Respiciens, cuius ædes iuxta templum Iouis Victoris erat. Et Fors Fortuna, quæ ædem trans Tyberim habuit: & Fortuna Propria, cuius delubrum in Palatio est, ad portam Collinam fuisse tres Fortunas, de quarum nominibus ambigitur: ædem quoque Fortunæ intra portam Carmentalem, & malæ Fortunæ in Exquiliis, vbi sacellum Larium fuit sub idem tempus dedicatas inuenimus. Hanc quæ intra portam Carmentalem sita erat, quãdoque incendio absumptam, triumuiri reficiendis ædibus à solo collapsam referre: illam verò, quæ in Exquiliis, non vt opem ferret, sed ne obesset. sicut Febris phanum, & pleraque numina Romani persanctè coluere. Eius verò simulacrum manu altera cum cornu copiæ, altera gubernaculum geminum versans effingebatur. Nonnulli habitu fœmineo furenti similem, cæcam & exoculatam super volubile saxum effinxere, quod nullo delectu opes ad malos & indignos conferat, quodq; vaga, inconstans, & instabilis foret. Quare Apelles Fortunam sedentem effinxisse dicitur, eo quod nunquam staret: sed quos fouisse indulgenter mox de gradu deiiceret. Aliqui sine pedib. illã exculpsere, sed manus & pennas tantum adhibuere, vt si manus porrigeret, pennas comprehendere non sineret. Bupalus verò Fortunæ simulacrum fecisse dicitur primus polum habens in capite & altera manu cornu Amaltheæ. Alii vitream, quod puncto temporis frangitur, statuere Fortunam. Cuius simulacrum ex auro fabrefactum velut sacratissimum in cubiculo Imperatoris poni, & post obitũ in successoris tabernaculum transferri Spartanus memorat. Fuitque obser-

Conuertens fortuna.

Calua

Respiciens.

Fors Fortuna.

Propria.

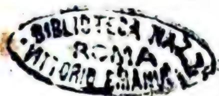
Mala.

Fortunæ simulacra diuersa.

Fortunæ simulacrũ in cubiculo Imperatoris

obseruatum, illos qui Fortunam religiose colerent, magnis sæpe incrementis auctos, qui vero minimo cultu, aut despectui habuissent, pluribus incõmodis fuisse dehonestatos. Propterea Timotheus Cononis filius, quod fortunæ successus sibi adscribere neque illi ut par erat, gratiam ferret, licet magnus Imperator, de gradu deiectus & infelici pugna victus, atque in exilium actus fuit. Galbæ quoque qui Fortunam Tusculanam torque fraudarat, illumque Capitolinæ Veneri dedicarat, in somnis Fortuna queri visa est, quod se promisso fraudasset, breui se quoque erepturam quod dederat, interminata est, quod mox fuit sua morte subsequutum. Sed quod de Mala Fortuna & Febri, idem de Postuerta & Prosa, quarum Romæ duæ aræ fuere, ac de Væioue, Timore & Pallore, atque Auerrunco & Robigo diis, dictum accepimus, Siquidem huiuscemodi numina, ne quid obessent, neue aliquid afferrent incommodi, Romani persancte habuere, quos cane & oue placabant. Fuit enim Væiouis ædes inter Capitolium & arcem inter duos lucos. Febris verò phanum triplex, vnum in capite vici longi, alterum in palatio, tertium iuxta Mariana monumenta, cuius adhuc extare vestigia plerique asserunt. Quæ numina à Græcis originem duxisse crediderim: quippe Athenienses Contumeliæ & Impudicitiæ aras sacrarunt, vt à contumeliis & probris auerterent. Lacedæmonii, Morti, & Timori atque aliis affectibus templa dicarunt Misericordiæ quoque Pudori, Famæ & Appetitioni Athenis visuntur aræ. Romani Vitulinam deam, quod lætitiæ præesset magno cultu semper habuere. Etiam Paupertatis & Senectæ apud Gades sacella ostenduntur. Et Oetæi Herculē Conopium, ne prouinciam infectam culicib. redderet, venerati sunt. Nam culices Oetæi conopas vocant. Sicut de Apolline Culiciario proditum est, qui in Attica colebatur, quod infestos culices ex agris perpulsaret: & Hippothonus Iupiter apud Erythræos, & Erythibius Apollo apud Rhodios habentur maximi. Erythibam enim Rhodii rubiginem dicunt, Bœotii quoque Apollini Pornopioni sacra facere dicuntur, ne muribus prouinciam redderet obnoxiam Apud eos enim mus pornopios nuncupatur. Et tametsi Fortunæ præcipuum numen Romæ fuerit, non minus tamen

Fortunæ cultores & despectatores.
Dii nocētes.
Vaiouis templum.
Febris templa.
Vitulina dea.
Hercules Conopius.
Apollo culiciarius.
Iupiter hippothonus.
Apollo Erythibius & Pronopion.
Fortuna cultus apud exteros.

tamen apud alios culta celebrataque est. Nam Ferentano in oppido, & in Algido, atque Antii, Equestris Fortunæ templum & alterum Præneste satis vetustum, & multa religione inclytum visebatur, vbi sub imagine duarum sororum colebatur, ex quo consulentibus certa edi oracula pulabant: vbi Sortes primum à Numerio Suffio sitas fuisse fama fert, sicut Lyciæ fons sortes antiquissimis characteribus, quibus futura prænoscuntur, emittere traditur. In Eubœa quoque Rhamnis vrbs fuit, in qua Fortunæ templum habebatur maximum, & multis cæremoniis sacrum. Præ cæteris autem Syri Fortunam impensius coluisse feruntur: cuius simulacrum ad Orontem summo ingenio & arte, vt Pausanias ait, à Sicyonio Eutychide effectum erat: sicut Athenis in Prytaneo simulacrum ἀγαθῆς τύχης supra omnium sæculorum memoriam insigne colebatur.

Sortes. *Rhamnenses.* *Syri.*

Quoties opima spolia cæsis hostium ducibus Romam relata fuerint, & quoties Iani templum clausum sit, aliaque scitu non indigna. CAPVT XIV.

OPIMA spólia, quæ regibus ducibusque hostium cæsis Ioui Feretrio in Capitolium ferebantur, ter solum Romanis ducibus, qui fortem strenuamque operam reipub. nauarunt, delata fuisse comperimus. Prima Romulus vrbis autor & parens de Acrone Ceninensium duce post raptas Sabinas detulisse fertur, quo tempore Iouis Feretrii templum dicauit. Fuere enim Ceninenses ex Sabinis, Latio propinqui, qui vna cum Crustuminis & Antennatibus ob raptarum contumeliam contra Romanos primi sumpsere arma. Iouis verò Feretrii templum fuit in vertice Capitolini montis, exiguum sane, & angustum, sed religione factum, & propter vetustatem longe primum. Neque magno post interuallo Cornelius Cossus dux ea tem pestate inclytus secunda detulit spolia de Larte Tolumnio, rege Veientum, quem acie vicit, & manu confecit. Veientes enim gens Hetrusca fuere, cum quibus & Romanis multiplici bello, & prope assiduis cladibus & imperio sæpè dimicatum est. Tertia Claudius Marcellus manu strenuus & bonus Imperator, de Viridomaro Gellorum duce, seu Britomarto apud Clastidium victo, opima spolia reportauit. Cum Gallis enim & Rho-

Prima spolia opima. *Iouis Feretrii templũ.* *Secunda spolia opima* *Tertia spolia opima.*

& Romanis ad internecionem, & sæpe Marte attrocissimo dissensum est, sed hi Insubres fuere, accolæ Alpium qui post Senones arma contra Romanos tunc & sæpe aliàs moliti sunt. Feretrius verò Jupiter, vel à ferendo, seu feriendo dictus, quasi vt ducem dux feriret, se propitio & iuuante effectum sit. Ex cuius æde si quando fœdus ferire aut pacem Feciales inire vellent, sicut ex Capitolina arce verbenam & gramen cum terra euulsum, ita lituum & lapidem silicem, quo fœdus percuterent, sumere mos erat. Opima verò, vel ab opibus, vt ait Varro vel ab inuicto opere, cum victoribus tantum laudes accesse rit, nomina sumpsere, seu quod fidei propius est, opima ampla dici, sicut opimam prædam, & opimum bouem dicimus. Hæc nisi duces, regesque, quorum auspicio res geruntur, suismet corporibus dimicantes, hostium ducibus detraxerint, necemque & exitium intulerint, haudquaquam opima dici voluère. Fuere qui crederent Joui Feretrio spolia opima, prima trecentis assibus: secunda Marti, octoginta: tertia Quirino, assibus centum, ex commentariis Numæ præmio constituto, fuisse consecrata. Sed admonuit me huius rei mentio, venitque mihi in mentem id quod veterum monumentis extat, ter quoq; templum Jani pacatis vndique populis, ocioque & pace compositis, quandiu Romanis res stetit, clausum fuisse. Ex qua re coniectari licet, Romanos à gerendis bellis, & strepitu armorum, parum ocii & laxamenti habuisse: atque ideò militari vsu assiduo, manu promptos, fortesque bellatores euasisse. Semel à Numa templum Jani clausum fuit, per id tempus quo Romæ regnauit, annis ferè IIII. & XI. quo tempore Janum ad infimum Argileti indicem belli pacisque consecrauit, cùm populus Romanus tranquillam pacem ageret, & à belli tumultu homines ad deorum cultum curamque reuocaret. Iterum post primum Punicum bellum, cum ad Ægades insulas nauali prælio contra Carthaginenses fœlici victoria pugnatum est, ab vrbe condita anno ferè quinquagesimo, icto cum Carthaginensibus fœdere à Luctatio, Marco Abtilio & Tito Manlio Coss. Quo tempore diutino bello fractis animis, vectigalis & stipendiaria populo Romano Carthago facta est, sed breui tempore: tertiò imperante

Feretrius Iupiter vnde.

Opima spolia vnde dicta.

Iani templũ quoties clausum.

Carthago vectigalis populo Rom.

perante Cæsare Augusto, post bellum Actiacum, Antonio & Cleopatra victis profligatisque, pace terra marique parta, cùm tot dissonas gentes nationesque societate & fœdere iunxisset: & à ciuili dissensione, assiduisque cladibus populus respirasse, & quietis imaginem sumpsisse visus foret. Qui tamen ter Janum clausisse dicitur post Actiacam victoriam: primò, quo tempore Augustus fuit consalutatus: secundò post Cantabricam: tertiò, cùm à cunctis orbis partibus res pace composuisset. Post quos Nero princeps, & deinde Titus Cæsar euersa Hierosolyma, & bellis confectis, Jani templum clausisse feruntur. Quod quidem templum ad infimum Argileti, medium circa forum, contra Capitolium fuit, forma quadrata, haud multæ amplitudinis. Siquidem cum Jani simulachrum & aram tecto clausisset, non multum vltra spacii occupauit. Et sicut duplici facie & bifrons effingebatur, sic binis vtrinque foribus munitum erat, vt alteris orientem solem, alteris occidentem prospectaret. Ipsum deinde ad forum Transitorium translatum memorant, captisque Faleris quatuor portarum fuisse extructum, quòd Jani simulachrum cum frontibus quatuor, multo æuo vetustum, ibi erutum fuisse dicerent. Aliud quoque Jani templum ad forum Olitorium conspicuum fuit: quod C. Duillius, qui triumphum naualem egit, primus extruxisse fertur. Ad hoc templum, bellum suscepturus consul, frequenti senatu, primorib. patrum ac militibus comitatus, accedebat. Ipse incinctus ritu Gabino, solemni more fores templi recludebat. Is verò amictus erat toga super tergum sic reiecta, vt lacinia reuocata hominem cingeret. Qui habitus vestitusque ex eo sumpsit ortum, quod Gabini cum operarentur sacris repentino hostium incursu, vt erant incincti zonis, ab aris ad prælium profecti, insignem de hoste tulere victoriam. Quod compar fuit cum eo, quod de Pausania autores produnt, qui cum extra militum stationem sacrum faceret, Lydos repente incurrisse, & sacrificii apparatum disiecisse: ipsumque & comites, vt erant inermes loris prosecutos Lydos fugasse: inde institutum mansisse, vt Lacedæmonii in ephebos flagris deseuirent. Inde è columella, quæ pro Bellonæ templo sita erat, hastam consul iaciebat: sicque acerrima bella & maxima pro aris focisque

Templa Iani.

Templi Iani bina fores.

Belli suscipiendi initiũ.

Toga Gabina.

Belli indicendi caremonia.

cisque, quoque imperio indicebat. Eius verò simulachrum cum claui effingebatur & virga: dextra, trecentenarii: sinistra, sexagenarii quinarii numeri figuram, quot diebus annus terminabatur, manu significans: quippe veteres gestu manus modò dextræ, nunc sinistræ, & digitorum depressione, aut circumflexione, sæpe annos dinumerarunt. Siquidem digitus minimo proximus complicatus, senarium ostendit numerum: circulare digitos sinistra, modò decem, nunc triginta: palma porrecta, XL. superiore verò digito depresso LX. significari tradunt: Centenarium verò numerum de sinistra transferri in dextram: & iisdem digitis quibus in leua, sed non eundem numerum designari. Aliusque gestus alios numeros figurauit. Nonnulli Janum ita effixere, vt in dextra T, notam haberet CCC. in sinistra verò, Z E. LXV denotarent. Cui etiam duodecim aras (quot mensibus annus claudebatur) Romæ dicatas Varro significat: sicut in agro Larisseo, iuxta Magnesiam portus Archinorum duodecim habuisse aras: & iuxta Ilium Lecti ara XII. diis dicata ferebatur. Dionysius tyrannus iunior, vt notam dierum totius anni traderet, in Prytaneo Tarentino fixit candelabrum, in quot tot succendebantur lychni, quot anni dies erant. Persici quoque reges trecentos sexaginta quinque iuuenes puniceis velatos amiculis, pro numero dierum totius anni qui lateri astarent, promptos & expeditos habuere. Ipse autem cum solennia exhibentur in præfatione sacrorum, variis nominatur nominibus. Nam & Geminus pater, Junonius, Consiuuius, Quirinus, Patutius, & Flusius, pro multiplici potestate dicebatur. Cuius in foro statua triplex fertur fuisse, ad vnam conuenire creditores, ad alteram qui fœnus redderent, ad tertiam qui locarent. Sed præter Jani templum quod pacatis vndique populis claudebatur, fuit Romuli templum in Quirinali, omni tempore clausum, quod patefieri non decebat: quasi arcanum haberi vellent, an humo tectus, an inter diuos relatus, fuerit: tametsi Varro post Rostra Romuli sepulchrum fuisse dicat: quod inter antiquissima vrbis monumenta adnumeratur. Ante cuius ædem, testante Plinio, duæ myrti fuere, vna patricia, altera plebeia: quæ pro augmento vel damno senatorii ordinis vel plebeii, modò fecundè redundabant, nunc

Iani simulachrum.

Numerare gestu manus.

Iani diuersa nomina.

Iani triplex statua in foro Romano.

Romuli templum semper clausum.

Myrti duæ ante Romuli templum.

Plutonis templum. *Necessitatis & Violentiæ templum.* *Ianus cur & belli & pacis index.*

nunc detrimento languebant. Apud Heleos Plutonis templum semel annis singulis aperitur, & quamuis patens, nulli ingredi fas erat. Corinthi quoq; Necessitatis & Violentiæ phanum fuisse ferunt, à cuius limine arcentur omnes. Contrà, verò, ædem Horæ perpetuò apertam Romani voluere, illiusque aditum patere omnibus. Cur autem indicem belli pacisq; Ianum potissimum ferant, variata memoria est. Sed tametsi in diuersum autores trahant, illa nobis ratio potior & præstantior visa, quòd cum sub præside Iano temporum ratio vicesque habeantur, ideoque & bifrontem fingi, & tam anni principium, quàm finem Iano dicari conuenerit. Sic temporum qualitas, siue bellum, siue pax futura esset, sub ipsius præsidio & tutela foret. Apertus, vt omnia hostilia esse, & cuncta bello ardere, velut contra hostes profecto Deo: clausus verò, tranquilla pace vigere, & ab armorum strepitu procul esse designaret.

Verbum liberorum & parentum, & in edictis prætorum quos comprehendat, & an ad omnes in infinitū extendatur. CAP. XV.

IN edicto prætoris de in ius vocando, scriptum est: Prætor ait, parentum, patronum, liberos. parentesque patroni patronæve, in ius sine permissu meo ne quis vocet: Querebatur apud iuris studiosos, qui tunc animo vacuo & soluto in foro conuenerant, cum prætor coërceat hoc edicto illos, qui se prius non adito, parentem aut patronum, parentesve, aut liberos patroni, in forum vel iudicium traxerint: num is qui auum paternum, qui supra parentem est, vel qui nepotes partoni, aut pronepotes, qui inferiores sunt, sine permissu prætoris in iudicium vocarit, pariter in edictum committat, perindeque mulctandus & coërcendus pœna sit. Quod est dicere: num parentis nomine, aut liberorum, superiores supra partem, aut inferiores vltra filios comprehendantur edicto. Anceps quæstio fuit inter veteres Iurisperitos, & diu in vtranque partem agitata, plerisque arbitrantibus in consularibus edictis, & tribunitiis rogationibus tanquam diuersa dici liberos nepotesque. Multis contra opinantibus, maximeque antiquorum opinionem probantibus, qui consue-

runt

runt parentis nomen ad tritauum vsque extendi: liberos verò, ad trinepotes: vltra hos, posteriores nuncupari: ex ascendentibus verò, maiores. Nos postea cum in legum controuersiis versaremur, admodum eleganter in Callii commentariis in hanc sententiam scriptum definitumque inuenimus: qui legem duodecim tabularum interpretatus, tam in senatusconsultis, quam prætorum edictis nomen parentis ad superiores, & liberorum ad inferiores ad vtrunque sexum, & in infinitum extendit. Nec modo liberorum, sed natorum nomen ad idem produci: liberosque habere non eum dici solum, qui plures, sed qui vnicum habeat filium. In cuius sententiam reliquorum iurisperitorum opiniones postea concessere. Caius tamen Caligula cum nullum rapinis modum faceret, posteros non vltra filios extendi, nequiter cauillatus est. Lampridius verò in Alexandri vita à vulgi sermone non diuersus, parentis nomine non superiores modo, sed cognatos affinesque comprehendi censuit. Ex quibus sine controuersia liquet, id, de quo verbis disceptabatur, pari mulcta, afficiendum, qui auum paternum qui supra parentem est, vel patroni nepotes, qui inferiores sunt in forum vel iudicium traxerit, quam qui parentem, aut patronum, vel patroni filios, inconsulto prætore in iudicium vocauerit.

Liberos habere qui dicantur.

Quæ & quot curiæ Romæ fuerint, & verbum curiâ sine adiectione nominis, quam curiam designauit.

CAPVT XVI.

DEAMBVLABAM aliquando Romæ cum Pomponio Læto, viro literarum & locorum veterum exequentissimo. Cumque antiquitatis studio ruinas vrbis & veterum monumenta, quicquid visendum esset & memorabile, scrutaremur: in ruinis templi Pacis, grandioribus literis extantibus, effractum ibi marmor legimus hac inscriptione: IN CVRIA HOSTILIA. Quærebat à me Pomponius, vbinam curiam Hostiliam quondam fuisse crederem. Cumque me arbitrari apud Rostra Hostiliam curiam fuisse, ibique Tullum Hostilium regem, curiam iuxta Rostra construxisse (autore Varrone) respondissem, Rostra autem in foro esse Romano: siquidem ex rostris nauium

Antiarum suggestum in foro extructum legimus, in quibus clarorum virorum imagines: qui reipublicæ nauarunt operam, pro immortali gloria sæpe statui & coli solebant. Fuisseque duorum generum curias, vnum, in quo sacerdotes res diuinas sacra, & cæremonias, cultusque deorum curarent: alterum, vbi senatum de rebus publicis & ad populum pertinentibus consulerent. Quid tu, inquit Pomponius, cum simpliciter curiam nulla cognominis adiectione apud autores legimus nominari, de qua intelligi oportere censes? Statuam enim Porsennæ accipimus iuxta curiam fuisse: sed de qua intelligi deceat, non sane definitum est. Nam & Calabram curiam legimus iuxta Capitolium, quæ casæ Romuli fuit proxima, quam sine calatione aperiri non licuisse scribit Varro. Et veteres curias, vbi pontifices de sacris sacerdotiisque, & religione deorum, deque cæremoniis consulebant. Et Pompeii curiam, in qua senatus frequens est haberi solitos, ibique Julius Cæsar idibus Martiis coniuratorum manibus oppressus interiit. Et aliam cognomento Pompilinam, nouitia denominatione: & diui Julii, quæ Julia dicta est: & Augusti curiam, quam in comitio ipsum consecrasse memorant: in quibus templa per augures, ne prophana essent loca, nêve edita senatusconsulta irrita forent, inaugurata fuere. Et Cerusiam quæ seniorum dicta, & Octauiæ, sicut Leucadiam ac Saliorum: siquidem Salii propriam habuere curiam. Atque omnes denique cùrias suis nominibus notatas definitasque videmus. Sed quia nullo nominis cognomento frequenter curiam apud autores legimus, de qua intelligi conueniat, equidem dubito. Tamen si me opinio non fallit, inquit Pomponius, memini Asconium Pedianum dicere Rostra ad comitium; prope iuncta curiæ fuisse: nulla propria denominatione exprimens curiam, licet alio translata, & noua postmodum facta sit. Ex hoc arbitror, inquit, id quod necessario redundat, cum in rostris olim curia Hostilia fuerit, vt Varro & autores tradunt: cum simplici nomine curiam absque cognomento enunciari videmus, antequam alio translata foret, de Hostilia, quam ibi legimus fuisse, intelligi oportere. Ad hanc curiam ad dextram supra comitium Græcostasis erat, statio legatorum exterarum gentiũ & nationũ.

Curia duorum generum.

Calabra curia.

Curia per se quid sibi velit.

Græcostasis.

Ad

Ad quam si iniuriam questi venirent, aut mandata haberent, accedentes præstolabantur, & subsistebant. Athenis multiplices fuere curiæ, inter quas Cholargea præcipuæ nominationis, quod inde Pericles oriundus foret; & Phylaidarum ex qua Pisistratus: & alia magistratuum curia, vbi iura dabant, quod Prytanion dictum dictum est. Megarenses vero cum eorum curiam, in qua Timalci tumulus fuit, inter mira & memoranda ducerent, tanquam quid visendum & mirificum, propter maximas substractiones Marco Antonio ostendisse dicuntur. Mox sciscitantes quid de illa sentiret, arbitrari miris illam laudibus eius testimonio celebrari, futilem & nullius pensi iudicauit. Cui haud absimile est quod de Chiis proditur: qui cum ex Chio marmore versicoloribus maculis, vrbis muros tanquam quid mirum Ciceroni ostentarent: magis mirum fuisse, si ex Tiburtino marmore illos construxissent.

Curia multiplices Athenis.

Prytanion.

Ciceronis dictum.

Quæ fuerint Romanorum *tribuum nomina, & vnde dicta denominataq; sint, & quæ apud exteros celebrantur.*

Cap. XVII.

TRIBVS Romanas, quas quinque & triginta fuisse, constat, vnde dictæ, quæque singulis nomina fuerint, quia subobscura quæstio est, nec satis obuia, in Vesuuino meo, dum ruri agerem, indagare visum fuit. Romulum vrbis conditorem, in tres tribus populum diuisisse, Titiensem à Tatio, Ramnensem à Romulo, & Lucerem à Lucumone: singulisque illarum Tribunos præfecisse, & quamque tribum in decem curias partitum esse, illisque curiones præposuisse, ita vt triginta essent curiæ, Dionysius autor est. Rursus singulas curias in dicurias, præfectosq; illarũ decuriones dixisse, vt in sua quisque curia sacra facerent, suamque aram haberent: vbi Iuno Mensalis, quæ Quiritia dicta est, colebatur: feriasque obseruarent, ac ex raptarum nominibus decuriis nomina fuisse, multi asseuerant. Tullus vero Hostilius in honoribus & magistratibus dandis fecisse dicitur turmas, sicut erant Athenis curiæ, quæ vice tribuum rogarentur. Aucta mox ciuitate, & latius propagato imperio, trib. simul constitutas, & numero auctas, vt postremo quinque & tri-

Rom. populus in tres tribus diuisus.

Curia.

Decuria.

Decuriones.

Iuno Mensalis & Quiritia.

ginta fuerint. Ac ex locis quibus ducere originem, aut à conditoribus, nomina tulisse authores tradunt: ita vt post pugnam cum Latinis ad Regillum locum, tunc primum triginta vnam tribus Romæ factas inueniamus. Ascitis deinde nouis ciuibus, & quinque ad triginta illas propagasse facile crediderim. Romilia ergo tribus, quæ & Quirinalis dicta: quod à Romulo instituta, ex his quos in ciuitatem asciuerat ex agro, quem de Veientibus ceperat, & ex Sabinis: & Titiensis siue Titia, à Tito Tatio, dictæ nominatæque sunt. Procedente mox tempore, quum Tarquinius Priscus tres adiicere tribus veteribus vellet, augurio detentus est, quo minus faceret. A Seruio Tullio post classes centuriasque constitutas, Suburranam, Palatinam, Exquilinam, Collinam, quas vrbanas appellauit, & à parte cœptæ vrbis nominauit, additas fuisse memorant. In quas manumissos, si reipublicæ Romanæ participes esse vellent, vt vna cum ciuibus censerentur, distribuit. In has quatuor vrbanas, Quintus Fabius Rullus omnem forensem factionem postea excretam, censor coegit: quod adeo populo gratum dicunt fuisse, vt ex hoc Maximi nomen assequi meruerit. Proditum tamen memoriæ est temporibus Syllæ, libertinos ex factione Carbonis, & bello sociali Latinos populos in quinque & triginta tribus diuisos, ius suffragii habuisse. Lapsis inde temporibus, cum Cn. Manlius tribunus plebis, homo summa temeritate, perniciosissimas leges ferre vellet, vt libertinis in omnibus tribubus ascribi & suffragari liceret: ita à Cn. Domitio prætore truci oratione confractus fuit, vt sublata rogatione turpissime destiterit. Demum Clodius tribunus plebis, dum infensis animis patricios insectatur, vt libertini, qui in tribus solum tribubus suffragia ferebant, in vrbanis quoque quæ ingenuorum sunt, suffragari possent, legem tulit & promulgauit: quod aliquandiu mansit. Præterque has vrbanas reliquæ rusticæ dictæ, à quibus transire ad vrbanas, Romano ciui fuit probro datum. Est tamen literis proditum, Scipionem Nasicam, licet moribus spectatissimum, à rusticis tribubus ædilitatis repulsam tulisse, quod candidatus dum obuiis manus daret, & suffragia ambiret, rustico opere duratas manus illis obiectaret. Ab Appio vero Claudio, cum ex

Romilia tribus siue Quirinalis.

Suburrana.
Palatina.
Exquilina.
Collina.

Vrbanæ tribus.

Fabius vnde Maximi cognomen adeptus.

In xxxv. tribus Latinus pop. diuisus.

Libertini in vrbanis suffragabantur.

Tribus rusticæ.

Scipio Nasica repulsam à rusticis tribubus tulit.

ex Sabinis magna clientum manu Romam commigraret, Claudiam tribum, & Lemoniam à pago Lemonio, qui extra Capenam via Latina fuit, dictus memorant. Sic Pontia, Crustumina, & Scatia ab oppidis, quorum ciues in vrbem asciti fuerant, dictæ nominatæque sunt. Ea enim vrbs Scaptia in agro Campano fuit, Crustuminium in Sabinis. Post vero incensam à Gallis vrbem, cùm Camilli opera ciuitas restituta foret, quatuor ex nouis ciuibus, qui in ciuitatem asciti erant, tribus additæ sunt, quas ex locis nominatas facile crediderim. Hæ fuere Stellatina, Sabatina, Tormentina, & Armensis, quas etiam vrbanas appellari audio: sed hæc Scaptia & Sabatina, quæ & Fabiana dicta est, peculiares quondam diuo Augusto fuere: atque ideo cùm in campum descenderent, ne quid à quoquam desiderarent, pluribus ab eo muneribus donatæ sunt. Armensis: seu Narniensis, ea tribus fuit, in qua cum Liuius censor nomen ferret. Claudius Nero, cum quo censuram frequentem iurgiis egit, quòd non syncera fide secum rediisset in gratiam, eundem Liuium equum vendere iussit, reddens talionem: quippe Liuius citato nomine Claudii in Pollia tribu, ob veterem simultatem prius equum vendere coegerat. Sabatinam vero, à lacu Sabate nuncupatam voluit. Papyria quoque, Pupinia & Pupilla, ex suis progenitorib. vocantur. Quamuis Pupiniam ab agro Pupino dictam, est non immeritò existimatum. Metiam à Metio oppido claro & peruetusto, cuius memoria intermortua est, quidam dici opinati sunt. Hanc Metiam Marcus Liuius Salinator in censura cum cæteras tribus ærarias fecisset, quòd se ùt nocentem condemnassent, & postea consulem censoremque fecissent, solam mulcta exemit, & sine noxa reliquit. Phalerinam, & Ophantinam, Lucio Flacco, & Lucio Plautio consulibus additas tribus accepimus, Sed Ophentina ab Ophente fluuio dicta est. Sic Volscina, Terentina, & Faucia: quarum sicut loca originis ob vetustatem interciderunt, ita nomina originum abolita, memoria obliterata sunt. Sed Fauciam pluribus cladibus insignem si quando in comitiis prima rogabatur, velut tristi omine infamem & detestabilem, omnes abominandã putasse, authores memorant. Constat enim hanc Fauciã tem-

Tribus Claudia. *Lemonia.* *Crustuminia.* *Scaptia.* *Stellatina.* *Sabatina.* *Tormẽtina.* *Armensis seu Narniensis.* *Sabatina.* *Papyria.* *Pupinia.* *Pupilla.* *Metia.* *Ophentina.* *Rolscina.* *Terentina.* *Faucia in comitiis primum rogata exitiale omen afferebat.*

tempore captæ vrbis, quo ad Aliam fœdè pugnatum est; & Claudinæ pacis, & ad Cremeram infœlicis pugnæ, quo pericula & terrores respublica perpessa est maximos, primam rogatam fuisse. Ideò si quando rogabatur prima, tristitiam & calamitates, exitialeque omen adferre credita est. Neque ignoro Mentinam, Polliam & Galeriam, haud longe post additas tribus, cæteris adnumerari: quas ex locis nomina sumpsisse, haud dubie existimarim. Hæc enim Pollia tribus fuit, quæ cum Flauiam rogationem de pœna Tusculanis irroganda, quorum consilio defectiones à populo Romano fiebant assiduè, omnes tribus antiquassent, sola verberandos necandosque, eorumque bona iure belli publicanda censuit, quòd tam ægre Papyria tribus tulit, vt neminem ex Pollia candidatum, Papyria, quæ Tusculanis pronior erat, ad honores euehi passa fuerit. Quo autem tempore lex de ambitu à Caio Petilio lata est, Pomptinam & Publiciam, mox Anthesin & Velinam adiectas tribus fuisse constat. Hæc enim à Velia edito vrbis loco, seu à Velino lacu, cuius incolæ in ciuitatem asciti fuerant, denominata fertur: quanuis Velinam cùm Exquilina in vrbem vno tempore ascitas Liuius tradat. Sed Anthesis iuniorum plerunque fuit: cuius in dandis nominibus sors prærogatiuæ plurimum valuit. præter quas fuere Athenienses, Æmylia, Sergia & Cornelia, ex claris Corneliorum & Æmyliorum familiis ductæ, quorum autores nomina familiarum dando tribubus, ad posteros famam nominis transmisere. Sed Atheniensem Marco Fuluio Pæto & Tito Manlio Torquato Coss. tribum veteribus additam inuenimus. In Æmylia autem, vt Formiani & Fundani: in Cornelia, vt Arpinates nomina ferrent, quandoque rogatione promulgata cautum fuit. Præter quas erat prærogatiua iuniorum & seniorum, quibus Veturiæ & Galeriæ nomen. Nanque ex ipsis centuriis, facto iterum delectu ex iunioribus & senioribus, præstantiores ætate & dignitate, in proprias centurias seligebant: quantum in ferendis suffragiis erat prærogatiua, & primus honor. Hoc tamen dicere ausim, actores Attellanarum hoc priuilegio datas, ne tribu in qua ascripti erant, à censoribus amouerentur: sicut Augustus Histriones immunes verberum fecit, & ne flagellis cæ-

Mentina. Pollia. Caleria. Pomptina. Publicia. Velina. Anthesis. Aniensis. Amylia. Sergia. Cornelia. Veturia. Galeria. Atelanarũ actorũ priuilegium. Histrionum priuilegium

lis cæderentur, edicto inhibuit. Quodque ex quinque & triginta tribubus in comitiis, si quando rogarentur, quæ plures in eandem sententiam irent, cæteris præualuisse: eamque tribum, cuius in ferendis suffragiis prærogatiuæ fauor inclinauit, & quæ primo suffragabatur, cum ipsius autoritatem omnes tribus facilè sequantur, tantum roboris habuisse, vt pro quo candidato suffragium tulerit, cum aut ipsis comitiis, aut in proximum annum ad honores prouexerit. Illud quoque non est ab re dixisse. Athenis decem tribus, quarum suffragiis pacis bellique temporibus respublica stetit, à regibus qui imperitarunt, nomina sumpsisse: singulasque tribus, in decem genera distinctas fuisse. Ex quatuor enim tribubus, in quas olim ciuitas diuisa fuit, Clisthenes decem effecit. Nanque à Crecrope, qui primus regnauit, tribus Cecropis dicta, sicut Egis altera, tertia Erichthis: Panthionis, Arhamantis, Antiochis, Leontis (ex qua Themistocles fuit) Oenis, Eantis, Hippocoontis: quibus per subsequentes reges duæ additæ, Antigonis & Demetrias, ab Antigono & Demetrio: qui ex suis nominibus decem veteribus illas adiecere. Hanc Eantidem ferunt, quum fortiter contra Mardonium & Persas pugnasset, illosque turpi fugasset fuga, ab Atheniensibus hoc proprium tulisse, vt soli illius tribules Spargiticis nymphis sacrum victòriæ faciant quotannis impensa publica. Post quas fuere Alopecia, Athenonea, *Pæanica*, Decelensis, Sphecia, Acharnas, Agraleuta, Alimusos (ex qua Thrucydides) & Laycias (vnde Milciades) mox illis prioribus adiectæ, ex quibus iudices qui iura darent in foro diligebantur. Eratque constitutum, vt nisi Cypriorum princeps, tribus Atheniensium nemo sorte educeret. Thuriorum quoque vrbs in decem pariter tribus diuisa fuit, quas ex gentibus, quæ in ciuitatem ascitæ fuerant, denominarunt. Siquidem ex Arcadibus, tres Arcadicæ: reliquæ verò Bœotia, Amphictyonida, Dorida, Lyda, Athenaida, Euboida, & Nesyotis, nomina tulere. Ferturque idem Clisthenes tribus Doriensium, ne forent eædem Sicyoniis, quæ Argiis, diuersis nominibus notauisse. Nam præter tribum suam, cui Arche nomen erat, reliquas ludibrio habitas, ex Brutis appellauit. Quippe Hyatas, id est, suales,

Tribus decẽ Atheniensium,

Eantidis tribus prærogatiuum.

Tribus decẽ Thuriorum

aliquibus Oneatas, hoc est, asinales, reliquis Chœreatas, hoc est, portales, nomina indidit: quibus mox aliud dixere nomen, hoc est, Hyleas, Pamphilos, Diamantes & Egyleas. Helci verò, cum XII. tribus forent, postea bello Arcadico parte agri amissa, in octo relapsi sunt: rursus restituto agro: eò venere, vt X. fierent. Traditum quoque est, Corinthios, postquam in vnam ciuitatem asciti fuere, in octo tribus distinctos fuisse, quarum nomina prodita non sunt. Et Pyrenses, inita cum Attalo societate, de noua tribu Attalida X. veteribus adiicienda conuenisse, quod postea subsequutum est. Spartæ verò Ægyda & Pirana præcipue tribus fuere, ex qua Menelaus oriundus fuit. Sicut apud Boios tribus Sappinia. Persæ autem vrbes in quatuor sæpe curias diuisere: Vnam pueri tenebant, & qui erant ætate imbelli, ad primam vsque lanuginem: Alteram adolescentes primo flore ætatis, quibus ad militare munus satis erat virium & roboris: Tertiam ætate matura viri: Quartam senio affecti, qui nullo impliciti negotio militiæ, muneribus vacabant: vitamque ocio exigebant. Hiberos quoque apud Albanos in quatuor genera diuisos comperimus: vnum ex optimatibus, ex quibus deliguntur reges, secundum ex sacerdotibus, tertium ex agricolis & militibus, quartum ex plebeiis & popularibus. De Megarensibus vero traditum est, olim in quinque tribus omnem regionem diuisisse, vt distinctio ordinis fieret: ex quibus alii Heraci, nonnulli Piraci, alii Megarenses, plerique Traspodicei, vltimi Cynosurei dicti. Indi autem non per ætates & tempora, sicut Persæ, sed per munera & artes, singulos populos in septem tribus partiti fuere: in Philosophos, agricolas, pastores, artifices, milites, ephoros & consiliarios: qui licet essent pauci, & seuerissimis moribus astricti, tamen examussim facta regum pensitabant, & certa lege examinabant.

Tribus duodecim Helei.
Tribus octo Corinthiorum.
Tribus Spartiatarum.
Tribus Boiorum.
Curiæ vrbium Persarum.
Tribus Hiberorum.
Tribus Megarensium.
Tribus Indorum.

Historia de Scipione Asiatico, & morte Æmyliani Scipionis quæ incerto autore fuit.

CAP. XVII.

Scipio Asiaticus peculatus accusatus.

SCIPIO cognomento Asiaticus, superioris Aphricani frater, post superatum Antiochum & Asiam bello victā peculatus crimine accusatus à tribunis plebis quandoque fuit:

fuit: cumque in carcerem duceretur, Tiberius Gracchus tribunus plebis (qui antea quod de Repub. cum Aphricano dissentiret, infensus Corneliorum genti fuerat) intercessit, eumque ne in carcerem mitteretur, inhibuit: cuius rei beneficio amicitia inter eos conciliata & affinitas fuit. Siquidem solenni die quum Ioui epulum in Capitolio libaretur, Corneliam filiam maturam viro ei desponsam dedit, quam ille tam cupide dilexit, vt duobus anguibus deprehensis in cubiculo, quum haruspices respondissent, mare angue dimisso, fore vt Cornelia mortem obiret, fœmina autem, se occasurum: maluerit Titus Sempronius marem potius extinguere, quam illa morte obita superesse. Ex hac Cornelia Sempronius duodecim filios sustulit: qui omnes mortem obiere immaturā: ipseq; haud multo post, duobus consulatibus & triumphis pariter clarus, ac censuræ honore insignis, moritur, superstitibus Tiberio & Caio Gracchis, summis oratoribus, præcellenti ingenio, & suorum temporum eloquentissimis: ac Sempronia filia: quos ex Cornelia genuerat. Sed Tiberius cum legem agrariam turbulentissimam, inuisam patribus contra senatus decreta tulisset, nouasque alias haud minus perniciosas ferre contenderet, duce Scipione Nasica concursu hominum interficitur. Caius vero Gracchus tribunus plebis, dum improbis concionibus Rempub. vexat, actaque sua tueri vult, neque abrogari patitur, duce Opimio consule serui manu cæsus occubuit. Sempronia autem Scipionis Æmyliani (cuius summa dignitas, magnæque res gestæ fuere, qui ob Carthaginem & Numantiam funditus euersas, minor Aphricanus, & Numantinus cognominatus est) coniugium sortita fuit, cum qua non modica simultate & pene dissidio, quod eam ob morum prauitatem exosam haberet, aliquandiu vixit, venitque in suspicionem ipsius necis, quæ fuit autore incerto, non minimam causam præbuisse. Quanquam de Caio Graccho, & Fuluio Flacco eius familiari, pariter ambigi dubitarique videamus. Hic enim Scipio, licet maximus Imperator, tantæ fuisse traditur abstinentiæ, vt annis [quatuor] & quinquerginta, quibus in humanis egit, nihil dicatur emisse, nihil vendidisse, nihil ædificasse: atque in tanta rerum

Amor erga uxorem.

Tiberii Gracchi mors.

Sempronia eii Seip. Æmyl. coniugium.

Scipionis Æmyl. abstinentia & frugalitas.

rum affluentia & opibus, quibus Carthaginem & Numantiam deleuit funditus, haud plus tribus & triginta argenti libris, auri vero duabus, reliquisse. Qui tribunus adhuc militum, dum stipendia faceret, magnum Catonis futuræ magnitudinis testimonium tulit. Siquidem interrogatus, qualis inter primores iuuenum videretur Scipio: hunc solum sapere, cæteros vero velut vmbras ferri respondit. Quod compar fuit cum Antigoni dicto de Pyrrho: quem magnum futurum virum, si senesceret: & Scipionis de Mario, quem proximum post se Imperatorem, professi fuerunt. Is quoque cum ab Appio Claudio competitore in censura conuiciis iactaretur, quod ciuium nomina ignoraret: curæ sibi fuisse potius, ne à quoquam ignoraretur, quam multos nouisse, respondit. Illud plane constitit, post Æmiliani necem, homines de Sempronia vxore, quoquo modo merita, nec minus de Cornelia socru, tanquam cum veneno interceperint, propalam loqui solitauisse: idque non incertis autoribus probari. Hæc nos de Gracchis, propter harum rerum studiosos, quo facilius innotescerent, non omittenda putauimus.

Catonis de Scipione elogium.

Scipionis apophthegma.

Quanta & quam varia iurisconsultorum opinio fuerit de supellectili, & quæ supellectilis nomine comprehendantur. CAP. XIX.

Supellex.

QVID sit supellex, quidve supellectilis nomine comprehendatur, varie inter iurisconsultos dissensum est, pugnantiaque studia inter eos, opinionesque fuere, aliis alias res supellectilis appellatione designantibus: omnes autem ita definiere, vt domesticum patris familias instrumentum rerum ad quotidianum vsum paratarum supellectilem esse dicant. Quæ autem res huiuscemodi sint quotidiani vsus, quas in supellectili adnumerari conueniat, sententiæ variarunt, magnaque inter eruditos, & perpetua dissensio fuit. Pomponius, vir, vt in illa quisquis ætate consultissimus, domesticum patrisfamilias instrumentum, quod neque auro argentove facto, aut vesti annumeretur, supellectilem definiuit. Florentinus inter iurisperitos autoritate non minori, præter hæc, animalia excepit: itaque equi, boues, gallinæ, anseres, & cætera

Pomponius. l. 1. ff. de supel. legata. Florentinus. l. 2. eod. titul.

tera hoc genus, quæ pecorum numero habentur, quamuis in quotidiano vsu forent, in supellectili non haberi censuit. Paulus autem iuris æque peritissimus, vasa ænea vulgaria quæ proprio sunt loco sita, capsasque vel armaria quibus vestes librive continentur, etsi quotidiani vsus causa parata, in supellectili adnumerari negauit. Alphenus, qui Seruii Sulpitii discipulus fuit, illa, quæ ad artificii aliquod genus seorsum pertinerent, & nomen sui generis separatum haberent, in supellectili non haberi dixit: itaque pugillares & codices, tum fabrilia arma & militaria iuxta Alpheni sententiam, in supellectili non sunt. Tubero negauit ea, quæ in penu forent, præterea argentum, vestem, mundũ muliebrem, & alia ornamenta, instrumentum agri vel domus, supellectilis appellatione contineri: reliqua vero, quæ in quotidiano essent vsu, in suppellectili adnumerauit. Papinianus autem Scæuolæ discipulus, cui in aduocatione fisci successit, magnæ apud Seuerum autoritatis, mensas argenteas vel eburneas, argenteosque lectos, & argentea candelabra, legata supellectile deberi dixit: argentum tamen escale vel potorium, in supellectili esse Modestinus negauit: fuitque sententia Labeonis, quæ deliciarum magis, quam vsus causas parantur, quæque in eximio cultu forent, inter supellectilia non censeri. Myrrhæa vero, quæ vescendi causa parata sunt, licet in deliciis forent, in supellectili tamen adnumerari. Sed in hac quæstiuncula, quia vulgaris fere & protrita est, nimium immorari, nullum operæ precium fuerit. Illud certe dixisse haud piget, in supellectili contineri mensas, trapezophoras, delphica, subsellia, scamna, lectos etiam exculptos gemmis & auro, culcitras, stragula, & thoralia, quibus lecti thorive insternuntur: non autem vehicula: nam illa instrumenti viatorii esse Florianus ait. Præterea pelues, quanuis argenteas, candelabra, & craterem etiam argenteum, myrrhyna, crystallina aut vitrea escaria, vel potoria, lucernam quoque & trullam. Adde vasa ænea vulgaria, quæ proprio non essent loco affixa, & si quid paratum foret quotidiani vsus causa, præter illa, quæ modò excepta fuere. Ex quibus datur intelligi id, de quo dissensio erat, quid verbo supellectilis dici comprehendique oporteat. Sed quia de escario argento & del-

Paulus l. 3. eod. tit.

Alphenus l. supellectilis eo. tit.

Tubero l. labeo. in paragrapho. 1. eo. tit.

Papinianus l. Legata. eod. tit.

Modestinus, l. cum quidam eo. Labeo. l. qui vestem eod. & seq. l. de tapetis, eod.

phicis mentio est, non omittendum, literis proditum esse, Dolphica dici vasa, quorum nulla mutata forma, varius & multiplex vsus foret: namque ita erant fabrefacta, vt duplici facie diuersis vsibus inseruirent: siquidem Delphi vasa elaboratæ artis habuere, ita vt poculorum vicem præstarent, & clypeorum loco vsui essent Trapezophoras vero mensas fuisse ornatu magno, quæ effictis imaginibus sustinebantur, quales hodie in vetustis marmoribus sæpe visuntur, quippe mensarum species apud veteres multifarias legimus, scilicet trapezas, quas magidas Græci vocant, & tripodes, & micro trapezas, in quibus modica parabatur cœna, & epidorpias, vrnarium & cylibantum, & alia mensarum genera, si cui illa prosequi libeat. Inter escarium vero argentum etiam aquæ manaria, id est, vasa abluendis manibus accommoda, quæ Latini gutturnia vocant. Pomponius de auro & argento legato contineri putauit.

Dolphica vasa. *Trapezophora.* *Microtrapeza.* *l. in argento paragrapho. si de aur. & argen. leg.*

In qua ætate milites apud Romanos legi consueuere. & qua fuerit disciplina militaris, quodve iusiurandum.

CAPVT XX.

QVI de militari disciplina libros posteris reliquere, eos haud fere quenquam minorem septem & decem annis, aut sex & quadraginta maiorem, militiæ & tyrocinio adscribi voluisse constat, idque à Seruio Tullio vetere censione cautum fuisse primum, quod æuo subsequente à Caio Graccho lege sacrata sancitum fuit: Causa autem hæc est, quod citra eam ætatem aut supra, velut immaturos, aut præduros & effœtos, militiæ rudimentis minime idoneos putarunt. Ideo vetus constitutum erat, iuuenes, nisi post pubertatem, & primo flore ætatis, dum per ætatem laborem militatem ferre possent florentes viribus & eos ex vrbana, sæpius agresti iuuentute rusticis operibus duratos, militari sacramento & muneri adigere, singulosque militiæ per numerum in iuniorum tabulis adscribere, qui Catalogi dicti, illosque ex corporis habitudine, si apti militiæ, si lato pectore, si ceruice erecta, si fortis & strenuus, quæ species, qualisque vigor, & quod robur virium foret, internoscere, vt

Tyronum & rudiariorum ætas. *Catalogi.* *Habitudo corporis in militiam adscribendorũ*

re, vt illorum forti fidelique opera Respublica vti posſit. Nam nimis pinguem, deformem aut mancum, deſidem aut vecordem, tanquam minus vtiles militiæ non ſcribebant, quippe Cato Cenſorius pinguem militem, velut Reipublicæ incommodum, iure inceſſuit, cuius inter guttur & inguen cuncta ſub ventris dominio forent. In qua ſemel adſcriptus, niſi propter demerita exautoratus foret, ipſo nolente, deleri nequibat. In quo id ſedulò cauebatur, vt primum militiæ vinculum putarent, ſacramenri religionem, ſecundum, ſingulorum amorem, velut inexplicabilem nexum, cum his qui vnà mererent, tertium, deſerendi nefas. Quibus ad militiam admiſſis, primo anno cuſtos, ſub quo diſciplinam ediſcerent, & magiſter, ſub cuius imperio tyrunculi acuerentur, publicè dabantur, ne expertes operum militarium arma tractarentur. Diuus verò Iulius equites Romanos aut ſenatores armorum peritos, ſub quibus militiæ neſcii erudicentur, magiſtros dedit: quorum præceptis imbuti, perſtando & peruigilando, militare rudimentum deponerent, legeſque pugnandi, & prælii normam ac dictata internoſcerent. Primuſque Publius Rutilius conſul, collega Cnei Manlii, è ludo Cornelii Scauri, doctoribus accerſitis, plagas vitandi & inferendi militibus præcepta dedit. Inde ne temerè & ſine arte pugnarent, vtque tyrones ſub diſciplina eſſent, & militaribus imbuerentur præceptis, tribunis datum negocium fuit. Quos optimis diſciplinis inſtitutos, tandem militiæ adſcribebant. Apud Perſas verò magiſtri rei militaris grandiori ætate fuere, nec citra annum quinquageſimum, ſub quibus parata inſtructaque acie, parcè primùm & modicè, mox exactiſſima cura militiam ediſcebant: apud quos iuuentus à vigeſimo ad L. annum militare cogitur: vltrà verò arma tractare vetitum. Siquidem lex militaris etiam Romanis à quinquageſimo anno militem non tangebat. Apud alios inoleuit mos, vt poſt annum quadrageſimum militiæ tyrocinio neminem adſcriberent poſt quinquageſimum vero militare deſinerentq́, hiſque velut perfunctis militia, miſſio daretur. Quod Scytharum legibus cauebatur, ne hominem ſexagenarium militiæ admitterent, Ægyptiis in more fuit, vt Calaſiries, qui præcipui habentur

Militiæ vincula.

Tyrunculorum cuſtos & magiſter.

P. Rutilii præcepta pugnandi.

Tribunorū Magiſtri militiæ apud Perſas grandæui.

Ætas tyronum & rudiariorum apud diuerſos.

Calaſiries.

habentur milites, à nullo doctore, sed à patre solum militiæ præceptis erudirentur. Phocion verò, vt Athenienses nimis Bellicosos à belli furore delectu acerbo cohiberet, quod libentes & cupidi appetebant, lecta iuuentute etiam octogenarios emeritis stipendiis coegit dare nomina. Camillus contra Latinos & Volscos magna mole dimicaturos, seniores, quibus aliquid virium superesset, in sua verba iuratos centuriauit. Romani quoq; bello Hetrusco, & sæpe alias, seniorum cohortes, post emerita stipendia, quinetiam libertinorum ad militiam exciuere. Et Marius magnæ partis milites seniores, qui multa stipendia meruissent, & capite censos, sacramento sciuit. Quod Alexander Macedo fecisse dicitur, vt ducturus contra Darium, veteranos peritos belli militiæ adscriberet. Non sic Conon, qui vt exercitum suppleret Atheniensium, pueros immaturos annis, quibus vires non suppetebant & senes legit. Milites verò in castris, nisi Romanos ciues, vel Latini nominis, leuium tamen armorum auxiliares externos, sacramento Romani adigere solitauere. Contra vero Cyri consilium fuit non modò ex ciuibus suppleri milites, sed velut optimos equos è longinquo quæri oportere. Idem apud Alexandrinos vetusto more seruatum est, vt nullos milites nisi peregrinos militiæ admittant. Proditumque memoriæ est, in fœdere quod cum Romanis & Antiocho ictum est, caueri, ne milites sub ditione populi Romani conducere, aut voluntarios habere liceret. Inter auxilia tamen minor, in legionibus longè maior militum numerus adscribi assueuit. Sed tamen legionariorum & arma grauiora, & disciplina fuit seuerior: auxiliariorum verò minor, nec tam exactæ diligentiæ: quibus in prælium euntibus, præter saga togasque & rectam tunicam, album aut rubrum paludamentum, quo socios ab hostibus internoscerent, publicè dabatur: Aphris vero, Caunis, Numidis, Lacedæmoniis, & Massagetis, in bellum profecturis, russatas vel puniceas ferre vestes moris erat: vt eo argumento vulnera & sanguis effusus non innotescerent, confidentiusque & sine pauore dimicarent: id quod apud Persas in vsu fuit. Nanque Artaxerxes ducturus contra Cyrũ milites rubro sagulo ornauit, Cyrus albo. Agesilaus quoque ita copias instruxit armis, vt omnia ærea puniceа videren-

Senes in militiam adscripti.

Romani externum militem in castris non admittebant.

Alia atque alia vestes habitusque in militiam proficiscentium.

viderentur. Thraces pullas induti tunicas, in acies prodeunt: contra Mybæ & Æthiopes candido amictu, Samnites discolori veste præliantur, nonnunquam candida. Boii & Insubres auratis sagulis, Galli virgatis cum torque aureo. Britanni glasto infecti. Est enim fullonia herba, quæ atro colore inficit, & hominem decolorem facit. Geloni hostium cutibus ornati, quò truculentiores visu & aspectu formidabiliori essent, Æthiopes dimidiatum corpus minio, dimidiatum gypso solent illinire. Fertur Caius Cæsar, vt in conflictu bellorum cunctis innoresceret. ad prima signa nouo colore amictus, & diuerso armorũ habitu insignis prodiisse. Et Lucullus cum thorace squamoso, & amictu purpureo præliari. Gylippus verò maximus Imperator, sordida veste & semilacera, ac cultu neglecto conspicuus erat. Agis quoque Lacedæmoniorum dux à gregario milite nihil differebat: sicut Agesilaus, qui cultu corporis vili exultabat, exercitu autem ornato. Contrà Alexandrum Macedonem, insignem cum regio habitu, tum Siculo amiculo, & lieo thorace, duplicata ac ferrea casside, auro & gemmis arma honestabant. In quo illud traditur mirum, dum in India præliatur, concussis armis. visum barbaris lumen infundere, & monstrum ante se agere. Quod compar fuit cum Epizelo Atheniensi, qui (vt tradit Herodotus) in pugna Maratonia dum præliatur, visum monstrum, quod ante se conspiciebat occidere nisus, luminibus captus perpetuo mansit. Etiam Tyberii equus in conflictu belli ore flammas interdum emittere visebatur. Caius tamen Gracchus legem tulit ad populum de vestibus publicè militibus dandis, sine stipendiorum diminutione. Inde institutum, vt singulis militibus saga, togæque in hybernis dentur: præualuitque mos, vt in bellum profecturi Romani milites singuli in tabulis describantur: vt illorum qui prælio occiderant, nomina reuersis innotescerent: vtque in delectu conscribendo, primus miles bono omine tanquam inde faustum felixque auspicium futurum sit, conscribatur. Id enim boni ominis esse, & prosperos euentus facere putabant. Apud Persas eualuit mos, vt profecturi in bellum, in cistam ante regis tribunal singuli singulas sagittas immitterent, mox reuersi, quisque repeteret suam, vt ex remanentibus

Glastum.

Imperatorũ & ducum alii atq; alii ornatus in bello.

Visiones mõstrosæ in bello.

Lex de vestibus publicè militibus dandis.

In bellum profecturi.

busillorum qui prælio cecidissent, numerum internoscerent. Hi ergo in castris militiam edocti, hyeme pariter atque æstu diebus singulis mane & post meridiem, locum tenere, signa sequi, ordinem seruare, fossam fodere, figere vallum, militari gradu incedere, & alia militaria facere quotidiano vsu ediscebant. Nam ducibus, centurionib. & tribunis præcipuè curandum erat, in locis vbi statiua habebant, cogere tyrones milites, cùm primùm merere cœpissent stipendia, ne sine consilio, sine imperio in hostes tenderent, per turmas hinc inde crebrò concurrere, decurrere, clamare, locum tenere, imperium seruare iussa exequi, seque in orbem colligere, cuneum facere & phalangem, vt sequi signa, & pati tædium, æstus ac vigilias assuescerent, ne pulsi loco cederent & in acie quisque agnosceret ordines suos: ita vt vsu quotidiano non minus ipsi sibi præscriberent quid facto opus foret, nec hoc incitante vllo, nec imperante, quàm ab aliis ediscerent. quæ disciplina præcipua Iphicrati traditur, vt sine ducis opera milites ita instituerer consistere in acie: vt peritissimè dispositi viderentur. Iactu quoque disci, cursu, saltu, jaculatione, & lucta inuicem contendere mos erat. Nandi quoque post solitas exercitationes iuuentutis Romanæ summum studium in militari rudimento fuit, aliaque opera iusta militaria, quibus quasi simulacris pugnæ animos corporaque tanquam ad verum bellum acuebant. Ad palum quoque exerceri, aut iaculis & sagittis ferire, nonnunquam fundis & lapidibus, disciplinæ militaris erat. Fuit enim palus cubitorum trium, quem tyrones scuto & clauo velut hostem petere, in eumque ictus & plagas inferre solebant. In quo id cauebatur imprimis, ne dum ad palum ictus intendunt, ipsi hostium telis pateant: proinde oportebat animo eos & corpore intentos esse, non magis ad inferendos, quam ad cauendos declinandosq; ictus: cui ludo Palaria nomen. Arcu quoque & sagittis plerunque Cretensibus & Cydoniis exactissima cura milites instituebantur, sicut apud Græcos palæstra. Cyri verò disciplina fuit, vt milites semper opus facerent, & nunquam exercita iuuentus, nisi sudore præuio, cibum sumerent. Qui etiam neq; prandebat neq; cœnabat vnquam, nisi sudasset prius, & militaria obiuisset munera. Agesilaus quoque in gymnasio, ne

Tyranum institutio. *Iphicrates.* *Ad palum exerceri.* *Palus.* *Palaria ludus.* *Sagittandi exercitium.* *Cyri disciplina militaris* *Agesilaus.*

ne ocio senescerent milites, exercitationis & virtutis cuiusque præmia proposuit, leuibusque præliis experiundo assuefecit. Qui etiam Persarum regum mos traditur, vt cursus & pugnæ dona militibus proponant. Alexander vero Macedo, ne ocio milites lasciuirent, certantibus virtutis præmia Chiliarchas dedit. Præ cæteris Aurelianus Cæsar nullum reliquit vacuum diem, quin se pilo, sagittis ac militaribus armis exerceret. Et Maximinus senior, quamuis grandis natu campestrium exercitationum supra modum labores subiit. Antonius quoque Bassianus Caracalla, præterquam quod se cum militibus exercebat, iter semper onustus armis pedes fecit. Id quod de Seuero scriptum accepimus, vt hyeme sæua & gelida aperto capite per niues & pruinas, per mōtes syluasque cursitaret, in patientia laboris & victus abstinentia supra fidem assuetus. Quibus documentis redacto in disciplinam milite, posito rudimento, & continuo vsu firmato, legiones conscribebant. Præterque milites peregrinæ militiæ, inter auxilia Cretenses sæpe militasse accipimus. Hi enim terrestri naualique prælio ad insidias, furta & rapina populando assueti, excursiones maximas facere promptissimi sunt, in prælio vero segnes: Cydones vero fortissimi, sicut Homerus inquit, illorumque caprinis pellibus ornari plerique literis adnotarunt. Idque à Iuuenale versibus mundis significati crediderim, dum inquit:

Persarum regum mos.
Alexandri. Maced.
Aureliani.
Maximii.
Anton. Caracallæ.
Seueri.
Cretenses milites sæpe inter auxilia.
Romanorū.
Cydones.

Tu fruere scabie mali, quod in aggere rodit,
Qui tegitur parma & galea: metuensq́; flagelli,
Discit ab hirsuta iaculum torquere capella.

Iuuenalis locus.

Notat enim illa veteris disciplinæ rudimenta, quibus tyro miles in emittendis iaculis apud suum centurionem institui solebat. Quinetiam Romanæ militiæ fuit leuis armaturæ milites atque equites, loricas & galeas vrsinis pellibus tectas, quo truculentiores visu forent, in aciem deferre, sicut Græcorū veteres, pelles fluuiatilis canis pro capitis tegmento vice galeæ detulere, equinasq; iubas & caudas in galeis, aut pennas struthio cameli: nonnūquam leonis pellem pro conis apud Romanos fuisse constat, more Æthiopum qui pelles equorū capitum cum ipsis auribus & iubis deferentes, nonnunquam pardorum pellibus leonumque amicti, acies subeunt & præliantur. Thracib. in more fuit, è pelle

Galearum & loricarū insignia apud diuersas gentes.

è pelle vulpina caſſides ferre, ſicut Albanis & Hiberis cum ferinis galeis pugnare. Rhoxani non modo galeis, ſed thoracibus & ſcutis ex crudis boum coriis vti ſolebãt. Apud Græcos autem, Homeri teſtimonio, equinæ iubæ pro criſtis fuere. Pyrrho & Philippo hirci cornua, Hammoniis arietis caput. Achæis pennæ variis diſtinctæ coloribus. Alii rubras criſtas ſupra caſſidem deferebant. Cimbri & Theutones horrentium hiatibus animalium contexere galeas. Abradatæ Perſarum duci conus hyacinthinus erat. Cyrus caſſidibus æneis & conis albis milites ornauit. Cares gallos gallinaceos pro conis habent. Alexandri caſſidem criſtata iuba & pennæ candidiſſimæ circumcingebant. Nonnunquam inſigne fuit Epiporpoma. Galli non modo ſcuta, ſed corallio ornabant galeas. Galatæ partim cornua, partim quadrupedem habuere effigies. Samnites cum pinnis muralibus digladiantur, in prælio vero criſtatis galeis: ſicut Luſitani, & Sacæ Scythica gens, quibus neruatis criſtatiſque galeis pugnare in vſu eſt. Teucri, Myſi, & Thraces ſuper æneas galeas bouis aures & cornua apponunt. Inter cæteros Couidus centurio, bello contra Myſos fertur miraculo fuiſſe, quod poculum ſupra caſſidẽ, modo ſuſcitans flammam, modo remittens deferebat. Eratque Romanæ militiæ vetus conſtitutum, ne miles ſine commeatu ab ſignis abeat, neve præſidio decedat, neve locum relinquat: aut è caſtris effugiat, neu diſcedat longius: ſed explorato, & ſub ſignis atque ſubſidiis poſitis, non modo in acies prodeat, ſed lignatum & pabulatum vadat: omnia denique velut ſi corã hoſte, cauta præuiſaque ſint. Vtq; milites die ſimul ac noctu, iuxta parati inſtructique ad nutum imperiumque præſto ſint: qui contra fecerat, aut ignominia notaque afficiebatur, aut ſeuera correptione capite luebat: tametſi nonnulli delicta huiuſmodi lenius vindicarint. Namq; Æmylianus Scipio, licet grauiſſimus exactor diſciplinæ, quẽ militem extra ordinem deprehenderat, fuſtiario plectebat, eumq; vulgato ad rem militarem exemplo, ſi Romanus ciuis eſſet, viribus, ſi vero externus, fuſtibus cædebat. Eſt quoque lege militari ſancitum, ne lixæ permixti cum equitibus vagentur, neve frumentum publice datum miles vendat, aut prædas pecorum vel mancipiorum vino

Militia Romana vetus constitutum.

Scipionis animaduersio in milite extraordinem deprehensos.

vino commutet: néve gregarius miles in acie vel castris seruum aut iumentum habeat: neu quis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset: nec qui ordines duxisset, miles postea fieret. Utque milites manipulares, qui sub disciplina militant, semper cincti caligatiq; sint, quæ quidem caligæ multiplicibus clauis munitæ erant: discinctos enim, velut ignauos & militiæ minime aptos putarunt: præcinctos verò, fortes, & strenuos. Quare Macedonum lex erat militaris, vt qui miles hostem non occidisset non militari cingulo, sed capistro cingeretur: quod apud Carthaginenses seruatum legimus, vt discinctos, postremos homines ducerent: tametsi Aphrorum peculiaris feratur mos fluxa tunica & discinctos incedere. Quinetiam vt in expeditionem ituri milites, arma & vallum, nec non vtrem, follem, scutũ, gladium, tum, si quid ad vsum velint, interdum plus dimidiati mensis cibaria, absque seruorum aut iumentorum ministerio humeris ferant, antiqui moris & exempli fuisse. Illud quoque animaduertimus, nemini in Romana militia extra ordinẽ, etiam in prouocantem, contra imperium, pugnare licuisse: idem Macedonibus, quibus iniussu ducis aut arma capere, aut in ordines ire vetabatur, quodque, nisi militari sacramento miles adscriptus foret, hostem gladio petere, aut militare minime fas erat: perindeque in eum militaris animaduersio fuit, qui hostem militiæ sacramento non adscriptus occideret, aut qui classico reuocatus, tardius pareret, quam qui ciuem aut socium iniuria occidisset. Ideo laudasse Cyrus dicitur militem, qui cum hostem interfecturus gladium eduxisset, classico recepui audito, ictus cohibuit, & hostem dimisit. Sed prius sua sponte decuriati equites, centuriati pedites, sacramenta mutuo præstabant, Paulo deinde Æmylio, & Terentio Varrone consulibus, tunc primum, quod nunquam antea factum, per tribunos militum à voluntario sacramento ad legitimum iusiurandum milites adacti fuere. Quod quidem Imperator præstare tenebatur primus, suo mox ordine subsequebantur legati, deinde tribuni, deinde centuriones, postea decuriones, mox præfecti castrorum, demum milites: quod singulis annis Calendis Januariis denuo præstabatur. Jurabant enim per deos solenne iusiurandum

Discincti.

Macedonũ lex militaris.

Aphri discincti.

Sua quisque onera ferebant.

Pugnare extra ordinem iniussu ducis non licebat.

Sacramento militari non adscriptis hostem ferire aut militare fas non erat.

Iuramentũ legitimum militare.

Iuramenti militaris forma.

randum: postea in acta principum se iussu consulum conuenturos, neque è castris eorum iniussu, quæsitis occasionibus abituros, non fugæ formidinisve causa extra ordinem recessuros, nisi teli sumendi, vel hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. Neque in exercitu propeve decem passuum millia, plures argentei nummi furtum facturos, extraque hastam, ligna, pabulum, vtrem, follem, si quid quod pluris esset, nacti fuissent, id omne ad consules delaturos, aut dominis reddituros. *Fortiter.* Nonnunquam alio sacramento milites adactos comperimus, tunc cùm ingens subeunda dimicatio foret, & in extremum discrimen res venit, vt nisi victis, debellatis, fusisque hostibus victores forent, sed ad castra nunquam redituros iurarent. Tum illud notatum est, quod si ab vniuerso exercitu iusiurandum consuli præstandum esset, satis fuisse, si centurio vel tribunus exercitus nomine, conceptis verbis sublimi voce iurararet, omnisque multitudo & singuli milites communi conspiratione & consensu in eadem verba silentio in se iuret. Hocque iusiurandum, ac si concepta verba singuli expressissent, perinde tenere, atque sanctum & illibatum haberi. *Lacedæmonii.* Apud Lacedæmonios verò milites hoc etiam iuramentum præstare soliti sunt, eosdem cum Imperatore amicos inimicosque habituros, vtque bonorum malorumque firma consensio inter eos & fœderatio esset. Neque omittendum quod, de Atheniensibus memoriæ proditum est, *Atheniensium militum in Megarenses consuetũ iuramentũ.* qui cum propter quotidianas contentiones & violatum ius gentium, infensi Megarensibus & animo hostili essent: quoties milites solito militari sacramento adigebant, hoc etiam iusiurandum illos subire coëgisse, se intra militiæ tẽpus quotannis quoquo modo possent, Megarensiũ agros finesque infesto exercitu inuasuros, & peruastatis agris, nihil intactum relicturos, atque in eos omni clade belli grassaturos.

Dissensio inter duos ludi professores, super verbo, inuenio & reperio, contra obseruationes Grammatici cuiuspiam.

CAPVT XXI.

AMBULABAMUS in littore, dum Neapoli essemus, æstiuo anni tempore, cum iam aduesperasset, ego & Junius Antonius, & plerique studiosi partibus disciplinis

dediti

deditі, qui illuc ociandi causa aduenerant. Cumq; duos ludi literati professores, super verbo reperio & inuenio, graui contentione inter se iurgantes disceptantesque videremus, libuit eorum disceptationi interesse. Atque ex his alter, cùm inuenire diceret esse, impenso labore rem diu quæsitam assequi: reperire verò, rem non quæsitam, sed forte oblatam, nancisci, idq; Ouidii autoritate, qui in suo maiori carmine, dum Inachũ natam Jo quærentem facit, post longos & irritos labores his verbis illam affatur, Tu non inuenta, reperta es. Quos ipse versus sic explicabat, vt diceret, te ego cũ diu quæsierim, non inueni, sed casu oblatam comperi. Ouidium ergo de significatu verbi contra illum diiudicare asserebat, qui verbũ reperio casus facit, non operæ. Quoq; minus dubites, inquit ille, habes Latinæ linguæ doctorem non ignobilem: nec mora cõmentatiunculas quasdã Grammatici hominis non incuriosi, quas secũ adduxerat, e sinu togæ depromit, in quib. ita scriptum erat: Excogitare consilii est, reperire verò fortunæ. Vnde Ouidius. Tu non inuenta, reperta es. Hæc cùm ille & pleraq; legisset, reclamabat alter, doctorem istum nec verba nec mentem Ouidii intelligere quisse, labiq; errore manifesto. Siquidem reperire, esse cum labore aliquid quæsitum assequi, deductũ ex re & pario parere enim est cũ labore quærere: vnde pecunia parta, cũ labore quæsita dicitur: imò eundem Ouidium quem in mediũ ille adduxerat, eodem versu significantius contra demonstrare: Tu non inuenta, sed reperta es, inquit, quasi, ego te non casu & fortuna nactus sum, sed studio & labore quæsitam reperi. Quod & alio versu eundem exploratius significare aiebat. Exanimansque artus primò mox ossa requirens, Repperit ossa tamen. Præterq; hanc Ouidii autoritatem, idem apud autores probatissimos vsu continuo obseruari. Q. Curtius: Quippe Euphrates, inquit, altum limũ vehit, quo penitus egesto vix sufficiendo operi firmo reperiũt solum Et idem: Quia duces asseruati profugerant, misit qui cõquirerent, nec reperti. Suetonius in Cæsare. Idque eo studiosius facerent, quòd aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant. Vides, inquit ille, reperire esse operæ & consilii, non autem fortunæ? Atque alter cum contra tenderet, & voce immodica obstreperet, eadem sæpius

Laurentiũ Vallam notat Elegantiarum suarum, lib. 3. cap. 2.

Reperio vnde.

& quædam nugalia repetendo, cupidus ego istius doctoris mentem planè perspicere, accipio libellum à manibus magistri atque in eo lego pleraque nimium audacis doctrinæ & confidentis. Namque eò processit, vt singulos fermè veterum probatissimos, quorum vestigiis nobis inniti operæ pretium est, à præscripta à se lege & dicendi norma dissidentes, taxare non fuerit veritus. Præter quæ in eo admiratus sum, offendo & nanciscor ferè idem esse quod reperio, quod procul à vero esse apertè liquet. Etenim si reperire est aliquid impenso studio inuenire, vt est modò ostensum: nemo ferè quisquam id in verbo nanciscor & offendo inueniet. Siquidem verba hæc haud dubiè sub casu & fortuna sunt. Propterea qui rem exquisitius pensabit, inueniet nancisci id frequentius notare, rem scilicet ferè oblatam, data occasione assequi & habere. T. Liuius tertio ab vrbe condita. Pacuuius, inquit, Calanus malis artibus nactus opes. Idem, castris ponendis dispersos nactus. Cæsar idoneam tempestatem nactus dixit, i. assequutus. Id quod Festo Pompeio autore scientissimè probatur, qui verbo nanciscor, significatum assequendi potius, quàm inueniendi, in suis commentariis tribuit: & plerisque veterum autoritatibus, in quibus si nancisci pro inuenire dixeris profectò absurdè & imperitè loqueris. Hæc & pleraque in eo cum legissem, cùm me iam tæderet, librum restituo, atque illos inuicem altercantes disceptantesque relinquo.

Offendo & nanciscor.

Ex quibus victoriis olim consules, & deinde sequuti duces triumphare consueuerint.

CAPVT XXII.

VETERES Romanos olim non ex quibuscunque victoriis triumphare consueuisse, sed cum bellorum & victoriarum causæ eo munere dignæ viderentur, triumphos egisse accepimus. Causæ verò triumphorum licet à prima origine exiles fuerint, atque tenues, quippe quia exiguis viribus & parua manu [illegible] agebant: postea, aucto dilatoq; imperio, maiores certioresque fuêre, vt ad triumphi munus quisquam aspiraret. Cùm Veientes olim Tarquiniensesq; pro Tarquiniis contra Romanos mouissent arma, & velut æquo marte vtrinque pugnatum foret, quod vno plus Hetruscorum in acie cecidisse, nec hostium quisquam postera

Causa triũphorũ à prima origine exiles.

ſtera die in conſpectu erat, digna res triumpho viſa fuit. Itaque Valerius conſul, quamuis collega morte ſublato, de Veientibus Tarquinienſibuſque triumphum egit. Et P. Valerius, & T. Lucretius conſules cum infeſto exercitu in agrum Sabinum profecti primò vaſtatione, mox prælio ita hoſtium opes afflixiſſent, vt nihil inde rebellionis timeri poſſet, triumphantes vrbem iniêre. Quin etiam ex deditis & non capitis vrbibus, aut hoſtibus fuſis & auerſis, ſtante dictatore, à conſulibus ſæpè triumphatum eſt. De Priuerno & Pometia, deque Sabinis & Samnitibus, etſi non vi captis, ſed in deditionem acceptis, triumphare licuit: propterque auerſos & palatos hoſtes, Claudius Petilius conſul, dictatore Q. Seruilio Hala, de Tiburtibus & Gallis triumphauit. Et Cornelius & Bebius conſules, quod Ligures Apuanos non expectantes bellum in deditionem acceperunt, & ad duodecim millia in alias terras traduxerunt, de Liguribus velut acie victis triumpharunt. Procedente mox tempore, cum propagato imperio cum hoſtibus validioribus, magnis vtrinque viribus bella agerentur, cautum fuit, ne cui triumphum, niſi quinque hoſtium millia cecidiſſet, & iuſta acie magnas copias fudiſſet, decernere liceret. Cuius rei fidem apud quæſtores, vt quid laboris exhauſtum, quidve cædis, noſcerent, ampliſſimo teſtimonio facere oportebat. Idque non ab re viſum. Erat enim triumphus ingens honorum cumulus, quem multi duxerunt maximum vitæ bonum, quo niſi magnis conatibus deuictis perduellibus, victores bello duces honeſtabant. Utque niſi pro aucto imperio, non pro recuperatis his, quæ bello amiſſa erant, triumphus cuiquam decerneretur. Quin etiam niſi ſuo ductu & auſpicio ac in ſua & non aliena prouincia, eaque pacata, & nullo manente bello, Imperatores hoſtes profligaſſent & viciſſent, triumphare nemini licuit. Ideo Liuio & Nerone Coss. deuicto ad Metaurum Haſdrubale, Liuius, qui in ſua prouincia rem geſſerat, de Haſdrubale & Pœnis iuſtiſſimè triumphauit. Nero autem, qui potior victoriæ cauſa fuit, quòd in aliena prouincia ſuppetias collegæ dederat, ouans in vrbem vectus eſt. Exque duobus conſulib. eandem prouinciam ſortitis, contraque eoſdem militantibus, vni triumphum decretum, quòd hoſtes fuſius egerat, eiuſque

Triumphorum cauſa exiles abrogata.

Triumphus quibus admittebatur.

ductu & auspicio parta victoria fuerat, alteri negatum legimus, L. Valerio Potito & M. Manlio Coss. quòd contra Æquos in Algido prosperè rem gessissent, Valerio triumphus, quòd perseuerantior in hoste persequendo, instando, vrgendoque fuerat: Manlio verò, vt ouans vrbem iniret, à senatu datum est. Fuitque animaduersum, quòd tametsi victis fusis, fugatisque hostibus, res triumpho dignas Imperatores gessissent, si tamen neque dictator, neque consul aut prætor exercitui præfuissent, neque legitimum haberent magistratum, cuius ductu & imperio victi essent & profligati, triumphare nemini fas erat. Propterea L. Cornelio Lentulo, magnis rebus gestis, negatus triumphus fuit, quòd proconsul Hispaniam prouinciam non consul obtinuisset. Tametsi Scipionem proconsulem, & cui sæpè prorogatum imperium fuerat, de Hannibale & Pœnis: & in Cn. Manlium de Gallogræcis, Paulumque Æmylium de Ingaunis Liguribus, & Pompeium magnū de Sertorio, proconsules egisse triumphos legamus. Perraro enim alicui triumphare permissum fuit, qui sine legitimo magistratu, & sine iusto imperio rem gessisset: præter Pompeium magnum, qui tametsi in senatum per ætatem admissus non fuisset, eques Romanus adhuc, id quod contigit nulli, deuicto in Aphrica Domitio, triumphauit: cui hoc ferunt præcipuum contigisse, quòd è tribus orbis partibus speciosos egerit triumphos: sicut Camillo, qui tres triumphos vnà egit, triplici victoria ouans. Sed nec eum qui magnis perpessis cladibus, & nimium cruenta victoria esset potitus, tanquam lugubri, & parui compendii, quòd multis funeribus, non multis commodis rempub. affecisset. Propterea Valerio consuli, victori contra Gallos, ob cladem exercitus, negatus triumphus fuit: cùm magis dolor ciuib. amissis, quam victoria humanus fusis præualuisset. Nec enim qui exercitus Romana non deportasset, nisi perdomitam pacatamque prouinciam successori dedisset, more maiorum. Est tamen memoriæ proditum, nonnunquam stantibus consulibus prætorem, qui in sua prouincia res gesserat hostesque fuderat, etiam sine consulibus triumphasse: duosque consules de eisdem hostibus parta victoria triumphantes vrbem inisse. Neque negauerim, non semel, sed pluries in eodem magistratu, &

Pomp Mag. eques adhuc triumphauit.

Camillus tres triumphos vnà egit.

contra

contra eosdem hostes, propter res fœliciter gestas, magnis sæpe ducibus triumphare permissum: quodque à principio vrbis, non curru triumphali, nec equo vehi triumphantes, sed pedibus incedere assueuerant. Postea equo vecti, demum curru quadrijugo triumpharunt. Tametsi Romulum de Acrone Ceninensium duce, curru quatuor equorum triumphasse Dionysius asseuerat. Ac ex duobus Imperatoribus in magistratu positis, illi qui in supremo gradu est, soli triumphare permissum. Ideo consul cum dictatore aut prætore non triumphat, ne minor potestas maiori æquata videatur, néve auspicia, quæ maioris magistratus sunt, cum minoribus confundantur, licet dictatorem & magistrum equitum, vna triumphasse sæpe legamus. Illud denique ex annalibus constat, Romanum ciuem, quamuis reipub. perniciosum & infestum, si bello victus foret, in triumpho deferri non licuisse: quodque si contra piratas, seruos aut fugitiuos, vel aliud genus hominum Romano nomine indignum, bellatum foret, tanquam belli causa erubescenda, quamuis parta victoria aut hostibus fusis, auersisque nemini triumphare licere. Contra verò ciues bello victos, quia lugubris victoria est, ipseque dux minime Imperator censetur, licet bene gerendæ rei occasione data, neque ouare, neque triumphare, vel supplicationes cuiquam discernere, dum respub. stetit, vnquam permissum fuit, nisi post aliquot ætates, cum Aurelianus Augustus de Tetrico viro senatorio (quem in oriente vicerat) & Zenobia muliere triumphauit. Apud Græcos verò seruatum diu est, vt qui Imperator hostem fugasset, trophæo donaretur: qui occidisset, aut funditus euertisset, triumpho, vel encomio & peplo. Fuisse autem peplum, velum in quo qui facinora gesserant fortia, singula egregie gesta, atque acerrima prælia & maxima effingere, illudque pro immortali memoria exponere palam, & templis dicare assueuerant, scriptores produnt: in quo deorum imagines, sæpè clarissimorum virorum gesta effingebant. Quare Athenienses Antigoni & Demetrii imagines cum Ioue & Pallade effinxere in peplo. Nonnulli peplum eximii candoris vestem sine manicis, aureis distinctam clauis fuisse autumant: quam quinto quoque anno apud Hylem mulieres 6. & 10. Junoni con-

Triumphãtes initio vrbis pedib. incedebant.

Rom. ciuem in triumphũ ducere non licebat.

Græcorum triumphi. Peplum.

Encomion. contexebant. Encomium verò carmen in victoris laudem editum ad immortalitatem, quo ipsius res gestæ magnificæ, illustri præconio canebantur, quod epinicion vocant: trophæum verò monumentum dixere nunc marmoreum, modò æneum, cum inscriptione & titulis æuo perpetuo duraturis. Nonnunquam, si materia non suppetebat, lapides in ingentem cumulum aggerendo, vel insignem arborem excisis ramis, ibique hostium spolia statuendo, in memoriam posteritatis, bonis & fortibus viris pro trophæis erigebant. Tametsi qui primi ex Græcis æneum aut lapideum statuere trophæum, non magnopere probati fuerint, quod regum tantum nomina illis inscriberent, nec militum operam aut fortitudinem, quibus victoria parta fuerat, annotarent. Fuitque moris in locis quibus cum hostibus decertassent & vicissent, aut aliqua insigni clade affecissent, ibi victores duces pro monumento laudis cum ampla inscriptione trophæum ponere, & fortium factorum posteris dare memoriam. Quare Pericles nouies pro patria victor, trophæum posuit, & aliud Agesilaus inter Anthracem Nartheriumque erexit. Lacones quod Persas parua manu vicissent, porticum Persicam de manubiis trophæi loco extruxere. Idem contigit Fabio Æmiliano, qui ad Rhodanum deuictis Gallis ex candido lapide velut monumentum magnæ laudis trophæum tulit. Sylla contra Archelaum potitus victoria, fixit stemma in quo Martem, Victoriam, & Venerem & se Venustum inscripsit. Marius verò de Jugurtha & Cymbris duplici est trophæo donatus. Metellus autem deuicto Sertorio aureum sibi poni iussit. Quod & Flaminius de torquibus Gallorum aureum statuit, cum elogiis monumentorum cladis illatæ. Claudius quoque deuictis Boiis, ex torquibus Gallorum vnum magni ponderis in Capitolio donum posuit, index victoriæ & triumphi. Sicut Octauius, qui auro rostratæ columnæ in foro trophæum fixit. Germanicus verò de victis nationibus inter Rhenum & Albim, congeriem marmorum, structis molibus, Tiberio sacrauit. Proditumque memoriæ est, Artemisiam, deuicta Rhodia trophæi loco duas statuisse imagines æneas, vnum Rhodo ciuitatis, alteram illi stigmata inurentem pro æterna memoria dedecoris, ignominiæ-

Epinicion.

Trophæum.

Trophæa quibus statuerentur, & quo loco.

Trophæa diuersa variarum gentiũ, ex diuersis causis.

nioiæque acceptæ. Mirumque prodi de Numenio Antiochi duce, qui cum in Arabia, æstuante vadoso & reciproco mari, prælio nauali contra Persas victor fuisset: mox æstu reuerso, pedestri certamine ibidem victor, gemina trophæa Joui & Neptuno posuit. Sicut de Neoptolemo Mithridatis duce traditur, circa Mæotim æstate nauali pugna, hyeme verò equestri, glacie concreto mari, iisdem in locis victoriam tulisse. Conuenitque inter peritos rei militaris; quod tametsi duces feliciter rem gessissent, & insigni victoria potiti essent, si tamen precario ab hoste aliquid petiissent, nec trophæo donarentur, nec encomio. Viriatus autem Lusitanus hanc temeritatis laudem tulit, vt potius victoria contra Romanos, trabeas & consulares fasces triumphi loco in montibus figeret. Sic Pompeius, deuictis Hispanis & Alpinis gentibus, trophæa, in Pyrenæis iugis, qua in Hispaniam iter est, excitauit. Et Domitius Ænobarbus, ac Fabius Maximus contra Allobroges, turres, fixis hostilibus armis, erexere. Inter cæteros memoriæ proditur Sesostris Ægypti rex, si cum hostibus qui magno certamine dimicassent & præsenti animo restitissent, rem gessisset: ibi trophæum cum coleis & virili membro erigere: si verò remisso & languido animo, per ignauiam segniter victi, aut nullo negotio pulsi essent, contra eos muliebri genitali constituto, tanquam in desides & ignauos, trophæum ponere consueuisse. Apud Lacedæmonios verò, contra. Nam qui dux fortiter dimicasset, & cruento Marte, magnaque hostium clade vicisset, trophæi loco gallum diis immolabat: qui verò deditione & pacto, nec nimium cruenta victoria potitus, belli mala vitasset, bouem: vt signarent, magis decere Imperatorem (iuxta Periclis sententiam) consilio & astu, quam gladio aut multo sanguine fuso victoria potiri. Neque prætereundum, quod tametsi ponendi trophæa, rebus prospere gestis, apud Græcos frequens vsus foret regibus tamen Macedonum fuisse vetitum, ne illa erigerent: quippe cum Caranus deuicto Cisseo rege, trophæum posuisset, noctu veniens leo illud euertit & disjecit: inde velut fœdi ostenti malique ominis, vetitum est, ne in posterum reges Macedonum quæsitis victoriis trophæa ponerent.

Qui precario ab hostib. aliquid petiissent.

Sesostris trophæum.

Lacedæmonii victoriã incruentam laudabant.

Periclis sententia.

Macedonib. trophæum erigere vetitum.

Disceptatio Francisci Philelphi cum Grammatico, an Cicero aliquando ludum aperuerit.

CAP. XXIII.

FRANCISCVS Philadelphus, ætas suæ homo doctus & fortunatus, inter sui æui poëtas famam carmine primam auspicatus est: à principibusque qui eo tempore floruerunt, magnis honoribus & re familiari auctus & honestatus fuit. Cuius vitia ineuntis adolescentiæ, postquam deferbuere cupiditates, cum iam ætate matura senesceret, magnis postea virtutibus emendauit. Is cum æuo ingrauescente celebris famæ haberetur, & optimatum rogatu accersituque Romam aduentasset, experiri credo volens quantum dicendo valeret, Tusculanas quæstiones Ciceronis publicè in scholis legere aggressus est. Ad eum quotidie concursus studiosorum iuuenum, & clari nominis professorum frequens fiebat. Ipseque inter legendum firma etiam tunc voce & latere, nouis & exquisitis eloquentię generibus præceptisque discipulos imbuebat, exploratoq; iudicio singula dicendi genera, & philosophorum scita multo cum nitore & cultu pensitabat & rimabatur. Eum ego adolescentulus senem inter cæteros coæuos meos colui & obseruaui: cumque ad eum nos quoque ventitaremus, memini ipsum inter legendum dicere, Ciceronem cum eiusmodi quæstiones scriberet, conuentum suæ ætatis studiosorum habuisse, ludumque literarium quasi aperuisse: & pleraque hoc genus satis scitè & eleganter, vt mos ingeniumque eius fuit, non sine multo ornatu in scholis recensere. Cumque perorasset, & à lectione, vt fit, discipuli apud eum se colligerent & fabularentur, ipseque illa eadem sæpius repeteret: animaduerti quempiam grammaticum florentis facundiæ, cuius nomen libens prætereo, eius doctrinæ æmulum, qui ipsum perniciali odio prosequebatur, sæpeque apud studiosos illum in inuidiam crimenque vocabat, singulaque non modo dicta factaque: sed verba & nutus obseruabat, contradicere: quæq; ille dixerat, vera esse pernegare, neque apud autores inueniri, Ciceronem ludum aperuisse, aut scholas studiosorum habuisse, asseuerare. Cumque Philelphus, mitis vt erat & placidus, non rhetorum scholas, in quas homines passim

Ludus Ciceronis.

ventitarent, sed tamen aliquos præstantis ingenii viros, studiosos disciplinarum Ciceronem edocuisse, & quasi ludum aperuisse diceret, idque testimonio probari illius ad Pætum epistola, qua se Dionysium superiorem imitari dicit, qui cum Syracusis expulsus, Athenas commigrasset, ludum inibi aperuit: se pariter habere discipulos asseuerauit. Hæc & pleraque cum ille diceret contraque eum alter insectaretur, & iam non contentione, sed clamoribus & propè dimicatione rem agerent, nec resisti videretur posse: excandescens Philelphus, tanta indignatione exarsit, vt illum in doctissimum omnium indoctorum vocitaret. Tandem communi discipulorum amicorumque intercursu, desita ira & ardore illo animorum, composita controuersia, & lis dirempta est. Sed cùm postea in ipsius Ciceronis multiplici lectione versaremur, inuenimus id ab eo apertius significari. Nanq; ad Volumnium Cassium scribens, Cassium & Dolabellam suis auribus frui asseuerat. Ad Pætum quoque. Veniunt qui me audiunt quasi doctum hominem, quia paulò sum quàm illi doctior. Et ad Papyrium Pætum. Hircium ego habeo, inquit, & Dolabellam, dicendi discipulos, cœnandi magistros: puto te audisse illos apud me declamitare. Vatinius quoque ad Ciceronem de Catillo inquit: Defenditur à Q. Volusio tuo discipulo. Quod & M. Fabius de Cælio & Pansa testatur: qui omnes à primo ætatis gradu Ciceronem in disciplinis bonarum artium sectati fuere. Sed quod de Cicerone, idem nimirum de Socrate, Platone, & Aristotele, aliisque doctissimis viris, qui scientia præcelluere, accepimus, qui bonis disciplinis iuuenum animos imbuendo, æternam sibi gloriam peperere, suisque dissertationibus & documentis diuersarum opinionum sectas inuenere. Ante omnes Pythagoras Samius iuuenum æmulantium studia, scholasque sophistarum in Italia habuisse fertur, pluresque discipulos reliquisse magnæ & expertæ virtutis. Sic Thebanum Epaminundam Lysias Pythagoreus, Aristoteles Theophrastum, & Syracusanum Dionysium Plato erudiuit. Perraroque eximius aliquis ingenio & doctrina inuentus est vir, cuius non aliqua monumenta studiorum mandata literis, aut aliqui discipuli sapientiæ præceptis aucti & imbuti, velut hæreditaria munera posteritati relicti fuerint,

In quo gradu cognationis apud plerasque gentes matrimonia licuerint, & quàm diuersi mores in contrahendis nuptiis fuerint.

CAPVT XXIV.

INTER omneis constare video, licuisse quondam passim & nullo delectu aut modo, veteres coniugiis affinium cognatorumque copulari, quod tamen non æquè apud omnes seruatum est. Nam etsi apud nonnullas Indorum gentes, Arabes, Persas, Maurosque, qui iuxta Bactrianos sunt, ac Magos & Babylonios, quorum hoc institutum fuit, cum quibus Chrysippus sentire visus est, filios matres ducere vxores, & cum parentibus stupro coire, atque ex eis sobolem gignere passim licuerit, idque inter eos coniugium nullis fuerit legibus vetitum: tamen apud reliquas vbique gentes, tam immaue scelus lege & moribus sub graui documento interdictum fuit: nefas feliciter existimantes, filios cum matribus turpi amore commisceri, ferarum ritu: quod dictu audituque fœdum & pudendum est. Ægyptii verò sororum moribus conjugiisque implicari, & cum bis passim matrimonia inire solitauere. Quippe Ptolemæus, vt sororis, quam miro amore deperibat, coniugium sortiretur, & suam libidinem expleret, passim id licere permisit. Itaque vt dirum facinus, & notam turpitudinis nefariæ velamento matrimonii obnubilaret, omnibus id permitti voluit. Id quod Persisquoque licuit. Nam Cambyses duas sorores, cùm desiderium ferre non posset, & Darius Satyram iisdem genitam parentibus connubio sibi deuinxere. Idem Epirotæ & Macedones: siquidem & Ptolemæus Ceraunicus Arsinoën duxit, & Olympias Pyrrhi filia fratris coniugio potita fuit. Contra verò omnis ferè Græcia, qui inter priuatas necessitudines cum sororibus commisceri interdictum habuere: nefandumque putauere eodem parente genitos inuicem incestis nuptiis detineri. Tametsi Atheniensibus germanas ducere vxores, crimini datum non fuerit: quippe Cymon Elpenicen duxit, & ex illo traditum, impunè cum sororibus coniugari. Persis quoque legi imum fuit: neque pudendum visum est, non modò sororibus, sed & filiabus commisceri. Nanque Artaxerxes Athosim atque Mestrim filias iustæ vxoris loco habuit: & alii impunè id fa-

Babylonii.

Ægyptii.

Persæ.

Epirotæ.

Macedo.

Græci.

Athenien.

Persæ.

id factitarunt, quod Græci & pleraque gens improbum nefandumque existimarunt. Præ omnibus verò Lesbii fœdissimæ Veneris fuisse traduntur: apud quos nihil synceri erat aut incontaminati: adeò vt ne capiti quidem parcerent, & omni fœda libidine se inquinarent. Apud Romanos verò tam informia coniugia lege & moribus interdicta fuere: apud nos licet cum affinibus, cum quibus summa erat necessitudo, coniugalem inire copulam esset lege vetitum. ea de causa, vt nouos affines agnationibus familiarum multasque propinquitates & clientelas mutuis affinitatibus sibi adsciscerent cognationis iure: tamen cum sobrinis, aut defunctæ vxoris sorore, vel mortui fratris vxore copulari non vetabatur. Cæcilius enim Metellus vxore defuncta, illius sororem desponsam tulit, Et Brutus Porciam sobrinam, nulla prohibente lege, desponsauit. L. quoque Crassus ex defuncti fratris vxore filios eduxit, & propagauit. Ex descendentibus verò ad neptes vsque coniugia Romani vetuere, id quod etiam plebiscito cautum fuit. Sed fratris filiam ducere vxorem, licet antea lege vetaretur, subsequutis inde temporibus passim id licere principes voluere, postquam Claudius Cæsar rem desuetam vsurpauit, vt Agrippinam, cuius amore deperibat, sibi vxorem desponlaret. Idem apud Græcos licuisse comperimus. Nanque Alexandrides sororis filiam sponsam duxit: ex qua Dorycum, Leonidem & Cleombrotum genuit: quod succedenti æuo à Nerua fuit seuera constitutione inhibitum. Proditus tamen memoriæ est Antonius Caracalla, præter instituta maiorum, nouercam Iuliam vxorem duxisse, nuptiasque incesto primus polluisse, causatus, principi quodcunque liberet, impune licere. Et licet socrus genero copulari nullis auspiciis posset, sobrini tamen filiam vxorem ducere nullæ leges vetuere. Scipio enim Nasica Africani maiorem filiam nullo prohibente iure sibi desponsauit: quod alii frequentes factitarunt. Procedente mox tempore, Valentinianus Cæsar, vt soboles passim propagaretur, gentesque affatim redundarent, duas simul vxores ducere licere, duobusque impunè coniugiis commisceri lege sacrata sanciuit: quam legem Iulius Cæsar decreuisse dicitur, vt liberorum quærendorum causa, quot vellet quisque vxores ducere,

Lesbii.

Romani.

Fratris filiã ducere licebat Romanis & Græcis.

Nouercam ducere.

Sobrini filiam ducere.

Vxores quot cuisq; volebat ducebat. ducere, facultas foret. Id, quod apud Siculos & Athenienses in vsu fuisse quandoque inuenimus. Siquidem Dionysius vno simul tempore cùm Doride Locrensi & Aristomacha Syracusana nuptias celebrauit. Et Demetrius Antigoni filius, atque Euripides poëta duobus simul coniugiis nihil veriti sunt copulari. Socratem quoque tradunt simul Xantippen & Myrtonem Aristidis neptem habuisse vxores. Ipse verò Demetrius tam inexhaustæ libidinis fuisse fertur, vt post positis armis & omni apparatu belli contra Megarenses, Lamiæ prostitutæ amore accensus, inseruiret: vt haud immeritò Lysimacho ostentanti vulnera, quæ cum leone miræ magnitudinis pugnans, passus fuerat: ipsius legati respondisse ferantur, quasi alludentes, Demetrium quoque meretricis Lamiæ in collo notas & vulnera dentibus inflicta exhibere potuisse. Proditum verò memoriæ est, Athenienses, vt exhaustam iuuentutem belli cladibus repararent, decreto cauisse, vt vrbanam ciues ducerent, & ex altera liberos tollere non vetarentur. Apud Spartanos duas simul duxisse, crimini fuisse datum, satis constat (licet aliqui contra vetitum pessimo id exemplo factitarint) Lycurgi lege, qui binas vxores vnas ædes incolere, atque in eadem domo habitare non permisit. Brachmanes, Numidæ, & Mauri, pro modo facultatum vxores habent, itaque multis denas, plerisque vigenas habere permissum est. Reges quoque Persarum & Assyriorum, plures quibus ciuitates pro redimiculis & muliebri mundo largiuntur, habent vxores. Sed sicut apud diuersas gentes, nationesque dispares gradus affinitatis cognationesque, quib. cum iungerentur, definiti fuere: ita mores obscœnos & sordidos ritus, ac fœda quædam solennia in contrahendis nuptiis, pleræque gentes dispari obseruarunt modo. Quippe Thraces mulieres nupturæ, non parentum arbitratu, sed præmiis nubunt. Virgines enim quæ forma præcellebant, à viris precio exhibito, & certa subtaxata pecuniarum summa, emebantur. Contra verò deformes & minus decoræ, preciis mercabantur viros quibus nuberent. Babyloniis & Assyriis peculiare fuit, nubiles virgines ad forum in vnum cogere, circumstanteque virorum turba, per præconem singulas auctionari: vt quæ com-

Demetrii libido.

Athenienses vrbanam ducebant vxorem.

Spartani.

Brachma. Numidæ. Mauri.

Persarum & Assyriorum reges.

Ritus diuersi in contrahendis nuptiis. Thraces.

Babylonii & Assyrii.

complacita foret, precio exhibito, aut datis vadibus, sponsa duceretur. Apud Taxilos, Brachmanesque si qua propter inopiam virum nancisci non posset, in forum virgo producebatur: & classico euocata turba, pudibundisque ostensis & reuelatis, cui complacita erat, nuptui dabatur. Bœotiis & Locris nihil erat in sponsalibus firmum, nisi sponsus & sponsa in ara Eucliæ virgine dicata prius libarent, haud aliter, nisi more solenni antea libassent, matrimoninm esse rati. Qui mòs Romæ quandoque inualuit, siquidem olim nuptura in sinu Futini Dei sedere cogebatur. At apud Indos, nisi nubentes vnguento, quod ex arboribus Phasis fluminis distillat, delibuti forent: neque matrimonium, neque cognationis iura legitime contrahi putarunt. Sicut Atheniensibus nulla dabatur nuptui, ne prius Dianæ sacra obisset. Nam vestem induebat, cui crocoton dixere nomen: neque initiari poterat decennio maior, vel quinquennio minor. Samnitum institutio talis erat, non cuiuis homini nuptui locare filias, sed decem deligebantur quotannis virgines ex omni turba: quæ totidem magnæ indolis iuuenib. darentur, compare voluntate, vt si à suscepta vitæ institutione, aut à bono honestoque decederent, per ignominiam illi virgo adimeretur, alterique locaretur. Proditum quoque memoriæ est, Phœnices virgines in lustris & lupanari vulgo quæstum facere in phano Veneris in oppido Sica: exque eo quæstu meretricio dotem parare, & ita virum nancisci: de reliquo verò donum Veneri exhibere. Quod apud Cyprios vsurpatum fuit. Nam virgines nupturæ, ad littora descendere, & cum hospitibus commisceri, vulgatoque corpore quæstum facere solebant, donec dotes, quibus virum nanciscerentur, sibi compararent. Armeniis lex est vt virgines in phano vetustissimo & sanctissimo Anetidis deæ prostituantur, vbi ipsius statua ex solido auro sita erat, quam Antonius expilauit: quibus emeritis, cuiusuis præcipui hominis coniugium sortiri fas erat, nemini abnuente, aut tale coniugium detrectante. Indi verò maximum decus arbitrati sunt, si qua virgo eleganti munere, aut insigni dono priscæ artis digna foret. Quibus in more fuit, vt parentes nubiles filias in cœtu præstantissimorum iuuenum producant; exque

Traxili & Brachma.
Bœotii & Locri.
Euclia ara.
Romani.
Futinus.
Indi.
Phasis fluuius.
Atheniens.
Crocoton.
Samnites.
Phœnices.
Sica.
Cyprii.
Armenii.
Anetis.
Indi.

exque illis virum ſibi deligat: qui fortitudine, curſu, pugna, aut ſpecie corporis cæteris anteſtaret, nullaquè dote exhibita, quem ſibi illa virum delegerat, ſponſum abducebat: quippe cum non genere aut nobilitate, ſed libentes cum viris inſigni corporis forma iungantur, vt ſpecies maneret ad poſteros. Quod & Catheorum dicunt proprium fuiſſe, vt ſponſa ſibi virum deligat: ſed vt eo fœdere jungatur, vt viro defuncto eadem pyra oppetere cogatur. Segoregiorum vetus erat mos, vt paratis instructiſque menſis inter epulas virgo introducatur: & cui ex conuiuis aquam dederat, eum ſibi virum delegiſſe videbatur. Sicut apud Talcheas Libycam gentem, vbi multi vnam expetunt, apud futurum ſocerum inſtructis epulis coram ſponſa ſcommata iactitant, fabellas & iocos: cuiq; arridet mulier, illum ſibi delegiſſe cenſetur. Nonnunquã poſita virgine, in victoris præmium decernebant. Indi luctatione & pugnis, victorque præmium ſponſam abducebat. Idem apud Sacas extimas Scythiæ gentes: nãque hi ſolebant pro ſponſa cum riuali pugnis decernere, victuſq; velut deformatus ignominia, pudibundus & mœrens in latebra degere, & alterius aſpectum lucemque vitare. Circa Mæotim gens eſt, Laxamatas vocant, apud quos virgo niſi qui hoſtem confeciſſet, nuptui dabatur nulli. Et ex Carmanis vxorem ducebat nemo, niſi qui hoſtis caput ad regem detuliſſet. Apud Syginnos Perſicam gentem, mulier aurigandi perita, quemcunque virum ducere ius habet. Troglodytæ verò fœminas viris deſponſas primis noctibus cognati affineſque producunt, illaſque promiſcius adulteris parere ſinunt: poſtea perpetuæ pudicitiæ adſcriptæ ſeueriſſimis pœnis, vel minima coniectatione, ſi deliquiſſent, coercebantur. Quem morem Gymnaſiarum incolis, Baleraibus, & Lydis inualuiſſe legimus. Tradunt quidam Andrimachidis in Aphrica populis vſum multa ſecula viguiſſe, vt virgines nupturas regi inprimis offerant, vt illarum pudicitiam ante ſolennia nuptiarum delibaret. Quod à Volſinentibus quandoque ſeruatum legimus, vt ſeruili preſſi dominatu, ingenuas filias ſeruis delibandas darent. Ebulibus verò inſulis rex imperare dicitur, qui ſine ſpe coniugis, in quamcunque commotus fuerit, vſuariam capit. Apud Æthiopes pleraque gens

Cathei. Segoregi. Talcheæ. Indi. Sacæ. Laxamatæ. Carmaui. Syginni. Troglodytæ. Gymneſiæ. Baleares. Lydi. Andrimachidæ. Volſinienſes. Ebules inſulæ. Æthiopes.

gens solennes nuptias non nouit, quia passim & indiscreto concubitu miscentur. Garamantes quoque nuptias non nouere, sed ferarum ritu passim in Venerem ruere licebat. Quod quidem à barbaris frequens vsurpatum est, qui turpi coitu se immiscentes, expertes tori genialis fuere. Inter quos Lymirini populi traduntur vulgato concubitu connubia habere promiscua, filiosque editos post quinquennium in vnum coactos, suum quemque similem agnoscere, & pro filio educere. Neque omiserim quod traditum est apud Persas Medosque, reges quam plures habere vxores, mulieres verò quam pluribus nubere: quæ autem paucioribus quinque viris nupsisset, agrestis habebatur & sordida. Thraces quoque honori ducunt multiplici coniugio & numero vxorum gloriari: sicut Germani, qui licet singulis vxoribus contenti sint, nobiliores tamen plures habere vxores pro decore familiæ & maiestate putant. Apud Arabes, Nabarbæos & Britannos in vsu fuit, vt consanguineis cognatisque omnibus vna vxor sit, ad quam per vices quisque suo ordine admittitur: ingressusque ad eam, baculum pro foribus ponit: alterius verò congressum pro adulterio luit. Ac ne nimium multa complectar, néve vlterius barbaros ritus moresque recenseam, de his hactenus dixisse abunde fuerit. Illud vtique verum est, quod à Græcis & Romanis pariter factitatum nouimus, vt vxorem, quam quis duxisset, etiam sublatis liberis alii dare vsuariam, ex qua liberi gignantur, mox illam vendicare, legibus & moribus permissum fuisse. Sic Cato Martiam vxorem amico dedit & Socrates Xantippem. Atque alii id sæpè factitarunt: quem morem apud Lacedæmonios Lycurgi lege, Tapyrasque, & plerasque gentes inualuisse, documenta sunt: qua cauetur, vt ad senioris vxorem, iuuenis florenti ætate, tollendæ prolis causa admittatur: legibus verò Solonis sancitur, vt orbæ puellæ iis, qui sunt genere proximi, nubant, vtque si maritus ad rationem Veneream minus potens foret, mariti propinquus illius vxorem nanciscatur. Quare Attalus Asiæ rex, cum falsus rumor inuasisset, Eumenem fratrem morte sublatum fuisse, protinus illius coniugem vnà cum regno sibi vendicauit; deinde Eumene superstite, vxorem illi simul & regnum restituit.

Garamātes.

Lymirini.

Reges Persarum & Medorum.

Thraces.

Germani.

Arabes.

Nabathai.

Britanni.

Græci & Romani vxorē aliis vsuariā dabant.

Solonis lex

Quid sit artemon apud Iureconsultos, & quod dicatur plumbum in ripa positum, de quo ambigitur apud multos.

CAPVT XXV.

Iaboleni lapsus.
L. Malum. ff. de verbor. signif.

MALVM, nauis esse partem, licet pleræque naues sine malo sint: artemonem verò non esse nauis partem, Jabolenus ex autoritate Labeonis, in primis magni & docti viri, de verborum significatione notauit. Quæsiui ego à Jureconsulto maximo temporum nostrorum, claro in iudiciis & foro, qui esset artemon, qui quasi additamentum, non pars nauis à iurisconsulto censeretur, cumque ille ex opinione interpretis, artemon gubernaculum seu clauum nauis diceret esse: rursus quæsiui ab eo rationem tam variæ decisionis, cur malus nauis pars sit, cùm pleræque naues sine malo sint: gubernaculum verò pars nauis censeri non debeat, cùm ex torto gubernaculo nauis haud dubiè fluitaret, & incommoda fieret, arbitriumque moderandi deperiret. Quippe sicut gubernaculum, sic malus naui facilè demi & addi, figique & refigi potest: plusque operæ & negotii gubernaculum naui, quam malus præstat. Cumque ille subdubitare aliquandiu visus non facilè obiecta dilueret: tandem dixi, à nostris interpretibus pleraque minus commode & vere definiri: ob quæ non solum imperiti legum & rudes, sed & docti in dissonos sensus dilabuntur: multiplicique affecti errore, veros significatus non planè percipiunt. Non enim gubernaculum nauis artemon fuit, vt falso illi opinati sunt, quippe gubernaculum non esse nauis partem dicere, est improbissimæ insipientiæ, sed artemon trochleæ genus tractorium est, quod ἐπάγοντα Græci uocant, quo fune ductorio per orbiculos traiecto, & acto in gyrum, vt nostris moris est, facili ductu importantur onera vel exportantur: vulgoque, quantum coniectura assequimur, organum dicitur. Is autem artemon nauis pars non erat, cum non nauigationi: sed oneri inferendo machina commode constructa fuerit. Iterum idem Jabolenus plumbum quod pro tegulis tecto appositum foret, ædium partem esse ex authoritate eiusdem Labeonis asseuerat. Quod verò in ripa tegendi causa locaretur, contra esse dixit: quo fit: vt vendita domo vel

Alciatus artemonem aliter definit. Vide ei⁹ comment. in tit. de verbo. signif. l. malum.
Artemon quid verè significet.

legata

legata plumbum quod esset in ripa, venditioni aut legato non accedat. Quid esset plumbum in ripa, sæpè à iuris professoribus quæsiui. Et tametsi nonnulli inani opinione ferantur, ipseque legum interpres alioqui facundissimus, ingenuè se id ignorare fateatur, animaduerti tandem plumbum quod esset* in ripa tegendi causa, illud dici conuenire, quod tecto destinatum, necdum appositum, aliquo in loco relictum, donec tecto apponeretur, commendatumve fuisset: esseque in ripa id commodè dici, quod parieti inhærens erectum, ita subsidet, ne humi iaceat penitus, vnde vulgò arripare dicunt. Id autem plumbi quod ita hæsit & subsidet, in ripa esse dictum est. Fuit ergò opinio Labeonis quòd tametsi tegulæ plumbeæ, quæ in tecto sitæ erant, ædificii pars forent: illas tamen quæ sepositæ muro adhæserant, vt paulò post apponerentur, ædificii partem non esse, licet ad eum vsum destinatæ, vt pro tegulis tecto inseruirent. Itaque legata domo aut vendita, plumbum, quod in ripa ita situm erat, venditioni aut legato non accedere, legitimè putarunt.

** Hypatrii legit Alciatus loco suprà citato.*

Quod esset collegium fratrum Arualium Romæ institutum, quive Salii sacerdotes & quod societatum genera fuerunt.

CAPVT XXVI.

PRIMVM sacerdotum Romæ collegium, fratrum Arualium fuisse multi asserunt. Hoc enim sacrum à principio originum Romulus instituit primus. Nam cùm legibus armisque vrbem muniuisset, ne religio in benè instituta ciuitate deesset, vndecim fratres Aruales constituit sacerdotes, seque duodecimum. Fratresque ideo appellauit, quasi mutua charitate & fœdere nexi forent. Refert tamen Masurius Sabinus, Accam* Larentiam Romuli nutricem, duodecim eduxisse filios, & cum vnum fato amisisset, in defuncti locum Romulum asciuisse: ipsumque & cæteros Aruales appellasse fratres, quòd socii essent & ferè pares, agresti & pastoritia sodalitate coniuncti. Horum insigne fuit spicea corona alba, infula alligata, quam, dum operantur sacris, singulos gestare solenni more decebat: quo insigni ab Acca Larentia donati primùm fuere: isque honor perennis illis perpetuò mansit, ita vt nullo successu vel casu tanta societas

Primum collegium Romanum.

Fratres Aruales cur dicti.

** al. Laurētiam, & ita deinceps.*

F 2 nisi

nisi vita finiretur: tantæque fuit amplitudinis, vt etiam ab hostibus captos, & in extrema fortuna, aut exules, quamuis nullo postliminio redemptos honor hic comitaretur. Apud Aquitanos verò Solduni dicti sunt, quorum societas erat, vt iisdem vitæ commodis opibusque promiscuo vsu fruantur: si quid autem aduersi contingeret, eosdem casus, eandemque fortunam, ac etiam vitæ interitum, vna subire cogerentur. Quod ab Ægyptiis vsurpatum legimus, quibus amicitiæ genus & sodalitium fuit, cui nomen συναποθνησκόντων, quasi commorientium, qua nulla sanctior, firmiorque fuit: quo genere Antonius & Cleopatra, cui plus nimio se addixit, mutuo affectu deuincti fuere hac lege copulati, vt si fatale quippiam aut dici casus alteri contigisset, alter tanquam pœnæ socius eundem fortunæ exitum esset laturus, sociique & comites essent fortunarum & calamitatum. Apud Hunnos tale fœdus inexplicabili nexu contrahebatur, vt viginti viri generosi spiritus, eisdem sacris initiati, vnà comites essent consiliorum, & voluntatum: eo vinculo, vt in conuictu frequenti & contubernio maneant, & ne punctum quidem temporis vacuum relinquant: prosperaque & incommoda mutuis officiis ferant ad supremum diem: morte autem obita, superstites defunctum efferant, & comitentur. Hiberorum verò mos fuit, vt amici in familiaria iura assueti, principi se deuoueant, vitæ mortisque vltores: quippe ita in cohorte amicorum deuoti erant, omnium consiliorum secretorumque participes fiant, & si quid timendum accidisset, omnes casus, & fortunæ minas, atque vnà mortem oppetere cogantur. Qui mos Cantabris fuisse traditur, vt pro amicis & fœderatis sociali fide se immolare, atque interire non dubitarent, insigni testimonio mutuæ charitatis & perpetui amoris. Ex Socianis quoque Gallorum gente, sexcenti ex primoribus, Solduni vocati, vnà cum rege viuunt & commoriuntur: nefas putantes, superstitem principi suo esse. Apud alios verò intimi familiares, qui manus, mens, lingua, & oculus, atque aures principis vocantur, in eodem cultu & conuictu sunt, rei nullius ignari, & amici principis, qui arcana consilia & abditos sensus soli cognouerunt. Ab Æthiopibus seruatum

Solduni. *συναποθνήσκοντες.* *Hunnorum fœdus.* *Hiberi.* *Cantabri.* *Sociani. Solduni.* *Æthiop.*

uatum est, vt familiares in regis societate per omne obsequium insinuati, vnà cum rege ad supremos annos viuant consociati & fœderati, qui summum inter amicos locum tenent, & si qua corporis parte rex mancus fieret, eodem membro se deforment, eoque morte sublato, sponte intereant. *Tauri.* Tauris apud Scythas cum regibus præcipuè gratos: & qui magno in honore fuissent, ex amicis sepelire in vsu fuit, cui rex tanquam pignus amoris aurem abscindere solebat. *Graci.* Apud Græcos vsurpatum est, vt cum aliqui inexplicabili nexu copulantur, vno pallio inuicem se operiant, & morte obita eodem cumulentur: quo significabant, duo simul corpora concordibus animis & vna mente teneri. *Longobard.* Priscis autem Longobardis maximum fuit amoris vinculum apud aliquem ponere barbam. Is enim intimo fœdere astrictus erat, apud quem lanuginem quispiam deposuisset, sicut apud Persas donari annulo à rege, *Persa.* fœdus inexplicabile & summi amoris vinculum putabatur. Huic ergo Larentiæ, quæ Flauia dicta est, mense Aprili solennes, dies & sacra ab Anco instituta, Romani assiduè celebrant: quæ Larentalia dicta sunt, *Larentalia.* & decimo calendas Januarias, qui dies Joui feriatus erat. Cui Martis flamen, plerunque pontifices in Velabro, vbi Larentiæ ara & statua erat, sacrum anniuersarium facere, ad eiusque sepulchrum Decembri mense conuenire frequentes, & dare inferias solebant, quòd populum Romanum decedens hæredem fecerat. Cuius rei causa, eius dies inter fastos relatus fuit. Stataque die flamen Quirinalis illi quotannis sacrum facit. Huius postea exemplo inter Romulum & Tatium inita societate retinendis Sabinorum sacris, sodales Titii à T. Tatio, vel à titiis auibus: quas obseruant augures, denominati sunt. *Sodales, Titii. Titii aues.* Post quæ, sodalitates, sacris Idæis magnæ matris receptis, Romæ sub idem tempus inuentæ, veluti publica munera habita sunt, sicut sub Tyberio Augustales, qui numerò quinque & viginti ex primoribus vrbis, sorte ducebantur: quos Tiberius Juliæ genti sacrauit. *Sodales. Augustales.* Et Antonini temporib. Antoniniani sodales, mox Æliani, & Aureliani, & demum Faustinianæ puellæ ad imaginem antiquitatis nuncupatæ, quin in principis comitatu inexplicabili fœdere vincti erant, & post funera illi flamines & sacardotes consecrati. *Sodales Antoniniani.* Sed cùm

à Romulo hoc sacerdotium primum institutum ferant, reliqua sacra Numa summus religionum cultor obiuerit, nulla controuersia est. Nam & Pontifices, Flamines, Salios, atque Augures ab ipso inuentos tradunt. Fuere enim Salii Martis sacerdotes numero duodecim ex patritiis, liberi & ciues, & qui neutro parente orbati essent, à Numa seu Tullo Hostilio bello contra Fidenates (vt Liuius autor est) voti causa nuncupati, qui postea numerum Saliorum duplicasse fertur, ita vt quatuor & viginti, belli pacisque temporibus collegio cooptarentur: cuius sacri causa hæc & origo fertur: Cùm enim regnante Numa, morbo & afflatu noxio ciuitas affecta esset, eaque lues nullis sacrificiis aut piaculis sedari videretur posse, peltam æneam è cœlo, in qua Romanorum fata sita erant, in manus Numæ decidisse ferunt. In qua cùm vrbis salutem suam crederent, ne inuentu facilis, & ob id furto exposita esset, alias vndecim elaboratæ artis eadem facie mensuraque à Mamurrio fabro, ne dignosci posset, constructas dicunt fuisse: illasque in Martis sacrario asseruasse, illarumque custodes, Salios vocasse: quorum princeps præsul, alter vates, alius magister, qui præsidebant, dicti: Illorumque insigne tunica erat punicea, & æneum in pectore tegmen, quod supra tunicam versicolorem induebant: tum balthei, & æneæ galeæ: quibus ornati Martio mense, cum tripudiis tibiam, solenmque saltatu cœlestia ancylia eiusmodi ferentes, culti ornatique prodibant: ipsique gladiolis illa percutientes cum gressu & gradu composito, pulsu pedum ad sonum vocis modulato, per Capitolium & forum perque vrbem incedebant. Inque eo tripudio Mamurrium fabrum, qui tam exactè illa molitus esset, in nominis memoriam sempiternam, ac pennatas impennatasque agnas pro spicis & aristis, & Lucecium Jouem, Janumque deorum Deum, aliosq; deos, excepta Venere, quam in carminibus Saliaribus nominare nefas erat, verbis subobscuris, Marti consecratis, quæ nec mutare licebat, ritu priscæ religionis, in fine carminum referebant. Post aliquot verò ætates, Imperatorum nomina sui carminibus Salios adnotare constitutum fuit: vt illorum quoque memoriam sempiternæ gloriæ mandarent. Quare Germanici nomen Saliari carmine

Salii.

Pelta cœlitus delapsa.

Insigne Saliorum.

Tripudia Saliorum & carmina.

Ventrem in carminibus Salearib. nominari nefas erat.

& mox

& mox aliorum principum, intercursu temporum, celebrata fuere, quo tempore Faminica dialis vxor capillum pectere antequam ancylia conderentur, vetabatur: quorum sacra & festos dies cœnis sumptuosis, & commessationibus cum cantu & symphonia opipare celebrare soliti sunt: in quibus futiles coronas & alia conuiuiis oblectamenta adhibebant. Hique dies religiosi & sacri mansere in posterum. Quod sacerdotium quanti fuerit, licet æstimare, quod nisi ex patriciis ad hunc honorem admittebatur nemo: & nisi liber & ciuis, patrimus & matrimus foret: Quodque Appius Claudius triumphalis, Scipio Aphricanus, & L. Bibaculus inter Salios esse, & hæc sacra attrectare, gloriæ duxere. Et Titus Vespasianus, quod numero Saliorum fuisset cooptatus, gratias egit. Antonius quoque Philosophus natus octo annos, ab Adriano Cæsare inter Salios adnumerari laudi duxit, velut magni splendoris munus ferret. Eratque constitutum, vt qui consulatum aut præturam, aliúmve magistratum gereret: ancylia ferre, & inter Salios esse cogi nequiret. Præter quæ, etiam apud Larinates, Salios Martis sacerdotes fuisse: & in sacris Herculis ad magnam aram, Salios sacrorum ministros cum cantu psallere consuesse comperimus. Et tametsi Martio mense ancylia deprompta è Martis sacrario prodirent, si quando tamen gentibus nationibusque iustum piumque bellum per feciales indicebatur, ancylia in eodem sacrario, aut in curia Saliorum commouere moris erat, quasi eo motu Martem è sua sede excitum, eoque propitio & volente, arma expediri, legiones conscribi, exercitus apparari, atque omnia hostilia esse designarent: qui dies religiosi & infames habiti sunt, quibus antequam conderentur, sponsalia inire, peregrè proficisci, aut pacis fœdera tractare, vel aliquid publicæ priuatæve rei incœptare, velut mali auspicii, tristisque maneret exitus, ominosum fuit.

Saliorum sacra & festi dies sumptuosi.

Sacerdotii Saliorum dignitas.

Belli indictio.

Qui lictores, apparitoresque habebat dictator, quot consules aut prætores, quæstoresve, quive seuiri habebant, & qui non.

CAPVT XXVII.

QVOD Romulus parto regno cum sella curuli trabeaq; & reliquo ornatu se augustiorem fecisset, tum

maximè duodecim lictoribus insigne fecerit, qui falces securesque velut insignia maiestatis præferrent, à multis est memoriæ mandatum. Nonnulli Tullum Hostilium Romanum regem primo purpuratum cum lictoribus & fascibus in publicum prodiisse ferunt. Sed perpendimus non lictores modò cum fascibus & securibus, sed apparitores quoque regem præire consuesse. Fuere enim apparitores ministri regii, qui astabant lateri, & corporis stipatores erant: vt si quando opus esset, ad imperium nutumque regis præsto forent. Præter quos fuere viatores in regio comitatu, qui quoties senatus cogendus esset ex agris, Senatores aduocarent, contumacesque citarent & arriperent. Quippe cum priscis temporibus proceres ciuitatis morarentur in agris, si quando concilium publicum cogendum erat, à villis accersebantur, in senatum: ex quo qui eos euocabant, viatores dicti: quique ex viatoribus ligandi cædendique ius habebant, lictores nominati sunt, quibus iussu regis delinquentes vincire, nudatosque virgis cædere, & si crimen exposceret, securi percutere, negotium erat. Ideo lora in sinu gestantes, regi apparebant quibusque mandatum erat, facinorosis & delinquentibus crura & manus ligabant, vt post verbera nouissimo exemplo afficerent. Præter quos fuit accensus & præco, qui dicto consulis alteriusve magistratus ad imperium nutumque præsto essent. Accensus, vt ad concionem: præco, vt ad comitia Quirites aduocaret. Quod munus vt esset expeditius, libertis dari consueuit, sicut ministrorum & apparitorum, Brutiariis, coactis seruilia exhibere, pro eo quod bello Punico secundo post cladem Cannensem ad Hannibalem defecissent primi. Sed cum post exactos reges COSS. creatis, omnia insignia, quæ apud reges erant, populus consulibus concessa voluerit, Brutus & Valerius Publicola, qui assertores & vindices Romanæ maiestatis fuere, cùm statuissent non formidolosum & ferum, sed mitem & plebi percharum efficere Consulatum, vtque offensionem & inuidiam vitarent, in publicum prodeuntes cum eisdem quibus reges insignibus, secures à fascibus dimouerunt: & cum solis fascibus ad populum concionati sunt. Inde mansit in posterum, vt cum duodecim fascibus, totidem lictores sine securib. consuli præirent. Hæc enim

Lictores. *Apparitores.* *Viatores.* *Lictorum munus.* *Accensus.* *Præco.* *Brutiarii.* *Secures abiecta post exactos reges.*

enim fuere insignia summi honoris imperii consularis. Illis ergo magistratibus secures cum fascibus in vrbe præferebantur, qui sine prouocatione summam imperii tenebant, vt dictatori, & decemuiris, à quib. ad maius tribunal prouocatio non erat. Dictatori ergo pro honore summi imperii, quod plus iuris & maiestatis haberet quatuor & viginti lictores cum fascibus & securibus. viatoresque & apparitores, qui summouerent turbas, præibant: consulibus in vrbe duodecim lictores cum fascibus tantum, demptis securibus: foris verò, vt in decreta sibi prouincia, aut quum castris & legionib. præessent, fasces cum securibus, vnaq; lictores apparitoresque præcedebāt. Idque ideo cautum; vt prouinciam perniciosis hominibus purgare, illorumque audaciæ & temeritati obuiam ire, flagitiaque & dedecora pœnis & damno mulctare valerēt. In vrbe enim consuli cum securib. esse ius non erat: quippe suprema potestas, ius de nece ciuis consuli intra pomœrium non datur. Obseruatumque fuit, vt inter consulem & proximum lictorem, nemini officii causa nisi consulis filio aditus esset. Prætori verò in vrbe non duodecim vt consuli, sed sex tantummodo lictores apparere solent: extra vero vrbem, aliquando cum securibus apparuisse iuuenimus. Paulo tamen Æmylio in prætura priuilegio honoris duodecim secures apparuisse ferunt, vt consularem maiestatem in prouincia præ se ferret. Tribuni autem plebis solum viatorem, apparitoremque à prima origine sine lictore habuere: qui etiam libertini erāt, quippe cum Tiberius Gracchus in tribunatu libertis apparitorib. primus vsus fuisse dicatur. Postea verò quam prouincias sortiri cœpere, & illis cum imperio præesse, etiā lictores habendi tribuno facultas data est: Quæstores verò, ædiles, duumuiri, & minores magistratus, qui prehensionem & vocationem non habebant, in vrbe nec lictore vtebātur, nec viatore: tametsi prætorem duodecim secures cum fascibus, & quæstorē, lictorē, & fasces quandoque habuisse legamus: quod in prouinciis, quas sortiti prætores quæstoresque fuerant, non autē intra pomœrium id licuisse apparet. Extra vrbem enim his vti fascibus & lictoribus interdum cum securibus licebat, vt sceleris, & perfidiæ pœnas à facinorosis expeterent: in vrbe verò minimè

Secures cum fascib. præferebantur post exactos reges.

Consulibus quot lictores

Vide de hac re infra lib. 2. cap. 27

Ius necis intra pomœria consuli non dabatur.

Prætori in vrbe quot lictores.

Tribuni plebis viator & apparitor.

Quaestor parricus qui & Parricidius

Lictores cũ fascibus in vrbe habere quibus permissum.

nisi quaestores parrici forent, quibus pro imperio & maiestate cum crimina vindicarent, in vrbe lictores cum securib. saepè praelati sunt Marcus tamen Liuius Drusus dum quaestor Asiam obtinerent, nullo lictore aut alio insigni honorum vti voluit, ne quid seipso insignius prouincia haberet. His ergò quorum erat maius imperium, & maxima auspicia, quique cum adeunt magistratus, Vestae & penatib, rem diuinam faciunt, vt dictatori, consuli & praetori, passim lictores cum fascib. in vrbe habere licuit. Dictatori etiam cum securibus, caeteris verò, qui minima auspicia habebant, lictore vti non licuit, nisi quaestori parricio, vt percensuimus. Fuitque vetus constitutum, vt praefecti prouinciarum & praesides, senatoribus ex claris maioribus & inclytae familiae, peregrè agentibus, quo conspectior dignitas & honoratior foret, plerunque in prouincia lictores cum bacillis darent: vtque reges externi aut foederati in prouincia populi Romani venirent, magistratus Romanus aut praeses illi cum lictoribus & fascibus praeiret. Mario enim praetore Asiam obtinente, & in eam profecto Mithridate, semper cum fascibus Marius praecessit Mithridatem. Qui quidem lictores non his modo magistratibus, sed & Vestalibus & sacerdotibus, mox Caesaribus & summis Imperatoribus cum virgis laureatis, & Augustis mulieribus pro muliebri fastigio praecessere. Quare Agrippinae matri Neronis perpetuo senatusconsulto lictores duo tributi fuere, & Flaminium Claudiale. Contra Tiberius Drusillae matri decerni lictorem minimè passus fuit, licet Augustus illam in familiam nomenque Augustae testamento asciuisset. Illud quoque obseruatum est, vt cum lictores iussu Consulũ aliquem è domo euocarent, fores aedium virga percuterent, quasi eo signo publicam adesse personã innotesceret. Si cui tamen ob claritatem dignitatemq; deferebant, virga fores percuti vetabant. Cùm enim Pompeius Magnus Possidonis domum, summi sapientiae Professoris esset ingressurus, fores virga percuti vetuit, & fasces sũmisit. Etsi quando dictatori, consuli aut praetori praeirent, pro imperii maiestate obuiũ quẽq; semita cedere, denudare caput, & obsequi honorisue causa equo descendere iuberent, obuiamque turbam virga subsisterent, & summouerent. Apud Athenienses

Lictores cum bacillis Regibus externis praeses cum lictoribus & fascibus praibat.

Lictores cum virgis laureatis.

Lictores fores virga percutiebãt.

Lictorum munus.

nienses & omnem ferè Græciã, vt discrimen personarum notaretur, magistratus non lictores, sed lixas simul & virgas habuerunt vice lictorum, quos λειτουργοὺς nuncupant. Fertur verò Germanicus, Athenienses socios & fœderatos vno lictore velut præcipuo munere donasse. Neque prætereundum, in occursu maioris magistratus, minores summittere fasces consueuisse: vt signarent honori deferre, & imperio parére. Quare Valerius Publicola in suspicionem affectati regni adductus, dum concionatur, fasces populo summisit: scil. populi quam consulis maiestatẽ & iura, potiora arbitratus. Lictoresque cum fascibus sæpè paludatos consuli etiam paludato in prouinciam profecturo præire solere: quæ quidem paludamenta tunc sumebant, cùm in expeditionem aut decretam sibi prouinciam consul iturus esset. Paulo tamẽ Æmylio prætori in Hiberiam profecturo album paludamentum, ac lictores ministrosque albatos cum modico comitatu tributos comperimus. Sine autem lictoribus proficisci in prouinciam, aut cõsulib. profectis lictores in vrbe mansisse, religioni est & prodigii loco habitum. Fuit quoque receptus mos vt quoties insigni victoria consules potiti essent, ob res prosperè gestas laureatis fascibus prælatis incederent literasque laureatas Romam mitti, aut nuncios cum iaculis laureatis aduenire, navemq; laureatã aut vittatam, fœlicis victoriæ nuncium esse: ac læta & magna significare tunc, quum depulsis & dissipatis copiis hostes victi essent & profligati, animaduersum est. Victo enim Mithridate, & fugato duplici prælio, lauro ornatam nauem, & bellico apparatu instructã, vt in victoria mos erat, Lucullus Romam misisse dicitur. Ipsis verò nunciis tabellarius, Græci πτεροφόρους dixere nomen, quoniam erectas pinnulas gestarũt: quòd Ælius Verus fecisse dicitur, vt cursorib. alias pennatas imponeret, illosq; ventorum nominibus appellaret: quandoque φανιώτας & γραμματοφόρους, Persæ ἀγγάρους & ἀστάνδας. Proditumque memoriæ est, columbas tabellariorum, vice apud maiores sæpè fungi solitas: quippe Cæcinna Volaterranus hirũdines victoriæ nuncias habuit. Cyrus verò per interualla locorũ tabellarios ita disposuit, vt fatigatis recentes, & nocturni diurnis succederent: adeò vt volantes grues superarent. Quod & Xerxes fecisse dicitur, vt cursores inuicem

Athenienses lixas & virgas loco lictorum habebant.

Λειτουργοί.

Summissio fascium.

Fasces laureati.

Literæ laureatæ.

Tabellariorum diuersa nomina.

Columbarũ & hirundinum ars.

Tabellarii Cyri per interualla locorum.

cem succedentes haberet dispositos, quos neque imber, neque noxa à cursu dimoueret. Inter alios Marthes Ægypti rex proditur cornicem habuisse cui cursoris vice literas perferendas dabat. Nec ab re fuerit meminisse, ex viridi lauro fascium Luculli, Pompeii fasces languentibus foliis lictores exornare, concessæ mox victoriæ omen fecisse. Sicut Superbus Tarquinius, ne suum ducem Latini agnoscerent, néve discreta insignia haberent, ex Latinis Romanisque fascibus manipulos miscuit, singulosque ex binis fecit. Ipse tamen Pompeius, licet se Imperatorem siuerit appellari, nunquam tamen in fascibus insignia laureæ coronæ detulisse legitur: quo exemplo arguitur, Imperatorum fascibus laureas apponi consuesse: quo iustum imperium & legitimus triumphus notaretur. Apud Græcos verò vetusto more receptum est, vt si quid faustè & feliciter nuncii afferrent, coronati aduentarent: ipsique ciues fœlici accepto nuncio, in communis signum lætitiæ coronati incederent, ouantes gratantesque. Carthaginenses, rebus feliciter gestis, præcipuum lætitiæ genus habent, victimas cædere, ludos celebrare, munera mittere. Quodque fascibus, quos præferebant lictores, Betullas virgas maximè commodas duxere. Itaque ex illarum virgis, tum propter candorem, tum propter tenuitatem publicos fasces, qui magistratibus præirent, efficere. Atq; illud animaduersum est, quòd tametsi ad reliquas prouincias, præsides & magistratus cum lictore & fascibus irent: tamen Alexandriam consulares fasces accedere, aut vrbem inire vetabatur: quòd diuinis carminibus & vaticinio prædictum esset, tunc demum Ægyptum fore liberam, cum ad eam Romani fasces aduentarent. Tametsi Romani magistratus libera & fœderata oppida, velut sociali fide copulata, plerunque sine lictore aut fascibus adirent.

Cornix literas perferẽs.

Græcorum mos audito fausto nuncio.

Carthaginenses.

Betulla virga.

Alexandriã fasces non ingrediebantur.

Quod regium diadema tam apud Romanos, quàm apud exteras nationes gentesque fuerit, & qua insignia.

CAPVT XXVIII.

Apvd Paulum Cortesium virum doctum, & mihi perfamiliarem, legebatur Luculli vita ex Plutarcho, in qua expeditionem & prælia contra Mithridatem à Sylla

Paulus Cortesius. Plutarchi

primùm

primum, mox à Lucullo suscepta, multa cum facundia verborum refert, cum quo multiplex, varium & inexpiabile bellum fuit: quoque modo fusus & profligatus, quum de consciscenda morte cogitaret, repentinæ incursionis metu, ac subito malo perterritus, eunuchum e cubiculo ad sororem, & duas vxores, Monymam & Veronicam, vt in tanto discrimine, ne consternarentur, sibi vel honesta morte consulere, antè quàm victor hostis adueniret, misisse dicitur, & dum alii alio letho absumerentur, illarum alterum animo consternatam, diademate detracto, quod capite gestabat, & collo circumdato, suspendio vitam finire voluisse: alteram veneno mortem sibi consciuisse, & qualia in magnis discriminibus & summæ fortunæ casibus euenire solent: in eandem sententiam multa commodissimè aptissimeque enarrat. Atque hæc cum legerentur, quidam vir curiosus & haud illiteratus, qui vnà aderat, quonam modo potuisset quispiam diademate quod capite gestaretur, suspendio vitam finire, demirabatur: quippe diadema regium ex auro gemmisque constare dicebat, neque illo effici e potuisse quenquam, vt laqueo deperiret. Quæ cùm dixisset, multique idem sentirent, dixi aliud fuisse sententiæ & opinionis meæ, diademaque regium tam Romanis quam exteris gentibus, candidam fasciam esse respondi, quod insigne à Libero patre inuentum Plinius notauit: ideo crimini datum Pompeio fuisse, quod vlceris velandi causa, crus fascia circumcingeret, tanquam regium sibi diadema vendicaret: nihilque referre, qua in parte gestaretur, illi obiectum esse: tametsi ferantur veteres, quòd caligis non vterentur, crura fasciis alligasse, femoraliaque & tibialia habuisse. Et Lucius Metellus, quod vlceris causa frontem fascia circumdedisset, Vittari seu Diademati cognomen tulisse. Tigranes quoque Armenius candidam fasciam insigne regium ante Pompeii pedes abiecisse dicitur, velut dominatione cederet, & omni publico munere se abdicaret. Quin Alexander memoratur, cùm desiliens equo casu Lysimachum vulnerasset, medendi vulneris causa diadema sibi detraxisse (nam candida fascia erat,) illoq; Lysimachi vulnus alligasse. Quod omen illum futurum regem designauit, sicut euentus docuit. Idq; apud autores assiduis exēplis patēre. Medic ve-

locus in vita Luculli.

Diadema quid.

Pompeius taxatus

Metellus taxatus.

Cidaris. *Tiara.* *Candys.* *Regni inauguratio.*

dis verò, Persis & Armenis regibus, cidaris cum cærulea fascia albo distincta, vel tiara amictusque purpureus quadrangulari figura. Interdum candys, quod Persarum Lydorumque insigne regium erat, pro diademate fuit. Quos quidem reges antequam sceptra inirent, sacris initiari oportebat qui modus erat, vt vestem, quam gestauit Cyrus, primùm induerent, mox terebinthum & caricas gestarent poculumque lactis ebiberent, sicut initiatos sacris Isidis fores ædis aperire, arcanosque libros euoluere, aqua ablui, ad sacrata deduci, duodecimque stolis primò, mox ipsius deæ picta veste indui dicebat. Quæ quidem tiara pileus erat, ex qua redimicula, quibus maxillæ velantur defluebant, qua Phryges in solennibus vtebantur sæpè. Quod quidem diadema Armeniorum reges, nisi à Romanis, assumere non poterant. Namque experimento cognitum erat, barbaros malle Roma petere reges quàm habere: Persici Reges obseruarunt ex myrtha & labizo odorata, capiti insigne regiũ ferre, palmamq; picturatã, & auro distinctam induere. Numidis regib. sceptrum in sinistra, & candida in fronte vitta, insigne est regale habitum. Macedonum regum chlamys, chausia, & crepida, ad diadema. Assyriorum verò tiara diademate obuoluta, & tunica purpurea, & partim alba, quam nisi rex induere nemo poterat. Sardis quoq; curru vehi, & rectam ferre tiaram solis regibus dabatur. Apud Siculos purpurea vestis, argenteus baculus, & purpura gemmis extructa cum diademate. Phœnicibus, Syris & Cilicibus, chlamys cum crepidibus, & candicans diadema. Ægyptiis autem regibus nunc leonis, nunc tauri, aut draconis efficti imaginem, aut ignem, arborémve effictam supra caput ferre, principatus & regii dominatus insignia fuere. Tametsi regni cura & procuratio illis penes regias vxores fuerit, quibus plus quàm regi honoris obsequiique tributum est. Nonnunquam diadema aspidis imagine distinctum, Ægyptiorum regem spectatissimum insigne fuit. Parthis duplex diadema amplissimum decus regium dictum esse, quippe quorum reges magni, & regum reges habebantur: sicut Phrygum reges adeò processere, vt regum maximi nomina ferrent. Darii diadema fuit purpureum albo distinctum, quod mox Alexander vsurpauit ferre. Syrii quoque stolam & sceptrum pro

Sacrorum Isidis inauguratio. *Tiara.* *Persæ.* *Numidæ.* *Macedones.* *Assyrii.* *Sardæ.* *Siculi.* *Phœnices.* *Syri.* *Cilices.* *Ægyptii.* *Reginarum honos apud Ægyptios.* *Phrygum reges maximi.* *Darii & Alexandri diademata.* *Syrii.*

pro regio diademate habuerunt. Apud prius verò seculum reges teuisse hastas, quas sceptra nuncupant pro maiestate, proque diademate fuisse proditum est. Ferunt milites in exercitu Pharnacis, tumultuara coacta manu, latiorem illi scirpum, dum ipsum in regem assumunt, pro diademate dedisse. Sicut Amasi, dum concionatur, pro regali ornamento galea data est. Batavi & Germani, regem quem delegere, attollere humeris, & scuto exceptum subcollare per vices pro regio fastigio obseruarunt. Romanis autem regibus diadema, trabea & purpureus amictus, non quadrangularis, sed semicircularis insignia regii dominatus fuere. Sequutosque postea Cæsares, diademate minimè vsos comperimus: imò omne decus regium, vt inuidiosum deuitasse: quippe nomen regium alibi magnum Romæ verò intolerabile fuit. Frequens enim apud eos laurea capitis deorum, & distincta radiis corona, ac purpurea chlamys, insignia imperii fuere. Tametsi post temporum interualla ex Cæsaribus Aurelianum Cæsarem, præter mores institutaque maiorum diadema vsurpasse, eoque insigni primum vsum fuisse legamus. Demum eo vesaniæ processum fuit, vt sequuti Cæsares sacrum ignem, qui tantum regibus Persarumm mos erat, velut imaginem imperii sibi præferri sinerent, eoque præcipuo insigni & singulari ornatu vterentur. Fertur Clearohus Heracliensium tyrannus; cùm effluxe fluerent opes, eo processisse, vt successu continuæ fœlicitatis supra spem humanam insolens, se Iouis filium diceret: superque cætera flagitia & dedecora, auream aquilam sibi præferri sineret: purpureamque vestem auream coronam, & cothurnos excellenti cultu instar tragicorum regum pro insigni haberet, hanc regalem existimans palmam, velut eo ornatu argumenta sui generis non ambigua fide demonstraret: & Antigonus, quo Liberum patrem referret, insolenti dominatu eo vanitatis excessisse, vt hederam capiti suo pro diademate, pro sceptro thyrsum gestaret. Indi verò reges pro regio ornatu habent, vt cùm foras prodeunt, aurea mitra pluribus gemmis distincta, & sindone amicti, tympanisque & tintinnabulis præcedentibus, conspicui fiāt. Quod autem de cidari diximus, non abnuerim illā ab tiara haud multū abesse, sed specie ferè pari, neq; inuenusta fuisse. Præter quæ

Sceptrum scyrptus latior loco diadematis.

Batavi & Germani.

Romani reges.

Regis nomē Romæ intolerabile.

Ignis sacer

Clearchi fastus.

Antigoni insolentia.

Indi.

Cidaris & tiara affinitas.

fuere

fuere capitis insignia Atheniensibus, quod, crobylum vocant, Cypriis quod cordylen, Persis Nidarion, Ægyptiis fasciolum non regium, sed clarorum virorum & principum. De regali autem sceptro, illud memoriæ proditum est, externorum regum sceptra in summo ciconiam, in imo hippopotamum habere effictum: quo argumento regem iustitiæ obsequi oportere, atque feritatem & indomitas libidines, ne ita desæuiat, emollire significabant: quod ciconia summæ pietatis, hippopotamus violentissimum animal foret. Lydiæ verò reges sceptri loco securim habuisse feruntur, sicut Labradeus Jupiter in Caria pro sceptro & lumine securim ferebat. Romanis verò regibus lituus cuspide incurua, qui etiam virga auguralis erat, sceptri loco est habitus. Tarquinio Prisco sceptrum fuit eburneum, in summo aquilæ figuram habens, & corona aurea, quam vsque ad extremum tulit. Indis autem nisi ex ebeno sceptra sumere non licebat. Quorum reges cum iura dabant, aut exteros legatos admittebant, tunc capillum pectere, atque ornari solebant eximie. Babylonii verò tanto studio sceptra prosequuti sunt, vt extra domum sine sceptro prodire, aut conspici nefas ducerent: in quibus diuersas effictas species figurasque habebant: quippe mali, rosæ vel lilii. aut aquilæ, alteriusve auis in summo insignia ferebant. Hoc diadema apud exteros hodie videmus in vsu frequens, vt imaginem præ se ferant antiquitatis. Nam candida fascia velut regio insigni caput obuoluti, regalem præ se ferunt maiestatem. Non ergo mirum, vbi summa desperatione & diffidentia, Mithridatis vxor nihil prolatandum rata, cum mortem oppeteret, si arrepto diademate & insigni regio, quæ fascia erat, eodem collo allegato, vitam finire voluisset.

Crobilum. Cordile. Nidarium. Ciconia & Hippopotamus insigne regum externorum. Securi Iouis Labradas. Lituus. Aquila in summo sceptri. Indi. Babylonii. Figura alia atq; alia in sceptris.

Quæ fuerint auspicia quæ è pullus emissis è cauea captarentur, & quæ secundos euentus, quæve infortunia afferunt.

CAPVT XXIX.

INTER auspicia quæ veteres maxima cura, cultuque obseruarunt, annotauere annales, non paruæ æstimationis fuisse pullos, quib. è cauea emissis plus dabatur. Et tametsi antiquo

antiquo augurum decreto omnis auis tripudium facere possit, tamen inter eas præcipui fuere pulli Melici & Chalcidici, quibus tantum honoris tributum est, tantumque fabulosa vetustas religionis adscripsit, vt nisi his præmonentibus, comitia non haberent: nullos ad honores proueherent: nulli prouincias demandarent: non senatum consulerent: non bella vel paces inirent: nihil denique domi forisque agerent, quod ab his non prædictum velut Deorum monitu, magna cura pensitarent. Hæ enim quasi internunciæ Iouis & interpretes futura præmonere dicebantur, quibus pullarius præerat: quotiesque de promouendo negotio, aut re exequenda pullos consultum ibat, imperato de more silentio pultem illis ante caueam aut offam obiiciat: eratque tempus consulendi summo mane & primo diluculo. Quod si oblata esca è cauea pulli non exirent, aut sero progressi escam non attingerent, retrove cederent, vel occinerent, aut non vescerentur, seu planctu alarum alimenta refugerent, aut reuolarent penitus, omen magni terroris & solicitudinis, tristissimosque euentus adnotabant. Tunc enim pullarius quasi monitu fatorum exitus animo præsumens, diem prælii, aut rei exequendæ tempus diffundebat. Quod nisi paritum fuisset, extremum exitium & perniciem plerunque attulere. Tiberio Graccho, qua die in turba cæsus occubuit, pulli non addixere, sed emissi è cauea, retrocessere, euentu tristissimo, qui mox consequutus est. Et Claudius Pulcher moturus aduersus hostes, non pascentibus in auspicando pullis, per contemptum religionis initio nauali prælio, terribili strage cum omni classe profligatus, pœnas dedit insignes. Sunt tamen exempla, delusa religionem & contempta auspicia felices euentus & successus plerunque habuisse fortunatos. Papyrius enim Cursor, cùm à pullario admoneretur, ne cum Samnitibus prælio decerneret, ouilis non addicentibus, fœliciter dimicauit. Et Flaminius Consul moturus aduersus hostes, contemptis auspiciis, fortiter pugnauit & vicit. Si autem pulli è cauea egressi, obiectam pultem aut ollam volenti animo depasti essent, ita vt illis volentibus frustum ab ore decideret, & terram pauiret, quod tripudium faceret solistimum, rem haud dubie fortunari, & auspicia secunda

Pulli Melici & Chalcidici.

Ritus auspicii capiendi à pullis.

Signa mali ominis.

Indicia boni ominis.

esse lætosque successus & spem mirificam præsignarunt. Sed quod de pullis apud Romanos proditum est, idem in Lycia in Apollinis fonte, & in Medorum lacu ad Neptuni aquas Limitæ pisces facere tradunt: vbi à consulentibus euocati, ad auitum veniunt: qui sibi obiectas carnes diriperent & pascerentur, fœlicia portendere, & præsens auspicium facere, imperiumque breui futurum interpretabantur. Contra si caudis abegissent, aut aspernati cibũ refugissent, tunc luctus graues & dira ac pestifera augurati fuere. In Epiro quoque in templo Apollinis draco colebatur: & in Ægypto Apis bos in phano antiquissimo & sanctissimo intra septa magnæ religionis, in quibus coniectura diuinæ mentis, & prædictiones futurorum putabantur. Sicut in Memphi vacca, & in Heliopoli Mneus bos, atque in Arsinoë crocodilus. Hisque porrectam escam accipientibus aut auersantibus, fœlicia auguria & exitus fortunati, nonnunquam magna infortunia & repentinum in commodum prædici & præmonstrari. Fuitque obseruatum in omni augurum responso, vt si pullarius, seu quiuis augur qui auspicatur, cuique monita Deorum prædicere, & de augurio respondere, ac portenta interpretari curæ fuit, tacitum ferret, quod dii vulgari voluissent: haud aliter contraheretur nefas, quam si occulenda diuulgaret, & abdita palam faceret. Si verò augurio fallaci mentiri ausus fuisset, sinistrumque pro dextro, vel quid prodigii foret, contra denunciasset: non id illi qui de auspicio consulit, sed in ipsius pullarii vel auguris caput, qui tam improbe mentiri ausus esset, quicquid fuisset infortunii, recisurum.

Auspicia ex piscibus.

Alia ex aliis animantib. auspicia.

Augures in religionem delinquentes.

Pyrthagoras, Parmenides & Zeno philosophi, tum Ennius, Pacuuius, Accius & Neuius poëta unde originem duxere.

CAPVT XXX.

Pythagoras.

QVOD de Pythagora Samio veteribus monumentis memoriæ & literis proditum est, his etiam Genialibus adiicere non dubitaui. Siquidem hic Samo relicta, ex patrio & natali solo primo in Ægyptum, mox Babyloniam ad Persarum magos contemplandosque siderum motus,

motus, originemque mundi spectandam profectus est. Inde Cretam Lacædemonemque, ad cognoscendas Minois & Lycurgi inclitas ea tempestate leges contendit: quibus instructus tamquam ex mercatura bonarum artium Metapontum & Crotonem venit: vbi suis monitis præceptisque tantum processit, vt populum in vitia lapsũ, ad frugales mores modestiamque reuocarit. Ibique Architam primò & Epicharmum, mox Philolaum & Alcmeonem, deinde Zenonem, Parmenidem, ac Lysiam suæ disciplinæ sectatores habuit: qui eius monitis doctrinaque imbuti, diuina mente & consilio viri euasere, lumenque & ornamentum suæ reipublicæ fuere. Sed Architas & Lysias ex Tarento, Alcmeon & Philolaus Crotoniatæ, vbi quondam magna Græcia fuit: Parmenides verò & Zeno ex Elea Lucaniæ vrbe, quæ post Silarim iuxta sinum Possidoniatem sita est, oriundi fuere. Eam plerique Eleam dixere, alii Ileam, quæ à Phocensibus colonia deducta fertur. Hinc enim ille Zeno fuit dialecticæ primus inuentor, cuius pleraque extant egregiè dicta factaque, qui Pythagoræ præceptis imbutus, cum Phalaridi tyranno homini sæuo & sanguinario ob crudelem dominatum necem machinaretur, vt ciues ab impotenti seruitio tolleret, & arcano consilio detecto, captus ab eo in omnes cruciatus laceraretur acerbis quæstionibus, quòd consciosconiurationis non detegeret, nullis terroribus adduci potuit, vt affinem culpæ & conscios facinoris palam faceret: sed vultu interrito, & quadam sublimi constantia ea præsentia animi fuit, vt singulos tyranno intimos familiares, quanquam insontes, coniurationis capita esse diceret: quibus sublatis, multitudinem sæuientem magnifica oratione ita impulit, vt facto impetu lapidibus eum obruerint. Sed quod de Zenone, idem de Theodoro, qui in Hieronymum Hieronis filium, iuuenem omnibus flagitiis coinquinatum propter turpitudinem sordesque vitæ coniurauerat, scriptum accepimus. Is enim quum tormentis per omnia exempla cruciaretur, quæ fortissimi cuiusque patientiam vincerent, ea fuit constantia animi, adeoque fortis & magnus, vt omnes socios facinoris supprimeret: tyranni verò alumnos & familiares, velut sceleris ministros & eodem crimine pollutos, per car-

Parmenides & Zeno, Pythagoræ discipuli.

Zenonis constantia.

Theodori constantia.

Leæna constantia. nifices & tortores ad supplicium tradi fecerit. Leæna quoque quanuis mulier, cum per omnes cruciatus vexaretur à tyrannis, nunquam adduci potuit, vt consilia Harmodii & Astristogitonis tyrannicidarum detegeret. Ob quod meritum simulachrum illi Athenienses erexere leænam æneam, cui ob taciturnitatem linguam addi vetuerunt: *Berosus astronomus.* sicut Beroso astronomo, ob vera quæ prædixerat vaticinia in gymansio statuam lingua aurata effinxere. Cui non *Epicharis libertina.* absimilis Epicharis libertina fertur, quam in coniuratione Pisoniana iussu Neronis per omnia fœda exempla cruciatam, non verbera, non ignes, non torquentium ira peruincere potuit, vt se consciam fateretur. Fuit quoq; alter Zeno philosophus insignis, & alii nominis eiusdem fama illustres. Sed quia Tarenti mentio & Illeæ facta est, admoneor etiam Rhodiarum in Appulis sitæ vrbis, quæ multi nominis & famæ non minoris habitæ sunt. Ex his *Ennius.* enim Ennius poeta oriundus fuit: tametsi ex Tarento ortum nonnulli credant. Ea enim vrbs à Tarenao haud multum distans: citra Brundusium in mediterraneo sita *Salentini.* est, vbi Lupiæ & Salapia opida fuere. Salentini autem hi sunt, qui extimam oram Italiæ & Chersonessum circa Japygiam incolunt, qui Mesapii, Calabri, Japyges, Pecu-*Pacuuius. Accius.* cii & Appuli communi nomine appellantur. Fuit iisdem temporibus Pacuuius tragœdiarum scriptor, Brundusii in agro Salentino Ennii sorore genitus, & Accius tragicus libertinis parentibus, haud multum ætate distantes: *Neuius.* simul & Neuius poëta, qui ex Campania, vt frequens opinio est, originem sibi vindicauit.

Libri primi Genialium dierum Finis.

ALEXAN-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRIS PERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM

LIBER SECVNDVS.

Locus ex Propertio, ab Accio Syncero Neapolitano in conuiuio familiari commodè emendatus.

CAPVT I.

SATVRNALIBVS cùm ego & familiares mei complusculi sub idem tempus Neapoli conueniremus, cumque à forensibus negotiis feriarum causa aliquando quies foret: ad Accium Syncerum, virum ingenii cultu & facundia singulari, cùm quo mihi peruetus cõsuetudo fuit à puero, nonnunquam ventitabamus: cum eoque vel honestis deambulatiunculis, vel sermonibus lepidissimis, id quod erat temporis, ad multam sæpè diem conferebamus, quotidianoque eius congressu & assiduo comitatu perfruebamur. Accipiebatque nos homo ille sua uitate insigni plerunq; novo epigrãmate, aut elegia, versibus mundis & graphicè factis, multo cum nitore & cultu nonnunquam festivissimis epulis, & lætiore conuictu, cœnaque non vulgari nec protrita, sed aut veteris concurbitæ ferculo cum lactucæ thyrso minutim cæso, & acino vuæ passæ inspersо: aut olentibus pomis anni frigore seruatis, & ficu sicca Sinuessana cum rosaceo ex Petrino suo, quæ ipse appellabat Petrinia. Velut fuit illa die, cùm mihi & plerisque doctis viris cœna exhibita, Sanazario ex æthiopia bonæ frugis liberto, scitissimo adolescenti, quem libertate & gentili cognomento donauerat, liberalibusque disciplinis instruxerat, ita vt cuiuis ingenio non impar videretur, demandauit, vt Proper- *Accius Syncerus.*

tii elegias à se pluribus in locis castigatas, summissim leniterque cantaret. Quod cùm ille cupide faceret, versusque ad tibiam modulis dulcissimis scita & canora voce canere incœptaret, nosque & proferentis verba, & concentum, numerosque admodum suaues summa cum voluptate caperemus: & iam millibus modulatis versibus, ventum esset vbi Cynthiam Baiis demorantem, diu abfuisse conqueritur, his verbis:

Ecquid te mediis cessantem Cynthia Baiis,
Qua iacet Herculeis semita littoribus:
Et modo Thesproti mirantem subdita regno
Proxima Misenis æquora nobilibus?

Propertii locus discussus.

Accius carminibus pausam fieri iussit, & ad me conuersus: Quid tu, inquit, qui orbis situm tam diu legendo perscrutaris, Misenum aut Baias cùm Thesproti regno commune habere vidisti? Nunquid in memoriam venit, Tesprotium agrum in Epiro iuxta Chaones & Acarnanes, aut (sicut Herodotus ait) Ambraciis & Leucadiis proximum longè à Cumano abesse? Quid enim isto in loco hic poëta senserit, qui regno Thesproti æquora Miseno proxima subdita esse dixit, cùm tanto maris terrarumque recessu discreta sint, non equidem intelligo. Neque enim Tesprotius in Cumanum venisse, aut in Italiam colonias deduxisse, vel armis nouas sedes conquisisse, vnquam, quod meminerim, legi: nisi tu fortè qui meliore memoria es, aliter sentis. Cumque me id arbitrari respondissem, quod plerique studiosi sensere, vt poëta loci confinio & quasi commercio ductus, cùm ex Chalcide & Eubœa profecti, multum in ora maris possent, lateque fines propagassent, illosque Cumanum tenuisse, & illuc colonias deduxisse, authores tradant: siquidem Hypocles Cumæus, & Megasthenes Chalcidensis multo emenso mari huc colonias deduxere, moniti oraculo: quippe cùm nullam coloniam sine consilio deorum Græci transmitterent: vel, vt multi ferũt, duce Parthenope Eumeli filia, quæ solum Neapolitanum delegit, columbæ augurium sequuta: cuius rei monumentum Apollini statuam Neapolitani erexere, columba humero insidente, quam ipsa inspicere & adorare videbatur: Thesprotiumq; agrum ab Eubœa haud multũ distare certũ sit, quasi ad hoc alludens poëta, subdita regno Thesproti æquo-

Apollinis statua Neapoli erecta.

ti æquora Miseno proxima affirmarit: scilicet quia ex Chalcide Thespotis proxima & Cumæis profecti, agrum Miseno finitimum, hoc est ipsas Cumas tenuerunt, propterea ea loca subdita videri: solereque non ignobiles poëtas loca & recessus circumscribere, illaque non expositè & apertè, sed quasi per tegmenta & figuras obliquis orationibus denotare: idque sensisse doctos viros, itaque versus interpretatos fuisse dixi. Nunquam, inquit Accius, quod ego scio, tam hispida & aggresti aure Propertius fuit, vt cum Chalcidem aut Cumæos dicere contenderet, Thesprotium agrum quasi finitimum illorum loco nuncuparit, quum præsertim nulla societas aut communio cum Thesprotiis agro Cumano fuerit: constetque, si omnes sinus, promontoria, litora, insulas, & vrbes maritimas, ac maria vasta, & terræ infusa ex omni antiquitate percensere velit, Thesprotios magno litorum flexu & multiplici sinu longe à Chalcide Eubœæ & Cumæis abesse, nec ita finitimos, vt forsan arbitraris. Neque ego huius poëtæ præstantis ingenii vim, hos nitidissimos & mundissimos versus optimè editos tam abstruso & recondito significatu verborum conculcasse putarim. Etenim si Chalcidenses & Heretrienses ex Eubœa classe huc aduectos Cumas condidisse, & pulcherrimam Campaniæ oram, ac loca Miseno proxima tenuisse fama fert, sicut Japygiam, Phaliscos, Nolam & Abellam tenuere, cur loca Miseno finitima potius Thesprotiis quam Chalcidensibus: quam Heretriensibus subdita dixerat, equidem ignoro: cum & hi veri incolæ sint, & longè aptius conuenientiusque fuit istos, quam illos, cum quibus nullum erat commercium, nominasse. Verum, inquit Accius, si versus istos benè pensitare, & verba ac sensus aure attenta rimari volumus, non Thesproti, vt communis error habet, sed Prochytæ à poëta scriptum fuisse facilè contenderim. Idque ita esse, in quoduis pignus vocarim, non aliter scriptum carmen ab eo editum vel fuisse. Sed hic error ita aliquibus insedit penitus, vt diuelli haud facilè queat. Quod tamen ita esse, inclinat animus probabili argumento, cum Prochytam & Pithecusas à continente æstu marino auulsas, quandoque circum fluum mare insulas fecisse, liquido constet, sicut Capreas, Leucosiam, Syre-

nes, & Oenotrías: seu quod multi tradunt, Inarimen montem fuisse, qui motu terræ disclusus à continente, Prochytam fecit insulam, angusto freto interfluente quæ Græcis ab effusione dicta est. Ipsamque & Pithecusas diclusas montis partes, proximas Cumanorum finibus, tanquam moles abiectas ante agrum Cumanum & Misenum existere, antiqua monumenta annalium prodidere: quod & nunc visere licet. Subdita ergo, Prochytæ regno Miseni proxima æquora poëtam dixisse crediderim, cum ipsa litora facili traiectu apta & cohærentia sint: quippe cùm ante ipsam paruo freto distincta iaceant, propterea subdita videri potius, quàm Thesprotios, cum quibus nullum commercium fuit, extimos & remotissimos intellexisse. Insulas quoque regna nuncupari, Virgilii testimonio probatum est septimo Æneidos, dum inquit: Fertur Theleboum Capreas dum regna teneret. Huiusque erroris illud quoque specimen est: quod alio in loco communi opinione, pudendo errore receptum erat, nauitam hunc poëtam fuisse: quod quidem ita fuit in confesso, vt in eius vitæ commentariis plerique id pro certo posteris tradere non dubitarint, vt altero versiculo constare videbatur: *Et quanuis nauita diues eram*: quo imperitius dici profecto nihil potuit, cum neque hoc vsquam gentium tradatur, vel elegantissimus poëta & honestissimus, vitæ genus poëtarum studiis piaculare & portentosum, nautæ munus concupiuerit. Et portenti ac prodigii simile est, hæc commenta in tanti ingenii viro opinari. Sed quod vero minime abest, mendum etiam in hoc versiculo facile, inquit, ostendimus: siquidem vbi legebatur perperam, Quanuis nauita diues eram, Non ita diues eram, dicendum fuit. Huius quoque rei haud improbabile documentum videri, quod Iouianus Pontanus vir multæ eruditionis, antiquissimo firmabat testimonio, Propertii elegias patrum nostrorum ætate, & se adulescentulo primum in lucem prodiisse, cùm antea inscitia temporum incompertæ forent & incognitæ: opusque obliteratum & longissimo æuo absumptum corrosis & labentibus literis in cella vinaria sub doliis inuentum apparuisse, & cum libelli vetustate, verbis & monumentis absumptis longo situ & senio, quod in diuturna

Prochyta insula.

Insulæ regna subinde nūcupantur.

Propertius falso nauta fuisse existimatus.

Locus alius Propertii.

Propertii elegiæ quando & vbi repertæ.

turna obscuritate latuerant, veram lectionem assequi nequirent, effectum vt mendosi inde codices prodirent: paulatimque discuti errores, & corrigi cœpti sunt: nec tamen effici quisse, vt posteris omninò integri inoffensique darentur. Ad hunc modum Accius Syncerus noster scitè admodum apud complusculos qui aderamus, sermocinabatur, itaque mendaces libellos deprehendebat, erroresque diiudicabat, ac perpenso iudicio vitia rimabatur.

Qui quæstores Romæ, quotq; qualisq; potestas & munus erat, aut iurisdictio.

CAPVT. II.

ORIGO quæstorum antiquissima est, vt Pomponius & Gratianus scribunt: quippe à conditore vrbis Romulo, deinde Numa Pompilio, vt nonnulli putant, vt verè plures certioresque, à Tullio Hostilio quæsturam primò inuentam fuisse autumant. Sed sicut hoc incertis autoribus traditur: ita exploratum est, Valerium Publicolam, qui cum Bruto consul fuit, cum Saturni ædem & ærarium condidisset, duos quæstores qui publicæ pecuniæ præessent, suffragiis populi creari voluisse. Fuere autem hi, P. Veturius & M. Minutius, qui primi ex patribus quæsturæ munus curiatis comitiis cepere. Quæ res cum bene & prospere Reipub. cessisset, & plebs cum patribus tumultuata quæsturæ se participem fore contenderet, eo deducta est, vt ex duobus quatuor quæstores fierent: duo, qui vrbanis negotiis & ærario præessent: duo, qui consulibus ad belli ministeria præsto forent: liberumque esset, vt hi possent populi suffragio ex plebe vel patribus creari: quo tempore tanto certamine in quæsturam plebs inuasit, vt ex quatuor vix vni patricio, Fabio scilicet Ambusto, locus relictus foret. Interiecto deinde tempore, quo Picentes assiduis cladibus fatigari in populi Romani societatem asciti sunt, quæstorum numerus auctus fertur, vt seni crearentur. Coniectari licet, quod auctis populi Romani vectigalibus, & quæstu vberrimo ex prouinciis proueniente, illorum numerum, qui id munus exequerentur, quibusque curatio hæc demandaretur, augeri oportuisse: donec Syllana lege intercursu temporum, vltro viginti excreuisse dicuntur. Quid autem quæstorio mune-

l. 1. ff. de offic. quæst.

Quæstorum origo.

Primum bini quæstores creati.

Deinde quatuor.

Mox seni.

Tandem vltra viginti.

ri conueniat, separatim & intercisè autores tradunt. Nam consules, prætoresque in prouincias profecturi, singulos quæstores, quorum curæ captiua præda & quicquid auri argentique inde adueniret, appensum adnumeratumque demandaretur, apud se habebant. Quorum munus erat, vectigalia populi Romani in prouincia exigere, stipendia præbere militibus, singulaque accepta expensaque rationibus inferre: mulctas quoque pecuniarias tam Romæ quam in prouinciis exigere & in publicas tabulas notare: omniumque rerum pecuniarumque notas & illustres rationes dare: illasque confectas & consolidatas absolutasque per suos scribas in ærarium deponere. Quos quidem scribas maximæ probitatis, ne quid fraudis doli ve admitteretur huic muneri adscribebant: tametsi scribæ officium Romanis mercenarium fuerit, nec magni testimonii aut precii. Macedonibus contra apud quos nisi viri expertæ virtutis, magnisque rebus gestis, & pro cumulo magnæ gloriæ admittebantur. Siquidem Eumenes Cardianus scriba Philippi regis fuit: & alii viri illustres hoc munere velut amplo honore honestati fuere. Cato verò in quæstura ministros & scribas rationibus obnoxios, grauiter increpitos, quod parum integra fide æra persoluissent, fœdum in modum vexasse, & magistratu deiecisse dicitur: qui tam accuratè quæsturam gessit, vt vnus ex quæstoribus quotidie ad ærarium veniret primus, & rationibus confectis recederet postremus. Hos enim quæstores à principio consules eligebant, nonnunquam sorte ductos accipere coacti sunt: donec eum quoque honorem populus suffragiis tribunitiis, quibus libitum est, demandauit. In qua re id obseruari meminimus, vt antequam consul prouincia decederet, quæstori magistratu abesse non liceret. Alii verò quæstores dicti, qui prouincias decreto senatus sortiebantur: qui etiam ius dicere, lictores habere, & munera belli obire, ac magistratus insignia in prouincia ferre poterant: quibus & mandata imperia, & exercitus commissos, illorumque ductu & auspicio egregiè bella gesta, prouincias administratas & perdomitas, hostes victos & profligatos atque exercitus fusos & multiplici clade auectos legimus. Præter quos vrbani quæstores fuere: qui etsi nullo imperio fungerentur, quippe qui nec vocatio-

Quæstorum officium.

Scribæ quæstorum.

Cato in scribas infideles.

Quæstores à quibus eligebantur.

Aliud quæstorũ genus.

Quæstores vrbani.

cationem nec reprehensionem haberent; nec sella curuli, vt plerique magistratus, neque lictoribus aut viatoribus insignes forent, & apud prætorem possent à priuato in ius vocari: negotiosa tamen & plena solicitudinis administratio fuit. Nam & ærarii, & vectigalium pop. Romæ curam gessere: tum si quid pecuniarum publicè vel priuatim erogari, vel ærarium condi deberet, quæstorum curæ demandabantur. Cumque exercitus scribi, & in campum legiones duci oporteret, signa militaria à quæstoribus ex ærario promebantur: eaque ad consules in expeditionem ituros mittebantur. Quin etiam regibus & legatis ex vltimis oris terrarum Romam profectis publicum hospitium & munera, quæ lautia dicta sunt, sæpè commeatus largè & hospitaliter, & vestimenta quæstorum vrbanum publico nomine præstabantur: ipsisque ac comitibus ne quid rerum deesset, vrbani quæstoris curæ mandabatur. Qui tamen non omnium gentium legatis hæc munera præbere solitauerunt. Nam si quæ incognitæ legationes aduentarent, antequam admitterentur, exploratores minoresque magistratus profecti obuiam, qui quæ petentes venirent, in primis inquirebant: itaque æde Apollinis extra vrbem senatu euocato, postulata noscebant: quos, si videbatur, admitti iubebant. Et si socii essent fœderati, aut benè de Repub. meriti, quò honoratius exciperentur, his obuiam prodire illosque liberali & largo viatico, ac comi hospitio iuuare, benignè inuitare, comitatuque & copia rerum omnium cumulare, nonnunquam apparatis excipere epulis per oppida perque municipia solebant. Sed quum lapsis post temporibus, propagato late imperio, legati sociorum ab exteris & vltimis gentibus vrbem quotidie adirent, quum vix tot commeatibus populus sufficeret, cautum fuit, vt sublato sumptu & viatico, legati regum, municipiorum & coloniarum, vndecunque Romam profecti, ædem Saturni petant inprimis, ibique apud præfectos ærarii nomina dare, & literis ascribi debeant: vt quum commodum foret, noscendis singulorum postulatis senatus detur, & post mandata singulis in prouincias profecturis consulatur. Quin etiam absentibus consulib. comitia quæstorem vrbanum habere posse, non est controuersia. Præter hoc fuisse quæstores parricos, qui & parricidii dicti sunt, apud multos

Quæstorum vrbanorum munus.

Quæstores parricisiue parricidii.

multos comperimus, tantæ dignationis, vt capitis reos agere & maiestatis postulare, diemque perduellionis ad populum dicere, capitales res quærere, & de sontib. quæstiones habere possent. A quæstoribus Cæsone Fabio & Lucio Valerio dies dicta perduellionis Cassio fuit. Et ab Aulo Cornelio & Seruilio quæstoribus M. Volsio, quòd falsus haud dubiè testis in Cæsonem fuerat, diem dictam accepimus: qui postea seuera correctione damnati suorum facinorum pœnas dedere. Hos etiam lictorem & viatorem habere & ius dicere liquet: qui & quæsitores dicti: quam iurisdictionem triumuiri capitales postea sibi vendicarunt. Quos quidem parricos Syllæ temporibus ad viginti numerum propagatos, vt de sontibus pœnas exigerent, autores memorant. Per quos ius quotidie dici, & senatum suppleri voluit. Est quoque illud animaduertere, quod licet quæstura ex minoribus magistratibus in vrbe foret, eius tamẽ dignationis erat, vt quisq; egregius & bonę indolis adolescens illa, ex illa gradũ ad reliquos honores faceret. Namque hinc aditũ reliquis adeundis magistratib. auspicabantur: siquidem primis experimentis quæsturæ initiati, qui nullis ante honoribus vsi erant, inculpatæ vitæ testimonio ad ædilitatem, mox præturam, & demum consulatum euehebantur. Quin etiam tanto honori quæstura fuit olim, vt viri consulares, magnisque honoribus functi illam gerere indecorum non putarent. Cum Marco Valerio Volesi nepote Titus Quintius Capitolinus, qui ter consul antea fuerat, quinque amplissimis magistratibus insignis erat, quæsturam gerere non dubitauit. Cato quoque triumphalis senex quæsturam ita gessit, vt consularis potestas quæstorio munere adiuncta videretur. Quod & lege Pompeia cautum fuit, vt deinceps quæstores, nisi viri consulares suffragio populi crearentur. Fuitque inde seruatum in exercitu, cùm pro re consilium capiendum erat, vel acie duces congredi parant, vt quæstores vna cum legatis & senatorii ordinis militibus, tribunis militaribus, & primorum ordinum centurionibus, consilio aduocentur. Cumque antea quæstores designati gladiatoria munera exhiberent, quod illis erat hoc munus à principibus datum, postea Neronis tempore senatusconsulto cautum fuit, ne deinceps quæstores exhibendi

l. 2. paragr. deinde ff. de orig. iur.

Quæstores parrici ad numerũ vigenarium.

Quæstura primus gradus honoris.

Quæstura honos & dignitas.

Lex Pompeia de quæstura munere.

Quæstores initio gladiatoria munera exhibebant.

bendi gladiatores ad ferrum necessitate polluerunt. Nec præterierim quæstores principis candidatos vltra præscriptos, cæteris adnumerati: quorum munus erat, acta senatus & principis perscribere: orationes Imperatorum, & libellos ad senatum missos cum postulatis recitare, & mandare literis: dictandisque epistolis & legendis assiduè vacare. Quare orationes principum, senatusque edicta ad militum conciones, per quæstores sæpè perscripta, lecta, & audita fuisse legimus. Tametsi Nero principio missas ad senatum orationes, præteritoque quæstoris officio, per consules recitasse pro concione: & Vespasianus orationes in senatu quæstoris vice frequenti curia retulisse dicatur. Sed cum quæstura annuus magistratus foret (quippe finito anno, ex legis præscripto, reditus quæstori permittebatur) quosdam tamen prorogato imperio, continuo trienno ærarii curam, & quæsturæ munus gessisse comperimus: donec lapsis temporibus, desito quæstoris officio, cura ærarii à quæstoribus vrbanis ad prætorios prætoresque, ac præfectos ærarii, lege promulgata ab Augusto translata fuit. Is enim ex numero senatorum præfectos ærarii delegit primus: deinde sorte ducti fuere ex numero prætorum: quam Claudius Cæsar à præfectis ad quæstores rursus deuolui iussit. Deinde Nero curam tabularum publicarum à quæstoribus ad præfectos transferri voluit: donec ad Vespasiani tempora peruentum est, quibus rursus à prætoribus cura ærarii gerebatur. Apud Athenienses verò amplissimus magistratus quæstura fuit: quam cum gereret Periander, grauissimam contraxit offensam, quòd parcius frumentum populo impartiret, proptereaque accusatus, & à plebe pro concione lapidibus obrutus fuit. Cur autem in æde Saturni ærarium esse voluerint, licet varia opinio dissentiat, illorum sententiæ accedo magis, qui censuerunt id quod nonnulli tradunt, & ad fidem pronius est, Valeriũ Publicolam, qui Saturni ædem construxit, loci oportunitate ductũ: quũ omni aditu præsepto vndique præruptus & ab accessu munitus locus foret, tandem Saturni ædem æris publici, legumque & senatusconsultorum, tabularumque publicarum, & signorum militarium sacrarium esse voluisse. Præter quod Saturni ærarium, Nemis quoque & Tibure, sacrarum pecu-

Quæstores principis cãdidãti: & quod illorũ munus.

Quæstura annuus magistratus.

Ærarii cura à quæstorib. ablata.

Quæstura apud Athenienses.

Periander lapidatus.

Ærarium in æde Saturni, & quare.

Nemus & Tibure etiā fuit Ærasium Ærariū sanctius Vicesimarū Incensimarium Cimiliarchium. Ærarium militare.

pecuniarum thesauros ad incertos belli euentus, si externa vis ingrueret longo tempore seruari accepimus. Illud quoque non ab re fuerit meminisse, in eadem Saturniæ defuisse sanctius ærarium intentioris curæ: in quo aurum vicesimarium, quod ex vicesimis exigebatur, ad vltimos casus & in extrema fortuna populi Romani seruabatur: quod incensimarium, ab aliis quoque cimiliarchium dictum est. Ex quo Caius Cæsar primo ingressu ciuilis belli laterum aureorum sex & viginti millia. percussæ verò monetæ, pondo trecenta millia, quod erat tot triumphis partum congestumque, & laserpiti pondo centum & vndecim protulisse fertur. Post quæ legimus ærarium militare cum vectigalibus nouis ab Augusto editum: vnde prompta pecunia stipendiis sufficeret. Ædem verò Saturni in faucibus Capitolii fuisse constat, qui mons Saturnius dictus, vbi Carmentis phanum, à quo Carmentali portæ nomen datum: vbi quoque Saturnia porta, quæ Pandana, eo quod semper pateret, dicta est: in qua æd Senaculum fuisse authores memorant. Apud Græcos illud fuit notatum, Myniam, Chrysæ filium, qui Myniis imperitauit condendis pecuniis thesauri locum muniuisse primum. Tum si quando conspirante Græcia, communi consilio bellum gerendum foret, in Delo insula quam sedem bello delegerant, collatas pecunias ad belli opus tanquam ærarium deponere consuesse: idque quantum opinione auguror, ideo visum quod difficilis aditu, & arcis in modum munitissimus locus foret. Cœtus quoque & belli consilia in eiusdem insulæ templo, nonnunquam apud Olympia habebant: deque rebus maximis de concilii sententia decernebant Athenienses verò Delphis thesauros omni ætate intactos habuerunt. Lacedæmonii pecunias publicas in thesauris non coëgere: veriti ne violentiores custodes nacti, illas expilarent. Macedones in oppido Quinta iuxta Tharsum, omnem gazam & pecuniam ad belli opus deponebant, Syracusani in Labdalo castello munito, Assyrii autem Susis. Cambysis ærarium opidum Gaza in Palæstina fuit. Nam Persæ gazam ærarium vocant. Deiotari verò in Peio Phaygiæ, Lysimachi thesaurus Pergami seruabatur: aliquando in Cetirizi promontorio, Jugurthæ in Thala & Capsa

Saturniæ des vbi sita. Carmentis Phanum. Porta Carmentalis. Saturnia porta. Pandana. Dolus belli sedes.

Atheniensium thesauri Lacedæmoniorum, Macedonum, Syracusanorū. Assyriorum Cambysis Gaza Deiotari, Lysimachi, Iugurtha.

Capsa Numidiæ. Persarum Reges barbaras opulentias in montibus ponunt, Hebræi in Thrace & Tauro Hiericuntis: nam sacrum thesaurum, corbanam vocant. Tigranis in Bambinsa & Olena, Mithridatis in petra Armeniæ. Babyloniorum autem regum in Zeugma vrbe iuxta Euphratem, velut arce tutissima, tributorum thesaurus & ærarium esse consueuit.

Persarum regum. Hebræorũ. Tigranis. Mithridatis. Babyloniorum.

Quid responderit super controuerso iure testamenti, in quo fundus seu ædes filiæ legata fuerant.

CAPVT III.

APVD tribunalia iudicum, cum in foro & iudiciis versaremur, ibiq; assideremus vt postulata cognoscerem, testamentum exhibitum est in hæc verba: T. Sempronium filium honestissimum, ex asse mihi hæredem volo. Septiciæ verò filiæ meæ impuberi, cum viripotens erit, fundum subarbanum seu ædes meas quæ in via lata sunt, do lego, vt hac dote contenta Ælio Campano nubat. Cumque filia potens viri dotem sibi a Sempronio apud iudices dari postularet, & lege ageret, tamque ad fundum suburbanum quã ædes admitti peteret ex legato, ideoque ad iudices cõciscendæ litis gratia venisset, Sempronius contra renitens reclamabat, & Septiciæ alterũ tantum deberi ex testamento, vt siue ad fundũ, siue ad ædes admissa fuisset amplius ex legato peti nõ posse aiebat: cũ testamenti verba nõ vtrunque dari, sed alterum admitti designarent, illamque si alterum fuisset assequuta, ad aliud iure legati admitti non decepe. Cumq; ad multam diem iurgiis clamoribusq; obstreperent, & infinita contentio, atq; inexplicabilis difficultas patronorum esset: tandem post immodicas altercationes, consultus ego à iudicibus super hoc iure controuerso quid sentirem, testamentum & tubulas mihi exhiberi iussi: quo prolato, cum postulata cognouissem, discusso iure quod in controuersiã venit, & testamenti verbis maturè pensitatis, vtrunque Septiciæ deberi, & tam ad suburbanum fundum, quam ædes iure legati admitti posse respondi: quippe cum parentis arbitrium tam super fundo quam como Septiciæ consuluisse appareat, & hoc ex testamenti verbis liquere. Dictio enim seu, vltimæ dispositioni apposita, in qua omne momentum rei est, & testatoris voluntas sita apparuit: non disiunctiua, sed coagmentatiua est: illamque copulare

Dictio, seu, vltimæ dispositioni apposita.

Tex in l. si quis ita legauerit ff. de auro & arg. lega. ergo malè locus exprimitur de legatis 3.

lare verius quam disiungere: propterea vtrumque simul comprehendere dixi. Et hoc habere rationem explicatam ex perpetua legis dispositione, quam Paulus Jureconsultus libro iuris ciuilis tertio de legatis aptissimè prosequutus fuit: qui de hac controuersia consultus, ita respondit: verba Pauli ex eo libro hæc sunt: Uxori meæ mundum, ornamenta, seu quæ eius causa paraui, do, lego, placuit omnia deberi: hoc enim verbum seu, ampliandi legati causa positum est. Quibus perlectis, iudices secundum ipsius postulata Septiciæ litem dedere.

Quæ deorum ædes extra vrbis pomœrium sitæ fuerint, & ex his quæ in vrbem postea recepta.

CAPVT IIII.

Ædes Vulcani cur diu in vrbem nõ admissa.

QUOD ædes Vulcani à Romulo primum extra pomœrium constructa, in vrbem diu admissa non fuit, causam hanc ferunt fuisse, vt is deus procul incendia arceret: néve confinio & quasi contagio, vrbi, quæ incendiis exposita erat, discrimini aut noxæ foret. Quos enim deos vt sua veteres obesse sunt arbitrati, in vrbem diutius non admisere. Hac de causa ædem Bellonæ & Martis extra Capenam quarto ab vrbe miliario constructam ferunt, vt à ciuium mentibus intestinas clades, ardoremque conserendæ manus, à ciuili cruore ad hostiles pugnas auocarent, vtque domi iugi concordia quiete viuerent, illos veluti fomenta præliorum intra vrbem esse noluere. In hac æde Bellonæ summis ducibus, qui fortem strenuamque operam reipub. nauarant, post res gestas magnificè, senatus sæpè dari, ibique de triumphis deque victoria consuli mos erat. Martis verò ædem, qui Gradiuus dicitur, Appia Via quindecim stadiis ab vrbe: & alteram, Quirini cognomento, quasi sedati & tranquilli, intra pomœrium fuisse, multi meminerunt. Sic Veneris Erycinæ templum extra portam Collinam magna mole constructum ferunt, cum porticu insigni, quod deuicta Sicilia Marcellus fundasse dicitur, ne libido inualesceret. Utque luxuria à matribus familias abesset procul, ideo ab vrbe semotum extra pomœrium locauere. Ad hanc ædem si quando circus maximus Tyberis alluuione inundaret.

Ædes Bellonæ & Martis.

Veneris Erycinæ.

daret, ludos Apollinares sæpe celebratos comperimus: in quā virgines ætate adolescente Veneri pupas, velut puerilia rudimenta offerre tradunt. In ea quoque intercursu temporum, Veneris Verticordæ simulacrum, quod homines ab effusa libidine auerteret, dedicatum fuit. Sed quæ fuerint ædes deorum extra vrbis mœnia præcipue, traduntur Iouis & Fauni atq; Æsculapii phanum in insula Tyberis, quam ab Epidauro aduectus, sedem sibi delegerat, cum ægra valetudine vrbs oppressa, & late vis morbi peruagata foret: seu quod feruente morbo foris habitare salubrius ducerent. Næniæ quoq; sacellum, quod cantu querulo funeribus præesset, pari exemplo ab vrbe semotum, extra portam Viminalem statuerunt: sicut phanum Quietis via Lauicana, & Rediculi extra portam Capenam, quod secundo Punico bello constructum fuisse constat. Cum enim Hannibal vrbem oppugnaturus, inter Anienem & mœnia Romana castra metatus foret, quod nulla bene gerendæ rei occasione data, & spe vrbis potiundæ abscissa, fatum vrbis & propitii dii illius mentem ab oppugnāda vrbe auertissent, & inde parum feliciter rediisset, Rediculo deo phanum ibi constructum ferunt, dictumque est Rediculi, quod visis quibusdam & ostentis inde deterritus, nullo edito negotio redierit. Vltra quod campum Rediculi extrà Appiam ad secundum lapidem fuisse dicunt, in quo Hannibal castrametatus fuerat, Ædem quoque Apollinis extra portam Carmentalem, sicut ædem Honoris cum ara, quam Q. Maximus dedicauit, & collapsam M. Marcellus restituit: atque Herculis templum diu mansisse extra Collinam plerique asserunt. Sed hæc Apollinis ædes inter forum olitorium & circū Flaminium fuit. Nanq; in altera extra pomœrium legatis exterarum gentium, antequam admitterentur, senatus dari consueuit. Templum quoque muliebris Fortunæ, Latina via, quarto ab vrbe miliario ad fossas Cluillas, quod inde Coriolanum vrbi excidium minitantem maternę preces auocauere, quodq; mulier vrbi laboranti præsidio fuit, & Virilis ac Fortis Fortunæ templa iuxta Tyberim pariter extra pomœriū fuisse liquet: in quo muliebris Fortunæ templo, solas mulieres litare aut sacrificio admitti seruatum est. Ædes præterea Spei extra portam Carmentalem fuit: & altera info-

Ludi Apollinares.
Pupa Veneri offerebātur.
Venus Verticorda.
Nænia sacellum.
Quietis & Rediculi phanum.
Campus Rediculi.
Ædes Apollinis.
Herbulis templum.
Fortuna muliebris.
Virilis & fortis Fortuna templum
Spei ædes.

ro olitorio. Hanc ædem extra Carmentalem secundo Punico bello incendio deflagrasse, à triumuiris postea restitutam: illam vero in foro olitorio sub idem tempus fulmine ictam fuisse, quo tempore Hannibale Italiam peruastante, respub. intestino malo laborabat, & cuncta bello ardebant, multi prodidere. Quæ res vastitatem Italiæ, & imminens excidium, quo terra marique imperium agebatur & fluctuabat, haud dubie designauit. Apud Athenas vero Cynosarges Herculis templū, gymnasium & lucus extra vrbis mœnia visebantur. Apud alios Timorem, Pallorem, Paupertatum, & Senectam, tanquam noxia numina, proculà ciuitate arcuere, nisi quod Spartæ Timoris templum iuxta eorum tribunal Ephori locarunt, cū rempub. nulla re magis quam metu corrigi putarent. Alii Æsculapii templa extra vrbis mœnia statuere, quod foris degere salubrius ducerent. Ab Ægyptiis autem perpetua constitutione seruatum est, vt nunquam Saturni templa aut Seraphis intra oppida admittant: sed velut peruigiles & excubitores deos, extra pomœrium & in suburbiis sedes habere sinant, tanquam illorum numine & fauore validis septi præsidiis forent: proque aris focisque & deorum templis, ac solo in quo nati essent, excubarent: illorumque ministerio & opera ab hostili incursu & clandestinis insidiis se tutos adnotarent.

Atheniensium templa extra mœnia.

Timoris.

Polloris.

Paupertatis.

Saturni & Seraphis templa.

Quæ solennes cæremoniæ more Romano in sponsalibus olim & nuptiis esse consueuere, & quæ apud exteros.

CAPVT V.

NVPTIARVM solennes cæremonias, quæ ritu Romano in sponsalib. adhiberi solent, quas nostri maiores festo cōiugii die seruare consueuissent, quasq; vetusto more prętermittere non licebat, has ferme accepimus. Vbi enim virgo necessitudinis causa futuro viro spondebatur, ipso sponsalium die, signatoribus & auspicibus duobus nuptias castas & legitimas auspicabantur noctu, nonnunquam die luce prima: in quo id cauebatur in primis, ne motus cæli aut terræ fieret, neve turbatiore cælo, & die inquieto fœdus inirent. Hæc enim præcipue nuptiis aduersari putabant. Auspicatissimum vero signum esse cornicem, maximæq; fidei, & inuiolati fœderis indicium facere,

Cæremoniæ nuptiarum.

Cornix.

cere. Ea enim cornicum societas est, vt ex duabus sociis altera extincta, vidua altera perpetuò maneat, quod de Lyncibus proditur, vt post amissam coniugem alii nō iungantur. Qui tum pro marito auspicabatur, auspex, idemq; paranymphus, quæ pro vxore, pronuba dicebatur. Tunc qui sponsam ducturus erat, illam sibi in coniugem dari solenni stipulatione postulabat: qui verò daturus, illi vxorem futuram spondebat. Qua de causa mulier, sponsa (autore Seruio Sulpitio) & ipsa cōuentio, sponsalia dicta sunt. In qua sponsione nec propria nomina spōsi sponsæve exprimere fas erat: sed vir Caius, virgo verò Caia dicebatur. Castum Caiæ Cæciliæ coniugium, quæ Tanaquil dicta. Tarquiniū Priscum coniugem sortita fuit, fœlici nomine vsurpantes. Idque sacrificio perfecto & consulto deorum numine, primo diluculo & matutino. Siquidem prima & secunda hora sponsalibus olim & nuptiis dabatur. Nonnunquam per coemptionem nuptias contrahebant, ita vt mulier, an ei materfamilias esse vellet, à viro: inuicemque vir, an ei paterfamilias esset futurus, à muliere rogaretur: quo genere sponsaliorum, vir vxor inuicem in bonis & fortunis omnib. succedebant. Mulierq; in mariti familiā vt filia & sui hæredis loco admittebatur. Quippe cum tribus modis contraherentur nuptiæ, vsu, coemptione, & confarratione: per coemptionem vxor in viri familiam transit. quare materfamilias dicta, quæ in mariti manu & mancipio fit: vsu verò & confarratione minimè, quæ quidem confarratio solis pontificib. dabatur. Tametsi sortitione nōnunquam vxores ductas, & sponsalia initia inueniamus. Stipulatione ergo facta, & sponsione sequuta, ignem & aquam in limine appositam vterq; tangere iubebatur, qua etiam noua nupta aspergitur: quasi eo fœdere inexplicabili vinculo, & mutuo nexu forēt copulati. Hæc enim elementa sunt primæ naturæ, quibus vita victusque communis constat, & quibus qui extorres ab hominum cœtu futuri sunt, interdici legibus solent: Apud Græcos verò & Macedones panem gladio diuisum, sponsum & sponsam, cū ineunt sponsalia, gustare solenne fuit. Apud Galatas, vt ex eodem poculo vir & vxor bibant. Quare Camma Galata cùm viri mortem illata à Sinorige vlcisci vellet, dissimulato dolore, sponsalia cum eo inire finxit,

Auspex, Paranymphus Pronuba. Sponsa. Sponsalia.

Prima & secunda hora sponsalibus accommoda.

Nuptiæ tribus modis contrahebantur.

Cæremonia.

Græci. Macedones. Galatæ.

venenatumque poculum illi propinauit: quo hausto, Sinorix, & ipsa læta quòd vltra virum esset, mortẽ obiuere.
Coii. Coiis autem in more fuit, vt sponsi cùm ineunt sponsalia, muliebri veste induantur. Romulus quoque in communione pànis & aquæ matrimonii fœdus inisse traditur.
Alii. Ab aliis est vsurpatum, vt vitta purpurea candido distincta, aut veste versicolori, sicut apud Latinos vsus erat, noua nupta sponsusque amiciantur, aut iugum pariter subeant: quare
Iuno iugalis Iuno iugalis dicta, quasi æquissimo iure, & concordibus animis inuicem necterentur, societasque & communicatio vitæ coita foret. Vel caput obnubant, vt
Nuptiæ unde. veteribus mos erat, vnde nuptiæ. Persæ autem & Assyrii, accepta inuicemque data dextra, fœdus matrimonii ineunt.
Persæ & Assyrii. Nihil enim apud illos fide antiquius erat. Apud
Hetrusci. Hetruscos in coniectione nuptiali, viri sublimes porcam immolant, quasi diis testibus illud bene cessurum, & futurum inuiolabile. Quod quidem dirimere non lice-
Dona vxori dare prohibitum. bat nisi diuortio, morte, captiuitate, vel seruitute. Dona verò & munuscula virum ab vxore, vel contra accipere, legibus erat & scripto iure vetitum: nefas existimantes,
Arnulus pronubus. quos legitimus amor coniunxisset, donis videri potius allici, quã coniugali amore conciliar. Annulus tamen sponsæ dono mittebatur à viro, qui pronubus dictus: is enim erat ferreus, & sine gemma, prisca videlicet secula, & antiqui victus parsimoniam, ac frugales mores designans.
Germani. Germanorum fertur mos non improbandus, vt sponsus complacitæ mulieri, quam ducere animo destinauit, dotem det, qua exhibita, frenatum equũ & boues, scutũ, gladium & arma, tanquam pignus amoris, vxori mittat. Cùm verò sponsa ad virum ire parat, in ipso nuptiarum celebri officio seruatũ est, vt rectam tunicam & puram togam vestiat, verbenaq; quæ Veneri dicata est, & floribus herbisq; à selectis corollam texat, eamque sub amiculo defe-
Locrenses. rat. Id quod Locrensibus in vsu erat, vt matronæ ex lectis florib. nectant coronas. Nam empta gestare serta, vitio da
Bœoti batur. In Bœotia vsurpatũ est, vt sponsam obtegentes, aspa
Græci. rago coronent: apud Græcos autem sisymbrio, caputque
Celibaris. hasta gladiatoris, quæ in corpore mortui stetisset (quæ celibatis dicta est) comat ac frontem & comam discriminet. Opinari licet, quasi fortes ea de causa viros se, genituram omine-

ominetur: aut quòd sponsi disciplinæ se subditam fateatur. Debere enim vxores sub viri disciplina esse & corrigi, seuerissimis exemplis veteres voluere. Flammeo etiam caput velabat, pudoris causa, quod lutei coloris erat, quo matronæ spectatæ pudicitiæ tegebantur. Quodque eo flaminica vtebatur: cui diuertere à viro non licet, ideò sine dissidio matrimonium fore opinati sunt. Id tamen apud Spartanos in more fuit, vt virgines innuptæ, & quæ nullo coniugii fœdere iunctæ essent, facie inuelata & aperta: nuptæ vero, nisi velata parte oris, & operto capite, foras non prodirent. Chelidoniis quoque mulieres, quæ se alienis viris collocassent, dimidium faciei inuelare ius erat, vltra reuelare vetitum. Seque cingulo cingebat ex lana ouis contexto, quod Herculaneo nodo vinctum, nemini, nisi in geniali toro, & dum sacrum nuptiale fit, soluere permittitur, ominis causa scilicet, vt in sobole gignenda, educendisque liberis, sicut Hercules, fœcundus foret, eo argumento, quòd illum eximiæ fœcunditatis (quippe qui se septuaginta ex se liberos reliquit) fuisse dicunt. Zona quoque nouam nuptam circumcingi, quæ nuptiarum die à viro soluebatur, nonnulli ferunt. mox nuptiali mundo compta, in pelle lanata sedere iubebatur: eique pellem sub pedibus strauere, sanè vetustum morem, quo pellibus veteres vsi sunt, significantes. Lusitanis vero, in roseis tantum ornamentis sponsas locare permittitur, quibus omnes vtuntur pariter, alterius generis non licuit. Cumque ad virum profectura noua nupta egredi vult, ipsum limen transcendere sua sponte, aut vestibulum tangere non sinunt: sed quasi raptam & inuitam è gremio & sinu matris, transcendere limina volunt, videlicet nisi coacta, suos relictura, aut proprios lares exitura non fuisset: vel quia ibi delibandus flos maritalis erat, inuitam ingredi videri volunt. Ipsa verò domum egressa, præcedente tibicine, & eo, qui canit Hymenæum, officio frequenti affinium stipata, colum comptam secum defert, & fusum cum stamine: duo vero patrimi & matrimi pueri, eam tenentes deferunt: tertius verò anteit, qui facem accensam præfert ex pino alba, qua prælucente ad virum nupta deducitur. Apud Græcos verò (vt Pausanias ait) media locatur in nuptiali curru, sponso

Flammeũ.

Chelidonii.

Zona solutio.

Lusitani.

Caremonia dum sponsa ad virum proficisceretur.

Græci.

& necessario affini iuxta comitante, quem parochum vocant, cuius axem pro foribus incendebant, vt signarent illam ibi perpetuò mansuram, neque vlla tempestate inde recessuram. Quod si curru sponsa non subuehitur, sed

Chamæpus.

pedibus mariti domum peteret, Chamæpus dicebatur.

Rhodii.

Apud Rhodios noua nupta per præconem in mariti domum aduocatur, & eo proclamante in thalamum admittitur. Eam verò facem ideò accensam ferunt, quia nisi sub

Nocte inibāt coniugia.

noctem, & in tenebris priscis seculis inire coniugium non licebat. Alio deinceps far tostum præferente, scilicet quia

Confarratio.

nihil confarrationis fœdere in sponsalibus religiosius fuit. ideo in dirimendis nuptiis, & si quando vir ab vxore di-

Differratio.

uertere contendit, diffarretionem fieri accepimus. Eandem verò facem sub lecto viri posuisse, aut in sepulchro conburendam curasse, fœdum erat auspicium, & omen exitiale, maximaque facere infortunia creditum. Fuit

Græci.

quoque Græcorum mos, vt cùm sponsa ad viri domum traducitur, puer spinis & glande querna obsitus, canistrum panibus onustum deferat, sponsæq; præcedens passim clamitet, ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον: quod est dicere, effugi ma-

Nuces spargebantur.

lum, inueni bonum, quasi post frugales mores, re & honoribus auctior sit. Dumque ad virum vadit, intranti domum

Sponsæ.

nuces iuglandes flagitant, easque pueri iaciunt, & passim

Thalassius.

feliciter dicunt. Thalassiumque modulatis carminibus cla-

In Menandriis, & apud Aristoph. in auibus repetitum.

mitant, sicut Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναιε ὦ ὑμεναιὼ qui felices coniugio fuere: quem morem inoleuisse opinati sunt, quasi fœlicem vt Thalassium, cui Sabina virgo honestæ formæ in raptu contigit, sponsum futurum ominentur, dignamque esse, quæ Thalassio viro admodum fortunato nubat, his vocibus significari. Varro tamen perhibet, signum lanificii

Thalassio.

esse Thalassionem, quem veteres quasillum seu calathum lanificiis aptum nuncuparunt. Nuces verò spargunt, vel

Nuces quare spargebātur.

quia iactu tripudium excitant, vel quòd gemino protectæ operimento, fœtus suos multipliciter muniunt, similia in

Athenienses.

fœtibus nouæ nuptæ augurati. Athenis verò inualuit vsus, vt sponsi caput caricis & palmarum fructibus, legumine & colybiis inspergant: quod & seruis nouitiis, cum primum dominorum ædes introissent, fieri vsurpatum est.

Ianua sponsæ ornatus.

Sponsus vero illam domi operiens, in qua sedes erat coniugii futura, paratu magno ianuam lana cingit & coronat:

multaque

multaque lauro exornat, postesque vittis laneis primum à noua nupta attingi & ornari, oleoque & adipe suillo vel lupino, iniungi iubet: ne quid perniciosæ pestis in domum irrepat: quod magorum commentum fuisse dicunt, vt felle nigri cauis suffitas domos, & genitale sub limine defossum habeant, contra mala medicamenta & amatoria maleficia maxime proficere arbitrati. In foribus vero villarum, lupi rostrum, ne quid deperiret, neve mala fascinatio in domum irreperet. Alij stellam marinam vulpino sanguine illitam, ne quid periculo foret aut noxæ, defixere. Ipsa autem cum viro congressa primum, treis ferebat asses, ex quibus vnum viro dabat, velut imaginaria emptione sibi sponsum precio quæsiuerit: alterum, quem in pede haberet, in foco larium ponebat, quem accensum, pluribus ornabant coronis: tertium, quem in sacciperio, in compito vicinali paulò pòst resignabat. Dixere autem veteres sacciperium, maiorem crumenam, & nummorum receptaculum. Ac epulis instructis, vt porcum mactarent sponsaliorum die, deducto ex Hetruria more: vtque sponso bulbi cum nucleis pineis, erucæ succo, & pipere in nuptiali cœna dentur obsonia, seruatum est. Pleriq; papaveris succum lacte & melle dilutum exhibuere. Apud Persas, nisi adeso malo, aut cameli medulla, ingredi ad nouam nuptam non licebat, neque alio vesci cibo illa tibi fas erat. Babyloniis vir & vxor non miscentur, nisi thymiamate prægustato. Solon verò nisi malo Cydonio epulis adhibito, viri thalamum sponsam ingredi vetuit. Repotia autem postridie nuptias, apud nouum maritum propiores affines lætiore conuictu percolebant, qua die noua nupta in viri domum libertatem auspicari, & dominam agere simul, & rem diuinam facere assuerat: quo tempore clauem sponsæ dari ad signandum partus facilitatem, in more fuit. in cœnis verò nuptialibus Naucraticarum obseruatum est, ne quis ouum aut mellita inferret. Apud Carthaginenses, vt thynnorum concisis carnibus vescantur. Et in Lepta Libyæ, vt postridie nuptias ollam sponsa ad sponsi matrem petitum mittat, quam illa asperius abneget, eo exemplo iurgiorum auspiciũ augurari. Apud Græcos, vt postera die à nuptiis, pater mittat sponsæ nuptiale munus, quæ ἐπαύλια δῶρα vocitabant. Namque ingenuus

Magorum commentũ. *Cum viro congressa.* *Sacciperiũ.* *Sponsi obsonia.* *Persa.* *Babylon.* *Solonis institutum.* *Repotia.* *Naucratica* *Carthaginenses.*

puer, specie liberali, candida amictus toga, cum ardenti face præibat: longo mox ordine succedebant, qui mundum muliebrem, deinde qui aurum & gemmas, deinde qui vasa & pelues, qui pectines & alabastros, qui sandalia, & demum reliquam supellectilem ferebant. Parcius tamen apud Athenienses. Nam Solon treis modo vestes & quæ modici precii vasa non elaboratæ artis, sponsam ad virum ferre iussit. Præter quæ fuere dona, quæ domestici conferebant, & amici cum primum sponsa reuelata facie visendam se præberet, ἀνακαλυπτήρια dicta. Romani obseruarūt, vt nuptialia munera soceri generis non mittant, quod erat lege vetitum: sed vas artis eximiæ, quod Camillum dicunt, vbi mundus & iocalia vxoris erant, opertum in nuptiis ferant. Genialis præterea lectus, duabus culcitris in Genii honorem parabatur eximie, ad quem noua nupta quinque facibus noctu admittebatur: quas ab ædilibus accendi, & ex pino arbore fieri erat auspicatissimum, & fortunati euentus, cum ex hac arbore in raptu Sabinarum, pastores faces accendisse ferantur. Spartanis, Lycurgi lege sponsam rasis crinibus in veste virili, pronuba patente cubiculo constituit solam, cui sponsus exoluens Zonam in tenebris primos congressus capit. Quas quidem faces pronubæ, & quæ vni semel nupserant, aut congressus coniugales nouæ nuptæ deferebant. Græcis vero nubentium matribus tenere faces in nuptiis negocium datur, quod δαδουχεῖν dixere. Simulque carmina & Fescenninos versus, atque sacrum hymnum, quem epithalamium vocant, decantare, atque in his quinque deos precari solebant, vt nouæ nuptæ volentes & propitii adessent, prolemque secundarent, Iouem adultum, Iunonem adultam, Venerem, Dianam, & Suadelam. Namque hæc numina coniugiis præesse putabant: quas etiam pronubas nouam nuptam ad virum comitari, & domum deducere nonnulli tradunt. Dixere autem Fescenninos, à Fescennio Campaniæ, vel Sabinorum, vbi carmina nuptialia inuenta, & posteris memoriæ data sunt primum: ea quidem fuerunt procacia, & lasciua licentia coniugali, in nuptiis decantari solita per ludum iocumque, amores, gratias, & mistos leporibus lusus continentia: quos Augustus in Pollionem scripsisse, eumque mordaciter taxasse fertur: quibus

Athenienses frugaliores ἀνακαλυπτήρια. Romani. Camillum. Lectus genialis. Spartani. Zona solutio. Græci. Dii coniugii præsides. Fescennini versus. Augusti in Pollionem Fescennini versus. Pollionis apophthegma.

quibus quod non responderet, increpatus Pollio, se non facile dixit in eum scribere, qui posset proscribere. Græcis vero amœbæum carmen in nuptiis modulatis vocibus canere, solenne fuit: quod festo nuptiarum die Thetidis & Pelei deos decantasse ferunt. Plato in Gorgia cantilenam in conuiuiis decantari prodidit hoc tenore: Formosum esse & diuitem, ac bene valere, summum existimari bonum. Athenis vero inconditum carmen canebatur: Bonos ama, timidos repelle, sciens timidorum paruam esse gratiam. Illud autem non præterierim, nuptias legitimas illas haberi, quæ inter Romanos ciues, aut cum eo, cui princeps populusve ciuitatem aut connubia dedisset, contrahuntur: quo iure nati liberi, in familia & potestate sunt: cum impare vero, aut si Romanus cum peregrina, vel Latini nominis muliere, aut serua vel barbara iungeretur, nullum fuisse ius nuptiarum necessitudinisque. Itaque nati liberi, sub patris iure aut familia non erant, sed matrem sequebantur: tametsi tradatur, in Græcia, & Apulia, & Carthagine, seruiles sæpe nuptias curari. Quod quidem connubium, vt maneret ad posteros, sociis & bene meritis, ac finitimis, nonnunquam externis dare solitauerunt. Siquidem Campanis vt Romanas ducere liceret vxores, natique liberi vt iusti hæredes forent, fuit olim pro magno munere datum: sicut Alatrinati, Verulano & Ferentinati. Neque enim cum Romano & peregrino connubium esse censuere. Namque impares nuptiæ, aut sine testibus, ac patre non iubente, legitimæ non sunt. Idque senatusconsulto Romæ cautum fuit, vt si Romanis Latinas vxores ducere contigisset, aut Latinis Romanas, sui essent iuris & arbitrii, siue Romæ degere, vel in patriam redire vellent: atq; innuptæ puellæ sit matrem sequantur. Quodque virgines publicis festis non dabantur nuptui, viduas vero nubere fas erat. Ac mense Maio, quo Lemuria, vt occisi Remi vmbra placaretur, instituta sunt. Et dum feralia seu parentalia fiunt, ac diebus impuris, & quibus ancylia in templo Martis nondum condita sunt, vel festis diebus, & mense Iunio, nisi post Idus, quemquam nuptiis copulari religiosum erat. Quin etiam animaduersum est, postera die à Nonis, Idibus, vel Calendis, vxorem sponsamve ducere Romanis

Amœbæum carmen.

Cantilena in conuiuiis.

Nuptiæ legitimæ. l. nuptiæ ff. de ritu nuptia. & instit. de nuptiis. in prin.

Nuptiis quando copulari fas erat.

Lemuria.

non licere: sed eos dies velut tristi omine infames & detestabiles censeri: quoniam hi dies atri decreto pontificum habentur: quibus legiones educere, aut acies cum hoste committere, vel quicquam publicæ rei agere, religio non sinit. Persis vero nuptias contrahere, aut maritale coniugium inire, initio verni æquinoctii tantummodo permittitur: reliquo anni tempore non licet.

Dies atri.

Persa.

Immane exemplum Tulliæ supra corpus patris ambulantis & filii Eucratidis idem facinus admittentis.

CAPVT VI.

DE Tullia Seruii Tullii filia, nequissima fœmina, quæ Tarquinio superbo nupta fuit, inhumanæ crudelitatis memorandum facinus, & post homines natos inauditum accepimus. Cum enim furiis eius Tarquinius æque ferox agitatus, regni cupiditate improba Seruium Tullium Socerum, vt ipse regno potiretur, interficiendum curasse, prætervehens ipsa carpento infestis furiis agitata, & muliebri spiritu inflata, supra patris defuncti corpus, vulneribus & plagis affecti & cruentati, incedere non dubitauit. Ob cuius inhumanum scelus, & rei fœditatem, loco tanquam nefario & conscelerato, Scelerati nomen factum. Sane detestabile facinus nominis diritate execrantes. Fuerat enim Cyprio nomen vico in quo hæc gesta sunt, postea sceleratus dictus: Cypriusque nuncupatus, quod cum locum eum Sabini insedissent, boni ominis causa Cyprium, hoc est, bonum appellarunt. Scelerata quoque porta, quæ Carmentalis olim fuit, subinde dicta est. Cum enim CCC. & VI. Fabii vno agmine inde egressi, contra Veientes ad Cremeram acriter dimicantes, ad vnum procubuissent, portæ vnde egressi sunt, Sceleratæ nomen indidere: scilicet memoria detestandi facinoris, indignitatem rei posteris relinquentes. Castra quoque, in quibus Claudii pater Drusus graui morbo afflictus, & tristi fato sublatus fuit, quia intempestiua morte præuentus, acerbo funere decessit, Scelerata etiam dixere, quanta eum charitate milites prosequuti fuerint, turpi conuitio, & infando nomine significantes. Fuit quoque Sceleratus campus iuxta Collinam portam, in quo Vestales incesti damnatæ,

Sceleratus vicus.

De hoc, cap. 18. huius libri.

Scelerata porta.

Scelerata castra.

Sceleratus campus.

mnatæ, viuæ defodi cõsuevere. Sed quod de Tullia est modò dictum, haud absimile facinus in Eucratidem, qui Bactris imperitauit, admissum accepimus: siquidem cum Demetrii ingentes copias parua manu fudisset, Indiamque exterminato hoste, magno consilio subegisset: dum Bactra peteret, à filio impuro & flagitioso, quem socium regno asciuerat, vt solus potiretur regno imprudens ex insidiis occupatur, turpique nece in via trucidatur: qui patris cede non contentus, pari scelere & audacia per corpus vulneribus affecti currum agere, & sanguine inspersus paterno, insepultum abiicere non dubitauit, ausus facinus, quod in nulla vnquam Scythia tyrannus admisit. Tantis sceleribus mortales vesana regni cupido cepit, vt effrenato furore cæci, ad cædem & cruorem agantur præcipites. Fuere autem Bactriani iuxta Sogdianos & Hyrcanos, horridis ingeniis, haud procul à Scytharum gente: quippe Tanais ab Scythis illos diuidebat, bellicosissimi, & rapto viuere assueti. *Eucratis.* *Bactriani.*

Tria errata interpretis epistolarum familiarium Ciceronis commodè explanantur. CAP. VII.

TRibus erratis lapsum offendimus virum sanè eruditum, epistolarum famil. Ciceronis interpretem non infacundum, cuius scripta vulgo innotuere. Primò illa ad M. Cælium epistola, in qua verba sunt Ciceronis: *Oppugnaui quinq; & viginti diebus, aggeribus, vineis, turribus, oppidum Pindenissum munitissimum, tantis operibus, vt mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi.* Quid sibi Cicero vellet his verbis, non satis assequi videbatur: cùm nomen oppidi nihil censeret aliud, quam ipsum oppidum: ac si diceret, ad summam mihi gloriam nihil deest, nisi vt oppidum quod oppugnare adorsus sum, deniq; expugnem. Quod tamen longè abesse à vero intellectu apparet. Quid quæso nomen oppidi cum ipso oppido commune habuit: aut quid tam insolens, aut à Ciceronis facundia tantum abesse potuit, quam verba planè exposita, poëtico sensu, & quasi figuris circumscribere, aut coloribus infucare? Quod tamen aliter intelligi oportere ex contextu verborũ liquere arbitror. Cùm enim ex oppidis vt expugnatis *Ciceronis locus.*

gnatis Imperatores plerunque nomina ferrent: quippe cùm ex Coriolis Martius Coriolanus, & ex Fidenis Sergius Fidenas, atque ex Creta victa Metellus Creticus dicti sint: quæ sibi cognomenta in testimonium maximæ & expertæ virtutis, rerumque gestarum gloriæ adoptarunt: sic Cicero cum spem haud dubiam potiundi haberet oppidi, nihil deesse ad summam gloriam nisi nomen oppidi & cognomentum ex Pindenisso asseuerat: videlicet sicut Aphricani, Numantini, & Cretici illi nomina tulere, sic ex Pindenisso ipse cognomentum ferat. Rursus alia ad eundem Cælium epistola, his vtitur verbis: Mea vero officia ei non defuisse tu es testis, quoniam, vt opinor, comicos accidit Phannia. Quod ille in Terentiano Phannia non posse accommodari aiebat: sed alium quendam fuisse Phanniam, de quo sentiret Cicero, qui in notitiam nomenque non venit. Quæ verba, si pensitare quis volet, atque ingenii acie non obtusa rimari, etiam ad Terentianum Phanniam saluo sensu accommodabit. Cum enim Phannia ille Terentianus, Chremetis frater fuerit, & Crito Andrius inopino aduentu opportunè introducatur aduenisse: quo significante de phannia Chremetis fratre & filia Glycerio, in notitiam venit, ipsamque filiam sibi esse compertum habuit: pariter Cicero peropportunè comicum Phanniam aduenisse dicit, hoc est, aliquid secreti consilii, quod nondum emerserat, prodiisse in lucem, quo sicut in Phannia Terentiano Glycerium Chremetis filia, & Phanniæ neptis apparuit: sic ipsius opera opportunè sit intellectum, Ciceronis officia illi non defuisse, & se de Appio bene meritum significari. Tertio ad eundem Cælium Ciceronis verba sunt: Vtor ætatis vitio, velim ita sit: sed tamen togam prætextam texi apio, puto te audisse. Quid verba signarent, haud perspicuè capere visus fuit. Dicebat enim his verbis id notari, quasi meam togam mœrore circumdedi: cùm apium amarum esse constet, quod animo afflicto & iacenti esset. Id tamen aliter intelligi conuenire, qui sensum eruere volet, haud dubiè animaduerterit. Cum enim apium funeralis herba fuerit, exque apii corona defunctorum tumulos ornari, atque in ludis funebribus apio coronari victores proditum sit, meritò, inquit, cùm tot calamitatibus Respub. opprimatur, ob

Alius locus Ciceronis.

Ciceronis locus alius.

Apium funeralis herba.

tur, ob

tur, ob immodicas simultates & ingruentia bella, cùm in atrocissimos fluctus Reipubl. inciderim, ipsique cadenti nihil opis afferre valeam: meam, inquit, togam prætextã, quæ magistratum decet, texi apio, hoc est, funere: quasi eò indignationis venerit, vt cùm vlterius labentem Rempublicè ferre nequeat, deque illius interitu crucietur & solicitus sit, sibi iam in extremo vitę curriculo mortem proposuerit, quam pro Republ. libenter subiturus fuit: quod est dicere, si Respub morietur, se nolle viuere. Sicut Asinius Pollio ad Ciceronem: Nam nec Reipub. deesse volo, nec superesse, inquit. Ideo togam prætextam, quæ prætoria & consularis est, apio, hoc est, funere texuerit, quod etiam Græco est prouerbio vsurpatum, vt in mala valetudine & rebus accisis & deploratis, apio opus esse dicant. Quos intellectus, qui rem assequi volet, ex verborum contextu planè redundare perspiciet. *Parœmia.*

Quot Romæ pontifices, quodve officium, & quæ fuerint insignia, quibusq; legibus maximus pontifex astrictus erat, & quid apud exteros.

CAPVT VIII.

NON sordidum neque obscurum apud veteres olim nomen Pontificum fuisse traditur. Nam quum inter sacerdotia à Numa instituta, ipse se pontificem in primis: vt verò alii, Marcium M. filium ex patrib. legisset, postea interiectis temporibus, collegium pontificum ad quatuor, mox à tribunis plebis rogatione promulgata, ad octo auctum fuit: mansitque hic numerus longo æuo inuiolatus, donec Sylla ad quindecim collegium ampliauit. Inter quos maximus pontifex, genere & dignitate præcipuus erat, & aliorum longè princeps. Horum igitur fuit, religiones & cæremonias publicas priuatasque, sacra & res diuinas sanctissimè tueri & interpretari, illaque omnia exscripta signataque habere, vt quibus aris, quibus diis, quibusque hostiis, quibus diebus, & ad quæ templa sacra fierent, perspectum haberent: ne qui Romana sacra uegligerent, peregrinosque ritus adsciscerent, aut deorum cæremonias turbarent. Ad quos tam de cœlestium deorum sacrificiis, quam de funeribus, iustisque exhibendis, placandisq; manibus, ac supernis infernisque diis

Pontificii collegii numerus diuersus. *Pont. max. Pontificum munus.*

diis, de sepulchris & votis rite exoluendis, de feriis, de religione, pietate, sanctitate, ceremoniis deorum, deque fide & iureiurando, sacrificiisque solennibus, plebs quoties videbatur, tanquam ad antistitem deorum immortalium, cæremoniarum, & sacrorum, consultum ibat. Ipseque maximus pontifex precationes supplicationesque deorum, cum pontificali carmine præire, comitia habere, dieique feriatos indicere, quo quisque Deus ritu, quove die colatur, quibusque precibus aduocatur, & quid quaque die operis fieri, vel non fieri publicis feriis conueniret, edocebat. Eundemque pontificem maximum singulorum annorum res gestas & memoratu dignas, diurnis actis mandare literis, illasque non solùm monumentis tradere, sed in albo proponere & referre, vt populo exscribendi potestas fieret, solitum esse traditum est: Quod Album non apud pontifices modò, sed penes senatores, iudices, prætores, decuriones, ac citharœdos, & centurias fuisse, constat. Denique apud Cæsares & omnes magistrâtus qui coerctionem habebant, album fuisse apparet: in quo singula constituta, decreta, & mandata publicè edicta proponebantur, Quare Alexandrum Seuerum imperatorem, illorum quibus magistratus delegabat, nomina in albo proponere accepimus, vt vitia virtutesque innotescerent: & quo quisque honore dignus foret, populi iudicio exploraret. Ac non solum Reipublicæ sacra cæremoniasque curare, sed de rebus quæ ad Religionem pertinent, iudicia ferre: contumaciæque minorum magistratuum vindex esse, sacrificantes obseruare, piaculaque iræ Deûm conquirere. ne secus quàm præscriptum esset, sacra fierent, neve incerta auspicia, aut turbatæ religiones aduersus mortes institutaque maiorum obseruarentur. Vtque super impetranda venia, venerandisque diis iusta solennia exhibeantur, cauere debebat. Tum religionis arcana, & diuinas traditiones cognoscere, & si quid religioni minus verè adscriptum esset, religione liberare, aut numinibus obligare: de Vestalium capite decernere, & ferre sententiam, quæ sacra, quæve prophana essent, diiudicare, neve quis praua religione populum alligaret, maximi pontificis officium & munus erat. In quo fuit obseruatum, vt nunquam infausta die & ominosa collegium

Pontificis maximi munus.

Album.

legium

legium cōsulat, quod dirum foret, & auspicii mali. Quare Vitellio principi, quod pontificatum maximum adeptus, decimoquinto calendas Augusti, die cladibus insigni, collegium consuluerat, magno exitio fuit. Tum si pons sublicius collaberetur, illum reficere, vnde illis nomen factum. Is enim ligneus erat, & nullo ære aut ferro compactus, quem sacrum illi æstimarunt ita, vt in aliqua parte labentem, nisi cæsa victima & sacrificio perfecto, reficere non liceret: diuque Romæ lignei pontes fuere, donec post interualla temporum ab Æmylio quæstore lapideus constructus fuit. Vota etiam solennia quibus verbis concipi, quibusque pecuniis exolui deberent, pontificum decretis cauebatur, illorumque arbitratu vel exoluebantur, aut non rite emissa denuo concipiebantur. Quod si quis sui iuris arrogandus foret, quæ causa adoptionis, quæ ratio generis, quæ dignitas, quæue essent sacra, apud pontifices lege quærebatur: quæ lex curiata dicta est. Idque ideo cautum, nec qua calumnia, neu quis dolus compositus in arrogando sui iuris homine adhiberetur: ita vt adoptiones contra ius pontificum factæ, aut sine collegii decreto, nullæ & pro irritis forent. Et quamuis proprium sacerdotis esset, nec imperia, nec magistratus gerere, nec equo vehi, aut trinoctio ab vrbe abesse: poterat tamen idem consul vel censor esse & pontifex, pariter religioni & Reipub. præesse ab vrbe trinoctio abesse, equo vehi, vel pedibus ire. Crassus Licinius pontificatum maximum & consulatum, mox censuram præturamque simul gessisse, & Liuius pontifex pro prætore ordinibus præfuisse traditur. Ipsum tamen qui simul consul foret & pontifex, ne Reipubl. aut sacrorum deseratur cura, neve longius ablegaretur, extra Italiam sortiri prouinciam non decebat ex senatus decreto, postquam idem Crassus prætor & pontifex, cui belli summa commissa erat, quod nunquam antea factum, sortitus Asiam, ab Aristonico Atali fratre prælio victus, occubuit: donec post interualla temporum, extra Italiam sortiri prouincias cœpere. In tantumque honoris culmen pontificatus, & eo excellentiæ creuit, vt Cn. Cornelio prætor, quod Marco Æmylio Lepido pontifici maximo conuicium fecisset, mulcta dicta fuerit, ipsum

Pontificii vnde dicti.

Lex curiata

Consul & censor poterāt & simul esse pōtifices.

Columen honorum pontificii.

ipsumque regiæ dignitati proximum crederent. Nam & lictor apparebat, & curuli regia sella ac lectica insignis erat, quam ante vestibulum conspicuam habere asseuerat: ad cuius fores pro splendore dignitatis, viridis laurus affixa videbatur. Cumque cæteri honoribus functi, rationem administrati muneris reddere cogerentur, pontifex tamen maximus pro maiestate gesti honoris, rationem dare minime cogi poterat: ipsique pro imperio & potestate, quoque plus dignitatis ferret, cum galero esse, & carpento, vt reliquis sacerdotibus, ingredi licebat. Quippe pontifici proprium insigne erat galerus, sicut lituus auguribus, paludamentum imperatoribus, diadema regibus. Et quum in capitolium nulli fas foret carpento vehi, solis pontificibus sacerdotibusque Tarpeium ascendere carpento licuit. Ad eumque si qui noxii confugissent, ea die à pœna immunes erant. Ideo non vulgares, neque obscuros, sed qui nobilitate generis & multo splendore illustres forent, quippe autoritate & opibus anteirent cæteris, ad pontificatum admisere. Diuque Romæ pontifex, qui antea curuli sella non sedisset, nemo creatus fuit, donec lapsis temporibus, etiam qui nullos curules gesserant magistratus, ad pontificatum admisere. Primus enim T. Coruncanus ex plebe homo, pontificatum maximum meruit, quo tempore M. Attilius Regulus primo Punico bello graui supplicio excruciatus, pœnas dedit. Et deinde M. Drusus, quod antea contigit nulli tribunus plebis simul & pontifex creari meruit. Postea ex plebe & patrib. nullo delectu aut discrimine admitti cœpere. Cumque ad collegium pontificum pertineret, in demortui locum alium cooptare, Cn. tamen Domitius Tribu. pl. offensus collegio, quod se in numero pontificum non cooptassent, ius subrogandorum pontificum sacerdotumque à collegis ad populum transtulisse fertur. Ipseque pontifex maximus primus populi suffragio, aliique deinceps creari cœpere. Sunt verò qui credant, Licinium Crassum de cooptatione collegarum ad populi beneficium transferenda, legem tulisse primum. Inde comitia à populo pontificibus creandis sæpe indicta fuere. Id tamen in admittendo pontifice sedulo cauebatur, ne quem eligerent, qui cuiquam ex collegio inimicus foret, hique per collegium admissi,

Pontificiu insigne.

Qui pontifices crearentur initio.

Cautio in admittendo pontifice.

admissi capi dicebantur. Atque licet vetus fuerit constitutum, in demortui pontificis locum alium nominari, si tamen exacto anno pontifex mortem obisset, in eius locum alterius nominatio non erat, licet alterum sufficii cooptarique oporteret. Tunc enim pontificis nominationem fieri necesse putarunt, quum nondum exacto anno mortem obisse constaret, postea verò non licebat. In locum enim T. Octauii Crassi pontificis maximi, qui exacto anno mortuus fuerat, alterius nominatio non fuit. Tametsi in locum viuentis pontificis alium substitutum legamus. Claudius verò Cæsar tanti sacerdotium fecit, vt in cooptandis sacerdotib. neminem nisi iuratus nominaret. Est tamen memoriæ proditum, vt si quid ad religionem pertinens inter pontifices discreparet, variatis sententiis, vbi aliud alii sentiunt, id satis fuisse crederent, stabilique sententia esset ratum, quod tres pontifices cõmuni decreto statuissent. Et licet à collationib. multi fuerant sacerdotes immunes, sunt tamen exempla, pontifices & sacerdotes pecuniam propter bellum conferri solitam in stipendium contulisse, illamq; quæstores sæpè exegisse frustraq; pontifices tribunos appellasse, quum se ob sacerdotium immunes dicerent. Sed præter hos qui collegio cooptabantur, fuere pontifices minores. Nam scribæ pontificũ, qui fastos, & cõmentarios habebant, fidelem custodiam rarum gestarum, qui annales maximi dicebantur, quique illis ministri aderant, quod omnes æui gesta mandabant literis, minores pontifices dicti sunt: à quib. in curia Calabra Iunoni singulis calend. sacra fiunt: nouamque lunam obseruare, & quot dies à calend. ad Nonas superessent, referre solent, vt populo causas feriarum à rege sacrorum recipiendi facultas foret. Ad quorum collegium etiam interpretandi iuris, & an posset lege agi, quæque competeret actio in iudiciis, declarandi ius spectauit & pertinuit. Quippe ius ciuile inter sacra cæremoniasque multa secula abditum, solis pontificibus patebat. Ex his quoque minoribus distinctio gradus fiebat. Nam qui primus collegio ascitus erat maximus: qui verò vltimus, minimus dicebatur pontifex. Illud quoque verum est, solos pontifices nouo more coniugalem copulam sacræ cõfarrationis iure inire solitos. Quippe quum matrimonia

Pontificis nominatio quando fiebat.

Substitutus pontifex in locum viuentis.

Sacerdotii æstimatio.

Decretum ratum pontificum.

Pontifices & sacerdotes collectionib. pecuniariis contribuebant.

Pontifices minores.

Pontificium minorum munus.

Pontifex minimus.

apud maiores tribus modis fierent, vsu, coemptione, & confarratione, confarrationem solis pontificibus dederunt, quum aliis modis per cæteros contrahantur. Animaduersum quoque est, pontificis vxorem singularis exempli & magni documenti esse oportere, vt sicut ab omni noxa & libidine ipse mundus erat, ita vxor casta & innocens maneat. Quodque pontifici maximo cadauer videre nefas fuit, ne quid triste aut lugubre oculis acciperet, multò magis si hominum insepultum reliquisset. Si tamen in occursum cadaueris imprudens incidisset, interposito velamento, ne visum offenderet, saluis cæremoniis prodire poterat. Cui etiam per liberos iurare non licebat, per deos autem permissum fuit. Quodque ex octo pontificibus pontifex maximus reliquis præest & prope dominatur, cui rex sacrorum, augures & omnes flamines, ac Vestales virgines parent, quibus mulctam indicere, & pœnam irrogare poterat. Cuius arbitratu publica & priuata sacra gerebantur, Vestalesque virgines ad sacri & æterni ignis custodiam, qui in penetralibus Vestæ colebatur, eligebantur, ipsiusque curæ custodiæque mandabantur. Atque ex decreto pontificum enunciata prodigia sæpius procurata fuere, licet augurum proprium munus foret. Namq; augures auspiciis, pontifices verò sacris præfuere. Cùm enim C. Seruilius pontifex maximus L. Cornelium Dolabellam inaugurare vellet, nec se magistratu abdicaret, & propterea comitiis indictis illum populi iussu cogeret, quia fœda tempestate comitia turbata fuere, religio fuit ex illo pontificibus inaugurandi, indeque inaugurare desiere. Neque solum ab omni sanguine puras manus pontificem seruare decuit, sed ne participem quidem aut conscium alicuius necis fieri. Eundemque duplici sacerdotio functũ sæpe animaduersum est. Siquidem Q. Fabius Maximus, & pontificatum & auguratum vnà gessit: aliique utrique simul sacerdotio præfuere. Ex Cæsaribus verò C. Cæsar auguratum simul & pontificatum, Galba autem sacerdotium triplex gessisse dicitur: id quod à regibus Spartanorum vsurpatum fuit. Nam quum primùm in eam assumpti sunt dignitatem: priuilegio honoris præcipui, Iouis cœlestis & Lacedemonii sacerdotio funguntur, quibus ex omni scrofarum fœtu porcus debebatur.

Pontificis vxor casta & innocens. *Quæ Pontifici videre nefas.* *Pontificum iuramentũ* *Pontifex max. quibus præerat.* *Per pontificem enũciata prodigia.* *Pontifex à sanguine purus.* *Pontifex & augur simul.* *Sacerdotiũ triplex.* *Porcus ex omni scrofarum fœ-*

babatur, vt si diis immolare vellent, nunquam victima deesset. Est quoque literis proditum, apud Græcos vnum virum aut fœminam nonnunquam sacris præfuisse: apud Opuntios duos, quorum alter deorum, alter dœmonum sacrificia curat. Indis verò [illegible] sacerdotes numero diuersi sunt, & nunc plures, nunc pauciores cooptantur. Ægyptiis plures, qui easdem traditiones atque auita & paterna sacerdotia & imperia filiis tradunt, qui post regem secundi sunt. Apud alios autem pontifices diuerso iure & nomine censentur. Nam Græci pontificem summum, archierosynen vocant, ad quem ius & moderatio sacrorum pertinet. Babylonii Chaldæum Isidis sacerdotem grammatea, alium Mithram, Sicyonii Charnium, quorum collegium, pastophorum nuncupant. Delphis quinque pontifices per omnem vitam sacri erant, qui Hosii dicti: quorum primus qui hostiam immolabat, hositer: qui verò edebat oraculum, Aphetor nuncupati sunt: qui verò cum prophetis sacra obibant, diuinasque prædictiones & cæremonias, & quo cultu, quibusque exemplis fierent sacra, prædicebant. Apud Athenienses Daduchus maximus erat sacerdos Herculis, stephanophorus, Palladis Eteoburades, à Bute propagati, ex qua familia longo tempore sacerdotio præfuere, sicuti Buzigia familia à Buzige heroë, qui Athenis diu sacerdotium tenuit. Et posteri ex Cyrta & Myrta in Paphiæ Veneris templo sacris cæremoniis præfuere. Quod de Verientana Junone proditur, quam nisi certi generis sacerdos, attrectare nemo poterat. Clazomeniis Palladis sacerdos, Ischias: Bacchi verò, Thyas nomen habet. Poliei Jouis sacerdos, Buphonus: in Troezene, Hippolytus nuncupatur. Apud Cretenses matris magnæ sacerdos, Melissa: Ephesiæ Dianæ, Megalobyzus, qui eunuchus erat. Alexandrinorum atque Atheniensium Phæcasii, quibus candida solùm ferre calceamenta licet: ex quib. antistes sacrorum purpuram induit. Dodonei verò oraculi pontifices, pedibus semper illotis erant, qui tanquam sacrosancti super nudam humum cubare coguntur. Isiaci, linea stola amicti sunt, capite raso, calceis papyraceis, sistrum tenentes, aut ramum absynthii marini, vel nuces pineas, & Anubim supra caput deferentes. Sicut Indi vates tanquam religiosum, corallium ferebant. Et Cybelis sacerdotes, flagrum, & ma-

[tu sacerdotibus debebatur.] *Indi.* *Ægyptii.* *Pontif. apud exteros.* *Archierosynes.* *Grammateus.* *Mithras.* *Charnius.* *Hosii.* *Hositer.* *Aphetor.* *Daduchus.* *Stephanophorus.* *Eteobutades.* *Buzigia familia.* *Iuno Veientana.* *Ischias.* *Thyas.* *Buphonus.* *Hippolytus.* *Melissa.* *Megalobyzus.* *Phacasii.* *Dodonei.* *Isiaci.* *Indi vates.* *Cybelis sacerdotes.*

& matrem Deûm colentes iuxta Sueuos, formas aprûm quo insigni ab hostibus tuti sunt: Panthei sacerdotes omnium duces fiunt, quibus causarum iudicia & publicarum rerum arbitria tribuuntur. Apud Hebræos pontifex festis diebus mitram gestat, cum nebride auro distincta, aut tunicam talarem, & cothurnos cum tintinnabulis quem maiestate decorum, tanti Alexander fecit, vt venerabundus venienti occurreret, & velut sanctissimum numen adoraret, Fuitque animaduersum, Bellonæ, Cybelis, & Isidis sacerdotes eadem sacra abire, iisdem pro cæremoniis teneri. Sed Cybelis sacerdos variis coloribus fucatus, & faciem pigmento delinitus oculoque obunctus, cum mitella & crocoto, lineo calceamento, ante simulachrum deæ incedebat: cui erat proprium, cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum facere. Arabum verò pontifices lineas vestes induunt, mitras gestant cum sandalio. Apud Pedasios Palladis sacerdos sacram barbam nutrire cogitur, neque erasa incedere fas erat. Albanis cæremoniarum antistes ea fulgebat dignitate, vt post regem haberetur secundus. In Aritia Artemisiæ Dianæ sacerdos rex vocatur. Idem in Cappadocia Bellonæ phanum obtinuit: & in Comanis Ponticis tantæ dignationis erat, vt annis singulis bis diadema gestaret. In Zela quoque tanti imperii fuit, vt suprema fulgeret dignitate. Traditumque est, in Meroë Iouis sacerdotes adeò superstitione implesse animos, vt nonnunquam misso nuncio necem regi Æthiopiæ demandarent, nullo detrectante, aut mandatum iussionemve abnegante: donec ad Erganem regem peruentum est, qui omnes occidit, & sacerdotium sustulit. Apud Germanos nulli verberare, aut vincire, vel animaduertere nisi sacerdoti permissum. Narualis iuxta Sueuos præsidet pontifex, qui muliebri ornatu ingreditur semper: Fuitque memoriæ proditum, Trallibus regiam regibus destinatam, illi quoque qui summum gerebat sacerdotium, priuilegio honoris dari. Sicut in Tyro Herculis sacerdos, qui cum insula & purpura incedit, post regem proxima dignitate fungitur. Apud Ægyptios qui sacra ministrant sacerdotes, capite rasi sunt, cum apud alios comati incedant: à quibus est vsurpatum, ex philosophis sacerdotes, & ex sacerdotibus proba-

Panthei.

Pontifex apud Hebræos.

Cyb. sacerd. ornatus.

Arabum Pontifices.

Palladis sacerdos.

Sacerdotum dignitas.

Sacerdotes Iouis in Meroë.

sacerd. apud Germanos.

Pont. apud Naruales.

Trallium mos.

Sacerd. Herculis in Tyro

Ægyptii sacerdotes.

probatiſſimum in regem eligere. Vnde Mercurius Triſmegiſtus, id eſt, ter maximus, nomen tulit, quòd Philoſophus maximus, ſacerdos & rex maximus eſſet. Apud Phœnices Solis ſacerdos, veſte, auro & purpura varia manuleata, ad imos pedes fluxa incedebat, & tanquam ſplendoris ſignum, & ampliſſimi honoris prærogatiuam, coronam ex auro gemmiſque ferebat.

Mercurius Triſmegiſtus unde.
Phœnices.

Mira exempla à compluribus experta de vmbrarum figuris & falſis imaginibus, & quæ ipſe didici atque expertus fui.

CAPVT IX.

PROFECTO rem mirificam, & dictu æſtimatuque admirabilem, de vmbrarum figuris & falſis imaginibus, quæ homines varia ſpecie & aſpectu vano plerunque illudunt, familiaris meus quiſpiam modo mihi enarrauit: quod equidem fabuloſum aut commentitium videri poſſet, niſi grauioris eſſet ingenii & præſtabilis homo doctrinæ: ipſiuſque virtutis & non ambiguæ fidei pleriſque in rebus multa & magna documenta forent. Refert enim, quòd Romæ quondam ipſius amicus diutino & graui morbo ægrotabat, cum quo coniunctiſſimè vixerat: & quia corpore inualido affectoque eſſet, valetudineque minus proſpera vteretur, viſum eſt ad illa apparitiſſima balnea, quæ Cumis ſunt, vegetandi corporis & animi leuandi cauſa proficiſci: cùm fere conſtet, homines ex ancipiti morbo, locorum mutatione & ſereniore cœlo plerũq; leuari. Hi ergò cum fidis aliquot comitibus Cumas quum iter intenderent, & aliquantulum viæ emenſi forent æger quum eſſet & vita & ſpe tenui, vi morbi coaleſcente, & labore viæ, in hoſpitium in quod fortè diuerterant, ſuum obiit diem. Is ergò amicus qui vnà acceſſerat, quantum prouideri hominis diligentia potuit, pro loco funere ſatis amplo illum efferri, rem diuinam fieri, atque in honorato vrbis loco ſepulchro condi curauit: ibique cùm mœſtos aliquot habuiſſet dies, curatis rebus omnibus, ipſe & comites Romam, vnde digreſſi fuerant, reuerti cœpere. Sed cùm aliquantum viæ remenſi eſſent, & nocte appetente in vnum, quod viæ proximum fuit, hoſpitium diuertiſſent, ibi ſe animo & corpore fatigatum quieti dediſſe. Cumque ſolus degeret, & adhuc vigilans foret,

fert repentè amici nuper defuncti imaginem summo pallore & macie, ac eo fermè habitu oris, quali illum cùm ægotaret, dimiserat, ad se accessisse: quem quum fuisset intuitus, & præ timore nec animo nec mente satis constaret: quisnam esset, interrogauit. Ille autem cùm nihil respondisset, exutis, vt videbatur, vestibus, in eodem quo ipse iacebat lectulo, se collocauit, ac prope accessit. quasi eum amplexibus petiturus foret. Alter verò cùm propè iam metu exanimis videretur, ad lectuli spondam secessit, illumque propè accedentem abegit: qui cùm se abigi expellique vidisset: fert in eum toruo & minus familiari vultu inspexisse, resumptisque mox vestibus illum è lectulo surrexisse, cinctumque & calceatum inde abeuntem nunquam apparuisse. Quo timore familiaris ille percitus, subita vi morbi correptus, ac propè ad internecionem grauissima valetudine oppressus fuit. Ferebat etiam dum in lectulo cum illo lactarent, nudum illius pedem vsque adeò gelidum ac rigentem attrectasse, vt nulla glacies illius frigori comparari potuerit. Equidem memorabile hoc, cuiuis mirum videri posset, nisi peruulgata res esset, ædes quasdam Romæ euidentissimis ostentis ita infames, vt nemo illas incolere ausus fuerit, quia variis vmbrarum illusionibus & tetris imaginibus, noctibus ferò singulis inquietetur. Gordianus amicus meus spectatæ fidei homo mihi retulit, cùm Aretium ipse & familiaris suus iter vna intenderent, & à semita, vt fit, longè deuiassent, loco infami & deuio, vbi ne vestigium quidem apparebat humanum, & ardua propè inuia diuersis tramitibus aberrare cœpisse: ibique cum nec oppida aut vicos, neque aliquid culti viderent, sed nemora tantùm saltusque inuios & inaccessos, omniaque vasta, muta, & deserta ab humano cultu peragrarent, in quibus ipsa solitudo terrebat animos: vergente iam ad occasum die, fessos labore ac via consedisse. Cumque hominis vocem audire procul visi fuissent, ad illam propius accessisse, homines obuios, quos de via interrogarent, dari sibi arbitrati. Nec mora, in proximo iugo trium hominum imagines immanes & formidabiles vltra humanum modum, nigris & demissis tunicis, in veste lugubri funestaque, barba capilloque summisso horribili facie conspexisse: qui cum voce gestuque ad se

ipsos

ipsos aduocarent, ac iam prope esset, vt illuc accederent, illos interim ingenti mole corporis longè humana maiores apparuisse, atq; alium specie non absimili nudum & nullo amictum vestitu, mirificos edentem saltus gestusque indecoros conspexisse. Quo timore consternati, propere fugam cœpere, viamque arduam & præcipitem emensi, vix rustici cuiuspiam vile hospitium vbi reciperentur, inuenere. Sed quod ego certum habeo, & satis certa probatione tradiderim, profectò haud minus est. Cùm Romæ ægra valetudine oppressus forem, iaceremque in lectulo, speciem mulieris eleganti forma mihi planè vigilanti obuersatam fuisse, quam cùm inspicerem diu, cogitabundus & tacitus fui, reputans nunquid ego falsa imagine captus, aliter atque res esset, aspicerem. Cumque meos sensus vigere, & figuram illam nusquam à me dilabi viderem, quænam illa esset, interrogaui: quæ tum subridens, & ea, quæ acceperat verba respondens, quasi me planè derideret, cùm diu me fuisset intuita, discessit.

Quæ sint pedamenta apud iureconsultos, cuiusve generis, & quid bupreſtis, & pytiocampa.

CAPVT. X.

CVM in legum commentariis versaremur, & rusticorum prædiorum seruitutes scrutaremur, inuenimus Ulpianum ex Neratii sententia censuisse rusticam seruitutem posse constitui, vt pedamenta ad vineam fulciendam ex vicini prædio mihi sumere liceat. Quæsiui ego à iureconsulto, qui omissa modestia multa sibi ineptè arrogabat, quid pedamenta essent, quibus sumendis ex alieno seruitus constitui poterat. Atque ille in re fugari cum diu cogitabundus hæsitasset, haud multò post, nescio, quæ inuolucra verborum, & falsarum opinionum ineptias, ambiguos magis, quam veros sensus denotantia profudit, quibus nihil veri animaduerti cognoscique potuit. Et tametsi pedamen munimen esse, & palum quo vitis caduca fulcitur, neminem fallit, vnde pedatio dicta: tamen id triplici generis fuisse animaduertimus. Nam & pedamen, & ridicam & statumen eiusmodi fulcimenta nuncupari, Caio asseuerat, Græcè charax: quare pedamento fultæ vites, characatæ dictæ. Sed pedamen quodlibet

l. veluti. ff. de seruit. rust. præd.

Pedatio.

Χάραξ.

Pedamen.

Ridica. bet fulcimen esse cui vitis inhæret, ridicam ex querna arbore, aut ex iunipero, olea vel cupresso plerunque fieri: tametsi nullo discrimine ex his quoque componi pedamen opinio fuerit: *Statumen.* statumen è palis & pertica, quod verò ex arundinibus pedamentum fit, *Arundinetum.* arundinetum. Quod autem natiuum ex arboribus in arbores, ita ductis viribus nonnulli *Traduces.* traduces, quidam *Romphi.* romphos, plerique *Arbusta.* arbusta dixere, quas in Transpadana Italia ex corno, populo, tilia, acere, orno, carpino, & quercu frequenter arbustari tradunt. Quare multi in eadem atque in Campano agro harum plantaria instituunt: quæ si recto ordine digesta fuerint per æqua interualla quaquauersum, in quincuncem metat dicuntur. Interque vites simplici iugo porrectum ordinem, *Cantherius* canterium transuersamque hastam inter pedamenta, qua vitis innititur, Cato & Varro *Iugum.* iugũ: quadruplex verò iugum, à cauis ædium compluuium, vnde compluuiatas vites dixere: palmitem verò pluribus annis duratum, & quasi emeritum, *Draco.* draconem: qui in bifurco medius inter duo nascitur, *Focaneus.* focaneum: qui verò per tabulata scandit ad superiora, *Emissarius.* emissarius dictus est: superior pars malleoli, *Sagitta.* sagitta: surculum autem, qui nihil affert fructus, appellant *Spado.* spadonem, quasi sterilem. Ea verò iuga in agro benè culto, plano & minus ventoso, altiora: in arido, gracili, ac ventis exposito, humiliora fieri oportere Plinius notauit. Tametsi *Cantherius.* cantherium equum dici cui testes adempti sunt, neminem præterit, sicut verres castrati, *Maiales.* Maiales fiunt, & galli *Capi.* capi. Ex quo licet intelligere, vt ex tuo fundo pedamenta ad vineam fulciendam mihi sumere liceat, posse constitui seruitutem. Censuitque Paulus iureconsultus, quod tametsi ex tuo fundo pedamenta sumere licere, in fructu sit, tamen hoc ius capiendi, apud legum peritos seruitutem non vsumfructum putari. Rursus alium celebri fama iura Romæ profitentem, in auditorio professorum interrogaui, quid esset quod Ulpianus legem Corneliam de sicariis interpretatus scripsit, pigmentarios si cui temerè dederint pityocampas ut bupreстim, legis Corneliæ de veneficiis sanctione teneri. Quid essent pityocampæ, & quid buprestis, vt me doceret, quæsiui. Cumque ille portenta verborum longè à fide deuia effudisset, quæ quã pudendi sint erroris, referre non necesse habeo: paulò post

l. eiusdem. §. alium ff. ad leg. Corn. de sicar.

dicti

dicti pertæsus se hoc ignorare ingenue asseuerauit. Nos autem perscrutati verbi significatum, animaduertimus pityocampas erucas esse, seu teredines virulentas, viru exitiali, quæ in pinis sæpè nascuntur arboribus, vnde illis nomen factum. Nam πίτυς pinus est, κάμπη eruca: quippe erucas Græci κάμπας dicunt, veneni præsentissimi. Buprestis verò animal inuentu rarum in Italia, simillimum scarabæo, qui inter herbas fallit sæpè boues: quod euorato ita concitantur rabie, ut actæ in furorem, terrorem afferant, pauloque post rumpantur, ex quo perniciale virus confici dicunt, quod fœdissimè vexat: contra cuius exitium præsentaneo remedio Græci succurri prodidere, & Plinius autor est. Qui ergò tanti facinoris conscius, vel buprestim, vel pityocampas, aut monstrifici quid veneni ad necem properandam dederit, eum iudicio capitali & pœna legis Corneliæ teneri, iura & leges voluere.

Pytiocampa.

Buprestis.

Qui Romani duces ex oppidis & prouinciis vi subactis cognomenta desumpsere, & de Scipionum familia, & quid apud exteros.

CAPVT XI.

CONSVEVISSE Romanos ex oppidis vel prouinciis captis aut vi subactis plerunque cognomento ferre, memoriæ datum est. Martium Coriolanum, quod fortem strenuamque operam reip. nauasset capto Volscorum oppido Coriolis, Coriolani nomen sumpsisse ferunt. Et Sergium Fidenatis, ex bello quòd ad Fidenas gessit. Ex tribus verò Metellis, vnus deuicto Jugurtha & vi subacta Numidia, Numidici: alter Q. Cæcilius, L. Metelli filius, Macedonia, Macedonici: tertius ex Creta, Cretici cognomenta sumpsere. Fuit quoque Metellus Balearicus, ex deuictis Balearibus cognominatus. Sed Numidicus, L. Luculli auunculus fuit. Macedonici, Metellum Balearicum pleriq; filium, nonnulli fratrem dicunt Creticum verò & alium Dalmaticũ, eiusdem Macedonici filios fuisse nulla controuersia est, L. quoque Mummius deleta Achaia & Corintho, Achaici cognomen tulit. Sed Corinthi superatæ prima laus Macedonici fuit. Is enim omnem Achaiam ita bello afflixit, vt rebus accisis Mummius superueniens, leui certamine expugnatam Corinthum victoriæ suæ adscri-

Coriolanus.

Fidenas.

Numidicus.

Macedonicus.

Creticus.

Balearicus.

Achaicus.

scripserit. Messana quoque in Sicilia, & Isaura in Cilicia bello domitæ. M. Valerio & P. Seruilio, Messalæ & Isaurici cognomenta dedere. Is enim Seruilius vir acer fuit & strenuus, qui in Ciliciam cum imperio profectus, illam collatis signis, vi atque armis domuit, Lyciæque vrbes clarissimas iusto prælio vicit. Isauros primùm bello aggressus imperio adegit. Victor denique triumphum ex hostibus, & Isaurici cognomen reportauit. Ex Allobrogibus quoque Fabius Allobrox, & ex Caucis Germanica gente Gabinus secundus Caucius, atque ex Callecis Brutus cognomento Callecus, & ex Getulis Cossus Getulici nomina sumpsere. Calleci enim vlterioris Hispaniæ populi sunt, duri & agrestes, qui extima & montana inculta, ac difficiles saltus & impeditos ad Oceanum incolunt. Ideo bellacissimi & subactu difficillimi fuere. Fertur tamen. Q. Turnius, qui Garamantes vltra Æthiopes horridos & incultos bello vicit, ob modestiam, & vitandæ inuidiæ causa, Garamantici cognomento abstinuisse. Scipionem præterea Aphricanum, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Aphrica superata, & Carthaginensibus bello victis, Aphricani cognomen tulisse, & alterum ex deuicto Antiocho & Asia subacta, Asiaticum cognominatum inuenimus. Sed hic Asiaticus frater Aphricani fuit, quorum alter P. Scipio, nomine à se victæ gentis Aphricanus: alter L. Scipio frater, Asiaticus dictus est, qui Cos. aduersus Antiochum, primus Romanorum in Asiam signa intulit: cum eoque consule Aphricanus frater legatum se gerens, pariter profectus est, illiusque ductu & auspicio pleraque egregiè gesta in hostes fuere. Victo deinde Antiocho, & pace Eumeni concessa ob Asiam victam Asiatici cognomen reportauit. His enim duobus fratribus, Aphricano scilicet & Asiatico pater fuit, P. Scipio ex Corneliorum gente, cum quo primùm Hannibal Pœnus signa in Italia contulit: cuius fuit Cn. Scipio frater, summi ambo Imperatores, viri ornatissimi, qui paucorum dierum interuallo in Hispania cæsi occubuere. Sed ex Publio hi quos dixi, Scipiones, Aphricanus scilicet & Asiaticus, filii extitere: ex Cn. autem P. Cornelius Nasica ortus fuit, qui vnus vir optimus à senatu iudicatus matrem Cybelem ex Pessinunte suscepit, Tyberiumque

Messala.

Isauricus.
Allobrox.
Caucius.
Callecus.
Getulicus.

Scipionum familia.
Aphricanus.
Asiaticus.

Grac-

Gracchum seditiones in vrbe molientem interemit. Fuit quoque & alius Scipio cognomento Æmylianus, prioris Aphricani nepos adoptiuus, qui ob Aphricam & Numantiam bello domitas, minor Aphricanus & Numantinus appellatus est. Sed hic Æmylianus quem dico, minime ex Corneliorum gente propagatur, sed adoptiuus in nomen & familiam venit. Siquidem cùm Scipio maior Aphricanus filium haberet natura admodum tenui & imbelli, vnde & valetudinatius vocatus, quod non ea vis animi foret, vigorque, nullosque liberos sustulisset, ne discederet sine liberis, hunc Æmylianum Lucii Pauli filium, vt multi credunt, ex filia nepotem, in familiam nomenque adoptauit. Fuerat enim Scipioni Aphricano vxor filia Pauli Æmylii, qui consul ad Cannas ne tantæ cladi superesset, in conflictu belli cæsus occubuit, ex qua vnicum filium tulit, filias verò duas, quarum altera Scipioni Nasicæ, altera Tiberio Graccho nuptæ fuere. Æmylio verò Paulo quatuor filii extitere: duo in adoptionem alterius familiæ dati, Scipio videlicet & Fabius: duo in potestate retenti, quos ex altera coniuge sustulerat. Horum alter quinque diebus ante triumphum, quem speciosissimum de rege Persa & omni Macedonia habuit, alter tertia post triumphum die, adhuc impuberes mortem obiere immaturam. Hic ergò Æmylianus ex reliquis Pauli Æmylii filiis iunior fuit, gloria militari illustris: qui Aphricani nepos adoptiuus, auitæ virtutis memor, prouocatorem barbarum tribunus adhuc militum occidit. Cum patre aduersus Persem acriter pugnans egregia facinora gessit. In Aphricam deinde cum exercitu profectus tertium Punicum bellum confecit, Carthaginem & Numantiam funditus euertit. Parta deinde victoria, & rebus confectis, cognomentum Numantino & minori Aphricano inditum fuit. Horum postea exempla secuti Cæsares, ex prouinciis quas vi & armis subegere illustria cognomenta ob immortalem gloriam tulerunt: sæpè populi decreto, nonnunquam acclamatione senatus. Siquidem Seuerus Imperator, & reliqui post eum Cæsares ex Arabia, Adiabena, Parthia, Armenia & Germania, aliisque bello domitis gentibus nationibusque, quas suo ductu & auspicio conquisiuere, Arabici, Adiabenici, Parthici

Æmylian⁹. Aphricanus minor & Numantinus.

Cæsares ex prouinciis à sese subactis cognominati.

Parthici, Armenici, & Germanici, ficut Sarmatici, Aphrici, diuerfis titulis cognomenta cepere. Fertur tamen Valeriano Cæfari, quòd promptus ad arma & bellicofior effet, milites militari ftudio manu ad ferrum nomen indidiffe: qui poftea in imperio delatum Carpici cognomentum refutauit. Alexander verò Seuerus Imperator, licet Imperatoris, patris patriæ, & magni cognomenta tenuerit, afferens magnis rebus geftis ea fibi nomina parare oportere: tamen ob deletos Azauenos, Azauenici cognomen fumere non dubitauit. Traianus autem contra Parthos victor, Parthici appellationem non accepit. Cui cum multi deferrentur honores, reliquis pofthabitis, fola Optimi agnominatione gauifus fuit. Commodus verò eò vecordiæ proceffit, vt pro Commodo, Hercules & Iouis filius dici maluerit, quod fibi poftea in inuidiam perniciemque ceffit. Apud Græcos non ab oppidis & prouinciis, fed à rebus geftis magnificè, Soter & Callyneos dicti: à forma & fpecie corporis, Pythos & Cyrippus: ab excellentia crurum, Eucnemos: à virtute, Euergetes & Philadelphus: à fortunæ felicitate, Eudemos: à multiplici victoria, Nicanor: ab vrbium expugnatione, Polycrates: à fortitudine, Acherfites, aut Aquilæ vel fulminis nomina fuere: qua re Pyrrho ab Epirotis Aquilæ nomen inditum: à multiplici doctrina, Polihyftor: ab optimo confilio, Ariftobulus dicti. Quibufdam regibus liuor & vitium, nonnunquam ignauia & nequitia cognomentum dedit: quippe Antiocho regi Macedoniæ, quòd multa promitteret, parum efficeret, Dofo: Ptolomæo, Lamyro ob vitæ turpitudinem nomen fuit. Antigonus quoque à rapacitate Hierax, & a genuum magnitudine, Gonatus. Alii à verborum obfcuritate, Scotini, & ab Amentia Choalemi, atque ob fictos mores Laconiftæ notam nominis tulere: ficut Xenarchus Rhodius à bibacitate, Metretes: & Athenienfis Diorinus, Chone, hoc eft, infundibulum, quò illo appofito affatim hauriret. Demochares verò ob procacem linguam, Parthafiades, & Demofthenes, ob morum feritatem, Arges ferpentis nomine appellati funt. Inter quos Varro fophiftæ à forma nafi ciconiæ comparis, Pelargus nomen factum. Nonnullis verò ob claritudinem, Lychni dixere

Carpicus.

Azauenicus.

Optimus.
Commodi vecordia.
Externa.
Græci.
Ab habitu fortuna, & rebus geftis.

A vitiis.

dixere nomen, ſicut Artaxerxi, Mnemoni, quòd memoria valeret, Pericles ſummus Orator ob dicendi elegantiam & ſermonis magnitudinem, Olympius: Dion. Chryſoſtomus: Phocion, ob frugalitatem, Chreſtus ſeu bonus: Cleomenes & Ptolemæus, Benefactor nuncupati, Ariſtides ob morum ſanctitatem, Iuſti. Callimachus propter ſtudium miræ artis, Calotechnos, ſicut aſter ob artis calumniam Cacotechnos ſumpſere nomen. Alcæus tamen Pittacum Sarapodam, quòd latos haberet pedes, cognominauit. Antiochus verò Syriæ rex, elatus ſupra modum hominis cum vanum titulum vendicaret, cognomento Deus dici voluit: ſicut apud Romanos Domitianus, & Caius princeps, qui Optimum Maximum, & Latialem Iouem ſe dici iuſſit. Proditus tamen eſt Mariccus quidam è plebe Boiorum, cum Dei nomen ſibi arrogaſſet, & non ſpernendam manum per ditiſſimorum aſciuiſſet, quos ingentibus promiſſis corruperat, ita vt in Romanos ferret arma poſtea captus & occiſus, falſi inditi nominis grauiſſimas pœnas dediſſe. Sicut Seluus ignotus homo, qui ſe Ætnæ filium mentitus erat, quum loca circa Ætnam cum perditiſſimis & facinoroſis prædaretur, à Romanis captus, in ludo gladiatorio ictibus beſtiarum occiſus fuit. Cui haud abſimile eſt, quod de Euno Syro proditur, qui cum nuce iuglande in os incluſa ignem euomeret, ſimulans ſe deæ Syriæ numine afflatum apud ſeruos & infimam plebem diuinus habitus, primò duo hominum millia in Sicilia ſpe rapinarum aſciuit, mox effractis carceribus ad ſexaginta millia coegit, Manliumque & Lentulum prætores iuſto prælio vicit & profligauit. Denique à Romanis coërcitus, poſt multiplices clades ſuæ temeritatis meritas pœnas dedit.

Quid ſit triplex forum, de quo in Martiale fit mentio: quæve fora olim Romæ fuerint: quæve apud exteros præcipua.

CAPVT XII.

DOMITIVM Calderinum virum diſertum & ſtudioſum vidimus aliquando, dum Romæ ageret. Interpretabatur tunc Martialis epigrammata, in quibus hos verſus meminiſſemus legiſſe:

Cau-

Causas, inquit, agam. Cicerone disertius ipso,
Atq; erit in triplici par mihi nemo foro.

Martialis locus à Domitio deprauatus.

Quos ille in scholis cum suis sectatoribus sic definiebat, vt tria fora Romæ esse dicet, in quibus iudicia redderentur, Latinum scilicet, Romanum & vetus: quòd in commentariis à se editis referre non dubitauit. Sed quum legissemus fora multiplicia Romæ, in quibus forensia negotia & iudicia actitarentur, Romanumque forum, Latinum quoque & vetus dici, tenuit nos admiratio, quòd vir ille ingenio alioqui exculto strictim & inexploratè rem non prætereundam, pertransierit. Nam & Romanũ forum in comitio legimus inter Capitolium & Palatium, vbi rostra, ædes Saturni, Castoris & Pollucis templa fuere, quod Latinum forum dictum est. In quo Romani magistratus, finito honoris tempore, imperii insignia dimittere assuerant: ad quod populus frequens conueniebat, sicut ad comitium senatores, ibique Pauli basilica mille & quingentis talentis exacta, quæ mox Fuluiæ dicata fuit: licet aliam opimam, in qua senaculum erat, quòd in ea seniores assidebant: & aliam Juliam, cuius constituendæ præfectus Vitruuius fuit: & aliam Portiam, quam Cato Censorius magna mole construxit, basilicas fuisse legamus. Alterum verò Cæsaris forum dictum est, vbi Veneris templum ab eo extructũ fuerunt. Et Augusti forum, quod cum æde Martis vltoris Augustus sua impensa instruxit, ornauitque: Vetus quoque forum boarium legimus, in quo ædes Herculis rotunda, matris Matutæ, & Pudicitiæ patriciæ sacella. Ibi etiam bos ex ære Ægginetico fabrefactus. Quintum fuit olitorium iuxta quod ædes Spei & Pietatis, quam Marcus Acilius Glabrio duumuir dedicauit. Junonis Matutæ & Fauni templa fuere, vbi lactariam columnam fuisse Pompeius memorat, in qua infantes lacte alendos deponebant. Forum quoque Cupedinis, macellum appellari, quod cupedinarium dicunt: cuius generis in Thessalia & omni Græcia frequentia fuere. Præter quæ Piscarium & forum Neruæ, cui Transitorio nomen erat, Pistorium in Auentino, Ulpium & Palladium. Sed Piscarium iunctum Boario dicunt fuisse secundum Tybrim, iuxta Jani templum ad Janiculum, quod quidam Junonium vocant, sicut fora publica iuxta

Forum Romanum. *Comitium.* *Basilica opima, Iulia. Porcia.* *Forum Cæsaris.* *Forum Augusti.* *Forũ vetus.* *Forum boarium.* *Forum olitorium.* *Columna lactaria.* *Forum cupedinis.* *Piscarium.* *Vlpium.* *Palladium.*

Veneris

Veneris phanum & alia, vt Traiani, vbi columna integra mirabili structura hodie superest, iuxtaque forum Neruæ & forum suarium, à sequutis Principibus præcipuis operibus ornata. De foro autem veteri, quod in eo causæ actitarentur, quantum commemini, nec reperitur quicquam, nec traditur, nisi vnum idemque Romanum, vetus, & Latinum forum dicant fuisse. Sed quod nos sentimus quodque probabilius putamus de triplici foro, profecto sic est: primum forum Romanum iuxta comitium fuisse, in quo de iure controuerso respõderi solebat: cumque Cato Censorius, ne populus litibus assuesceret, acutis lapidibus sternendum putauit: quem postea Marcellus Octauia Augusti sorore genitus quo salubrius disceptantes operam forensi labori darent, velis inumbrauit. Constatque Julium Cæsarem, cum ius quotidie seuerissimè diceret, alterum de manubiis vnà cum æde Veneris genitricis, magnifica impensa & profusis sumptibus construxisse, cuius aream supra sestertium millies, & immenso constitisse autores tradunt: ipsumque suo nomine imposito, Cæsaris appellasse, in quo iudicia etiam reddebantur. Tertium diuus Augustus inter publica opera præcipuè forum cum æde Martis vltoris construxisse fertur cum porticu duplici, vbi Apollo eboreus videbatur: forique extruendi causam fuisse, hominum iudiciorumq; multitudinem, quæ videbatur (vt Tranquilli verbis vtar) non sufficientibus duobus foris, tertio indigere, quod Augusti nuncupatur. Ex quibus sine controuersia liquet, triplex de quo quærimus forum de Romano, deque Cæsaris & Augusti foro: in quibus lites actitari, & iudicia reddi consuerant, non de aliis intelligi oportere. Succurrit tamen in hac re notare, Spartæ forum Clarium vocari: apud Jones Panium: Argis gymnasium, quod Cyllarauium dixere. Athenis aliud, quod Ptolemæum: & apud Samios & Alexandrinos duo fora, Larua nuncupari, Athenis quoque Diphilum & Ceramicum, atq; Heliœum, quod erat omnium maximum, & Delphinum, & Palladium pro foris fuisse, aliaque ignobiliora, vt Parabiston maius, quasi absconditum & Trigonum. Fuit quoque Parabiston maius, in quo vndecim considebant iudices: & aliud forum, vbi Olæ ara, quam præcipue Athe-

Forum vetus.

Quod Quod per triplex forũ apud Martialem intelligendum.

Fora apud extraneos.

Olæ ara.

Athenienses colunt, & Batrachium, & aliud Puniceem, à coloribus: & in Thessalia liberum, atque in Pyræo Hippodromia, & Capuæ Albanum. Celebratur inter cætera Arginum forum sepulchro Donabi, qui insigni prudentia & astu præcedentes reges anteisse fertur: in quo lupus æreus cum tauro pugnans fatum Pyrrho regi, prædixere: & Magnetum sepulchro Themistoclis: sicut forum Antiochiæ, Germanici funere insigne fuit: & Megarensium, sepuchro Corœbi: in quo mirum proditur, vt oleaster longo æuo suspensa diu arma intra corticem admiserit: mox incisa, ocreas & galeas peperit. Et Celenarum, vbi Marsyæ pellis detracta ab Apolline, appensa visebatur. Mirumque prodi de Ariciæ foro ingenti chasmate in profundum hausto, magno & exitiali portento calamitatis futuræ. Tradunt Thaletem in loco Milesii agri vili & contempto sepeliri voluisse, prædiuinantem animo, in illo Milesiorum forum celebre quandoque futurum. Apud Persas verò fora duplicia fuere: vnum, quod liberum vocant, in quo honorati & præcipuæ nobilitatis viri principem locum tenebant, vbi regia erat: alterum in quo mercenarii & negotiatores, aliaque humilis turba diuertebāt. Capuæ quoq; fora distincta fuere: alia plebeiorum, quum plebs à patribus dissentiret, alia nobilium. In quibus enim nobiles erant, ne essent in contubernio sordidissimorum, ad illa infimo ordini accedere non licebat.

Donabi sepulchrum. *Themistoclis sepulchrum* *Antiochi sepulchrum* *Corœbi sepulchrum.* *Oleaster peperit.* *Thaletis sepulchrum.* *Fora duplicia apud Persas.* *Fora Capuæ.*

Quæ mulcta militares maiores & quæ minores militibus, & ob quæ delicta inferri solebant.

CAPVT XIII.

MVLCTÆ militares nonnullæ maiores, quæ capitis supplicio luebantur pleraq; minores, prout grauiter aut leuiter delictum esset, facinorosis & delinquentibus militibus, necessariò ad rem militarem exemplo, à ducibus inferri solitæ sunt: quibus sanciuerunt militaris imperii disciplinam, vt ignauus & contumax miles, prout segnis negligensq;, aut affinis culpæ fuisset, ita acri & seuero iudicio, vel leuiori pœna notaretur. Nam desertores seditiosos & fugitiuos, aut si loco, statione vel præsidio cessissent, tergave dedissent, aut è castris effugissent, tanqu[am]

Facit ad hoc cap. l. non omnes. ff. de re milit. *Capitalia crimina militum.*

pessimo

pessimo facinore adstrictos, capitali pœna plectere solebant. Nonnunquam vbi multitudo obnoxia foret, autores turbarum ad palum deligare, aut securi percutere: reliquæ verò multitudinis decimum quemque sorte ductum id supplicium petere peruulgata pœna fuit. Cæsar verò quum conniueret in cæteris, seditiosorum & desertorum accerrimus inquisitor, & punitor dicitur fuisse maximus. Traditur Alexander Macedo quendam castelli custodiæ præpositum ob desertam stationem nece mulctauisse, alterum desciscentem sagitta confixisse. Appius tamen Claudius humanius agens, ex his quos loco cessisse nouerat, decimum quemque in conspectu exercitus fuste percuti iussit. Juba rex asperior & durior, desertores qui loco amisso in castra aufugerant, cruce affixit. Inter cæteros Aufidius Cassius memoriæ proditur, nouo exemplo multis desertoribus manus detruncasse & pedes, asserens maiori disciplinæ fore, miserabiliter criminosum viuere, quam occidere. Seuerus autem Imperator, exactor alioqui grauis, vrbanas cohortes, quod neci Pertinacis consenserant, satis habuit, militaribus insignibus exutos, nudos destituere & dimittere. Antiqui tamen moris erat, vt qui aciem reliquissent, aut infrequentes ad signa conuenirent, fustuario plecterentur. Præsidio verò decessisse, semper capitale fuit. Si quæ verò cohortes signa fœde amisissent, nisi noxam cuius arguebantur, purgassent, in eas more maiorum quandoque capitali supplicio, plerunque leuiori pœna seuitum est. Quare pro frumento hordeum dare, vel extra vallum sine tentoriis relinquere, nonnunquam milites in prima acie inducere, aut districtis gladiis discinctos destituere, variisque ignominiis afficere solebant: vt his contumeliis coërciti, intentius mandata exequerentur, deincepsque ad subeunda pericula paratiores forent. Eos verò qui pugnam detrectassent, aut secessionem fecissent, quique erant fugæ & pauoris insimulati, quique segnes & cunctabundi arma cœpissent, leuissima nota erat, iureiurando adigere, non aliter quàm stantes, quoad stipendia facerent, cibum potumque capturos: aut traditio pugillarium, quos taciti statim legerent: quæ leuior censebatur nota. Augustus tamen decimam legionem contumacius parentem, cum ignominia totã dimisit. Ob minora

Punitio vbi multitudo peccasset.
Cæsar.
Alexander.
Appius Claudius.
Juba.
Auffidius. Cassius.
Seuerus.
Antiqui moris puni-tiones.

Minorum criminum punitio. *Ære diruti.* verò, & leuioris noxæ crimina, vel locum & ordinem in acie mutare, vel stipendium anni differre militibus, neque his æra procedere, qui ære diruti dicebantur, aut in politia vel in frequentia notare, vel citra commoda stipendiorum exautorare, vel locum in quo tenderent in castris, adimere: illosque sine pellibus tabernacula habere, vt humi & sub diuo accubarent, vel ne in oppidis hybernarent, inhibere solebant. *Notati in politia.* In politia autem & in frequentia notabantur hi, qui rudibus & parum nitidis armis, vel strigosiori equo & macie effecto vtebantur, quique prædicto ad pugnam die, occasionibus quæsitis, contumacius parent: quæ mora excusabat, si funeris paterni, vel sacrificii gentilis, auspiciive, aut morbi sontici, vel feriarum causa ad constitutam diem non adessent. Qui verò arma alienasset, aut illa amisisset, propter inertiæ turpitudinem, æque ac desertor morte luebat. *Græci.* Apud Græcos verò, militari erat iure cautum, vt qui miles scutum in acie amisisset, capite lueret: qui verò gladium, leuiori pœna notaretur: quia maioris disciplinæ, se ab hoste tueri & præstare incolumen, quam cum sua pernicie hostem perdere, semper summi duces putauere. Quod Scipionis Æmyliani verbum fuit, malle se ciuem seruare, quam multos hostes perdere. *Archiloch⁹ à Lacedæmoniis eiectus.* Quare Lacedæmonii Archilochum poëtam vrbe exegere, quod carmen scripserat, in quo suadere visus fuit, satius esse arma quam vitam in acie amittere. *Germani.* Germanis quoque, qui scutum amisisset in bello, à publico concilio & sacris arcebatur. In transfugas verò velut maiori crimine obnoxios, & patriæ ac ciuium proditores, capitali pœna plerunque sæuitum est. Hi enim semper venia indigni fuere, sicuti proditionis insimulati. *F. Maxim⁹* Quamuis Q. Fabius Maximus illorum, qui contra religionem iurisiurandi ad hostes transfugerant, dextras amputari mandauit, hoc animaduersionis metu sub disciplina & in officio fore arbitratus. *P. Scipio.* A Publio tamen Scipione in perfugas & fugitiuos fuit acerbe consultum. Siquidem ex Romanis, qui rupto imperio ad hostes transfugerant, in crucem efferri: nominis verò Latini, securi percuti iussit. *Aphricanus posterior.* Posterior Aphricanus transfuges bestiis obiecit, *Paulus Æmylius.* *Paulus Æmylius* elephantis. Germani arboribus suspendunt, ignauos & imbelles palude mergunt. Qui verò captiui in hostium potestate

sua desidia venissent, his armis & ordo militandi mutatus fuit, vt equites in peditum, pedites in funditorum alas transcriberent: vtque locum extra castra assignatum, vallo & fossa non communirent. Quare Domitius Corbulo à Nerone in Armeniam missus: duas alas & tres cohortes, quòd hosti cesserant, extra vallum sine munimento tendere iussit. Artaxerxes Medum qui transfugerat, & rursus rebellarat, pro insigni ignominia iussit scortum capite circumferre nudum. Quin etiam summis ducibus, si quid deliquissent, ignominiæ loco detrectas vestes flagellari, & pro capite depilando tiaram depilari iussit. Titus Vespasianus tam seueræ disciplinæ fuit, vt militem ab hostib. captum, qui solutis vinculis ad castra refugerat, vltra militare non siuerit, nec illi arma crediderit, quòd viuus ab hostibus capi permiserit. Sertorius verò, vt disciplinam exemplis stabiliret cohortem propter obscœnitatem morum & immodicas rapinas ad vnum interfecit. Daci cùm malè pugnassent, hac fuere ignominia notati, vt cubantes capita loco pedum ponere, & ministeria vxoribus præbere cogerẽtur. Xerxes quoq; vt Babylonios, quorum ductu defectiones ad hostes fiebant assiduè, reprimeret, cauit edicto vt i arma ne ferrent, sed cauponæ indulgerent, tibiis psallerent, & scorta alerent. Sicut Leontini, ne res nouas molirentur, à Phalaride conuiuiis & vinolentiæ relicti sunt. Cyrus quoque Lydis superatis, cùm essent infidi & damnosi, imperasse fertur, vt dimissis armis, iocis & nequitiæ vacarent, talaresque tunicas ferrent. Ideò Lydius ornatus, mollis & parum virilis habitus: quod de Aristodemo tyranno proditur, qui optimatum filios, ne quid contra se moliri possent, calamistratos incedere, & tortis crinibus ornati, talares pictasque tunicas induere iussit. Cato autem in Hispania contra continuas defectiones salubri remedio prouidit: ne desciscerent, vt oppidorum mœnia sub idem tempus dirui iuberet. Seuerius Romani: nam legionem licentia corruptam, quod Rhegium in cuius præsidio erant, occupassent, Genutius consul millia hominum quatuor exautorauit totam & in foro percussit. Sæpius verò exilium, vt relegati & capite minuti procul à lare senescerent, & ita ignominiam finirent, ignauis & contumacibus datum comperimus. Marcellus autem, milites à quibus orta esset fuga,

Domitius Corbulo.

Artaxerxes.

T. Vespasianus.

Sertorius.

Daci.

Xerxes.

Phalaris.

Cyrus.

Lydius ornatus.

Cato.

Genutius consul.

Marcellus.

quiqueꝗ pauore signa reliquissent, sequenti pugna inter primas acies frequenter induxit, vt quid ignominiæ acceperant, aliis prœliis periculo expiarent. Fuit illa etiā nota ignominiæ non parua, quali Calphurnius Piso consul, & demum Octauius Augustus affecit milites, vt tunicatos discinctosque per totum diem cum decempedis plerunque cespitem portantes, ante prætorium stare, vel obsoleta toga & tunica discincta. nudis pedibus ante principia adesse iuberent, vel vt fossam fodere discincti cogerentur: vt eo habitu & specie deformi in omnium conspectu præ se ferrent insignem memoriam flagitii ignominiæque acceptæ. Est autem decempeda lignum quo latifundia metiuntur, & in partes diuidunt, oblongum pedibus decem. Tametsi diuerso quisque more agros metiri soleat: quippe in Ægypto æstuaria & fossas funibus metiuntur, aut passibus, in Hispania iugis in Campania versibus, circa Persidem schœnis, alii parasangis: alibi pertica, cui nomen Acæna: agricolæ iugeribus, nonnulli stadiis metiri solent agros, camposque. Lucius verò Calphurnius consul, haud ab simili exemplo præfectum equitum, quòd arma hosti tradidisset, laciniis abscissis, discincta tunica, & nudis pedibus ad principia per omne tempus militiæ adesse iussit. Fertur Pescennius Niger ob subtractum gallinaceum commanipulones hac affecile ignominia, ne focum facerent, néve cocti quid obsonii sumerent, sed pane & frigidis vescerentur. Tyberius verò nimis seuerè. nam prætorianum militem ob subtractum pauonem capite puniuit. Militem verò militiæ gradu deiicere, aut exautorare, vel equum illi adimere, ipsumque vitibus aut virgis cædere, seu equos detrahere, vel hastas dare iubere, quæ censio hastaria dicta est, hæc & eiusmodi, non pro leui noxa, sed pro acri delicto, magnæ animaduersionis loco à ducibus inferri solita sunt. Hastas dare iubebantur milites, quibus propter probra ignauiæ & luxuriæ, hasta adimebatur. Etenim sicut gloriæ causa fortes viri donabantur hasta pura, hi qui primum victores in prælio fuissent: ita ignauis & contumacibus adimebatur. Hoc notabat, tanquam spes merendi stipendia illis adempta foret. Quinetiam multi obeso & præpingui, quòd cutē nimis benè curasset, & nimia sagina grauis esse

Ignominia.

Decempeda.

Agrorum apud alios alia dimensio.

L. Calphurnius.

Piscennius Niger militum.

Tiberius.

Censio hastaria.

Hastam dare vel adimere.

Milites obesi.

esset, aliquando equum duces ademere: id quod magnum Agesilaum fecisse legimus. Augustus tamen his, qui maiores quinque & quadraginta annis equum retinere nollent, reddendi equi gratiam fecit, illosque velut emerita militia dimisit. Apud Thurios lex erat militaris, vt contumax miles, desertor, vel transfuga, muliebri veste amictus, ob ignominiam vinctus teneretur. Spartanis tam seuera militiæ disciplina fuit, vt miles qui in acie scutum amisisset, capite lueret. Idem probro militiæ aut ignominia notabant. Qui probro notabatur, eum nemo igne, nemo alloquio impartiuit. Ignominia notabatur, qui fugax esset, desertor aut transfuga. Apud Ægyptios, qui milites ordines reliquissent, aut dicto non parerent, vel iniussu in castra rediissent, de gradu deiecti, ad inferiorem redibant statum. Si verò ducis consilium hostibus palam fecissent, lingua mulctabantur. Fuitque moris apud Syracusanos, vt hipparchi, hoc est, equitum præfecti, militum nomina in tabulis scriberent, illorum, qui in acie ordines deseruissent, vt post prælium pœna notarentur. Quòd & Xerxes fecisse dicitur, vt virtutis & ignauiæ cuiusque testis & spectator esset. Cyrus autem quem militem extra ordinem inuenit, quique proditionis causa dedisset terga, capite puniuit. Nec prætermittendus est Agesilaus, qui quum in bello Peloponnesiaco quosdam Asiaticos in veste munda & nitida, corpore verò desides videret & ignauos, ea affecit ignominia, vt vestibus nudatos, per castra incedere cogeret, illorumque amicula fortibus viris, quorum in bello virtus enituit, dono daret. Hoc quoque loco pœnæ militaris fuisse traditur, iubere ignominiæ causa militibus audacioribus, qui nec animi, nec consilij haberet, venam solui, quæ non tam pœna, quam medicina fuit, vt superflua sanguinis parte defluxa, se magis intra gyrum rationis continerent. Illud, quoque notandum, quòd inter animaduersiones militares leuissima est admonitio, castigatio minor, deprensa maior, ignominia maxima. Ideò milites, in quos lege militari, castigatione aut admonitione animaduersum est, non propterea ignominia notati erant. Quodque milites quamuis graui ignominia affecti essent, si tamen ad officium redeuntes, semel atque iterum benè nauatam

Agesilaus. *Augustus.* *Emeritorum ætas.* *Thurii.* *Spartani.* *Ignominia notati.* *Ægyptii.* *Syracusani.* *Xerxes.* *Cyrus.* *Agesilaus.* *Militibus præter modū audacibus vena soluebatur.* *Ordo animaduersionū in milites.* *Ignominia solutio.*

gatam reipublicæ operam præstitissent, singulaque aut bina ex hostibus spolia retulissent, aut digno aliquo facinore flagitii labem aboleuissent, tunc demum vno atque altero felici prælio priori culpa correcta, & obliterata memoria dedecoris noxa atque ignominia soluti, & in eo quo prius erant gradu restituti, pristinam dignitatem & honoris gradum, quibus antea functi erant, quandoque reciperent. Notatumque & illud est, perraro bis delictum Imperatores venia dignum putasse: quia iuxta verbum Lamachi, summi ducis non est in bello bis errare, vbi si quid ostenditur perperam temeritate vel inscitia, emendari non potest: paruaque in bello offensa, magnarum sæpe rerum momenta facit.

Lamachi dictum.

Qui solennia in Herculis sacro ad aram maximam seruabantur, & quæ apud exteros, quæve ara Herculis Romæ fuerint.

CAPVT XIV.

Ara maxima Herculis

POST vrbem conditam Romulum vrbis autorem sacra Græco Herculi, ara illi erecta, quæ maxima dicta est, vt ab Euandro constituta erant, fecisse, eaque posteris mansisse, literis proditum est. Quæ ara ante Romulum religiosissima fuisse traditur, eamque ipsum Herculem Ioui inuentori, si amissas boues reperisset, dedicasse fama vulgauit. Hoc enim sacrum Euander instruit primus post Marathonios, qui primi diuinos honores Herculi dedere: Potitiis & Pinariis, qui ex clarissimis familiis ea loca incolebant, ad sacrum adhibitis. Traditumque memoriæ est, Potitios sacris præsto fuisse: & propitiato deo, extis solennibus depastos: Pinarios vero extis adesis ad reliquam dapem venisse. Inde institutum mansisse, ne extis solennibus vescerentur in posterum: ipsique Potitii eorumque posteri, ab Euandro edocti, multis post tempestatibus antistites templi, sacris & cæremoniis præfuere: donec sublata Potitia gente, seruis Publicis tradita sunt. Appius enim Claudius censor, sublato Potitiorum genere, cui ad aram maximam familiare id sacerdotium fuit, seruis quos docuerat, sacra delegauit. In quo id traditur mirum, vt triginta puberes, qui reliqui Potitiæ familiæ manserant, cum omni stirpe intra annum extincti fuerint. Ipseque Appius huius autor facinoris, ob hoc amissum, in ex-

Iupiter inuentor.
Marathonii
Potitii.
Pinarii.

App. Claudii facinus.

in extremum vitæ exitium penè lapsus sit: & siue casu, siue consilio deorum immortalium, luminibus orbatus, calamitosam vitam egerit. Fuit autem hæc ara in Capitolii faucibus, iuxta Carmentalem portam, & forum boarium: in qua proprium erat, vt iuuencus indomitus sua Herculi victima mactaretur: cui, & Fauno, viam profecturi sacrum facerent. In qua propria quædam huic aræ debita solennia præter aliorum instituta mansere, quæ præterire non erat fas. Siquidem in eo prætor, aut pontifex qui rem diuinam facit sola lauro, nec alia coronatur fronde. Cumque mulieribus adesse sacris, & rem diuinam facere omnibus ferè liceat, Herculis tamen sacrificio adesse, vel exta tangere, aut vesci, aræve admouere manus, aut solennia videre, religio non sinebat. Et cum in sacrificiis deorum, qui rem diuinam facit, capite operto numina adire, adorantesque veste ad caput obducta sacris interesse debeant: apud aram Herculis maximam, dum sacra fiunt, dumque litatur, omnes capite aperto & inuelatos esse decet. In qua præter aliorum morem, nec lectisternium fieri, nec puluinas suscipi poterat: in quibus quoque sacris seruatum legitur, vt sedentes epulis vescantur solennibus, quum in cæteris stantes & saltabundi vesci soleant. Cumque in omni precatione, qui vota effundit sacerdos, Vestam & Ianum, aliosque deos præscriptis verbis, & composito carmine aduocare soleat: illos tamen, qui ad aram maximam sacrum faciunt, faciunt, alium quàm Herculem Deum aduocare non decebat: quippe cùm in Herculis templum deorum nemo admittatur, neque alterius dei aram effigiemve, sicut in cæteris phanis, videre fas est, ita more tradito, vt manè simul et vespere ad arã maximam sacrum fiat, quum in cæteris matutinum tantummodò tempus hostiis immolandis dicatum sit. Fuitq; obseruatum, vt ab eiusmodi sacris nedum serui & liberti, sed & canis arceatur, sicut ab arce Atheniensium, vbi Mineruæ, & à Delo, vbi Dianæ templum fuit, arcebatur, quod impurum, & procax animal esset. Neq; fas visum, sacra Herculis, qui libertatem impartiuit, quique ex seruitute gentes exemit, nisi liberos attrectare. Quod Platcensibus in vsu erat, vt dum manibus illorum, qui pro Græciæ libertate ceciderant, parentant, & supremum exhibent offi-

Ara Herculea locus.
Sacrificium Ceremonia solennes in ara maxima Herculis obseruari solita. De hoc cap. 19. & 22. huius l.
Canis sacris eiectus.
Platcẽses in parentationibus, mancipia arcebant.

Coi. officium mancipia procul arceant. Cuius exemplo Coi rem diuinam Junoni exhibentes, à solenni epulo seruos abegere. Traditum, verò est Rhodi, Lindi incolas nouo ritu Herculi immolare: nam maledictis ludibriisque verborum Herculi litant, iunctis bobus. Si quid verò honesti probique in sacrificio prolatum dictumve fuisset, tanquam ominosum specie religionis crimen erat. Idem in sacris Eulcusinis, quæ magna dicta sunt, factitatũ comperimus, in quibus mulieres mutuis probris conuitiisque se incessere, & maledictis solent conuiciari. Et in festo quod Lenæum Athenienses vocant, fœda conuicia per risum & iocum inuicem poëtę iactitant, & contumeliis se lacessunt. Apud Coos autem sacerdos muliebri veste amictus, & mitra caput ornatus, Herculi sacrum facit, & victimam cædit, sicut in Attide viri ornatu muliebri, mulieres virili, Veneri rem diuinam faciunt. Cui persimilis est, quod in Mutinini sacello mulieres togis prætextatis velatæ Romæ sacrificant. Nonnulli conturnice, vt Phœnices, plerique humana victima, & Chartaginenses, Herculi litant. In Pantheo quoque statis diebus in sacris Herculis mactabatur homo, fœdo facinore & perniciali exemplo. Fuitque literis proditum, ab ignauis vota Herculi & preces effusas non exaudiri, quod soli strenuo & peruigili prosperos successus faceret & propicius foret. Sed præter hanc aram fuit alia Victoris Herculis in foro boario : qui triumphalis dictus est, cuius statua ab Euandro sacrata triumphi die, habitu triumphali ornabatur. Alia ad circum maximum Cereris & Herculis qui custos cognominatur à Sylla ex prædicto Sibyllinorum carminum, vt multi autumant, erecta & constructa. Templum quoque Herculi iuxta Tyberim mirabili structura olim fuisse legimus, in quo ex decimis sacrum fit, vbi duæ aræ, exque earum altera mulieres degustare, ex altera viros tantum vesci fas erat. Ad portam quoque trigeminam Hercule Victoris cognomento fuit, atq; in eodem boario foro ædes Herculi rotunda præcipuæ admirationis, ad quam nec canes nec muscas ingredi opinio est, sicut Achillis ædem ante Borysthenem nulla ales ingreditur. Fuit præterea Hercules cognomento Oliuarius, & Hercules Cubans. Fuisseque Herculi & Musis communem aram

Lindorum sacra maledica.
Sacra Eleusina & Lenea, maledicta.
Veneris sacrum in Attide.
Sacra alia & diuersa Herculis.
Carthaginenses
Ara victoris Herculis.
Ara Herculis lustis.
Herculis templum.
Hercules victor.
Herculis ædes rotunda.
Ædes Achillis.
Hercules Oliuarius & Cubans.

aram circo Flaminio, à Fuluio Nobiliore ex censoria pecunia constructam, mox à Martio Philippo Augusti tempore sacratam fama vulgauit. Sed præter hæc templa, quæ in summa religione & cultu maxima fuere, fuit Hercules Conopias apud Oetæos ab Erythræis Hippotonos, à Celtis Ogmyos, ab aliis Alexicacos, quasi depulsor malorum cognominatus. Feruntque templum Iolao nepoti ab Hercule constructum, tantæ maiestatis incolis fuisse, vt si à solitis deficerent sacris, muti euaderent: rursus si sacra se perfecturos vouerent, in pristinam restitui sanitatem. Præcipuæ verò admirationis apud Persas colitur Hercules in monte, cui nomen Sambulos, qui per quietem sacerdotes monere dicitur, vt quos venatui sistant ornatos, qui quum per nemora & saltus diu vagati fuerint, nullo rectore nocte redeunt ad stabula vacui pharetris, mox omnes saltus feris confossis constratos reperiunt, ita vt multo venatu incolæ ditentur. Apud Athenas verò Cynosarges templum Herculis, gymnasium & lucus, maximi nominis erant. quæ Philippus impotenti ira deuastauit, & incendit. Hoc etiam licet animaduertere, ab Iliensibus Herculi sacra celebrari vetitum, quod illum Hercules olim depopulatus esset, eum propterea odio prosequuti perniciali. Sicut apud Thraces, mulieres tanto flagrarunt odio, quod Orpheum discerptum à mulieribus dicerent, vt viri vxoribus stigmata inurerent, in Orphei vltionem. Et Lemnii cum Vulcanum colant, quod apud eos nutritus foret, Venerem quod Marti se miscuisset, velut adulteram adeo contempserũt, vt nemo illi sacrum faceret. Tenedii quoque Achillem, quod Tenedum deuastasset, ita infensum habuere, vt sub plicio afficeretur, si quis restituto templo Achillem nominasset. Contra verò Syracusanis Herculem promptum numen, & maximi cultus fuisse, quod ope Proserpinæ Cerberum ex inferis eduxisse dicerent. Caucasii etiam produntur Herculem summis percolere honoribus, quod Prometheum vinculis exoluisset: Ioui & Mineruæ infensi, pleni persuasionis, tanquam Prometheo satisfaciant, quod igniferis sagittis aquilas & illorum nidos incendant, fœtusque euastent & depopulentur. Ferunt Sibas citra Indum, adeò Herculem velut gentis autorem

Herculis & musarum ara communis.

Templ. Herculis ab Iolao constru. Herc. cultus apud Persas.

Apud Athenienses

Herc. Iliensib. inuisus.

Mulieres apud Thraces odiosæ viris.

Sic Venus apud Lemnios.

Et Achilles apud Tenedios.

Syracusani.

Caucasii.

Siba.

Tirii. *Gaditani.* *Hercules plures.* *Iones 300.* *Orphei 5.* *Veneres quatuor* *Iouis filii.* *Neptuni.* *Monstrosi.*

fem coluisse, vt pellibus amicirentur, vt Hercules clauas gererent, illasque bobus & equis inurerent. Sicut Tyrii & Gaditani Herculem magni numinis instar habuere. Fuitque memoriæ proditum, Herculem non vnum fuisse, sed plures. Nam præter Tyrinthium etiam Argiuum, Thebanum, Libycum, Cretensem & Ægyptium legimus. Denique Varro Hercules tres & quadraginta, ac Ioues trecentos enumerat: Cicero sex fuisse dicit. Græci verò Orpheos quinque fecere, & Veneres quatuor. Sicut enim præstantissimos & summa prudentia viros, Iouis filios, vt Æacum & Minoa, & semideos, qui à Ioue genus ducunt: ferocissimos, Neptuni, tanquam è mari genitos, vt Cyclopes & Læstrygones: monstrosos verò & ignobiles e terra editos vetustas nuncupauit, vt Tityum & Antæum: ita omnes, qui vario & solerti ingenio fortissimum aliquod facinus gessere, vel periculis subleuandis hominibus profuere, aut alicuius ingenuæ artis autor vel princeps foret, à maioribus Herculis nomina tulere. Sed quod de Libyco Hercule dictum est, meminisse oportet, quod hic Libycus Ægyptius nuncupatur, qui Nilo natus Phrygias literas primus inuenisse, & per manus posteris dedisse traditur.

Hercules qui appellati. *Hercules Libycus.*

Quo tempore primum prætores creari cœpere, & quod ius, quave illorum potestas fuerit.

CAPVT XV.

PRODITVM memoriæ est, ab ortu vrbis ad annum ferè trecentesimum & nonagesimum, prætorem, qui ius in vrbe diceret, nullum Romæ extitisse. Fuerat enim hoc consulis munus, & illorum, qui in summo erant magistratu, super iure controuerso respondere. Sed quia à iure dicundo, ingruente bellorum tumultu, persæpe eos auocari oportebat, prætore ac proprio magistratu, qui ius in vrbe diceret, opus esse visum fuit. Igitur quo tempore tribuni militum consulari potestate esse desiere, quum iam de consulibus ex plebe creandis magis contentionibus agitari cœptum esset, eaque res inuisa patribus infamisque haberetur, neque aliter sedari videretur posse, tum primùm leniendæ multitudinis causa, vt consul etiam de plebe fieret, à patribus est impetratum, inuicemque ipsa plebs, vt prætor vnus ex patribus crearetur, qui ius in vrbe red-

be redderet, haud dubie assensit. Fuit enim is Spurius Furius Marci filius primum prætor ex patribus, eique vt aliquibus honoris insignibus conspicuus foret, curulem sellam, vt consuli dictatorique, & eadem auspicia esse voluere. Nec diu apud patricios honos iste mansit. Namque haud diu post Q. Publius Philo primus de plebe aduersante senatu prætor factus est: communicataque tam prætura, quàm consulatus cum plebe fuit. Sed cùm prætores magis ex vsu Reip. viderentur, ita breui illorum numerus auctus fertur, profectò vt mirum sit quàm facilè coaluerint. Quippe latius propagato & aucto imperio, quo tempore Attilius Colatinus primo Punico bello dictator extra Italiam duxit exercitum, cùm obire tantum munus solus non posset, duo prætores creati, exque his alter vrbanam, alter peregrinam iurisdictionem sortiti fuere. Et quia plerunque vsu veniebat, vt vrgentibus hinc inde hostibus, & multiplici bello ingruente, ferro & armis decernendum foret, prætores sicut consules, prouincias sortiri, hisque & exercitibus cum imperio præesse cœpere, ibique non solum ius dicendo, sed armis imperitando imperium exercuere. Ipsis enim licet ad ius dicendum creatis, non tamen à belli cura vacatio dabatur. Qui tametsi in imperio esset, iura tamen prouinciæ sine decreto senatus aut populi iussu mutare non poterant. Neque diu post, primo Punico exacto bello, cùm Galli transalpini in Italiam irrumperent, quatuor prætores creati lege Bebia fuere: quæ iubebat, a ternis ad quaternos creari licere. Mansitque hic numerus ad primum ferè Macedonicum bellum: quibus & belli summa commissa fuit, illorumque auspiciis egregiæ res gestæ plerunque sunt. Tunc quoque additis prouinciis, & magno incremento rebus auctis, cum M. Cato Sardiniam obtineret, Siciliaque & Hispania imperio accreuissent, magisque indies prætores ex vsu forent, illorum numerus auctus fertur, vt seni crearentur. Post temporum verò curricula, quibus Cornelius Sylla Remp. in dominationem vertit, cùm plures de parricidiis, de sicariis, de falsis leges tulissent, vt essent, qui eas tuerentur, quatuor qui de criminibus inquirerent, veteri numero adiecere, ita vt decem crearentur. Mox Iulius Cæsar numerum

Sp. Furius primus prætor.

Prætorũ numerus auctus. l. 2. §. deinde ff. de orig. iur.

Prætor vrbanus & peregrinus.

Prætores prouincias sortiti.

Prætores 4. Lex Bebia.

Prætores.

Pratores 10. *Pratores 12.* rum ampliauit: nam præter hos annonæ & rei frumentariæ præfecit duos, ad inuehendos commeatus, qui frumentarii seu Cereales dicti: quibus vt ne quid commeatus frumentique vrbi deesset, præuidere præcauereque negotium erat. Et mox alios qui ærarii curam agerent, *Pratores 16.* adiecit. Diuus deinde Augustus sedecim expleuit numerum, *Pratura cādidati 12.* tametsi præturæ candidatos duodecim ab Augusto editos, autores sint: quem numerum non excessurum Tiberius iureiurando firmauit. Demum diuus Claudius alios constituit, qui efficientium voluntates tuerentur, & de fideicommissis ius dicerent, quos fideicommissarios *Pratores decem & octo.* vocauit: quo tempore ad decem & octo prætores, quod nunquam antea factum, excreuit numerus. & Et cum pupillis tutores à consulibus ante poscerentur: Marcus Antoninus Philosophus, omni doctrina homo eruditus, cuius pleraque extant egregia facinora militaria, vt diligenti disquisitione tutores pupillis darentur, proprio magistratui eam curam demandauit, qui Tutelaris dictus est. De- *Magistratus tutelaris.* nique nullo præfinito nnmero tot fuere, quot expedire reipubl. visi sunt: quod lege prætoris cauebatur, cuius verba subieci: *Juris disceptator qui priuata iudicet, iudicarive iubeat, prator iuris ciuilis custos esto: huic potestati* *Pratorum iure dicundo iurisdictio quàm lata fuerit.* *parento quotcunque senatus creuerit, populusque iusserit, tot sunto:* & infra: Quam lata autem in iure dicundo prætorum iurisdictio fuerit, multis documentis ostenditur. Nam & bonorum possessionem dare, & ad defuncti bona hæredem admittere, nonnunquam ius constituere, & vetus abrogare poterat, seruos manumittere, iudices delegare, tutores pupillis minime inuisos constituere: dolo vel metu lapsis, aut vi deiectis subuenire: de fide, deque iureiurando, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ: deque empto, vendito, locato, conducto ius dicere, suæ cognitionis erat. Læsos quoque immatura ætate vel sexu, in integrum restituere: edicta proponere, legem ad populum ferre: neve probitas aut innocentia fraudi cuiquam esset, cauere debebat.

Idq; in tabulis dealbatis, qua album pratoris dicebantur. In authent de litigiosis. § Iubemus col. 8. quorsum etiam spectat locus, si quis album pratoris corrupisset, &c.

Hac Iac. Omphalius.

Quin-

Quinetiam ferias concipere, ludis præesse, quadrigis emittendis signum dare, aquæ ductuum curam gerere, ædem dedicare, de gestis cuiusque magistratus disquirere, duumuiros, & decemuiros creare, bonis interdicere, quæque ad disciplinam publicam pertinerent, curare & prospicere: tum criminosos reos facere, officii prætoris erat. Rei autem criminis fiebant, vt accusator criminosum in ius ducat, & apud prætorem reum agat, his verbis: Aio te prouinciam depeculatum fuisse, aut crimen aliquod admisisse. Tunc si reus tacuisset, tanquam in conuictum lis dabatur: si verò esset inficiatus, inquirendo crimini præfixo die, à prætore accusatio constituebatur, & tunc in reum, vt noxam cuius arguebatur, dilueret, lege agebatur. Denique illud receptum est, absentibus consulibus, & in prouinciam profectis habendi senatus prætori Romæ ius fuisse, comitiisque præsidendi, de rebus quæ ad remp. pertinent, consulrandi, vrbi præessendi: atque idem ferè iuris, quod consules habere, nulla controuersia est. Nec me præterit, memoriæ datum esse, non modò super priuatorum causis, sed inferiorum quoque magistratuum, videlicet quæstorum & ædilium, prætori more prisco ius dicere licere: Itaque tam plebeios & humiles, quàm ædiles & quæstores, reliquosque magistratus, qui nec vocationem, nec prehensionem habent, apud prætorem in ius vocare cuiuis potestas est: quos in vincula duci iuberet, pro imperio & potestate & legitimis pœnis afficere poterat. Fertur quoque Octauius Augustus hoc munus prætori vrbano dedisse, vt popularium litigatorum appellationes cognosceret, prouincialium verò cognitionem consularibus viris ipse delegaret. Si tamen ipsi prætores prauè quid deliquissent, ex consulto senatus nonnunquam prætura deiecti fuere. Nam & P. Lentulus prætor & alii magnis criminibus circumuenti, abdicato magistratu: de gradu exturbati, malè administrati muneris pœnas dedere. Moris præterea fuit, vt sicut dictatores magistros equitum, consules sub se legatos habebant, qui eorum vices gerere, & quoties oporteret, munia obire possent: sic prætores quæstorum ope niterentur. Itaque prætores quæstoribus parentis affectu, & coniunctissimorum loco esse, vetusti iuris fuit. Tametsi prætores sicut consules non modò

Rei criminis quomodo fiebant.

Prætoris potestas absentibus consulibus.

Prætor etiã minoribus magistratibus ius dicebat.

Prætores de gradu deiecti.

Ordo magistratuum Rom.

Quæstores prætorum vicarii.

quæsto-

Praetori urbano plus decem dieb. urbe abesse non licebat.

Lictores Praetoris.

quæstorem, sed legatum vnum pluresve in prouincia habuisse, ipsisque quoties abessent, legionum & exercitus curam demandasse, compertum sit. Illud quoque non ab re fuerit meminisse, prætorem vrbanum plus decem continuis diebus Roma abesse non licere: ipsisque non duodecim, sicut consuli, sed vt inferior magistratus notaretur, sex tantummodo lictores cum fascibus Romæ, in prouincia verò sibi decreta, pro maiestate imperii, etiam cum securibus præire. Paulum tamen Æmylium cùm prætor in Hiberos duceret, cum duodecim lictoribus præturam gessisse autores tradunt. Credo equidem, vt dignitas consularis adiuncta prætoriæ videretur, vtque plus maiestatis inesset, ideo duodecim lictores præter præscriptum Æmylium in prouincia habere senatum voluisse. Fuitque animaduersum, prætorio viro, & qui fuisset prætura functus, toga prætexta vti licere: eundemque Æmylium non in purpura modò prætexta, sed trabea candida & ministris dealbatis, atque in equo albo præturam gessisse. Neque prætеrietim nomen prætoris & munus non Romæ tantum, sed apud Latinos populos & Siculos, atque in Sannio, & Campanos, exterasque gentes præcipuum fuisse. Nanque Ægyptiis loco censoris erat, cui portoria exigendi munus impendebat. Achæis bini prætores longo tempore imperitarunt, mox vnum accepere. Apud Macedones, Saguntinos & Syracusanos domi forisque iura dabant. In quo magistratu cùm esset Dionysius, gradum ad tyrannidem fecit. Apud Thebanos summam imperii tenebant, sicut fuit Epaminundas: & nisi præsente eo magistratus eligi nequibant. Sardium prætor, de bellis consultabat, & fœdera inibat. Ætolis, cùm de bello aut quouis negotio senatum consuluisset, dicendæ sententiæ ius non habebat. Epirotis & Atheniensibus prætor, thesmodeta, & belli dux, singulis annis sortito creabantur. Is autem, si quando bella mouenda, & armis decernendum foret, militum delectus habere, legionesque & turbas conscribere solebat: quam præturam Nicias cum Pericle aliquando gessisse fertur. Nonnunquam Athenienses decem prætores militiæ præfecere, qui per vices castris legionibus imperitarunt. In quo magistratu cùm esset Aristides, Milciadi cessit: ne in pugna Marathonia aduersus Datym

Toga prætexta prætorum.

Prætoris dignitas apud exteras gentes.

Darii

Darii præfectum in dissidium veniret, quum multitudine prætorum discrimen impenderet.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone, quando delicta non consummata, ac si perfecta fuissent, puniri debeant.

CAPVT XVI.

CVM Ciceronis orationem, quam pro Milone magnæ cura & summo ingenio elaboratam in foro dixit, multo cum verborum pondere & nitore, quandoq; legeremus, in qua ad exaggerandam inuidiam Clodii, seruum in æde Castoris cum sica, vt Pompeium trucidaret, deprehensum dicit, in hæc verba ipsum loquutum offendimus: Nisi quia res perfecta non est, ideo punienda non fuit: quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta: sed tamen puniendum certè nihilominus. Hactenus Cicero. An semper, inq; omni negotio praua hominum consilia, quæ exitum sortita non sunt, perinde legib. vindicanda sint, ac si cogitatum facinus esset admissum, in congressu ęqualium tunc me præsente quærebatur: vt si quis cum telo hominis occidendi causa deprehensus, ipsum non occiderit: vel qui venenum parauit, hominem non necauerit: an tanquam necem intulerit, perinde mulctandus & coërcendus pœna sit. Rursus, si extra cogitationis fines peccatum non excessit, vt quia mente conscelerata, quis agitat facinus, illudq; adhuc opere non inceptauit, neq; actu exequutus est, an nihilominus pari supplicio afficiendus fuerit. Et quantum intelligi ex veterum monumentis dabatur, distingui oportere putant: vt si homo magnum aliquod scelus, aut extremum facinus patrare inceptat, vt qua deorum templa funestis facibus incendere, phana depeculari, sacra prophanari, patriam, parentes, Lares, focosque hostibus prodere, necem parenti aut principi parat, aut eiusmodi damnata crimina in quib. magna calamitas, aut fædum exitum futurum est, procul dubio leges inceptum facinus, ac si consum̃atum esset, puniri voluerunt: nec solum autores sceleris, sed facinoris conscios. Non enim secus censuere eum, qui tam atrox dirúm ve facinus moliri ausus fuit, quiq, ad tã exitiale scelus animum induxit, perinde affici oportere, ac si illud opere consummasset. Idque exemplis patere, quod

lex

lex Julia in mœchos animaduertit, ac fures ac proditores

Græcorum lex.

æquè punit, qui adulterium furtúmve patrarunt, quam qui inceptarunt, etsi crimen non perfecerunt. Idem Græcis lege cauetur, vt tyrannorum filii velut facinoris conscii parentum crimina luant, & haud secus morte exilioque mulctentur, fœdaque, in eos exempla iræ inuidiæque exerceantur, tametsi Romana lege caueatur secus, quod in leuioris noxæ criminibus, & vbi non est tanta sceleris magnitudo, aliter statutum est. Tunc enim delinquentes peccato nondum absoluto, non vsque adeò criminibus obnoxii fiunt, nec sceleri ita se obligant, ac si opere executum esset. Sed prætoris arbitratu pœna modò maiore, modò minore, pro noxa, & quoad vsque ad facinus progressum fuerit, puniri oportet: vt nec à pœna immunes fiant, nec tam seuera legum disciplina, quàm qui effecere, puniantur. Idq; Ciceronem sentire sumus arbitrari, quum legibus hominum consilia, non euenta rerum, vindicari dicit: vt quia immanissimo reatu obnoxius fuit, qui cum sica Pompeii trucidandi causa deprensus fuerat, in quo totius reip. salus & maiestas imperii periclitabatur, haud dubiè pœna detestabili dignus erat, tametsi illud non consummasset, tanquam eo casu foret, quo hominum consilia incœpta, ac si exitum sortita fuissent, pœna coërcentur. Non sic autem vbi cogitationis fines crimen non excessit. Tunc enim cogitatio, necdum incœpto facinore, quia intra cordis arcanum facinus retinetur, neque satis apparet nequitia, quoad vsque deducta est, etsi Deo obnoxius fiat, qui scelus quamuis minimum animo præsumit: tamen crimen conceptum aut cogitatum facinus legibus pœnam nõ meretur: quippe voluntates (vt Cato inquit) neque legibus neque pœnis fiunt obnoxiæ. Huc pertinet illud Iuuenalis: *Nam scelus intra se tacitus qui cogitat, vllum Facti crimen habet:* scilicet Deo obnoxium inuisumque fieri, qui læsa conscientia, infandum facinus animo agitauit.

Iuuenalis. Satyr. 13.

Quod Theophrastus sensit, quibusdam viperarum morsibus tibicines mederi, probatum experimentum.

CAPVT XVII.

THEOPHRASTVS philosophus præstabili vir sapientia, Academiæ post Aristotelem successor, in reb. physicis & mathematicis magna doctrina & æstimatione fuit.

Eum

Eum literis mandasse accepimus, quibusdam viperarum morsibus cantus tibiarum aut fidicinum, atque alia organa artis musicæ modulare adhibita, aptissime mederi: quod & Asclepiades medicus literis prodidit, qui phreneticos mente imminuta & valetudine animi affectos, nulla re magis quam symphonia & vocum concentu ac modulis resipiscere, & sanitati restitui censuit. Fertur quoque Ismenias Thebanus plures Bœotiorum ischiadicos. & coxendicum dolore laborantes, incentione tibiæ bonæ valetudini restituisse. Tanta hominis naturæ cum harmonia consensio est. Quod cum credi vix posset, nuper in nobis, quum casu ad id incideremus, pro explorato & comperto fuit. Siquidem à tarantula, id est, phalangio percussos, quos vulgo Tarantos dicunt, haud aliter ex ancipiti morbo conualescere vidimus, quam si tibicē vel citharista iuxta eos diuersos modulos incinat, vt pro veneni qualitate, ita harmonia & audiendi illecebra capti, venenum illud vel ex intimo corpore dilapsum effundat, aut sensim per venas diffusum dilabatur. Tarantula enim aranei genus est, dirum animal, tactu pestilens: eam si casu spectes, futilem & sine noxa putabis: & sane reliquo anni tempore minime perniciosa aut exitialis, vix aliquid neruorum aut virium ad nocendum habet. Cùm vero æstu anni flagrantissimo, assiduo sole Apuliæ campos, vbi peculiare hoc malum existit, torreri cœptum est, tum maxime seu afflatu noxio, seu æstu accensa, morsu virulento pestiferam perniciem affert: cui tanta malo vis est, vt quemcunque morsu percusserit, nisi celeri remedio succurratur, aut stupor exitialis primo, deinde certa nex subsequatur necesse est: aut si qui forte vitæ damnum euaserint, veluti abalienati mente & semiuiui, continuo stupore & hebeti sensu oculorum auriumque affecti, vitam miserabilem ægerrime ducant. Huic pesti & tam præsenti malo, quantum prouideri humana diligentia valuit, vnum hoc salubri remedio esse compertum est, si protinus tibicen aut citharista varios concinat modos. Tunc enim morbo eiusmodi percussus, qui moribundus, & sermonis & oculorum sensus amiserat, quique nec ingredi, nec fari, neque aliquo sensu frui valuerat, mox vbi tibiam aut citharam admotam propius audit, illo miti sono &

Phrenetici vocum concentu resipiscunt.

Taranti.

Tarantula.

Coi.
Lindorum sacra maledica.
Sacra Eleusina & Lenea, maledica.

officium mancipia procul arceant. Cuius exemplo Coi rem diuinam Junoni exhibentes, à solenni epulo seruos abegere. Traditum, verò est Rhodi, Lindi incolas nouo ritu Herculi immolare: nam maledictis ludibriisque verborum Herculi litant, iunctis bobus. Si quid verò honesti probique in sacrificio prolatum dictumve fuisset, tanquam ominosum speciereligionis crimen erat. Idem in sacris Eulcusinis, quæ magna dicta sunt, factitatũ comperimus, in quibus mulieres mutuis probris conuitiisque se incessere, & maledictis solent conuiciari. Et in festo quod Lenæum Athenienses vocant, fœda conuicia per risum & iocum inuicem poëtę iactitant, & contumeliis se lacessunt. Apud Coos autem sacerdos muliebri veste amictus, & mitra caput ornatus, Herculi sacrum facit, & victimam cædit, sicut in Attide viri ornatu muliebri, mulieres virili, Veneri rem diuinam faciunt. Cui persimilis est, quod in Mutinini sacello mulieres togis prætextatis velatæ Romæ sacrificant. Nonnulli conturnice, vt Phœnices, plerique humana victima, & Chartaginenses, Herculi litant. In Pantheo quoque statis diebus in sacris Herculis mactabatur homo, fœdo facinore & perniciali exemplo. Fuitque literis proditum, ab ignauis vota Herculi & preces effusas non exaudiri, quod soli strenuo & peruigili prosperos successus faceret & propicius foret. Sed præter hanc aram fuit alia Victoris Herculis in foro boario: qui triumphalis dictus est, cuius statua ab Euandro sacrata triumphi die, habitu triumphali ornabatur. Alia ad circum maximum Cereris & Herculis qui custos cognominatur à Sylla ex prædicto Sibyllinorum carminum, vt multi autumant, erecta & constructa. Templum quoque Herculi iuxta Tyberim mirabili structura olim fuisse legimus, in quo ex decimis sacrum fit, vbi duæ aræ, exque earum altera mulieres degustare, ex altera viros tantum vesci fas erat. Ad portam quoque trigeminam Hercule Victoris cognomento fuit, atq; in eodem boario foro ædes Herculi rotunda præcipuæ admirationis, ad quam nec canes nec muscas ingredi opinio est, sicut Achillis ædem ante Borysthenem nulla ales ingreditur. Fuit præterea Hercules cognomento Oliuarius, & Hercules Cubans. Fuisseque Herculi & Musis communem aram

Veneris sacrum in Attide.
Sacra alia & diuersa Herculis.
Carthaginenses
Ara victoris Herculis.
Ara Herculis custis.
Herculis templum.
Hercules victor.
Herculis ædes rotunda.
Ædes Achillis.
Hercules Oliuarius & Cubans.

aram circo Flaminio, à Fuluio Nobiliore ex censoria pecunia constructam, mox à Martio Philippo Augusti tempore sacratam fama vulgauit. Sed præter hæc templa, quæ in summa religione & cultu maxima fuere, fuit Hercules Conopias apud Oetæos ab Erythræis Hippotonos, à Celtis Ogmyos, ab aliis Alexicacos, quasi depulsor malorum cognominatus. Feruntque templum Iolao nepoti ab Hercule constructum, tantæ maiestatis incolis fuisse, vt si à solitis deficerent sacris, muti euaderent: rursus si sacra se perfecturos vouerent, in pristinam restitui sanitatem. Præcipuæ verò admirationis apud Persas colitur Hercules in monte, cui nomen Sambulos, qui per quietem sacerdotes monere dicitur, vt quos venatui sistant ornatos, qui quum per nemora & saltus diu vagati fuerint, nullo rectore nocte redeunt ad stabula vacui pharetris, mox omnes saltus feris confossis constratos reperiunt, ita vt multo venatu incolæ ditentur. Apud Athenas verò Cynosarges templum Herculis, gymnasium & lucus, maximi nominis erant, quæ Philippus impotenti ira deuastauit, & incendit. Hoc etiam licet animaduertere, ab Iliensibus Herculi sacra celebrari vetitum, quod illum Hercules olim depopulatus esset, eum propterea odio prosequuti perniciali. Sicut apud Thraces, mulieres tanto flagrarunt odio, quod Orpheum discerptum à mulieribus dicerent, vt viri vxoribus stigmata inurerent, in Orphei vltionem. Et Lemnii cum Vulcanum colant, quod apud eos nutritus foret, Venerem quod Marti se miscuisset, velut adulteram adeo contempserũt, vt nemo illi sacrum faceret. Tenedii quoque Achillem, quod Tenedum deuastasset, ita infensum habuere, vt supplicio afficeretur, si quis restituto templo Achillem nominasset. Contra verò Syracusanis Herculem promptum numen, & maximi cultus fuisse, quod ope Proserpinæ Cerberum ex inferis eduxisse dicerent. Caucasii etiam produntur Herculem summis percolere honoribus, quod Prometheum vinculis exoluisset: Ioui & Mineruæ infensi, pleni persuasionis, tanquam Prometheo satisfaciant, quod igniferis sagittis aquilas & illorum nidos incendant, fœtusque euastent & depopulentur. Ferunt Sibas citra Indum, adeò Herculem velut gentis autorem

Herculis & musarum ara communis.

Templ. Herculis ab Iolao constru.

Herc. cultus apud Persas.

Apud Athenienses

Herc. Iliensib. inuisus.

Mulieres apud Thraces odiosæ viris.

Sic Venus apud Lemnios.

Et Achilles apud Tenedios.

Syracusani.

Caucasii.

Siba.

Tirii. Gaditani. Hercules plures. Joues 300. Orphei 5. Veneres quatuor. Jouis filii. Neptuni. Monstrosi.

rem coluisse, vt pellibus amicirentur, vt Hercules clauas gererent, illasque bobus & equis inurerent. Sicut Tyrii & Gaditani Herculem magni numinis instar habuere. Fuitque memoriæ proditum, Herculem non vnum fuisse, sed plures. Nam præter Tyrinthium etiam Argiuum, Thebanum, Libycum, Cretensem & Ægyptium legimus. Denique Varro Hercules tres & quadraginta, ac Joues trecentos enumerat: Cicero sex fuisse dicit. Græci verò Orpheos quinque fecere, & Veneres quatuor. Sicut enim præstantissimos & summa prudentia viros, Jouis filios, vt Æacum & Minoa, & semideos, qui à Joue genus ducunt: ferocissimos, Neptuni, tanquam è mari genitos, vt Cyclopes & Læstrygones: monstrosos verò & ignobiles e terra editos vetustas nuncupauit, vt Tityum & Antæum; ita omnes, qui vario & solerti ingenio fortissimum aliquod facinus gessere, vel periculis subleuandis hominibus profuere, aut alicuius ingenuæ artis autor vel princeps foret, à maioribus Herculis nomina tulere. Sed quod de Libyco Hercule dictum est, meminisse oportet, quod hic Libycus Ægyptius nuncupatur, qui Nilo natus Phrygias literas primus inuenisse, & per manus posteris dedisse traditur.

Hercules qui appellati. Hercules Libycus.

Quo tempore primum prætores creari cœpere, & quod ius, quave illorum potestas fuerit.

CAPVT XV.

PRODITVM memoriæ est, ab ortu vrbis ad annum ferè trecentesimum & nonagesimum, prætorem, qui ius in vrbe diceret, nullum Romæ extitisse. Fuerat enim hoc consulis munus, & illorum, qui in summo erant magistratu, super iure controuerso respondere. Sed quia à iure dicundo, ingruente bellorum tumultu, persæpe eos auocari oportebat, prætore ac proprio magistratu, qui ius in vrbe diceret, opus esse visum fuit. Igitur quo tempore tribuni militum consulari potestate esse desiere, quum iam de consulibus ex plebe creandis magis contentionibus agitari cœptum esset, eaque res inuisa patribus infamisque haberetur, neque aliter sedari videretur posse, tum primùm leniendæ multitudinis causa, vt consul etiam de plebe fieret, à patribus est impetratum, inuicemque ipsa plebs, vt prætor vnus ex patribus crearetur, qui ius in vr-

bere

be redderet, haud dubie assensit. Fuit enim is Spurius Furius Marci filius primum prætor ex patribus, eique vt aliquibus honoris insignibus conspicuus foret, curulem sellam, vt consuli dictatorique, & eadem auspicia esse voluere. Nec diu apud patricios honos iste mansit. Namque haud diu post Q. Publius Philo primus de plebe aduersante senatu prætor factus est: communicataque tam prætura, quàm consulatus cum plebe fuit. Sed cùm prætores magis ex vsu Reip. viderentur, ita breui illorum numerus auctus fertur, profectò vt mirum sit quàm facilè coaluerint. Quippe latius propagato & aucto imperio, quo tempore Attilius Colatinus primo Punico bello dictator extra Italiam duxit exercitum, cùm obire tantum munus solus non posset, duo prætores creati, exque his alter vrbanam, alter peregrinam iurisdictionem sortiti fuere. Et quia plerunque vsu veniebat, vt vrgentibus hinc inde hostibus, & multiplici bello ingruente, ferro & armis decernendum foret, prætores sicut consules, prouincias sortiri, hisque & exercitibus cum imperio præesse cœpere, ibique non solum ius dicendo, sed armis imperitando imperium exercuere. Ipsis enim licet ad ius dicendum creatis, non tamen à belli cura vacatio dabatur. Qui tametsi in imperio esset, iura tamen prouinciæ sine decreto senatus aut populi iussu mutare non poterant. Neque diu post, primo Punico exacto bello, cùm Galli transalpini in Italiam irrumperent, quatuor prætores creati lege Bebia fuere: quæ iubebat, a ternis ad quaternos creari licere. Mansitque hic numerus ad primum ferè Macedonicum bellum: quibus & belli summa commissa fuit, illorumque auspiciis egregiæ res gestæ plerunque sunt. Tunc quoque additis prouinciis, & magno incremento rebus auctis, cum M. Cato Sardiniam obtineret, Siciliaque & Hispania imperio accreuissent, magisque indies prætores ex vsu forent, illorum numerus auctus fertur, vt seni crearentur. Post temporum verò curricula, quibus Cornelius Sylla Remp. in dominationem vertit, cùm plures de parricidiis, de sicariis, de falsis leges tulisset, vt essent, qui eas tuerentur, quatuor qui de criminibus inquirerent, veteri numero adiicere, ita vt decem crearentur. Mox Julius Cæsar numerum

Sp. Furius primus prætor.

Prætorũ numerus auctus. l. 2. §. deinde ff. de orig. iur.

Prætor vrbanus & peregrinus.

Prætores prouincias sortiti.

Prætores 4.

Lex Bebia.

Prætores.

Prætores 10. *Prætores 12.* rum ampliauit: nam præter hos annonæ & rei frumentariæ præfecit duos, ad inuehendos commeatus, qui frumentarii seu Cereales dicti: quibus vt ne quid commeatus frumentique vrbi deesset, prouidere præcauereque negotium erat. Et mox alios qui ærarii curam agerent, *Prætores 16.* adiecit. Diuus deinde Augustus sedecim expleuit numerum, *Prætura cādidati 12.* tametsi præturæ candidatos duodecim ab Augusto editos, autores sint: quem numerum non excessurum Tiberius iureiurando firmauit. Demum diuus Claudius alios constituit, qui efficientium voluntates tuerentur, & de fideicommissis ius dicerent, quos fideicommissarios *Prætores decem & octo.* vocauit: quo tempore ad decem & octo prætores, quod nunquam antea factum, excreuit numerus. & Et cum pupillis tutores à consulibus ante poscerentur: Marcus Antoninus Philosophus, omni doctrina homo eruditus, cuius pleraque extant egregia facinora militaria, vt diligenti disquisitione tutores pupillis darentur, proprio magistratui eam curam demandauit, qui Tutelaris dictus est. Denique nullo præfinito numero tot fuere, quot expedire *Magistratus tutelaris.* reipubl. visi sunt: quod lege prætoris cauebatur, cuius verba subieci: *Iuris disceptator qui priuata iudicet, iudicarive iubeat, prætor iuris ciuilis custos esto: huic potestati parento quotcunque senatus creuerit, populusque iusserit, tot sunto*: & infra: Quam lata autem in iure dicundo prætorum iurisdictio fuerit, multis documentis ostenditur. *Prætorum iure dicundo iurisdictio quàm lata fuerit.* Nam & bonorum possessionem dare, & ad defuncti bona hæredem admittere, nonnunquam ius constituere, & vetus abrogare poterat, seruos manumittere, iudices delegare, tutores pupillis minime inuisos constituere: dolo vel metu lapsis, aut vi deiectis subuenire: de fide, deque iureiurando, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ: deque empto, vendito, locato, conducto ius dicere, suæ cognitionis erat. Læsos quoque immatura ætate vel sexu, in integrum restituere: edicta proponere, legem ad populum ferre: neve probitas aut innocentia fraudi cuiquam esset, cauere debebat.

Idq; in tabulis dealbatis, quæ album prætoris dicebantur. In authent de litigiosis. § Iubemus col. 8. quorsum etiam spectat locus, si quis album prætoris corrupisset, &c.

Hæc Iac. Omphalius.

Quin-

Quinetiam ferias concipere, ludis præesse, quadrigis emittendis signum dare, aquæ ductuum curam gerere, ædem dedicare, de gestis cuiusque magistratus disquirere, duumuiros, & decemuiros creare, bonis interdicere, quæque ad disciplinam publicam pertinerent, curare & prospicere: tum criminosos reos facere, officii prætoris erat. Rei autem criminis fiebant, vt accusator criminosum in ius ducat, & apud prætorem reum agat, his verbis: Aio te prouinciam depeculatum fuisse, aut crimen aliquod admisisse. Tunc si reus tacuisset, tanquam in conuictum lis dabatur: si verò esset inficiatus, inquirendo crimini præfixo die, à prætore accusatio constituebatur, & tunc in reum, vt noxam cuius arguebatur, dilueret, lege agebatur. Denique illud receptum est, absentibus consulibus, & in prouinciam profectis habendi senatus prætori Romæ ius fuisse, comitiisque præsidendi, de rebus quæ ad remp. pertinent, consultandi, vrbi præessendi: atque idem fere iuris, quod consules habere, nulla controuersia est. Nec me præterit, memoriæ datum esse, non modò super priuatorum causis, sed inferiorum quoque magistratuum, videlicet quæstorum & ædilium, prætori more prisco ius dicere licere: Itaque tam plebeios & humiles, quàm ædiles & quæstores, reliquosque magistratus, qui nec vocationem, nec prehensionem habent, apud prætorem in ius vocare cuiuis potestas est: quos in vincula duci iuberet, pro imperio & potestate & legitimis pœnis afficere poterat. Fertur quoque Octauius Augustus hoc munus prætori vrbano dedisse, vt popularium litigatorum appellationes cognosceret, prouincialium verò cognitionem consularibus viris ipse delegaret. Si tamen ipsi prætores prauè quid deliquissent, ex consulto senatus nonnunquam prætura deiecti fuere. Nam & P. Lentulus prætor & alii magnis criminibus circumuenti, abdicato magistratu: de gradu exturbati, malè administrati muneris pœnas dedere. Moris præterea fuit, vt sicut dictatores magistros equitum, consules sub se legatos habebant, qui eorum vices gerere, & quoties oporteret, munia obire possent: sic prætores quæstorum ope niterentur. Itaque prætores quæstoribus parentis affectu, & coniunctissimorum loco esse, vetusti iuris fuit. Tametsi prætores sicut consules non modò quæsto-

Rei crimina quomodo fiebant.

Pratoris potestas absentibus consulibus.

Prator etiã minoribus magistratibus ius dicebat.

Pratores de gradu deiecti.

Ordo magistratuum Rom.

Quæstores pratorum vicarii.

Praetori urbano plus decem dieb. urbe abesse non licebat. quæstorem, sed legatum vnum pluresve in prouincia habuisse, ipsisque quoties abessent, legionum & exercitus curam demandasse, compertum sit. Illud quoque non ab re fuerit meminisse, prætorem vrbanum plus decem continuis diebus Roma abesse non licere: ipsique non duodecim, sicut consuli, sed vt inferior magistratus notaretur, sex tantummodo lictores cum fascibus Romæ, in prouincia verò sibi decreta, pro maiestate imperii, etiam cum securibus præire. *Lictores Praetoris.* Paulum tamen Æmylium cùm prætor in Hiberos duceret, cum duodecim lictoribus præturam gessisse autores tradunt. Credo equidem, vt dignitas consularis adiuncta prætoriæ videretur, vtque plus maiestatis inesset, ideo duodecim lictores præter præscriptum Æmylium in prouincia habere senatum voluisse. Fuitque animaduersum, prætorio viro, & qui fuisset prætura functus, toga prætexta vti licere: eundemque Æmylium non in purpura modò prætexta, sed trabea candida & ministris dealbatis, atque in equo albo præturam gessisse. *Toga praetexta praetorum.* Neque præterietim nomen prætoris & munus non Romæ tantum, sed apud Latinos populos & Siculos, atque in Sannio, & Campanos, exterasque gentes præcipuum fuisse. *Praetoris dignitas apud exteras gentes.* Nanque Ægyptiis loco censoris erat, cui portoria exigendi munus impendebat. Achæis bini prætores longo tempore imperitarunt, mox vnum accepere. Apud Macedones, Saguntinos & Syracusanos domi forisque iura dabant. In quo magistratu cùm esset Dionysius, gradum ad tyrannidem fecit. Apud Thebanos summam imperii tenebant, sicut fuit Epaminundas: & nisi præsente eo magistratus eligi nequibant. Sardium prætor, de bellis consultabat, & fœdera inibat. Ætolis, cùm de bello aut quouis negotio senatum consuluisset, dicendæ sententiæ ius non habebat. Epirotis & Atheniensibus prætor, thesmodeta, & belli dux, singulis annis sortito creabantur. Is autem, si quando bella mouenda, & armis decernendum foret, militum delectus habere, legionesque & turbas conscribere solebat: quam præturam Nicias cum Pericle aliquando gessisse fertur. Nonnunquam Athenienses decem prætores militiæ præfecere, qui per vices castris legionibus imperitarunt. In quo magistratu cùm esset Aristides, Milciadi cessit: ne in pugna Marathonia aduersus Datym

Darii

Darii præfectum in dissidium veniret, quum multitudine prætorum discrimen impenderet.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone, quando delicta non consummata, ac si perfecta fuissent, puniri debeant.

CAPVT XVI.

CVM Ciceronis orationem, quam pro Milone magnæ cura & summo ingenio elaboratam in foro dixit, multo cum verborum pondere & nitore, quandoq; legeremus, in qua ad exaggerandam inuidiam Clodii, seruum in æde Castoris cum sica, vt Pompeium trucidaret, deprehensum dicit, in hæc verba ipsum loquutum offendimus: Nisi quia res perfecta non est, ideo punienda non fuit: quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta: sed tamen puniendum certè nihilominus. Hactenus Cicero. An semper, inq; omni negotio praua hominum consilia, quæ exitum sortita non sunt, perinde legib. vindicanda sint, ac si cogitatum facinus esset admissum, in congressu ęqualium tunc me præsente quærebatur: vt si quis cum telo hominis occidendi causa deprehensus, ipsum non occiderit: vel qui venenum parauit, hominem non necauerit: an tanquam necem intulerit, perinde mulctandus & coërcendus pœna sit. Rursus, si extra cogitationis fines peccatum non excessit, vt quia mente conscelerata, quis agitat facinus, illudq; adhuc opere non inceptauit, neq; actu exequutus est, an nihilominus pari supplicio afficiendus fuerit. Et quantum intelligi ex veterum monumentis dabatur, distingui oportere putant: vt si homo magnum aliquod scelus, aut extremum facinus patrare inceptat, vt qua deorum templa funestis facibus incendere, phana depeculari, sacra prophanari, patriam, parentes, Lares, focosque hostibus prodere, necem parenti aut principi parat, aut eiusmodi damnata crimina in quib. magna calamitas, aut fœdum exitum futurum est, procul dubio leges inceptum facinus, ac si consumatum esset, puniri voluerunt: nec solum autores sceleris, sed facinoris conscios. Non enim secus censuere eum, qui tam atrox dirúmve facinus moliri ausus fuit, quiq, ad tã exitiale scelus animum induxit, perinde affici oportere, ac si illud opere consummasset. Idque exemplis patere, quod

Græcorum lex. lex Julia in mœchos animaduertit, ac fures ac proditores æque ſpunit, qui adulterium furtúmve patrarunt, quam qui inceptarunt, etſi crimen non perfecerunt. Idem Græcis lege cauetur, vt tyrannorum filii velut facinoris conſcii parentum crimina luant, & haud ſecus morte exilioque mulctentur, fœdaque, in eos exempla iræ inuidiæque exerceantur, tametſi Romana lege caueatur ſecus, quod in leuioris noxæ criminibus, & vbi non eſt tanta ſceleris magnitudo, aliter ſtatutum eſt. Tunc enim delinquentes peccato nondum abſoluto, non vſque adeò criminibus obnoxii fiunt, nec ſceleri ita ſe obligant, ac ſi opere executum eſſet. Sed prætoris arbitratu pœna modò maiore, modò minore, pro noxa, & quoad vſque ad facinus progreſſum fuerit, puniri oportet: vt nec à pœna immunes fiant, nec tam ſeuera legum diſciplina, quàm qui effecere, puniantur. Idq; Ciceronem ſentire ſumus arbitrari, quum legibus hominum conſilia, non euenta rerum, vindicari dicit: vt quia immaniſſimo reatu obnoxius fuit, qui cum ſica Pompeii trucidandi cauſa deprenſus fuerat, in quo totius reip. ſalus & maieſtas imperii periclitabatur, haud dubiè pœna deteſtabili dignus erat, tametſi illud non conſummaſſet, tanquam eo caſu foret, quo hominum conſilia incœpta, ac ſi exitum ſortita fuiſſent, pœna coërcentur. Non ſic autem vbi cogitationis fines crimen non exceſſit. Tunc enim cogitatio, necdum incœpto facinore, quia intra cordis arcanum facinus retinetur, neque ſatis apparet nequitia, quoad vſque deducta eſt, etſi Deo obnoxius fiat, qui ſcelus quamuis minimum animo præſumit: tamen crimen conceptum aut cogitatum facinus legibus pœnam nō meretur: quippe voluntates (vt Cato inquit) neque legibus neque pœnis fiunt obnoxiæ. Huc pertinet illud Juuenalis: *Nam ſcelus intra ſe tacitus qui cogitat, vllum Facti crimen habet*: ſcilicet Deo obnoxium inuiſumque fieri, qui læſa conſcientia, infandum facinus animo agitauit.

Iuuenalis. Satyr. 13.

Quod Theophraſtus ſenſit, quibuſdam viperarum morſibus tibicines mederi, probatum experimentum.

CAPVT XVII.

THEOPHRASTVS philoſophus præſtabili vir ſapientia, Academiæ poſt Ariſtotelem ſucceſſor, in reb. phyſicis & mathematicis magna doctrina & æſtimatione fuit.

Eum

Eum literis mandasse accepimus, quibusdam viperarum morsibus cantus tibiarum aut fidicinum, atque alia organa artis musicæ modulare adhibita, aptissime mederi: quod & Asclepiades medicus literis prodidit, qui phreneticos mente imminuta & valetudine animi affectos, nulla re magis quam symphonia & vocum concentu ac modulis resipiscere, & sanitati restitui censuit. Fertur quoque Ismenias Thebanus plures Bœotiorum ischiadicos, & coxendicum dolore laborantes, incentione tibiæ bonæ valetudini restituisse. Tanta hominis naturæ cum harmonia consensio est. Quod cum credi vix posset, nuper in nobis, quum casu ad id incideremus, pro explorato & comperto fuit. Siquidem à tarantula, id est, phalangio percussos, quos vulgo Tarantos dicunt, haud aliter ex ancipiti morbo conualescere vidimus, quam si tibicē vel citharista iuxta eos diuersos modulos incinat, vt pro veneni qualitate, ita harmonia & audiendi illecebra capti, venenum illud vel ex intimo corpore dilapsum effundat, aut sensim per venas diffusum dilabatur. Tarantula enim aranei genus est, dirum animal, tactu pestilens: eam si casu spectes, futilem & sine noxa putabis; & sane reliquo anni tempore minime perniciosa aut exitialis, vix aliquid neruorum aut virium ad nocendum habet. Cùm vero æstu anni flagrantissimo, assiduo sole Apuliæ campos, vbi peculiare hoc malum existit, torreri cœptum est, tum maxime seu afflatu noxio, seu æstu accensa, morsu virulento pestiferam perniciem affert: cui tanta malo vis est, vt quemcunque morsu percusserit, nisi celeri remedio succurratur, aut stupor exitialis primo, deinde certa nex subsequatur necesse est: aut si qui forte vitæ damnum euaserint, veluti abalienati mente & semiuiui, continuo stupore & hebeti sensu oculorum auriumque affecti, vitam miserabilem ægerrime ducant. Huic pesti & tam præsenti malo, quantum prouideri humana diligentia valuit, vnum hoc salubri remedio esse compertum est, si protinus tibicen aut citharista varios concinat modos. Tunc enim morbo eiusmodi percussus, qui moribundus, & sermonis & oculorum sensus amiserat, quique nec ingredi, nec fari, neque aliquo sensu frui valuerat, mox vbi tibiam aut citharam admotam propius audit, illo miti sono & con-

Phrenetici vocum concentu resipiscunt.

Taranti.

Tarantula.

concentu captus & demulsus, velut è graui somno excitus, oculus attollit parumper, mox se in pedes erigit, ac sese recipiens, paulatim pro modulo & pulsu sanorum, seruata psallendi lege ingreditur. Tunc enim inaugescente sono, quasi permulsis animis & confirmatis, exultabundus maximo nisu atque impetu in saltus gestusque, nec indecoros, neque à pulsu citharæ dissonos erumpit: ita vt etiam rudes & ignaui, psallendi modos docti in ludo videantur. Memoria repeto, dum per loca illa diutino situ squalida, & ardore solis feruentia, cum aliquot comitibus iter intenderem, vndique oppida & vicos, alia tympanis, nonnulla fistulis, pleraque tibicine circumsonantia audisse: cuius rei causam quærentibus nobis relatum est, tarantulæ morbo affectos vndique per oppida curari. Cumque eius rei gratia in pagum quendam diuerteremus, inuenimus adolescentem morbo eiusmodi affectum, qui velut repentino furore ictus, & mente abalienatus, corporis motu non indecoro, & manuum pedumque gestibus ad tympanum psallebat non inconcinniter, vtque vehementius modos acciperet, quasi illo pulsu demulceri animus & leniri dolor videretur, sensim & placide aures tympano admouere, mox caput, manus & pedes crebro motu concutere, & demum in saltum se attollere videbamus. Quæ res quum ludo & risu prorsus digna visa foret, interim is qui tympanum pulsabat, sonitu parumper intermisso, pausam fecit. Atque illum morbo affectum, vbi præcentio illa quieuit, velut attonitum, stupentique similem, repente animo linqui, & omni sensu destitui cernimus. Rursus resumpto tympano, vbi primum modulos audiuit, pristinas illum vires resumere, & acrius in choreas insurgere spectabamus. Creditum est, quod à vero non abhorret, vim illam veneni virulento morsu & sanie conceptam, harmonia & vocum concentu per totum corpus diffundi, atque inde fato nescio quo dilabi & exinaniri. Ideo illos qui morbo eiusmodi laborarunt, si quid reliquiarum residuum fuit, quod penitus curatum non sit, si quando sono extrinsecus vel concentu illorum aures affici contigerit, veluti mente consternatos, toto corpore & animo concuti, ac manibus pedibusque gestire compertum est, donec vis illa tabifica penitus extincta fuerit. Nos etiam quædam aranearum gene-

Aranea.

nera

nera & Scorpionum, præcipuè apud Albanos & Hiberos gigni, literis mandatum legimus, lethiferi morsus, quibus affectos homines tam dira inficiunt tabe, vt quosdam ridendo, nonnullos flendo, alios diuerso animorum habitu mortem oppetere compellant. Illud tamen proditum memoriæ est, in Arabia viperas minus esse lethales, nec morsus lethiferi quod odoratis depastæ, virulentæ non sunt. In Phœnicia vero, & omni Aphricæ tractu truculentiores, & vel solo halitu afferre necem, & in Syria angues ne lacessitos quidem, Syros attingere: in peregrinos autem, ictu perniciali iras acuere. Contrà verò in Altenio Cariæ monte Scorpiones aduenis innocuos esse: incolis verò perniciosos & infestos.

Scorpiones apud Albanos & Hiberos.

Vipera in Arabia

In Phœnicia & Aphrica tractu.

In Syria.

In Altenio monte.

Qui vici, viæ, vel cliui præcipui Romæ fuerint, & vnde nomina originis sumpserint. CAP. XVIII.

ADVERTI sæpe animum, sicut fora, ita & vicos vrbis præcipuos, partim à conditoribus, nonnunquam ex variis euentis nomina sumpsisse: plerunque, qui loca vrbis incoluere, ad posteros denominationes ex suis nominibus transmisere. Thuscum vicum ideo dictum ferunt, quod cum Porsenna rex vrbi castra admouisset hostiliter, & repentinas incursiones faceret, neque vt admitteretur efficere quisset, re infecta inde discedens, contra Aricinos admouit copias: vnoque prælio fusi Hetrusci, lassitudine & vulneribus saucii, Romam petiere: vbi maiora cura habiti & culti in calamitate, amore vrbis locum quem incolerēt, petiere, quibus in vrbe datus est, quem Thuscum vicum appellarunt. Sunt qui credant Cælium Iubenium Hetruscum bello egregium, cum expedita manu Romulo contra Latinos præsidio venisse: cumq; in monte Cælio loca editiora tenuisset post Cælii obitum, ne quid moliri possent, in æqua deducti, infima vrbis coluisse, quibus Thusco vico, vt ait Varro nomen datum. Ea autem fuere inter Capitolium & Palatium loca iuxta Comitium stadiorum fermè quatuor, prope Velabrum, quantum à foro ad circum maximum latitudinis est. Ex Vico enim Thusco & Velabro per boarium forum in cliuum Publicum flectebatur, atque in ædem Iunonis reginæ, ibiq; ædem Vertumni fuisse autores

Thuscus vicus.

Cliuus publicus.

Ædes Iunonis & Vertumni.

tradunt, qui deus instar magni numinis apud Tuscos, & multo in honore fuit. In capite enim vici Thusci, inter circum maximum & Auentinum, Argiletum & sepulchrum Argi visebatur. Patricii autem vici nomen dictum accepimus, quòd regnante Seruio Tullio, quum timor incessisset patres, ne quid Romana nobilitas moliretur, locus in vrbe semotus, quem incolerent, datus fuit, quem patricium, quòd ea loca patricii tenerent, vocatum ferunt. Præter quem fuit angiportus patricius ad ædem Dianæ, ad quem viros ingredi religio non finit. Cyprium vero dictum autumant, quòd quum Sabini locum insedissent, boni ominis causa Cyprium, hoc est, bonum nuncuparunt, cui postea propter Tulliæ inhumanum scelus, quòd infando facinore carpentum supra defuncti patris corpus egerat, Scelerati dixere nomen. Ex summo enim Cyprio vico eunti dextra in vrbicum flectebatur: inde ad Exquilias iter erat. Sic vicus Aphricus, quòd in eo ex Aphrica diuertebant hospites, quique obsides dati erant, denominari cœpit. Et Fregellæ, quòd ea loca Fregeæ ciuitatis hospites incolerent. Iugarium verò dixere ab ara Iunonis Iugæ, quæ præcipuo ibi honore colebatur. Iunonem enim Iugam vocant, quòd iungere matrimonia & nuptiis præesse putarunt. Hunc Iugarium in infimo Capitolinis montis prope Æquimelium & templum Fortunæ fuisse, iuxta ædes matris magnæ indubia argumenta sunt: quibus in locis etiam Opis & Mineruæ ædes erant. Sobrium autem vicum, vel quòd nulla ibi caupona foret, aut vinaria officina: vel quia lacte, non vino, Mercurio litabatur, nomen vendicasse, Pompeius autor est. Vicus vero longus, sicut via lata à latitudine, sic à longitudine nomen fecit. In eo enim Febris phanum, & ara Pudicitiæ plebeiæ, quam Virginia Auli filia nupta plebeio, templo sacrauit, esse traduntur. Nanque aliam patriciæ Pudicitiæ ad ædem Herculis rotundam in foro boario fuisse vulgatissimum est. Cuius Pudicitiæ signum præterquam ab ea, quæ vni nupsisset, castissima matrona attingi, aut in æde litari nulli permissum fuit. In via verò lata, lacus Ganymedis Solisque & Spei ac Fortunæ: templa in magno fuere cultu. Præter quos erat cliuus Capitolinus, ex quo ad æqua vrbis ex Capitolio descensus patuit.

Argiletum. *Vicus patricius.* *Angiportus patricius.* *Cyprius vicus.* *De hoc cap. 6. huius lib.* *Vicus Vrbicus.* *Vicus Aphricus.* *Vicus Fregellæ.* *Vicus Iugarius.* *Vicus Sobrius.* *Longus vicus.* *Febris phanum.* *A a pudicitia plebeia & patricia.* *Via lata.* *Cliuus Capitolinus.*

fuit, iuxta quem Saturni & Concordiæ templa haud longè ab æde Iunonis Monetæ: & alter publicus seu Publicius à Publiciis ædilibus, qui locum statuerut, vel quòd publica impensa constratus foret, sicut via publica, sita apparent. Perque hunc cliuum Publicum ad Velabrum, & boarium ac piscarium forum ex Capitolio atque arce descensum patuisse, & inde in Exquilias iter esse tradunt. Nam cliuum Vrbicum, iuxta quem Seruius Tullius habitauit, & publicum vicum, ad quem lacus Fagutalis, Fagutalque Iouis sacellum, in quo fagus arbor sacra visebatur, pariter in Exquiliis fuisse proditum est. Fuit quoque cliuus proximus non incelebris, ad quem Florales ludi celebrati plerunque sunt. & Vicus Cosconius & Histrius qui, vt multi atumant, à conditoribus nomen vendicarunt. In hoc vico Histrio secundo Punico bello aquarum magnam vim erupisse T. Livius memorat. Legimus quoque Sandaliarum vicum ab Apolline Sandaliario, cuius effigiem ornatam sandalio quod est calceamenti genus, in quarta vrbis regione authores ponunt: Sicut in sexta regione malum punicum fuisse memorant, & ad Capita bubula, ad Pirum & Scalas anularias. Sed quod de vicis, idem de viis dictum accepimus Nam Carinas à Cerione dictas Varro significat, iuxta quas templum Telluris, & Pompeii domus. Hæc enim & Suburra celebres & primæ viarum habitæ. Hanc verò ab agro Succusano, vel quod sub muro Carinarum foret, denominari tradunt, Post quas via sacra non minoris celebritatis & famæ adnominatur: siquidem per eam frequens in Capitolium iter erat, per quam triumphalis pompa, captiua præda, & hostium spolia, subactis gentibus & nationibus domitis, solenni apparatu triumphi die procedebant: eamque sacram nuncuparit quòd inter Romulum & Tatium ictum in ea fœdus fuisse tradunt. Quamuis in comitio inter Romanos & Sabinos percussum fœdus, atque ideo à conuentu Comitum veteres appellasse contendant. Nonnulli quòd per eam sacra in arcem quotquot mensibus deferri, indeque augures captare auguria solerent, dici opinati sunt. Cuius cognomenti etiam Athenis viam fuisse legimus, quòd Eleusina sacra in ea peragerent. Ea alia Mylasæ in Caria eiusdem nominis proditur

Cliuus Publicus.

Cliuus Vrbicus.

Fagutal.

Vicus Cosconius & Histrius.

Vicus Sandaliarius.

Via Carinæ

Via Suburra.

Via sacra.

Sacra cur dicta.

Comitium.

Via sacra apud Athenienses & Mylasas.

ditur, ab vrbe ad Iouis templum stadiis sexaginta, per quā sacrorum pompa ferebatur. Inter vicos autem Athenis præcipuæ dignationis Melita, vbi Phocionis ædes erant, & Acharis Colonides memorantur. Hæc quidem sacra Romę à Carinis oritur, & ab Streniæ sacello, vbi statua Clœliæ virginis insidens equo, ibique ad ædes Larium, & demum ad Scauri ædes procedebat, vbi templum Cluacinæ Veneris situm memorant fuisse, quòd inibi Sabinæ mulieres infestas acies, & vsque accensum prælium inter Romanos Sabinosque diremissent. Cluere enim antiqui pugnare dixerunt. In ea quoq; regia fuit, vbi Ancus Martius primò, & post aliquot tempestates Iulius Cæsar habitasse fertur. Ibique Fabius fornix arcus Marmoreus, à Fabio censore extructus, qui quondam de victis Allocrogibus triumphauit. Et haud procul Calphurnius fornix, apud quem C. Gracchus fragmento subsellii ictus occubuit: præter quas fuit via fornicata in campo, vbi Flaminia & Septa fuere Exquilinam vero & Cœlimontanam, quod in Cælium & Exquilinum montem ferrent, denominari ferè vulgatissimum est. Septa verò, frequentia fuere in Martio campo loca, quibus olim Ouilia nomen, tabulatis cincta, æuo mox succedente, sumptu magnifico & excellenti cultu marmorea facta, quæ excelsas porticus & ingentes ambulationes accepere: in quibus populus ad comitia frequens conuenire, & de dandis honoribus, deque repub. decernere solebant, ibique res censu & æstimatione dignæ, & quæ magno parantur, venales exponi. De noua autem via, quòd supra ædem Vestæ, iuncta Romano foro & Velabro fuerit, quodque ex Velabro ad eam iter esset, ibique ante aduentum Gallorum, Gallos primum aduentare auditum sit: Propter eaque Aii dei aram, & Alloquutionis templum illic à Furio Camillo extructum diu mansisse, à multis scriptum & memoratum est.

Via Melita. Via Colonides. Clœlia statua. Cluacina Veneris templum. Cluo. Fabius Fornix. Calphurnius Fornix. Via fornicata. Via exquilina. Via Cœlimontana. Septa. Ouilia. Via noua. Aii ara. Alloquutionis templū.

In quibus membris in homine insit religio quadam, propter quam illa sanctè coli debeant & obseruari.

CAPVT XIX.

QVIBVSDAM membris in homine religionem inesse, eique sanctè obseruari & coli decere, multi arbitrati sunt. Siquidem in capite hominis tanquam in arce, vbi

Religio in capite.

ce, vbi mens & sedes animæ creditur esse, quæ pars longe sanctissima homini est, quod inde originem sumunt sensus & nerui, religio quoddam numen inesse fertur. Ideo si quem reuerebantur veteres, aut honore dignum putabant ad omnem occursum caput reuelare & assurgere, ac de via decedere solebant, scilicet existimantes, nudo & aperto capite in exhibendis honoribus esse oportere, veluti omnia nostra patefaciamus: credo etiam valetudinis causa, vt Varro significat, quod ad fidem proxime accedit: detecta enim capita contra vim algoris calorisve haud dubie firmiora esse, & ad valetudinem mire proficere multi censuere. Ideo Ægyptii, quod detecto sunt capite, habentur firmiores: Persæ vero; quod cum mitra & pileo, debiliores, adeo vt leui ictu offendantur capita. Hinc Hannibal, diuus Iulius, & alii summi duces, detecto semper capite seu sol, seu imber esset, velut contra frigora tempestatesque obdurato, incessere. Masinissa quoque Numidiæ rex, nullo frigore aut imbri adduci potuit, vt caput tegeret. Quod de Hadriano & Seuero principe traditur, tantæ firmitatis fuisse, vt hyeme sæua & gelida per niues & frigora aperto capite incesserit semper. In quo quidem id longe præstantissimum fuit, suis nominibus quemque vereri & salutare, salutantibusque reddere salutem. Ideo nomenclatorem, qui nomina suggereret, iuxta veteres habuere. Si autem nomen non succurreret, illum honoris causa dominum appellabant. Græci vero non proprio, sed officii nomine aut muneris quod gerebat, salutare religiosius putarunt. Defuncti vero corpus exanime, aut vrnam tangere, venerationis signum erat. Si qui tamen præcipua dignitate & honoribus fulgerent, illos propriis salutare nominibus haud decorum videbatur. Fertur tamen Alexander Macedo postquam profligato Dario Magnus est cognominatus, nulli nisi Antipatro & Phocioni literis de disse salutem. Et Demetrius præter se Antigonum patrem, regem nec nominasse quenquam, nec salutasse. Nero quoque Cæsar nedum salute, sed ne resultatione quidem aliquem impartiuit. Crassus contra: nam infimi ordinis singulos propriis nominibus resalutauit. Reges Numidarum pro maiestate habent, nulli mortalium impartiri osculum, nec salutem: Pyrrhus vero in salutatione

Capite reuelato assurgere, & de via decedere.

Capite aperto esse, salubre.

Suo nomine salutare.

Nomēclator

Officii aut muneris nomine salutare.

Defunctorū corpus aut vrnam tangere.

salutationes

Alexander.

Demetrius.

Nero.

Crassus.

Reges Numidarum.

Pyrrhus.

literarum, adulterinas Lysimachi literas deprehendit. Nam quum Ptolemæus Pyrrhum epistolis filium salutaret, in adulterinis quas Ptolemæi nomine Lysimachus destinarat, regem nuncupauit.

Tigranes.

Tigranes autem quod à Lucullo non rex regum salutaretur, quasi coarguens imperitiam suam, ipsum pari modo retaxauit. Namque ad eum vt Imperatorem scribere contumaci epistola recusauit. Cui haud absimile est, quod Menecrates Iupiter cognominatus, cum literas ab Agesilao hoc tenore accepisset: Menecrati rex Agesilaus felicitatem: quasi conuicio affectus foret, rescripsit, Menecrates rex Agesilao sanitatem.

Menecrates.

Darius.

Dario quoque quum se regem ascripsisset, neque idem nominis Alexandro impartisset Alexander rescripsit, vt de cætero meminisset, se non tantum regi, sed & suo scribere.

Cassander.

Cassander vero quum omnibus libellis & epistolis rex salutaret, tantæ moderationis fuit, vt nunquam sibi regium vsurparit nomen,

Porus.

sicut Porus Indorum rex ab Alexandro victus, in posterum nunquam se regem appellari sustinuit.

Perses.

Contra Perses Philippi filius, quum rebus deploratis, & euerso regno supplex ad Consulem scriberet, tanquam in altiore fastigio positus, se regem ascribere non dubitauit.

Hannibal.

Inter cæteros proditur Hannibal eo insolentiæ processisse post victoriam ad Cannas, vt nulli ciuium suorum, nisi per interpretem responsum aut salutem dederit.

Pallas.

Et Pallas Claudii libertus, eius proteruiæ fuisse, vt non modo nulli ministrorum salutem impartiuerit, sed ne vocem quidem cum familiari communicarit.

Sapor.

Fertur tamen Sapor Persarum rex, quum ad Constantium scriberet, Imperatorem, Solis & Lunæ se fratrem dixisse.

Artaxerxes

Et Artaxerxes quum minacibus literis vrbium excidia, vastationes agrorum, cædes incendia Lacedæmoniis interminaretur: Spartanos Laconico more vnico ve bo respondisse, scilicet, vt faceret.

Laconum breuiloquentia.

Cui haud absimile est, quod quum Lysander post multiplicia bella ad Ephoros scripsisset, Captæ sunt Athenæ. Ephori suo more paucissimis responderunt. Sat est capi. Philippo quoque Macedonum regi, iniqua postulanti, Lacedæmonii rescripserunt his tantum verbis, περὶ ὧν ἡμῖν ἐγράψας, οὐκ. De eo quod ad nos scripsisti, non. Sicut iterum quum Spartanos fines ingressus quæsiuisset, vtrum vellent amicum an hostem se venire: iidem rescri-

pserunt,

pferunt. οὐδέτερον, id est, neutrum. In qua quidem re Atheniensium moderatio adnotanda succurrit, qui quum Philippi hostis literas, qua ad Olympiadem scripserat, intercepissent, eas inviolatas reddiderunt, ne tori genialis & secreta coniugii panderent. Verum aliter quum diis immortalibus honores dabant, fieri seruatum est. Tunc enim capite operto & velato sacra facere & numina adire mos erat: vt deorum honores longe dispares ab his, qui dantur hominibus, magnamque in eo vim diuinitatis ostenderent, quum se moto visu à rerum conspectu, religiose & venerabundi divina peragerent. Ideo in sacris velare caput, & veste operiri, antiqui moris fuit. Regum quoque capita insigni fascia ornari, sicut Imperatorum aurea corona vel lauro: quoniam ea pars corporis sanctior in homine est, propterea ibi insigne bonorum & diadema esse voluerunt. Persarum mos erat, vt si pares essent, osculo impartirent quos honorabant, inferiores vero salutando, potentiorum genas manu tangerent. Cognatos tamen, reliquosque necessarios, vbi diutius ab fuissent, aut longius essent abfuturi, se inuicem osculari frequens vsus erat: quod à Romanis vsurpatum inuenimus, vt cognatis obuiam factis frontem suauientur. At pud Persas, Medos & Indos, reges adorari, & salutando homines toto corpore procidere, inuenimus. Quare Thebanus Ismenias iussus Attaxerxem adorare, ne contra decus faceret, prolapsum annulum sustulisse, & ita adorantis speciem præbuisse dicitur. Id quod Romanis longe est habitum nefas, nisi quod C. Caligula cum Cæsares salutarentur prius, adorari se iussit capite velato, vt deum. Mox Diocletianus socordia intolerabilis, contra instituta maiorum, idem exequi ausus fuit. Apud exteros vero Cyro Persarum regi, adorandi cultum primum delatum comperimus, cui proximum diis immortalib. honorem decreuere. Quod mox Indi & posteri reges exequi magno studio curauerunt. Id quod Octauius Augustus & Alexander Seuerus præcipue detestati sunt. Nam siquis inter salutandum flexisset caput aut assentaretur blandius, fores detrudi atque exigi iussere. Frontem vero sacram Genio nonnulli tradunt. Sicut enim Iunoni brachia, pectus Neptuno, cingulum Martis, renes Veneri, pedes

Honos in deos.

De hoc supra cap. 14. huius lib. & cap. 21.

Caput sanctior pars in homine.

Oscula impartiri.

Adorati reges.

Oct. August. & Alexand. Seuerus adorationem repudiarunt.

Frons.

pedes Mercurio, digitos Mineruæ consecrauit antiquitas ita frons Genio dicata fuit: quippe deum venerantes, frontem tangere, & indita ad frontem manu, numina adire solebant. Quare Pompeio Magno frontis honorem, & os probum, velut maximum naturę munus tribuerunt. Ipsa enim seueritatis & clementiæ index est. Ideo minorem frontem venustum facere & mitem, remissum & quietum, multi censuerunt. Contra frons magna, segnes: parua, mobiles: rotunda, iracundos: lata, mēte flexibiles designauit. Quod etiam carmine Homerus prosecutus fuit, vt singulos membris honestaret deos. Namq; Iunonem facit candidas vlnas habere, Auroram roseos lacertos, Mineruā oculos glaucos, Thetidā argenteos pedes. Heben vero talos pulcherrimos. In oculis quoq; religio fuit, in quibus imago & natura hominis, ac tacitus sermo mentis maxime exprimitur. Vt enim cauda leonibus, aures equis animorum indicia præstant: sic oculis hominum, mentis imago apparet: nam cordis nuncii sunt. Ex his enim virtutes vitiaque agnoscimus, iracum vel propitium animū, lætum aut affectū perpendimus. Dignitatemq; oris exhibere consueuerunt, vitamq; à morte distinxerūt. Hos osculari & amplecti, ac præcipua charitate prosequi solemus. Refert vero Aristoteles, caprinos oculos, & modice cōuiuentes, aut paruos, morum præstare indicium optimorum: contra oblongos, pessimos notare: candidos & protentos, impudentes: carnosos, versipelles: mobiles, inconstantes. Nasum quoq; morū facere indicium multi arbitrantur, Ideo Persæ adunco naso (quos grypos vocant) præcipue honorant. quod talem fuisse Cyrum crederent: simos vero, mites facere & gratiosos, in eo.n. irrisionis sedes est: quare nasuti, & habere nasum irrisores dicti. In superciliis autem notatur fastus, qua parte negamus vel annuimus. Et quidem porrecta molles significant, nimis deflexa, austeros: inflexa, derisores: demissa, maleuolos: nā si quem fastidimus, truci supercilio designamus. Ideo Romanæ mulieres supercilia Lucinæ consecrarunt, quia inde lux ad oculos fluit. In genis autem est sedes pudoris, Has enim quum pudet, primum rubore suffundi videmu, pudibundumque animum ex illis pensitamus. Quare in pueris rubere genas, & ingenuo pudore affici, probitatis signum est: in his enim

pudor,

Frons minor

Frons magna.

Frōs rotunda.

Oculorum religio.

Physiognomia ex oculis.

Ex naso.

Ex superciliis.

Ex genis.

pudor, integritas, & virtus ostenditur. In quo proditum memoriæ fuit, populum Romanum tantum pudori tribuisse, vt Philippo regi Macedoniæ pluribus criminibus impetito, nihil æquè profuerit, quàm Demetrii filii pudor, in senatu obiecta minimè diluere valentis. Domitiano verò Cæsari crebra oris confusio pro modestia putabatur, quum esset summa immanitas. Ideo qui pudorem abiecere, perfricuisse faciem dicti. Contra in auriculis rubor: nam læsæ conscientiæ & admissæ turpitudinis signum est. Megnas tamen auriculas, stultum designare voluerũt, & loquacem: mediocres verò, mores optimos præmonstrare. In auribus mulieres binos ternosque vniones aut elenchos ferre, nobilitas signum fuit: sicut in Oriente viris gestare aurum. Sylla tamen tunc maximè truculentus fuisse dicitur, & aspectu minaci, quum eius fratrem rubor infestaret. Plato vero homines rubicundos dixit animosos, nigriores, viriles: albos, Deo deuotos, mellei coloris & decoloris vultus, nimium amatores. Tametsi communi fertur adagio iracundissimos esse flauos, rubentesque. In pectore autem sedem esse consilii: ea propter prætextatis bullam pendere pro pectore, quod vbi sedes erat cõsilii, ibi cordis insigne maneret, multi prodidere. Hominis præterea genib. quandam esse religionem & pietatem nouimus. Etenim supplicantes, & qui piè exorare aliquid volunt, deorum hominumq; genua amplectuntur, manus apprehendunt, ad genua procumbunt, illaq; tanquam sacra suppliciter venerantur & colunt, in his numen & sedem miserationis esse arbitrati. Quanuis apud Græcorum antiquissimos, in supplicando mentum attingi, & altera manu genua apprehendere, aut oleæ ramũ velamento suppliciũ offerre, vsurpatum sit. Et apud Molossos cum regis prole ad sacrariũ confugisse, eumque sedentem erexisse: Spartanis cruda exta in manu obtulisse: Persis, per Solis iubar obtestari, vel manu ignem excipere, & si voto caderet, se in aquam iniecturũ interminari: apud Scythas & Latinos populos supplicem in Lare sedere tacitũ, abiurationis & maximũ supplicandi genus notabatur: sicut Græcis humi inter cineres considere ad ignem. Eratq; Macedonũ mos, si quid suppliciter exposceret, semınudos, & interiori tantũ amictos tunica, obtestari: quod à Romanis quoque vsurpatum memi-

Ex auriculis.

Platonis ex colorib. physiognomia.

Pectus sedes consilii.

Genua.

Supplicium gestus apud diuersos.

Mentum attingere.

meminimus, vt nudo pectore & deiecta toga ab humeris deprecentur genu nixi, nonnunquam humi deiecti, quæ infima obtestatio putabatur. Siculorum vero & Græcorum inualuit mos, squalida veste, capillo & barba promissa, illuuie & squalore obsitos ad miserationem adducere, pedibus quoq; obuolui, & humum verrere crinibus, aut passis protēsisque manibus obtestari, præcipuum supplicandi genus fuisse multi prodiderunt: Sicut manus in cœlum tendere, d diis opem exposci, vel puluerem crinibus spargere, intimum doloris signum notabatur. Est quoq; in dextris religio: eam porrigimus, si quid data fide futurum pollicemur. In ipsa enim fidem sacratam, Numa Pompilius voluit, sacrumq; Fidei instituit, ad quod flamines curru arcuato manu ad digitos inuoluta, solenni pompa vehi iussit: magno argumento illam in dextris sanctam sacratamque, & propterea minimè violandam ratus. Apud Persas quoque, si quid firmum illibatumque volebant, illud dextræ & fidei pignore sanciebant: itaque nihil apud eos fide antiquius fuit. Ad dextram verò locari, præcipuè apud Ægyptios magnus est honos habitus: in medio verò maximus. Quod æquè apud Romanos seruatum est. Idem apud Aphros Numidasque. Etiam in dextra magnam viro inesse authoritatem maiestatemque, hoc argumento notari, quum tumultuantem multitudinem dextra compescimus. aut indicere silentium pacemque manu protenta afferre significamus. Inde nos principum statuas pedestres equestresque ad hoc æui dextra porrecta inspicimus. Marius quoque quum in Romanos maxima clade sæuiret, quos seruare voluit, dextra porrecta. aut salute data, incolumes fecit. Refert tamen Xenophon, Cyrum singulari prudentia viros adhibitos conuiuas, quò honoratius exciperentur, in sinistra locare solitum, eamque partem velut cordi affinem, digniorem duxisse. Legimus quoque victrices dextras Imperatorum, ob fortia facinora milites deosculari, apud Romanos patrii moris fuisse: pedes verò nunquam nisi quod de Maximino proditur, tantæ perfidiæ regnasse, vt in salutationibus sibi pedes osculari siuerit. Tametsi Iulius Cæsar Pompeio Pœno agenti gratias, pedē cum socculo aurato osculandum dedisse legatur. Fuitque apud Lingones seruatum vt dex-

Dextra religio.

Ad dextrā locari.

Dextra autoritas.

Ad sinistrā locabat Cyrus.

Manuum deosculatio.

Pedū osculatio.

vt dextræ effigies hospitii symbolum ferret & incolumitatis tesseram. Sinistram verò attigisse, ominosum erat, & infortunii loco habitum. In ima verò aure memoriæ sedes locabatur: ideo si quem facti alicuius admonebant, aut attestari in iudicio volebant, imam autem veteres tangebant: propterea tinnitu ferunt aurium, absentium de nobis sermones præsentari. Quare Ægyptii, qui per notas & figuras sensus effingunt, si quem memorem significabant, leporem aut vulpem auritis auribus, quod summi essent auditus & insignis memoriæ, effingebant: si vero malum, crocodilum: si velocem, accipitrem: si inuidum, anguillam, quod cum piscibus esset insociabilis: si iustum, oculum: si liberalem, dextram manum digitis passis: si auarum, iisdem compressis, marmori insculpebant. Etiam cùm veniam sermonis à diis poscimus, proximo à minimo digito secus aurem locum Nemeseos tangere, & os obsignare solemus: in eo venam quandam tenuissimam vsque ad ima cordis penetrantem, peruagata opinione arbitrati. Ideò in sponsalibus & solenni die nuptiarum, digitum minimo proximum annulo excolebant, & velut pignus amoris præcipuum ducebant, vt is in summo honore foret, quo duce mutuus amor vsque ad cordis ima penetraret. Sed meminisse par est, hunc annulum nuptialem, non ex auro, sed ferro veteres coniugibus dono dare consuesse: quem quidem prior ætas in sinistra ferebat: crediderim, ne vsu attereretur, quod erat proprium nuptialis annuli, reliquos verò, siue ex ferro, siue auro, quacunque manu deferre licuisse, eisque veteres non ornatus, sed signandi causa vsos fuisse, populumque Romanum sine hoc insigni longo tempore stetisse, solitumque primò legatis ad exteras gentes profecturis, annulum aureum velut igne munus dari: hique foris aureo, domi ferreo vtebantur. Postea iudicibus & equestri ordini, hisque quibus ab auo paterno sestertia CCCC. censusfuisset, ferreos primum annulos, deinde aureos dari cœptum: quo insigni equester ordo à senatorio discretus noscebatur. Idemque Lacedæmoniis in vsu fuit, quibus ferrei annuli frequentes fuere. Morisque fuit aureos annulos in luctu & funeribus, funestisque casibus Reipubl. deponi, & ferreos sumi. Scilicet arbitrati sine auro in luctu esse oportere:

Memoria sedes in ima aure.

Digitus à minimo proximus.

Annulus nuptialis.

Annulos qui initio gestabant.

De hac re infrà cap. 29. huius libri.

tere: in quibus Imperatorum & principum, aliorumque quos colebant, & præcipuo honore prosequebantur, aut maiorum imagines effictas exculptasque habebant. Primi enim, saxifragmentum ferro inclusum gemmæ loco gestasse feruntur: superior Aphricanus sardonychem, quod sola gemmarum ceram non auferret, Polycratis annulo celebratam. Lentulus aui figuram, Aphricani filius patris effigiem insculpsit annulo. Augustus Octauius Sphingis, mox imagine Magni Alexandri, nonnulli Harpocrate & Ægyptiis diis vsi sunt. Notaque est Pyrrhi gemma, in qua Apollo & Musæ cum suis insignibus non effictæ, sed natiua specie visebantur. Et annulus Syllæ, in quo traditus Iugurtha insculptus erat. Celebratur quoque rana Mæcœnatis, & ensifer leo Magni Pompeii in gemma & Seleuci annulus fatalis, in quo anchora effecta visebatur, cuius imago in femore posteris familiæ natiua apparuit: sicut Thebis habere lanceam, genitiuis notis Satorum nomini & familiæ datum erat. Inter quos fertur in brachio Dacorum, notam originis quarto quoque partu regenerari. Et Augustus corpore maculoso in modum & ordinem cœlestis vrsæ notas habuisse. Præcæteris autem magnis effertur laudibus Nonii senatoris annulus gemma xx. millibus sestertiis taxata, propter quam ab Antonio proscriptus fuit. Proditumque memoriæ, Macrianorum familiam hoc habuisse proprium, vt Magni Alexandri imagines tam viri quàm fœminæ in annulis deferant, & reliqua supellectile effictas. Ipse tamen, deuicto Dario, quas destinabat in Asiam literas, Darii annulo imprimebat: quas vero in Europam, suo. Quibusdam verò Epicuri imagines non in annulis modò, sed & in poculis habere, magnæ curæ fuit, hoc fausti ominis generi & nomini suo esse arbitrati. Claudii verò Cæsaris principatu compertum est, non gemma signare, sed auro: quòd violare signis gemmas nefas ducerent. Quomodo Commodus Imperator signo Amazoniæ signasse dicitur, donec secutis temporibus passim id insigne appeti cœpit. Annulorumque frequens vsus fuit & promiscuus, ita vt Romani milites sine delectu, & demum libertinæ conditionis homines, quin etiam fœminæ & extremò mancipia, quòd anteà non licuit, annulorum aureorum

Gemmarum vsus in annulis vnde.

Nota genitiua.

Nonii senatoris annulus.

Epicuri imago in annulis.

reorum iure donarentur. Qui enim libertus eo munere donatus erat, velut ingenuus censebatur viuens, ita vt haud secus quam quiuis liber, magistratus honores gerere, & reliqua ingenuorum munia obire posset: morte autem obita hæreditatis & bonorum partem, vt quilibet libertus & seruitute exemptus, patrono dare cogebatur. Eratque constitutum, vt qui libertus annulo donaretur, exploso veteri nomine, equestre assumeret. Apud Persas vero donari annulo à rege, amicitiæ signum erat, eo argumento illos in intimam sodalitatem, & vinculum maximi fœderis admittere significantes. Atheniensibus autem, etiam seruis nequissimis ferreo annulo signare permittitur: sicut Babyloniis, qui annulo signatorio vtuntur omnes. Apud Cattos licet fortissimus quisque annulum ferret, ignominiæ hoc ducebatur loco, tanquam vinculo nexus foret, nisi aliqua hostili cæde eo se exoluisset. Carthaginenses pro numero expeditionum milites donabant annulis pluribus. Nec fuerit alienum meminisse, Heliogabalum singulis diebus nouos variasse annulos, eundemque nunquam bis induisse. Atque Apollonium Thyaneum annulos ab Iarcha dono datos, instar numinis habuisse, ita vt singulis diebus per vices variatis, maximorum secretorum particeps fieret. Sed quia de Harpocrate mentio facta est, non omittendum hunc Deum inter numina Ægyptiorum reputari, qui ex Isi & Osiride natus, quoniam præmaturo partu editus erat, tanquam mutus & elinguis, præsul silentii & taciturnitatis habitus est, ideo digito obsignante ora effingebatur. Fuitque animaduersum, hunc Harpocratem, Serapidem, & Isim, Pisone & Gabinio COSS. quum reliquos in capitolium admisissent deos, euersis illorum aris Romanos exegisse, illosque diuinis coli honoribus vetuisse: sæpeque actum in senatu fuisse, de Ægyptiorum & Iudæorum sacris cæremoniisque vrbe pellendis, quod turpium religionum & nouarum superstitionum causa & seminarium forent. Athenienses vero Serapidem à Ptolomæo acceptum, non solum in vrbem introduxere, sed magnis percoluere honoribus, cuius templa in Memphi vetustissima visuntur, ad quæ nec peregrino, nec sacerdoti, prius quam Apim sepelissent, ingredi fas erat.

Annulorum aureorũ iure donatus libertus habebatur ingenuus, ac nomen mutabat.

Apud persas à rege donari annulo.

Heliogabali in annulorũ vsus luxus.

Harpocrates.

Quibus

Quibus finibus, quaq; mensura iter, actus aut via constent, & quid pes, cubitus, palmus, iugum, diplethrum, stadiumve sit.

CAP. XX.

Instit. de seruit in princ. PRAEDIORVM rusticorum seruitutes apud iureconsultos, qui iura finium, possessionum, aquarum, itinerumque notauerunt, has esse nouimus. *Iter.* Iter, Actum, *Actus.* Viam, & Aquaeductum. Iter esse constitit ius eundi per fundum alienum, hominis tantum: *Via.* Actum, hominis & iumenti: Viam vero, hominis, iumenti, & vehiculi. Sed qua mensura, quaque finitione iter, actus, aut via constet, nec expofite, nec satis aperte illorum documentis tradunt. *Alc. in l. Mille passus & l. quantum. ff. de verb. sign.* Quum vero in nonnullorum autorum lectione versaremur, qui haec compertius tradiderunt, inuenimus lege duodecim tabularum, viam in porrecto, octo: in anfractu, pedum sexdecim constitui: illiusque dimidium, hoc est, pedes quatuor, actui tribui debere: *Actus.* siquidem actus latitudinis pedum quatuor: longitudinis pedum viginti supra centum definitus est: *Iter.* iter vero, dimidium quod actus, hoc est, pedes duos tantum latitudinis habet. *Palmus.* Etenim quum palmus ex quatuor digitis constet, prout Sidonius & alii metiti fuere, isque quater multiplicatus, pedem efficiat, ex quatuor palmis, hoc est, digitis sedecim, pedem constare nemo dubitauit. Nonnulli licham quatuor digitorum: palmum vero (qui spithama dicitur) duodecim effecerunt. *Lichas. Palma.* Est autem spithama, mensura manus expansae à magno digito ad minimum, quantum protenditur palma. *Lichas.* Sed si pollicem tantum explices & indicem, lichas nuncupatur. *Spithama maior.* Maior vero spithama in duodecim partes diuisa, duos efficit pedes & quadrantem. *Passus.* Passum vero nonnulli quinque alii sex pedum, siue quatuor cubitorum descripsere. *Pes. Cubitus.* Pes autem cum dimidio, cubitum facit: illum nanque ex sex palmis, hoc est, quatuor & viginti digitis confici, *Cubitus Aegyptius.* Aegyptiumque cubitum Samio parem esse, consentiunt omnes, *Cub. Regius* Regius vero cubitus quam communis, tribus digitis habetur maior. Si autem ambigas explices manus, & in longum protrahas à pectore linea deducta, *Vlna.* vlna dicitur. Rursus qui mensuras & interualla scrutati sunt duos astus quadratos, iugerum efficere volunt: iugerum enim dixerunt, quod iugo boum vna die exarari posset:

qui

qui iugeri modus in longitudinem XL. & CC. pedibus: in latitudine verò centum viginti definitur. Actus verò quadratus ita præfinitus est, vt ex quoquo latere pedes centum viginti efficiat. Hunc nonnulli plethrum, nam duo plethra singulis iugeribus tributa sunt: duo iugera, diplethrum: diplethrumque, stadii tertiam partem esse, atque ex sex iugeribus stadium effici voluerunt. Quod quidem plethrum nonnulli longitudinis pedem centum definiere. Jugerique partem minimam, scrupulum dici, qui decem pedum longitudinis simul & latitudinis habet. Communi tamen dimensione, stadium passibus centum virginti quinque: diaulon verò, mille & ducentis pedibus longitudinis metiri solent. Græcis tamen curricula stadiorum ducentis passibus in terris Græci communiter fecere. Sunt qui tradant stadium quater multiplicatum hippicum: octies verò, mille passus efficere. Tametsi hippicum, mensuræ genus esse multi contendant: quippe quum omnia fere Attica siticulosa sit, & effossis vtatur puteis, Solon lege sanxit, vt ex publico puteo ne homines sitirent, ad hippicum haurire liceret. In spatiis verò sicut quatuor hippicum, sic duodecim stadia dolichum efficere haud dubiè liquet. Ex hoc igitur tanquam ex fonte si quis metiri volet, & vlterius progredi continua spatia addendo, in infinitum vsque procedet. Siquidem ex scrupulo ad sextulam, & à sextula ad siciliquum, & inde ad semiunciam, & demum ad vnciam, & vltra progredi posset. Etenim decem pedes quum vndique quadrant, scrupulum efficiunt. Ex tribus verò scrupulis, hoc est, pedibus triginta, sextulam effici: eam verò sextam partem opinantur vnciæ. Est autem æris minima pars. Sex autem scrupulos siciliquum conficere, qui vnciæ quartam efficit partem drachmas scilicet duas: & ex duobus siciliquis, id est duodecim scrupulis, semunciam: nec non ex quatuor & viginti scrupulis vnciam effici volunt. Sed præter hæc fuerunt parasanga & stathmus. Hanc parasangam multi ex triginta conficiunt stadiis, Stathmum verò, quatuor parasangas penè conficere, haud dubium esse, ita vt ex centum viginti stadiis stathmum effici dicerent, & hunc quindecim milliarium spatii efficere. Persæ verò schœnos & parasangas diuersis efficiunt modis: quippe Persicam

Jugerum. *Jugum.* *Actus quadratus.* *Pelthrum.* *Dipletbrũ.* *Stadium.* *Scrupulus.* *Diaulus.* *Hippicum.* *Mille passus.* *Attica siticulosa.* *Dolichus.* *Scrupulus.* *Sextula.* *Siciliquum.* *Semuncia.* *Vncia.* *Parasanga.* *Stathmus.*

M para-

parasangam alii sexaginta stadiorum, nonnulli ex trecentis quadraginta efficere, prout cuique commodum fuit, & pro voluntate. Mensurarum verò alius modus est. Nam quatuor chœnices modium faciunt: chœnica semodium, Medimnus autem ex sex modiis constat: Athenienses verò ex septem, qui duas amphoras, & nonaginta sextarios parit. Modius, duo & viginti sextertia: modiolus quartam modii habet. Culeus viginti amphorarum capax est: vrnarium, quadraginta, octo autem congii amphoram efficiunt. Sed tamen amphorarum aliæ minoris mensuræ, vt Italicæ: aliæ duplo maioris, vt Antiochicæ censentur. Italica enim vrnarum duarum fuit. Attica trium, quæ cadus & metreta dicitur. Cadum tamen à Græcis pro amphora sepè accipi legimus. Namque Antiochius cadus amphoram capiebat Italicam. Artabarum verò vna Medica est, altera Ægyptiaca, capiens modios tres Italos, & tertium alterius. Singuli tamen congii sex sextarios habent, heminas scilicet duodecim, quippe duæ heminæ sextarium complent. Quadrantal autem octo & quadraginta sextarios capit, quod amphoram Italicam nonnulli dicunt esse, cuius dimidium vrna dicitur, quæ ex quatuor & viginti sextariis fit. Italus verò sextarius, viginti vnciarum fuit, cotylarum scilicet duarum: quippe decem vnciæ cotylam efficiebant. Apud Arabes verò sextarius medium continet unciæ: est enim nomen ponderis, qui à Græcis stater dicitur: is enim Latinis semunciam facit. Scutula septem habet vncias, cotula quandoque sex: ea enim sex recipit cyathos, siquidem vncia & cyathus eiusdem æstimationis fuere. Cyathus verò Atticus decem drachmis appendebat: communis duodecim, qui efficit vnciam & semissem, quæ est sextarii pars duodecima. Alii sextam partem sextarii, cyathum capere dixerunt. Chus verò, qui Græcè χοῦς, cotulas octo habet. In ponderibus autem drachma sex obolos facit, obolus sex siliquas. Siliqua verò & scrupulus idem æstimatur. Ea enim apud Romanos minimum habuit. Drachma ex tribus scrupulis, hoc est, decem & octo siliquis constat. Post drachmam nummus erat argenteus, qui fit ex scrupulis quatuor, hoc est, drachma & scrupulo, qui etiam denarius dicitur. Post hunc vncia ex octo drachmis vel sex denariis prodiit. Et post vnciam

Chœnix. Medimnus. Modius. Modiolus. Culeus. Vrnarium. Amphora. Cadus. Metreta. Artaba. Congii. Sextarius. Quadrantal. Vrna. Cotyla. Stater. Statula. Cotula. Pincia. Cyathus. Chus. Pondera. Drachma. Obolus. Siliqua. Scrupulus. Drachma. Nummus argenteus. Denarius. Vncia.

ciam libra Italica, quæ ex duodecim vnciis, hoc est, denariis duobus & septuaginta, siue drachmis nonaginta sex constare dicitur. Heminam verò ex sexaginta drachmis fieri voluere: est enim dimidium sextarii: habet enim cyathos sex, sicut cotula. Acetabuli autem mensura, heminæ quartam efficit partem, hoc est, drachmas quindecim. Communis tamen habet opinio, heminam dimidium sextarii esse, & acetabulum ex octo & decem drachmis constare. Sed tametsi mensurarum & ponderum pro gentibus & nationibus varia dimensio fit, eaque nec definiri, nec explicari satis valeat: tamen sextarium minoris mensuræ fuisse argumento est, quod Hannibalem Italia pulsum post accisas Carthaginensium res, tantæ abstinentiæ dicunt fuisse, vt nunquam sextario vini indulserit, parcissimo enim vini poculo contentus erat. Et quia singulas mensurarum species exequi longum esset, ne pluribus morer, de his hactenus dixisse abunde fuerit. Illud tamen annotare succurrit, quod licet schœnum ex duobus & viginti stadiis, nonnulli ex triginta, varia opinione, constare dicant: & Herodotus schœnum sexaginta stadiorum scribat, & ex dimidio parasangam: tamen ex stadiis quadraginta, hoc est, passibus quinque millibus schœnum verum confici, communi opinione, quæ longè præstantior fuit, receptum est.

Libra. *Hemina.* *Acetabulũ.* *Sextarius.* *Schœnum.*

Miraculum de homine qui plus in mari quàm in terris degebat, maximaq; æquora velocissimè tranabat.

CAPVT XXI.

QUI siderum motus, statusque & interualla ac certos constitutosque cursus & recursus, illorumque vires & qualitates mensurasque solis ac terræ, animo meriti sunt: inter quos apud Græcos Berosus, Eudoxus, Gnidius, Aristoteles, & Empedocles: apud nostros, Aratus, Julius Firmicus, M. Manlius, & alii clari sapientiæ autores, quos fama vulgauit, periti cœlestium, qui diuinas prædictiones, decreta stellarum, ac vim fati, potestatemquo subtili inquisitione collegere, hoc inter cætera adnotarunt, illos qui sub delphini sidere in lucem editi fuissent, pedaminarios esse, hoc est, præcipua pedum pernicitate valere

Nati sub delphino.

valere: prorsus vt admirabile videatur, quam pernici cursu, & quam volucri motu magna spatia terrarum breui interuallo emensi fuerint: Quanuis plerique physici rerum non ignari, quòd his splen deficiat, propterea cursu valere contendant. Constat enim quanto minor in corporibus splen foret, tanto perniciores homines esse. Hinc *Ladas.* Ladas ille cursor apud autores tantopere celebratus, memoria dignus fuit: qui longum itineris spatium cursu tam citatissimo emensus est, vt nulla pedum vestigia extarent, ita vt sæpe visum falleret. Quod verum falsumne fuerit, *Philonides.* nonnullis ambiguum est. Philonides quoque Alexandri Magni cursor, qui ἡμεροδρόμος dictus est, pernici cursu *Lasthenes.* valuisse fertur: cui adnumeratus est Lasthenes Thebanus *Pueri nouẽ annorũ miraculosa celeritas.* pernicitatis eximiæ, ita vt ab Choromo Thebas vsque cum equo cursore contenderit, & victor fuerit. Inter quæ nimirum maiori miraculo visum est, quod Plinius notauit, annos nouem genitum puerum, à meridie ad vesperam, quinque & septuaginta passuum millia præcipiti celeritate confecisse. Quod pene à fide deuium & dictu mirabile, quantum vix credi dicique possit, plerisque visum est. Inter cæteros produntur Marsi populi, singula- *Marsi.* ri sidere seu fato geniti, vt præcipua pedum leuitate cæteris præstent, ingentiaque spatia vix credibili celeritate peragerent. Tradunt quoque Troglodytas & extimos Æthio- *Troglodytæ. Æthiopes.* pes natiua quadam pernicitate tantum valuisse, vt fugacissimas feras rapido cursu assequi non dubitarent. Eos *Nati sub piscibus.* quoque qui sub piscis astro, certo cursu stationibusque sideribus constitutis editi essent, nando plurimum valuisse, & præcipuos natatu nonnulli tradunt. In his quoque lienis defectus multum profuisse creditur: nam quibus deesset lien, natatu plurimum valere conteudunt. *Ichthyophagi.* Horum præcipui sunt Ichthyophagi, Trodlodytis proximi, ceu maris beluæ immensos tractus natatu peragrantes. *Scyllis Sicyonius.* Inter quos Scyllis quidam Sicyonius proditur apud Græcos omnium ea tempestate maximus vrinator, qui ex Aphetis Artemisium vsque octoginta ferè stadia natatu breui spatio peredit. Nostra verò ætate nonnulli extitere memorandi & multi nominis, qui nando ingens maris interuallum & maxima æquora emensi fuere. Ex omnibus autem quos nostra vidit ætas, recentiore memoria

nia nouimus quempiam haud sanè ingenitæ nobilitatis, sed extremæ sortis hominem, qui nauticam operam exigua stipe locare solitus, sæpissimè piscatu victum quæritabat, qui ab Enaria (quæ inter Pithecusas è conspectu Neapolis insula sita est), Prochytam vsque quod intermedii pelagi est stadiorum fermè quinquaginta, naufrago nonnunquam & fluctuante plago, ac tempore anni difficillimo, eadem die nando measse, & nonnunquam remeasse inuentus est. Quod cùm vix credibile videretur eundem plurib. ad spectaculum effusis, quò res testatior esset, promptissimum sui periculum fecisse: & quum in Enaria se præcipitem in mare dedisset, lembum post sequentem longius ipsum nantem obseruasse, donec terræ appullus, ad Prochytam incolumis elapsus est. Sed super omnia quæ post hominum memoriam vnquam audita, quæquè ab autoribus prodita sunt, quod à Jouiano Pontano relatum audiuimus, dictu mirabile & supra omne miraculum fuit: siquidem patrum nostrorum memoria, Gatanæ homo fuisse traditur, cui nomen Colan inditum ferunt, cognomento piscis, singulari fato seu fortuna genitus, qui plus in aquis degere, quam in terris victitare solebat, cumque diebus singulis mare & aquas petere necessum habuisse: ibique naturæ vi & necessitate coactum diutius degere consueuisse: alioqui dicebat fore, vt si ab aquis abesset diu quasi respirare, & ducere vitam nequiret, idque sui exitii mox causam fore asseueraret. Quod illi quo fato aut sidere euenerit, in ambiguo plerique omnes reliquere, eumque tantũ nando profecisse, vt haud secus quam marina belua, maxima pelagi interualla, spatiaque immensa quingentorum & vltra stadiorum, fœda tempestate & reluctantibus aquis, excellenti vi & velocitate, natatu peragraret. Notumque & illud est, dictu mirabile, quum medio cursu naues plenis velis per æquora ferrentur, violentissimis interdum tempestatibus per vastum & apertum mare, interque agitationes fluctuum & turbines, huic natanti obuiam fuisse: ipsumque nantem ab vndis nautas suis nominibus aduocare solitum & quia omnibus notus erat, nautas subitæ rei miraculo percitos, lætissimis animis illum in naui excipientes, vnde veniret, quove iter intenderet, & quantum pe-

Colan vrinator.

lagi nando emensus foret, quantasque tempestates tulerit, sciscitari consueuisse, ipsumq; Colan singulis omnia significasse: mox cum sociis in naui pransum aut potum, postquam acquieuisset, mandata ad suos, quid illis dici referrique vellent, & quid faciundum arbitrarentur, à singulis accepisse: nudumque vt erat, e naui medio iam pelago cursum tenente, se præcipitem in mare dedisse: mox Caietam, modò in Salentina, Brutia & Lucana littora, modò in Siculos fines, & natale solum, ad quod frequens ventitabat, incolumem nando peruenisse mandata quæ à nautis acceperat, singulis necessariis & affinibus significasse. Idque non semel facere consuesse, donec festo annuo solennique die in Siculo freto effusa multitudine ad spectaculum, in portu Messanæ, vt aiunt, experiri credo volens, quantum præ cæteris vrinando valeret: dum pateram auream munus natantibus tunc à rege in mare deiectam, ab imo eripere conatur, quum se in mare mersisset, dum illius studio profunda exquirit vada, diu expectatus, ab imo maris fundo in quod deiecerat, nunquam emersit, neque postea inuentus apparuit. Creditur in concauas illius pelagi cauernas, quibus totus ille sinus refertus est, incidisse, ipsumque in imas voragines vorticib. rapidis semel delapsum quum se recipere vellet, & ad superiora niti, reuerti nequisse: cumque diutius reluctatus, respirare nequiret, inter occursantes scopulos vndique inundantibus aquis oppressum, vitam exuisse.

In quibus deorum sacrificiis victimas aut hostias antiquo more cadere non licebat.

CAPVT XXII.

IN deorum sacrificiis seruatum est, vt non omnibus diis victimas aut hostias cæderent. Nam in quibusdam sacris cæde victimarum abstinetur. Siquidem in Termini sacro nihil animarum sacrificari olim mos habuit, quia eum deum veluti pacis custodem, à cæde immunem esse voluere. Primus enim Numa Pompilius Terminum & Fidem templo sacrauit, incruentumque sacrum instituit. ac lege sanxit, vt qui Terminum exarasset, ipse & boues deo sacrificerent. Libo ergò, & farina, ac fruge, & mola salsa, vt fere omnia Numæ sacra fuere, Termino apud priscos

Sacra sine cæde.

Termini sacrum incruentum.

Numa institutum.

priscos litabatur sub diuo. Fuit enim Numæ institutum, vt sine farina, quæ horna esset, id est, huius anni, sacrum nullum fieret. Apud prius verò seculum, herbas aut fructus manu excerptos, pro holocausto diis consecrabant: illarumque exhalatione & fumo superis litabant. Quo exemplo Pythagoras nihil animatum diis immolandum censuit, sed vsque ad farinam & mel, terræque fructus & flores offerendum. Quod etiam Lycurgum fecisse legimus, qui tenuissima & nullo paratu Lacedæmoniis sacrificia instituit, ex herbis & his quæ parabilia in promptu sunt, nequando difficultate parandi omitterentur sacra. Nullaque ficta apud eum vel picta imago fuit: quippe hominum aut animalium species diis tribui vetuit. Templũ verò in quo colebatur, desuper patens foramẽ habuit, qui nefas dixerunt, Terminum deum pacis & iustitiæ custodem, sub tecto conspici. Sic Ioui, Soli, Lunæ & Dio fidio, in aperto mundo templa hypæthra, & sub diuo veteres extruxere. Quod à Græcis sæpè factitatum nouimus, vt his diis hypæthra templa constituant, sicut ædes Iouis Puluerii in Attica semper sine tecto erigebatur. Græci verò Mineruæ in summa parte ædium sine victima sacrificant, Æsculapio in montibus. Apud Persas nulla dicabantur templa diis, quia cũ Solẽ præcipuũ numen & deorũ maximũ colant, mundũ vniuersum illi templũ esse dixerunt. A Bithynis vsurpatum legimus, vt adoraturi, montium cacumina cõscendant, & sine tẽplis Jouem Pappã salutẽt, sicut Scythæ Papeum. Quæ etiã Diogenis opinio fuit, qui mundũ phanum dei sanctissimũ exstimauit. Ægyptis verò, licet templa marmore & auro essent elaborata, luxu ingenti & mira arte, tamen deorũ imago erat deridicula. Nã Simia, Ibis, vel Crocodilus, aut aliæ id genus pestes, magorum & Ægyptiorum portenta, pro diis colebantur. Fuere autem Termini & Fidei templa iuxta ædem Jouis Optimi Maximi, in Capitolio primum à Numa constructa, cui sacrum festis Terminalibus in agris, sexto ab vrbe miliario sub patenti cœlo fieri solebat: cui festi nomen, in quibus ex lapide silice vel molari, nonnunquam ex truncis oleagineis sacrificalibus Terminus erigebatur. Ægyptiorum quoque erat iste mos, non pecudibus & sanguine victimarum, sed precibus & thure placare deos. Ideò

Farina horna.

Sacra ex herbis apud seculũ prius.

Lycurgi sacra frugalia.

Imagines à Lycurgo prohibita.

Termini templum apertum.

Templũ Iouis puluerii: Minerua & Æscul. sacra.

Apud Persas nulla tẽpla.

Bithyni.

Iupiter Pappa.

Diogenes

Deorũ imagines ridicula apud Ægyptios.

Festa Terminalia.

Ægyptiorũ sacra incruenta.

Serapin non cæde animalium, sed verbenis, coronisque & panificiis placabant. Quod Numam Pythagoræa præcepta sequentem, in suis sacris instituisse non ab re fuit: quamuis procedente tempore agnam aut suam intermisso more prisco in sacris Terminalibus cædi seruatum sit.

Palilia. Palilibus quoque intentiori cura custoditur, ne qua mactetur hostia: quod eum diem qui patriæ natalis erat, à cæde & sanguine decet esse purum. Fuit enim is dies XII. cal. Maii, quo fausto & felici omine vrbis fundaméta iacta sunt primum: quo die mos erat ouilia purgare, transilire flammas, sapa & milio sacrum facere. Geniales dies agere, cœnas apparare, à litibus abstinere: quæ prosperos successus decernebant.

Deum vrbis nominare nefas. Deum verò in cuius tutela vrbs foret, nec nominare, nec quærere licebat: cumque nominasse, aut quæsiuisse, noxæ futurum erat. Ideo Valerius Soranus mortis supplicio pœnas dedit, quod numinis nomen in cuius præsidio vrbs esset, efferre in publicum ausus fuisset. Idque ideò cautum, ne euocationes, quæ ab hostibus ad placandos deos, qui vrbibus præsunt fieri solent, contra deos præsides vrbis Romæ fierent. Festa autem Palilia etiam ante vrbem conditam pastoribus, qui proxima vrbis incolebant, celebrari solita inuenimus.

Pales. Pales enim dea pabuli & pastorum est, quam plerique Vestam, alii matrem deum nuncupant, cui pro partu & prouentu pecorum, lacte & libo sine victima litabatur, eique Palilia dicauere, qua die vrbem à Romulo conditam fuisse tradunt.

Natalitia festa. Nec solum vrbis natalem, sed singulorum dies natalitios, pulte, fritillo, mero, libis, floribus & thure, sacra Genio, sine animali hostia, læti libentesque concelebrarunt: quibus diebus effudisse cruorem, aut animal mactasse, mali portenti erat, & fœdi auspicii: namque erant hilaritatis & lætitiæ pleni dies.

Terræ sacrũ. *Fidei sacrũ.* Terræ quoque sacrum fieri non victima, sed frugibus, floribus & lacte, plerique decere putant. Etiam solenne Fidei sacrum sine cæde & sanguine victimarum idẽ Numa instituit, eiq; albo panno velatos sacra facere, & ad id sacrum flamines curru arcuato, manu ad digitos inuoluta vehi iussit, solenni pompa, magno argumento, qui fidem tutandam, & in dextris sacratam sanctamque ostenderent:

Decem. idque propterea asserunt, quod dextra iuncta, denarium numerum, qui sacratissimus est, efficiat. Suffimenta quo-

que

que ex faba milioque aspersa mulso diis offerri absque victima, quo tempore vuæ calente prælo premuntur, sæpè notatum est. Et Carnæ deæ, quæ visceribus humanis præesse, & vitalia fouere credebatur, sacrum à Bruto institutum posteri seruauerunt, vt pulte fabacea & lardo absque victima sacrificetur. Hic enim quum excors putaretur, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit. Quas quidem fabas, nisi post Julias cal. adultæ forent sacris adhibere non licebat: vires namque corporis his maximè augeri confirmarique opinati. Quam deam in monte Cælio sedem habere, illique cal. Julii sacrum fieri voluere. Saturno quoque & Maniæ humanis victimis, quod licuit antea, postea admonitu Herculis, animali hostia sacrificari desitum est: ideo ad aram Saturni accensis luminibus sacrum fieri cœpit, vnde cæreis missitandis in Saturnalibus mos inoleuit, qui apud Cyrenenses aliter seruabatur. Nam Saturno rem diuinam facturi, ficis ornantur: placentasque missitant, quod mellis repertorem esse ducerent. Maniæ verò, quæ mater Larium fuit, in compitalibus à Bruto institutis, vt omnis antiquitas fabulata est, non humana victima, vt olim. (nam pro familiæ incolumitate antea pueros mactabant) sed alliorum & papauerum capitibus supplicari cœptum fuit: in quibus sacris serui interesse, & exæquato omnium iure, sublato discrimine, liber an seruus esset, vt in Saturnalibus, unà cum liberis sacrificia in compitis facere, & commessari, ac largiori potui indulgere assuerant, vt hac comitate obstricti in dominorum obsequiis paratiores forent, odiaque inuicem offensionesque dimitterent. Quippe festis Saturni diebus, seruos ingenuorum ministeria occupare, pileos sumere, & à liberis nullo discrimine differre stipesque inuicem dare & munera missitare, seruatum est. Regna quoque sortiri inter æquales, & tanquam reges imperitare, magistratus purpuram induere, reliquos in veste candida diem concelebrare. Qui etiam mos cum Græcis & exteris communis fuit. Nanque apud Babylonios Sacea appellantur festa, quibus quinque dies serui dominis imperitabant: ex quibus vnus, stola sumpta, dominabatur. Apud Thessalos Peloria, Cretenses Hermea, anniuersarios dies festos habent, quibus exæquato iure serui domini-

Carna.

Saturni & Mania.

Cerei in Saturnalibus missi.

Cyrenenses.

Serui in Saturnalibus.

Sacea festa.

Peloria.

Hermea.

minique socii & penè pares, communi libertate fruuntur. Sicut Troezenis panagyra, in quibus serui cum dominis pari exemplo insunt. Thebanis verò ludi musici Saturno dicati erant Saturnaliorum loco. Ideo in compitalibus manet constitutum, ne humano sanguine sacra polluerent, vtque pias & effigies viriles & muliebres ex lana in compitis suspenderent. Laribusque tot pilas, quot essent seruorum capita, & tot effigies quot essent liberi, noctu pro victimis darent: vt si quod periculum familiæ immineret, aut triste fatum, hoc sacrificii genere expiarent. Sicut mense Maio, quum prius de ponte sublicio in Tyberim homines mitterent, qua de causa flaminicam tristem esse, & animo afflicto conuenit, quæ nec eo mense lauat, nec aliquo cultu vtitur: postea ab Hercule admonitas, non homines, sed hominum effigies Vestales abiicere cœpisse, quæ triginta numero fuere. Casta quoque mola, & sale tuso, & in ollam fictilem cum aqua immisso, cædem virgines sine victima sacrum facere solebant, cæteri farre & vino, in quibus sacris asellum panibus coronatum adhibere. Lari quoque familiari Cal. Idibus & Nonis, corona in foco indita, pro aris focisque, proque familia, non sanguine victimarum, supplicatur. Quæ quidem sacra ex hordeacea pulte, libo, farre, vino & thure, cum sale & salino sunt fieri solita: cui etiam particulas cœnarum & singulorum fructuum primitias sacrarunt. Ignem enim familiarem fauilla & cineribus excitatum, sanctissimis cæremoniis taciti adorabant. Fuitque antiquorum mos, vt profecturi viam, simulacrum dei tanquam Larem familiarem & Fortunæ comitem secum ferant, cui festis diebus thure & mello vota effunderent & supplicarent. Etiam in Quinquatriis Mineruæ, prima dies sine victima aut cæde fuit, quod illa in lucem primum editam fuisse putant, quinquatrumque ideo dixere, quod diem quintum post Idus festum haberent, sicut Triatrum, Sexatrum, Septematrum & Decematrum. Quidam, quod quum quinque diebus operarentur sacris, & reliquis omnibus victimas cæderent, atque exertis ensibus pugnas committerent & digladiarentur: prima die velut pacata & festa, à victimarum cæde abstinerent. Vltima verò Tubulustrium dicta, qua in atrio Saturio tubæ lustrabantur

Panagyra. *Thebanorũ Saturnalia.* *Laris.* *Mineruæ.* *Tubulustrium Jani.*

bantur agna. Jano quoque libo & placenta, ac mola salsa, nonnuquam thure & mero: Cereri autem lacte, vino & melle, sine victima sæpe litatum est. Hoc quoque adnotare non pigebit, quod quum in reliquis sacris, qui rem diuinam facit, veteri instituto capite velato immolet, & adorantes vestem ad aures vsq; attollant, vt se humiliores exhibeant diis, vel ne quid inter sacrificandum triste auribus aut oculis accipiant: Saturno tamen sacra facientes, velut veritatis cultori, capite aperto immolant & inuelato. Honori quoque & Opi ex vetere instituto dum sacrum fit, semper aperto capite & sine velamento sunt. Apud aram quoque Herculis maximam omnes aperto capite supplicare vetusto more seruatum est: vel quia ipsius dei, qui capite aperto est, habitum imitari non liceat: vel quod magis adducor, vt credam, vt ante Æneam, qui ritum velandi capitis inuenit primus, aram maximam fuisse, vetustissimasq; illius cæremonias signarent.

Cereris. *Caput in sacris velare.* *Sacrificia capite aperto.* *Honoris & Opis.*

Nunquid quod lege Falcidia cautum est, de quarta bonorum hæredi debita, possit voluntate testatoris comminui vel tolli.

Cap. XXIII.

VERBA legis Falcidiæ, quibus modus legatorum præfinitus est, hæc fuere: Quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam, testamentum faciet: is quantã cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare, legare volet, ius potestasq; esto: dum ita detur legatum, ne minus quàm quartam partem hæreditatis eo testamento hæredes capiant. Eis quibus ita datum, legatúmue erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto: isque hæres qui eam pecuniam dare iussus, damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quã damnatus est, & infrà. Cùm ea legis verba in conuentu Jurisperitorum legerentur, præsente me, quærebatur, nunquid quod hac lege sancitum est, vt non minus quarta hæreditatis parte, testamento hæres capiat, possit voluntate testantis ita comminui vel tolli, vt si omne patrimonium & totum assem legatis distribui iusserit, ita vt nihil, aut minus quarta parte criptus hæres ex bonis capiat, an id contra legem factum, ius ratumque foret. Cumque nõnulli è grege patronorum censerent ex Scæuolæ sententia licere cuiuis non insano præter legum

tex. ex l. 1. § quicunq; ff. ad l. Falcid.

legum solennitatem, ita vt volet testari, si modò id vellet haberi legitimè factum, palamque id antea testatus esset, plurimumque in eo momenti fore: quippe quum ipsa decedentis voluntas, lex planè censeatur: & hoc Pomponium iure consultum, hanc legem interpretatum, censuisse, contenderent, decernentem testatoris voluntatem, qualiscunque foret, ad omnem successionis speciem extendi oportere: multiq; in eius sententiam irent, & velut cunctis obuium id palam faterentur, nos contrà sentire visi fuimus. Nam Papiniani responsa relegentes, hoc ipsum improbasse animaduertimus, atque respondisse in hæc verba: Priuatorum pactionibus, legi refragari non decere. Itaque trienti, quæ per legem ex defuncti bonis debetur, neque per testatorem æstimationem minui, neque ius quod debetur, auferre posse: ne videlicet testator scriptos hæredes aditione ludificatus foret. Quæ sententia quum diu nobis insedisset tamen refutari & dilui potuit: quippe quum in eandem lectionem, vt fit, incideremus, animaduertimus minus probabili, nec vero iudicio, sed falsa nos duci opinione, nouissimoque iure multis post seculis edito, contra priscorum decreta secus cautum fuisse: atque abrogata Papiniani sententia, ex placito principum lege edita sancitum esse, vt si testator trientem dari hæredi inhibeat, totumque assem legati, absumi volet, vt pro voluntate de bonis disponere, illaque, sicut libitum est & quantam partem volet, cuius legare ius potestasque foret: liberum esset hæredi scripto, si nimium tenuiter sibi consultum esset, minusque commodi tot legatis distribuendis, hæreditatem allaturam putaret, aditione abstinere, & ius succedenti abnuere. In quam sententiam, quæ notior & probabilior fuit, nouissimæ Iurisconsultorum opiniones postea concessere.

l. quod de bonis. §. 1. ff. ad l. Falcid.

Authent, sed cum testator. C. ad l. Flac.

Loci ex Iuuenale parum ab interpretibus diligenter habiti, contra nonnullorum opinionem explanantur.

CAPVT XXIV.

DEPRESSVS ego à forensium causarum contentione, & iudiciorum strepitu, aliquando vacuus cura & labore ad hæc mitiora studia nostratia, velut in aliquod oppor-

portu-

portunum diuersorium, me recipiebam: & quoscunque aut veteres, aut nostri æui libellos nactus eram, in his legendis perscrutandisque, aut verborum & sententiarum viribus pensitandis exercebat. Cumque, vt fit, in cuiuspiam non equidem indocti, nec spernendi autoris commentarios super Juuenalis Satyris, quos nuper ediderat, & posteritati tradendos curauerat, fortè incidissem, super his versibus Septimæ: *Rara tamen merces, quæ cognitione tribuni Non egeat*: in hanc sententiam ipsum locutum offendimus, vt diceret, apud tribunos pl. agi necesse fore. & post impensos labores erudiendis pueris, ludimagistrum in iudicio experiri oportere, vt mercedem laboris & impensæ doctrinæ assequatur, idque Juuenalem in fine satyræ apertiùs sentire, dum inquit: *Et quum se verterit annus, Accipe victori populus quod postulat aurum*: tanquam post lites iudicio à tribuno plebis diffinitas, tandem populus aurum quod petebatur, victori magistro & mercedem tradi postularet. Qui sensus etsi à multis mira persuasione receptus, quam absonus sit, quamque pudendo errore coarguat imperitiam interpretis, nemo mediocris solertiæ vir ignorarit. Ubi enim, quæso, apud autores compertum fuit tribuuum plebis iuris cognitionem, aut in ius vocationem, apud suum tribunal Romæ habuisse, ita vt an stipendium magistro debeatur, suæ cognitionis & arbitrii fuerit? Non enim vt de controuerso iure cognosceret, aut super eo diiudicaret: sed vt à maiorum magistratuum iniuria tenuem plebem defenderet in re præsenti, tribunitiam potestatem inuentam veteres voluere. Prehendere enim licebat tribuno, & in carcerem remittere, non autem super controuerso iure diiudicare, quod omnes annales & omnia monumenta vetustatis percalluere. Præterea quid imperitius dici potuit, aut tam præposterum, quam vt in exactionem vilis stipendii populus, tanquam si plebs aut aut plebiscitum aliquod rogaretur, interesse debeat, ita vt rogatione promulgata, an stipendium magistro debeatur, decernat? Sed quod est vero propius, quodque ab autoris mente non obsonium putamus, profectò sic est, vt poëta non de tribuno plebis, qui iuris non habet cognitionem, sed de tribuno ærario, apud quem leuiores expenduntur causæ, intellexisse credatur. Etenim liquere ar-

Iuuenal. locus in fine sat. 7.

Trib. ærarius.

re arbitror, leues & nummarios iudices, tribunos fuisse ærarios, causarumque cognitionem habuisse in minimis: quippe ab Aurelio tribuno plebis rogatione promulgata, iudicia in tres ordines diuisa fuere: senatores, equestrem ordinem, & tribunos ærarios, quorum cognitio in minoribus fuit causis: ideò in subselliis, non pro tribunali ius dicebant. Raram dicit ergò mercedem, quæ cognitione non egeat tribuni, non plebis, apud quem nulla erat iuris cognitio, sed ærarii, qui de minoribus causis ius reddebat, intellexisse probabile est: quod & nos sentire salua fide possumus. Rursus quod dicitur in fine satyræ, *Accipe, victori populus quod postulat aurum:* neque de rogatione populi aut scito plebis, quod illi asseuerant, intelligi arbitramur: sed vetustum potius morem præsignari, qui apud Romanos in sacris certaminibus inoleuit frequens. Fuit enim antiqui moris, vt qui in theatro præstabant munera, multitudini effusæ ad spectaculum stipem spargerent, victoresque certaminum, & multarum palmarum gladiatores, ære collato & stipe donarent. Quinetiam non ludiones modò, sed elephantos, & eos qui in certaminibus fortiter quid aut dignum laude gessissent, à populo collatione stipis & assibus donari legibus. Constatque populum Romanum Spurio Posthumio, & Quinto Martio Coss. primùm stipem in ludis spargere cepisse. Nam drachma grandinis in morem, atque odorati imbres instar pluuiæ, & alia missilia effusè spargebantur. Quod sequuti Cæsares, opulentius, vberiusque ad leniendam multitudinem factitarunt. Siquidem C. Cæsar nummos non mediocris summæ effudit in populum. Nero tesseras frumentarias, aurum, argentum, gemmas, margaritas, naues, insulas, agros, vestes tabulas pictas, mancipia & iumenta missilia dedit. Domitianus cùm omne genus rerum in theatro sparsisset, & pars maior inter popularia decidisset: ne indonati abirent senatorius & equester ordo, per singulos cuneos quinquagenas tesseras pronunciauit. Heliogabalus verò aurea & argentea pocula ac vestes magni census in plebem sparsit munuscula. Multi quoque ex theatro missas à sinu columbas fecere, quæ cùm per caueam diu volassent, reuertebantur ad dominos. Fertur tamen Scipio infamiæ notam habuisse, quòd pecuniam

Versus postremus eiusdem Satyræ.

Stipis sparsio in populum.

Populi in ludiones.

Cæsa. in pop. pecunias sparserunt.

Scipio infamia notatus

pecuniam in populum ludis publicis iecisset, velut istis muneribus auram popularem aucuparetur. Quæ quidem cùm in diripientium manus mittebantur, non sine discrimine & rixa in concursatione & tumultu assequi poterant. Itaque optimus quisque, cum primum missilia induci viderent, ne quid discriminis in conflictu turbæ elisi paterentur, è ludis excedebant, quæ apud autores monumentis testata clarissimis comperta sunt. Post emensum ergò annum, & edocendis pueris labores impensos, Accipe poëta inquit, mercedem, qualem victori in ludis populus postulare solet: ac si dicat, vilem assem, & nimis tenuem mercedem, qualis est stips exigua, quæ à populo in ludis postulatur, cum ære collato victor à plebe donatur, consequeris. Quod nos quantum ingenii captu assequi possumus, lectioni magis conuenire, & vero sensui congruere putamus.

Varia apud diuersas gentes puerorum institutiones, & infantibus Romanis qua documenta fuerint.

CAPVT XXV.

QUAM variè apud nationes exteras & gentes vltimas pueri postquam in lucem editi essent, educarentur, quæque institutio fuerit, à nonnullis literis memoriæ proditum est. Siquidem apud Thraces, Thrausosque ac Cesias: & Causianos, assuetum erat, vt puero in lucem edito circundati cognati affinesque, puerum lamententur, & afflicti iaceant, ac recensentes calamitates & vitæ incommoda, cui tantum restet malorum, quæ mox ille passurus aduenit, pectora plangant. Idem in funere exultantes iubilant, scilicet cui defuncto omnibus incommodis & infortuniis, quæ vita fert, ex hac luce & imminentibus malis, atque omnis sæuitia fortunæ tandem excedere datum sit. Quod ab Indis quoque seruari meminimus. Nam Gymnosophistæ & Brachmanes castè & piè viuentibus mortis diem natalem vitæ ducebant. Spartanos Lycurgi legibus institutos, infantes primum editos, vt labore firmentur, rigidissima aqua fouere, nudosque in patientia laboris enutrire, nihilq; somni causa ster-

Thraces. *Transi.* *Cesia.* *Causiani.* *Indi.* *Spartani.*

sternere, proditum est. Necnon cibi potionisque modò præfinito, cum æqualibus in sobrio conuictu, inque eodem sodalitio & societate studiorum, humili cultu educare, duraque & horrida disciplina seuerissimis moribus assuefacere, ne qua vitia mentem adhuc rudem inficerent, néve moribus incompositi euaderent, illis magnæ curæ fuit. *Prouerbiũ.* Quare prouerbio increbuit, solas Lacænas viros parere. *Cretenses & Germani.* Quod à Cretensibus & Germanis vsurpatum fuit, vt pueri ab ineunte adolescentia calores & frigora pati assuescerent, vtque vilibus tecti amiculis, hyeme pariter atque æstu eodem cultu incederent: & postquam satis virium assequuti videbantur, vt militiæ per ætatem patientes forent, non in munditiis, ne langueret animus, sed in laboriosis, exercitationibus, currendo, algendo, æstuando, famem sitimque tolerando, arduasque & perdifficiles vias peragrando, exercent: ac pugnæ simulacris, in quibus verbera & plagas dare & accipere cogebant. Quinetiam *Lacedæmonii.* fuit Lacedæmoniorum mos solennis, vt agrestes, quos *Hilotæ.* Hilotas vocant, quam maxime possent, vino ingurgitent, ad potumque & crapulam appellent, illosque vino madidos & distentos in cœtum adolescentium iuuenum introducant, vt iuxta Anacharsis & Platonis consilium, temulentiæ turpitudinem intuentes, quasi pertæsi ignauiam, à vino & luxu promptius abstinerent, ac tam tetri aspectus, tamque dedecoris non solum pigeret, sed puderet. Tantaque disciplina fuit, vt iuuenum corpora, ne lasciuirent, statis diebus apud Ephoros exhiberent, nudosque inspicerent, vt si quid insolitæ pinguedinis contraxissent, parsimonia & victus abstinentia emendarent. Ad aram verò sic verbere afficiebantur, vt plerisque sanguis manaret ad necem. *Galli. Iberi.* Apud Gallos quoque & Iberos zonæ mensuram habent magistratus, quam si capere non posset mulier succi plena, aut puer obesus, magno afficitur probro. Quibus amatores, imitatoresque virtutum & adolescentium bonæ indolis permissi fuere, vt laudati & donati facilius ad res magnas, & magno viro dignas se accingerent: *Cretenses.* qui etiam Cretensium fuit mos, quibus non fuisse amatos iuuenes, ignominiæ datum: ex quibus amantem φιλήτορα dixere, amátum verò κλεινόν. Quorum exemplo, *Lucani.* Lucani liberos à prima infantia sine veste aut ministe-

ministerio seruilli, in duritie & parsimonia educabant in syluis, quibus præda venatica erat cibus, potus vero fontium liquor. Colchis, Æthiopibus & Troglodytis atque Ægyptiis, Syris & Phœnicibus, pudenda editorum infantium circumcidere in vsu erat, hoc non mediocriter vitæ commodis conducere arbitrati: quo commento labes corporum & eluuiones dilui putabat, seu, quod multi putant, vt diuersitate noti fierent, vel vt omne arcanum & pudendum facinus inuelatum fieri ostenderent. In Arabia gens est, Creophagos vocant, quibus nedum viri, sed mulieres iudaice excindi solebant, sicut de Andramite Lydorum rege, qui primus eunuchas fecit mulieres, sermo proditus est, quo exemplo in Ægypto aliquando mulieres exscindebantur. Arcades vero pueri, tum Lacedæmonii & Thraces, quamquam ferum genus, à teneris insuescunt inter prima rudimenta in modulis & cantibus versati musicasque artes & vocum concentus ediscere ad annum xxx. velut hoc amplissimum iuuentuti munus darent: qui non didicisset, rudis & ignauus, atque infamiæ nota inustus putabatur. Græci vero adolescentes, musicæ & poeticæ, liberalibusque potius vacabant disciplinis: in quibus excellere pulchrum putabant. In his enim tribus artibus, quas liberales vocant, litteris, palæstra, & musica, plus operæ & studii conterebant. Nec minore studio primæ adolescentiæ iuuenes imbuebant, vt præter literas & gymnasticas disciplinas, iuxta Aristotelis præceptum, quo ad reliqua munia firmiores essent, etiam natare discerent. Et tametsi canendi ad tibiam ars libero homine indigna prius visa foret, ad eamque sola mancipia admitterentur: æuo mox succedēte tanti fuit honoris, vt ad illā nisi liber & ingenuus admitteretur nemo. Sicut pingendi ars primum Sicyone, mox per omnem Græciam tanti fuit studii, vt pueros ingenuos picturam, tanquam præcipuam liberalium artium, inprimis edocerent magistri, perpetuo interdicto, ne ad illam mancipia admitterentur: indoctusq; & omniū postremus habebatur, quisquis huius artis nescius aut expers foret. Platonis quoque institutum erat, vt iuuentus musicæ disciplinis inter primas artes instituatur, vt grauiora studia honesta voluptate lenirent. Id quod Pythagoras censuit, qui repentinos mo-

Colchi. Æthiopes. Troglodytæ. Ægyptii. Syri. Phœnices. Arabes. Andramis Lydorum rex castrauit mulieres Arcades. Lacedemonii. Thraces. Græci. Artes liberales. Gymnastica disciplina. Natare. Canere ad tibiam. Pingendi ars. Musica.

tus animi, & mentis perturbationes, nulla re magis quam vocum concentu mulceri putauit. Cuius tanto studio Græci affecti fuere, vt etiam ad myrtum canerent, cantorque cantorem myrto tradito inuitaret, quod postea proverbio increbuit. In qua Timotheus tibicen multum floruisse proditur, qui duplicem mercedem exigebat ab his, quos ab aliis magistris male institutos acciperet, quod hi prius dedocendi quam erudiendi erant: à rudibus vero & ignaris, simplicem. Pœnorum vero mos patrius erat, editorum infantium venas capitis lana succida inurere, defluentemque pituitam hoc modo sistere, quod salutare experti aduersus morbos, hoc tanquam peculiari remedio se muniuere. Æthiopes quoque ab ipso natali die, editos infantes in fronte inurunt, & stigmate notant, quo capitis & oculorum humor exiccetur. Quinetiam in Hybernia, quæ in penitissimo Oceano extra terras insula sita est, cultu indomito & fero, pueri ita aliti educatique sunt, vt inter arma & cædes versentur assidue, matresque natura immites, ingenio barbaro, primos cibos edito infanti gladio admouere ferantur. Tenet fama, apud Baleares matres infantes pueros ab ipsis vitæ incunabulis his disciplinis assuefacere, vt nisi oblatum cibum baculo aut funda perierint prius, cibo vesci prohibeant. Quem vsum vetustissimum apud Cadurcos, Acarnanes, atque Æthiopes inualuisse legimus, vt saxa ingentia fundis intorquere, aut sagittas & iacula ingentis ponderis vibrare à teneris ediscant. Idoneos autores habeo, Ægyptios impuberes filios apud se alitos & educatos his disciplinis exercere, vt nisi centum octoginta stadia prius confecerint cursu, vesci cibo nullo modo sinerent, quos à pueritia & primis annis nudis pedibus ingredi iubebant, ne delicatior cultus corpora emolliret, eneruaretque. Indi & Brachmanes edito infanti curatorem & vitæ magistrum custodemque adhibent, vt sub legibus & magistratibus, bonis disciplinis formatus: salutatibus exemplis erudiatur. Apud quos infans in lucem editus post menses duos in medium producitur: & cuius indolis & formæ sit, publico concilio decernitur: vt ex faciei & corporis specie, si pace vel bello bonus, & an vita sit vel morte dignus, iudicetur. Et si cuius indoles probaretur, bonis in illic formabatur

Ad myrtum cancro. *Timotheus tibicen.* *Pœni.* *Æthiopes.* *Hyberni.* *Baleares* *Cadurci.* *Acarnanes.* *Æthiopes* *Ægyptii.* *Indi.* *Brachmanes.*

tur doctrinis: qui verò minus, morte afficiebatur. Id quod apud Spartanos erat Lycurgi lege sancitum, vt speciosus puer & forma liberali, publicè educari: mancus vero & deformis in loca vasta & prærupta exponi, vel in vltimas terrarum oras ablegari deberet. *Spartani.* Idem legibus Romuli à primo ortu vrbis constitutum ferunt, vt si mancum quid editum, aut monstrificum fuisset, statim à partu in flumen aut mare exponatur. *Romulus.* Produnt Æthiopes editos pueros, cùm paulum processere, super aues, quas diuersi generis educant, sublimes imponere, eosque cuius spei futuri sint, periculo internoscere. *Æthiopes.* Nam si volantes intrepidi manent, velut generosos & se dignos magna educant cura: si verò consternantur animo, & trepidi pauent, tanquam degeneres in loca deserta exponunt & abiiciunt. Quod de Psyllis quoque proditum est, qui partus obiiciendo serpentibus, si illæsi manent, an suæ originis sint, experimento internoscunt. *Psylli.* Nonnullæ Indorum gentes pueris adolescentibus, etiam si magnæ fortunæ & amplis opibus forent, pro seruis vtebantur: vt eam sortem experti, quantum decus libertatis foret, agnoscerent. *Indi.* Quod cum Cretensibus & Laconibus commune asseuerant fuisse, vt ingenuos filios seruilia exhibere cogerent. *Cretenses. Lacones.* Phrygibus verò familiare fuit, proprios vẽdere filios in eximio ætatis flore, & seruilem in modum educare. *Phryges.* Nabathæis quoque adolescentes ingenuos seruilia præstare officia consanguineis, assidua exempla sunt. *Nabathæi.* Persæ autem editum infantem, ante septennium, in conspectu parentum non adducunt. *Persæ.* Alii nisi post pubertatem filios à parentibus conspici non sinunt: qui mos apud Heduos, plurimasque Gallorum & Germanorum gentes frequens fuisse traditur. *Hedui. Galli. Germani.* Quod ita institutum non ab re fuit: scilicet, vt si quid grauius accidisset, aut si qua calamitas & aduersi casus puero euenturi forent, illos parentes, qui ipsorum conspectu tam diu caruerunt, facilius ferant. Eosdemque Persæ apud se educatos tam sanctis moribus imbuebant, vt illorum disciplinæ nihil addi videretur posse: siquidem per omnes ætatis gradus hæc illis rudimenta fuere, iustitiam colere, & æquum ab iniquo dignoscere: tum iaculari, equitare, arcu & cursu contendere, & præcipue vera loqui. *Persæ.* Cibus verò tam frugalis & modestus, aduersus famem & sitim tantummodo

paratus, vt iuuentus nasturtio, pane, aqua & sale, velut exquisitis valde obsoniis, vesceretur. Tanti pudoris fuere, vt pro lege seruarent, ne in publico aut spuerent aut nasum emungerent: neve in conspectu parentum, nisi iussi considerent. Et quum natalem diem festum singuli & præcipuum habeant, illis tamen, etiam indulgentissimi parentes, vino abstinere, velut immani scelere, præcipiebant. Vtque nullis errorum maculis notarentur, nudos conspici viros, nec fas nec ius esse dicebant. Itaque nudum conspicere hominem, ac si immane scelus admissum foret, capite luebatur. Scythis verò à patribus traditur mos non improbandus, vt iuuenes ephebos plurimos sibi amicos comparare, velut firmissima vitæ præsidia, iuberent. Is enim habebatur affluens & beatus, qui pluribus familiaritatibus fultus foret: pro certo arbitrati, in rebus deploratis & afflictis, nulli vnquam satis fuisse amicorum Romanis verò præualuit vsus, vt quæ vterum ferunt, antequam edatur partus, Postuertæ & Prosæ, quibus duæ aræ dicatæ erant, ne partus peruersi fierent, neve fœtus præposterè exiret, immolarent, Egeriæque nymphæ & Fluoniæ Iunoni sacra facerent: quia putabant illatum ope conceptum egere, & fluorem sanguinis cohibere. Cuius rei causa apud Tibarenos inoleuit mos, vt mariti post vxoris puerperium, capite obuoluto, tanquam ipsi enixi fuissent, in lectulo decumbant, ea accubatione vxoris labores & ventris profluuia cohiberi arbitrati. Fuere autem Tibareni iuxta Cappadoces, qui in risu & iocis atque indulgentia fortunæ versari solebant. Idem Thracibus & Scythis, Cantabris & Celtiberis propriũ: vt puerperæ viris, ipsarum vice decumbentibus, ministrent & famulentur. Apud Athenienses præcipuum edulium puerperæ brassica dabatur, velut parturienti commodissimũ: mox stolis initiatorum, infantem obuoluere, ad valetudinem mirè proficere putantes. In Cyrno mulier puerpera editæ prolis nullam curam gerit, sed vir domi abditus, infantilis educationis curã atque onus fert. In Lyguria quoque & Illyrico mulieres tam patientes laborum sunt, vt post puerperium minimè decumbant: prægnantesque inter opus enixas pueros domum referre tradunt: quos non peperisse, sed inuenisse credas. Cumq; infans editus primam

Vini abstinentia. *Nudum vidisse hominẽ capitale.* *Scythæ.* *Amici.* *Romani.* *Postuertæ. Prosæ.* *Egeria.* *Iuno Fluonia.* *Tibarenorum maritorum.* *Thraces.* *Scythæ.* *Cantabri.* *Celtiberi.* *Athenienses.* *Cyrnæi.* *Lygures.* *Illyrici.* *Romanorũ mos & caee-*

primam lucem hausisset, Romanis erat in vsu, vt ab obstetrice exceptus humi sterneretur, quasi diuinationem futuri exitus inde auspicati: lectoque Pilumno & Picumno in ædibus parato, ita augurabantur, vt his præsidibus diis vitalis foret: neve Syluanus in domum irrepere valeat, quem vexare pueros opinio erat, ad fores ædium tres viros, qui peruigiles domum circuirent, aduocabant, quorum primus limen securi, alter pilo feriebat, tertius verò scopis euerrebat: mox nomen & tempus editorum filiorum apud præfectos ærarii publicis actis testarentur & scriberent. Quæ quidem in Saturni æde, tanquam publica monumenta, seruari proditum dst. Deinde cum cibo & potu eum initiarent. Edusæ & Potinæ sacra facerent. Eodemque Adolescentæ Maiæ, quæ fatua dicta est, ac Scatano & Fabulino more patrio immolarent. Fuitque receptus mos, vt in testudineis alueis, aut ex tergore matinarum testudinum factis, calda pueros abluerent, mox oleo & butyro perungerent. Spartani quandoque mero abluebant, quòd vino admoto resolui ægritudines putarent, Nonnulli sale & aqua. Galli prægelido amne, vt à teneris calores & frigora pati ediscerent. Idem Thraces Scythæque. Fertur tamen Cato Censorius tam accurate procurandis liberis studuisse, vt nisi se spectante nunquam infantem ablui, aut velamentis obluolui siuerit: neve pueri recens editi è cunis fortè deciderent, & terra corpuscula afflictarentur, culcitras iuxta cunas vndique sternerent, vt inde excepti innoxii fierent. Maribusque non die, postquam in lucem editi fuissent, fœminis verò octauo nomina imponerent, nonnunquam septimo, qui dies lustricus nomen habet. Quod teste Aristotele ideo cautum, quod ante septimum pluribus infans casibus expositus manet. Ab Atheniensibus verò & omni ferè Græcia, decima à natali die, infanti nomē indere seruatum est. Apud Troglodytas fuit patrii moris, vt non hominum, sed arietis, pecoris aut ouis imponant infanti nomina, quòd bruta, quorum ope victitabant, suos genitores ducerent. Atlantes verò Aphricæ populi, nulla infantibus indere nomina consueuere: sed velut bruta anonymi fuere. Diuus autem Antoninus Philosophus, natos liberos apud præfectos ærarii profiteri, & tertio die a partu nomina ferre iussit. Nono verò die nomina in-

monia post editum infantem.

Syluanus pueris infestus.

Spartani.

Galli.

Thraces.

Scythæ.

Cato Censorius.

Quoto die infanti nomen dabant Romani.

Dies lustricus.

Athenienses

Troglodytæ

Atlantes.

fantibus indere. antiqui moris fuisse, illud exemplo est,
Nundina.
quòd Nundina dea apud Romanos magnæ religionis e-
Matris ipsæ nutrices suorum infantum.
rat. ipsumque infantem editum in gremio & sinu matris ac ipsius lacte educari potius, quam apud coemptas nutrices ali permitterent, cum ingenuitas à matre sola, non patre proficiscatur: aut si permisissent, magna cura præci-
Laconicæ nutrices.
puas illi nutrices Laconicas, velut educationis magistras, admouerent: cum propter lactis & educationis vitia sæ-
Germani.
pe infantes degenerasse compertum sit. Quod æquè Germanis est habitum nefas, apud quos mater filium suo la-
Græci.
cte alit, nec nutrici educandum delegare licet. Græcorum
Romani pueros bulla donabant & prætexta
verò inoleuit mos, vt quinto die à partu, mulieres comites puerperii, manus abluant, & puerum laribus circumferant, polyposque & sepias munuscula à cognatis ferant. Deinde cum puer paululum processisset, prætexta illum
Bulla qualis & quorum insigne.
donabant Romani, & bulla: ea enim erat aurea, insigne nobilitatis, figuram cordis habens, vt signarent, eam ætatem alterius consilio regendam: qua primum a Prisco Tarquinio donatum eius filium tradunt, quem in prætextæ annis hostem dicunt occidisse. Hac Romani pueri honestè geniti, & liberaliter educati patricii, aut illorum, qui equo
Lorum quorum insigne fuerit.
meruissent, filii postea vsi fuere. Lorum verò erat insigne libertinorum, plebeiorum & pauperum. Propius verò est, quod fœdere icto cum Sabinis & Tatio cautum fuit, vt bul-
Educatio.
la prætextaque per eas tempestates Sabinorum ornatus,
Exempla parentum coram pueris.
raptarum filii vterentur. Fuitq; antiqui moris, vt parentes bonis exemplis artibusq; honestissimis liberos educerent, plerunq; apud patruos, ne nimia parentum indulgentia lascivirent. Maximaque dabatur opera, ne quid insolens aut perniciosum, neve quicquam quod minus esset decorum, coram infante pater faceret aut diceret: neve vir mali exempli, qui seruilibus vitiis imbueret animos, in conuictu esset: magni enim interest, quos quisque audiat domi, qui-
Cato censor.
buscum loquatur puer. Quare Cato censor tanti exempli fuit, vt Manlium senatu mouerit, quòd interdiu præsente filia vxorem suauiasset: asserens se à sua nunquam
Hieron.
nisi cùm tonaret, præ timore complexum esse. Et Hieron
Magistri & comites puerorum.
Epicharmum comicum mulctasse, & pœna affecisse dicitur, quòd coram filia lasciuos edidisset versus. Tum vt socii consiliorum, magistrique & comites puero probatissimi darent-

darentur, qui acuerent iuuentutem ad studia & bonas artes. Nam prauis impulsoribus multos degenerasse compertum est. Quod etiam à Græcis summo studio seruatum meminimus, vt dum puerilis ætas prona esset ad vitia, magistros adhiberent probatissimos, magnæ & expertæ virtutis, quorum conuictu & domesticis disciplinis exemplisque formarentur. Sic Achilles Chirona & Phœnicem, Agamemnon Nestorem, Hector Polydamanta, Telemachus Menelaum, Alexander Aristotelem Antigonus Zenonem, atque alii vitæ magistros habuere non pœnitendos: sicut Augustus Apollodorum Pergamenum, Tiberius Theodorum Gadareum, Homerus Prognopidem. Virgilius Silonem, Cicero Diodorum, qui illos egregiis artibus instructos ad bonam frugem prouexere: quorum doctrina, integritate & fide, magni postea viri euasere. Primus enim Carbilius proditur, qui iuuentuti Romæ ludum aperuit: eius Carbilii libertus, qui vxorem repudiauit primus. Cato vero Censorius tam sancte filium edocuit, vt non alium quæsiuerit magistrum: sed seipsum, quia pater erat, filiis exhibuerit præceptorem. Augustus quoque Octauius, Caium & Lucium, quos sibi filios asciuerat, non alterius, sed sua ipsius doctrina imbuit: itaque literas & natare illos scientissime docuit. Vtque in ludum literarium non solum ingenui pueri, sed & virgines nondum adultæ, literis & bonis disciplinis formandæ venticarent. Eligebaturque aliqua matrona insignis, spectatæ virtutis, toti generi propinqua, aut vir grauissimæ disciplinæ, cuius sanctitate & moribus tota familia & infantilis cognatio, bonarum artium cupiens, imbueretur. Apud eumque in domo honestissima Hetruscas primum literas, mox Græcas, & haud multo post circumscriptas sententias, quas chrias Græci vocant, ediscebant: deinde studia liberalia, & animi cultum. A quibus si quid esset offensum: prætextati anguillarum tergore, pueri ferula, à parentibus vero leuioribus flagris vel plagis, aut puerili verbere plectebantur, quibus exciti disciplinis, ad virtutem vegetabant animos corporaque. Quod apud Thurios & omnem fere Græciam lege cauebatur, vt pueris cum primum adolescerent, magistros studiorum doctos ætate & vsu, in primo tyrocinio publica impensa præficerent. Vtque plures

Carbilius primus ludi magister Romæ.

Cato Censorius filium instruxit.

Aug. Octauius filios ascititios docuit.

Virgines ludum literarium adibant.

Ordo instituendi in literis apud Romanos.

Quo instrumento vapularũt negligentiores.

Thurii. Græci.

Stipendia professoribus constituta.

Thusci. *Massilienses.* *Iberi.* *Sertorius.* *Alexander.*

vnius curæ & disciplinæ mandarentur, qui magister esset & comes, sicut de Thuscis & Massiliensibus traditur. Idem apud Iberos Sertorius fecit, vt magistris scientissimis, qui artes docerent liberales, ingenuosque educarent, stipendium de publico daret. Alexander Macedo multis millibus puerorum ex Perside magistros dedit, qui Græca instituta, mores, militaremque disciplinam præciperent.

Vespasianus *Antoninus Pius.* *Traianus.*

Quod de Vespasiano proditum est, vt Græcis Latinisque rhetoribus annua centena daret: & de Antonino Pio, qui rhetoribus per omnes prouincias annua salaria constituit. Traianus quoque adolescentes ad quinque millia bonę indolis, ex omni imperio selectos publice ali: & parentis affectu paribus disciplinis erudiri curauit, ex præcepto Lycurgi, qui ingenuis adolescentibus virum præesse voluit peritum ac vigilantem, ex his qui summi eliguntur magistratus, quem pedonomum nuncupauit.

Pædonomus. *Persæ.* *Regii pueri apud Ægyptios.* *Magica ars.*

Persarum vero pueri non literas, quemadmodum consuetudo fert, sed iustum ab iniquo secernere, & qua pœna improbus homo dignus, qui pace vel bello bonus, & quæ sit turpis & honesti distinctio in scholis ediscebant. Ægyptii geometriam & arithmeticam, puerum vero regium magicas artes edocebant in primis, tanquam studia sanctiora.

Reges Persarum. *Spartanæ virgines.*

Ea enim erat diuinorum scientia, qua imbui regum filios voluere, quoniam ad magnæ fortunæ cultum ingenia exercitaret. Qui mos Persarum regum frequens fuit, vt magicis artibus imbuerentur. Spartanæ vero virgines nondum adultæ, in discorum iactu, cursibus & palæstra exercentur omnes nudæ: quod studium à Laconibus, qui summi palæstritæ fuerunt, excolebatur in primis: id quod Plato non improbauit, censuitque vt non modo puellæ, sed & anus luctarentur cum viris, vt patientes laborum facile res arduas subirent: quorum studio in posterum adeo affecti sunt, vt

Gymnasia, Palestra. *Græci.* *Pythagoreorum discipulorum silentium.* *Cretenses.*

gymnasia & palæstras, quibus tota Græcia dedita erat, ita occupasse animos tradunt, vt pro fortibus militibus se bonos palæstritas & athletas dici potius exoptarint. Apud Pythagoreos discipuli, licet disciplinis imbuantur bonis illis tamen annis quinque obstinato silentio tacendum erat. quippe primum rudimentum erat tacere & meditari. Cretensium pueros cogebant magistri in primis leges, mox deorum hymnos atque egregia ducum facta modulatis

latis vocibus mandare memoriæ. Apud Siginnos, qui Persice viuunt, quadrigas agitare, erat puellare studium. Nondum enim adulta virgo quadrigas flectere & circum agere magna facilitate callebat : quibus hoc erat priuilegio datum, vt quem vellet ex iuuentute in virum deligere liceret. Tanta porro Romanæ verecundiæ obseruatio & morum exempla fuere, vt nec pater cum filio pubere, nec socer cum genero lauaret, nudosque conspicere parentes, ducerent nefas. Hoc tamen ad memoriam insigne est, quod quanuis pueri tam castigatæ disciplinæ forent, vt omnis esset vita plena grauitatis: calculum tamen ediscere, & computationibus dare operam, in vsu fuit Romæ non improbando, tanquam inde redundaret ingenii ratio exactissima. In quo id fuit animaduersum solos Thraces ad quatuor vsque numerare didicisse, Græcos & barbaros ad decem, Albani vero vltra centum computare non nouerunt. Mirumque prodi, Meletidem adeo vecordem fuisse, vt vix toto ingenii captu ad quinque numerare disceret. Veteres vero Romanorum vltra centum millia numerare nesciuisse, multi asseuerant. Tum saltationis genera, & motus Ionicos Romanam iuuentutem ediscere, quandoque in vsu fuisse. Siquidem Iones psallendi normam, & molles saltus primi inuenisse traduntur. Itaque ingenuos pueros, etiam senatorum filios, schola egressos ad ludum saltatorium frequentes commeare, & cum crotalis, neruorumque & tibiarum cantibus ad numerum certo motu psallere, antiquæ disciplinæ fuit. Quod apud Græcos: Persas, atque Indos, dignum laude & exquisitæ artis fuisse, Homero teste probatur, qui inter cætera ludicra liberalia, saltationem ponit. Quippe saltare habent Persæ & equitare præcipuum. Lacedæmonii quoque saltationem tanquam ad bella vtilem, vt gressu composito incederent, inter quotidianas disciplinas habuere. Et vt concinna fieret motio in congrediendis hostibus pueri nudi saltare dedicerunt. Quare Epaminundas & saltasse & cantasse dicitur probe. Quas etiam per genera modos distinxere: vt podismus, & siphismus modus, comus & tetracomus in hostium congressu fierent. Ascoliasmus vero Baccho dicatus erat, vbi in theatro super vtres obunctos vno pede saltant : Calabrismus Phalicus, Bactriasmus, Strobi-

Siginni. *Romanorũ pudor.* *Arithmeticã discebant pueri Romani & quare.* *Thracũ numerus.* *Græcorum.* *Barbarorũ.* *Albanorũ.* *Meletidis stupiditas.* *Romani.* *Iones.* *Ludus saltatorius.* *Persæ.* *Lacedæmonii.* *Epaminundas.* *Modi & saltandi genera.*

Strobilus, Apocinus, & Aposisis, aliaque saltationum genera, diuerso quæque gestu & modo erant in quotidiano magis vsu frequentia. Et tamen saltatio non vbique & passim, sed in tempestiuo conuiuio deliciarum causa, si quando præstabatur, laudi fuit. Quippe cantus & saltatio, Homero teste, conuiuii appendices sunt, modesta tamen, non imprudens. qualis fuit Hippoclidis, qui apud Clisthenem futurum socerum, dum intempestiue saltat & gesticulatur, illum desaltasse matrimonium Clisthenes dixit. Appius quoque Claudius vir triumphalis & Gabinius, M. Cæcilius & Licinius Crassus optime saltare gloriæ duxerunt: sicut fidibus sonare. Discebant enim fidibus antiqui apud magistros & artifices: nam Decius Sylla optime cantasse dicitur, & Cato Censorius simpliciter cantare, non seruile duxit opus. In tantumque honoris culmen apud veteres musica processit, vt illam sacris & publicis cæremoniis adhiberent, cum in deorum puluinaribus & epulis magistratuum fides præcinerent. Et apud Græcos iidem musici vates & sapientes erant. Apud quos post cœnam circumferebatur lyra, quam cum recusasset Themistocles, est indoctior habitus. Cimosque & Epaminundas, quod fidibus scirent, antelati fuere. Canebant enim veteres ad tibiam clarorum virorum laudes & virtutes, tametsi principibus hoc fuerit probro datum. Quare verbum Philippi fertur in Alexandrum, debere ipsum pudere, quod tam pulchre caneret. Et Pyrrhus, an Caphias vel Python melior musicus videretur, interrogatus, Polyperconta meliorem ducem respondisse fertur. Scipio tamen Æmylianus Romanæ iuuentuti, quod in ludum histrionum ingenui pueri venirent, & cum sambuco & psalterio canerent & psallerent: & Cicero Gabinio consulari studium saltandi, vt probrum obiectauit. Domitianus quoque in censura ciuem Romanum senatu mouit, quod choreis plus nimio indulgeret. Id quod Ægyptiis seuera fuit lege inhibitum, apud quos pueri nec palæstræ vacant, nec musicæ. Quod de Alcibiade proditur qui musicam tanquam ingenuo indignam, odio prosequutus fuit. Contra Pythagoræi: nam tanti musicam fecere, vt excitarentur ad lyram, & quietem capturi, sono inuitarentur. Inter puerilia

Hippoclidis desaltatio.

Fidibus discebant veteres.

Musica honos.

Lyra post cœnam.

Themistocles.

Cimon.

Epaminundas.

Musica vituperata à quibus.

Musica laudata.

tilia verò rudimenta, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare, Romanæ iuuentutis peculiare fuit. Cur autem citius fœminis, serius vero masculis inderent nomina, credo propterea visum, quia fœminas citò pubertatem assequi compertum est. Ideo veteri lege cauetur, vt mulieres duodecimo, mares verò quartodecimo anno ætatis pubertatem assequi censerentur. Eo enim tempore iura publica masculis pubertatem definiere.

Exercitamenta puerorum.

Fœminis cur citius quàm masculis inderentur nomina.

An inter auguria sternutamenta sint, & offensiones pedum, & quæ illorum prædictio fuerit.

CAPVT XXVI.

Esse inter auguria sternutamenta & offensiones pedum, in naturali historia Plinius notauit, quæ symbola dicta sunt. *Plerique contrà*: nam sternutamenta non facere auspicium censent: sed quum captatis auguriis superueniunt, illa rata facere, siue boni prænuncia sint, siue mali: qualiaque prædicta, præuisaque fuerant, affirmare & probare sermonis veritatem putauerunt: Homeri exemplo, qui Penelope malum procis futurum ab Vlysse referente, Telemachum facit sternutasse. Et Xenophonte ad milites concionante, sub idem tempus sternutans quidam, omen fecit felicissimum, ita vt totius dux militiæ crearetur. Themistocle verò ad aras sacrificante, a dextra sternutans homo, augurium fecit, quo præcipui captiui immolarentur. Hippiæ quoque dum sternutat excussus dens, magnum augurium fecit calamitatis futuræ. Inde apud veteres vetusta fuit religio in sternutamentis bonum omen & salutem precari: quod Tiberium Cæsarem mirificè exegisse dicunt, vt si quid infandi dirique immineat, ea precatione & salute auertatur. Aristoteles autem, quòd è capite hominis tanquam ex arce ducunt originem, quæ pars diuisa & sanctior homini est, propterea prodeuntem inde spiritum, tanquam signum augurale & diuinum numen, nos venerari decere censuit. Ea quidem apud eos, qui ista peruestigare adorti sunt, miræ obseruationis fuere. Nam si essent matutina, nefanda ominari, & rei inceptandæ irritus conatus facere: ne-

Salutē precari in sternutamentis.

Obseruatio ominis ex sternutatione.

si vero

si vero meridiana, firmissimi auspicii esse præcipue à dextris, arbitrati sunt. Sæpe tamen symbolum veritatis, & prognosticum liberationis facere ab insidiarum metu, voluere. Fuitque animaduersum, inter epulas medio accubitu, sternutamento reuocari ferculum : si non postea gustetur aliquid, inter dira, & certissimo exitio haberi. Sed tametsi de sternutamento variata opinio sit, offensiones tamen pedum infausti semper ominis fuisse, ac portenti & prodigii mali, vulgo proditum est. C. Gracchus qua die ciuili seditione oppressus fuit, domo egrediens, ita pede limen offendit, vt non parua vis sanguinis efflueret. Neroni quoq; in expeditionem Alexandrinam profecturo, lacinia surgenti adhæsit, Crassi etiam filius contra Parthos proditurus in aciem, ita pedem offendit, vt humi prostratus concideret : quos omnes vehementi discrimine & immani strage oppressos, atque indignissimam fortunam expertos, satis constat. Patentq; abunde exempla, quæ singula exequi longum esset. Illud tamen annotare succurrit, adeo Romanos olim in magnis minimisque rebus auspiciorum euentusq; omnia obseruare solitos, vt ab inceptandis prosequendisq; negotiis leue suspicioue auguriorum, velut tristia portenderent, & magna infortunia facerent, auocarentur. Nec modo auspicia, sed sacrificia, ludosque solennes ita obseruarunt, vt ob minimas sæpe causas illos instaurarent & reficerent, Sacrorum vero cæremonias tam sancte coluerunt, vt ex leui offensione idem sacrificium trigesies instauratum, & denuo ac sæpius procuratum fuerit.

Omen ex pedum offensione.

Quæ potestas Proconsulis foret, qui ve erant Proconsules, & an idem iuris, quod consules, haberent.

CAP. XXVII.

QVOTIES instantibus curis mihi animus laxatus fuit, sæpenumero quæsiui, quæ potestas Proconsulum foret, illorum quibus finito consulatu, prorogatum esset imperium. Et dum quæro, ab autoribus traditum memoratumque inueni, quod vrbi finito magistratu annuo, non expediret consulem prouincia decedere: illi, ne sine honore esset, imperiũ sæpe prorogari, vt eam prouinciam Proconsul

consul, non vt consul administraret. Continuabat prorogabatque illi senatus imperium, nonnunquam populus sine senatu, ex autoritate tribunorum plebis. Nam si in decernenda prouincia senatus aduersaretur, tribunus ad populum ferebat, plebsque sciscebat, & ex scitu plebis & suffragatione populi proconsulatum decernebat: idque quod a populo scitum erat, ratum firmumque manebat. His ergo à populo vel senatu prorogabatur sæpe imperiũ ad sex menses, modò ad annum, aut donec debellati hostes, vel reuocati à senatu forent, prout ex rep. esse videbatur. Publius enim Philo consul narratur primus cui prorogatum imperium fuisset, & ex eo proconsulare officium cœpit pro munere dari. Scipioni deinde Aphricano in Aphricam profecto, ne finito consulatu, in commodo reipub. prouincia decederet, imperium consulare, donec debellatum esset, prorogatum fuit. Nonnunquam stantibus consulibus, si qui in prouincia tumultus aut motus orirentur, pluresque prouinciæ oporteret præesse, nouos procõsules senatus, nunc iisdem, nunc aliis decretis prouinciis creauit, ipsique plerunque legiones & exercitus commisit & mandauit: poteratque non modò consuli, sed prætori proconsulare munus dari; sicut exemplis pluribus extat. Sempronio enim Graccho, & Q. F. Maximo Coss. quum Hannibal Italiam omni clade belli peruastasset, Claudius Marcellus ex prætore proconsul designatus vires Hannibalis multis præliis ita fregit & comminuit, vt facilè vinci posse documentum daret. Quin & illud animaduersum est, easdem legiones atque exercitus, quibus antea consules præfuissent, ipsis pro consulibus prorogato imperio demandari, vel nouos comparari contra repentinos motus, quibus hostibus obuiam ire, & magnis opibus rem gerere possent. Habebatque proconsul proconsulatus insignia eadem, quæ & consulatus. Nam & lictores, fasces, secures, prætextam, curulemque sellam in prouincia sibi decreta velut consul retinebat quibus insignibus pro imperii maiestate, proque splendore dignitatis conspicuus erat: nisi eam adiret prouinciam, in qua consul præsens foret, aut e prouincia decedens Romam aduentaret. Tunc enim finito honore, sine imperio aut insignibus erat. Proconsuli enim portam Romæ ingresso minueba-

proconsul.

proconsulũ insignia.

minuebatur honor, priuatusque & sine imperio censebatur. Neque enim proconsulem habere imperium, vbi vna esset consul, contentaneum erat, nisi par illi imperium delegatum fuisset. Tunc enim & consularia ornamenta & potestas vtrique erat par. Hoc tamen intererat, quod proconsules & proprætores auspicia non habebant: quippe inauspicati erant, quum consules prætoresque auspicia haberent maxima. Si tamen consul in prouinciam veniret, in qua proconsul degeret: ipse cum lictoribus & fascibus consuli obuiam ire, & velut priuatus equo descendere, & obsequum præbere debebat. Quòd vero æquatum imperium proconsuli vnà cum consule fuerit, pluribus patet exemplis. Nam & cum T. Claudio consule, qui Aphricam prouinciam sortitus erat, P. Cornelii Scipionis qui illam proconsul administrabat, æquatum imperium fuit: & quum vrbs ab Hannibale admotis hostiliter legionibus premeretur, metusque de summa rerum esset, Q. Fuluium proconsulem Capua profectum, ne ei minueretur imperium, quòd vrbem inisset, exæquato cum consulibus imperio, vrbi præfuisse legimus. In vrbem tamen reuersus proconsul, poterat absentibus consulibus eorum vices gerere, vrbi præesse, senatum habere, comitia futuris consulibus indicere, & si prouincia sibi decreta quid triumpho dignum gesserat, etiam de victis hostibus triumphare. P. Philo proconsul, & cui prorogatum imperium sæpe fuit, Græcis in Campania debellatis, qui rupto imperio desciuerant, de Palæpolitanis simul & Græcis triumphum egit. Et Seruilius proconsul de Cilicibus & Isauris, quòd indomita ingenia debellasset, triumphasse fertur, tametsi proconsulem non gerere magistratum legitimum, & ideo triumphare minimè posse, plerique asseuerent. Fuit tamen animaduersum, proconsulem sine prouincia nonnunquam, vt milites in officio haberet, & obsequentes imperio, à senatu creatum exercitui præfuisse. Qui etiam Legatum & Quæstorem, quorum consilio niti quibusque adiutoribus & ministris tam in administranda prouincia, quàm gerendo bello vti posset, sicut consul, habebat. Illud etiam non præterierim proconsuli sex tantummodo Fascium insignia præire, apud nõnullos scriptis mandatum fuisse: licet alii duodecim fasces, lictoresque & eadem

Proconsul & proprætor auspicia non habebant.

Æquatum imperium proconsuli cum consule.

Proconsulũ potestas in vrbe consulibus absentibus.

Proconsulũ triumphus.

Proconsul sine prouincia.

Fasces proconsuli sex tantum.

eadem insignia honorum proconsuli sicut consuli appare-
re argumentis asseuerent, Quæ quidem insignia statim
atque vrbem ingressus est, pro consul accipiat, contentiosã
vero iurisdictionem, nisi in decreta prouincia non exercet, *l. 1. & 2 ff. de*
voluntariam autem, vbiq;. Quippe manumitti apud eos *off. proc. &*
tam liberi quam serui vbique possunt: apud legatum verò *lega & l. ob-*
præconsulis non possunt. Hoc tamen interest, quod pro *seruare. eod.*
consul in decreta statutaque sibi prouincia ius tantum di- *tit.*
cit: consul vero, etiam extra prouinciam & vbique dicit: *Consul in*
quodq; ante successoris aduentum, legatum dimittere nõ *quo à pro-*
decebat proconsulem: id enim lege Iulia repetundarum *consule dif-*
vetabatur. Fuitque memoriæ proditum, non consulibus *ferat.*
modo prorogato imperio vltra tempus finiti honoris pro
consularem iurisdictionem fuisse: sed & consulem desi-
gnatum ante consulatum proconsulare imperium gessis-
se: Siquidem Nero Cæsar, & alii designati consules ante
initum honorem sæpe proconsulare imperium gessere &
prætores prætura functi, & quæstores post quæsturæ mu-
nus ex senatus decreto prouinciæ præfuere vltra præscri-
ptum, qui non prætores, aut quæstores, sed proprætores *Pratores.*
proquæstoresque dicti nominatique sunt. Eundemque *Proquasto-*
proprætorem & consulis legatum fuisse simul, proquæsto *res.*
remque consulis pro prætore prouinciæ præfuisse ibique *Prouincia*
insignia prætoria, aut quæstoria habuisse, multiplici ex- *proconsula-*
emplo probatum est. Illud quoque admonitu non inu- *ros. prasidia-*
tile duxerim, quasdam prouincias proconsulares fuisse, *les & prato-*
ad quas soli mittebantur proconsules, quasdam consula- *ria.*
res, nonullas præsidiales, plerasque prætorias, quibus
consules, præsides prætoresque præfecti erant. Nam Car-
thago proconsularis erat prouincia. Numidia, Libya, &
Asia citra Taurum & Cyrenæ, consulares. Tripolis, &
vtraque Mauritania, atque Ægyptus, sub præsidibus
fuere. Cyprus, Iberia, Sardinia, Sicilia, Illyricus, Achaia,
Creta & Bythinia prætoriæ. Sardiniam & Corsicam, o-
lim prætorias, postea sub præsidibus fuisse comperimus.
Soli vero Massilienses & Nemausenses ab onere pro-
uincialis prætoriæ feruntur immunes. Cumque omnis
Hispania in sex prouincias diuidatur, ex his Bethica &
Lusitania consulares fuerunt, reliquæ sub præsidibus. *Hispania*
Ea vero in quatuor conuentus diuisa fuit, in quibus *prouincia.*
daban-

dabantur iura: Gaditanum, Cordubensem, Actisatanum. Hispalensem. Lusitania vero in Emeritensem. Pacensem & Scalobitanum. Norici & Pannonii in quatuor prouincias Valeriam, Sueuiam, Dalmaticam, & Mesiam. Cappadocia in decem præturas, postea in satrapeas diuisa fuit, Armeniæ magna pars in duodecim gubernationes Chatramotitæ qui iuxta sinum Arabicum incolunt, in quatuor monades. Paphlagonia in tetrarchias, Mysia in administrationes: Ægyptus in præfecturas & regiones, Syria in toparchias, Thracia in strategeas, Troas in nouem principatus: Indi in sex quinterniones, singulas præfecturas diuisere. Nonnulli in satrapeas, sicut Laodiceam. Alii in ethmarchias, multi in tribus, plerique in classes aut centurias partiti fuere. Gallia, Aquitantia, & Britannia prouinciæ decem & octo numerantur, ad quas præsides mittebantur, quas Cæsar in prouinciæ formam redegit primus. Macedonia septem prouincias habuit, totidem Illyricus, Thracia sex. Augustus Galliam & Ægypum, Claudius Cappadociam, Cæsar Archelao vita functo, maiorem Cappadociam Romanorum prouincias fecit. Proditur tamen Ciaxares primus Asiæ populos in prouincias distribuisse, & in suum quemquem ordinem distinxisse, hastatos, sagittarios, & equites. Nero Cæsar pontum Polemoniacum & Alpes Coctias, Polemone rege via functo, prouincias fecit: & nationas Alpium maritimas in ius Latii transtulit. Fertur vero de Cappadocia mirum, quod cum liberi essent, libertatem à Romanis deprecati sunt: asserẽtes illam se ferre non posse, & sub regibu, esse maluere. Vespasianus Achaiam, Lyciã, Thraciã, Ciliciã, Comagenem, Rhodum, Ayzantium, & Samum libertate adempta prouincias fecit: Traianus Daciam, Mesopotamiam, Assyriam, Arabiam & Armeniam. Fuitque hæc dignitas apud Romanos in vsu frequens, maximique splendoris: donec temporis interuallo, post Hadtianum imperatorem, & ordo & honor proconsularis desiere. Siquidem M. Antoninus imperator prouincias ex proconsularib. consulates aut prætorias pro belli necessitate fecit: ipse vero Augustus pacatas imperii prouincias & ab hostili tumultu ociosas, populo Romano regendas dedit, sibique tumultuantes & operosas, aut hostium incursionibus inquietas desumpsit:

Norici & Pannonii. Cappadocia Armenia. Catramotita. Paphlagonia Mysia. Syria. Troas. Indi. Gallia. Aquitania. Britannia. Macedonia. Illyrici. Thracia.

Cappadoces libertatem deprecati.

Proconsulũ dignitas quando desiit.

desumpsit: ad quas modo proconsules, præsides aut præfectos cum imperio, modo præsidia & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia destinauit. Tiberius quoque Achaiam & Macedoniam onera deprecantes, proconsulari imperio exemit, sibique illas regendam asciuit.

Licere uti accusatiuo casu nonnunquam in verbis localibus, contra regulas grammaticorum.

CAPVT XXVIII.

ADHIBITVS sum in concilium, magis quam in concilio, & in causam descendendi potius, quã in causa, dici cum frequẽtius tum ornatius, sæpenumero videmus: fuitque hic sermo veteribus non frequens modo, sed concinnus & elegans. Titus Liuius de Macedonico bello: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus esse in conciliũ. Idẽ. Si semel, inquit, in causam descenderit, nihil integrum futurum sit. Et alibi: In euentum eius vrbis positum, sperni ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri. Et rursus: In quæ consilium dedi: Et de Macedonico octano: In ædem Herculis signum ipsius dei positum, & seiuges equi. Quẽ dicendi modum habuisse proprium & perpetuum ausim contendere. Quinetiam illud animaduertimus, verbis localibus per accusandi casum eundem frequenter vsum: contraque grammaticas regulas nouo ememplo multa vsurpasse, vbi minime conuenire putaretur, quæ oratio à regula Latinitatis procul abesse visa est: tamen recte & probabiliter dici, in eaq; magnũ fuisse orationis ornatũ, cuiuis patere potest. Quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romã venit, Idẽ: Quæ pro Chalcidesibus ad Euripi fretũ dicta erant. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebro ad Rhodanum dispositis præsidiis. Cicero ad Catonem: Cũ ad Cibistra quinque dies essem commoratus, & pleraque quæ frequenti lectione obuia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest: cum in exercitu, in castris, in Cibistris, grammatici omnes dicendũ consentirent. Quod tamen non inelegamer dici sæpenumero videmus: Nã præter euphoniæ sonũ, qui aptior cõuenientiorque fuit cũ præpositionem ad, accusandi casui adiicimus, eius eam vim virtutemque animaduertimus, vt

Verba localia cum accusatiuo.

O prope

dabantur iura: Gaditanum, Cordubensem, Actisatanum. Hispalensem. Lusitania vero in Emeritensem. Pacensem & Scalobitanum. Norici & Pannonii in quatuor prouincias Valeriam, Sueuiam, Dalmaticam, & Mesiam. Cappadocia in decem præturas, postea in satrapeas diuisa fuit, Armeniæ magna pars in duodecim gubernationes Chatramotitæ qui iuxta sinum Arabicum incolunt, in quatuor monades. Paphlagonia in tetrarchias, Mysia in administrationes: Ægyptus in præfecturas & regiones, Syria in toparchias, Thracia in stratageas, Troas in nouem principatus: Indi in sex quinterniones, singulas præfecturas diuisere. Nonnulli in satrapeas, sicut Laodiceam. Alii in ethmarchias, multi in tribus, plerique in classes aut centurias partiti fuere. Gallia, Aquitantia, & Britannia prouinciæ decem & octo numerantur, ad quas præsides mittebantur, quas Cæsar in prouinciæ formam redegit primus. Macedonia septem prouincias habuit, totidem Illyricus, Thracia sex. Augustus Galliam & Ægypum, Claudius Cappadociam. Cæsar Archelao vita functo, maiorem Cappadociam Romanorum prouincias fecit. Proditur tamen Ciaxares primus Asiæ populos in prouincias distribuisse, & in suum quemquem ordinem distinxisse, hastatos, sagittarios, & equites. Nero Cæsar pontum Polemoniacum & Alpes Coctias, Polemone rege via functo, prouincias fecit: & nationas Alpium maritimas in ius Latii transtulit. Fertur vero de Cappadocia mirum, quod cum liberi essent, libertatem à Romanis deprecati sunt: asserẽtes illam se ferre non posse, & sub regibu, esse maluere. Vespasianus Achaiam, Lyciã, Thraciã. Ciliciã, Comagenem, Rhodum, Ayzantium. & Samum libertate adempta prouincias fecit: Traianus Daciam, Mesopotamiam, Assyriam, Arabiam & Armeniam. Fuitque hæc dignitas apud Romanos in vsu frequens, maximique splendoris: donec temporis interuallo, post Hadtianum imperatorem, & ordo & honor proconsularis desiere. Siquidem M. Antoninus imperator prouincias ex proconsularib. consulares aut prætorias pro belli necessitate fecit: ipse vero Augustus pacatas imperii prouincias & ab hostili tumultu ociosas, populo Romano regendas dedit, sibique tumultuantes & operosas, aut hostium incursionibus inquietas desumpsit:

Norici & Pannonis. Cappadocia. Armenia. Catramotita. Paphlagonia Mysia. Syria. Troas. Indi. Gallia. Aquitania. Britannia. Macedonia. Illyrici. Thracia.

Cappadoces libertetem deprecati.

Proconsulũ dignitas quando desiis.

desumpsit: ad quas modo proconsules, præsides aut præfectos cum imperio, modo præsidia & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia destinauit. Tiberius quoque Achaiam & Macedoniam onera deprecantes, proconsulari imperio exemit, sibique illas regendam asciuit.

Licere vti accusatiuo casu nonnunquam in verbis localibus, contra regulas grammaticorum.

CAPVT XXVIII.

ADHIBITVS sum in concilium, magis quam in concilio, & in causam descendendi potius, quã in causa, dici cum frequẽtius tum ornatius, sæpenumero videmus: fuitque hic sermo veteribus non frequens modo, sed concinnus & elegans. Titus Liuius de Macedonico bello: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essẽ in conciliũ. Idẽ. Si semel, inquit, in causam descenderit, nihil integrum futurum sit. Et alibi: In euentum eius vrbis positum, sperni ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri. Et rursus: In quæ consilium dedi: Et de Macedonico octano: In ædem Herculis signum ipsius dei positum, & seiuges equi. Quẽ dicendi modum habuisse proprium & perpetuum ausim contendere. Quinetiam illud animaduertimus, verbis localibus per accusandi casum eundem frequenter vsum: contraque grammaticas regulas nouo ememplo multa vsurpasse, vbi minime conuenire putaretur, quæ oratio à regula Latinitatis procul abesse visa est: tamen recte & probabiliter dici, in eaq; magnũ fuisse orationis ornatũ, cuiuis patere potest. Quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romã venit. Idẽ: Quæ pro Chalcidesibus ad Euripi fretũ dicta erant. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebro ad Rhodanum dispositis præsidiis. Cicero ad Catonem: Cũ ad Cibistra quinque dies essem commoratus, & pleraque quæ frequenti lectione obuia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest: cum in exercitu, in castris, in Cibistris. grammatici omnes dicendũ consentirent. Quod tamen non ineleganter dici sæpenumero videmus: Nã præter euphoniæ sonũ, qui aptior cõuenientiorque fuit cũ præpositionem ad, accusandi casui adiicimus, eius eam vim virtutemque animaduertimus, vt

Verba localia cum accusatiuo.

dabantur iura: Gaditanum, Cordubensem, Actisatanum. Hispalensem. Lusitania vero in Emeritensem. Pacensem & Scalobitanum. Norici & Pannonii in quatuor prouincias Valeriam, Sueuiam, Dalmaticam, & Mesiam. Cappadocia in decem præturas, postea in satrapeas diuisa fuit, Armeniæ magna pars in duodecim gubernationes Chatramotitæ qui iuxta sinum Arabicum incolunt, in quatuor monades. Paphlagonia in tetrarchias, Mysia in administrationes: Ægyptus in præfecturas & regiones, Syria in toparchias, Thracia in stratageas, Troas in nouem principatus: Indi in sex quinterniones, singulas præfecturas diuisere. Nonnulli in satrapeas, sicut Laodiceam. Alii in ethmarchias, multi in tribus, plerique in classes aut centurias partiti fuere. Gallia, Aquitantia, & Britannia prouinciæ decem & octo numerantur, ad quas præsides mittebantur, quas Cæsar in prouinciæ formam redegit primus. Macedonia septem prouincias habuit, totidem Illyricus, Thracia sex. Augustus Galliam & Ægypum, Claudius Cappadociam, Cæsar Archelao vita functo, maiorem Cappadociam Romanorum prouincias fecit. Proditur tamen Ciaxares primus Asiæ populos in prouincias distribuisse, & in suum quemquem ordinem distinxisse, hastatos, sagittarios, & equites. Nero Cæsar pontum Polemoniacum & Alpes Coctias, Polemone rege via functo, prouincias fecit: & nationes Alpium maritimas in ius Latii transtulit. Fertur vero de Cappadocia mirum, quod cum liberi essent, libertatem à Romanis deprecati sunt: asserētes illam se ferre non posse, & sub regibu, esse maluere. Vespasianus Achaiam, Lyciā, Thraciā, Ciliciā, Comagenem, Rhodum, Ayzantium, & Samum libertate adempta prouincias fecit: Traianus Daciam, Mesopotamiam, Assyriam, Arabiam & Armeniam. Fuitque hæc dignitas apud Romanos in vsu frequens, maximique splendoris: donec temporis interuallo, post Hadtianum imperatorem, & ordo & honor proconsularis desiere. Siquidem M. Antoninus imperator prouincias ex proconsularib. consulares aut prætorias pro belli necessitate fecit: ipse vero Augustus pacatas imperii prouincias & ab hostili tumultu ociosas, populo Romano regendas dedit, sibique tumultuantes & operosas, aut hostium incursionibus inquietas desumpsit:

Norici & Pannonis. *Cappadocia* *Armenia.* *Catramotita.* *Paphlagonia Mysia.* *Syria.* *Troas.* *Indi.* *Gallia.* *Aquitania.* *Britannia.* *Macedonia.* *Illyrici.* *Thracia.*

Cappadoces libertetem deprecati.

Proconsulū dignitas quando desiis.

desumpsit: ad quas modo proconsules, præsides aut præfectos cum imperio, modo præsidia & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia destinauit. Tiberius quoque Achaiam & Macedoniam onera deprecantes, proconsulari imperio exemit, sibique illas regendam asciuit.

Licere uti accusatiuo casu nonnunquam in verbis localibus, contra regulas grammaticorum.

CAPVT XXVIII.

ADHIBITVS sum in concilium, magis quam in concilio, & in causam descendendi potius, quã in causa, dici cum frequẽtius tum ornatius, sæpenumero videmus: fuitque hic sermo veteribus non frequens modo, sed concinnus & elegans. Titus Liuius de Macedonico bello: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essẽ in conciliũ. Idẽ. Si semel, inquit, in causam descenderit, nihil integrum futurum sit. Et alibi: In euentum eius vrbis positum, sperni ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri. Et rursus: In quæ consilium dedi: Et de Macedonico octano: In ædem Herculis signum ipsius dei positum, & seiuges equi. Quẽ dicendi modum habuisse proprium & perpetuum ausim contendere. Quinetiam illud animaduertimus, verbis localibus per accusandi casum eundem frequenter vsum: contraque grammaticas regulas nouo ememplo multa vsurpasse, vbi minime conuenire putaretur. quæ oratio à regula Latinitatis procul abesse visa est: tamen recte & probabiliter dici, in eaq; magnũ fuisse orationis ornatũ, cuiuis patere potest. Quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romã venit, Idẽ: Quæ pro Chalcidesibus ad Euripi fretũ dicta erant. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebro ad Rhodanum dispositis præsidiis. Cicero ad Catonem: Cũ ad Cibistra quinque dies essem commoratus, & pleraque quæ frequenti lectione obuia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest: cum in exercitu, in castris, in Cibistris, grammatici omnes dicendũ consentirent. Quod tamen non inelegamter dici sæpenumero videmus: Nã præter euphoniæ sonũ, qui aptior cõuenientiorque fuit cũ præpositionem ad, accusandi casui adiicimus, eius eam vim virtutemque animaduertimus, vt

Verba localia cum accusatiuo.

dabantur iura: Gaditanum, Cordubensem, Actisatanum. Hispalensem. Lusitania vero in Emeritensem. Pacensem & Scalobitanum. Norici & Pannonii in quatuor prouincias Valeriam, Sueuiam, Dalmaticam, & Mesiam. Cappadocia in decem præturas, postea in satrapeas diuisa fuit, Armeniæ magna pars in duodecim gubernationes Chatramotitæ qui iuxta sinum Arabicum incolunt, in quatuor monades. Paphlagonia in tetrarchias, Mysia in administrationes: Ægyptus in præfecturas & regiones, Syria in toparchias, Thracia in stratageas, Troas in nouem principatus: Indi in sex quinterniones, singulas præfecturas diuisere. Nonnulli in satrapeas, sicut Laodiceam. Alii in ethmarchias, multi in tribus, plerique in classes aut centurias partiti fuere. Gallia, Aquitantia, & Britannia prouinciæ decem & octo numerantur, ad quas præsides mittebantur, quas Cæsar in prouinciæ formam redegit primus. Macedonia septem prouincias habuit, totidem Illyricus, Thracia sex. Augustus Galliam & Ægypum, Claudius Cappadociam, Cæsar Archelao vita functo, maiorem Cappadociam Romanorum prouincias fecit. Proditur tamen Ciaxares primus Asiæ populos in prouincias distribuisse, & in suum quemquem ordinem distinxisse, hastatos, sagittarios, & equites. Nero Cæsar pontum Polemoniacum & Alpes Cottias, Polemone rege via functo, prouincias fecit: & nationes Alpium maritimas in ius Latii transtulit. Fertur vero de Cappadocia mirum, quod cum liberi essent, libertatem à Romanis deprecati sunt: asserẽtes illam se ferre non posse, & sub regibu, esse maluere. Vespasianus Achaiam, Lyciã, Thraciã. Ciliciã, Comagenem, Rhodum, Ayzantium. & Samum libertate adempta prouincias fecit: Traianus Daciam, Mesopotamiam, Assyriam, Arabiam & Armeniam. Fuitque hæc dignitas apud Romanos in vsu frequens, maximique splendoris: donec temporis interuallo, post Hadtianum imperatorem, & ordo & honor proconsularis desiere. Siquidem M. Antoninus imperator prouincias ex proconsularib. consulares aut prætorias pro belli necessitate fecit: ipse vero Augustus pacatas imperii prouincias & ab hostili tumultu ociosas, populo Romano regendas dedit, sibique tumultuantes & operosas, aut hostium incursionibus inquietas desumpsit:

Norici & Pannonis. Cappadocia. Armenia. Catramotita. Paphlagonia Mysia. Syria. Troas. Indi. Gallia. Aquitania. Britannia. Macedonia. Illyrici. Thracia.

Cappadoces libertatem deprecati.

Proconsulũ dignitas quando desiit.

desumpsit: ad quas modo proconsules, præsides aut præfectos cum imperio, modo præsidia & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia destinauit. Tiberius quoque Achaiam & Macedoniam onera deprecantes, proconsulari imperio exemit, sibique illas regendam asciuit.

Licere vti accusatiuo casu nonnunquam in verbis localibus, contra regulas grammaticorum.

CAPVT XXVIII.

ADHIBITVS sum in concilium, magis quam in concilio, & in causam descendendi potius, quā in causa, dici cum frequētius tum ornatius, sæpenumero videmus: fuitque hic sermo veteribus non frequens modo, sed concinnus & elegans. Titus Liuius de Macedonico bello: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus esse in conciliū. Idē. Si semel, inquit, in causam descenderit, nihil integrum futurum sit. Et alibi: In euentum eius vrbis positum, sperni ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri. Et rursus: In quæ consilium dedi: Et de Macedonico octano: In ædem Herculis signum ipsius dei positum, & seiuges equi. Quē dicendi modum habuisse proprium & perpetuum ausim contendere. Quinetiam illud animaduertimus, verbis localibus per accusandi casum eundem frequenter vsum: contraque grammaticas regulas nouo ememplo multa vsurpasse, vbi minime conuenire putaretur, quæ oratio à regula Latinitatis procul abesse visa est: tamen recte & probabiliter dici, in eaq; magnū fuisse orationis ornatū, cuius patere potest. Quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romā venit, Idē: Quæ pro Chalcidesibus ad Euripi fretū dicta erant. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebro ad Rhodanum dispositis præsidiis. Cicero ad Catonem: Cū ad Cibistra quinque dies essem commoratus, & pleraque quæ frequenti lectione obuia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest: cum in exercitu, in castris, in Cibistris, grammatici omnes dicendū consentirent. Quod tamen non inelegamter dici sæpenumero videmus: Nā præter euphoniæ sonū, qui aptior cōuenientiorque fuit cū præpositionem ad, accusandi casui adiicimus, eius eam vim virtutemque animaduertimus, vt

Verba localia cum accusatiuo.

minuebatur honor, priuatusque & sine imperio censebatur. Neque enim proconsulem habere imperium, vbi vna esset consul, consentaneum erat, nisi par illi imperium delegatum fuisset. Tunc enim & consularia ornamenta & potestas vtrique erat par. Hoc tamen intererat, quod proconsules & proprætores auspicia non habebant: quippe inauspicati erant, quum consules prætoresque auspicia haberent maxima. Si tamen consul in prouinciam veniret, in qua proconsul degeret: ipse cum lictoribus & fascibus consuli obuiam ire, & velut priuatus equo descendere, & obsequuum præbere debebat. Quòd vero æquatum imperium proconsuli vnà cum consule fuerit, pluribus patet exemplis. Nam & cum T. Claudio consule, qui Aphricam prouinciam sortitus erat, P. Cornelii Scipionis qui illam proconsul administrabat, æquatum imperium fuit: & quum vrbs ab Hannibale admotis hostiliter legionibus premeretur, metusque de summa rerum esset, Q. Fuluium proconsulem Capua profectum, ne ei minueretur imperium, quòd vrbem iniisset, exæquato cum consulibus imperio, vrbi præfuisse legimus. In vrbem tamen reuersus proconsul, poterat absentibus consulibus eorum vices gerere, vrbi præesse, senatum habere, comitia futuris consulibus indicere, & si prouincia sibi decreta quid triumpho dignum gesserat, etiam de victis hostibus triumphare. P. Philo proconsul, & cui prorogatum imperium sæpe fuit, Græcis in Campania debellatis, qui rupto imperio desciuerant, de Palæpolitanis simul & Græcis triumphum egit. Et Seruilius proconsul de Cilicibus & Isauris, quòd indomita ingenia debellasset, triumphasse fertur, tametsi proconsulem non gerere magistratum legitimum, & ideo triumphare minimè posse, plerique asseuerent. Fuit tamen animaduersum, proconsulem sine prouincia nonnunquam, vt milites in officio haberet, & obsequentes imperio, à senatu creatum exercitui præfuisse. Qui etiam Legatum & Quæstorem, quorum consilio niti quibusque adiutoribus & ministris tam in administranda prouincia, quàm gerendo bello vti posset, sicut consul, habebat. Illud etiam non præterierim proconsuli sex tantummodo Fascium insignia præire, apud nõnullos scriptis mandatum fuisse: licet alii duodecim fasces, lictoresque & eadem

Proconsul & proprætor auspicia non habebant.

Æquatum imperium proconsuli cum consule.

Proconsulũ potestas in vrbe consulibus absentibus.

Proconsulũ triumphus.

Proconsul sine prouincia.

Fasces proconsuli sex tantum.

eadem insignia honorum proconsuli sicut consuli apparere argumentis asseuerent. Quæ quidem insignia statim atque vrbem ingressus est, pro consul accipiat, contentiosā vero iurisdictionem, nisi in decreta prouincia non exercet, voluntatiam autem, vbiq;. Quippe manumitti apud eos tam liberi quam serui vbique possunt: apud legatum verò præconsulis, non possunt. Hoc tamen interest, quod pro consul in decreta statutaque sibi prouincia ius tantum dicit: consul vero, etiam extra prouinciam & vbique dicit: quodq; ante successoris aduentum, legatum dimittere nō decebat proconsulem: id enim lege Iulia repetundarum vetabatur. Fuitque memoriæ proditum, non consulibus modo prorogato imperio vltra tempus finiti honoris pro consularem iurisdictionem fuisse: sed & consulem designatum ante consulatum proconsulare imperium gessisse: Siquidem Nero Cæsar, & alii designati consules ante initum honorem sæpe proconsulare imperium gessere & prætores prætura functi, & quæstores post quæsturæ munus ex senatus decreto prouinciæ præfuere vltra præscriptum, qui non prætores, aut quæstores, sed proprætores proquæstoresque dicti nominatique sunt. Eundemque proprætorem & consulis legatum fuisse simul, proquæsto remque consulis pro prætore prouinciæ præfuisse ibique insignia prætoria, aut quæstoria habuisse, multiplici exemplo probatum est. Illud quoque admonitu non inutile duxerim, quasdam prouincias proconsulares fuisse, ad quas soli mittebantur proconsules, quasdam consulares, nonullas præsidiales, plerasque prætorias, quibus consules, præsides prætoresque præfecti erant. Nam Carthago proconsularis erat prouincia. Numidia, Libya, & Asia citra Taurum & Cyrenæ, consulares. Tripolis, & vtraque Mauritania, atque Ægyptus, sub præsidibus fuere. Cyprus, Iberia, Sardinia, Sicilia, Illyricus, Achaia, Creta & Bythinia prætoriæ. Sardiniam & Corsicam, olim prætorias, postea sub præsidibus fuisse comperimus. Soli vero Massilienses & Nemausenses ab onere prouincialis prætoriæ feruntur immunes. Cumque omnis Hispania in sex prouincias diuidatur, ex his Bethica & Lusitania consulares fuerunt, reliquæ sub præsidibus. Ea vero in quatuor conuentus diuisa fuit, in quibus daban-

l. 1. & 2 ff. de off. proc. & lega & l. obseruare. eod. tit.

Consul in quo à proconsule differat.

Prætores. Proquæstores.

Prouinciæ proconsulares, præsidiales & prætoria.

Hispania prouincia.

desumpsit: ad quas modo proconsules, præsides aut præfectos cum imperio, modo præsidia & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia destinauit. Tiberius quoque Achaiam & Macedoniam onera deprecantes, proconsulari imperio exemit, sibique illas regendam asciuit.

Licere vti accusatiuo casu nonnunquam in verbis localibus, contra regulas grammaticorum.

CAPVT XXVIII.

ADHIBITVS sum in concilium, magis quam in concilio, & in causam descendendi potius, quã in causa, dici cum frequẽtius tum ornatius, sæpenumero vidimus: fuitque hic sermo veteribus non frequens modo, sed concinnus & elegans. Titus Liuius de Macedonico bello: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus esse in conciliũ. Idẽ. Si semel, inquit, in causam descenderit, nihil integrum futurum sit. Et alibi: In euentum eius vrbis positum, sperni ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri. Et rursus: In quæ consilium dedi: Et de Macedonico octano: In ædem Herculis signum ipsius dei positum, & seiuges equi. Quẽ dicendi modum habuisse proprium & perpetuum ausim contendere. Quinetiam illud animaduertimus, verbis localibus per accusandi casum eundem frequenter vsum: contraque grammaticas regulas nouo ememplo multa vsurpasse, vbi minime conuenire putaretur, quæ oratio à regula Latinitatis procul abesse visa est: tamen recte & probabiliter dici, in eaq; magnũ fuisse orationis ornatũ, cuiuis patere potest. Quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romã venit, Idẽ: Quæ pro Chalcidensibus ad Euripi fretũ dicta erant. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebro ad Rhodanum dispositis præsidiis. Cicero ad Catonem: Cũ ad Cibistra quinque dies essem commoratus, & pleraque quæ frequenti lectione obuia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest: cum in exercitu, in castris, in Cibistris, grammatici omnes dicendũ consentirent. Quod tamen non ineleganter dici sæpenumero videmus: Nã præter euphoniæ sonũ, qui aptior cõuenientiorque fuit cũ præpositionem ad, accusandi casui adiicimus, eius eam vim virtutemque animaduertimus, vt

Verba localia cum accusatiuo.

prope locum rem agi, certissima obseruatione designet, proximis modò autoritatibus ostensum est. Quod enim Cæsar ad Rhodanum disposita præsidia habuit, aut Cicero ad Cibistra fuit commoratus, vel quod T. Liuius ad exercitum dicit legatum reliquisse: id signat iuxta Rhodanum exercitum vel Cibistra: vel per solœcismi modum dici grammatici volunt: & inprimis Diomedes, vt è cœlo descendere in terris. Aut quandam magis intentionem, ac vim, & penitus atque altè fuisse penetratũ in rem de qua agimus, exprimere contendimus, & tunc in, præpositio, accusatiuo apposita, expressius id significauit, vt superiore exordio & primis probatorum autoritatibus percensuimus. Huius rei admonuit me liber obseruationum grammatici cuiuspiam, quæ in manus meas venere, in quibus ita scriptum legimus: In marmore incisæ sunt literæ, in gemma, in lapide, in ligno: non in marmor, gemmam, lapidem, vel lignum: contra vero, in æs incisas literas dicimus, non in ære: cùm longè secus contra istius grammatici opinionem, crebrò apud autores vsurpatum inueniamus. Nam in lapide vel ligno, aut lapidem vel lignum, & in ære vel in æs incisas literas passim dici licere, plusculis exemplis apparet, maioremque vim per accusandi casum exprimi, & penitus atque altè fuisse penetratum, demonstrari. Plinius iunior ad Traianum: Quæ vos, inquit, patres conscripti, ne qua interciperet oblivio, & in publica acta mittenda, & incidenda in ære censuistis. Plinius item naturalis historiæ quarto & trigesimo: Vsus, inquit, æris ad perpetuitatẽ monumentorum iampridem translatus est tabulis æreis, in quib. publicæ constitutiones inciduntur. Cicero quoq; actione sexta in Verrem: Id non modo tunc scripserunt, inquit, verum etiam in ære incisum nobis reliquerunt. Ex quibus apparet, per accusandi & auferendi casum in marmor & in æs, ac in marmore & ære incisas esse literas, Latinè dici licere: sed cum accusandi casum ponimus, videri expressius atque altius rem fixam designari: quum verò ablatiuo vtimur, leniter & in superficie, & non penetrari funditus significari.

Laurentius Valla. taxatus lib. 3. cap. 18.

Equestris Ordo quando primùm cœptus fuit, quæq; ipsius ordinis ptestas & officium atq; insignia fuerint.

CAPVT. XXIX.

Rectè

RECTE & condignè quidam existimauerunt cum duo ordines, plebis scilicet & senatorius, Romæ à principio editi fuissent. equestrem ordinem, qui medium teneret locum, postea adiici cœptum esse: quibus purpura, vt patriciis & senatoriis, vti non licebat: ius tamen annulorũ aureorum, quo insigni à plebe secernebantur, & medius ordo notabatur, publicè tributum ferunt. Quod quidem ius non equitibus modò tanquam bellicæ virtutis insigne, sed & senatoribus & militiæ primoribus datum fuit. Is tamen ordo etsi senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis vigorisque habitus est: quippe erat auctus amplissimis honoribus, & senatorio penè par. Nam cùm à principio originum eiecto Tarquinio, & depulso metu regio, in libertatem se vrbs vendicasset, Brutus primus ex equestri Ordine senatum suppleuit, trecentosque delegit senatores, quorum consilio & autoritate niterentur. Lapsis deinde temporibus, Caius Gracchus Tiberii frater, & haud multò post Liuius Drusus tribunus plebis, vberiori compendio cum aliquando ordinem cum senatorio confundere decreuerunt: vtque plus dignitatis ferret, vt in senatum venire, & sententiam dicere liceret, lege sacrata, deinde plebiscito sanxerunt. Quibus etiam equitibus tributum est, vt tametsi à senatoribus in senatum delecti non essent, pro eo tamen quòd magistratus & honores gesserant, in senatum venire, suffragari, ac sententiæ ius habere possent, qui sunt pedarii appellati. Quinetiam equites supra senatores extulerunt, & velut principes plerunque antelati sunt. Néve iudicia quæ penes senatores erant, illius tantum ordinis forent, idem M. Liuius, vt æqua parte penes senatum & equestrem ordinem diuiderentur, legem promulgasse fertur: quæ diu sancta & incorrupta mansit: quæ res magnorum sæpe dissensionum & dimicationis perniciosæ causa & seminarium fuit. Ipsæque decuriæ iudicum, quæ ex ordine equestri deligebantur, mox pluribus discretæ nominibus fuere. Quippe alii tribuni æris, alii selecti, nonnulli appellati sunt iudices: quibus postea * nongenti additi ab omnib. secreti: quibus scita suffragiorum in comitiis custodire negotium erat: qui tametsi iudicum, non equitum nomina ferrent, tamen equestris fuisse ordinis, & inter equites

Ius annulorum quibus initio concessum.

Amplitudo ordinis equestris.

Senatus ex equestri ordine a Bruto suppletus.

Senatores pedarii.

Equites antelati senatorib.

Decuriæ iudicũ varius modis nominatæ.

** al. decem, Liu.*

adnumerari, haud dubium est. Nanq; & annulo vt equites, utebantur & eadem habebant honoris insignia, iisdēque fungebantur munerib. Ad quos aliquē ex nouis ciuibus, & cui haud multo tempore ciuitas data esset, admitti non decebat, quia nefas duxere ciuem nouitium inter equites adnumerari. Tametsi Hannibalis tempore, quo Italiam omni clade belli peruastabat, ius annulorum aureorum fuisse promiscui vsus, Plinius asseuerat. Hic etiam ordo quandoque diuisus in plures species fuit nominibus variis: ex quibus qui ampliori prærogatiua illustres erant, petræ cognomentum tulere, plerique Fabiani, aliique alio nomine censi. Denique Nero Cæsar ordinem Augustanorum equitum instituit primus, reliquis per eum ordinibus offensis, & ferè destitutis: quoque plus dignitatis ferrent, seruatum est, vt multæ prouinciæ per solos equites Romanos præsidum loco regerentur. Nam & Cappadociæ, & Ægypto, & aliis pluribus diu equites Romani præfuere. Inter quas Ægyptus hoc proprium tulit & peculiare, vt ad eam nemo senatorii, sed equestris tantum ordinis præses accederet: quorum decreta diuus Augustus perinde haberi iussit, ac si Romæ magistratus aut reges, consules, prætoresve illa censuissent. Cumq; Imperatores ius populo dicerent, fuit constitutum, vt equites cum senatorib. vnà diiudicandis causis consilio adessent: ita vt eorū arbitratu iura & controuersias diffinirent. Tantiq; splendoris fuere, vt præfecturam prætorii amplissimum munus continua serie ad Titum vsque, ab ordine equestri administratam legamus: quinetiam res Cæsarum & negotia procurare iam diu equestris nobilitas censebatur. Et quum defluxis morib. equites Rom. magno abusu pantomimis aggregarentur, illorumque latera cingerent, Tiberius Cæsar equestrē splendorem illorū contagio pollui arbitratus, ne equites Rom. prodeuntes eorum latera tegerent, edicto vetuit. Tametsi legamus Augusti tempore equites Romanos ad scenicas operas prodiisse, & Neronem equites, vt operas arenæ promitterent, præmiis donisque adegisse. Contrà verò Caligulam nam equestrem ordinem, & scenæ deuotū, assiduè proscidit, & conuiciis affecit. Cœptque mox in senatusconsultis post populum Rom. equester ordo adiici, ita vt senatus populusque Romanus & equester

Ius annulorum promiscuum.

Equester ordo diuisus.

Equites degenerarunt.

ster ordo, publica decreta edictaque testarentur. Eoque dignationis ordo processit, vt Mæcenas equestri gradu velut amplissimo fastigio contentus, ad senatorium transire non curauit. Cui postea sequuti Cæsares, laticlauum distinctum tamen a senatorio, velut honoris ornamentum tradidere. Cautumque fuit, ne quis huic ordini adscisceretur, néve ius annulorum aureorum daretur, nisi ipse ingenuus, pater & auus ingenui forent, cuique sestertia quadringenta, quod peculium equestre habitum est, censuus fuisset: quod etiam Tiberii edicto cauebatur. Fuere qui crederent, auri ornamenta fœminis medium quandoque ordinem fecisse, stolasque à plebeiis diuisisse, vt sicut annulus equitibus, ita auri cultus fœminis medium ordinem designaret. Apud Romanos verò flos ordinis equestris Fabius Rutilianos inter ornatissimos fuisse proditur, qui magister equitum cum Papyrio Cursore aduersus Samnites militauit. Quo tempore perpetuo senatusconsulto cautum fuit, ne cui pater, auus, aut maritus eques Romanus fuisset, quæstum sui corporis faceret, aut indignis artibus se pollueret. Et tametsi publicani antea huic ordini asciti essent (siquidem principes equestris Ordinis olim publicani fuere: flosque equitum Romanorum publicanorum ordine continebatur) postea deprauatis moribus, paulatim mancipes & scribæ pro concione ab Imperatoribus, velut præcipuo munere, aureis annulis donari cœpere. Deinde libertinos hoc iure donati, & ordini aduocari cœptum. Fuere enim mancipes qui prærogatiuam inter publicanos habebant. Qui verò vectigalia redimebant, publicani dicti. Demum vilissima mancipia, seruitute exempta, in hunc ordinem asciscere, & equestri dignitate ac prætoriis ornamentis honestare, vsus inualuit. In qua reseruatum est, vt sublatis explosisque veteribus nominibus, quos ad equestrem splendorem aduocabant, ingenuorum veterumque Romanorum nominibus nuncuparent, ne quid nota nominis obsoleti collato honori officeret. Apud Chalcidenses verò tanta ratio peculii habita est, vt qui essent locupletes, equitum nomina ferrent. Cretenses quoque equitum ordinem, & vetustate & dignitate longè præcipuum, in magno precio habuere. Achęis equester honor velut pro-

Laticlauus.

Quadringenta sestertia peculiū equest.

Fœminis auri ornamenta, quod equitibus annuli.

Fabius Rutilianus.

Publicani equestris Ordinis.

Plura cap. 19. huius lib.

Mancipes. Publicani.

Nominis mutatio.

Chalcidenses.

Achæi.

Germani. præcipuo semper munere præcelluit: sicut Germanis qui *Capuenses.* Bataui dicuntur. Et Capuæ equitibus plerunque est honos habitus, quibus ciuitas data est, quòd bello Latino à Romanis non desciuissent. Maximæ verò celebritatis apud Gaditanos hic ordo fuisse traditur. Siquidem vno *Gaditani.* censu quadringenti Gaditani bello egregii huius Ordinis censi traduntur. Qui etiam numerus in equestri di-*Patauiēses.* gnitate Patauii fuisse proditus est. Illud tamen præcipiendum non negauerim, non cuicunque militi annulos aure-*Quibus militib. annulos aureos gestare concessum.* os passim deferre licuisse: quia nisi ex primoribus militum, aut re magna & æstimatione forent, aut præfectus, centurio, decurio, aut tribunus, exercitui præessent, vel à principe aut prætore aureo annulo donati fuissent, illis impunè vti non licebat. Ferreo enim militibus passim vti *Persæ.* permittitur. Quem morem Persæ vsurparunt, quibus neque aurum, zonamve, aut monile, neque annulum nisi regis munere collatum, deferre licet. Post temporum verò interualla non modò annuli aurei, sed diuersi generis munera velut ampla precia, militibus dari cœpere. Quippe Aurelianus Imp. gregariis militibus, vt per omne tempus militiæ fibulas haberent aureas, priuilegium dedit. Seuerus vltra aureos annulos, etiam domesticas concubinas largitus fuit: quibus delinimentis militum animos *Macedonū regum munera.* emolliuit & eneruauit. Apud Macedones chlamys & apex aureus munera regia fuere. Sertorius pictas chlamydes militi dona impartiuit. Alexander Macedo vsum Persicæ stolæ. Vetusto tamen more in Romanis legio-*Fibula aurea.* nibus solis tribunis aureas fibulas habere, gregario verò, aut manipulari, balteos aut phaleras argento deco-*Julii prodigalitas.* ras ferre permittitur. Ferturque Julius Cæsar milites tam cultos habuisse, vt etiam auro & argento politis armis *Bruti, Spartaci, Fabricii, & Pescennii frugalitas.* ornaret. Tametsi Brutus in Philippis tribunis fibulas aureas, vt probrum obiectauit. Non sic Spartacus, qui dum contra Romanos molitur arma, omnem auri argentique vsum militi interdixit. Præ cæteris Fabricius censor tantæ abstinentiæ, & tam castigatæ disciplinæ fuit, vt summos duces plus quàm pateram & salinum ex argento in castris habere, edicto inhibuerit: Et Pescennius Niger *Antiochi luxus.* tantæ seueritatis, vt summoto omni argento in vasis ligneis milites vesci iusserit. Contra verò de Antiocho proditum

ditum est, qui tam prodigæ luxuriæ exercitum duxit, vt præter fræna & monilia, phaleras & armillas atque ephippia, galeas ad arma, etiam clauos aureos crepidis subiectos, & argentea vasa ad spurcissimos vsus, reliquamque supellectilem ex argento auroque intertextam, militibus ferre permiserit.

Quid sit charta opistographa apud iureconsultos, de qua Ulpianus mentionem fecit & quot chartarum genera fuerint, & quid cistarius apud eundem Ulpianum.

CAPVT XXX.

QUIDAM inter causidicos patronus disertissimus, & in literis non postremi nominis, audiuit me, atque alterum, cum quo in foro deambulabam, iurisperitum hominem paruæ æstimationis, virum natura tristi admodum & recondita, cuius nomen libens prætereo, ne quem videar incessere: & petiit ab eo edoceri, quid sibi vellet Ulpianus de bonorum possessione secundum tabulas, vbi inquit, chartæ appellationem etiam ad nouam chartam referri, & ad deletitiam: proinde, si in opisthographo quispiam testatus sit, posse hinc peti bonorum possessionem. Quid esset opistographum, significari sibi postulabat. Cumque ille respondere cunctaretur, & incertus animo fluctuaret, putare se nihilominus dixit, ex interpretis authoritate, opistographam dici chartam, in qua descriptæ impensæ ad calculos referuntur, vnà cum tributis & debitis: afferens quandam verbi deriuationem deridiculam, & alia nugalia, quæ cùm sint perspicuæ falsitatis, referre non necesse habeo. Nec multò post, quæstione deposita, cùm ad alios sermones diuertisset, quasi tacita confessione victus, non sine pudore digressus est. Quo digresso, quid ego sentirem de opisthographo, petiit à me ille serio explanari. Dixi ego satis liquere, verbi originem è Græco deductam, & quantum assequi poteram, opisthographam dici chartam, quæ vtraque facie & diuerso latere scripturæ admouebatur, hoc est, intus & à tergo: quæ plerunque non specie libelli erat, sed voluminis instar torquebatur, quo more prisci scripta edidisse feruntur, deductum nomen ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν, quod post & retro significat, καὶ γραφὴ, quod est

l. Charta ff. de bonor. poss. secund. tab.

Opisthographum.

ducentorum millium voluminum in Alexandria dispoſuit. Quam M. Antonium Cleopatræ largitum fuiſſe, nonnulli ad primum duraſſe bellum cum Auguſto aſſeuerant: quæ mox incendio abſumpta fuit. Romæ autem Aſinius Pollio vatum libris conſeruandis bibliothecam dicauit primus: in qua M. Varronis imaginem adhuc viuentis, pro cumulo magnæ gloriæ poſuiſſe fertur: ſicut Victorino ob doctrinæ magnitudinem, viuenti ſtatuam populus in foro poſuit. Apud Athenas Pyſiſtratus illius exemplo bibliothecam fecit. Meminitque Herodotus, priſca conſuetudine hœdinas pelles biblos nuncupaſſe veteres, quod aliquando bibliorum inopia eiuſmodi pelles ſcripturæ admouerent. Brachmanes literas non ceris, nec libris, ſed in ſindonibus fullatis coloribus effinxere. Babylonii verò coctilibus laterculis mores, leges atque inſtituta tradidere. Quare Cleantes quod à Zenone audierat, in tegula oſſe adnotauit. Phœnices animalium figuras literarum loco inſcalpebant lapidibus. Ab his enim profectus Cadmus literas Græciæ intulit, quæ eædem manſere ſemper, & cum literis ſermo, licet Pelaſgica lingua ſæpè mutata & abſciſſa fuerit. Sicut Aſſyriis Radamantus, Ægyptiis Memnon & Anubis, Phrygibus Hercules, Latinis verò Carmenta & Pelaſgi, aut ab Corinthio Demaratho profecti, vel (vt putant alii) Simonides & Beroſus primos characteres edidere. Quanuis Ægyptios per animalium figuras primum ſenſus mentis effinxiſſe, & antiquiſſima monumenta mandaſſe literis, nonnulli ferant. Alii Aſſyrios, qui notas literarum docuerint, arbitrantur primos. Nonnulli Ionum characteres à primis originibus editos, omnis vetuſtatis nuncios fuiſſe putant: ſicut Pherecydem Syrum Proſam orationem inueniſſe. Proditumque memoriæ eſt, Ægyptios literas habuiſſe vſitatiſſimas, quas ſinguli diſcunt, quas verò dicunt ſacras, interiores & reconditas ſoli ſacerdotes norunt à parentibus traditas, qui etiam ex omni æternitate rerum geſtarum ſenſa effinxere. Atque Æthiopes perplexo ſcripturæ genere vſos, vt non ex lateribus digeſtis ordinibus, (vt mos communis habet) ſed à ſummo ad imum literarum ductus exararent, quod tæpocon Græci appellant, qui cum ſeptem characteres

Aſinii Pollionis bibliotheca.

Pyſiſtratus.

Brachmanum ſcriptura.

Babyloniorum.

Literarum inuentores.

Ægyptii animalium figuris ſenſa exprimebāt.

Pherecydes proſæ inuentor.

Ægyptiis duo genera literarum.

Æthiopes.

habeant, illorum singuli quatuor recipiunt significatus. Atque Ægyptios à dextra in sinistram, contra Græcorum morem, ductus disponere. Atque Indos absque vsu literarum, omnis æui res gestas & memoratu dignas Pythagorico more memoria tenuisse: illasque à parentibus traditas per manus posteris dedisse: qui tamen haud multò post in sindonibus scribere inceptarunt, totasque paginas monumentis rerum gestarum impleuerunt. Fuitque apud Carthaginenses vetus constitutum, ne quis Græcas literas aut idioma edisceret, cum arcana illorum consilia & abditos sensus linguæ commercio & per occulta colloquia Dionysio prodita intelligerent Romanis quoque per signa ac paruas breuesque notas, multarum literarum sensa colligere, per notarios vsus inualuit, adeò vt quamuis citato sermone editas in foro orationes per notas facilè actuarii exciperent, ac sensa & verba intelligerent. Quin etiam Romani principes lectores apud se habebant, quos ἀναγνώστας dixere, cum ipso occupati, lectioni vacare non valerent: quin etiam vsum Latini sermonis nonnullis coloniis pro munere impartiuerunt. Quippe Cumanis à populo Romano tributum fuit, vt publicè Latinè loqui liceret, vtque præconibus Latinè vendendi auctionandique facultas foret. Rursus quæsiuit sibi explanari, qui esset cisiarius, de quo apud Vlpianum & legum peritos frequens mentio fit. Dixi ego cisiarium dici, qui vehiculum duceret, & quasi aurigaret. Cisium enim vehiculi genus esse, aperte liquet. Cicero in Antonium secunda Philippica: Inde cisio celeriter ad vrbem venit, capite inuoluto. Etenim vehiculorum curruumque diuersa fuisse genera, non vna facie, apud autores legimus. Nam & essedum & petoritum, cisium, carruca, carpentum, pilentum, arcera, plaustrum, rheda & sarracum, epirhedium, quod barbarum est, carri, couinum, & arcirma, licet diuersi generis, omnes tamen vehiculorum numero fuere. Petoritum enim gallicum fuit, rotarum quatuor. Pilentum veneti coloris, quo matronæ vectabantur castæ, quas postea basternas dixere: couinum Britannorum, essedum Belgarum, thensa deorum ex argento, carucæ Germanorum & Gallorum, arcera infirmorum: erat enim palustrum tectum vndique.

Indi.

Carth. Græcas literas discere prohibitum.

Lectores apud Romanos.

Latini sermonis vsus pro munere datus.

l. ità quæritur in prin. ff. locati.

Cisiarius.

Vehiculorũ genera diuersa.

Petoritum.

Pilentum.

Couinum.

Thensa.

Arcera.

Eas

Eas quidem carrucas etiam in Italia frequentes fuisse comperimus: quippe Nero Cæsar nunquam minus mille carrucis iter fecisse proditur, longo semper agmine impedimentorum incedente. Censuitque Jureconsultus titulo locati, quòd si cisiarius, dum præterire contendit cæteros, cisium euertit, & seruum quassauit vel occidit, culpa non liberari, sed in eum ex locato ius dari & agi licere. *Vlpianus loco præscripto.*

Solere magnos successus ex infima fortuna, & futuras calamitates plerunque signis præmonstrari.

CAPVT XXXI.

VT omnis antiquitas fabulosa est, his, qui in magnis discriminibus positi admirabiles exitus habuere, aut ex inopi calamitosaque fortuna regium fastigium & imperia quæsiuere, quò res admirabilior videretur, commenta miraculi non semel affinxit, vt qui ex grauibus periculis, postea erepti forent, maiestate & cura numinum, non casu aut fortuna seruari viderentur. *Fabulosa antiquorum historia.* Romulum & Remum & Rhea Syluia & Marte genitos, cùm exponi in profluentem Amulius iussisset, à lupa distentis vberibus alitos plerique omnes tradiderunt. *Romulus & Remus à lupa nutriti.* Quod commentum fabulæ ab exteris nostri mutuati sunt. Nam Cyro Persarum regi, cuius latè imperium valuit, cum ab Astyage expositus & pulsus infans foret, canem vbera præbentem, illumque à feris defendentem, pastor gregis inuenisse traditur: quæ res futuram ipsius magnitudinem haud dubiè portendere visa est. *Cyrus à cane.* Nec vna prædictio fuit: quippe qui rerum gestarum magnitudine paruo imperii spatio omnes reges antecesserit. Hieronem Syracusanum, quòd ex ancilla editus fuerat, in syluis expositum apes congesto in os melle aliquandiu aluere: qui mox omnes asperitates superuadens, tantùm ingenio & virtute valuit, vt ob multa rei militaris facinora, regnum Syracusis, & omnia ornamenta virtutum pauló pòst assecutus sit. *Hiero ab apibus.* Hic est enim ille Hiero, qui præcipua & constanti fide rem Romanam iuuit, vnoque tenore amicus populi Romani & fidissimus cultor perpetuò mansit. Pari exemplo traditur Semiramis circa Syriæ stagnum infans expo-

exposita, ab auibus diu alita & educata, magno præsagio futuræ fœlicitatis, quæ mox sublata à pastoribus post varios casus, regia coniunx fieri, & late imperitare meruit, *Midas.* Midæ quoque regi Phrygiæ quum obdormisceret, formicæ, quæ tritici grana in os congessere, diuitias & opes immodicas illi futuras euidentissimis ostentis adnotarunt. *Habis à cerua.* Habis Tartessiorum rex magnis difficultatibus infans agitatus, tandem inter feras à cerua alitus, & haud multò post laqueo captus, post subactas gentes & domitas, sæuientes fortunæ minas experiri desiit: qui deinde regnum assequutus, documenta egregii principis dedit, summoque iustitiæ temperamento illis gentibus præfuit. *Telephus.* Quod commentum de Telepho Herculis filio, qui aui iussu in syluis expositus fuerat, veteres prodidére: Sicut *Pelias ab equa.* Peliam ab equa, *Paris ab vrsa.* Paridem ab vrsa, *Ægysthus à capra.* Ægysthum à capra enutritos fabulati sunt. Adeò ex grauibus periculis ereptis futuræ signa fœlicitatis quandoque fuere prænuncia. Rursus *Sandrocottus.* Sandrocotto, qui haud multò post Indorum rex fuit, quum Alexandro inuisus infestusque, sæuitiam fugiens, per vastas solitudines curis & insomniis fatigatus, languente corpore iaceret afflictus, solusque obdormisceret, leo horribilis & pertimescendus sudorem dormienti detersit lingua: quod ostentum ex omni sæuitia fortunæ illum emersurum, & mox imperii præpotentem designauit. *Gordius.* Sicut Gordium dum conductis bobus agrum coleret, aues omnis generis circumuolantes, illum ex infima fortuna ad summum honoris culmen processurum ostenderunt. *Lysimachus.* Mitto Lysimachum, & alios quos referre multum operæ esset, qui sæuientis fortunæ minas & miserabiles casus, ac vim fati potestatemque mira virtute superarunt. Sed sicut post calamitates magnis præsagiis multi fœlices euentus sortiti fuere, ita ancipitem fortunam, & infandas strages ac præsens excidium, veluti magna sortis humanæ documenta, nonnullis demonstrare fata voluerunt. *Portenta infelicitatis futura.* Quo tempore Crœsus Lydorum rex à Cyro subactus, regno pulsus fuit, semestris filius in crepundiis articulate loquutus fertur, magno ostento & pernicioso. Xerxe expeditionem in Græciam parante, equa leporem enixa, & multa quæ incertæ naturæ partum edidit, cruenta bella stragesque, & memorandum illud excidium, quæ

postea

postea præcipitantib. fatis secura sunt, præmonstrarunt. Sagunti quoque, quo tempore Hannibalis excidium passa est, inter magna & assidua monstra, satis constat, infantem è matris vtero pene editum, in ipsum matris aluum reuertisse. Quod prodigiū, quasi diuinatio futuri esset, teterrimum bellum & fatale excidium, ac imminens fatum, quo ad internecionem funditus euersa est, haud dubiè ostendit. Est quoque in exemplis, excisos panes Syllæ temporibus, manantis sanguinis guttas fudisse, canesque & alia id genus animalia rugitu miserabili lugubres voces dedisse, bellum ciuile & intestinas clades, tantumque cædis, quantum postea effusum est, denotasse. Inter quæ ancilla quæ serpentem enixa est, Marsicum portendisse bellum dicitur. Multaque eiusmodi in medium afferri possent, vt taceam Tarquinium, aliosque innumerabiles, ac mille portenta, quibus maxima & cruenta bella: ac inuidentis fortunæ casus, euentusque tristissimi variis prodigiis prædictionibusque præscita fuere. Ita profectò est, vt quæ futura quandoque sunt, multis signis quasi multò ante præuisa, monitu impulsuque Dei declarentur. Et quod fatis debetur, siue anceps malum, & aliqua temporis atrocitas, siue certa spes & indubia salus futura sit, novis portentis signisque denuncietur: quibus fata imminentia & tempestates sedulò vitari possunt & caueri. Sed quod de Gordio legimus, cui aues circumvolantes auspicium fecere, id nimirum Vitellio principi exitio fuit. Nam Viennæ pro tribunali sedenti, supra caput & humeros, residens gallinaceus tantumque fœdarum auium superuolans, vt tenebras penè afferrent, præsens periculum & futuras calamitates, quibus ad internecionem diis hominibusque infensus redditus est, non cæca existimatione præmonstrauit.

Par exemplum Tarquinii superbi, & Thrasybuli Milesiorum tyranni, ac Sexti Tarquinii & Zopyri Assyrij.

CAP. XXXII.

QUOD de Tarquinio superbo scriptum legimus aliquando, qui odio inexpiabili diis hominibusque infensus, regno pulsus fuit, quum Gabios olim opprimere vellet dolis, quia nuncius filii dubiæ fidei videbatur, ne secreta

secreta sui consilii panderet, in hortos quibus deambulabat, illum adduxisse. Et quum nihil responderet, summa papauerum capita baculo decussisse: quo ænigmate quid vellet pater, filius intellexit. Idem de Thrasybulo Milesiorum tyranno, non mitioris perfidiæ, scriptum accepimus. Quum enim à Periandro Corinthio nuncio consultus foret, quid sibi agendum putaret, vt omni suspicione procul & metu vacuus imperitaret, quasi elinguis foret, nihil aliud retulisse fertur, præterquam quod nuncium Periandri haud exploratæ fidei virum, in segetem messi maturam adduxit, summasque frumenti aristas baculo decussit, nullo verbo reddito, eodem nuncio anxiè prosequente, & quid vellet, Periandro referri expectante. Quo facto intellexit sagacis vir ingenii, vt si ciuibus dominari & tyrannide potiri cuperet, principes ciuitatis & summa capita rerum, quibuscunque modis posset è medio tolleret, tacitisque ambagibus sublatis potentioribus, illum regno potiturum depulso metu, affirmauit.

Imperium stabile. Atque hic Periander fuit, qui tyrannos, si diuitibus dominari cuperent, amore potius ciuium & charitate, quàm armis stiparentur, monuit & suasit. Non enim parua dixit munimenta, beneficentiam & studia hominum ad perpetuitatem. Sed in hoc stratagemate, quod de Sexto Tarquinio legitur, cuius fœda vitia, & fœdiores libidines fuere, quòd odio & dissidio patris simulato ob suorum morum difficultatem, superbumque ac immodicum imperium, fugam fecisset.

Tarquinii iunioris techna. Gabiosque infestam Tarquinio gentem petiisset, ab illisque exercitui præfectus fuisset, vno atque altero prælio prosperè rem egisset: tunc demũ creditam sibi vniuersam rem Gabinam sublatis de medio primoribus patrum, haud difficulter, nec magno certamine in manus Tarquinii tradidisse. Haud absimile factum, sed pari exemplo, eiusque confictis dolis, rem gestam apud Persas inuenimus. Namque Assyrii cum à Dario desciuissent Babyloniamque vrbem præualidam occupassent, difficilisque expugnatio foret: in magna

Zopyri facinus. rerum difficultate Zopyrus quidam ex optimatibus, homo calidus & veterator, ex omni barbarie ad omne facinus promptissimus, animo inuerecundo & astu barbarico, truncis auribus & naso lacero corpore, & facie

facie deformata fœdum; in modum, singulare genus fraudis commentus fuit. Quippe simulans se à Dario tam fœdè cæsum, quum illo oris dehonestamento conspicuus foret, Assyrios & Babyloniam petiit, asserens sibi nullum nisi apud Darii hostes receptum tutum putasse. Inde ab Assyriis benigne exceptum, turmis equitum præfectum dicunt fuisse, vno atque altero prælio contra Darium prosperè rem gessisse: & cùm ex composito victor fuisset, tunc postquam dux totius militiæ constitutus fuit, vniuersum sibi creditum exercitum, ipsamque Babyloniam valido præsidio munitam, in Darii manus haud multo negotio dedisse. Pysistratus quoque memoratur, calido astu & vafro ingenio, vt Athenarum dominio potiretur, lacero & deformato corpore, pluribus sibi illatis vulneribus & plagis in forum prodiisse, & clamore querulo, magnisque fletibus incensam multitudinem aduocasse, ea sibi vulnera ab inimicis illata palam vociferatus: & cum custodes corporis, manus iuuenum audacissimorum accepisset, tyrannidem Athenis magno scelere & perfidia inuasisse. Neque absimili exemplo Dionysium, qui Syracusas flagitiosius occupauit, pari audacia & astu idem factitasse accepimus. Namque dolosis consiliis se multorum insidiis appeti asseuerans, prope concionantis in modum per infinitas obtestationes apud populum, peruicit, vt sexcentos circa latera armatos sumeret: quo agmine stipatus graui & superbo dominatu patriam occupauit. Adeò perniciosis exemplis & vesana cupidine mouentur homines, vt quod virtute nequeunt, callido astu & malo facinore assequantur. Proditur memoriæ iuuenis inter cæteros non ignaui spiritus, ex optimatibus, quos Aristodemus tyrannus extorres fecerat, hoc consilio vsus, vt patriam ab impotenti seruitute liberaret. Nam corpore plagis affecto, vt fides haberetur, ad Aristodemum venit: & quos fidissimos habebat, exciuit, illosque in saltus inuios & inaccessos, vbi dispositæ erant insidiæ, adduxit, quibus debellatis, & tyranno occiso, Cumas seruili iugo liberauit. Sossis verò Syracusanus, homo versuti ingenii, nouandi res occasionem nactus, quum similibus dolis sanguine fœdatus, & veste lacera, lamentabili voce contra Dionem multitudinem exci-

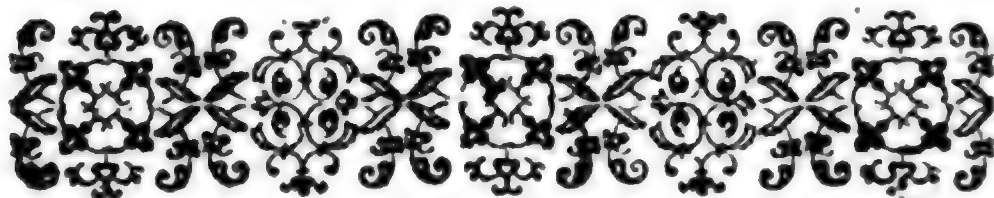
Pysistrati dolus.

Dionysii in occupanda tyrannide ars.

Sossis.

excitet, consilio parum celato, postquam diluxit fraus, tanquam molitor nouarum rerum, & vulgi turbator, Athenis iudicium subiit, & intestinæ fraudis pœnas luit.

Libri secundi Genialium dierum Finis.

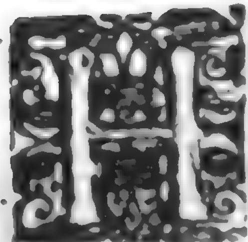

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM

LIBER TERTIVS.

Quid dicatur idem apud philosophos, & quid idem à iureconsultis, discussum cum Hermolao in conuiuio familiari.

CAPVT I.

HERMOLAVS Barbarus amicus meus summus, perquam fuit literis homo ornatissimus, bonisque disciplinis & ingenuis artibus excultus, ac præter ingenii amœnitatem, quæ plurima in homine fuit, doctrina quoque curiosa & eleganti. Ad eum quotidie, dum Romæ ageret, complures viri benè literati, atque in studiis doctrinarum magistri, sapientiæq; doctores facundissimi, exercendi animi causa frequẽtes ventitabant. Accipiebatque singulos ille, aut noua lectione autoris non vulgaris, nonnunquam quæstiunculis ex philosophia minime procacibus & petulantibus, sed placidis & ingeniosis, ac pro æstimatu cuiusque, festiua quadam argutia animum lacessentibus: ita vt ipsius consuetudine & sermone quotidiana semper quisque doctior & lepidior fieret. Forte

verò

verò cum festa solennique die ad cœnam ab eo inuitati nonnulli ex nostratib. boni adolescentes, studia humanitatis professi, nos vna tranlactis negotiis conueniremus, excepit nos ille cœnula admodum lauta & frugi, non prodigis epulis, & paratu magno, sed parco, breui, & parabili cibo, & vt tenui conuictu, ita summa voluptate comitateque mutuos ipse sermones mistos conuiualibus iocis, in longum protrahebat. Cumq; inter cœnandum, sicut solebat in conuiuio familiari, iuuenis quispiam lætæ indolis, & haud illiteratus, Thesei res gestas nuper è Plutarcho in Latinum versas, scitè admodum & venustè lectitaret, quoque pacto in Cretam delatus, Labyrinthi errores & Minotauri monstra superarit, reuersoque vt Athenienses ob res fortiter gestas dies festos dedicarint: & alia permulta, vt ingenium facundiaque eius fuit in extollendis venditandisque Græcorum rebus, plusquam satis est, profusa: Hoc quoque legebat, nauim qua in Cretam Theseus delatus fuerat, ad Demetrii Phalerei tempora Athenis seruatam custodiri. Et quia longo æuo absumpta materia fuit, lignis antiquioribus detractis, nouisque coaptatis, diu mansisse: Eaque cum eadem Thesei nauis diceretur, apud Philosophos aliosque physicæ studiosos, an eadem esset nauis, an verò altera, ancipitem quæstionem incidisse. Cumque hæc & pleraque ex Plutarcho in hanc sententiam ille legisset: Morosa, inquit Hermolaus, & quę nihil habeat controuersia quæstio hæc inter philosophos agitari cœpta fuit. Cui enim non explicatum est, vbi materia non eadem subest, quæ prius erat, & si loco illius altera suffecta sit, minimè eadem rem dici oportere? Constat enim, nauim quæ demptis tabulatis & tignis ex noua materia coaptata est, non eandem esse. Siquidem cum quid idem esse dico, illud ita demum esse idem putandū est, si nihil ei additū detractumve sit. Nauis ergò quæ veteri dempta & noua coaptata materia, facta est, quia non eadem materia nunc est quæ olim fuit, eadem omninò dicenda non est. Cumque me, qui vnà aderam, quid de istiusmodi re iudicii haberem, potissimè interrogaret: respondi meminisse me in complurium iurisconsultorum libris secus longè atque ipse censeret, scriptum legisse, quos omnes contra sentire atque isti opinio-

Idem.

Idem apud iureconsultos. l mor-

P ni

tuo. ff. de iu- dicio. & est text. Pauli.

ni aduersari haud dubium fuit. Namque Alphenus iuris ciuilis & veterum literarum impensè doctus, haud immeritò existimauit, vbi iudicium coram vno pluribusve agitari cœptum fuit: si illis fato perfunctis alii suffecti sint, idem iudicium censeri: & populum eundem esse, qui nunc est, & qui ab hinc centum annis fuit. Nauim quoque quæ mutata veteri materia noua suffecta est, non aliam, sed eandem decere existimari. Quod si aliter dicimus, vtique foret, vt nos qui immutamur quotidie, iidem non essemus, qui ab hinc anno fuissemus. Quinetiam si lōgius euagari libet, inueniremus Ulpianum magnæ virum autoritate, qui ob excellentem doctrinam Aurelii Alexandri Imperatoris sacri scriniorum magister fuit, & Pomponium pariter iuris scientem & peritum, literis prodidisse: Si grex mihi testamento legatus esset, isque adeò immutatus est, vt ne ouis quidem, quæ scripti legati tempore fuit, hodie superstit, sed omnis ex sobole postea nata suffectus sit, eundem gregem dici, atque adeo legatum testamento deberi, quia cùm quid loco alterius sufficitur, idem existimari haud dubium est. Atque hoc, inquam, apud veteres iurisperitos ita in confesso fuit, vt exploratius nihil esse possit. Cumque Hermolaus me fuisset intuitus, veluti fateretur, quod asseram: Esse, inquit, arbitror, vt dicis, etsi mihi hæc sententia omninò non probatur, cui prorsus non accedo: & cum ista sit: veterum iurisperitorum opinio, vt modo dixi, aliquid obniti non auderem, si penitus vera foret. Nam quod asseueras Ulpianum & iureconsultos sentire, facilis est & expedita distinctio, id quod asserunt censeri in casibus per te modo explicatis, non tamen vt in omni re, omnique negotio idem statuendum censeam. Nam si altius rem intueri volumus, profectò referre arbitror, cùm quid idem esse dicimus, an illud eiusdem substantiæ & formæ, an verò alterius dicamus. Formam verò à substantia abesse ignoras, quas à vestris iureconsultis materiam & speciem appellari audio, quam Aristoteles εἶδος nuncupat, Plato ἰδέαν: nonnulli materiam, plerique causam & formam. Cum ergò aliquid idem esse dico, hoc apud physicos ita receptum est, quod est vero proprius, tunc demum illud idem dici oportere, si eadem materia subest quæ prius fuit & forma seu species immutata non est: idq; posse interno-

l. grege. & l. si grege. ff. de leg. 1.

Idem apud philosophos & physicos.

sci-

ſci, quòd mutatio formæ vel ſubſtantiæ diuerſam, non eandem rem facit. Nauis ergò quæ tignis detractis ex alia materia coaptata eſt, & grex noua ſobole ſuffectus, ſic populus & alia hoc genus, quia materia ſeu nauis ſubſtantia non eadem eſt, quæ olim fuit: quippe quia illa dempta, alia ſuffecta eſt: licet forma ſpecies nauis, gregis, populi, eadem ſubſit, eandem rem non eſſe haud dubiè efficit: quum diuerſa materia vel forma diſſimilem rem, non eandem efficiat: alioqui dicendum foret, eaſdem nunc Athenas eſſe, quæ quondam fuere, eandem Carthaginem, eandem denique Romam, vrbes præualidas olim & populos præpotentes: nunc (vt vides) ita incendiis & ruinis deformatas, vaſtas, & infrequentes, vt illarum vix memoria aut veſtigium extet. Veſtri verò Juriſconſulti rem aliter intuentes, licet materia rei mutata, ſi altera illius loco ſuffecta ſit, dummodo eadem ſpecies maneat, eandem rem dici putant: credo quia nihil officii aut repugnat, quare illud ex conſtitutione iuris idem cenſeri non debeat. Etenim ſi in demortui loco ſuffectus eſt iudex, vel ſi teſtamento quiſpiam gregem legauit, ſeu quid aliud arbitrare, liceret quod prius erat, mutatum ſit, & aliud illius loco ſuffectum: quia non propterea mutata teſtantis voluntas probatur, ex qua iuris conſtitutio pendet, eandem rem cenſeri proculdubio facit. Ubi enim ratio legis ineſt, ibi idem iudicium, bonum & æquum eſt. Quod apud phyſicos, qui rem acutius intuentur, & magis hæc ad viuum reſecant, cùm ſint rerum ſcientiſſimi, & artium periti, non ita receptum eſt. Leges enim quod probabile eſt, quantumque æquitas & ius ſuadet, ſequuntur: Phyſici verò, quantum veritas & ratio neceſſariò conuincit, efficiunt. Ex hoc igitur effici cogique poteſt id de quo diſceptabatur, nauim quæ mutata veteri materia, ex alteræ coaptata eſt, quia non eadem ſubſtantia ſubeſt quæ pridem fuit, licet veſtri Juriſconſulti aliter ſentiant, tamen ſecundum phyſicas rationes eandem non eſſe, nec cenſeri: quia mutata materia vel ſubſtantia, diuerſam, vt dixi, non eandem rem facit. Hæc Hermolaus admodum facundo, vt erat, ingenio, multaque cum elegantia verborum, apud compluſculos qui aderamus, dum cœnulam nobis daret, ſcitè ſubtiliterque diſſerebat.

Gentium diuersarum mores in condendis humanisque corporibus defunctorum, & qui Romanorum vsus fuerit.

CAPVT II.

Romani initio humi cōdebant, non cremabant corpora.

ROMANOS olim ab ortu vrbis defuncta corpora humi condere, neque cremare consueuisse, illud argumento est, quòd Numæ Pompilii corpus in area lapidea post multa secula à Cneo Terentio in Janiculo inuentum, vetustissimi authores tradunt. Postea quum longinquis bellis defunctos erui cognouisset, vt igni cremarentur, decreto sanxerunt. Primus ex patriciis Cornelius Sylla traditur, qui decedens igni se cremari voluit, veritus talionem. Nam ipse corpus Marii & eruta ossa subuertit, & in Anienem misit. Inde mansit diu defunctos cremandi consuetudo: à qua sequutis temporibus dum Antonini Cæsares imperitarent, desitum fuit. Tunc enim illo more abrogato, denuò corpora humi condere cœpere, ex instituto Thaletis. qui cùm omnia ex aquis constare dicat, defunctos terræ mandari iussit, vt humore dissoluantur. Heraclitus verò igitur, tanquam ad originem suam reuertantur: quippe cum omnia ex igne constare diceret. Carthaginenses verò cùm prius terra obruerent fato defunctos, postea à Dario admoniti, mutato consilio igni tradidere. Apud Syros & Ægyptios condendi & non cremandi corpora, medicataque cadauera asseruandi in loculis, vetustum morem inualuisse accepimus. Condiebant enim cadauera myrrha, aloë, cedro, melle, sale, cera, bitumine & resina, odoribus & vnguentis delibuta. Ex succo enim cedri exanimum corpus seruari, sicut viuentia corrumpi, haud dubiè perspectum est. Sudore quoque ligni tedæ concisæ & furnis adactæ, apud eosdem mortuos delibutos, seruari prodiderunt, ita lineamentis integris, vt viui apparerent: quod ab exteris regibus vsurpatum accepimus, vt eorum corpora non cremarent, sed differta odoribus tumulo inferrent aut humi conderent. In tantumque odores ad defunctos pertinere creditum est, vt quanuis cremarentur, vnguenta tamen & odores flammæ iniicerent. Pythagoræi non vnguentis, sed foliis populi, myrti, & aloes stipati humi mandabantur, sicut M. Cato condi & humari voluit. Lycurgum legimus nihil cum mortuo sepeliri mandasse, sed puniceo amictu velatum,

Cornelius Sylla primus crematus Romæ.

Thaletis mos sepeliendi.
Heracliti.
Carthaginensium, Syrorum & Ægyptiorū.

Condita corpora.
Succus cedri.
Teda.

Pythagoreorum sepeliendi mos.
Lycurgi sententia de

tum', & oleæ fronde circumdatum, terræ mandari voluisse. Albanis pecuniam cum mortuis sepelire in loculis mos erat. Taxilis, Brachmanis, & Iberis, vulturibus defuncta corpora obiicere. Bachæis, quæ apud Colchos & Iberos gens est, agnatos morbo extinctos, velut ignauos & degeneres, igni tradere: in bello autem absumptos, tanquam fortes & strenuos, obiicere vulturibus Parthi & Magi procul à nostro orbe siti, honestissimam sepulturam vulgò auium aut canum laniatus putauere, nudaque tantùm ossa quæ supererant, terræ mandare assuêrant. Sicut apud Hyrcanos, quorum horrida & inculta vita est, aliasque gentes indomitas, canes pro sepulchro fuere, qui sepulchrales dicti. Hos affluenti cibo nutriebant, & suos quisque canes parabat in vita, à quibus mortuus laceraretur, atque hoc eximium & solenne putabatur funus. Persæ fato defunctos, cera circumlitos, vt maximè diuturni essent, domi condebant. Assyrii in melle, regum verò in paludibus. Humi verò tradere, aut igne cremare, capitale fuit. Essedonum traditur mos, vt parentum funera cantibus prosequantur, mox cœtibus propinquorum aduocatis, quod dictu audituque fœdum est, ipsis cadaueribus immistis ouillis carnibus vescantur. Id quod ab Indis & Massagetis vsurpatum ferunt, quorum prodigiosa immanisque natura est: nam senio confectos in frusta cædere, illorumque carnibus immistis pecudibus vesci assueuere. Id quoque apud Derbices Persicam gentem, & cum Hybernis efferatis hominibus commune fuit, vt parentes & affines qui succubuere, comesse, pietatis maximæque potestatis munus putarent: quod Chrysippus philosophus probauit, & literis prodere non dubitauit. Fuitque proditum, eosdem Derbices in more habuisse, viros certam progressos ætatem, more hostiarum immolare ad aras, mulieres verò senescentes præuocare. Tradunt Hyperboreos illos penitissimos, qui in extimo orbis tractu siti sunt, homines rigentis barbariæ, & omni humano generi insociales, eos qui longo æuo vixerunt, post epulas & familiare conuiuium sertis redimitos, ex rupe abrupta in mare dare præcipites quę lex in Corde insula ad Hellespontum fuisse traditur, vt suprà LX. annos nati, aconito, vitam finire cogantur, ne ipsi desides & ignaui, fortium virorum cibaria

sepulturæ. Albanorũ. Taxillorum Brachmanum. Iberorum. Barchaorũ. Parthorum. Magorum. Hyrcanorũ canes sepulchrales. Persarum. Assyriorum Essedonum. Indorum. Massagetarum. Dirbycũ & Hybernorũ. Hyperboreorum. Lex in Code morte irroganda senib.

rīa absumerent, locumque & partes aliorum occuparent. Quod de Caspiis quoque memoriæ proditum est: nam filii parentes septuagenarios domi clausos, aut in loca inculta & deserta, intimasque solitudines expositos, vel fame enectos, siti & inopiâ conficere, celebre funus putarunt. In Scythia gens est, quæ parentum cadauera inter niues & glaciem truncis affixe arboribus detineant, illa terræ mandare, pro scelere proque flagitio arbitrati. In Phrygia mortuos sacerdotes non defodiunt, sed super lapidibus decem cubitis erectos, sublimes constituunt, sicut Nasamones, qui sedentes mortuos statuebant. Thraces quoque fama est & Indos, ætate confectos, illos præcipue quibus studium sapientiæ fuit, incensis rogis mortem oppetere, & sine aliquo funerum apparatu, lætos se flammas iniicere, non refugere, nec formidare. Alios inibi homines in alio tractu orbis intonsos & incultus, vltra Arabes & Æthiopes, parentes & sibi coniunctissimos, in littoribus, ita vt fluctibus operiantur, sepelire, ipsosque Æthiopes ad certos annos vitam producere, qua exacta, diuerso quisque fungatur fato, exanimaque corpora vel in flumen deiicere, vel vitro operta, ita vt integra spectentur, & posteris spectaculo sint, asseruare. Pæones & stagna, Ichthyophagi in mare defunctos abiiciunt. Troglodytæ paliuri virgis, mortui ceruicem cum pedibus alligantes, efferunt: deinde cadaueri lapides aggerentes, cornu capræ inibi ridentes apponunt, hoc pro exequiali pompa, proque funere existimantes. Quod à Gymnasiarum incolis vsurpatum legimus, vt incisa & defecta cadauera in vrnam imponant, desuperque ingentia saxa accumulent. Arabum verò mos proditus est, vt regum & summorum ducum elata cadauera in loca terra & inculta stercore obruant, ac cœno & fimo aggesto terræ imponant. Panebii, si quando res moritur, corpus quidem defodiunt, caput verò auratum in templo augustissimo consecrant dicantque. Sicut Saitanis reges qui imperitarunt, iuxta septa templi sepelire assuetum erat, hoc sepulturæ genus optimum & pietatis vltimum officium æstimantes. Lotophagis nulla sepulchrorum habetur cura, sed defunctos in mare deiiciunt, parum referre arbitrati, igni, terra, vel aqua dissoluantur Apud Athenienses & omnem ferè Græciam cor-

Caspiorum. *Scythiæ mos.* *Phrygiæ.* *Nasamonũ.* *Thracum.* *Indorum.* *Aliorum quorundam* *Æthiopum.* *Pæonum.* *Ichthiophagorum.* *Troglodytarum.* *Gymnasiarum incolarum mos.* *Arabum.* *Panebiorũ.* *Saitanorum.* *Lotophagorum.* *Atheniensium.*

corpora non cremare, sed terræ condere, & sepelire cum funebri veste. Phrygibus verò igni imponere, antiquissimus mos fuisse proditur. Sed in humandis corporibus, Athenienses orientem versus, Megarenses & Phœnices ad occidentem vertere solebant. Aphri verò, vt Græci sepeliunt. Maxima autem sepeliendorum cadauerum cura Atheniensibus fuisse fertur, præcipuè bello peremptorum, ita vt qui illos inhumatos relinquerent, quouis supplicio dignos putarent. Idcircò summos duces, quia cæsos nauali pugna in mare deiecerant, grauibus pœnis & capitis supplicio affecere: quibus cum peremptorum corpora assequi nequirent, illorum ossa & disiecta membra passim strata exquirere, & humo tegere, defunctosque in acie, tumulo publicè extructo quotannis pro concione laudare, magnæ curæ fuit: adeò vt Nicias cum exercitu iter faciens, ne duorum militum inhumata cadauera relinqueret, totum subsistere agmen, donec humarentur, iusserit. Et Cimon Miltiadis filius, vt pater sepulchro conderetur, captiuum se præbere non dubitauit. Traditum quoque est, Cares morte sublatos milites, armatos sepelire: & Sindos tot pisces in sepulchris mittere, quot hostes confecisset, qui humaretur. Sicut Iberi post hostium interfectorum numero tot obeliscos apponunt, hoc insigne testimonium virtutis & expertissimum decus arbitrati. Condebant enim prisci corpora vel arcis lapideis, vel fictilibus cum funebri tunica: quia nudum iacere cadauer, pro flagitio erat. Reges verò externis differtos odoribus, in montibus sepeliunt: vnde deductum, vt illorum sepulchris pyramides apponant, aut columnas, Romani verò in domibus quas singuli incolebant, doliis aut vasciculis: qua ex causa lares, quos domesticos vocant deos, colere cœperunt, Postea lege duodecim tabularum, ne in vrbe sepelirentur, néve vrerentur, graui fuit documento sancitum, cuius verba sunt: In vrbe ne sepelito, néve vrito. Cineres tamen eius qui triumphasset, aut Imperatoris, qui hostes bello domuisset, vel armis remp. auxisset, in vrbem ferre licebat: quib. hoc honoris causa, vt in foro conderentur, tributum est: licet apud Spartanos secus longè seruatũ sit, Lycurgi lege, quib. & in vrbe & secus deorum templa sepelire permissum. Nõ sic Athenis: nam in campo extra vrbem tumulus erat, in quo

Phrygum.
Megarensiũ.
Phœnicum.
Aphrorum.
Atheniensiũ in sepeliendis corporibus cura.
Nicias.
Cimon.
Carummos.
Sindorum.
Iberorum.
Corpora quo condebãtur.
Romanorũ.
Lex de mortuis in vrbe non sepeliendis.
Spartanorũ.
Atheniẽsiũ

columnæ extabant, in quibus defunctorum nomina, per singulas tribus, qui illic conditi erant, continebantur. Corinthi quoque extra vrbem maximorum virorum monumenta fuere. Inter quę Diogenis Synopensis, quem canem Græci cognominarunt, sepulchrum visebatur. Reliqui verò in agris quisque suis, aut in fundo suburbano, seu auito & patrio solo ex senatusconsulto Cneo Duillio Cos. Romæ humari consueuere. In quibus sepeliendi licet toti generi & familiæ ius esset à principio, posteà vt in familia ius sepulcri non descenderet, recentiore cura prouisum fuit. Frequentius in Flaminia aut Latina via, ac suburbiis & anfractibus viarum, Romanorum gentilitia sepulchra fuere. Ibique Calatini, Scipiones, Seruilii, & Metelli, aliorumque honestissimæ familiæ condebantur: ad quæ vasa figulini operis, nonnunquam arma militaria, ensesque & libellos, aliaque quæ defuncto cordi in vita fuerant, quorumque efficaci studio tenebatur, ferre, & eodē sepulchro tegere assuerant, vt ea, quæ viui dilexerant, vna conderentur. Memini dum Romæ agerem, in vetustis sepulchris, quæ in via Appia plurima visuntur, inter ædificia hortosque, interque coagmenta lapidum, erutum cadauer fuisse, multo æuo vetustum, adolescentulæ mulieris facie, capillo, oculis, naribus, & reliquis lineamentis prorsus integris & incorruptis: nisi quod vestigia liquaminum & vnguentorum, quibus delibutum fuerat, apparebant: recenti specie, inscriptione nulla, qua nomen defunctæ innotesceret. Pomponius tamen vir, vt in ea ætate, veterum literarum impensè doctus, Tulliolam M. Tullii Cic. filiam, de cuius obitu ad Seruium Sulpitium sunt epistolæ, aut Priscillam Abscantii, de qua Sylua Papinii extat, fuisse augurabatur. Id quibus argumentis asseuerares, cum nulla inscriptionis vestigia extarent, prorsus nescimus.

Corinthiorum. Dio Cynici sepulchrum.

Loca gentilitiorum sepulchrorum Romanorū.

Tulliola corpus inuentū.

Consularia comitia per quos fiebant, quæve potestas consulis, quantumq; ius & quæ dignitas foret.

CAPVT III.

Comitia cōsularia per quos fiebant.

COMITIA Consularia nouis consulibus creandis non modo per consules haberi, sed per interregem, nonnunquam absentibus Consulibus, alterum Consulem, cuius erat sors, vt comitiis præesset, ex prouincia euocari, aut

ri, aut si morbo vel necessitate impediti, commodo reipubl. auocari non possent, dictatorem dici, qui comitiis præesset, sæpè rescriptum est. Dicebat enim dictator Consulem ex patrum decreto, nonnunquam ex opinione sua, illum cui militares & ciuiles artes, ac imperatoria consilia forent, quique è republica magis esse videbatur. Tametsi dictatorem comitiorum causa aliquando se consulem creasse, & in magistratu fuisse legamus, qui comitiis habitis dictatura se abdicabat. Eadem verò comitia Consularia, non solùm cùm vtrunque Consulem fieri, sed cum altero defuncto collegam cooptari oporteret, sæpè indici haud dubium est. Ipsisque comitiis plebem interesse, ac centurias & tribus in campum aduocari frequenter inuenimus: quamuis sine plebe per patres clientesque patrum plerunque habita legamus. In quibus etiam absentes non modò patricios, sed plebeios Consules nominari licuit. Tametsi æuo succedente ex longo interuallo nobilitas adeò consulatum inuasit, vt soli patricii, penes quos maximæ diuitiæ fuere: eiecta plebe, ad consulatum assumerentur. Adeoque plebs obnoxios summisit animos, vt nulli plebeio ad capessendos consulatus, & intermissum honorem vendicandum animus fuerit: à qua impotentia nobilitatis post aliquot annos, vrgente belli discrimine, patricii desiuere, tunc cum percussa nobilitate Caius Marius nouus homo bello Jugurthino consul factus, plebi Romanæ intermissum diu consulatum restituit. Et tametsi nisi quæsturam, ædilitatem & præturam per gradus antea gessissent, ad consulatum nulli admitterentur: plerunque tamen eos qui nullos antea curules gesserant magistratus, quibusque mandatus honor non fuisset, consules creatos inuenimus. Caius Claudius Cento comitiorum causa dictator dictus, P. Seruilium Quinti filium Galbam, qui nullum antea honorem gesserat, Consulem creauit. Et Pompeius Magnus ex senatusconsultu legibus solutus, priusquam alicui magistratui præfuisset, Consul factus est. Quorum nomina, postquam comitiis relati erant Consules, in fastis & annalibus (vnde & tempore & annos Romani designabant) in primis annotate soliti sunt, ex quibus turpissimorum Consulum propter flagitia & dedecora, sæpè nomina inducebantur: id quod actis testabatur.

Consul se dictatorem creauit.

Nobilium consulatus ambitio atq; inuasio.

Consulatus ad plebem reuolutio.

Consules sine magistratu alio præcedente creati.

terror videretur, si apud vtrunque consulares fasces videret, cautum fuit, vt apud alterum, cum videlicet, qui imperium haberet, fasces essent. Ideò alternis mensibus modò ad vnum, modò ad alterum Consulem fasces transire voluere. Idemque sequutis temporibus, dum imperium & respub. stetit, seruatum est. Sed tamen quo mense fasces non habebat, accensus apparebat Consuli, lictores verò sequebantur: quod intermissum, diu postea Cæsar reuocauit denuò. Et quāuis Consuli antiquiori fasces darentur prius, veluti canitiem & annos venerantes: postea lege Iulia cautum fuit, vt ei qui plures liberos quàm collega haberet, aut si numero pares essent, qui maritus foret, præferretur: aut si omnia essent paria, antiquior fasces acciperet. Eos tamen qui secundum gererent Consulatum alteri nouum ineunti præferri haud dubium est. Erant ergò Consulatus insignia, duodecim fasces, lictores totidem, purpurea prætexta, curulisque sella. Quinetiam eum, qui antea Consul fuisset, iterum & sæpius Consulem creari: & qui dictaturam gessisset, in Consulem assumi posse nemo dubitauit. Q. tamen F. Maximus legem tulit ad populum, ne intra annos decem eundem Consulem refici liceret. quam legem consensu tacito abrogatam, Sylla iterum promulgauit. Creatis ergò Consulibus prouinciæ nominabantur, vt eas vel ipsi inter se compararent, sortirentur ve: quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret: vel si in deligendis prouinciis non obueniret, extra sortem senatus decerneret. Quod lege curiata cauebatur, vt senatus contra legem Curiatam sine sorte prouincias designaret: aut si senatus auersaretur, per populum agi poterat, vt extra ordinem Consuli prouincia daretur: tametsi vtrunque Consulem in eandem prouinciam cum exercitu profectum quandoque legamus. Optionem tamen deligendæ prouinciæ extra ordinem collegæ dari, aut suam sortem permutare cum collega absque decreto senatus, antiquo more non licebat. Ad quas profecturi Consules, si cæsis hostiis & sacrificio perfecto non facilè litarent, sæpè diffuso tempore ire supersessum est. Inter quas fuerē minores prouinciæ, pauci momenti, & ferè defamatissimæ, vt syluarum colliumque, ne compingendis nauibus materia deesset, & frequens ad- omne

Fasces vicissim apud alterum duntaxat consulem.

Vtri prius darentur fasces.

Consulatus insignia.

Lex à Labio lata.

Prouinciarum sortitio inter consules.

Lex curiata.

Prouinciæ minores.

omne genus operum materia suppeteret. Consules verò nominatos, ab ipso inito magistratu legiones cum collega partiri, ac Iouis Optim. Max. templum adire, senatum habere, eumque de prouinciis, deque omni statu reipub. consulere, Latinas ferias indicare, Iunonisque Sospitæ, & Ioui Latiali solenne sacrum in Albano facere: in quo carnem Latinis populis diuidere mos erat, sæpè perspectum est, indeque auspicato ad vota nuncupanda in Capitolium ire, votisque nuncupatis, paludatos vel trabeatos in veste regia, prosequentibus primoribus patrum in prouincias quisque suas proficisci: & prius quàm ad hostes ducerent legiones, ad populum concionari de prouinciis, de administratione belli, & quam spem de se polliceri possint, referre solitos inuenimus. Ex omnibus quoque magistratibus solos Consules, dictatores, prætoresque, consularibus auspiciis creatos, antequam adeant magistratibus, Lanuuii Vestæ & penatibus rem diuinam facere tradunt. Quibus in bellum profecturis militaris supellex consulari maiestate digna, scribæ, librarii, præcones, apparitores, mulli & tabernacula publicè dabantur. Quæ quidem paludamenta mox sequuti Cæsares sibi desumpsere. Diuus verò Augustus proconsulibus profecturis in prouincias, pro mulis & tabernaculis certam pecuniam subtaxari iussit. Alexander verò Seuerus ituris præsidibus in prouincias, mulos, equos, vestes & coquos publicè dabat: in quadruplum illa reddituris deposita administratione, vbi malè se gessissent. Athenienses verò duces in bellum prodituri, sertum ex olea sacra sumere, & vas aquæ ferre iubebantur. Erat igitur consulis officium, domi forisque, ac belli pacisque temporibus toti reipub. consulere, inque custodienda regendaque repub. totis incumbere viribus, omni denique studio, consilio, fide, grauitate, & robore animi, pro commodis reip pugnare. Itaque in exercitu si quæ obeundæ essent expeditiones, legionibus præerant, & summi Imperatoris officio fungebantur. Et in vrbe tam de prouinciis quam de magistratibus, de fœdere, pactionibus, gerendisque bellis, militibus scribendis, comparandisve: deque statu, dignitate, commodisque reipubl. de communi salute ciuium, & spe bonorum, déque legatorum postulatis, senatum consu-

Paludamentum & trabea vestes consulares.

Consules, dictatores & pratores in bellum profecturi.

Athenienses duces in bellum prodituri

Consulis officium.

consulere debebat: deque omnibus his singulorum sententias rogare. Sed citra senatus aut populi autoritatem, soli decernere non licebat. Ipsorum tamen consilio, magistratu amouere poterat, & de gradu deiicere etiam prætorem censoremque: vel aqua & igni interdicere, aut exulem esse iubere, bella suscipere, supremum ius habere. Quod lege magistratus cauebatur in hæc verba: *Consules regio præsumpto imperio, hique praeundo iudicando, consulendo, prætores, iudices apparento, militia summum ius habento, nemini parento, salus his populi suprema lex esto, eundemq; magistratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito, ciuitatem annali lege seruanto. duella iusta iustè gerunto, sociis parento, se & seruos continento, populiq; sui gloriam augento, domum cum laude redeunto*, & infra. Nonnunquam sine cõsulto senatus, Consul magistratu amouisse compertum est: siquidem Flaccus Consul Thermum prætorem inconsulto senatu honore priuauit & fascibus. Diem quoque dicere tribuno pleb. & reliquis magistratib. pro imperio poterat. Eundemq; ab omnibus magistratibus comitiatum & concionem habere, deque consilio senatusconsultum facere, & ne fierent inhibere, atque si è rep. videbatur, dictatorem dicere posse, nulla controuersia est. Cumque honorum finis sit consulatus, totiusque imperii maiestatem gerat, legatis vndecunque in curiam admissis solus ex autoritate senatus, responsa dabat, legemque ad populum ferebat. Is tamen quum de capite ciuis agebatur, pœnam capitalemve noxam inferendi ius non habebat, lege edita, qua cauebatur, vt à Consulibus (ne per omnia regiam potestatem sibi vendicarent) impunè prouocatio esset, nève in caput ciues Romani, nisi populi iussu, animaduertere possent. Tunc enim qui noxæ capitis reus, sceleris coarguitur, ad populum produci debebat, & dicta causa ex populi iudicio de capite ciuis cognitio dabatur. Nam soli dictatori & populo ius de nece ciuium datum est. Tametsi legimus Opimium Consulem contra instituta maiorum primum dictatoriam sibi vim vsurpasse, Caiumque Gracchum, & Fuluium Flaccum, aliosque ciues, absque iudicio populi necasse. Si tamen consuli senatus permitteret (quod in summis reipublicæ casibus, & magna mole periculorum fiebat) vt caueretur, ne quid respublica detrimen-

Consulum potestas.

Consulũ de capite ciuis nullum ius.

trimenti caperet, tunc de nece ciuium decernendi, illosque omnibus modis coercendi, belli gerendi, domi forisque summum imperium habendi ius dari censebatur. Ipsi tamen consuli Romanum ciuem, etiam senatorem, in carcerem duci iubere, & mulctam irrogare facultas erat. Quod si quis parum iusto nuncio mulctam irrogatam, aut indigno iniuriam factam querebatur, alterius Consulis opem implorare, ad eumque prouocare licebat, ipsique collegæ interdicendi, inhibendiquè ne quid secus fieret, ius erat atque potestas. Quod si quæ causæ prætoriam excederent cognitionem, de his quoque apud Consulem iudicium esse perspicuum est. Et quamnis tanta potestas Consulis foret, eoque excellentiæ & felicitatis creuerit, vt totius reipubl, & imperii summam gereret, si quid tamen impotenti animo contra rempub. molitus fuisset, poterat ei ante tempus finiti honoris consulatus abrogari, & de gradu deiici, sicut multis exemplis perspicuum extat. Q. Cincinnatus dictator, L. Minutium consulatu abire iussit, & imperium illi abrogauit, quòd eius ignauia castra hostes obsederant, & penè expugnarant. Fuitque literis memoriæ proditum, quòd in prouinciam profectus consul cum exercitu, inde decedere, aut præsidium dimittere, vel in aliam prouinciam ducere iniussu senatus minimè poterat, idque lege Julia sub graui documento vetabatur, ne Consuli sua sponte bella gerere, aut in regionem prouinciamque sibi non decretam sine authoritate patrum & iussu populi accedere liceret. Quod tamen apud Spartanos reges secus fuisse constat. Illis enim in quamcunque prouinciam regnumve suo arbitratu bellum gerere, copiasque deducere permittitur, etiam sine consulto senatus, Hoc quoque memoriæ datum est, post binos Coss, quos ab initio exactis regibus continua serie creatos nouimus, semel apud vnum imperium consulare stetisse, tunc cum vrgente dissidio Pompeii & Cæsaris, senatus ne quid respub. detrimenti caperet, vnicum Consulem Cneum Pompeium dicere coactus fuit. Iterum Syllæ temporibus, Cinna interempto, solus Carbo gessit consulatum. Quinetiam illud proditum est, Consulem initio creatum, ne magistratum iniret, præteruquam

Consules in ordinem redacti atq; de gradu deiecti.

Consulibus iniussu senatus prouincia discedere non licebat.

Spartanorum reges.

Penes vnum consulem imperium consulare.

religio-

religione, etiam senatusconsulto vetari: & si iniisset, vi atque imperio se consulatu abdicare, donec alter rite suffectus esset, iubebatur: quodque Consul, abiturus magistratu, peracto honoris tempore concionatus ad populum. solennissimum insiiurandum se in magistratu contra leges nihil egisse, & quantum ratione prouidere potuit, ex sui animi sententia nihil deliquisse, conceptis verbis publicè præstabat. Quod quidem ne quid præposterè dicatur, alioqui præeunte sæpè exhibebatur, concioneque dimissa, cum ingenti comitatu & gratulatióne ciuium stipatus patrum frequentia domum deducebatur. Illud quoque non omittendum, quod licet imperium consulare annuum esset, nullique nisi exacto quadragesimo & tertio ætatis anno consulatum capere antea licuerit: pluribus tamen citra eam ætatem si quod dignum operæ pretium reipubl. præstitissent, consulatum gerere permissum fuit. Nam & Valerium Coruinum in tertio & vigesimo ætatis anno, ante legitimum tempus ad consulatum promotum legimus: & Mario iuniori, Scipioni Aphricano, Pompeio Magno & Octauio Augusto, aliisque ducibus, ob singularem rei militaris disciplinam & ob candorem ingenii ante tempus, consulatus, aliosque honores delatos comperimus. Neque enim ætatis magnam habebant rationem Romani, quo minus suffragantibus meritis, dictaturas & consulatus, aliosque honores meritis ciuibus demandarent. Quos enim amplissimis ornamentis dignos putarunt, satis annorum & ætatis habere duxerunt: tametsi L. Julius tribunus plebis, Q. Fuluio Flacco & Manlio Acidino Coss. rogationem ad populum tulerit, qua declarauit, qui, & quibus annis nati, quemque magistratum peterent caperentque. Fuit præterea literis proditum, eos qui suo anno consulatum peterent, perrarò sine expulsa ad præscriptos honores admissos. Qui verò serius quàm per ætatem licet, sine expulsa plerumque ad Consulatum promotos: Consulibusque in prouinciam profectis, & cum hostibus bella gerentibus, etiam vltra annum, & donec debellatum cum hostibus, aut à senatu reuocati forent, imperium sæpè prorogari: quos tamen non esse consules, sed velut perfunctos magistratu, pro-

Insiiurandũ consulũ post magistratu defungeretur.

Ætas consulum.

Notandum hoc.

Consulare imperium prorogatum

proconsules nominari, ipsosque interim falces & lictores habere, quoad sibi proconsulare duraret imperium, satis compertum & cognitum est.

Quæ sint sigillaria, verbum sæpius repetitum apud Scæuolam iureconsultum, tertio de legatis.

CAPVT IV.

VERBA Scæuolæ iureconsulti libro iuris ciuilis responsorum tertio de legatis, hęc fuere: Paterfamilias ita legauit, lances numero duas leues, quas de Sigillarib. emendati volo. Is de Sigillaribus leues quidem non emerat: lances autem emptas habebat, & dictauerat testamentum ante triduum quam moreretur. Quæsitum est, an hæ lances quas emptas de Sigillaribus habuit, legato cederent, quum nullas alias de Sigillaribus emerit, nec legauerit. Respondi secundum ea quæ præponerentur, deberi eas quas de Sigillarib emisset. Hactenus Scæuola. Quæsiui ego è viro docto multi nominis inter causidicos, quid esset dicere, lances quas de Sigillarib. emam, dari volo: isq; de Sigillaribus, leues quidem non emerat, ac sæpius repetitum nomen de Sigillaribus quid designaret. Atque ille quum Sigillaria, vasa esse diceret ad vsum nescio quem præparata, informia & impolita, & quædam nugalia ex authoritate interpretis, demum post multa deblaterata verba, quum se quoque in contextu verborum, & eruendo sensu abstruso dubitare diceret, haud multò post nactus nescio quam occasionem, & causatus sibi negotium esse, non aliter explicato dubio quod quærebam, discessit atque abiit. Cuius illecebra admoneor, vt pessimè cum his actum magnopere censeam, qui prætermisso Latinæ linguæ nitore, & cultu verborum, se protinus ad legum interpretamenta præcipites tradunt, magno errore nimis properæ festinationis. Siquidem hoc primum docendi sunt, quonam modo vim ac sensa verborum, & iurisconsultorum mentem plane percipiant, vt si quid in controuersiam venit, non præposteros sensus, sed proprios assequamur significatus. Sigillaria enim vicum esse Romæ celebrem, vbi venum res venales exponebantur, ibique vasa præcipua, signaque exquisitæ

l. penult. §. pater. ff. de leg. 3.

Legum studiosi relicto lingua Latina nitore inepti plerunque.

Sigillaria.

exquisitæ artis ex ære argentoque fabrefieri solebant, vnde nomen factum loco, notum fere & peruulgatum, est. Suetonius in Claudio: *Essedum argenteum*, inquit, *sumptuose fabrefactum, & venale ad Sigillaria redimi, concidique coram imperauit*. Idem in Nerone: *Sporum Romæ circa Sigillaria comitatus est*. Cap.2. Aulus Gellius lib. 5. Noctium Atticarum: *Apud Sigillaria fortè in libraria ego & Julius Paulus poëta consedebamus*. & pleraque eò pertinentia exempla, ne exequar singula, quæ omnium sermonibus celebrata sunt. Huc pertinet quod dies Sigillariorũ Saturnalibus adiectos legimus, quibus imagunculæ & simulacra venalia in Sigillaribus proponebantur: quæ pro suis capitibus in sacellum Ditis Romani deferebant. Fuit ergò Scæuolæ opinio, testatorem qui lances quas leues de Sigillaribus se empturum promiserat, legasset, & morte præuentus non emisset, sed emptas de Sigillaribus antea habuisset, licet leues se empturum promisisset: tamen ne testatoris voluntas irrita fiat, illas quas de Sigillaribus prius emisset, qualescunque forent, legato accedere voluisse.

Dies Sigillariorum.

Quæ delictorum pœnæ maiorum criminum apud diuersas gentes more & legibus fuerint constitutæ, & quæ minorum.

CAPVT V.

PLATO in Gorgia, & philosophi plerique non ignobiles, duplicem puniendis peccatis putant esse causam, vnam commonitionis, alteram animaduersionis. Commonitio delinquentis causa fit, quum ei qui peccauit, vel pecunia, vel leui coërcitione mulcta dicta est: quod eo fit, vt deinceps qui deliquit, ad benè honesteque viuendum promptior & emendatior fiat. Ea pœna per leges inferri solet, quum leuiter delictum fuit: vt si iudici aliquid præcipienti contumacius paritum est, vel si prætoris dicto quis audiens non fuit. Animaduersio verò non ipsius qui pœna afficitur, sed reliquorum qui supersunt, gratia adhibetur vt metu pœnæ ne simili exemplo fiant, reliqui eadem noxa deterreantur. Nam delictum quo impunitius, eo effrænatius fit: quia nisi fuerit vindicatum in noxios, proposita impunitas spes mortalium animos criminibus inuitat. Ea animaduersio infertur in viros facinorosos & magnis criminibus obnoxios, vt in reos sacrilegii, maiestatis,

Duplex puniendi peccati causa: Commonitio.

Animaduersio.

iestatis, parricidii, peculatus, aliosque nefarios & conscele-ratos, qui propter aliquod inauditum facinus pœnas scelerum iure & lege persoluunt. Hinc est quod pro excessu, pœnæ à legibus constitutæ sunt, aliæ bonorum, aliæ relegationis, nonnullæ membrorum, pleræque capitales: vt pro criminis qualitate, legum iudiciorumque pœnis coërceatur, aliquando exquisitis tormentorum suppliciis in aliquos publicè sæuitum est. Etenim qui in Deum, aut principem, parentes, aut patriam delinquit, vt qui patrios Lares focosque, & deos penates, quique deorum delubra, sepulchra maiorum prodere, phana peculari, parentes occidere non verentur, non vulgari pœna, sed nouis exemplorum modis afficiendos, iura diuina & humana voluere, posteris documento futuros, vt qui ita affectos viderint, ne ipsi pari crimine obnoxii fiant, deterreantur. Indicant hoc Romanorum secures fascibus alligatæ: quippe qui leuiter peccantes, flagris & fustibus: qui verò grauius deliquere, capitali pœna plectere soleant. Hæc enim Romanis peruulgata pœna fuit, vt leuiter delinquentes, nudatos virgis cæderet, aut in latomias darent: qui locus erat custodiæ destinatus, iuxta Tullianum & forum piscarium, à Tarquinio Superbo primùm institutæ. Vel si grauioribus criminibus obnoxii, capitalia ausi fuissent, tergo & capite luerent, vel de saxo & robore deiicerent. Erat enim rupes vasta in Tarpeio foro superstans: aut si ita essent nepharii & conscelerati, resoluto plumbo necarent, vel vnco tractos in scalas Gemonias darent præcipites, exemplo Thessalorum, quibus locus supplicio destinatus erat, cui nomen corui, ex quo noxii agebantur in præceps, vnde frequens illud apud Aristophanem, ἐς κόρακας. Persis verò carcer fuit nomine Lethes, & domicilium cineribus refertum, ad quod nisi moriturus accedat nemo. Syracusis quoque Latomiæ opus ex solido saxo in mirandam altitudinem depressum, & omni aditu obsepto munitissimum. Apud Messenios carcer Thesaurus nomine locus sub terra quadrato saxo, in quo Philopœmenes necatus fertur, tam immanis fuit & sæuus, vt neque ventum, neq; auram acciperet. Romæ barathrum dixere noxiorum custodiam. Athenienses sæuissimum carcerem, Domum nuncuparunt, sicut tributo-torum

Alia atque alia pœna pro facinoris magnitudine.

Romani.

Latomia.

Rupes in foro Tarpeio.

Coruus.

Lethes.

Latomia.

Thesaurus.

Barathrum

Domus.

torum exactionem ciuitatis regimen, miti nomine indignitatem temperantes. Quo exemplo Appius decemuir carcerem quem constituit, domicilium plebis nuncupauit: alii promptuariam cellam, nonnulli publicum hospitium dixerunt. Spartæ Decas erat locus in carcere ad pœnam ædificatus, vbi damnatos mortem oppetere cogebant. Et spelunca quam Ceadas vocarunt, quasi pallorem & lachrymas, terræ caliginis & diri aspectus: sicut apud Romanos Tullianum. Carthaginensib. verò Ancon teterrimum fuit domicilium, & apud Cyprios Ceramon. Sicut Æthiopibus Macrobiis Heliotrapeza noxiorum locus erat. Fuere autem Scalæ Gemoniæ in Auentino iuxta templum Junonis reginæ, quod Veiis captis Camillus dedicauit. Unde autem damnatos suppliciis afficiebant, Sextricium vocarunt, præter quas Latomias, Albæ quoque custodiri noxios tanquam loco munitissimo sæpè notatum est. Et quanuis a principio originum seuerissimum de Metio Suffetio sumptum supplicium legamus, qui quadrigis distentus in diuersa discerptus fuit, tamen illud veluti immite, præterque legum humanitatem, in exemplum deductum non est. Quinetiam mulctæ pecuniariæ certus fuit modus præfinitus, quem transcendere minimè fas erat: quippe de mulctarum æstimatione, tam à consulibus quàm à tribunis plebis, sæpè senatusconsulto, sæpè populi rogatione cautum fuit, quib. maxima erat mulcta trium millium & viginti assium, quia plus triginta bobus, & duabus ouibus quempiam mulctari non decebat, æstimabaturque bos centussibus, ouis verò decussibus: minima verò, oue taxabatur vna. Sæpius verò Romani reges, homicidii conscios arietis damno mulctabãt, quam in sacrificiis deorum expendere consueuere. Siquidem prisca paupertas ex noxiorum bonis sacra diis exhibuisse fertur: quare supplicia dicta: cautumq; fuit, ne quis mulctam indicendo, bouem prius quàm ouem nominaret: vt innotesceret, Romanis mitiores semper placuisse pœnas. Apud Athenienses verò seruatum inuenimus, vt mulctas in aram Jouis Seruatoris dedicarent: quam semel illatam remittere non decebat, licet pœnas iure debitas, pecunia redimere fas foret: Platonis exemplo, qui singulis delictis denariam mulctã constituit, vt pro criminis

Decas. *Ceades.* *Tullianum.* *Ancon* *Ceramon.* *Heliotrapeza* *Scala Gemonia.* *Sextricium.* *Mulcta pecuniaria summa apud Romanos.* *Homicidii mulcta.* *Mulcta apud Athenienses.* *Platonis de mulcta constitutum.*

Germani. excessu decuplum pœnæ penderetur. Germanis quoque homicidium certo pecorum numero luebatur: leuiora verò crimina, pecoris, vel equi damno. In metallum vel ad insulas in perpetuum vel præfinito relegare, aut aqua & igni interdicere, seu ad bestias damnare, frequens etiam Romanis pœna fuit. Illis enim aqua & igni interdicebatur, quibus cõmercium societasque hominum, ne quis eos vrbe, mensa, tecto, aut lare reciperet, vetabatur. Ad bestias damnabantur nequissimi serui, aut hostes infestissimi, plerunq; homines perniciosi & immanes, qui ob multiplicia crimina defectionesque, indigni venia fuere: quibus in theatro, vt cum immanissimis beluis depugnarent, negotium datum est: qui bestiarii dicti. Nonnunquam ob crimen damnatos, auro effodiendo aut lapidicinis veteres destinarunt, vt vincti opus facerent perpetuò vel præfinito. Illi verò, qui flagitiis vel tam efferis morib. cooperti fuêre, quique eam capitalem noxam ausi, vt his legum vulgaris pœna non satis foret, vel ad bestias damnabantur, vel exquisitis tormentorum suppliciis, & vltimis cruciatibus puniebantur. M. Maleolus, matre interempta, Romanorum primus parricidii damnatus, insutus culeo in mare præcipitatus fuit. L. deinde Hostius, post secundum Punicum bellum parricidii insimulatus pari supplicio necatus & concruciatus, pœnas dedit. Mansitque hæc pœna in parricidas ad hæc tempora: culeo enim gallus gallinaceus, simia, & vipera cum homine insuitur, & in flumen vel mare detruditur: vt in rixa infensorum animalium, & fœda laceratione corporis, ob tanti sceleris immanitatem diro cruciatus vulnere interimatur: vtque ab omni elemento repudiatum cadauer, irrequieto labore & perpetuis fluctibus agitetur. Ægyptii adeò parricidas insectati sunt, vt eos per singula membra acutis calamis impeterent, mox minutissimis ictibus consauciatos super spinarum aceruos comburerent. Si verò pater filium occidisset, vt continuo triduo circa defuncti corpus genitor assiduus filii spectator esset sanciuerunt. nulla iustiore pœna, quàm facinoris conscientia ipsum puniri arbitrati. Lusitani parricidas finibus eiectos saxis opprimunt. Persæ patris occisorem nothum putant Iulius verò Cæsar præter præscriptas legibus pœnas parrici-

Aqua & igni interdicere quid

Bestiis obiicere.

Ad auri fodinas & lapidicinas cõdemnati.

Parricidiũ commissum Romæ.

Ægyptii.

Vbi pater filium occidisset.

Lusitani.

Persæ.

parricidas bonorum omnium damno mulctauit. Solon & Romulus nullam in parricidas statuêre pœnam, quòd neminem tam nefarium & consceleratum æstimarunt, qui tantùm facinoris admitteret. Apud Græcos pœna in sacrilegos statuta fuit seuerissima, vt præcipitati vel immersi aut combusti pœnas darent. Macedones verò parricidas & maiestatis reos, qui in principem aliquid moliti essent, obruunt saxis, nec modò facinoris reos, sed omnium sunt deuota capita, qui illos quouis gradu contigissent. Quod si quis in rempub. hostilia molitus esset, vetus erat mos, vt furca ceruici inserta nudum per compita & vicos ducerent, virgisque ad necem cæderent, mox de saxo præcipitem agerent, aut vnco tractum in Gemonias deiicerent. Apud exteros autem in animaduertendis facinoribus dispares mores ritusque fuere. Nam quos Areopagitæ capitis agebant, tacentes ipsi & nulla truci oratione aut efferati odio sententiis afficiebant: ipsique litium controuersias noctu & obscura luce, nunquam die iudicabant, vt procul ab omni affectu, qui animos in diuersum agit, tantummodo facta cognoscerent, personas non viderent. Quare Thebani vt incorruptam iustitiam signarent, nec variari gratia, iudicum imagines sine manibus: principis verò, sine oculis in foro proposuere: vt signis ostenderent, iudices affectibus capi non oportere: causaque definita, damnatos vndecimuiris pœnis afficiendos tradebant, quibus publica pœna frequens, cicuta erat, aut venenum. Is verò Areopagus, Athenis vicus cum templo Martis; in quo primum capitis iudicium latum est, fuisse dicitur. Apud quos fuit lege cautum, vt qui causam dicit, ne procemio vtatur, nec ad miserationem aut inuidiam adducat: quippe mouere affectus per præconem prohibebatur orator: ne cui plus in misericordia quàm in causa spei esset. Bithyniis è conspectu Solis tribunal erat, quòd illum tanquam sacrosanctum, causæ diiudicandæ præesse dicerent. Apud Babylonios, vbi reges iura dabant, quatuor aues è tecti culmine pendere dicunt: quæ fortunæ varietatem, & ne se supra hominem efferret, admonerent. Cambyses verò in sede, vbi iudex per sordes iniustè iudicarat, ipsius detractum corium in lora concidit, & tribunal ornauit. Fertur Darius Sandocem

In sacrilegos Græci.

Macedones.

Qui in rempub. hostilia moliti essent.

Externa.

Areopagitæ.

Iudicum & principis imago apud Thebanos.

Areopagus.

Bithynii.

Babylonii.

Animaduersio in corruptos iudices. cem Æolidis præfectum, quòd pecunia corruptus iniuste iudicarat, cruce affecisse. Nero quoque edicto cauit, ne patroni causarum mercede aut muneribus patrociniis adessent. *Areopagi æstimatio.* Tantique Areopagus fuit, vt Heroas & semideos illuc in iudicium aduocatos dicerent, & Pisistratus in eo iudicium subire non dubitarit. Quod post aliquot ætates quum propter continuas clades & belli mala ferè destitutus esset, Cimon Atheniensis in pristinum illum splendorem lucemque restituit. *Lacedæmonii noctu sontes plectebãt.* Lacedæmonii quoque, quos mortis supplicio dignos putarunt, noctu, non die, plectere consueuerunt. Causas verò iudices occlusi, neminem videntes, ex clamore concionis iudicabant. *Roman. constitutũ.* Quod æquè apud Romanos fere comperimus, quibus ante horam decimam de absente iudicare ius non erat, neque intra tricesimum diem sortiri dicam, quod lege Rupilia vetabatur. Tametsi noctu sumere supplicium de nocente non liceret, quia nota esse supplicia ad aliorum emendationem publicè censuere. *Macedones.* Macedonibus saxis opprimere delinquentem, antiqui moris erat. *Homicidiũ apud Memphitas.* Apud Memphitas homicidii reus ab oppidis & commercio humanum exterminabatur: donec a Gymnosophistis expiatus, in patrium solum & Lares proprios restitui merebatur. *In Meroë rex.* In Meroë verò, si quid rex deliquit, nulla afficitur pœna, sed cunctis auersantibus, & quotidianum congressum negantibus, mœrore & tabe conficitur. *Supplicio afficiẽdi apud Ægyptios.* Ægyptiis fuit in more, vt hi de quibus sumendum erat supplicium, ceruices fune innexas tenerent, & frænata ora, vt eo insigni pœnas luitare notarentur: pridieque quàm darentur neci, munuscula & cœnam ex regis mensa acciperent. Quem vsum Cæsarum temporibus inualuisse legimus, vt quos morte afficere volebant, illis exquisita obsonia & partem cœnæ mitterent: si verò indicta causa supplicium sumendum foret, tradito libello, supplicium cædemque demandarent, vt hoc imperatæ necis prætextus & signum foret. *Æthiopes.* Æthiopum traditur mos, vt delinquentes aureis catenis vinciant: & quos morti destinassent, per lictorem signum mortis illis rex mitteret: ipsique accepto signo, protinus mortem sibi consciscerent, eo generi lethi, quod quisque delegerat: *Mortis, absolutionis & ampliationis symbola per literas.* quod apud Romanos quandoque inoleuit, vt in capitis iudicio, per θ seu κ in vrnam coniectas literas, signum mortis

mortis & capitis supplicio afficiendum notarent: per τ & α absolutionis: per λ verò & ν, prolationis, & diem diffundi, quum parum sibi liquere de causa significarent, quæ ampliationis tabella dicta est. Z quoque in sortibus inauspicata fuit, & mali euentus. Nonnulli in nomenclatura militum per τ superstites, per θ defunctos in acie tribunos annotare prodiderunt. Alii calculo cretæ, absolutionis: carbone verò, condemnationis symbolum indicarunt: tametsi iudices Romæ per tabellas plerunque ferre iudicia inueniamus, quæ semel definita reuocare non licebat. Apud Græcos autem alba faba in sortibus auspicata fuit, & boni euentus: nigra verò, mali. Lusitani destinatos neci lapidibus obruunt. Nonnullæ circa Caucasum gentes, etiam pro criminibus maximis nullum morte afficiunt, sed exilio mulctant, vrbeque & agro exterminant: quod in Seripho insula fieri adnotatum est. Apud Indos qui maximi criminis reus agitur, hanc luit noxam, vt à rege tonderi iubeatur, qua pœna nulla insignior fuit: sicut Hebræis vino abstinere maxima censebatur mulcta: fuitque Atheniensibus quandoque lege sancitum, vt qui maximi criminis reus agitur, si fateretur admissum, impunitate donaretur. Atque Trallianis, vt qui Minyam aut Lelegem occidisset, si leguminis modium defuncti cognatis exoluisset, è cæde expiatus foret. Alii pro leui excessu mortis pœnam inferebant. Quare occidisse ciconiam in Thessalia, aut Ibim, vel accipitrem in Ægypto, capitale fuit. In Cyrenaica lex erat, vt desertoris pœna teneretur, qui in gentem vim locustarum, aut earum fœtus non debellaret. Nam plerunque illarum tanta exoritur vis, vt quicquid herbidum est, absumant. Vaccæis quoque si quis vel minimum ex alterius agro eripuisset, capite luebat: sicut Phrygibus rastrum aut vomerem subtrahere. Et Indis qui vectigal furatus esset, capite plectebatur. Derbices quoque Persarum gens, in rebus diiudicandis adeò seuerissimi fuere, vt pro minimis sæpè causis iugularent: apud quos fœda supplicia & inhumana delinquentibus sunt dari solita, præsertim id supplicii genus, quod disphendomena vocant, vt proceris curuatis arboribus, & criminoso in deflexis cacuminibus alligato, illis repente laxatis, lacerum corpus in diuersa

Z. in sortib.
Per cretam & carbonē.
Græci per fabam albā & nigram.
Lusitani.
Seriphii.
Indi.
Hebræi.
Atheniēses.
Tralliani.
Ob leue crimen capitis supplicium.
Cyrenæi.
Vaccæi.
Phryges.
Indi.
Derbices.
Disphendomena.

uersa distraherent. Aliudque non minus calamitosum & vltimum humanorum, vt duabus scaphis fabrefactis, ibique homine occluso, ita vt manus & caput extarent, tetro odore, & immunda tabe, ac longo cruciatu hominem conficerent. Apud Græcos quoque in noxios sæpe fœde sæuitum est. Nam ignis & rota, nouissima fuere exempla, & frequens supplicium noxiorum. Leges etiam Draconis tam seueræ disciplinæ fuere, vt pro leuissimis causis mortis pœnam inferrent. Quare verbum Demadis proditur, Draconem non atramento scripsisse leges Lacedæmoniis, sed sanguine: quia seueritate tantum contraxit inuidiæ, vt in theatro apud Æginam populari tumultu omnium conspiratione iniecta multæ vestis præfocaretur. Athenienses quoque olim damnabant reos, non si totam simul legem, sed vel si vnam syllabam transgressi fuissent. Neque prætereundum, quod quidam Æthiopum rex fecisse proditur, vt delinquentium crimina non mortis pœna, sed nasi mutilatione puniret, vt eam oris turpitudinem veriti, circunspectius à criminibus abstinerent. Inter cæteros proditus est Persarum rex quidam, qui quum ciuili tumultu, fœdo esset conuitio iactatus, adeo exarsit, vt totius populi nares rescinderet. Apud Druidas verò & Cercetes Galliarum populos, sacrificio interdicere, grauissima pœna notabatur. Eos enim quibus ita interdictum erat, inter impios consceleratosque habebant. Ferturque in elephantina Æthiopia sacrilegos hac pœna mulctari, vt ophiusam herbam bibere cogantur, qua pota ira terroribus & falsis imaginibus afficiebantur, vt mortem sibi consciscerent. Et in Perside veneficos plecti, vt in amplo lapide caput impingerent, rursusque alio superinducto illud effringerent. Apud quos fama est, delinquentes ante regiam expectare iudicium, ibique pro criminis excessu supplicium pati. Neque prætermittendus Sabatus Æthiops, qui criminis reos non morte, sed vinctos compedibus operi delegando plectebat: aut Mezentius, qui viuum corpus putrido cadaueri colligando, immanissimo cruciatu necabat homines. Apud priscos verò Romanorum, vbi quis noxium & exitiale crimen admisisset, nisi die ad populum dicta, & reo de crimine accusato & conuicto, dieque constituta causæ dictionis, causaque populi iudicio probata legitime, supplicium, capi-

Græci.
Leges Draconis seuerissimæ.
Athenienses.
Druidæ & Cercetes.
Æthiopes elephantini.
Ophiusa herba
Venefici in Perside.
Sabatus.
Mezentius
Rom. ciuiũ prærogatiuum.

capitis de Romano ciue sumere non licebat. Dicebatur enim dies ad populum à magistratibus aut tribunis plebis, quibus ius dicendi diem data facultas fuit: nonnunquam a priuatis Siquidem Lucullus cum nullum magistratum gessisset, antea, Seruilio auguri peculatus diem dixit: & M. Cotta, virili toga assumpta, Cn. Carbonem reum postulauit. Eoque producto ad populum, accusatoribus testibusque adductis, si noxæ capitali & vero crimini locus erat, de reo supplicium sumebatur iudicio populi. In qua re mos erat, vt tam ipse reus, qui capitis accersitur, quum ad populum producitur ad iudicii diem, quam amici & necessarii, quique proximi aderant, priusquam in suffragia tribus irent, squalida obsoletaque veste, flentes & sordidati, barbam capillumque summittant, & pœnam deprecentur: vt eo squalore & habitu deformi populum ad miserationem pietatemque adducerent. Legimus in iudicio M. Manlii, quum causam ad populum diceret, nec coniunctos quidem sanguine, in capitis dimicatione & dubiis rebus vestem mutasse. Et inter clara nomina reorum, Appium Claudium, quum à tribunis plebis dicta illi dies esset non modò facie reorum non fuisse, sed tanto spiritu & tam contumaci vultu causam egisse, vt manente ferocia animi tribunos perterrefaceret. Contra verò, quum in exilium Cicero ageretur, præter senatum vniuersum vltra viginti millia hominum sordidas vestes & fœdum corporis habitum induisse, vt ob illius calamitatem se quoque funestos & in ignauo dolore esse ostenderent. Fertur tamen Scipio Æmilianus, quum esset sibi dies dicta ad populum à Claudio Asellio tribuno pleb. & reus causam diceret, in discrimine mortis præter reorum morem barbam rasitauisse, & nitida veste fuisse: & Cato Censorius amplissimum innocentiæ testimonium tulisse, quod ab inimicis quinquagies criminis postulatus in foro causam dixit, & iudicum votis absolutus semper. Sicut Aristophontes Athenis nonagies & quinquies causam dixit, & victor fuit. Herodes verò quum apud Hyrcanum accusaretur, ad causam dicendam purpuratus, & armatorum septus præsidio in forum venit, & iudicium euasit. Primumque pop. Romani iudicium post exactos reges de Martio Coriolano fuisse traditur, & C. Galba, qui quum in col-

Diem dicere aliis quibus concessum.

Reorum sordes.

M. Manlius.

App. Claudius.

Cicero reus.

Scipio Æmylianus.

Cato Censorius.

Aristophontes.

Herodes.

Primũ pop. Rom. iudicium.

in collegio sacerdotum esset, iudicio populi condemnatus fuit. Inde vt iudicio populi de capite Romani ciuis decerneretur, consuetudo mansit. Quin etiam non solum de ciuis Romani capite, sed nec de bonis, nisi ex decreto senatus, & populi placito, aut eorum, qui ius dicunt, omnibus sententiis statutum fuisset, decerni lege nihil poterat. Ipsi tamen, qui reus agebatur, ne imparatus & insciens accederet ad causam, cuncta quæ ab accusatore monenda erant, per custodem debent innotescere & significari, vt diluendi criminis & obiecta purgandi facultas foret. Accusatori verò subscriptores aderant, qui ea, quæ accusationi conferrent, summissius suggerebant & præibant. Reo quoque laudatio iudicialis seruabatur, vt si crimen obiectum dilueret, aut merita præualerent, amici ad miserationem populum flecterent & circumagerent. Quod deinde Pompeius lege lata fieri vetuit, laudationesque solitas pro reis vsurpari prohibuit: qui quum Numatium Plancum in iudicio laudaturus postea accessisset, Cato qui iudex aderat, aures manibus obserasse fertur, dicens, laudationem quam lege à se lata fieri prohibuerat, lege auersante audire nolle, quod legum ipse lator & euersor esset. Lacedæmoniis quoque Lycurgi lege cauetur, vt nisi in conuictum, & prætoris iudicio condemnatum, nulli pœna noxæ merita inferatur. Quam legem Agesilaus, cùm de reo omnium nequissimo sumendum supplicium foret, quod in patriam coniurarat, abrogauit: ne diu negotium discutiendo, pœnam iure debitam frustraretur. Fuitque constitutum, vt æqualibus votis super vindicando facinore in diuersa trahentibus, pro reo iudicium staret: quod videbatur æquissimum: id quod sæpè ab Atheniensibus factitatum est. Nam quum de extinguendis Mitylenis suffragatores paribus votis dissentirent, Diodoti sententia peruicit, quia lenior. Et quamuis veteribus Romanorum mitissimas placuisse pœnas legamus, lapsis postea temporibus, à principibus, quos nulla satietas pœnarum cepit, multa iræ atque inuidiæ fœda exempla edita inueniuntur, vltimisque cruciatibus & crudelibus suppliciis sæpè in noxios vindicatum. Nam & tunica fomentis igneis illita, ad palum deligati adurebantur, vel grandi stipite

Reus præmonitus.

Subscriptores.

Laudatio iudicialis rei.

Lacedæmonii.

Ubi adæquarent suffragia, reus absoluebatur.

Thucydides in tertio.

Romanorũ supplicia crudelia.

ſtipite à ſummo ad imum adigebantur, vt igne accenſo, crudeli cruciatu excarnificati interirent, præterque equuleos, fidiculas, ergaſtula & cruces, circundatoſque corporibus ignes, lacerationes membrorum, & incurſus beſtiarum, alioſque enectos veneno & fame & dictu fœdiora exempla, quæ exequi longum eſſet, conſpectius ſumptum fuiſſe ſupplicium de regibus authores memorant. Nanque Antigonum Judæorum regem Antonius indicta cauſa, quod ante id tempus nulli regum contigit, ſecuri percuſſit: & Agrippa Bogum Mauruſiorum regem Antonii partes ſequutum, ſupplicio affecit. Fuitque propterea magiſtratus apud Cumæos, quem Phylactum vocant, cuius erat munus, in frequentem ſenatum venire, regeſque manu apprehenſos, de quorum iudicio agebatur, detinere: donec de illorum præmio aut pœna patrum decreto ſtatueretur. Quod ſi is, qui reus agitur, & capitis accerſitur, prædicta die in iudicium non venit, vel domo abeſt, mos Romanus erat, vt ante fores ædium nomenclator tuba illum ad cauſam dicendam, quatuor diffinitis in locis citaret: neque ante fas erat in eum capitis iudicium dari, aut de noxio ſupplicium ſumi, quàm diſcuſſa cauſa, crimine probato, & reo conuicto, ne inauditi & indefenſi perirent. Judices verò, qui pro exceſſu criminis litem daturi erant, conceptis verbis ſe nihil habere, nihil precibus dare, ſolenniſſimum iuſiurandum præſtare cogebantur, quod mox deprauatis iudiciis fieri deſitum eſt. Hoc quidem iuſiurandum apud Ægyptios ſanctius præſtabatur, in hæc verba: Ut ne regis quidem minæ, aut iuſſa à recto bonoque illos deducerent, aut tranſuerſos agerent. Apud Athenienſes iuſiurandum iudices præſtant, ſecundùm leges ſententiam daturos, & cauſam definituros. Judicium verò de nocente ſic fiebat, vt prætor tribunal in primis aſcenderet, noxio poſt terga ligarentur manus, miſſo præconio ſilentium fieret, legitima deinde prætoris proferrentur verba, claſſicum ad ſpectaculum poſtea canerent, ſuppliciumque de noxio ſumerent. Quod plerunque non ſtatim ſumebatur: quippe ſenatuſconſulto Tiberii tempore, & per alias conſtitutiones actum fuit, vt damnatorum pœna in decimum ſemper differretur diem.

Supplicium de regibus ſumptum.

Phylactus.

Reus non comparens in iudicio.

Judicum iuramentũ ſolenne ante ſententiam definitiuã.

Judicium de nocente quo pacto fiebat.

Locus in Ciceronis oratione pro Milone explanatur, & quæ regia, quæq; atria Romæ fuerint.

CAPVT VI.

CVM Romæ in gymnasium literarium, quò plætique eruditorum conuenerant, nos quoque laxandi animi causa quandoque ventitaremus, doctor ibi quispiam, Tullianæ lectionis, vt ipse aiebat, professor, ingenio alioqui exculto, sed suæ laudis plusquam satis esset vendicator, multo auditore circundatus, Ciceronis orationem quam pro Milone inscripsit, magno ingenio elaboratam, publicè apud complusculos lectitabat: eiusque disputationem & constitutionem, communesque locos, singulasque partes & colores, aliaque oratoriæ artis documenta, disciplinasque rhetorum, per numeros nouis & exquisitis modis ex intimo artificio adnotabat. Cumque verba ex ea lectione percenseret, quibus Cicero, quantum potest maximè, Clodium in inuidiam crimenque adducit, eumque infesta oratione insectatur his verbis: *Hac sica longo interuallo conuersa rursus in me est nuper me quidem, vt scitis, ad regiam penè confecit.* Sic ipse explicabat, vt diceret, hanc regiam fuisse in colle Quirinali, vbi Numam Pompilium habitasse autores tradunt, quodque in eo sedem habuerat, ideo regiam & artium Numæ ibi fuisse, & de hac Ciceronem intelligere asserebat. Atque hæc & pleraque in hanc sententiam, quum ille dixisset, tenuit nos admiratio istius doctoris, tam inconsideratè & perperam loquentis, id quod errore manifesto procul à vero esse liquidò constat: siquidem non vbicunque Romani reges belli pacisque temporibus habitarunt, illic regias, aut atria construxerunt. Tullus Hostilius primo in Velia, mox in Exquiliis ædes habuit: & Tarquinius Priscus supra nouam viam, Seruius Tullius etiam Exquilias incoluit: & tamen nullas iisdem in locis regias habuisse feruntur. Sex enim aut ad summum septem Romæ fuisse regias, compertum habemus: vnam ad ædem Vestæ iuxta forum, quam Numa incoluit, ibique atrium regium fuit: eamque regiam longo tempore præcipuam fuisse, cùm religione, tùm antiquitate, multi prodiderunt: quæ postea incendio Neronis vna cum æde Vestæ deflagrauit. Alteram in Cœlio monte, vbi Tullius Hostilius, quò frequentius incoleretur

Regiæ 6. aut 7. Romæ.

tur

tur, regiam ædificauit. Tertiam in sacra via, in qua Ancus Martius sedem habuisse fertur: de qua Ciceronem nunc intelligere Asconius sentit: quippe inter seruos Hispei & Milonis pugnam inibi commissam, & Ciceronem opera Clodii vitæ periculum adisse tradunt: quamuis Acron perperam aliter sentire visus sit. Aliamque in Pompeii theatro, quod in campo fuit, fuisse memorauit. Iuxta theatra enim regias sitas persæpe inuenimus, sicut Marcelli theatrum, quod regiam habuit, ad quam quatuor columnas magnitudinis miræ ex theatro Scauri translata Plinius notauit: & Pauli regiam ad Curtium lacum, & aliam in Sacrario. Fuit enim theatrum Marcelli ab Augusto, sed alieno nomine, conditum, quo tempore à M. Agrippa plura & egregia Romæ constructa fuere. Hic enim fuit ille Marcellus Augusti nepos, ex Octauia sorore & Marcello genitus, cui filiam Augustus paucis ante diebus, quàm morte sublatus esset, desponsauit. Neque assentior his qui atrium in colle Quirinali vna cum regia conditum fuisse dicunt: siquidem omnes ab Asinio Pollione atrium Libertatis in primis constructum volunt, quod in templo Libertatis conspicuæ magnitudinis erat. Postea interiecto tempore Gracchorum pater in Auentino ex mulctaticia pecunia illud amplius erexit: in quo bibliotheca Græca Latinaque visebatur: quod intercursu temporum penè collapsum Sext. Helius Pætus, & C. Cornelius censores restaurarunt. Ea quidem atria ædificii genus fuere, continens mediam aream, in quam ex omni tecto pluuia recipitur, columnis quadrifariam par singulos angulos dispositis, & epistyliis. Fuit quoque atrium publicum in Capitolio, & atrium Scauri, in quo maximæ columnæ ex præruptissimis saxis collocatæ feruntur: & aliud Pompeii, quæ postea ipsius curia facta est. Legimus quoque atrium regium iuxta forum piscarium: & duo atria, Meuium & Titium: quæ Porcius Cato in Latomiis fecit, Et atrium Vestæ, & Saturium, in quo sacrorum tubæ aqua lustrabantur. In colle verò Quirinali, quod regia aut atrium fuerit, nec traditur quicquam, nec inuenitur. Nec omittendum, plures regias velut regalis opulentæ monumenta, apud plerasque gentes laudibus celebrari. Nam Cirtha & Utica Massælylorum regum regiæ fuere: sicut

Cicero explicatus.

Acronis error.

Atrium Libertatis.

Aria quod genus ædificiorum.

Atria diuersa Romæ.

Regia apud exteras gentes.

Græcorum & Romanorum mos. rorum seipsos, equos & iumenta tondebant. Apud Græcos conuenit, in luctu viros comas alere, barbam capillumque summittere, mulieres verò tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis vsurpatum legimus, vt sorores defunctis fratribus, & matres filiis orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili vociferatione detonsos crines corporis imponerent: qui mos antiquissimus vsque ab *Iliad. N.* Homero traditur: apud quem Patrocli cadauer opertum amicorum capillis superiectus fuit: & Achilles flauam comam in defuncti Patrocli funere manibus secuit. Quippe ea lugenti aptissima putantur, quæ indecora, nec vsitata *Lycii.* sunt. Cuius rei causa, in Lycia affines & propinqui in funere muliebres vestes induunt, vt eam vestitus de- *Macedones.* formitatem pertæsi, citius à lachrymis abstineant: Macedonibus assuetum erat, vt crines tonsi defunctos luge- *Bionis dictũ.* ant. Nanquè Archelaus Macedoniæ rex Euripidem tragicum intimum familiarem, crinem tonsus luxit. In quo *Carthaginenses & Græci.* facetissimum illud Bionis proditur, perinde lugentes capillum euellere, quasi caluitio mœror lauaretur. Carthaginenses in luctu comas & ora lacerant, & vbera plangunt. Idem Græcis in vsu fuit, vt in luctu capillum manu discindant, & comam vellant, vtque defuncti vxor in fletu oculos corrumpat, quasi hoc munus morientis foret. Æ- *Ægyptii in obitu regis.* gyptiis quoque traditur mos vt in obitu regis singuli capita luto deturpent, & nudatis mamillis mulieres, virique pectora plangant, atque in deformi illuuie, septuaginta duos dies cibis animantium, vino & omni paratu abstineant: ac recensentes regis virtutes, crebris eiulatibus luctum renouent. Si verò telis moriatur, in luctus & mœro- *Lacedæmonii.* ris signum sola supercilia eradant. Apud Lacedæmonios obitu regis enunciato, Spartiatæ serui & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus abscissa veste, cum vocibus & vlulatu frontes manu plangunt, & capite conuerberato, interitum miserantes, eum fuisse optimum regem, voce significant: quem morte sublatum, omni genere honorum, velut diuinum cumulari Lycurgus lege sanxit. Ideò præualuit mos, regum & optimatum in funebri pompa, vbi dolore intestino premuntur, vt decoris immemores cinere caput aspergant, faciem deturpent, tunicam discindant, humi iaceant, comam vellant.

Contra

Contra verò Thraces: nam defunctos cum cantu & luxu lasciuaq; gesticulatione, patrium carmen canentes, efferre soliti sunt. Massilienses quoque nulli dolori indulgentes, funera cum necessariis, adiecto conuiuio, celebrant. Cimbri & Celtiberi, si qui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant: si autem morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. Pellibus quoque vestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerent, cuiusque cura & procuratio funeris erat, prætextam pellem induere, apud multos inuenio. Solitos etiam illorum corpora qui magistratus: & honores gesserant, in prætexta purpurea togaque consulari vel senatoria, virosque triumphales in tunica Iouis: plebeiorum verò in toga plebeia aut pallio efferre, & cum eisdem illa cremare, sæpè compertum est. Lecto igitur constrato purpura aut linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato post vltimam conclamationem, tibicine præcedente, qui næniam funebrem, qui laudes defuncti & facta recensebat, tum pudorem, integritatem & fidem, non saltabundus, vt olim, sed stans Phrygio modulo caneret, funus præcedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior: quòd ideò institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & consilia piorum post funera recepti videantur: tametsi multi hoc funeris solenne, & omnē apparatum prætermitti iusserint. Quippe M. Æmylius Lepidus princeps senatus decedens præcepit filiis: vt sine linteis, sine purpura & tibicine funus sibi facerent. Et Atticus Pomponius, multique clari viri sine pompa funeris efferri voluere, Præficasque, quæ luctui præessent, aduocare, vel precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, vitamq; & præclara gesta, summasque virtutes non sine miseratione laudarent. Nonnunquam mimos qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, adhibebant. Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpè decantari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, quod Ialemon vocant, & res memoratu dignas claro præconio celebrare asseuerant. Senatoribus verò & patriciis atque summis ducibus tuba: minoribus & plebeiis, exequiali tibia canebant tibicines. Quam tibiam non in funeribus modo, sed in sacris, in ludis, & conuiuiis adhibebant

Thraces.
Massilienses.
Cimbri.
Celtiberi.
Romani.
Qui magistratus aut honores gesserant.
Ritus efferendi funus.
Nænia.
Qui funeris pompā contempserint.
Præfica.
Nænia
ἰάλεμος.
Senatores.
Patricii.
Plebii.

bebant

Græcorum & Romanorum mos. rorum seipsos, equos & iumenta tondebant. Apud Græcos conuenit, in luctu viros comas alere, barbam capillumque summittere, mulieres verò tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis vsurpatum legimus, vt sorores defunctis fratribus, & matres filiis orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili vociferatione detonsos crines corporis imponerent: qui mos antiquissimus vsque ab *Iliad. N.* Homero traditur: apud quem Patrocli cadauer opertum amicorum capillis superiectus fuit: & Achilles flauam comam in defuncti Patrocli funere manibus secuit. Quippe ea lugenti aptissima putantur*, quæ indecora, nec vsitata sunt. *Lycii.* Cuius rei causa, in Lycia affines & propinqui in funere muliebres vestes induunt, vt eam vestitus de- *Macedones.* formitatem pertæsi, citius à lachrymis abstineant: Macedonibus assuetum erat, vt crines tonsi defunctos luge- *Bionis dictũ.* ant. Nanque Archelaus Macedoniæ rex Euripidem tragicum intimum familiarem, crinem tonsus luxit. In quo *Carthaginenses & Græci.* facetissimum illud Bionis proditur, perinde lugentes capillum euellere, quasi caluitio mœror lauaretur. Carthaginenses in luctu comas & ora lacerant, & vbera plangunt. Idem Græcis in vsu fuit, vt in luctu capillum manu discindant, & comam vellant, vtque defuncti vxor in fletu oculos corrumpat, quasi hoc munus morientis foret. Æ- *Ægyptii in obitu regis.* gyptiis quoque traditur mos vt in obitu regis singuli capita luto deturpent, & nudatis mamillis mulieres, virique pectora plangant, atque in deformi illuuie, septuaginta duos dies cibis animantium, vino & omni paratu abstineant: ac recensentes regis virtutes, crebris eiulatibus luctum renouent. Si verò telis moriatur, in luctus & mœroris signum sola supercilia eradant. Apud Lacedæmonios *Lacedæmonij.* obitu regis enunciato, Spartiatæ serui & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus abscissa veste, cum vocibus & vlulatu frontes manu plangunt, & capite conuerberato, interitum miserantes, eum fuisse optimum regem, voce significant: quem morte sublatum, omni genere honorum, velut diuinum cumulari Lycurgus lege sanxit. Ideò præualuit mos, regum & optimatum in funebri pompa, vbi dolore intestino premuntur, vt decoris immemores cinere caput aspergant, faciem deturpent, tunicam discindant, humi iaceant, comam vellant.

Contra verò Thraces: nam defunctos cum cantu & luxu lasciuaq; gesticulatione, patrium carmen canentes, efferre soliti sunt. Massilienses quoque nulli dolori indulgentes, funera cum necessariis, adiecto conuiuio, celebrant. Cimbri & Celtiberi, si qui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant: si autem morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. Pellibus quoque vestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerent, cuiusque cura & procuratio funeris erat, prætextam pellem induere, apud multos inuenio. Solitos etiam illorum corpora qui magistratus: & honores gesserant, in prætexta purpurea togaque consulari vel senatoria, virosque triumphales in tunica Iouis: plebeiorum verò in toga plebeia aut pallio efferre, & cum eisdem illa cremare, sæpè compertum est. Lecto igitur constrato purpura aut linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato post vltimam conclamationem, tibicine præcedente, qui næniam funebrem, qui laudes defuncti & facta recensebat, tum pudorem, integritatem & fidem, non saltabundus, vt olim, sed stans Phrygio modulo caneret, funus præcedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior: quòd ideò institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & consilia piorum post funera recepti videantur: tametsi multi hoc funeris solenne, & omnē apparatum prætermitti iusserint. Quippe M. Æmylius Lepidus princeps senatus decedens præcepit filiis: vt sine linteis, sine purpura & tibicine funus sibi facerent. Et Atticus Pomponius, multique clari viri sine pompa funeris efferri voluere, Præficasque, quæ luctui præessent, aduocare, vel precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, vitamq; & præclara gesta, summasque virtutes non sine miseratione laudarent. Nonnunquam mimos qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, adhibebant. Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpè decantari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, quod Ialemon vocant, & res memoratu dignas claro præconio celebrare asseuerant. Senatoribus verò & patriciis atque summis ducibus tuba: minoribus & plebeiis, exequiali tibia canebant tibicines. Quam tibiam non in funeribus modo, sed in sacris, in ludis, & conuiuiis adhi-

Thraces. *Massilienses.* *Cimbri.* *Celtiberi.* *Romani.* *Qui magistratus aut honores gesserant.* *Ritus efferendi funus.* *Nænia.* *Qui funeris pompā contempserint.* *Præfica.* *Nænia ἰάλεμος.* *Senatores.* *Patricii.* *Plebis.*

Græcorum & Romanorum mos. rorum seipsos, equos & iumenta tondebant. Apud Græcos conuenit, in luctu viros comas alere, barbam capillumque summittere, mulieres verò tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis vsurpatum legimus, vt sorores defunctis fratribus, & matres filiis orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili vociferatione detonsos crines corporis imponerent: qui mos antiquissimus vsque ab *Iliad. N.* Homero traditur: apud quem Patrocli cadauer opertum amicorum capillis superiectus fuit: & Achilles flauam comam in defuncti Patrocli funere manibus secuit. Quippe ea lugenti aptissima putantur, quæ indecora, nec vsitata sunt. *Lycii.* Cuius rei causa, in Lycia affines & propinqui in funere muliebres vestes induunt, vt eam vestitus deformitatem pertæsi, citius à lachrymis abstineant: *Macedones.* Macedonibus assuetum erat, vt crines tonsi defunctos lugeant. *Bionis dictũ.* Nanquè Archelaus Macedoniæ rex Euripidem tragicum intimum familiarem, crinem tonsus luxit. In quo facetissimum illud Bionis proditur, perinde lugentes capillum euellere, quasi caluitio mœror lauaretur. *Carthaginenses & Græci.* Carthaginenses in luctu comas & ora lacerant, & vbera plangunt. Idem Græcis in vsu fuit, vt in luctu capillum manu discindant, & comam vellant, vtque defuncti vxor in fletu oculos corrumpat, quasi hoc munus morientis foret. *Ægyptii in obitu regis.* Ægyptiis quoque traditur mos vt in obitu regis singuli capita luto deturpent, & nudatis mamillis mulieres, virique pectora plangant, atque in deformi illuuie, septuaginta duos dies cibis animantium, vino & omni paratu abstineant: ac recensentes regis virtutes, crebris eiulatibus luctum renouent. Si verò telis moriatur, in luctus & mœroris signum sola supercilia eradant. *Lacedæmonij.* Apud Lacedæmonios obitu regis enunciato, Spartiatæ serui & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus abscissa veste, cum vocibus & vlulatu frontes manu plangunt, & capite conuerberato, interitum miserantes, eum fuisse optimum regem, voce significant: quem morte sublatum, omni genere honorum, velut diuinum cumulari Lycurgus lege sanxit. Ideò præualuit mos, regum & optimatum in funebri pompa, vbi dolore intestino premuntur, vt decoris immemores cinere caput aspergant, faciem deturpent, tunicam discindant, humi iaceant, comam vellant.

Contra verò Thraces: nam defunctos cum cantu & luxu lasciuaq. gesticulatione, patrium carmen canentes, efferre soliti sunt. Massilienses quoque nulli dolori indulgentes, funera cum necessariis, adiecto conuiuio, celebrant. Cimbri & Celtiberi, si qui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant: si autem morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. Pellibus quoque vestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerent, cuiusque cura & procuratio funeris erat, prætextam pellem induere, apud multos inuenio. Solitos etiam illorum corpora qui magistratus: & honores gesserant, in prætexta purpurea togaque consulari vel senatoria, virosque triumphales in tunica Iouis: plebeiorum verò in toga plebeia aut pallio efferre, & cum eisdem illa cremare, sæpè compertum est. Lecto igitur constrato purpura aut linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato post vltimam conclamationem, tibicine præcedente, qui næniam funebrem, qui laudes defuncti & facta recensebat, tum pudorem, integritatem & fidem, non saltabundus, vt olim, sed stans Phrygio modulo caneret, funus præcedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior: quòd ideò institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & consilia piorum post funera recepti videantur: tametsi multi hoc funeris solenne, & omnē apparatum prætermitti iusserint. Quippe M. Æmylius Lepidus princeps senatus decedens præcepit filiis: vt sine linteis, sine purpura & tibicine funus sibi facerent. Et Atticus Pomponius, multique clari viri sine pompa funeris efferri voluere, Præficasque, quæ luctui præessent, aduocare, vel precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, vitamq; & præclara gesta, summasque virtutes non sine miseratione laudarent. Nonnunquam mimos qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, adhibebant. Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpè decantari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, quod Ialemon vocant, & res memoratu dignas claro præconio celebrare asseuerant. Senatoribus verò & patriciis atque summis ducibus tuba: minoribus & plebeiis, exequiali tibia canebant tibicines. Quam tibiam non in funeribus modo, sed in sacris, in ludis, & conuiuiis adhibebant

Thraces. *Massilienses.* *Cimbri.* *Celtiberi.* *Romani.* *Qui magistratus aut honores gesserant.* *Ritus efferendi funus.* *Nænia.* *Qui funeris pompā contempserint.* *Præfica.* *Nænia* *ἰάλεμος.* *Senatores.* *Patricii.* *Plebii.*

Græcorum & Romanorum mos. rorum seipsos, equos & iumenta tondebant. Apud Græcos conuenit, in luctu viros comas alere, barbam capillumque summittere, mulieres verò tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis vsurpatum legimus, vt sorores defunctis fratribus, & matres filiis orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili vociferatione detonsos crines corporis imponerent: qui mos antiquissimus vsque ab *Iliad. N.* Homero traditur: apud quem Patrocli cadauer opertum amicorum capillis superiectus fuit: & Achilles flauam comam in defuncti Patrocli funere manibus secuit. Quippe ea lugenti aptissima putantur*, quæ indecora, nec vsitata sunt. *Lycii.* Cuius rei causa, in Lycia affines & propinqui in funere muliebres vestes induunt, vt eam vestitus deformitatem pertæsi, citius à lachrymis abstineant: *Macedones.* Macedonibus assuetum erat, vt crines tonsi defunctos lugeant. *Bionis dictũ.* Nanque Archelaus Macedoniæ rex Euripidem tragicum intimum familiarem, crinem tonsus luxit. In quo facetissimum illud Bionis proditur, perinde lugentes capillum euellere, quasi caluitio mœror lauaretur. *Carthaginenses & Græci.* Carthaginenses in luctu comas & ora lacerant, & vbera plangunt. Idem Græcis in vsu fuit, vt in luctu capillum manu discindant, & comam vellant, vtque defuncti vxor in fletu oculos corrumpat, quasi hoc munus morientis foret. *Ægyptii in obitu regis.* Ægyptiis quoque traditur mos vt in obitu regis singuli capita luto deturpent, & nudatis mamillis mulieres, virique pectora plangant, atque in deformi illuuie, septuaginta duos dies cibis animantium, vino & omni paratu abstineant: ac recensentes regis virtutes, crebris eiulatibus luctum renouent. Si verò telis moriatur, in luctus & mœroris signum sola supercilia eradant. *Lacedæmonii.* Apud Lacedæmonios obitu regis enunciato, Spartiatæ serui & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus abscissa veste, cum vocibus & vlulatu frontes manu plangunt, & capite conuerberato, interitum miserantes, eum fuisse optimum regem, voce significant: quem morte sublatum, omni genere honorum, velut diuinum cumulari Lycurgus lege sanxit. Ideò præualuit mos, regum & optimatum in funebri pompa, vbi dolore intestino premuntur, vt decoris immemores cinere caput aspergant, faciem deturpent, tunicam discindant, humi iaceant, comam vellant.

Contra

Contra verò Thraces: nam defunctos cum cantu & luxu lasciuaq; gesticulatione, patrium carmen canentes, efferre soliti sunt. Massilienses quoque nulli dolori indulgentes, funera cum necessariis, adiecto conuiuio, celebrant. Cimbri & Celtiberi, si qui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant: si autem morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. Pellibus quoque vestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerent, cuiusque cura & procuratio funeris erat, prætextam pellem induere, apud multos inuenio. Solitos etiam illorum corpora qui magistratus: & honores gesserant, in prætexta purpurea togaque consulari vel senatoria, virosque triumphales in tunica Iouis: plebeiorum verò in toga plebeia aut pallio efferre, & cum eisdem illa cremare, sæpè compertum est. Lecto igitur constrato purpura aut linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato post vltimam conclamationem, tibicine præcedente, qui næniam funebrem, qui laudes defuncti & facta recensebat, tum pudorem, integritatem & fidem, non saltabundus, vt olim, sed stans Phrygio modulo caneret, funus præcedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior: quòd ideò institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & consilia piorum post funera recepti videantur: tametsi multi hoc funeris solenne, & omnē apparatum prætermitti iusserint. Quippe M. Æmylius Lepidus principes senatus decedens præcepit filiis, vt sine linteis, siue purpura & tibicine funus sibi facerent. Et Atticus Pomponius, multique clari viri sine pompa funeris efferri voluere, Præficasque, quæ luctui præessent, aduocare, vel precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, vitamq; & præclara gesta, summasque virtutes non sine miseratione laudarent. Nonnunquam mimos qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, adhibebant. Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpè decantari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, quod Ialemon vocant, & res memoratu dignas claro præconio celebrare asseuerant. Senatoribus verò & patriciis atque summis ducibus tuba: minoribus & plebeiis, exequiali tibia canebant tibicines. Quam tibiam non in funeribus modo, sed in sacris, in ludis, & conuiuiis adhibebant

Thraces.
Massilienses.
Cimbri.
Celtiberi.
Romani.
Qui magistratus aut honores gesserant.
Ritus efferendi funus.
Nænia.
Qui funeris pompā contempserint.
Præfica.
Nænia ἰάλεμος.
Senatores.
Patritii.
Plebis.

Locus in Ciceronis oratione pro Milone explanatur, & quæ regia, quæq; atria Romæ fuerint.

CAPVT VI.

CVM Romæ in gymnasium literarium, quò plærique eruditorum conuenerant, nos quoque laxandi animi causa quandoque ventitaremus, doctor ibi quispiam, Tullianæ lectionis, vt ipse aiebat, professor, ingenio alioqui exculto, sed suæ laudis plusquam satis esset vendicator, multo auditore circundatus, Ciceronis orationem quam pro Milone inscripsit, magno ingenio elaboratam, publicè apud compluſculos lectitabat: eiusque disputationem & constitutionem, communesque locos, singulasque partes & colores, aliaque oratoriæ artis documenta, disciplinasque rhetorum, per numeros nouis & exquisitis modis ex intimo artificio adnotabat. Cumque verba ex ea lectione percenseret, quibus Cicero, quantum potest maximè, Clodium in inuidiam crimenque adducit, eumque infesta oratione insectatur his verbis: *Hæc sica longo interuallo conuersa rursus in me est nuper me quidem, vt scitis, ad regiam penè confecit.* Sic ipse explicabat, vt diceret, hanc regiam fuisse in colle Quirinali, vbi Numam Pompilium habitasse autores tradunt, quodque in eo sedem habuerat. ideo regiam & artium Numæ ibi fuisse, & de hac Ciceronem intelligere asserebat. Atque hæc & pleraque in hanc sententiam, quum ille dixisset, tenuit nos admiratio istius doctoris, tam inconsideratè & perperam loquentis, id quod errore manifesto procul à vero esse liquidò constat: siquidem non vbicunque Romani reges belli pacisque temporibus habitarunt, illic regias, aut atria construxerunt. Tullus Hostilius primo in Velia, mox in Exquiliis ædes habuit: & Tarquinius Priscus supra nouam viam, Seruius Tullius etiam Exquilias incoluit: & tamen nullas iisdem in locis regias habuisse feruntur. Sex enim aut ad summum septem Romæ fuisse regias, compertum habemus: vnam ad ædem Vestæ iuxta forum, quam Numa incoluit, ibique atrium regium fuit: eamque regiam longo tempore præcipuam fuisse, cùm religione, tùm antiquitate, multi prodiderunt: quæ postea incendio Neronis vna cum æde Vestæ deflagrauit. Alteram in Cœlio monte, vbi Tullius Hostilius, quò frequentius incoleretur

Regia 6. aut 7. Romæ.

tur, regiam ædificauit. Tertiam in sacra via, in qua Ancus Martius sedem habuisse fertur: de qua Ciceronem nunc intelligere Asconius sentit: quippe inter seruos Hispei & Milonis pugnam inibi commissam, & Ciceronem opera Clodii vitæ periculum adisse tradunt: quamuis Acron perperam aliter sentire visus sit. Aliamque in Pompeii theatro, quod in campo fuit, fuisse memorauit. Iuxta theatra enim regias sitas persæpè inuenimus, sicut Marcelli theatrum, quod regiam habuit, ad quam quatuor columnas magnitudinis miræ ex theatro Scauri translata Plinius notauit: & Pauli regiam ad Curtium lacum, & aliam in Sacrario. Fuit enim theatrum Marcelli ab Augusto, sed alieno nomine, conditum, quo tempore à M. Agrippa plura & egregia Romæ constructa fuere. Hic enim fuit ille Marcellus Augusti nepos, ex Octauia sorore & Marcello genitus, cui filiam Augustus paucis ante diebus, quàm morte sublatus esset, desponsauit. Neque assentior his qui atrium in colle Quirinali vna cum regia conditum fuisse dicunt: siquidem omnes ab Asinio Pollione atrium Libertatis in primis constructum volunt, quod in templo Libertatis conspicuæ magnitudinis erat. Postea interiecto tempore Gracchorum pater in Auentino ex mulctaticia pecunia illud amplius erexit: in quo bibliotheca Græca Latinaque visebatur: quod intercursu temporum penè collapsum Sext. Helius Pætus, & C. Cornelius censores restaurarunt. Ea quidem atria ædificii genus fuere, continens mediam aream, in quam ex omni tecto pluuia recipitur, columnis quadrifariam par singulos angulos dispositis, & epistyliis. Fuit quoque atrium publicum in Capitolio, & atrium Scauri, in quo maximæ columnæ ex præruptissimis saxis collocatæ feruntur: & aliud Pompeii, quæ postea ipsius curia facta est. Legimus quoque atrium regium iuxta forum piscarium: & duo atria, Meuium & Titium: quæ Porcius Cato in Latomiis fecit, Et atrium Vestæ, & Saturium, in quo sacrorum tubæ aqua lustrabantur. In colle verò Quirinali, quod regia aut atrium fuerit, nec traditur quicquam, nec inuenitur. Nec omittendum, plures regias velut regalis opulentæ monumenta, apud plerasque gentes laudibus celebrari. Nam Cirtha & Utica Massælylorum regum regiæ fuere: sicut

Cicero explicatus.

Acronis error.

Atrium Libertatis.

Aria quod genus ædificiorum.

Atria diuersa Romæ.

Regia apud exteras gentes.

ſicut Sybaris Colchorum, Libs Antæi: Jol Jubæ & Zama, Pergamus Eumenis, Cynaræ Byblus, Gnoſos Minois. Deiotari Blutium, Halicarnaſſus Cariæ principum, Eleuſa Archelai, Naparia Candacis, regiæ fuere: Darii verò regia fertur Sadracæ in Aſſyria. Parthorum Suſa, vbi hyemem agunt. Ecbatana & Perſepolis, vbi æſtatem: quam Alexander inuictis facib. incendit. Indorũ regum Taxilla. In Ægypto Abydis. Tigranis Artaxata, olim Medorum nunc Parthorum: Memnonis regia Suſis. Attali Trallibus, & Sardis Crœſis regia viſebatur, quã Geruaſiam fecere. Cyri autem regia Babylon fuit, quam Suſis anteferre ſtatuerat. Tametſi Perſarum mos foret, in montib. regias facere, in quibus theſauros & antiquiſſimas gazas congerebant: vt illas velut ampliſſimum virtutum monumentum poſteris relinquerent. Mithridatis autem erat Gabiis, & Oenotriorum regum Pandoſiæ: Macedonum Demetrias. Ilion Priami, Scepſis Æneæ, Tolgus Pyrrhi: Alexandria verò tres habuit regias, vnam Lochiam promontorium, alterã Timonium appellauit Antonius. Muſæum quoque pars regiarum erat. Etiam in Antiochia Aſſyriorum regum regia ferebatur: ſicut Sogianæ gentis in Maracanda: Sami Polycratis. Alexander autem Macedo præcipuè Arabiam, quã ſedem imperio delegerat, totius imperii regiã deſtinauit.

Perſarum regia in montib. Vide ſup. lib. 2. cap.

Quo apparatu, quibuſque cæremoniis apud veteres defuncta corpora igni tradebantur, qualiſq; pompa exequiarum foret.

CAPVT VII.

QUo ritu, quibuſque cæremoniis defuncta corpora efferri conſueuiſſent, qualiſque funerum apparatus & exquiarum pompa fuerit, à multis ſæpè authoribus intercisè perſcriptũ eſt. In primis obſeruatũ fuit, vt proximus ſanguine, morientis corpus, dum trahit animam, amplexus, exhalantis ſpiritum oſculo exciperet, flatumq; hauriret: mox decendentis oculos & ore clauderet, vſque ab Homeri temporib. vſitatum: nefas exiſtimantes, à viuẽtibus decedentium oculos ſpectari, tametſi lege Meuia (vt Varro ſignificat) ne filii parentibus oculos ſigillarent, cautum fuerit. Naſamones verò præcipuè curant, vt morituros quum agere incipiunt animam, ſedentes conſtituant,

Naſamones.

tuant, ne cubantes spiritum exhalent. Post quæ defuncti corpus per interualla conclamatum, propiores affiues calida abluere, deinde vnguentis vngere, candidoque amictu induere, ac diebus septem seruare solebant, ars constituta vbi odores incenderent, quæ acerra dicta est. Græcis verò septendecim diebus corpora antequam cremarentur totidemque noctibus seruare mos erat. Qui quidem amictus non ex lana: sed lino intexebatur, Ægyptiorum exemplo, apud quos laneæ vestes, nec cum cadauere sepeliuntur, neque in ædes deorum importantur. Id quoque à Græcis vsurpatum fuit, vt veste alba cadauer, coronisque ornarent, & pæana canentes, sepulchro inferrent. Die verò octauo per præconem indicto funere, ne fraudarentur solenni honore supremi dies, vt homines ad honestandas exequias conuenirent, his verbis, OLLVS letho datus est, proclamabatur. Apud Spartanos erat constitutum, vt rege defuncto, equites obitum regis enunciantes cursitent, fœminæque crinibus passis & libero conquestu, tinnitu ollas pulsent æneas, quibus nec nocte nec die quies. Tunc audito regis obitu, in omnem formam luctus concedi permissum erat: mulieresque proxima affinitate, in veste candida & capite aperto, ritu Romano eiulantes, funus celebrare. Filii verò tecto capite in veste pulla parentes efferre consueuere. Apud Græcos fœminæ viriquc in candida veste cum coronis, amplissimi viri exequias prosequuntur, & velut in publico luctu complorant promiscue. Quod fuit in more Syracusanis, qui candido amictu velati, & fronde coronati, Thymoleonẽ extulere, cui perpetuos honores, atque in foro sepulchrum decreuere: sicut Sicyonii Aratum in veste alba, & coronis sepulchro intulere. Argiui quoque in luctu albas vestes aqua ablutas induunt, & in candido amictu funus comitantur, Ægyptii atque Assyrii funere obsiti squalore & sordibus, ac cœno obliti, capillum summittentes, & barba detonsa: Milesii verò erasis capitibus, plangere consueuerunt: qui mos apud barbaros inoleuit frequens, vt in funere & casibus aduersis iuuenes tonderent comam, barbam ipsi ponerent, & vxorum capita deglabrarent. Persæ quoque detonsis coniugibus & liberis, lacera veste, lugubri vlulatu, corpora efferebant: qui etiam in funere clarorum virorum

Græci.

Spartanorũ ritus rege defuncto.

Filii parẽtes efferebant.

Alba vestis lugubris, apud quos

Luctus indicia coma detonsa & barba.

Græcorum & Romanorum mos. rorum seipsos, equos & iumenta tondebant. Apud Græcos conuenit, in luctu viros comas alere, barbam capillumque summittere, mulieres verò tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis vsurpatum legimus, vt sorores defunctis fratribus, & matres filiis orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili vociferatione detonsos crines corporis imponerent: qui mos antiquissimus vsque ab *Iliad. N.* Homero traditur: apud quem Patrocli cadauer opertum amicorum capillis superiectus fuit: & Achilles flauam comam in defuncti Patrocli funere manibus secuit. Quippe ea lugenti aptissima putantur, quæ indecora, nec vsi-*Lycii.* tata sunt. Cuius rei causa, in Lycia affines & propinqui in funere muliebres vestes induunt, vt eam vestitus de-*Macedones.* formitatem pertæsi, citius à lachrymis abstineant: Macedonibus assuetum erat, vt crines tonsi defunctos luge-*Bionis dictũ.* ant. Nanquè Archelaus Macedoniæ rex Euripidem tragicum intimum familiarem, crinem tonsus luxit. In quo facetissimum illud Bionis proditur, perinde lugentes capillum euellere, quasi caluitio mœror lauaretur. *Carthaginenses & Græci-* Carthaginenses in luctu comas & ora lacerant, & vbera plangunt. Idem Græcis in vsu fuit, vt in luctu capillum manu discindant, & comam vellant, vtque defuncti vxor in fletu oculos corrumpat, quasi hoc munus morientis foret. Ægyptiis quoque traditur mos vt in obitu regis singuli ca-*Ægyptii in obitu regis.* pita luto deturpent, & nudatis mamillis mulieres, virique pectora plangant, atque in deformi illuuie, septuaginta duos dies cibis animantium, vino & omni paratu abstineant: ac recensentes regis virtutes, crebris eiulatibus luctum renouent. Si verò telis moriatur, in luctus & mœroris signum sola supercilia eradant. *Lacedæmonij.* Apud Lacedæmonios obitu regis enunciato, Spartiatæ serui & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus abscissa veste, cum vocibus & vlulatu frontes manu plangunt, & capite conuerberato, interitum miserantes, eum fuisse optimum regem, voce significant: quem morte sublatum, omni genere honorum, velut diuinum cumulari Lycurgus lege sanxit. Ideò præualuit mos, regum & optimatum in funebri pompa, vbi dolore intestino premuntur, vt decoris immemores cinere caput aspergant, faciem deturpent, tunicam discindant, humi iaceant, comam vellant.

Contra verò Thraces: nam defunctos cum cantu & luxu lasciuaq. gesticulatione, patrium carmen canentes, efferre soliti sunt. Massilienses quoque nulli dolori indulgentes, funera cum necessariis, adiecto conuiuio, celebrant. Cimbri & Celtiberi, si qui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant, si autem morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. Pellibus quoque vestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerent, cuiusque cura & procuratio funeris erat, prætextam pellem induere, apud multos inuenio. Solitos etiam illorum corpora qui magistratus & honores gesserant, in prætexta purpurea togaque consulari vel senatoria, virosque triumphales in tunica Iouis: plebeiorum verò in toga plebeia aut pallio efferre, & cum eisdem illa cremare, sæpè compertum est. Lecto igitur constrato purpura aut linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato post vltimam conclamationem, tibicine præcedente, qui næniam funebrem, qui laudes defuncti & facta recensebat, tum pudorem, integritatem & fidem, non saltabundus, vt olim, sed stans Phrygio modulo caneret, funus præcedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior: quòd ideò institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & consilia piorum post funera recepti videantur: tametsi multi hoc funeris solenne, & omnē apparatum prætermitti iusserint. Quippe M. Æmylius Lepidus princeps senatus decedens præcepit filiis: vt sine linteis, sine purpura & tibicine funus sibi facerent. Et Atticus Pomponius, multique clari viri sine pompa funeris efferri voluere, Præficasque, quæ luctui præessent, aduocare, vel precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, vitamq; & præclara gesta, summasque virtutes non sine miseratione laudarent. Nonnunquam mimos qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, adhibebant. Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpè decantari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, quod Ialemon vocant, & res memoratu dignas claro præconio celebrare asseuerant. Senatoribus verò & patriciis atque summis ducibus tuba: minoribus & plebeiis, exequiali tibia canebant tibicines. Quam tibiam non in funeribus modo, sed in sacris, in ludis, & conuiuiis adhibebant

Thraces. *Massilienses.* *Cimbri.* *Celtiberi.* *Romani.* *Qui magistratus aut honores gesserant.* *Ritus efferendi funus.* *Nænia.* *Qui funeris pompā contempserint.* *Præfica.* *Nænia ἰάλεμος.* *Senatores.* *Patritii.* *Plebii.*

bebant. Imperatoribus etiam pluribus tubis mœstum clangentibus, quod a Caribus, & Phœnicibus deductum autumant, qui in funebri pompa breuibus tibiis, lugubre canentibus, vti consueuere. Deferendi vero feretrum, propinquioribus virilis sexus dabatur munus. Itaque filii parentes, & fratres sorores elatas funere deferebant, nonnūquam serui libertate donati, plerunq; senatorii, prætorii & consulares quique amplissimis honoribus functi erant. Imperatorum & consularium virorum feretrum detulere. Quare Pauli Æmylii, qui de Macedonia triumphauit, legati Macedonum: & Syllæ dictatoris feretrum, senatores & sacræ virgines extulerunt. Et Metello, filii tres cōsulares, duo triumphales, vnus censorius, & alter prætor lectum subiere. Dumque effertur, insignia honorum quos gessisset, vt fasces, secures, lictores, armaque & dona militaria, coronasque omnis generis, quas inuita meruisset, vexilla atque vrbium dona & legionum, spoliaque hostium ac munera, quæ quis daturus erat, expressosq; cera vultus, & decora maiorum, totiusque familię longo ordine simulacra, & gentile stemma præferebant ab vltima origine, quanto cum poterant apparatu. Quare C. Cæsar in amitæ funere, Marii statuas pro decore familiæ detulisse fertur. Et Tiberius in Drusi funere originem Iuliæ gentis, Æneā, omnesque Albanorum reges, Romulum & Appium Claudium, cæterasque Appiorum effigies longo ordine produxit. Ferunt quoque Iuniam, quæ Cassio nupta fuit, viginti clarissimarum familiarum imagines, velut indicium splendoris & vetustatis familiæ in funere præcessisse: inter quos Manlios & Quintos, Cassiumque & Brutum. Nōnunquam, vt ampliore efferrentur funere, plures defuncto strauere lectos, qui instrati in pompa funeris anteibant: sicut de Sylla, cui sex millia, & Marcello, cui sexcentos prælatos legimus. Tum si qui ab eo serui manumissi & libertate donati fuerant, illi præcipuè, qui fide insignes à domino cogniti forent, herilem interitum miserantes, pleni lacrymarū, clarū corpus præcedebant pileati, aut alba lana capitibus velatis: qui quanto plures erant, tanto plus nominis, laudisque dedere, quod familiam totam decedens dominus, tantis muneríb. cumulasset, ac libertatis precio affecisse. Nonnunquam illos, qui rasis capitibus

Imperatores.

Ferretrū qui ferebant.

Imperatorū & consularium virorū feretrum à quibus ferebatur.

Pompa funebris.

Lecti difuncto strati.

Liberti in funere herili.

tibus triumphantis currum fuerant prosequuti, eiusdem defuncti corpus pileatos in pompa funeris præcessisse inuenimus. Q. Terentium Culleonem, quem Scipio Aphricanus seruitio exemerat, quique triumphantis currum capite raso fuerat prosequutus, eiusdem elatum corpus pileatum præisse memorant: pòst, sequente proximiorum affinium & amicorum turba, lugentis habitu, capillo demisso in veste pulla aut cærulea, vt Cato significat. Quum enim adolescentis funus facerent, cæruleum frequentes induebant. Apud exteros verò phæus color sumebatur in luctu. Nanque Antiochus, audito fratris obitu, purpura deposita, phæum induit, qui inter album & nigrum fuisse color traditur. Nonnunquam senatu vniuerso & magistratibus cum vexillis, interdum equitum turmis, si quando regum aut imperatorum funus efficerent, comitantibus. Funeris enim hæc lex erat, vt præcedente pompa funebri, viui sequantur, tanquam haud multò post morituri. Interim lectulo plerique flores & corollas iacere, nonnulli vnguenta & odores, alii dona cumulare, idque noctu & obscura: luce ideò ardentes faces adhibebant. Nam die funas efferre vetusto more non licuit: quod Demetrius rex cauit edicto, vt ante lucem vel post crepusculum efferantur corpora: die vero non liceret. Sæpè tamen imperatoris aut ducis, qui occubuisset in acie, funus milites, quantùm poterant militaribus studiis, celebrarunt. Ea pompa fuit, vt armatæ instructæque legiones in turmas & centurias cum vexillis militaribus inuersis, aut abiectis militiæ insignibus defunctum comitentur, phalerasque equis detrahant, ensium mucrones & lancearum cuspides humi deiectas ferãt, & rogum lustrent. Id quod apud Græcos etiam seruari meminimus. Rogo igitur extructo, & pyra cupresso circundata, propter grauẽ cremati corporis nidorem, ne tetro odore abigerentur proximantes; ac desuper defuncto corpore locato, illius oculos antequam cremaretur, patefacere, & cœlo ostendere mos erat. Apud alios trientem in os defuncti, tanquã naulum imponere: quẽ apud inferos dari pro portorio opinio fuit, & vana superstitione creditum: quod apud Hermonienses vetabatur, quia pronus inde ad inferos descensus erat, quasi naulo non indigerent obituri: sicut circa exitum Syrtium fuit Lethe amnis, & in Epiro atq; Hera-

Vestium lugubrium color.

Apud exteros phæus color.

Lex funeralis.

Interdiu nõ efferebant mortuum.

Pompa funebris Imperatoris aut ducis, qui in bello occubuisset.

Cremandi corpora mos & caremonius.

Triens in os impositus.

Lethe.

Acherusius specus. Heraclea pontica Acherusius specus, quem vsque ad inferna patere dixerunt, & contra Laodiceam os Plutonium, *Os Plutonii.* in quo omne animatum moritur: & in Tænaro Laconiæ *Inferni ostia.* inferni ostia, & spelunca per quam Cerberum eductum, *Galli.* & Furiarum templum esse ferebatur. Gallis verò mutuam inuicem pecuniam dare, quam apud inferos post obitum redderent, in vsu erat, Præfica assistente, & lamentabili carmine populum rogo circundatum ad complorationes & lachrymas prouocante, populo etiam largis fletibus, & pari comploratione respondente. In quo luctu quædam ad miserationem canebantur carmina & versus ad tibiam cum laudibus & lachrymis, pietatem, humanitatemque & *Pyra extruendæ ratio.* defuncti interitum miserantes. Eam verò pyram pro dignitate & honoribus, quibus in vita functus erat, & prout amplissimos magistratus & imperia gesserat, modò maiorem, modò minorem extruxêre. Fuitque lege duodecim tabularum cautum, ne de lignis politis extrueretur: *Pollinctores.* donec per funerum ministros, qui pollinctores dicti sunt, corpus igne superposito cremabatur. In qua extruenda id seruatum est, vt præter arida ligna, papyrum quoque quò facilius crematur, nonnunquam crocum & vinum affa- *Pyra apud Germanos.* tim apponant. Germanis struem rogi nec veste, nec odoribus cumulare licet, sed sua cuique arma & suus equus *cum corpus arderet.* adiicitur rogo. Corpora verò clarissimorum virorum, nisi ex lectissimis lignis certi generis, concremari sine vllo funeris solenni permittitur. Dumque igne accenso corpus ardebat, pro dignitate, proque opibus quibus quisque potens erat, ita amici & affines, quique coniunctissimi aderant, quæ chara habebant & præcipui cultus, cum gemitu & quæstu miserabili, in luctus & grauissimi doloris signum, ignibus iaciebant. Itaque multi vestes triumphales, ensesque & baltheos, nonnulli arma militaria: mulieres verò, ne studio vincerentur, ornamenta sua, armillas, zonas, mundumque muliebrem, vittasque virginalis comæ: alii retortos cincinnos & torques, ac bullas prætextasque liberorum, flammæ indidere: thuraque, vnguenta & odores omnium generum, quos lancibus ferebant. Quare *Odoraměta igni iniecta.* multos copia odorum ad pyram exanimatos, & præter infinita odoramenta, in funera Syllæ, statuam iustæ magnitudinis ex odoribus absumptam comperimus. Quæq; defuncto

functo charissima, & cordi fuisse arbitrabantur in vita, quarumque rerum mirum & efficax studium fuerat, vt scuta, gladios & arma, canes, dilectos equos, luscinias, auesque ad eundem rogum trucidatos, vt vnà cum defuncto cremarentur, igni tradebant: plerique verò seipsos. Unde exemplis palàm factum nouimus, multos accensis dominorum rogis doloris impatientes, vel violentas sibi manus intulisse, aut igni pariter absumptos esse. Quod etiam de canibus, qui charitate dominorum in flammas se iniecere, memoriæ proditum est. Nam Hieronis & Lysimachi canes, accensis rogis dominorum, in flammas se iniecisse, & vno incendio arsisse tradunt. Qui etiam erat Græcorum & Æthiopum præcipuus mos, vt comas ad rogum dissecent, corporique & igni imponant: boues & pecora, equosque & canes in ignem mittant, vinumque & oleum fundant. Utque rege morte sublato, familiares, & qui cum eo coniunctissimè vixerant, charitate principis, vim vitæ sibi ad rogum afferant, vnaque morte intereant. Indorum peruulgata historia est, vt viro defuncto, quæ charissima coniunx in vita fuerat, eodem igne absumatur, vnaque concrēmetur. Thracibus & Getis erat iste mos, vt viro defuncto, præcipuè dilecta coniunx, marito cultu ornata ad tumulum duci, & à propinquiore mactari, eodemque tumulo humari debeat. Gallis verò vt serui clientesque cum dominis patronisve vnà crementur viuentes, eademque pyra intereant. Gerri Scythica gens, defuncto rege, in tumulo vbi cadauer odoribus delibutum erat, præcipuam concubinarum, pincernam, coquum, agasonem, ac ministrum, vnà tumulare, eosque & L. ex ministris ad rogum præfocare assuerant. Græcis verò vsurpatur, vt Imperatore aut duce fato perfunctis, funus efferatur solenni pompa, & apparatu regio: captiuique & milites circa rogum digladientur, ouesque & boues mactentur. Utque in omnem formam luctus concedatur, equi virique tondeantur, propugnacula è mœnibus diruantur, templa lapidentur, aræ subuertantur, Lares abiiciantur, partus exponantur, cibo abstineant, ignis extinguatur, atque in pompa funeris, magistratus, sacerdotes, pueri atque iuuenes cum trophæis, coronisque & armis mili-

Amici se in rogum conniicientes.

Coma rogo iniecta.

Indi.

Thraces.

Galli.

Gerri.

Græci in funere ducis aut imperatoris.

taribus funus prosequantur. Cœnas quoque ferales apparari & crateres lacte, vino & sanguine, nec non mella & crocum ad rogum inferri solita inuenimus, vt vnà cum defuncto crementur. Fuitque moris Galatarum, vt defuncti familiares & affines, inscriptas epistolas ad rogum conijciant, velut apud inferos mortui illas mox lecturi forent. Funebremque laudationem optimates & grandes natu, aut proximi necessarii in honore positi, de laudibus defuncti habere, ac solenni laudatione illius facta dictaque, & totius vitæ cursum, maiorumque laudes recensere assuerant. Primus enim Valerius Publicola, mortuo Bruto, supremas ipsius laudes accurata oratione prosequutus fuit. Inde institutum, vt clarorum virorum in funeribus solennis laudatio esset. Nam & Appii decemuiri defuncti laudationem, sequutis temporibus plebs æquis auribus audiuit. Et Scipionem in funere supremo, vt hominem diuinum, Maximus commendauit. Fuitque in vsu apud Ægyptios, rege defuncto, antequam iusta dentur, per sacerdotem, qui proximam tenebat dignitatem omnem vitæ seriem, vt ipsius dicta factaque, & an fuerit fortissimè præliatus, an verò segnis & deses, & alto suggestu in maximo omnium conuentu perlegi & recenseri: & si vitia præualebant, honore funeris priuari, atque insepultum cadauer abiici: Si vero virtutes præcellerent, omni honore cumulari, vnguentis deliniri, & laudibus celebrari. Reliquos verò cuiusque sortis homines, ita laudari, vt sine vlla opum fortunarum mentione, solam religionem, iustitiam, pietatemque commendarent. Apud Indos verò multa sæcula viguit mos, vt quum moritur quispiam, pro foribus domus, magistratus cui hoc munus impendebat, anteactam vitam moresque describat: vt vitia laudesque innotescant omnibus, & palàm fiant. Ferturque Fabius Maximus præ cæteris vnus, qui in funere filii inresstino dolore affectus, oratione non infracta ad populum ipsius laudes magno spiritu disseruit. Quod à Græcis simile quoddam accepimus, vt defuncti laudes solennni oratione & longè petito procemio prosequantur. Proditurque primus Pericles fuisse, qui carmine & laudibus eos, qui in bello Peloponnesiaco pro patria occubuerant, prosequutus fuit. Alii verò Solonem Græcis funebrem orationem primùm inuenisse ferunt. Et quan-

Ad rogũ an ferri solita.
Galatæ.
Funebris laudatio.
Valerius Publicola primus oratione funebri vsus.
Ægyptii rege defuncto.
Indi
Laudatio funebris apud Græcos.
Orationem funere quis primum habuerit apud Græcos.

quamuis à principio virorum tantum gesta, nec mulieres laudare consueuissent: quia tamen Camilli tempore collatum aurum, vt se pop. Rom. à Gallis redimeret, dederunt, cautum fuit, vt in earum funeribus sicut in virorum, solennis laudatio esset: Nono verò die reliquias defuncti & cremati cineres mater, soror & propinqui, affinesque nigra in veste & effusis comis, aut pontifices & sacerdotes, nonnunquam primores patrum perfuncti honoribus, tunicati & discincti, lotis manibus & nudis pedibus, ossa è cinere separare & colligere, eaque lacte & vino lauare, & deos manes aduocare: Græci vino & vnguento inspergere solebant, cumque odoribus, effusi in lachrymas, in vrna condere, & linteo ventil. re. Fuitque seruatum apud Indos & Ægyptios, regum funebres tunicas, quo cineres cremati à reliqua fauilla distincti iaceant, ex licio, quod igni non absumitur, conficere, eisque ad rogum defunctum corpus induere. Quippe in Carysto lapis nascebatur, qui velut lana intextus, nullo igne adurebatur. Tunc postquam defuncto conclamato, & nomine deplorato, satis lachrymarum luctusque fuerat, ipsique ter aqua aspersi & lustrati erant: omni munere absoluto, supremum Salue & Vale, tanquam nunquam eos visuri vltra, conclamabant: & à præfica feralibus officiis iustisque persolutis, post lamenta & conclamationes, ILICET, dicebatur: qua voce missum populum faciebat. Quique funus prosequuti, quique comites fuerant, velut supremo functi officio, ad proprios lares reuersi aqua aspersi, ignem supergradiebantur, hoc se piaculo ex funere expiari arbitrati. quod expiationis genus suffitionem dixere: cuius rei causa ferias sæpè indixerunt, quæ Denicades dictæ. Græci verò aqua lustrantur pura, eademque expurgantur, in qua torrem ex altari extinxissent, prius. Scythæ post funus amicos excipientes, epulum præbebant cadauer comitantibus. Peracto igitur funere, vbi à luctu quieuit animus, visceratio nem & ludos funebres, plerunque gladiatores, muneraque, Græcis Gymnica certamina & equestria, in defuncti memoriam populo dari, seruatum est: nonnunquam nauium cursus, & naumachiam. In qua visceratione fuit institutum, vt omnia carius væniren: quare ad pollinctũ emere, ser-

Mulieres etiam in funere laudare.

Cineres colligendi mos.

Tunica funebres regũ Indorũ & Ægyptiorũ.

Licium.

Ilicet.

Lustratio post iusta funeris absoluta.

Suffitio.

Denicales feriæ.

Visceratio nes & ludi funebres.

re. sermo percrebuit. Ferturque Numæ edictum, ne pisces, qui squamosi non essent, ad pollinctum emere fas foret: scilicet ne nimis magno in funeralibus cœnis mercarentur obsonia: quam cœnam pollincturam dixere: in qua, etsi nihil deesset, omniaque affatim suppeterent, lætari tamen minime decebat. Fuitque institutum, vt per vini cibique lenimen, defuncti desiderium leuaretur. Præterquam erat cœna exequialis, quæ senibus & his, qui multum ætate processerant, dabatur: in qua pransi, discedentes post supremum officium, alter alteri valedicebat: quam Silicernium vocant. Athenis per funeris præfectos epulum apud defuncti maxime necessarium dari consueuit. Argiuorum verò institutum fuit, vt defuncti affines statim ab excessu Apollini sacrificent, & trigesimo post die Mercurio. Apollinisque sacerdoti hordeum dent: ignemque extinguant, & rursus accendant, carnesque victimarum percoquant, quibus postea vescuntur. Eos quidem ludos apparatu magnifico, continuis IX. diebus, in hisque gladiatorum paria, qui venalem sanguinem habebant, Romani exhibuere, ad quos intromitti matronas nefas habitum. Idque adeò vsu & moribus interdictum fuit, vt P. Sempronius vxori, quod ludis funebribus interfuisset, repudium dederit. Domi quoque in loco celebri, defuncti imagines in memoriam posteritatis, plerumque cereas aut marmoreas, vel æneas: columnas quoque cum trophæis & titulis, ac magnificentissimis decretis, publico consilio erigere & res gestas monumentis insculpere, leuandi desiderii caussa antiquo more seruatum est. Quas etiam iniuria cæsis ciuibus sempiterno æuo duraturas, publico decreto erexerunt, vt gratiam benè meritis ferrent. Apud Lacedæmonios, his qui in re militari facinora gesserant fortia, statuas & columnas pariter cum elogiis post obitum dedere. Rege verò defuncto, ipsius simulacrum, ita vt viuus appareret, in tota purpura & auro instrato effinxere. Tempus verò luctus, vt erat à Numa constitutum, posteri seruauere? qui puerum trimo minorem, nec lugeri, nec plangi voluit. Id quod in Thera vna ex Cycladibus seruatum legimus: in qua pueri citra septennium, aut homines vltra quinquagesimum annum indefleti fuere: quod illi rapti immaturo funere, vix primum vitæ limen attigissent,

Emere ad pollinctum. *Pollinctura.* *Silicernium* *Athenienses.* *Argiui.* *Ludorum funebrium apparatus.* *Imagines & columnæ in memoriam defuncti erecta.* *Lacedæmonii.* *Tempus luctus, & qua ætate defuncti indefleti erant, aut contra.*

gissent, isti autem satis diu vixissent. Neque vltra menses decem, filios parentum, aut vxores virorum mortem deflere statuit. Quod lugendi tempus, patri & filio, æquè fratri & sorori commune esse voluit: vltra verò non licuit, ne luctu indefesso, & lachrymis nunquam desinentibus domus & familia funestarentur: itaque post annum parentes filiorum, & fratres sororum funere deflere vetuit: ab eo enim tempore lamentis parcere iussum est. Tametsi nullum lugendi tempus viris legitimum fuisse nonnulli credant, annumque fœminis tantum definitum ad deplorandum, masculis non item: intra quem alteri nubere non licebat, & concepto necdum edito partu, vetabantur. Marcus tamen Antonius philosophus, ne vltra quinque dies lugerent Romani filium sibi morte sublatum, summæ spei adolescentem, edicto inhibuit. Quintus verò Maximus filio consulari, & Lucius Paulus duobus paucis diebus amissis, & M. Cato, mortuo prætore designato filio, non luxerunt. Marcus quoque Bibulus consul, quum toto consulatu domi delituisset, quo die de obitu duorum filiorum certior fuit, in senatum venit, & munus consulare obiuit. Quod de Anaxagora & Xenophonte traditur, & Asinio Pollione, qui quo die filium amisit, in conuiuio luxit. Contra Pericles, quum animo infracto semper fuisset, amisso Paralo filio, magnitudine doloris victus, lachrymas vberes dedit, & eiulatus nunquam desinentes. Filios verò minores decennio, tot mensibus, quot annis vixissent, à parentibus lugeri statuit. Sed nec vxores à viris, nec sponsas lugeri fas putauit. Tempore verò luctus matronæ purpuram aurumque deponunt, atrasque vestes induunt, & in pellibus degunt: nec illa resumere, donec eluxerunt, licet. Viri autem senatorii laticlauum & annulos aureos exuentes, pullas vestes sumunt, barbam capillumque summittunt. Piceas quoque & cupressus, veluti ferales arbores & Diti sacras, in lugubri domo patriciorum, amissis fratribus, liberis & propinquis, apponere mos erat. Græcis verò funesti, & qui exequias duxissent, vt lapide Lesbio extructas domos incolant, quod subtristi esset aspectu. Athenienfibus Solon flebiles lamentationes, & cætera dolorem testantia, velut inania, & nihil vitæ proficientia, sustulit. Lycurgus verò Lacedæmoniis xi. die

Qui non luxerunt filios vita defunctos.

Periclis luctus de filio.

Luctus tempore ornatus omnis abiiciebatur.

Picea & cupressus arbores ferales.

Græci.

Atheniẽses.

Lacedæmonii.

Thraces. rum spatio luctum terminauit. Quod à Thracibus & Massiliensibus vsurpatum legimus: qui quotidianas lachrymas & funesta omnia, ac sordes lugubres in funere inhibuere. *Luctus patrii minuendi causa.* Luctus autem & mœror patrius intra lugendi tempora ob plurimas minuitur causas: vt si liberi nascerentur, si pater filius, frater aut vir ab hostibus capti reuertissent: aut cùm prior affinis, quàm qui lugeretur, domi natus foret: vel si puella dabatur nuptui. *Publici.* Publicus verò, si lustrũ fieret, aut vota soluerentur, vel sacra Cereris instarent. His enim casibus domum aut familiam in squalore & sordibus esse non decebat. *Notandum &c.* Hoc quoque notare contentus sum, neque puerum minorem septennio, priusquam omnes geniti dentes forent: neque fulmine ictos, qui vita functi essent, rogis imponere, aut corpora cremare: neque hominem vita sublatum, feriis publicis efferre licuisse. Quodque quoties plura cadauera & aceruata corpora vrerent, aut incendi curarent, solitos esse funerum ministros, denis virorum corporibus singula muliebria adiicere, vt vnius adiumento cætera facilius deflagrarent.

Miraculum Tritonum & Nereidum, quæ variis in locis tempestate nostra comperta fuere.

CAPVT VIII.

TRITONEM & Nereidas, hominesque marigenitos, quos marinos appellant, præterquam quod apud Plinium naturalis historiæ nono legeramus, nostra quoque tempestate conspicuos fuisse, multa documenta sunt. In memoria mihi est, cùm adolescentulus ego in porticu nostra Portanouensis Neapoli quandoque diuertetem, Draconetum Bonifacium Neapolitanum, patriciæ gentis & inclytæ familiæ virum, vt in homine militari, facundiæ florentis, & multarum rerum cognitione clarum, tunc senecta venerabilem, & debilitate pedum inualidum, in conuentu maximo, præsente atque audiente me, referre solitauisse: se dum in Hispania militaret, *Homo marinus.* marinum hominem vultu & corpore prorsus humano, absoluta similitudine pubetenus, postremis verò in piscem desinentibus, vidisse, eumque ex vltima Mauritania & Oceani finibus ad regulos, sub quibus stipendia facie-

faciebant, & honeſtum ordinem duxerat, pro monſtro allatum. Fuiſſe autem facie hominis vetuſti, capillo & barba hiſpido atque hirto, colore cæruleo, ſtatura procera, & maiore humana, aliſq; oque tenui cartilagine, quibus marinos fluctus ſecabat, & membrana paſſim interlucente munitum. Et hanc rem non ſibi tantùm, ſed pleriſque ſummæ nobilitatis viris, notam conſpicuam fuiſſe, dicere. Sed ne quis hoc vanum aut commentitium fortaſſe putet, Theodorus Gaza vir Græca facundia clarus, & philoſophiæ præceptis imbutus egregie, apud Iouianum Pontanum, ad quem frequens ventitabat, compluresque noſtrates, ſcite admodum & luculenter ratiocinabatur, ſe dum in Peloponneſo ageret, & fœda maris tempeſtate oborta, duriſſimo tempore anni, nonnulla piſcium monſtra procellæ ad littus illiſiſſent, inter cætera vidiſſe Nereidem in littore, fluctibus expoſitam, viuentem iam & ſpirantem, vultu haud abſimili humano, facie quoque decora, neque inuenuſta ſpecie, corpore ſquamis hirto ad pubem vſque, niſi quòd cætera in locuſtæ caudam deſinebant: ad quam propere viſendam cum frequens concurſus fieret, ipſeque & nonnulli è propinquis oppidis vicini affineſque eò ſe contuliſſent, illam frequenti turba circundatam, mœſtam & animo conſternatam, vt ex vultu coniectari erat, in littore iacentem, crebroque ſuſpirio fatigatam conſpexiſſe: mox cùm à tam frequenti corona inſpiceretur, ſeque in ſicco deſtitutam videret, præ dolore gemitus ſpirantes, & lachrymas vberes dediſſe: cuius miſericordia motus ipſe, vt erat mitis placiduſque, cùm turbam decedere de via iuſſiſſet, ipſam interim * brachiis & cauda, quo maximè modò poterat, humi reptantem, paulatim ad aquas perueniſſe. Cumque ſe præcipitem magno nixu in mare dediſſet, ingenti impetu fluctus ſecare cœpiſſe, momentoque temporis elapſam ex oculis, nuſquam apparuiſſe. Georgius quoque Trapezuntius vir multi nominis, & magnæ eruditionis, aperta profeſſione referebat amicis, ſe cùm haud procul à litore in fonte quodam ſpatiaretur, puellam conſpexiſſe eleganti forma, vndis extantem pubetenus, & quaſi laſciuiret ſubinde emergentem ſummergentemque ſe, quoaduſque ſe conſpectam

Nereis à Theodoro Gaza viſa.

*Branchiis.

Georg. Trapezuntius.

intel-

intelligens, haud amplius apparuit. Sed super omnia in nostro æuo, haud absimile factum accepimus in Epiro, profectò exemplum inter pauca memorabile, quod nonnulli prodendum posteris putarunt, & actis quoque publicis testatum est. Ad fontem iugis aquæ, ad quem mulieres ex oppidulo aquatum ventitabant, Tritonem seu marinum hominem è spelunca, quam fortè ibi nactus fuerat obseruare solitum, si quando solam ad aquas accedentem, aut per littus obambulantem mulierē videret, ipsum ex vndis & spelunca leni gressu tacitisque vestigiis desilire, & a tergo accedere, ac vi compressam mulierem ex insidiis adoriri, & ad mare concubitus causa arripere, arreptamque sub vndis deferre consueuisse. Quod cùm apud loci incolas percrebuisset, diligentius marinum monstrum obseruasse, & cum diutulè laqueos illi intendissent, haud multò post dolo captum, & laqueis vinctum cepisse: cumque cibo abstineret, extra aquas diutius viuere nequisse, squaloreque tandem & tædio ad extremam tabem venisse. Tenet fama, Venereos eos & flagrantissimè mulierum amasios esse: propterea oppidi incolas edicto inhibuisse, ne qua deinceps ad fontem mulier, nisi viris comitata, accederet. Hæc nos & eiusmodi ab his, qui diuersa maria penetrarant, & eadem monstra placidis aquis colludentia vidissent, & in occursum nautis, exertis capitibus ab vndis, occurrisse, & voces audisse referebant, plerunque accepimus.

Triton.

Qui Xystici quive Thymelici apud Jureconsultos dicti sint. quodve officium, & quid nomina designarint. Item qui intelligantur per aqua aspersores in sacris certaminibus apud Jurisconsultum & quid pancratiastes & pancratium.

CAPVT IX.

Joannes Platina.

CUM Joanne Platina viro docto & antiquitatum studioso, pro familiari consuetudine sæpe deambulabamus, & omnes antiquitates, veterumque monumenta atque ruinas vrbis explorabamus. Dumque in veteri sepulchro inter semitura vestigia in Quirinali, literis mirandæ vetustatis situ & senio obliteratis, epitaphium legeremus inscriptum his verbis: L. THENDORVS

XY-

XYSTICVS, PARIDI THYMELICO BENE MERENTI FECIT. Quærebat Platina qui Xystici essent, quive Thymelici, nunquid artis nomina vel cognomenta forent. Cumque meminisse me apud autores, qui Xystici dicerentur, legisse, quodque in Xystis velut in gymnasiis nude exercebantur, athletas Xysticos dici respondissem: Xystos autem longas fuisse porticus ampla latitudine & gymnasium vbi ambulationes essent, & arbores plerunque digestæ in quibus Athletæ hybernis sæpè temporibus luctabantur; quas Græci hypæthras seu paradromidas dicunt, instar illorum quæ in Attica fuere gymnasia: quæ tria vel maximè memorantur, Lycæum, Cynosarges, & Academia. Qui autem thymelici essent mihi non succurrere, neque in mentem venire inassueuarem: tum Platina quasi admirans, ait: nunquid nostro ciuili iure aliquam de thymelicis mentionem fieri adnotassem. Nam de Xysticis satis sibi liquere, pugiles fuisse, vel ex eo quod in Xystis & longis porticibus exercebantur: quòd vel hastis decernerent, à Græco verb. ξυστὸς, quod est hasta: quare Xysticos ludiones, quòd hastis depugnarent, velut gladiatores, & xystarchum, qui gymnasio præesset, nuncuparunt: thymelicos verò, eiusdem generis pugiones seu histriones fuisse se arbitrari. Siquidem Græci histrionicam, thymelen nuncupant: θυμέλην enim scenam dixerunt: θυμελικοὺς scenicos & histriones: & nisi quid se fallat, de his apud Iureconsultos in edictis prætorum mentionem fieri aiebat. Fuere, inquit, athletarum & histrionum species multifariæ: nam & gladiatores, & pugiles, & thymelici, & pancratiastæ, xystici, pantomimi, palestritæ, & arenarii, sicut Thraces, mirmillones, sequutores & retiarii: omnes athletarum, histrionum, & comœdorum numero habentur, licet pantomimos à Domitiano sublatos, mox à Nerua restitutos, demum à Traiano, eiectos: histrionesque à Tiberio, & deinde Nerone ob plurima flagitia Italia pulsos legamus. Thymelicum verò choragium apparatum esse scenarum & histrionum, quos omnes inter artifices adnumerari, neminem fugit. Et pleraque hoc genus memoriter & expeditè, vt suus mos erat, veterum testimoniis exemplisque referebat. Cùm verò nos hac admonitione attentiores facti, in legum com-

Xystici. *Xysti.* *Hypæthra.* *Paradromida.* *Gymnasia tria in Attica.* *Thymelici.* *Athletarũ & histrionũ species variæ.* *Thymelicũ choragium.*

commentariis versaremur, deprehendimus apud Vlpianum titulo de infantibus, thymelicorum, xysticorum & athletarum, quod tunc non commemineramus, mentionem haud dubiam fieri: thymelicosque & xysticos, inter athletas & eos, qui in theatrum prodirent ad edendas in scena operas, adnumerari: id quod Platina fuerat præclarè arbitratus, censuisseque Jureconsultos, quòd pugnandi causa in arenam prodirent, & ludicram facerent, non propterea infamiæ crimen aut notam incurrere. Cuius verbis admoneor, vt verum esse censeam, quod apud Ciceronem refert Æmilianus, artem ludicram & scenas quandoque Romanos probro duxisse, genusque hoc hominum tanquam scurras improbissimos tribu amouere voluisse. Quare sub Tiberio in opera scenæ prodiisse famosa nota censebatur. Quod etiam senatusconsulto fuit vetitum, cautumque seuerè, ne equites Romani ludo & arena pollueretur. Tametsi feratur Augustus athletis conseruasse priuilegia & ampliasse, coërcitionemque in histriones magistratibus inhibuisse, ita vt in eos animaduersionem non haberent. Græcis verò, prodiisse in scena inter athletas, honori fuit, nec probro datum est: quippe cùm Plato summus fuisset athleta, post multiplices victorias se philosophiæ dedit. Verba verò Vlpiani ex responsis Sabini & Cassii hæc fuere: Athletas omninò artem ludicram non facere: virtutis enim gratiâ hoc facere, & velle videtur: vt neque thymelici, neque xystici, neque agitatores, neque qui aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria, qui certaminibus præsunt sacris, aut deseruiunt, ignominiosi. Ex quibus liquet, thymelicos & xysticos à Jureconsulto inter athletas adnumerari. Sed quia de pancratiaste, & his qui in sacris certaminibus aquam equis spargunt, mentio fit, qui fuerint hi, & an inter ludiones recepti, adhuc ambigi dubitarique potuit: cùm præsertim nullam de his qui aquam in certaminibus spargunt, mentionem fieri apud veteres, quod meminerim, sciam: nisi eos dicamus fuisse, qui in stadio dispositi, equis sponte currentibus, quò velocius metam contingerent, aquam per vices spargere, itaque illos ad cursum impellere solerent. Pancratiasten verò cum dici volunt, qui luctator simul & pugil foret: quippe

Ciceronis locus.

Scenici infames apud Romanos.

Scenicorum honos apud Græcos.

l. Athletas. ff. de his qui not. infa.

Qui in sacris certaminibus aquam aspergunt.

Pancratiastes.

quippe cum alii pugiles, alii luctatores forent, is qui vtroque teneretur studio, pugna scilicet & lucta, pancratiasticus nuncupatur: & vbi exercentur, pancratium. Censuitque Ulpianus ad legem Aquiliam, illum qui dum exercetur, in colluctatione vel pancratio, aut pugilatu aliquem oppressit vel occidit, Aquilia teneri. Verba verò Ulpiani ex ea lege hæc sunt: *Si quis in colluctatione, vel pancratio, aut pugillatu, dum exercentur, alius alium occiderit, Aquilia tenetur.* *Pancatriū* *l. qua actione. §. si quis. ff ad leg. Aquil.*

Locus ex Iuuenale de Trulla, quid designet, ex autoritate Iurisconsultorum, & aliorum testimonio explanatur.

CAPVT X.

TRVLLAS pocula esse, & vasa potoria censeri, haud immeritò plerique existimarunt. Idque quod à Iuuenale dictum est de trulla, de quo apud eruditos controuersia est, non id credi decere, quod vulgò putarunt: vt de vase in quo alui proluuies effunditur, intelligatur, cùm id aliud sordidum nomen sit, & à doctissimis scaphium & lasanum dicatur, veroque autoris sensui non satis conueniat: sed de vase potui parato intelligi oportere constat, illudque quam syncerissimè à poeta dictum fuisse: *Trulla.* *Scaphium.* *Lasanum.*

Laudare paratus,
Si benè ructauit, si rectum minxit amicus,
Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo. *Locus Iuuenalis satyr. 3*

In quo illum significare haud dubiè putamus, qui postquam calicem exhausit, in ipso fundo, ructu aut sibilo crepitum facere more detestabili non fuit veritus, vbi idem crimen bis arguere satyricæ dignitatis fuit. Vel de eo, qui postquam vini calicem hausit, id quod remansit, ita elidit in pauimento, vt resonaret. Quod insolentissimi animi, audacis aut petulantis, nimiæque securitatis fuisse liquet: quem abusum apud compotores & helluones impuros, qui scortis vinoque madidi & epulis distenti erant, Græcis inualuisse multi adnotarunt: ita vt ludus inde conuiualis foret, quem cottabisin appellarunt, cùm residuum potum in æneas phialas iactarent: qui si sonantior creparet, se ab amica redamari, & mutuo affectu teneri putabant. Quod esse probabile, & ab authoris sensu non *Cottabisis.*

non alienum, ex contextu verborum liquere putamus. Id verò quod de trulla diximus, inter pocula censeri, scitè admodum à Scæuola lib. 3. de legatis definitum est in hæc verba: *Seia dulcissima poculum aureum quod elegerit, fidei hæredum commisso ut darent: quæro cum in hæreditate non sint nisi trulla, scyphi, modioli, phialæ, an Seia de his speciebus eligere possit. Respondi, cùm omnia potui parata pocula dicantur, posse.* Plinius septimo & trigesimo historiæ naturalis: *Titus Petronius*, inquit, *vir consularis, inuidia Neronis, myrtinum trullam ccc. sestertiis emptam fregit, ut mensam eius exhæredaret.* Cic. in Verrem VI. actione: *Erat*, inquit, *vas vinarium ex una gemma prægrandi trulla excauata.* Horatius quoque in satyris:

Qui Veientanum festis potare diebus,
Campana solitus trulla, vappamq; profestis.

Ex quibus licet æstimare, trullam inter pocula & vasa potui destinata censeri, sicut scyphus, modiolus & phiala, & quam Varro dixit depestam: Tametsi scyphum Herculis, cantharum Liberi poculum legamus: quo Marius post Cimbricam victoriam potasse assiduè dicitur. Fuit quoque heracléum. Herculis poculum, sicut nestorida, quo Nestor vtebatur: & grammaticum Homeri carmine celebratum: quæ in Dianæ templo affixa Capuæ visebantur. Notatumque fuit, inter scyphos, Bœotios palmam tulisse, qui Heracleotici dicti: & Alexandrinas cucurbitas, cum exaruerint, ad vsum vasorum præcipuas fuisse. Fertur L. Crassus orator duos habuisse cyathos Mentoris manu, c. sestertiis emptos, quib. ob pudorem nunquam vsus fuit. Et Cornelius Macrus in sacris propinare electrina patera, quæ in medio Alexandri vultum, in circuitu verò breuibus signis omnem historiam & bella continebat. Præter quæ vinaria vasa à Græcis celebrantur, crossus, bicus, gaster, gasterum bicarium, cybellum, amphicypellum, cyphela, & quod hodie seruat nomen baucalium, diuersorum generum, & cymbium nauis instar: præterea dactylorium ex proiecturis digitorum nuncupatum, gyala, dynoscyborium, cotyle, encotyle, cadus, & cadiscus & therycliа, non incelebres, quibus Dionysius libasse fertur. Id autem quod populari sermone de trulla secus dictum est, ab eruditis haud immeritò perperam iudicari.

Depesta.
Heracleum.
Nestorida.
Grammaticum poculum.
Heracleotici scyphi.
Cucurbita Alexandrina.

Succurrit tamen in hac re notare, quod Pomponius iureconsultus de auro & argento legato memoriæ prodidit, legatis vasis etiam scutellas & promulsidaria contineri: in quo animaduertimus, promulsidaria vasa, quibus mulsum continetur, nuncupari. Et licet Græci οἰνόμελι & μελίκρατον mulsum vocent, Vlpianus tamen de vino & oleo legato, vini appellatione putat mulsum non contineri, οἰνόμελι vero contineri.

Promulsidaria vasa οἰνόμελι. μελίκρατον.

Exempla frugalitatis priscorum & quam paruo victu contenti fuerint, & quando luxus primum vrbem inuaserit.

CAPVT TI.

PRISCÆ frugalitatis & abstinentiæ, qua veteres vsi fuere, multa & magna nobis documenta sunt. Siquidem & vini vsus adeo mulieribus interdictus fuit, vt vinum bibisse perinde esset, ac si in adulterio aut graui crimine deprehensa, capitali iudicio plectenda foret. Inoleuitque vsus, vt cognati affinesque mulieribus osculum ferrent scilicet, an vinum bibissent, vt ore explorarent. Idem Massiliensibus & Milesiis, pluribusque Græcorum & barbarorum gentibus, apud quos hydropotæ fuere mulieres: nec mulieres modo, sed & viri abstemii. Apud Troglodytas licet reges mulsum bibant priuilegio honoris, vulgus tamen abstemium est, & aquam potat cum paliuro, Quod & viris æque Romæ criminosum fuit, ad annum vsque trigesimum: seruo vero interdictum penitus, nisi sacrorum causa solennibus festisque diebus. Quem osculandi quotidianum vsum postea Tiberius Cæsar edicto inhibuit. Legimus Romulum vrbis conditorem, quod in conuiuio vinum non biberet, à conuiuiis increpitum. Et Quintum Coponium, quod vini amphoram ei cuius suffragio magistratum petebat, dono dedisset, ambitus fuisse condemnatum. Proditurque memoriæ Egnatius Metellus vxorem, quod vinum biberat, fuste necasse. Et Cneus Domitius mulierem, quæ visa est plus vini bibisse, quam valetudinis causa deceret, dote mulctasse. Et matrona magna natu, quod claues cellæ vinariæ resignasset, inedia mori coacta. Lucius quoque Papyrius imperator aduersus Samnites dimicaturus, victori Ioui pocillum mulsi

Vini vsus mulieribus interdictus.

Troglodytæ.

Vxores necata ob vinum potum.

vino affecti temulenti, iacent, sicut nepenthes succo delibutis tristitiã discuti putarunt. Babylonii quoque incenso arborum fructu, & fumo hausto ita ebrii redduntur, vt tripudiis & cantibus exultent. Indos ferunt ex fructu arundinum quæ mel gignunt, aut vino ex dactylis. atque Ægyptios potu è frugibus inebriari. Quin etiam populum Romanum multa secula non pane, sed pulte victitasse: pistoresque per annos fere sexcentos vsque ad Persicum bellum nullos Romæ fuisse satis constat. Fiebat enim plus ex aqua frumenti & fabarum, aut hordei farina, quam in sacris & oblationibus deorum pro victima adhibuere: qui quidem pistores tostum panem lautioribus coquere solebant, reliquæ multitudini far, ideo quòd far pinsebãt, pistores dicti. Quippe cum veteribus molarum nullus vsus foret, sed fruges igne tostas in pilas coniectas pinserent: vnde & Pisones dictos volunt: id enim molarum instar erat. Fuitque vetus mos, vt iidem essent coci & pistores. Lapsis mox temporib. haud longo interuallo, panes facere, opus fuit mulierũ. Ante verò fruges cognitas gentib. plurimis glandes fuere frumenti loco: sicut Argæis & Tirynthiis, sicut Atheniensibus, quibus Cares adeò abundant, vt illis enutriant pecora: milium Mœoticis & lotometra, ex cuius semine conficiunt panes: Medis amygdalæ, Ichthyophagis pisces, Æthiopibus locustæ & arundinem fructus, Getulis ferina caro & pabulũ pro pulmẽtario cessere: Chelonophagis testudines, cardamum vero Persis, palmulæ autem Carmanis & Babyloniis. Ægyptii ex loto diu victitarunt, Alani carnibus, non pane vescuntur. Nomades & Getarum pars, lacte. Indis autem calistiæ semen cibarium fuit: quorum reges oleribus & palmulis plerunque victum quæsiuerunt, ciborum affluentiã, velut inuitamenta ignauiæ, auersati. Epicurus quoque summus voluptatis assertor, victu frugali & modesto contentus, aqua & polenta aut pane hordeaceo victum quæsiuit, contraque paupertatem inuictum animum gessit, non quòd voluptates auersaretur, sed quòd in tenui victu so plus voluptatis experiri aiebat: cuius rei argumentum est, quòd oleribus & pomis ac vilibus cibis, quibus viuendum censuit, libros refarsit. Inter quos proditur Philinus quidam tantæ abstinentiæ, vt nullo cibo nisi lacte victitarit

Babylonii. *Romanorũ frugalitas.* *Pistores.* *Pisones vnde dicti.* *Panis mulierum opus.* *Glandes.* *Argæi.* *Tyrinthii.* *Athenienses.* *Cares.* *Mæotici.* *Medi.* *Ichthyophagi.* *Æthiopes.* *Getuli.* *Chelonophagi.* *Persæ.* *Carmani.* *Babylonii.* *Ægyptii.* *Alani.* *Nomades.* *Indi.* *Epicuri frugalitas.*

&Moscus Antimolus sophista solis caricis vesci solitus, Pueris quoque & iuuenibus, vt verecundiores essent, in magistrorum & affinium conspectu foris cœnitare: viris autẽ, vt frugalitatis & parsimoniæ documenta darent, propalam cibum capere, consuetudo fuit, torusque illis ex vlua palustri fiebat, aut stramento hyemeque ad focum. æstate verè in propatulo & sub dio, neque vltra nouem singulis lectis cœnitabant, illosque lautioribus vesci cibis non sinebant. Nam carnis aridæ: aut lardi poudo tria, & salsamentorum libram, quotidianis ferculis apponere criminosum erat. Siquis vltra apponeret, lege plectebatur, C. Fannii consulis lege, ante tertium Punicum bellnm introductum est, ne quid volucrum præter vnam gallinam, quæ altilis non esset, apponeretur. Vtque modus cœnarum luxuria non diffueret, singulis diebus præterquã Saturnalibus, & Romanorum ludis, vel plebeiis, denos asses, qui domesticis cœnis impenderentur, præfiniuit. Tantæque frugalitatis fuere, vt mensam quanuis parcam omnino vacuam tolli non finerent: sed ad cohibendũ appetitũ semper aliquid reliquiarum, quod postera die cœnam iuuaret, superesse voluerunt. Ouumque & mel initio conuiuii ministrari, in secundis verò mensis poma simul & mel dari consueuere. Quam victus parsimoniam Athenis quoque seruari tradiderunt. Nam Dioscuris in Prytaneo prandium parabatur: in quo nisi oliuæ, caseus & porrum, dabatur obsonium. Et à Platone in lautissimis cœnis, sal: oliuæ, caseus, porrum, atque olera tantum ex agris iubentur apponi. Ac festis diebus pueri modesti cum verecunda grauitate maiorum laudes carmine dacantare, grandioresque natu summo obsequio vereri, illosque à conuiuiis domum reducere solebant, militiæ & colendis agri adeò intenti, vt illustria inde cognomenta ferrent: agrumque malè colere, aut minus arare quàm veteres, censoria nota putabatur. Cumque octo dies culturæ agrorum impenderent, nonum vrbanis rebus & nundinis destinarunt: tametsi priori æuo, frequentiores Romanis nundinas, & tertio quoque die mercatu frequenti nonnulli conuenisse dicant. Q. Cincinnatus ab aratro ad dictaturam vocatus, postquam domitis hostibus triumphans vrbem iniit, licet non ex imperii maiestate, aratrum

Lex Fannia.

Saturnalia.

Ratio administranda mensa.

Dioscuri.

Cœna Platonica.

Agricultura apud veteres.

aratrum tamen sumere, & agrum colere non dubitauit. Curius Dentatus cùm à Samnitum legatis adiretur, rapa sibi parare obsonium inuentus est, cui duos calones in castris fuisse asserunt, cùm summam imperii gereret. M. vero Antonio consulari VIII. seruos, Carboni VII. & M. Catoni cùm in Hispaniam Consul duceret, III. solum ministrasse. Fertur quoque Ælius Catus consul, cùm in fictilibus cœnaret, legatos Ætolorum vasa aurea offerentes repulisse. Atque Epicus poeta, qui primus Latinorum heroïca attigit, adeo victu fuisse tenui, vt in Auentino domuncula & vnius ancillæ ministerio contentus fuerit: nec tamen id sibi turpe quisquam aut dedecori putauit: siquidem paupertas, tunc solida laus censebatur, & vera virtus. Quam rem æstimare licet, quòd Æliorum familiam, & Tuberonum, cum decem & septem eiusdem cognominis forent, modicis ædibus cum vxoribus & liberis eosdem lares incoluisse, eundemque agrum Veietanum arasse, exque eius fructu victitasse legimus. Modumque agrorum vltra septem iugere excedere, aut denas argenti libras viro triumphali in supellectili esse, perniciosum erat. Intra bina enim iugera possidere satis visum, ita vt decem millia grauis æris, maximas putarent diuitias. Quin etiam adeò parci fuere & tenues, vt non minus crimini darent, indomitas cupiditates non refrænasse, aut paternam non seruasse paupertatem, quàm ingentes maiorum facultates largitionibus abligurisse: multique olerib. leguminibusq; contenti, absque esu carnium sæpe victitarunt, documenta frugalitatis & abstinentiæ insignem memoriam posteritati exhibentes. Quam etiam Græcis solidæ laudis & veræ commendationis fuisse multi adnotarunt. Legimus Thebanum Epaminundam tot victoriis clarum imperatorem, adeò diuitiarum abstinentissimum, vt vnica veste contentus, si quando vetustate collapsam resarcire opus foret, domi clausum se teneret, quem Thebani publica impensa & ære collato ob inopiam extulerunt. Aristides se magis gloriari paupertate publicè testabatur, quam reliqui diuitiis. Hippias quoque philosophus Elæus, ad id inopiæ deuenit, vt vestem, annulum, crepidas & soccos, quæque cultui erant necessaria, ne quid temporis deperiret, suis manibus elaboraret. De Lamacho fertur, quoties ab

Frugalitatis exemplis apud Romanos.

Paterna paupertatis conseruatio.

Exempla frugalitatis apud Græcos.

Athenienſibus dux creabatur, pro pallio & crepidis mutuam ab amicis pecuniam ſumere, cùm vnde compararet, non eſſet. Crates, Diogenes, & Antiſthenes, aliique produntur philoſophi, abiectis diuitiis, pera & baculo contenti vixiſſe. Phocion, Pelopidas, Socrates atque Ephialtes, pauperrimi & in cultu tenuiſſimo vixere, omnium tamen optimi atque iuſtiſſimi. Adeoque luxuriam & molliorem cultum deteſtati fuere, vt Thebis columna in templo ſtatuta fuerit, in qua diræ execrationes in regem Menin, qui molliorem vitæ cultum inuenit, continebantur.

Vnde corrupti mores primùm. Poſtea paulatim frugales mores defluxere, paupertaſque probro haberi cœpit: luxuriæque peregrinæ inuictum malum & effœminandos animos, ab exercitu Aſiatico in vrbem primum inuectæ, mores infecerunt. ſicut aurum Perſicum, fugato Mardonio Athenienſium animos labefactauit, & dira tabe infecit. Inde illecebræ libidinum, & rerum ſecundarum luxus in omnem licentiam graſſari. Primique Iones, vnguenti coronarum & ſecundæ menſæ conſuetudinem inuenere. Tum veſtis ſtragula, menſæque ac citharæ eburneis pedibus inſidentes, inæſtimabili cenſu comparatæ: epulæque lautiores, & præter epulas pſaltriæ, ludiones, & alia conuiuiis oblectamenta inuenta ſunt. Hinc peregrina obſonia, remotorumque litorum piſces, & magno cenſu comparatæ dapes, ferculaque ſeſtertium millies æſtimata, & gulæ nouiſſima irritamenta aliaque exquiſitiſſima condimenta, & ventris prodigia inuenta ſunt, vt niſi quis illa apponeret, ſordidus & parum lautus haberetur. Adeoque luxus excreuit, & eò proceſſit luxuria, affluentibus diuitiarum copiis, vt obſonia lautiora, maioreſque epularum ſumptus, & magnas effuſiones edicto coercere, & luxurioſos apparatus pluribus legibus

Leges ad cohibendam luxuriam. inhibere neceſſe fuerit. Hinc Fannia, Orchia, Dida, Oppia, Cornelia, Ancia & Iulia, leges ad cohibendam luxuriam victus veſtituſque, & cœnarum immodicos ſumptus latæ ſunt. Hinc cenſorum edictis, vuluas, verrina abdomina, & glires epulis & conuiuiis inhibita. Quod & Lycurgum factitaſſe nouimus, qui conuiuiorum apparatus & menſas lautiores, veluti cupiditatum inuitamenta ſanctionibus inhibuit: ſæpiuſque abrogatis legibus nouæ poſtea editæ fuere. Et quanuis Antiocho rege victo, P. Licinius

cinius Crassus & Iulius Cæsar censores ne quis vnguenta exotica venderet, pœnis inhibuerint, exemplo Lacedæmoniorum, qui vnguentarios vrbe exegere: & quanuis M. Antonius, & L. Flaccus, quod legem de coercendis epularum sumptibus antea latam, Duronius tribunus plebis abrogasset, senatu eum amouerint: tamen Q. Ælius Tubero prætura deiectus fuit, & despectui habitus, quod in funere Aphricani populum Romanum publico epulo hœdinis pellibus, & testis Samiis, ac lectis ligneis excepisset, quod incultam parsimoniam in rebus publicis non exhorruisset. Sicut de Cleomene fertur, qui amicorum cuidam subiratus fuit, quod hospites iure nigro & pane igni durato, Laconico more ad epulas admisisset. Licet Cato senior, quod pellibus hœdinis in publico epulo pro stragulis vsus esset, non mediocrem laudem tulerit: quod frugales mores & continentissimos exemplo iuuaret. Fertur tamen Tiberius Cæsar, quum de coercendo luxu legem ferre vellet, nec coerceri immodicos sumptus videret posse: satius duxisse omittere quod assequi nequiret, quam tentare turpiter quod postea non efficeret. Sisti deinde res non potuit, quominus tacito consensu destitutis moribus, sumptuariæ omnes leges abrogatæ fuerint, quum nullus esset sumptibus modus, luxusque & ignauia nullis præscriptis finibus, in voraginem & gurgitem vitiorum, ad nefas omne vsque adeo processerint, vt diuina & humana prophanarint, populoque simul & plebi grauem perniciem attulerint.

Vnguentarii à Lacedæmoniis eiecti.

Leges sumptuariæ paulatim abrogatæ.

Quæ sint puræ & lectæ hostiæ in deorum sacrificiis, & quæ victimæ quibus diis dicatæ fuerint.

CAPVT XII.

IN sacrificiis deorum fuit pontificalis obseruatio, vt duobus hostiarum generibus diis sacra fiant: vno, in quo cum litabatur, voluntas dei per exta exquirebatur: altero, in quo sola anima deo consecrabatur, quæ hostia animalis dicta. Hæ frequentes fuere, ouis, sus, capra, bos, gallina, & anser, quas cum immolabant, nisi puræ essent & lectæ, ad rem diuinam non proficere putabant. Fuitq; opinio, potius ex hœdis & agnis, quia mites sunt, quam ex gallinaceis, suibus & tauris, quoniam animo abundant, deos consuli, & fu-

Duo hostiarum genera.

Lecta hostia. tura prænosci. Ideo ouilis pecoris hostiam non ab amplitudine, sed quia animi est placidioris, pontifices maximam duxerunt. Lectæ autem dicuntur hostiæ, maiores & vberius depastæ, quæ claudæ, morbosæ aut vitiosæ non sunt, (quia pernosci, nisi ex sana victima, futura non possunt) quæve fixam autem, vel caudam aculeatam, aut linguam nigram non habent. Numa Pompilius deos fruge coli, & malo salsa supplicari instituit, quam molam ex farre, sale & aqua composuit, sine qua nullum sacrificium ratum fieri censuit. Atque id far, nisi tostum esset, ad rem diuinam non esse purum statuit. Ideo Fornacalia & religiosos dies, ac ferias quibus far in fornacib. torrebant, seruari iussit. Græci vero non far, sed hordei primitias, libumque & placentas ex hordeo diis offerre, hordeumque sale inspersum, in primis aræ infundi satius duxere, sine quo, saluis cæremoniis, nullum sacrum fieri poterat, illique qui primitias eiusmodi colligebat, crithologo dixere nomen. In quibus Fornacalibus, qui non fuerant feriati, quique in sua tribu, vt erat constitutum, sacrum non fecisset, in Quirinalibus sacrificio expiare cogebatur: idcirco Quirinalia stultorum ferias dixere. Atque omnibus fere diis suæ victimæ, & sua sacra constituta sunt, quæ præterire & transgredi non erat fas, Namque aliena hostia dii non placantur. Quippe Ioui tauro, verre & ariete sacra facere non licet: qua soli Neptuno, Apollini & Marti taurus immolatur. Tametsi flaminis vxor omnibus nundinis Ioui arietem mactet, & triumphi die Ioui taurus hostia dicata sit. Et apud Homerum Vlysses immolauit Ioui arietem. Iupiter vero prodigialis mola salsa & thure placatur. Neptuno pleraque gens de nigro tauro, Trœzenii de fructuum primitiis sacrificant, Græci de cruribus taurorum: Vlysses ariete, apro & tauro litauit. Athenis autem licet octauo die mensis cuiusque Neptuno sacrum fiat, non tamen de tauro semper. Neque Apollini semper Græci tauro, sed multiplicis generis victima sacrificant. Namque Homero teste, alius tauro, alter ariete, aliquis hirco sacrum fecit. Ex bobus vero, vitulis & pecudibus, laudatissimæ vitulæ ad deorum placamenta habentur. Ideo Ioui à flamine omnibus Idibus bos candidus. & ex agro Falisco vel Menania immolatur. Namq; illos ad victimas farciunt, & deorum seruant supplicio. Bos

Sacrificiũ à Numa constitutum.

Fornacalia.
Græci.

Crithologus

Quirinalia.
Sua cuique deorum victima & sacra.

Iupiter prodigialis.
Sacra Neptuni.

Vitula.

tamen

tamen iugo subactus, sacrificio non est purus. Fœtus vero bouis trigesimo die, pecoris septimo, suis vero nisi decimo à partu die puri habentur: ideo sacrificiales dicti. Creditumque est, bouem quinquennalem, insignem Ioui victimam: & pecudes cum bimæ sunt, sacrificio maturas fieri. Lege autem Solonis de boue nulli deo sacrificari licet: quia cum animal sit innocuum, & agrorum cultui deditum in sacris mactari vetuit: quippe veteribus tantæ venerationis erat, vt æque capitale esset, bouem quam ciuem necasse. Ægyptii boues ruffas Typhoni mactant, Arabes pingues camelos in ara ignoti dei: sicut nupturæ virginibus camelo sacrificant. Heroibus vero tauro, capro & ariete litant. Fertur tamen Pythagoras præter à se instituta & præscripta quandoque bouem Musis, Ioui autem gallum albis plumis immolasse. Solida vtilia, nisi cæsis tribus hostiis, tauro, ariete & verre, pura non habentur, sed tamen vt hi omnes solidi firmique sint. Nam vitulos ad aras humeris hominum allatos, & claudicantes & cuius cauda ad articulum suffraginis non pertingit, non litare animaduersum est. Idque apud Ægyptios seruari tantis cæremoniis, vt linguam boui exerendo & caudæ pilos explorando, si vel vnum pilum nigrum repererint, hostiam tanquam impuram non admittant. Græcis autem tauri an puri sint, farina explorantur, caper ciceribus, capra frigida aqua. Ruminales quoque hostias nisi bidentes fiant, non esse puras consentiunt omnes. Ambaruale vero sacrum, nisi de porca fœcunda & grauida, aut vitula fieri non censueuit. Est autem sacrum ambaruale, cum arua & segetes solenni victima lustrantur. Eam victimam maturis frugibus ter circum arua ducere conuenit, omnesque post eam clamantes sequi: ex quibus vnus querna ornatus fronde, cum solenni saltatu, composito carmine Cereri decantabat laudes: ac postquam lacte, vino & fauo libassent, antequam fruges meterent, porcam Cereri immolabant: quæ præcidanea dicta est. Fuitq; memoriæ proditum, à suilli pecoris genere immolandi initium Romæ primum factũ, eo argumento, quod sus fœderibus & sponsalibus adhibetur, & in initiis Cereri mactatur. Et quamuis in sacris Cereris vinũ adhibere nefas sit, in hoc tamen sacro de vino libasse pontificales libri non vetarunt: quam quidẽ immolari ab eo, qui

Bos iugalis
Victima tẽpestiua.
Lex Solonis de boue non sacrificando
Heroibus quibus animalibus litabatur.
Hostia solida.
Ambaruale sacrum.
Porca præcidanea.
Immolandi initium Romæ à genere suillo.

Cybeli porca immolabatur. mortuo iusta fecisset, crimen admitti putabatur. Deorum quoque matri nullum sacrum nisi de porca, fieri permissum. Et lustrari exercitum nisi sue, oue & tauris, qui puri essent, non erat fas: *Exercitus lustratio.* qui postquam ter circum instructas acies ducti erant, præcedente pompa, & gressu composito, Marti immolabatur. In sacris deæ Phrygiæ, quæ Matuta & mater deum dicta est, cui *Galli.* galli execti membra secabant, cymbala pulsantes, porcam tanquam impuram hostiam Romani non admisere: apud cuius ædem supplicantes, filiis bona exoptare vetantur matres, nepotibus non vtique. *Sacerd. Bellonæ.* Bellonæ sacerdotes non animali hostia, nec victima, sed suo cruore sacrificant: gladios enim districtos vtraque manu tenentes humeros sibi & lacertos, tanquam phanatici, dissecant: hoc sanguine litari & crimina expiari putantes, ita vt pro vulneribus stipes recipiant. *Ægyptii.* Ægyptii Lunæ tantum & Libero suem, reliquis diis boues mares, vitulosque & anseres immolant: capram tamen, aut hircum nullo modo. *Britanni.* Contra vero Britanni, quibus leporem, gallinam & anserem in cœnis apponere, aut diis offerre lege vetabatur. *Iupiter Abretanus.* In Mysia Abbretani Iouis templum est, in quo suem comesse aut mactasse, scelus erat infandum & piaculare. Idem apud Phœnices, quibus per omne tempus suibus abstinere præcipitur. Fertur vero in Thessalia Castiniensis Veneris phanum fuisse, & aliud in Sida Pamphyliæ, & in aspendo Argiuorum, & Argis, in festo quod *Hysteria.* Hysteria dicitur: in quibus præter instituta moresque aliorum, sues mactare licet, cum in cæteris nullo modo fas sit. Solum apud Tussas in Ægypto, vbi Venus cornuta colebatur, vacca Veneri immolabatur: & in Nitrioti *Æsculapio.* cypræfectura, ouis. In Æsculapii sacris nisi capræ & gallinæ immolantur: hæque ad rem diuinam luteo rostro & pedibus, puræ non sunt: nigræ vero & imparibus digitis idoneæ. Astris & stellis volucres dicatæ fuerunt, Isidi anser, gallus Nocti & Laribus, nonnunquam porcus, sicut equus Soli & Marti, Lunæ taurus, Iunoni agna, Veneri columba, & capra Pani & Mineruæ, Dianæ vero cerua. Quanquam Libero vino, melle & lacte, interdum capro & hirco sacrum fieri nouimus, Mineruæ vero nihil caprini generis, sed vaccam aut boues iniuges: & Iunoni apud Lacedæmonios capram immolari, quare & αἰγοφάγος dicta.

Græci

Græci vero Mineruæ iuuencam sæpe indomitam auratis cornibus mactarunt. Pyrrhus tamen, dum splene laborantibus medetur, albo semper gallo sacrificauit. Soli vero in Apollonia oue, Pani & Syluano porco, nonnunquam lacte litabatur: Fauno agna vel hædo, Priapo asino. Obseruatum que à Massagetis est, vt reliquis diis posthabitis, Soli equum immolent: sicut à Sauromatis, vt equas diis patriis mactent. C. tamen Caligula eò vesaniæ processit, vt sibi tanquam numini sacro, fasianos, phœnicopteros & pauones mactari iusserit. Athenienses tamen annua solennia Mineruæ, non capra, nec boue, sed tauris & agnis exhibere solent. Persicæ vero Dianæ boue lampadis charactere notata: Tempestati autem pulla. Tradunt quoque in parte Aphricæ Mineruæ sacrum fieri, vt sine victima puellæ inuicem fustibus decernant. Persæ quoque equum Marti, Carmani asinum, Lusitani hircum, Latini picum, Lacedæmonii equum, frequentius canem. Sabelli taurum immolabant. Romani equum dexteriorem bigæ. Galli cisalpini verrem, diuerso quisque consilio rituque: ita vt a Phaselitis, quæ in Pamphilia gens est, piscibus salsis Marti & diis immoletur, & à Bœotiis copaide coronata, ab aliis thynno. Ad Opertanea vero sacra nigræ gallinę non videntur puræ. Fuere à. sacra Opertanea, quæ seorsum ab hominum conspectu in operto fiunt. Cereri, Apollini & Baccho capris sacrum fieri decere nonnulli putant: sicut Veioui, quem Apollinem dicunt, situ Romano capra immolatur: Herculi & Cereri XII. calēd. Ianuarias, sue, panibus, & mulso sacrum fit si tamen sus prægnans sit, aliter non habetur pura. Et in Fordicidiis, nisi prægnante boue pontifices litare non solent: qui etiam dies in Fastis Ordicalia dicuntur. Lares canum pellib. ideo ornantur: quia domus fidi custodes sunt, & alienis formidolosi, domesticis verò blandi, atque ad nocturnos strepitus soliciti, sicut canes, qui floribus & sertis, thure & fruge coluntur: quorum ædes in campo Martio ab Æmylio Regillo prętore dicata fuit. In quorum sacris id custoditur, vt libertini sacerdotes sint, qui Augustales dicti, nihilq; de sacrificio extra ædes mittatur foras, sed intra domesticos Lares omnia absumant: sicut cùm sacrum Vulcano fit, quod Proteruiam dixerunt, nisi victima, & quodcunq; superest, igni detur, sacrificium pollui putabant. Domesticis vero Laribus rerum

Soli. *Pani.* *Syluano.* *Fauno.* *Priapo.* *Massageta.* *Sauromata.* *Athenięses.* *Persica.* *Diana.* *Tempestati.* *Minerua.* *Opertanea sacra.* *Baccho.* *Veioui.* *Herculi.* *Fordicidia.* *Ordicalia.* *Lares.* *Sacra Larium.* *Proteruia.* *Domesticis Laribus.*

rerum dabantur primitiæ, sæpe etiam porcus: tametsi hostilibus Laribus, quòd ab his hostes arcerentur, sæpè immolauit antiquitas. Gynæciæ Romani pro his, qui domi nascuntur, canem immolant: sicut Græci Proserpinæ, & Dianæ Sabei. *Gynæcia.* Est autem Gynæcia, quam Romani Romam deam vocant, quæ ex corruptilibus generationes facit: cui quum res diuina fit, optant nemini bonum euenire qui domi nascatur. *Lupercalia.* In Lupercalibus carnem immolari mense Februario, quia lupo canis infensus est, & in expiationibus cane litiari legimus: *Canicula sideri.* atque ad placandum Caniculæ sidus frugibus inimicum, etiam mactari canes: quas, si ruffæ non sunt, puras non putarunt: quod sacrum, Canarium augurium nuncupant. *Pro frugibus* Pro frugibus quoque & pecoribus, vt rubigo auertatur, lactenti catulo sacrum fieri conuenit. Idque Rubigalibus per Quirinalem flaminem sacrum extra vrbem fieri, in quo super exta canis thus & merum infundere mos erat: quos etiam catulos recens editos, tam in adiicialibus quàm deorum cœnis sæpe adhibuere. *Marti.* Apud Lacedæmonios Marti immolabatur canis. *Bœotii.* Et Bœotiis, cane in duas partes dissecto per medium, iræ expiario fuit. *Cares.* idem & Caribus, vt exta canis diis offerre in vsu haberent. Viuas etiam canes cruci affigi, atque inter ædes Iuuentutis & Sumani, singulis annis ansere insidente, deferri vulgo proditum est: quæ crux nisi ex sambuco fieret, sacrum ritè fieri minimè putarunt. *Isidi.* Isidi anser propria victima dicata est, *Plutoni.* Plutoni taurus, *Proserpinæ.* Proserpinæ iuuenca: *Auerno.* & bos fuluus Auerno. *Erebo.* Vlysses verò apud Homerum ariete & oue nigra Erebro sacrificauit. Sed nec sementem administrari, nec oues tondere, nisi catulitio prius fieret, vllo modo licuit. *Sacra Cereris absque vino.* Vinum in sacris Cereris adhibere nefas est. Primitias verò frugum Cereri, vinum verò nouum Baccho dare conuenit: quibus vesci, priusquam sacerdotes illa libassent, minimè fas erat. *Rumina.* In sacris deæ Ruminæ inferre vinum, expiatione dignum fuit: quippe illi sacrum facientes, hostiæ lac, non vinum inspargebant. *Floræ.* Et in sacris Floræ, quam Bonam deam nuncupant, cùm vinum libant, lac fuisse dicunt. *Vestæ.* Vestæ quoque non vino, sed de Numicio flumine libatur, quibus diebus mense Iunio molæ frumentariæ & asini sertis & pane coronantur: ad cuius templum iuxta forum, nisi nudo

nudo pede accedere non conuenit: ſicut in ædem Dianæ apud Cretenſes, quam Britomartam nominant. Proditumque memoriæ eſt, Romulum nunquam vino in ſacris, ſed lacte libaſſe. Athenienſes quoque Mnemoſynæ, Auroræ, Soli, Lunæ & Vraniæ, non vino, ſed aqua melle diluta ſacrificant. Vbi verò in ſacris vina libare diis neceſſum erat, ex Græca & imputata vite, ſeu fulmine tacta, aut quæ vulneratis pedibus calcata, vel immunditie polluta fuerat, aut iuxta quam homo laqueo pependerat, quæque circumciſis vinaceis profluxerat, vina libare diis infauſtum erat. Thaſiis verò, nisi vino libanto, odore thuris, diis prolibabatur & in Aſopo in æde Eumenidum niſi mulſo libare, & pro coronis floribus vti permiſſum. Victimæ maiores dum immolantur, auratis cornibus procedunt: minores, coronatæ offeruntur. Eſt quoque obſeruatum, vt ſi cum vinum hoſtiæ fundendum foret, potius molam aut fruges in caput ſpargerent ordine præpoſtero: aut ſi cum hoſtia ad aras ducitur, vehementius fuiſſet reluctata, oſtendiſſetque ſe inuitam altaribus admoueri, vel ab ara aufugiſſet, vel percuſſa mugitum dediſſet, aut in aliam corporis partem, quam oporteret, cecidiſſet, piaculare ſacrum & triſte auſpiciū faceret, quaſi inuitis diis offerri videretur. In qua re animaduertere licet, apud Hermonienſes boues præferoces facili ductu à miniſtra ſacrorum peruetuſta muliere, ſponte ad ſacrificium duci & immolari. Iones tamen contra inſtituta moreſque ſacrorum, tunc maximè hoſtiam litare, & diis gratam fieri putabant, cum inter immolandum taurus mugitus daret. Funeſtamque familiam, aut hominem funere pollutum, nec ædes deorum dedicare, nec publica ſacra facere poſſe liquet, niſi in Lemuralibus & Parentalibus: in quibus inferis diis dare inferias vſus obtinuit: quo tempore ædes deorum clauſæ iacent. In Lemuralibus fabam noctu iacere vſurpatum eſt, Lemures ſe ex domo eiicere clamantes, quam nigram eſſe conuenit: ipſamque lotis manibus, & pede nudo per ora verſare, & poſt terga reiicere, æriſque tinuitum facere, vtque Lemures faba redempti, domo abirent, nouies orare. Idque Maio menſe tribus noctibus fieri, donec ſolutis religione animis, manes expiatos ducerent. In parentalibus aſſemere

Qualia vina libabantur diis.

Thaſii Eumenides.

Maiores & minores victimæ.

Signa triſtis auſpicii.

Hermionenſes.

Iones.

Lemuralia.

Parentalia.

Cœnæ ferales.

Fœminini generis victimæ potiores.

Ægyptii.

Romanorũ mos.

Victimæ fictitiæ.

Thucydides lib. I.

Dii manes.

assumere fabas vsus obtinuit, sicut in priuilegiis cicer. Ac ferales cœnas, lentesque & offas ad sepulchra illorum ferre, quibus parentare ius erat: quæ etiam Feralia à ferendis epulis dicta sunt, quas in defunctorum sepulchris super nudam silicem apponebant. Notatumq; fuit in omnibus sacri, fœminini generis victimas esse potiores: itaque si per marem litari non poterat, fœmina succidanea dabatur, non e contra. Nam si per fœminam hostia minimè perlitatum foret, succidaneam adhiberi non licebat. Apud Ægyptios secus, quibus fœminam hostiam immolare est habitum nefas, barbatis quoque circa montem caucasum, & apud Derbices Persicam gentem, fœmininum animal victimam dare, aut eius carnibus vesci, sub graui documento vetabatur. Si tamen primis hostiis non litassent, aut si primum negligentia vel casu non rectè initum aut curatum sacrum foret, illas denuo augeri & sæpius ad expianda numina permittitur, donec ritè perlitatum animaduerterent. Illud quoque non omittendum, consueuisse Romanos pro rebus quas citò expediri cuperent, ætate grandioribus hostiis: vbi vero rem agere vellent & produci, iuniori victima sacrificare. Vnamque hostiam nunquam duobus diis aut incertis, sed certo numini immolare, superisque impares, inferis vero pares. Quotiesque aliquid inuentu rarum aut difficile sacrificio adhiberi oporteret, illud cera vel pane effictum apponere satis, simulacraque eiusmodi ficta & commentitia, ac si ipsa res repræsentaretur, eandem vim vigoremque habuisse: id quod à Græcis obseruatum comperimus. Cum enim Cyziceni nigram bouem Palladi quotannis immolarẽt, & pressi obsidione, bouem comparare nequirent, ex frumento illam effinxere, eoque pacto persoluto voto numen expiarunt. Athenienses quoque in festis Iouis Milichii, quæ Dialia vocant, extra vrbem sæpe non veras victimas, sed commodè effictas obtulere. Vtque si pro infantibus immolandum foret, non grandis, sed minor hostia mactetur. Notatumpue: & illud est, in deorum Manium sacris auersa & tristia auspicia, aut dira & nefanda, magis fausta & fœlicia esse, itaque in his sacris potius est non litare, quàm litare.

Quæ origo censorum, quæve potestas & ex quam paruis initiis in quantum magnitudinis devenerit.

CAPVT XIII.

CENSORVM origo licet à paruis initiis orta, eo tamen creuit, ad tantumque fastigium deuenit, vt morum disciplinæque Romanæ, decoris dedecorisque discrimen, vectigaliaque, & publicorum locorum priuatorumque arbitrium, sub illius cura & potestate foret: totiusque reip. circa morum disciplinam supremum ius haberet. Fuere enim M. Geganio Macerio iterũ, & T. Q. Capitolino quintum Coss. primi censores suffragiis populi creati Papyrius Semproniusque: tametsi Seruium Tullium, à quo iura militiæ constituta sunt, primum censorem fuisse nonnulli credant, quod pop. Romanum primus censuisset. Qui magistratus etsi à principio quinquennalis, postea à Mamerco Æmylio dictatore cautum fuit, vt annua & semestris censura foret. Cuius rei causa ipse Æmylius, quod veterem cẽsuræ statum citra præfinitum minuisset, à proximis censoribus tribu motus, & ærarius factus est. Ad quam licet à principio admitterẽtur patricii solum, postea P. Philone dictatore alter censorum, deinde Q. Pompeio & Marcello Coss. vterque ex plebe censores creati. Demum eo dignationis venit, vt nisi clari illustresque post triumphos & consulatus illam expeterent. Hi ergo censendi populi & lustri faciendi causa ab initio creati, eo processere, vt maximarum mininarumque rerum, præcipue circa morum disciplinam cogitationem, animaduersionemque haberent. Nam de iuramento cognoscere, & in periuros animaduertere, epularũ sumptus cohibere, senatores legere & cooptare, summotis indignissimis, & honestissimis allectis: principem senatus constituere, immeritosque propter turpitudinem sordesque vitæ, senatu vel tribu amouere, notisque & ignominiis afficere aut in Ceritum tabulas referre, etiam ædilem quæstoremque: tum illos qui agrum male colerent, aut incuriose haberent, perditosque & prófusos nepotes, parumque honestis moribus viuentes, aut verbis inciuilibus loquentes, ærarios facere, censoriæ potestatis erat. In quo id fuit seruatum, vt motis é senatu notas ascriberent, & demerita notarent, quod lege censoria cauebatur, cuius verba ascripsi: Censo-

Censores primi.

Censura initio quinquẽnalis, postea annua.

Censorum munus.

Censores populi soboles familiasq; censento, pecuniasq; vrbis templa, vias, ærarium, vectigalia tuentor, populique partes in tribus distribuunto, & pecunias in ciuitatis ordines partiunto, equitum peditumq; prolē distribuunto. cælibes esse prohibento, mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquunto: bini sunto, magistratum quinquennium habento, reliqui magistratus annui sunto, eaque potestas semper esto, & infra. Referebant enim censores in Ceritum tabulas, illos quos ignominiæ causa suffragiis priuabant: qui quidem censores ciues sic notabant, vt qui senator esset, ob crimen eiiceretur senatu: qui eques, equum publicum venderet: qui vero plebeius, in Ceritum tabulas referretur. Obseruatumque, vt quem censores senatu amouerent, nota quoque & ignominia perstringerent: eaque quæ ad publicam disciplinam pertinerent, lege edita statuerent. Denique eo dignationis venere, vt omnium magistratuum principem locum tenerent: ad eamque nisi viri consulares & maximis functi honoribus, admitterentur nulli. Quin etiam vitam singulorum & mores inquirere: exceptisque consulibus, præfecto vrbis, rege sacrorum, & Vestalibus virginibus, circa disciplinam morum in omnes magistratus censere & animaduertere poterant. Quæ censura apud Siculos quoque magni nominis fuit: nam cum omnes Siculi ex censu tributa conferant, omnis potestas æstimationis faciundæ censori permittitur. Hanc etiam institutionem Carthaginensibus fuisse accepimus, vt illi præfectum morum & vitæ magistrum habeant: quem ferunt in Hamilcarem animaduertisse: congressumque cum Hasdrubale tunc in primo flore ætatis vetuisse, quia multi obloquebantur, quod parum integra fama essent. Apud Argos vero, si quis in re quærenda negligens foret & remissus, aut si desidiosum & segnem viderent, rationem vnde victum quæreret, apud magistrum qui loco censoris erat, reddere cogebatur. Quod Areopagitæ Athenis sæpe exequuti sunt, vt quid quisque Atheniensium ageret, & quo quæstu viueret, magna cura inquirerent. A Nabathæis senatum legimus, vt negligens & remissus, qui opes paternas minuisset, pœna mulctaretur: cui vero res esset auctior, donaretur præmio. Id quod Draconis lege cauebatur, vt

Censores in quos magistratus censebant.

Siculi.

Carthaginenses.

Argi.

Negligens mulctatus.

qui

qui ocii damnatus esset, capite lueret. Amasis quoque Ægyptii rex inter cætera constituta, præcipua lege cauit, vt vitæ rationem prætor à quocunque exquirat, vt si quis turpi quæstu viueret, velut facinorosus noxam lueret. Quam legem Solon imitatus fertur, præcipuè cauendo, vt qui malis artibus degeret, cuique otio periret dies, pœna afficeretur. Cuius rei causa Massilienses, veteres sacrificulos, qui quæstus causa sacra circunferebant, suis oppidis exegere, ne religionis prætextu otium sectarentur & luxum. Quin etiam de paupertate, orbitate & cœlibatu quærere & contumaces plectere, censorum munus erat. Furius Camillum quum censuram ageret, vt exhaustæ ciuitati propter assiduas bellorum clades, ciues suppeterent, legem de maritandis ordinibus tulit, qua inter cætera pœnis coërcuit illos, qui viduarum nuptias, quarum viri bello ceciderant, deuitarent. Eos verò qui ad senectutem cœlibes peruenerant, æra pœnæ nomine ad ærarium ferre iussit. Quam legem Q. etiam Metellus Numidicus iterum in censura promulgauit. Ædes quoque sacras, vias, aquæ ductus, & loca publica facienda locare, aut aquarum fluxus dare & inhibere poterant. Siquidem Cato Censorius aquam publicam, quæ in priuatas domos & hortos deriuabatur, inhibuit, & porrecta in publicum ædificia demolitus fuit. Vectigalia quoque & portoria noua statuere, & vetera exigenda mandare, illaque publicanis & conductoribus locare non vetabantur. Ea tamen proscribere, nisi Romæ & accito populo, eiusque placito & assensu, ac publico præcone consulto, & nisi calend. Martis, quibus vectigalia locantur, censori facultas non erat. In quo fuit animaduersum, post Pauli Æmilii triumphum, quem de omni Macedonia habuit Perse deuicto, vsque ad Hircium & Pansam consules, populum Romanum vectigalium collatione & tributo vacasse. Is enim tantum auri & argenti ex manubiis in ærarium tulit, vt tributorum collationem & onera leuarit. Etiam de ære alieno cognoscere censoriæ potestatis erat. Animaduersum tamen est, de nulla re censores, quam de iureiurando seuerius iudicare consuesse, quodque posteriores priorum decretis plerunque non stetere, sæpiusque illa resciderunt & antiquarunt. Post aliquot verò ætates Romani

Sacrificuli à Massiliensibus eiecti.

Lex Camilli de maritandis ordinib⁹

Cœlibatus mulctatus.

Proscribere vectigalia soli censori non licebat.

Æmilii manubiæ opimæ.

De ære alieno.

De iureiurando.

Censorum potestas diminuta.

mani nimium potestatem esse rati, mucronem censorium multis remediis retuderunt, & ne impunè insolescerent, censuræ extenuatis viribus, grauibus edictis coërciti sunt. Quare P. Claudius in tribunatu plebiscito sanxit, ne quem censores notarent, nisi antea legitimè accusatus, & vtriusque censoris iudicio damnatus foret: in tantum, vt Metello censori, quod minus iustè pœnam irrogasset, aqua & igni interdictum fuerit. Diuus verò Claudius, dum censuram ageret, illum nisi sua voce & sine patrocinio vitæ rationem reddere passus fuit. Clara quoque censura fertur Appii Claudii, & Claudii Plancii, qui viam Appiam è Roma Brundusium strauit, & aquam quæ Appia dicta est, inuehendam curauit. Tametsi C. Græcum in tribunatu vias perpurgasse, & itinera imperuia muniuisse, singulisque miliaribus lapideas columellas statuisse, & Scaurum Æmylium vsque Sabatios, M. que Lepidum, & C. Flaminium in consulatu Ariminum vsque, & deinde in Aquileiam strauisse legamus. Julius quoque Cæsar commissa sibi Appiæ cura, dum illius refectioni vacat, magnas opes effudisse fertur: quam postea collapsam Augustus sibi muniendam desumpsit, reliquis triumphalibus viris delegatis, quas præcipuis operibus ornarunt. M. verò Æmylius consul pacatis Liguribus, viam à Placentia vt Flaminiæ committeretur, Ariminum vsque strauit: & Flaccus in censura viam per Formianum montem perduxit. Fuit quoque inter celebres Latina & Valeria, altera vsque Sinuessam, altera ad Marsos. Nam Salaria & Nomentana haud multæ longitudinis per Sabinos constratæ sunt. Indis fuit in vsu, vt per consiliarios purgentur viæ, quibus per dena stadia singulos lapides locare, & diuerticula ac distantias adnotare negotium erat. Athenis verò viarum curatores vniuersæ ferè ciuitatis administrationem habebant. Magni quoque exempli censura fuit Fabii Gurgitis, qui licet defamatissimus, postea ætate grauis censuram seuerissimis moribus egit: sicut L. Lentuli, qui repetundarum accusatus, haud multò post censor sanctissimus euasit. Præ cæteris M. Catonis censura apud omnes ordines plus nimio tristis & vehemens habita est; quare præcipua flagrauit inuidia, quod inuicto animo esset, & inflexibili. Illud quoque notatum

Censura clari.

Indi.

Athenienses.

est,

est, solere censores nouos milites, & eos qui supra septimum & decimum annum equo merere debuissent, nec litassent, ærarios facere. Quare M. Attilii Reguli, & P. Curii Philonis præclara censura numeratur, quòd iuuenũ Romanorum duo millia, qui Hannibale Italiam peruastante, quadriennio militiam detractassent, inter ærarios retulerunt, suffragioque & comitiis priuarunt. Eis quoque qui parum idoneè militarent munusve facerent, equum adimere, illisque arma & equum vendere: alios ætate & viribus habiles ad militiam cogere & sacramento adigere aut equum publicum dare, officii censoris erat: quòd à Solone olim constitutum ferunt, qui eadem pœna afficiendum putauit eum, qui militare nollet, & qui aciem desereret, quive in acie timidus & ignauus esset. Etiam equitatum recensere, alios qui legitima stipendia fecissent, militia amissos facere, aut numeratis stipendiis cum laude missionem dare, vel equum deferre illis qui militaria munera obiuissent: nonnunquam si crimen exposceret, reum capitis agere poterant: quippe M. Fabius censor seuerior & durior, Fabium Buteonem filium furti insimulatum capitis reum egit, & vltimo affecit supplicio. Et quanuis qui consulatus, dictaturas, & alios gesserant magistratus, ad censuram admitti solerent, plerunque tamen ædilitate, qui nec prætor, nec consul fuisset, gradum ad censuram fecisse comperimus, præcipuè quum anteacta vita plena grauitatis foret. Crassus Licinius, nec præturam antea nec consulatum gesserat, ad censuræ honorem ex ædilitate euectus fuit, quam vnà cum pontificatu gessit. Ac licet ex duobus consulibus altero defuncto, collegæ subrogando haberentur comitia, alterque consul in defuncti locum cooptaretur: tamen ex duobus censoribus altero desito, alium subrogari non licebat. Quod C. Iulio censore mortuo, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam sibi subrogarat, religio inuasit, & piaculare fuit, quia eo lustro à Gallis vrbe capta est, ne in demortui locum censor subrogaretur. Itaque censore vita functo collegam magistratu abire oportebat. Quanuis Appius Claudius Cæcus, contra mores institutaque maiorum, collega se magistratu abdicante solus censuram gere-

Censorum munus & potestas.

De hoc item lib. 2. c. 13.

Censores ante consulatũ.

Notandum hoc.

Claudius solus censuram egit.

re non dubitauit. Hoc quoque adnotasse non pigebit, licet omnibus magistratibus circa morum disciplinam censura præmineat, tamen tribunatui plebis & ædilitati illam quandoque cessisse constat. Ideò P. Furio & M. Attilio censoribus, ab Appio Metello tribuno plebis, quòd quæstorem eum proximo anno tribu amouerant, & ærarium fecerant, diem dictum, ipsosque in vincula duci iussisse comperimus. Nec minus de P. Sempronio plebis tribuno, qui Appium Claudium censorem, nisi collega intercessisset, in vincula duci iusserat, compertum est: quod profectò non fecisset, si id sibi iure sacrosanctæ potestatis facere non liceret. Quanuis postea consensu senatus res discussa fuerit, ne tribunitio furori censura obnoxia foret. Fertur tamen Domitius Nero, Neronis auus, dum ædilitatem gereret, adeò procax & animi immodicus fuisse, vt L Plancum censorem via sibi cedere coegerit, Illud quoque non præterierim, quòd inter opera censoria in primis cibaria anserum, qui peruigilem curam gerunt in Capitolio, quòd olim fuere vrbis custodes & imperii: Iouemq; miniandum: ex vectigalibus verò lacus Lucrinus eruendus boni ominis causa, locari consueuit: quibus censoribus incumbebat locationis leges dicere. Sicut Athenis Apodectæ, qui collationibus & vectigalibus præerant, quorum iudicio quicquid controuersiæ erat in publicis collationibus, decernebatur. Quodque cura horologii inter opera censoria non in postremis erat. Atque in delectu, censionesve, primi Valerii: Silirini, & Statorii priuilegio honoris nominantur. Quodque hi qui censoria nota antea notati fuere, licet censores possent creari, & quo minus crearentur, censoria nota minus officiat: tamen hi qui censuram gessissent, quanuis laudabiliter, iterum censores creari, aut ad munus censorium admitti nullo modo poterant. Idque exemplo C. Getæ, qui à L. Marcello & Cn. Domitio censoribus senatu motus, & ignominia notatus, haud longo post interuallo, oblita memoria dedecoris, & permulsis ciuium animis, ad censuram euectus fuit. Illud quòque non abs re fuerit dixisse. Tiberii tempore magnis contentionibus actum in senatu, vt non modò censura, sed reliqui magistratus quinquennales forent,

Tribunorũ pleb. & ædilium in censores potestas

Domitii Neronis in ædilitate procacitas.

Censorum munera præcipua.

Apodectæ.

Censorem bis eundem creare non fas erat.

forent, & nisi quinquennio singulo comitia magistratuum fierent: quæ res primùm dilata, mox perpetuo silentii obliterata fuit.

Quid sit apud Jureconsultos cœnaculariam exercere, quid catadromus, quid cloaca, quid sphæristerium, & quid hypocausta.

CAPVT XIV.

IN circulo Jurisperitorum mutuò sermocinantium, præsente me, quæsitum est à notæ facundiæ viro, quid sit cœnaculariam exercere. Siquidem ab Ulpiano, titulo de his qui deiecerunt, dictum fuit: Si quis cœnaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum verò pluribus locauerit, si ex eo cœnaculo deiectum effusumve quid fuerit, omnes teneri, quum ex mediano cœnaculo deiectum probaretur. *l. si verò. §. sed si quis ff. de his qui deiecerunt.* Et tametsi nonnulli diuersa sentirent, ancipiti contentione distracti, dixi ego, quantum comminisci potui ex Varronis autoritate, cœnaculum, superiora ædium, ad quæ scalis ascenderetur, dici: quæ pars inquilinis, & his qui domos conducerent, locabatur. *Cœnaculũ.* Fuitque moris prisci, vt plerique ex ædibus modicum quid sibi reciperent, superiora verò domus inquilinis locarent. Fuisse enim Romæ ædificia frequentia, pluribus cœnaculis constructa, edita in altum, quæ postea ab Augusto certa sub taxata mensura cohibita sunt, multis testimoniis probatur. Cœnaculariamque exercere eum dici, qui eiusmodi negotium ageret, locareque inquilinis domorum cœnacula consuesset. *Cœnaculariam exercere quid.* Græcis verò contrà: nam superiora domus & altera penetralia sibi recipiebant: ad inferiora autem vestibula, & sub porticu, Homero teste, hospites diuertebant. Censuit ergò Ulpianus, si cœnaculariam exercens, hoc est, curam gerens eiusmodi cœnacula locandi, modicum quid ex hospitio sibi retinuerit, residuumque pluribus locauerit, si ex cuius cœnaculo deiectum quid esset, in notitiam non venit, omnes qui incolerent, vna actione teneri, contraque singulos agere licere: *Cœnacularia.* dicique cœnaculariam à cœnaculis, sicut sagariam à sagis, de qua Jureconsultus sexto & decimo digestorum libro mentionem fecit, quando scil. saga, & id genus vestimenti mercatur quispiam, quò pluris distrahen- *Sagaria. l. 17. ff pro socio. l. cum duob. §. quidã sagariã.*

 do lu-

Camelaria. Camelaris. Vecturam facere. l. numerum. § Camelaria ff. de mun. & hono. sunt verba Pauli allegata per Jabolen. in l. penult. ff. de act. furt.

do lucrum faciat. Sic camelariam dixere camelorum curationem, & camelarios camelorum curatores, quod munus personale est: de quibus apud Jureconsultos de muneribus fit mentio frequens: & qui vecturis victum quaeritabant, vecturam facere dixerunt. Rursus quaerebatur, quid signent illa Labeonis verba de actionibus empti, dum inquit: *Quod si periculosam rem antea seruus facere consueuerat, vt si per catadromum curreret, vel in cloacam se demitteret, tuque vendito à te seruo id imperasti quod sine periculo exequi nequibat, censuit Paulus teneri venditorem ob necem damnumve, si quam in perniciem seruus incurrisset.* Quid catadromus, & quid esset cloaca, quaerebatur. Respondi catadromum decursionem dici, spatiumve in quo agitarentur praecipiti cursu, ἀπὸ τοῦ δρόμου, per quem seruus currendo, vel in cloacam se demittendo, nimium vitae periculum adibat. Quippe curru vel equi impetu, dum incautius subit, obteri, vel in cloacam mergi poterat. Fuisse enim cloacas Romae in ingentem altitudinem depressas, receptaculum omnium purgamentorum vrbis, à Prisco Tarquinio primùm, mox à Superbo, & demum interiecto tempore à M. Agrippa profusis sumptibus, & magna mole constructas, authores tradunt: per quas septem amnes quasi sub vrbe pensili solida structura raperent omnia, & auferrent: ad quas non sine vitae periculo descensus erat. Neque dubium, quin seruus vix sine noxa per catadromum currere, vel in cloacas descendere poterat. Tertia fuit quaestio, quid signent illa Ulpiani verba titulo mandati, quibus Aurelium hospiti suo medico mandasse dicit, vt in hortis suis sphaeristerium & hypocausta, suae valetudinis causa, Rauennae construat. Quid esset sphaeristerium, & quid hypocausta, ambigebatur. Cumque censerent ex interpretis authoritate, locum amoenum dici sphaeristerium, hypocausta verò subterraneum, & alia imperitissimè: tandem quum certaretur sententiis, ex Plinii & aliorum authoritatibus compertum est, sphaeristerium locum fuisse circularem, qui plures capiebat circulos, & spatia variis lusibus distincta, à sphaerica figura dictum, demulcendi laxandique corporis, & animi remittendi causa, à summis viris & magnis honoribus functo, intra aedes, nonnunquam in thermis

Catadromus. Cloaca Romana. l. si quis mihi ff. mand. Sphaeristerium.

mis extructum. Erant enim loca deambulationi, quieti & cursui, tum luctæ, iaculationi & palæstræ accommoda: Sicut trigon locus triquetro similis, vbi pila exercebantur & ludo, Græcis frequens erat. In hoc enim ad valetudinem tuendam diuum Vespasianum remisso à negotiis animo membra defricare solitum, Suetonius memorat: & Alexandrum Seuerum, teste Lampridio, in sphæristerio luctari & currere, ac molliter exerceri accepimus. Hypocausta vero cubiculum dici vndique occlusum, in quod aër non admittitur, sed igne accenso, feruore atque æstu vaporat intus, nec foras diffunditur calor, dictum ἀπὸ τοῦ ὑποκαίω, quod est succendere, quasi vaporarium, quod caloris asseruandi causa fit. Censuitque Ulpianus tertio de legatis, quicquid comburendi causa, siue ad balnei calefactionem, siue ad diætarum hypocausta paratum foret, ligni appellatione contineri. His enim hypocaustis propter frigora, quibus maxime obnoxii sunt, Germanos, & eos, qui gelidissimam plagam incolunt, ac loca assiduo niuis casu inaccessa, vti frequenter inspicimus: in illisque versari duro tempore anni, ibique epulari, ac seria & iocos agere. Hodieque eiusmodi hypocausta in nostro orbe, Germanorum more, in difficultate hyemis ac gelida & niualii die à multis incoli videmus.

Trigon.

Hypocausta.

l. ligni §. lignis ff. de lega. 3.

Solere futuras calamitates multò ante signis præmonstrari, & miraculum quo vastitas regni Neapolitani prædicta fuit.

CAPVT. XV.

SOLERE Deum immortalem, quum aliquid diri vel aduersi immineat, id portentis & prodigiis futurum ostendere, venturasque calamitates signis minisque cœlestibus præmonstrare, & ipsi nouimus, & à non contemnendis autoribus relatum accepimus. Quo tempore Tarquinius regno pulsus fuit, satis constat imminens exitium canem eloquutum fuisse, serpentemque latrasse: quo portento perniciem & exilium sibi mox futurum ostensum est. Crœso Lydorum regi, quando id concidit regnum, natum filium semestrem articulatè loquutum, diro & prodigioso euentu, fatalem calamitatem quæ postea sequuta est, præsignasse dicitur. Gallis etiam Senonibus ad vrbem properan-

rantibus, in noua via, vbi Alloquutionis postea templum fuit, vocem auditam quæ Gallos aduentare diceret, inter exempla relatum est. Sed ne infinitas species, & nimis vetera ab vltima origine percensere videar, patrum nostrorum memoria euidentissimis ostentis, antequam in Ponto Byzantium ab immanissimis Turcis terra marique oppugnaretur, quo excidio quanta calamitas, quantumque vulnus Christianæ Reipubl. illata fuerint, nemo ignorauit: compertum est, apud Comum citerioris Galliæ vrbem, vrgente ad occasum die, ingentem canum multitudinem per aëra ferri: postque diuersorum pecorum armenta, species peditum primò leuis armaturæ: deinde hastatos scutatosque subsequi, equitesque in turmas diuisos ingenti instructa acie prosequutos, horis fermè tribus imaginem aduenientis exercitus præbuisse. Demum corpore procero immanem & formidabilem hominem supra quam dici possit, veluti exercitus ductorem, terribili equo insidentem, processisse, aliaque ludibria oculorum per inane apparuisse, ingentium malorum prænuncia, donec nocte appetente, visio omnis illa dilapsa est. Quæ ostenta futurum excidium, cædem & calamitatem, quæ postea vrgentibus fatis sequuta sunt, præsignasse nemo dubitauit. Sed quos nos recenti exemplo experti vidimus, profectò haud minus est. Quum florente fortuna Ferdinandi I. Regis Aragonii, vrbs Neapolitana & regnum nullis adhuc belli calamitatibus premeretur, satis constat Cataldum sanctum virum, qui abhinc annis mille pontifex vrbi Tarentinæ præfuit, quemque patronum Tarentini ciues venerantur & colunt, nocte intempesta ministro sacrorum cuipiam tunc sacris initiato, & in casta religione educato, semel atque iterum in somnis apparuisse, admonuisse, vt libellum à se conscriptum, quem in abdito loco viuens abdiderat, in quo diuina arcana scripta erant, effodere, & protinus ad regem deferri curaret, qui quum parum fidei somnio dedisset, eadem sibi per quietem sæpius obuersata specie, quum primo diluculo solus moraretur in templo, ipsum Cataldum qualis erat olim dum in vitâ ageret pontificia veste & infula amictum, eidem ministro planè vigilanti apparuisse, & prædixisse, vt postera luce quum primum posset, libellum à se conscriptum, in abdito loco

Visio belli Turcici.

S. Cataldus.

loco, quem in somnis prædixerat, conditum effodere & regi deferre ne cunctaretur, pœnam, nisi fieret, grauiter comminatus. Postea luce solenni pompa ministrum cum populi comitatu ad latebram, in qua longissimo æuo libellus latuerat, processisse: eumque plumbeis tabellis obsignatum, & clauis obseratum inuenisse, satis constat. In eo certum est, futurum regni excidium, miserias, calamitates, & luctuosa tempora, atque instantia mala, quæ postea sequuta sunt, regi prædixisse. Id quod experimento docti, magna mercede persolutum vidimus. Siquidem tanta vis diuinæ prædictionis fuit, vt haud multò post ipsum Ferdinandum seu Deûm ira, seu fato insuperabili, quod vitari non potuit, in primo belli apparatu è vita constet excessisse, Carolumque Gallorum regem ingenti coacta manu, innumeris copiis Neapolitanum omne regnum inuasisse, Alfonsumque Ferdinandi primogenitum, post patris obitum vix regno assumptum, regno orbatum, turpi fuga velut in exilio diem suum obiisse. Mox ipsius filium Ferdinandum iuniorem summæ spei adolescentem, miri erga omnes studii & fauoris, cui rursus regnum debebatur, misero & fatali bello implicitum, in ipso ætatis flore immatura morte præuentum, occubuisse. Postea Gallos & Hispanos communicato imperio, & æquato regni iure, fugato Frederico altero prioris Ferdinandi filio, qui mox regno successerat: admotis hostiliter legionibus, & ampliore exercitu denuò regnum inuasisse, sacra prophanaque occupasse, bonorum direptiones fecisse: vrbes, villas, vicosque omni belli clade peruastatos, multa fœda & indigna passos, Oppida quoque & municipia cædibus & rapinis plena, prouinciasque hostilem in modum conquassatas, & in extremum discrimen adductas, incendiis & stupris, ac si quid vltra malorum est, passa fuisse, eundemque regem nondum functum fatalibus malis, post euersam domum, & tot vrbium clades, cum coniuge & liberis regnum depulsum, domo & fortunis relictis, in inimicorum manus supplicem venisse, ibique morbo & tabe confectum, è vita tandem excessisse: donec ad hæc tempora, in quibus formidare non desinimus, & an satis piamenti pœnarum adhuc pensum sit, ignoramus, peruentum est.

Qui duûmuiri, triumuiri, quatuoruiri, quinqueuiri, septemuiri, quindecimuiri, & centumuiri fuerint.

CAPVT XVI.

Duûmuiri. DUÛMVIROS sacris faciundis, qui carminum Sibyllæ, & sacrorum pop. Ro. placandæque & auertendæ deûm iræ, antistites erant: quique quoties prodigia nunciarentur, adiri solebant: à principio binos fuisse accepimus, à Tarquinio institutos: quorum alterum M. Attilium, quod arcana Sibyllæ promulgare, & palàm facere ausus fuerat, velut patricidam insutum culeo, proiecit in mare. Lapsis deinde temporibus, à Sextio & Licinio trib. pl. cautum fuit, *Decemuiri.* vt pro duûmuiris sacrorum, decemuiri crearentur, quinque patrum, quinque plebis: mansitque hic numerus ad *Quidecimuiri.* Cornelium ferè Syllam, quo tempore quindecimuiri, qui sacris faciundis, supplicationibus & lectisterniis præessent, quique placamenta deûm & expiationes ediscerent, officiaque cæremoniarum exequerentur, librorumque & *Sibyllæ libri.* carminum Sibyllæ curam agerent, primùm creati sunt. Qui quidem libri à Tarquinio Superbo ære magno coëmpti, ad Cornelium vsque Syllam mansere incolumes: tunc enim incenso Capitolio quum omnia perflagrarent, ipsi pariter absumpti fuere. Siti enim erant in Capitolini Iouis templo, in arca lapidea loco subterraneo, magna cura studioque seruati. Tametsi ad Augusti tempora superfuisse, eosque sub Palatini Apollinis basi conditos stetisse, Suetonius Autor sit, vbi vnà cum Martiorum carminibus, & Pagoës nymphæ, quæ Thuscis artem scripserat fulguritatum, seruabantur. Eam verò Sibyllam putant Erythræam, cui nomen Herophila. Alii post Herophilam Erythræam vixisse arbitrati sunt, quæ mulierum prima cecinit oracula. Fuit enim Alexandri tempore. Nam Delphicam ante Troiana bella vaticinatam, & pleraque Homerum operi suo carmina accommodasse ferunt. Alii Cumanam, quæ Amalthæa dicta est, dicunt fuisse. Præ*Athenais.* ter quas fuere vaticinio insignes mulieres, vna Athenais *Sabba.* nomine: apud Hebræos Sabba, apud Chaones Phaen*Phaennis.* nis, Dodoneis Pellæ, licet Sibyllarum nomen non asse*Dodoneis.* quutæ. Nam Sibyllarum quatuor præcipuè nomen vendicarunt, Erythræa, Samia, Ægyptia, & Sardinia: quibus

bus postea adiecta, Judæa Cumæaque : quæ mente concita & numine afflatæ, euentorum consequentiam carminibus prædixere. Eratque mos vaticinandi, vt ex primis literis cuiusque versus vaticinium contexerent : quod Plautum & Ennium in quibusdam versibus fecisse memorant. Quibus postea libris Gabinius, M. Octacilius, & L. Valerius legati ex consulto senatus Erythras profecti, mille versus eiusdem Erythrææ summa cura conquisitos, in eodem sacrario collocarunt: qui vnà religiosè culti concelebratique sunt. Mox Augustus, incenso Capitolio, bello sociali, dato sacerdotibus negotio, per omnem Samum, Ilium, & Erythras, Aphricam, Siciliam & Italiam conquiri omnia Sibyllæ carmina, & quantum humana ope fieri posset, vera discerni & interpretari iussit. Et demum quum de libro Sibillæ relatum ad patres fuisset, quem Caninius Gallus recipi inter cæteros eiusdem vatis iusserat, summa ope Tiberius restitit, & ne reciperetur, effecit. Et quanuis decemuiris sacrorum alii superadditi sint, ita vt ad sexaginta excreuisse dicantur, semper tamen quindecimuiri dicti nominatique sunt. Creabat enim eos senatus, vel quando oportere videbatur, consul. Quinetiam ex scito plebis, duûmuiros populum creasse, plerunque compertum est : qui nisi patricii essent, in numero eligi nequibant, & nisi post obitum, alium mutari aut cooptari non decebat, ab omnique vrbano munere & belli cura immunes erant. Hi ergò & sacras ædes dedicabant, & obsecrationes expiationesque ad placandas auertendasque deorum iras procurabant. Tum si tetra prodigia nunciarentur, aut monstra in dubiis Reipublic. casibus, iussu senatus ad libros tanquam adytum adibant, illorumque iussu, quæ decreta erant, aut præscripta, velut ex oraculo monita, fiebant. Etiam lectisternia curare, & ex præscripto librorum, ludis Apollinaribus aut secularibus præesse, templa dedicare, ludos celebrare, vota concipere, supplicationibus sacrificiisque solennibus præfici solebant. Præter quos fuere duûmuiri, quibus hoc munus incumbebat, vt sacras ædes dicarent authore senatu, aut facerent, faciendasve locarent, aut reficerent. Hos quoque ex scito plebis, nonnunquam à consule, sæpè à prætore creatos comperimus:

Duûmuirorum munus.

Duûmuiri electi.

A plebe.

A consule.

A prætore.

Duûmuiri municipiorum & Nauales.

eoque absoluto negotio, ab iniuncti muneris cura quiescebant. Et duûmuiri municipiorum, & alii Nauales, quibus naualium pop. Ro. quotiesque instrui classem vel refici oportebat, vtq; naualib. socus implerentur, cômeatuque & armamentis instruerentur, negotium dabatur: nec non aquæductum, deriuandarumque aquarum, coloniæque deducendæ qui curam ageret, quique id muneris exequerentur, sæpè duûmuiros fuisse comperimus. Et alios Capitales, qui perduellionis diem ad populum dicerent, & in facinorosos animaduerterent, à principio originum creatos. Diem verò perduellionis ad populum dicere, erat aliquem capitis accusare, vel mortis pœna reum agere. Hos quoque leuiori pœna coërcere, vel fustibus cædere posse, aut in carcerem duci iubere, nulla controuersia est. Præter hos fuere triumviri etiam capitales, postquam Curius Dentatus de Samnitibus triumphauit, tunc primùm Romæ creati, qui de criminibus pariter cognoscerent, & in facinorosos, si quid scelere & perfidia deliquissent, animaduerterent: qui vigilias per vrbem disponere, & ne qui nocturni cœtus fierent, obseruare: neu qui molitores nouarũ rerum hostilia auderent, prospicere debebant: quæ cura, lapsis temporibus, ad Præfectum vigilum translata est. His quoque, vt carceribus latomiarum intentior cura ageretur, carcerisque custodiam haberent: vtque neci destinatis mensa lanionia, machæra, & supplicii instrumenta præsto forent, cura procuratioque impendebat: vt quum in reos animaduerti oporteret, ipsorum interuentu fieret. Qui tametsi facinorosos capitis agere & punire possent, virgines tamen, aut immaturas puellas, licet maximorum criminum reas, & pœnæ capitali obnoxias, triumuirali iudicio afficere non poterant: quorum cura consilioque non modò incendia, sed coniurationes clandestinæ, & intestina vrbis mala sæpè depulsa sunt. Nec me præterit, post Cannensem cladem, propter ingruentem ærarii & militum inopiam, triumuiros conquirendæ pecuniæ monetales seu mensarios creatos fuisse, æris, argenti, atque auri flatores: quorum munus erat, numismata probi auri & argenti, iustique ponderis examinare: & alios legendæ iuuentutis, qui militiæ idoneos per oppida conquisitos adscriberent: quod quidem ingruente bellorum tumul-

Capitales duûmuiri.

Diem perduellionis dicere ad populum.

Triumuiri capitales.

Præfectus vigilum.

Triumviri conquirendæ pecuniæ causa creati Triumuiri. legendæ iuuentutis & militiæ idoneorum.

tu

tu sæpè fieri animaduertimus. Quo enim tempore ad Cannas magna clade pugnatum est, consternata republ. triumuiris datum negotium fuit, vt non ingenuos modò, sed seruos ære coemptos, & mancipia ad quatuor & viginti millia sacramento adigerent. Etiam sacris requirendis, & ædibus reficiendis quandoque triumuiros præfuisse accepimus, sicut reipub. constituendæ, & legendi senatus: aliosque recognoscendi turmas equitum cum fide curaque ab Augusto institutos, plerumq; assignando agro in coloniis & municipiis: quiq; vigilias circuirent, & incendiis occurrerent: qui nocturni appellati, quòd noctu per vrbem excubias agerent, triumuiros creari animaduersum est. In qua re proditum memoriæ fuit, M. Militium, Cn. Lollium, & L. Sextium triumuiros nocturnos, quòd sacra via ad extinguendum incendium præsto non fuissent, è tribun. pleb. increpitos, mulctam exoluisse, qui etiam supplendi senatorum numerum, immeritosque amouendi plerunque ius habuere. Et si quando ius dicebant, non in tribunali sella curuli, sicut consules, prætoresve, sed in subselliis velut tribuni & quæstores, iura dabant. Quotiesq; per senatum populumq; ager dandus vel diiudicandus, aut coloniæ deducendæ forent, triumuiros qui agrarii dicti sunt, plerunque præfuisse compertum est: tametsi agrum Pontinum quinqueuiros diuisisse, & per vigintiuiros ac decemuiros agrum Capuæ & Samnii diuisum, ac veteranis præmia assignata legamus. Proditum tamen memoriæ est, cum trib. pl. ferrent ad populum de decemuiris cum imperio creandis, vt quicquid agri publici per Italiam, Syriam, vel Asiam esset, plebi diuideretur, leuemque promulgare contenderent, Ciceronem summa ope restitisse, & velut rem pestiferam rogationem antiquasse, eosque magnifica oratione sic fregisse, vt victi obmutescerent. Quartumuiros verò creatos accepimus illos, quibus deducendarum coloniarum, aut si quid nouum nunciatum foret, vt curarent, ne damno resp. afficeretur, obque varia negotia munus mandatum erat. Præter quos fuere quinqueuiri agris diuidundis, muris, turribusque reficiundis, sæpius vt plebem fœnebri pecunia leuarent: vtque æs alienum pro his qui soluẽdo nõ essent, de publico soluerent: qui mensarii nuncupati: qud res quantum

Triumuiri sacris requirendis, & ædibus reficiendis.

Triumuiri recognscendis turmis equitum.

Triumiuiri nocturni.

Triumuiri ius supplendi senatorum numerum habuere.

Iura in subselliis dabãt.

Agrarii triumviri.

tum ad patrum plebisque conciliandos animos profuerit, difficilè dictu est. Quippe quum esset plebs obruta fœnore, pecuniis in foro positis, vim ingentem æris alieni dissoluerunt. Post quos vsu exigente, quinqueuiri creati cis Tyberim & vltra Tyberim, qui possent vespertinis horis vices magistratuum gerere, quum magistratus ad id temporis in foro esse non diceret. Deniq; quoties aliquod munus factu difficile reipubl. impendebat, in quo præcipua aliquorum opera fidesque exquirebatur, vbique multum studiis curæque opus erat, modo duumuiros, nunc triumuiros, aut quartumuiros, quinqueuiros, sexuiros, aut decemuiros creauere: quorum ope consilioque iniuncta munera sæpè exequuti sunt. Ipsique negotio absoluto, pro quo dicti creatiq; erant, ab iniuncto munere quiescebant. Fuitque animaduersum, quòd si decemuiros locandis vectigalibus (quod plerunque vsu veniebat) Romani præfecissent, his vbique vectigalia distrahendi potestas erat, quum aliter nisi Romæ à censorib. vectigalia locarentur. De septemuiris epulonum traditum accepimus, quod hi à principio tres viri fuere, asciti inter sacerdotes quibus togæ prætextæ ius datum, vt pontificibus. Hi fuere C. Licinius Lucullus, T. Romulus, & P. Porcius Lecca, qui legem de creandis primùm tulere, quos propter sacrorum multitudinem: vt ludorum epulare sacrificium conficerent, pontifices sacris præesse voluere. Qui tempore procedente, septem creati fuere. Et quia sacris epulis præerant, cœnarumque pontificum, quæ adiiciales dictæ sunt, curam agerent, ipsique epulis Ioui principi deorum, cæterisque diis indicerent, Epulones appellati: qui si qua iusta & solennia sacris deessent, ad pontifices referebant: deque illorum consilio sententiaque, sacra & omissa cæremonias decernebant. Horum filiæ, ne inuitæ Vestæ sacerdotes fiant, sicut auguris & pontificis maximi, aut quindecimuiri sacrorum, veteri priuilegio immunes erant. Præter hos fuere decemuiri, sub titulo æquandarũ legum à principio sine prouocatione creati, mox alii litibus diiudicandis, qui loco prætorum in vrbe ius dicebant. Quippe quum belli munia prætoribus deferrentur, & ob id vrgente armorum tumultu, ab vrbe auocarentur, ne iudicia Romæ deessent, illis in expeditionem profectis, decem-

Quinqueuiri cis Tyberim.
Quinqueuiri vltrà.
Septemuiri epulonum.
Tresviri inter sacerdotes asciti.
Adiiciales cœnæ.
Epulones unde dicti.
Quindecim virorũ epulonum filiæ.
Decemuiri litib. diiudicandis loco prætorum.

decemuiros, qui litibus diiudicandis, & noscendis singulorum postulatis præsto forent, præfecerunt prætorum loco: cui magistratu Adrianus ante imperium præfuisse dicitur. Post quos fuit vigintiuiratus causis diiudicandis, quod munus magnæ indolis iuuenibus conferri solebat. Illinc enim gradum ad reliquos honores auspicabantur, viri exculti ingenio & doctrina. Ad quod Tiberius Neronem Germanici filium promoturus, quod quinquennio maturius peteret, quàm per leges liceret, illum senatui commendauit & veniam petiit. Et centumuiri amplissimum iudicium, qui iura populo aliquandiu dixere: à quibus nulla erat prouocatio, quorum iudicia centumuiralia dicta. Ex singulis enim tribubus terni iudices selecti, populo ius dicebant. Et quamuis ex quinque & triginta tribubus, supra centum superessent quinque, vsus obtinuit, vt ipsi centumuiri, eorumque iudicia centumuiralia dicta sint. Qui omnes quum iura daturi erant, hasta posita in vanum coibant, illorumque iudicia in duas hastas diuisa erant: ideò centumuiralis hasta sermonibus celebratur: qui de hæreditatibus, testamentis, vsu capionibus, tutelis, gentilitatibus, agnationibus, alluuionibus, nexis, mancipiis, & stillicidiis, quàm maximè ius dicebant. Qui quum propter turbulentam confusionem in longissimum lites traherent, perraroque causas deciderent, diuus Vespasianus ex tot iudicibus selegit quosdam, qui breui curriculo, nec longo circuitu causas definirent. Domitianus quoque centumuiralia decreta & constituta velut ambitiosè edita, rescidisse fertur. Tantique exempli fuere, & Romani adolescentes primæ indolis experimenta à causis centumuiralibus auspicarentur. Et cùm antea ne nobilissimis quidem pateret aditus nisi à consulari viro magno fauore producerentur in foro viri præclari, magnæque eruditionis: postea deprauato vsu obtentum est, vt ad declamandum transirent pueri extremæ sortis nullo discrimine aut delectu, in quibus nec facundia esset, nec eruditio. Præterque hastam centumuiralem, mos erat militaris, vt si qua ciuitas vi subacta hostili incursu diripienda foret, à duce exercitus edito in loco hasta poneretur, qua significatione illā non deditione & pacto, sed tanquā vi captam diripi licere, & in bona & personas grassari designabat: quæ hasta cruenta nuncupatur.

Vigintiuiratus.

Centumuiri.

Centumuiralia iudicia.

Centūuirorū iudicia.

Centumuiralis hasta.

Zasius in l. 2. ff. de orig. iur.

Iuuentus in causis centumuiralib. primùm se exercebat.

Hasta cruenta.

Nam

Nam captas, non deditas vrbes diripi veteres voluere. Tum si quando bona præscriptorum, hostiúmve manubiæ aut præda venales forent, vectigaliáve locarentur, vsus obtinuit, vt hasta posita væniret, quæ publica dicta est, sicut bello capti, quod coronati, & serui ære comparati, quod ex edito lapide enunciabantur vænales, sub corona & de lapide empti dicebantur, & qui turmatim væneunt, in catasta. Fuitque moris vetusti, vt his qui trans mare aduecti venales forent, quo à reliquis mancipiis dignoscerentur, alba creta pedes illinirent. Obseruatumque, vt de seruis sub pileo venditis, emptori venditor nihil præstaret, neque euectionis iure teneretur, tanquam insignia forent mancipia & probatissima. Utque præcones & qui bona proscribunt, bona regis Porsennæ vænalia singulis auctionibus proclament, ex eo deductum, quod discedens ab vrbe Porsenna castra commeatibus referta populo diripienda dedisset. Præter quas fuit hasta salutis, vbi in summa inopia ad leuandam famem, hasta posita publice frumentum vænit. Græcis verò vbi venalia producuntur mancipia, cycli: vbi verò conscendunt, vt essent conspicua omnibus, trapezæ dictæ sunt. Ac licet à principio quæstura functi, centumuiros aduocare, & ad iudicia cogere consuessent: Augustus tamen censuit, vt postpositis quæstoriis viris, decemuiri designarentur, qui illos in vnum cogerent, & ius dicere iuberent. Illud ego non prætererim, apud Carthaginenses centumuiros de numero senatorum fuisse ascitos, qui rerum gestarum & bellicæ administrationis rationem a ducibus exigerent. Et ab Ægyptiis triginta iudices ex præcipuis ciuitatibus eligi solere, ex quibus optimum eligebant, qui totius collegii caput & princeps foret: Et in Algido in templo Dianæ quindecimuiros tam diuinis mysteriis & sacrificiis solennibus, quam responsis dandis præesse. Et Athenis Arnophagon religiosissimum & summum iudicium haberi: in quo senatus & populus vnà coibant, quo tempore à triginta tyrannis pene in extremum discrimen adductæ sunt. Deinde exactis tyrannis, decemuiri rempubl. administrarunt, quorum cuique Decaducho nomen erat. Post hos Astinomi præfuere numero decem, quinque in Pyræo, totidem in vrbe: quibus cura psaltriarum imminebat & tibicinum

Sub hasta publica vendere.

Sub corona & de lapide empti.

Trans mare aduecti illiniti.

Sub pileo venditi.

Hasta salutis.

Quæstura functi.

Centumuiri apud Carthaginenses.

Triginta iudices Ægyptiis.

Quindecimviri.

Arnophagō.

Decemuiri apud Athenienses.

Decaduch⁹.

Astinomi.

bicinum. Mox nouemuirorum magistratum, præcipuum fecere, qui sortito creabantur annis singulis, quos Archontes nuncupabant: inter quos primus Archon primarius Archontium & longè princeps erat, à quo Athenienses, sicut Romani à consulibus & Lacedæmonii à tribunis, annos & tempora dinumerabant. Eum honorem, qui summus erat magistratus, Hadrianus Cæsar, dum Athenis ageret, & mox Galenus gessisse fertur. Secundus, à regia dignatione βασιλεὺς: tertius à belli ductu πολέμαρχος: reliqui, à legum latione θεσμοθέται dicti sunt ætate & vsu docti, qui domi iura dabant, querelas accusationesque cognoscebant, deque controuersiis æquo examine decernebant, Ætolis verò polemarchus claudendarum portarum & vrbis curam gerebat, clauesque noctu detinebat: interdiu autem custodiis portarum assidebat.

Nouemuiri. *Archontes Athenienses ab Archontiqus.* *Romani à consulibus.* *Lacedæmonii à tribunis numerabant annos & tempora.* βασιλεὺς. πολέμαρχος. θεσμοθέται.

Quoties contra ambitum illorum qui appetunt magistratus, pluribus legibus à Romanis obuiam itum sit.

CAPVT XVII.

POST vrbem conditam longo tempore nullam de ambitu legem fuisse latam, multorum literis proditum est: scilicet quia in dandis magistratibus & conferendis honoribus, prisci Romani non largitione & ambitu, sed vera virtute nitebantur: propterque res egregiè gestas domi militiæque, meritos ciues prætura, ædilitate & consulatu, amplissimisque honoribus honestabant. Prima lex contra ambitus illorum, qui magistratus appeterent, per tribunos plebis lata fuit, quo tempore post decemuiros tribuni militum consulari potestate reipubl. præfuere, qua ne cui album in vestimentum petitionis causa quenquam adire liceret, cauebatur. C. deinde Petilius tribunus pl. legem tulit ad populum, qua largitiones illorum qui honores pecunia mercarentur, graui damno & pœna mulctauit: fuitque seuerissima disciplina & sub graui censura lex seruata, qua ambitioni & cupiditati obuiam sæpe itum est: ita vt inter exempla relatum sit. Q. Coponium, quod vini amphoram ei cuius suffragio magistratum petebat, dono dederat, ambitus condemnatum pœnas luisse. Cincius deinde legem tulit muneralem, qua grauissimis pœnis affecit eos, qui à quouis candidato

Prima Roma lex cōtra ambitum.

C. Petilii lex.

Cincii lex muneralis.

V munus

Alia lex. munus suffragii causa, donúmve acciperent. Inde cantum, vt in petendis honoribus candidati sine toga ad comitia descēderent: ne pecuniis in sinu reconditis tribuum suffragia mercarentur. Sed cùm quotidiè hoc malum serpere videretur magis, & ambitus petentium coërceri oporteret, Paulus Æmylius consul legem tulit ad populum, qua ne cui suffragii causa munus dare liceret, multiplici pœna interdixit. Postea lege Calphurnia his qui mercede corrupti, aut munere deliniti candidatis obuiam issent, quique precio illos sectarentur: aut prandium ad captandos animos, aut quid muneris exhibitum foret, præter pœnas legibus constitutas, etiam pecuniaria mulcta dicta fuit. Id quod Fabia lege cauebatur, qua præfinitur numerus sectatorum prosequentium in comitiis candidatos, pœna adiecta, si quis plures aduocaret: quam legem Marius etiam in suo tribunatu contra illos qui tribuum suffragia ambirent, seuerissimè tulit. In tantumque ambitus honorum inhibitus fuit, vt Licinia lex & Ebutia, non modo illi qui de nouo creando magistratu ad populum ferret, sed nec ipsius collegæ & affini curationem potestatemve demandari, graui documento sanciuerit. Demum Marius in consulatu denuò ita ambitum osum habuit, vt aduersus Cotiam collegam, & Metellum tribun. pleb. legem promulgarit, ne quis largitione aut donis magistratum honoresve assequeretur. Mox Pompeius Magnus quum vnicus esset consul, aliam pertulit, qua peruicacem illorum cupidinem, qui magistratus appeterent graui censura mulctauit. Mansitque diu Romæ hæc vitæ integritas & obseruantia disciplinæ, vt procul ambitione officium & virtus pluris quàm census æstimaretur, adeò vt post longa tempora Catonem ambitus diem dixisse illis, qui largitiones fecerant, pro miraculo fuerit: qui vt obuiam effrænatis cupiditatibus iret, se quibuscunque qui honores mercarentur, pecuniaque aut pollicitationibus ambirent, diem ad populum dicturum, iureiurando firmauit. Postea vsque adeò mores degenerarunt, itaque ambitio hominum mentes peruasit, vt sine discrimine nullo pudore aut modestia in assequendis honorib. propalam largitiones fierent: neq; præturas, consulatus, aut potestates mercari turpe ducerent: palam q;

Paul. Æmylii lex.

Lex Calphurnia.

Lex Fabia.

Lex Marii.

Lex Licinia & Ebutia.

Marii lex alia.

Pomp. Magni lex.

Morum degeneratio.

palamque candidati quum ad comitia dèſcenderent, diuiſores haberent, & magiſtros curiarum, proque aſſequendis honoribus nummos in tribus pronunciare, & pecunias dedonere, ac per ſequeſtrem ſpargere in turbas non formidarent. Et ne quid turpitudinis deeſſet, manus & operas clientum & comitum audaciſſimorum ad vim & ſeditionem paratas haberent, ita vt ſeditioſiſſimo cuique, temeritatique & audaciæ præcipuus locus foret, quum populus mercede corruptus, atque alii potentia amicorum fulti, per cædes & dimicationem, perque omnem licentiam & audaciam, faſces, imperia, ſacerdotia, & triumphos darent: & non iuſto ſuffragio, ſed armis lapidibuſque pro largitore certarent. Tantaque exarſit ambitio, vt ex hac turbulenta confuſione, octo fère menſibus vrbem inter populares procellas, patrum & plebis certamina, dum ſeditionibus vacant, ſine lege, imperio: ſine honoribus diu caruiſſe magiſtratibus legamus: quæ quidem res non mediocri damno dedecorique fuit. Qui morbus Athenas quoque peruaſit. Nam cùm antea incorrupti mores fuiſſent, primus Anytus Anchemeonis filius largitionibus immodicis pecunias erogaſſe, & ſuffragia mercatus fuiſſe dicitur, perniciali exemplo magnæ turpitudinis & dedecoris inde ſubſequuti. Deinde Lycurgus ambitioſæ largitionis maius teſtimonium fecit: nam donato ſingulis magiſtratibus talento, rex Spartæ creatus fuit. Donec M. Tullius, & mox diuus Julius, deinde Auguſtus, ne qua occaſiò fraudi pateret, inter cæteras quas tulerunt leges, ſeuera correctione ambitus illorum, qui largitionibus ſuffragia captabant inhibuere: Et deinde à Lurcone tribuno pleb. vt qui nummos in tribus pronunciaſſet & dediſſet, quod viueret, annua ſeſtertia pœnæ nomine ſingulis tribubus pendere cogeretur, ſalutari edicto cautum fuit. Sed cùm effrænatæ cupiditati nondum obuiam irent, corruptioneſque ſuffragiorum nihilominus immodicæ fierent, ſenatuſconſulto prouiſum eſt, vt candidati ante inita ſuffragia, nec conuiuentur, nec munera mittant, neque pecunias deponant. Quibus edictis, legibus & ſenatuſconſultis, vix tandem ambitus illorum, qui honores peterent, poſtquam diu peruagati ſunt, compreſſere.

Urbs ſine magiſtratibus ob ſeditiones.

Athenienſes.

Senatuſconſultum in candidatos.

Idus cuiusq; mensis apud veteres Romanos maximè festas, & feriatas fuisse, & quid apud exteras.

CAP. XVIII.

Idus solennes.

INTER festos celebratosque dies, quos in honore deorum vetus religio sanxit, Idus præcipuè solennes semper fuisse àccepimus. Nam præterquam quòd omnes Idus Joui feriatas, à flamine diali bouem immolari singulis idibus perspectum sit: tamen præcipuè quædam erant feriæ Idibus dicatæ, quas veteres coli obseruarique iusserunt, vt illas præmittere, & insolennes relinquere, ducerent nefas. Nanque Idibus Januariis tibicines festum diem agere multa licentia & lastiuia, muliebrique habitu per vrbem vadere solebant. Causa verò traditur, quòd cum honoribus amplissimis essent honestati, his postea exuti, vno agmine Tybur concessere: quibus reuocandis libertus operam dedit, qui apparatis epulis, quasi rem diuinam facturus, illos muliebri ornatu, ita vt compti paratique erant, vino & epulis madidos carpento Romam reportauit: mansitque ad posteros festa dies annua, vt eo habitu triduo vagantes per vrbem perque forum cum cantu & tibia succederent. Qua die, ob Augusti victoriam, quodque Augusti cognomen Octauio delatum fuit, in templo Jouis Opt. Max. veruex à flamine immolabatur Idibus Februarii in Tyberis insula, vbi Fauni ædes erat, Romani rem diuinam & sacrum annuum fecerunt. Idus verò Martias ad Annam Perennam, quò commodè annare & perannare liceret, festas genialesque obseruarunt, largioribus poculis indulgentes. Ea enim nympha soror Didonis credita, in Aricino seu Laurente sedem habuisse fertur, quam à perpetuitate Perennam nuncuparunt: quæ Idus infaustæ & ominosæ postea fuere: placuitque illas parricidium vocari, quod illis diuus Cæsar coniuratorum manibus cæsus occubuit. Idibus April. victori Joui Q. Fabius ædem, quam bello Sabino vouerat, cum quibus cruento Marte & intestinis sæpè cladibus dimicatum fuerat, dedicauit: eaque dies festa in posterum haberi cœpta. Hæc enim ædes in palatio fuit magno sumptu & mole constructa: Maiis verò Idibus mercatorum festus agebatur dies, quòd ea Mercurio, qui mercimoniis præest natalis foret: quodque Appio Claudio & P. Seruilio Coss.

Feriæ Idibus dicatæ.

Idibus Januarii.

Idibus Februarii.

Idibus Martii.

Idibus Aprilis.

ædes

ædes illi dicata fuerat, qui mensis mercimoniis sacer imposterum semper habitus. Quippe eo mense mercatores Maiæ Mercurioque sacrum facere, & semper prægnantem immolare, seque & merces ex Mercurii fonte ad Capenam lustrare assuerant, ita magnos & vberes quæstus facere opinati. Hanc ædem ad Circum maximum constructam dicunt fuisse, præcipuo opere, & magno impendio: quo etiam die scirpeas effigies de ponte Sublicio Vestales in Tyberim deiicere produntur, cùm prius homines consuessent. Idibus Juniis alter tibicinum dies anniuersarius agebatur festus: qua die tibicines, qui sacris præcinunt, per vrbem vadere feriatos, & ad ædem Mineruæ conuenire solenne fuit: ipsasque minusculas quinquatrus, quod diem quintum post Idus feriatum haberent, appellarunt: sicut triatrus, sexatrus, septematrus, & decematrus: quo etiam tempore Inuicti Jouis ædes dicata fuit. Idus autem Julias equitum turmæ festa fronde & olea ornatæ, in campo Martio instructæ, tanquam qui congredi acie parant, trabeati celebrant magnis cæremoniis, vt fuit à Fabio institutum. Nam prætoriæ cohortes instructæ, tanquam in hostes tenderent, & eques compositus per turmas, in armis stabant: in qua pompa Germanici imagine præcedente, equitum turmæ sequebantur instructæ cum militaribus donis, quibus in testimonium virtutis ob fortia facinora donati fuerant: eademque dies, quòd populus Romanus ducens contra Latinos mira fœlicitate potitus fuerat, Castori & Polluci sacra fuit & celebris: ferturque origo antiquissima, quòd tunc Castoris ædem votam Latino bello, L. Æmylio & Cæsone COSS. in foro vbi visi fuerant, senatus dedicauit. Ex illo traditum, vt solenni apparatu pompa à templo Matris deûm extra vrbem, ad forum vsque procederet: inde trabeati & olea coronati equites, ab æde Honoris ad Capitolium irent. Quem transuectionis morem diu intermissum Octauius reuocauit: cauitque ne quis in transuehendo (quod antea licuerat) ab accusatore detraheretur. Qui mensis Atheniensibus quoque festus erat: quippe Nonis Junii oschophoria celebrant: in quibus oleæ ramum pane fici, cotyla mellis, & fructuum primitiis onustum, per ingenuos pueros foribus appendunt ciuitatis. Et mensis munychionis

De hoc lib. 2. cap. 22.

Idib. Junii.

Minuscula quinquatrus.

Idib. Julii.

Athenienses.

ὠσχοφόρια.

Nonis Julii.

μουνυχιάς.

nis vndeuigesimo die, equester ordo pariter Ioui solenni more prodibat cum pompa. Idus verò Augusti serui & mancipia atque omnis famulatus festas obseruarunt, quòd Seruius Tullius ancilla genitus, in lucem tunc editus fuisset: quo tempore vxoribus caput lauare fœlix faustumque putabatur. Sicut apud Indos quum rex capillos abluit, festum celebrant diem, donaque inuicem missitant, & diuitias ostentant. Qua die serui & seruæ æquato iure, & nullo discrimine, liber an seruus esset, cum dominis colludere, & festos dies Romæ agere solebant: qui dies etiam pro natali magni Alexandri apud plerósque esse censebatur, propterea religiosus & sacer Dianæ habitus. Nam facibus accensis, in nemus Aricium, vbi erat Dianæ templum, ab vrbe discurrebant. Quo etiam mense res celebrata sermonibus proditur, vt matronæ virilis membri figuram diuinis percolerent honoribus: quam extra portam Collinam ad ædem Veneris cum pompa sacrorum deferebant, Ægyptiorum more: mox à castissima & spectatæ pudicitiæ matrona præter matronale decus, in sinu Veneris locaretur. Idus quoque Octobres festas fuisse tradunt, quo tempore in Martio campo equum qui October diceretur, immolari seruatum est: cuius caput vt ex eo sanguis manaret, protinus in regiam deferre, mox cauda desecta, illius cruore aram spargere, & in Reginorum locum deportare, illudque pannis redimere assuêrant, de quo inter Suburranos & Sacrauienses magnis contentionibus non sine discrimine certabatur. Ab Atheniensibus verò seruatum est, vt mense Octobri magnorum mysteriorum decimoquarto cal. Nouembris solennis agatur dies, & Liber pater in Eleusinam ex vrbe transmittatur. Nouembri verò parua, Iunio autem rursus magna celebrentur mysteria, quæ Cereri sacra erant: parua Proserpinæ. In quibus maximè cognitum est, vt quam quis induit vestem initiatus, eam ne amplius exueret, donec lacera & pertrita foret. In aliis mysteriis traditur mos, vt vestem in qua quispiam initiatur, templis & numinibus dicarent. Quæ quidem mysteria cum alieno tempore intueri nefas esset, Demetrius rex, vt illorum particeps fieret non suo tempore, Ianuarium & Iunium menses Nouembrem appellauit. Idus verò Decembres solennes fuisse

Idib. Augusti. *Indi.* *Membrum virile à matronis honoratum.* *Idib. Octobris.* *Magnorum & paruorũ mysteriorũ solennis dies apud Athenienses.* *Calend. Nouembris.* *Idibus Decembris.*

non-

nonnulli tradunt, quo in cursu equorum victorem dexterioris bigæ sacrum Marti immolarent. Nonis Faunalia & Fauni festa peruigili anniuersario colebantur Romæ. Athenis verò decima & octaua ipsius mensis die, Æsculapii erant sacra & festa. Quod autem dictum est Idus Joui, calendas Junoni sacras esse, scire licet certis autoribus traditũ esse, Epicureos singulis mensibus statos dies habere feriatos, quas Icadas nominant, hoc est, vigesimam cuiusque mensis Lunam: quod ea natus Epicurus foret, quam tam sanctè habuere, vt illius imaginem non modò annulis, sed poculis ferrent insculptam. Et ab Atheniensibus octauam cuiusque mensis Neptuno festam coli & feriari: à Græcis verò, singulis calendis deos venerari: sequentem post calendas diem semideis & heroibus tribuere: qui etiam statos dies mensium certis numinibus consecrarunt. Siquidem neomenia, quæ apud nos calendæ sunt, & septima mensis Phæbo, quarta Mercurio, octaua Theseo dicatæ fuere. Apud Lacedæmonios autem singulis calendis totius anni, vini quartarius: & farinæ medimnus, ac singula pecora regibus velut ministris sacrorum, Apollini mox immolanda, dabantur.

Nonis. *Æsculapii sacra.* *Εἰκάδες. Epicureorũ.* *Athen. Neptuno. Græci.* *Lacedæmonii.*

Defensio Ulpiani definientis instratum quid esset, & quid differat pulsare à verberare. contra grammaticum illum falso accusantem.

CAPVT XIX.

HESTERNO die familiaris meus in dicendo promptus & audaculus arguebat Ulp. Jureconsultum, ex autoritate doctoris grammatici, cuius libelli vulgò innotuere, quod malè definisset instratum quid esset, cum omne vestimentum esse diceret, quod iniicitur, quod Ulpianus ex autoritate Labeonis affirmat. Non enim vestimentum esse instratum dixit ille, neque stragulam vestem pro hominis vestimento, sed pro lecti operimento tantum apud authores inueniri: & pleraque in hanc sententiam adduxerat. Cuius dicta quum percupidè legeremus, mirum in modum autoris incuriam admirati fuimus, qui licet abunde multa disseruisset non inepte, in nonnullis tamen perliценter profatus est. Quippe cùm stragulam non modò

Vallam notat Elegant. lib. 6. ca. 46 l. instratum. ff. de verb. sign.

pro lecti operimento accipi, sed pro hominis vestimento apud autores sæpe legi inspiciamus, Ulpianumque signatè & verè loquutum, qui instratum, omne vestimentum quod iniicitur, definiuit. Tranquillus in Nerone: Funeratus est, inquit, Nero impensa c.c. millium, stragulis albis auro intextis, quibus vsus calendis Januariis fuerat. Pompeius Festus grammaticorum longè eruditissimus, qui verborum proprietates viresque admodum pensitauit, *Vestis*, inquit, *generaliter dicitur, vt stragula, vt pallium, tunica, vel penula*. T. Liuius tertio de Macedonico bello: *Et quum tibi viro liceat purpurea in veste vti stragula*. Paulus quoque iureconsultus ex pellibus vestes confici dicit, cum & tunicam, & stragulam pelliceam nonnulli habeant. Ex quibus straguiam vestem hominis designare, indubitata exempla sunt. Rursus eundem Ulpianum taxauit, quod ex autoritate Auffidii iureconsulti censuit, pulsare & verberare eo differre, quia verberat quis cum dolore, pulsat verò sine dolore: propterea Ulpiani definitionem inuidiosè criminatur, tanquam possit aliquis cum dolore pulsari, & sine dolore verberari: additque verberare esse verbere cædere, quod est instrumentum longum & exile, qualis est virga, & pleraque eo pertinentia. Sed cum istius autoris venia dixerim, Ulpiani mens aliò spectat: quippe si mentem ipsius pensitamus, proculdubiò intelligemus illum verberare dici propriè, qui animale corpus verbere affligit: ipsumque signatè & appositè loqui, qui hominem vel pecus verberatum dixit, non pulsatum. Quum verò ad rem sensu carentem ictus inferuntur, tunc pulsare dicimur, non verberare, vt pulso ostium, lanam, aut vestem: verbero hominem, vel pecus. Neque illi assentior qui dixit, verberare esse verbere cædere, hoc est, fuste longo affligere: nam & pugnis & lapide verberatum quempiam latinè dicimus, sicut fuste vel baculo: idque Terentii testimonio vel maximè apparere. Leno enim in Adelphis, quum se verberatum dixisset, mox designauit, quo verbere esset afflictus. *Vsque adeò*, inquit, *mihi pugnis os fregit*. Aul. Gellius noctium Atticarum, *Pro delectamento*, inquit, *habuit manu sua verberare*. Tametsi verberari rem anima & sensu carentem, apud autores plerunque vsurpatum legamus, Plinius decimoquarto historiæ naturas: *Campa-*

Instratum.

In eundem Vallam proximo capite. Vide Alciatum lib. 4. de verb. sig.

Verbero. Pulso.

nia vina, inquit, *exposita in cadis sub diuo verberari, Sole, Luna, imbre, ac ventis, aptissimum.* & alibi *Carthago in Aphrica exercetur halitu maris, & verberatur imbri.* Et pulsari rem animatam, & sensus participem quandoque comperimus. Suetonius in Galba: *Ut inter conuentum matronarum correcta iurgia*, inquit, *& manu pulsata sit.* Quod non propriè & signatè, sed quasi metaphoram accersitum crediderim. Si tamen certis verbis & vera finitione signatis ea loqui volumus, pulsatum illud verè dici, quod sensu carens crebro ictu percutitur, siue ostium, aut pallium, siue quid aliud dixeris: verberatum verò hominem, aut animal, quod verbere afficitur, dici conuenire, prout Ulpianus præclarè censuit, apud authores probatissimos certum atque confessum est.

Quibus legibus Romano ciui data immunitas fuerit, ne vapularet & quæ iura competant dominis in seruos, & patronis in libertos. Item in exilium mittendi ratio apud diuersos.

CAPVT XX.

SERVILIVS Consul traditur primus, qui legem tulit, ne quis ciuem Romanum vinctum clausumque teneret, quo minus edendi nominis ei potestas foret. Et cùm primò in ciues Romanos verberibus animaduerteretur, sæpiusq; innocentes ob factionem & gratiam propius inuidiæ forent, & pœnas luerent immeritas, Porcius Cato pro tergo ciuium, ne cui impune insultare liceret, legem tulisse fertur: qua si quis verberasset necasset ve Romanum ciuem, graui iudicio mortis cruciatus, bonorumque & & exilii pœnis mulctari sanxit. Quam legem Sempronius consul aliis latis nouisque additis pœnis confirmauit, quæ Porcia & Sempronia dictæ: quibus legibus de ciue Romano, si quis capitis arcesseretur, populi iudicium erat, quod fuerat duodecim tabularum lege sancitum, vt de capite ciuis, nisi Centuriatis comitiis, decerni nihil posset, sed nec tolli de ciuitate, vel a solo patrio relegari, aut in exilium agi, nisi dicta causa, & Centuriatis comitiis poterat: quod quidem triplicis generis erat, autore Martiano. Aut enim omnium locorum interdicebatur accessus præter vnum, vel in insulam deportabatur; aut sicut Claudius Cæsar quosdam mulctasse dicitur, vt vltra tertium lapidem ab vrbe egredi

Seruii lex.

Lex Catonis pro tergo ciuium.

Lex Sempronia & Porcia.

Lex 12. tabularum.

Triplex genus exilio plectendi

egredi vetaret: qui etiam sanxit, vt hi quibus prouincia interdictum esset, vrbe quoque summouerentur. Cum quo apud exteras gentes solum vertere, & in exilium agi, pro supplicio minimè dari soleret, quia non pœna exilium erat, sed supplicii diffugium, ne pœnas iure debitas luerent: solis Romanis pro maleficio exilii pœna fuit: quas postea leges Cornelius Sylla, oppressa republica, quam in dominationem vertit, abroganit. Quippe inter grauia & acerba plurima, primus Romanorum sine populi iudicio ciues morte mulctauit. Atheniensibus verò Clisthenes exilii legem tulit primus, qui haud multò post sua lege damnatus, pœnas luit. Deinde exilio quindecennali, aut decennali, nouarum rerum molitores mulctare, inualuit mos: quod genus ostracismon dixerunt, ab ostraco siue testula, per quam suffragia ferebant. Qui mos talis erat, vt in testulis nomen audacis & perniciosi ciuis, cuius potentiam formidabant, comitiis inscriberent: & cuius plures erant testæ in vrnam coniectæ, is de conciliisententia ab aris focisque proiectus, vt à ciuium arceretur aspectu, quindecim aut decem annorum exilio solum vertebat. Fuitque constitutum, vt ita damnati, Argiuam exulatum irent, vbi bos erat æneus magnitudine visendæ: quare qui illic exulabant, seruare bouem dicebantur. Quæ comitia, nisi supra sex millia ciuium concilio ad iudicii diem conuenirent, nulla atque irrita erant. Ea quidem ostraca, non plebeiorum atque ignobilium causa, sed ad retundendam nobilissimorum potentiam commenti fuere, vt extorres lare & patria, quasi in exilio consenescerent. Quare Athenienses egregios ciues & benemeritos sæpius ob virtutem, ne quis amplius emineret, testula ablegarunt. Siquidem præter Theseum, quem in Scyrum exegerunt, Solon lator legum, Aristides quo nemo iustior, & Themistocles, aliique ob illorum magnitudinem, in exilium acti sunt: Milciadem verò mori coëgerunt. Id enim optimo cuique Athenis vsu veniebat, vt in exilium ob eminentiam virtutis pelleretur, Syracusanis verò petalismus exilii genus fuit, quo efferentis se ciuis audaciam virtutemque comprimerent. Hi enim non testula, sed in oleæ frondibus suspecti cinis nomen inscribebant: & cuius folia plura existerent, illius conspicuam magnitudinem, quinquennali

Cor. Sylla legum Rom. euersor.

Exilii lex apud Athenienses.

ὀστρακισμός.

Seruare bouem.

Ostraca ad quid excogitata.

Atheniensiū in benemeritos condemnationes.

Syracusani. πεταλισμός.

nali

nali exilio mulctabant. Fuitque finis ostracismi in Hyperbole ignobili,& minimæ sortis viro, qui vltimus hoc exilii genere exterminatus fuit. Postea C. Gracchus incolumitati ciuium consulens: ne quid in eos grauius consuleretur, alia sacrata lege sanciuit, vt qui in magistratu & honore positus ciuem absque populi iudicio necasset, in eum populi animaduersio foret: quam legem sequuti principes, sempiternâ constitutione sanxerunt. Insuper statuerunt, vt citra senatus autoritatem, de nece Ro. ciuis decernendi nulli facultas foret. In eas verò, qui Romani non sunt, ne impunè insultare liceret, pluribus legibus sanctionibusque obuiam itum est: vt lege Julia de vi, Cornelia de sicariis, & Aquilio plebiscito, pœnis multifariam constitutis, quibus singulorum indẽnitatibus salubriter consultum fuit. Super seruis quoque, ne in eos grauius æquo domini animaduerterent, pœnæ sunt constitutæ. Siquidem nequam & contumax seruus, vt plaustri lignum cui affigitur temo, quæ furca dicta est in collo ferat, & eo quasi iugo subactus, manibus post terga reuinctus, per ora omnium circumferatur, a singulisque furcifer appellatur: vel vt vincti pedes & manus, incedant: nonnunquam pausicape, qua ori manus admouere prohibentur, opus faciant: aut candenti lamina, vel literis frontem & ora inurantur, & vultus inscribatur: vtque neruo & compedibus coërceantur, hac deformi nota, velut insigni animaduersione affici solebant: vt ea ignominia affecti, maior illis verecundia esset ad facinus. Pistrino quoque detrudi seruos, & damnari mancipia infida, vel notis barbaricis inuri, vt ob improbitatem insignes forent. Tum post verbera & cruciatus, vinculis, nuditate, fame, siti, & compedibus, numellisque, catenis, neruis, pedicis, boiis, & si crimen exposceret, cruce & lamina seruilem in modum affici, vetus ac peruulgata pœna fuit. Apud Persas verò consuetum erat, vt si seruus ære coëmptus aufugisset à domino, vinctus compedibus opus faceret: si autem sponte reuertisset & fateretur admissum, flagellis cæderetur. Ipsis enim nimiam fuisse seruitutem, autores produnt: quippe cùm nulli manumittantur apud Parthos, nullaque mancipia dempto seruitutis iugo libera fiant. Contra apud Indos & Taprobanæ incolas, quibus nulla fuit seruitus, omnesque vna ingenuitate tenen-

Finis ostracismi. *C. Gracchi lex.* *Alia lex.* *Lex de his, qui Rom. ciues nõ essent.* *Dominorũ in seruos potestas & animaduersio* *Furca.* *Furcifer.* *Pausicape.* *Nota frontis inusta.* *Pistrinum.* *Persarum serui.* *Indis & Taprobanis nulli serui*

Babylonii. tenentur. Babyloniis facinorosi serui & contumaces, per crines trahebantur, vt facinoris admissi pœnas darent. *Germani.* Germanis verbere seruum afficere, aut vinclis coërcere, habetur nefas: apud quos laxior seruitus erat, & libertinis penè par: quippe sibi acquirunt serui, & peculium habent. *Agis in Hilotas.* Proditum tamen est, Hilotas à Spartanis bello subactos, cũ rebellassent, ab Agide perpetua seruitute damnatos, vt dominis illos manumittere, aut extra Spartanos fines venundare non liceret. Diogenes verò Cynicus Manem seruum, cùm aufugisset, non modò verbere non affecit, sed liberum ire iussit, ac dimisit: turpe existimans Manem sine Diogene viuere posse, non autem Diogenem sine Mane. *Lycurgus.* Contrà Lycurgus apud Spartanos seruorum petulantiam *Diuus Pius.* tam seuere cohibuit, vt facinorosos seruos dominis interficiendi ius daret.

In seruos quatenus sæuire liceat, est in 1. *l. C. de emendatione seruorum, & in tit. Inst. De iis qui sui vel alie. iur. sunt.*

Hæc Omphalius.

Deinde tam diuus Pius quam sequuti principes super dominorum potestate in seruos, salubriter consuluerunt, ne dominis plus æquo seuire liceret, neve iniusta imperia dominorum noxæ forent, néve domini seruos quotidianis verberibus afficerent, sed loris cæderent. Quibus constitutionibus cauetur, vt in eum, qui suum occidisset seruum, haud secus pœna diceretur, quàm qui alienum necasset. D. *Hadrianus.* quoque Hadrianus seruos à dominis occidi vetuit: sed si quid deliquissent, prætoris iudicio pœna affici præcepit, ita vt Umbriciam matronam, quòd in ancillas suprà modum sæuiret, in quinquennium relegasse ferant, quod magis è rep. ducerent, per mulcendo tractandoque seruorum animos mites fieri, quàm verbere. Et tam ab his, qui mancipio addicti aut ære coempti sunt, quam his qui manu emissi libertatem meruerunt, debita iura dominis patronisque assertoribus constituit. *Patronarum ius in clientes.* Nam iura patronatus, post libertatem impensam seruo, dominis incolumia esse voluit, quæ ex certis causis patronus dominusve amittebat. Siquidem si libertum seruúmve optimè meritum, dum famis periculum adiret, patronus non aluit, aut si inuitus libertatem dedit: lex Ælia Sentia, & D. Pius ius patronatus patrono, & dominiũ domino ademit. Quod & Claudius Cæsar sanxit,

vt

vt ægra & affecta mancipia si exponerentur, ab omni famulatu & seruitio immunia forent. Item, si ad iusiiurandū libertum patronus adegit, ne nubat, néve vxorem ducat, eum ad ius patronatus lex pariter non admisit. Tametsi lege Julia de maritandis ordinibus, hæc iuramenta postea inducta & remissa fuerint. Fertur propterea Cato senior malè audisse, tanquam asperior & durior, quòd ægra & affecta mancipia, velut bruta animalia senio debilitata domo exigeret, & victum negaret. Contrà verò aduersus malè meritos, impuros & flagitiosos libertos, aut si delatorem summisissent, vel patroni nomen detulissent, seu manifesti criminis rei forent, patrono ius reuocandæ libertatis, & vniuersa promerita abrogādi lege donabatur. Quod ab Atheniensibus decretis edictisque cautum erat, ut contumax ingratusque libertus sub mancipio esse, & seruire cogeretur, quoniam liber esse nesciisset, quod apostasium nuncuparunt. Seruos verò libertate donatos Lacedæmonii aphetas, & adespotas, atq; eritheras dixerunt. Massiliensibus libertus, ter doli admissi reus aduersus patronum, velut mancipium seruire cogebatur, per singulas vices libertate rescissa: si quam verò offensam quartò admisisset, domino imputabatur, & inultus ibat, quod toties deceptus patronus, quartò se ei credidisset. Claudius verò Cæsar libertinos qui se pro ciuibus agerent, publicauit: illos verò qui ingrati notarentur, reuocauit in seruitutē: qui etiam libertū, quòd patrono delatorem summiserat, vt de statu faceret quæstionem, seruituti addixit. Quod Nerone quoque imperante seruatum est, & frequēti senatu obtentum, de manumissis propter ingratitudinē in seruiturem reuocandis. Nerua Cæsar seruos à quibus dominos accusatos reperit, velut ingratos iussit occidi. Quod in seruo Artetii proscripti pop. Romanus fecisse proditur, quem veluti ngratum in seruitutem reddidit denuò, quòd proscripto domino bona & liberos occupauit: sicut Sylla de saxo deiecit seruum Sulpitii domini proditorem, vt sibi gratificaretur. Diuus autem Seuerus cauit edicto, ne serui delatores dominorum audiantur, sed pœna mulctentur seueriori. Si verò leuiter offendissent, aut contumeliam conuitiumque fecissent, vel dicto minus audientes, forent, vltra vigesimum lapidem in terram

Catonis in mancipia asperitas.

Patronus in libertum ingratum.

Edictum apud Athenienses in libertos ingratos.

Apostasium.

Apheta.

Erithera.

Massilienses.

Cl. Cæsar.

Nero.

Nerua.

Sylla.

D. Seuerus.

Liberti qui leuiter peccassent.

Seruorum nomina. omittendum, seruis apud Romanos Statii, Dionisii, necnon Stichi & Heræ frequens nomen fuisse: sicut Athenis Dauus & Geta. Cùm enim Daci antea Daui dicerentur, ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus seruierunt: inde seruile nomen *Daui* & Getæ posteris reliquerunt. Apud Syros Dama, in Paphlagonia Tybius, apud Phryges Manes & Mida seruile nomen fuit. Lacedæmoniorum serui peculiari nomine Helotæ, Argiuorum Gymnetæ, Cretensium Epharmiotæ, Clarotæ & Mnotæ dicuntur: Thessalorum *Penestæ*, Syracusanorum Eustatoni, Mariandinorum serui Doriphori, *Sicyoniorū* Corynephori appellati sunt. Pelatæ verò & Thetes, liberorū quidem nomina fuere, illorum qui coacti inopia, seruilia præstabant, sicut Callicyrii in Creta, & Syracusanis Arotæ & Callyrii. Præ cæteris autem Jones præcipui inter seruos habiti, & velut insignia mancipia, nobilitati sunt. Quare Callicratidis Lacedæmonii verbum fuit, qui interrogatus cuiusmodi sibi viderentur Jones, facetissime respondit, frugi seruos, liberos vtrique malos. Quod Agesilaus de Asiaticis iudicauit: & vulgò de Caligula proditū est, nec seruum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. Athenienses verò Harmodii & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerunt, velut deuota nomina libertati, tanti fecerunt, vt lege sanxerint, ne illa seruis indere liceret. Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianū, quod nomina Magonis & Hannibalis seruis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum virorum nomina seruili cōtagio polluisset: præter quæ constans obseruatio Romanus fuit nimium diu seruata, ne ciuis Romanus quiuis crimine obnoxius relegaretur, donec haud magno interuallo id seruare desiere. Primus enim L. Lamia Romanis ciuis à Gabinio consule relegatus fertur, & post eum plures legum iudiciorumque pœnis affecti: fuitq; animaduersum, ciuilibus bellis captos, velut hostes in prædam verti, & venum ire non licuisse, semperque leuius, seruitium apud Romanos deditis, quam captis fuisse. Græcosque perraro seruitutem seruisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus sicut Persarum, qui nunquam Romæ seruiere, nisi sub Alexandro Seuero Imperatore, licet mox adhibito precio ad suos redditi sunt. Ponticosque & Lydios seruos aut

Jones serui præcipui.

Callicratidis faceta responsio.

Romani ciues non relegati.

Leuius seruitium deditis quàm captis.

Phrygios

Phrygios gregatim Romæ venire: Thracibusque peculiare esse sale coempta mancipia habere, sicut Lemniis vino mercari.

Sale & vino empta mancipia.

Quia ludi apud Romanos frequẽtes fuerint qui apud exteros, quave sint nuces ocellata apud Tranquillum.

CAPVT XXI.

LVDVS calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui & latrones dicti: hi enim in duas diuisi turmas erant, colore diuersi, quorum alii milites, alii hostes. Horum lusus erat, vt turmis instructis, velut qui congredi acie parant, hinc inde, sub hostium imagine procederent, ac præscripto fine, quoad quisque progredi debeat. Ita cauere oportebat, vt dum hostem quisque inuadere nititur, alterius non pateat incursibus: qui etiam ex gemma fuere: viris & mulieribus frequens, à melioribus & summis honoribus vel maxime cultus & celebratus: quem Palamedes inuenisse proditur, ad comprimendas otiosi exercitus seditiones. Post quos fuere tali eburnei sex angulorum æquali latitudine, tesseræ vero quatuor: nanque erant figuræ ex omni latere quadratæ, quas Græci κύβους vocant. Sed tamen in iactu tesseris vtebantur tribus, talis vero quatuor: in quibus figuræ effictæ vicem numeri habebant, sed quinarius numerus non erat in talis sicut in tesseris. Tali autem, astragali Græce dicti: & astragalizontes, talis ludentes. Geminum vero quadratum, hoc est, octo laterum, dixere Asphalum: Taxillorum ludus ex octo punctis vel figuris constabat: inter quos vnus Stesichorius nomine, hoc est, octonarius, præcipuus erat. Qui quidem turricula, seu quæ dicebatur orca vel fritillus super patenti tabella punctis distincta iactabantur, ne lusoris manus iactum falleret, & non casu, sed fraude consisterent. Talorũ vero canis damnosus, senio medius & anceps: siquidem modo lucra nonnunquam damnum afferebat. Is vero quaternarium numerum facit, chius vero ternarium, Venus autem quæ summum continet numerum, multũ lucri affert: semperq; fœlici exitu ludum terminauit. Hæc enim cani opposita, colias dicebatur: tricenariumque absoluebat numerũ. Euripides vero quadragenarium. In talis quoque legimus Vulturium & Herculem

Latrunculorum ludus.

Tali.
Tessera.
κύβοι.

Astragali.

Asphalus.
Taxillorum ludus.

Canis.
Senio
Chius.
Venus.
Colias.
Euripides.
Vulturius.
Hercules.

Seruorum nomina. omittendum, seruis apud Romanos Statii, Dionisii, nec non Stichi & Heræ frequens nomen fuisse: sicut Athenis Dauus & Geta. Cùm enim Daci antea Daui dicerentur, ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus seruierunt: inde seruile nomen Daui & Getæ posteris reliquerunt. Apud Syros Dama, in Paphlagonia Tybius, apud Phryges Manes & Mida seruile nomen fuit. Lacedæmoniorum serui peculiari nomine Helotæ, Argiuorum Gymnetæ, Cretensium Epharmiotæ. Clarotæ & Mnotæ dicuntur: Thessalorum Penestæ, Syracusanorum Eustatoni, Mariandinorum serui Doriphori, Sicyoniorũ Corynephori appellati sunt. Pelatæ verò & Thetes, liberorũ quidem nomina fuere, illorum qui coacti inopia, seruilia præstabant, sicut Callicyrii in Creta, & Syracusanis Arotæ & Callyrii. *Jones serui præcipui.* Præ cæteris autem Jones præcipui inter seruos habiti, & velut insignia mancipia, nobilitati sunt. *Callicratidæ faceta responsio.* Quare Callicratidis Lacedæmonii verbum fuit, qui interrogatus cuiusmodi sibi viderentur Jones, facetissimè respondit, frugi seruos, liberos vtique malos. Quod Agesilaus de Asiaticis iudicauit: & vulgò de Caligula proditũ est, nec seruum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. Athenienses verò Harmodii & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerunt, velut deuota nomina libertati, tanti fecerunt, vt lege sanxerint, ne illa seruis indere liceret. Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianũ, quod nomina Magonis & Hannibalis seruis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum virorum nomina seruili cõtagio polluisset: præter quæ constans obseruatio Romanus fuit nimium diu seruata, ne ciuis Romanus quiuis crimine obnoxius relegaretur, *Romani ciues non relegati.* donec haud magno interuallo id seruare desiere. Primus enim L. Lamia Romanis ciuis à Gabinio consule relegatus fertur, & post eum plures legum iudiciorumque pœnis affecti: fuitq; animaduersum, ciuilibus bellis captos, velut hostes in prædam verti, & venum ire non licuisse, semperque leuius, seruitium apud Romanos deditis, quam captis fuisse. *Leuius seruitium deditis quàm captis.* Græcosque perraro seruitutem seruisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus sicut Persarum, qui nunquam Romæ seruiere, nisi sub Alexandro Seuero Imperatore, licet mox adhibito precio ad suos redditi sunt. Ponticosque & Lydios seruos aut

Phygios

Phrygios gregatim Romæ venire: Thracibusque peculiare esse sale coempta mancipia habere, sicut Lemniis vino mercari. *Sale & vino empta mancipia.*

Quia ludi apud Romanos frequẽtes fuerint, qui apud exteros, quæve sint nuces ocellatæ apud Tranquillum.

CAPVT XXI.

LVDVS calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui & latrones dicti: hi enim in duas diuisi turmas erant, colore diuersi, quorum alii milites, alii hostes. *Latrunculorum ludus.* Horum lusus erat, vt turmis instructis, velut qui congredi acie parant, hinc inde; sub hostium imagine procederent, ac præscripto fine, quoad quisque progredi debeat. Ita cauere oportebat, vt dum hostem quisque inuadere nititur, alterius non pateat incursibus: qui etiam ex gemma fuere: viris & mulieribus frequens, à melioribus & summis honoribus vel maxime cultus & celebratus: quem Palamedes inuenisse proditur, ad comprimendas otiosi exercitus seditiones. *Tali.* Post quos fuere tali eburnei sex angulorum æquali latitudine, tesseræ vero quatuor: nanque erant figuræ ex omni latere quadratæ, quas Græci κύϐυς vocant. *Tessera. κύϐοι.* Sed tamen in iactu tesseris vtebantur tribus, talis vero quatuor: in quibus figuræ effictæ vicem numeri habebant, sed quinarius numerus non erat in talis sicut in tesseris. Tali autem, astragali Græce dicti: & astragalizontes, talis ludentes. Geminum vero quadratum, hoc est, octo laterum, dixere Asphalum: Taxillorum ludus ex octo punctis vel figuris constabat: inter quos vnus Stesichorius nomine, hoc est, octonarius, præcipuus erat. *Astragali. Asphalus. Taxillorum ludus.* Qui quidem turricula, seu quæ dicebatur orca vel fritillus super patenti tabella punctis distincta iactabantur, ne lusoris manus iactum falleret, & non casu, sed fraude consisterent. Talorũ vero canis damnosus, senio medius & anceps: siquidem modo lucra nonnunquam damnum afferebat. Is vero quaternarium numerum facit, chius vero ternarium, Venus autem quæ summum continet numerum, multũ lucri affert: semperq; fœlici exitu ludum terminauit. Hæc enim cani opposita, colias dicebatur: tricenariumque absoluebat numerũ. Euripides vero quadragenarium. In talis quoque legimus Vulturium & Her- *Canis. Senio Chius. Venus. Colias. Euripides. Vulturius. Hercules.*

Seruorum nomina. omittendum, seruis apud Romanos Statii, Dionisii, necnon Stichi & Heræ frequens nomen fuisse: sicut Athenis Dauus & Geta. Cùm enim Daci antea *D*aui dicerentur, ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus seruierunt: inde seruile nomen *D*aui & Getæ posteris reliquerunt. Apud Syros Dama, in Paphlagonia Tybius, apud Phryges Manes & Mida seruile nomen fuit. Lacedæmoniorum serui peculiari nomine Helotæ, Argiuorum Gymnetæ, Cretensium Epharmiotæ, Clarotæ & Mnotæ dicuntur: Thessalorum Penestæ, Syracusanorum Eustatoni, Mariandinorum serui Doriphori, Sicyoniorũ Corynephori appellati sunt. Pelatæ verò & Thetes, liberorũ quidem nomina fuere, illorum qui coacti inopia, seruilia præstabant, sicut Callicyrii in Creta, & Syracusanis Arotæ & Callyrii. *Jones serui præcipui.* Præ cæteris autem Jones præcipui inter seruos habiti, & velut insignia mancipia, nobilitati sunt. *Callicratidis faceta responsio.* Quare Callicratidis Lacedæmonii verbum fuit, qui interrogatus cuiusmodi sibi viderentur Jones, facetissime respondit, frugi seruos, liberos vtique malos. Quod Agesilaus de Asiaticis iudicauit: & vulgò de Caligula proditũ est, nec seruum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. Athenienses verò Harmodii & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerunt, velut deuota nomina libertati, tanti fecerunt, vt lege sanxerint, ne illa seruis indere liceret. Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianũ, quod nomina Magonis & Hannibalis seruis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum virorum nomina seruili cõtagio polluisset: præter quæ constans obseruatio Romanis fuit nimium diu seruata, ne ciuis Romanus quiuis crimine obnoxius relegaretur, *Romani ciues non relegati.* donec haud magno interuallo id seruare desiere. Primus enim L. Lamia Romanis ciuis à Gabinio consule relegatus fertur, & post eum plures legum iudiciorumque pœnis affecti: fuitq; animaduersum, ciuilibus bellis captos, velut hostes in prædam verti, & venum ire non licuisse, semperque leuius, seruitium apud Romanos deditis, quam captis fuisse. *Leuius seruitium deditis quàm captis.* Græcosque perraro seruitutem seruisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus sicut Persarum, qui nunquam Romæ seruiere, nisi sub Alexandro Seuero Imperatore, licet mox adhibito precio ad suos redditi sunt. *P*onticosque & Lydios seruos aut

Phygios

Phrygios gregatim Romæ venire: Thracibusque peculiare esse sale coempta mancipia habere, sicut Lemniis vino mercari.

Sale & vino empta mancipia.

Quia ludi apud Romanos frequẽtes fuerint, qui apud exteros, quave sint nuces ocellata apud Tranquillum.

CAPVT XXI.

LVDVS calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui & latrones dicti: hi enim in duas diuisi turmas erant, colore diuersi, quorum alii milites, alii hostes. Horum lusus erat, vt turmis instructis, velut qui congredi acie parant, hinc inde, sub hostium imagine procederent, ac præscripto fine, quoad quisque progredi debeat. Ita cauere oportebat, vt dum hostem quisque inuadere nititur, alterius non pateat incursibus: qui etiam ex gemma fuere: viris & mulieribus frequens, à melioribus & summis honoribus vel maxime cultus & celebratus: quem Palamedes inuenisse proditur, ad comprimendas otiosi exercitus seditiones. Post quos fuere tali eburnei sex angulorum æquali latitudine, tesseræ vero quatuor: nanque erant figuræ ex omni latere quadratæ, quas Græci κύβους vocant. Sed tamen in iactu tesseris vtebantur tribus, talis vero quatuor: in quibus figuræ effictæ vicem numeri habebant, sed quinarius numerus non erat in talis sicut in tesseris. Tali autem, astragali Græce dicti: & astragalizontes, talis ludentes. Geminum vero quadratum, hoc est, octo laterum, dixere Asphalum: Taxillorum ludus ex octo punctis vel figuris constabat: inter quos vnus Stesichorius nomine, hoc est, octonarius, præcipuus erat. Qui quidem turricula, seu quæ dicebatur orca vel fritillus super patenti tabella punctis distincta iactabantur, ne lusoris manus iactum falleret, & non casu, sed fraude consisterent. Talorũ vero canis damnosus, senio medius & anceps: siquidem modo lucra nonnunquam damnum afferebat. Is vero quaternarium numerum facit, chius vero ternarium, Venus autem quæ summum continet numerum, multũ lucri affert: semperq; fœlici exitu ludum terminauit. Hæc enim cani opposita, colias dicebatur: tricenariumque absoluebat numerũ. Euripides vero quadragenarium. In talis quoque legimus Vulturium & Herculem

Latrunculorum ludus.

Tali.

Tessera.

κύβοι.

Astragali.

Asphalus.

Taxillorum ludus.

Canis.

Senio

Chius.

Venus.

Colias.

Euripides.

Vulturius.

Hercules.

Seruorum nomina. omittendum, seruis apud Romanos Statii, Dionisii, nec non Stichi & Heræ frequens nomen fuisse: sicut Athenis Dauus & Geta. Cùm enim Daci antea Daui dicerentur, ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus seruierunt: inde seruile nomen Daui & Getæ posteris reliquerunt. Apud Syros Dama, in Paphlagonia Tybius, apud Phryges Manes & Mida seruile nomen fuit. Lacedæmoniorum serui peculiari nomine Helotæ, Argiuorum Gymnetæ, Cretensium Epharmiotæ, Clarotæ & Mnotæ dicuntur: Thessalorum Penestæ, Syracusanorum Eustatoni, Mariandinorum serui Doriphori, Sicyonioru͂ Corynephori appellati sunt. Pelatæ verò & Thetes, liberoru͂ quidem nomina fuere, illorum qui coacti inopia, seruilia præstabant, sicut Callicyrii in Creta, & Syracusanis Arotæ & Callyrii. *Jones serui præcipui.* Præ cæteris autem Jones præcipui inter seruos habiti, & velut insignia mancipia, nobilitati sunt. *Callicratidis faceta responsio.* Quare Callicratidis Lacedæmonii verbum fuit, qui interrogatus cuiusmodi sibi viderentur Jones, facetissime respondit, frugi seruos, liberos vtique malos. Quod Agesilaus de Asiaticis iudicauit: & vulgò de Caligula proditu͂ est, nec seruum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. Athenienses verò Harmodii & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerunt, velut deuota nomina libertati, tanti fecerunt, vt lege sanxerint, ne illa seruis indere liceret. Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianu͂, quod nomina Magonis & Hannibalis seruis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum virorum nomina seruili cõtagio polluisset: præter quæ constans obseruatio Romanus fuit nimium diu seruata, ne ciuis Romanus quiuis crimine obnoxius relegaretur, donec haud magno interuallo id seruare desiere. *Romani ciues non relegati.* Primus enim L. Lamia Romanis ciuis à Gabinio consule relegatus fertur, & post eum plures legum iudiciorumque pœnis affecti: fuitq; animaduersum, ciuilibus bellis captos, velut hostes in prædam verti, & venum ire non licuisse, semperque leuius, seruitium apud Romanos deditis, quam captis fuisse. *Leuius seruitium deditis quàm captis.* Græcosque perraro seruitutem seruisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus sicut Persarum, qui nunquam Romæ seruiere, nisi sub Alexandro Seuero Imperatore, licet mox adhibito precio ad suos redditi sunt. Ponticosque & Lydios seruos aut

Phrygios

Phrygios gregatim Romæ venire: Thracibusque peculiare esse sale coempta mancipia habere, sicut Lemniis vino mercari. *Sale & vino empta mancipia.*

Quia ludi apud Romanos frequẽtes fuerint qui apud exteros, quave sint nuces ocellata apud Tranquillum.

CAPVT XXI.

LVDVS calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui & latrones dicti: hi enim in duas diuisi turmas erant, colore diuersi, quorum alii milites, alii hostes. *Latrunculorum ludus.* Horum lusus erat, vt turmis instructis, velut qui congredi acie parant, hinc indeq; sub hostium imagine procederent, ac præscripto fine, quoad quisque progredi debeat. Ita cauere oportebat, vt dum hostem quisque inuadere nititur, alterius non pateat incursibus: qui etiam ex gemma fuere: viris & mulieribus frequens, à melioribus & summis honoribus vel maxime cultus & celebratus: quem Palamedes inuenisse proditur, ad comprimendas otiosi exercitus seditiones. *Tali.* Post quos fuere tali eburnei sex angulorum æquali latitudine, tesseræ vero quatuor: nanque *Tessera. κύβοι.* erant figuræ ex omni latere quadratæ, quas Græci κύβους vocant. Sed tamen in iactu tesseris vtebantur tribus, talis vero quatuor: in quibus figuræ effictæ vicem numeri habebant, sed quinarius numerus non erat in talis sicut in tesseris. Tali autem, astragali Græce dicti: & astragalizontes, talis ludentes. Geminum vero quadratum, hoc est, octo laterum, dixere Asphalum: Taxillorum ludus ex *Astragali.* octo punctis vel figuris constabat: inter quos vnus Stesichorius nomine, hoc est, octonarius, præcipuus erat. *Asphalus.* Qui quidem turricula, seu quæ dicebatur orca vel fritillus super patenti tabella punctis distincta iactabantur, *Taxillorum ludus.* ne lusoris manus iactum falleret, & non casu, sed fraude consisterent. Talorũ vero canis damnosus, senio medius & anceps: siquidem modo lucra nonnunquam damnum *Canis.* afferebat. Is vero quaternarium numerum facit, chius vero ternarium, Venus autem quæ summum continet numerum, multũ lucri affert: semperq; fœlici exitu ludum terminauit. Hæc enim cani opposita, colias dicebatur: tricenariumque absoluebat numerũ. Euripides vero quadragenarium. In talis quoque legimus Vulturium & Her- *Senio. Chius. Venus. Colias. Euripides. Vulturius. Hercules.*

 culem

Babylonii. tenentur. Babyloniis facinorosi serui & contumaces, per crines trahebantur, vt facinoris admissi pœnas darent.

Germani. Germanis verbere seruum afficere, aut vinclis coërcere, habetur nefas: apud quos laxior seruitus erat, & libertinis penè par: quippe sibi acquirunt serui, & peculium habent.

Agis in Hilotas. Proditum tamen est. Hilotas à Spartanis bello subactos, cũ rebellassent, ab Agide perpetua seruitute damnatos, vt dominis illos manumittere, aut extra Spartanos fines venundare non liceret. Diogenes verò Cynicus Manem seruum, cùm aufugisset, non modò verbere non affecit, sed liberum ire iussit, ac dimisit: turpe existimans Manem sine Diogene viuere posse, non autem Diogenem sine Mane.

Lycurgus. Contrà Lycurgus apud Spartanos seruorum petulantiam tam seuere cohibuit, vt facinorosos seruos dominis interficiendi ius daret.

Diuus Pius.

In seruos quatenus sæuire liceat, est in 1. l. C. de emendatione seruorum, & in tit. Inst. De iis qui sui vel alie. iur. sunt.

Hæc Omphalius.

Deinde tam diuus Pius quàm sequuti principes super dominorum potestate in seruos, salubriter consuluerunt, ne dominis plus æquo seuire liceret, neve iniusta imperia dominorum noxæ forent, nève domini seruos quotidianis verberibus afficerent, sed loris cæderent. Quibus constitutionibus cauetur, vt in eum, qui suum occidisset seruum, haud secus pœna diceretur, quàm qui alienum necasset. D.

Hadrianus. quoque Hadrianus seruos à dominis occidi vetuit: sed si quid deliquissent, prætoris iudicio pœna affici præcepit, ita vt Umbriciam matronam, quòd in ancillas suprà modum sæuiret, in quinquennium relegasse ferant, quod magis è rep. ducerent, per mulcendo tractandoque seruorum animos mites fieri, quàm verbere. Et tam ab his, qui mancipio addicti aut ære coempti sunt, quam his qui manu emissi libertatem meruerunt, debita iura dominis patronisque assertoribus constituit.

Patronarum ius in clientes. Nam iura patronatus, post libertatem impensam seruo, dominis incolumia esse voluit, quæ ex certis causis patronus dominusve amittebat. Siquidem si libertum seruúmve optimè meritum, dum famis periculum adiret, patronus non aluit, aut si inuitus libertatem dedit: lex Ælia Sentia, & D. Pius ius patronatus patrono, & dominiũ domino ademit. Quod & Claudius Cæsar sanxit,

vt ægra & affecta mancipia si exponerentur, ab omni famulatu & seruitio immunia forent. Item, si ad iusiiurandũ libertum patronus adegit, ne nubat, néve vxorem ducat, eum ad ius patronatus lex pariter non admisit. Tametsi lege Julia de maritandis ordinibus, hæc iuramenta postea inducta & remissa fuerint. Fertur propterea Cato senior male audisse, tanquam asperior & durior, quòd ægra & affecta mancipia, velut bruta animalia senio debilitata domo exigeret, & victum negaret. Contrà verò aduersus malè meritos, impuros & flagitiosos libertos, aut si delatorem summisissent, vel patroni nomen detulissent, seu manifesti criminis rei forent, patrono ius reuocandæ libertatis, & vniuersa promerita abrogãdi lege donabatur. Quod ab Atheniensibus decretis edictisque cautum erat, ut contumax ingratusque libertus sub mancipio esse, & seruire cogeretur, quoniam liber esse nesciisset, quod apostasium nuncuparunt. Seruos verò libertate donatos Lacedæmonii aphetas, & adespotas, atq; eritheras dixerunt. Massiliensibus libertus, ter doli admissi reus aduersus patronum, velut mancipium seruire cogebatur, per singulas vices libertate rescissa: si quam verò offensam quartò admisisset, domino imputabatur, & inultus ibat, quod toties deceptus patronus, quartò se ei credidisset. Claudius verò Cæsar libertinos qui se pro ciuibus agerent, publicauit: illos verò qui ingrati notarentur, reuocauit in seruitutẽ: qui etiam libertũ, quòd patrono delatorem summiserat, vt de statu faceret quæstionem, seruituti addixit. Quod Nerone quoque imperante seruatum est, & frequẽti senatu obtentum, de manumissis propter ingratitudinẽ in seruiturem reuocandis. Nerua Cæsar seruos à quibus dominos accusatos reperit, velut ingratos iussit occidi. Quod in seruo Artetii proscripti pop. Romanus fecisse proditur, quem veluti ingratum in seruitutem reddidit denuò, quòd proscripto domino bona & liberos occupauit: sicut Sylla de saxo deiecit seruum Sulpitii domini proditorem, vt sibi gratificaretur. Diuus autem Seuerus cauit edicto, ne serui delatores dominorum audiantur, sed pœna mulctentur seueriori. Si verò leuiter offendissent, aut contumeliam conuitiumque fecissent, vel dicto minus audientes, forent, vltra vigesimum lapidem in terram

Catonis in mancipia asperitas.

Patronus in libertum ingratum.

Edictum apud Athenienses in libertos ingratos.

Apostasium.

Apheta.

Erithera.

Massilienses.

Cl. Cæsar.

Nero.

Nerua.

Sylla.

D. Seuerus.

Liberti qui leuiter peccassent.

ram oramve Campaniæ relegandi, domini arbitrium erat, vel vt ferrum traderent: tum vt amplexus hominum vitarent, & a foribus domini arcerentur. Fuitque aliquando in vsu, vt de seruis in dominos nec quæstio haberi, nec iudicium dari posset. Quod Tacitus Cæsar cauit edicto vt ne maiestatis quidem causa contra dominorum capita serui admitterentur, aut per eos inquirerent magistratus. Nec solum serui in dominos, sed ne patroni in clientes testimonium valuit: quod à Romulo primum edita lege cautum. propterea Tiberius, vt contra Libonem per seruorum quæstiones inquireret, fraudem legi fecisse dicitur, quod illos emancipari, & deinde per tormenta inquiri iussit: donec post temporum curricula Caius Imperator seruis, si quid quereretur de dominis, passim accusandi, & contra eos lege agendi facultatem dedit. Est tamen obseruatum, vt si quem ex seruis dominus de ergastulo aut vinclis relaxaret, catenas à manibus pedibusque quibus vinctus fuerat, quandoque incideret, vt vinclorum pars in corpore maneret: quo argumento, signabant seruum minus iustè vinctum fuisse, neq; iustam seruitutẽ seruisse, nullumque ius patroni domino competiisse, illumq; pristinæ libertati, ac si nunquã vinctus fuisset, restitutum. Et tametsi seruos profugos leges suscipi vetarent inuitis dominis, tamen qui capti bello ad imperatorum regumq; statuas confugissent, velut ad asylum, nexu soluebantur & immunes erant: in eos enim manus iniectio non erat. Nanque Ephesi templum Dianæ id iuris habuit: vt ad illud confugientes mancipio soluerentur. Quod Alexander ad stadium produxit: postea ab Augusto sublatum, ne proposita impunitatis spes facinorib. causam daret. Primum enim Cadmus dum Thebas conderet, asylum aperuisse fertur, ad quod fugientes sine discrimine serui aut liberi, ab omni pœna tuti erant. Nonnulli à pregnatis Herculis asylum Athenis primò institutum ferunt, ad quod à patribus oppressis confugere fas erat: Post quod in Rhethæo litore fuit Aiacis asylum, & in Sigæo Achillis: quorum exemplo Romulus & alii asylum aperuere, quò accedentes impunitate donabantur, Apud Molossos, Samothraces, Crotoniatas & Messenios ac plerosque ad deorum aras confugisse, pro asylo habitum est: velut Ithacensi-

Taciti Cæsaris edictũ.

Tiberius.

Serui capti ad regũ imperatorumq; statuas confugientes.

Dianæ Ephesiæ templũ.

Asylus.

censibus Jouis Seruatoris ara: delictis enim non voluntariis refugium esse aras putauere. Atheniensibus Thesei sepulchrum id iuris habuit, vt serui ad illud confugientes nexu soluerentur. Et Spartæ Chalciœcum Mineruæ templum ad quod Pausanias fugiens, obstructo aditu, morte mulctatus fuit: & aliud Chalchicon, ad quod Agis confugit. Et in Tænaro Neptuni fanum ad quod Cleombrotus: & in Caluaria insula in Ægæo etiam Neptuni templum, ad quod Demosthenes quum aufugisset, ab omni violenta incursione Archiæ mansit illæsus: atque in Thracia Dianæ templum inter Clitorium & Cynætham, & in Aspendo Pamphyliæ, Tiberii statuæ pro asylo fuere: sicut Dianæ Leucophrienæ oppressis perfugium inuiolabile fuit. Palladis quoque templum velut asylum Lacedæmonii venerantur, in quo nocentes, etiam capitis damnati, incolumes fiunt. Et in Aphrodisio, & Papho Veneris, apud Stratonicenses Jouis & Triuiæ templa, Siculis Salisci ara, in Peloponneso Hermoniæ fanum sacrum Cereri & Proserpinæ, in Epheso Artemisium, Pergami ædes Æsculapii, in Græcia Calydoni Palladis templum, tantæ dignationis fuere, vt capitalem fraudem ausi, aut pecunia iudicati, qui ad illa confugissent, noxa pecuniaque exoluerentur. Apud Scythas qui ad Riphæos confugissent, tanquam sacrosanctos, sui iuris & arbitrii erant: sicut in Ægypto & Osiridis asylo iuxta Saim: in Conopo Herculis templo, ad quod serui confugientes, si initiati forent, opprimi aut vi cogi non poterant. Traditumque memorræ est, in Libya oppidum fuisse, ad quod si quis seruus lapidem importasset, liber & sui potens erat: & Dulopolin in eadem id iuris habuisse, vt qui seruus ad eam aufugisset, omni nexu solueretur. Cinna verò ciuili manente bello cùm per præconem edixisset, vt serui ad eum confugientes velut ad asylum, liberi forent, illosque ad pileum vocasse, magnas seruorum & perditissimorum manus coëgisse fertur. Sed cum propter asylorum impunisates multa facinora admitteretur magna licentia, Tyberius Cæsar, ne impunita essent crimina, immunitates asylorum abrogauit, & exoletum morem antiquauit, qui tamen Samiæ Junoni & Æsculapii delubro ius veteris immunitatis ob religionem restituit, Neque omit

Jouis Seruatoris ara.
Thesei sepulchrum.
Cinna.
Immunitas asylorum per Tyberium abrogata.

Seruorum nomina. omittendum, seruis apud Romanos Statii, Dionisii, necnon Stichi & Heræ frequens nomen fuisse: sicut Athenis Dauus & Geta. Cùm enim Daci antea Daui dicerentur, ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus seruierunt: inde seruile nomen Daui & Getæ posteris reliquerunt. Apud Syros Dama, in Paphlagonia Tybius, apud Phryges Manes & Mida seruile nomen fuit. Lacedæmoniorum serui peculiari nomine Helotæ, Argiuorum Gymnetæ, Cretensium Epharmiotæ, Clarotæ & Mnotæ dicuntur: Thessalorum Penestæ, Syracusanorum Eustatoni, Mariandinorum serui Doriphori, Sicyoniorũ Corynephori appellati sunt. Pelatæ verò & Thetes, liberorũ quidem nomina fuere, illorum qui coacti inopia, seruilia præstabant, sicut Callicyrii in Creta, & Syracusanis Arotæ & Callyrii. Præ cæteris autem Jones præcipui inter seruos habiti, & velut insignia mancipia, nobilitati sunt. Quare Callicratidis Lacedæmonii verbum fuit, qui interrogatus cuiusmodi sibi viderentur Jones, facetissimè respondit, frugi seruos, liberos vtrique malos. Quod Agesilaus de Asiaticis iudicauit: & vulgò de Caligula proditũ est, nec seruum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. Athenienses verò Harmodii & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerunt, velut deuota nomina libertati, tanti fecerunt, vt lege sanxerint, ne illa seruis indere liceret. Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianũ, quod nomina Magonis & Hannibalis seruis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum virorum nomina seruili cõtagio polluisset: præter quæ constans obseruatio Romanus fuit nimium diu seruata, ne ciuis Romanus quiuis crimine obnoxius relegaretur, donec haud magno interuallo id seruare desiere. Primus enim L. Lamia Romanis ciuis à Gabinio consule relegatus fertur, & post eum plures legum iudiciorumque pœnis affecti: fuitq; animaduersum, ciuilibus bellis captos, velut hostes in prædam verti, & venum ire non licuisse, semperque leuius, seruitium apud Romanos deditis, quam captis fuisse. Græcosque perraro seruitutem seruisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus sicut Persarum, qui nunquam Romæ seruiere, nisi sub Alexandro Seuero Imperatore, licet mox adhibito precio ad suos redditi sunt. Ponticosque & Lydios seruos aut Phrygios

Jones serui præcipui.

Callicratidis faceta responsio.

Romani ciues non relegati.

Leuius seruitium deditu quàm capta.

Phrygios gregatim Romæ venire: Thracibusque peculiare esse sale coempta mancipia habere, sicut Lemniis vino mercari.

Sale & vino empta mancipia.

Quia ludi apud Romanos frequẽtes fuerint qui apud exteros, quave sint nuces ocellata apud Tranquillum.

CAPVT XXI.

LVDVS calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui & latrones dicti: hi enim in duas diuisi turmas erant, colore diuersi, quorum alii milites, alii hostes. Horum lusus erat, vt turmis instructis, velut qui congredi acie parant, hinc inde, sub hostium imagine procederent, ac præscripto fine, quoad quisque progredi debeat. Ita cauere oportebat, vt dum hostem quisque inuadere nititur, alterius non pateat incursibus: qui etiam ex gemma fuere: viris & mulieribus frequens, à melioribus & summis honoribus vel maxime cultus & celebratus: quem Palamedes inuenisse proditur, ad comprimendas otiosi exercitus seditiones. Post quos fuere tali eburnei sex angulorum æquali latitudine, tesseræ vero quatuor: nanque erant figuræ ex omni latere quadratæ, quas Græci κύϐους vocant. Sed tamen in iactu tesseris vtebantur tribus, talis vero quatuor: in quibus figuræ effictæ vicem numeri habebant, sed quinarius numerus non erat in talis sicut in tesseris. Tali autem, astragali Græce dicti: & astragalizontes, talis ludentes. Geminum vero quadratum, hoc est, octo laterum, dixere Asphalum: Taxillorum ludus ex octo punctis vel figuris constabat: inter quos vnus Stesichorius nomine, hoc est, octonarius, præcipuus erat. Qui quidem turricula, seu quæ dicebatur orca vel fritillus super patenti tabella punctis distincta iactabantur, ne lusoris manus iactum falleret, & non casu, sed fraude consisterent. Talorũ vero canis damnosus, senio medius & anceps: siquidem modo lucra nonnunquam damnum afferebat. Is vero quaternarium numerum facit, chius vero ternarium, Venus autem quæ summum continet numerum, multũ lucri affert: semperq; fœlici exitu ludum terminauit. Hæc enim cani opposita, colias dicebatur: tricenariumque absoluebat numerũ. Euripides vero quadragenarium. In talis quoque legimus Vulturium & Herculem

Latrunculorum ludus.

Tali.
Tessera.
κύϐοι.

Astragali.

Asphalus.
Taxillorum ludus.

Canis.
Senio
Chius.
Venus.
Colias.
Euripides.
Vulturius.
Hercules.

culem basilicum, quæ an signa fuerint vel numeri, dubitatur adhuc. In tesseris Midas fortunatissimus erat. In taxillorum iactu ter sex summam Græcis afferunt victoriā: tria vero, summum damnum. Quā quidem alea Porcius Cato lusisse fertur animi laxandi causa, & Augustus effuse: Domitianus & Claudius, qui etiam lusorium conscripsit opus. Inter reliquos Theodoricus Gothorum rex, cū in alea vinceret, fertur indulgentissimus fuisse, eaque momenta domesticos promerendis gratiis captare solitos, sicut cum Vespasianus in balneum transiret. Quibus quidem tesseris aptissima fuisse ligustra Plinius notauit. Fuit quoque apud veteres ludus pilæ & folliculi, præcipuæ commendationis, & magni studii, quo & Iulius Cæsari, & Octauius, & alii clari viri illustresque exercendi corporis, & animi vegetandi causa studiosissime lusere. Quo etiam Scæuola iureconsultus, remisso à negociis animo, lusisse proditur, nonnunquam tesseris aut calculis. Quod de Dionysio tyranno traditur, vt pila & folliculo assidue luderet. Reliqui vero clarissimi duces, aut sapientiæ professores non improbandi, animum diuersis studiis iocisque remisere. Quippe Socrates, dum animo vacaret, cum pueris minutis & facie liberali, iocari assuerat: & Scipio Aphricanus conchas mari legendo sæpe remisit duras: & Cato Censorius cum verna & famulatu animū relaxauit: qui etiam qua die tulit repulsam, in conuiuio lusit. Quod de Archyta Tarentino proditur, vt cū pueris & seruitiis lusus agitaret. Heraclitus quoque Ephesius quum a negociis quiesceret astragalis lusisse fertur. Et Attalus Asiæ rex hortum pro deliciis coluit, nonunquam fundendis statuis ocium occupauit. Memoratur Alexander Seuerus imperator per dies festos perdicum & catulorum pugna se oblectasse, & Amasis Ægypti rex post seria morionem egisse, & magnus ille Agesilaus cum infante filio arundinem ascendisse. Neque pretereundum quod de Demetrio proditum est Poliorcete, qui post negocia bellicas machinas: & de Europo Macedoniæ rege, qui in ocio lucernas fabricauit. Parthorum quoque reges, quum ocium superaret, cuspides acuisse feruntur. Et Dionysius iunior cura belli solutus, plaustella, mensas & sedes mira arte compinxit. Attalus vero Philomator pro oblecta

Midas.

Ludi illustrium & doctorum virorum post seria negocia.

Pila ludus & folliculi.

oblectamento habuit, elleborum, aconitum & cicutam, venenosasq; herbas plantare, vt fructum inde legeret. ¶ Sed tamen pila iuuenum lusus erat, frequens in Martio campo fieri solitus, exque his altera paganica, trigonalis altera, in qua sinistræ vsus præcipuus traditur. Nanque illius impulsu magis quàm dextræ ludus agebatur, cuius erat vsus vel maxime in corporis motu & agilitate, vt sciret apte pilam iacere atque excipere, modò incurrere. Armis quoque & equis, tum hasta, claua & pila, lucta, venatione & cursu exerceri Romanam iuuentutem vetus consuetudo fuit: Pariter sudem torquere, equum agitare, arma tractare, sicut iactu disci, cursu, saltu, iaculatione vel cæstu: quos ludos pentathlum dixere, & ludiones pentathlos seu quinquertiones. Eratque senatusconsulto cautum, vt nisi his ludis pecuniam ludere liceret. Græcis vero octo fuere ludi, quibus iuuentus exercebatur impune: stadium, diaulus, dolichus, hoplite, pygme, pancratium, pale, & halma, hoc est saltus. Præter quos fuit harpastum, quod volubili rotunditate in solo iactatur: qui ludus Polluce autore fiebat, vt iuuenes in geminas diuisi turmas, intra lineas seu metas consisterent, harpastoque posito in medio quisque contenderet, vt intra gyrum alterius lineæ immitteretur: quod si contingeret, victores erant. Et discus: fuit enim instar pilæ æneæ, quæ brachiorum viribus excepta, & in altum missa, exercebat corpora animosque, ita vt quantum quisque viribus præstaret, maximè eniteret. Nanque is fortior, & præcipuo robore habebatur, qui illum vltra signatum gessisset scopum: sicut halteres: erant enim circuli figura nō sphærica, sed dimidia longiore, in quibus digiti inseri possent, quos facilibus brachiis rotabant: & nunc iactando, nunc rotando ludus committebatur Fuit quoque petauri ludus admirationis præcipuæ, cum per circulos quispiam veloci cursu transuolat, corpore ita librato, vt circulum non offendat: vnde petauristæ ludiones dicti. Follis a. ludus remissior & ignauior habitus: eo enim senes imbelli ætate ludere solebant. Horum autores Lydos fuisse ferunt, qui vt famē qua premebantur, facilius ferrē, in miseriis hoc solatii inuenere, vt ludo tempora

Pila iuuenum ludus.

Exercitia Rom. iuuentutis.

πένταθλ⊛.

Ludi quibus pecunia ludere licebat.

Græcæ iuuentutis ludi.

Harpastum.

Discus.

Halteres.

Petauri ludus.

Petaurista.

Follis ludus.

Sphara ludus. transfigerent. Apud Græcos frequens ludus erat sphæræ, quia qui vicisset, rex dicebatur & imperabat: victus vero, asinus, & victoris mandata exequebatur: cui sphæromachia nomen, quo in gymnasio iuuentus exerceri consuerat. Spartanis palæstra, Atheniensibus præter palęstram, quam primi inuenere, erat equester ludus, quem dixere apobaten, quo Phocionis filius sæpissime lusit, & victor fuit. Proditurque Germanorum mos peculiaris, vt cùm omnia lusissent, nihilque pecuniarum superesset, in lusu extremo de libertate contenderent, victusque in alea, seruitium pati, & addici victori velut mancipium patiebatur. Apud quos frequens ludus erat: vt nudi iuuenes inter gladios & infestas frameas se inuicem iactitent, illasque saltu transiliant illæsi. Græcis quoque iocus erat, cui nomen encotyle, quo victi vincentium genua manibus excipientes sublimes deferunt, & alius cindalismus apud plebem frequens, quem clauis exercebant. Nucibus vero, & par impar, vel coturnicum & gallinaceorum certamine, quo ludo Antonius & Octauius lusisse, & hic quidem melioribus ominibus victor abiisse fertur: aut turbine, vel micantibus digitis, nonnunquam ocellatis nucibus Romæ ephebi pueri ludere solitauere. Nummis quoque in sublime iactatis caput vel nauim petere, vt quod tunc forte eueniret, & petitis responderet, id victoriam daret: aut dormientibus oculos & ora pingere, frequens erat puerorum lusus. Quæ quidem nuces loco aleæ fuerunt pueris nondum adultis, quibus in Saturnalibus ludere permissum, sicut iuuenibus alea, reliquo anni tempore vetabatur. Parthorum vero pueris ludus erant aurei tali, quibus certo anni tempore indulgere licebat. Sed quod modò est de ocellatis nucibus dictum, memini doctos viros super nucibus ocellatis, eiusmodi quæ essent, ancipitem diu cogitationem duxisse, variaque in opinione versari, & alios nuces auellanas, alios amygdalas putare, neque satis certam ferre sententiam super Tranquilli verbis, quibus Augustum laxandi animi causa cum pueris facie liberali ocellatis nucibus lusisse dicit. Quod verò nos sentimus, & probabilius putamus, id est eiusmodi, vt nuces ocellatas, nucleos, quos in Persicis pomis sitos inspicimus, dicimus

Sphæromachia. *Aphate.* *Germanorum mos.* *Germanorum ludus* *Encotyle.* *κινδαλισμός.* *Nucibus.* *Par impar.* *Epheborum puerorum ludi.* *Nuces in Saturnalibus.* *Parthorum puerorum.* *Nuces ocellata.* *Tranquilli locus.*

mus esse, quibus persæpe ludere nostrates pueros hodie videmus: dictasque ocellatas, propter ocellos & foramina, quibus muniuntur vndique. Neque de amygdala & auellana oscilla, sicut error habet, sed de Persicorum ossibus, quibus tunc ludebatur, & nunc frequens puerorum lusus est, intelligi conuenire, credimus exploratæ & non ambiguæ sententiæ fore.

Quæ vota olim solennia fuere apud Romanos, & quæ apud exteros, quive vota concipere, & quomodo soliti sint.

CAPVT XXII.

QVI mos vetustus in votis nuncupandis olim, quæque solennitas concipiendorum fuisset, multi variè exequuti sunt. In primis obseruatum legimus, vt simul ac consuli aut imperatori, cui belli summa commissa erat, euentu belli incerta spe fluctuanti, votum vouere collibitum esset, si id incõsulto senatu, aut citra populi autoritatem faceret, de manubiis vel hostium spoliis, aut si non sufficerent, sua impensa exoluere teneretur. Vouebantur enim sæpius templa ædesve deorum: ludique diis, aut statuę, quibus numina placari, aut expiari crimina putabant. Nonnunquam mulsi pocillum pro magno munere diis votum inuenimus. In quo fuit seruatum, vt velato capite, & veste caput opertus imperator, prætor aut consul votum effundat, illudque conceptis verbis suscipiat. Quos quidem ludos plerunque imperatores vouerunt ex anno imperii computatos, vt scilicet totidem dierum ludi fierent, quot illi annis imperio pręfuissent. Ideo Galienus Cæsar deuictis Syris in Asia, decennalia vota celebrauit. Theodosius vicennalia & tricennalia: sicut denariæ cæremoniæ & triceñariæ, quarum sacra adituris, de cem aut triginta diebus obseruantia præcipitur. Et centenariæ cœnæ à centenis sestertiis: & vasa milliaria: aprosque milliarios à ponderibus dictos comperimus. Porticus quoque centenarias & milliarias dicimus, à passuum longitudine dimensas. Vestes etiam coronasque ex auro & gemmis, plerunque numinibus votas, & voto persoluto dicatas inuenimus: quæ quidem vota pro imperii æternitate, nonnunquam pro salute ciuium verbis solennibus concipi solebant. In quo id seruatum

De belli euentu.

Ludi diis, aut statua.

Is erat L. Papyrius, de quo supra cap. II.

Velato capite ludi ab imp. voti.

Caremonia denaria, tricenaria, &c.

Cœna centenaria.

Porticus centanaria.

Vota pro quibus concipiebantur.

uatum est, vt nisi tertio die post calendas Ianuarias, pro salute principis votum concipiatur, vtque solenne insiurandum nuncupationibus votorum præstetur. Etiam pro itu & reditu, proque incolumitate principis, iacere stipem ad lacum Curtii, aut ludorum celebritates apud Romanos votum fuisse compertum est. Quotiesque pro principis incolumitate concipiebatur votum, Tiberio imperante id seruatum est, vt in votorum nuncupatione Neronem, Drusumque diis commendarent. Quæ vero dictator, consul aut prætor vota suscipiebat: non aliter nisi verbis conceptis, præeunte pontifice maximo, ne quid præpostere dicatur, concipi poterunt. Et incerta quoque pecunia, & quæ non extaret, votum concipi posse plerunque animaduersum est: si tamen semel votum emissum foret, illud denuò irritum facere non licebat. Quod si incerta pecunia fuisset, pro quo votum conciperetur, eaque bello vsui non esset, illam reponi, nec cum alia misceri oportebat: quod nisi factum esset, votum non ritè emissum, nec religione vouentem exolui putarunt. Quòd si Ver sacrum in magnis reip. casibus votum vouendum foret, illa infixa religio animis fuit, vt nisi ex autoritate collegii pontificum votum fieret, non votum, sed inconsulta pollicitatio censeretur. Hoc enim antequam emitteretur, patribus renunciari, & populi iussu, ac consulto senatus, arbitratuque pontificum fieri debebat: aliter ritè factum conceptumve esse minus censere, illudque à prætore vel consule, aut pontifice maximo emitti perperam. In hoc enim voto quicquid ex suibus, ouibus & agnis inter calend. Mart. & Idus Maias apud quemque natum editumve fuisset, voto contineri dixerunt: pueros quoque & puellas, qui inter hæc tempora editi fuissent, haud dubiè voto comprehendi. Sed quia immolare eos turpe ducerent, hoc piaculari sacro expiarunt, vt adultos velarent, velatosque extra fines exigerent, qui vernæ dicti sunt, quo periculo liberi religione putabantur.

Pro principe. *Vota quæ dictator, consul, aut prætor suscipiebat.* *Ex incerta pecunia.* *Vota ex autoritate collegii pontificum.* *Verna.*

Iurisconsultus eos seruos, qui neque empti, neque aliunde acquisiti, sed domi & ex ancillis nostris nati sunt, vernas appellat. l. seruis vrbanis §. Si alii verna ff. de leg 3. & l. cum super veenis C. de rei vend.

Metapontini.

Cuius instar Metapontinos votum vouisse ferunt: nam voti compotes auream æstatem Apollini deuouerunt, quod

quod esse arbitramur, vberrimum & quæstuosissimum annum deo & numinibus consecrari. Fuit animaduersum, ver sacrum antea votum, & post temporum interualla persolutum, religione vouentem, & populum exoluisse, riteque exolutum videri. Præter quæ hecatombas vouere Græcis & Romanis antiqui moris fuit olim, quum pestilenti contagio & graui morbo laborarent: quod à Laconibus primum inuentum fuisse dicunt. Cuius voti obseruatio talis erat, vt centum aræ vno in loco aggesto cespide fierent: in eisque centum boues, centum oues, centumque sues vno tempore immolarent. Si vero imperatorum votum esset, centum leones, centumque aquilæ vna mactarentur. Fuitque constitutum, vt cum hecatombæ vel publica vota soluebantur, populi luctus & mœror desineret. Namque in luctu vouere, est mali auspicii & detestabilis. Et quoque memoriæ proditum, non diis tantum, sed & velut sancto numini vota persoluta. Quippe Augustus Circio, ne Galliam rapide infestaret, votum exoluit, & sacrum fecit: cuius tanta plerunque vis erat, vt tecta auferret. Calabri Iapygi, Apuli vento Arabulo, Athenæ Scitoni, Pamphylii Gagneo, ne incolas tabe afficerent, neve arua depopularentur. Præcipue Thurii magno affecti beneficio, Boreæ vti deo vota persoluerunt, quod Dionysii classem, quam ad eorum excidium parauerat, vehementior coortus, funditus euertisset: sicut Xerxe in Græciam innumerabiles copias ducente, Delphicum respondisse Græcis oraculum ferunt, vt ventos precarentur sibi auxilio adesse: qui ara ventis extructa, illos propitios habuerunt, tota fere hostium classe demersa. In agro quoque Sicyonio ventis extructam aram legimus: cui quotannis noctem vnam vota effundunt, vt lenita vis venti desineret, cum turbine ventorum villæ arbusta, fruges passim deuastarentur. Et apud Methonem Palladi; Anemotidi templum dicatum est, ne violentiores perflantes loca deuastarent. Ponti vero & Persarum regum vouendi modus erat, vt in excelsis iugis & summo vertice montium pyram construant, alteramque desuper breuiorem: ipseque ad pyram ligna rex inferat primus, Iouique Militari lac & mel inspergat: & postquam vinum, mel, & odores infuderit, velut propitiato deo, vota enunciet: pulmentoque præparato, quod astantibus

Hecatombas vouere, & quando, & quod genus sacrificii.

Vento vota persoluta.

Arabulo.

Thurii.

Ara ventis extructa.

Pallas. ἀνεμῶτις.

Regum Ponti & Persarum vouendi modus.

bus datur, pyræ ignem inferat, quo incendio æstuante aere, vix illuc accedere permittitur. Græcis vero frequens vsus erat, vt statuas longo ævo duraturas diis vouerent. Quippe Nicanore ægrotante Aristoteles vota fecit pro incolumitate: statuas se, Ioui Senatori vnam, alteram Iunoni Sospitæ dicaturum: qui loti, & pura veste amicti, in superiore domus thalamo plerunque vota effundunt, & diis supplicant. Athenienses vero, quum in aureis & argenteis vasis diis propinassent, & Pæana cecinissent, tunc demum sanctissimis cæremoniis cælum suspicientes, vota nuncupabant. Ea autem ex primigeniis agnis, nonnunquam ex bobus, qui iugum non subiissent, frequentia fuere. In quo fuit seruatum, vt ramus ex sacra olea alba lana coronatus in emissione votorum adhiberent. Sicut Parthorum reges & magi, qui nyctegretum, quæ nyctilopa dicitur, herbam coloris hysginei, vt spinæ folia adhibebant, magnis sæpe laudibus celebratam, qua non adhibita nullum votum rite concipi arbitrati sunt. Qui cum deos euocabant, marmaritidem herbam, quæ in desertis petris & saxis præruptissimis nascitur, admiscebant. Apud Ægyptios vero, pro pueris morbo affectis, vota concipiebant, vt si deus voto adesset, defectum capillum diis dedicarent. Mysis nisi immolato prius equo & litato, extisque depastis, vota concipere non licuit. Inter solennia autem vota fuisse traditur, quoties exercitus duces de spoliis hostium Vulcano votum fecissent (id enim soluebatur) vt fusis fugatisque hostibus, scuta, gladios & arma, spoliaque, nonnunquam bellorum machinas, currusque & inutiles naues, vno in loco aggererent, pyraque extructa, circũstante populo & frequentissimo exercitu, velut disposita acie, dux more patrio discinctus, Vulcano, Marti & Palladi incendat, ipseque dux indutus purpuram, primus ardentem facem sumere, ambasque manus in cælum tendere, deinde in pyram summittere debeat, toto circum exercitu exultante: & percussis armis plaudente: pyraque & armis exustis, sacra & rem diuinam faciant: tametsi arma militaria non exuri, sed belli more cremari solita legamus. Apud Hermunduros, inter solennia vota belli duces sacrare diuersam aciem, illamque Marti & Mercurio deuouere consueuerunt: quo voto equi, viri, spolia & machinæ, & cuncta

Græcorum mos vouendi.

Atheniensium vota.

Sacra ex quibus in votis concipiendis.

Parthorum reges & magi.

Ægyptii.

Mysi.

Solennia vota.

Hermunduri.

cta bello quæsita occisioni dantur. Artaxerxes pro vxoris salute, Terræ votum faciens, se illam attacta humo solenni prece adoraturum promisit: & Berenice, vt Deo vota soluerret, nudo pede, & abraso capillo Hierosolymis ante tribunal supplicauit. Nonnunquam frequens apud veteres votum fuit, vt decima prædæ & spoliorum, quicquid ex hostibus captum fuisset, Ioui & diis deuouerent: quare Iupiter prædator nuncupatus: sicut Camillus captis Veiis votum vouisse dicitur. Id enim solvebatur, vt prædæ parte diuendita, donum diis & numinibus dicarent. Qui mos Gallorum fuit, vt belli iure quæsita, plerunque vero partem Marti deuouerent: in quo id erat constitutum vt diuina ope implorata, is plus spei ferret, & propitios facilius haberet deos, qui maiorem prædæ partem his devouisset. Qua tempestate Crotoniatæ aduersus Locrenses, graues testatasque inimicitias habebant, bello dimicaturi, cum decimam prędæ Apollini vouissent, Locrenses vt voto vincerent, nonam deuouere. & cum Galli Aristonico duce contra Rom. militarent, deque hostium præda aureum torquem Marti promisissent, Flaminius, vt voto vinceret, de torquib. Gallorum Marti trophæum posuit. Aratus vero Sicyonius cum CCCCCC. hominum capita, ne ab aduersariis voto vinceretur, se deo immolaturum vouisset, voti compos, exoluere votum Thessalico dolo recusauit. Fuitque vouentium mos, vt qui compotes voti fuissent, quo potiora sumerent, veteribus persolutis, nouis se obligarent votis: vtque pater qui solus autorandi potestatem habet, votum filii nomine concipere, ipsumque numinibus obligare possit. Decimam quoque fructuum Herculi passim voueri: votumque effundi solere Romæ in vsu comperimus: quod auspicatissimum duxerunt & fortunatissimum. Qua de causa Lucullum peritum Romani moris & iuris, quod decimam Herculi vouisset, votumq; persoluisset, maximis auctum opibus fortunisque æstimarunt. Illud vtiq; verum est, consules designatos ipso die initi magistratus in bellum profecturos, cōcionem ad populum habere, Capitolium adire, ibiq; sacrificio profecto vota effundere solere: tunc suscepto emissoque voto, cum se numinibus obligarent, rei voti appellati: cum autem voti compotes promissa exoluissent, damnati voti dicti sunt. Quoties grauia & acerba ac misera & intole-

Artaxerxes. *Berenice.* *Decimam prædæ partem diuouebant.* *Iupiter prædator.* *Galli.* *Decima fructuum Herculi.* *Consulũ post initium magistratuũ vota in Capitolio.* *Rei voti & damnati.*

Calamitosorum & iniuria affectorum vota & imprecationes. randa quispiam pateretur indigne, voti & imprecationis genus maximum erat, vt positis humi genibus, ambas palmas crebris ictibus solo incuteret, aut torrem ignitum ianuæ apponeret, illique obuianti delibatis sacris, madente lachrymis sinu, deos superos, atque inferos, cælum noctemque contestans, necem, exilium, dirasque calamitates, furiali carmine imprecetur: & sæua quædam numina aduocans, illum cum omni stirpe & gente, caput, domum, fortunas deuouere, & prætereuntem execrari debeat: quæ imprecario dici non potest quam miri & efficacis studii sit ad vim diuinitatis commouendam. Quibus diris Atteius tribunus ple. execratus est M. Crassum ad bellum Parthicum prodeuntem, magno post exitio consequuto. *Cretensium imprecationes.* Cretensibus vero acerbissima censetur imprecatio, omnibus votis expetere, vt hi quos deuouemus, mala consuetudine delectentur: qua imprecatione nulla est efficacior ad excidium properandum: tanquam qui in abusum semel lapsus fuisset, amplius emendare facinus, & ad frugales mores reuerti nequiret. *Chroandas.* Ideo Charondas graues pœnas sanxisse fertur, ac omni supplicio dignos putasse illos, qui cum malis assuescerent. *Spartanorũ ἱπποτροφὴ.* Apud Spartanos inter sæuissimas execrationes fuit ἱπποτροφὴ, quam caballationem recentiores vocant, id est, equorum enutritio, eo quod magno staret impendio & homines suaui captu ad perniciem duceret. Nam morbus alendi equos non pauperes, vt aiunt, sed arua frumenti fera sectatur. *Opi voti cõcipiendi ratio.* Eratque in veteribus monumentis, quod qui Opi deæ, quæ terra dicta est, votum concipiunt, sedentes votum effundere, inque concipiendo terram tangere debeant. *Agricolæ.* Vtque pro boum incolumitate agricolæ Syluano vota persoluant, farris, adorei, lardi, ac pulpæ & vini, *Equites.* pro equis Hipponæ, Castori & Polluci *Nautæ.* nautæ, & qui naufragium timent. *Qui laborib anguntur.* Qui vero laboribus anguntur, Tutano: *Fures.* fuere Lauernæ, *Iuuenes.* Iuuenes Horæ sicut *Pastores.* pastores Pani deo pro pecoribus: & qui *Viatores.* viam profecturi sunt, Herculi supplicunt. Syluano quoque in singula boum capita adoreo, lardo, & vini sextario, subtaxata mensura, votum fit. Ferunt pastoritios *Aphrorum.* Aphros inter vota & primitiarum loco, autem pecudis præcidere, illamque ceruice aduersa supra domum abiicere: pro noctibus vera ferra, vnguenta & coronas Veneri aut Cupidini dona ferre. *Diis manib. & Diti.* Cumque diis manibus & Diti con-

concipitur votum, quæ deuotio potius dicta est, quibus tribus atris Telluri Iouique sacrum fit: in quorum precatione, qui rem diuinam facit, cum Tellurem inuocat, manibus terram tangit: cum vero Iouem, sublatis in cœlum manibus precationem peragit. Cum autem votum effunditur, manus pectori admouere præcipitur: aliter votum non ritè concipi, sed pollui sacra inexpiabili religione putarunt. Animaduersum tamen est, pontificum decreto caueri, vt si ab exercitus duce diis manibus quispiam deuotus & consecratus foret, neque is in acie cecidisset, vt Diti satisfiat, signum septem pedes altum in terram defodi oportere: vbique signum effossum fuisset, illic hostias immolari non licere. Et tametsi res deo deuotas nemo sibi asciscere queat, hominem tamen deo deuotum, aut diis consecratum occidere permitti impune, eamque cædem capitali noxæ non haberi, tanquam illius anima non ad nos, sed ad deos pertineat. Illud quoque inter autores conuenit, fuisse apud Gallos inter consceleratas preces & nefaria vota, quæ nec more nec iure concipiuntur, frequenti in vsu, vt in magnis discriminibus & extremis casibus homines se diis immolaturos, Romanis ferro se digladiaturos, aut pro alterius salute se & caput suum deuoturos, nonnunquam in scenam se prodituros, & histrionicam saltaturos: apud Græcos decimum quenque Apollini Delphico daturos: Locrēsibus virgines se prostituturos: apud alios, defectum crimen diis oblaturos: & apud Persas viuos homines defossuros vouerent. Quare Ametris Xerxis vxor, vt gratiam diis referret, quòd in vita diu processerat, quatuordecim illustrium Persarum liberos sub terram viuos defodisse, & votum persoluisse dicitur, tanquam his votis & diris imprecationibus dii immortales & cœlestia numina placentur. Ipsis enim defodere viuentes, vulgato in vsu fuit. Idomeneus vero Cretensium rex, cùm naufragus ex voto conscelerato filium sibi obuiam factum immolare diis vellet, illumque perditum ire, à Cretensibus pulsus, & patria eiectus fuit. Pausanias autem Lacedæmoniorum dux, ad Platæas victor contra Mardonium, cùm de manubiis tripodem aureum Delphis votum soluisset, suumque nomen inscriberet, Lacedæmonii pertæsi insolentiam, epigramma induxerunt, & ciuitatum nomi-

Cæremoniæ in votis concipiendis.

Deuoti à duce exercitus.

Hominem deuotum occidere impunè licebat Galli.

Græci. Locrenses.

Ametridis votum.

Idomeneus.

Pausanias.

nomina inscripserunt. Neque præterierim responsum Hammonis Atheniensibus datum, Ioui magis cordi esse vota Lacedæmoniorum tenuia, & modicas oblationes pias & castas, quàm immodica & opulenta Atheniensium, atque opimis hostiis & victimis illorum fœdari aras. Id quod Pythagoras censuit, thure & libis magis gaudere & placatiores esse deos, quàm hecatombis & multo sanguine assiduè aras cumulari.

Hammonis responsum de Lacedæmoniorum frugalibus sacris.

Censueuisse Romanos illorum bona quos maximis criminibus damnarant, publicare: & quæ Porticus Romæ insignes fuerint.

CAPVT XXIII.

Bona supplicio affectorũ publicata.

Tarquinius

C. Cassius.

M. Manlius Capitolinus.

ADVERTI sæpe animum, consueuisse Romanos, quos pro criminibus oppidò grauibus supplicio affecerãt, illorum bona propter criminis detestandum facinus publicare: illaque destinare publicis vsibus, vt domini supplicium bonorum publicatio sequeretur. Sic Tarquinio rege eiecto, ager qui Tarquiniorum quondam fuerat, Marti dicatus, campus Martius dictus est: sic Caii Cassii domus, cui ob affectati regni crimen dies perduellionis dicta fuit, euersa & demolita, area ante Telluris ædem facta est. Domus præterea M. Manlii Capitolini, quæ quondã in arce fuerat, qui suspicione regni pœnas dedit, de saxo deiectus, ædes atque officina monetæ fuit: in qua æde lintei libri, in quibus erant fata Romanorum, seruabantur. Nam Sibyllinos & Martianos, ad quos decemuiri, quoties dii consulendi sunt, adire solent, in Capitolini Iouis & Apollinis templo in palatio seruari certum est. Inde senatus decreto, iussuque populi, ne quis arcem incoleret, neve Manliæ gentis homo Marci prænomen ferret, cautum fuit: vt æterna memoria dedecoris generi, & nomini suo inusta foret. Et cum Macellus quidam nequam & criminosus, qui in ganeo & lustris vitam egerat, propter latrocinia, sordesque vitæ capitali supplicio pœnas dedisset, bonis publicatis, in ipsius domo ab Æmylio & Fuluio censoribus macellum, vbi obsonia venderentur, locum extructum fecerunt: tametsi forum olitorium Romæ antiquum macellum fuisse tradant. Sp. quoque Melii domus, quòd turpiter regnum appetere conatus esset, postquam capitis accer-

Macellus.
Macellum nouum.
Macellum antiquum.

S. Melius.

accersitus pœnas dedit, patrimonio publicato, Æquimelium dicta est. Meminimus quoque Vitruuii Vacci, cuius in palatio domus, ob illius facinoris pœnam, publicata & euersa, Vacci prata loco nomen dedit. Nec minus M. Fl acci turbulenti ciuis, qui cum C. Graccho seditionem molitus fuit, cuius domum Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum fecit, quæ Catuli appellatur: vt tantorum criminum facinora nomen denotaret, supplicijque insignis memoria foret sempiterna. Quibus exemplis Sylla dictator, & mox C. Cæsar de bonis proscriptorum publicandis, perniciosas leges tulere, quæ Iulia & Cornelia dictæ, vnde tot sectiones & omnis generis sectores emerserunt. In quam porticum Ciceronis domus indigno facinore euersa, iussu Clodii mutata fertur. Sed meminisse oportet, præter hanc Quinti Catuli, plures Romæ porticus insigni nomine fuisse. Nam Pompeii porticus ante ipsius curiam fuit: & altera Octauiæ iuxta ædem Iunius, in qua signa militaria olim à Dalmaticis Domitio adempta, mox ab Augusto restituta, diu mansere: & Philippi porticus Herculis imagine & Helena Zeuxidis manu celebrata. Porticum quoque duplicem ad circum Flaminium, ab opere Corinthiam, à Cneo Octauio, qui de Perseo naualem triumphum egit, magnificè instructam legimus, atque munitam: & Metelli, iuxta ædem Statoris Iouis, per quas matronæ vectari & spatiari solebant. Fuit præterea porticus Quirini, antiquo opere visenda, & Lucii & Caii: atque alia Liuiæ & Octauiæ ab Augusto quondam, sed alienis nominibus constructa. In qua ampla prætoria fuisse memorant, quibus ab Augusto demolitis, porticus sub nomine Liuiæ non minoris cultus maiestatisque suffecta est. Et porticus Claudiæ, vbi ambulationes subdiales miro ingenio elaboratæ fuerunt. Celebratur quoque porticus Augusti in palatio cum bibliotheca Græca Latinaque, Numidico marmore per suam symmetriam extructa. In qua Belidum imagines quinquaginta, quæ maritos necauerunt, sitæ erant: & Vipsana, & septorum marmore, & imaginibus, tum laureatis & magnificis operibus exculta. Athenis verò porticus Poecile, & altaria varia, vbi Mercurius æneus erat, celebratissimæ picturæ varietate, miris laudibus ferun-

Æquimeliū. Vitruius. Vaccus. Vacciprata. M. Flaccus. Porticus. Catuli. Lex de bonis proscriptorum publicandis. Porticus cōplures Romæ. Pompeii. Octauiæ. Philippi. Porticus duplex ad circū Flami. Cn. Octauii. Metelli. Quirini. Lucii. Liuiæ. Octauiæ. Claudiæ. Augusti. Vipsana porticus. Athen. porticus Poecile.

tur.

qui crederent, Cares & Acarnanes aliquando sex mensium, frequentius menstruum annum fecisse. Indos quoque diligenti dimensione plena annorum spatia seruasse, menses vero in quinosdenos dies, præter alios, definisse. Sed post omnes, variatis temporibus, Ægyptios verum annum reperisse, atque obseruata ratione astrorum, ad solis cursum diuisisse satis constat, duodecim mensibus anno assignatis, quos CCC. dierum nmero singulos terminarunt: quem propter motus conuertentes & vicissitudines ante inuentas literas ita effinxere, vt draco curuus in se flexus suam caudam morderet: quæ descriptio, quod volubili orbe circum agitur, annum designauit. Dixereque annum lunarem dierum XXX. alii. CCCLIIII. effecere, annumque Ioui, menses vero Iunoni dicarunt: Fertur Solon ita metitus fuisse annum, vt ad Lunæ cursum modo antecedentis solem, modo subsequentis, dimensio anni fieret: quod Indos facere inuenimus, vt ad lunæ meatus, quum se in cornua curuabat, tempora notarent. Solarem vero qui ex XII. mensibus constat CCCLX. dierum effecere. Thebani vero sacerdotes ex Solis cursu annum demetientes, duodecies tricenuis diebus quinos adiecere, qui vertentem annum efficerent. Sunt qui tradunt Thaletem Milesium in CCCLXV. dies annum diuisisse, primumq; veram dimensionem commentum fuisse. Omnibus autem sideribus in suum recurrentibus orbem, ita vt post omnium siderum contorsionem, ad eundem locum vnde digressa fuerunt, regressio fieret: quum multa annorum intercesserint millia, magnum annum tradiderunt: quem quidē post duodecim millium & nongentorū LIIII. annorum spatia fieri, mathematici volunt: idque Arabes in primis opinati sunt. Nonnulli nisi post XV. annorum millia conuersionem maioris anni fieri iudicarunt. Alii XXXVI. annorum millibus, plerique ex singulis trib. millibus: multi mille CCCC. & LX. annor. circuitu terminari dixerunt, quum luna & sol, aliaque sidera, post multa secula & ætates, suis locis & originibus restituta forent, quē mundanū annū nuncupant. Galli autem post trigesimum annum seculum fieri putant. In Italia apud Lauinios tredecim mensiū spatio, hoc est, ccclxxiiij diebus annus claudebatur. Romulus decē mēsiū curriculo definiuit annum

Cares. Acarnanes. Indi. Ægyptii verum annum inuenerunt. Anni symbolum. Annus Lunaris. Solonis anni dimensio. Annus solaris. Thebani sacerdotes Thales Milesius. Annus magnus. Arabes. Alii Annus mundanus. Galli. Lauinii. Romulus.

annum, Martiumque principium fecit, quintumque ab eo Quintilem, & reliquos deinceps nuncupauit. Numa vero Pompilius aliquando morosius vestigans, primus ad solius cursum, post Ægyptios, in duodecim menses annum dimensus fuit, Ianuario & Februario adiectis: Ianuarioque initium dedit, tunc vere anni principium esse arbitratus, quum post hybernũ tropicum sol quo vlterius progrediatur non habent, perfecto cursu zodiaci, per singulas stationes celeri meatu ad nos reuerti incipit. Quem quia tricenis diebus per singulos menses luna non perficit, ita dispensauit intercalandos dies, vt vigesimo anno ad metam eandem solis, vnde orsi essent, plenis annorum spatiis dies congruerent: quod erat apud Græcos aliter institutum: dum ita intercalabant, vt tertio quoque anno mensem intercalarem adiicerent, Ægyptii vero tricenis diebus, quibus annus claudebatur, qui nos dies singulis annis pro intercalari adiecere. Sæpiusque in describendo intercalari variatum fuit, donec diuus Augustus intercalario mense sublato, ita annum designauit, vt quarto quoque anno absoluto, non autem incipiente, vt Cæsar diiudicarat, vnus intercalaretur dies, vt ad solis cursum dimẽsio anni congrueret. Hebræi ab æquinoctio verno, Græci à solstitio, Ægyptii ab autumno initium fecere anni: quibus September erat principium: cui Hermen dixere nomen: ex quibus, alii primum mensem totius anni Theit nuncupant: alii, vt Achæi & plerique, circa ortum Vergiliarum, velut anni principio, magistratus & honores ineunt. Ætoli post autumnale æquinoctium comitia faciunt Druides à sexta quaque luna augurantur anni initium. Eratque annus naturalis, qui duodecim spatio mensium claudebatur: & ciuilis variarum gentium opinione definitus. Nam & Trieteris duorum spatio annorum constabat, tertio incipiente: Olympias ex quatuor, quinto redeunte. Eudoxi annus octo ex nostris continet. Is enim ad veram anni cognitionem proxime accessit: deinde Hipparchus, postea Ptolemæus, demum Cæsar. Chaldaicus, duodecim: Methonicus, vndeuigini: Saturni, triginta annorum fuit: Iouis duodecim: Martis duorum. Alii septimum quenq; obseruarunt annum, propterea quod ætatis hominis signum imprimeret. Nonnulli per ætates annos

Vide Alci. in l. cum bissextus ff. de verb. sig.

Numa Pompilius.

Intercalatio.

Græcorum intercalatio.

Augustus.

Anni principium.

Annus naturalis & ciuilis.

Trieteris.

Olympias.

Eudoxi annus.

annos distinxere, ita vt singulis ætatibus triginta annorum spatium daret. Itaque pro gentium arbitrio, proque voluntate, nonnunquam iudicio imperitæ multitudinis ciuilis annus terminabatur, quem magnum plerique dicunt. Sed quamuis anni principium Januarius fecerit, tamen sequutis temporibus, quo ad comitia & ineundos magistratus diuersa Romanis anni principia fuere. Nam Publio Ebutio & Quinto Seruilio Coss. calendis Sextilibus principium anni agebatur: in eisdemque consules, prætores, & reliqui magistratus honores inibant. Quo autem tempore decemuiri reipublicæ præfuere, non Sextiles calendæ, sed Idus Maiæ solennes ineundis magistratibus fuere: donec tribunis militum consulari potestate, creatis, cùm Veientes diutino & graui bello premerentur, ad Idus Decembres anni principum haberi cœptum fuit, in quibus magistratibus inibant, & honores dabant. Mansit hæc descriptio anni ad secundum Punicum bellum, quo Romani exitiali bello conflictari sunt, ex quo tempore Idus Martias anni principium fecere. Sæpiusque super anni principio Romani variarunt, vt modò calendis Quintilibus, modò Octobribus calendis, prout res tempusque postulabant, anni principum facerent: donec ad Augusti tempora ventum est, in quibus rursus calendis Januariis, suscipiendis honoribus anni principium fecere. Fuit tamen memoriæ proditum, Nerone imperante censuisse senatum, vt Decembri mense, quo in lucem editus erat, anni principium fieret: sicut Augusto regnante, officiosæ in eum vrbes, quo die ad se primùm venisset, anni initium fecerunt. Est quoque illa obseruatio solennis nimium diu seruata: quæ quanuis principio anni mensibus variato, tamen sicut initio seruari cœpta, ita ad postremum mansit, vt in aris Vestalibus nouum ignem calendis Martiis accenderent, laureas virides tam in consularibus fascibus, quam ædibus regis sacrorum, Flaminum, Vestalium, atque curiæ, veteribus mutarent, mercedem magistris soluerent, vectigalia locarent, matronæ seruis cœnas apponerent, & festum diem agerent: quare Matrimonialia dicta: muneraque viri mulieribus mitterent, vt in Saturnalibus viris mulieres: comitia auspicarentur. Sed quod de Martio loquimur, à primo vrbis ortu anni

Anni per ætates distincti.

Diuersa anni principia Ro. comitiis & ineundis magistratibus.

Initio anni quæ semper obseruari solita.

Matronalia.

Martii.

mensis obseruatio.

principium fecisse: animaduertendum, prioribus seculis apud varias gentes miræ obseruationis fuisse. Siquidem Numa primus, mox Albani, Aricini & Tusculani Martium totius anni tertium fecerunt, Sabini & Peligni quartum, Laurentes & Phalisci quintum, Hernici sextum, Equiculi decimum locum in anni constitutione Martium habere voluerunt. Atheniensibus verò Martius Anasterion dicitur, ab aliis Munychio. Aprilis, Chronius & Antesterion, ab Ægyptiis Pamenothus. Maius Metagetnion, qui apud Syracusanos Carnius, ab Oscis Mesius nuncupatur. Junius Boædromion, Panemius Julius, Augustus Thiaris. Gordias September, qui ab Ægyptiis Tot, ab eisdem Choâ & Thibis, December Possideo & Mechiris, Januarius qui apud Jones Lenæos dicitur, quod Bacchi tunc festa fierent, Tragelinus autem Februarius. Eratque vetus constitutum apud Pontifices, vt sua numina mensibus præficerent, mensesque singulis nominibus dicarent. Quippe Januarius Junoni erat sacer, Neptuno Februarius, Martius Mineruæ, Aprilis Veneri, Maius Apollini, Junius Mercurio, Joui Julius, Augustus Cereri, Vulcano September, Marti October, Nouember Dianæ & Vestæ December. Ab Atheniensibus verò, vt Januarius qui erat anni principium, vtque prima & vltima dies eiusque mensis Demetrii nomine appellaretur, aliquando lege cautum fuit, quum Demetrio plus nimio indulgerent, & famularentur. Cuius exemplo nonnulli ex Cæsaribus, perpetua felicitate insolentes, mensibus sua nomina indiderunt, fauore imperitæ multitudinis ducti. Nam September & Junius Germanici nomine appellati sunt, October Domitianus. Aprilis Neroneus, Maius Claudius: sicut Augusti & Julii nomina velut sanctiora diuo Cæsari & Octauio vulgi opinio & consensus cosecrauit. Tiberius verò Cæsar, ne September suo nomine, néve October Liuius vocaretur, apud populum intercessit & peruicit. Commodo autem Antonino pro Augusto Commodum, pro Septembri Herculem, pro Octobri Inuictum, pro Nouembri Exuperatorium, pro Decembri Amazonium, assentatores nomina indiderunt: à Tacito verò Cæsare September Tacitus dictus est.

Mensium diuersorum diuersa nomina apud diuersos.

Suum cuique mensi numen.

Athen. institutum.

Cæsares mēsibus à se nomina imposuerunt.

Qui

Qui topiarii apud Jureconsultos dicti sint, & legato fundo instructo, an veniant topiarii, & seruorum species apud eosdem.

CAPVT. XXV.

CUm æstate anni in Vaticano ego & Franciscus Hesius, & nonnulli studiis & honestis artibus dediti, sole iam occiduo deambularemus, & de opere topiario mentio fieret: quidam doctrina & fama celebri, & tunc in numero patronorum allectus, homo maledicus & conuiciatus, quæsiuit à me, credo explorandi causa, qui essent topiarii, quodve topiarium opus foret. Cumque ego à Jureconsultis, quos profitebatur, de opere topiario & topiariis multimodam mentionem non ambiguo significatu fieri, respondissem, potuisse vel ab illis didicisse: ipse verò id pernegabat & paulò commotior, haud vsquam de topiariis apud Jureconsultos mentionem fieri petulanti dicto asserebat. Sed quum libri tunc copia non esset, ne videret tumultuosius agere, & contentionib. magis quam iure contendere, in aliud tempus dilatis sermonibus, quæ tunc mihi in mentem venerunt, dixi topiarios inter prædiorum rusticorum operarios censeri: dictosque à Græcis, qui arbusculas virgultaque ductilia facili flexu in varias formas figurasque, modò humi, modò per ruris spatia vario & solerti ingenio effingerent & concinnarent: fuisseque moris prisci, buxo, myrto, aut alio virgulto varias hominum effigies nauiumque formas, aut turrium, ædium, vel cubiculorum species, in hortis per huiusmodi operis magistros, qui topiarii dicti sunt, effingi & concinnari, ἀπὸ τόπων, hoc est, à locis quæ virgultis eiusmodi effinguntur. Quæ quidem ars in hortis colendis frequens fuit, nec fastidienda sedulitas: quo opere hortos nostrates myrto, rosis, hædera, aliisquè virgultis per istiusmodi operarios excultos videmus. Quibus ille quum vix acquieuisset, haud multò post digressus est. Ego quoque quum me domum recepissem, leui defunctus opera non modò ab Ulpiano, sed aliis quoq. Jurecõsultis de topiariis & opere topiario, quod ille pernegabat, mentionẽ multimodã ab unde fieri animaduerti, atque respondisse Vlpianum, inter cæteros fundo instructo legato, non modò instrumenta fundi,

Topiarii.

Topiariorũ etiam meminit Africanus in l. cũ quæreret. §.

l. instrumenta in fi. ff. de fundo instr. lega.
Atriarii.
Focarii.
Mediastini.
Arcarii.
Horcitæ.
Capsarii.
Sacculari.
Apolides
Insularii.
Orcini.
Originarii
Adscriptitii.
Fornacarii.
Vicarius.
Amanuēses.
Dispensatores.
Receptitius seruus est, vt Gell. lib. 17. cap. 9. interpretatur, quē mulier de dote excipit.

fundi, sed si viridaria sint, etiam topiario accedere legato. Verba ex Ulp. responsis de instructo fundo hæc sunt: *Quibusdam regionib. accedunt, si villa cultior est, veluti atrienses, scoparii: si etiam viridaria, topiarii: si fundus saltus, pastionesq; habeat, greges pecorum pastoresq; saltuarii.* Sed quũ de scopariis mentio fiat, non omittendum seruorum species à Jureconsultis ob opera & ministerio multiplices censeri: inter quos fuere atriarii, focarii, qui & mediastini dicti sunt. arcarii, & hercitæ, qui versantur in agris. Capsarios enim Paulus notauit, qui vestimenta in balneis seruanda suscipiunt: Ulpianus verò qui libros deferunt, capsarios appellauit: saccularios autem, qui vetitas exercent artes, quique in sacculos ablata reponunt: & apolides, qui nullo iure ciuitatis funguntur, in opusq; publicum deportati, seu ad insulas relegati sunt, qui & insularii appellati. Orcinos dici libertos arbitrantur quidam, quos testator post obitum liberos iussit, ita vt hæres patronatus ius haberet, non dominus: præter quos numerantur originarii & adscriptitii, qui adscripti fundo, quem colunt ita sunt, vt nisi cum fundo alienari queant: originarii verò qui ex adscriptitiis in ipso solo qood incolunt, nati educatique sunt. Vicarium seruum Ulpianus censuit, qui ordinario subest, & illi paret: & fornacarium, qui fornaci alcariæ seu ferrariæ seruit & inuigilat. Post quos fuere amanuenses & dispensatores: alteri, quorum opera velut scribatum dominus vtitur: alteri, qui æra dispensant, impendiaque & expensa rationibus notant, & inferunt. Receptitius verò dicitur, qui ob vitium redhibetur.

Trium summorum virorum somnia pares exitus habuisse: quive somnia qualia viderant, vera fuisse experti sunt.

CAPVT XXVI.

D. Claudii somnium.
Hippiæ somnium.

QUOD olim diuo Cæsari, antequam in citeriorem Galliam mouisset, & infesta in vrbem ferret arma, in somniis oblatum est, quum sibi per quietem visum fuit matri stuprum intulisse: quo somnio ad spem amplissimam coniectores illum excitarant dominium orbis sibi dari interpretati: idem somnium Hippiæ Pisistrati filio,

qui

qui tyranni successor, patriam crudelius occupauit, dum priuatus adhuc regium affectat fastigium, haud dispari euentu oblatum fuisse memorant. Siquidem nocturna species matris, cum qua coire videbatur, sibi per quietem oblata fertur: qua de re imperium latè sibi porrendi, coniectores responderunt. Ipseque somnio, monitus, & spei plenus, Athenarum dominio haud multò post potitus fuit. Hic enim ille Hippias, qui tyrannidem non sine immani scelere aggressus, patre impotentior effrænatiorque, cùm exul solum vertisset, impia contra patriam arma molitus fuit: denique cum Dario conspirans, in pugna Marathonia cæsus, pœnas patriæ & penatibus dedit. Alter verò eiusdem Pisistrati filius Hipparchus, qui multorum tyrannorum sæuitiam antecessit, quum patriam & ciues impotenti dominatu opprimere, coniuratione in caput tyranni facta, ab Harmodio & Aristogitone fortissimis iuuenibus non sine omnium salute cæsus fuit: quorum nomina deuota libertati, ne quando seruis indere liceret: Atheniensibus publica detestatione sanxerunt. Rursus quod Astyagi Assyriorum regi in somniis oblata species tulit, qui ex naturalibus filiæ vitem enatam, cuius palmite omnis Asia obumbraretur, vidisse visus erat: quare consulti arioli, nepotem futurum, qui toti Asiæ imperitaret, & regni sibi responderunt portendi euersionem: hoc nimirum Cyro Assyriorum regi relatum insomnium fuit. Nam maximum filiorum Hystaspis qui Darius erat, duabus alis, altera Asiam, altera Europam obumbrante, per quietem sibi intimum familiarem vidisse insomnium ferunt: cuius rei imagine nulla fuit controuersia, quin post eum Darius regno potiretur id quod verissimo euentu consequutum est. Quippe Cyro vita functo, Darius ex coniuratis vnus, interfectis Magis qui regiam occuparant, solus Assyriorum regno potitus fertur: cui miro ingenio præfuit, tantumque virtute effecit, vt illud maius auctiusque relinqueret. Cui insomnio compar est Xerxis visio, qui quum in Græciam duceret, olea cuius ramis omnis terra obumbaretur, coronari visus erat, mox illa cum somnio euanescente. Hinc simile accepimus, quòd mater Octauii vterum ferens, sua intestina per omnem terræ ambitum explicari imagi-

Astyagis somnium.

Cyri insomnium.

Xerxis visio.

Octauii matris somniũ.

nata fuit, verissimo præsagio, quo laté ipsius imperium portenti euentus docuit. Rursus quod idem diuo Julio visio per quietem oblata portendit, cum supra nubem volitare, & cœlum vertice contingere videbantur: parem exitum habuit cum somnio Cambysis, quo Smerdis fratris regio solio sedemus, & cœlum vertice contingentis, ostendere species visa est. Quod tamen vtrique exitium tulisse, necemque & cladem portendisse constat. Siquidem alter à Bruto & Cassio cædis autoribus oppressus fuit: alter verò quum in suspicionem affectati regni venisset, occisus, non cogitati forsan facinoris pœnas dedit. Quod compar fuit cùm insomnio Julii Cæsaris, qui pridie quam periret, se iuxta solium Jouis consistere, & è cœlo præcipitatum somniauit. Sed animaduertendum, inter insomnia quæ aliquando visa dormienti apparent, qualia in somniis animo præuiderant, talia in luce expertos fuisse nonnullos memorari, inter quos, ne nimium multa complectar, Petitius nauis gubernator memoriæ proditus est exempli memorabilis inter pauca, qui quum in portu ad Larissam staret, Pompeium ad se squalidum mœrentemque, veste obsoleta & sordida venire visus erat, quod insomnium quum sequenti luce sociis enarraret, haud multò post, ipsum pugna Pharsalica terribili strage profligatum, qualem in somniis præsagisset, ad se citato gradu properantem conspexit, ex maximo fastigio ad extrema deiectum. Spectator quoque ludorum, qui stans in subsellio, à mirmillone qualem adesse videbat, se confici in somnis contemplatus erat, haud minori memoria dignus est. Nam sicut confessoribus somnium vidisse enarrauit, ita ab illo fuscina occisus, euentu miserabili verum insomnium periculo docuit. Illud vtique non est abre dixisse, antiqui moris fuisse oracula & futurorum præscientiam, quibusdam exhibitis sacris, per insomnia dari. Qui mos talis erat, vt victimas cæderent: mox sacrificio perfecto, sub pellibus cæsarum ouium incubantes, somnia captarent, eaque lymphatica insomnia verissimos exitus sortiri. Possentque pleraque felicitatis miseriarumque exempla referri, illorum qui quales species in somnis viderant, tales postea exitus experti didicere: quæ exequi nō opportunum reor. Hoc vtiq; inter coniectores somniorum receptum

D. Julii visio.

Cambysis somnium, Herodotus Smerden vocat, Justinus verò Magidem.

Julii insomnium.

Oraculaper insomnia.

ptum est, vt quæ post vina & cibos, quæve repetito somno eueniunt insomnia, quæve fiunt quum folia ex arboribus decidunt, ea plerunque vana existimari: quotiesque alicui mente confusa stupendique ex abrupto somnus aufugit, velut dirum, in magnam somniantis perniciem recisurum. Illud quoque haud abnuerim, apud coniectores obseruatum fuisse, somnia & nocturnas visiones contrarios euentus sortiri: flereque, vapulare & iugulari ob uersatum in somnis, prosperos euentus facere: contra verò, ridere, dulcibus vesci, & re Venerea frui, damna & languores. Timere autem à somno, mali & futuræ ægritudinis signum est.

Quæ somnia vana.

Somnia contrarios euẽtus sortiri.

Qui rex sacrificulus olim apud Romanos foret, quodve illi nomen, & quæ sacra obiret.

CAPVT XXVII.

CUM à principio vrbis multa & magna sacra reges obirent, ad quos de religione, deq; sacrificiis, & cæremoniis deorum sacerdotes sæpè consultum ibant: qui etiam rem diuinam facientibus aderant, ne bonis auspiciis cœptũ confirmatumq; regium nomen, post exterminatos reges aboleretur penitus: néve derelictis sacris regium nomen expeterent, longè antiquissimum rati, sacra quæ penes reges erant, alicui demandare: regem sacrificulum crearunt, qui sacrorum rex dictus, sine regio imperio, solo nomine rex, sacra quę penes reges erant, obiret, ac cæremoniis pręesset: quem creatum, aut in locum decedentis suffectum, sicut reliquos sacerdotes, inaugurari oportebat. Eratque non annuum, sed perpetuum sacerdotium, immune ab omni belli tumultu. Neque enim rex sacrorum militare, stipendiáve facere, aut castris & legionibus præesse poterat, propter suspectum inuisumq; regium nomen, neq; magistratum gerere, aut concionem habere, vel cum populo agere. Nanque eius potestas sola religione & templis tenebatur. Primus enim Manius Papyrius ex patriciis, Bruto consule rex creatus fuit: cui ius sacrificandi, & de sacris decernendi reliquerunt, eumq; Pontifici Maximo subiecerunt: ideò in sacris epulis, post Maximum Pontificem, supra flaminem Dialem, Martialem, & Quirinalem, ac cumbebat.

Rex sacrorum, & eius munus.

Manius Papyrius primus rex sacrorum.

bebat. Atque licet à principio à populo crearetur ex patriciis & multis honoribus functis, post aliquot ætates à minore parte populi, selectis calatisque comitiis (quibus fiunt sacerdotes) ex plebe creari cœpit tunc, quum Maximus Curio plebeius homo rex sacrorum fuit: cuius vxor regina sacrorum hoc habet proprium, vt quoties sacra facit, ex malo punico virgulam, quam marculum dicunt, pro insula deferat, quę omnibus cal. Junoni sacram facere, eique porcum, vel agnum mactare debet in regia. Ad quem Vestales virgines die constituta annis singulis ventitare, & ne sacra negligerentur, quæ suæ fidii tutelæ quæ credita erant, præmonere solebant. Erat ergò regis sacrorum munus, quinto Id. Jan. Jano arietem immolare, diesque fastos prædicere & nefastos, sacra procurare, & quæ sacrificio vsui essent ministrare. Ideò sacra facturi, lanam, farra & fruges, lauros & verbenas, quęque sacrificio opportuna sunt, regem petunt: adeoque tam intra quam extra pomœrium, populi ciuesque, quique in agris agunt, imperiti morum ciuilium, atque vna agricolæ, de sacris festisque diebus consultum vadunt, & sacra postulant. Ipseque feriarum causas, & quid quoquo mense faciendum, à quibusque cauendum esset, prædicebat, præmonebatque. Cui hoc proprium dicunt fuisse, vt sacrificium in comitio peragat: quo perfecto, nulla cunctatione vel more se ex foro proripiat: quando verò diuinis rebus perfectis in comitium venit, in fastis notabatur, vtque cal. Martiis fores regis sacrorum, flaminis & pontificis maximi, noua exornentur lauro, sicut palatinæ ædes & Augustæ quercus virides, nunquam lauros habuere. Cuius filiæ ad sacerdotium Vestæ inuitæ eligi nequeunt: nam priuilegio honoris ab hoc onere immunes erant: volentes verò non vetantur. Quæ autem eiusmodi sacra fuerint, solis regibus credita, quóve piaculari sacro expiarentur, licet priscis monumentis perscriptum fuerit: apud nostros tamen, quia nimis antiqua & obsoleta sunt, memoria obscurata, nec traditur certum, nec nobis interpretari facilè est.

Regina sacrorum.

Regis sacrorum munus.

Quid proprium regi sacrorum.

Filia regis sacrorum.

Thusci vnde duxerint originem, queve duodecim vrbes fuerint, quarum consilio bella gerebantur.

CAPVT XXVIII.

Thusco-

THVSCORVM gens olim celebris fuisse traditur, præpotens armis virisque. Siquidem plurimum illi terra, multum mari valuerunt, totamque Italiæ longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleuerunt: tantum in re militari processere, vt Thuscorum armis & multitudine hominum, & quia finitimi vrbi erant, nulla apud Italos terribiliora fuerint. Illorum origo à Lydiis fluxisse dicitur. Nam quum Mæonia quondam agrorum sterilitate premeretur, neque alimentis sufficeret, eaque victus caritas foret, vt patrias sedes relinquere cogerentur: Lydorum rex, superante multitudine, dimidiam populi partem sedibus excitam ad nouas sedes quærendas Tyrrheno filio tradere coactus fuit: cui prodigium factum est, vt ab ineunte pueritia incanuisse tradatur. Qui nauibus mare ingressi, pulsis Umbria armata iuuentute loca tenuere, vbi nunc Tyrrhenia dicta est. Eos etiam Thuscos, à Thusco rege, qui ex prognatis Herculis fuit, seu à cultu deorum, & ritu sacrificiorum, cuius cultores Thyoscos Græci vocant, dictos plerique autumant. Hi ergo profecti domo, & maria emensi, ad ea loca nauibus delati, & bonitate agrorum, & disciplina militari magna sobole aucti, mirum est quam facilè coaluerint: quippe citra Apenninum duodecim magnis vrbibus præsidentes, mare inferum Tyrrhenum vocitarunt: quantum à Tyberi ad Macram tractus est, fines propagarunt. Trans Apenninum verò totidem coloniis deductis, ab Adria ipsorum colonia Adriaticum mare dixerunt: atque in principatus diuisi duodecim Lucumones vocabulo gentis dictos, id est, magistratibus, qui duodecim potentissimis vrbibus imperitarent, præfecere: indeque communi rege creato, singulas vrbes singulos lictores mittere seruatum est, sicut in conuentu Amphictyonum, à singulis vrbibus Pylagoras mittebatur, autumni & veris tempore. Unde Romani fasces, lictorem, trabeam, prætextam, curulemque sellam, togam pictam, & palmatam tunicam, tubas, & sacrorum ritus, atque alia imperii ornamenta sumpsere. Cuius exemplo in Pamphilia & Lycia Lyciacus conuentus erat, ex tribus & viginti vrbibus maximi nominis, quorum suffragiis Lyciæ præfectus magistratusque creabantur: quarum maximè

Thusci terra & mari bellitosi.

Thuscorum origo.

Lucumones.

Amphictyonum conuentus.

Pylagora.

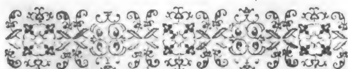
Lyciacus conuentus.

Achaicus conuentus. tria fert suffragia: media duo: reliquæ singula. Idque erat ratum, quod plurium assensu niteretur. Et alter Achaicus ex decem. Hæ fuerunt, Patræ. Dymæ, Phara, Tritæa, Lenoria, Ægyra, Pellena, Ceraunia. & Carinia. Quorum suffragiis quæstor vnus, & dux vnus eligebatur. Cui similem accepimus conuentum Tetrapolim apud Rhodios, *Tetrapolis conuentus.* Cabiræ, Bubonis, Bulburæ, & Oenoandri, quarum singulæ singulis suffragiis valent, Cabira verò duobus. Sed *Duodecim. Thuscorum ciuitates excellentiores.* quæ illæ duodecim vrbes Thuscorum, quæ aliis præcellebant, quæque nomina fuerint, haud facilè compertum tradiderim. Quantum verò coniectari, & ex autorum monumentis assequi licuit fuere inprimis Mantua, quæ principatum Hetruriæ & præfecturas habuit: deinde Tarquinii, à Tarconte præfecto vrbis: & Vetulonia, quæ consularia ornamenta vrbi dedit: Perusia, vbi Juno Hetruscorum numen colebatur eximie, oppidum armis virisque potens. & nulli inferius claritate: Corytus & Aretium, quæ fermè Hetruriæ fuerunt capita: Item, Cære, quondam Agillina: Veii vrbs natura situque inprimis nobilis: Fidenæ, & Volsinium Hetruscorum opulentissimum: quas validissimas olim Hetruriæ vrbes, & inclytæ fertilitatis fuisse, celebris fama est. Clusium, cui Carmasoli dixere nomen: Item Volaterræ inter Hetruriæ vrbes longè maximæ. Hi ergò communiter rege creato, hostili imminente tumultu, si qua arma suscipienda aut detrectanda forent, vnanimi conspiratione & concordi consilio conferebant: quod consilium ad Voltunæ phanum Hetruscæ deæ in totius Hetruriæ medio habebatur. Fuit enim phanum Voltunæ, prope Vulsinium, vt vulgò iactitant, haud *Voltunæ phanum.* procul à Ciminiis iugis: quippe in agro Rulsiniensi, quo facilior esset aditus. conuentus toti Hetruriæ, si quid consulto opus foret, indicebatur. Quod quidem nono quoque die indici solebat, & ob id crebra concilia, & nonas multiplices apud Hetruscos inueniri tradunt. Lydi au- *Lydi.* tem sunt qui quondam Mæones dicti, inter Phrygiam & Caream seu Lyciam iuxta Mæandrum. Hermus & Pactolus visendi fontes, qui arenas emittunt aureas, ex Timoli rupe & monte Ito defluentes, vberrima loca inundant, frumenti & pecoris atque agrorum vbertate florentia, quibus in tota ferè Asia nec fortior nec magis strenua

gens

gens vlla habita est: in qua vrbes insignes Lepra, Ephesus, Colophon, Clazomenæ, Phoca, & Sardis Lydorum caput: habitantq; vicis pluribus. Is verò Hermus Mysiæ initium facit, & (vt ferunt) ex monte Dindymene lapsus, campos vberes perlabitur. In quibus Dianæ templum Colone, vbi diebus solennibus simiæ saltare dicuntur: inde cum Pactolo in Phocaicum labitur mare. Flumina autem auriferis arenis celebria traduntur. Padus Italiæ, Pactolus Lydiæ, Tagus in Iberia, Ganges in India atque Hebrus in Thracia. *Flu. aureis arenis.* Gemmas verò mittunt, Aosis, Mater, & Ganges. *Flu. gemmis celebris.*

Libri tertii Genialium dierum Finis.

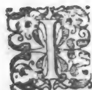

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM

LIBER QVARTVS.

Locus ex Martiale cum Joanne Veneto discussus, dum caloris incommoda sub vmbra fraxini propulsarent.

CAPVT I.

IN suburbanum suum, prædiolo meo proximum, in agro Vaticano Joannes Venetus, vir ætate nostra multi nominis, & Græcarum literarum facundia clarus, nos & complusculos honestissimos viros, æstate anni, cùm omnes æstiuatum concederent, ad se aduocabat: in quo quidem rure præter mitissimum cælum, quo præcipuè nitebat, & amœna diuerticu-

uerticula, visu iucunda, frondosum nemus manu consitum, & vmbrosa conuallis, per quam aquula per varias herbulas leni murmure vagabatur, nonnihil amœnitatis decorisque addebat: parabatque nobis interdum ipse cœnulam ex olusculis, & à se lectis herbis, facetoque nos sæpè conuiuio excipiebat: nonnunquam ficus biferas, & poma Persica, cum acidis malis & immaturis, asperrimi gustus, quibus mirificè oblectabatur, bellaria exhibebat. Interim dum cœna apparabatur, sub fraxino patulis ramis, vnde prospectus ad vrbem erat, in lætissimo gramine consedebamus: inibique remittentes animum, festiuissimis quæstiunculis, luculentoque & vario sermone, nonnunquam lectione autoris nō inuenusti, caloris incōmoda & flagrantē æstum propulsabamus: velut fuit vna die, cùm nos vnà cum nonnullis earundem disciplinarum sectatoribus, honestis adolescentibus ad vmbram, vt fit, insalubri aura vniuersi assideremus: iuuenis quispiam Martialis epigrammata, quæ fortè secum detulerat, admodum venustè lectitabat: cumque ipsius autoris satis festiua carmina pleraque non sine multo lepore percurrisset, tale inter cætera epigramma legebatur:

Quòd nubis Proculina concubino,
Et mœchum modò, nunc facis maritum,
Ne lex Julia te notare possit.
Non nubis Proculina, sed fateris.

Martialis locus.

Quo perlecto conuersus Joannes ad Corelium virum doctum & sapientem, qui vnà aderat, & Neapoli Romam recens aduenerat: Quid tu, inquit, Coreli censes hunc autorem sentire voluisse, quum hanc mulierem, quæ veteris consuetudinis pertesæ, concubinum legitimum virum duxit, non nubere, sed fateri adulterium dixit? Neque enim satis perspicere queo, in quo se adulteram fateatur, quum legibus inhibitam consuetudinem reliquerit, & legitimo potius coniugio copulari voluerit. Quinimò vbi prius mœchando deliquisset, nunc venia digna foret, quæ explosa pessima vitæ consuetudine, ad legitimum matrimonium conuolauit. Cumque ille se reputare dixisset, quod ea mulier, quæ in crimen suspicionemque venit cum aliquo mœchari, neque id exploratum satis aut palàm factum est: si eiusmodi suspicione flagrans, concubinum

binum virum duxit, suspicione procul sublata rem palam aperta professione efficere, & reatum suum confiteri, quippe quæ ortam adulterii suspicionem nuptiis confirmarit: & hoc poëtam intelligere se arbitrari respondisset. Quid si, inquit Joannes, mulier hæc non in suspicionem venit, neque concubinatum diffitetur? siquidem non dissimulanter, sed perdito pudore palàm mœchata est. Et nunc pertæsa veteris consuetudinis, quum concubino coniugali nexu legitimè copulatur, quibus de causis ipsam profiteri reatum dicere possimus, non equidem video. Propterea, inquit, aut autor hic loquitur perperam, aut inuenustè: qui hos versus ad vnicum duntaxat modum perstrinxerit. Neque ego poëtam hunc tam inconsideratè loquutum arbitror, vt lepidum hoc epigramma vnica tantum specie, abstruso & recondito significatu concluserit, vt de ea solùm loqui censeatur, quæ adulterii suspicione flagrauit, non quæ palàm adulterata fuit, quum præsertim author hic habeat hoc proprium, vt nulla circunlocutione vsus, simplicissimis verbis iocos suos admodum venustè prosequatur. Et ad me conuersus, petiit, vt si quid aliter censerem, in medium afferrem. Tunc ego, memini, inquam, nisi fallor, lege Julia de adulteriis cautum fuisse, vt si qua mulier cum aliquo mœcharetur, eumque postea coniugali copula virum duxisset, siue veteris consuetudinis in honestæ, siue criminis pertæsa: non propterea adulterii crimen, aut si quid esset offensum, dilui & extingui, siue palàm, siue clàm mœchata fuisset, imò tanquam in confessam adulterii pœna lege exercetur: & hoc Jureconsulti censuerunt, legem Juliam interpretati. Nam commissum ante adulterium, cum quo se mulier postea matrimonio deuinxit, velamento matrimonii non extingui dixerunt: idque poëtam hunc sentire me arbitrari respondi, vt si mulier hæc seueritatem legis Juliæ verita, ne pœna notaretur, concubinum virum duxisset, hoc modo adulterii crimen eludere posse arbitrata, non dilui pœnam poeta inquit, sed plus negotii habere: quippe quum crimen illam confiteri certum sit. Siquidem lex Julia perinde ream afficit, & supplicio dignam censet, ac si reatum suum & se adulteram fateretur: quod vel hoc ipso

Martialis apertus ac minimè inuolutus.

Lex Julia de adulteriis.

l. miles. §. licet ff. ad leg. Jul. de adul.

con-

confiteri visa est, quum fraudem admittere, & pœnam legis eludere conata sit. Etenim multa fuisse capita legis Juliæ, apertè liquet. Neque enim temeratores solùm nuptiarum, capitis lex Julia accersiuit, sed & eos qui neque modo, neque iure legibus tradito ab vxore diuertunt, graui pœna prosequitur. Quinetiam qui dotale prædium inuita vxore alienat, aut qui turpibus libidinib. vel impudico vitio se immiscet, pœnam legis Juliæ non euadit. Fuere enim multiplices leges Juliæ, non vnis latæ temporibus, vt de maritandis ordinibus, lex Julia muneralis, qua modus impensarum conuiuiis præfinitur: Julia peculatus, Iulia ambitus, repetundarumque pecuniarum, quas à prouincialibus quispiam nequiter extorsit: quam L. Piso Frugi de pecuniis repetundis primis tulit in eos, qui ærarium, vel prouinciarum pecunias, aut dona depeculati sunt: de annona, de residuis, de vi publica, de veneficiis: vt si quis noxio poculo, aut impuris medicaminibus aliquem fuerit insectatus: & maiestatis, quæ quidem lex in eos qui contra principem aut rempubl. hostile quippiam moliti fuerint, grauiter animaduertit. Lege quoque Iulia, quid in prouinciam eunti magistratui, aut præsidi à sociis tribui darique oporteat, præfinitur. Nam præter fœnum, tectum & ligna aliud gratis nihil deberi putauit. Eademque lege, cui ex consulibus prius fasces sumendi potestas sit, haud perplexè definitur, præterque ista hominum vitæ proficientia, eadem lege, multa acri & perpenso iudicio animaduersa fuere. Sed inter reliqua legis Iuliæ constituta, nulla (vt verum eloquamur) seueriori animaduersione coercita sunt, quam adulterii crimina & maiestatis.

Multa capita legis Iul.

Multiplices leges Iuliæ non eodem tẽpore latæ.

Criminis adulterii & maiestatis punitio.

Maiestatis reus non tantùm gladio vltore perit, bonis fisco addictis, iuxta l. quisquis C. ad leg. Iul. maiest. verumetiam memoria ipsius post mortem damnatur l. meminisse. & l. fin. C. eod. §. publico autem iudicio. Instit. de publ. iud.

His enim criminibus obnoxios ita lex punit & prosequitur, vt leui suspicione astrictos, tanquam reos deputet & conuineat. Quam quidem post Argiuum Hiectum, qui primus in adulteros legem sanxit, diuus Iulius, mox Augustus, aliquanto enixius perculere, grauique coerci-

tione

tione, & multiplici pœna adulteria coërcuere: & Tiberius pœnam grauiorem adulteris sanxit, quod amicitiæ fœdus ab his corrumpi putaret, adeò vt etiam propinquis adulteræ vltra ducentesimum lapidem exilium indixerit. Domitianus quoque, & post illum multi Cæsares, Juliam legem nouis editionibus innouarunt: ita vt diuus Seuerus non solùm pœna teneri illum, qui in nuptam adulterium admisit, edicto cauerit, sed qui in sponsam: quia nec qualemcunque speciem matrimonii violare fas est. *In sponsam adulterium.* Sicut incestum admittere lex putauit illum, qui stupra virginum matronarumque attentasset, etiam sine stupro. *Incestus.* *Stuprum.* Apud Indos verò, Æthiopes, Massagetas, barbarasque nationes, impunita adulteria fuere. *Quæ gentes adulterium non puniebant.* Lacedæmonia adulteria non nouerunt: ideò Lycurgi lege in adulteros nulla pœna fuit. Solon verò, vt ab adulteriis cohiberetur iuuentus, coëmptas meretriculas Athenis prostituit primus, obuiasque in Venerem esse voluit, ne matronarum contagio polluerentur. *Solon meretrices remedium adulterii prostituit.* Troglodytarum lex erat, vt qui tyranni vxorem corrumperet, oue mulctaretur. *Troglodytæ.* Nomades communes habent vxores & filios. *Nomades.* Apud Scythas præter ensem & cyathum, vxores & liberi in communi sunt. *Scythæ.* Thracibus in vsu est, non asseruare virgines, sed cum quibus libitum est, commisceri licet: in nuptas verò si quid esset offensum, grauissimæ animaduersionis pœna constituta. *Thraces.* In Tenedo lege erat sancitum, vt adulteri mas & fœmina capite mulctarentur. *Tenedii.* Apud Athenas mugile plectebantur, aut sedes expilabantur, cui supplicio paratilmos nomen: *Athenienses.* *παρατιλμός.* in Judæa lapidibus obruuntur. *Judæi.* In Attide qui alterius vitiasset vxorem, raphanis per obscœna afficitur, vt ea ignominia notatis, à contagio alienæ vxoris abstineret. *In Attide.* Cumæi in adulterio deprehensam omnibus exhibent subigendam. *Cumæi.* Apud Germanos adulteram excisis crinibus maritus expellit domo, & per omnem pagum nudam verbere afficit: *Germani.* Sicut Lepræi, qui deprensos mœchari per triduum vinctos ducunt per compita. *Lepræi.* Gortynis deprensus adulter, lana coronatur, in reliquum vitæ ignominiosus. *Gortyni.* Apud Pisidas insidens asino circumducitur. *Pisidæ.* Apud Ægyptios naso plectitur. *Ægyptii.* Illi verò qui liberam violasset, virilia exsecantur. Quod à Romanis quoque vsurpatum legimus *Romani.*

con-

Nam Bibienus Carbonem deprensum, fœdum in modum castrasse dicitur. Et apud Græcos Dindymus tibicen testiculis suspensus, ex nomine mulctam tulit. Zeleucus Locrensis vtroque oculo mulctauit adulterum. Et Sempronius Musca C. Gallum flagellis cecidit, & verbere affecit.

Parthi.

Lex Solonis.

Parthi nullum delictum adulterio grauius vindicant. Lege autem Solonis deprensum mœchum interimere licebat, quod Platonis lege cauebatur. Inter cæteros Opilius Macrinus adulteros tam perniciali odio prosequutus fuit, vt deprensos ignibus cremaret.

Arabes.

Apud Arabes aliasque nationes adulterii semper capitis pœna fuit: quod plerique philosophi prodidere, qui adulterium periurio grauius crimen censuerunt, & ideò seueriori pœna vindicandum. Neque enim satis constans aut probabilis illorum mihi opinio visa est, qui in constituendo optimo reipubl. statu communes statuere vxores, quæ Platonis, Zenonis, Chrysippi & Diogenis opinio fuit, cùm inde intestina odia offensionesque gignantur.

Magi.

Tradunt verò Magos nulla lege, sed nouo commento adulteria vindicare, vt surculus per ranæ viscera ad os transfixus, in menstruis vxoris defigatur à marito. Tunc enim vxorem fastidire adulteria, & illorum tædio affici, pro certo opinati sunt. Cui haud absimile est,

Arbuscula in Phasi aduersus adulterium.

quod Aristoteles prodit, in Phasi flumine arbusculam nasci, cuius ramus exceptus à viro, & in vxoris thalamum immissus, efficit, ne vxor alium virum appetat. Mirumque prodi apud Hebræos, vt aqua epota, in qua sacra verba diluta erat, adulterii conscia hydropisi corripiatur. Veteri tamen scito apud Romanos cauebatur, vt maritus vxorem in adulterio deprensam, impune necaret: illa tamen si vir adulteraret, iudicio agere non posset. Hac ergò de causa quantum mihi datur cernere, inquam, existimo poëtam hanc ream criminis deputare voluisse, quæ vt pænam legis euaderet, illum cum quo mœchabatur, in virum duxit, eamque veluti ream adulterii, sicut lege Julia diffinitur, coërceri decere: neque velamento matrimonii crimen dilui vel extingui. His nos quæstiunculis & aliis festiuis sermonibus dum cœnulam nobis daret, cum Joanne Veneto caloris incommoda & æstus iniuriam propulsabamus.

Quæ apud Romanos fuerint militaria signa, quæ apud exteros, quove pacto educi consueuerint, & quid tessera, quid vexillum sit.

CAPVT II.

SIGNA militaria, quæ exercitum præire consueuerant, quum acies educendæ, & manus cum hostibus conserendæ forent, à principio fœni manipulos fuisse accepimus, quos hastis alligatos signiferi deferre, & illis præeuntibus decernere solebant: vnde & manipulares dicti. *Manipulares vnde.* Aucto mox imperio, prorogatisque finibus: quinque signa ærario depromi, & militum acies ac legiones præire assuerunt. *Signa quinque militaria, ex ærario.* Hæc fuerunt, aquilæ, lupi, minotauri, equi & apri simulacra: quibus præeuntibus, legiones educere, & ferro decernere mos erat: inter quæ apri effigiem quintū tenuisse locum accepimus. Sed tamen cum dimicandum foret, sola aquila quæ ordines præiret, è castris educebatur, & sub eo vexilio pugnabatur: reliqua verò in castris ante prætorium fixa locabantur. Hoc enim insigni Jouem aduersus Titanas vsum ferunt, inde ad Cretenses: à Cretensibus ad Troianos: demum in Latium ab Ænea translatum defluxisse: quo postea Romani velut præcipuo vexillo in bellis vsi sunt, propius vero est, quod Ioue dimicante contra Saturnum, aquilæ augurio tanquam fœlici & fortunato, regni victor euasit: quo exemplo Romani aquilam velut auspicatissimum signum habuere, quam vnam habuisse non satis fuit: ideò plures educere institutum erat, ita vt singulas legiones aquilæ anteirent. *Vnde aquila signū apud Romanos.* Obseruatumque, vt Romanæ legiones nisi vbi aquilarum iugum * foret in castris, nunquā ferè hybernarent. ** fortè, signum.* Seuerissimaque disciplina cohortes, quarum desidia signa amissa forent, plectebantur. C. deinde Marius bello Cimbrico, reliquis depositis militaribus signis, solam aquilam tenuisse fertur, eamque argenteam magis quàm auream habuisse, quod fulgentior ex argento atque conspectior foret: quā tanta religione coluere, vt festis illā diebus, vnguentis haberent delibutam: miræque obseruationis erat, *C. Marius aquilæ signo solum vsus. Aquila religione culta.* vt Romana signa quæ in castris ante prætorium figebantur, non euellerentur, quum acie dimicandum foret, quam captatis auspiciis legiones in prælium prodirent, *Auspicia capta ante prælium.*

Prælia enim maiores nostri nunquam gerebant nisi auspicato. Quæ, si quum foras educi deberent, facili ductu euellerentur, & leuia translatu forent, prosperrimi augurii & indubitatæ erat victoriæ signum: contra verò, si in eximendo, magno impulsu opus foret, tunc cladem & excidium futurum haud dubiè præmonstrabant. Cumque in conflictu bellorum manus cōserebant, ipsa militaria signa in media locabantur acie, vt pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies: nonnunquam in prima fronte multiplici subsidio firmata præibant ordines. Persis quoque aurea aquila supra oblongam hastam patentibus alis militare signum fuit: nonnunquam Solis simulachrum, sacerque & æternus ignis. Atheniensibus noctua: Thebanis sphingis effigies. Ææ insulæ marina turtur, Cimbris æneus taurus, Eumeni Ceres & Alexander, Cratero & Neoptolemo Minerua, militiæ signum in bello notabatur. Cyrus aureum gallum affixum lanceæ, militi in acie pro vexillo dedit. Fertur Osiris canem gestasse pro insigni armorum. Et Porus Indorum rex Herculis simulachrum. quod deseruisse, militare flagitium habebatur. Indis autem regibus sæpius nulla imago aut effigies, sed tintinnabula & tympanum præcedunt. Ægyptii quoque animalia quæ colunt, effictis tabellis, pro bellico insigni habuere. Germani effigies lyncis depictas præire iubent. Insubres, si quando præcipua bella sumpturi erant, aurea signa, quæ immobilia vocant, è templo Mineruæ efferentes, præferunt phalangi. Consueuisse etiam singulas turmas, manipulos, & cohortes ac legiones, proprium vexillum & militare signum habere, vulgò proditum est: vt cuius esset legionis quisque miles, & sub quo duce militaret, facilè dignosceret, ne sine signis, sine imperio inordinati & incōpositi ducerentur, sed conspicua omnib. signa forent. In quibus nomen Imperatoris, aut consulis, nonnunquam draconis effictі imago (quare draconarii dicti milites) quod vexillum purpureum erat, aliaque insignia perscripta erant. Nanque diuus Julius vexillo quintæ legionis, quod contra Jubam elephantorum victrix fuerat, elephantum inscripsit. Alioque insigni legionarii milites, alio prætoriani, dissimilique auxiliares vtebantur. Postea vt Imperatorum imagines per imaginiferos deferrentur in acie,

Locus signorum in ipso conflictu.
Persarum signa.
Atheniensium.
Thebanorū.
Ææa insula.
Cimbrorū.
Emenis.
Crateri.
Neoptolemi.
Cyri.
Osiris.
Pori.
Indorū.
Ægyptiorū.
Germanorū.
Insubrium.
Vexilla diuersa.
Draconarii milites.
Imperatorū imagines.

acie, pro signis vulgò seruatum est. Nonnunquam labans quadratum hastæ appensum, quod labarum dixére, pro vexillo fuit. Signa verò educendi exercitus, & certaminis conserendi, in Romanis legionibus, concentus tubarum & cornuum: & si quando silentio educendæ forent, tesseram fuisse accepimus. Eam verò tubam Tyrrhenus Pisæus inuenit primus æneam, cùm antea ex cornu bubulo fieret. Tamen buccina in prætoriis castris semel, in consularibus verò bis dabatur signum: qua tuba pedites, equites verò lituo ad pugnam aduocari sæpè notatum est. Et ratque mos militaris, vt quoties mouenda erant signa castrave, & ad reliqua belli munia, soli cornicines signum darent: excubias verò, somnique & vigiliarum tempora, buccina designarent. Si autem legiones ducendæ in hostes, & acie decernendum foret, aut receptui canendum, & cornua & tubæ eodem concentu canerent. Si conciones aduocarent, aut silentium indicarent, per tibicinem indicabatur. Persis verò proficiscendi hora significatur cornu, Ægyptiis sistro. Alexander Macedo, quum tubæ sonitus tumultuante exercitu non exaudiretur: iussit perticam ex qua signum eminebat, quæ omnibus conspicua foret, supra tabernaculum figi: quo viso quisque miles paratus in hostem iret Quæ quidem tubæ non in singulis modò legionibus, sed cohortibus & turmis, prælii signum dare, nec non diei noctisque horas vigiliasque diuidere solebant. Lacedæmonii & Phryges non cornuum tubarumque signis, sed tibiarum miti sono & modulo leni temperari consueuere. Lycurgus enim militibus tibiam pro classico dedit. Ea enim tibia quæ Phrygia dicitur, à dextra vnum, à sinistra duo foramina habuit: cuius modulos non vnos accepimus: quippe pro modulo sonorum, ita animos mulcere aut accendere solebant. Siquidem Æolius modus simplex fuit, Asius varius, Lydius querulus, Phrygius religiosus, Dorius bellicosus, Gygius autem hilaris & lætus, Jonicus floridus. Græci autem in rebus seriis sæpè Dorium adhibuerunt. Apud quos fuit in bello modulus ad tibiam Hormius & Orthius, in commessationibus Parœnius, Lacedæmonius Enyaterius, Athieniensib. Cyclius. Hunc Orthium tam rapidè audientium animos accendere ferunt, vt quum illum Alexandro Timotheus concineret, velut furens & effe-

Signa alia atq; alia per tubam cornu, aut buccinam.
Tessera.
Persæ.
Ægyptii.
Lacedæmonii & Phryges.
Tibia Phrygia.
Æolius modus.
Asius.
Lydius.
Phrygius.
Dorius.
Gygius.
Jonicus.
Hormius.
Orthius.
Parœnius.
Enyaterius.
Cyclius.

efferatus in rabiem, protinus ad arma exiliuerit. Præter quod Castorium melos Laconicum, ad excitandos militum animos multum valuisse fertur. Quinetiam in prosequendis hostibus effuse fugientibus, aut si receptui canendum esset, diuersi traduntur moduli, ad militum excitandos animos aut sedandos. Qui quidem Lacedæmonii prælium inituri, pluribus concinentibus tibiis acies ineunt, vt his modulis capti, maturò incederent, ferociamque & immodicos animos cohiberent, néve, id quod in concursu magnorum præliorum vsu venit, hostem cupidè insequuti, sæuè & atrociter contra victos insultarent, ita vt longius effusi, acies confunderent & perturbarent. Romanæ verò tibiæ primò quaternis foraminibus, postea tot pertusis excultæ fuere, vt haud multum abessent à tuba: quarum diuersa traduntur genera. Nam præcentoriæ erant, & Vascæ, quibus in sacris præcinebant: & puellatoriæ sono clariore, ac Gingrinæ & Miluinæ, quæ in acutos exeunt sonos, sicut à locis Lydiæ, Corinthiæ, & Ægyptiæ, sonis diuersis, & nominibus variis Cretenses autem cithara, fidibus & tibiis vtuntur in præliis, quibus instructas acies accendunt. Parthis cornua, sæpius ingens tympanum cum ferreis tintinnabulis, pugnæ acuebat animos: quod quidem lance concaua, corio vndique portento, & clauis æneis affixum erat, quod simul ac diuerberabant, ignoto & horribili sonitu tonitrus instar intonabat. Lydi autem cum fistula & fidicine. Indi cum cymbalorum & tympanorum pulsum in hostes ducunt. Id enim erat tubarum loco. Non enim tibias habebant Indi, nisi in regia, quum rex dormitum vadit: sicut reges Siculi ad citharæ & auium cantus dormiebant. Galatis verò barbara tuba horribili sono bellicum occinit. Contra apud Busiritas & Lycopolitas in Ægypto, quibus tubis canere vetabatur, quòd sonum asininum redderent. Ipsi enim asinos exitiali odio prosequuntur, propter Typhonem asini colorem præferētem. Cimbri protentas vehiculorum pelles tantis pulsabāt ictibus, vt ingentem fragorem redderent. Apud Pœnos, & in castris Hannibalis rubram vestem tabernaculo ducis protensam, plerunque tubæ sonitum: Illyriis, linteum protentum, aut rubicundam tunicam sarissæ appositam: aliis protentam purpuram, indicium certaminis fuisse proditū

Castorium melos.

Lacedæmonii prælium inituri.

Rom. tibiæ quot foraminum.

Tibiarum diuersa genera.

Cretenses.

Parthi.

Lyndi Indi.

Galatæ.

Busiritæ.

Lycopolitæ.

Cimbri.

Pœni.

Illyrii.

Signa certaminis futuri

est: quo viso quisque miles præuideret præcaueretque, & se ad pugnam accingeret. Quod in Romanis castris obseruatum legimus, vt rubra veste tabernaculo ducis protenta, diem prælii præsignarent. Dario super tabernaculum imago Solis crystallo inclusa, signi loco fulgebat in castris. Apud Spartanos in vsu erat, vt quoties fortiter & magnis vtrinque viribus decernendum foret, milites capita comerent, capillum, barbamque depecterent: quo argumento periculum se animæ adire, & hostiles spiritus gere signabant. Erant enim Spartani milites comati, omnes, sicut Mylesii, Thurii, & Tarentini, ac cæteri quibus Laonica instituta placuerunt. Ideò cùm Persarum duces, milites Laonidæ comatos & multo pectine comptos vidissent, ferunt illos despectui habuisse, velut desides & ignauos: quum verò animi rigorem & fortitudinem fuissent in acie experti, animorum præstantiam admiratos obstupuisse. In nauali autem prælio vexillo ex prætoria naui in sublimi elato, pugnæ signum militi dabatur. Nonnunquam concussu veli aut chlamydis, aduentus demonstrabatur: excussu verò, discessus: sicut in nocte lumen, & in die fumus, insidias aduentusque hostium; & occulta consilia plerunque iudicarunt. Apud Athenienses puniceo paludamento è naui prætoria contra Lacedæmoniorum classem pugnæ signum sæpè datum est. Lysander æreo clypeo è naui elato, irruptionis signum dedit. Bruti verò nauis prætoria, quo ab aliis dignosceretur, O signum habuisse fertur, tametsi singulæ naues deorum imagines ferrent, sub quorum essent tutela. Nanque aliæ Neptunum, nonnullæ pistricis, centauri, equi, vel draconis insignia habuere, Græcis verò nauibus ex insularum nominibus plerunque nominas fuere, quippe Gnidurgis, ex Gnido nauis dicta: Samena, quòd ex Samo rotundæ figuræ. Parona, quod ex Paro: & Corcyrion, ex Corcyra. Cercuriam autem quasi caudatam appellarunt, sicut Afractam Rhodiorum, contra tempestates imbellem, Dyerotam Mitylenæorum. Legimus quoque in Lybia fuisse nauigia, quæ hirci & capri tulere nomina. Barbarumque nauigium frequens habuisse arctis lateribus, quod cameram dixere, lata aluo in modum recti occlusa, pari vtrinque prora, quòd sine noxa mutari, & volui ex omni latere posset.

Romani. *Darius.* *Spartani.* *Milites comati.* *Signa in prælio nauali.* *Athenienses.* *Deorum imaginibus naues insignitæ.* *Nauium nomina.* *Græcorum naues ex insulis nominatæ.* *Barbarum nauigium.*

Supparum verò, Alexandrinæ nauis proprium insigne fuit. Nam solis Alexandrinis suppara velorum licebat intendere, sicut corbes onerariis nauibus pro signo suspendebantur. Marcus verò Antonius successu rerum insolens, purpureum velum prætoriæ naui apud Actium pro insigni dedit: quo abiecto, victus fugientem vxorem fuit prosequutus. Id quod Alcibiades fecisse dicitur, vt prætoriam nauim cum velo purpureo haberet. Alexander quoque quum Indum nauigaret, versicolori velo totius classis insignia variauit. Fuitque obseruatum, lumen in prætoria naui, quod cætera classis prosequitur, spectatissimum insigne noctu. Quare Scipio in Africam transmissurus, velis in altum datis, singula rostratæ naui, bina onerariæ, prætoriæ trina luminaria dedit. Et in nauali pugna deponere signum aut velum, ad alterius præscriptum se imperata facere, & mandatis obsequi significari. Abiectis verò armis plausum facere, aut nauim velatam insulis accurrere, supplicandi genus esse probatum est. Sed quod modò de tessera dictum fuit, animaduertimus tesseram symbolum fuisse bellicum, & signum quo socii milites dignoscebantur ab hostibus, vt pro quibus, & contra quos arma sumerent, facilè dignoscerent. Eam fuisse in castris diui Cæsaris Venerem genitricem: in Pompeii Magni Herculem inuictum: in Pompeii iuuenis, Pietatem: in Antonii exercitu Lar deus fuit, in Syllæ autem Apollo. Neronem verò optimam matrem militibus tesseram dedisse tradunt. Ipseque diuus Cæsar quandoque felicitatem, nonnunquam Victoriam militibus tesseram proposuit: Brutus in Philippis Apollinem. Cyri autem tessera fuit, Jupiter belli socius & dux. Diuus verò Antoninus, Æquanimitatis. C. Caligula Priapum & Venerem Cassio tanquam molli & effœminato, signum dedit: adeò Seuerus Septimius, Laboremus: Pertinax verò, Militemus Claudius Cæsar Græcanico versu definiuit tesseram, in hæc verba: Virum vlcisci decet, quando quispiam prior iniuriatur, siue molestus est. Demetrius Jouem victoriam militibus edixit tesseram. Fertur Antiochus cognomento Soter, aduersus Galatas dicturus, signum proposuisse, Benè valere. Et Mecœnas quoties in castris ducis fungebatur officio, discincti tesseram dedisse, quum quidem

Alexandrini.

Lumen in prætoria naui.

Tessera militaris.

siue

siue quem incolumem reuerti, siue castra metari, aut corpora curare, & prandere milites, seu qua vigilia educi legiones conueniret, vel quid aliud silentio agi oporter, pro militari signo dari soliti sunt. Qua data, satis constabat, non errore, sed consilio & imperio ducis, ea quæ iubebantur, fieri. Fuitque probatum experimentis, tessera accepta, milites ordines seruare frequentes: ea verò sublata, aciem dissipari. Alii tesseram mensuram fuisse, qua frumentum militibus metiebantur, non ineptè arbitrati sunt. Erat præterea vexillum cærulei russique coloris, quo educto, inque arce proposito, satis constabat, milites, si quid subitum ingrueret, in re præcipiti non iusto delectu, sed tumultuaria manu arma expedire, & iustitio indicto, nomina dare, etiam sine vacationis priuilegio, saga sumi, & inter se coniurare, legiones conscribi, delectum festinantes haberi, arma apparari oportere: quæ quidem tumultuaria manus, & subitariæ legiones dicebantur: quum ad subitos hostium incursus, in præcipiti celeritate, non satis laxamenti iusto delectui ducibus dabatur. Isti autem fuere dies triginta, intra quos expeditioni milites apparari necesse erat. Illud autem satis constat, concussu & crepitu armorum victoriam significari, exhortationes fieri. Apud Græcos ἐν παιάν: apud Aphros, iniice, iniice, seditionis signum fuit. Pileumque in hasta propositum, ad libertatem proclamari. Manus expedire, atque altè illas efferre, consensio militaris erat. Manus verò Imperatori protentare milites, initium armorum: & flagrante seditione, tumultum suscitari: ad arma conclamari, hostes adesse significari. Defectionis, Athenionem vocare. Is enim Athenio Siculus fuit, qui Drepaneis deficientibus, quum capita factionis assumeret, interempto domino, & ex ergastulis coacta seruorum manu, & comitibus voluntariis, regnum sibi asciuit. Fuisse enim factiones partium in Sicilia, quemadmodum in Græcia, satis constat. In omni ferè Græcia fuerunt partes Doricæ & Ionicæ: inter Dores erant Lacedæmonii, inter Iones Athenienses. Athenas quoque in factiones tres diuisas legimus, in Diacreos, Pedios, & Paralios: aliquando in duas, Thucydidis vnam, Periclis alteram: aut in plebeiorum, cui Polyarchon & optimatum, cui Cassander præerat. Nonnunquam in plures, scilicet Ephialtis, Myronidis,

Tessera alia significatio.

Tumultuaria manus, & subitaria legiones.

Tempus apparandæ expeditionis.

Indicia quædam militaria.

Athenio.

Factiones Siciliæ.

Athenienses.

Thomidæ, Cimonis, & Leocratis. Thessaliam verò in Egesaretos, & Petreios. Et in Argo, Aristippi & Aristæi. Et apud Milesios, vna Plutis, altera Cheromacha factio fuit: sicut apud Carthaginenses Barchina & Hannonis. Alibi simultas plebeiorum & patriciorum. Quippe Pericles plebem, Cimon optimates fouebat. Gallia verò cùm in factiones duas diuisa foret, alterius Hedui, alteri Sequani capita fuere. Lycurgus Spartam in duas factiones diuisit, quas phylas & obas nuncupauit. Etiam Peloponnesus variis nitebatur factionibus: namque Argiui, Elii, Mantinenses, aliique finitimi Lacedæmoniis, diuersarum factionum fuere. In Chio autem fuere factiones duæ: & quum alterius princeps Onomadeus, victoria contra alteram potitus esset, alterius factionis viros ab vrbe minimè exigendos curauit, ne inimicorum metu vacuus (quod vsu plerunque venit) dissidium cum amicis sereret. Consueuisse quoque Romanos milites, itaque militari disciplina traditum ferunt, vt stipendii pecuniam, aut aliunde paratam, quæ vnicuique superesset, pugnæ tempore apud signa in sarcinulis deponerent, eamque Imperatores iuxta signa seruari mandarent. Quod ideò constitutum ferunt, vt non modò patriæ & Larium, sed fortunarum suarum milites defensores paratiores, proptereaque fortiores forent. Et licet dimidia pars stipendii apud signa sequestrari prius soleret: tamen Domitianus, nec vltra mille nummos deponeretur à singulis, edicto prohibuit. Quod ab Asiaticis Romanos sumpsisse crediderim: quibus fuit in more, vt militiam sequuti, quæ preciosa haberent & magni census, secum in expeditionem ferrent: vt tuendi necessitate quæ illis erant charissima, plurima & maxima prælia obirent, promptiusque dimicarent. Persæ verò non pecuniam & gazas, sed pellices velut charissima pignora, quæ stimulis agerent apud signa deponebant, vt pro his quæ erant exoptatissimæ, & quas maximè diligerent, veluc coniugum & patriæ memores, forti & præsenti animo mortem oppetere non dubitarent. Illud quoque proditum memoriæ est quoties duo simul consules iisdem creati auspiciis, contra eosdem hostes ducerent legiones, tam itineris quam ineundi certaminis signum ab antiquiore, & consulari, aut pluribus honoribus functo, dari consueuisse: quodque

siquan-

Argorum. *Milesiorum* *Carthaginensium.* *Gallorum.* *Spartanorũ.* *In Peloponneso.* *In Chio.* *Romanorũ militũ mos.* *Asiatici.* *Persæ.* *Cũ duo consules contra eundem hostẽ ducerent.*

ſiquando patricios & ſenatum aduocare conſules vellent: per præconem ſingulis nominatis, aut buccina: plebeios verò tribunus plebis per miniſtros, non ſingulos expreſſis nominibus, ſed vniuerſos cornu aduocabat.

Quæ fuerint Romanis comitia centuriata, quæ curiata, quæ tributa, & quæ calata.

CAPVT III.

QUOD centuriatis comitiis conſules, tribuni militares, prætores, & reliqui magiſtratus, qui maiora auſpicia habebant, crearentur, nemini dubium fuit. Cum enim quatuor eſſent comitiorum genera ædilitia, prætoria, tribunitia & conſularia, quibus poſtea addita cenſoria & quæſtoria: centuriata fuere, quæ niſi auſpicato fieri poterant, vocatis centuriis, partibus diſtributis centuriatim aut tributim, deſcriptis ordinibus, claſſibus, ætatibus, auditis autoribus, & re promulgata & cognita. Vocabantur enim centuriæ in Martium campum, quo conuenire facilius poſſent, vbi libera erat ſuffragandi poteſtas, ibique comitiorum die ex cenſu & ætate illorum, qui ex qualibet tribu in centurias ſelecti erant, & in claſſes (nam populus in centum turmas diuidebatur) non autem mixtim ex colluuione omnium, per pontem ſuffragia ferebant. Quæ tamen comitia, ſi quando populus coire nollet: per patres clientesque patrum fieri poterant: poſitoque vexillo in arce, exercitus præſidii cauſa imperabatur. Idque propterea cautum, quod intra vrbem comitia habere, aut legere militem non decebat: quippe armatis legionibus vrbem ingredi non erat, ne graſſatoribus obnoxia foret. Candidatorum verò mos fuit, quum comitia fiunt, & in ſuffragium ciues vadunt, in candida veſte ſine toga in campum deſcendere, cum clientibus gentilibuſque, ſingulaſque tribus prehenſare & circuire, hominesque etiam tenuiſſimos & ignotos quorum ſuffragiis nituntur, rogare, atque illos per ſe & communes amicos appellare, obſecrare & obteſtari, (quorum nomina memoriter referenda erant; quod ſi qui facere nequirent, adhibito nomenclatore faciebant: tametſi cautum poſtea fuerit, ac candidatis nomenclatores adeſſent) ſuaque merita & facinora domi foriſque commemorare, demiſſiſque & humilibus verbis ſupplicare,

Centuriata comitia.

Pop. in centũ turmas.

Candidatorum mos.

Nomenclatores candidatorum.

care, nihil denipue fraudis aut lenocinii omittere, prehendere amicos, ambire patronos, domos stationesque circuire, admonere beneficii, pellicere donis iuuenes, & ingentia polliceri, nihil reliqui facere, vt sibi in consequendis honoribus socii & adiutores sint, atque in petitione suffragentur. In qua re elaborandum erat, vt adolescentes nobiles, & summo loco natos, studiosos haberent, qui omni studio & comitate rogandi persuadendique erant, vt se amicos, suffragatores, duces atque assertores exhiberent, competitoribuspue inuidiam, sibique studia hominum, fauoremque conciliarent. Nam multos potentia & multitudine amicorum fultos, potestates & imperia peruicisse inuenimus. Quum enim populus tam Romuli quam Tulli legibus comitiorum princeps foret, ita vt quos creare magistratus vellet, illi potestas esset: his artibus delinire mentes, singulorumque animos captare oportebat. Quod licet esset in vsu frequens, nonnulli tamen hoc supplicandi genus velut sordidum & parum libero homine dignum, deuitarunt. Siquidem L. Crassus nunquam adduci potuit, vt præsente Q. Scæuola, more candidatorum, populo supplicaret. Phocioni quoque, cum nunquam supplicare populo sustinuisset, & ideò comitiis interesse nollet, absenti & inuito honores delati sunt. Qui etiam candidati, vt plus autoritatis ferrent, vtque iusta suffragatione digni haberentur, cognomenta sæpè clarissimarum familiarum desumpserunt: eaque propria, & peculiaris licentia candidatorum fuit, vt bonum nomen ferrent, & ex optimatibus iudicarentur. Nec minore studio his quos rogabant, agere gratias: nam mirum & efficax studium in agendis gratiis habebatur. Singulos denique prehensare, obuiasque manus dare, salutare, & omnibus arridere debebant. Qui vt conspicui essent, vtque à populo spectarentur nundinarum tempore & mercatu frequenti, quo opifices & agrestes ad vrbem commeabant (quum nona quaque die fora constituerentur) in edito colle spectandos se præbebant, vt popularem gratiam fauoremque aucuparentur. Idque post aliquot secula, lapsis iam & defluxis moribus, fieri seruatum est. Antea enim sine ambitu suffragiorum, aut his lenociniis, præsente senatu, summo silentio, ipsi per se candidati

Romuli & Tulli lege, populus comitiorum princeps.

didati in comitiis vitam suam belli domique, decora atque officia in Remp. & quid singulis vniuersisque præstitissent, tum maiorum fortiter facta, longa & accurata oratione explicabant: qua cura, qua diligentia, qua animi magnitudine honores gessissent, testesque & laudatores dabant, qui omnes æquissimis animis audiebant. Quæ rerum gestarum commemoratio non ficta, longè plus poterat, quàm preces & ambita suffragia, quæ postea vi bem inuasere. Quibus quidem comitiis plerunque dictator, consul aut prætor, maioresque magistratus præerant. Ante cuius curulem sellam candidati suffragia excipiebant. Scita verò suffragiorum nongenti, qui ex ordine iudicum erant selecti, custodiebant: & ne quid fraudis dolive admitti posset, néve quis tesserulas in loculum coniiceret, solicitè curabant: quippe singulis tribubus comitiorum die non solùm custodes, sed rogatores & distributores præerant. Describebantur nomina tribuum vel centuriarum, quæ intra cancellos, quibus Ouilia nomen erat, vt quæque vocata fuerat, ex vrna, vt sors ferebat introducta, suffragabatur. Demum tribuum sortitione facta, in cistellam posita, quam situlam dixere, renunciabant præconis voce, quem quæque tribus candidatum elegisset. Fuitque prisci moris, vt Veturia, cuius erat prærogatiua suffragiorum, pro suo candidato prius in suffragium iret. Nanque ex centuriis militaribus, facto iterum delectu tam ex iunioribus quàm veteranis, præstantiores in proprias seligebant centurias: quarum erat prærogatiua suffragiorum per vices, quibus Veturiæ nomen datum. Nonnunquam alia seruata est suffragiorum ratio: siquidem Lucius Cassius Longinus tribun. plebis Caio Mario & Flacco Coss. vt populus per tabellas punctis distinctas suffragia ferret, legem tulit tabellariam, quæ diu sancta & incorrupta mansit. Ea enim lege, ne qua inuidia oriretur, & quo magis animo libero vota impartirent, cautum fuit, vt non voce, sed punctis suffragarentur. Puncto enim in tabula apposito, per singulas tribus, pro quo candidato suffragia conferrent, dignosci poterat. Quibus tabellis nihil aliquando melius visum, quum illis ambitus & concionum licentia palàm adempta fuerit. Postea animaduertentes, quia autoritas optimatum, & illorum qui honoribus præstant,

Bomitiis centuriatis qui præerant.

Scita suffragiorum qui custodiebãt

Ouilia.

Suffragiorum ratio.

Veturia tribus.

Suffragia per puncta.

Lex tabellaria.

stant, plus voce quam puncto haud dubiè poterat, postpositis tabellis, ad aperta suffragia, & primum ordinem comitiorum rediere. Nonnunquam discoloribus ceris signa suffragiorum & sententiarum notabantur: quod in iudiciis quoque fieri animaduertimus. Persæpè verò vniuersus populus effuso studio & fauore accensus aliquem insignem candidatum, ob excellentem virtutem militarem, cuius summa dignitas, maximeque res gestæ fuere, cunctis suffragiis consulem aut prætorem, ædilem aut censorem declarauit, & comitiis renunciauit. Quibus in suffragium missis, consul qui præsidebat, eum qui ad honores promotus fuerat, primus voce renunciabat: mox præconis voce populo palàm fiebat. In quo proditū memoriæ est, Domitianum morte affecisse Flauium Sabinum, quòd consularium comitiorum die, præco illum non consulem, sed per errorem ad populum Imperatorem declarauit. Qui verò candidatus renunciatus designatusque fuerat, antequam iniret magistratum, solenne carmen precationis præfatus, sicut mos est, celebri oratione populo vniuerso agere gratias, eumq; honorificentissimis verbis alloqui, & de se bonam spem polliceri debebat. Quod Paulus Æmylius, cùm aduersus Persen totis comitiis consul foret renunciatus, facere recusauit. Nam palàm professus est, nullas se gratias populo debiturum: quin si meliorem nacti essent, liberam se eligendi potestatem populo daturum dixit. Inde è campo qui designatus declaratusque fuerat, in Capitolium, mox ab vniuerso populo in domum suam deducebatur. Quod si primis suffragiis minus valere poterant, parum virium in promouendo candidato fuisset: quippe cum bina denuò de eisdem candidatis sæpè comitia fierent, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur: plerumque prolatis comitiis: fracto animo, squalore & lachrimis demissi & supplices candidati, singulos etiam de plebe homines, atque humillimum quemque prehensare, populoque vniuerso supplicare solebant: ita vt quod prius assequi non poterant, pietate motus populus traderet. Id enim in comitiis plerunque eueniebat, vt dies intermissus, rumoresque temerè dissipati, aut fabula ficta, vel minima offensiuncula, paruaque rarum momenta, totam sæpè rationem comitiorum perturba-

Alia ratio suffragiorū.

Candidatus ad magistratum aliquem designatus.

Ubi primis suffragiis nō successisset candidatis.

turbarent, & magnos motus excitarent. Fiebat enim sæpè tum miseratione, tum splendore vitæ, nonnunquam gratia aut meritis antea exhibitis, vt magni casus intercederent, fieretque repentina mutatio: vt qui modò erant repudiati, honestissima suffragatione haberentur digni, præsertim à populo, qui velut mare sempiterna agitatione mouetur. Nonnunquam in conferendis honoribus populum bis censuisse, & suffragia dedisse compertum est: centuriatisque & decuriatis comitiis diuersa suffragia contulisse: quod ideò fit, vt cuique libera facultas foret, postremis comitiis mutare suffragium, si quem primæ suffragationis pæniteret. Fertur tamen C. Cæsar Comitia ita cum populo partitus, vt pro parte dimidia candidatorum, quos populus vellet, exceptis consulatus petitoribus, pro altera dimidia, quos ipse dedisset, pronunciaret. Per se verò in comitiis consularibus, quia Imperatores deligebantur, præter populum vniuersum, etiam militaris ordo & equites frequentissimo consilio aduocati intererant: quippe suffragatione militari summi plerunque duces delecti sunt. Scipioni enim Aphricano iussus populus inire suffragium, omnis militaris ordo, omnesque centuriæ & tribus ad vnum, imperium in Hispaniam detulere. Quoties dissimilia suffragia diuersis comitiis darentur, illa præualere certum est, quæ iustis comitiis fierent. Prærogatiua enim suffragiorum, semper iustorum comitiorum fuit. Quod autem dempta toga candidatos in campum prodire obseruatum est, propterea constitutum ferunt, ne per occultos sinus pecuniis absconsis, largitione & ambitu suffragia mercarentur: aut saltem vt cicatrices & vulnera, quæ pro patria proque ciuibus pugnando passi sunt, conspicua forent. Proditumque memoriæ est, Aphricani superioris filium, cùm præturæ candidatus in campum descenderet, candidam quam induerat togam, turpitudinis maculis obsolefactam ostendisse, magnoque dedecore, totius populi suffragio repulsam tulisse. Quæ quidem centuriata comitia per cornicinem indici, curiata verò per lictorem calari solebant. Fuere autem curiata comitia, in quibus non de magistratibus conferendis, sed de exercitu, de legibus, de legatis, deque ducibus deligendis, & legionibus inter consules partiendis,

Primis comitiis repudiati, secundis sæpè admissi.

Militaris ordo in comitiis consularib. aduocatus.

Cum diuersa suffragia darentur.

Curiata comitia.

dis, de prouinciis, de genere belli, deque his quæ ad rem pertinent militarem, & an contra hostes arma sumere expediret, decernebatur: vt si rogationem probaret populus, bellum fieret: si verò antiquaret, cessaretur ab armis: in quibus suffragia non ex censu & ætate, sicut in centuriatis: sed ex generibus omnium ætatum & ordinum promiscua multitudine ferri assuêrant. Cùm enim viritim tribules dabant suffragia, & vbi accedebat singulorum totiusque vulgi opinio & consensus, ea comitia curiata: cùm verò per singulas centurias vnus ferebatur calculus, centuriata dicta sunt: Ideò in curiatis omnis potestas suffragiorum, & comitiorum euentus, penes populum stetit. Nam singulis popularibus, etiam despectissimo cuique viritim suffragandi, proque suo candidato decertandi potestas erat. In centuriatis verò cùm non singuli censerent, sed per centurias suffragia ferrent, in quibus copiæ aliquorum plus poterant, pro eo quòd ex omni tribu præcipui opibus & dignitate, in centurias selecti, suffragabantur, diuitum suffragationem præualuisse certum est. Interdum verò curiatis comitiis, tribunos plebis, tribunosque militares, & alios magistratus extra ordinem creatos inuenimus: tunc maximè, quum hi magistratus primùm inuenti constitutique sunt. Erat enim consentaneum in nouis magistratibus creandis, non aliquorum, sed totius populi suffragia postulari. Quod nisi comitiis curiatis fieri posse, nemo dubitauit. Fuit quoque animaduersum, leges quæ ad populum pertinerent, quandoque centuriatis comitiis latas. Siquidem L. Valerius Publicola comitiis centuriatis legem tulit, ne quis magistratus ciuem prouocantem verberaret, necaretve. Præter quæ fuere Calata comitia, quæ curiata & centuriata continent. Hæc enim sunt pontificis maximi & sacerdotum, in quibus non omnes, sed descripti selectique conuenire & suffragia ferre poterant. Nam cùm vniuersum populum sacerdotia mandare, vel quenquam sacris præficere, propter religionem non deceret. Cn. Domitio tribuno plebis legem ferente cautum est, vt minor pars populi selectique vocarentur, & ab ea parte, qui dignus collegio foret, in sacerdotium assumptus cooptaretur. Ideò non plures quàm decem & septem tribus, in pontificis aut sacerdotum comitiis

Centuriata diuitum suffragia.

Calata.

tiis

tiis vnquam interfuisse compertum est. Quæ non comitias. sed populi concilium dicebatur: quippe qui non populum vniuersum, sed tantum partem concilio aduocarent. Cumque sacerdotium maximæ esset autoritatis, propter religionem decuit sacerdotes comitia habere propria, in quibus ad sacerdotium assumerētur. His quoquo comitiis calatis, quæ arbitris pontificibus fiunt, arrogationes illorum, qui, cum sui iuris sint, in alterius transeunt potestatem, fieri compertum est. Hæc enim comitia illa sunt calata, quæ pro collegio pontificum aut regis sacrorum augurisve aut flaminis in augurandorum causa fiunt: siquidem vt hi crearentur, & in collegium admitterentur, sacrisve præficerentur & inaugurarentur, calatis comitiis decernebatur. Calatis quoque comitiis, & sacrorum detestationem, & testamenta fieri animaduersum est. Tria enim veteribus fuere testamentorum genera: vnum quod calatis comitiis fiebat, alterum, quod per æs & libram, libripende adhibito, & emptore familiæ. *Hanc iuris solennitatem Cicero in Topicis nexum appellare videtur, cuius meminit Iustinianus in l. vnio. Cod. de vsuc. transfer.* Tertium, quod procinctum vocabutur, cùm milites ituri in prælium, nulla legum solennitate, trib. aut quatuor adhibitis, raptim apud cōmilitones testabantur: qui mos talis erat: vt milites, cùm decernere parant, antequā togam circumcingerēt. aut clypeos arriperent, tribus aut quatuor audientib. hæredem sibi nuncuparent, si quid in acie secus eueniret. Postremò fuere cimitia tributa, quæ tunc fieri cognitum est, quum non ex generibus hominum, neque ex censu & ætate, sed per regiones vrbis tributim vicatimque suffragabantur: in quibus interesse tribus & suffragari per regiones & compita assuerant. Post aliquot verò secula Publius Scipio Aphricanus & L. Mummius censores suffragia mutasse feruntur, vt regionatim suffragarentur, pro generibus hominum causisque & quæstibus, tribus describendo. Quib. comitiis, vt tribuni plebis minoresq; magistratus fierent, à Volerone primum, deinde à Lectorio tribuno plebis rogatione promulgata, cauebatur, ne patricii quos vellent, tribunos per clientum suffragia crearent, non populus. Quibus etiam tributis comitiis tribuni militares sæpè creati fuere,

Concilium populi.

Sacerdotum comitia propria.

Instit. de testamen ordinan. in prin.

Testamentorum tria genera.

Tributa Comitia.

Comitiati tribuni. fuere, qui comitiati dicti: in quibus si deessent senatorii ordinis candidati, Augustus Octauius illos ex equestri ordine suffecit, ita vt finito honore, in vtro vellent ordine permanerent. Et licet centuriata comitia decreto senatus & auspicato, ac sacrificio perfecto & litato fieri minime solerent: tamen tributa comitia, quia minorum magistratuum sunt, nec senatusconsulto, nec augurato, nullisque præcedentib. sacrificiis facta, & eadem die absoluta, rata erant. Tametsi lege Ælia & Fusia, ne quis per eos dies quibus cum populo agitur, nisi de cœli prius seruasset, agere liceret, cautum fuerit.

Mos auspicandorum comitiorum. Eratque mos auspicandorum comitiorum, vt cum præfatione deorum dearumque bonis faustisque omnibus, ac diis bene iuuantibus, concilia inirent. Apud Argiuos verò indictis comitiis, cum prætor in præfationis carmine Iouem, Apollinem, atque Herculem præfari soleret, vt successus darent prosperos postea Philippi nomen adiecerunt præfationi, assentationis genus.

Senatum & comitia quãdo haberi nõ licebat. Illud tamen non præterierim, neque comitialibus diebus, more maiorum, senatum haberi: neque nundinarum tempore comitia fieri licere, ne à legibus accipiendis, qui trinundino dabantur, plebem auocari contingeret, néve interpellarentur nundinatores, vtque rusticis, qui in vrbem veniunt, componendi lites, & transigendi facultas foret. Quodque die imbribus aut turbine procelloso, aut si fœda tempestas cum grandine, vel si tonitrua aut venti fierent, vel si in frequenti multitudine quispiam morbo concideret comitiorum die, & nisi seruatum de cœlo esset prius, quoad centuriata comitia, cum populo agi non licebat: habitaque in his & promota, tanquam fœda tempestate facta, dirimi oportebat, augurum responso, qui quid vitii intercessisset, renunciabant, idque lege Ælia & Fusia. In quod id fuit memoriæ proditum, cũ Appius Pulcher ad populum causam diceret quod nauali prælio victus, per contemptum religionis classem amisisset, omnesque tribus in eius noxam suffragia ferrent, beneficio tempestatis adiutum, pœnam effugisse: nam subito imbri & turbine coorto, sublatis comitiis iudicium euasit. Ante verò comitia habita, quid vitii intercessisset renunciari auguri non licebat, quia diuinare videbatur.

Fœminæ comitiis non intererant. Quodque cum fœminis comitiorum nulla fuit

fuit communio: ideo mulieres nec comitiis interesse, nec suffragia ferre, neque foro aut concionibus immisceri, & propterea nec arrogari poterant: quod erat apud Athenienses constitutum, vt nulla fœminarum conciliis publicis aduocetur, vel ferre suffragium, aut concionibus virorum interesse valeat: fuitque moris apud eos, quo frequentius comitiis assuescerent, vt singuli suffragatores nummos acciperent: quod à Callistrate primum inuentum ferunt. Nam cum propter assiduas bellorum expeditiones, Athenienses à rebus vrbanis distracti, vix foro assuescerent, & per infrequentiam comitia cogi nequirent: quippe cum ex omni populo in quouis arduo negotio, vltra quinque millia non conuenirent, vt post habitis negociis ad Rempub. accederent, & de publicis consultarent, aliquo inuitamento cohortandi fuere. Neque ab his quorum imminutum imperium fuit, apud Romanos comitia haberi, tanquam infausti prodigii & infandi ominis foret: neque illorum qui rei agerentur, nomina ad petendos honores admitti, nisi crimine inducto & absoluto: neque absentium rationem habendam, licet nonnulli legibus soluti, contra comitiorum morem absentes suffragia pertulerint. Quod à Locris Amphissæis, qui haud procul Delphis incolunt, factum meminimus: apud quos nullius absentis habetur ratio, sed cum concio aduocatur, non solum pylagoræ & sacratores, sed omnis multitudo illorum qui sacra faciunt, conueniunt, & suffragia ferunt. Quotiesque non iustus comitiorum rogator fuisset, comitia inde habita, minus legitima censeri: & licet eum qui comitia haberet, aut illis præesset, ad honores assumi non deceret: plerunque tamen, qui comitiis præfuere, licet pessimo exemplo, aliorum ministerio & opera illos assequi meruere. Estque memoriæ datum, sexagenariis maiores, & homines grandæuæ ætatis, quod ciuilibus vacarent muneribus, ad comitia suffragii causa descendere cogi nequire, quare deiecti de ponte, & depontani senes dicti sunt. Nanque iuuenes olim senes de ponte deturbasse dicuntur, quum illis non idem maneret vigor, & animi sensus esset obtusus. Quodque comitia magistratuum non solum per dictatorem, consulem & prætorem, sed interregem, ædilem, quæstorem, tribunum

Athenienses

Nummi in suffragatores distributi.

Qui comitiis excludebantur.

Absentium nulla ratio.

Comitia illegitima.

Senes depontani.

Comitia quorum auctoritate indicebantur.

plebis, præfectum vrbis, tribunumque Celerum, aut põtificem maximum, de senatus sententia plebisque scito, nonnunquam per populum indici compertum est: ipse tamen prætor consulatibus comitiis author esse non potest, quod maius versaretur imperium in consulibus creandis quam vt per prætorem explicaretur. Cumque Cæsarum temporibus, arbitrio principis, nonnunquam tribuum suffragio comitia fierent, Tiberius Cæsar inter cætera constituta, è campo ad patres transferri voluit: quorum consilio & suffragio etiam sine populo candidati ad honores & imperia prouecti fuere. Ex duobus tamen consulibus, ei qui minor natu foret: comitiorum habendorum munus dari consueuit. Sine autem consulis, prætoris ves tribuni, aut alterius magistratus decreto, populo & plebi conuenire, aut clandestinos cœtus, coitiones vel conciliabula habere (ne quis malo exemplo populum seuocaret, vel secretas consultationes faceret) non licebat.

Clandestina coitiones vetitia.

Quando primùm ædilitas cœperit, & quot fuerint ædiles, & qui curules, & qui plebeii.

CAPVT IV.

QVo tempore exactis regibus, & consulibus creatis, plebs contentione maxima cum patribus certauit, & tandem vt alter ex consulibus plebeius foret, obtinuit: pro eo patres communicato plebi consulatu, ædilitatem simul & præturam vindicarunt. Igitur curuli ædilitate creata, illam Cneo Quinto Capitolino, & P. Cornelio Scipioni ex patribus dederunt: postea alternis annis, modò ex plebe, nunc ex patribus ædiles creari cœpti, munusque promiscuum fuit: donec curulis ædilitas ad libertini generis homines delata est: tunc cùm Cneus Flauius Appii scriba, libertino patre natus, cum Quinto Anitio Prænestino, haud multò ante hoste populi Romani, ædilis curulis ius ciuile in penetralibus pontificum diuulgauit, diesque fastos in albo proposuit, ac ædem Concordiæ cum non mediocri inuidia nobilium dedicauit. Demum diffidente plebe à patribus, vt duo essent plebis ædiles, sicut duo patricii antea fuerant, plebi est à patribus concessum. Lapsis inde temporibus, cùm Julius

Alter ex consulibus plebeius.

Ædiles alternis annis modo ex plebe, modo ex patribus.

Duo plebis ædiles.

lius Cæsar rerum potiretur, tunc primum sex ædiles creati: duo patricii, qui Cereales dicti, qui curam gererent annonæ forensis, copiæque cibariorum: reliqui ex plebe: quorum præcipuum munus erat, vrbis, ædium sacrarum priuatarumque curam agere: ad eosque absentibus vel impeditis consulibus summa rerum & maiestas consularis imperii sæpè delata est. Hi præcipue curabant, vt ædificia publica priuataque fierent, vtque templa, theatra, studia, fora, porticus, curiæ & basilicæ, atque mœnia, magnificis operibus reficerentur & ornarentur: quod lege veteri sancitum erat, in hæc verba: *Suntoq; ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorumq; solennium, ollisque ad honoris amplioris gradum prius accessus esto,* & infrà. Quibus sacrarum rerum procuratio & totius vrbis tutela sæpè commissa est. Ad quos etiam senatusconsulta & scita plebis, ut in æde sacra conderentur, deferebantur. Præparando conuehendoque frumento & oleo, ne vrbs penuria annonæ, néve caritate laboraret, vtque commeatus quæque bello vsui forēt, in castra deferrentur, ædilium muneris erat. Ideo Manius Martius & Trebius ædiles plebis, quòd in summa caritate frumentum populo in modios assibus dedere, commeatusque inuexere, statuas in Capitolio cum titulis honorum meruere. Et M. Seruilius T. filius ædilis curulis, quòd olei denas libras singulis assibus præstitit, celebri memoria dignus fuit. Etiam in eos qui plus quàm lege definitum erat, agri possiderent, diem dicere, matronas probri accusare, fœneratores coercere, popinas & ganeata obsonia inhibere, in facta dictaque inciuilia atque improba animaduertere, atque in exilium agere ædilitiæ potestatis erat. Nero tamen dum munere ædilitio fungitur, ne quid cocti in popinis venirent, præter legumina & olera, interdixisse fertur. Quinetiam nimiam ædilium potestatem cohibuit, statuitque quantum curules, quantum plebeii pignoris caperent, quantumque pœnæ irrogarent. Circa religionem, ne qui nisi Romani diæ patrio more colerentur, neve à vetustis ceremoniis decederent, ædilibus præcipua cura fuit: quorum edictis cautum est, vt Judæorum Ægyptiorumque sacra, ritus & cæremoniæ ex vrbe pellerentur, & exige-

Sex ædiles Cereales.

Lex de ædilibus plebeiis.

Nero ædilis. Ædilitium edictum in Iudæorum & Ægyptiorum sacra.

Exempla ædilitiorum edictorum vide in 21. lib. Pandect. de ædilit. edict.

rentur. Senatusconsulta excipere super emendis vendendisque seruis aut iumentis, si ex fide bona venirent, dequo illorum vitio & morbo cognitionem animaduersionemque habere, thermarum curam agere, illasque ne essent immundæ, neve nimis æstuarent, curare, ædilitiæ cognitionis erat. De mensuris quoque & verrendis viis, deque alea cognoscere, desuperque edicta proponere, quæ ædilitia edicta sunt, mulctamque non parenti irrogare, aut nota turpitudinis afficere poterant. Horum exemplo

Ephori apud Lacedæmonios.

Agoranomi.

Ephori Lacedæmoniis fuere, & in Thessalia ædiles, quibus virgas lixæ præferebant, quorum munus erat annonam & forum cupidinis curare. Apud Græcos & Ætolos agoranomi, quorum edicti vendentium & ementium rabies coercebatur: qui hoc etiam sibi arrogarunt, de venditarum emptarumque rerum vsu & commercio, deque conuentionibus & pactis cognoscere.

Honos ædilitii muneris.

In tantumque honoris culmen ædilitas prouecta fuit, vt vrbe peste laborante, maiestatem consularis imperii ad ædiles decidisse, Titus Liuius autor sit, ac iam bonis temporibus ab optimis quibusque splendor ædilitatis quæsitus fuerit. Nam & duo Crassi, & Quintus Mutius, & Publius Lentulus, & Scaurus, summis honoribus functi, ædilitatem magnificentissimè gessere, illamque magni muneris loco exequuti fuere. Paulus quoque Æmylius quum duodecim magnis competitoribus in petitione ædilitatis prælatus fuerit, pro summo honore duxit. Sunt tamen exempla illorum, qui repulsam in petitione ædilitatis perpessi, mox consulatus, præturas & summos honores metuere, inter quos C. Marius, qui in duabus ædilitatis petitionibus, curulis scilicet & plebeiæ, vna de his repulsam tulit, septies deinde consul fieri metuit. Scipio vero Æmylianus: cum candidatus ædilitatis in campum descenderet, ab vniuerso populo fructum vberrimum cepit: nam pro ædili, omnium suffragatione consul factus est. L. Lucullus cùm ante adultam fratris ætatem, magistratus petere nollet, tantum gratia & fauore valuit, vt absens vnà cum fratre ædilis relatus fuerit. Vespasianus vero candidatus ædilitatis, quinquies repulsam passus, demum ad imperium fuit euectus. Et quanuis ædilitas per se proprium munus foret, sæpe tamen magistros

Ædilitatis repulsas passi, ad alios tamen magistratus statim euecti.

Ædilitatis munus cum

equitum & tribus plebis simul cum magisterio & tribunatu ædilitatem gessisse comperimus. Cn. Flauium Appii cæci scribam, cum tribunatu plebis ædilitatem, & T. Sempronium, magisterium equitum vnà cum ædilitate habuisse constat, tametsi duos magistratus, præsertim curules, simul gerere, antea interdictum fuerit. Munera etiam magnificentissima & ludos apparatissimos, ad conciliandum populi fauorem, per ædiles plebis aut curules, nunc Romanos, nunc plebeios, nonnunquam scenicos, publica vel priuata impensa, aut ex mulctatitia pecunia curari & instaurari, plerunque adnotauimus: in quibus venationes beluarum, quæque mira spectantur & insolita sunt, nonnunquam gladiatorum paria qui digladiarentur, spectaculis exhibuere: quæ munera cum magnificentissimè per ædiles edita fuissent, gradus ad amplissimos honores magistratusque fecere. Illud memoriæ datum est, eos qui scriptum facerent, ad ædilitatem admitti nequisse. Propterea Flauius scriba, quia scriptum fecerat, nisi iurasset se scriptum non facturum, ad ædilitatem admissus non fuisset. Quodque ædiles, sicut tribuni plebis, sacrosancti aliquando habiti sunt: quod licet veteri constet exemplo, lexque à Valerio consule post decemuiros lata, tam tribunos quàm ædiles, iudices atque decemuiros inuiolatos sanxisset: tamen quia ædiles curules neque prehensionem, nec vocationem habere, nec lictore vti, eosque à priuato ad maius tribunal prehendi ducique à magistratibus nouimus, propterea ædilem non esse sacrosanctum opinati sunt: quod Domitianus Cæsar facto declarauit, qui tribuno plebis autor fuit, ædilem repetundarum accusandi, iudicesque in eum à senatu petendi. Qui quidem ædiles non Romæ tantùm, sed in oppidis & vicis ignobilibus sæpe fuere magistratus, qui de mensuris & rebus minimis iura dabant. Hoc quoque notatum est, posse ædiles exhausto atque inopi ærario nouum vectigal constituere, quo Reipub. oneribus consulatur. Quodque sicut tribunos plebis ad tribunatum, ita ædiles siue curules seu plebeios, qui patrem haberent superstitem, ad ædilitatem minimè admitti posse, exemplis maximè probatum est.

alio munere coniunctum

Ludi per ædiles editi.

Scriba ad ædilitatem nō admissi.

Ædiles sacrosancti.

Vectigalia per ædiles cōstituta.

Iudicium ignaui iudicis super controuersio iure perpera iudicantis, haustum aquæ per fundum alienum non deberi.

CAPVT V.

SVPER controuerso iure in foro Romano, me præse apud ignauum iudicem qui præsidebat, dum quoti na patrocinia præstarem, aspera & vehemens quæstio tari cœpta est. Petebatur enim à testatoris filio, cui hau aquę in fundo quem alteri legauerat testamento, exce fuerat, isq; fons immodicis caloribus postea exaruerat inde tribus post annis denuò emerserat, ex testatori luntate se ad illius haustum per fundum legatum adm Cui contrà stabat fundi dominus, & desita aqua, seruitu se nullam debere aiebat. Quippe cum aqua, cuius hau testamento exceptus fuerat, fonte arefacto, esse desie cessare etiam seruitutem, quę propterea debebatur, di dum erat: & vbi haustus aquę ex nouo fonte illi forsan d retur, ius tamen eundi per fundum suum, se inuito, illi esse: pluraq; in hanc sententiam adduxerat, quibus nc simulanter quæstioni respondere videbatur. Contrà testatoris filius, relicta à parte seruitute, & haustu aqua legato, etiam aditum ad aquam, qui nullibi nisi per fun patere poterat, relictum dicebat: cum nullus aquæ vsu ret, nisi haurire liceret, neq; posse hauriri, nisi per fun aditus esset. Quod si fieret secus, profectò cùm sibi ali haurire non daretur, ipse legato præter testatoris volu tem frustratus foret: quod est pudendum dicere. Rursu metsi aqua desita fuisset, seu æstu vehemēti, seu quouis do arefacta, ea postea renata, ius pristinum sibi deberi rebat: nam quandiu è fonte manaret, ius hauriendi si tegrum esse dicendum erat. Cumque immodicis iu desuper obstreperent, & turpibus vocibus inuicem co ctarentur, iudex qui assidebat seuerus & vehemens, a rum audito postulatu: pauca interfatus, quæsiuit an aq fonte arefacto penitus fluere desiisset, & quum trien quam ex fonte manare desiisse (quippe quum tenuis perennis foret) illamque denuò scaturisse, tabulis & bus planum fecissent, deque hoc nulla controuers ret: hoc asseuerato, parumper subdubitare visus,

pòst eo inclinauit sententia, vt eundi per fundum alienum, & aquam desitam rursus hauriendi, testatoris filio ius non esse, sibi liquere iniquissimo decreto pronũciaret. Quâ iniuria decreti cum vehementer ille offensus reclamasset, & propterea me adiuisset, peteretque vt sibi in causa adessem, vtque suas partes propugnationemque mea cura patrocinioque susciperem: quæsiui ego à iudice, vt bona cum venia dicere mihi, quo iure, qua lege aut exemplo, isti cui seruitus testamento relicta fuerat ius non esse hauriendi ex fonte renato declarasset. Siquidem si haustus aquæ testamento legatus erat, iter quoque ad haustum ex æquo & bono relictum videri debet: cum nisi haurire liceret, nihil præstaret commodi legatum, nihil opis, idque tam Paulum & Marcellum, quam Neratium & Vlpianum de seruitutibus sentire asseueraui. Quinetiam de sumptibus funerum idem Vlpianus censuit: Si in fundo a me vendito sepulchrum mihi excepero, iter quoque ad sepulchrum exceptum videri, cum subsequens antecedens supponat. Neque repugnat, quod arescente fonte, desita seruitus videbatur, quia satis habet rationis explicatæ, quod mox fonte renato ius idem mihi deberi quiuis potest intelligere, idque Iabolenum & Paulum de seruitutibus etiam censuisse. Quinetiam Actilicinus consultissimus vir super hac controuersia Cæsarem Statilio Seuero in hanc sententiam rescripsisse dicit. Idque cum lege & iure affirmare contenderem, peteremque vt more institutoque maiorum, si quid iudicando deliquisset, caueret ne magno saltẽ afficeretur incommodo is qui in meam fidem clientelamque venerat: Iudex ad me conuersus grauiter credo ferens se frequenti auditorio interpellatum, stomachabundus & vultu fere minaci, Semel, inquit, desita aqua, postquam fons exaruit, ius illam hauriendi pariter desitum videri. Quippe cum aqua nulla sit, quæ debeatur, seruitutem extinctam amplius non reuocari respondit. Cumque ego contradicerem, horum autoritatibus nixus pluraque in meam sententiam adducerem, præsertim cum nemo tam indoctus, ignarusque rerum foret, vel qui primis (vt aiunt) libris iura degustarit, qui restituta re in statum priorem, idem ius quod antea fuerat re integra, incolume esse negaret: ipse autem egregius nebulo cum in eandem sententiã

l. item. §. 1. ff de ser. rust. pra. l. si venditor ff. de relig. & sump fun. l. & Actilicinus. ff. de seruit. rust. pred.

iret, illamque nullo argumento, nec iudiciali deceptatione, vt modesti iudices solent, dilueret vel firmaret, siquid probandum aut refellendum esset, sed prope ad extremam insaniam vecors excandesceret: ego qui probe noram spiritum eius, ne insectatione & conuiciis agerem, dicendi pausam feci, satiusque duxi clienti salutari consilio prodesse, quam rationibus non proficientibus cum homine illiberali & clamoso nequicquam disceptare: clientiq; vt ad maius tribunal prouocaret, persuasi: profuitque prouocasse. Nanque haud multo post discusso negocio lege & iure, inducto iudicis decreto, probabili, & recto iudicio pro testatoris filio lis data est. Verbera vero Cæsaris ad Statilium Seuerum ex eius epistola hæc fuere: *Succurrendum his putaui: itaque quod ius habuerunt tunc, cum primum ea aqua peruenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.*

Quanta seueritate à Romanis contra licentiam magistratuum, & quoties occursum sit.

CAPVT VI.

QVANTA disciplina cauerint Romani, ne qui magistratus gererent, nimia licẽtia abuterentur, illud documento est, quod pluribus legibus, plebiscitis & senatusconsultis præscripti fines magistratuum, & potestas coarctata fuit, præcipue cauendo, ne imperiosa illorum licentia extra gyrum rationis excederet. P. Valerius, is qui cum L. Bruto post reges exactos consul factus est, ad terrorem increscentis audaciæ legem promulgauit, qua cauebatur, vt à quocunque magistratu ad populum prouocandi cuiuis, potestas foret: scilicet existimans maioris imperii aduocatione, nimiam magistratuum licentiam coarctari. tametsi regum temporibus, prouocationem à regibus fuisse ad populum, idque pontificalibus libris caueri, multi contendant: quam legem à Muræna consule, quo tempore Sota & Alba coloniæ deductæ sunt, iterum latam comperio. Postea exacto decemuirorum imperio pop. Ro. vt licentiæ temeritatiq; obuiam iret, præter auxilium tribunitium, nouã sanciendo legem, constituit, ne quis vllum magistratum sublata intercessione crearet: qui creasset, cum ius fasque esse occidi. Quod mox Duillius consul alia constitutione innouauit, vt qui magistratuum sublata prouocatione creasset,

P. Valerii lex.

Duillii constitutio.

ſet, tergo & capite lueret. Lapſis inde temporibus cum opes plurimorum præualerent, humilioreſque à ditioribus aſſidue premerentur, hiſque ſuperbe auareque imperitarent, iterum Valeria lex tanquam vnicum præſidium libertatis ante primum punicum bellum lata fuit: qua inter cætera eum qui prouocaſſet à quonis magiſtratu, virgis cædi, & ſecuri percuti vetuit: pœnam tamen ſi ſecus feciſſet, non adiiecit, niſi improbe factum videri. Cumque adhuc non ſatis innocentiæ conſultum foret, & plebis libertas opprimeretur, magis ſæpiuſque hoc malum increbeſceret, inita tandem ratio eſt, qua ſalubriter tenuioribus conſultum foret. Siquidem M. Valerius conſul legem de prouocatione ad populum, ab eadem familia ſæpius latam, tanquam patronam & vindicem libertatis, tertio promulgauit, grauiſſimiſque pœnis affecit eum, qui ſpreto more patrio, ad maius tribunal prouocare inhiberet, in tantum, vt etiam de vi & maieſtate damnatis, ius prouocandi ad populum dederit. Tametſi poſt decurſa ſecula, Caligula, ne longo circuitu ducerentur lites, nimias prouocationes, inhibuerit. Sed quamuis tot legibus aduocatio maioris poteſtatis, quæ ab iniuria tenuiores vendicaret, permiſſa foret: nondum tamen ſatis petulantiæ & effrænatæ licentiæ prouiſum erat, niſi caueretur, ne ſæpius eadem imperia gerendo, nimis aliquorum potentia inſoleſceret. Ideo Q. Martius cenſor legem tulit ad populum, ne quis eundem honorem bis ambiret. Et deinde F. Maximus aliam recitari iuſſit, quo etiam plebiſcito cauebatur, ne intra annos decem eandem poteſtatem gerere liceret. L. deinde Sylla, aliquem prius prætorem quam quæſtorem fieri, aut conſulem quam prætorem, edita lege vetuit: eundemque niſi decurſu decennii ſpatio, bis vni magiſtratui præeſſe, graui pœna interdixit: arbitratus frequens honorum viciſſitudinis, nimiæ poteſtatis eſſe, & potentiæ non ferendæ. Quod haud multo poſt noua conſtitutione innouatum fuit: cautumque, ne cui intra vigeſimum annum, muneris publici adminiſtratio daretur. Et cum licentia præſidum in edendis ſpectaculis, multo prouincialibus damno & incommodo foret, quotidieque nouis collationib. exhaurirentur: Nero vetuit, ne gladiatorum munus, aut ferarum ſpectaculum præſides in prouinciis ederent. Quo

Valeria lex.

M. Valerii lex de prouocatione ad populum.

Prouocationes inhibita.

Q. Martii lex.

Fab. Max. lex.

L. Sylla lex.

Ætas muneris publicis obeundi.

Neronis ſtatutum.

Mulcta iniqua pronocationis. etiam tempore statutum est, vt qui perperam ad principem vel senatum prouocasset, pecuniam pœnæ nomine in ærarium ferre, & mulctam exoluere cogeretur. Pluraque extant plebiscita, quibus ne duos magistratus, præsertim curules, vno anno habere: neve plebeium magistratum patricio gerere liceret, cauebatur. *Plebiscita diuersa.* Quinetiam pro magistratu aliquid gerere inhibitum erat, nisi prius sacramento adactus fuisset: quod ideo cautum ferunt, ne spe & cupiditate improba, imperia & honores assumerent. Iurabant enim apud consulem vel senatum solenne iusiurandum per deos: postea vt in acta principum iurarent. Cæsarum temporibus seruatum est. Neque enim plus quinque dies, nisi qui iurasset in legem, imperium gerere licebat. *Magistratu & imperio deiecti.* Siqui tamen in magistratu auare, superbe & insolenter se gessissent: ipsos ante tempus finiti honoris imperio desistere, & de gradu deiici iubebant. Primuspue cui abrogatum imperium fuerit, Tarquinius Superbus proditus est, qui propter insolentiam regno pulsus fuit. Postea exactis regibus Sergium & Virginium tribunos consulares, quod male ad Veiospugnassent, & Cn. Manlium, & Seruilium Cepionem proconsules, quod ipsorum temeritate clades ingens accepta fuisset, & à Cimbris cæsi, & castris exuti essent: aliosque ignauiæ insimulatos, abrogato imperio, ante tempus finiti honoris, senatus magistratu abire & insignia imperii dimittere coegit. *C. Grachi plebiscitum.* Quod & C. Gracchus alio plebiscito confirmauit cauens, vt si cui ante tempus propter indignitatem imperium esset abrogatum, is alterius adeundo honoris facultatem non haberet: neve maxima imperia diurna essent, quod vnum officere libertati cognitum est. *Annaria lex.* Magistratus & honores geri vltra annum annaria lege prohibetur. Iulius vero Cæsar lege sanxit, ne prætoriæ prouinciæ vltra annum, neve consulares plus biennio obtinerentur. Tiberius collatos semel honores non facilè ademit, cum saturos & opulentos præsides minus noxios prouincialibus duceret. Neve finito magistratu, is qui prouinciæ præfuisset, impune insultasse gauderet, triginta diebus lege Cornelia successorem expectare & ex prouincia reuersus, rationem administrati muneris lege Iulia reddere cogebatur. *Ratio administrati muneris.* Ideo plures consules prætoresque functos honoribus, quod mente improba,

proba, auarè & crudeliter in prouincia se gessissent, damnatos & ærarios factos inuenimus. Apud Græcos verò lege cauebatur, vt qui gesti muneris rationem non redderet, alogii teneretur. Apud Athenienses quisquis ad rempubl. accessisset, rationibus ita obnoxius erat, vt etiam sacerdotes obnoxios lex iuberet, apud quos computator publicè eligi consueuit, qui redditus ciuitatis per singulos magistratus populo resignaret: neminemque coronari licebat, qui rationibus reddendis obnoxius foret. Carthaginensibus, ne insolescerent magistratus, toto imperii tempore vinum interdicebatur, ita abstemios moderatiores fore arbitrati. Thebanis lex data est, vt ad munera publica nemo accederet, nisi qui annis decem à mercimoniis destitisset, Bithynis, vt minor annis triginta, ad honores admitti nequiret: quod tamen Augustus ita præfiniuit, vt ab annis duobus & viginti admoueri iuuenes ad munera iuberet.

Græci. *Alogii rei.* *Athenienses.* *Magistratu fungentes apud Cart. vino abstinebant.* *Ætas fungendi magistratu apud Thebanos & Bithynos.*

Verum hodie id temporis ad xxv. annum coarctatum esse constat l. an remp. ff de mun. & honor. l. sextumdecimum. u. de minoribus quoque. ff. de vaca. & exe. mune. & l non tantum § neque enim. ff. de decurion.

Quod si forte finito magistratu quispiam prouinciam successori tradere negaret, vel vltra iustum tempus fasces retineret, is velut maiestatis reus in principem & remp. agebatur. Cui simile apud Thebanos accepimus: nam qui vltra præscriptum honores gesserat, conspirationis reus capite luebat. Fertur tamen Epaminundas Thebanus, dum patriæ consultum vult, præturæ quam gerebat, vltra præfinitum tempus præfuisse, nec successori exercitum tradidisse, quo tempore Lacedæmonios graui bello & intestinis cladibus affecit: ne si honore decederet, Thebani tanto progressu rerum frustarentur. Cuius rei causa capitis acquisitus, omnium votis absolutus fuit. Carthaginensibus quoque tam seuera viguit disciplina, vt si quis imperator aut dux prauo consilio, licet fœlici euentu pugnasset, fœdo supplicio in crucem elatus, morte pœnas daret. Romani verò duces, qui temeritate vel inscitia exercitus amisissent, aut fugæ & pauoris insimulati essent, pecunia & exilio sæpè mulctati sunt. Lege quoque à Valerio Publicola primùm lata cautum fuit, vt qui imperium magistra-

Qui finito magistratu prouincia abire nollet. *Thebani.* *Carth. seuera disciplina Roman duces mulctati ob exercitũ temerè amissum.* *Valerii Publicola lex.*

magistratumve à populo non accepisset, capite plecte-
tur: quod ab Atheniensibus seruatum est, quibus nul-
rant magistratus, nisi sortitione publica & suffragiis pop-
creati. Tanta videlicet cura tantaque solicitudine maio-
nostri contra insolentiam magistratuum, præsidia leg-
inuenere.

*Qui ordo in disponendis aciebus, & quæ norma militi-
apud Romanos olim seruari solita fuerit, &
quæ apud exteros.*

CAPVT VII.

MILITUM ordines in Romanis castris plures fuisse,
que diuersis formis instrui acies consuesse, & firm-
subsidiis, sæpe notatum est. Species vero militum à prin-
pio ita distinctæ fuere, vt aut inter hastatos, & leuis arma-
tæ milites, aut in principibus, vel inter triarios essent. E-
cet de instruendis disponendisq; aciebus certa lex tradi-
quiret, quia ex monte, flumine, vel locorum situ facile
impedito, aut ex subiecta planicie, & natura regionis p-
lustrata oculis, prouidens diligensq; dux, exploratò & p-
uisò acies dirigere, & copias admouere debet: & nunc d-
cta, nunc cuneata, vel trigona, aut hemicyla, modò latè
sa, & protenta acie, nunc quadrato agmine, quod frequ-
apud Persas & Siculos fuit, in hostes vadere, aut hosti-
vim excipere: nunc frontem vel cuneum, nunc subsi-
orbem globum, forfices, serras, turres, atque alas facere
vt terrarum situi sese accommodet, & qualitati infinu-
tamen vbi locus tempusque patitur, hæc acierum form-
turmarum descriptio magnas sæpe acies fudit. Nam
mi erant Hastati, qui hasta tantùm gæsaque, & Pilani,
pilo primos congressus excipiebant. Fuit autem pil-
ligneo hastili & ferro quadrato, oblongo & præacuto.
ergo quindecim manipuli erant expediti & delecti p-
tes. Inter quos iaculatores, & leuis armaturæ mili-
qui in prima fronte siti, dato signo in hostes incurrere
pilis missilibusque hostem ferire, deinde gladiis co-
nus congredi solebant: in quibus tyrones qui nuper
litiæ adsciti erant, militabant, ab hisque primi e-
congressus, & hostes lacessiti, assuerant. Mos ergo R-
manus erat, instructo paratoque exercitu, quum cons-
di acie parant, deos primùm consulere, mox auspi-

Species militum.
Prudẽs dux ex occasione oblata acies dirigit.
Acierum & turmarum forma.
Pilum.
Tyronum congressus.
Mos Rom. aggrediendi conflictus.

& litato, ne incertis auspiciis, & turbatis religionibus acies committerent, Solem venerari, & in hostes ducere, sicut in Syria mos erat: quumque classico signo dato pugnam ineunt, primo occursu ad ardorem excitandum, ardentissimo clamore concurrere, & signa inferre. qui si consona voce editus, neque impar, varius vel dissonus foret, haud dubiè satis animorum ad certamen esse, & futuram victoriam spondebat: nanque is erat index voluntatis & animi cuiusque. Si vero excitatior crebriorque ab hoste sublatus esset, quò euentus prælii casurus foret, indicium haud dubium præbebant: in qua quidem re ad ardorem animi excitandum, non solùm acies, sed ipsa quoque signa militaria inferebant. Neque enim parui momenti fuit illa prima vis & congressio militaris, cum alacres & fiduciæ pleni, ardenti clamore simul in hostes ibant, & signa inferebant, intolerabili clamoreq; animorum vno impetu consentiente ac virtute: quæ res magnarum victoriarum plerunque causam dedit. Quare à Iulio Cæsare Pompeius haud immeritò imperitiæ arguitur, quòd in pugna Pharsalica milites certaminis auidos, impetum excipere, non inferre iussit. Quod quidem Cyri consilium fuit, vt si hostes tumultuosius irruerent, taciti milites impetum exciperent: si autem taciturni essent, clamore & strepitu acies inuaderent. Galli & Germani, quibus inconsulta ira & furor est, si quando cum hoste congredi parant, dissono & truci cantu, quem barritum vocant, cum vlulatu & tripudiis scuta quatientes prælia inibant, ex quo futuræ pugnæ fortunam augurabantur: aut patrio more, nudis corporibus, horrendoque vocis sono: nonnunquam vt auspicium pugnæ sumerent, captiuum cum suo milite committebant, vnde belli omen augurati, in hostes ibant. Quibus Germanis hoc etiam in vsu erat, non ante acies committere, quàm per matres familias, quas plurimas educebant in castris (sicut Dionysius, qui armatas thyrsis mulieres habuit) an decernendum esset, sortibus & vaticinio prædictum foret. Ambrones non cursu furioso, sed incessu tardo arma pulsantes, rhythmis cum gressu & pulsu armatorum consonantibus, suum nomen exprimentes, in hostes ducunt, Vbii & Treuiri virorum cantu, & fœminarum vlulatu,

Clamor consonus.

Pompeius à Iul. Cæs. imperitia accusatus.

Cyri consilium.

Galli & Germani.

Barritus.

Bellionem Germanorum.

Ambrones.

Vbii & Treuiri.

terro-

Æthiopes. terrorem faciunt, & voce obtundunt. Æthiopes, cùm cecinit bellicum, clamoribus dissonis tumultuantur, & sui moris tripudiis exultant. *Syri.* Syri autem in primo congressu Solem venerati immodicis vocibus exultantes, cursu quàm citatissimo acies subeunt, & in hostes irruunt, ita vano metu deturbari & ludificari hostem opinati. *Athenienses & Lacedæmonii.* Athenienses & Lacedæmonii pæana canentes & hymnos Ioui, congredi solent: quod frequens apud Græcos fuisse notatum est. Fuitque Spartanorum mos, vt ante hostium congressum Amori sacra faciant, vtque reges Laconici antequam signa inferant, Musis immolent, Clementiæque & Amicitiæ, non Marti: satius ducentes, pactione hostium animos & pace incruenta conciliare, quàm prælii subire aleam, & multa hostium cæde victoria potiri. *Cyrus.* Cyrus autem, ne hostium efferis clamoribus milites perculsi trepidarent, hymnum Polluci & Castori canere iussit, quo concentu effecit, ne improuisa formidine caperentur. *Principes.* Post hastatos sequebantur principes, qui viribus & ætate fortiores, in quindecim pariter distincti manipulos, scuto & insignibus armis, sub ipsis signis militabant: qui non continenter iuncti erant, sed modicis spatiis discreti, quasi in subsidiis positi: vt si hastati commisso prælio ab hostibus deturbati retro cederent, ad principes & grauioris militiæ viros receptus tutus foret: hique cùm ad hostium subitos conatus præsto essent, obnoxii vrgentesque integris viribus fessos adorirentur, & impressionem facerent. Post principes verò *Triarii.* triarii pluribus vexillis ordines ducebant. Erant enim veterani milites, magnæ & expertæ virtutis, qui stabili genere pugnæ assueti, scuta & hastas tenentes humi fixas, genu dextro innixi, prælii euentum & Imperatoris nutum expectabant ad inuadendum: qui modico etiam interuallo seiuncti à principibus considebant. Iisque ordinibus, cùm procinctæ acies starent, si à principibus haud feliciter pugnatum esset, nec ad arcendam vim satis roboris aut virium foret, vt victi perculsi, & consternati cederent, perditis propè rebus, & desperata salute, sed ad triarios per interualla ordinum sensim referebant. At tunc exurgentes triarii in quibus omnis belli moles, quodque virium erat, esse putabatur, (namque his vincere

cere aut mori decretum erat) conferti pluribus ordinibus firmata acie, tanquam vallo muniri, strictis mucronibus, ita vt vir viro, armis arma coniuncta forent, vias claudebant: ita magno præsidio firmati in hostes ibant. vt derumpi ei acies non posset. Neque enim longum certamen, vt increscens vis diutius durare posset, nisi secunda acies primæ, & integri fessis succederent. Cyrus quoque haud absimili exemplo ita aciem instruxit, vt qui primi in prælio, quique primarum centuriarum milites essent, in secundis pugnarent vltimi: deinde vltimi succederent ad primos, ita acie instructa, vt seruato ordine progredi ad pugnam, & cum opus foret, pedem retro ferre possent. Germani verò per familias & propinquitates cuneis acies instruebant, Sarmatæ per turmas, quibus insuperabiles erant: pedestri verò pugna nihil ignauius. Scythæ, Thraces & Macedones cuneo, qui mediam vrgeret aciem, frequenter vsi sunt. Persæ & Siculi, quadrato agmine. Celtiberi tantum cuneo valebant, vt quacunque parte decurrerent, irruptionem facerent. Galli bifronti acie pugnabant, cuius vsus talis erat, vt nullam militibus terga dandi spem ostenderet. Lacedæmonii cùm in cornu incedunt, turma in posttemis sequitur, quæ se ad frontem & in latus flectere queat, & cum opus foret, verterent se singuli ordines, & depugnarent. Agesilaus quoque quadrato agmine exercitum sæpè duxit, ita vt dimidium ante, dimidium verò post exercitum haberet: Thessali rhombi figuram primi inuenere, quod facilè circumagitur, cuius ope adiuti, hostibus præualuere. Ferunt Tribalos populos omnem aciem in quatuor phalanges, & quicquid est copiarum diuidere: primam ex imbellibus, secundam ex optimis, qui robore præstabant & viribus, tertiam ex equitibus, quartam ex mulieribus, quæ in fugam conuersos, conuiciis incesserent. Latini verò populi cùm antea Phalanges similes Macedonicis facerent, post ea disciplina Romana edocti manipulatim acies instruebant. Apud Spartanos in expeditionib. obeũdis reges erant primi cum cohortibus suis, in recessu verò postremi. Athenienſibus lege cautum erat, vt polemarchus cùm acies decernitur, dextrum semper latus teneat, indeque in hostes irruat. Thebani cùm ad Leuctram sinistro cornu

Cyri aciei instructio.

Germanorũ acies.

Sarmatæ.

Scythæ.

Thraces.

Macedones.

Persæ.

Siculi.

Celtiberi.

Galli.

Lacedæmonii.

Agesilaus.

Thessali.

Rhombus.

Tribali.

Latini.

Spartani.

Atheniensium lex.

Thebani.

Lace

Lacedæmonios fugassent & victoria potiti essent, omnibus præliis obseruarunt, vt sinistro cornu principatum darent. Eratque inter Lacedæmonios & Athenienses conuentum, vt si arma contra eosdem hostes ferrent, Athenienses sinistrum, Lacædemonii dextrum in acie tenerent locum, tametsi in pugna aduersus Mardonium Athenienses dextrum cornu contra Persas. Lacædemonii sinistrum contra Bœotios & Thessalos tenuere. Cumque aduersus Mardonium & Medos Athenienses & Tegeates super instruendis aciebus dissiderent, dextrum cornu vsurpantibus Atheniensibus: Aristidis autoritate effectum est, ne intempestiue contenderent, quamcunque partem in acie dedissent, se viriliter operam navaturũ professus. Cui non absimile est, quod cum Themistocles cum Eurybiade Lacedæmoniorum duce contra Xerxem classem duceret, & de ducatu orta contentio esset, facile cessit, asserens intempestiuam contentionem è sua republica non esse eum videri principem, qui meliorem operam nauasset. Apud Lacedæmonios vero milites ex Scyro insula, cum sinistrum sibi locum delegissent in acie, semper obseruarunt, vt deinceps sinistrum cornu tenerent. Ferturq; Psammetichus Ægypti rex cum pugnaturus contra Assirios, ignominiæ loco Ægyptios in sinistra mercenarios vero & externos in dextra phalangis locauisset, exercitus alienationẽ & dissidium passus fuisse. More tamen Romano antiquiori duci dextrum cornu dari consueuit: sinistrum vero, quia minus curæ & solicitudinis habet, iuniori & minus assueto, quamuis sinistro nonnumquã summos duces attributos inueniamus. Tullus enim Hostilius aduersus Fidenates pugnaturus, sinistrum sibi desumpsit cornu, dextrum vero Metio dedit. Darius quoque ad Arbelam cum sibi sinistrum tuendum sumeret, Mazeo dextrum assignauit. Si tamen inter duces loco non conueniret, plerunq; de ordine agminis quem tenerent, inuicẽ. sortiebantur Cumque signa militaria in media locarentur acie, ita vt pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies quoties hostium impetu antesignani victi cederent, ne nudarentur pugnatoribus signa, collato statim gradu ex secunda prima fiebat acies, ita vt à suo quisque manipulo vel cohorte pugnans non recederet, qui omnes

Lacedæmoniorum & Atheniensium conuentum.

Princeps.

Psammetichus.

Romani.

Darius.

Sortitio de loco.

Vbi antesignani victi cederent.

mnes ita docti instructique erant, vt ad nutum momentis intenti, ad illius imperium se in turmas colligere, rursus diuidere possent, obsistere, circuire, mutare pugnam, modo à fronte, nunc à cornibus occurrere, sequi signa, ordines seruare, consistere, & locum non deserere, tā facilè scirēt, signo dato expediti & dicto velocius mandatis parerent. Erant enim ita instructæ acies, vt faciles partienti, faciles iungenti forent: talisque disciplina, vt etiam in conflictu belli, & dum præliatur, miles in sua legione, cohorte vel manipulo maneret, ab eaque pugnans non recederet. Hoc quoque proditum est, quod quoties grauis armatura hostem fugasset, ne turmæ equitum cursu & fuga insequendo dissiparentur, signaque & ordines reliquerent:, leuem armaturam, funditores, sagittariosque, qui hostes longius agerent, & trepidantes opprimerent, emittebant. Quod longè secus apud Lacedæmonis fuisse tradunt. Quippe in pugna acerrimi existunt, diuque & fortiter præliantur, dum hostem in fugam vertant, quib. fugiais, effusos insequi nesciunt. Cum enim hostem dare terga coegissent, continuò redibant in ordines. Neq; enim videbatur decorum satis, in fugientem hostem & agmen consternatum inferre signa, & in terga dantes, ius victoris exercere. Quotiesque ad vltimum laboris & periculi ventum erat, vt solutis ordinib. vagè dissipati milites, forent in summa desperatione & diffidentia, rem in asperis præliis sæpè intentatā, felici euentu multi magno studio exequuti sunt, vt dissipati milites ad suos mox ordines redirent: deinde coacto agmine, omnes vno impetu impressionem facerent, & vltrò in hostes irruerent, magnoque ardore animorum pugnam reputarent, id quod apud Germanos frequens fuit, vt cedere loco, & rursus instare pro consilio haberent, vel vt equites dimissis equis ad proximos euaderent. immiscentes se peditibus, dum fluctuatur acies, hosti obuiam irent: ideò vt spe fugæ erepta, æquato omnium periculo, pedestri prælio acrius insisterent: vel vt in hostes acrius incurrerent, detractis frænis, cum effusum cursum temperare nequirent, equos concitatos agerent, & impressione facta, vi viam facerent, sparsosque & incompositos adorirentur. Nonnunquam vt vexillo signiferis adempto, & in hostium agmen, aut intra vallum

Vbi terga verterent hostes.

Lacedæmonii hostes fugientes nō insequebantur.

In extremo periculo.

Germani.

iniecto, quo acrius subirent, instando, atque vrgendo, ne illo potiretur hostis, maiori impressione dimicantes, ita irruerent, vt lapsam plerunque aciem reparant. Apud Cimbros in more fuit, ne fuga signa & ordines dissiparent, turmas & robora legionum longis catenis inuicem cōnectere, & per balteos milites colligare, vt ita nexi firmius propugnarent. In quo traditur operæ pretium, quod cum Lacedæmonii contra Tegeates dimicarent, & de victoria confisi, vincula secum ferrent, quibus illos victos ducerēt: postea victi & fugati à Tegeatibus, eisdem vinculis nexi & captiui ducti sunt. Romanis frequens vsus erat, cuneum facere & phalangem, vt inuicem scutis annexis, & supra capita elatis densâ latitudine succederet, vnaqueque conspiratione & cōsensu in orbem se colligerent, & impressionem facerent. Illud quoque salutare creditum est, transfugas detractis armis, nequid insidiarum simulata transitione moliri possent, in postremam aciem inducere: nanquo illis credere non facilè licet. Profuit quoque salubre consilium, quod in magna consternatione, accisis rebus, & desperata salute, à Romanis sæpè factitatum nouimus, vt dispositis equitum turmis ante munimenta, fugientes temerè ex prælio ad castra, milites pauidos & consternatos pro hoste haberent: illosque strictis gladiis inuaderent, vt non minus à tergo quàm à fronte infestas acies viderent. Hæc enim vltima desperatio nonnunquam militum animos incessit, vt inclinatas & turpi fuga profligatas acies plerunque repararint: tantoque ardore pugnam legamus restitutam, vt milites ancipiti coacti metu, victoriam ex hostium manibus sæpè eriperint. Fuit hoc quoque notatum, dum acies præliantur, & armis decernunt, petere vt defuncta corpora liceat sepelire, vel post prælium abire, concessum de victoria videri. Eos enim, qui vicerunt, precario aliquid ab hoste petere non decebat: sicut confessio cedentis, & detrectantis certamen, vbi hostes ad pugnam elici nequeunt, pro victoria fuit. Apud Gallos & Hispanos brachia & manus inermes tendere: apud Romanos capita scutis subdere, & arma tradere, deditionis signum erat: quare Pompeiani in pugna Pharsalica passis palmis salutem periere. Armis quoque dimissis, salutationem more militari facere, magno sæpè præsidio extitit militibus

Cimbri.

Romanorū cuneus & phalanx.

Transfuga.

Fugientes ex prælio.

Petitio vt defuncti sepelirentur.

Deditionis signa apud diuersas gentes.

bus. Junctis velatisque manibus supplicare, aut cum infulis & velamentis prodire, apud Græcos manus inermes dare, Indis cum pateris occurrere, & vina libare, aut ex Solis ara accensis facibus obuiam prodire, in fidem venire & potestatem, signum fuit. Neque enim decebat illos qui passis palmis in deditionem venissent, morte afficere, aut in eos velut hostes insultare. Dextris autem exertis, & sublatis manibus incedere, apud Græcos & Persas pacis signum erat: sicut Assyriis & Massiliensibus cum infulis, Græcis cum oleæ ramis aut lauro accedere, & Barbaris florentes capite corollas gestare. Ægyptiorum mos traditur, vt veste sumpta, & prælatis omnibus sacris, pacem deprecentur. Gallorum, occurrere magistratus cum pueris & fœminis: Apud Persas terram & aquam offerre, deditionis signum erat. Quare Darii legati cum ab Atheniensibus magnificis verbis terram & aquam peterent, ab eisdem alii in barathrum, nonnulli in puteos præcipites acti sunt. Apud Lacedæmonios scutis positis, manus excutere: in singulari pugna vox, Herbam do, se victum fateri significat: sicut olim bello capti, cùm salutem peterent, in discrimine extremo salutem dicere cœperunt. Athletarum mos erat, vt cùm in certamine victi, digitum aut manum exerendo: pacem peti ostenderent. Fuitque sententia Barsidæ Peloponnesium ducis, cùm acies decernere parant, instructo exercitu, lancearum frequẽtem motum & galearum, à qua parte futura sit fuga, demonstrare. Esse quoque Romanæ militiæ comperimus, vt equites in prælio duplici vtantur equo, vt vni fatigato, alter recens expeditusque succedat: quoque sicut miles pedestris militiæ, arma & vallum, & quoties opus foret, plus dimidiati mensis cibaria: ita equites præter arma & gladium, folliculis frumentum deferebant. In nauali autem prælio constitutum est, vt milites nõ militari solum fungantur munere, sed velut classiarii remigent, & per tabulata nautarum ministeria exequantur, hostiumque tela excipiant, & scutis auertant. Hanc disciplinam militarem Lycurgus non omnibus significandam censuit. Ideò lege cauit, ne contra eosdem sæpius mouerent arma, ne iterum repugnando, diutino bello assuescere, & longa militia hostes disciplinis erudiri contingeret, ideoque bellicosiores & effrænatiores forent.

Dedentes se interficere nefas.

Pacis signa.

Athletæ.

Brasidæ sententia.

Equites duos equos habebant.

Pedites & equites quæ ferrent secũ.

In nauali prælio.

Accuſaturque Ageſilaus, quod continuis bellis quib. Bœotiam infeſtauit, Thebanos ocioſos, & bellorum rudes ita erudiuit diſciplina & vſu armorum, vt ſæpè ipſe ab eiſdem in extremum vitę diſcrimen cũ toto exercitu lapſus fuerit.

An ſapienti vxor ducenda ſit, & quæ ad propagandum ſobolem indulta commoda à Romanis fuerint.

CAPVT VIII.

VETVS quæſtio fuit, & prudentibus in vtramque partem agitata, adhuc in quæſtione eſt, an ſapienti vxorem agitata, adhuc in quæſtione eſt, an ſapienti vxorem ducere expediat. Compater amicus meus, homo perfacetus multæque venuſtatis, & multi ſalis, cui in omni ſermone mira fuit vrbanitas, ſemperque venuſtè dicta, ſemperque opportunos iocos habebat: ſi quem in noſtra Parthenope vxorem ducere audiſſet, cum grauibus cõuitiis, perinde ac ſi in aliquod crimen prolapſus foret, inceſſere ſolebat, quod homo liber, & ſui potens, in ſeruitutem mancipari, & ſub imperio vxorio ſeruilem in modum excruciari non curaſſet: habens ſemper illud in ore Thaletis Mileſii, qui iuuenis cur vxorem non duceret, interrogatus, quia in intempeſtiuum erat, reſpondit: iterum ſenex cùm ad coniugium vrgeretur, rurſus intempeſtiuum dixit: hac ambage verborum, ſapienti nunquam vxorem ducendam fore demonſtrans. Verum qui hæc perpenſo iudicio explorare vult, profectò in coniugiis multa inueniet commoda vſui vitæ neceſſaria, ſine quibus vix homini ſapienti cœlibem vitam ducere expediet. Si quidem nõ parua adiumenta ex hac ſocietate homini vel inquieto & fatigato ad requiem forenſium exercitationum, vel in ſecunda fortuna ad ampliorem fructum lætitiæ, quum habeat cũ qua congaudeat, parantur: præſertim ſi quis moratã, & non quotidiani damni, ac fœdis & pudendis vitiis nequiſſimã fœminam nactus fuerit. Nec minus quũ ſtudio & labore foris bona quæſiuerit, ſupereſſe domi qui ea diligentiſſimè tueatur. haud mediocre præſidium vitæ putauerunt. Illud quoq; non parui refert, habere in miſeriis ſolatium, in periculis adiumentum, ſociamq; vitæ etiam in calamitate, quæ te perinde ac ſe foueat & amplectatur. Adde mutua pignoratori genialis ſubolisq;, quam ſibi quiſq; poſt futuram, & bonorum participem cernit: ingenitamq; charitatem in ſi

Thaletis dictum de ducenda vxore

Coniugii commoda.

lios, animosque consociatos: quæ ad ciuitatis & reipub. præsidium, nec minus ad propagationem nominis valent sempiternam. Quibus delinimentis adductus Socrates, nec Xanthippe quanuis morosa & iurgiosa: nec Pythagoras, Crates & Aristoteles, aliique sapientissimi viri, coniugio carere voluerunt. Quod legibus Lycurgus mandasse fertur: nam si qui in orbitate & solitudine cælibes vixissent, ea afficiebantur ignominia, vt à ludis arcerentur, per hyemem verò forum nudi circuire cogerentur. Spartæ enim tam cælibi, quàm sero & malo marito legibus indicta pœna fuit: quæ iudicia cacogamia & opsigamia dicta. Cretenses vero felici instituto vsurparunt, vt è grege iuuenum deligerent forma conspicuos, quos ad vxores ducendas, propagandamq; sobolem vi & lege compellerent. Thuriorum lex erat, vt iuuenes primo ætatis flore ad ducendas vxores muneribus honoribusque inuitarentur; qui vero ea defuncta alteram superduxisset, is inuisus & execrabilis diis hominibusque, ab omni honoris aditu & magistratu arcebatur. Platonis verò legibus cauetur, vt qui ad quintum & trigesimum annum mansisset cælebs, nullo dignus honore, & omnium postremus haberetur: cuius rei causa, Romanos magistratus ad coniugium & prolem excitandam non solùm pœnis coercere repugnantes, sed & præmiis inuitare iuuentutem sæpenumero videmus. Furius Camillus & Posthumius quum censuram agerent, his qui ad senectutem cœlibes peruenissent, aut viduarum nuptias, quarum viri bello ceciderant, detrectarent, mulctam pœnæ nomine in ærarium ferre iusserunt. Q. Metellus Numidicus censor, & postea diuus Iulius, deinde Augustus, liberorum gignendorum & sobolis causa legem de maritandis ordinibus tulere, eos ad progeniem propagandam præmiis & immunitatibus inuitantes: siquidem cui tres erant liberi, vacatio muneris; cui plures, libertas donabatur. Quod à Lacedæmoniis constitutum ferunt, vt trium liberorum parens, à custodia & excubiis: quatuor vero, ab omni onere immunis foret. Quineriam præturas, quæsturas & consulatus, honoresque & magistratus, Romani veteres, nisi parentibus plurium liberorum, comitiis dedere. Quare exemplis palam factum nouimus, plures candidatos, quum ad comitia & campum descenderent,

Lycurgi lex in cœlibes.

Sparta.

Cretenses.

Thurii.

Platonis leges.

Cælibes mulctati.

Lex de maritandis ordinibus.

rēt fictis adoptionibus liberos sibi pessimo more ementitos fuisse. Quod postea senatusconsulto sublatum fuit, ne simulata filiorum adoptio veris parentibus fraudi esset, semperque mariti, & plurium liberorum parentes in omni negotio pauciores liberos habentibus, aut sine vxore degentibus, antelati forent. Persarum more, qui ingentia munera his, qui plures genuerant filios, proponere soliti sunt: quorum reges si quando Persidem adirent, singulis mulieribus ad sobolis inuitamenta singulos aureos dare consueuere, prægnantibus verò duplices. Quo rex Ochos, quum esset sordidæ auaritiæ, ne quid elargiretur, adire recusauit. Mulieribusque quæ trium liberorum matres forent, etiam viuo patre testari, & sine curatore de bonis disponere, negociaque alia gerere permissum erat. Viroque decedente sine liberis, omnium bonorum hæres lege Romuli vxor erat: si verò cum liberis, æqualem bonorum partem cum liberis ferebat. Utque non seuera & tristis, sed læta atque hilaris illarum pudicitiæ foret, vxoribus nec molere, nec coquere, aut alio seruili munere fungi permisere, nuptasque pecuniarum & fortunarum viri, sacrorumque socias esse iussere. Illosque qui in vxorem aut liberos violentas manus intulissent, velut sanctissima deorum templa violassent, impios consceleratosque duxerunt. Veteres n. mulieres propter infirmitatem consilii, sub parentum tutela cognatorumque esse voluere, donec viro desponsatæ coniugali copula iungerentur: tunc enim a tutela liberæ, in virorum manu, non in seruitio erant. Ideò & mariti mores pro lege habere, atque his accommodare conuenit. Contra decet virum curare, ad cultum victumq; ei ne quid desit: namque vxori malæ tractationis contra virum actio datur. Cauendumque ne vxoris imperio maritus agatur: nam illum famosum despectumque paulò momento præcipitem ageret. Quare verbum Catonis talia exprobrantis in Romanos sæpè emanauit: Illos omnibus gentibus armis imperitare ipsis verò vxores. Fuitque ideò proditum in Assyria, Lunæ templum apud Carras fuisse, in quo qui Lunæ supplicaret, vxoris imperio subigi: qui verò Luno deo sacrum faceret, vxori dominari ferebatur. Quibus etiam mos à Semiramide traditus perdiu mansit, vt viris vxores dominentur. Sauromatas etiam ferunt hoc habere præcipuum, vt viri

Qui plures haberent liberos, aliis prælati.
Persæ.
Romuli lex.
Vxores seruilia munera obibant.
Qui in vxorē aut liberos violētas manus intulissent.
Vxor erga maritum, & contrà.
Viri sub vxoris imperio apud quos.
Semiramis.
Sauromatæ.

viri sub imperio vxorio & famulatu sint. Apud Ægyptios, vt viro mulier præficiatur, lege cauebatur, testantibus vxoribus inter solennia sponsaliorum, in primis virum suo arbitrio parere oportere. Spartanæ mulieres minimè muliebris animi, viris imperant, domesticisque negotiis solæ præsunt, curaque omnis & procuratio ad ipsas pertinet. In quo fertur lepide dictum Gorgonis vxoris Leonidæ, quæ quum ab hospite argueretur, quod solæ Spartanæ viris imperitarent, Haud immeritò, inquit: Nam solæ viros pariunt. Semper tamen bonum maritum agere, quam in Repub. magnum virum esse, pluris veteres censuerunt. Ipsisque ad coniugii & sobolis inuitamenta, inter muliebria iura, abundanti auro mundoqne muliebri, aureisque segmentis & purpura, omnibusque delinimentis vti permisere. Quare in maximis bellis sæpe matronas auro collato inops ærarium subleuasse, & magna Reipubl. adiumenta dedisse, perspectum est. Legimus secundo Punico bello, quum Respub. infestis hostibus affligeretur, scirentque matronæ ærarium populi Romani bello exhauriri, ipsas cœtibus factis sponte aurum & ornamenta sua in ærarium contulisse: cuius rei causa vt festis profestisque diebus dum ad sacra & ludos irent, carpento veherentur, à senatu datum est. Camilli quoque tempore, cùm à Gallis pop. Rom. redimere oporteret, in angustia ærarii, quidque auri & ornamentorum erat, matronas publicè contulisse, eoque se populum redimisse accepimus. Propterea vt earum sicut virorum, in funere solennis laudatio esset, senatusconsulto cautum fuit: primaque Popilia à Crasso filio laudata fertur in funere. Postea Julius Cæsar defunctam primus laudauit vxorem, & Nero Poppeæ formam, & alia fortunæ munera pro rostris magnifice extulit. Aliique deinceps defunctarum laudes, ad populum solenni oratione prosequuti sunt. Utque perpetuum hoc coniugale fœdus, & sine dissidio foret, vxori virum relinquere, & cum alio copulari nequaquam licebat: viri autem, nisi vxor in adulterio aut veneficio, seu clauium adulteratione deprehensa foret, aut si vinum biberet, leges à Romulo latæ diuertere nulli sinebant: qui aliter dissidium fecisset, bona viri ad vxorem deuolui voluere. Quare L. Antonius à censoribus notatus, & senatu motus fertur,

Ægyptii.

Spartani.

Leonidæ vxoris dictum.

Matronarũ auro inops ærariũ subleuatum.

Matronæ cur carpento vectæ, & in funere solenniter laudatæ.

Diuortii causa.

quod nullo consilio aut modo, quam in matrimonium duxerat, repudiasset: & Tiberius Cæsar quæstorem gradu deiecit, quod quam coniugem duxerat, tertia post die dimisit. Tametsi ex leuibus causis repudium intercessisse plerunque inuenimus. Siquidem Q. Antistius vxorem, quod cum libertina fabulari viderat, repudiauit: & C. Sulpitius, quod inuelato capite foras prodiisset, quippe veste à capite deducta matronas incedere, minimè fas erat. P. quoque Sempronius quod, ludos se inscio spectasset, vxori repudium remisit. Taxaturque Mecœnas inconstantiæ, quod cùm ab vxore semel diuertisset, illamq; reconciliata gratia paulò post reduxisset, iterum ac tertiò cum ea simultate exorta repudium fecit, & mox in gratiam venit. Quare millies eum duxisse vxorem ferebatur, cùm vnam haberet. Paulus verò Æmylius quum argueretur, quod post longum tempus vxorem Papyriam fœcundam & formosam dimisisset, dixisse ferunt, neminem scire in qua parte calceus licet speciosus foret, suos premeret digitos. Domitianus tamen Augustus equitem Romanum ob reductam vxorem, cum qua Martius ob adulterii crimen dissidium fecerat, iudicum albo erasit, & nota affecit, & M. Lepidus, quod Apuleiæ vxoris desiderium post diuortium ferre nequiret, morbo extabuit: sicut Antistia repudiata à Pompeio, ipsius mater indignitatem ferre non valens, necem sibi manu consciuit. Solon verò lege constituit, vt qui vxorem exturbasset, dotem illi restitueret, alioqui interusurium sesquidrachmale ob moram soluere cogeretur. Primus enim P. Caruilius Ruga post annum quingentesimum trigesimum tertium, vel vndevigesimum ab vrbe condita quum vxorem duxisset ex qua vitio corporis, liberos suscipere nequisset, sterilitatis causa diuortium fecit: quod apud diuersas gentes fiebat conditionibus variis. Nam Thuriis hac lege permittitur, vt neutri cum iuniore sponsa aut viro coniugium postea inire liceret, ne libdine aut illecebra voluptatum magis quam causa diuertisse videantur. Apud alios his verbis concipitur diuortium, vt pari voto vir & vxor inuicem dicerent: *Tuas res tibi habeto.* In sponsalibus verò dirimendis hæc fuere verba: *Conditione tua non vtar.* Atheniensibus libello repudii porrecto à viro vel vxore, an concedi

Repudium ob leues causas.

Solonis lex.

Qui primus repudiarit vxorem Romæ.

Thurii.

Verba diuortii concipiendi & sponsaliorũ dirimẽdorũ.

Libellus repudii.

cede debeat, magistratus decernit. Apud Germanos semel cum nupta transigitur, cum qua senescendum erat, neque à viro diuertere, neque post obitum alteri nubere permittitur. Id tamen memoriæ proditum est, vxori concepto, nec dum edito partu, post diuortium alteri nubere non licere. Damnaturque Augustus Octauius, quod Liuiam Drusillam ex altero viro abduxit grauidam, quam probauit vnicè. Neque in ius vocanti matronam, eius corpus tãgere, aut à magistratibus summoueri permittitur, vt à tactu alienæ manus inuiolata maneat. Sed matronæ in semitis viros de via decedere iussum est: quod & senatusconsulto cauebatur: neque dotale prædium, quodve dotis causa exhibitum esset, viro inuita vxore alienare, (quod lege Iulia vetatur) ne vxor indotata maneat. Expedit enim Reipub. dotatas esse vxores, licet priscis seculis dos apud Romanos æs graue fuerit: mox decem millia æris, dotes non excessere: postea corruptis moribus, ad quadraginta millia supergressæ sunt, in tantum, vt Megulia, quod quingenta æris millia dotem dederat, Dotatæ nomen tulerit. Fuit tamen lege cautum, vt si mulier viro in manum conueniret, omnia quæ mulieris fuissent, viro accederent dotis nomine. Proditumque est populum Romanum Caii Fabricii, & Cn. Scipionis, ac Manii Curii filias, quod ob tenuem rem familiarem pro natalibus nubere non possent, de publico dotasse: sicut Athenienses Aristidis filias ob modicas facultates, ære collato, connubio locarunt. Solon verò Lycurgus salubriter consulentes, ne sponsæ magna coniugia inirent, viris dotes dare legibus vetuere. Germanorum fuit vetus constitutum, vt viri vxoribus dotes dare cogantur: qua non exhibita, nihil consociatum aut fœderatum sponsalia haberent. Idem Cantabris, vt nisi à viro sponsæ dos fuisset soluta, nullum esset matrimonii fœdus. Apud Indos pari boum sponsas mercari permittitur, qui cum in plures diuidantur ordines, vnius tribus viro, alterius sumere non licet. Massiliensibus vltra aureos centum, dotem nulli dare permittitur. Cretensibus dimidia pars bonorum quæ fratri contingit, sorori dotis nomine accedit. Apud Gallos quantam pecuniam vir ab vxore accepit dotis nomine, tantam de suo conferre tenetur, vt quod inde redundaret,

Germani.

Dos vxoria. l. 1. ff. soluto matrim.

Megulia Dotata.

Solonis & Lycurgi lex

Germanorũ vetus constitutum.

Cantabri.

Indi.

Massilienses.

Cretenses.

Galli.

Ægyptii. ret cum fructibus superstiti accederet. Ægyptii verò adeò dotes auersati sunt, vt qui viri dotes acciperent, velut mancipia vxori adducerentur. Carthaginenses non dotibus, sed nuptiarum impensis, quas immodicas faciunt, modum statuere. Fuitque constitutum apud Spartanos, vt qui rei quærendæ causa locupletum affinitates quærerent, pœna mulctarentur. Quare Lacedæmonii, qui Lysandro superstite, illius filias se ducturos vxores promiserant, & eo morte sublato ducere recusarant, optimo iure, Ephoris iudicibus, pœnas dedere: quod spe præmiorum locupletum affinitatem affectassent. Si quid verò ab vxore delictum esset, aut si quæ simultates offensionésve forent, siquidem leuia & per ignorantiam admissa, clementi animaduersione & mollissimis pœnis emendabant, si quid verò grauius, de eo vir non in iudicio & foro, sed remisso iudiciorum munere, ne litibus obstreperent, cum propinquis tanquam domesticis iudicibus, cognoscebant quicquid dissidii foret, in sacello deæ Viriplacæ, illarumque contumaciam pœnis seruioribus aut mollioribus cohibebant. Quod etiam Tiberius Cæsar statuit, vt propinqui & necessarii matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator deesset, communi sententia coërcerent. Non nunquam vxoris offensa, mariti iudicio permissa fuit: nam Pomponia Græcina capitis & famæ postulata, iudicio mariti insons renunciata est. Athenis verò erat magistratus, qui dissidentes cum viris vxores, quæ non sincera fide in gratiam rediissent, sine iurgio & sine offensa conciliaret: in quo Crates Diogenis sectator fuit qui litium omnium & iurgiorum moderator & arbiter inter propinquos præcipuè habitus est. Sicut apud Spartanos Harmosyni erant magistratus, qui mulierum petulantiam im modestiamque cohibebant. Apud alios fuere conciliatrices, qui viris vxores, & vxoribus viros conciliarent. Adeoque more maiorum muliebri pudori salubri temperamento consultum fuit, vt ne priuatam quidem rem agere fœminas, nisi authore parente, fratre, viroque permiserint. Illud certè non est ab re dixisse, quod quæ vno viro contentæ erant, quæque matronale decus seruassent incolume, haud aliter quàm pudicæ corona donabantur: quę verò post viri obitum coniugium iniisset, nisi post deci-

Carthaginenses.

Spartanorum constitutum.

Vbi vxores deliquissent in maritos.

Viriplaca deæ sacellum

Magistratus Athenis ad conciliandū dissidentes cum viris vxores

Harmosyni.

Post viri obitum ma-

mum mensem nupsisset, leuis & impudica atque infamia insusta putabatur. Ideò prægnantem bouem Numæ legibus immolare, & ita facinus expiare cogebatur. Neque omittendum, quondam vxores viris, & matres filiis, tunicas togasque facere, easque acu & licio ac telis intexere consuesse, summosque Imperatores & duces à necessariis sæpè vestas contextas induisse. Quare Alexander Macedo & Augustus Octauius, domesticis tunicis ab vxore, matre & sorore, aut nepte confectis, vsi sunt, quas veteri more in atrio domus cum clientibus Romani intexebant: Græci verò in œco & parœco. Quippe apud matronas quondam lanificium magnæ laudi fuit, lanamque fecisse mulierem, pudicitiæ & probitatis signum erat: quod à Phrygibus institutum ad Romanos fluxisse putarim, quibus Attalus rex primus aurum vestibus intexere instituit. Unde Phrygiones dicti, qui pictas vestes intexebant. Quo enim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum est, cum Romulo & Tatio conuenit, vt Sabinæ ab omni opere, præter quam lanificio, immunes forent. Scribitque Varro, lanam cum colo & fuso Tanaquilis, & sandalia, in templo Anci Martii ad sua tempora durasse incolumem, factamque ab ea togam regiam virgulatam, qua Seruius Tullius vsus fuit. Erat tamen pagana lege sancitum, ne mulieres in via torquerent fusos, aut illos detectos ferrent: quoniam frugum prouentibus aduersari putabatur. Utque lanificium veteribus cordi fuisse adnotarent, sponsam nuptiarum die colum comptam, & fusum cum stamine, ad virum deferre iussere: quem morem apud multos etiam nunc coli obseruarique videmus, præcipuè Iberos, quibus quicquid texunt mulieres, in commune conferunt, & virorum iudicio quæ plurimum texuit, honoribus cumulatur & precio. Phæacenses quoque, Homero teste, sicut rei naualis viri, ita mulieres pensa trahendi, & acu vestes intexendi peritæ sunt. Non sic Ægyptii: nam viris domi pensa curare, fœminis verò in foro vacare vsus erat. Apud Persas autem matronas lanæ admouere manus, aut calathum & pensa tractare, probro & turpitudini dabatur.

trimonium ineuntes.

Lanificium matronarũ.

Phrygiones.

Pagana lex.

Phæacenses.

Ægyptii.

Persæ.

Ingens

Ingens miraculum rerum quæ in Germania & Britannia tam ex vitibus quàm fluctu maris prouenіunt.

CAPVT IX.

PROFECTO rem mirificam, & ostento similem, & quæ dici credique vix possit, amicus meus summus nuper enarrauit mihi, quam ego his commentatiunculis meis adiicere dubitassem (ita videtur esse rara dictu, & super omnem impudentiam, prorsusque ridiculæ vanitatis) nisi hoc pro comperto & explorato, multorum testimonio comprobasset, qui se non audisse vel legisse, sed oculis vidisse, & manibus attrectasse asserebant. In citeriori Germania intra Danubium loca esse, in quibus, nisi contra frigora & gelu, ac feram sæuamque hyemem, vites maxima parte anni sub niuibus humo contectæ iaceant: cùm nulla his contra immodica frigora tempestatesque firmitas sit, vtpote in tractu gelidissimo, prorsus algore intereant. Eas demum liquatis niuibus, æstate anni ingruente, & calore cœli, mirificè germinare, & frondes geniculatas emittere, sed vini parum effundere. Interque eas nonnullas, nescio qua cœli temperie seu occulta & cæca origine, vites existere peculiari miraculo, & admirationis præcipuæ: quæ clauiculos & plerunque candicantia folia ex puro auro germinent, & simul coalescant: illosque vidisse, & manibus attrectasse, regibusque & summis ducibus vnà cum palmite vitis rimoso cortice, dono datas, ingenti miraculo fuisse: neque id ubique & passim, sed aliis in locis, & modò hîc, modò alibi fortuito euentu, & prout naturæ libitum fuit, euenire: atque apud incolas pro ostento minimè haberi: sed quia in locis pluribus id accidere soleat, quasi inter quotidiana frequentia reputari. Cuius rei causam quærentibus nobis, plerosque eruditos consulentibus physicæ non ignaros, qui naturalium rerum momenta & causas didicere, nemo eorum quisquam satis exploratam ferre sententiam, aut quæstioni satisfacere visus fuit: adeò difficiles causas explicatusque habebat, nisi quod ex contagio terræ & glebæ, vbi hæc prouenere, cùm ibi aurifodinas esse certum sit, subtus in radicibus coalescere aurum, & vnà ingenitum & condensatum occulta vi & origine

Vites in Germania.

Clauiculi & folia vitiũ ex auro.

Causa.

origine, dum germina emittunt, mirabili naturæ constituto aut decreto stellarum, aurum simul erumpere, & ita germina concipere, frondesque aureas emittere crediderunt: sicut in Scythia autores tradunt in montibus vbi minium effoditur, ex contagione & cœli moderamine extare rubras niues. Junius Dentatus Parthenopeus ingenio ornatissimo vir apprime nobilis & eruditus, quo cùm mihi à primo ætatis gradu vetus & magna amicitia fuit: referre solebat pleraque prodigiosa & admirabilia: inter quæ miraculum ingens in penitissimis oris Britanniæ & sinu intimo, vbi æstus effusi Oceani, secundi & reciproci ad Lunæ augmenta & damna, ac frequentes fluxus maris & refluxus, haud secus quam tempestas statis vicibus litora infestant, ab autoribus memorati existunt. sæpè malos & nauium carinas vetustate tabescentes ad litora expositos, & diutina aqua madefactos, quosdam veluti fungos breui pediculo, iuxta aquas gignere, paulatimque adolescere inter fl. ctus, lapsisque diebus etiam moueri, sed tamen à trunco minimè diuelli: interiecto deinde tempore, velut ad iustam magnitudinem peruenerint, mirum dictu tradit, quod omnem superat fidem, fungos eiusmodi ita genitos, à trunco sponte euelli, mox alis emissis, & peniculis enatis euolare, & marinas aues existere, vescique pisciculis litoralibus, perque maria passim enatare, pariterque apud incolas mirum non haberi: sed quia passim id euenire soleat, quotidiano vsu miraculum esse desinere. Hæc, inquam, mirifica viderentur, nisi monstrifica esse vbique solertis prouidentisque naturæ opera experimento videremus. Ita enim parens natura comparauit, & opus fabricata est, vt sub orbe diuersissimo, pleraque dictu admirabilia, excedentia fidem, inexplicabili difficultate gignantur. Nam quis crederet quod Aristoteles, Cicero & Plinius tradunt, in Ponto Euxino apud Hypanim fluuium tenues membranas acinorum modò innasci arboribus, ex quibus mox uolucris quadrupes, quæ vltra diem vitalis non sit, erumpere conspiciatur? Aut quod idem scribit Aristoteles περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, in Cypro genus quoddam gigni æris, auro non absimilis quod in frusta minutissima concisum agricolæ serant, mox ad pluuiam exoriri & coalescere: & postquam adoleuerit

Niues rubræ in Scythia.

Fungi in cariosis nauib. nati, qui deinde viuant.

Vide Hectorem Boetiũ in hist. Scotor fol. 14.

Apud Hypanim fluuiũ.

Æs seminatũ in Cypro.

rum more fila deducant, multiplici lectione videremus.

Locus ex Iuuenale declaratur, & quotuplex apud veteres libertatis genus fuerit, qualiterq; ciuitas amittebatur, vel dabatur.

CAPVT X.

IN Iuuenalis satyra quinta, qua in eos inuehitur, qui potentiorum sectatores fiunt, hos versus postremos meminimus legisse: —*Omnia ferre*

Si potes & debes, pulsandum vertice raso
Prabebis quandoq; caput, nec dura timebis
Flagra pati, his epulis & tali dignus amico.

Quos plerique parum docti grammatici, verborum inuolucro interpretati, ita studiosos demorantur, vt non sit facilè æstimare, quæ tādem autoris mens, & qui verborum sensus existat, qui tamen si explorato iudicio exponantur, profectò manifesti apertique fient. Et licet aliud alii autem eruditiores, huic ego opinioni accederem, quæ magis ex cōtextu verborum redundat: Quod quum antea multis criminationibus, illos qui mensas potentiorum sectantur, & aliena quadra student viuere, poeta fuerit insectatus: post multa quæ sub alieno imperio digna atque indigna pati necesse est, vt tandem se in libertatem vendicent, & iugum quod imperiosi domini ferendo, seruitium sponte subierant, demum à collo discutiant, suadendo concludat: quoque pulsandum caput vertice raso prope arbitratur: scilicet modum quo liber quispiam à prætore fit, designauit. Fuit enim antiqui moris, vt qui ex seruitute in libertatem vocabatur, raso capite ad prætorem itaret apud quem bis terq; caput percussus, vel per lictorem percuti iussus, virgula quæ vindicta dicta est, aut festuca in eum iacta, quum eum vertisse dominus, prætoris iussu seruituti eximeretur: quique libertatem eo modo nactus fuerat, manumissus vindicta dicebatur. Quo genere manumissionis libertatem vna & ciuitatem Romanam assequebatur: scilicet à Vindicio Vitelliorum seu Aquiliorum seruo, cuius indicio detecta coniuratione de opprimendis consulibus, autore T. Liuio, primus libertate & ciuitate donatus est. Cautumque fuit, ut qui ita libertatem assequuti essent, vindicta manumissi dicerentur. Raso enim capite,

Manumissio quibus caremoniis fieret l. ego & l. pater. ff. de manu. vind.

capite. tam illi qui liberi fiebant, quasi tempestatem effugissent, quam qui bello capti seruitute exempti fuerant, incedere, & triumphantis currum prosequi consueuere. Obseruatumque fuit, vt in templo Feroniæ libertorum deæ, tam serui quàm addicti ex compedib. & ergastulo, libertorum munia acciperent. Non ergò inscite, debere eos qui potentioribus tam seruiliter famulantur, caput raso vertice prætori pulsandum præbere, seque in libertatem vendicare, nec dura Virronis flagra patienda esse, poeta censuit: scilicet alludens ad eos qui ex seruitute à prætore manumissi, & libertate donati sunt. Apud Lacedæmonios verò qui serui mancipio eximuntur, fronde coronati incedunt, & templa circumeunt: apud quos ii qui à tyrannis liberati erant, adscripti vocabantur. Sed notandum apud Romanos libertatum triplices fuisse species: nam plerique manumissi, liberi simul & ciues Romani erant, quæ maior libertas, & ex vindicta appellatur: alii testamento, vel in æde sacra, aut ante consulē, vt inquit Caius: nonnulli censu fiebant liberi, quo genere manumissionis etiam ciuitatē Romanam assequebantur. Quum enim soli ciues censerentur, si quis seruus iubente domino in censum relatus esset, & liber & ciuis erat: qui tamen census non ius ciuitatis confirmabat sed indicabat, eū qui census fuisset, pro ciue se gessisse. Quum quidem ciuitatem & libertatē nisi aut proscriptione solū vertendo, aut si aqua & igni interdictum foret, ex decreto senatus iussuq; populi, nemo inuitus amittebat. Neque enim ciuem Romanum sine autoritate senatus, ciuē esse desinere fas erat, nisi capti ab hostibus fuissent: tunc enim quoad captiui erant, ius ciuiū & ciuitatem amittebant: qui si in vrbem postea redirent, iura ciuitatis & libertatis postliminio recipiunt: itaque liberi & ciues Romani fiunt. Fuitq; memoriæ proditum, vt quem pater aut populus vendidisset, vel pater patratus hostibus dedisset, si ab hostibus receptus susceptusque fuisset, cum eo nullum postliminium foret. Quod si is quem pater patratus deuouerat, receptus non sit, cum eo postliminium esse, consentiunt omnes: quum nec deditio, nec donatio sine acceptione intelligi possit. Ciuitatem Romanam amitti, si Romanus ciuis vrbis alterius iura asciuerit, multi censuere, quum duarum ciuitatum

Feroniæ templum.

Lacedæmonii.

Adscripti.

Apud Romanos triplices libertatum species l. 1. C. de iis qui in eccle. manu.

Postliminii ius.

§ si ab host. Instit. quib. mod. ius. pa. po. sol. l. postliminium. ff. de capti. & postlim. re. Qui ab Imperatore ciuitate donatus esset.

rum iure ci[illegible] nemo censeatur ciuis. Animaduorsumque est, eũ qui ab Imperatore ciuitate donatus esset, nunquã ob crimen populi iudicio fuisse condemnatum: si qui tamen rei capitis agerentur. & ob id solum verterent, non prius ciuitatem amisisse censebantur, quam essent recepti in eam, quo vertendi soli causa venerant: idque non ademptione ciuitaris, sed aquæ & ignis interdictione fieri. Hanc verò ciuitatem à principio parcissime populus Romanus dabat: quippe Crasso & Scæuola Coss. ne ius ciuitatis in colluuione & quasi promiscuum foret, cautum fuit, ne hi qui ciues Romani non essent, pro ciuibus fierent. Quare Punico ardente bello (Murrina Syracusanus ob plurima in remp. merita, & quod in Sicilia cum equitatu transierat ad nostros, ex autoritate senatus, & rogatione populi, ciuitate donatus fuit, loco magni muneris. Mox lege Gellia & Cornelia, vt nisi quibus Cn. Pompeius ciuitatem dedisse, nemo ciuis fieret, decretum est: quo tempore Theophanem Mitylenæum ciuitate donauit pro concione. Antea verò lege Apuleia, quam Saturninus Coss. C. Mario tulisse dicitur, vt in singulas Latinas colonias ternos ciues facere liceret, cautum erat. Deinde lege Pompeia, quam Pompeius Strabo tulit, veterib. incolis Transpadanis idem iuris quod Latinis coloniis, tributum est, quos postea ciuitate donauit. C. quoq; Gracchus Italos & Romanos eodem iure censuit, quo tempore Italicis Populis pluribus ciuitas tributa fuit. Primusq; Fuluius Flaccus consul Italos, vt in ciuitatem assumerentur, excitasse dicitur: deinde Tyrrheni, Lucani & Samnites iure ciuitatis donati fuere Demum Sylla illorum seruus, qui ciuili bello ceciderant partium suarum, in libertatem vendicauit, & ciues esse voluit: qui tametsi ius ciuitatis haberent, non tamen cum veteribus tribub. suffragia ferebant, sed ex illis velut nouis incolis alias effecit tribus, in quibus vltimi suffragabantur: ita fiebat, vt ad illos perrarò suffragii ius veniret. Quæ omnia post ciuile bellum, quum rerum Sylla potiretur & summam imperii teneret, sublata & inducta, in melius emendauit. Nam magnæ sibi curæ fuit non in colluuione omnium, neque apud exteros nomen Romanam passim vulgari. Ideò populi iussu comitiis centuriatis, singulis municipiis ius ciuitatis, quod

Ciuitatem parcissime initio dabãt Romani.

Pompeii Straboni. lex.

C. Gracchi lex.

Ciuitate donati rarò suffragabantur.

Licinia & Mutia lex. antea acceperant, ademit. Quod & Licinia lege & Mutia cauebatur. Quippe cum Italiæ populi magna pars se pro ciuibus gererent, Licinius Crassus Orator, & Mutius Scæuola pontif. max. vt in suum quisque ius rediret, *Lex de regendis ciuitatibus.* legem de regendis ciuitatibus tulerunt, quum summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur: qua lege ita alienati animi sunt, vt principium belli Italici fuerit. Itaque ius ciuitatis, quod cum infimis antea promiscuum erat, apud paucos redundans, optabilius fuit. Diuus *Docti ciuitate donati.* postea Cæsar medicinam professos, & liberalium artium doctores præcipui muneris loco ciuitate donauit: qui quum Nouocomensibus ius ciuitatis dedisset, Marcellus consul id irritum fecit, arreptumque decurionem Nouocomensem virgis in foro pulsauit, præfatus ea dedisse verbera, ne se Rpmanum ciuem aliquando censeret. Marius quo*Marii lex.* que legem tulit, vt nisi ex decreto populi, nemini in Regione esse liceret. *Mox Syllæ* exemplo mille homines Camertes, propter nauatam insigniter operam in bello, ciuitate donauit. Eratque constitutum, qui in numero ciuium *Ciuitate donati à pudẽdis artibus abstinebant. & nomina mutabant.* Romanorum adsciti, quique ciuitatem Romanam populi iussu assequuti fuerant, (nequid discriminis cum veris ciuibus foret) pudendas artes, & homine Romano indignas, non pertractarent, ac mutatis explosisque veteribus nominibus, P. Cornelii, Metellorumque & Claudiorum, aliorumque nobilium Romanorum prisca nomina, tanquam veri ciues, & cultu Romano educati vsurparent. Demum Augustus Cæsar vindex maiestatis *Aug. Cæsaris lex.* Romanæ, ne vnquam tortus aut vinctus vllo libertatis genere ciuitatem nancisceretur, edita lege statuit: ipsamque parcissimè & velut magnum operæ precium largitus fuit. Quod & Claudius Cæsar prohibuit: nam peregrinæ conditionis homines gentilia Romanorum nomina assumere vetuit, ciuitatemque Romanam vsurpantes, securi per*Ciuitate donati sine suffragio.* cussit. Sed animaduertendum: non omnes qui in ciuitatẽ adsciti erant, protinus suffragii ius in tribub. habuisse, vel ad magistratus & honores admissos esse, quia nisi ius suffragii à populo his impartiretur, atque in tribus admissi descriptique fuissent, ad dandos honores, promouendosque magistratus, ius suffragii non habebant. Siquidem multis dabatur ciuitas sine suffragio, plerisque ius Quiritum, nonnul-

nonnullis libertas, aliquibus municipii & fœderis, pluribus ius Latii, alii tanquam coloni, alii stipendiarii & vectigales habiti, nonnulli sponsione in amicitiam recepti fuere. Quam quidem suffragii lationem, sine consulto senatus solus populus, vt beneficium, tradebat. Jus verò Quiritium, primum Archagato medico, cum taberna in compito Acilio, datum fuisse legimus: municipii verò, illis qui ex alienis ciuitatibus adsciti, munerum Romanæ ciuitatis participes erant, nisi quòd ad suffragia ferenda & magistratus admitti non poterat: sicut Fundanis, Formianis, Cumanis, Acerranis, Lauiniis, & Tusculanis, qui haud multò post in ciuitatem admissi fuere. His namque & Campanis equitibus ciuitas sine suffragio data fuit: quibus postea & Arpinatibus ius suffragii, quod antea negabatur, concessum ferunt. Anagninis quoque ciuitas sine suffragii latione collata est, consiliaque & connubia adempta, magistratibusque interdictum, præterquam in curandis sacris. Et quum Puteoli, Salernum & Buxentum, pro eo quod adscripti coloni nomina dedissent, se pro ciuibus gererent, senatus iudicauit non esse ciues. Nonnunquam qui ex municipiis suo iure & legibus vtentes, muneris tantùm cum populo Romano participes erant, nullis necessitatibus aut alia lege vel fœdere adstricti, municipes di[illegible] sunt: sicut M. Cato senex, T. Coruncanus, Caius Marius, M. Tullius, & alii. Tertiò, qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vti municipia essent suæ cuiusque ciuitatis & coloniæ, vt Tiburtes, Prænestini, Pisani, Urbinates, Nolani, Bobutinenses, Placentini, Napesini, Sutrini, Lucenses. Fuitque obseruatum, vt ita recepti, peregrinorum loco non haberentur, sed ciuium. Et tametsi ius coloniæ quàm municipii semper maius & auctius fuerit, quòd coloni iura institutaque populi Romani, nihil sui arbitrii habent: municipes verò suis vtuntur moribus & institutis sine imperio populi Romani: tamen in coloniam semel auspicato deductam, illa incolumi, noua colonia deduci nequit, licet illa existente noui coloni deduci valeant. Differt tamen colonia à municipio, quia ex ciuitate colonia aliò traducitur, municipes verò aliunde in ciuitatem veniunt. In quo animaduertendum, plura fuisse coloniarum genera: nanque aliæ Latinæ, aliæ ciuium

Jus Quiritiũ cui primò datum.

Municipii ius.

Colonia à municipio differentia.

Coloniarum genera.

Romanorum dictæ sunt, aliæ ex vtrisque, nonnullæ ex peditibus vel equitibus, quum in agrum bello captum stirpis augendæ causa mittebantur: siquidem Bononia, colonia Latina fuit,: Mutina & Parma, ciuium Romanorum. Placentia equites solos habuit Latinos, licet Cicero Placentiam municipium, non coloniam dicat esse. Eratque constitutum, vt singulæ coloniæ annaam pensionem populo Roman. penderent: tametsi Liuius Drusus trib. plebis duodecim colonias sine onere pensionis deduxisse legatur. Fertur tamen populus Romanus Iliensibus ob generis vetustatem, & qui autores Romanæ stirpis fuerant, plenissimam immunitatem dedisse, vt tutelæ curæque excusationem haberent: Tyriis verò libertatem, sicut Atheniensibus & Thessalonicis, quibus etiam D. Seuerus, ob egregiam fidem, Italicum ius dedit, Cyzicenis verò, quum Mithridatico bello, ob insignem operam, libertatem meruissent, postea Tiberius Cæsar, quòd insolenter in ciues Romanos se gessissent, libertatem ademit, & stipendiarios fecit. Nero quoque vniuersæ Achaiæ libertatem dedit, Græciamque liberam dimisit, & nationes Alpum maritimas in ius Latii transtulit. Ex insulis verò Cephalenia, Zazynthus, Ægina, liberæ fuere. In Aphrica, Carthago, Leptis, Adruma, Ruspinum, Thapsus: quæ etiam à diuo Seuero & Antonino iuris Italici factæ sunt: Otho Lingonibus vniuersis ciuitatem dedit. Ex finitimis, Ostia, Antium, Minturnæ, Tarracina, & aliæ plures, militiæ, aliorumque munerum vacatione fungebantur. In Sicilia, quia prima omnium prouincia facta est, Mamertina ciuitas & Tauromínia, fœderatæ: liberæ verò & immunes, Centuripinum, Alexina, Segestana, Aletiensis, & Panormitana. Inter quas Centuripini & Segestani Latinitatis iura obtinebant. Eratque vetus mos, vt qui ius Latii haberent, alios sumere magistratus aut præsides non tenerentur, nisi Rom. ciues. Nemausenses enim quum ius Latii obtinerent, ad ædilitatem & quæsturam aliosque honores, nullos nisi Romanos ciues admisere. Postea libertate populi Rom. ex omni genere, omnique natione terrarum, bene meritos de nomine Romano, quorum virtus enituit, in ciuitatem adciscere, & fide ac societate iungere, vsus inualuit. Estq; inter exempla non stipendiarios modò, sed hostes populi Rom. quum ad nostros

Libertas.

Ius Latii.

Priuilegium eorũ qui ius Latii haberent.

Liberalius deinde ciuitatẽ dabant Romani.

De iure Latinitatis vide elegãtem locum Alci. li. 2. dispun. cap. 21.

nostros imperatores profugissent, aut magno vsui reip. fuissent, quinetiam seruos bene de rep. meritos, ciuitate donatos esse. Itaque Tusculanos, Æquos, Volscos, Hernicos bello victos, post victoriam ciuium numero Rom. adsciuere, suæque tutelæ duxere, & veluti patroni clientes, in fidem accepere, cognationeque & hospitio iunxere. Sic Iulios Alba, Coruncanos Camerino, Portios Tusculo oriundos, in senatum asciuerunt. Lapsis deinde temporibus latius hoc ius propagatum fuit, ita vt in Hispania oppida Latio antiquitus donata, vnde triginta numerentur: libertate, sex, fœdere, tres: stipendiaria centum viginti. In citeriori verò oppida ciuium Romanorum tredecim: Latinorum veterum, octodecim fuerunt: fœderatum, vnum: stipendiaria centum triginta quinque. Inter quas, Pacenses & Emeracenses in Lusitaniæ iuris Italici fuere. In Aphrica ciuium Romanorum quindecim. Denique rep. variis casibus agitata, Vespasianus vniuersæ Hispaniæ ius Latii tribuit. Otho Lingonibus vniuersis ciuitatem dedit. Claudius verò Cæsar, omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, ciuitate donare, & togatos vigere statuit. Quinetiam non modò in iura ciuium, sed in imperium sæpe externos Romani adsciuêre. Primus enim Traianus externus, & deinceps alii ad imperium promoti feruntur. Solon verò Atheniensibus, præter eos qui sacra & genus aut stirpem antiquissimam haberent, ius ciuitatis nulli peregrino dari mandauit, nisi ei qui aut perpetuo exilio patria pulsus esset, aut alicuius artis causa cum penatibus & domo Athenas commigrasset. Postea Pericles legem tulit, vt hi soli Athenienses fierent, qui vtroque parente Atheniensi ciue nati forent: in tantum, vt Euagoras vix propter multiplicia beneficia ciuitate donari metuerit. Qui etiam autor fuit, vt ex non legitimo matrimonio editi, ciuium non censerent numero: licet contra legem à se editam, illegitimum filium sibi superstitem, ciuis loco haberi voluerit. Deinde inquilini & aduentitii, passim in ciuitatem adsciti fuere, coacti, tributi nomine, drachmas duodecim quotannis pendere: fœminæ verò, sex. Lacedæmonii vero Lycurgi legibus & Thebani, nouos incolas & peregrinam stirpem non admisere: sed ius ciuitatis & vrbis vsum peregrinis interdixere, victosque

Ius ciuitatis latius propagatum.

In imperiū adsciti.

Athenienses.

Periclis lex.

Lacedæmonii.

Helotæ. que armis pro alienis acuere. Finitimos tamen, quos Helotas nuncupant, pari iure vixisse, & à Procli & Eurysthenis Heraclitibus descendentes, in ciuitatem adscitos fuisse comperimus. Quin etiam peregrinis Spartanam adire, omni tempore non licuit, quòd illorum commercia vitarint: quare Dirinoxeni, quasi fallentes hospitem dicti sunt. Nec solùm Spartæ peregrinos & conuenas non admiserunt. sed si quis ciuis Sparta discedens, apud exteros moraretur, capite luebat: quibus nec peregrinari licitum erat, ne versutias & dolos à peregrinis haurirent. Neque aliud Lacedæmoniis & Atheniensibus fuisse fertur exitio, (quanquam multum armis valerent) nisi quòd victos bello, osos haberent, nulloque commercii iure dignos ducerent. Qua de re Phocion Atheniensibus subiratus fuit, quòd filium Spartam ad peregrina noscenda instituta dimisissent. Tyrtæum tamen poetam Lacedæmonii ciuitate donarunt, contra instituta maiorum: quod ideò factum Pausanias ait, nequando illis obiici posset, quòd peregrino duce vsi fuissent. Atheniensibus quoque lege cautum fuit, ne quis Atheniensium Megaram pedem inferret, mulcta capitis indicta, quòd odio eos prosequerentur perniciali: Pœnis, si quis vi tempestatis, aut hostium impetu ad eorum litora applicuisset, intra quintum diem abire cogebatur. Carthaginenses quoque adeò peregrinos osos habebant, vt qui in Sardiniam aut Herculis columnas adnauigabant, mari demergerent. Quod Scythis quoque proditum est, qui adeo peregrinos insectati fuerunt, vt eos omni vitæ commercio prohiberent: Anacharsim, quòd sacra Græco more faceret, occiderint. Idem de Scythotauris, qui pro hostiis aduenas immolabant, proditum est. Inter cæteros feruntur Gamphasantes in intimis Libyæ oris, adeò hominum commercia fugere, vt nulli se peregrino misceri sinant: & Seres, qui cœtus & congressus fugiunt hominum, ita vt rerum precia oculis æstimantes, sua tradant, aliena non emant, scilicet arbitrati, iura ciuium cum peregrinis communicari non oportere. Apud Indos quoque nisi triduo, hospitem diuertere non licebat, ne ciues longo vsu dissimiles mores imbuerent, & in alienas leges ritusque transirent. In Ægypto quoque apud Busirim & Cynospolim, hospites non diuertebant neque admit-

In hospitalitas. *Dirinoxeni.* *Quid Lacedæmoniis & Atheniensibus fuerit exitio.* *Tyrtæus poeta.* *Atheniensiū lex.* *Carthaginenses.* *Scythæ.* *Scythotauri* *Gamphasantes.* *Seres.* *Indi.* *Ægyptii.*

admittebantur alieni: qui omnibus fere barbaris mos exoletus erat, vt hospites finibus pellerent. Claudius quoque Cæsar peregrinos ferre gentilia Romanorum nomina vetuit edicto: proditumque est de Epidauriis mirum, quod quum Illyricos mores osos haberent, nec illorum commercia vitare possent, vt se à contagione accolarum seruarent immunes, ita cauisse, vt vnum seligerent ætate grauem, qui solus ad illos penetraret, cum quo commercium haberent, quem poletem dixerunt. Contra vero Germanis ius hospitii sanctissimum erat, hospitiisque ita enixe indulgebant, vt quemquam hospitium, cum quo mensa fuisset communis & sacrificia, arcere tecto, aut auersari nefas ducerent. Idem apud Lucanos, quibus lege cauebatur, vt si quis Sole occasuro diuertentes hospites, notos ignotosque, domo exigeret, κακοξενίας teneretur, mulctamque eo nomine pendere cogeretur. Calabri quoque hospites comi hospitio benigne inuitant, pyra illis affatim apponendo. Traditum tamen memoriæ est, quum inter Megarenses & Corinthios de imperio certaretur, captiuos in bello tam leniter habuisse, vt illos velut hospites inuicem tractarent, & sine precio dimissos, doryxenos appellarent. Illis enim Iupiter ξένιος in præcipuo cultu erat, id est, hospitalis. Quare milites cum hostibus extra etiam familiaria iura seruabant, in acie vero pugnabant vehementissime. Græcis quoq; dissimiles & longe dispares libertatis species fuere: siquidem non pari libertate feruntur, aut vectigali & tributo premuntur omnes: quippe Tenedii & Hæmii vectigales erant, Chii tributorum immunes & liberi, nauibus tantùmodo præstandis obnoxii. Cythera Laconiæ insula, hoc tantum premebatur onere, vt è Sparta præfectum quotannis acciperet, ad reddendum iura. Lacones præter amicorum ministeria, aliud nihil tributi nomine pendebant. Vici quoque circa Babyloniam ad præbenda cibaria canibus regum cogebantur, reliquis exempti oneribus. Æthiopes vero tertio quoque anno, binos semodios auri rudis Dario regi pendere dicuntur, ducenos fasces ebeni, quinos pueros & elephantorum dentes vigenos. Sicut Colchi centenos pueros, & totidem virgines, reliquorum tributorum immunes. Indi autem æquali

Claudii edictum.

Epidaurii.

Poletes.

Ius hospitii apud Germanos.

Lucani.

κακοξενία.

Calabri.

Iupiter xenius.

Apud Græcos qui à vectigalibus immunes & qui non.

omnes premuntur onere: nam quartam fructuum partem regibus annis singulis pendere coguntur. Syri (vt inquit Vlpianus) a quartodecimo masculi, à duodecimo fœminæ ad quintum & sexagesimum annum tributa conferunt. Lepus in Aphrica tantum vectigalibus valuit, vt singula in dies talenta Carthaginensibus vectigal penderent. Sicut ex effossione æris in Macedonia, singula talenta in singulos dies Alexandro pendebantur. Et Babylon regi Persarum, singulis diebus singulas argento plenas artabas soluebat. Apud Romanos vero qui populi liberi erant, tributi nihil conferebant, stipendiarii autem ad millium opus, stipendia pendere cogebantur: licet ex Cæsaribus plerique vectigalia noua & inaudita proposuerint, vt pro eduliis quę tota vrbe venirent, pro litibus atque iudiciis quadragesimam summæ: sicut Caligula exegit ex gerulis octauam, ex prostitutis quantum vnaquæque vno concubitu mereret. Vespasianus quoque vectigalia reuocauit noua, & grauia prouinciis auxit. Alexander Seuerus braccariorum, linteorum, citrariorum, pellionum, plaustrariorum, aurificum & aliarum artium vectigal instituit: ex quo thermas quas fundauerat, pluribus vsibus ornauit. Antiquis etiam Romanorum, ex agris & noualibus decima seminum dabatur, vectigalis nomine: nanque aratores decimam frumenti populo Romano pendere cogebantur. Tiberius Cæsar centesimam rerum venalium, in ducentesimam relaxasse dicitur. Et Nero in initio sui principatus, quo gratiam popularem aucuparetur, quintam & vigesimam venalium mancipiorum remisisse, & Traianus vectigal vigesimarum sustulisse. Proditumque memoriæ est, quum in dubium veniret, qui liberi essent populi, quive stipendiarii, à M. Antonio publicos tabellarios institutos, vt si in prouincia quispiam causam liberalem diceret: per eos testationes libertatis, & alia immunitatis documenta Romam ferrent. Minorem vero libertatem, seu mediam, ii assequi dicebantur, qui manu à prætore emissi, non Romani ciues, sed Latini nominis tantum ex lege Iunia Norbana fiebant: vel suprema voluntate domini testamento, si eum hoc expresso manumisisset: aut si inter amicos dextra apprehensum, ad se conuertens, liberum

Romanorum vectigalia.

Minor seu media libertas.

rum

rum esse iussisset. Hi enim his immunitatibus, quæ Latinis populis societate & fœdere iuncti: indultæ erant, fungebantur. Nam in vrbe & Latini censebantur, & in castris, vt milites ex Latinis coloniis, non vt externi, aut leuium armorum auxiliarii, stipendia merebant. Fuitque obseruatum, vt qui ius ciuitatis haberet: si Latinas colonias incoleret, non ideo solum vertisse, aut ius ciuitatis amisisse putaretur. Et quamuis in Romanis castris, qui militabant, si quid deliquissent, si externi, flagellis & virgis: si vero Romani ciues forent, vitibus cæderentur: tamen Liuius Drusus & C. Gracchus tribuni pleb. ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, sed vitibus plebiscito sanxerunt, in hac re Latinos populos Romanis coæquantes. Tertiam denique libertatem, quam minimam dixere, assequuntur hi, qui manumissi, nec ciuitatem, nec ius Latii habentes, deditiorum numero censentur: qui nullis priuilegiis fulti, viuentes liberi erant, & velut ingenui munia publica priuataque obire, magistratusque & cætera dignitatis ornamenta, quæ libero debentur, assequi poterant: morientes autem, vitã vna & libertatem amittebant: ideo decedentes neque testari poterant, neque post obitum de bonis disponere, præter patroni voluntatem, adeo vt eorum bonis, quasi serui peculio, manumissores potirentur. Quod etiam cum Latinæ libertatis hominibus multi commune dixerunt. Fuere autem deditii, qui victi armis, & in fidem recepti, tantum ne seruirent, neve sub mancipio essent, immunes facti sunt: cuius etiam generis feruntur serui, qui, post admissa crimina, suppliciis subditi, aut publice pro criminibus cæsi, vel in quorum facie notæ seruitutis impressæ fuerant. Diuque hæc discrimina libertatum & dissimiles species fuere: donec sequuti principes, pertæsi multiplices variasque libertates dare, veteribus legibus abrogatis, nouisque adsciitis cooptatis, exæquato omnium iure statuerunt, vt manumissi apud prætorem, plenam assequantur ciuitatem & libertatem: vnde abusus inualuit postea deprauatis moribus, vt multi serui, per rapinas & furta quæsitis pecuniis, libertatem à dominis emerent, statimque liberi & ciues Romani fierent.

Externi milites virgis, Romani vitibus cædebantur.

Minima libertas.

Deditii.

l. 7. de Lati. liber. toll. & l. 7. C. de dedit liber. tol.

Manumissorum plena libertas.

Qui fuerit modus consulendi senatus. & vbi haberi, & quo pacto suffragia ferri solerent. & quid apud exteros.

CAPVT XI.

Patres centum. *Patricii.* SEnatores à Romulo centum creatos fuisse, qui ob honorem Patres, eorumque progenies patricii dicti sunt: quorum consilio respublica niteretur domi forisque, multi prodidere. Deinde communicata vrbe cum Sabinis & Datio, idem Romulus alios centum legit in patres, explens numerum ducentorum. *Patres ducenti.* Postea Tarquinius Priscus, in orbitate senatus legisse centum alios fertur, minorum gentiũ appellatos: tametsi à Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credant. *Patres trecenti.* *Patres minorum gentium.* Primus enim Valerius Publicola, post exactos reges patrum numerum à Superbo cædibus imminutum expleuit, & amplissimum ordinem auxit, quatuor & sexaginta supra centum ex equestri ordine in concilium cooptatis, ita vt trecentorum numerum faceret, qui Adlecti dicti sunt. *Adlecti.* Quos enim post exterminatos reges, ætate graues, spectatæque probitatis videbant, senatui tanquam grauissimo sanctissimoque concilio adscribebant. *Patres conscripti.* Quos quidem, quum alii in locum decedentium suffecti, & in senatum literis adscripti essent, conscriptos vocarunt, modo plures, modo pauciores, ita vt frequens senatus, & quicquid erat patrum, ex fere trecentis senatoribus constaret. *Senatores Ro. 1000.* *Iul. Cæsar.* Et quum Iulius Cæsar supra mille senatores, belli casibus imminuto ordini adsciuisset, Augustus Octauius selectos & perpurgatos duabus lectionibus, remotis indignissimis, in pristinum decorem renocauit. *August. Octauius.* *Senatus autoritas.* Hique veluti præsides & reipub. custodes, tantæ autoritatis fuere, vt si populus regem aut magistratum quempiam iussisset, id sic ratum foret, si senatus autor fieret. Leges quoque à populo latæ, haud aliter ratæ fuerunt, quam si patrum consensu approbarentur. In reliquis vero ita præscripta senatus potestas erat, vt iudicium populi autoritate senatus, rescindi non posset. *Athenis quingentorum.* Athenis vero senatus fuit quingentorum, qui vna cum tribunis & quæstoribus, senesque cum iunioribus, de rebus singulis decernebant. Postea Areopagitæ, sanctior senatus à Solone delectus est, quorum con- *Areopagitæ.*

silio

consilio liberata moderatione, ciuitatis iura seruabantur, bella indicebantur, lites explicabantur. Nonnunquam Eumolpidæ & præcones publico consulto præfuere. Maximum vero, à mille & quadringentis gerebatur, cui Arnophoron dixere nomen: in quo vnà & senatus & populus aderat. Lacedæmoniorum senatus ex duodetriginta senibus constabat, qui nisi sexagesimum implessent annum, in senatum adscribi non poterant. Apud Epidaurios centum octoginta rempub. administrabant, ex quibus nobilissimos popularium deligebant senatores, quos Artinos vocabant, & Conipodes. Carthaginensibus pro senatu præfuere seniores, nonnunquam iudicum ordo, qui perpetuus erat magistratus, & nunquam nisi cum vita desinebat. Cato apud Vticam trecentorum concilium legit: Massilienses sexcentos, quos Thymuchos appellarunt: ex quibus quindecim principes, tres præsides erant, authoritate & opibus longè primi: nemoque Thymuchos fieri poterat, nisi qui iustos filios haberet. In Cnido sexaginta præfuere ex optimatibus, Amnemones appellati, ad quos de rebus maximis referebant: qui verò sententiam rogabat, Aphester dictus est. Athæi commune concilium, Arnarion vocarunt: qui de rebus publicis consulturi, in Iouis luco Arnario coibant, cui decem præsidebant, quos Demiurgos vocatos ferunt. Sicut Bithyni & Galatæ concilium trecentorum, in locum Dryminetum aduocabant. Apud Argiuos octoginta viri. Idem apud Mantinenses. In Elide autem sexaginta senatus vice fungebantur. Cretenses decem habuere præfectos, qui de rebus maximis decernebant, Apud Bithynos minorem annis triginta in senatum adscribere non licet. Ætolorum concilium multiplex fuit, quod Apolectum nuncupant. Maximum vero Crotoniatarum concilium erat, nec facile explicatu, & turbulentæ confusionis, in quo si quid consulto statuendum erat, mille delectos consulebant viros, vbi præ tumultu minus decerni quicquam lege poterat. Sicut apud Seres maximus ordo ex quinque millibus consiliariis fiebat, qui in apparatu belli, elephantem singuli præstare tenebantur. Q. Hortensius tribunus plebis, deinde Philodictator legem tulere, vt plebiscita omnes Quirites tenerent,

Eumolpidæ & præcones. *Arnophorū.* *Lacedæmonum senatus 28.* *Epidauri.* *Artini.* *Conipodes.* *Carthag.* *Vticenses.* *Massilienses.* *Thymuchi.* *Gnidi.* *Amnemones.* *Aphester.* *Arnarion.* *Demiurgi.* *Bithyni.* *Galatæ.* *Argiui.* *Mantinēses.* *Elidenses.* *Cretenses.* *Ætoli.* *Apolectum.* *Crotoniatæ.* *Seres.* *Q. Hortensii & Philonis leg.*

Senatus autoritas. rent, vtque leges à populo latæ, ritè promulgatæ non essent, nisi post initum populi suffragium patres autores fierent. A primo verò vrbis ortu, post exactos reges, de nulla, re populus diiudicasse, aut suffragia tulisse traditur, nisi ex consulto senatus. Prius enim iubebat populus, deinde confirmabat senatus, quod æuo subsequente fieri desitum est. Nam de his quæ plebs sciuit, non senatus, vt prius, diiudicabat: sed deprauato vsu, de his quæ senatus cognouerat, populus iudex erat: quod à Lacedæmoniis seruari meminimus, vt sententia quam senatores regesque censuerant, populo decernendi corrigendique facultas foret, iubente Lycurgo, qui cooptandi senatus, & legendi quos vellet magistratus, ius populo dedit. Contrà, Athenienses, iubente Alcibiade: nam omne regimen & summa imperii à populo ad senatum transtulere. Sylla quoque dum rerum potiretur, trecentos legit senatores: sanxitque vt nisi ex consulto senatus, nihil ad populum ferretur. Erat igitur senatoris officium, tam de promouendis magistratibus, prouinciisque administrandis, quam de bellis, triumphis, supplicationibusque decernendis, deque præsidibus in prouincias, & auxiliis summittendis, de lege, de fœdere & pactionibus, ac tota gerenda Rep. liberè sentire, ac fortem constantemque sententiam dicere. Neque enim in administranda Repub. gerendoque imperio, quicquam bello vel pace decerni poterat, nisi patrum autoritate, & decreto senatus. Quippe senatui de rebus omnibus decernendi libera facultas erat, nisi in magistratibus creandis, & legibus sanciendis, aut si in hostes arma mouenda, vel à bello recedendum, pacesque & fœdera ineunda forent. Tunc enim sine populi iussu senatum nihil sentire vel decernere posse liquet. Prouinciarum tamen decernendarum, imperatorisque diligendi iudicium, atque ærarii dispensandi munus, ad senatum sine populo semper spectasse, nemo dubitauit, tametsi pop. Rom. contra senatus decreta prouincias nonnunquam demandasse legamus. Pacta quoque sponsionesque iniussu populi facta, etsi per senatum postulata aut consules, populum non tenere, nulliusque roboris esse haud dubium est. Senatores quoque, vel à dictatore legendi senatus causa, vel à censoribus, seu triumuiris, qui ius legendi senatus habebant

Marginalia: *Lacedæmonii.* *Athenienses.* *Senatoris officium.* *Populi prærogatiuum.*

bebant, & eos ex gente patricia, Romanos primum ciues summa dignitate & amplis honoribus functos, legi & cooptari solitos inuenimus: deinde, ex ordine equestri: postremò, plebeios & vltimæ sortis, per gratiam & libidinem, census habita ratione, non morum, nonnunquam libertinorum filios. Appius enim Claudius cæcus dum censuram ageret, filiis libertinorum in senatum adscitis, ordinem inquinasse dicitur primus. Nec longò post interuallo exteræ gentes & transalpinæ nationes, senatorum iura in vrbe adipisci, & in senatum admitti meruere, Primique Hedui, qui iura fraternitatis cum Romanis habebant: deinde alii illorum exemplo admissi in senatum, & ius suffragii habuisse feruntur. Nero verò, quanuis præceps & furibundus, libertinorum filios diu in curiam non adsciuit, admissosque gradu deiecit. Augustus Octauius tanti senatores fecit, vt singulos nominatim sedentes in curia salutaret: & discedens, nullo se mouente, vale diceret. Vespasianus quoque non oportere maledici senatori, remaledici autem ius esse respondit. Alexander Seuerus Imperator nullum in senatum admisit, neque laticlauum ademit, aut pœna affici passus fuit, nisi de consilio senatus. Quod diuus Nerua & Hadrianus iurauerat, se nunquam senatorem nisi ex consulto senatus puniturum: qui quum libertum suum inter duos senatores medium ambulantem vidisset, misit qui illum colapho cæderet, indignum arbitratus, præipere illis honorem, quorum poterat esse seruus. Tantæque dignationis habiti sunt, vt Tiberius Cæsar illis quandoque assurgeret, & de via decederet. Claudius quoque tanti senatores fecit, vt de maiore negotio acturus in senatu, medius inter consulum sellas tribunitio subsellio sederet. Contra Heliogabalus vniuersum senatum adeò flocci fecit, vt senatores omnes vrbe expulerit, illosque seruos togatos esse dixerit. Qui tamen non statim vt in senatum lecti erant, ius suffragii habebant, siquidem qui in postremis scripti fuerant, neque suffragari, neque per se censere aliquid poterant, sed in sententiam quam princeps in senatu dixisset, ire oportebat. Si qui tamen præturam censuramque, aut alios magistrasus non senatores gessissent, ius propterea suffragandi, aut in curiam eundi non habebant. Non enim

Qui & quomodo senatores eligebantur.

Appius Cl. ordinem senatorium inquinauit.

Exteri in senatum admissi.

Senatorum honos.

Senatorum contemptus.

Senatores electi non statim suffragabantur, sed in sententiam ibant.

enim quia prætor aut quæstor fuerat, ideò in senatum admitti, aut publici concilii particeps fieri poterat: neque is senator, cui abrogatum imperium fuisset. Siquidem L. Cassius tribunus pleb. C. Mario & L. Flacco Coss. legem tulit, vt quem populus damnasset, is de gradu deiectus, ius in senatum veniendi, aut suffragandi non haberet. Senatores quoque qui honoribus functi essent, quique curules gesserant magistratus, curuli sella in senatum & curiam vehi, & cum sceptris, si duces aut viri consulares fuissent: qui verò non gessissent, pedibus ire in curiam, & quod videbatur è repub. censere, & ideò pedarios nuncupati perspectum est: qui tametsi in senatu deesse nō solerent, cum de triumphis aut supplicationibus agitur, tamen si cùm senatus cogendus foret, ad consulis edictum non conuenirent, aut contumacius parerent, pignoribus & mulcta plectebantur. Si qui tamē senatores quintum & sexagesimum annum ætatis excessissent, eos cogi inuitos, aut contumaces pignore vel pecunia plecti non decebat. Senatori enim sexagenario ad eam ætatem in senatum non venisse, nulli fraudi fuit: semper tamen in senatum frequentem venisse, & fortem sententiam dixisse, boni senatoris est habitum. Fertur verò Cato maior, tametsi annis grauior esset, cum in eo vigeret vis ingenii consiliique, nulla re nulloque negotio adduci potuisse, vt in frequentem senatum venire moraretur: sicut de Nicia ferebatur, qui assiduus semper in Atheniensium senatu erat. Tametsi senatores plerunque in senaculo stationem habere, & inde citato gradu, non expectato edicto, in curiam ire solitos legamus, Sed animaduertendum, non cuicumque conuocandi senatus, vel consultum faciendi, ius potestatemque fuisse, quia solis magistratibus, qui vocationem prehensionemque habebant, vt dictatori, consuli & prætori, aut trib. pleb. tribunoque militari, vel vrbis præfecto, aut interregi, conuocandi senatus ius potestasque fuit. Priuatis enim hominibus aduocandi senatum facultas non dabatur. Neque in loco prophano senatores conuenire ad consultandum, sed in loco augusto & sacro, & vbi deorum templa essent. Neque ante lucem vel post occasum diei factum senatusconsultum, valere aut ratum esse liquet. Debereque prius

L. Cassii lex.

Pedarii senatores.

Senator sexagenarius onere reip. exemptus.

Cato maior.

Nicias.

Senaculum.

Qui senatū cōuocabāt.

Vbi senatus haberetur, & quando.

prius auspicari, & ab ingressu hostias immolari apud aram illius diei, in cuius templo conuenirent: quorum exta tribunis ærariis venire mos erat: vel sicut Augustus censuit, thure & mero supplicare, vt rite senatusconsultum fiat, exemplo Atheniensium, qui omnibus publicis consiliis mantes sacerdotes, qui sacra facerent, adhibebant: & Lacedæmoniorum, qui senatui semper augurem adesse voluere. Senatusq; consultum vel per singulorum sententias exquisitas, & per calculos coniectos in vrnas, quum de quoquo negotio, quid quisq; sentit, consulitur, & suo loco rogatus sententiam dicit, aut quum verbo assentitur, fieri adnotatum est. Et in perrogandis sententiis, post relationem consulis, deberi à consulari gradu incipi, & principem in senatu aut consulem designatum prius, deinde reliquos rogari: Nonnunquam obseruatum est, vt ex consularib. æuo maximi rogarentur primi, deinde inferiores: iuuenes verò vix rogari, quasi pudor esset iuuenem sene sapientiorem videri. Et si certaretur sententiis, nec satis liqueret, tunc vel differri consultationem, vel si duæ senatum distinerēt sententiæ, cum aliud alii censeant, id quod senatus maxima pars decerneret, ratum fieri, aut si non probaretur, sententiam diuidi: hoc erat, vt si plures causæ in disquisitionem venirent, vt de singulis referatur, postulare: & quod in parte placeret, id sequi: vel per discessionem, tunc cùm vnius exquisito voto, cæterum qui in suffragium ituri erāt in illius sententiam pedib. irent, vel si manu porrigerent, aut cum de scripto sententiam dicerent. In quo id fuit traditum, vt diuinis rebus prius, & de Rep. infinite, aut singulis rebus finite, ad senatum referatur, si quid publici priuatique negotii foret statuendum. Nonnunquam licuit senatori, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulare, vt extra ordinem de Republica dicere liceret. Apud Athenienses verò in frequenti senatu pro cuiusque ætate sententiæ rogabantur. Regibus autem Lacedæmoniorum binos calculos ponendi, cùm sententiam dicunt in senatu, facultas erat, tertium verò, si quid pro se decerni vellent. Græcis & plerisque gentibus fabis suffragia dabantur: Syracusanis nemo sententiam dicit rogatus, sed vt quisque ætate & honore anteit, ita

sua

Auspicato.

Atheniēses.

Lacedamonii Senatusconsultum.

Vbi sententiis certatur.

Diuidere sententiam.

Per discessionem.

Athenien.

Regi Lacedæmonii.

Calculis.

Fabis.

Mores rogādi sententiā apud diuersos.

ſua ſponte, quid ſui conſilii ſit, in medium affert non rogatus: aut ſi tacent omnes, ſorte dicere coguntur: quibus in vſu erat, vt in concionem prodituri, per literarum elementa ſorte educerentur. Quare Dionyſius proditurus cùm M. ſortitus fuiſſet, futuram ſibi monarchiam cauillatus eſt. *Lycurgi edictum.* Lycurgus verò, cum eſſent adoleſcentes loquaciores, & in conciliis obſtreperent, cauit edicto, vt nemo in foro, nec in publico conſeſſu diceret, niſi rogatus. *Hedui.* Apud Heduos fuit conſtitutum, vt qui in ſenatu ſententiam dicit, ex eadem familia rogare neminem poſſit, quid eſſet ſententiæ & opinionis ſuæ. *Germani.* Proditumque memoriæ eſt, Germanos concilio coacto, ſi quid quod minus placeret, propoſitum eſſet, murmure & fremitu diſſentire, & ſententiam aſpernari. ſi quid verò complacitum fuiſſet, *Macedones* frameas & tela concutere, ſonoque armorum & tripudiis approbare. Macedonum quoque fuit mos, vt in publica *Lacedæmonii.* conſultatione ſi quid improbarent, haſtis ſcuta quatientes obſtreperent, & auerſarentur. Lacedæmonii ſummis clamorib. agunt, nec calculis ſententiam dicunt, nec admurmuratione ſuffragia ferunt: aut ſi cuius partis clamor contentior eſſet, vt non facilè dignoſcerent, in duas partes ſuffragatores tranſire iubent, vt quæ pars maior eſſet, animaduerterent. *Belgæ.* Apud quos vſu receptum erat, vt ſinguli in concionibus baculum ferrent. Belgæ verò contra. nam ſi quid publico conſilio ſtatuendum erat, miro ſilentio decernunt: ſi quis autem fremeret aliquo concionante, parte veſtis mulctabatur. *Galli & Germani.* Gallis & Germanis, vt in publicis conſultationibus armati conueniant, & quid facto opus ſit, decernant, in more fuit: & ſi tumultuarentur, ſilentium ſacerdotes indicebant. *Tyrii.* Apud Tyrios ſecus, apud quos ſi quis cum telo concioni intereſſet, capite luebat. *Athenienſiũ fatum.* Id tamen Athenienſibus fato datum erat, vt abuſi ingenio, ſi quid publico conſilio decernendum foret, in deteriorem partem plerunque ſtatuant, ſemperque quod in diſcrimen adducit, conſilium ſequantur. *Anacharſis dictum.* Quare verbum Anacharſis fuit, ſapientes in concionib. ſententiam dicere apud Græcos, ſtultos verò diiudicare. *Perſæ.* Perſarum verò mos fertur inter epulas, poſtquam vino incaluerant, haud ſecus quam reliqui in concionibus, concilium habere, & de rebus maximis decernere. *Diuerſus ordo rogandi.* Sed tamẽ nõ idem ſemper ordo

rogandi

rogandi senatus fuit: siquidem modo primus rogabatur, qui princeps lectus erat in senatu à censoribus. Is autem legi debebat princeps senatus, qui ex censoriis viris, qui censuram antea gessissent, antiquior superuiueret: nonnunquam consules designati, aut viri consulares æuo maximi, summis honoribus functi sæpè aliqui extra ordinem à consulibus studio & necessitudine ductis, rogabantur primi. Obseruatumque fuit, ne quem citra consularem locum extra ordinem primum consul rogaret. Quem tamen ordinem rogandi sententias Calendis Januariis seruare cœperat, is toto anno perpetim seruabatur. Diuum tamen Augustum sententias de maiore negotio non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt, Germani verò pro ætate & nobilitate in concionibus audiuntur primi, si qua consultatio foret. Rogabant ergò sententiam consules, quique senatui præerant patres, qui consilio aderant: ipsosque dum de re quapiam consultant, dumque differendo altercandoque sententiam dicunt, quicquid è fide sua ducerent, stantes esse oportere: post verò sententiam assidere. In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quod eos esse ociosos, & non præparatis animis designaret. Quod Athenis quoque seruatum meminimus, vt præcone pronunciante in theatro vel curia, stantes singuli decernant, quid suæ opinionis foret. Jus tamen senatori erat, vt rogatus sententiam, perpetua oratione, & quam voluit diu, dicendo diem absumeret: adeò vt nonnullos horis septem, plerosque dies totos concionem in senatu habuisse tradant. In foro autem lege cauebant, vt sex horæ accusatori, reo verò darentur nouem, ne paucioribus clepsydris tempore præscripto præcipitarent causas. Ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ mandarent, nimiumq; in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarunt. Postea Cn. Pompeius quasi frænos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucissimas, neque vltra tres horas perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur: vnaque die ab accusatore & reo perorari iussum: quia multi data opera in serum rem trahebant, tempusque diffundebat, rebus non definitis. Si tamen aliquorum opinioni assentiri vellent, poterant

di senatus. Princeps senatus.

Germani.

Consules & patres quomodo sententiam rogabant.

Sex horæ accusatori, reo autem nouē constitutæ.

Concionis a libello legere.

Duæ horæ accusator. tres reo concessæ.

sua sponte, quid sui consilii sit, in medium affert non rogatus: aut si tacent omnes, sorte dicere coguntur: quibus in vsu erat, vt in concionem prodituri, per literarum elementa sorte educerentur. Quare Dionysius prodituros cùm M. sortitus fuisset, futuram sibi monarchiam cauillatus est. *Lycurgi edictum.* Lycurgus verò, cum essent adolescentes loquaciores, & in conciliis obstreperent, cauit edicto, vt nemo in foro, nec in publico consessu diceret, nisi rogatus. *Hedui.* Apud Heduos fuit constitutum, vt qui in senatu sententiam dicit, ex eadem familia rogare neminem possit, quid esset sententiæ & opinionis suæ. *Germani.* Proditumque memoriæ est, Germanos concilio coacto, si quid quod minus placeret, propositum esset, murmure & fremitu dissentire, & sententiam aspernari. si quid verò complacitum fuisset, *Macedones* frameas & tela concutere, sonoque armorum & tripudiis approbare. Macedonum quoque fuit mos, vt in publica *Lacedæmonii.* consultatione si quid improbarent, hastis scuta quatientes obstreperent, & auersarentur. Lacedæmonii summis clamorib. agunt, nec calculis sententiam dicunt, nec admurmuratione suffragia ferunt: aut si cuius partis clamor contentior esset, vt non facilè dignoscerent, in duas partes suffragatores transire iubent, vt quæ pars maior esset, animaduerterent. *Belgæ.* Apud quos vsu receptum erat, vt singuli in concionibus baculum ferrent. Belgæ verò contra. nam si quid publico consilio statuendum erat, miro silentio decernunt: si quis autem fremeret aliquo concionante, parte vestis mulctabatur. *Galli & Germani.* Gallis & Germanis, vt in publicis cousultationibus armati conueniant, & quid facto opus sit, decernant, in more fuit: & si tumultuarentur, silentium sacerdotes indicebant. *Tyrii.* Apud Tyrios secus, apud quos si quis cum telo concioni interesset, capite luebat. *Atheniensiũ fatum.* Id tamen Atheniensibus fato datum erat, vt abusi ingenio, si quid publico consilio decernendum foret, in deteriorem partem plerunque statuant, semperque quod in discrimen adducit, consilium sequantur. *Anacharsis dictum.* Quare verbum Anacharsis fuit, sapientes in concionib. sententiam dicere apud Græcos, stultos verò diiudicare. *Persæ.* Persarum verò mos fertur inter epulas, postquam vino incaluerant, haud secus quam reliqui in concionibus concilium habere, & de rebus maximis decernere. *Diuersus ordo rogandi.* Sed tamẽ nõ idem semper ordo

rogandi

rogandi senatus fuit: siquidem modo primus rogabatur, qui princeps lectus erat in senatu à censoribus. Is autem legi debebat princeps senatus, qui ex censoriis viris, qui censuram antea gessissent, antiquior superuiueret: non nunquam consules designati, aut viri consulares æuo maximi, summis honoribus functi sæpè aliqui extra ordinem à consulibus studio & necessitudine ductis, rogabantur primi. Obseruatumque fuit, ne quem citra consularem locum extra ordinem primum consul rogaret. Quem tamen ordinem rogandi sententias Calendis Januariis seruare cœperat, is toto anno perpetim seruabatur. Diuum tamen Augustum sententias de maiore negotio non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt, Germani verò pro ætate & nobilitate in concionibus audiuntur primi, si qua consultatio foret. Rogabant ergò sententiam consules, quique senatui præerant patres, qui consilio aderant: ipsosque dum de re quapiam consultant, dumque differendo altercandoque sententiam dicunt, quicquid è fide sua ducerent, stantes esse oportere: post verò sententiam assidere. In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quod eos esse ociosos, & non præparatis animis designaret. Quod Athenis quoque seruatum meminimus, vt præcone pronunciante in theatro vel curia, stantes singuli decernant, quid suæ opinionis foret. Jus tamen senatori erat, vt rogatus sententiam, perpetua oratione, & quam voluit diu, dicendo diem absumeret: adeò vt nonnullos horis septem, plerosque dies totos concionem in senatu habuisse tradant. In foro autem lege cauebant, vt sex horæ accusatori, reo verò darentur nouem, ne paucioribus clepsydris tempore præscripto præcipitarent causas. Ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ mandarent, nimiumq; in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarunt. Postea Cn. Pompeius quasi frænos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucissimas, neque vltra tres horas perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur: vnaque die ab accusatore & reo perorari iussum: quia multi data opera in serum rem trahebant, tempusque diffundebat, rebus non definitis. Si tamen aliquorum opinioni assentiri vellent, poterant

di senatus. Princeps senatus.

Germani.

Consules & patres quomodo sententiam rogabant.

Sex horæ accusatori, reo autem nouē constitutæ.

Concionis a libello legere

Duæ horæ accusator. tres reo concessæ.

ſua ſponte, quid ſui conſilii ſit, in medium affert non rogatus: aut ſi tacent omnes, ſorte dicere coguntur: quibus in vſu erat, vt in concionem predituri, per literarum elementa ſorte educerentur. Quare Dionyſius proditurus cùm M. ſortitus fuiſſet, futuram ſibi monarchiam cauillatus eſt. *Lycurgi edictum.* Lycurgus verò, cum eſſent adoleſcentes loquaciores, & in conciliis obſtreperent, cauit edicto, vt nemo in foro, nec in publico conſeſſu diceret, niſi rogatus. *Hedui.* Apud Heduos fuit conſtitutum, vt qui in ſenatu ſententiam dicit, ex eadem familia rogare neminem poſſit, quid eſſet ſententiæ & opinionis ſuæ. *Germani.* Proditumque memoriæ eſt, Germanos concilio coacto, ſi quid quod minus placeret, propoſitum eſſet, murmure & fremitu diſſentire, & ſententiam aſpernari: ſi quid verò complacitum fuiſſet, *Macedones* frameas & tela concutere, ſonoque armorum & tripudiis approbare. Macedonum quoque fuit mos, vt in publica *Lacedæmonii.* conſultatione ſi quid improbarent, haſtis ſcuta quatientes obſtreperent, & auerſarentur. Lacedæmonii ſummis clamorib. agunt, nec calculis ſententiam dicunt, nec admurmuratione ſuffragia ferunt: aut ſi cuius partis clamor contentior eſſet, vt non facilè dignoſcerent, in duas partes ſuffragatores tranſire iubent, vt quæ pars maior eſſet, animaduerterent. *Belgæ.* Apud quos vſu receptum erat, vt ſinguli in concionibus baculum ferrent. Belgæ verò contra. nam ſi quid publico conſilio ſtatuendum erat, miro ſilentio decernunt: ſi quis autem fremeret aliquo concionante, parte veſtis mulctabatur. *Galli & Germani.* Gallis & Germanis, vt in publicis conſultationibus armati conueniant, & quid facto opus ſit, decernant, in more fuit: & ſi tumultuarentur, ſilentium ſacerdotes indicebant. *Tyrii.* Apud Tyrios ſecus, apud quos ſi quis cum telo concioni intereſſet, capite luebat. *Athenienſiũ fatum.* Id tamen Athenienſibus fato datum erat, vt abuſi ingenio, ſi quid publico conſilio decernendum foret, in deteriorem partem plerunque ſtatuant, ſemperque quod in diſcrimen adducit, conſilium ſequantur. *Anacharſis dictum.* Quare verbum Anacharſis fuit, ſapientes in concionib. ſententiam dicere apud Græcos, ſtultos verò diiudicare. *Perſæ.* Perſarum verò mos fertur inter epulas, poſtquam vino incaluerant, haud ſecus quam reliqui in concionibus concilium habere, & de *Diuerſus ordo rogandi.* rebus maximis decernere. Sed tamẽ nõ idem ſemper ordo

rogandi

rogandi senatus fuit: siquidem modo primus rogabatur, qui princeps lectus erat in senatu à censoribus. Is autem legi debebat princeps senatus, qui ex censoriis viriis, qui censuram antea gessissent, antiquior superuiueret: non nunquam consules designati, aut viri consulares æuo maximi, summis honoribus functi sæpè aliqui extra ordinem à consulibus studio & necessitudine ductis, rogabantur primi. Obseruatumque fuit, ne quem citra consularem locum extra ordinem primum consul rogaret. Quem tamen ordinem rogandi sententias Calendis Januariis seruare cœperat, is toto anno perpetim seruabatur. Diuum tamen Augustum sententias de maiore negotio non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt, Germani verò pro ætate & nobilitate in concionibus audiuntur primi, si qua consultatio foret. Rogabant ergò sententiam consules, quique senatui præerant patres, qui consilio aderant: ipsosque dum de re quapiam consultant, dumque differendo altercandoque sententiam dicunt, quicquid è fide sua ducerent, stantes esse oportere: post verò sententiam assidere. In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quod eos esse ociosos, & non præparatis animis designaret. Quod Athenis quoque seruatum meminimus, vt præcone pronunciante in theatro vel curia, stantes singuli decernant, quid suæ opinionis foret. Jus tamen senatori erat, vt rogatus sententiam, perpetua oratione, & quam voluit diu, dicendo diem absumeret: adeò vt nonnullos horis septem, plerosque dies totos concionem in senatu habuisse tradant. In foro autem lege cauebant, vt sex horæ accusatori, reo verò darentur nouem, ne paucioribus clepsydris tempore præscripto præcipitarent causas. Ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ mandarent, nimiumq; in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarunt. Postea Cn. Pompeius quasi frænos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucissimas, neque vltra tres horas perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur: vnaque die ab accusatore & reo perorari iussum: quia multi data opera in serum rem trahebant, tempusque diffundebat, rebus non definitis. Si tamen aliquorum opinioni assentiri vellent, poterant

di senatus. Princeps senatus.

Germani.

Consules & patres quomodo sententiam rogabant.

Sex horæ accusatori, reo autem nouẽ constitutæ.

Concionis a libello legere

Duæ horæ accusator. tres reo concessæ.

ſua ſponte, quid ſui conſilii ſit, in medium affert non rogatus: aut ſi tacent omnes, ſorte dicere coguntur: quibus in vſu erat, vt in concionem prodituri, per literarum elementa ſorte educerentur. Quare Dionyſius proditurus cùm M. ſortitus fuiſſet, futuram ſibi monarchiam cauillatus eſt. Lycurgus verò, cum eſſent adoleſcentes loquaciores, & in conciliis obſtreperent, cauit edicto, vt nemo in foro, nec in publico conſeſſu diceret, niſi rogatus. Apud Heduos fuit conſtitutum, vt qui in ſenatu ſententiam dicit, ex eadem familia rogare neminem poſſit, quid eſſet ſententiæ & opinionis ſuæ. Proditumque memoriæ eſt, Germanos concilio coacto, ſi quid quod minus placeret, propoſitum eſſet, murmure & fremitu diſſentire, & ſententiam aſpernari: ſi quid verò complacitum fuiſſet, frameas & tela concutere, ſonoque armorum & tripudiis approbare. Macedonum quoque fuit mos, vt in publica conſultatione ſi quid improbarent, haſtis ſcuta quatientes obſtreperent, & auerſarentur. Lacedæmonii ſummis clamorib. agunt, nec calculis ſententiam dicunt, nec admurmuratione ſuffragia ferunt: aut ſi cuius partis clamor contentior eſſet, vt non facilè dignoſcerent, in duas partes ſuffragatores tranſire iubent, vt quæ pars maior eſſet, animaduerterent. Apud quos vſu receptum erat, vt ſinguli in concionibus baculum ferrent. Belgæ verò contra. nam ſi quid publico conſilio ſtatuendum erat, miro ſilentio decernunt: ſi quis autem fremeret aliquo concionante, parte veſtis mulctabatur. Gallis & Germanis, vt in publicis conſultationibus armati conueniant, & quid facto opus ſit, decernant, in more fuit: & ſi tumultuarentur, ſilentium ſacerdotes indicebant. Apud Tyrios ſecus, apud quos ſi quis cum telo concioni intereſſet, capite luebat. Id tamen Athenienſibus fato datum erat, vt abuſi ingenio, ſi quid publico conſilio decernendum foret, in deteriorem partem plerunque ſtatuant, ſemperque quod in diſcrimen adducit, conſilium ſequantur. Quare verbum Anacharſis fuit, ſapientes in concionib. ſententiam dicere apud Græcos, ſtultos verò diiudicare. Perſarum verò mos fertur inter epulas, poſtquam vino incaluerant, haud ſecus quam reliqui in concionibus, concilium habere, & de rebus maximis decernere. Sed tamẽ nõ idem ſemper ordo

Lycurgi edictum. *Hedui.* *Germani.* *Macedones* *Lacedemonii.* *Belgæ.* *Galli & Germani.* *Tyrii.* *Athenienſiũ fatum.* *Anacharſis dictum.* *Perſæ.* *Diuerſus ordo rogan-*

rogandi

rogandi senatus fuit: siquidem modo primus rogabatur, qui princeps lectus erat in senatu à censoribus. Is autem legi debebat princeps senatus, qui ex censoriis viris, qui censuram antea gessissent, antiquior superuiueret: non nunquam consules designati, aut viri consulares æuo maximi, summis honoribus functi sæpè aliqui extra ordinem à consulibus studio & necessitudine ductis, rogabantur primi. Obseruatumque fuit, ne quem citra consularem locum extra ordinem primum consul rogaret. Quem tamen ordinem rogandi sententias Calendis Januariis seruare cœperat, is toto anno perpetim seruabatur. Diuum tamen Augustum sententias de maiore negotio non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt, Germani verò pro ætate & nobilitate in concionibus audiuntur primi, si qua consultatio foret. Rogabant ergò sententiam consules, quique senatui præerant patres, qui consilio aderant: ipsosque dum de re quapiam consultant, dumque differendo altercandoque sententiam dicunt, quicquid è fide sua ducerent, stantes esse oportere: post verò sententiam assidere. In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quod eos esse ociosos, & non præparatis animis designaret. Quod Athenis quoque seruatum meminimus, vt præcone pronunciante in theatro vel curia, stantes singuli decernant, quid suæ opinionis foret. Jus tamen senatori erat, vt rogatus sententiam, perpetua oratione, & quam voluit diu, dicendo diem absumeret: adeò vt nonnullos horis septem, plerosque dies totos concionem in senatu habuisse tradant. In foro autem lege cauebant, vt sex horæ accusatori, reo verò darentur nouem, ne paucioribus clepsydris tempore præscripto præcipitarent causas. Ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ mandarent, nimiumq; in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarunt. Postea Cn. Pompeius quasi frænos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucissimas, neque vltra tres horas perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur: vnaque die ab accusatore & reo perorari iussum: quia multi data opera in serum rem trahebant, tempusque diffundebat, rebus non definitis. Si tamen aliquorum opinioni assentiri vellent, poterant

di senatus. Princeps senatus.

Germani.

Consules & patres quomodo sententiam rogabant.

Sex horæ accusatori, reo autem nouē constitutæ.

Concionis a libello lectæ.

Duæ horæ accusator. tres reo concessæ.

enim quia prætor aut quæstor fuerat, ideò in senatum admitti, aut publici concilii particeps fieri poterat: neque is senator, cui abrogatum imperium fuisset. Siquidem L. Cassius tribunus pleb. C. Mario & L. Flacco Coss. legem tulit, vt quem populus damnasset, is de gradu deiectus, ius in senatum veniendi, aut suffragandi non haberet. Senatores quoque qui honoribus functi essent, quique curules gesserant magistratus, curuli sella in senatum & curiam vehi, & cum sceptris, si duces aut viri consulares fuissent: qui verò non gessissent, pedibus ire in curiam, & quod videbatur è repub. censere, & ideò pedarios nuncupati perspectum est: qui tametsi in senatu deesse nō solerent, cum de triumphis aut supplicationibus agitur, tamen si cùm senatus cogendus foret, ad consulis edictum non conuenirent, aut contumacius parerent, pignoribus & mulcta plectebantur. Si qui tamē senatores quintum & sexagesimum annum ætatis excessissent, eos cogi inuitos, aut contumaces pignore vel pecunia plecti non decebat. Senatori enim sexagenario ad eam ætatem in senatum non venisse, nulli fraudi fuit: semper tamen in senatum frequentem venisse, & fortem sententiam dixisse, boni senatoris est habitum. Fertur verò Cato maior, tametsi annis grauior esset, cum in eo vigeret vis ingenii consiliique, nulla re nulloque negotio adduci potuisse, vt in frequentem senatum venire moraretur: sicut de Nicia ferebatur, qui assiduus semper in Atheniensium senatu erat. Tametsi senatores plerunque in senaculo stationem habere, & inde citato gradu, non expectato edicto, in curiam ire solitos legamus, Sed animaduertendum, non cuicumque conuocandi senatus, vel consultum faciendi, ius potestatemque fuisse, quia solis magistratibus, qui vocationem prehensionemque habebant, vt dictatori, consuli & prætori, aut trib. pleb. tribunoque militari, vel vrbis præfecto, aut interregi, conuocandi senatus ius potestasque fuit. Priuatis enim hominibus aduocandi senatum facultas non dabatur. Neque in loco prophano senatores conuenire ad consultandum, sed in loco augusto & sacro, & vbi deorum templa essent. Neque ante lucem vel post occasum diei factum senatusconsultum, valere aut ratum esse liquet. Debereque prius

L. Cassii lex.

Pedarii senatores.

Senator sexagenarius onere reip. exemptus.

Cato maior.

Nicias.

Senaculum.

Qui senatū conuocabāt.

Vbi senatus haberetur, & quando.

prius auspicari, & ab ingressu hostias immolari apud aram illius diei, in cuius templo conuenirent: quorum exta tribunis ærariis venire mos erat: vel sicut Augustus censuit, thure & mero supplicare, vt rite senatusconsultum fiat, exemplo Atheniensium, qui omnibus publicis consiliis mantes sacerdotes, qui sacra facerent, adhibebant: & Lacedæmoniorum, qui senatui semper augurem adesse voluere. Senatusq; consultum vel per singulorum sententias exquisitas, & per calculos coniectos in vrnas, quum de quoquo negotio, quid quisq; sentit, consulitur, & suo loco rogatus sententiam dicit, aut quum verbo assentitur, fieri adnotatum est. Et in perrogandis sententiis, post relationem consulis, deberi à consulari gradu incipi, & principem in senatu aut consulem designatum prius, deinde reliquos rogari: Nonnunquam obseruatum est, vt ex consularib. æuo maximi rogarentur primi, deinde inferiores: iuuenes verò vix rogari, quasi pudor esset iuuenem sene sapientiorem videri. Et si certaretur sententiis, nec satis liqueret, tunc vel differri consultationem, vel si duæ senatum distinerēt sententiæ, cum aliud alii censeant, id quod senatus maxima pars decerneret, ratum fieri, aut si non probaretur, sententiam diuidi: hoc erat, vt si plures causæ in disquisitionem venirent, vt de singulis referatur, postulare: & quod in parte placeret, id sequi: vel per discessionem, tunc cùm vnius exquisito voto, cæterum qui in suffragium ituri erāt in illius sententiam pedib. irent, vel si manu porrigerent, aut cum de scripto sententiam dicerent. In quo id fuit traditum, vt diuinis rebus prius, & de Rep. infinite, aut singulis rebus finite, ad senatum referatur, si quid publici priuatique negotii foret statuendum. Nonnunquam licuit senatori, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulare, vt extra ordinem de Republica dicere liceret. Apud Athenienses verò in frequenti senatu pro cuiusque ætate sententiæ rogabantur. Regibus autem Lacedæmoniorum binos calculos ponendi, cùm sententiam dicunt in senatu, facultas erat, tertium verò, si quid pro se decerni vellent. Græcis & plerisque gentibus fabis suffragia dabantur: Syracusanis nemo sententiam dicit rogatus, sed vt quisque ætate & honore anteit, ita sua

Auspicato. *Atheniēses.* *Lacedæmonii Senatusconsultum.* *Vbi sententiis certaretur.* *Diuidere sententiam.* *Per discessionem.* *Athenien. Regi Lacedæmonii. Calculis. Fabis.* *Mores rogādi sententiā apud diuersos.*

rogandi senatus fuit: siquidem modo primus rogabatur, qui princeps lectus erat in senatu à censoribus. Is autem legi debebat princeps senatus, qui ex censoriis viris, qui censuram antea gessissent, antiquior superuiueret: non nunquam consules designati, aut viri consulares æuo maximi, summis honoribus functi sæpè aliqui extra ordinem à consulibus studio & necessitudine ductis, rogabantur primi. Obseruatumque fuit, ne quem citra consularem locum extra ordinem primum consul rogaret. Quem tamen ordinem rogandi sententias Calendis Januariis seruare cœperat, is toto anno perpetim seruabatur. Diuum tamen Augustum sententias de maiore negotio non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt, Germani verò pro ætate & nobilitate in concionibus audiuntur primi, si qua consultatio foret. Rogabant ergò sententiam consules, quique senatui præerant patres, qui consilio aderant: ipsosque dum de re quapiam consultant, dumque differendo altercandoque sententiam dicunt, quicquid è fide sua ducerent, stantes esse oportere: post verò sententiam assidere. In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quod eos esse ociosos, & non præparatis animis designaret. Quod Athenis quoque seruatum meminimus, vt præcone pronunciante in theatro vel curia, stantes singuli decernant, quid suæ opinionis foret. Jus tamen senatori erat, vt rogatus sententiam, perpetua oratione, & quam voluit diu, dicendo diem absumeret: adeò vt nonnullos horis septem, plerosque dies totos concionem in senatu habuisse tradant. In foro autem lege cauebant, vt sex horæ accusatori, reo verò darentur nouem, ne paucioribus clepsydris tempore præscripto præcipitarent causas. Ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ mandarent, nimiumq; in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarunt. Postea Cn. Pompeius quasi frænos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucissimas, neque vltra tres horas perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur: vnaque die ab accusatore & reo perorari iussum: quia multi data opera in serum rem trahebant, tempusque diffundebat, rebus non definitis. Si tamen aliquorum opinioni assentiri vellent, poterant

di senatus. Princeps senatus.

Germani.

Consules & patres quomodo sententiam rogabant.

Sex horæ accusatori, reo autem nouẽ constitutæ.

Concionis a libello leges.

Duæ horæ accusator. tres reo concessæ.

etiam sedentes, illi opinioni, cui visum erat studio & voluntate accedere. Jus tamen fuit senatori à sententia, quam semel dixerat, si probabile quid contra afferretur, deduci: aut si ambigua foret, nec facilis explicatu, illam interpretari. Id tamen notatum est, parum fuisse, in senatu breuiter censere, & rectè sentire: nisi facundè sententiam tueretur, & argumentis firmaret. Post omnes verò rogari, & nouissimum dicere sententiam, ignominiæ loco est habitum. In qua re succurrit annotare, quod literis proditum est, Marcum Perpennam, & Lucium Volusium Saturninum, omnibus quos in senatu sententiam rogauerant, superstites fuisse. Cumque antea senatusconsulta pro voluntate consulum supprimerentur, vel enuuciarentur, postea à Lucio Valerio & Marco Horatio consulibus statutum fuit, vt amplissimi ordinis decreta ad ædem Cereris ab ædilibus deferrentur, demum, vt in ærarium deponerentur. Quod etiam Augustus cauit, ne senatus acta publicarentur, neve magistratus deposito honore statim in prouincias mitterentur. Ex his tamen quædam fuere tacita senatusconsulta, quæ palàm enunciare non licebat, quæ in sanctiore sinatu & concilio arcano, tanquam in recessu semoto, seruabantur: quibus decernendis neque scribæ, neque serui publici intererant, ne communicatio consilii foret, cauebaturque, ne quis enunciaret. Apud Carthaginenses verò, triginta senatorum principes sanctiori concilio & arcanis negociis præpositi erant, quæ tanquam cœleste arcanum, dici non potest, quam alto silentio obtegerentur. Qui etiam sanctior senatus Athenis fuisse proditur, sine cuius consilio aliquid grauius decerni, aut ferri ad populum, Solonis lege vetabatur. Syracusani autem sanctiorē senatum non habebant, sed si quid arduum & perdifficile imminebat, solius Timoleonis summi ducis velut sancto arcanoque concilio, iudicio decernebant. Ætolis Apolecti sanctissimum & arcanarum rerum fuere concilium: quorum consultatione, si quod instaret periculum, decerni oportebat. Cæsarum verò temporibus, decreta senatus, quæ ad principem pertinerent, non arcano senatui, sed libris elephantinis mandabantur: qui summa cura in Vlpia bibliotheca, vt essent perpetuo monumento seruabantur. Quæ quidem

Sedentes aliorum opinioni assentiebantur. *Senatoris ius.* *Nouissimum sententiam dicere.* *Senatusconsulta in ærarium deposita.* *Tacita senatusconsulta.* *Sanctius concilium.* *Sanctior senatus.* *Solonis lex.* *Apolecti.* *Decreta senatus ad principem pertinentia.*

dem arcana patrum consilia quanto silentio obtegerentur, illud argumento est, quod Q. Fabius Maximus, cùm de tertio Punico bello, quod in arcano consilio decretum erat, Crasso in itinere obnunciasset, à senatu grauiter increpitus & conuiciis affectus fuit. Alia verò consulta, quæ tacita non erant, postquam maturè statuta fuerant, de concilii sententia in concione, quæ pro vestibulo curiæ obseruabatur, recitari & publicè edi poterant. Erant igitur senatoris insignia, tunica & purpura & laticlauus, ius spectandi in orchestra, & epulandi publicè, tam in epulo Iouis in Capitolio, quàm ludorum causa. Qui quidem laticlauus propria vestis senatoris erat, qua senatus dignitas & amplissimus ordo notabatur. Nonnunquam senatoribus vti penulis, quanquam tenuissimo cultu forent, indultum fuit: quippe Alexander Seuerus Imperator, vt senatores ingrauescente ætate, frigoris causa penulis vti possent, priuilegio indulsit: sæpiusque aliis insignibus vti licere datum est. Nam Caio Duillio, qui nauali prælio Carthaginensium classem fudit, præter curulem sellam, vt quoties à cœna rediret, funale præferretur, & tibicen præcineret, concessum fuit. Et Marco Valerio Volesi filio, quòd Sabinos fudit fugauitque, & castris exuit, locum in circo ad spectandum cum sella curuli sibi posterisque permissum nouimus. Lucio quoque Metello, qui oculis orbam senectutem egit, vt quoties in senatum iret, curru veheretur, fuit pro munere datum. Nonnunquam antiquior sententiæ dicendæ locus, toga prætexta, sella curulis, ius imaginis, in memoriam posteritatis, & in veste purpurea spectandi, pro magnis officiis in Rempublicam senatoribus munera data sunt. Tantæque dignitatis fuere sequutis temporibus, vt in oppidis per loca & conuentus vmbraculis vterentur, indultum sit. Mox sequuti Cæsares, cùm ordinem amplissimis honoribus honestarunt, præcipue Alexander Seuerus, vt dignitas conspectior fieret, argentatis rhedis carrucisque senatori vti permisit: vtque sanctior reuerentiorque ordo putaretur, ex senatoribus illos, qui principali dignitate insignes forent, in ordinem patriciatus, quæ maior ampliorque dignitas habetur, multos adsciuit & prouexit. Sed hoc post multas ætates nouissimo inuento.

Senatusconsulta non tacita.

Insignia senatoru & vestes.

Laticlauus.

Penula.

Insignia alia atq; alia cõcessa benè de repub. meritis.

Umbracula senatorum.

Argentata rhedæ & carrucæ.

Ordo patriciatus.

Mulieres senatum adire vetabãtur. *Senaculum mulierum.* *Mesa sedit in senatu.*

Fuitque lege sancitum, ne mulieres cuiusuis negotii causa, senatum aut curiam adirent, nisi quod Heliogabalus senaculum mulierum in colle Quirinali constituit primus: qui præter mores institutaque maiorum, vt in ordine senatorio mater admitteretur à senatu, peruicit: sicut de Mesa Varia eiusdem Heliogabali auia, proditum est: cui tributum ferunt, vt fœmina in senatu sederet, patres consuleret, & sententiam diceret, cæteraque senatoris munia obiret. *Artemisia.* Quod de Xerxe authores tradunt, qui in arcano concilio cum delectos Persarum proceres consuleret, Artemisiam sæpe ad consultandum accersiuit, cuius sententiam sequutus fuit. *Agrippina.* Antea verò Claudii & Neronis tempore, cum non pro dignitate videretur Agrippinam patrum consulationibus admitti, decreuere patres, vt à tergo abditis foribus staret, velo discreta, quód visum arceret, aditum admitteret. *Lacedæmonii & Germani fœminas conciliis admittunt.* Lacedæmoniis verò mulieres adhibere publicis conciliis, illasque frequenti curia in exequendis negotiis socias assumere vsus erat: apud quos fœminarum arbitrio decernuntur multa. Idem apud Germanos, vt vbi plurimum negotii sit, fœminarum consiliis regantur: quarum plerasque vt deas colunt. Neque omittendum quod de Troglodytis traditur, quib. tanti exempli *Troglodytæ.* fuere mulieres, vt in conflictu bellorum, matronarum intercursu infestas acies dirimant: adeò vt ipsis intercedentibus præliari ducerent nefas. *Germani.* Quod etiam apud Germanos frequens fuit, vt illorum fœminæ, quas plurimas in castris habebant, labentem sæpè aciem restituant, aut infestissimos animos concilient. *Celtæ & Galli.* Celtæ verò & Galli non solùm mulieres conciliis admittunt, sed quicquid est contentionis, fœminarum iudicio decernunt: ita vt intestina sæpè oõia illatum interuentu sedasse ferantur. Proditumque memoriæ est, in fœdere cum Hannibale & Gallis icto caueri, vt societas staret eo iure, quòd si Carthaginensis aliquod admissum [pateretur à Gallis, eius rei iudicium *Gallicæ mulieres iudices.* penes Gallicas mulieres foret: si verò Gallus à Carthaginensi], penes magistratum Carthaginensem cognitio esset. *Pueri in senatu.* Vtque pueri prætextati cum parentibus senatoribus, boni exempli causa in senatum ventitarent: quod post Papyrium prætextatum, ne quis in senatu gesta enunciaret, longo exinde tempore fieri desitum est. Neq; illud

illud prætereundum, memoriæ datum fuisse, legatis exterisque gentibus in senatum admissis, Romanos consules nisi Latinè responsa dare consuesse. Quibus admissis, more tradito à patribus, potestatem si quid vellent, senatus faciebat. Græci verò concilio indicto per præcones, siquis quid peteret, enunciabant: sicut Atrebates & Bellouaci, tubarum cantu concilium aduocabant. Siquid vero proprio sermone loqui vellent, his in senatum admissis, interpretes dabantur: per quos quæ opus erant proponebant, per eosdemque consulta senatus & responsa accipiebant. Et tametsi Molo rhetor in senatu Græcè declamasse dicatur drimus, Tiberius tamen adeò Græcum sermonem osum habuit, vt in senatu nescio quid Græcè prolaturus, veniam petierit. Et Claudius Cæsar, Græcæ prouinciæ principem, quòd Latinè nesciret, albo iudicum erasit & peregrinatum misit. inualuitque mos, vt mense Februario vsque ad calendas Mart. per consules designatos, senatus legatorum audiendis postulatis, & sociorum querimoniis quotidie detur, ne tædio, aut longa expectatione & mora frustrarentur: quæ quidem decreta senatus in prouincias quisque suas cum singulis actis referebant. Illud quoque satis constat, censum senatorium ad nummos octingentorum millium olim fuisse, quem Cæsar Augustus & sequuti principes ad duodecies centies sestertiûm auxerunt: & ne quis eorum inops aut egens foret: illos largo viatico & magnis muneribus prosecuti sunt. Tiberius vero præterquam quòd censum senatorium iuuit, & honestam paupertatem innocentium subleuauit, prodigos tamen & egentissimos], vel senatu mouit, aut loco cedere coegit. Fertur tamen Claudius laudasse illos, qui ob rei familiaris angustiam senatorio ordini sponte cessissent. Et Nero senatoribus qui tenui re familiari essent, annua salaria statuisse: & Marcus Antoninus Philosophus, vt senatores peregrini quartam bonorum & fortunarum saltem in Italia possiderent, lege sanxisse. Quotiesque ambo consules adessent, senatum vnius iussu conuocari non licuisse: quodque comitialibus diebus ex lege Pupia, aut tetris & nefastis, seu cum tonuisset, aut ventorum procellæ tempestatesve fuissent, senatum haberi non decebat. His tamen comitialibus qui Quirina-

Respōsa Latinè dabantur legatis.
Atrebates.
Bellouaci.

Græcus sermo Romanis inuisus.

Census senatorius.

Antonini philosophi lex.

Quando senatum non habere decebat lege Pupia.

quum Fauno sacra facerent, clamore pastorum excitos, quorum oues abactæ erant, in latrones præda onustos incurrisse nudos, prædamque detraxisse: qua postquam potiti sunt, sacra instituisse, vt nudi iuuenes, incincti pellibus, per ludum & lasciuiam currerent: ex quibus alii Fauiani, nonnulli Quintiliani dicti. Quod sacrum expiationis causa iuuentum, ad inferos pertinere, argumento est, quod mense Februario, hoc est xv. cal. Martias, quo populus purgatur, & inferorum placantur manes, hoc sacrum celebrari tradunt: quodque Iunoni Februatæ tunc sacra fiant, cuius feriæ Lupercalia sunt: in quo licet antea adolescentes passim currerent, postea Augustus Octauius, dum pudori consultum voluit, ne imberbes cursitarent, decreto sanciuit. In eo quoque capræ immolantur candidæ, quæ solennis victima in Lupercalibus habetur: quibus immolatis, viri honesto loco nati, quos Lupercos dicunt, duo ibi sisterent, quorum frontes & ora cultro sanguine hostiarum infuso, inuicem intingerent: mox lana lacte madida sanguinem detergerent, quibus de more in risum effusis, dum cachinnat, tergora in lora inciderent, nudique & vncti, amicti & caprina pelle, in orbem discurrerent vultu hilari vsque ad ineptias, obuiamque turbam eisdem loris impeterent: quare crepi dicti. Obseruatumque vt à ficu Ruminali, vbi Romulus & Remus expositi fuerant, cursum inceptarent, concitoque gradu per vrbem vaderent: quibus mulieres occurrere, & palmas feriendas præbere assuerunt, fœcunditatem & partus facilitatem propterea sibi dari arbitratæ. Quod sacrum in Palatino monte, vbi Panos templum fuit, colebatur: cuius simulachrum caprina facie, rubro colore, hirtis cornibus, pectore sideribus radiante, infima sui patre hispida, & caprino pede fuit: altera manu fistulam tenens, altera pedum incuruum. In cuius etiam sacris canem immolari tradunt: quippe Pan magnum & sanctissimum habebatur numen. Ægyptiis enim ex octo diis habetur maximus: qui & Iouis simulachrum arietis facie effinxere. Mendesii Pana summis percolunt honoribus, adeo vt hircum pro deo colant, mulieresque cum hircis coire dicantur: caprariique maximo in honore sint. Apud Thebanos arietes tanti fuere, vt non mactarentur, sed essent sacrosancti, Arcades

Lupercalia ad inferos pertinent.

Cæremonia Lupercaliū.

Luperci.

Crepi luperci.

Panos simulacrum.

Panos numē maximum.

Iouis simulacrum.

Pani & Ioui Lycæo stata die, humana victima sacrificant: in cuius templo vmbras non cadere, opinio fuit. Athenienses annuis hostiis & ardenti candelabro litant. In Parthenio monte Panos delubrum erat, vbi locus nomine Aula omnibus animalibus velut asylum, quem leones & lupi, dum feras insectantur, adire non audent, sed protinus subsistunt & feras relinquunt. Sicut in Dianæ Ætoliæ luco in Veneris, fabulantur, canes dum feras insequuntur, vbi ad lucum confugerint, ab insectatione quiescere. Idem in montibus, quos Græci Mænalos vocant, Aristoteles prodit: ad quos vbi feræ à canibus impetuntur, tanquam in tutissimam arcem se recipiunt: ipsique vltra præscriptum, progredi non audent. Quod de Bœotiis perdicibus memoriæ proditum est, vt præscriptum finem & quasi metas habeant in aere, vltra quas meare non possunt. Mirumque euenire in Pedasia regione Cariæ, vt quum Ioui Lycæo stata die sacrificetur, capram è Pedaso sua sponte ad sacrificii locum venire & se immolandam præbere dicant. Romanis vero præter alios deos fuit Veiouis simulacrum, quem dixere Apollinem, cuius caput ornatur cornibus, sagittasque manu tenet, iuxta quem aries iacet: sicut imago Apollinis Smynthei, premens murem effingitur. Atque in Ægypto in templo Vulcani, eius simulacrum cum mure apprehenso conspicitur: propterea quod Arabes quum regionem inuasissent, Vulcanus magnam vim murium effudisse, arcusque & habenas corrodi fecisse, atque ita hostes fugasse dicitur. Fauno quoque capram immolari nouimus, quanuis semideo: cuius ædes vna ad forum olitorium, altera ad Tyberis ripam Iouis & Fauni. Veiouis templum inter duos lucos erat, Capitolium & Palatium. Præter quæ fuit sospita Iuno Lauini, cuius simulacrum caprina pelle velatur annis singulis. Sed quia de imaginibus sermo est, non omittendum id quod à Tyriis obseruatum legimus, vt deorum simulacris vincula annectant, ne euocarentur & abirent, quum eos hostili carmine euocatos, abituros timerent. Romani quoque Saturni effigiem toto anno vinctam laneo vinculo habuere, festis solum diebus Saturnaliorum vinculis exoluentes. Ægyptii quum Osirim, quem Solem, & maximum deorum nuncupant, effingere contendunt, sceptrum in cuius

Aula animalium asylum. *Dianæ Ætoliæ lucus.* *Mænali.* *Bœotiæ perdices.* *Veiouis simulacrum.* *Apollinis.* *Veiouis tēplum.* *Iuno sospita.* *Simulacris deorū vincula annexa.* *Saturni effigies.* *Osiridis.*

cuius summo oculi species inerat, effinxerunt: Serapidi vero modium apponunt supra caput. Persæ figurant Solem leonis rictu, cum tiara vtraque manu cornua prementе. Indi gryphos iungunt Solis quadrigæ. Phœnicibus Solis simulacrum lapis est niger, ab imo rotundus, tenuatur in cuneum. Apud Pæones discus breuis longo ligno appositus pro Sole colebatur. In Attica Apollo verticosus exurgit in pyramidem. Isis vero apud Sueuos in modum liburnæ. Et Iupiter Labradæus cum securi, sicut Terræ simulacrum cum claui. Paphia quoque Venus fuit non humana effigie, sed informi, latiore initio, metæ in modum fastigiata. Elei Venerem hirco insidentem, altero pede testudinem premente, effinxere. Et Pygalienses Cererem habitu mulieris in petra iacentis, capite & iuba equina, tunica vero demissa. Apud Celtas Hercules fuit cognomento ὄγκι⊕, imagine decrepiti senis, capite incompto, pelle rugosa, dextra clauam tenens, sinistra protentum arcum, multos mortales catenis vinctos ducens: quibus altissima quercus erat Iouis signum, sicut Palladis Atticæ, & Cereris Farræ, informe signum. In Cypro Venus barbata, virili specie, & habitu muliebri: apud Thussas in Ægypto, cum cornibus bubulis effingebatur. Fuitque apud Ascalon Syriæ Decreta dea facie hominis, cuius postrema desinebant in piscem. Mercurii imago Græcis fertur quadrato statu, capite solum effícto, tali specie pluribus figuratis, quos pro immortali gloria magnis sæpe ducibus dicabant. Eratque opinio Pythagoræ, non ex omni ligno exculpi Mercurios decere. Hammonis vero effigies vmbilico similis habetur. Et apud Arabes lapis tetragonus pro deo. Olympii autem Iouis in Attica os ex ebore auroque constat: reliquum corpus ex luto & gypso, supra cuius caput Horæ & Parcæ visuntur. Sic Mineruæ Trenalis os erat ligneum, manus & pedes marmorea. Matris deum simulacrum, nec qua sit materia aut specie nec à quo artifice, noscebatur. Boni euentus species erat pauperis habitu, dextra pateram, sinistra spicam tenens. Diuitiarum vero deus Spartæ, & cæci & iacentis facie colebatur. Iustitia apud Ægyptios fuit sine capite. Osiris vero canino. Dionysii forma vna barbati, altera cornuti, tertia adolescentis visebatur. Mirumque prodi de Mem-

Serapidis. Solis. Isidis Iouis Labradæi. Terræ. Paphiæ Veneris. Herculis apud Celtas. Veneris in Cypro. Decretæ. Mercurii. Hammonis. Dei apud Arabes. Olympii Iouis. Mineruæ Trenalis. Matris deū. Boni euētus. Pluti. Iustitiæ. Osiridis. Dionysii.

Memnonis. nonis statua, vt quum matutino solis radio illustratus, æris tinnitum & speciem loquentis præbeat: sicut de Serapidis simulachro in Ægypto, templo ita extructo, vt exoriens Sol os & labra illustraret. Nec prætereundum, quod Æthiopibus in vsum venit, vt deorum simulacra minio illinirent, illa pro maiestate numinum sanctiora & augustiora arbitrati: apud Ægyptios & Phœnices, vt singulis diis singulas alas adderent: Saturno vero quatuor, duas protentas, duas vero remissas, & oculos quatuor, vt signarent ipsum dormientem vigilare & vigilantem dormire consuesse. Quodque Athenienses, si quem athletarum victorem designabant, statuam illi obnoxo genu cum scuto, porrecta hasta impetum excipere effinxerunt: pro eo quod Chabrias milites Agesilai hoc statu impetum excipere docuit, & victor. Fertur Licinius in Alabandæos facetissime cauillatus, quod statuæ, quæ erant in balneis, essent habitu iura dantium & causas agentium: quæ vero in foro, omnes discos teneretur. Illud quoque non in postremis fuerit, Rhodi supra septingenta tria millia signorum, nec pauciora Athethenis, Delphis, atque Olympiæ fuisse, Romæ vero tantum statuarum, vt alter populus lapideus videretur.

Serapidis. *Alæ diis addita.* *Saturni.* *Athletarum victorum.* *Alabandæi*

Quæ vitia ex loci natura aut cæli climate quibusdam gentibus ita innata sint, vt illa habeant propria & perpetua.

CAPVT XIII.

L. Parthenopæus. LVCIVS Parthenopæus, delitiæ, amor & decus nostrum, ingenio fuit homo eleganti, sermoneque perquam docto & exculto, vultu hilari & festiuo, præditus omni vrbanitate, & omni sale: sed cultu corporis inuenusto, vesteque humili & inhonesta, adeoque omnium rerum hominumque contemptor, vt summæ nobilitatis viros ne congressu quidem suo dignaretur: & nisi literatos, quos toto pectore fouebat, reliquos flocci penderet & nihili duceret: denique nulli obnoxius, liber & suo arbitratu viuebat. Is dum Neapoli essemus doctis iuuenibus comitatus ad nos ventitabat: congressuque hominis eloquentissimi & mihi amicissimi fruebamur totos fere dies. Dumque, vt fit, diuersarum gentium mores

res apud nos scitè subtiliterque pensitarent, memini ipsum dicere solere, quod sicut quædam regiones sunt, quæ acuta ingenia & solertia gignant, vt quibus est aer purus & tenuis, velut Athenis: aliæ, quæ retusa & hebetiora, vt quibus crassus & pinguis, sicut Thebis: ita ex cœli rigore vel clementia, nonnunquam ex siderum statu vel influxu, virtutes vitiaque gentibus innasci, quæ ingenita adeo loci incolas afficiunt, itaque corporibus animisque insident, vt illa habeant propria & perpetua. Siquidem Campani super- *Campani.* bi natura, & bonitate agrorum, ex mitissimo cœlo & affluenti copia voluptatum terrestrium maritimarumque rerum, semper habiti sunt. Domicilium enim Superbiæ *Argiui & Brutii.* (vt Cicero inquit) penes Campanos fuit. Argiui & Brutii ex more insito genti, latrones. Illorum nanque ingenia la- *Rhegini.* trociniis læta sunt, & rapinis gaudent. Rhegini pauidi & *Itali.* formidolosi. Itali nobilitate præstant, & regali quadam *Galli.* magnificentia lauti & magni sunt. Galli super insitam genti vanitatem, mobiles & stolidi, contentionis auidi, consiliisque capiendis non ratione, sed impetu feruntur: tamen religioni deditos esse, haud dubium est. Hispani *Hispani.* iactabundi, duri & parci, abactoresque acerrimi, ad inediam laboresque, atque ad mortem parati. Græci licet in- *Græci.* genio & facundia præstent, eo tamen nationis vitio (vnde Græca fides in prouerbium venit) assentatores, leues atque infideles esse manifestum est. Cappadoces, Cilices & *Cappadoces* Cretenses, suopte ingenio fraudulenti & mendaces: quip- *Cilices.* pe promissi fidem fallunt: & periurio se adstringunt: in *Cretenses.* quorum notam Græcum illud est, Τρία κάππα κάκιστα. *Aphri.* Aphri subdoli & mendaces: cùm enim multum classe rebusque maritimis valeant, vsu & commercio multarum gentium ad fallendum proni & solertes sunt. Apud eos enim frequenter mercatores ventitant, & studio quæstus, quæ vsui sunt, merces important. Numidæ verò *Numidæ.* leuissimæ fidei ingenia. Chii petulantissimi. Nam cùm *Chii.* tribunal Ephororum fœdassent ob petulantiam, qua na- *Galatæ.* turæ vitio laborant, ab Ephoris impune tulere. Gala- *Syri.* tæ minaces, Syri cupidi & auari, præter modum rerum appetentes, gens inquieta, auidaque in nouas res. Ale- *Alexădrini. Indi.* xandrini derisores & dicaces, Indi & Persæ ociosi, neque

que enim ab re proditum est, ocium fratrem esse libertatis. Quod de Ætolis quoque traditur, qui nullius imperio paruerunt. Hi enim cùm perpetuò liberi sint, in ocio degunt. Contrà verò Lydos & Phryges, quum regibus seruiant, negociis intentos esse & laboriosos. Emporitani imbelles & barbati, Ætoli & Locrenses fædifragi, Druidæ religiosi & malefici, supra quàm dici potest: nam dedita superstitionibus gens, in sacris hominem immolant, & cruore captiuorum adolent aras: viscumque & alia dictu nefanda pro numinibus colunt. Fuere enim Druidæ gens Gallica in Belgis, apud Gallos præ omnibus sacri. Sicut enim apud Persas magi, in Græcia philosophi, in Babylonia Chaldæi, apud Indos Brachmanes, in Æthiopia gymnosophistæ, apud Scythas Agrippei, Abii & Calui, in Ægypto Heliopolitani, apud Hyperboreos Atymphæi atque in Hispania Turdetani, sacri habentur: sic apud Gallos Druidæ magno in precio sunt, & diuinis prope laudibus celebrati. Emporitani autem in ora minoris Syrtis, iuxta Aphros Numidasque degunt, agri vberis & fertilis: soli Germani vero & Cimbri, duri & laboriosi: latrociniis tamen & rapinis, quarum nullam infamiam putant, à pueritia dediti. Quare Cimbros Germani prædones vocant, quorum vires ad impetum validæ sunt, sed momento temporis dilabuntur. Cordiri & immanesq́, horridis ingeniis: quippe qui ipsas belluas crudelitate vincant, truci ore ingenitam immanitatem præferentes. Scythæ quoque rapidi & feroces, & dira feritate grassantes, suis tamen rebus contenti, nihil alienum appetentes; apud quos nihil est furto grauius. Asiani, Iones, Abydemi, Medi, Arabes, Tarentini & Galatæ, molles & effœminati, eneruatis animis, ad inertiam nequitiamque parati, omnibus imbuti delinimentis, in gymnasiis & turpibus amoribus exerciti. Illecebræ enim luxuriæ ad extinguendum vigorem animis, apud eos sunt. Addebat etiam Siculos vafro & monstrifico ingenio, & Astos supra Byzantium dolosos maxime: contrà verò Cumanos in Æolia, hebetes & insulsos: quippe qui pluuio tempore, nisi admoneantur voce præconis, porticus non subeant. Sicut Bœotios & Thebanos, qui plus habere virium quam ingenii feruntur. Et Syracusanos variæ multi-

Ætoli. Lydi. Phryges. Emporitani. Ætoli. Locrenses. Druidæ. Emporitani. Germani. Cimbri. Corsi. Scythæ. Asiani. Iones. Abydemi. Medi. Arabes. Tarentini. Galatæ. Siculi. Cumani. Bœotii. Thebani. Syracusani.

multiplicisquenaturæ: aut enim excellentissimos esse, & omni virtutum genere præditos, aut improbissimos, & omnibus vitiis deprauatos: quod de Athieniensibus quoque proditur. Atque Heduos iracundos & temerarios, turbulenti & concitati animi. Et Ligures duros, agrestes & fallaces suapte natura, & ex sterili agro & aspero quem incolunt, nihil ferendo nisi magno labore partum. Sed quum Ligurum quidam Firmates, nonnulli Apuani, plerique Montani, alii Hiluaces, alii Frusinates dicantur, hoc non conuenire, nisi transmontanis Liguribus asserebat. His enim cùm longè ab hominum commercio & cultu distent, & in arido solo luctentur, facilè euenire, vt aggrestes, duri & immanes fiant. Hoc modo Lucius noster apud nos sermocinatus peracri iudicio locorum mores examinabat, vitiaque & virtutes rimabatur. Sed quia mentio locorum, & morum distinctio facta est, hoc dicere ausim longa obseruatione probatum, eas regiones, quæ cœli clementia & affluenti copia gaudent, sensu hebetes & obtusa mente plerunque homines gignere: quæ verò difficiles & agrestes sunt, singulari ingenio viros educere. Ita enim parens natura, siue ille effector mundi Deos comparauit, vt vbi rerum vbertas & copia sit, ibi bonarum artium studia sæpè & ingenia desint. Sensit tamen Aristoteles, eos qui Scythiam versus loca deserta incolunt, animo quidem abundare, ingenii non satis habere: qui verò mitiorem plagam, ingenio & arte præstare. Neque omiserim quod Maximus Tyrus Græcus author cum primis prodidit, Crotoniatas palæstra, & gymnico certamine valere, Lacedæmonios pedestri, Athenienses nauali, venatu Cretenses, Sybarites luxu, Thebanos verò tibiis, Iones autem choro & cantu. Qui etiam adnotauit vulgari adagio ferri, Medicam mollitiem, Sardanapali luxum, delicias Ionicas, Siculas mensas, saltationes Sybariticas, Corinthias meretrices. Artium quoque disciplinas Menander dixit natiua consuetudine distingui nationibus variis. Nanque Mitelenæi cithara delectantur, Thebani tibia, Alexandrini geometria valent, Athenienses statuaria & pictura, Crotoniatæ medicina, Æginetæ athletarum pugna. Quod proximè accedit ad id quod Eustachius memoriæ prodidit, forsan mutuatus ab

Atheniēses. Hedui. Ligures.

Regio fertilis hebetiores. contra difficilis ingeniosiores producit.

Maximus Tyrus de diuersorum gentium peritia peculiari. Adagia à ciuitatum morib. sumpta.

Eusthatius.

ab illis, Bœotios circa palæstram reliquasque artes gymnicas valdè probari, Athenienses in naualibus, Thessalos in equestri, (quippe cùm ex equo primùm pugnare docuerint) Lacedæmonios legibus valere, Cyrenæos in ephectica scientia. Quod autem de Thessalo equitatu dictum est, qui conferto prælio insuperabiles erant, non prætereundum, Philippum Macedonem, qui totius Græciæ communis hostis & prædo habitus est, vt Thessalos equites velut firmissimum robur, & longè optimos bello, suæ phalangi adiungeret, Thessaliam propterea inuasisse, illamque incendiis & ruinis deformasse.

Thessalus equitatus.

An sit idem deprecari quod recusare, contra quorundam grammaticorum opinionem.

CAPVT. XIV.

Lau. Vallensis taxatus lib. 6. cap. 4.

QVID in mentem venerit nonnullis grammaticis, qui non temperantes maledictis, multa nec perpenso iudicio, nec examinato modo digesta, præcipere non verentur, non satis conijcio. Nuper cùm in commentariolos obseruationum grammatici cuiuspiam, quos de Latina dicendi norma vivens ediderat, fortè incidissem, in quibus graui censura antiquissimum quenque autorem taxat, ita ipsum loquutum offendimus, vt diceret A. Gellium malè sensisse, quòd deprecari, abominari vel detestari esse dixit: censuitque deprecari nihil esse aliud, quàm dicto vel facto recusare: quasi multum discriminis foret inter abominari & recusare: idque Ouidii authoritate probare nixus fuit, de Ponto:

Sæpè precor mortem, mortem quoq; deprecor idem,
Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.

In quibus versibus deprecari pro recusare, intelligit: quod verbis pluribus affirmare contendit, quæ consultò prætetimus. Sed libet interrogare, num proprio significatu Latinè dixerim, Scipio fœdus cum Hannibale inire deprecatur, quia pacisci cum Hannibali recusat: aut, Romani cum Pyrrho pacem deprecantur, quia pacem abnegarunt. Contraque hanc verbi significationem secus ab authoribus dictum, & verbum deprecari in alio sensu accipi videmus. Titus Liuius sexto ab vrbe condita:

Non

Non praripiam, inquit, *gratiâ publici officii deprecandi.* Cicero prima actione in Verrem : *Si libere quæ sentio, de republica dixero, primùm deprecor ne irascatur.* Suetonius in Cæsare: *Senatum literis deprecatus est* : & veterum autoritatibus pluribus, in quibus si deprecari recusare dixeris, profectò absurdè & barbarè loqueris : hic enim deprecari idem est, quod valdè precari. De enim præpositio, adiecto verbo, plerunque auget, vt demirari, defraudare, deierare. Rursus quod ille authoritate Ouidii motus, voluit deprecari idem esse, quod recusare, idem Liuius exploratius ostendit tertio de Macedonico bello : *At hercule non ius, sed iniuriam deprecantur.* Suetonius in Tiberio: *Claudium*, inquit, *adeò violentum & contumacem, vt ne capitis quidem reus deprecari sustinuerit.* Cicero in legem Agrariam : *Si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecentur.* Quibus in locis non signate nec propriè loquetur, qui deprecari recusare dixerit. Sed verus probabilisque sensus est, tam in Ouidio, quàm proximis authoribus, id esse deprecari, quod suppliciter petere, & precibus exposcere, ne quid fiat, quod tu vitare cupis, & contendis ne eueniat. Mortem ergò Ouidius deprecatur, non simpliciter recusans mortem, sed suppliciter exposcens, ne mors contingat inter tot truces, immanesque homines. Et ille iniuriam vel supplicium deprecatur, videlicet rogat ne inferatur iniuria, néve conuicium fiat. Multum longeque distat deprecari à recusare : quippe deprecari est precibus rogare, & summisse obtestari ne quid fiat : recusare verò, iure & manu contendere, & quadam mentis vecordia minaciter magis quàm precibus exposcere. Cæsar commentario quinto : *Hedui nec deprecandi, nec recusandi causa legatos ad Cæsarem mittere volebant.* Cicero Tusculanarum quæstionum secundo : *De Anaxarcho*, inquit, *Democritoq; cogitetur, qui cùm in manus Cyri Nicocreontis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neq; recusauit.* Pluribusque patet exemplis, si cui illa persequi libeat : ex quibus sine controuersia liquet, deprecari id esse quod precari, sed dupliciter : vno modo, vehementi studio & enixe precari vt quid fiat, & tūc de, præpositio auget : vt primis autoritatibus, quas supra memoraui, ostensum est : altero, precibus eniti & rogare, ne

De præpositio adiecta verbo.

Deprecari à recusare multum distare.

ne quid fiat seu eueniat tale, quod tu nolles euenire, & futurum detestaris, sicut & proximè dictum. Et tunc de præpositio, non augendi, sed vim potius minuendi habet. De enim adiecta verbo, duplicem significatum, licet diuersum capit, vt plerunque solet: plurimumque interest, in vtro accipias significatu. Quonam modo & vtro magis conueniat sensu, ex ipsa lectione & contextu verborum, prout obuia sunt, cuiuis vel mediocriter erudito facile est dignoscere.

Triplex quæsitum super nonnullis verbis Jurisconsultorum subobscuris, quis sit illorum significatus, quæve pecuniæ olim fuerint.

CAPVT XV.

Vlpiani locus l. nequicquam § nec adeò. ff. de off. procons.
Concinnator.

CVm Romæ Palatini fori iudicia operiremur, quidam non ex plebe homo, pollens eruditione & doctrina, ad me adiit, & percontatus est, quid sibi vellet Vlpianus de officio proconsulis, æstimans eum qui prouinciæ præesset, dissimulare non debere, si quos causarum concinnatores, aut litium redemptores deprehendisset. Quis esset litium concinnator, & quis redemptor, quærebatur. Et quia facilis explicatu quæstio erat, leui functus opera, respondi, concinnatorem litium eum dici, qui nouas lites simulatis captionibus & cauillis improbis, in longum ducere molitur, cùm sibi iure agere non liceret. Cōcinnare enim esse rem effictis mendaciis, omnibus lenociniis perpolire, sicut sicut is qui vnguentis delibutus, madenti coma, & capillo composito conspicitur, quos M. Cato vitilitigatores nuncupat. Græcè autem κρατὴς δικῶν. quasi sector litium. Redemptoremque causarum eum dici, qui lites quotidianas pecunia mercari, illasque pactionibus muneribusq; pellicere conaretur, haud secus quàm qui domos ædificiumque faciendum vtendumve precio conducit: qui etiam quadruplator & interceptor alienæ litis dictus est, quos homines tanquam inciuiles, & malarum artium artifices, Jureconsulti iure incessere. Iterum quæsiuit ex me, quid esset quod Alphenus legem Aquiliam interpretatus, inquit: Quod si tabernarius à prætereunte, flagello, in quo dolor esset, fuisset

Vitilitigatores
Redemptor causarum.
Quadruplator.
Interceptor alienæ litis.
Alpheni locus l. si & plagis. ff. ad l. Aquil.

ſet cæſus, ſi illi repugnando oculum eruiſſet gladio, propterid admiſſum, Aquilia non teneri: quod diceretur flagellum in quo dolor eſſet, quærebatur. Cumque nonnulli falſa opinione perſuaſi, flagellum quod dolorem afferat, ideo dolorem in eo eſſe aſſererent, dixi ego mendum in hac dictione fuiſſe, ingenue me arbitrari, neq; iureconſultum tam inſcitè loquutum, vt in flagello dolorē eſſe dicat, pro eo quod flagris inflictis dolorē affert: cum iurecōſulti non per metaphoras, nec circuitu longo, ſed mundè admodū & circunciſè loquantur: ſed pro eo quod dolor eſſet, ſcriptum fuit, dolon eſſet, dicendum fuiſſe: neque aliter à iure conſulto ſcriptum, veris patere argumentis. *Dolon.* Dolonē enim lignum vel fuſtē ſignare, in quo ferrū acuta cuſpide lateret, quod haud ſecus quā gladius vulnera ingerat, vt Varronis teſtimonio probatur. In eo enim latens pugio ita ſitus erat, vt foris minus appareret. Idque coarguitur facili argumento, quod non erat conſentaneum, vt ſi à prætereunte leui flagello tabernarius ictus foret, illi repugnando ferro decernere, & oculum eruere liceret, prout in quæſtione eſt. Quippe inculpata tutela non eſſet, quum non pari, ſed maiore impetu armorum, iniuriam propulſaret, quod eſt lege vetitum. Dicendum ergò fuit, aliquid occulti teli in flagello latuiſſe, quo percuſſus tabernarius, impune prætereuntem gladio repercutere, & illi oculum eruere valuit. Hoc dolone Tiberium Gracchum, ne opportunus iniuriæ foret, accinctum proceſſiſſe in forum autores tradunt, quo honeſtius & diſſimulato telo in curiam iret. Et Claudiū Cæſarem à duob. equeſtris ordinis, cum dolone & venatorio cultro præſtolantibus, pene oppreſſum, Suetonius refert. Tertiò conſuluit me, quod eſſe iudicium eremodicium, de quo apud Iuſtinianum fit mētio frequens, cōtra quod reſtitutionē dari leges voluere. Cumq; aliquorum diſcreparet ſententia, peruici tandem, eremodicium dici iudicium, cum quid reo abſente in diſquiſitionem venit, ſuperque iure controuerſo mota lite, ſolus actor nullo ſe opponente exercuit, contraque reum, indicta cauſa, lis data fuit: ἀπὸ τῆς ἐρήμου, hoc eſt, ſolitudine, eo quod ſolus actor nullibi reo comparente, nec ſignis collatis (vt aiunt) obtinuit: contra quod reſciſſionem plerunque dari leges voluere. Demum cum

l. properandum. §. cùm autem eremodicium. C. de iudic.
Iudiciū eremodicium apud Iuſtinianum.
De eremodicio vide

Budæum in Annotat. & Alciatum lib. 4. de verb. signif.

Apud veteres diu pecuniarum vsum, argenti item, & auri non fuisse.

cum sermo incidisset, quid emptio, quid permutatio esset, quæsitum fuit, quo in loco Homerus meminit Achiuos non pecunia, nec ære signato, sed rudi massa æris vel ferri vinum mercati, & cum mancipiis permutare consuesse: cuius autoritate Vpilanus de contrahēda emptione, etiam sine pecunia fieri emptionem, asseuerat. Dixi id de quo cōsulebamur, mihi in promptu non succurrere, sed tamen meminisse me, tam apud exteros quàm Romanos, æris signati argentique & pecuniarum longo tempore nullum vsum fuisse, merceſque non pecuniæ interuentu nec signato ære, sed rebus commutare consuesse. Siquidem Armeni, Scythæ, Seres & Sarmatæ, non intercessu pecuniæ res emere, sed rerum cōmercio permutare assuerant. Deserta enim & vacua cultoribus loca, hominibusque infrequentia, magis quàm vrbes incolebant. Indi quoque illi penitissimi, & Esseni idem factitarunt: nam fuso ære vtebantur, aut orichalco (quippe cùm veteres orichalcum preciosius auro ducerent) percusso verò minime. Lusitani graui sarcina æris, vel frusto argenti sæpius, nummi loco vsi fuere. Lacedæmonii Lycurgi legib. omnem auri argentique vsum amouentes ferrum, & rudem massam vasti pōderis, pro pecunia habuere. sicut Byzantii ferri massam pro nummo appendebant. Maslyli verò in Aphrica populi, pecora & mapalia pecuniæ loco habuisse feruntur, cum quib. merces sæpè mercatores commutabant. In Britannia gens inhospita, iuxta Scylitam insulam, permutando dare necessaria & accipere consuerant. Reliqui ære aut annulis ferreis id certum pondus deliberatis. Quod apud Baleares fuit in more, vt omnem auri aut argenti materiam execrati, nullius generis nummos ad se afferri sinerent. Idem de Carmanis & Bambycatiis, qui in Tigri sunt, memoriæ proditum est, vt omnia metalli genera coëmentes, illa in profunda terrarum, & abditas solitudines suffodiant, ne pecuniæ commercio eneruaretur animi indoles, ingeniique. Quod de Indis & Æthiopibus traditum accepimus, qui auri materiam tam vili æstimarunt, vt catenas noxiorum tantum ex illo conflarent. Omnes denique gentes nationesq; apud prius seculum, mercibus res inuicem commutare, vel coriis boum nummorum loco, aut bobus pecudibusque, ac ferreis virgis vsos comperimus

perimus, Homeri testimonio, qui res censu & æstimatione dignas, non pecunia, sed boum & pecudum numero taxadit, cùm nihil tunc impenso precio vænirct. Primi igitur Lydi aureum & argenteum nummum, cùm tunc nullus foret, inuenisse traduntur: tametsi Ægynæ argentum primò signatum nonnulli credant. Alii apud Eleos pondera & ex argento nummos à Phædone inuentos putant. Apud Persas verò Darius ex auro monetam percussit primus. In Latio Saturnus æreum nummum reperisse traditur. Romanis quoque auri argentique signati longo tempore nullus vsus fuit. Pecudibus enim & iumentis bobusque res permutare, sontesque plectere solebant: æstimabaturque boscentussibus, ouis verò decussibus. Coriis verò boum nummos percussos à primis originibus, iudicare licet, quòd Numa Pompilius scorteos asses, congiarium populo dedisse fertur. Post quos Dionysius ex stanno conflauit nummos. Interiecto deinde tempore, ære graui Romanos vsos comperimus, quo appenso, non numerato, debita exsoluebant: quo tempore Seruius Tullius rex primus nota pecudum æs signasse proditur, vnde & pecunia dicta. Cuius rei causa in vetustissimis nummis, bouis, pecudis, aut suis signum incussum apparet. Sed quanuis à Seruio Tullio pecunia percussa, non propterea à graui ære precii nomine, quod inter licentem ementemque conuenit, exsoluendo desitum est: quippe post decemuiros, etiam ære graui Romanos vsos fuisse, debitaque exsoluisse, autores tradunt, quod æs graue, massa æris fuit, non percussa aut signata: appendi, non numerari solita. Sequutis mox temporibus, Seruio Cepione & Cn. Sempronio consulibus, post Attilium Regulum, argenteo nummo primùm figurato Romæ, altera parte Janus bifrons, altera nauis prora incussa fuit: tametsi quinque annis ante primum Punicum bellum argenteum nummum Romæ signatum nonnulli credant: demum post annos duos & sexaginta, aurei apud Romanos eadem nota incussi fuere. Deinde bigæ, & quadrigæ, ac victoria: quare victoriati, bigati, & quadrigati dicti. Fertur tamen Liuius Drusus in tribunatu tertiam æris partem argento miscuisse, & signo Victoriæ pariter nummum percussisse, cui Victoriato nomen. In trieute autem & quadrante Romani

Aurei & argentei nummi inuentores.

Nummi ex coriis boum.

Pecunia vnde.

Nummorũ apud Romanos insignia.

Persarum stateres. rates incussere. Persæ stateres Daricos numismata habere dicuntur. *Græci.* Græci & *Athenienses.* Athenienses Tetracinam, & Cistophoros, ac Philippeos nummos, qui bouis imaginem longo tempore habuere incussam, tunc primùm à Theseo inuentos: vt ab armis ad agrorum cultum ciues auocare: cuius *Elei.* formæ Eleis numisma fuit, in quo bouis imago designabatur. Præter quos fuere Oscenses & stateres Darici, Philippei & Alexandrei, qui ex auro cudebantur, in quibus mulæ cum curru videbantur effictæ. *Noctua in numismate Atheniensi.* Postea noctua cum Mineruæ facie Athenis incudi cœpta: vnde illud proditum est, Gilippi seruum ephoris detulisse, multas sub tectis cubare noctuas, quòd Lysandri pecuniam, quam Gilippus fuerat depeculatus, sub tecto condiderat. *Trœzenii.* Trœcenii cùm Neptunum præcipuum colant, tridentem nummo effictum habuere. *Persæ.* Persicus verò nummus sagittarium incussum habuit, qui Daricus etiam dictus. *Germani.* Germani Serram, qui Serrati. *Dardani.* Dardani duos insculpsere Gallos. *Rhegini.* Rhegini leporem & currum, *Cephalenes.* Cephalenes equum, *Thasii.* Thasii Persen, *Argiui.* Argiui murem, *Mitylenæi.* Mitylenæi Sapphus imaginem. *Tarentini.* Tarentini nummi Taran Neptuni filium, qui Delphino vectabatur: *Aspendii.* Aspendii palæstras *Locri.* Locri autem & Ozolæ hesperum stellam effinxere. *Chii.* Apud Chios ænea moneta fuit, cui nomen Homerus *Peloponnesii.* Peloponnesiorum numisma testudinis figuram habuit, cui Cheloni dixere nomen: *Cyziceni.* Cyziceni altera parte Cybelen, altera leonem: *Tenedii.* Tenedii securim, & facies duas eadem ceruice prominentes: *Corinthiaci.* Corinthiaci, qui Poli dicebantur, Pegasum: *Gergithii.* Gergithii autem, qui in Phrygia minore sunt, Sibyllæ imaginem, quòd inde esset oriunda, hoc sempiternæ laudi fore arbitrati. *Nummi cū Cæsarum inscriptione.* Postea verò nouitio inuento, vt imagines Cæsarum cum inscriptione & titulis, numis adscriberentur, obseruatum est. Quare Nero Cæsar in habitu citharœdi se nummo insculpsit: & Seuerus Imperator habitu Alexandri nummos figurauit. Galenus post occisos satrapas Persarum, monetam, qua Persas captos ducebat, percuti iussit, Augustus Octauius nota sideris capricorni, sub quo in lucem editus erat, argenteum nummum percussisse dicitur. Denique, cùm apud prius seculum nullus nummorum vsus foret, iudicare licet Homeri temporibus non pecunia, nec ære signato, sed mercibus inuicem Achiuos vinum, æs & ferrum, armis & mancipiis emere consuesse.

Cùm verò hac admonitione attentior factus, ἐν τῇ κ. τῆς ἰλιάδος ὁμήρου ῥαψῳδίᾳ versarer, eos versus haud multo negocio comperi: qui tales sunt:

In fin. lib. 7. Iliad.

Ἔνθεν ἄρ οἰνίζοντο κάρη κομόωντες Ἀχαιοί.
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ; ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς ἄλλοι δ' αἴθωνι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι, τίθεντο δὲ δαῖτα θάλειαν. id est,
Vnde reportabant criniti vina Pelasgi,
Æris quidam, alii fulgentis munere ferri,
At scutis alii, pars bobus mancipiisve
Mutabant passim, & conuiuia læta parabant.

Quæ portæ vrbis Romanæ præcipuæ fuerint, & vnde nomina sumpserint, & ex quibus causis cognomenta. CAP. XVI.

VRBIS Romæ sicut sæpissime pomœrium prolatum fuit, ita multiplices portas pro murorum ambitu extructas fuisse, facile est coniectari. Nam cùm à prima origine fundamenta vrbis in Palatino monte fuerint, cuius radicibus antiquissimum pomœrium terminabatur, tribus portis tunc vrbs contenta erat: hæ fuerunt, Carmentalis quæ Scelerata, Pandana quæ Libera dicta est, & Mugonia quam Trigoniam à tribus angulis vocatam ferunt. Id autem pomœrium quod Romulus posuit, à foro boario procedens ad magnam Herculis aram: inde per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad curias veteres, & demum ad sacellum Larium, protendebatur, & cùm esset tunc Roma quadrata, ad forum Romanum procedebat. Varro autem à sylua, quæ erat in area Apollinis in palatio, vsque ad supercilium scalarum Caci in Auentino, occidentem versus, & ad tugurium Faustuli, vbi casa Romuli fuit, prima vrbis fundamenta protendi asseuerat. Adiecto deinde Capitolino colle, à Tito Tatio, quem Arcades Saturnium vocarunt, satis constat, portam illic excitati castelli, Saturniam nuncupasse: quæ Pandana, eò quòd semper pateret, dicta est. Cumque infima capitolini montis Carmentæ habitaculum fuerint, inde Carmentali portæ nomen datum, quæ & Scelerata, eò quòd CCC.

Tres portæ. Carmētalis. Pandana. Mugonia.

Saturnia. Pandana vnde. Carmētalis. Scelerata.

nomen vendicauit: quæ sub colle Viminali fuisse traditur, per quam vim aquarum ingentem magnis procellis, contra Sabinos fluxisse, illosque violentissimis tempestatibus oppressisse memorant. Quam Romulam Ianualem, & Mutionis non in pomœrio, sed intra vrbis ambitum sitas nonnulli volunt. Nam de Trigemina & Lauernali satis constat, alteram propter trigeminorum pugnam, quum regnante Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commissa fuit: alteram quod ad lacum Lauernæ facilis inde via foret, nomina tulisse. Fuit enim Lauerna furū dea, in cuius luco, vt impunita essent furta, prædam fures sortiri, & rapacissimum quemque immolare tradiderunt. Est tamen literis proditum, Latinos populos annis singulis ad Trigeminam Euandro, veluti deo, sacrum facere: sicut matronæ apud Carmentalem, Carmentæ. Sanqualis proxima ædibus Anci regis, porta fuit non incelebris. Et altera Libidinensis, per quam fato defuncti efferebantur, & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: iuxta quam Tarquinius Priscus habitasse fertur, quæ & Trigillia dicta est: præter quas fuere Neruia, Lauicana, Metia, & Flumentana, iuxta quam fluxisse Tyberim volunt. Ex hac enim ad Petellinum lucum modica via erat. Et triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiua præda, & pompa triumphi procedebat. Aurelia, Vaticana, & Portuensis, quæ Septimiana nouitia denominatione, ac Fontanilis trans Tyberim, quod haud procul inde fontium sacra, fontibus & puteis coronatis fierent, dictæ nominatæque sunt. Sed præ cæteris vnam legimus fuisse, cui Fenestræ dedere nomen, vel quod humilis & angusta foret: siue quod Tarquinio Prisco regnante, quum à pastoribus oppressus fuisset ex insidiis, Tanaquil inde populum alloquuta, ipsius interitum tam diu dissimulauit, donec Seruium Tullium regni successorem fecit. Est quoque illud animaduertere quod cum mœnia ciuitatum sancta sint: proptereaque illa transgredi sine piaculo fas non sit, certisque præfinitis spatiis, pomœrio inaugurato, fuerint consecrata: ita vt quicquid circa ea soli esset, neque habitari, neque arari liceret: portas tamen sanctas haberi minime decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, aliaque prophana facere cuiuis

Trigemina. *Lauernalis.* *Lauerna.* *Sanqualis.* *Libitinensis* *Mugonia seu Trigillia.* *Nauia.* *Lauicana.* *Metia.* *Flumētana.* *Triūphalis.* *Aurelia.* *Vaticana.* *Portuensis.*

Mœnia ciuitatū sancta l. 1. & l. fi. ff. de rerum diuis. §. sancta insti eo. tit.

uis permissum fuerit. Apud exteros vero portæ præcipua denominatione istæ feruntur: Scæa apud Troiam, in cuius superliminio Laomedontis cadauer sepulchro conditum erat. sicut murus & amnis eiusdem nominis fuere. Alexandriæ Canopica, Athenis Pyraica, & Sacra, & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium: & Dipylus omnibus patentior, atque aliæ Nymphares nomine. Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta. Corinthi Teneatica. Thebarum portæ Homoloidæ nuncupatæ sunt: Apud Sicyonios quoque Sacra fuit, vbi Epopei visebatur monumentum. In Argo Diampares, apud Leontinos Iracea, in Cyzico Thracia, apud Tybur Rarana: Capuæ Iouis, vbi platea Seplasia, in qua vnguentarii negociantur: Cremonæ Brixiana, Tarenti Tementida, Syracusis Meniditæ, Trogillorum, & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra visebantur. Babyloniæ vero licet plures celebrentur, tamen præcipue Semiramidis, Ninorum, Chaldeorum, Belides, & Cissiæ.

Apud exteros porta.

Quo ritu, quibusq; ceremoniis hostia apud priscos diis immolabatur, & quomodo fiebant sacra, & quid apud exteros.

CAP. XVII.

QVI mos sacrorum fuerit, quoque ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res diuina fieret, veteribus monumentis intercise perscriptum est. Et tametsi singulis fere diis sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdem sacris semper, sed alios aliis ritibus cæremoniisque placari deceret: tamen in omni sacrificio statas cæremonias & solita solennia conuenit obseruari: quas si prætereant, haud dubie piaculum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris, sacerdos quum diis immolat, & rem diuinam facit, prius corporis ablutione purgatur, & à Venere abstinet, vt lautus purusque accedat: quippe ieiunii & castimoniæ sacra adituris miram obseruationem fuisse, authores tradunt. Legimus Numam Pompilium, quum pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse. Et Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusque contentum sæpe cœnitasse, ob re-

Singulis diis sua sacra.

Sacerdos lotus & castus.

Ieiunium.

 ligi-

nomen vendicauit: quæ sub colle Viminali fuisse traditur, per quam vim aquarum ingentem magnis procellis, contra Sabinos fluxisse, illosque violentissimis tempestatibus oppressisse memorant. Quam Romulam Ianualem, & Mutionis non in pomœrio, sed intra vrbis ambitum sitas nonnulli volunt. Nam de Trigemina & Lauernali satis constat, alteram propter trigeminorum pugnam, quum regnante Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commissa fuit: alteram quod ad lacum Lauernæ facilis inde via foret, nomina tulisse. Fuit enim Lauerna furũ dea, in cuius luco, vt impunita essent furta, prædam fures sortiri, & rapacissimum quemque immolare tradiderunt. Est tamen literis proditum, Latinos populos annis singulis ad Trigeminam Euandro, veluti deo, sacrum facere: sicut matronæ apud Carmentalem, Carmentæ. Sanqualis proxima ædibus Anci regis, porta fuit non incelebris. Et altera Libidinensis, per quam fato defuncti efferebantur, & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: iuxta quam Tarquinius Priscus habitasse fertur, quæ & Trigillia dicta est: præter quas fuere Neruia, Lauicana, Metia, & Flumentana, iuxta quam fluxisse Tyberim volunt. Ex hac enim ad Petellinum lucum modica via erat. Et triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiua præda, & pompa triumphi procedebat. Aurelia, Vaticana, & Portuensis, quæ Septimiana nouitia denominatione, ac Fontanilis trans Tyberim, quod haud procul inde fontium sacra, fontibus & puteis coronatis fierent, dictæ nominatæque sunt. Sed præ cæteris vnam legimus fuisse, cui Fenestræ dedere nomen, vel quod humilis & angusta foret: siue quod Tarquinio Prisco regnante, quum à pastoribus oppressus fuisset ex insidiis, Tanaquil inde populum alloquuta, ipsius interitum tam diu dissimulauit, donec Seruium Tullium regni successorem fecit. Est quoque illud animaduertere quod cum mœnia ciuitatum sancta sint: propterea que illa transgredi sine piaculo fas non sit, certisque præfinitis spatiis, pomœrio inaugurato, fuerint consecrata: ita vt quicquid circa ea soli esset, nnque habitari, neque arari liceret: portas tamen sanctas haberi minime decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, aliaque prophana facere cuiuis

Trigemina.
Lauernalis.
Lauerna.
Sanqualis.
Libitinensis
Mugonia seu
Trigillia.
Neuia.
Lauicana.
Metia.
Flumẽtana.
Triũphalis.
Aurelia.
Vaticana.
Portuensis.
Menia ciuitatũ sancta l. 1. & l. fi. ff. de rerum diuis. §. sancta insti eo. tt.

uis permissum fuerit. Apud exteros vero portæ præcipua denominatione istæ feruntur: Scæa apud Troiam, in cuius superliminio Laomedontis cadauer sepulchro conditum erat. sicut murus & amnis eiusdem nominis fuere. Alexandriæ Canopica, Athenis Pyraica, & Sacra, & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium: & Dipylus omnibus patentior, atque aliæ Nymphates nomine. Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta. Corinthi Teneatica. Thebarum portæ Homoloidæ nuncupatæ sunt: Apud Sicyonios quoque Sacra fuit, vbi Epopei visebatur monumentum. In Argo Diampares, apud Leontinos Iracea, in Cyzico Thracia, apud Tybur Rarana: Capuæ Iouis, vbi platea Seplasia, in qua vnguentarii negociantur: Cremonæ Brixiana, Tarenti Tementida, Syracusis Meniditæ, Trogillorum, & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra visebantur. Babyloniæ vero licet plures celebrentur, tamen præcipue Semiramidis, Ninorum, Chaldeorum, Belides, & Cissiæ.

Apud exteros porta.

Quo ritu, quibusq; caremoniis hostia apud priscos diis immolabatur, & quomodo fiebant sacra, & quid apud exteros.

CAP. XVII.

QVI mos sacrorum fuerit, quoque ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res diuina fieret, veteribus monumentis intercise perscriptum est. Et tametsi singulis fere diis sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdem sacris semper, sed alios aliis ritibus cæremoniisque placari decoret: tamen in omni sacrificio statas cæremonias & solita solennia conuenit obseruari: quas si prætereant, haud dubie piaculum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris, sacerdos quum diis immolat, & rem diuinam facit, prius corporis ablutione purgatur, & à Venere abstinet, vt lautus purusque accedat: quippe ieiunii & castimoniæ sacra adituris miram obseruationem fuisse, authores tradunt. Legimus Numam Pompilium, quum pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse. Et Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusque contentum sæpe cœnitasse, ob re-

Singulis diis sua sacra.

Sacerdos lotus & castus.

Ieiunium.

 ligi-

nomen vendicauit: quæ sub colle Viminali fuisse traditur, per quam vim aquarum ingentem magnis procellis, contra Sabinos fluxisse, illosque violentissimis tempestatibus oppressisse memorant. Quam Romulam Ianualem, & Mutionis non in pomœrio, sed intra vrbis ambitum sitas nonnulli volunt. Nam de Trigemina & Lauernali satis constat, alteram propter trigeminorum pugnam, quum regnante Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commissa fuit: alteram quod ad lacum Lauernæ facilis inde via foret, nomina tulisse. Fuit enim Lauerna furũ dea, in cuius luco, vt impunita essent furta, prædam fures sortiri, & rapacissimum quemque immolare tradiderunt. Est tamen literis proditum, Latinos populos annis singulis ad Trigeminam Euandro, veluti deo, sacrum facere: sicut matronæ apud Carmentalem, Carmentæ. Sanqualis proxima ædibus Anci regis, porta fuit non incelebris. Et altera Libidinensis, per quam fato defuncti efferebantur, & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: iuxta quam Tarquinius Priscus habitasse fertur, quæ & Trigillia dicta est: præter quas fuere Neruia, Lauicana, Metia, & Flumentana, iuxta quam fluxisse Tyberim volunt. Ex hac enim ad Petellinum lucum modica via erat. Et triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiua præda, & pompa triumphi procedebat. Aurelia, Vaticana, & Portuensis, quæ Septimiana nouitia denominatione, ac Fontanilis trans Tyberim, quod haud procul inde fontium sacra, fontibus & puteis coronatis fierent, dictæ nominatæque sunt. Sed præ cæteris vnam legimus fuisse, cui Fenestræ dedere nomen, vel quod humilis & angusta foret: siue quod Tarquinio Prisco regnante, quum à pastoribus oppressus fuisset ex insidiis, Tanaquil inde populum alloquuta, ipsius interitum tam diu dissimulauit, donec Seruium Tullium regni successorem fecit. Est quoque illud animaduertere quod cum mœnia ciuitatum sancta sint: propterea que illa transgredi sine piaculo fas non sit, certisque præfinitis spatiis, pomœrio inaugurato, fuerint consecrata: ita vt quicquid circa ea soli esset, neque habitari, neque arari liceret: portas tamen sanctas haberi minime decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, aliaque prophana facere cuiuis

Trigemina. *Lauernalis.* *Lauerna.* *Sanqualis.* *Libitinensis* *Mugonia seu Trigillia.* *Neuia.* *Lauicana.* *Metia.* *Flumẽtana.* *Triũphalis.* *Aurelia.* *Vaticana.* *Portuensis.*

Mœnia ciuitatũ sancta l. 1. & l. fi. ff. de rerum diuis. §. sancta insti eo. tit.

uis permissum fuerit. Apud exteros vero portæ præcipua denominatione istæ feruntur: Scæa apud Troiam, in cuius superliminio Laomedontis cadauer sepulchro conditum erat. sicut murus & amnis eiusdem nominis fuere. Alexandriæ Canopica, Athenis Pyraica, & Sacra, & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium: & Dipylus omnibus patentior, atque aliæ Nymphates nomine. Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta. Corinthi Teneatica. Thebarum portæ Homoloidæ nuncupatæ sunt: Apud Sicyonios quoque Sacra fuit, vbi Epopei visebatur monumentum. In Argo Diampares, apud Leontinos Iracea, in Cyzico Thracia, apud Tybur Rarana: Capuæ Iouis, vbi platea Seplasia, in qua vnguentarii negociantur: Cremonæ Brixiana, Tarenti Tementida, Syracusis Meniditæ, Trogillorum, & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra visebantur. Babyloniæ vero licet plures celebrentur, tamen præcipue Semiramidis, Ninorum, Chaldeorum, Belides, & Cissiæ.

Apud exteros porta.

Quo ritu, quibusq; cæremoniis hostia apud priscos diis immolabatur, & quomodo fiebant sacra, & quid apud exteros.

CAP. XVII.

QVI mos sacrorum fuerit, quoque ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res diuina fieret, veteribus monumentis intercise perscriptum est. Et tametsi singulis fere diis sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdem sacris semper, sed alios aliis ritibus cæremoniisque placari deceret: tamen in omni sacrificio statas cæremonias & solita solennia conuenit obseruari: quas si prætereant, haud dubie piaculum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris, sacerdos quum diis immolat, & rem diuinam facit, prius corporis ablutione purgatur, & à Venere abstinet, vt lautus purusque accedat: quippe ieiunii & castimoniæ sacra aditurismiram obseruationem fuisse, authores tradunt. Legimus Numam Pompilium, quum pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse. Et Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusque contentum sæpe cœnitasse, ob reli-

Singulis diis sua sacra.

Sacerdos lotus & castus.

Ieiunium.

nomen vendicauit: quæ sub colle Viminali fuisse traditur, per quam vim aquarum ingentem magnis procellis, contra Sabinos fluxisse, illosque violentissimis tempestatibus oppressisse memorant. Quam Romulam Ianualem, & Mutionis non in pomœrio, sed intra vrbis ambitum sitas nonnulli volunt. Nam de Trigemina & Lauernali satis constat, alteram propter trigeminorum pugnam, quum regnante Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commissa fuit: alteram quod ad lacum Lauernæ facilis inde via foret, nomina tulisse. Fuit enim Lauerna furũ dea, in cuius luco, vt impunita essent furta, prædam fures sortiri, & rapacissimum quemque immolare tradiderunt. Est tamen literis proditum, Latinos populos annis singulis ad Trigeminam Euandro, veluti deo, sacrum facere: sicut matronæ apud Carmentalem, Carmentæ. Sanqualis proxima ædibus Anci regis, porta fuit non incelebris. Et altera Libidinensis, per quam fato defuncti efferebantur, & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: iuxta quam Tarquinius Priscus habitasse fertur, quæ & Trigillia dicta est: præter quas fuere Neruia, Lauicana, Metia, & Flumentana, iuxta quam fluxisse Tyberim volunt. Ex hac enim ad Petellinum lucum modica via erat. Et triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiua præda, & pompa triumphi procedebat. Aurelia, Vaticana, & Portuensis, quæ Septimiana nouitia denominatione, ac Fontanilis trans Tyberim, quod haud procul inde fontium sacra, fontibus & puteis coronatis fierent, dictæ nominatæque sunt. Sed præ cæteris vnam legimus fuisse, cui Fenestræ dedere nomen, vel quod humilis & angusta foret: siue quod Tarquinio Prisco regnante, quum à pastoribus oppressus fuisset ex insidiis, Tanaquil inde populum alloquuta, ipsius interitum tam diu dissimulauit, donec Seruium Tullium regni successorem fecit. Est quoque illud animaduertere quod cum mœnia ciuitatum sancta sint: propterea que illa transgredi sine piaculo fas non sit, certisque præfinitis spatiis, pomœrio inaugurato, fuerint consecrata: ita vt quicquid circa ea soli esset, neque habitari, neque arari liceret: portas tamen sanctas haberi minime decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, aliaque prophana facere cuiuis

Trigemina. *Lauernalis.* *Lauerna.* *Sanqualis.* *Libitinensis* *Mugonia seu Trigillia.* *Nauia.* *Lauicana.* *Metia.* *Flumẽtana.* *Triũphalis.* *Aurelia.* *Vaticana.* *Portuensis.*

Menia ciuitatũ sancta l. 1. & l. fi. ff. de rerum diuis. §. sancta insti eo. tit.

uis permissum fuerit. Apud exteros vero portæ præcipua denominatione istæ feruntur: Scæa apud Troiam, in cuius superliminio Laomedontis cadauer sepulchro conditum erat. sicut murus & amnis eiusdem nominis fuere. Alexandriæ Canopica, Athenis Pyraica, & Sacra, & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium: & Dipylus omnibus patentior, atque aliæ Nymphates nomine. Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta. Corinthi Teneatica. Thebarum portæ Homoloidæ nuncupatæ sunt: Apud Sicyonios quoque Sacra fuit, vbi Epopei visebatur monumentum. In Argo Diampares, apud Leontinos Iracea, in Cyzico Thracia, apud Tybur Rarana: Capuæ Iouis, vbi platea Seplasia, in qua vnguentarii negociantur: Cremonæ Brixiana, Tarenti Tementida, Syracusis Meniditæ, Trogillorum, & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra visebantur. Babyloniæ vero licet plures celebrentur, tamen præcipue Semiramidis, Ninorum, Chaldeorum, Belides, & Cissiæ. *Apud exteros portæ.*

Quo ritu, quibusq; ceremoniis hostia apud priscos diis immolabatur, & quomodo fiebant sacra, & quid apud exteros.

CAP. XVII.

QVI mos sacrorum fuerit, quoque ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res diuina fieret, veteribus monumentis intercise perscriptum est. Et tametsi singulis fere diis sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdem sacris semper, sed alios aliis ritibus cæremoniisque placari deceret: tamen in omni sacrificio statas cæremonias & solita solennia conuenit obseruari: quas si prætereant, haud dubie piaculum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris, sacerdos quum diis immolat, & rem diuinam facit, prius corporis ablutione purgatur, & à Venere abstinet, vt lautus purusque accedat: quippe ieiunii & castimoniæ sacra adituris miram obseruationem fuisse, authores tradunt. Legimus Numam Pompilium, quum pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse. Et Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusque contentum sæpe cœnitasse, ob reli- *Singulis diis sua sacra.* *Sacerdos lotus & castus.* *Ieiunium.*

Persarum stateres. rates incussere. Persæ stateres Daricos numismata habere dicuntur. *Græci.* Græci & Athenienses Tetracinam, & Cistophoros, ac Philippeos nummos, qui bouis imaginem longo *Athenienses.* tempore habuere incussam, tunc primùm à Theseo inuentos: vt ab armis ad agrorum cultum ciues auocare: cuius *Elei.* formæ Eleis numisma fuit, in quo bouis imago designabatur. Præter quos fuere Oscenses & stateres Darici, Philippei & Alexandrei, qui ex auro cudebantur, in quibus mulæ cum curru videbantur efficta. *Noctua in numismate Atheniensi.* Postea noctua cum Mineruæ facie Athenis incudi cœpta: vnde illud proditum est, Gilippi seruum ephoris detulisse, multas sub tectis cubare noctuas, quòd Lysandri pecuniam, quam Gilippus fuerat depeculatus, sub tecto condiderat. *Trœzenii.* Trœzenii cùm Neptunum præcipuum colant, tridentem nummo effictum habuere. *Persæ.* Persicus verò nummus sagittarium incussum habuit, qui Daricus etiam dictus. *Germani.* Germani Serram, qui Serrati. *Dardani.* Dardani duos insculpsere Gallos. *Rhegini.* Rhegini leporem & currum, *Cephalenes.* Cephalenes equum, *Thasii.* Thasii Persen, *Argiui.* Argiui murem, *Mitylenæi.* Mitylenæi Sapphus imaginem. *Tarentini.* Tarentini nummi Taran Neptuni filium, qui Delphino vectabatur. *Aspendii.* Aspendii palæstras *Locri.* Locri autem & Ozolæ hesperum stellam effinxere. *Chii.* Apud Chios ænea moneta fuit, cui nomen Homerus *Peloponnesii* Peloponnesiorum numisma testudinis figuram habuit, cui Cheloni dixere nomen: *Cyziceni.* Cyziceni altera parte Cybelen, altera leonem: *Tenedii.* Tenedii securim, & facies duas eadem ceruice prominentes. *Corinthiaci* Corinthiaci, qui Poli dicebantur, Pegasum: *Gergithii.* Gergithii autem, qui in Phrygia minore sunt, Sibyllæ imaginem, quòd inde esset oriunda, hoc sempiternæ laudi fore arbitrati. Postea verò nouitio inuento, vt imagines *Nummi cũ Cæsarum inscriptione.* Cæsarum cum inscriptione & titulis, numis adscriberentur, obseruatum est. Quare Nero Cæsar in habitu citharœdi se nummo insculpsit: & Seuerus Imperator habitu Alexandri nummos figurauit. Galenus post occisos satrapas Persarum, monetam, qua Persas captos ducebat, percuti iussit, Augustus Octauius nota sideris capricorni, sub quo in lucem editus erat, argenteum nummum percussisse dicitur. Denique, cùm apud prius seculum nullus nummorum vsus foret, iudicare licet Homeri temporibus non pecunia, neç ære signato, sed mercibus inuicem Achiuos vinum, æs & ferrum, armis & mancipiis emere consuesse.

Cùm

Cùm verò hac admonitione attentior factus, ἐν τῇ η', τῆς ἰλιάδος ὁμήρου ῥαψῳδίᾳ versarer, eos versus haud multo negocio comperi: qui tales sunt:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο κάρη κομόωντες Ἀχαιοί.
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς ἄλλοι δ' αἴθωνι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι, τίθεντο δὲ δαῖτα θάλειαν. id est,
Vnde reportabant criniti vina Pelasgi,
Æris quidam, alii fulgentis munere ferri,
At scutis alii, pars bobus mancipiisve
Mutabant passim, & conuiuia læta parabant.

In fin. lib. 7. Iliad.

Quæ portæ vrbis Romanæ præcipuæ fuerint, & vnde nomina sumpserint, & ex quibus causis cognomenta. CAP. XVI.

Tres portæ. Carmētalis. Pandana. Mugonia.

VRBIS Romæ sicut sæpissime pomœrium prolatum fuit, ita multiplices portas pro murorum ambitu extructas fuisse, facile est coniectari. Nam cùm à prima origine fundamenta vrbis in Palatino monte fuerint, cuius radicibus antiquissimum pomœrium terminabatur, tribus portis tunc vrbs contenta erat: hæ fuerunt, Carmentalis quæ Scelerata, Pandana quæ Libera dicta est, & Mugonia quam Trigoniam à tribus angulis vocatam ferunt. Id autem pomœrium quod Romulus posuit, à foro boario procedens ad magnam Herculis aram: inde per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad curias veteres, & demum ad sacellum Larium, protendebatur, & cùm esset tunc Roma quadrata, ad forum Romanum procedebat. Varro autem à sylua, quæ erat in area Apollinis in palatio, vsque ad supercilium scalarum Caci in Auentino, occidentem versus, & ad tugurium Faustuli, vbi casa Romuli fuit, prima vrbis fundamenta protendi asseuerat. Adiecto deinde Capitolino colle, à Tito Tatio, quem Arcades Saturnium vocarunt, satis constat, portam illic excitati castelli, Saturniam nuncupasse: quæ Pandana, eò quòd semper pateret, dicta est. Cumque infima capitolini montis Carmentæ habitaculum fuerint, inde Carmentali portæ nomen datum, quæ & Scelerata, eò quòd CCC.

Saturnia. Pandana vnde. Carmētalis. Scelerata.

& septem Fabii inde prodeuntes, infausto prælio ad Cremeram omnes à Veientibus oppressi, & miseranda nece cæsi fuere. Iuxta quam ædes Martis, Matutæ & Bellonæ, & columna, ex qua dabatur belli signum, si quando contra hostes præualentes sumebantur arma. Ad hanc portam matronas Carmentæ Nymphæ (quæ mater Euandri fuit) annuas hostias immolare & sacrum facere produnt. Sed cum Tarquinius Priscus quadrato saxo primus, & deinde Seruius Tullius pomerium protulissent, duosque vrbi colles adiecissent, ita vt septem collium vrbs fieret, qui vltimus vrbis ambitum auxisse fertur, ac reliqui reges vrbem parum mœnibus validam, aggere & fossis muniuissent, portarum quoque numerum augeri consentaneum fuit, eoque magnitudinis vrbs processit, sæpius aucto dilatoque pomœrio, vt IIII. & XXX. portas per omnem ambitum Romæ fuisse legamus: ipsumque pomœrium Aurelianum Cæsarem tandem definiisse, vt ad millia passuum XXX. mœnia protenderet: tametsi Nero Ostiam tenus mœnia promouere, atque inde fossa mare veteri vrbi statuisset inducere. Exquilinam ergo, Viminalem, Quirinalem, portas, & Cœlimontanam, à collibus vrbis, vbi sitæ erant, vetusto nomine denominarunt: quanuis quòd Quirini sacello foret proxima, Quirinalem dictam nonnulli ferant, iuxta quam Veneris Erycinæ templum. Quæ quidem Viminalis aliquando Numentana dicta est: sicut Exquilinam Taurinam à capite tauri insculpto, vocatam ferunt. Capenam verò constat affluentium aquarum multiplices habuisse decursus. Illinc enim ad Martis ædem semita fuit, quadrato saxo, vbi & Manalis lapis, qui in vrbem delatus, pluuias excitare dicebatur: sicut aqua in Lycæi Iouis fonte, siquando siccitate laboraretur, sacerdotis manu querno ramo agitata, cogebat nubes, largosque effundebat imbres. Et Athenis Terræ fuisse simulacrum Pausanias prodit, suppliciter à Ioue aquam expetentis vero euentu, cuius ara in monte Hymetto visebatur, quem ὄμβριον, quasi pluuium Iouem dixere. Et apud Indos in arce, quam magi incolunt, dolium vidisse Apollonius tradit, quo aperto, in defectu aquarum nebulæ emittuntur, quæ totam Indiam imbribus humectant. Quod etiam documentum Democriti fuit, vt ad imbres excitandos,

Vrbs septem collium.

Portæ XXXIV vrbs Romæ.

Exquilina.
Viminalis.
Quirinalis.
Cælimontana.
Numētana.
Taurina.
Capena.
Pluuiæ excitandæ modus.

Iupiter pluuius.

dos, caput & collum chamæleontis, ligno roboris vti præceperit. Ad eandemque Capenam aqua Mercurii erat magnis studiis celebrata: qua mercatores Idibus Maiis se inspergebant & sua, vberes quæstus propterea facere arbitrati. Et Alemon aquæ riuulus, cuius aqua sacerdotes furore vesano inter se digladiantes, Cybelis simulacrum ex Pessinunte aduectum, quotannis abluebant. Iuxta quam M. Marcellus secundo Punico bello, ædem Virtutis antea votam, dedicauit. Mutionis vero, à Mutione qui illi aliquando præfuit, & Minutia, quia Minutii sacello erat proxima, quem pro deo vetustas coluit. Et Salutaris ab æde Salutis. Et Rhautumena, ab auriga Rhautumeno, qui Veiis cursu vicerat (quo è curru effuso, equi citatissimi cũ palma in Capitolium contenderunt) portæ dictæ denominatæque sunt. Catulariam vero dixere, quod iuxta eam, ad placandum Caniculæ sidus frugibus inimicum, immolarentur ruffæ canes. Et Piacularem, propter ostenta & piacula, quæ illic fiebant assidue, dici Pompeius memorat. Collina quoque, quæ Agonensis dicta est, propter anfractus multiplices, quod partim edita, partim decliuia essent loca, nomen sortita dicitur: extra quam Veneris Erycinæ & Quietis templa fuere, & iuxta campus, cui Scelerati nomen fuit: in quo incesti damnatas, viuas defodere Vestales assueuere. Romanulã vero, & Collatinam: alteram quod ex Sabinis Romam patens via foret: alteram quod illinc Collatiam expeditum iter esset, denominarunt: sicut Ferentinam, quod Ferentinum ferret: & Gabiusam, quod Gabios. Hanc vero Collatinam aliquando Pincianam dictam nonnulli volunt, quod nomen adhuc manet, à proximo palatio deductum, vnde demolita marmora Theodoricus rex Rauennam deportauit. Fuit quoque Romula porta quam Sabini Romanulam vocauerunt, quod per eam proximus Romam aditus esset, quæ gradus ad Noualia & Voluptiæ sacellum habuit. Et Querculana, quod quercum proximam haberet. Et Randasculana, quod ære munita foret: siquidem à veteribus æs Randus dicebatur. In qua caput æneum longo tempore stetisse memorant, postquam Genutius Typus prætor oraculo monitus, ne regno potiretur, illinc ingredi noluit, accessumque denegauit. Sicut Ianualis à Iani signo ibidem affixo

Aqua Mercurii. *Alemon.* *Mutionis.* *Minutia.* *Salutaris.* *Rhautumena.* *Catularia.* *Piacularis.* *Collina seu Agonensis.* *Cãpus sceleratus in quo Vestales defodiebantur.* *Gabiusa.* *Collatina seu Pinciana.* *Ferentina.* *Romula siue Romanula.* *Querculana.* *Randasculana.* *Randus.* *Ianualis.*

nomen vendicauit: quæ ſub colle Viminali fuiſſe traditur, per quam vim aquarum ingentem magnis procellis, contra Sabinos fluxiſſe, illoſque violentiſſimis tempeſtatibus oppreſſiſſe memorant. Quam Romulam Ianualem, & Mutionis non in pomœrio, ſed intra vrbis ambitum ſitas nonnulli volunt. Nam de Trigemina & Lauernali ſatis conſtat, alteram propter trigeminorum pugnam, quum regnante Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commiſſa fuit: alteram quod ad lacum Lauernæ facilis inde via foret, nomina tuliſſe. Fuit enim Lauerna furũ dea, in cuius luco, vt impunita eſſent furta, prædam fures ſortiri, & rapaciſſimum quemque immolare tradiderunt. Eſt tamen literis proditum, Latinos populos annis ſingulis ad Trigeminam Euandro, veluti deo, ſacrum facere: ſicut matronæ apud Carmentalem, Carmentæ. Sanqualis proxima ædibus Anci regis, porta fuit non incelebris. Et altera Libidinenſis, per quam fato defuncti efferebantur, & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: iuxta quam Tarquinius Priſcus habitaſſe fertur, quæ & Trigillia dicta eſt: præter quas fuere Neruia, Lauicana, Metia, & Flumentana, iuxta quam fluxiſſe Tyberim volunt. Ex hac enim ad Petellinum lucum modica via erat. Et triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiua præda, & pompa triumphi procedebat. Aurelia, Vaticana, & Portuenſis, quæ Septimiana nouitia denominatione, ac Fontanilis trans Tyberim, quod haud procul inde fontium ſacra, fontibus & puteis coronatis fierent, dictæ nominatæque ſunt. Sed præ cæteris vnam legimus fuiſſe, cui Feneſtræ dedere nomen, vel quod humilis & anguſta foret: ſiue quod Tarquinio Priſco regnante, quum à paſtoribus oppreſſus fuiſſet ex inſidiis, Tanaquil inde populum alloquuta, ipſius interitum tam diu diſſimulauit, donec Seruium Tullium regni ſucceſſorem fecit. Eſt quoque illud animaduertere quod cum mœnia ciuitatum ſancta ſint: proptereaque illa tranſgredi ſine piaculo fas non ſit, certiſque præfinitis ſpatiis, pomœrio inaugurato, fuerint conſecrata: ita vt quicquid circa ea ſoli eſſet, neque habitari, neque arari liceret: portas tamen ſanctas haberi minime decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, aliaque prophana facere cuiuis

Trigemina. *Lauernalis.* *Lauerna.* *Sanqualis.* *Libitinenſis* *Mugonia ſeu Trigillia.* *Neuia.* *Lauicana.* *Metia.* *Flumẽtana.* *Triũphalis.* *Aurelia.* *Vaticana.* *Portuenſis.*

Mœnia ciuitatũ ſancta l.1. & l.fi.ff. de rerum diuiſ.§.ſancta inſti eo. tit.

uis permissum fuerit. Apud exteros vero portæ præcipua denominatione istæ feruntur: Scæa apud Troiam, in cuius superliminio Laomedontis cadauer sepulchro conditum erat. sicut murus & amnis eiusdem nominis fuere. Alexandriæ Canopica, Athenis Pyraica, & Sacra, & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium: & Dipylus omnibus patentior, atque aliæ Nymphates nomine. Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta. Corinthi Teneatica. Thebarum portæ Homoloidæ nuncupatæ sunt: Apud Sicyonios quoque Sacra fuit, vbi Epopei visebatur monumentum. In Argo Diampares, apud Leontinos Iracea, in Cyzico Thracia, apud Tybur Rarana: Capuæ Iouis, vbi platea Seplasia, in qua vnguentarii negociantur: Cremonæ Brixiana, Tarenti Tementida, Syracusis Meniditæ, Trogillorum, & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra visebantur. Babyloniæ vero licet plures celebrentur, tamen præcipue Semiramidis, Niuorum, Chaldeorum, Belides, & Cissiæ. *Apud exteros porta.*

Quo ritu, quibusq; cæremoniis hostia apud priscos diis immolabatur, & quomodo fiebant sacra, & quid apud exteros.

CAP. XVII.

QVI mos sacrorum fuerit; quoque ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res diuina fieret, veteribus monumentis intercise perscriptum est. Et tametsi singulis fere diis sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdem sacris semper, sed alios aliis ritibus cæremoniisque placari decoret: tamen in omni sacrificio statas cæremonias & solita solennia conuenit obseruari: quas si prætereant, haud dubie piaculum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris, sacerdos quum diis immolat, & rem diuinam facit, prius corporis ablutione purgatur, & à Venere abstinet, vt lautus purusque accedat: quippe ieiunii & castimoniæ sacra adituris miram obseruationem fuisse, authores tradunt. Legimus Numam Pompilium, quum pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse. Et Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusque contentum sæpe cœnitasse, ob reli- *Singulis diis sua sacra.* *Sacerdos lotus & castus.* *Ieiunium.*

 ligi-

ligionem : atque eos qui Isidis sacris initiandi erant, dies decem parcere carnibus & vino: & Ægyptios festis quibusdam diebus ieiunia seruare. Aquæ verò aspersione corporis labem tolli, & castimoniam præstari putabant: præterque Mysos & Essenos, aliosque qui ob religionem animantibus abstinent, cælibemque vitam agunt, qui Abii & Anymphi dicti sunt, constat sacerdotes matris deum Samia testa sibi virilia amputare: atque illos qui maxima sacra obibant, vt in casta religione manerent, & procul à mulierum contagio vitam agerent: herbis quibusdam emasculari, & virilitatem amittere. Vtque nulla nisi sacrorum maneret cura, nudique & vacui religioni intenderent, cunctarum rerum dominio se abdicare. Quod iure pontificio cauebatur, cuius verba sunt, *Ad diuos adeunto caste. Pietatem adhibento Opes amouento. Qui secus faxit, deus ipse vindex erit.* Quam castimoniam apud exteros quoque seruari meminimus. Quippe in Thesmophoris matronæ Athenienses, vt Veneris ictus cohiberent, foliis vitilium cubilia substernebant, nonnulli garo ex piscibus, qui squamam non habent, quod incendia libidinum reprimerent, & irritos conatus faceret, in sacris vsi sunt: quod Agesilaus putabat deos, nō minus religiosis operibus, quam sacrificiis castis delectari. Legimus quoque Hierophantas Atheniensium, postquam in pontificatum euecti erant, vt castissime sanctissimeque sacrum facerent, cicutæ sorbitione castrari: & Ægyptios sacerdotes, negociis omissis, mulieribus nunquam indulgere, carnibusque & vino abstinere: atque gymnosophistas adeo abstinentiæ studiosos, vt pomis solum, oriza & farina alantur. In Creta quoque Euripides testatur, quos vocant Iouis prophetas, non modo carnibus, sed ne coctis quidem vesci: & Indorum magos, qui ad Solis sacerdotium euecti erant, carnibus abstinere, & nunquam sub tecto esse, sed lineis velari, & sub dio vitam agere: Quinetiam obseruatum inuenimus, vt qui rem diuinam facturus erat, ad suam leuandam culpam, se in primis reum dicere debeat, & noxæ pœnitere ac fateri admissum, vultumque submittere, & ad omnem modestiam fingere: deinde ipse, aut publicus præco præcedens sacra, *Hoc age*, clamitet, voceque excitet populum, ac virga turbam summoueat, quæ commenta-

Ægyptii. *Aqua aspersio.* *Abii.* *Anymphi.* *Cybeles. sacerdotes.* *Antidota aduersus Venerem.* *Agesilai sententia.* *Hierophantæ. Atheniensium.* *Iouis prophetæ.* *Indorum magi.* *Rem diuinā facturus.*

mentaculum dicta est: silentiumque indicat, ne mala vox obstrepat, neve quid triste auribus accipiat, & sacris fauere, & intentos esse iubeat. Nanque in deorum sacrificiis taciturnitate in primis, & intentis animis opus erat: quia si opus faciendum sacerdos inter sacra vidisset, temerari & pollui putabantur religione inexpiabili. Ideo custos dabatur, qui sacra inspiceret, & alter qui linguis fauere iuberet. Græcis autem, ad sacrificium accessuris, hoc præfatur primum, τίς τῇδε? hoc est, Quis hic? Qui vero intersunt sacris, referunt: πολλοὶ, κἀγαθοί, quod est dicere, Multi, & boni. Nam polluti homicidio, aut sanguine infecti humano, hominesque turpissimarum sordium, sacris arcebantur: neve aras contingerent, aut sacrificio interessent, lege vetabantur. Et quia à quibusdam sacris mulieres innuptas, aut seruitio pressos, vel ære coemptos, abesse oportebat: ideo in sacrorum apparatu lictor præfabatur, Hostis victus, mulier, virgo, exesto. In Chæronea vero sacerdos locum tenens, pro ædibus Matutæ clamitat, non seruum ingredi, non seruam, non Ætolum, non Ætolam: cùm his sacrificio adesse non liceret. Apud Magos, qui lentigines habent, tanquam inuisi diis immortalibus, ab aris procul fiunt: & hi qui elati reuixerunt, quibusque viuentibus exequiæ factæ sunt, velut prophani, à sacris arcebantur: sicut à sacerdotio bis nupti. Apud Germanos, qui scutum amisissent in acie, sacris interesse non poterant. Et apud Ægyptios subulcis vniuersis templa interdicta fuere: & Hebræis menstruatis, & his qui impetiginem habent: Scythis quoque qui nullum hostem interfecisset in acie, in solennibus libare non poterat: reliqui initiati adesse non vetantur. Romanis vero, si quæ sacrificio mulieres intersunt, capita velant. Cumque adorat qui rem diuinam facit, velato capite, ne auersus animus à sacris fiat, dextram ad osculum ferre, & se in orbem circumagere, prout Numa instituit, necessum habet. Quodque tibicines & citharœdi, qui lyras septichordes tenderent, in deorm sacrificiis cum cantu & longis tibiis præcinant, & ne quid aliud agatur exaudiaturque, moneant, illudque ius in æde vescendi habeant, prisca est religione seruatum; quæ

Commentaculum.
Taciturnitas in deorũ sacris.
Quibus sacris adesse nõ licebat.
Charonenses.
Magos.
Germani.
Ægyptii.
Hebræi.
Scythæ.
Mulieres in sacris, & rẽ diuinam facturus, capite velato.

quæ quidem tibiæ sacrorum, ex buxo: quæ verò ludis præcinebant, ex osse asinino aut argento fiebant: quòd illæ miti sono ad rem diuinam, istæ stridenti & acuto ad prælium accenderent. Fuere enim tibiarum species plurimæ ad vsus varios: nam Libies plagialon vocant, quæ ex loto fit: elymos ex buxo & lauro. Celtæ ex calamis vtuntur fistula, Ægyptii ex stipula hordeacea: Scythæ & Arimaspi ex aquilarum & vulturum ossibus: ex quibus aliquæ erant Serranæ, quæ æquales habent cauernas: aut Phrygiæ, quæ impares & inæquales. Post aliquot verò tempora, ne tibiæ præcinerent in sacris, fuit lege cautum. Ægyptiis in vsu erat, non tibias, sed cantus adhibere: in sacris, quibus septem vocales deos modulata voce collaudare, tibiarum & citharæ loco fuit. Iudæi in sacris non modo tibia, sed tympanis concinunt. Vtque suæ hostiæ diis dicatæ sint, & superis albæ, inferis verò nigræ immolentur, neque duobus diis vnam hostiam mactari, quia vtri deo res diuina fieret, facile non dignoscerent, in omni sacrificio vulgo seruatum est. Namque aliena hostia, vel debili & manca, quæque reluctatur, & se admoueri altaribus non sinit, dii non placantur: fugientemque hostiam, quæque altaria detrectaret, vbicunque nanciscerentur, mactari oportebat, ne piaculum fieret. Et sicut suæ hostiæ numinibus dicatæ sunt, ita & aræ fuerunt. Superis enim, à terra exaltatis aris: terrestribus, in terra: inferis verò, sub effossa terra sacra facere conuenit: quod apud Indos fuit diu seruatum, vt terrestribus diis in cauernis, Soli verò in sublimi sacrum faciant. Nonnunquam sine ara, in nudo solo & pauimento sacra peregisse Græcos, compertum est. Eumæus apud Homerum super escharam, victimam fecit. Arabes arulam super aram constituunt, in illaque Soli immolare, & thus adolere solent. Hæ enim ad normam quadratæ fuerunt: superque eis sacra facturi, cespitem ex gramine, seu verbenas apponunt: istæ enim faustæ in omnibus sacris habitæ, quas ex sacro loco decerpere conuenit. Ipsasque aras suorum numinum fronde ornare, vt Ioui esculo, Apollini lauro, Mineruæ olea, Veneri myrto, Herculi populo, Baccho hedera, Pani verò pino, Diti autem cupresso. Quanquam ad aram maximam Herculi sacra facturi sola lauro, neque alia coronentur fronde. Thraces & Iudæi pro lege

Tibiarũ variæ species.
Ægyptii pro tibiis cantus in sacris adhibitus.
Iudæi.
Sua cuique deorum hostia.
Qua hostia dii non placabantur.
Sua cuique ara.
Indorum sacra.
Odyſ. 14.
Arabes.
Verbenæ faustæ in sacris.
Aræ frondibus diis sacratis ornatæ.
Laurus ad aram maximam Herculis.

lege habent, in omnib. sacris hedera coronari. Cappadoces ambrosia. Apud Ægytios hedera vitibus præfertur. Druidæ nullum sacrum sine roboris fronde conficiunt Ptolomæus heliochryso coronauit deos. Thraces verò non solum coronati, sed scuta & gladios hedera ornati, in solennibus libant. Isiaci, absinthii marini ramum virgultis cæteris præferunt. Ægyptii in Iouis pompa, & Magi myrica. Hermionenses hyacintho coronantur in sacris. Parthi ex diuerso gramine coronata agna, odores incendunt, Ferunt Ægyptios agresti herba manibus decerpta adorasse, & papyri flore coronasse deos. Vespasianus verò coronas ex cinnamomo interrasili auro sæpè templis dicauit. Apud alios autem fagi cortex religiosus fuit. Non sic Thebis & Athenis: nanque in Palladis templo haud facilè quisquam hederam inuenit. Ea verò hedera quæ fert racemos labruscæ modo, quam similacem nominant, & arbores quæ nec seruntur, nec fructum ferunt, infaustæ omnibus habentur sacris, & damnatæ religionis. Apud Persas non modò qui sacrificat, sed hostia, & qui sacris intersunt, festa ornantur fronde. Indis contra: nanque ex his coronatus sacrificat nemo. Persæ tamen nec deorum imagines habent, nec templa erigunt (erant enim ædium sacrarum & simulatorum euersores) sed in loco mundo, & excelsorum, precatione diis victimas immolant: quod à plerisque vsurpatum inuenimus. Nam Garmeli deus colebatur: cui nec templum erat, nec simulacrum: sed ara tantùm, & diuinus cultus. Iudæi mente sola vnum numen colunt: ideò nulla apud eos simulacra, non modò templis, sed nec vrbibus insunt. Germani quoque nullam humanioris speciem diis, præ eorum magnitudine, dederunt, nec templa dicarunt: sed lucos & nemora deorum nominib. appellant, illa velut sacra templa venerati. Sacerdos autem, & qui victimam facit, pura in veste & candida (nam color albus Deo gratus inprimis) in textili tela, nec maioris operæ quam menstruæ; nonnunquam in purpura & auro. Triumphales viri, & qui amplos honores gesserant, in triumphi ornatu aut in prætexta, lotis manib. & fronde coronati, sacri & venerabiles, nudis pedibus, & tonsa coma ad rem diuinam accedebant. Idq; à Pythagora traditum Lacedæmonii obseruarunt, qui nudis pedibus

Thraces. Judæi. Cappadoces. Ægyptii. Druidæ. Isiaci. Hermionenses. Parthi. Thebani & Atheniens. Herba infausta in sacris. Persa. Indi. Iudæi. Germani. Vestis sacerdotis sacrificaturi. Triumphales viri. Lacedæmonii.

ado

Pura & religiosa vestis. adorandum sacrificandumque censuerunt. Pura autem & religiosa dicebatur vestis, qua rem diuinam facturi, festa vtuntur die. Ea quidem erat soluta omni vinculo nullis maculis nec squalore obsita, nec funesta aut fulgurata. *Homicidii expiatio.* Quod si quis nece aliqua pollutus fuisset, bis septem vicibus inundationibusque vestes abluebat aqua, his piamentis ab immunditia emaculari arbitratus. *Ægyptii.* Ægyptii verò laneas vestes non inferunt in deorum templa, nec cum his cadauera sepeliunt. *Hostiæ ornatus.* Hostia si maior erat, auratis cornibus: si minor, coronata illius dei fronde, cui sacra fiunt, incedebat. infulaque lanea & candida vitta circundata, ante aras nullo vinculo ligata sistebatur: neque enim in sacris vinctum quid esse poterat. *Senones.* Contra verò apud Senones: nam lucum sacrum venerantur, quem nisi vinculo ligatus ingredi nemo poterat: qui si forte prolapsus corruisset, attolli minimè licebat, sed per humum reptare necessum erat. *Scythæ.* In Scythia quoque Marti sacrum fit, in quo victima primis pedibus ligata ad aram sistitur, cui laqueum in collo iniiciunt, ac baculo circunducto strangulant, sine precatione & votis. *Aqua sacris adhibita apud diuersos.* Quam quidem aquam de fronte Iuturnæ, qui circa Numicium labitur, quæque in omnib. sacris adhibetur, inprimis inspergebant. Eam verò aquam super terram posuisse, piaculum & triste omen erat. Ideò vas lato ore, & fundo angusto in quo hauriretur, ne stare posset, in sacris adhibebant, cui cadum, alii scyphum dixere nomen, illudque manibus tenere oportebat. Quod quidem flaminicæ virgines sacrorum ministræ, aut Vestalium famulæ, nonnunquam pueri flaminum ministri, *Camilli.* quos Camillos appellant, patrimi & matrimi omnes coronati tenebant manib. Ex hac aqua ægros curari, & bonæ valetudini restitui putabant. Apud Athenienses verò aqua erat ex Callirhoë fonte magnæ religionis, in maximis sacris & sponsalitiis cæremoniis, in quibus aliam adhibere nefas habeatur. Fertur in Delii Apollinis templo, præcipua aqua fuisse sacrificantium vsui accommoda quã ad alios vsus hausisse, magni criminis instar erat. Græci in sacrificiis & expiationib. Eleutheri aquam frequentes adhibent: Trœceni ex Hippocrene, Persici reges ex Choaspide, quam peregrè profecturi secũ ferũt. Arabũ reges ex Euleo, qui ortus à Medis, præcipuo nitore fluit. Præ cæteris

ris verò Ægyptii tanti Nili aquam fecere, vt quum hydria ad templum humeris ferebatur, omnes procumberent, & sublatis manibus, diis gratias agerent. Feruntque Babylonios reges ex Nilo & Istro aquas inter gazas condere assueuisse, velut hoc argumentum suæ magnitudinis ostenderent, quum per tot spatia terrarum, totque inuias regiones aduectæ fuerint. Ipse verò sacerdos lanea infula velatus, & fronde coronatus, aram manib. tenens, ad orientem versus (quippe matutinum tempus sacrificiis idoneum æstimarunt, quum deos tunc assidere templis, & matutinis salutationibus adesse opinio foret; Magorum & Persarum exemplo, quib. in more fuit, primo semper diluculo canere diis, hymnosque & laudes dare, orientemque Solem venerari) meditato & solenni precationis carmine verbis priscis ex annalium vetustate erutis, numina & deos precatus, vota effundebat: quam precationem plerunque ter geminabat. Indi verò & gymnosophistæ in meridie, & vbi multum diei processerat, immolare diis vsurparunt. Quod Mercurius in Asclepio, existimauit, vt adorantes medio die conuertantur in Austrum occiduo in occasum: si verò primum oriatur Sol, in ortum. Fuitque Apollonii Tyanei opinio, summo diluculo cũ diis versari, procedente mox die, de diis loqui oportere. Moses autem & Hebræi occidentem spectari censuerunt. Ea verò infula ex lana alba & cocco fuit, instar fasciæ, plerunque lata, nonnunquam tortilis & rotunda, ex qua vittæ hinc inde defluebant. Principiumque precationis à Iano & Vesta, quæ in omnibus sacris præcipua numina sunt, quæque in votis nuncupandis præfationem perpetuam meruere, fieri oportebat: vt per eos ad reliquos deos aditus pateat, quibus thus in merum offerabat inprimis. In qua precatione obseruatur, vt Iupiter pater Optimus maximus, Vulcanus, Apollo, Mercurius, omnes denique dii sacro carmine patres aduocentur. Quod in omni sacro constitutum fuit, vt cuiuis deo sacrificetur, necesse foret, post ipsum, reliquos aduocari, vt hi volentes & propitii votis & precationibus adsint. Antonius verò Imperator deum Heliogabalum, quem magni numinis loco habuit, in præfatione sacrorum reliquis diis præponi voluit: & Domitianus Palladem velut genitricem, & se Palladis

Sacerd. sacrificantis caremonia.

Tempus sacrificiis idoneum.

Magi & Persa.

Indi & gymnosophista.

Infula sacerdotis.

Precatio.

Hebrai.

Constitutum in omni sacro.

ladis filium per sacrificulos in primis iussit aduocari. In Peloponneso autem Melissa nympha, quæ vsum mellis gentibus dedit, in omni præfatione sacrorum, principium precationis fecit. Quam quidem precationem plerunque ter repetebant, sicut libationem. Diis deinde & votis rite nuncupatis, eundem Janum in fine precationis denuò aduocare necessum erat, vt is deus precationis caput & finem faceret. Sine precatione autem victimas cædere, aut deos rite consuli, fas non putarunt. Itaque sua carmina, suæque precationes singulis diis institutæ sunt, quas plerunque, ne quid præpostere dicatur, aliquis ex scripto præire, & ad verbum referre solebat. Fertur tamen Pyrrhus Epirota, vbi immolabat, nullas effundere precationes solitus, nisi quod sanitatem & bene valere precabatur à diis. Apud Indos hi qui Pedalii vocantur, inter vota precesque, solam iustitiam petere, in vsu habent, quasi hoc munere deum amplissimum esset mortalibus datum. Socrates in Phædro, vt pulcher intus fiat, vtque bona animi & corporis benè haberent, & vt dentur optima precari docuit. Apollonius Tyaneus à diis poscebat, vt bonos cognosceret, malos vitaret. Interdum pauca habere, & nullius indigere, precatio fuit: quam quidem precationem nunc sacra præcedere, nunc subsequi, plerunq; finē claudere, nonnulli volunt. Manibusque precantem aram tenere oportebat, quia nisi teneretur ara, solas preces non litare perspectum est. Pellex tamen, Numæ legibus, aram tangere vetabatur, quam si tetigisset, agnum solutis crinibus cædere cogebatur. Precibusque peractis, & rite deprecato numine, qui rem diuinam facit, se ad dextram voluere & circumuertere manumque, priore digito in erectum pollicem residente, ori admouere, deinde sedere vetusto more debet, velut diis ratas preces habentib. Galli verò se ad læuam vertere religiosius putarunt. Græci post effusas preces, manus osculantur. Id quod Romani factitarunt, qui prætereuntes phanum aliquod, manum labris admouent, tanquam deos venerarentur & timerēt, ratasque preces significarent. Frugesque in caput victimæ, aut molam ex farre molito & sale, deinde nouum vinum aut costum, & mascula thura inter cornua fundebat, mactatā esse hostiam voce significans: quod quidem victimarum

proba

Melissa nympha.

Sua cuique deorum carmina & precationes.

Quid precandum à diis.

Precantes aram tenebant.

Precibus peractis.

probationem proficere credebant, vt si non obstupuissent, sacrificio probarentur idoneæ. Græci autem non fruges, sed hordeum sale conspersum aris inspergebant. Ad Terei sepulchrum Megaris, dum sacrum fit, calculis pro hordeo vtuntur. Dianæ verò Propyleæ mulieres Eleusinæ nullam, nisi ex hordeo ibi nato, molam cōficere possunt. Proditum memoriæ est, Iliacis temporibus, veteres non thure, nec costo, sed cedri & citri fumo deos adoleuisse: atque Sabæos quum omnia odorum genera diis accumulent, de myrrha tamen nihil impartiri, quasi numinib. subiratos, quod solam myrrham ex omnibus odoribus, apud se gigni non siuissent. Sine mola enim salsa, nullum diis sacrificium ratum fieri putabant, in ea efficaciorem vim placandis numinib. & commouendæ diuinitatis esse opinati. Vinum verò antequam funderet sacerdos, propinabat prius simpulo & simpuuio ligneo, vel fictili admodum paruo, quod in sacrificali apparatu erat, cyatho haud dissimile, illusque secundum libationem astantibus circunferebat, vt pariter libarent. Tum setas inter cornua victimæ manu excerptas, tanquam prima libamina, in ignem mittere, obliquumque cultrum à fronte ad caudam victimæ ducere, & se ad orientem vertere debebat, quod sacrificio habebatur primum. Siquidem prima sacrificii pars erat, libare diis: secunda immolare: tertia, reddere: quarta, litare: fascibusque adhibitis ex tædæ ligno, vt in quocunque sacro fieri mos erat, quas nisi mares ferre alius nemo poterat, & igne accenso super aras (neque enim sine igni vllum sacrificium fieri licebat, quum etiam sabbatis lucernas accendere diis prisco more seruatum sit) accinctos ministros, qui sacrificanti præsto aderant, victimam immolare iubebat, qui victimarii, seu cultrarii, à nonnullis popæ & agones dicti sunt: qui illam supra verticem, plerūque infra iugulum feriebant. Indi verò victimam non iugulare, sed præcluso spiritum necare assuerant, ne quid deperiret, neve quid mancum deo offerretur. Græcis autem moris erat, si cœlestibus diis victimam facerent, sic hostiæ caput statuere, vt cœlum spectaret: si verò inferis, vt terram despiceret. Quib. quidem ministris, nisi iussi essent, mactare non licebat. Ideò succincti nutum imperiumque expectantes, Agon dicebant. Interim cæsa victima, alii vasa,

Nullum sacrum absq; mola salsa.

Propinatio in sacris.

Ceremonia in victimis litandis.

Sacrificii partes quatuor.

Nullum sacrum absq; igni.

Victimarii.

Cultrarii.

Popæ.

Agones.

Indi non iugulabant victimam.

Græci.

vt cruorem exciperent. cadenti hostiæ supponebant: alii decoriabant. Mox aruspex, flamen, aut sacerdos cultro ferreo viscera & iecinora rimabatur, in illisque deos consulebat, & an perlitatum foret, explorabat attente. Apud Galatas verò non aruspex, sed Philosophus aderat: sine quo sacrum diis nullum exhiberi poterat. Is autem culter ferreus erat & oblongus, manubrio eburno, clauis æneis, ære cyprio, & capulo argenteo ornatus: nanque manu viscera tangere non decebat, ne qua offensa, pollutis sacris contraheretur. Apud Delphos fuit vsurpatum, vt cultro quo diis immolabant, de nocentib. supplicium sumerent. Persæ & Cappadoces non gladio, sed stipite mactabant hostias. Romani etiam malleo: apud Homerum querno trunco. Quibus inspectis, ex omni viscere & membro primitias, partesque desectas farina farris inuoluere & in calathis secrificanti offerre debebat: tunc hostia perfecta dicebatur, quas sacerdos aris imponens, foculo accenso comburebat. Hoc enim in omni sacrificio seruatum est, vt de singulis oblatis, aut deo immolatis particulas tanquam libamina, vt holocaustum fiat, in ignem mitterent. Ægyptii sacerdotes, immolata victima caput abscindunt: illudque diris carminibus execrari, in flumen deiiciunt, cum precatione solenni, vt si quid aduersi casurum foret, in caput illud redundaret. Apud Græcos ex cæsa victima, nonnuquam capite & ventre excepto, cætera dabantur diis: linguæ verò præconibus. Hunc verò ignem ex olea, lauro, vel quercu crassiori cortices, aut cuius caudex cauus, fungosusq; foret, accendere, vel numinib. adolere nefas erat. Hęc enim ligna nunquam dira maliq; ominis, detestati sunt: quem ignem subdita face accendebant, eumq; partim ex fumo, quas vertigines faceret, quantumque se attoleret, partim ex flamma, si lucidior aut obtusior, & qua specie foret, multi obseruarunt, qui capnomantes dicti. Si autem mortuo carbone sacrificetur, signum neglectæ religionis fore & perniciosum, nemo dubitauit. Persis ligna arida dempto cortice sacrificio apponere desuper que oleum fundere, & aruinam pinguem, ignemq; appositum non flatu, sed ventulo excitare in vsu fuit. Soliq;, velut deorum maximo, quum virgultorum fasces apponunt, & incendium suscitant, his verbis proloqui, * *Ede ignis domine.*

Galatæ. *Culter sacrificii.* *Delphi.* *Persæ.* *Cappadoces.* *Romani.* *Seruatum in omni sacrificio.* *Ægyptii.* *Græci.* *Ignis sacrificiorum ex quo structus.* *Capnomantes.* *Persæ.* *Ecce.*

mine. Apud Siculos in colle Vulcanio, iuxta Petrensium stagnum, dum sacrum fit, sarmentorum fasces super aras sua sponte ignem concipere, & nullo flante halitu incendium fieri fabulantur: Sicut de Seleuco traditur, qui cùm Ioui in Pella victimam faceret, ligna aris imposita vltro arserunt. Et de Egnatia nympha in Appulis, in cuius ara lignis extructis, ignem sua sponte excitari opinio erat. Tradunt Magos apud Persas, dum sacrum fit, carnes super myrto & lauro appositas subtilibus virgis adurere. Atque Eretrienses mulieres in Cerealibus obseruare, vt cæsa victima, carnibus non igne coctis, sed sole torridis, vescantur. Et apud Scythas sacrum fieri Marti, vbi victimarum carnes ipsarum ossibus aduruntur, Lusitani verò ignitis lapidibus sacrificales carnes coquunt. Iosides, licet ex omni ligno incendant aras, spinas tamen asparagi aut stramina in sacrificiis cremare, nefas habent. Mox farra visceribus spargens, probata libataque exta lancibus imposita, aræ superponebat: visceraque, detractis extis, flammis & foculo, mittebat desuper thus & costum. Ea quidem viscera, licet nunquam abluta, elixa per se fiebant, vinumque aris postea fundebat, & tunc porrici hostia dicebatur. Persæ verò, ex immolata victima, nihil diis adolent, sola anima deos contentos esse rati. Lusitani quoque ex hostia immolata nihil concidunt, sed exta perspiciunt, & diuinant. Thisetæ in Asia, & Argini, ossa victimæ tantùm in ignem mittunt, & deflagrant: ipsi autem vescuntur carnibus. Apud Ægyptios inualuit mos, vt immolata victima, dum sacrificium ardet, omnes se diuerberent, & flagris afficiant. Quare verbum Xenophanis physici proditur non inuenustum, qui cùm Ægyptios sese conuerberantes & lugentes in sacris vidisset, admonuit, vt si deos esse crederent, quibus sacra ministrabant, ne lugerent: si verò homines, ne sacrificarent. Quod ferè a Lacedæmoniis vsurpatum fuit, vt in adolescentes ephebos, circa aras flagris deseuiant. Ex reliquis verò hostiæ membris cœnam apparabant, quibus qui sacris interfuere, vesci licebat. Græci verò satis habent, femora hostiæ in duo frusta concisa, igni subiicere, vt ex his holocaustum fieret, visceribusque super prunas assis, pro ientaculo, mox carnibus veru decoctis, discumbentes vesci. Quibus ex legis præscripto portiunculam ad dome-

Siculi.
Egnatia nympha.
Magi.
Eretrienses.
Scythæ.
Lusitani.
Iosides.
Porricere hostiam.
Persæ.
Lusitani.
Thisetæ & Argini.
Ægyptii.
Xenophanis dictum.
Adolescentes in sacris Lacedæmoniorũ flagellati.
Græci.

domesticos afferre, & amicis partes victimarum impartire licebat: extraneos autem ad sacra adhibere, fas non erat. Apud Lacedæmonios autem in publica visceratione, primi reges erant, quibus duplum, quàm cæteris, dabatur, priuilegioque honoris, præter libamina, immolatorum quoque animalium coria debebantur, hordaceasque pultes, libaque & farra, ac fructuum primitias, non auro vel argento, sed fictili vrna & catino, aut simpulo, vel ligneo scypho: qui ne carie absumeretur, pice oblitus erat: aut gutto fagino, sicut Marius Curius, diis prolibare soliti sunt: vetustissimam religionem, qua in deorum sacrificiis fictilibus vtebantur, designantes, qui pietate, religione & iustis precibus, non censu, deos placari putabant. Quippe tunc maximè dii propitii esse crediti sunt, cùm fictiles erant. Hostiaque immolata, & mysteriis peractis, qui sacris intererãt, fisco & farre apposito, cum rotundis paniceis, quas in honore deorum adhibebant, stantes vescebantur. Siquidem in ædibus deorum & epulari simul, & sacrum fieri seruatum est: nam mensæ in sacris ædibus ararum vicem præbebant. Quibus quidem extis & carnibus sacrificalibus, nisi ritè sacrificio perfecto, vesci non licebat. Delphis verò assuetum est, vt immolantes victimam, exclusis cæteris vescantur: ad quam extraneos admittere, nefas erat. Contrà in sacris Hecatæ, in quibus, qui sacrum fecit, de sacrificio vesci non permittitur. Quæ quidem exta, veru assa, apponebantur semper, cum heroicis temporibus non vescerentur elixis. Arietis tamen, non veru cocta, sed elixa in olla apponunt: aliter ritu præpostero sacrum fieret. Interque vescendum, laudes diis canere assuerant, his, quibus sacrum fieret: pedibusque circum aras psallere ad numerum, carminaque & hymnos canere, ac cymbala pulsantes, choros agitare. Fuitque obseruatum, vt sacrificantes aras circum currerent, cursum auspicati à læua dextrorsum, quod religiosius putarunt, mox à dextra læuorsum. Cumque hymnorum plures species forent, quibus psallebant diis, hi tamen fuere in vsu frequentes: Hypingos Dianæ, Apollini pæan & Prosodia, Dionysio dithyrambus, Cereri Julus, Veneri Eroticus, id est, amatorius: præter quos fuere, prosodion, hyporchema, & stasimon. Quod ideò inuentium est, ne qua pars corporis religione vacaret: quasi

Lacedæmonii. *Mensa pro aris.* *Delphi.* *Hecatæ sacra.* *Laudes deorum inter vescendum.* *Hymnorum genera.* *Vide L. Gregor. de poëtica, dialog. 1. fol. 100. & 101.*

quasi penitus sacro numine afflati, quodam furore capri forent. Memphitæ verò in Osiridis templo dum sacrificant, præter aliorum morem, nec canere tibias, nec psallere soliti sunt. Et Græcorum plerique, cum nulla numinis afflatione sacrificia perficiunt, sed animo remisso, absque tibia vel cantu. Contra apud Indos, quibus nulla fuit numinis consalutatio, vel sacrificium, nisi adhibita saltatio foret. In Delo quoque absque saltatione vel musica, sacrum nullum fiebat. Fertur Antoninus Cæsar, quum deo Heliogabalo sacrum faceret, mulieres Phœnissas, quæ in vrbem cursitarent, cymbalaque & organa musica circum aras psallerent, adhibuisse: & Cybelis sacerdos, cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum, sacrum facere. Apud Curetas quoque nullum fit sacrum, sine strepitu & fragore, tympanis vnà tubisque pulsantibus. Re igitur, diuina & cæremoniis concelebratis, sacerdos ILICET, succlamabat: qua voce illos, qui interfuerant, missos faciebat. Apud Græcos verò functus mysterio, sacerdos sic renunciat λαοῖς ἄφεσις, quasi populum missum faceret. Siqua tamen mysteria in sacris instauranda forent, initiati manebant, prophanos autem foras exigebant. Namque hoc erat vsu frequens, vt omnia mysteria secreta sint, summaque in his silentii fides habeatur, sicut in Samothraciis & Eleusiniis. Illud vtique in sacrificiis seruatum nequaquam præterierim, vt mola salsa & farre non modò frons victimæ, sed voci cultrique aspergantur vnà quodque immolata victima, si non litassent, hostias denuò augeri iterum ac sæpius, & maioribus hostiis sacrum instaurari debebat, donec inuenta pace deûm, & propitiato numine, ritè perlitatum æstimarent.

Memphitæ. *Græci.* *Indi.* *Delii.* *Curetes.* *Ilicet.* *Prophani à mysteriis exacti.*

Quæ militibus operam in bello nauantibus militaria dona ab Imperatoribus olim dari solita fuerint.

CAPVT XVIII.

PRiscis temporibus militaria dona, quæ militibus fortem operam nauantibus in bello, à ducibus dabantur, heminæ vel quartarii farris fuere, (vnde adorea, laus bellica dicta) binaque iugera, aut tantum agri, quantum vno die circumarassent, amplissima dona putauere. Precia enim militiæ, hæc habita sunt maxima, vt post exhaustos labores, milites emeritis stipendiis, sanguine & sudore

Militaria dona. *Adorea.*

sudore partis agris donarentur. Hos enim lætissimos fructus, velut opimam prædam laborum periculorumque accipiebant: quippe perniciosum ciuem putabant, cui bina aut septem iugera non essent satis. Præter quæ, vt ad decora militiæ magis incenderent animos: quoque honoratior testatiorque eorum virtus foret, mercede proposita, obsidionalem, ciuicam, muralem, naualem, castrensem & aureas coronas, amplissimaque alia honoris genera inuenere, quibus donabantur, qui vrbes, castra, aut exercitus obsidione liberassent, ciuemve seruassent, vel primi obsessæ vrbis muros subiissent. Primus enim Au. Posthumius dictator, ad lacum Regillum castris expugnatis, magni muneris loco, auream coronam dedisse fertur. Mox sequuti duces militibus, vt essent re & fortuna auctiores, alias largiti fuere, quas quidem frequenti prætorio, egregiis laudibus cumulatis, cum præfatione virtutum, militibus tradebant. Apud Græcos duces in vnum coeuntes, in concilio agitant, & sententiis decernunt, quem primum, quem secundum, qui depulsas hostium copias longius egerit, & quo præmio aut honore dignus sit, diiudicant: idque apud deorum aras in Isthmo, inclyto Neptuni templo, sumpto ab ara suffragio, & vt erant sententiæ, sic agro & vacatione donare, ac pro merito præmia largiri solebant. Apud Indos verò nullo militari dono aut hostili prædà donabatur miles, nisi qui hostis caput retulisset in castra. Sed præ cæteris, corona ciuica maximi fuit ornatus, cui cedunt aureæ, murales, castrenses atque rostratæ: eratque proprium ius ciuicæ, vt illa donatus, perpetuò eam gestare liceret, & ludos ineunti, à populo & senatu vniuerso assurgeretur, ius spectandi inter senatores, munerum vacatio sibi, patrique & auo paterno. Præcipua vero obsidionalis, tanquam virtutis præferens spectatissimum insigne, æstimatione immensa, longè præcellere credita est. Hæc enim ex illo fiebat gramine, vbi ciues obsidione essent liberati: qua nulla nobilior, publica militari lege diffinitur. Quippe cæteras, imperatores aut duces singulis militibus tradunt: graminea vero, velut multò maximum decus præferens, nisi ab vniuerso exercitu, seruatori suo, concedi minimè poterat. Ciuica ex quercna fronde fit: muralis in pinnarum similitudinem, naualis

Perniciosus ciuis.

Corona militibus dari solita.

A. Posthumius primus coronã dedit.

Græci.

Indi.

Ciuica corona cui dabatur.

Obsidionalis.

Ciuica ex qua Muralis

instar

instar nauium rostri: quæ verò castrensis, velut efficto vallo figurabatur. Hac obsidionali Q. Cincinnatus à Minutio & toto exercitu, quod illius opera obsidione liberati fuerant, primus donatus fertur. Et deinde M. Valerius consul contra Samnites, P. Decium tribunum militum, quod eius consilio & ministerio exercitus, ex saltu angusto & arctissimis faucibus, euaserat, præter gramineam, qua ab vniuerso exercitu & suo præsidio donatus fuit, etiam aurea corona & centum bobus, eximioque vio albo, opimo auratis cornibus, donauit. Eademque obsidionalis F. Maximo imperatori, quod cunctando remp. & ciues seruasset, à toto exercitu, senatuque & populo, communi conspiratione & consensu tributa est. Et bello Cimbrico, Cn. Teio Atinati, quod cunctantem primipilum interfecerat, ipseque arrepto vexillo per castra hostium eruperat, exercitumque incolumem eduxerat, præter gramineam, vt prætextatus ad tibicinem immolaret foculo accenso, concessum fuit. Contigitque idem honos semel L. Sicinio Dentato, & M. Calphurnio tribuno, quod M. Attilium Regulum, primo Punico bello in Sicilia cum exercitu, hostium excidio liberasset. Deinde Scipio Æmylianus bello Aphricano, mox Sylla bello Marsico, demum Iulius Cæsar in expugnatione Mytilenarum, & Augustus, obsidionali & ciuica donati fuere. Ea enim ciuica, singularis salutis signum erat: obsidionalis vero, vniuersorum. Rostratam vero accepit primus M. Varro bello piratico, donante Cn. Pompeio: & deinde Agrippa, bello Siculo ab Augusto, quod in conflictu naualis pugnæ, in naues hostium insiliissent primi. Corniculasque, & aureas coronas, phalerasque argenteas, & aureos torques, tum armillas, adde vexilla cærulea, honoris causa ob nauatam insigniter in bello operam, & ob multa rei militaris facinora, militibus quam sæpissime ab imperatoribus dari, adnotatum est. Sed auxiliares & externi aureis: Romani argenteis torquibus donabantur. Contra vero armillas non externis, sed ciuibus tradebant. Augustus tamen Octauius facilius phaleras & torques, & quicquid auro constaret, quam murales, castrenses, aut ciuicas coronas, munera dedit. C. autem Caligula noui generis coronas, Solis & Lunæ ac siderum specie commentus fuit. Scipio vero Æmylianus

Naualis.
Castrensis.
Obsidionalē quis primus adeptus.
Rostratam quis primū acceperit.
Alia dona militaria.
Noui generis corona à Caligula excogitata.

nus regum & sociorum munera oblata, pro tribunali recipiens, in publicas tabulas per quæstorem referri iussa, postmodum fortibus viris pro meritis tradebat. Præterque aureos torques, etiam duplicem annonam, interdum militiæ vacationem, & immunitatem ob virtutis præmium, nonnunquam duplex stipendium imperatores largiti sunt: æraque multiplicia, sagaque & tunicæ singulis militibus, qui rebus fortiter gestis interfuere, plerunque ius ciuitatis ex lege Calphurnia: vel senatoria fungi dignitate inter patres, aut diebus solennibus coronatum incedere, velut præmia victoriæ, haud quaquam spernenda munere fuere. Neque dubium, illos quorum opera insignis in bello stetisset, perditæque & afflictæ res restitutæ essent, pluries donis muneribusque honestari. C. Sicinius Dentatus, clarus vir ingenio factisque, ob egregia facinora militaria, præter octo aureas coronas, obsidionali vna, muralibus tribus, ciuicis quatuor, torquibus tribus & octoginta, hastis puris duodeuiginti, armillis plus centum sexaginta, donatus fuit. Habeturque inter exempla, hunc Sicinium militaribus donis, omnium honores & virtutum præmia anteisse. Hæ quidem hastæ, quod nullo ferro munitæ forent, puræ dictæ sunt, quibus donabantur plerunque milites, qui tunc primum militare facinus in bello admisissent. Cui proximus fuit Manlius Capitolinus, qui vix decimo & septimo ætatis anno, bina ex hostibus spolia tulit, primusque murali corona donatus, ciuicas sex, militaria dona sex & viginti meruit ob virtutem. Probus quoque, qui postea in imperio assumptus fuit, quum bello Sarmatico iam tribunus multa fortiter fecisset, hastis puris quatuor, coronis vallaribus duabus, corona ciuica vna, vexillis puris quatuor, armillis aureis duabus, torque vno, & patera sacrificali aurea quinque libris, vna pro concione donatus fuisse memoratur. Quinetiam illud perspectum est, in annonæ caritate, & rebus angustissimis, militem ob rei militaris singularem scientiam, collato frumento & pecore donari. Manipulumque hastatorum, ob insignem operam, corniculis armillisque argenteis, Sp. que Nautium à Papyrio consule, bello contra Samnites, etiam coronis aureis donatum, præterque aureas pateras, sellasque curules eburneas, & scipionem eburneum, hastæ quoq;, tunicæ Palmatæ &

Alia dona.

C. Sicinius Dentatus optime donatus.

Hasta pura quæ dicebantur.

Murali corona quis primum donatus.

Alia dona.

tæ & pictæ, atque in bello nauali vexilla cærulea, nonnunquam altioris dignitatis gradus, aut militaris ordinis prærogatiua, militibus, qui strenuam operam nauarunt, munera tributa fuere. Summis vero ducibus triumphalis statua, aut consularia ornamenta. In quo animaduersum est, populum Atheniensem perraro virtutis præmium aliquibus statuas dedisse, in quibus illorum nomina inscriberent, vt populi hoc videretur beneficium, non illorum, qui id meruissent. Nemoque qui præclarum aliquod gesserat facinus, prout, cuiusque meritum virtusque fuit, militaribus donis indonatus abiisse fertur: adeo vt Quintus prætor, deuictis Hispanis, equites nouo genere honoris, castellis & fistulis donarit. Proditum tamen est, Fuluio Nobiliori à Catone obiectum, quod leuissimis de causis, vtpote quod puteum strenue effoderant, aut vallum curarant, coronis milites donasset. Cæsari quoque Augusto multiplicia hæc munera largienti, obiectū à militibus fuit, puerilia hæc deliramenta esse. Namque exercitui pecunia & agris, non his honoribus opus erat. Legibus vero Solonis apud Athenienses cauebatur, vt præter ea dona, quæ militibus duces impartiti fuerant, illorum filii qui bello occubuissent, publice alerentur, & bonis disciplinis instruerentur. Quod Pisistratus cauisse dicitur, vt filii parentum, quorum virtus insignis in bello fuerat, dona acciperent. Frequens tamen illis munus erat, corona ex auro, nonnunquam tæniis & vittis caput ornare, aut publica sepultura in Ceramico. Namque intra mœnia sepelire non licebat, nisi qui ob singularem excellentiam, præcipuum hoc donum meruissent. Legimus Syracusanum Dionem, parta victoria, à militibus aurea, & Themistoclem, quod Græciam liberasset à Lacedæmoniis, corona oleagina & curru eximio donatos, laudatosque magnifice: ac Miltiadem ob pugnam Marathoniam, in qua vltra centum millia Persarum vna acie vicit, ab Atheniensibus consequutum, vt in Pœcile porticu, sua imago in prætorum numero exculperetur inter primores. Agamemnon vero, Homeri testimonio, Aiacem, quod cum Hectore pugnasset, bouis immolati tergore & cornibus: Achillem vero, præter septem tripodes, & viginti lebetes decemque auri talenta, equorum duodecim, & septem Lesbidum fœminarum munere donauit

Dona summorum ducum.

Athenienses.

Nemo bene meritus de rep. in Ro. exercitu indonatus.

Solonis lex de filiis quorum parentes in bello perierant.

Ceramicus.

Oleagina.

Pœcile.

Iliad. 7.

Iliad. 19.

Platæensibus ob nauatam insigniter operam in bello Persico, munus octoginta talenta largitus fuit. Scythis vero mos erat, his qui hostem superassent, semel annis singulis cretere regio vinum bibere, quod victoribus circumferebat: qui vero pluribus cæsis victor fuisset, duobus calicibus potare. Romanis vero traditur vsus, vt quorum parentes reip. causa occubuissent, liberi præmia ferrent, quæ illis deberentur. Si tamen regibus fœderatis aut sociis mittenda dona forent, Scipio eburneus, toga picta, & palmata tunica cum sella curuli, frequentia fuere. Erat autem Ceramicus extra Athenas locus, in quo deorum hominumque excellentium simulacra & statuas, publico decreto erigere, atque eos qui pro patria occubuissent, sepelire, illisque erectis tumulis inscriptiones & elogia, decretaque ac titulos apponere assuerant: inter quas Chrysippi imago porrecta manu visebatur, aliorumque philosophorum, die uerso gestu & modo. Singulis enim sepulchris singulæ columnæ affigebantur, cum inscriptionibus & titulis, quos ob egregia quisque facinora meruisset, ibique velut monumentis & trophæis, celebrata illorum memoria fuit. Alter vero Ceramicus intra vrbem locus erat Athenis, diuersorium scortorum, cui nomen Casaluio, sicut Græcis Celosta, & Romæ Summenium, vbi prostabant meretriculæ, quæ pluribus notatæ nominibus fuere: nam & Sphinctæ, Casaluades, Lecastriæ, Casorides, & Casoridæ dictæ: apud Latinos lupæ. Postea sequuti Cæsares, centuriones legatosque legionum pro magnis officiis in remp. consularibus ornamentis, aut equo publico, nonnunquam triumphali statua donauere. Quod à Macedonibus antea fuit vsurpatum. Namque Alexander Macedo centum viginti equites, qui in campis Adrastæis ceciderant, propter multa belli decora, equestribus statuis donauit: illorumque filios patrum stipendia ferre iussit. Illud tamen haud indignum est quod annotetur, quod viri triumphales, qui triumphalia ornamenta meruissent, præcipuo honoris priuilegio, eadem ipsi dona aliis fortiter dimicantibus, lege militari, impartiri poterant: quodque vigente hoste & nisi debellato, dona militaria duces largiri non solebant. Et licet milites in castris perexiguo ad vescendum argento vterentur, militariq; disciplina horridus miles

Scytha.

Romanorũ vsus de his, quorum parentes cecidissent bello.

Dona confœderatorum.

Ceramicus extra Athenas.

Ceramicus alter in vrbe.

Casaluium.

Celosta.

Summeniũ.

Sphincta.

Casaluades.

Lacastria.

Casorides.

Casorita.

Lupa.

Alia dona militaria.

miles, non cælatus auro & argento, sed ferro & animis deberet esse munitus: tamen eiusmodi dona, quibus virtutis gratia miles donabatur, velut inuitamenta virtutum, permulcendis militum animis tanti fuere, itaque animos ad res magnas acuebant, vt his honoribus aucti & confirmati, quisque suum decus faceret, destinarentque animis, vincere aut mori, mortemque potiùs, quàm ignominiosam seruitutem præoptarent, vitam denique & quæcunque pericula nihili penderent.

Ornamenta virtutis militaris ferebant in castris.

Delusiones dæmonum malorum à multis expertas fuisse, qui diuersis imaginibus homines delusere.

CAPVT. XIX.

NON est profectò fabulosum, quod apud sanctos viros autores memorant, vt cum tetris spiritibus quos dæmones vocant, congressum habuerint, illosque diuersis imaginibus, ac multiplici specie propè deluserint siquidem nostra quoque memoria id euenisse, compertum est. Nuper amicus meus summus, ingenio & fide singulari, rem dictu admirabilem, hæc prodentibus nobis, sibi euenisse enarrauit: quod quum credi vix posset, illam multorum testimonio comprobauit: se quum apud coniunctissimum & sibi familiarem Neapoli diuerteret, & noctis silentio, clamantis de via, & opem implorantis vocem hominis audisset, quum accenso lumine accurrisset, vt quid rei esset inquireret, ibi dæmonem, & dirum quoddam numen, tetra & horribili specie conspexisse, qui iuuenem quempiam clamantem & reluctantem, in via infestis manibus inuadere quærebat: quo conspecto, quum miser ille ad ipsum, quem propè videbat, accurrisset, & ne apprehenderetur, quanto poterat nixu, ipsius vestem & manum apprehendisset, se, diuino sæpius aduocato numine, quum multum diuque frustra fuisset reluctatus, vix tandem dæmonem abegisse: quo demum abacto, quum iuuenem animo consternatum in domum recepisset, nũquam quod se dimitteret aut pallium relaxaret, efficere quisse. Tantaque eum torpedo inuasit, vt mente euicta, sui compos non esset, quum sibi prorsus repræsentari & ante oculos obuersari illa species videretur. Tandem ad se redditus,

rem

rem quo pacto se habuerat, enarrauit. Constabat enim, prauis illum moribus & inciuilibus, cum Dei contemptu diu vixisse, in parentesque tunc iurgatum, contumelias & intoleranda probra dixisse, deuotionibus execrationibusque diris ab eis agitatum abiisse. Sed nec cui hæc vana vel ficta sermonibus videantur, autor est Thomas monachus homo minimè malus, cuius ego fidem probitatemque pluribus in rebus expertus didici, qui serio mihi retulit, quod cum in monasterio & sacris ædibus, quæ in Lucanis montibus sunt, cum pluribus iurgatus foret, & post immodica conuicia & rixas, animo perturbato inde se proriperet: cumque per nemora iter solus intenderet, speciem hominis vultu tetro, nigra barba, promissis tunicis, vultu aspectuque deformi & sæuo, obuiam habuisse: quem cùm compellaret, quid ille solus per deuia errabundus incederet, dixit, equum quo vectabatur amisisse, atque in proximos campos illum euasisse credere: cumque per sinus inuios equum vnà quæsitum pergeret, ad profluentem, in cuius alueo gurgites magni & formidabiles redundabant, deuenisse. Et cùm monachus, vt aquam traiiceret, calceos sibi eximere appararet, illum magnopere coegisse, & tandem peruicisse, vt super spatulas suas ascenderet, potiusque à se, qui corpore maior erat, vectaretur: qui aequiescens, quum super illius spatulas, vt succollaretur, monachus ascenderet, illeque iam aquam ingredi appararet, dum vada exquirit, illius pedes non humana, sed tetra & deformi specie conspexit. Quo animaduerso, horribili terrore percitus, Deum vt sibi præstò adesset, acclamauit. Mox dæmonem & diram illam speciem, diuino audito verbo, stridore querulo & vi maxima, quanta dici potest, ita è conspectu abiisse dicit, vt imminentem quercum ingenti impetu colliserit, ac perfractis ramis funditus auerterit, ipseque consternatus atque exanimis diu iacuerit. Credebat enim, quod à vero non abhorret, nisi præuidisset, illum in rapidissimos vortices & voragines fluminis præaltas, se fuisse necaturum. Sed præ omnibus quæ audierim aut viderim, res est admiratione digna, quam recenti memoria euenisse, comperimus Romæ. Quippe nota res est quum apud Gabios, quidam infimæ sortis & obscuris natalibus adolescens, vesanus & furiosus, cuius praui mores &

res &

res & vita facinorosa fuerat, in parentem grauibus iurgiis conuiciatus foret, post iurgia immodica, cùm furiis agitatus, aduocato dæmone, cui se deuouerat homo ille improbus & impurus, furore cæcus & amens discessisset, & Romam petere cœpisset, eo consilio, vt aliquod dirum facinus in patrem moliretur: dum iter faceret, dæmonem facie hominis truculenta, sordida barba & capillo, vesteque obsoleta & squallida, obuiam habuisse: quò cùm simul pergerent, illum interrogasse iuuenem, quem animo anxio & solicito videbat, quid tam tristis incederet. Atq; ille, quum quid sibi iurgii cum patre fuisset, quodque aliquid scelesti facinoris patrare cuperet, respondisset: dæmonem illum, se quoque simili casu percitum fuisse, dicere: proinde pergerent, & suas iniurias vltum irent. Cumque nocte appetente, ad vrbem applicuissent, in proximo hospitio diuertisse, atque in cubiculum, quod à caupone vtrique exhibitum fuit, haud multò post cubitum iuisse: cumque vnà cubarent, pestem illam immanem, cùm illum somno oppressum videret, infestis manibus iugulum hominis apprehendisse, vt elisis faucibus necaret: quem iam oppressisset, nî expergefactus ille, Dei opem & auxilium aduocasset: quo audito, furiam illam teterrimam stridore & tumultu maximo, tantoque impetu cubiculum, vnde euasit, dicitur collisisse, vt tigna & tectum euerterit, tegulasque penitus perfregerit. Quo strepitu, cùm magister hospitii excitatus surgeret, & quid ruinæ & strepitus esset, inclamaret, allato mox lumine, rem sicuti erat, adolescens ille, quem solum & seminecem inuenerat, enarrauit: tectumque collisum & perfractum, vnde dæmon è conspectu abiit, demonstrauit. Quo malo perterritus, cùm suæ turpitudinis, & anteactæ vitæ non solùm pigeret, sed puderet, diuino afflatus spiritu, perosus scelera, boni exempli & procul à populari tumultu, vitam egit. Multas quoque malorum dæmonum illusiones persæpe apud sanctos viros, fuisse legimus, quas nostra non semel vidit ætas. Quibus salutaribus exemplis admonemur, vt præmuniti aduersus illorum insidias simus, qui nobis inimici infestique sunt, & tanquam in specula, in insidiis stant: néve desides & ignaui, concepta opinione populari illorum, qui ista minimè credunt, in aliquod discrimen dilabamur.

Quan-

Quando dies tam apud Romanos, quàm exteras gentes inci piat, & qui dies atri quive fausti sint.

CAPVT XX.

Ægyptii & Athenienses PERVULGATVM ferè est, Ægyptios & Athenienses diem à Solis occasu facere: & ad alterum occidentem terminare, ita vt quod spacii inter duplicem occasum fuit: integrum diem putarent. *Persæ.* *Babylonii.* Persæ & Babylonii contrà: nam diem ab ortu Solis incipere, & ad alterum terminari dixerunt. *Vmbri.* *Hetrusci.* Vmbri & Hetrusci, à sexta hora ad alterius sextam *Romani.* Romani à media nocte ad mediam sequentem, ita vt quod inter duas dimidiatas noctes temporis fuit, integrum diem facerent. *Vulgus.* Vulgus omne ab oriente luce ad tenebras. *Galli.* *Germani.* Galli & Germani ita sunt metiti diem, vt temporum spacia, non dierum numero, sed per noctium vicissitudines computarent, noctesque diebus anteferrent. Ipsi enim noctes ante diem fuisse arbitrati sunt. *Solon.* Fertur Solon Athenienfibus suasisse, vt non ad solis, sed lunæ meatum dies & tempora dinumerarent. *Thebæi.* Thebæi verò contrà: nam dies non ad lunæ, sed Solis cursum metiti sunt. Fuitque tam Græcorum quàm Siculorum mos, inprimis curare, vt sui dies mensesque cum Solis & lunæ ratione congruerent: *Græci & Siculi.* & si quid discreparet, tunc vnum diem aut biduum ex singulo mense adiicere, vel adimere. *Dies fausti & infausti.* Dierum verò quidam fausti & agendis rebus felices, quidam atri & tristi omine infames habiti: quib. aliquid moliri, aut nouæ rei inceptare, euentus exitialis erat. In his exercitum conscribere, legiones educere, manus cum hoste conferre, sponsalia inire, peregrè proficisci, aut quicquam publicæ vel priuatæ rei moliri, in cœptu fœdum & exitiale æstimarunt. Obseruatumque fuit, vt qui hostes bello tentare, vel acies eo tempore committere curarent, *rem in non mediocre periculum discrimenque adducerent, magno postea exitio cõsequuto. *Dies atri.* Fuisse autem atros duxere dies, post Idus Quintiles, ad quintum decimum Calend. Sextiles, duplici clade insignes, quo ad Cremeram Fabii cæsi, & quo ad Alliam fœdè Romani à Gallis fusi fugatique fuere: quibus grauiter afflicta, & in extremum discrimen adducta Romaua res fuit, Quare Vitellio pontificatum maximum adepto, quod diem ad quintumdecimum calend. Sextiles, ceremoniis publicis sacram, consilio edi-

xisset.

xiſſet, dirum omem fuit: qua calamitate doctus populus Rom. illum diem nullius publicæ vel priuatæ rei inſignem & notabilem fecit, Cuius exemplo etiam poſtride calendas, nonas, & idus menſis cuiuſque, religioſos & ominales ac in fauſtos putauere: propterea quod maximis cladibus & infandis contumeliis pop. Rom. tunc affectũ fuiſſe liquet. Dies quoque Manibus ſacros, quum mundus patere dicitur, quibus occulta deorum manium ſacra apparent, plerique omnes veluti atros & ominoſos obſeruarunt: illoſque velut fœdi exitus & ancipitis fortunæ deteſtati ſunt. Hi fuere dies poſtridie Vulcanalium, & ante tertium nonas Octpbris, & ante ſextum Idus Nouemb. Etiam menſe Maio, dies quibus Remuria celebrantur, vt occiſi Remi vmbra placaretur: & Nonis Iulii, quæ Caprotinæ dictæ ſunt, qua die Romulus apparere deſiit. Et dum Feralia ſeu parentalia diis manibus fiunt, ac impuris diebus, quibus ancilia nondum condita in templo Martis erant, tam nuptiis quam itineri ominoſos exitiales & euitabiles duxerunt. Et qua ante quartum Nonas Sextiles pop. Rom. ardente Punico bello ad Cannas inſignem cladem paſſus fuit, etiam ante quartum Nonas calend. & Idus cuiuſque menſis, veluti triſti euentu infelices, pari ſuperſtitione deuitarunt. Feriis quoque Latinis ſtatis, vel communibus, aut Saturnalibus, ac diebus feſtis & ſacris, ludiſque publicis, licet fauſti feliceſque forent, tamen prælium committi, vel rei militaris delectum haberi, aut quoquam peregrè proficiſci, tanquam piaculari die, ominoſum erat, dirum atque peſtiferum. Præter hos fuere dies profeſti, faſti, interciſi, & præliares: quia feriis publicis, qnibuſdam hoſtem laceſſere vetabatur. Quippe diuiſa tempora voluptatis & laborum, remiſſionum & curarum. Romani veteres habuere. Profeſtis enim diebus, quaſi procul à religione, Rempub. & priuatam gerere licet, quia comitiales, comperendinos, & præliares continent. Comitiales fuere, quibus cum populo agi licebat, concilio coacto, niſi ſi quæ feriæ conceptæ eſſent, quibus non liceret. Comperendini, quibus vadimonium dicere & vadere permiſſum: fuitque animaduerſum in profeſtis etiam faſtos contineri, quibus fari ius erat. Faſti verò dies diis dicati fuere, in quibus forẽſibus negociis omiſſis, ſacri-

Dies manibus ſacri.

Remuria.

Dies profeſti faſti, interciſi, & præliares.

Comitiales dies.

Comperendini dies.

Faſti.

ſacrificia, ferias, ludos, epulaſque ſolennes celebrare, ac inter vota & ſacra, fauſtaque omnia verſari, verbiſque prophanis abſtinere conuenit. Intercisi autem dicti, in quibus deorum ſimul atque hominum res agere licet: nam mane & veſpere fari inhibetur, medio tempore inter cæſam hoſtiam & porrectam fari permittitur. Faſti etiam dies, in quibus ius fatur, id eſt, dicitur: nefaſti, in quib. non redditur ius, nec fari licet. Prefeſtos etiam etiam dies, qui erant ante faſtos, nonnulli dictos volunt. Idus quoq; Mart. quod illis C. Cæſar coniuratorum manib. cæſus occubuit, placuit parricidiũ vocari, ideò inter atros & ominoſos receptæ. Quotieſque incurrente anno dies cœpit, qui adiectus nundinis foret, totum annũ luctuoſis caſibus, & diro euẽtu infelicem incurrere opinati ſunt. Proditum tamen memoriæ eſt, ſtatos dies anni, infelices aut fortunatos, apud varias gentes pro multiplici euentu, non vna ratione obſeruari, Siquidem Chalcedonii cuiuſque menſis vigeſimã primam diem, funeſtam & portentoſam habuere, quod illa Darii præfectus ipſorum pueros caſtrauit, & in Perſidem miſit. Parthi diem, qua Arſaces Seleucum vicit, tanquam initium libertatis, fauſtum felicemque obſeruarunt. Cyrus diem, qua Scythas & Sacas clade afflixit, adeò felicem habuit, vt eam Sacam appellarit. ſicut Aſiani feſtã diem Mutiam nuncuparunt, quod Q. Mutius Aſiam ſingulariter rexerat: Athenienſes quarta Hecatombæonis, qui menſis erat Soli ſacer, duplici victoria inſignem, vel-at fortunatam, obſeruandam præceperunt, qua ad Leuctram & Gereſtum feliciter pugnatum eſt. Iidem quartam decimam Boedromionis, aut ſecundum Bœotios, ſextam & vigeſimam Panemi menſis, quod Atrabazum & Perſas è Græcia fugarent. felices habuere: qua die Liberatori Ioui victimas cædunt, & ſacrum faciunt. Perſæ verò tertiam & ſextam menſis Boëdromionis, tanquam lugubres & defamatiſſimas deuitarunt, quibus diebus in pugna Marathonia, & ad Platæas, & ad Mycalem à Græcis conflictati, & magnas clades perpeſſi ſunt. Qui etiam diem, qua Magi qui regnum occuparant, interempti ſunt, tam ſolennem habuerunt, vt illam Magophoniam, hoc eſt, Magorum occiſionem, appellarent, qua die nulli Magorum extra limen prodire fas eſt. Menſis quoque Thargelion

Intercisi. *Faſti.* *Nefaſti.* *Idus Martii* *Apud exteros.* *Chalcedonii.* *Parthi.* *Cyrus.* *Aſiani.* *Perſæ.*

gelion plerisque manifestum infortunium fecit: in quo Alexnder Macedo apud Granicum duces regis Thargelionis & Darium clade afflixit, & Carthaginenses a Timoleonte in Sicilia victi, fusi, fugatique fuere: contra verò sextus Thargelionis dies multis auspicatissimus erat. In eo enim Socratis natalis dies proditur fuisse, & Alexandri Macedonis, qui qua die in lucem editus, eadem vita functus fertur, sicut de Magno Pompeio, qui altera post natalem suum die, & Attalo, qui ipso natali die, morte sublati fuere, proditum est, Quam diem Philippus Macedo, vt lætam & fortunatam mirificè obseruauit, quod triplici gaudio delibutus fuit: nam quadrigas suas ea die Olympia vicisse accepit, & Parmenionem ducem hostes fudisse, natumque sibi Alexandrum filium fuisse. Qua nocte deflagrasse templum Dianæ Ephesiæ, autores memorant, ab Herostrato incensum, vt famam nominis scelere propagaret. Qua etiam die iterum Persæ ad Platæas, ingenti clade superati traduntur: atque ideò ex voto Milciadis capras trecentas Athenienses quotannis immolare. Ipsi quoque Carthaginenses nonam diem mensis Metagitionis, pluribus calamitatibus inuisum & detestabilem habuere, qua magnis infelicitatibus & infortuniis oppressi sunt. Contra verò Syracusani, quartam supra vigesimam mensis Maii, quem illi Carnium vocant, quod Athenienses cum toto exercitu ad Asinaram flumen memorabili clade profligarant, præcipuè felicem habuerunt. In qua re proditum memoriæ est, Timoleontem Syracusanorum ducem, præcipuas victorias semper Syracusanis natali suo dedisse, adeò vt ipsius natalis diem omnes Siculi, velut multiplicis victoriæ authorem, festum agerent: sicut de Iulio Cæsare proditur, qui Idus Iulii natalem suum fortunatas semper habuit & felices. Xerxes verò diem, qua rex dictus fuit, tanquam imperii natalem, singulis annis insignem celebrauit, qua diademate ornatus, gaudi delibutus, cœnam proceribus dabat, cui Titan dixere nomen: fuitque adnotatum, diem qua Alcibiades Athenas ab exilio remeauit, certissimum illi præsignasse exitium, quod funesta tunc colerentur sacra, qua templi ornamenta deponere, pauimenta tegere, & iustitio indicto, à negotiis quiescere mos erat. Sicut quintadecima

Θαργηλιών.

Sextus Thargelionis dies.

Carthaginenses.

μεταγειτνιών.

Syracusani.

Dies natalis Timoleontis

Iulii.

Xerxis.

Quintadecima Iulii. cima Iulii mœstissima fuit, qua mulieres Atheuis ieiunium seruant, & tum sacra Adonia celebrant: & apud Romanos 6. Calend. April. quo die cultores matris deum plangere & lamentari incipiunt. Augustus verò mirum in modum obseruauit, ne postridie nundinarum quoquam proficisceretur, aut Nonis quicquam rei seriæ inchoaret, quod illas infortunatas multis fuerat expertus exemplis. Apud Cretenses obseruatum est, vt albis lapillis lætos dies, lugubres nigris calculis adnotarēt: idem apud Thraces. Romani quoque quid quaque die lucri damnive fecissent, literis designabant, quæ Ephemerides dictæ. Nam vetusti moris erat, vnumquemque domesticam rationem, totius vitæ suæ per dies singulos adnotare. Cæsar autem in consulatu diurna acta senatus & populi publicari mandauit, testantia siue lætum quid, siue triste cecidisset. Fuitque ex dignitate pop. Rom. res illustres semper annalibus, quotidiana verò diurnis actis, mandare literis. Sed tametsi à reb. arduis ominosa dies deterreat, nonnulli tamen omnem hanc religionem ludificati sunt: prosperoq; euentu contra vulgi opinionem minimè obseruandam censuerunt. C. Cæsar cùm admoneretur, ne ante brumam copias in Aphricam transmitteret, nulla religionis cura feliciter transmisit. L. etiam Lucullus, quum contra Tigranem duceres legiones nulla fati religione motus, qui e prid. Non. Octobr. (quæ dies atra forte inciderat) contra innumerabiles Parthorum copias prælio decerneret, asserens se ex atro & lugubri felicissimum illum diem facturum. Nec euentus defuit. Nam prælium ingressus, parua manu ingentes hostium copias incredibili felicitete superauit: militesque imperium auspiciumq; sequuti suum memorabili victoria Tigranis regia & regno pariter potiti sunt. Dion quoq; Syracusanus, quū contra Dionysium moturus, luna eclipsim pateretur, & tota delitesceret, nullo prodigio aut ostento moratus fuit, quin eiecto tyranno, crudeli dominatu Syracusas liberaret. Quod de Pelopida, dum contra Alexandrum Phæræum ducit, & aliis memoriæ proditum est. Romulo quoque licet felici augurio nato, in ortu tamen & obitu solem defecisse dicunt. Alexander verò Macedo cum docturus contra Darium, luna eclipsim pateretur, & ob id milites trepida-

Postridie nundinarū aut Nonis.
Cretenses.
Thraces.
Romani.
Ephemerides.
Annales.
Acta diurna.
Dierum obseruatio à quibus contempta.
C. Cæsar.
L. Lucullus.
Dion.
Pelopidas.
Alexander.

trepidarent, Ægyptios adsciuit vates, causasque defectionis expromere iussit: qui dum contra Persas dimicaturus, Junio mense exercitum duceret, quod apud Macedones luctuosum erat, contempta religione, feliciter dimicauit, asserens mensem Junium, secũdùm Maium appellari iussisse. Sunt tamen exempla Romanis, eandem diem luctuosam, mox felicem, intercedentibus annis euenisse. Nam qua die Crassus magno dedecore profligatus à Parthis, cæsus fuit, eadem, licet aliquot decursis annis, Venditius Pacorum & Parthos singulari victoria magnis cladibus interfecit: & die qua à Cimbris profligato exercitu, Romani cæsi fuere ingenti clade, eadem postea Lucullus contra Tigranem & Armenios, quos magna cæde debellauit, & castris exuit, gloriam tulit insignem. Augusto quoque Octauio, idem dies suscepti imperii primus, & vitæ supremus fuisse traditur. Quinto verò Fuluio contigit, vt qua die priore anno ex prætura triumpharat, eadem postea de Leguribus bello victis triumphans vrbem iniret. Græci quoque qua die ad *Platæas* contra Mardonium feliciter dimicarunt, eadem licet intercedentibus annis, ad Mycalen vicerunt. Sed sciendum, populum Romanum quoties hostium vim propulsarent, aut illatam iniuriam lacessiti depellerent, quo minus arma sumerent, & hostibus obuiam irent, nulla religione teneri, atrosque & euitabiles dies nullos censere, illosque tantùm obseruare, cùm inferenda in hostes arma, non propulsanda forent. Feriatis enim diebus vim cuiquam inferre piaculare est, propulsare non vtique. Illud etiam succurrit, ad octauum calendas Aprilis, Romanos lætitiæ diem colere, quem Hilaria nuncupant, quo tempore Sol Zodiaci peragrato spatio per omnes signorum stationes, ad nos reuertens, longiores noctibus effecit dies, quibus festa solennia, & ludos publicos, ac dies hilares concelebrant: quo mense mulieres Veneri sacrum facere, & myrto coronatas lauare tradunt. Athenis, Lunæ hebdomadibus festos agere dies, & iuuenes conuiuari solenne fuit. Apud Indos erat patrius mos, vt quum dies primùm augeri incipiunt, rex cum regio comitatu ad flumen lauaturus accedat, equosque & nigros tauros diis immolet, veluti fœlices & for-

Qui eandem diem luctuosum & paulò post felicẽ habuere.

Rom. quantũ atru dieb à re quapiã auspicanda abhorrerẽt, & contrà.

Hilaria.

 tunatos,

[N]iger color [a]lbo prælatus [a]pud Indos. tunatos. Ipsi enim nigrum albo prætulerunt, & sanctius dixerunt. Quodque Sextilibus calendis ex veteribus *[D]omibus [q]uando migrarent Romani.* domibus migrare, & nouas incolere Romani consuérant, illasque veluti boni euentus & fortunatas obseruarunt. Neque præterierim, diebus atris & infaustis, pontificum iussu, non modò à bellis gerendis, & reipub. cura, sed à rebus diuinis, & sacrificiis deorum supersederi iussum. *Diebus in[f]austis etiam [s]acris abstinebatur.* Quippe diebus inauspicatis & ominosis nullum sacrificium rito fieri pontifices putarunt, nisi hordæ, hoc est, prægnantes immolarentur boues, qui *Hordales dies.* Hordales dies nuncupati. Romanosque à primis originibus ad primum Punicum bellum, ortus tantum & occasus dierum: postea meridiem, accenso pronunciante, notare consueuisse. *Dierum ratio apud Romanos.* Æuo postea subsequente, diem in horas, noctemque in vigilias diuisisse, ita vt maximam diem in duodecim, minimam verò in decem horas partirentur. *Noctis partes.* Noctem verò ita metiti sunt, vt modò in horas duodecim, nunc in quatuor vigilias, etiam longissimas noctes, facili diuisione distinguerent: Vesperam, cōticinium, aliâs in tempestatem, gallicinium, & luciferum: sicut in ternas horas, singulas vigilias pensitarunt. *Diei partes.* Diem verò in luciferum, mane, ortum, meridiem, & occasum: tametsi diem simul & noctem nonnunquam in horas vigintiquatuor dimensis, veteres obseruasse legamus. *Hora balnei.* Horamque balnei, hyeme nonam, æstate verò octauam fuisse: ipsamque *Umbra.* vmbris postea *Clepsydra.* & clepsydris notare consuesse, ita vt tribus clepsydris aut paulò plus, hora finiretur. *Horæ duplices.* Horarum quoque duo genera fuere: nanque ex his quædam æquinoctiales, isomerinæ dictæ, quæ pro qualitate temporum, licet vniformes essent, diem à nocte dissimili numero variarunt: aliæ * temporales seu vulgares, quæ à Græcis cæricæ: quibus singuli dies æstu pariter atque hyeme, duodenis horis continentur. *Meridies.* Solaria enim antiqui eo libramento habuere distincta, vt sexta diei hora, meridies: *Media nox.* noctis quoque sexta hora, media nox designaretur. Quum enim lege naturæ radii solares, alii hyberni, alii æstiui sint, ita vmbræ aliæ æquinoctiales, aliæ æstiuæ, aliæ hybernæ fuere. *Horologia.* Erant enim horologia figurata, & ea finitione descripta, vti æquinoctialis, brumalis, & solstitialis dies, in partes duodecim assiduè diuisus foret, horasque pro qualitate temporum

porum

porum & dierum, modò maiores, nunc minores, nonnunquam crescentes, aliquando breuiores ostenderent: quod commentum Anaximenes Milesius excogitasse dicitur primus, quas quidem enunciare Romanis, puerorum munus erat. Sed quia de balneis mentio facta, est non omittendum balnea apud maiores nocte, aut ante auroram nulli patuisse, vtque sine metu cuique lauare liceret, à primis tenebris ad auroram sequentem clausa fuisse: siquidem noctu lauare veteribus interdictum erat. Hadrianus verò Cæsar ante octauam, nisi valetudine laboraret, publicis balneis neminem admisit. Tempusque lauandi à meridie ad vesperam destinauit (quo tempore prostare meretricibus permissum) lauacraque pro sexibus separauit. Alexander postea Seuerus, ne quid populo incommodaretur, nocturna concessit balnea, oleo pro luminibus præbito. Quæ cùm antea promiscua essent viris æquè & mulieribus, ipse post Antoninũ Philosophum lauacra mista summouit, sæpeque cum populo in thermis vnà lauit: quod de T. Vespasiano legitur, vt plerunque in thermis, admissa plebe, lauaret. Et licet à primis originibus, cum pauca essent balnea, & nullus cultus, Romani raro lauarent, brachiaque & crura labore fatigati tantum abluerent, & toti nisi in nundinis lauarent: tamen post aliquot ætates balnea & thermæ publicis vsibus multimodæ fuerunt, magna mole, & sumptu constructæ, Alexandrino & Numidico marmore, latis specularibus, mira cælatura & arte. Nam præter Agrippinas, Neronianas, Vespasiani & Titi, celebrantur Domitianæ, Alexandrinæ, Gordianæ, Seuerianæ, Aurelianæ & Constantinianæ, solidissima structura & sumptu profuso. Constatque Marcum Agrippam, vt populo placeret, centum septuaginta balnea seu lacus in prouinciarum formam, Romæ gratuita præbuisse: in quibus etsi calida prius abluerent, postea vt à balneis corpora multa frigida stringerent, constitutum ferunt, nec prius vngi, nisi lauissent: cumque pro singulis olim daretur quadrans, diuus Antoninus, ob popularem gratiam, balneum sine mercede exhibuit. Commodus verò Imperator tanto studio balnea prosequutus fuit, vt septies atque octies diebus singulis lauaret. Quod de Gordiano & Galeno proditum est, qui æstate quinquies, hyeme verò bis in die lauaret.

Quando balnea ingredi licebat.

Quo tempore meretricibus prostare permissũ.

Balnea virorum & mulierum distincta.

Nundinis toti solummodo lauabant initio.

Thermæ à Cæsaribus structa.

Agrippa centum septuaginta balnea struxit Romanis.

Balneum sine mercede ab Antonino exhibitũ.

Imperatores balneis deditι. Patriciorũ & plebeiorũ distincta balnea apud Carthag. lauaret. Illud certè satis constat, Carthaginensibus distincta fuisse balnea patriciorum & plebeiorum: moremque præualuisse, vt in quibus patricii lauabant, ad illa plebeii non accederent. *Græci promiscuè lauabant.* Græcis verò contrà: nulla enim distinctio ordinis fuit, aut personarum: diuites nanque cum pauperibus lauare, & patricios cum plebeiis nullo discrimine licebat. In quibus tanta plerunque hominum cuiusque ordinis concurrebat turba, vt balneatores, si vulgi maior vis ingrueret, pertæsi frequentiam, æræ granum, quod vertigines facit, carbonibus iniicerent, vt tædio odoris diffugerent. *Germani.* Germani verò non in balneis, sed fluminibus lauabant. Ideo nandi periti, & summi vrinatores habiti. Siquando tamen lauarent balneis, calda abluebantur, lautiq; vescebantur. *Dardani. Illyrii.* Dardanis & Illyriis ter solùm lauare permittitur, primò scilicet natali die, secundò in nuptiis, tertio in obitu cuiusque. *Lusitani.* Lusitanis frigida tantùm lauare licet, sicut Spartanis, quibus calda corpus abluere vetitum est: *Apollonii Tyanei in Spartanos dictum.* quos cum Apollonius Tyaneus molles & vnguento delibutos videret, aduocatis ephoris balnea interdixit, senectam hominum calida appellans balnea. *Locus obscurus.* Cumque Ephesii balneis præpositum lapidibus appeterent, quòd illa non calefecisset, summopere restitit, cùm frigida lauare satius duceret. *Æthiopes. Macrobii.* Æthiopes Macrobii fonte abluuntur, in quo loti, perinde ac oleo vncti, membris agiles fiunt, & violam olent. *Scythæ.* Scythę nullo fonte lauant, sed vxoribus aquam fundentibus corpora scabro lapide conterunt, cupresso, cedro, & thuris ligno confricantes. *Assyrii.* Assyriis licet lauare diebus singulis peculiare sit, tamen à coitu & in morte præcipuũ. *Celtiberi.* Apud Celtiberos verò obseruatum est, vt in balneis non aqua, sed lotio diu seruato lauent, dentesque & gingiuas pumicent: *Cantabri.* quod & Cantabri factitarunt, hanc optimam curationem, & exhaustis viribus mirè proficere arbitrati.

Locus Martialis in distichis elucidatur, in quo plerique interpretes grammatici lapsi sunt.

CAPVT XXI.

Nicolai Perotti & NIcolaus Perottus Sipontinus præsul, homo fuit accurato ingenio, & lectione multa exercitus. Eum Domitius

mitius Calderinus, vir, vt in ea tempestate, doctus, & æmulatione doctrinæ & morum dissimilitudine, osum habebat: iurgiisque & conuiciis apud suos sectatores plerunque incessebat, sepiusque apud studiosos in inuidiam illum crimenque vocabat: &, vt sunt fere ingenia, in explicandis autoribus si quid in controuersiam veniret, vterque potius quo pacto diuersus ab altero dissentiret, quam quid veræ lectionis esset, rimabatur. Cum autem in scholia Romæ eodem tempore Martialis apophoreta publice lectitarent, cuius hoc distichon fuit: *Domitii Calderini hallucinatio.*

In precio scopas testatur palma fuisse,
Ocia sed scopis nunc analecta dabunt.

Ita istos versus vterque interpretatus est, vt post multa de blaterata verba, vix aliquem sensum illorum dictis elicere queas cum modo mendum in versu, postremo fuisse alter assueueret, & pro ocia, precium poni oportere, modo asarota, non ab à priuatiua, sed intentiua dicta esse affirmet, alter ita pleraque nugalia iurgiis & maledictis plena effundat, vt equidem singula enarrare & referre pigeat. Qui versus si pensitati recte fuerint, absq; multo verborum volumine plani expeditique fient. Cum n. analecta reliquias esse ciborum, qui è mensa cadunt in pauimentum, nemo dubitet, ipsaque purgamenta cœnæ, quæq; euerri solent in pauimentis, velut ibi relicta essent, è paruulis minutisq; testulis per calculos colore distinctos, opere in lithostroto ita effingi, vt vera videantur, Plinius autor sit: atq; ideo asarota quasi inuerribilia dicta: quippe cum σαίρω græce scopa dicatur: non ab re, ipsa nunc analecta seu purgamenta, ocia scopis dare autor affirmat: cum ea in pauimento è paruis testulis efficta, talia forent, vt scopis euerri nullo modo valeant, & ideo ocia scopis dare necesse sit, cum his euerrendis nullus scoparum vsus foret. Ipsi vero pertinaci odio dissidentes, non quæ effingi solebant purgamenta cœnæ, cogitarunt: sed de veris analectis & reliquiis cœnarum disceptantes, quæ cadunt è mensa, in assequendo autoris sensu multipliciter laborarunt, Depicta ergo purgamenta cœnæ, ita solo hærere dixit, vt ocia scopis dare necesse foret, quem sensum ita expositum, aperte liquere, neminem fallit.

Perottus in Cornucopia secus interpretatur, quam hic accusatur.

Analecta.

Asarota.

Exempla legis Iuliæ & Papiæ, quibus, quæ lege Iulia indulta erant, lege papia fuere prohibita.

CAPVT XXII.

Lex Iulia de maritandis ordinibus.

QVod lege Iulia de maritandis ordinibus apud veteres cautum fuit, vt hi quibus vigor iuuenilis foret, primo flore ætatis ad vxores ducendas, liberosque educandos, propagandamque sobolem non solum præmiis inuitati, sed pœna deterriti cogerentur, id lege Papia & Pompeia certo ætatis gradu interdictum erat: quippe sexagenariis & supra eam ætatem ducere vxores, fuit hac lege vetitum. Turpe enim visum est, & fœdissima res senectuti, vt quibus ad eam ætatem sors liberos non dedisset, aut cælibes vixissent his quasi emeritis, ætate affecta, aliunde liberos quærere libido foret. Hanc postea legem Claudius Cæsar abrogauit: nam sexagenarios & vltra, liberos gignere, & prolis causa ad coniugium admitti, decere arbitratus est. Rursus quod eadem lex Iulia cauit: Quod si libera quæ patrono nupsit, eo inuito, ab eo diuertisset, non modo post diuortium alii nubere, inuito patrono, prohibetur: sed patroni coniugium ita lex tutata est, & ratum habuit, vt eo etiam volente, alterius coniugii facultatem eripuerit: id etiam lege Papia inhibitum fuit: siquidem senatorem eiusque liberos libertinas ducere vxores perpetua constitutione prohibuit, ita vt inter virum senatorium & libertam, aut libertini status mulierem, nullum matrimonium censuerit esse, senatorium videlicet sanguinem libertino admistum, quasi contagio pollui arbitrata. Eademque lege Papia, certa delatoribus præmia constituta sunt: nam quum facinorosi & perditi homines clandestina facinora admitterent, quæ ad aliorum perniciem & commune tendebant exitium, vtileque videretur, plures delatores esse, qui offensas specularentur in principem, ne quid impune perditissimi homines moliri possent, delatoribus certa præmia constituit: eaque quum dimidium illatæ mulctæ antea fuissent, Nero princeps delatorum licentiam volens comprimere, eadem præmia ad quartas reuocauit: quare quadruplatores dicti, quod quartam partem de proscriptorũ bonis, quos detulerant, consequerentur. Tiberius vero Cæsar, causa præciqui quæstus, tantum

Sexagenarius & supra eam ætatem vxorem ducere prohibebatur.

Delatoribus præmia lege Papia constituta.

Quadruplatores vnde dicti.

delatoribus tribuit, vt nemini fidem abrogaret, siue quid veri, siue vani referent. Nam ebriorum sermo excipiebatur, simplicitas iocantium, & quodcunque dictum capite & fortunis luebatur, adeo vt capitale esset, circa Augusti simulacrum seruum cecidisse, vestem mutasse, effigiemque impressam nummo vel annulo, latrinæ aut lupanari intulisse, dictum factumque eius aliqua æstimatione læsisse, ita vt primores senatus, & magna hominum vis infimas delationes exercerent. Cumque senatus de præmiis accusatorum abrogandis aliquando agendum putaret: Tiberius dictitans iura subuerti, si custodes legum amouerentur, tantum licentiæ delatoribus dedit, vt plerique criminis postulati, ante iudicium supplicium præuenerint. Vitellius quoque delatos mathematicos, inauditos capite puniuit. Domitianus dum rapinis intendit animum, ita aures delatoribus patefecit, vt nihil cuiquam tutum esset, delatorque delatorem timeret, & causidici causarum, actionibus posthabitis, ad delationes se conferrent. Quod de Constantino traditur, vt delatores omni tempore admitteret, eosque ingenti studio foueret. Non sic Vespasianus & Titus, qui adeo illos insectati fuerunt & odio prosequuti, velut publico exitio destinatos, vt flagellis cæsos per amphitheatri arenam spectandos traducerent, vt pœnis coerciti, à noxiis deferendis abstinerent. Pius vero Antonius delatores, si non probarent, capitali pœna affecit, si probarent, oblato præmio dimisit infames. Idem factum memoratur de Opilio Macrino imperatore, vt delatores minimè admitteret, sed vndique conquisitos, pœnis & damno mulctaret. Fuitque veteri sanctione constitutum, vt neque mulieri, neque damnato criminis, neque militi, aut veteranis, neque viris clarissimis ob dignitatem, criminosum deferre licitum esset. Fertur Dionysius tyrannus, cum in ciues nullo placatiore animo esset, Sagogidas dispositos habuisse, qui singulorum dicta factaque referrent. Circa patroni quoque ad bona liberti admissionem, & patronatus iura, eadem lex satis commode prouidit: nam si libertus, cui centum millium sestertiorum census fuisset, duos vnumve liberos post obitum reliquisset ad virilem bonorum partem patronum admittebat: si vero tres aut vltra haberet filios superstites,

Imperatores qui delatoribus auscultarunt.

Qui imperatores delatores auersati.

nihil ex bonis liberti hac lege patrono debebatur. Fuere quoque & alia legis Papiæ salubriter constituta, inter quæ vt viginti Vestales virgines, quæ sacri & æterni ignis perennem curam agerent, pontificis maximi scitu ad sacerdotium eligerentur, & cooptarentur. Vtque nemo ad honores magistratusve admitteretur, nisi ciuis effici, aut ciuitate donari antea meruisset. Propterea Marco Perpennæ probrum obiectum fuit, falsoque consul fuisse creditus est, quod contra legem Papiam, priusquam admitteretur ad ciuitatem, consul factus fuit, procedente mox tempore, cum ius ciuitatis passim & sine delectu, etiam infimæ sortis hominibus daretur, idque fœdum, neque ex imperii maiestate visum foret, lege Papia cautum est, vt peregrini vrbe Romana vti prohiberentur, ad eamque alienigenæ non admitterentur. Sed quamuis lex Iulia libertinarum coniugia priori constitutione admiserit, lapsis postea temporibus eadem lex libertinas, & ludicram aut scenam exercentes, senatorio viro admisceri graui pœna interdixit: videlicet, ne senatorius ordo contagio libertinarum pollueretur. Verba ex ea lege hæc sunt: *Qui senator est quive filius, nepos ve ex filio, pronepos ve ex filia natus, cuius eorum est erit ve, ne quis eorum sponsam vxorem nesciens dolo malo habeto libertinam, aut eam quæ ipsa, cuiusve pater materve artem ludicram facit, fecerit ve, sponsa nupta ve sciens dolo malo esto. Neve quis eorum dolo malo sciens, sponsam vxoremve habeto.* Hactenus lex Iulia. Post aliquot vero ætates Aurelianus Cæsar constitutiones legis Papiæ velut vanissimas induxit & abrogauit. Claudius vero Cæsar adeo liberarum mulierum, quæ seruis nubunt, coniugium odio prosequutus fuit, vt præter legem ingenuitatis, præterque instituta maiorum, filios inde editos, non ingenuæ conditionis, sed libertinos esse, iuraque libertorum nancisci, & ingenuitatis amittere, lege sanciuerit: ipsaque si maritus ignorasset, serua esset: si vero conscius fuisset, liberta. Diuus vero Vespasianus statuit edicto, vt libera, quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur. Contra vero alia constitutione cauit, vt si serua mulier hac lege veniret, ne prostitueretur, si contra legem venditionis prostituta foret, vt esset libera: prostituensque, ius patronatus non haberet. Ægyptiis autem

Lex Papia ab Aureliano abrogata.

Claud. lex in liberas seruis nubentes.

Vespasiani edictum.

Ægyptii quos

autem nullus ex serua genitus, habetur seruus, aut illegitimus: quia solum patre ingenuitatem & genus præstare, matrem verò natalibus nihil conferre putabant. Pericles autem Athenis autor fuit, vt qui ex serua, aut non legitimo coniugio nati essent, vel turpi nota affecti forent, ciuium non haberentur numero, sed externorum. *seruos æstimarunt.* *Pericles.*

Quod ius, quæve potestas dictatori Romæ & exteris fuerit, & à quibus dici & quanto tempore debuerit. *Dictator quis.*

CAPVT XXIII.

QVI de creando dictatore exploratum ius habuere, hoc quoque adnotarunt, dictatorem dici qui apud veteres magister populi vocabatur: idque libris auguralibus extare, magno argumento, quòd ab eo magister equitum dicitur. In eo enim ius maiestatis & totius imperii fuit, cuius ductu & auspicio sæpe resp. & imperium stetit, quē magistratum ex Albanis deductum autumant, plerique à Græcis, quos illi αἰσυμνήτας, aut a Lacedæmoniis, quos ἁρμοστὰς, Thessaliarchos dixere, qui parem regiæ dignitati potestatem habent. Hedui Vergobretum, summum magistratum, qui vitæ necisq; imperium tenet: Iberi Iben vocant: Pœni, sufetem, Ægyptii diœcetem, qui post regem totius regiæ curationem habet: sicut apud Persas megistanes & chiliarchus. Hi verò æsymnetæ, veluti tyranni, quandoq; imperitarunt, qualem Mitylenæi Pittacum elegere: & hipparchi apud eosdem, & Trallianis asiarchæ: apud Magnetes magnetarches: ab Achæis diorigius & demiurgus, à Thebanis archinus ab Oscis medix summi magistratus appellati: apud Carthaginenses dionysiarchus, Capuæ mediaturicus, Neapoli demarchus, Taranti democrates, in Cappadocia satrapes, in Paphlagonia dynastes, apud Longobardos exarchus, Cretensibus cosmi fuere, qui vice regum imperitarunt: quibus in vsu erat, vt nunquam caput rasitarent, sed barbam capillumque summitterent: sicut Platæensium princeps, ferrum tangere, aut aliam vestem, quàm candidam induere, perpetua lege vetabatur. Persis vnus rex summæ potestatis perpetuò præerat, & nunquam nisi morte mutabatur. Argis licet vnus foret, tamen annis singulis amoueri seruatum est. Athenien-

αἰσυμνήτες. ἁρμοσταί. Vergebretus Ibis. Suses. Diœcetes. Megistan. Chiliarchus Hipparchi. Asiarcha. Magnetarcha. Diorigius. Demiurgus. Archinus. Medix. Mediaturicus. Demarchus Democrat. Satrapes. Dynastes. Exarchus. Cosmi. Platæensiū princeps. Persarum rex per vitā regnabat. Argi.

Athenienſiũ democratia. nienſes, quum regali antea regerentur imperio, poſtea regio dominatu abrogato, libertatem tuentes, popularem ſtatum delegere. *Lacedæmones.* Apud Lacedæmonios vero, qui ſummum gerebat imperium, aliquando rex fuit, qui ex Heraclidarum genere eligebatur, ex quo nouiſſimi Spartæ regnarunt imperio illibato, aut ex Euricionitidis & Agidis familia, ſæpius duo ex ſtirpe Procli & Euriſthenis prognatis Herculis: ex quarum altera in alteram tranſire non licebat: qui tamen nõ vt reges ſumũum ius habebant, quia iuris omnis publici poteſtas penes ſenatum erat. *Paphii.* Sic in Papho ex Cirinaſorum gente, & *Athenienſes.* Athenis ex Erichthei ſtirpe magiſtratus ad ſacra Cereris fiebant. *Iones.* In Ionia quoque niſi ex Codri progenie, fieri rex nemo poterat: & *Mileſii.* apud Mileſios niſi ex Scamandri Hectoris filii, & Aſcanii Æneæ. *Marcomanni.* Idem apud Marcomannos & *Quadi.* Quados, ex Marobudui & Tudri genere, exemplo *Rhegini.* Rheginorum, quibus princeps ex Meſſeniorum ſtirpe fit. *Perſæ.* Perſici quoque reges ex Achemenidarum familia ſoli fiunt. *Siculi.* Et apud Siculos ex Teline prognati, inferorum deorum longo tempore ſacrificuli erant, qui à duobus quæſtoribus regi ſolebant ſummæ poteſtatis, vno Lylibætano, altero Siracuſano. *Corinthii.* Etiam Corinthi Bacchiadum familia annis ducentis imperitauit, quos Cypſelus tyrannos poſtea exegit, cuius factionis Demaratus & Tarquinius domo eiecti, regnum Romæ tenuerunt. Nonnunquam ſeniores & nobiliſſimi popularium, Lacedæmonii ampliſſimum geſſere magiſtratum. *Parthi.* Parthi quandoque ex duobus collegiis, cognatorum ſcilicet & magorum, binos reges crearunt. *In Meroe.* In Meroe nemo ſummum gerebat imperium, niſi qui prævalido corpore cæteris anteſtaret. *Gordii.* Gordii regem quàm obeſum & præpinguem eſſe voluere, quòd ex corporis mole animi indolem diiudicarent. *Medi.* Apud Medos, niſi qui viribus excelleret, præcipuoque corpore cæteris emineret, iure gentis nemo rex eligitur: & *Libyes.* in Lybia ſolùm, qui citiſſimo curſu valeret, pro rege imperitauit: *Cathei.* ſicut apud Catheos Indicam gentem, qui inſigni corporis forma cæteris anteiret. In quo traditur mirum, ex tot millib. armatorum, quos Xerxes in Græciam duxit, neminem ſibi corporis magnitudine aut ſpecie præſtitiſſe. *Æthiopes.* Æthiopes quoque, ſi quando regiæ ſtirpis vir deeſſet, maximarum virium, quique opibus

bus & robore præcelleret. regem eligebant. Sodonii contrà: nam nisi regia stirpe ortus foret, neminem dominari sinunt. Sabæis post constitutum regm, primus ex nobilioribus iure gentis ad successionem adspirat regni, cui hoc proprium est, vt extra septa prodire non audeat, quò venerationis plus inesset: quòd si extra regiam conspicitur, lapidibus impetitur. Fuitque obseruatum in Taprobane, vt qui liberos haberet, in regem assumi non posset, ne regnum hæreditario iure sibi vendicaret: & apud Germanos, vt ex generis nobilitate rex fieret, dux verò ex virtute. Apud Persas verò, vt rex fiat nemo, nisi qui magorum disciplinis imbutus esset, quibus nefas erat, illegitimũ tenere regnum, si legitimus superuiueret. Vtque in regem assumptus, in principio dominatus, quodcunque optaret à populo, donum ferat. Proditumque memoriæ est, Sitonum gentibus iuxta Sueuos & Germanos, vetusto more, non virum, sed fœminam dominari. Regiumque nomen tam Græcis, quàm Romanis longo tempore inuisum fuisse, a nullisque in Græcia vsurpatum, nisi à Philippi & Alexandri posteris. Atque ex Alexandri ducibus Eumene viuente neminem regium nomen sibi vendicasse: sed præfectos appellari solitos: donec Eumene defuncto Athenienses Antipono & Demetrio immodicè obsequentes, inter plurimos honores regium illis nomen, velut altius fastigium, detulere. Licet Sicyonis primum Ægialeum regnum in Græcia tenuisse, multi asseuerent. Romani quoque Socium atque amicum, nisi benemeritos, & magnis officiis deuinctos, nullos appellarunt. Et tametsi democratiam, hoc est, popularem potentiam, aliqui præcipuè commendarint: & alii aristocratiam, id est, optimatium regimẽ tamen vnius imperium pietate & religione inclytum sub quo non grauis dominatus, sed iustum & legitimum imperium esset, omnium consensu præfertur cæteris. Eum ergò dictatorem primo, vel ab vno ex consulib. autoritate patrum, etiam sine populo, vel ex senatusconsulto, aut ex scito plebis, à populo, vel à consulib. iussu populi, & si inter consules non conuenit, sortiri eum, qui dicat, vel à tribunis militum consulari potestate, nonnunquã à prætore dici mos erat. Quotiesq; alteri ex consulibus dicendi dictatorem potestas fuit, semper illi, qui fasces haberet, & nisi

Sidonii. *Sabæi.* *Tabrobani* *Persæ.* *Sitones.* *Regium nomen diu inuisum.* *Socii.* *Amici.* *δημοκρατία.* *ἀριστοκρατία.* *Imperium vnius laudatum.* *Dictatorem qui dicerent.* *Dictatorem quis dicebat & quo loci.*

nisi vir um consularem, & in foro Romano oriente nocte & silentio dicere licuit. Tametsi consularem siue collegam dixisse, & prætores ante consulatum sæpè dictos fuisse cõpertum sit. Poteratq; secundò, tertiò, & deinceps idem dictator dici. Inde, quia dictus esset, non creatus, nec comitiis electus, vt reliqui magistratus, dictatorem dici volunt: qui non apud Romanos tantum, sed Carthaginenses, Fidenates, Lauinienses, Albanos, Tusculanos, Samnites, & omne fere Latium, multæ erat potestatis, & summi imperii. Is autem dictator simulatque dictus erat, magistrum equitum, velut imperii socium, nominabat, cui summa rei bellicæ dabatur. Tametsi dictatorem & magistrum equitum à senatu vel populo vnà plerunque dictos inueniamus. Titum Largium bello Latino, cùm in ancipiti terrore esset senatus, dictatorem & vnà cum illo Spurium Cassium magistrum equitum dixit, qui velut magister consiliorum dictatori aderat, atque ad ipsius præscriptum parêre oportebat, ita vt si quando abesse contingeret, eius vices gerere & munia obire posset. Et licet ante Q. F. Maximum, neminem nisi à senatu vel consule dictum inueniamus: tamen secundo Punico bello, cum acerrimo prælio & maximo resp. afflictaretur, nouo exemplo populus sine patribus (quod nunquam factum antea) eundem F. dictatorem, & Q. Minutium magistrum equitum dixit. Cumque à principio patricii tantùm & consulares dicerentur, haud longis post temporibus plebeios dictos comperimus. Cùm enim omne nomen Hetruscum, Tarquiniensibus & Faliscis ducibus, infesto exercitu in Romanos copias admouerent, aduersus tantam belli molem, primus de plebe dictator dictus C. Martius Rutilius fuit, qui magistrum equitum C. Plautium de plebe hominem sibi cooptauit: & exinde ius arbitriumque dictatoris creandi, senatui populoque tributum est: donec procedente tempore Cornelius Sylla, qui victam armis remp. in dominationem vertit, contra mores institutaque maiorum, dictatorem seipsum dixit, illiusque imperium in annos centum sibi prorogauit. Quo exemplo C. Cæsar perpetuæ dictaturæ munus sibi vendicauit. Erat igitur summum dictatoris imperium: nam & capite mulctare, & consulatu deiicere, honoresque aliis abrogare, aliis conferre poterat. Qui tantæ potestatis erat,

Dictatorum summa apud diuersas gẽtes potestas.

Magister equitum vnà cum dictatore dictus.

Dictator à populo sine patribus dictus.

Plebeii dictatores.

Cornelius Sylla dictatorem seipsum dixit.

Dictatoris summũ imperium & potestas.

erat, vt liceret ei sine senatus aut populi consilio, Romanos ciues in vincula coniicere, atq; indemnatos morte afficere. Nam salus ciuium vniuersorũ, ius de tergo vitaque, leges, iudicii libertas, aræ, foci, & dii penates, insuper bona coniugis, & liberorum pudor, pudicitia, eius tutelæ, potestati, fideique credebantur, cognationes quoque, capita rerum habere, in exilium agere, bonis interdicere, capite mulctare: bellum, pacem, fœdera, societatesq; etiam iniussu populi facere & dirimere, sui arbitrii & iuris erat. Nam si quid collibuisset, siue delectum habere, siue ad hostes ducere, aut aliquos auxilio iuuare, ipsius dicto parere oportebat, cuius erat arbitrium pro numine, nullique prouocare licebat. Neque enim vt in consulibus, qui pari sunt potestate & iisdem auspiciis creati, alterius auxilium sperare licebat. Denique dictatore creato, omnium iurisdictio cessat aut conniuet: consules, prætores, ædilesq; & magistratus, sub illius imperio conticescunt præter trib. pleb: Illique non duodecim fasces, vt consuli, sed quatuor & viginti lictores cum securib. fascibusq; apparebant: qui etiã tantæ maiestatis erãt, vt si quando in consulis prouinciam iret, vt supremus ordo notaretur, sine lictoribus, aut aliquo insigni honorum consul, veritus maiestatem viri, solus procedat, priuatusque vbi dictator erat, & sine magistratu censebatur. Et quia maximum dictatoris imperium, potestasque imperiosa erat, pactiones vel fœdera iniussu suo inita, nullarum virium fuisse liquet: illaque suo iussu abrogari poterant & induci. Sed quamuis eo excellentiæ creuerit dictator, vt sũmum teneret imperium, præcipuaque maiestate polleret, ipsi tamen equo vehi minime ius erat. Id enim veteri lege exceptum fuerat: scilicet, vt inhibita nimia potestate, tantus honor aliquo fine præscriptus, populi suffragio indigeret. Ideo si quando in expeditionẽ eques ire vellet, vt equum sibi ascendere liceret, ad populũ ferebat, exq; permissu populi equo vehi poterat. Quod tamen Cato iunior, licet in summo esset magistratu, minime curauit: nam maxima itinera & longas vias pedib. sẽper nonnunquã cãtherio sarcinis adoperto, obiuit expeditus, sicut de Agesilao proditur. Cumq; ad sex mẽses dictaturæ munus antea præfinitum foret, multos debellatis & domitis hostibus, & munere absoluto, citra mensẽ dictatura excessisse com-

Dictatori equo vehi non licebat.

Dictatura tempus præscriptum.

comperimus: nonnullis etiam vltra annum, per denos vicenosque dies, prorogatam fuisse: alios oblatum dictaturæ munus renunciasse, sicut de Terentio Varrone, qui ad Cannas insigni strage profligatus fuit, proditum est. Alios cum dictatura simul consulatum gessisse, quod de Sylla & Cæsare legimus. Quotiesque se abdicare & mune re absolui volebat, prius magistrum equitum abire magistratu necessum erat, ne dictatore desito, equitum magister, qui proximum gerebat imperium, in summo solus honore aliquid moliretur. Neque ante dictatura se abdicare illum sinebant, quam iussu patrum, prius consulibus crealis, qui reipubl. præessent, imperium dimitteret: quo dimisso, postquum honore abiit, pauca & modicè loquutus, à populo & primoribus patrum frequenti amicorum officio stipatus, cum gratulatione & gaudio domum deducebatur: quod ferè omnibus magistratibus commune fuit, nisi quod Cicero discessurus consulatu, de rebus à se gestis, à Q. Marcello prohibitus est concionari. Proditum tamen memoriæ est, quosdam deposita dictatura se consules dixisse (quauuis pessimo exemplo) & cum collega consulatum gessisse. Quod malum ne serperet latius, tam consulto senatus, quam tacito consensu sublatum fuit. Illud certe conuenit inter omnes, dictatorem sine magistro equitum creari non licere. Sicut enim à prima antiqnitate tribunus Celerum regi aderat, cuius ope rex nitebatur, & legatus consuli, ac prætori quæstor, auxilio & adiumento erant: sic dictatori magister equitum, & Imperatori præfectus prætorio. Quibus absentibus, hi quasi suffecti, honori præsidioque erant: vt si quando abesse, aut grauiori morbo laborare contingeret: ipsorum vicem gererent, & munia obirent: ac quædam inter eos societas & coniunctio imperii, virtutis & ignauiæ cuiusque testes forent. Apud Lacedæmonios à Lycurgo institutum ferunt, vt octo & viginti seniores regi adessent, ac duo propinquiores, & contubernales, quos ipse elegerat, qui phytii appellantur, vt si quid casurum foret animaduerterent, ipsiusque munia & officium obirent. Nonnunquam ephori in expeditionem profecto regi, custodem & imperii socium dedere, tametsi augur perpetuus regum assessor foret. In Meroe rex quadraginta rectores accipit

Tribunus Celerum adest regi. Legatus cõsuli aderat. Quæstor prætori. Magister equitum dictatori. Præfectus prætorio Imperatori. Octo & 20. seniores regi Lacedæmoniorum aderant.

Gêræ.

Getę Cogeonum qui regi adesset, fecere: qui tantæ dignationis erat, vt diuina mente præditus haberetur. Apud Abateos, qui intimus regi præsto aderat, frater dicebatur, qui prudentia anteibat cæteris. Sed quod est de præfecto prætorio dictum, animaduertendum, temporis cursu procedente, ex longo interuallo à Cæsaribus fuisse institutum, vt qui senator esset ad præfecturam prætorii euehi non posset: qui cùm per senatum antea eligeretur, Augustus Cæsar habitu suffragiorum suspecto statuit, vt præfectus prætorio, de numero prætorum sorte eligeretur: cui dum assumitur, princeps gladium præcingit pro imperio & potestate. In quo fertur egregium Traiani verbum, dum præfecto prætorio ensem cingeret, vt si iustè imperaret, pro se: sin iniustè, contra se illum sumeret, admonentis. Cumque antea vnus foret, Commodus Imperator, velut nimiæ potentiæ, duos esse voluit, eam potestatem velut in partes diuisam, tutiorem arbitratus: quo etiam tempore tres prefecti prætorio fuere, donec Seuerus Alexander Imperator, ne non senator de senatore iudicaret, præfectos prætorio senatores iussit esse. Ad eos enim senatorum cognitio & iudicium, iusque & animaduersio spectauit. Heliogabalus verò adeò præfecturam inquinauit, ut saltatorem & histrionicam professum, præfectum prætorii faceret.

φύνοι. Augur regũ assessor. In Meroëm. Geta. Præfectus prætorio. Cæsarum institutum. Traiani dictum. Præfecti prætorio.

Quid mina, quid drachma, quid assis, denarius, sestertium & talentum apud gentes diuersas valuerit.

CAPVT. XXIV.

EN ἑαυτὸν Τιμωρουμένῳ Terentii comici. Chremes Menedemo consilium dans, vt amanti filio, quam minimo dispendio consulat, ipsum his versibus affatur:

—Et tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quàm illo minam.

Putabant nonnulli studiosi, minam modicæ summæ monetam fuisse, ita vt vix denarii pondus æquaret: quod ferè ex sensu verborum constare videbatur: sed cùm in pleraque non ignobilium autorum lectione versaremur, inuenimus minarum diuersa genera, qualitatesque multiplices, ita vt nummorum inexplicabiles species perscrutati, in magnis versaremur angustiis, cùm summa esset

Mina diuersa.

dissensio, nihilque explorati animaduerti diffinirique posset. Nam minarum quasdam ex drachmis septuagintaquinque constare legimus, quasdam Atticas, quarum sexaginta paruum talentum efficiunt: aliquam ponderis maioris, quæ ex centum feré & viginti denariis fit, aliam apud Athenienses septuaginta trium drachmarum numero taxari: nonnullas Euboicas, quarum septuaginta, Babylonicum efficiunt talentum. Ex quo iudicare licet, non tam modici valoris minam apud priscos fuisse. Ea enim μνᾶ dicitur Græcè, quæ tum nummi, tum libræ nomen habet; apud quos siclis sexaginta communi æstimatione appendebat, qui obolos mille ducentos pariunt. Nam viginti obolos siclum efficere, haud dubium est. Drachmarum quoque multiplicia fuere genera: ex quibus aliquæ denos efficiunt asses, aliquarum duæ & dimidiata integrum sestertium: constititque drachmam Atticam & argenteum denarium Romanum, paris æstimationis fuisse: nummumque, drachmam & denarium idem valuisse: quamuis alii contra, qui duas drachmas & dimidiam, decem nummos nostrates efficere contendunt. Dion verò drachmas pro assibus accepit: centumque drachmas, centum denariis argenteis æquari censuit, qui libram efficiunt, quod Plutarchus & alii testati sunt. Communi tamen æstimatione, drachma sex obolis, aut æreis signatis appendebat, qui singuli quaternis quadrantibus valebant. Obolos verò sex siliquas. Siliquamque & scrupulum idem esse opinati sunt, drachmamque in ponderibus partem vnciæ octauam fecisse: continere enim scrupulos tres, siliquas verò octodecim: nam singulos scrupulos, sex siliquas habere constitit. Drachma tamen Æginensium maior Attica, decem obolis permutabatur. Denariorum quoque diuersa fuere genera: nam & denos asses, singulos pondo denarios efficere legimus. quod æs graue dicebatur, vnde ex decem æreis denarius: duosque cistophoros, denarii pondus pendere. Nonnulli denarium ex siliquis viginti quatuor confecere, alii ex octodecim, drachmamq; & denarium idem esse; sexque millia denariorum integrum solidum efficere, & hoc esse talentum Achaicum arbitrati sunt. Primo tamen Punico bello populus Romanus, cùm ærarium laboraret, asses vnciales fecit: placuitque æreum denarium sede-

Siclus. *Drachmarum diuersa genera.* *Denarius Romanus.* *Obolus.* *Siliqua.* *Scrupulus.* *Drach. Æginensium.* *Denariorũ genera.* *Solidus integer.* *Talentum. Achaicum.* *Asses vnciales.*

sedecim assibus permutari, quinarium octonis, sestertium verò quaternis assibus valere, ita vt sestertius nummus drachmas quaternas faceret. Notaque denariorum, bigæ & quadrigæ fuere: quare bigati & quadrigati dicti. Postea verò lege à Papyrio lata, asses semiunciales facti. *Asses semiunciales.* In militari verò stipendio, denarius pro assibus decem militibus dabatur. *Libralis assis.* Antea verò libralis assis, & dipondius æquè appendebat. *Dipondius.* Quo autem tempore decemuiri legum ferendarum causa imperitarunt, Romani librariis assibus vsi fuere: tametsi Quintus Fabius Maximus asses triunciales fecisse dicatur. *Asses triunciales.* Cumque secundo Punico bello librarii asses fierent, vt populus ære alieno non magno incommodo leuaretur, debitaque exoluerentur, ex singulis assibus librariis senos percussere, ita vt ex librariis sextarii fierent, qui demptis tribus vnciis, tantundem valerent. Plerunque tamen compertum est, denos asses pondo, singulas libras efficere. Sed tamen assem minorem esse monetam, *Assis minor moneta.* & haud multò æstimari, argumento est, quòd in mulcta à prætore irroganda, bos centussibus æstimabatur ouis verò decussib. Hos tamen asses Græci obolos, alii stipes dixere, *Obolus.* quos exigui valoris fuisse haud dubiè constat: nam singuli *Stipes.* quaternis assibus valebant, & octo chalcis: tametsi Plinius *Chalcus.* decem chalcis obolum æstimari dixerit. Tres enim obulus frequens continet siliquas, nonnunquam sex: ea enim quadragesimam supra centesimam partem vnciæ facit. Exatque semiobolus, diabolus, triobolos, qui etiam quadrantes, dichalca & trichalca dicti. *Semiobolus. Diobolus. Triobolus. Quadrantes. Dichalca. Trichalca.* Oboli que nomen tulit, quod vetus Atheniensium nummus obeliscum incussum habuit. *Oboli vnde dicti.* Sestertiorum verò quidam maiores, alii minores fuere, qui ex quaternis assibus constabant. Erat enim is sestertius, quarta denarii pars, quo tempore decussis valebat: ex quibus apparet, ex sexdecim quoque assibus denarium constare, duasque drachmas & dimidiam, sestertium conflare. *Sestertiorũ genera.* Alii ex duobus assibus & tertio semisse sestertium efficiunt, quem minimum appellant, quia non duos asses tantùm, sed semissem quoque tertii assis continebat. *Minor sestertius.* Fuit enim illius multiplex variaque natura. Eiusmodi sestertios fuisse opinamur, quos Julius Cæsar nouissimo testamento suo, viritim trecentos populo legauit, cùm *Minimus sestertius.*

Vide Tranquillum in vita Iulii, circa fin. amplioris summæ neque erogari potuissent, & adhibendum singulis tantam pecuniam vix illius sufficicerent facultates. Maior verò ex centum drachmis Achaicis seu denariis constabat. *Maior sestertius.* Romani verò ex argenti libra aut paulò infrà, tria efficiunt sestertia, ita vt centum sestertia libris triginta argenti appenderent. *Romani.* Alii sestertium ex dipondio & semisse conficiunt, qui duas libras & dimidiam facit. *Talentum Atticum.* Quare viginti quatuor sestertia talentum Atticum efficere relatum est, quod teste Varrone sexaginta argenti libris taxabatur: quo fit, vt eiusmodi sestertius nummus duas libras & dimidiam contineat. *De aureo vide Alci. lib. dispunct. 3. c. 9. & in l. Etiā aureos. ff. de ver. sig.* Sunt qui putent, ex auri libra quadraginta millia ærarium signati, quod & Plinius arbitratus ast. Mille quoque sestertiis vnum aureum computari, nouissimis Cæsarum temporib. à Iureconsultis legem Papiam interpretatibus, relatum accepimus: is autem aureus, chrysius dicebatur: *Aureus. Chrysius.* quorum septuagintaquinque in singulas expendebant libras. Præter quos fuere stateres aurei, qui mina permutabantur: alii argentei, quorum decem chrysium efficiunt. *Stateres.* *Talentum multiplex.* Talentum quoque veteribus multiplex fuisse inuenimus, nec vnius generis, sed alium Atticum, sex millium denariorum: *Atticum.* aliud Alexandrinum, duodecim, *Alexandrinum.* Neapolitanum sex, *Neapolitanum.* Syracusanum triū summam non excessit, *Syracusanū.* Euboicum verò quatuor millium Rom. monetæ, *Euboicum.* Achaicum etiam sex millium fuisse affe- runt: *Achaicum.* prætor quod fuit Ptolemaicum: *Ptolemaicū.* Syrium, *Syrium* & Antiochenum, *Antiochenū* & Babylonium *Babyloniū.* quod duabus minis Atticis taxabatur. Erantque talentorum species multimodæ, ita vt sicut libra & pondo non æqua omnibus, ita dissimilia talenta fuerint. Est tamen proditum memoriæ, ex mille sestertiis talenta Attica, paulò minus quadraginta, effici, ex qua adnumeratione fit, ex vigintiquinque sestertiis talentum Atticum conflari: communi tamē æstimatione, talentum decuplo maius, mina taxabatur. *Talentum paruum & magnum ex Prisciano.* Autori idem est Priscianus, talentum paruum minarum sexaginta: magnū verò, octoginta trium, & vnciarum quatuor: Atticum verò magnum talentum, octoginta libras Romani ponderis pendere: paruum verò, sexaginta minis Atticis taxari. Procedente mox tempore, talentum Atticum viginti quatuor sestertiis Romanis fuit: ea summa est viginti quatuor nummorum millium: siquidem mille nummi Romano-

rum

rum, quoque sestertium efficiunt. Quinetiam Atticum talentum quandoque sexdecim sestertiis taxari, Varro significat. Ægyptiumque octoginta ponderibus pendere. In tributorum verò taxatione adhibitum Romanis talentum, haud minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendebat. Cuius generis talenta, cùm leges pacis Antiocho datæ sunt, Romanis æquis pensionibus exhibita fuere. Idemque in vectigalibus & portoriis in seruari comperimus. In qua quidem re fuit memoriæ proditum, Romanos victis gentibus nationibusque, tributi nomine argentum, non aurum indixisse. Sunt tamen exempla, centum talenta nonnunquam duodecim pondo, Romanis ponderibus effecisse. Pondo autem idem esse, quod libra, omnes consentiunt. Quod quidem talentum plerunque, non ex pecunia percussa, sed ex massa argenti aurive, aut eboris, ferri quoque & aluminis, aut ebeni, quod tributi loco ab Æthiopibus, & Persarum regibus appendebatur, constare volunt. Legimus singula millia talentûm thuris annua, Arabes regibus Persarum pensitasse, ipsosq; Æthiopes vicenos dentes elephantorum, eisdem pendere consuesse. Romanosque à Corsis centum millia pondo ceræ, tributi nomine exegisse: Cappadoces Persis quingentos equos, & mulorum duo millia annua dedisse. Plerunq; ex pecunia percussa, quod frequens fuit: nam ex tribus aureis etiam talentum constare, Pollux autor est: quod aureis tribus Atticis valebat: Aureus autem duabus drachmis Atticis taxabatur. Argenteum verò, minis Atticis sexaginta. Babylonicum verò, sæpè duo millia & septingentas minas Atticas effecisse volunt. Ipsum tamen Romanum talentum quàm sæpissimè septuaginta librarum fuit. Apud alios verò minimæ summæ, & parui æstimabatur, Homero teste, qui in ludis funebrib. Patrocli, cùm primus victor bouem accepisset donum, vltimus duo talenta præmium tulit. Hoc quoque ex autoribus constat, quod à condita vrbe, ad Pyrrhum regem, populus Romanus argento signato minimè vsus fuit: rudi enim ære appenso, non numerato, vtebantur, postque percussam monetam, placuit denarium pro decem libris æreis, quinarium pro quinque, sestertium pro dupondio & semisse, computari. Fuisseque in veteri nummo æreo, altera parte Janum bifrontem,

Sestertium Romanum

Pondo.

Talenta non ex pecunia percussa.

Ex pecunia percussa.

Aureus.

Argenteus.

Talentum. Romanorũ.

Iliadis 23.

A condita vrbe ad Pyrrhum nulla moneta fuerunt.

Nota & imagines nummorum apud veteres Romanos.

altera proram nauis exculptam, & in antiqua moneta, bouis ouisque imagines: quæ res, Romanos gregibus olim & pecudibus valuisse, argumento fuit, quare pecunia dicta est. Iani autem bifrontis nota, & nauis prora, ideo insculpta feruntur, vt priscos Latinos, tunc efferum genus, cùm pastoritiam vitam agerent, e fera agrestique vita, legibus & omni rerum affluentia, quæ illuc terra mariq; importabantur, à Iano, qui cultioris vitæ modum inuenit, excultos denotaret. Neque omittendum, quod Plinius naturalis historiæ libro retulit, Seruiliorum familiam trientem sacrum coluisse, illique statis diebus, noua religione sacrum fecisse: qui quum varia specie & forma dissimili videretur, modò accessionem & fortunæ incrementa, nonnunquam damna familiæ præsignabat. Illud quoque admonitu non inutile dixerim, Lugduni Romanos Imperatores argentum aurumque, & monetæ omne genus signare consuesse: siue quòd prompta ibi ad cudendum, metalli copia foret, seu quòd munitissimus locus, & accessu difficilis, ad confluentes, quòd ibi Rhodano Arar commiscetur, esse censebatur.

Seruiliorum familia trientē coluit, vide Plin. lib. 34. c. 13. nat. histor.

Lugduni omne monetæ genus à Rom. cudebatur.

Quæ theatra Romæ fuerint, & qui circi, quorumque extent vestigia, & quæ penitus conciderint.

CAPVT XXV.

IN conuētu eruditorum, præsente me, sermo haberi cœptus est de theatris, quæ multa in vrbe fuere, cur paucorum vestigia extent, cùm plurima legamus fuisse: Romanosq; bellis cōfectis, adeo spectaculis deditos, vt illa apparatissimè exhibētes, quouis magistratu aut honore dignos ducerent. Cumq; ex his quidam, populum Romanum pedibus stantem, sine scena diu spectasse assererent, mox sub tabernaculis ligneis, aut arundine fultis, quod senatus consulto intra vrbē, propiusve mille pss, theatra habere aut ludos, nisi stantem spectare non liceret: ideo rara fuisse, illorumque substructiones & diruta vestigia nunc extare: plures tamen fuere, qui plurimorum, quæ sequutis temporibus extructa sunt, non species modò, sed ne ruinas quidem apparere dicant. licet enim post secundum Punicum bellum, P. Cornelius Nasica, cum à censoribus locatum, spectandis

P. Cor. Na-

dis ludis theatrum extrueretur, velut publicos morbos nociturum, demoliri fecerit, populusque stans aliquandiu spectauerit: & Augusti tempore tria theatra solum, & amphitheatrum Romæ fuerint: tamen subsequente æuo, quin theatra, circi & porticus ingentis operis, plures & celebria Romæ fuerint, nemo dubitauit, tunc maximè, cùm vrbs Roma excellentiæ & felicitatis creuit, vt ædificiorum magnitudine ad summum maiestatis fastigium deuenerit. Constat enim veterum monumentis, Marcelli theatrum operis sumptuosissimi, ad infimum Argileti, iuxta templum Pietatis conditum fuisse, quod Augustus Marcelli nomine inscripsit, Octauia vero mater, Augusti soror, eius memoriæ ibi bibliothecam addidit præcipui sumptus. Hic est enim ille Marcellus, cui cum filiam Augustus desponsasset, haud multo post egregius adolescens, acerbo funere sublatus fuit. Et theatrum Scauri, quod in ædilitate fecerat, triplici scena, trecentarum sexaginta columnarum, signisque æneis tribus millibus conspicuum, cuius cauea (vt autor Plinius est) supra hominum octoginta millium capax erat. Aut Curionis, qui post homines natos theatrum versatile & temporaneum, mirabili commento construxit, operum longe maximum & conspiciendum. Primus enim Lucius Mummius, exacto Achaico triumpho, theatrum temporaneum, & scenam lignea compage posuisse fertur. Cumque apud Fidenas theatrum memorabili casu, cum magna hominum pernicie & ingenti strage, corruisset, senatusconsulto cautum fuit, nequis in posterum thetara, nisi solidæ firmitatis, extrueret. Antea enim Pompeius Magnus, perpetuo mansurum, solida materia ædificauit primus, in cuius dedicatione ludos dedit in circo, & elephantorum pugnam: quod illi fuit vitio & crimini datum, cum antea ligneis gradibus scena fieret: quod à Pompeio magna ex parte cœptum, Caligulam perfecisse, Neronemque in aduentu Tyridatis Armeniorum regis inaurasse legimus. Iuxta quod Iouis statua visenda magnitudine, cui arcus marmoreus à Claudio Cæsare Tiberius dicatus, proximus erat: cuius exemplo Iulius Cæsar molem amphitheatri ingentem, in campo Martio substructionibus maximis erexit: quam postea

sica theatri demoliri fecit.

Marcelli theatrum.
Bibliotheca Octauia.

Scauri theatrum.

Curionis theatrum.

Theatra temporanea.
Theatrum apud Fidenas lapsum.
Pompeii theatrum.

Amphitheatrum à Iulio Cæsare extructum.

Corn Balbi theatrum. *Pomp. amphitheatrũ.* *Tauri amphitheatrũ.* *Castrense.* *Neronis* *Cæsaris.* *Vespasiani.*

Augustus, mausoleum ædificaturus (teste Tranquillo) demolitus fuit. Et Cornelii Balbi theatrum, cui quatuor columnæ ex ophite lapide, pro miraculo fuere, quorum nulla prorsus vestigia cernimus. Et Pompei amphitheatrum ampla magnitudine & mole: quippe tam profusi sumptus fuit, vt hominum XL. millia commodè sedibus acciperent. Nec non amphitheatrum Tauri summa impensa extructum: nec minus castrense, quod in Exquiliis fuit: & Neronis, cuius ne imago quidem extat. Cæsaris verò theatrum iuxta Capitolium, cuius tantum semiruta vestigia videmus, tanti splendoris fuit, vt vrbem atque imperium honestaret. Quātæ autem admirationis fuisse amphitheatrum, vrbe media credimus mirificum opus à Vespasiano fundatum, cùm ipsius ferè demoliti, nunc ruinas solidissima structura demiremur? In quo extruendo omnes imperatores, regesque magnificentia antecessit, quibus monumentis, illud decus maiestatis & imperii quo vrbs Romana floruit, facilè est coniectari. Quid de theatro lapideo, iuxta quod ædem equestris Fortunæ fuisse memorant, cuius ne vestigium quidem relictum est? Circum verò maximum, celebratissimum trium stadiorum longitudine à Tarquinio Prisco locum spectaculis designatum, vbi Junonis & Dianæ templa erexit, ut mox à Cæsare dictatore mirifico opere instauratum videmus, illiusque adhuc vestigia extare: vbi Veneris ædes, quam Fabius ex mulctatitia pecunia faciendam curauit, Libertique & Liberæ, Juuentutis & Cereris: quas Aul. Posthumius dictator vouerat, atque Herculis phanum, Solisque & Mercurii, Bellonæ & Floræ ædes fuere: ibique Lupercal, & circum Flaminium vidimus aliquando, quorum vix semiruta vestigia licet inspicere. Atque hic circus Flaminius est, quondam prata Flaminia, iuxta quem Apollinis ædes inter ipsum & olitorium forum, in qua senatus haberi consueuerat, ac Jouis Statoris templum, licet alterum in Porticu Metelli, & tertium in radice Palatii fuisse legamus, quod à Romulo in pugna cum Tatio & Sabinis votum esse dictitant. Fuit quoque Neronis circus in Vaticano & circus Floræ iuxta ipsius templum & intimus, quem iuxta vrbis murum fuisse, Varro significat: cuius licet intermortua memoria sit, tamen figulos ibi proximos, & myrtetum,

Theatrum lapideum iuxta ædem Fortunæ. *Circus maximus Tarquinii.* *Circus Neronis.* *Circus Floræ.*

tetum, à quo sacellum Veneris Myrteæ, quæ Murtia dicta est illius aram sub Auentino antiquissimam legimus. Hoc quoque non in postremis fuerit, prioribus seculis non modò spectaculis & ludis publicis, veteres theatra habuisse frequentia, sed quum conciones, aut populi concilium haberi, vel toti plebi aliquid exhiberi vellent, id in theatro, vbi concionantem exaudire, & quo conuenire frequentius possent, ex alto suggestu sedentibus cunctis, facere consuesse: idque Græcis præcipuo in more fuisse: licet Athenis theatrum locus legitimæ concionis non esset: quo malo vetus illa Græcia concidit, in quorum theatris concilio populi indicto, vbi rudes & ignaui promiscue consederant, confusa populari & militari turba, variis & dissonis clamoribus insanæ concionis, bella suscipiebant, ciues proscribebant, prætores eligebant, præmiaque benemeritis ciuibus, interdum pœnas circumductis vrnulis, inferebant.

Venus. Murita.

Theatra non modò ludis & spectaculis seruiebãt

Græcorum theatra.

Qui fuerit medius vnguis, & infamis digitus, quibusq; digitis quæ fuerint qualitates, & nomina.

CAPVT XXVI.

PERSVASUM habent plerique, in versu Juuenalis decimæ, dum inquit:

—quum Fortuna ipse minaci
Mandaret laqueum, mediumq; ostenderet vnguem,

per hæc verba id notari, quod vulgò omnes contumeliis conciti faciunt, vbi interiecto pollice inter medios, proximos digitos, obscœnum in modum, probrum iniiciunt: quo argumento illum fastidire & despicere ostendunt. Quod tamen longe secus in veteri vsu fuisse apparet: quippe infamis digiti obiectu qui medius est, ipsum in quem obiicitur, infamem notari duxerunt. Fuit enim prisci moris, vt si quos floccipenderent, aut insigni contumelia vel deformi conuicio afficerent, id obiectu medii digiti protenti, non autem compressi, denotarent: quod est à Græcis vsurpatum, vt contractis reliquis digitis, medium ignominiæ causa protenderent, quod σκιμαλίσαι dixere, σκιμαλίζειν enim, prætentare est digito, an gallinæ oua conceperint: sicut ἀθετίζειν, vbi quempiam floccifacere ostendunt.

Juuenalis locus Satyr. 10.

Medius digitus infamis.

σκιμαλίζειν.

ἀθετίζειν.

κατάπυγος. dunt. Quare ab Atheniensibus medius catapygos, quasi cinædus & scortum, adnominatur, quod infamiam incuteret, & conuicium faceret. Apud Græcos sycophanta aut hodidocos, quasi obsessor viarum & latro, vel propudium, cōuicium cēsebatur maximum: sicut Persis, muliere virum ignauiorem appellare, nulla insignior contumelia fuit. Apud Ægyptios, asini nomen obiectare, magnum est ingerere probrum, quod Typhonis hostis Osiridis colorem ferret. Quare quum Persarū regem Ochum summi dedecoris loco, Ægyptii asinum appellarent, intantum exarsit, vt diceret. *Faciam vt hic Asinus vestrum bouem depascatur*: qui haud multo post, ingenti coacta manu, occupata Ægypto, Apim immolauit. In quo annotare succurrit, q; tradit Herodotus, q; quum Scytharum equitatus, quo præcipue valent, in Ægyptios irrueret, rugitu asinorum & multorum insolito (quippe cum apud Scythas nulli sint, Ægyptiis vero frequētes) adeo equos Scytharum fuisse consternatos, vt protinus fugam fecerint, Ægyptiisq; insignem victoriam dederint. Id quoque Martiale non inscite ostensum est:

Voces ignominiosæ apud diuersos.

Rideto multum qui de Sextile cinædum
Dixerit, & digitum porrigito medium.

Velut eo argumento virum improbissimæ nequitiæ designaret. Ex quinque enim digitis, quos sacros Mineruæ religio sanxit, cuique suum nomen inditum fuit, & qualitas, neque ab re nominati sunt. Pollex enim primus, quia aliis maior, & longe princeps est, quodque reliquis antestat, & prope dominatur, dictus: quippe cuius adiumento reliqui reguntur: itaque non immerito is apud Græcos ἀντίχειρ, quasi altera dicebatur manus, cum in vna quaque re socius & adiutor sit. Hunc premere antiqui iubent, quum alicui bene precantur & propitii sunt, bonum omen & efficaces preces futuras interpretari: vtrunque vero pollicem iungere, vehemementius laudare est: vertere autem pollicem, male precari. Cumque pollex monocondylus sit, reliqui fuere dicondyli, id est, duplicis commissuræ: vbi vero in digito non erat flexus, phalanx dicebatur. In pedibus autem, pollici scandenti proximum, à saliendo halluci dixere nomen. Reliqui in pedibus digiti, monocampi, hoc est, vnius flexus fuere. In qua quidem re memoriæ proditum est: Pyrrhi pollicem dextri pedis diuinam vim habuisse

Pollex.

ἀντίχειρ. *Pollicem premere.* *Vtrunque iungere.* *Pollicem vertere.* *Pedū digiti.* *Hallucus.* *Pyrrhi pollex pedis.*

habuisse, vt splene laborantibus præsentissimo remedio succurreret: qui etiam in pyra cum reliquo corpore absumi nequiuit: sicut de Lamisco proditur, qui apud Lucanos regnauit, cui tertius digitus pedis lupinus erat. Et de Artaxerxe, qui manu altera longior, Macrochir nomen tulit. Proximus verò à pollice, indicis nomen habet, qui etiam salutaris vocabatur: quo ori admoto, silentium indicimus: scilicet nil sanctius ad salutem, oris silentio æstimantes. Ideo sacellum Angeronæ, quæ dea præsul silentii, obsignato ore effingitur, ac inter antiquissimas religiones Romæ celebratur. Hoc digito salutari M. Septimium, qui ex fabro ferrario imperium tenuit, tantum valuisse dicunt, vt currus ex aduerso nitentes repulerit, & fortissimum quemque colliserit. Tiberius quoque articulis ita firmis fuisse fertur, vt recens malum salutari digito terebraret. Quod de Claudio II. Cæsare traditur, qui digitis ita validis fuit, vt ictu digitorum aut pugno sæpe equi dentes excusserit. Contrà verò Augustus illo persæpe laborauit, ita vt vix cornei circuli supplemento, scripturæ admoueret. Hoc etiam indicamus, quare indicis nomen tulit: exprobramus & minas inferimus. Tertius, qui medius & reliquis maior est, famosus habetur, petulans & libidinosus, cuius obiectu (vt modò significaui) probrum obiectamus, alteri usque famam lædimus & detestamur: & quia deses & ignauus in medio situs, nulli rei adiumento est, idcirco despectissimus habitus. Qui etiam verpus dicebatur: namque Iudæis vsque eò euiluit, vt interanea exulcerata, & putrescentia viscera, illo reconderent & fouerent. Fuitque adnotatum apud veteres Græcorum, vt qui medio digito, tanquam per indicem aliquem ostenderent, arguerentur insaniæ. Quare verbum Diogenis proditur, multos per digitum insanire, quòd medio digito se philosophantes peregrinis demonstrarent. Cumque reliquos auro gemmisq; insignirent, hunc prisci Romani nudum & honore destitutum reliquere, veluti infami contumelia notaretur. Galli verò & Britanni medio tantum annulos adiiciunt, illum præcipuo honore excolentes. Proditumq; est, annulũ è sinistra in longissimum dextræ transferri, sæpe singultus & grauedines leuare. Græcis verò medius, non famosi nomen habet, sed medici. Digitis enim apud illos hæc indita nomina fuere,

Lamisci tertius digitus pedis lupinus.
Artaxerxes. Macrochir.
Index.
Angerona.
Qui digitis valuerunt.
Digitus infamis seu verpus.
Diogenis dictum.
Medicus.

Ἀντιχρ,

Ἀντίχειρ, δεικτικὸς, ἰατρὸς, δακτυλιώτης, ὠτίτης, ac si dicas, polles, index, medicus, annularis, auricularis. Apud Pollucem hæc fuere nomina: Micros, hoc est, paruus, deinde paramesos qui sequitur, postea mesos, deinde lichanos, demum antichir aut megas. Romani verò proximum minimo annularem seu medicum nuncupant. Illo enim quum veniam poscimus à diis, locum Nemeseos (quæ dea vltrix malorum fuit, fautrix verò bonorum) post aurem dextram obsignamus. Ipsa enim, Rhamnusia dicta, ibi locum venerationis habet. Rhamnes enim à Marathone haud plus sexaginta stadiis abest, vbi Nemesis phanum memoratur præcipuum ab Adrasco ædificatum, cuius simulacrum, altera manu fraxineum ramum, altera phialam gestat: quem locum, qui eam venerantur, attingunt, quum in ipsa aure memoriæ locus foret. Eundemque minimo proximum in sponsalibus annulo exornamus, quia tenuissimam venam inde ad cordis ima penetrare arbitrantur. Hunc Ægyptii tanquam sacrum, multis odoribus delibutum habere assueuerant, habuisseque hoc proprium ferunt, vt complicatus, senarium, qui perfectissimus est, numerum designaret.

Annularis Nemesis.

Nemeseos simulacrū.

Minimum verò, quia omnibus minor, minus officii habet, quodque eius ope minus indigemus, propterea dici autumant: cui etiam articulari nomen est, quod illius ope aurium sordes, quæque in his incommoda sunt, adimimus & leuamus: tarditatique aurium, aut si quid in eis putridi fuerit vel purulenti, succurrimus. Fuitque literis proditum, crebro scabere aurem dextram minimo, furoris signum esse, eiusque tinnitum crebriorem, morbum corpori adactum præmonstrare. Si quem tamen dimicatione vel pugnæ veteres lacessebant, minimo prouocante inuitabant. Est quoque animaduertere, quòd, qui minimo gestatur annulus, archates dicitur: quo verò index ornatur, coriannos. Latini autem leuis materiæ annulum, qui minimo gestatur, æstiuum nuncupant. In auctionibus & locationibus attollere digitum se emptorem & conductorem, in certamine & pugna, deditionem: manum verò protendere, pacem peti significabant: quibus in vsu erat, ritu prisco, vt qui forensia stipendia auspicabatur, brachium extra togam exerere non auderet.

Minimus seu auricularis.

Minimo aurem dextrā scabere.

Minimo prouocare.

Achates.

Coriannos.

Annulus æstiuus.

Digitum tollere.

Manum protendere.

Libri quarti Genialium dierum Finis.

ALE-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IV-RISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM

LIBER QVINTVS.

Locus ex Martiale, apud Gabrielem Altilium in conuiuio familiari inuicem discussus.

CAPVT. I.

D Gabrielem Altilium, virum modestissimum doctissimumque, cum quo mihi à prima adoscentia idtima familiaritas fuit, quod is tunc ad pontificatum euectus fuerat, nos & aliquot bonarum artium studiosi iuuenes summo loco nati, Neapoli congratulatum veneramus: ad quem vt venimus, excepti ab eo comiter & benignè fuimus. Cumque complexi hominem in primis ædibus, post mutuam salutationem, lætis precationibus ei gratularemur, eumque honorem sibi à diis fortunari: & quòd nobis diu in optatis fuerat, id nunc magnæ voluptati esse, ac benè locatum in homine morum honestate & omni doctrina conspicuo, sperareque illud sibi & vrbi nostræ ornamento cessurum, profiteremur: post mutuos inter nos. mira suauitate editos sermones ad multam diem, cum aduesperasceret, & cœnæ tempus appeteret, indeque nos digredi volentes vniuersi assurgeremus, impensè rogauit, inuitauitque nos diu recusantes, atque excepit ipse admodum placidus & mitis, non grandi conuiuio, sed cœnula non iniucunda, minimeque sumptuosa & petulanti, verum admodum eleganti & frugi: olerum scilicet ferculo, thyrsis viridibus minusculis, teneris tunc in florem erumpentibus leuiter igni admotis, & pisciculis multo

multo pipere & nuce conditis, cum præcoci vua & primis pomis ex Lucano suo, quæ ad se delata, secundas nobis mensas ipse præparat. Cumque miti castoque in nos procedente sermone, variato lusu, ad finem cœnulæ ventum foret, quempiam qui ibi assistebat, raræ indolis puerum forma & specie liberali, literulis satis aspersum, ad se aduocauit, ac vnumquemque nostrûm per vices dicere iussit, quod quisque vellet sibi ab ipso cani epigramma. Cumque nonnullis enunciatis versibus, quos miris modulis & concentu admodum suaui, perquam festiuiter ad lyram ille decantaret, à quodam nostrate in eo cœtu seruata eius vice, hoc epigramma prolatum fuit.

Martialis locus enucleatus.

Quòd non argenteum, quòd non tibi misimus aurum,
Hoc facimus causa, Stella diserte, tua.
Quisquis magna dedit, voluit sibi magna remitti:
Fictilibus nostris exoneratus eris.

Quos versus quum admodum concinniter suauiterque ille fuisset modulatus, Quid est, Altilius inquit, quod hic autor dicit, quod qui multas opes liberaliter largitus est, experat ipsi tantundem sibi reddi, ab eo quem munere affecit, equidem ignoro: cùm satis constet, quod is qui ingenuè liberalis est, non id appetit, vt beneficium pro beneficio fœneretur. Siquidem munificentia & liberalitas, quæ magni animi est, auaritiæ & appetentiæ, quæ semper pusilli fuit, dispar longè & diuersa existit. Qui ergò munificus & liberalis est, & sponte largitur, is profectò ita liberalis est, vt quod dedit beneficium, non mercetur: & quando quisque magno & erecto animo est, vt ingentia largiatur, ita magni putat fuisse, multò plura & maiora si posset largiri, neque beneficii collati vnquam pœnitere. Alioqui qui opis emolumentive causa largitur, virtutis nomen amittit, ingentiaque cum animi bona fœdare necesse est. Neque enim (vt Cicero inquit) si ob tuam causam cuiquam commodes, beneficium id putandum non est, sed fœneratio. Contrà verò auari & cupidi est, si quod forte munus erogauit, tantundem aut multò plura postulare, & velut datæ mercis precium ferre, quæ si, vt videtis, repugnantia sunt, quo nunc modò in vnum coëant, & in eodem subiecto sint, non sanè intelligo. Cùm ergò

Liberalis hominis natura.

Auari natura.

ergò autor hic dicat, quod qui magna dedit, quod officium magni & liberalis eſt, magna ſibi poſtulet remitti, quod eſſe cupidi & auari ſatis conſtat, equidem eundem liberalis dantis, & auari repoſcentis, animum in vnum ponere videtur: quod eſſe minimè poteſt, nec decet. Cumque vir quiſpiam haud ſanè ineruditus, qui ſermoni aderat, ſe maximè putare diceret, poëtam non ingenui & liberalis, ſed cupidi & turpis animi vim naturamque hoc epigrammate deſignaſſe, quod vſu compertum eſſet, alieni appetentem, eius ingenuii eſſe, vt ſi quid benigna manu dedit, præpoſtero more & turbato gentium iure, maiora ſibi reddi poſtulet, & ideò contra officium facit, qui ita beneficium dando fœneratur: iſtumque, quicunque eſt, qui tam ſtolidè largitur, auari potius quàm liberalis officium ferre. Nunquam, inquit Altilius, tam ruſtica muſa Martialem fuiſſe certè ſcio, vt quum liberalem exprimere oſtendat, cupidum potius & appetentem deſignaſſe credatur, cùm præſertim indefinito vtatur verbo: abſonumque, & ab omni prorſus candore alienum videri poterat, turpis animi potius, quàm verè ingenui, vim exprimere voluiſſe. Et ad me conuerſus, quid cenſerem in hac re, potiſſimè interrogauit. Tunc ego me arbitrari dixi, quod is qui munificus & liberalis eſt, licet ingenuè largiatur, & libenter officium faciat: tamen natura ita eſſe comparatum, vt qui beneficium accipit, eo conſilio & animo ſit, vt illi, à quo accepit, ad tantundem ſponte obligatus maneat, eumque pari obſequio deuinciat, vt ſimilem, ſi occaſio detur, gratiam referat, qui de ſe benemeritus fuit: idque fit, non animi appetentia aut lucri ſpe ſuadente, ſed quod ita homini natura præſcripſit, vt ampla precia beneficiis demus. Siquidem ad promerendum nulla efficacior vis, quam officium manet. Atque ita hoc perſpicuum eſt, fixum homini ingenitumque fuiſſe, vt ſicut ſe à vi & iniuria tutari, & illatam contumeliam vlciſci, ac talionem reddere, iubente natura impellimur, ita collatum nobis officium, alio officio penſare & conferre cogamur. Nec tantùm eadem menſura, ſed multo maiori, ſi poteſt, beneficium remunerari, & benè cumulatam gratiam referre decet, nec vocare ad calculos expenſorum & acceptorum. Ideò non immeritò gratias, vnam auerſam, duaſque non aſpici-

Qui beneficii accipit.

Gratitudo naturaliter homini inſita.

Oratia tres Gratiarum ædes.

aſpicientes, veteres affinxere, quia geminata gratia, & cumulatior ad nos redire debet: quarum nomina Paſithea, Aglaia, & Euphroſyne. Apud Lacedæmonios traduntur duæ, ab Homero vna vxor Vulcani: illarumque ædes in foro medio veteres poſuere, vt gratia meriti cuiuis in promptu foret, atque ad promerendum quiſque eſſet facilis & expeditus. Quod quidem ius naturæ eſt nullo iure ciuili aut plebiſcito. Itaque ſi quis eum qui de ſe bene meritus fuit, illiberali animo, alio officio non demeretur, neque illud grate acceptum fert, quippe qui nihil adiumenti, nihil opis confert: is profectò tanquam violator humani iuris, ita de officio decedit, vt omni humana ope indignus, ingrati, criminoſi, & mali hominis ſuſpicionem nõ euadat, ſimulque famæ iacturam facere certum ſit. Quod apud Athenienſes & Macedones lege cauebatur, vt haud ſecus aduerſus malè meritos ingrati actio detur, ius iudiciumque dicatur, ac ſi ære alieno, aut graui crimine nexi forent: nam beneficii memoriam (authore Demoſthene) qui recipit, habere debet: qui verò dedit, ſtatim obliuiſci. Perſæ quoq; illum, qui accepto beneficio, gratiam, quum poſſit, nõ refert, graui pœna proſequuntur, in eumque lege agere licet, tanquam magno eſſet ſceſere pollutus. Germani contra: nam collati beneficii merito nihil ſibi deberi putant, neque acceptis obligantur. Quum ergò autor hic dicat, eum qui magna dedit, magna ſibi veſlet remitti, non cupidi animum penſare voluiſſe putandum eſt, ſed liberalis potius & ingenui, quodque natura iubente cogimur, vt eum, qui beneficia in nos contulit, alio officio deuinciamus, certa ſtabilique ſententia multò maiora, & quàm maxima largiri: quæ obligatio ad ἀντίδωρα dicta eſt. Beneficium enim cui collatum eſt iad promerendum naturæ ilex obligat & deuincit. Eſt, inquit Altilius, ita vt dicis, poſſetq; veritas carminis & mens autoris, ex tuo ſenſu facilè iudicari, promptaque & expedita defenſio foret, niſi aliud ex concentu verborum liqueret. Sed in hoc ego anceps adhuc & dubius ſum, quod poëta iſtud non naturæ tribuit, ſicut tu aſſeueras, vt ea cogente qui beneficiũ accepit, alio officio obſtrictus maneat: ſed hoc tribuit voluntati dantis, illo ſcilicet, qui ſponte largitur, quique beneficium contulit, id poſtulante. Nanq; his vtitur verbis:

Lex Athen. & Macedonum in ingratos.

Demoſthen. dictum.

Perſæ. Germani.

Si

Si quis magna dedit, voluit sibi magna remitti.

Quod verbum cupidi & expetentis est, & propterea auari. Conuincimur ergo autorem potius benemerentis voluntatem, quam vim naturæ pensitare voluisse. Et quum is qui largitur, eo animo sit, ut ob gratiam meriti tantundem repetat: profecto appetentem & turpem animum, non autem ingenuum & liberalẽ præferre videtur. Ergo auari potius, non autem prompte liberalis animum poeta expendere voluit. Tum ego, Est, inquam, quod dubitetur: sed tamen si vera & salubri ratione rem pensare volumus, qui mihi naturæ imperio ad dandum faciendumve deuinctus manet, eundem mihi velle obnoxium manere, qui à me officium accipit, profecto non negauerim, vt dare facereq; teneatur, ꝙ natura imperat, quodq; iura diuina & humana volunt, ne subeat ingrati culpam, licet ego libenter dem, & ingenue liberalis sim. Neque propterea animum videor deturpare, ꝙ in quem beneficium contuli, eundem obnoxium mihi esse volo. Igitur cum lege naturæ, qui beneficium accipit, debitor maneat, procul dubio me velle, quod mihi naturæ imperio debetur, non negauerim: neque propterea liberalis officium imminuo, aut deturpo. Nam gratiæ debitio ita homini ingenita est, vt diuelli nullo modo queat: quam dantem appetere velut pro merito, non est contra officium: nisi sit fortasse, quod tu secus arbitrere. Tum Altilius miti, vt erat, ingenio: Aut hoc, inquit: verum est, quomodo dixti, aut profecto sua tempora, in quibus multa dabant, multa repetere volebant, festiuiter (vt solet) poeta hic criminatur.

Quot plebis tribuni à primordio vrbis fuerint, quave potestas, & qui consulari potestate, & qui tribuni ærarii.

CAPVT II.

Tribuni plebis bini cũ tribus collegis.

TRIBUNI plebis, qui post secessionem ad Sacrum montem, vt essent præsidio aduersus potentiam magistratuum, creati sunt, bini à principio fuere, C. scilicit Liciuius & P. Albinus, è plebe homines, comitiis curiatis creati, qui tres collegas sibi desumpsere, ita vt quinque essent, qui plebis tribunatum gererent, singuli ex singulis classibus: cautumque fuit, ne cui patricio eum gerere honorem liceret. Cumque propter crebras patrum & plebis

contentiones, seditio glisceret magis indies, tribunorumque numerum augeri oporteret, qui munimentum essent libertatis, à L. Trebonio rogatione promulgata, trigesimo post exacto anno, cautum fuit, vt decem numero potestas finiretur, binique ex singulis classibus fierent, qui iterum ac tertio refici, & in sequentes annos à seipsis creari poterant. Tametsi, ne eosdem tribunos populus videret, néve collegam cooptare ius foret, præcipua lege exceptum fuerit: qua lege cauebatur, vt essent sacrosancti, in hæc verba: *Plebs quos per se contra vim, auxilii ergò, decem creauerit, tribuni eius sunto, quodq; hi prohibuissent, quodque hi plebem rogassent, ratum esto: sanctique sunto: néve plebem orbam tribunis reliquunto*, & infrà. Qui etiam eo potestatis venere, vt comitia consulum prætorúmve & aliorum magistratuum habere, & ne quid fieret, inhibere, senatum dissoluere, reliquis tribunis, & quibuscunque magistratibus diem dicere, ærarii curam gerere, patricios cogere, mulctam irrogare, atque senatus decreta approbare & improbare poterant: eoque quod tribuni plebis sanxissent, lege ab Hortensio lata cautum fuit, vt omnes tenerentur. Hinc quæ à tribunis plebis edita sunt, plebiscita dicuntur. Fuitque præcipuo quodam iure, excelsa & insolens tribunitia potestas, adeò vt M. Vectium in capitis dimicationem venisse, & vltimo affectum supplicio fuisse, quod transeunti tribuno non decederet de via, scriptum ineuniamus, donec Sylla rerum potens, cum reipulb. imperitaret, tribunitiam potestatem ita fregit & comminuit, vt legem ferret, ne cui qui tribunatum gessisset, ad alios honores pateret aditus, velut indignus honore publico semper futurus. Intercessionem tamen liberam tribuno nihilominus reliquit, quam postea Tiberius Gracchus in tribunatu collegis abrogauit. Quæ quidem intercessio etiam prætoribus competebat: quippe intercedere etiam prætor prætori poterat. Qui licet tantæ potestatis foret, vt etiam consulem in carcerem ducere, dictatorique comminari, & mulctam irrogare posset: si quid tamen scelesto consilio contra commoda plebis gessisset, aut exorta offensione apud collegas minus iustè intercessisset: poterat ei à reliquis tribunis dies ad populum dici, iussuque populi aut tribunorum in carcerem duci, eique tribunatus abrogari, in exi-

Tribuni decem.

Tribunorũ plebis potestas.

Plebiscita vnde dicta.

Potestas tribunitia insolens.

Hanc comminuit Sylla.

Intercessio tribunis relicta.

Tribunus plebis puniebatur à reliquis tribunis & populo.

in exilium agi, & senatu amoueri. Cn. enim Tremelio tribuno in crimen adducto, quòd M. Æmylio Lepido pontifici maximo conuicium fecisset, contumeliaque & probris affecisset, à populo mulcta dicta fuit. Et L. Cottam tribunum plebis, quum æs alienum abnegaret, eò quod in ius vocari, & magistratus imperio cogi non posset collegæ illum coegere, comminatique sunt, nisi æs solueret alienum, se creditoribus illum dedituros, si postulassent: aliique tribuni suffragio populi sæpè coerciti fuere, penes quem coercitio tribunorum fuit. Sed tametsi tribunatus, plebis foret magistratus, sequutis inde temporibus, à plebe ad senatum translatus fertur: ita vt senatores & patricii tribunatum gere amplissimum munus putarent. Quod post Syllæ tempora obseruatū inuenimus in tantum, vt extra vrbem tribuno prouincias demandari, illisque cum imperio præfuisse, exercitus ductasse, fasces que & lictores habuisse legamus. Primusque Cotta legem tulit, vt tribunus gerere honores, & prouinciis præesse, ac magistratus extra vrbem sortiri posset. A principio enim extra vrbem vltra mille passus, tribuno nulla erat potestas aut imperium. Demum Cæsares tribunitiam potestatem tam cupidè appetiuerunt, vt magni muneris loco, proque regali potestate illis delata sit: quippe Augustus, ne regis aut dictatoris nomen assumeret, tribunitiam potestatem, velut sublime fastigium, & summa potentia subnixus foret, per septem & triginta annos perpetuam gessit. Quam etiam Tiberius in quinquennium accepit: ipsamq; Druso conferri à populo pro summo decore habuit. Et deinceps Otho, & sequuti Cæsares amplissimi imperii loco appetiuere, licet serò Vespasianus illam fuerit assequutus. Adeoque processit tribunitia potestas, vt actum aliquando fuerit in senatu, vt non à consulibus, sed ab his, qui tribunitiam gererent potestatem, annos & tempora dinumerarent. Postea verò à Nerone illi ordini infenso: tribunorum facultas maximis ediæis coercita fuit, cautumque seuerè, ne tribuni ius prætorium aut consulum præriperent, neve quempiam ex Italia euocarent, cum quo lege agi posset, neve quid intra domum pro potestate agererent, neve illatam mulctam à tribunis quæstores ærarii infra

Cn. Tremelius.

L. Cotta.

Tribunatus pl. magistratus translatus est ad senatores & patricios.

Tribunorum potestas aucta.

Lex C. Cotta.

Augustus tribunus septem & triginta annis.

Anni & tēpora an à tribunis, an consulib numerarentur, disceptatū.

menses quatuor in publicas tabulas referrent. Sed præter hos plebis tribunos, fuere alii consulari potestate, anno CCCXIII. ab vrbe condita, iisdem auspiciis, quibus consules creati, tam ex plebe quàm patribus. Nam quum Canuleius legem ad populum ferre contenderet, vt ex plebe consules faceret, patresque, ne consulatus cum plebe promiscuus foret, vehementer obsisterent, eò res ducta est, vt tribuni militum consulari potestate fierent, tam ex plebe quàm patribus: idemque iuris, quod consules, haberent. Nam & sella curuli, & consulari prætexta, lictoribus & fascibus consularibus insignes erant: ac primò tres patricii creati, mox cùm defectiones populorum, & tot simul orientia bella tres obire non valerent, illorum numerus auctus fertur, vt modò quatuor, modò quinque, interdum sex, nonnunquam octo crearentur, tunc cùm à Romanis Veii diutino & graui bello premebantur. Ad tantam enim belli molem, tribunorum auxerunt numerum, quot nunquam antea facti, per quod tempus tribus annis sine consulibus Rom. res fuit: sicut decemuiris legum ferendarum causa creatis, biennio defuere: donec desito tribunorum militum magistratu, & per ingentia certamina victo senatu, vt consules etiam de plebe fierent, ægrè nobilitas passa est. In qua re admirari succurrit, quòd Pomponius Jureconsul. de origine iuris, literis prodidit, tribunos militares consulari potestate ad vigesimum numerum auctos Romæ fuisse: quod nunquam fando auditum, & apud autores tacitum & prætermissum est, cùm tot tribunorum imperia, ambiguis decretis, certissimo exitio reip. fuissent. Præter hos fuere ærarii tribuni, ex tertio iudicum genere, quorum cognitio in pecuniariis & minoribus caussis plerunque fuit. Quippe cùm soli antea senatores iudicarent, ob eamque rem inuisi plebi fierent, C. Gracchus rogatione promulgata, trecentos ex equestri ordine adiecit iudices, parem senatoribus numerum, vt metu communicati imperii, iudicii æqua lance pensitarent: iudicaruntque aliquandiu iudicia integrè & incorruptè. Victor deinde Sylla, sublatis equestris ordinis iudiciis, solos senatores iuris cognitionem habere, & iudicia ferre iussit: qui annis decem licenter iudicia exercuere per turpitudinem & sordes, donec ab Aurelio prætore, alia rogatione iterum cō-muni-

Tribuni consulari potestate.

Tribuni militum dicti.

Romani sine consulibus

Consules de plebe tandē creati.

Tribuni militares 20.

Tribuni ærarii.

300 ex equestri ordine adiuncti senatoribus.

Aurelius

municata iudicia fuere senatus, equitibus, & tribunis ærariis: quæ lex iudiciaria dicta est, quo tempore Verres peculatus criminis causam dixit: quibus vetitum lege Gabinia fuit, ne ex syngrapha ius dicere liceret. Quod postea diuus Iulius noua constitutione abrogauit: nam iudicia ad duo tantùm genera redegit, equestris scilicet ordinis & senatorii. Tribunos verò ærarios, quod erat tertium, sustulit: quos deinde restitutos, & iura sicut prius dixisse, facilè crediderim: siquidem Augustus Cæsar ad has iudicum decurias quartam adiecit, quæ ducenariorum dicta est, quæ de minimis iudicaret. M. deinde Plautius, nobilitate suffragante, tulisse ad populum dicitur, & peruicisse, vt singulæ tribus quindenos crearent iudices, qui numerus sexcentos viginti quinque expleuit: inter quos erant senatores & plebeii, tribuni ærarii dicti. Quod compar fuit cum eo quod Athenis statutum comperimus, vt à mille quadringentis, furti aut ambitus & iniuriarum quandoque iudicatum sit. Post quos C. Caligula quintam adiecit decuriam, Galba sextam adiicere recusauit: quæ quidem diuersis erant discretæ nominibus. Nanque alii tribuni æris, alii selecti, nonnulli iudices, plerique nongenti nuncupati: quorum sortitio fiebat, quoties iura dicturi erant, ne quid doli, astusve admitteretur, neve iudicantis suspicio, iudicii fidem eleuaret. Illorum enim nomina insculpta tabellis, & in vrnam coniecta, sorte educebantur. Mansitque constitutum, ne quis ex nouis ciuibus collegio adnumeratus, inter decurias iudicaret: vtque in Porcia basilica, quam Cato erexit, non è tribunali ius dicerent, sicut prætores, sed è subselliis: quòd non summi honoris, sed minores essent magistratus: quibus etiam hoc curæ fuit, vt publicam pecuniam signarent, illiusque curam agerent, sontiumque vincula seruarent. Verba legis fuere: *Tribuni sunto, domi pecuniam publicam custodiunto, vincula sontium seruanto. Æs, argentum, aurum publicè signanto.* Hoc quoque meminisse non pigebit, quod tametsi aduersus reliquos magistratus, iure sacrosanctæ potestatis, tribunis plebis intercedere liceat, ita vt vno intercedente, nihil reliqui decernere valeant: tamen aduersus dictatoriam vim, aut Vestales virgines, quæ velut sacrosanctæ ab hominis tactu illæsæ manent, nulli tribunorum interce-

Prætor senatum, Equites, Tribunos ærarios coniunxit in iudiciis exercendis.

D. Iul. iudicia ad duo genera redegit.

Quarta iudicum decuria.

Ducenarii adiuncti.

M. Plautii lex.

Quinta decuria.

Tribunorũ sortitio in iure dicundo.

Noui ciues inter decurias non iudicabant.

In Porcia basilica ius docebant.

Tribuni. Horum officium.

cedere, vetare aut prohibere, facultas est.

Quonam modo per feciales inirentur fœdera, aut bella indicerentur, & qui ab exteris seruatum est.

CAPVT III.

FEciales, quos fœderibus sanciendis, & rebus repetendis ac bellis indicendis, Romanos habuisse constat à Tullo Hostilio, seu Anco Martio, vt verò alii, à Numa Pompilio creatos fuisse liquet, qui ab antiqua gente Equiculis iura & verba solennia, quibus res repetuntur, & bella indicuntur, accepere. Horum collegium à principio viginti fuere, quibus & patri patrato, vt nunquam lineo amictu vterentur, proprium fuit. Qui tametsi fœderibus sanciendis, & bellis indicendis aut rebus repetendis, quæ præter ius, præterque fas ademptæ sunt, adhiberentur: tamen si qui legati populi Rom. qui iure gentium sancti sunt, à quouis populo aut natione violati forent, vt hi dederentur, qui iura gentium temere violassent, per feciales cauebatur. Erat enim veteribus ius legatorum sanctum & inuiolabile, cùm hominum præsidio munitum, tum diuino iure defensum: quod etiam inter bella & hostium tela incolume seruabatur. Fuit ergo proprium collegii fecialium, tam de bellis iustisque fœderibus, pactionibusq; & conditionibus populorum, regum, terrarum & nationum, quàm de illatis iniuriis, sociis, fœderatisq; gentibus cognoscere, raptaq;, & hostili modo deuasta, belli iure repetere: tum si hostes æqua postulent, aut si præter legem fœderis se aliquid perpessos querãtur, si sua sponte, aut læsi & lacessiti arma sumpserint, si infida pax seruanda, si induciæ aut bella iustè indicta & pacta sint, si petita ex fœdere danda, si autores defectionis deposcendi, si contra fidem conuentionis & ius gentium venire liceat, animaduertere: belli pacisque iura exequi, & perpenso iudicio æstimare. Quæ verba iuris fecialis sic habent: *Belli, pacis fœderum, induciarum, oratorum, feciales iudices sunto.* & infra. Sed tamen ea fœdera pactionesque, quę cum sociis inire decet, feciales sancire, aut pacta concipere; haud aliter poterant, quàm si consulis aut prætoris autoritate, intercedente senatusconsulto iussuq; populi permissum foret. Iniussu enim populi, aut citra senatus autoritatem, nihil sanciri posse, quod populum teneat, haud dubiũ est,

Feciales viginti.

Fecialium munera.

Legatorum ius sanctũ.

Feciales nihil poterant nisi prætoris autoritate, aut senatusconsulto intercedente.

est. Fiebat enim senatusconsultum in hæc verba,'vt priuas verbenas priuosque lapides prætorem poscerent: qui verbenam ex arce, & sagmina (herbæ enim genus est) ac lapidem silicem ex templo Iouis Feretrii daret, fecialesque ea secum ferrent: ac porca adhibita, vetere præfatione, priscis carminibus, ad præstitutam diem, in foro, seu vbi conuenerat, enunciatis, fecialis sceptrum manu tenens: pro Iouis simulacro, tanquam is fœderi adhiberetur, filo lanæ capite velatus, & verbena coronatus, Iouem, Martem, cæterosque obtestari deos, & dira obsecratione precari debebat, vt si quis eorum fœdera violasset, aut illa sciens falleret, ita illum Iupiter feriret, quemadmodum ipse porcam percuteret. Quibus obtestationibus quam sanctissime prolatis, secundum rem diuinam precationemque, lapide silice porcam percutiebat: mox aqua & igne in sacris adhibitis, illam immolabant: qua cæsa, iura pacis & fœdera conuenta, icta esse rite putauere, hanc fidem socialem & sanctissimum fœdus esse arbitrati, quo nihil sanctiusque fuit, idque ante meridiem & primo diluculo. Nam post meridiem eas precationes facere, aut fœdus percutere non licebat. A principio tamen conditæ vrbis, in fœderibus pacis pactionibusque pro verbena myrtus sumebatur. Apud Græcos nisi præconibus adhibitis, legatos minime hostium fines ingredi decebat, neque legationis munere fungi quenquam, ni prius infusa aqua ab eisdem, manus abluissent, Iouique coronatis poculis propinassent. Hi tamen legati, qui cum patriis sacris, Olympum aut Pythiam missi erant, sacri: qui vero fœdera percutiebant, quasi pacis arbitri & interpretes, σπονδοφόροι dicti. Quæ fœdera pactionesque', postquam cum exteris & vltimis gentibus inita erant, Romani in templo Capitolini Iouis, columna aut æneis tabulis insculpta, vt perpetua monumenta extarent, nonnunquam in fastos & annales referebant, aut in æde Iouis Piscii in clypeo ligneo, corio bouis immolati inscripta. Græci in Iouis Olympii templo & in arce Athenis, tãquam in abdito quodam: plerunque tabulis ex antiquo ære, vt essent testata monumentis, sancta & sacrata habuere: nonnunquam in Isthmo aut ludis Pythiis, fœdera icta, & leges dictas, pactionesque erectis titulis per-

Fœderis percutiendi cæremonia.

Tempus fœderis percutiendi.

Græcorum cæremonia in suscipiendis legatis hostium.

σπονδοφόροι

Post fœdera inita.

Græci. Athenienses

Lacedæmonii. Ro. constitutum.

perpetuo tempore duraturis publicabant. Athenienses plerunque intra vrbem, Lacedæmonii in Amycleo societatum & fœderum tabulas fideli custodia seruabant. Eratq; Romanis constitutum, vt nunquam cum hoste armato cōditionem fœderis acciperent, neque citra senatus aut populi iussum, societates & fœdera inirent, neque cum aliquibus pacato imperio vti, ni prius omnia diuinā & humana tradidissent, & præsidium accepissent, aut denique societate & fœdere astricti essent.

Athen. quando fœdera inibant.

Feruntque Athenienses nunquam nisi in veste pulla, & malis victos, pacem & fœdera inisse. Qua re significabant, suorum clade admonitos, & vltima ductos necessitate, post innumeras cædes, viribus extenuatis, pacem petere.

Carthag. Siculi per tubicinem.

Carthaginenses & Siculi fœdera & inducias non per feciales, sed per tubicinem sæpe iniuerunt:

Fœderis percutiendi mos. apud exteros.

Apud Græcos vero exterasque nationes, fœderum percutiendorum multimodæ species erant: nam porco, ariete & tauro immolatis, pacis fœdus inire, & res repetere solebant, qui belli tempore caduceatores dicti, in pace vero legati.

Caduceatores. Legati.

Ex quibus feriebant plerique fœdera, vel pane præciso, & inuicem gustato, aut vini poculo epoto. Nonnulli agnum marem candidi velleris, agnam vero pullam adhibebant: atque ex vtriusque vertice pilis dissectis, & vicissim distributis, manibusque aqua infusa, & vino pateris, mox Soli & Telluri illis immolatis, leges pacis & fœdera inibant: quibus qui contrairet, turpissimo facinore & inexpiabili scelere tenebatur. Fertur Aristides, vt ictum fœdus cum omni Græcia firmaret, post diras execrationes, accensos ferreos orbes in mare deiecisse, adiurans vt ita extinguerentur cum omni stirpe & gente, qui contra fœdus irent, velut ignitum illud ferrum aqua.

Medi & Lydi.

Vel brachia circa humeros gladio feriendo, & per vices elicitum cruorem lingendo, quod Medis Lydisque sanctissimum fœderis vinculum, & iusiurandum esse putabatur, quasi mutuo cruore sacrarum.

Carmani.

Id quod Carmani frequentes factitarunt, vt in epulis percussa faciei vena, profluentem cruorem vino miscerent, inuicemque propinarent, summum fœdus amicitiæ, mutuum sanguinem gustasse rati.

Nasamones. ndi.

Nasamonibus fidei dandæ hæc lex erat, vt porrectum vini populum de manu alterius alter sumat, inuicemque hauriat: aut si poculum deesset, terræ cinerem lingerent. In

dis

dis societas erat maxima de Tantali aqua potare, de qua si vna bibissent, ea obtestatione tenebãtur, vt eiusdem fati & fortunæ fœdus iniisse censereutur. Apud Arabes assuetum *Arabes.* erat, vt acuta silice digitos manus expungerent: vestisque vtriusque laneos floccos sanguine, qui inde fluxerat, delibutos, septem lapidibus delinirent, diroque carmine in execrationem capitis illius, qui contrairet edito, paribus votis fœdera percuterent. Scythis grandem calicem, mero *Scythæ.* plenum, mutui sanguinis fuso cruore miscere, & postquam gladium & sagittas eo perfuderant, illum inuicem epotare, maximum erat concordiæ vinculum: quo epoto, diuini humanique iuris fœdus æquis legibus ictum erat. Galli cum *Galli.* quibus fide & iureiurando iunguntur, omnes collatis militarib. signis adesse iubent. Britañi indictis cœtib. & *Britañi.* sacrificiis, conspirationem fidemque sanciebant, atque ita communi consilio & vna mente, pia & æterna pax inita censebatur. Neque omiserim Persas, apud quos inter *Persæ.* vinum & epulas frequenti conuiuio, in quo vxores & filios, cæterosque quos charos habent, tanquam fidei pignora adhibebant, ibique inter sacra mensæ, velut apud hospitales deos, fœdera & pacta inibant, eam fidem socialem rati, & mansuræ pacis pignus inuiolabile. Qui etiam mos Ger- *Germani.* manorum fuit, vt de pace & bello, deque fœderibus, societatibus, amicitiis, sponsalibus & pactis. in conuiuiis inter pocula decernant. Macroni, quæ gens Persica est, quum *Macroni.* hastam more ipsorum barbaricam tradunt, aliamque more gentis, cum qua fœdere iunguntur, accipiunt, se maxima & firmissima pactione teneri, & pari vinculo astringi putabant. Ferunt nonnulli Clearchum Lacedæmonio- *Clearchus.* rum ducem, cum barbaris quibusdam fœdus sanxisse, vt cæso Ioui tauro, lupo, apro & ariete, Græci gladios, barbari lanceas in sanguine victimarum intingerent. Thraces *Thraces.* quoque & Ægyptii è cornibus boum vina libare, alterna *Ægyptii.* vice, conciliati amoris & mansuræ fidei certissima pignora censuere: quippe veteribus cornua boum poculorum præstabant vicem. Apud Armenios & Iberos præualuit *Armenii.* mos, vt pollices manus, inuicem coniurantes necterent. *Iberi.* mox arctissimo nodo perstrictis, collectum sanguinem leui ictu percuterent, manantemque inde cruorem lambe-

rent. In qua quidem re, proditur Rhadamistus regis Iberiæ filius, dum simulat cum Mithridate. Armeniæ rege fœdus inire, & ob id colligandi pollices forent, lorum ad terram callido astu decidere simulasse, quo Mithridatis pedes vinculo inuasit, ipsumque cum vxore & liberis captiuos duxit, & nece affecit. Ætoli, quia feroces & immanes: Parthi, qui libertatem tuentes, nemini seruire patiebantur, aut vinculo fidei astringi, nullam fœderis legē pacisci assuerant. Si quid tamen vellent confœderatum, licet ægre & difficulter, apud altaria complexi dextras, tanquam diis testibus & arbitris, postquam sacra libassent, pacta polliceri solebant, ita se æquissimo iure consociatos, & arcanū fœdus inire putantes. Idem ab Hyrcanis Medisque factitatum, vt dextras dextræ iungentes, conuentiones & pacta sancirent. Fuitque literis proditum, vt si qui scelesti facinoris conscii, magni criminis admittendi coniurationem inirent, quo magis consociato facinori nexi forent, post diras imprecationes execrationesque ii, qui clandestino scelere obstringebantur, poculum humani sanguinis admixto mero circumferrent, omnesque ad facinus adiurati, de poculo libarent: aut iugulato homine, post exhaustum sanguinem, diris imprecationibus & furiali carmine, exta tangerent. Quod quidem maximum vinculum communi scelere pollutis, & dira execratio habebatur. Manetque constitutum apud Scythas, vt qui opis egeret, insigni calamitate pressus, immolato boue, & carnibus decoctis, supra tergus victimæ stratus humi expectet, donec quispiam opē laturus adueniat, carne delibata, dextro pede tergori apposito: quo prodeunte, eo adstringebatur fœdere, quo nihil sanctius dici aut æstimari poterat. Quod si cui bellum indicendum foret, aut pia & iusta arma mouenda, mos Romanus erat, prius res repeti, mox bellum denunciari: quippe quum nullum putarent iustum bellum, nisi quod rebus petitis geratur, aut antea denunciatum foret, & solenni more indictum. Fecialibus enim prohibentibus, aut non probātibus, neq; consuli, neq; senatui aut populo arma in hostes sumere licebat. Sed tamen quum res repetuntur, obseruatū est, populi iussu ad fines illorum quatuor feciales, quos oratores nuncupant, verbena coronati, res petitum irent, ac deos fœderum vltores testes facerent. Ex quibus verbenarius

Ætoli & Parthi.

Hyrcani & Medi.

Confœderatio ad scelus aliquod patrandum.

Calamitate pressi apud Scythas.

Belli indicēdi mos apud Roma.

Verbenarius Clarigatio.

rius gramen cum terra euulsum ferebat ex arce, legatusque filo lanæ capite velato, res sibi dari, clara voce posceret, quæ clarigatio dicta, his verbis: *Iouem ego testem facio, si ego impiè iniusteque illas res dedier pop.* Ro. *mihiq; exposco, tum patria compotem nunquam sinas esse.* Quæ si præstituta die non darentur, post dies tres & triginta (tot enim solennes fuere) pater patratus, qui fecialium princeps erat, pariter coronatus bellum indiceret. Non enim cuicunque ex fecialibus, sed soli patri patrato indicendi belli facultas erat: quem fecialis verbena caput & frontem cingens, indicendi belli aut percutiēdi fœderis principem faciebat. Ibat enim pater patratus ad hostium fines, & verba solennia præfatus, bellum à pop. Rom. contra pręscriptos hostes, ob legitimas quas censuerat causas, clara voce indicebat. Post quam clarigationem mos erat, vt de senatus consilio, & populi iussu, fecialis hastam ferratam, aut sagmineam præustam, ad fines illorum iaceret: & non minus tribus puberibus præsentibus bellum indiceret, & ita denunciari & indici iustum piumque bellum putauere. Post quæ quasi classico personato, sublatis commerciis, militi arma capere, & copias cogere licebat, ad hostes ducere, excursiones facere, prædas agere, fines populari, eosque ferro ignique vastare, frumenta succidere, ædificia incendere, atque omnia hostiliter agere. Apud Carthaginenses hastam mittere vel caduceum, belli pacisque signum fuit. Gallorum mos habuit, vt Druidis iubentibus, quum bellum indicendum foret, armatum consilium indicerent, penes quos arbitrium bellorum & pacis erat: & qui nouissimus accederet, nouis exemplorum modis afficeretur. Tunc enim principium bellorum esse, & arma legitimè indicta putarunt. Græcis verò in vsu fuit, vt feciales, post res repetitas, si ad constitutam diem non darentur, arietem in hostium agros statim immitterent, eo modo bellum indictum, & armis vti licere arbitrati. Corinthiis & plerisque gentibus per caduceatorem bellum indicebatur, qui in pacis argumentum, caduceum circundata effigie anguium inuicem connexorum deferebat: quem tamen non admisisse, aut finibus excedere iussisse, nulli fraudi fuit. Indis verò anchora erat pro caduceo, Carthaginensibus tessera. Apud Syros signum dextræ, quod apud Lingones erat hospitii symbolum. Persæ lactacem her-

Pater patratus.

Hasta proiectio.

Carthaginenses.

Galli.

Græci.

Corinthii.

Indi.

Syri.

Lingones.

Persæ.

Athenienses. herbam, velut caduceum & pacis symbolum ferebant. Athenienses Eresionem cum indumento pro caduceo habebant. *Lacedæmonii.* A Lacedæmoniis per præcones sæpe bellum indictum est, apud quos mittere legatos cum lana, comminatio censebatur, nisi paritum fuisset, se mandata exequuturos. *Græcis vbi congrediendum cum hoste.* Præualuitque Græcorum mos, vt quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima signa staret vates *Pyrophorus.* laureos ferens ramos & corollas, cui pyrophoro dixere nomen, quoniam lampada præferret: quem violare, summum habeatur nefas, quòd legati munere fungeretur, vtque in fœdere percutiendo hiceteria, hoc est, oleæ ramum cum vitta lanea legati ferant: quo prætenso, ab omni sæuitia hostili & violenta incursione tuti erant. *l. sanctum. ff de rer. diuis.* De sagminibus verò etiam apud Martianum Iureconsul. de diuisione rerum, testatum inuenimus, cuius verba sunt: *Sagmina.* *Sagmina sunt herbæ, quas legati pop. Rom. ferre solent, ne quis eos* *Mart. Iurisconsul.* *violaret: sicut legati Græcorum ferunt quæ vocantur hiceteria*: tametsi cerycium dici oportere nonnulli putent: *Cerycium.* κηρύκειον enim legatorum ornatus erat: ἱκετεύειν supplicare dicitur. In qua quidem re scitu dignum est, olim Dario contra Scythas pugnaturo, ab illis caduceatorem missum cum aue, mure & rana, ac sagittis quinque, tacitis ambagibus, nullas opes contra Scythas præualere significantes. *Aliud ius fecialium.* Illud quoque in iure fecialium quæsitum est, vtrum regibus contra quos sumuntur arma, an vero in regni finibus, aut aliquo eius præsidio bellum indici oporteret: & an si contra socios fœderatosque arma sumenda essent, amicitiæ prius renunciari necesse foret. *Sodalitati & hospitio renunciare.* Et placuit, siue coram, siue in præsidio, siue sodalitati & fœderibus renunciatum fuisset, siue non, quodcunque eorum factum esset, ritè id factum videri. Est tamen obseruatum, vt si qua contentio inter amicos intercederet, sodalitati prius & hospitio renunciat: nam Germanicus Pisoni prius amicitiam, & Crispinus Badio hospitium remisit. Amasis quoque animo præsumens Polycratis ruinam ex successu continuæ felicitatis, vt minus doleret, misit qui sodalitati & amicitiæ renunciaret. *Tybarenorũ erga hostes iustitia.* Eratque moris prisci, quoties dirimerent amicitias aut sodalitates, etiam domo interdicere, isque finis gratiæ foret. Neque omiserim Tybarenos adeo iustos, vt non prius cum hoste cõgredian-

diantur, quàm diem, locum, & decertandi horam, ex fide per feciales hosti renunciarent. Quodque nonnulli prodiderunt id, quod mihi non probatur, & pro certo affirmare non ausim, legatum populi Rom. si mandata minus vera attulisset, aut parum integra fide fœdus percussisset, velut si populus mandata dedisset, perinde teneri & fœdere coerceri.

Pleraque veterum prænomina unde deducta fuerint, & denominata, & de Nonis Caprotinis quæ tradantur.

CAPVT IV.

QVæri à pluribus audio, vnde veterum illa prænomina, Spurius, Sextus, Caius, Cneus, Titus, & pleraq; à veteribus vsurpata, deducta fuerint: quæque vis prænominum foret. Et dum priscos ritus, veterumque exempla cura cogitationeque admitto, dumque antiquitatis monumenta colligo, inuenimus Romanos antiquissima prænomina velut notissima, non integris dictionibus, sed succisis & simplicibus literis notare, vt T. pro Tito, L. pro Lucio, Q. pro Quinto: modò duplici, vt Cn. Sp. pro Cneo, Spurio: nonnunquam triplici, vt Sex. pro Sexto. Et Cneos quidem à generando, Titos à tuendo denominati: alteros, tãquam sobolis procreandæ auspicia sortiti: alteros, quasi tuendæ patriæ omen assequuti forent. Vnde & Titulos quòd patriam tuerentur, vel quòd insignia capitis ea ornamenta ferrent, quibus Titulos dixere nomen, dictos autumant: sicut Spurios, sine patre genitos denominari. Fuit enim prisci moris, vt quum sine patre certo aliquem notarent, illum non exarata dictione, sed per simplices diuisasque literas, scilicet per S. & P. sine patre significarent. Lucios quoque & Manios ferunt, alteros quasi oriente luce, alteros quasi mane editos: & Posthumos, quòd post patris obitum editi essent, nuncupari. Sexti verò, Quinti & decimi, tum Nonii, Septimii & Octacilii, à numero genituræ indita nomina fuere. Plerique à Tulio Hostilio Quintios, sicut Seruilios, Tullios, Geganios, Curiatios & Cloelios, ex Albanis Romam aduocatos ferunt. Eratque proprium Quintiorum familiæ, vt viri æquè ac fœminæ, nullo tempore vtantur auro. Mamercos (quod nomen Oscum est) à Marte genitos dicunt: sicut Martios, quod Æmyliorum præno-

Prænomina non integris literis. Cnei. Titi. Tituli. Spurii. Lucii. Manii. Posthumi. Sexti. Quinti. Decimi. Nonii. Septimii. Octacilii. Seruilii. Tullii. Geganii. Curiatii. Cloelii. Mamerci.

Martii. Caius Caia.

prænomen fuit proprium, Caius verò & Caia, æquè viris ac fœminis prunomina frequentia fuere, maximè in solennibus nuptiarum vsurpata, videlicet Caiæ Cæciliæ, quę Tanaquil dicta est, fœlix fanstumque coniugium fortunasque augurati. Quod etiam frequens prænomen Tarentinis feruut, quo brutum, terrenum & colonum hominem designabant. Siquidem γέα terra est, vnde γεῖος & γαῖος deducta volunt. Et tametsi in veteribus monumentis C. litera Caium denotaret, ea tamen inuersa hac figura C. Caiam designauit. Illud tamen admonitu non inutile duxerim, neminem Romanorum sine prænomine appellari:

Quare prænomina instituta.

idque ex eo institutum, quod quum inter Romulum & Tatium societas & communicatio imperii inita esset, vt vna consensio, vnus populus, vna mens atq; idem corpus sublato discrimine notaretur, vt Romani Sabinorum, Sabini Romanorũ nomina ssuis nominib. præponerent, æquato re iure, gni & consociato imperio cautũ fuit. Quare prænomina veterum fuisse ex Sabinis nominibus deducta, multorũ opinio fuit.

prænomina ex Sabinis nominib.

Quin etiam excellentes viros, & principali dignitate insignes, solis prænominib. nominasse, magnificentius honestiusque duxêre, tanquam ob illorum amplitudinem vulgò noti & conspicui forent.

serui & mancipia. Manumissi.

Cumque mancipiis & seruis nullum cognomentum aut prænomen veteres impartirent, soloque appellarent nomine: siquando tamen manu emissi, libertatem meruissent, vt inter seruilem personam & liberam discrimen nominis foret, cùm illis ordo honos & locus accesserit, prænomina patronorum, ac si disciplina & cultu Romano essent educati, sæpissimè sibi arrogarunt: quare Marcipores, Lucipores. Publipores, à Marco, Lucio, & Publio, multi seruitute exẽpti nuncupati sunt.

Adoptiui.

Nec modò libertorum hoc fuit proprium, sed adoptiui filii & arrogati, adoptantium sæpè nominã & prænomina, atque cognomenta desumpsere.

Addicti.

Inter quos erant Addicti, qui tametsi nomen, prænomen ac tribum in præsenti habeant: illos tamen seruisse, & sub alterius mancipio fuisse liquet. Fuere autem Addicti, qui quum non essent soluendo, creditoribus addicebantur, mox precio persoluto, seu quauis causa, etiam citra domini voluntatem seruitute exempti, & libertate

donati

donati sunt. Præter hos erant Abscissi & lenones æqua ferè conditione ac serui: nullo cognomento aut ordine, infames. Nanque senatusconsulto prohibitum erat, ne abscissi, quibusque virilia exacta forent, vtpote semiuiri, aut lenones, quærendi iuris aut postulandi causa, tribunalia adirent. Ideò Vectilius leno in causa testamentaria à Q. Metello deiectus fuit, & à à subsellio prohibitus, quia leno erat, quem pro libero propterea habendum non censuere. Est tamen literis proditum, vt nisi inter ingenuos, aut ex ingenuis oriundos, nullum gentilitatis cognomen foret. nam seruorum libertorumquo nulla cognatio, nec gentilitas erat. Apud Athenienses verò constitutum est, vt nemo ex fœmina genitus maternum sibi nomen adsisceret: nam fœminis indere familiæ cognomenta lege vetebatur. Id quod æquè à Romanis factitatum comperimus. Tum, ne quis illas Athenias vocaret, edicto cautum fuit. E diuerso apud Lycios: nam ex matribus, non patribus gentilitia fuere nomina, filiasque non filios suos habuere hæredes: plusq; honoris fœminis quam viris tributum est. Neque omittendum, Nonis, Iul. quibus è vita concessit Romulus, quas Caprotinas & vulgi fugam appellant, Romanos vrbe excedentes, ad Capræ paludem sacra facere: dumque ad rem diuinam vadunt, veterum prænomina, vt CL. Martium, aliaque prisca nomina inclamare: sicut in Oschophoriis Athenienses ob Ægei morrem, dolentium voces imitantur. Ancillasque cultu decoras, in matronali habitu cum occurentibus, prælii imaginem effingere, quod olim cum Latinis Romani gessere, vnde celebritatis causa & origo est, tectasque vmbra caprifici, epulas & alia lætitiæ inuitamenta celebrare. In quibus sacris hoc seruari meminimua, vt inter solennia de caprrfici lacte apponatur, Illud præterea notatum est, Romanas mulieres siue cognomento, solis prænominibus adiecto nomine denominari. Quodque Marci prænomen velut perniciosum & infame, plerique maguoperè deuitarunt, postquam M. Manlio crimine affectati regni turpi iudicio conuicto, ne cui gentili nomen M. Manlio foret, senatusconsulto cautum fuit quod generi & nomini suo inustam dedecoris notam attulisset: sicut Claudia gens, propter gentilium flagitia, cum Lucis

Abscissi. Lenones. *Gentilitatis cognomẽ ingenuum.* *Fœmina non indebant familiæ cognomenta.* *Lycijs fœmina magno in honore.* *Nona Caprotina.* *Oschophoria.*

Lucii prænomen vitatũ a Claudia gente. Luciorum alter cædis, alter latrocinii damnatus foret, ad diluendam memoriam dedecoris, Lucii prænomen deuitauit. Quodque Domitia gens cæteris prætermissis, Cn. & Lucii prænomen peculiare sibi desumpsit. Siquidem ex Ænobarbis (autore Tranquillo) continua serie tres Lucii, reliqui vero, Cnei prænomina eadem serie vendicarunt.

Cnei & Luciiprænomina in honore apud Domitiam gentẽ.

Quid sit apud Iureconsultos heliocaminus, quid Zeta, & vnde deductum nomen, & denominatum.

CAPVT V.

IN circo Flaminio, dum post immodicos calores sole occiduo deambularemus, adiit ad nos contubernalis meus quispiam, proficiens in iure ciuili. Sed nimis inepte gloriosus: & percontatus est, quid esset, quod Vlpianus de seruitutibus vrbanorum dixit: Quod si arbor à te compacta, heliocamino meo solem adimeret, eo quod vmbram facit in loco heliocamini, id contra seruitutem tibi facere, non licere. Quid esset heliocaminus, percontabatur. Cumque de verbi significatu ambigeretur, dixi heliocaminum vaporarium quoddam solare, & apricum locum dici, ad quem sol hybernus accedens, ipsum evaporat, & calefacit, deductũ nomen ἀπὸ τοῦ ἡλίου καμίνου, id est solis vaporario seu æstuario. Fuisseque moris prisci, vt iuxta zetam heliocaminus construatur. Zeta enim locus erat vnius cubiculi capax, solem hybernum prospectans, ita constructa, vt per heliocaminum vaporem acciperet. Erat enim cubiculum hybernum frigori accommodatum, quod nunc sole, nunc igne æstuaret. Quare Heliogabalum Indicos odores ad vaporandas zetas accendere consueuisse, autores tradunt. Fuit ergo opinio Vlpiani, quod si heliocamino meo & vaporario eiusmodi, ad quem sol admitti debet, arbor per te compacta officiat, ita quod ad eum admitti nequeat, id velut contra seruitutem factum, non rite factum videri.

Heliocaminus.

Zeta.

Quando primum interregnum cœptum fuerit, & quibus de causis interreges Romæ creari consueuerint.

Interreges quando primum creati.

CAPVT. VI.

QVo tempore Romulus ad Capreæ paludem humanitatem exuisse fertur, satis constat, patres conscri-

ſcriptos de regni ſucceſſore ſolicitos, decem decuriis factis, ſingulisque in ſingulas decurias creatis, vt decem imperitarent, vnuſque cum inſigniis imperii & lictoribus eſſet, inter reges creauiſſe, quod imperium per orbem ire, & quinque dierum ſpatio terminari iuſſerunt. Alii per ternos quaternoſque dies, interregni ſpatium per ſingulos iuiſſe, atq; anno vno ſenatores, qui centum numero erant, imperium tenuiſſe ferunt. Plerique aſſerunt, cùm ducenti ſenatores eſſent, à patribus fuiſſe conſtitutum, vt per quinos dies ſinguli, qui faſces & imperii inſignia habebant, imperitarent: functuſque imperio primus ſecundo, & reliquis deinceps, regni curam munuſque traderet. Nonnulli putant, quod cùm centum & quinquaginta patres eſſent, ſinguli cum faſcibus prodeuntes, ſex noctis horas, & ſex diei Quirino imperitarunt, & ſacrum fecerunt: tantundem Tatio, qui regni conſors erat, annuumque interuallum fuiſſe: donec Numa Pompilio, rege creato, Romulo regni ſucceſſor datus eſt. Manſitque mos poſt exactos reges, vt ſi qua fortuna aut caſu, conſules creari nequirent, vel vitio creati forent, aut ſi qua turbulenta confuſio & neceſſitas premeret, donec de conſulatu decerneretur, aut dictator Reipub. daretur, interreges præeſſent, qui populo, vice conſulum, iura darent. Qinetiam ſi contentio inter patres & plebem foret de magiſtratibus creandis, aut abſentibus conſulibus, comitia haberi non poſſent, vel vitio creatis magiſtratibus, auſpicia renouari oporteret: vel conſulibus morte ablatis, de comitiis & creandis conſulibus contentio eſſet, interreges creari compertum eſt, vt eſſent qui comitia haberent, magiſtratuſque munia obirent. Qui quidem interreges ſine populi ſuffragio, ad concilium plebe non admiſſa, a patribus tantum auſpicato creabantur. Quotieſque per interregem comitia fiebant, in patrum poteſtate euentum comitiorum fuiſſe liquet: quippe nemo interrex, qui autor comitiorum foret, niſi ex patribus erat. Dicebat verò conſulem plerunque interrex ex patrum decreto, quem ipſi voluiſſent, quod officium prodendi interregem, oratoris fuiſſe autumant: poteratque non modò prætor, ſed conſul aut dictator interrex fieri. Et ſi quando proditus interrex, munus pro quo dicebatur, exequi nequiret,

150 patres.

Interreges quando & qua de cauſa crearentur.

Patres interregem creabant.

Qui interreges creabantur. quireret, exacto dierum quinque spatio, alius succedebat, qui vices susciperet, donec per singulos in orbem irent, vt modò tertius, nunc quintus, aut quartus, nonnunquam quartusdecimus, plerunque vigesimus proditus interrex, consules magistratúsve faceret, aut comitia haberet. Quos *Interregum munus.* quidem interreges, dum honori pręerant, consulum vicem gerere idemque iuris & potestatis habere, haud dubium *Interregum potestas.* est, donec absoluto Reipub. munere, interregũ potestas finiretur. In quo id plerunque euenisse comperimus, vt pro- *Interregem temerè dicere nõlicebat.* ditus interrex, comitiis, quæ ipse habuisset, consul crearetur: sicut de L. Posthumio Metello traditur: qui his comitiis, quibus interrex præerat, cum Junio Bubulco consul factus est. Qui etiam tantæ potestatis erant, vt legem ferre possent, senatum consulere, & consulis munia obire. Hoc quoque dicere haud piget, sine causa interregem dicere haud licere, sed quum turbulentæ confusiones, aut tumultus comitia impedirent, & nisi ad quartum calend. Feb. creari non licuisse. Etsi quando comitiorum causa interrex proditus esset, quod plerunq; vsu veniebat, nunquã ab eo, qui primus proderetur, sed qui secundo aut tertio, ac deinceps in orbem issent, vel comitia haberi, vel dictatorem dici, aut consulem vel tribunum creari. Fertur verò Sylla cum summæ esset potentiæ, consulibus morbo sublatis, per senatum interregem creari mandasse: scilicet qui non consulum comitia, exemplo veteri, indiceret, sed vt se dictatorem ad imaginem antiquitatis, indictis comitiis crea- *Cæsarum temporibus nullum interregnum fuit.* ret. Neque negauerim, Cæsarum temporibus nullum interregnum fuisse, quum vnius imperio occupata Republ. senatus esset negligens & remissus, & vix vlla foret libertatis imago, nisi post Aurelianum, quum de principe deligendo senatus opinione vaga duceretur, & cum militibus tumultuantibus non consentiret, per sex menses deligendo principi interregnum fuisse: donec Tacitus in imperio assumptus fuit, qui summi principis spem ostendit. Ta- *Cæsar. morte sublatis ad senatum res Rom. pertinebat.* metsi morte sublatis Cæsaribus, quoties de principe deligendo ambigebatur, ad senatum Romanum rem pertinuisse, multiplici exemplo probatum sit: quod Traianus facere destinarat, vt si quid ei euenisset humanitus, principẽ Reipublicæ senatus daret.

Sacrificium

Sacrificium Latinarum quomodo in Albano fiebat, & quæ erat feria, quive populus ad sacrum convenirent.

CAPVT VII.

Romanos consules comitiis creatos, sortitis prouinciis, aut extra sortem datis, Latinas ferias indicere consueuisse, planè perspicuum est: Jouique Latiali in monte Albano sacrum facere, quod Latiar dixere, vbi carnem Latinis populis dare mos erat, quæ visceratio dicta. Est enim mons Albanus, inter Albam & vrbem Romam, tractu ferè pari disiunctus, vbi templum à Tarquinio Superbo Joui Latiali constructum ferunt, sacrumque institutum, ad quod Latini populi numero septem & sexaginta, stato tempore, nonnunquam noctu ad lumina frequentes conuenirent, ibique nundinas haberent: vtque alii agnos, alii caseos, nonnulli lac, plerique molam, ad commune epulum afferrent, & vnà taurum immolarent, concordi suffragio statutum erat: tauroque immolato, & cæsa victima, riteque sacrificio profecto, vt quisque populus qui ad sacrum accesserat, & quæque ciuitas carnem posceret, de tauroque partem acciperet, prisci moris erat. Principatus verò sacri & publici concilii caput, haud dubia penes Romanos fuit. Quas quidem ferias conceptiuas, non statiuas esse multi putarunt. Cum enim feriarum quatuor essent genera, statiuæ, conceptiuæ, imperatiuæ, aut nundinæ: Statiuæ fuerunt, quæ statis diebus ac mensibus seruantur, vt Saturnalia, Lupercalia, Agonalia: Conceptiuæ, quæ in diem certam à pontifice vel magistratu concipiuntur, vt Latinæ, Sementinæ, Paganalia, vel Compitalia: Imperatiuæ, quas consul prætórve aut pontifex maximus pro arbitrio indixit: Nundinæ verò semper paganorum habitæ sunt feriæ, quas Hortensius nefastas esse sanxit, vt rusticis qui nundinandi causa in vrbem venerant, lites componere, & leges accipere facultas foret. Quod quidem sacrum, velut anniuersarium, sine piaculo nec prætermitti, nec supprimi poterat. Ideò si dilatum aut omissum foret, piaculum admitti putabatur: namque illud iterari, aut intermitti, vel non suo tempore celebrari, prodigium erat. Propterea Caio Flaminio, quòd secundo Punico bello, consul Latinas non indixisset, neque sacrum in Albano fecisset, sed lixæ

Visceratio.
Albanus mons.
Templũ Jouis Latialis.
Feriarum quatuor genera.
Statiua.
Conceptiua.
Imperatiua.
Nundinæ.

modò ſine more, ſine auſpiciis ad exercitum profectus eſſet, dirum fuit, & haud multo poſt publica clade expiatum: ſiquidem ad Traſimenum, quum inconſulta audacia in hoſtes irruiſſet, depulſis & diſſipatis copiis, totoque exercitu profligato, & nefanda cæde afflicto, prætermiſſi ſacri pœnas dedit. Quod ſi in eo ſacro non omnes Latini carnem accepiſſent, ſed aliquid dilatū præteritumve fuiſſet, aut neglectę cæremoniæ, intermiſſumve ſolenne eſſet, tanquam non ritè exhibitum foret, denuò inſtaurari oportebat. Ea verò, quæ non anniuerſaria, ſed calendaria dicuntur ſacra, ſi quo caſu aut fortuna dilata, vel ſuo tempore omiſſa forent, & differri, & nouari, & repeti poſſe ſine piaculo veteres credidere. Has ergò Latinas Tarquinius à principio in vnam diem indixit: poſt reges verò exactos, altera populi iuſſu adiici cœpta fuit. Demum reſtituta plebe, quæ ad ſacrum montem ſeceſſerat, in tres aut quatuor dies indictas, à conſule vel præfecto Latinarum fuiſſe: interiecto deinde tempore, in decem dilatas, ſeruataſque inuenimus. Ultra quos, duo etiam poſt Latinas religioſi dies habiti, quo tempore ſolenne ludicrum in Capitolio fieri, quadrigæque concito curſu decertare, victorque certaminis in palmam victoriæ, abſinthium bibere ſolebat: quibus diebus, ſi cum Latinis & populo Romano, bellum inter eos aut dimicatio foret, induciæ dabantur. Nanque indictis feriis, Latinos populos inuicem arma ſumere, aut acie decernere, vel agros hoſtili modo vaſtare, ſine graui prodigio non licebat: tunc enim odia offenſioneſque quieſcebant. Cumque poſt pugnam cum Veientibus ad Veſuuium, fœdus ictum fuerit cum Laurentibus, deinceps ſingulis annis, poſt decimum Latinarum, denuò innouari ſeruatum eſt. Sed ſicut hoc ſacrum in Albano, ſic Veneris templum Lauini celebre Latinis populis erat, ad quod conuenire, & annua ſacra ſtato die facere aſſuerant, quorum Ardeates (qui antiſtites templi erant) præcipuam geſſere curam. Manſitque in poſterum, vt ſi quod nomini Latino impendêret bellum, vitandæ iniuriæ cauſa, in Albano, aut ad lucum Ferentinæ, quid facto opus foret, communi conſilio decernerent. Anagnini autem concilium Hernicis populis in circo, quem maritimum vocant, indicebant. Græcis verò conuen-

Cæremonia Latinarum. *Calendaria ſacra.*

Dies duo religioſi poſt Latinas.

Veneris templum apud Latinos. *Concilium Latinorum in Albano aut luco Ferentino.* *Anagnini.*

conuentum Amphictyonum, ab Amphictyone Heleni filio inuentum, quod fuit sanctissimum Græciæ concilium, huius instar sacri tenuisse dicunt, ad quem duodecim florentes Græciæ vrbes, initio veris & autumni conuenire, & Cereri sacrum facere, deque maximis rebus communi decreto decernere solebant: quod ad Thermopylas indicebatur, & pylaicum vocant. Fuere autem populi, qui exciti sedibus illuc confluebant, Iones, Dorii, Perrhœbii, Bœotii, Magnetes, Achæi, Phthii, Melienses, Dolopes, Ænianes, Delphi & Phocenses. Prætor quos, Homoloctos populos huius sacri imaginem prætulisse tradunt. Dissecto enim in minimas partes boue immolato, fœdus iungunt, & sacrum faciunt. Nec desunt, qui Dianæ templum, quod est in Laconiæ finibus, huius figuram obtinere dicant. Illic enim Lacones & Messeni statuto sacrificio, quod in diem certam quotannis faciunt, crebra concilia indicunt, & aduersus maximos conatus, de summa rerum consultant. Lugduni quoque, vbi Arar Rhodano commiscetur communis ara finitimos conciuit populos, numero sexaginta: ad quod sacrum singuli euocati, ingenti coacta manu, aduentabant, deque rebus magnis, indicto concilio, decernebant. Concilium quoque Ætolorum, quod Panætolium vocant, magni nominis fuit, in quo nisi in Panætolico & Pyrthiaco concilio, de bello vel pace, decerni nihil poterat. In Palladis Ioniæ templo Pambœotia sacra, concurrente Bœotia tota, & concilia populorum, magno concursu ad omnes hostium motus frequentia fiunt. Et Panægyres Athenis quinto quoque anno, atque in Neptuni templo Heliconi, ab vniuersis Ionibus conuentus & sacrum fit, quod vocant Pannionia. Fuitque alter conuentus Amphictyonum in Troezena, templo Neptuni inclyto, quò ex septem ciuitatibus populi ad commune sacrum, pari vsu & commercio coibant. Hæ fuere, Athenæ, Prasium, Epidaurus, Ægina, Nauplia, Orchomenus, & Mynius. Apud Cares autem Chrysaorei Iouis templum, omnibus Caribus communis concilii locus erat: Et Sybaritis Omarii Iouis delubrum, in quo Sybaritæ, Caulonitæ & Crodematæ conueniunt. Et Doriis in Epitropio Apolline, ad quem conuenientes cum vxoribus & liberis sacrificant, ibique ex omnibus oppidis & vicis, siqua consulta-

Græci. Amphictyones.

Lugduni ara.

Ætolorum concilium.

Bœotorum.

Atheniensium.

Ionum conuentus.

Amphictyonũ conuentus in Troezena.

Carum.

Sybaritarũ.

sultatio fieret, ciues & incolæ concilio adesse assuerant. Præ cæteris verò Senonum conuentus fertur immanissimus, quo omnes eiusdem sanguinis, statuto tempore in syluam religione sacram, conueniunt: cæsoque publicè homine, barbara feritate victimam faciunt, & de bellis consultant. Præter quos fuit conuentus in Olympia Dianæ Alpheoniæ, iuxta Alpheum: sicut Elaphiæ & Daphniæ ac Laureæ, qui annis singulis, stato die celebrantur. Vni soli feruntur Britanni, qui quum variis factionibus laborent, ad propulsandum commune periculum, nullos aut paucissimos conuentus habent. Ita fit, vt cùm vires consociatas nõ teneant, dum singuli oppugnantur, vniuersi succumbant. In Albano autem, qui populi conuenirent, & carnem poscerent, hi fermè traduntur: Albenses, Albani, Esolani, Accienses, Abolani, Nuberani, Bolantii, Coretii, Ortenses, Latinienses, Longani, Manates, Macrales, Munienses, Ollicu-lani, Octulani, Pedani, Pelletaurini, Querculani, Sicani, Sisolenses, Tolerenses, Corniculani, Ficulei, Vetuscamerii, Amerioli, Tutienses, Venatulani, Vicellenses. Præter hos fuere Ardeates, Violanenses, Bubetani, Corni, Varientani, Gabini, Lauinienses, Lauiniatæ, Lauicani, Nomentani, Bouillani, Prænestini, Atriciani, Scaptemii: adde etiam Laurenses, cum quibus & Romanis post decimum Latinarum, singulis annis fœdus renouatur, vt percensuimus.

Senonum

Conuentus in Olympia.

Britannorũ.

Qui populi in Albano conuenirẽt ad sacra Latinarum.

Qui ludi Olympici, qui Pythii, qui Isthmii, & qui Nemei olim apud Græcos & qui Circenses Romæ fuerunt.

CAPVT VIII.

QVÆ victoribus præmia in ludis Olympicis fuerint, quibusve coronis donarentur, à nonnullis quæsitum est. Olympicos enim ludos propter Olympii Iouis delubrum, quod in Achaia fuit celebratissimum, dictos accepimus, qui iuxta Pisam & Elidem in campo, cui Olympia nomen, magno conuentu totius Græciæ, certamine gymnico & equestri, celebrari consueuerant: quod delubrum in agro Pisano ab Elide trecentis ferè stadiis aberat. Pisæ autem pars erat Olympia. Quos ab Hercule institutos in Pelopis honorem, anno mundi quadringentesimo super quatuor

Olympici ludi.

Olympicos ludos quis instituit.

quatuor millia, fama distulit: in quibus primus Corœbus, qui olympia vinceret, fuisse traditur. Ipsumque Herculem stadium illic metatum, quod maius quam reliqua fuisse memorant. Qui quidem Hercules non is fuit, qui ex Ioue & Alcmena natus fertur: sed qui in Creta genitus, inter Idæos Dactylos adnominatus est, certantibus ibidẽ Hercule, Pœneo, Epimede, Iasio & Ida fratribus Idæis. Nonnulli ab Iphito eius filio, & Lycurgo olympicos inuentos primum autumant. Plerique Oenomaum ludos & equorum cursus, apud Elidem edidisset volunt, quorũ, præfecturam Elei longo tempore habuere, in quibus Agrigentini equi atque Ætnei, semper præceleres habiti, & ex Epiro primas in olympiacis meruere, atque ex Venetia, in sacris certaminibus sæpe nobilitati sunt. præcipui vero Nysæi, quibus Persarum reges vtebantur, & apud Eleos educati, quibus non segnis equorum cura fuit, quippe, qui equas finibus eductas iniri faciant, quod esset experimento cognitum, miræ felicitatis prolem inde prouenire: sicut apud Argiuos ad lucum Agenoris, hircos pecudibus admittunt, vt fœcundissimos habeant fœtus, vberes & quæstuosos. Laudaturque Atheas rex Scytharum, quod tanto equorum studio flagrarit, vt equum ipse pecteret, & manibus suis ornaret: qui quum à legatis Philippi conspiceretur, an ipse idem faceret, interrogauit. Fertur tamen Alcibiades, septem quadrigas miræ pernicitatis ad Olympia deduxisse, & victor fuisse. & Hecratites Thessalus equa prægnante olympia vicisse. Atque Archidami Spartanorum regis filia, inter fœminas victricem palmam tulisse. Ab Homero autem celebratur Clytoneus Phæacũ velocissimus, in palæstra Euryalus, in saltu Anchialus, in pugilatu Laodamas, in disco Elatreus. Præ cæteris proditur Theogenes cursu, lucta & pugillatu ita celebris famæ, vt mille & ducentas coronas tulerit. Et Glaucus Demyli filius, qui cum ipsum arantem pugno excussum vomerem, aratro indidisse conspiceret, pater admirans illum, produxit in Olympia: & quum arte aduersarii eluderetur pater clamauit. τὴν ἀπ' ἀρότρου, id est, vulnus ab aratro, vt tam fortiter percuteret. sicut olim pugno vomerem aratro indiderat. quod illi audiens, & tunc vicit, & sæpe alias. Hosque ludos, qui varii & multipli-

Agrigentini & Aetnae equi.

Hirci pecudibus admissi apud Argiuos.

Athea equorum studium.

Qui Olympia vicerint

Odyss. 8.

Ludi Olympici varii.

ces erant, (nam palæstra, pugnis, cursu & lucta certabatur) quinto quoque anno celebrari: quod tempus olympiadem dixere, vnde Græci annorum curricula & tempora dinumerant. Atque in his decem præfectos, sorte ductos, diiudicare, celebris fama est, victoresque, quorum virtus præcipua fuit, oleastro coronari vel calistephano, (oleæ enim genus erat) velut grande virtutis præmium ferrent, & præter coronam, victori statuam olympiæ dicari: tametsi olympiæ victorem coronis aureis, aut æneis, vulgo donati, quandoque proditum. Antea enim in sacris certaminibus, arboris ramus pro corona fuit. Sic Athenis panathenæa, quibus peplum Mineruæ ferebatur, singulis lustris sunt fieri solita, in quibus solenni carmine per tubicinem & præconem ludicrum indicebatur, nudosque ad certandum ingredi athletas, neque congressurum quempiam, cũ quo certaretur eligere, sed cum primo prodeunte congrediendum esse: Neque ad spectandum mulieres admitti, præter vnam Pherenicem, quæ mater, filia & soror olympionicarum fuit, & Cereris sacerdotes mulieres: neque barbaris pugnare licere, lege cauebatur. Sicut Milciadi certamen equestre & gymnicum Chersonitæ fecerunt, in quo nulli Lampsaceno pugnare permittitur. Proditumque memoriæ fuit, à prima olympiade vsque vigesimam sextam, Eleos Olympiaco semper certamini præfuisse, in quo licet prius athletæ subligacula ferrent, postea Lacedæmonii decertantium corpora nudari, mox oleo perfundi edocuere. Primus enim, qui nudare corpora in olympiis aggressus fuerit, Hacantus Lacedæmonius fuisse traditur. Antea enim pudori ducebant, nudatis corporibus apparere in ludis. In his quoque institutum, vt qui largitione corrupti s aduersariis, pugnarent, quiq; athletæ ad præscriptum tempus non venirent, mulcta plecterentur: vtque nefario scelere conuicti, aut crimine damnati, nec in certamen venirent, neque ante commissionem spectaculi, ad immolandum accederent: quippe athletarum parentes, & omnẽ stirpem citra labem esse voluerunt. Sorte quoque duci ad pugnandum paria athletarum, & de loco inter se pugiles decernere, exemplis sæpe probatum est. Quæ sortitio fiebat, vt calculis in vrnam coniectis, binæ compares literæ inscriberentur: quique eductis sortibus pares sortiti erant, inui-

Græci annos per olympiades numerabant.

Præfecti decem olympiorum.

Panathenæa.

Mulieres ad spectacula olympica non admittebantur.

Chersonitæ.

Eleii certamini olympico præfuere.

Quis primus nudauerit corpus in olympiis.

Instituta in olympicis.

Sorte educebantur athletæ.

inuicem committerentur: Horum imaginem ludorum Cato Romam transtulisse dicitur, cum in theatro, specta-cula edidisset, victoribusque non ex auro sicut olim, sed ex oleastro, sicut in olympicis, coronas proposuisset. Cuius exemplo Augustus post pugnam Actiacam, olympicorum imaginem & ludos illis æmulos, apud Actium in sinu Ambracio Apollini consecrauit, illorumque curam, multis propositis coronis, Lacedæmoniis demandauit. Præter quos in agro Leontino, olympicos ludos Herculi Palæstræ institutos, *Diodorus* memorat, qui si intermitterentur, sacerdotes muri fierent; & si sacra repeterent, liberarentur morbo. Ferturque Sylla olympiade quinta & septuagesima supra centesimam athletas, & reliqua, ex olympiis certamina, Romam traduxisse, & solum stadii cursum illis reliquisse. Nero vero contra: namque agona musicum olympiis addidit, & primus præter assuetum celebrauit: in quibus aurigauit, & coronam meruit. Fuitque literis proditum (si libet credere) ab immolato tauro deo, quem Myiodem vocant, dum Olympiorum celebritas manet, muscas ad vnum cateruatim Pisas concedere, rursusque ludis absolutis, eodem reuerti: sicut in Leucade apud Actium Apollinis, vbi Panegyri celebritàs futura erat, muscas, boue immolato, illius distentas cruore protinus euolare. Alteri ludi, à Pythone interempto pythii dicti, in Apollinis honorem celebres fuere, à *Diomede* primum instituti, magna religione sacri, in quibus victores lauro coronati triumpharunt: qui apud Delphos in Phocide, vbi templum Apollinis erat, magnopere culti concelebratique sunt: in quibus comœdiæ & tragœdiæ, & alia fabularum argumenta, spectatoribus exhiberi, atque ad spectandum tibia & cantu inuitari solebant. Tertii Isthmii, in Isthmo Achaiæ iuxta Corinthum, in Megarensium sinu, delubro Neptuni inclyto, inter Ionium, & Ægæum, à conuentu totius Achaiæ, profusis sumptibus fiebant: qui in honorem Melicertæ seu Palæmonis, aut Portuni marini dei, mansere: quos quidem noctu à principio, mox die, celebrari institutum est. Hos enim à Theseo, æmulatione Herculis, qui olympia instituit, primum inuentos memorant, qui & quinquennales erant, tanta religione sacri, vt cum eos Cypselus tyrannus Corinthius, intermisso more reliquisset,

Imago olympiorum Romam à Catone translata.

Olympici ludi in agro Leontino.

Sylla athletas ex olympiis Romam traduxit.

Nero in olympiis.

Myiodes.

Pythii ludi.

Præmium victoriæ.

Isthmii ludi.

Theseus Isthmiorum inuentor.

Isthmiorum religiosa obseruatio. set, illorumque prope intermortua memoria esset, ne tanta celebritas prætermitteretur, Corinthii aliquando enixius, ex omni seculorum memoria, solennes celebrarunt: quos tanto deinceps studio coluere, vt ne deleta quidem Achaia à Lucio Mummio, & tota Corinthus maximo bello conuulsa, ab eorum spectaculis desiuerint. Cumque deserta Corintho, celebrandis ludis ciues superesse nequirent, Sicyoniis proximis incolis, ne celebritas intermitteretur, cultum curamque demandarunt. In quibus præcipuus honor spectaculi Atheniensibus datus: siquidem tantum spatii, quantum velum nauis occuparet, vt cæteris præferrentur, subselliaque præcipua haberent, cum Corinthiis conuenisse dicuntur. *Præmia victorum.* Et quanuis in Isthmo victores, apii coronam præmium ferrent, postea pinea coronari demum à Solone, vm qui Isthmia viciſſet, centum drachmas: qui vero olympia, quingentas ferret, cautum fuit. Præter quæ munera, hoc etiam victori tributum est, vt victor statua donetur, illique publice decernantur alimenta. *Qui ter olympia vicisset.* Si autem ter olympia vicisset, statuæ, quas iconas vocãt, similitudine membrorum expressa, dicarentur. Nonnunquam, vt cum quadrigis triumphantium more vectẽtur in patriam, aut pro ampliori munere, coronis vittisq; exornẽtur, reuersurique disiecta parte muri vrbes ineant: statuaq; in foro, & perpetua immunitate fruantur: adeo vt Græcis *Olympionices.* olympionicen esse, maius censeretur munus, quam Romæ de hostibus triumphus. Quod Romanis etiam in vsu fuit, vt athletas, qui sacris certaminibus coronam meruissent, vacatione munerum, curæ tutelæque & perpetua immunitate donarent. Quartos autem Nemeos, à Nemea sylua, in Archemori honorem institutos ferunt. Hic enim Lycurgi filius, Opheltes dictus, cui à se serpente interempto, in patris solatium ludi mansere, quos dicunt Nemeos, *Ludi Nemei Cæremonia & certaminum genera.* quorum non minor apparatus & celebritas erat. Tametsi à Molorcho, qui Herculem suscepit hospitio, cuius filius à leone interemptus fuerat: eo enecato, primum institutos dicant, in quibus maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentari, atque equorum cursu, simul disco, cæstu, & palæstra dimicari, victoresque apio *Præmium victoriæ.* coronari solebant: ideò quod super hanc herbam reptantem puerum, à dracone interemptum ferant. Inde fuit

Græcis

Græcis apii corona funeralis, maiorumque sepulchris ex apio coronas apponi, illoque ornari & tegi seruatum est, quæ sepulchrales dictæ. In quibus Nemeis memoratur Arion equus, pernicitatis eximiæ, excusso rectore Polynice, palmam tulisse. Præter quos fuit Delphis citharœdorum certamen, quod & Pythia dixere, ad quod citharœdi, tibicines & fidicines concurrebant: & in Delo certamen à Theseo institutum, in quo nouo exemplo palmæ victoribus dabantur. Romæ verò P. Cornelio Aruina, & C. M. Rutilio Coss. palmæ primùm victoribus dari cœptæ. Alexander verò Macedo è Persa arbore, coronas proposuit primus. Pergami autem & Athenis fuit pugna gallinaceorum & coturnicum, tanti decoris, vt ad illud tanquam gladiatorium munus, effusissimo studio omnes conuenirent. Et certamen picturæ Corinthi & Delphis. Et Æginæ sacra certamina ab Aeaco inuenta, & Thebis Heraclea & Iolacea, Megaris verò Dioclea. Et ob taurum à Theseo interfectum, Marathonea, in quibus phialam argenteam victor accipiebat: in Deliacis autem bouem, sicut in certamine dithyramborum poetis dabatur bos, vel tripos cum inscripto epigrammate: & Spartæ in certamine poetarum, præmium ex farina & melle, quod syrmeam dixere. In Panathenæis verò, olei ceramum vel ut amplum precium, victor accipiebat. Ea quidem duplicia fuere: nam magna quinto quoque anno, & minora singulis fiebant. Apud Pellenem erat Apollinis agon, vbi ex argento proposita præmia certantibus fuere, quæ theoxenion vocabant. Et apud Platæas certamen gymnicum, in quo coronæ dabantur ex auro. Et ludi Eleutherii, quòd illic Græcorum copiæ Mardonium, cum trecentis millibus Persarum deleuissent: & apud Rhodios ludi, qui vocantur Halia, atque certamen hirundinum, & cornicum. Erantque festa Iouis dialia & pandia: sicut Iunonis herea, Musarum musea, Cereris demetria, Mercurii hermea. In quibus chlænæ vestes pelliceæ dabantur, quæ sæpe in agonibus fuere præmia. Gymnica quoque in honorem Androgei, Minos statuisse fertur, in quibus præmium victori pueros proposuit. Apud Nemeam verò obscura quadam ambage, hipposelinum dabatur donum, quibus muneribus, cum præfatione virtutum, victores donaban-

Ariõ equus. Citharœdorum certamen. Certamen in Delo. Gallinaceorum & coturnicũ pugna. Pictura certamen. Æginea. Heraclea. Iolacea. Dioclea. Marathonea. Deliaca. Dythyrambica. Certamen poetarum. Panathenaica duplicia. Agon. Theoxenii. Gymnicum. Eletherii ludi. Halia. Dialia. Pandia. Herea. Musea. Demetria. Hermea.

nabantur. Præter quæ fuerunt Promethea, vt currentes in Palæstra, tædam ardentem gestarent, eamque defatigatus proximo, isque postea defessus alteri, & deinceps alius alii traderet, donec metam pertingerent. Ea quidem ara Promethei in Academia fuit, à qua ad vrbem cum accensis eiusmodi facibus cursus erat. Estque animaduersum, olympicum stadium in Hereis ludis, sexta parte dempta, mulieribus patere. Currebant enim collecta tunica, solutis comis, dextro exerto humero: in quibus victrici, oleæ corona erat præmium, & bouis portio Iunoni immolatæ. Ex his ergo ludis, cum Olympiaci & Isthmii quinquennales forent, & Nemei singula trieteride fierent, solennes reliqui annui mansere, quorum frequens lusus erat, iaculatio, iactus disci, stadii cursus, palæstra & saltus, quem pentathlum Græci vocant, Latini quinquertium, ipsosque athletas, quinquertiones. Cumque victoribus dabatur corona, vetus erat mos, vt non illos qui vincerent, sed illorum patriam, per præconem, coronari magna voce pronunciarent, mox ipsi præconi, alter præco ante ludorum missionem, coronam daret. Athenis verò lex iubebat, vt si quis coronaretur à senatu, in senatu præconium fieret: si a populo, in concione. Proditum quoque memoriæ est, apud Nasamones à virginibus edi certamen quotannis ad Tritonidis paludem, quæ non cursu, sed pugnis & fustibus certabant: ex quibus si qua ictu concidisset, falsa censebatur virgo: victrix verò, armata vectabatur curru. Sed quod Græci olympici fuere hoc nimirum Romæ (quantum opinione auguror) Circenses fuisse crediderim: quippe agonici Circenses apud Elidem, in honorem Iouis olympiaci, pariter inuenti institutique sunt. Inde Romam aduocatos putarim. In Elide enim iuxta fluminis ripam angusto tramite, altero latere vrgente flumine, altero positis gladiis, vt vtrinque præsens exitium esset, bigarum cursu certabatur, dimicatione perniciosa adeo, vt intra præscriptum illas coercere necesse foret: vnde Circenses dicti. Plerunque vnius equi curru, qui celes, aliquando simplici biga, quæ synoris dicta est, pugna committebatur. Quibus postea accessere calpæ & apenæ, Calpæ currus trahebatur equa, apenæ mulas iugabat. Nero vero in olympiis non bigis, sed decemiugi curru aurigasse

Mulierum in Hereis ludis cursus.

Pentathlon Quinquertium. Quinquertiones.

Virginib. apud Nasamones edebatur certamen. Ludi circenses.

Circenses vnde dicti. Calpa. Apena.

gasse & victor fuisse proditur. Milciades verò quadrigario curriculo, olympiacam palmam reportauit. Traditūque memoriæ est, Romæ quadrigas ex asinis immenso constitisse, adeo vt vnæ quadrigæ quadrigentis millibus venirent. Ibi quoque formæ certamen haberi, victorque armis donari, & ad templa vittatus deduci, myrtoque coronari solebat: sicut in Ceteris Eleusinæ festo prope Alpheum, speciei certamen erat: in quo animaduersum, Tenedias mulieres, omnium quot sunt in Asia, venustatis palmam tulisse. tametsi Hypepas tanquam venustatis præcipuæ, alii celebrarint, & Homerus formissimas in Hellade asseuerat. Romam deinde Circenses translati, positis metis, non autem gladiis, eximiè culti celebratiq; sunt, in quibus septem fuere curricula solennia (nam septeno circuitu currebant aurigæ) & vigintiquinque missus, quæ Domitianus ad quinta spatia corripuit: missus verò ad centenos propagauit, vterque singulos quinos missus, sæpè Romani principes venationem dedere, aut Troiæ decursionem, vltimus verò, quod ex collatione populi fiebat, ærarius dictus. Equis enim mira velocitate currentibus insidentes, leuissimos currus ingenui pueri cursu quam citatissimo agitabant, qui præcipua arte, satis gnari doctique erant, examussim seruare normam, ne ipsi aut quadrigæ agitatæ, aliquo temporis puncto metas contingerent, vtque per singulos missus, idem currus per quina spatia siue offensione circuiret. Quæ quidem metæ cùm antea ligneæ fuissent, Claudius auratas instituit. Fuitque moris, vt ante commissionem Circensium, ministri cum equis desultoriis missus exituros nunciarent. In his quoque quatuor factiones pro anni temporibus, videlicet venetaquæ cærulea, prassiana quæ viridis dicta est, alba, & rosea, miro fauentium studio, con celebrarique solitæ sunt. Viridis enim color veri dicatus erat; æstati roseus, hyemi venetus, albus autumno. Nonnulli verò per elementa colores diuisere: quippe hyacinthus aeri dabatur, coccus ætheri, byssus terræ, purpura mari. Pannoque versicolore per singulas factiones certabatur, in quibus spectantium fauor & aura popularis, gratiaque & studium ad victoriam multum loci dedit. Nam tanto fauentiū studio hinc inde certabatur, cum suos quisque clamore & plausu fouerer,

Formæ certamen.

Certamen in festo Cereris de speciei venustate.

Circenses Romam translati.

Ritus circensium Indorum.

Metæ in Circensibus.

Factiones Circensium.

foueret, vt magis studio & colore panni, ac fauore quo affecti erant, quam vera virtute niterentur: isque popularis fauor & gratia, non dubiam plerunque victoriam dedit: adeò vt non populus modò, sed & principes ingenti studio & gratia factionum contenderent. Siquidem Vitellius veneræ factioni ita addictus erat, vt eos per æqua & iniqua amplo fauore prosequeretur, adeò vt quosdam qui clarè maledixerant, occidi iuberet. Sicut prassinæ deditus erat Caligula, & Nero Cæsar. Caligula enim sestertium vicies agitatori Cythico contulit. Nero verò cum quereretur tractum prassinum agitatorem, & ob id iurgaretur à magistro, de Hectore se loqui mentitus est. Fertur autem Verus Antoninus à venetæ factionis hominibus, quam odio execrabili prosequebatur, intoleranda probra & contumelias tulisse, quòd contra eos prassinæ studeret, illosque studio & commodis prosequeretur. Caracalla verò quum in aurigam, cui studebat, populus cauillatus esset exercitum immisit, & pœnas exegit. Ad has quatuor factiones, alias aurati purpureique panni Domitianum addidisse, Suetonius memorat. Eratque Circensium duo genera: Patricii qui per patres: plebeii, qui per plebem agebantur stato die, mense Nouembri, quos Claudius Imperator sæpè commisit & celebrauit. In quibus præter spectacula etiam deorum simulacra, nonnunquam Imperatorũ ducum imagines habitu triumphali, ob studium fauoremque popularem erga principes, equestres aut pedestres, aliquando victorias cum palmis ferculaq; & tensa, currusque elephantorũ produci, & prælata pompa efferri solebant. Quare Germanici equestrẽ statuam ex ebore, Circensi põpa prælatam comperimus. Et Antoninus defunctæ Faustinę imagin cunctis Circensibus præferri voluit. Quæ quidẽ imagines nonnunquam aureæ, vel argenteæ, plerunque erant gypseæ, aut ex ebore. In quod illud adnotatum fuit, vt loca per quæ pompa & deorum simulacra vectabantur, ne recondita sacra è cænaculis despicerentur, oraculo moniti, velis cooperirent. Præualuitq; mos, vt prætor aliusve magistratus, qui ludis præerat, mappam aurigis mitteret & cursus signum daret, quod erat futurorum Circensium initium: id quod à Nerone certo euentu cœptum (vt Cassiodo-

Factionibus quatuor duæ additæ.
Circensium duo genera.
Imagines in Circensibus elata.
Munera illius qui Circensibus præerat.
Cereales.
Circenses.

ſiodorus ait) fluxit ad poſteros. Poſt quos adnumerantur Circenſes Cereales & ſeculares, atque alii nauales, vbi in circo maximo immiſſo euripo, naues metis appoſitis, ne illas contingerent, curſu præcipiti concurrebant. Illud vtique non in poſtremis fuerit, quod tam in Circenſibus quam ſacris certaminibus, magna cura ſeruatum eſt, vt qui intempeſtiue ſurgunt, aut qui ante alios exeunt, colaphis cædantur: quodque qui coronam meruiſſet, tanquam ad ſupremum faſtigium ventum foret, nihil vltra de virium aut artis incremento ſperaret: vtque non minus bonos fortesque viros, qui ad certamen prouocarent, neque cum quo certaretur, inuenirent, quum nemo luctari aut congredi audet, quàm eos qui fortiter pugnaſſent, viciſſent merita palma, aut poſito conſtitutoque præmio donarent. Neque enim minus coronari pugiles, qui abſque ſudore in certaminibus, quàm qui pugnando palmam aſſequuti ſunt, cauebatur. Licet adnotatum quandoque exemplis legamus, vt ſi athleta eo fortitudinis proceſſerit, vt non inueniret parem, plures vni obiicerentur, cum quibus periculum faceret & decertaret. Nam vt victor quis declaretur, & victoriæ inſigne ferat, æmulo opus eſſe dixerunt. Neque prætereundum gymnica certamina Eleis præcipua fuiſſe, thymelica Corinthiis, ſcenica Athenienſibus.

Seculares.
Nauales.
Obſeruationes aliquot in Circenſibus.
Cum quo nullus in certamen prodire vellet.
Unus duob. commiſſus.

Mira exempla, quæ in montibus & lapidibus hodie viſuntur vnde originem & cauſas duxerint.

CAPVT IX.

INGENS cupiditas animos ſtimulauit illorum, qui rerum naturæ originem & cauſas diligenti æſtimatione ſcrutati ſunt, quod orbis huius, quē incolimus immenſi & inexplicabilis, totiuſque naturæ rerum, cuius æternum vertiginē & irrequietum ambitum videmus, principium & origo ſit: quod equidem immenſæ quæſtionis fuit. Thales ille Mileſius inter ſeptem præcipue celebratus, cum quo ſacerdotes Ægyptii, & vates Pindarus, ex humore omnia conſtare dixerunt: Anaximenes ex aëre, Heraclius Epheſius, Stoici, & Parmenides ignem, Anaximander Mileſius infinitatem, Pythagoras numeros, Empedocles Agrigentinus quatuor elementa, Plato Deum & hylen, vnde elementa deriuātur, Xeno-

Philoſophorum opiniones de rerum principiis.

Xenophanes aquam simul & terram, rerum originem principiumque duxerunt. Epicurus autem, Leucippus, & Democritus Abderites, ex atomis siue ex paruis minutisque corporibus temerè concurrentibus, in vnum confusis & condensatis, omnium elementorum vim atque substantiam rerumque formas & figuras oriri dicunt. Indi & Brachmanes præter quatuor elementa, quintam naturam, ex qua cœlum & sidera constarent, effinxerant: hancque rerum machinam, & hunc terræ globum, quem incolimus, quandoque indigestum & confusum, nullo rerum discrimine aut ordine, olim vnum chaos extitisse: postea diuino consilio & delectu, siue ex paruis huiusmodi corporibus & sempiterna illa incursione atomorum, siue quia grauiora in profundum, leuia verò cœlesti labefactata motu & ancipiti contentione distracta, natura volente, in altum euolauere, hanc rerum faciem, & hunc quem haurimus aêrem istamque quam incolimus terram, mutuo licet contrario fultam nexu, ex illa illuuione & turbulenta confusione emersisse: & prout plus minusve illius densatæ materiæ, vel humoris fuere participes, ita montes & edita, nunc conualles & depressa, modò maria & flumina, fontesque & lacus, camposque ac diuersas rerum facies, & tanta naturæ miracula, summum illum artificem & rectorem Deum, omnium conditorem, tantæque molis fabricatorem, diuino magisterio, exanimato modo, effecisse: humoremque in vndas, leuiaque in aëra & ignes, quodque minus defecatum erat, in terras, diuina sorte distincta recessisse: donec ad certam istam solidamque peruenit speciem, aêremque quo fruimur, quemque incolimus & haurimus: in hisque forte euenisse, vt pleraque alterius speciei & formæ, in tantæ machinæ molitione, cum terra simul coaluerint, huiusque rei argumentum esse, quod terram mobilem & solubilem, paulatim confusam, longissimo æuo in lapides durescere, diuersarumque rerum species intra lapidum viscera vnum corpus effici: illasque simul in omni æternitate condensari, ac diuersas facies quotidie artificem naturam moliri videmus. Quare diuersi coloris marmora, in quibus misturas inexplicabiles in vno nunc corpore concretas inspicimus, quandoque disiuncta & separata, multiplici corporum fuisse facilè crediderim,

Quinta essentia.

Chaos.

Elementarũ commistio.

Lapidum diuersæ species unde producta.

quæ

quæ quidem res illius primæ originis & coaceruationis indubia argumenta præbet: siue quod nonnulli tradunt, cùm diuersis cardinibus inductis aquis, vel mari sedib. suis excito, seu nimbis effusis, diluuio quondam inundasset mundus: postea cum fluctibus & mari omnia miscerentur, desitis intempestatibus & terræ situ defæcato, post tot aquarum moles & agitationes fluctuum, solidas apparuisse terras: propterea in montibus, quanuis longè à mari, ea quæ in litoralib. vadis cernuntur: nunc inueniri: & quanuis mediterranea, specie tamen litorali apparere. In memoria mihi est, lapidem duri marmoris, non vnius coloris, vidisse in montibus Calabris, longo à mari recessu, in quo multiplices conchas marit congestas, & simul concretas cum ipso marmore, in vnum corpus coaluisse videres: quas quidem osseas & non lapideas esse, & quales in litoralibus vadis inspicimus, facile erat cernere. Quod si marmor in frustra dissectum resecasses, etiam multiplices conchas singulis frustis quasi natiuas considere, & cum lapide vna discindi videres. Quod profectò multum præstat argumenti, dissimilia corpora, disiuncta prius, postea colluuione rerum mista, & longo æuo coaceruata coaluisse. Quod genus marmoris, in quo conchylia videantur plurima, in Thessalia & Hæmonia præcipuè apparere autores memorant. Atque in Ægypto salsudinem esudare Herodotus tradit, ita vt in collibus editioribus, ea quæ mari incito expuuntur, facile conspiciantur. Apud Megarenses quoque & omnem Macedoniam, ex rupium præruptissimis saxis, lapides excauari nonnulli testati sunt: in quibus pleraque specie appareant litorali, multaque ædificia & magnas moles ex illis construi. Jouianus Pontanus ad hoc æui vir haud dubiè clarus ingenio factisque, cum plerisque nobilibus, præsente me, sermocinabatur, se in promontorio Pausilipi iuxta Neapolim, vt tempestatis, ingenti lapsu proruto montes vidisse in medio abscissi collis trabem ligneam, vndique latere montis duro lapide cinctam, cum montis dorso concreuisse, & in vnum corpus coaluisse: & hanc rem mirificam, quæ non minore miraculo fuit, quam conchilia in montibus, non vni tantum spectaculo fuisse. Sed ne quis hoc fictum commentum arbitretur, peruulgata res est, paucis ante

Conchæ in montibus.

Sal in montibus.

Trabs cum lapide concreta.

Adamas cælatus in marmore repertus.

nostris seculis, dum Neapoli marmora ædificii causa disciuderentur, adamantem mire splendidum, non natiua vena aut rudi & informi, sed absoluta artificis manu confectum & perpolitum, mira cælatura & arte. in medio marmoris concretum, fabros inuenisse, eumque pro miraculo regi dono datum, inter cubiculi arcana conspicuum fuisse, hodieque inter illustria adnumerari. Præter quæ, mira profectò sunt, quæ à plerisque digna memoratu produntur. Palamedes amicus meus, calcariæ fornacis præcipuus artifex, ingenio gnauo & industrio, author alioqui grauis, sæpè mihi retulit, sed dum marmora discinderet, in medio silicis, quæ nisi vi malleorum dirumpi haud facilè poterat, oleum quasi in vase conclusum inuenisse, odoris immensi & aspectu iucundo, cui medica vis fuisse dicebatur: quo effuso, manus sibi diu miro odore fragarunt. Quod ego quo pacto, stante semper solida illa materia, illic coagulari aut occludi potuerit, non equidem scio. Nos etiam apud autores legimus, si vera tradunt, in Chiorum lapidicinis diffisso saxo, caput effictum Panisci apparuisse: & ad Bætim Hispaniæ lapides nasci, quibus scissis, ex puro auro frusta & lapillos conspiciant: & ab Europo vsque Elim, quicquid oræ maritimæ mari abluitur, in saxa mutati: aut quod de puluere Puteolano traditur, qui marinis aquis tactis, durescit in saxum: & in mari rubro syluas viuere, oleamque & laurum, in quibus fungi enascantur, qui mox sole tacti, conuertantur in pumicem. Atque in Lucania, Cappadocia & Hierapoli Mysiæ, nonnullas esse aquas, quibus virgulta & ligna iniecta, breui post lapidescunt. Quod si aquis hoc datum est, siue lege fatorum, siue consilio Dei, qui reliqua mundi opera æterna constitutione molitur, vt arenas & glaream, aliasque hoc genus species consolidet & induresca: quanto probabilius est, parentem rerum naturam, longissimo æuo ea quæ disiuncta fuerant, physica vi & ratione consolidare potuisse, cum præsertim montes lapidesque adolescere indies, exhaustaque effossionibus loca, sua vi rursus repleri, aliaque attenuari & imminui: ac maria quæ sempiterna agitatione mouentur, alia recedere, pleraque inundare, ac locorum facies mutari quotidie spectemus.

Oleum in silice conclusum repertũ.

Caput Panisci in saxo dissiso inuentũ.

Puluis Puteolanus.

Syluam in mari rubro.

Virgulta aquis iniecta lapidescere.

Quam

Quàm varium & multiplex iusiurandum apud diuersas gentes fuerit, & per quos deos iurare consueuerint,

CAPVT X.

QUàm varium & multiplex iusiurandum apud gentes fuerit, à nonnullis proditum memoriæ est. Per terram, per amnes, per fontes, per vndas fluentes, immanissimum sanctissimumque iusiurandum fuisse, Græcorum veteres credidere, apud eosdemque, qui sanctam & inuiolabilem præstant fidem, in Thesmophoræ hoc est, legiferæ Cereris templum descendere, & quibusdam exhibitis sacris, deæ purpuram induere, incensisque facibus, velut præsentibus numinibus, per quicquid est deorum, deierare solebant: aut per regium sceptrum, in quo iura dabant, teste Homero: quod præpotens iusiurandum regibus visum ita, vt maxima obstricti fide tenerentur. Nonnunquam verre apprehenso, & stricto in iugulum gladio, cœlum, terras, solem & vltrices furias aduocare & testes facere, mox verre immolato, & in mare deiecto, iusiurandum præbere: quo præstito, nihil præterea quærendum homini erat. Atheniensibus ex solis Græcis per Isidem iurare licuit. Nonnunquam deorum aras tangere, sanctissimum iusiurandum putabatur. Apud Thebæos per Osiridem, Scythis per solium regis, aut per ventum & acinacem, solenne iuramentum fuit. Apud Epidaurios per Semelem, apud Thraces per Mercurium, Massagetis per Tanaim & Mæotidem paludem, Cappadocibus per montem, quem pro deo colunt. Persarum mos erat per mithram, hoc est, solem iurare. Ægyptii allium, porrum & cepas, velut sanctissima numina venerati sunt: quæ fallere, aut illorum periurio adstringi, sine graui piaculo non licebat. Fertur Zeno per capparim, Jones per cramben, Lampon per anserem, Socrates per canem & platanum, ne per deos iuraret, aliquando per quercum & hircum: Sophocles per Lapersas, hoc est, Castorem & Pollucem deierare consueuisse. Æthiopes per defunctos, quos colebant in vita, quorum corpora vitro seruabant, deierarunt. Lacones per Spartanos & Argiuos deos. Armenii iusiurandum de rebus magnis in templo Anaitidis deæ, quam maximi numinis instar habebant, ab ipsisq; religiosè colebatur, præstare consuerant. Apud nonnullos

Græci veteres.
Aliud.
Aliud.
Iliad. 2.
Aliud.
Athenienses.
Thebæi.
Scythæ.
Epidaurii.
Thraces.
Massagetæ.
Cappadoces.
Persæ.
Ægyptii.
Zeno.
Jones.
Lampon.
Socrates.
Sophocles.
Æthiopes.
Lacones.
Armenii.

Alii. per obscœnos & fœtidos cibos: ab aliis per caput alterius, aut per mensam & fruges: nonnunquam super desectis carnibus, aut militaribus armis. *Syracusani.* Apud Syracusanos, tactis cereis ignitis iurabatur. *Græci plerique.* Græcorum plerique per Rhadamantum, *Pythagorei.* Pythagorei per quaternionem: siquidem hunc numerum ad animæ integritatem spectare dicunt: in his fuere, mens, scientia, opinio, & sensus. *Aphri.* Aphri per viros insignes, qui virtutibus enituere: *Pœni.* Pœni per patrios deos, fidem iureiurando sacrarunt. *Orpheus.* Orpheus autem, si quis diuinam iustitiam attestari vellet, per numina octo iurare permisit Ignem, Aquam, Terram, Cœlum, Lunam, Solem, Phanem, & Noctem. *Philosophi.* Philosophi per Socratem, tanquam numen sanctissimum. *Indi.* Indi per aquam Sandracinam, quæ apud Magos è fonte manabat, maximum iusiurandum æstimarunt, ita vt deierantes graui nexu & certissimo exitio tenerentur. *Prienenses.* Neque omiserim Prienensium spectatissimum iuramentum, qui cùm ad internecionem ad locum qui dicitur Quercus, cum Milesiis graui bello decertassent, in eoque liberos & chara pignora amisissent, si quid sanctiore fœdere firmare vellent, per tenebras quæ apud Quercum, deierabant. *Augili. Nasamones.* Sicut Augilis qui circa Cyrenem sunt, & Nasamonibus, nisi per manes defunctorum, quos veluti deos colebant, iurare fas erat, illorum sepulchra contingentes: *Ægyptii.* quod Ægyptiis quoque in more fuit, vt per defunctos, quos in fictilibus circa templa condiderant, maximum putarent iusiurandum: contra cuius religionem venire non licebat. *Pœni.* Pœnorum mos traditur, vt aram & sacra tangentes, vel agnum læua, dextra silicem tenentes, deos hominesque contestentur, vt si illos sciens falleret, ita se Jupiter feriret, quemadmodum ipse agnum percuteret. *Romani.* Quin etiam vetus Romanis inoleuit mos, vt iuraturi per Jouem, modò ad deorum aras sacrificio perfecto, ignem, aram, atq; exta tangerent: modò super cæsis hostiis iurarent: nonnunquam lapidem silicem tenentes, hæc ad verbum proferrent, Si sciens fallo, me, Jupiter, salua vrbe arceque, bonis eiiciat, vti ego lapidem hunc eiicio. *Per Jouem lapidem.* Quibus enunciatis, lapidem manu emittebat: ideò per Jouem lapidem, solennissimum sanctissimumque iusiurandum veteribus fuisse proditum est, illudque intentiori cura seruari oportebat,

tebat,

tebat. Quod quidem in fœderibus publicis solennius præstabatur, vt fecialis, sumpto manibus lapide, pactis conuentis stare promitteret, in hæc verba: si rectè ac sine dolo malo hoc fœdus, atq; hoc iusiurandum facio, dii mihi cuncta felicia præstent: sin aliter aut facio, aut cogito, cæteris omnibus saluis, solus ego peream, vti lapis hic è manibus meis decidet. Postquam precationem, manu lapidem eiiciebat: cui iuramento nullis opibus, nulloque negocio contraire fas erat. Præter quæ frequens Romanis fuit iusiurandum, per deos & deorum numina, perq; terram, mare & sidera: sicut per deum Fidium, qui Sabinorum deus est, cuius ædes in Quirinali fuit, per parentes verò præstari iusiurandum, illosque iuramentis aduocare, liberalis sermo est habitus. Præ cæteris autem ex omni memoria, sanctissimũ iusiurandum apud Romanos visum est, vt iurans, terram tenens, cœlum deosque contestans, conceptis verbis se & caput suum ac stirpem & familiam, bona & fortunas, quibusdam additis precationibus, deuoueret. Post aliquot verò tempestates, per salutem & genium principis deietate longè præstantissimum iusiurandum haberi cœptum, cui nulla vi, nulloque imperio contraire fas erat. Quod Tiberius Cæsar de se præstari vetuit. Nam ne in acta sua iurarent, neve nomen suum testarentur aut genium, obstinatissimè restitit. Quod etiam de Nerone proditur, vt cùm antea in acta principum iurarent magistratus, collegam suum Antistium in sua acta iurare inhibuerit. Caius Caligula maximum iuramentum, nec pro concione, nec ad milites, nisi per nomen Drusillæ præstitit, cui plus nimio addictus erat: Claudius vero per Augustum. Est quoque omnium sermone celebratum, & magnis euentis periculisque expiatum, quòd in ara Palicorum, lacu seu cratere religioso, breui & profundo, semperque lutido, apud Siculos iuramentum præstabatur: ad quem multiplici scaturigine ebullientem, iurantes sponsione facta religiosè accedebant: & qui castè & sine labe criminis iurasset, illæsus & validus abibat: qui verò contra religionem, iusiurandi fidem abiurasset, reus criminis, in lacu demersus, læsæ conscientiæ, & peierati numinis, morte pœnas dabat: in quorum templo fama

Fecialium iuramentũ.

Per deum Fidium.

Per parentes

Sanctissimũ iusiurandũ apud Romanos.

Per salutem & genium principis.

C. Caligulæ iuramentũ.

Claudii.

Apud Siculos in ara Palicorum.

fert: crateres quosdam incerta & cæca origine igneos globos perpetim euomere, & feruentem aquam tetri odoris inde æstuare. Quod Aristoteles de fonte Acadino memoriæ prodidit, qui iuxta Palicos in Sicilia manat, in quo tabellas inscripto iuramento: si recte iuratum foret, supernatare, neque liquore perfundi asseuerat: si perperam, protinus in profundum rapi, neque apparere vltrà. Idem in Sardinia quasdam aquarum scaturigines facere: nam vbi periurium erat, quicunque in eis immersus, cæcitate admissum facinus luebat: qui integer ad iusiurandum accedebat, incolumi fama clarius cernebat. Iuxta Tyanam quoque fons Ioui sacer, frigidus ebullire traditur, qui quum cæteris foret innoxius, periuris solum postulas liuentes, & vomicas fecit clamitosas. Atque in Bithynia, iuxta Brieti templum, fons cæremoniis sacer manare, feruentis naturæ, vbi periuri velut vrente flamma necabantur, ita vt magno malo periurium lueretur. Tenet opinio, in Arcadia apud aquam Stygem (quæ è petra manabat præsentissimi veneni) ad Nonacrim, idem iusiurandum præstari, sub insigni documento spretæ religionis: nanque in fraude & perfidia deierantium, extremi discriminis erat. Sicut subterraneus specus ad Corinthum, qui Palæmonis dicitur, à nemine adiri fertur sine periurii pœna memorabili. Fuitque in vsu apud Athenienses, vt iusiurandum quod publice in fœderibus præstabatur, postquam per senatum exhibitum erat quò sanctius foret, quæstores: apud Argos verò, prætores confirment: apud Mantineam, vates & belli duces: in Elide autem, opifices & legum periti, nequid repentino motu imperitæ multitudinis mutari, aut secus fieri dicique posset: Præ cæteris verò maximum vinculum iuraměti apud Samnites, vetusta religione fuisse traditum est, vt ara in medio constituta, ac cæsis victimis, omni aditu præsepto, iurans introducatur, & furiali carmine inter stragem victimarum, dira execratione adstringatur. Qui etiam Arcadibus mos erat, inter cædes victimarum, solennem fidem & iusiurandum dare. Græcis vero, libantes diis in ędibus sacris iurare, magnum vinculum iuramenti existimatum est. Illud utique profuerit admonuisse, diu seruatum apud Romanos, vt neque viri per Castorem, neq; mulieres per Herculem, iusiurandum darent.

Acadinus fons.

In Sardinia.

Fons iuxta Tyanam.

Fons in Bithynia.

Styx in Arcadia.

In specu Palæmonis apud Corinthios.

Iuramenta per quæstores, prætores, vates & belli duces, aliosq; confirmata.

Samnites.

Arcades.

Græci.

Viri per Herculě fœmina, verò per

Pollu-

Pollucem vero vtrique iurare non vetantur. Sæpius tamen masculi per deos, mulieres per deos iurare vsurparunt: licet Socrates apud Platonem per Iunonem iurasse legatur. Quodque qui per Herculem aut Dionysium, vel Deum Phidium iuraturi sunt, sub diuo iurare cogantur: sub tecto autem non decebat, quia cum obuiam eundo periculis, laboribus maximis fuerint exerciti, id vmbra & sub tecto, tanquam sub ignauo ocio illos appellare turpe erat, Fuit quoque literis proditum, pontifici maximo per deos iurare licuisseiper libertos vero non licuisse. Solus tamen flamen dialis iuramentum præstare perpetua lege vetabatur: ideo siquando in magistratu assumptus, per leges iurare tenebatur, alium qui vicem illius ageret, sufficere, & ita in leges iurare cogebatur. Subit tamen reputatio, idem apud Phryges seruari, qui non modo nullo iuramento adiguntur, sed nec alios ad deierandum cogunt. Ferunt vero Gallos & Pœnos nulla religione iusiurandi moueri, quin vbi visum fuerit, desæuiant, nullo rapinis modo aut sæuitiæ præfinito. Sicut Aphrodisium iuramentum pro vano haberi veteres voluerunt: namq; veteri adagio amantibus verum ludificare permissum est. Fertur vero Dionysii tyranni verbum, sicut pueros talis, ita iuramentis homines frustrari oportere. Illud quoque uotatum est, Euripidem & Aristophanem taxasse Spartanos, velut infidos damnososque, quibus nec ara, nec fides, nec iusiurandum foret. Idque vero testimonio probari, quod corrupto muneribus rege Aristocrate, bello contra Messenios, læsa fide iusiurandi, primi Martiam virtutem venalem fecere, Quod de Thessalis quoque poetæ tradunt, quibus ex fortuna pendet fides, cum bello Peloponesiaco fœdera & deos obliti, in ipsa acie ab Atheniensibus ad Lacedæmonios mutatis ordinibus transfugerint. Quare Thessala fides, velut vana & fluxa, in prouerbium venit. Parthis quoque fides nulla, nisi quantum expedit, quibus vtilitas semper est fide sanctior: idem Aphris Syrisque. Soli tamen Arabes Persæque fidem seruare didicere. Tanti enim fidem fecere, vt humanam societatem cum fide tolli crederent, contraque vtilitatem fides illis semper antiquior fuit. Vno tamen exemplo proditur Amasis Persarum dux labefactasse fidē, qui cum Barcæis super occultam fossam fœdus feriret id ratum

Castorem iurabant. *Caremonia.* *Pontifex Maxi.* *Flamen dialis non iurabat.* *Phryges non iurabant.* *Gallis & pœnis nulla religio iurisiurandi.* *Venereum iusiurandū.* *Spartani. perfidia taxati.* *Thessala fides.* *Parthi.* *Aphri.* *Syri.* *Arabes.* *Persæ.*

 fore

foreiurauit, quoad humus illa firma solidaque maneret. Mox retecta fouea fœdus soluit, & iusiurandum rupit. Præ cæteris traditur Zenocrati tanta fides habita, vt quum nullius iniurati testimonium admitteretur, soli Athenienses sine iuramenti religione assensere, eumque iniuratum, quod inueteratæ fidei esset, in fidem atque officium admisere.

Zenocratis fides.

Quid sit exedra, quid menianum: de quibus apud iureconsultos mentio frequens: & quid embamma.

CAPVT XI.

l. si vero. ff. tit. allegat.

FVIT in perpetua quæstione apud iurisperitos, qui inter patronos causarum longe præstantissimi habiti sunt, quid exedra & quid menianum esset: de quibus ab Vlpiano de his qui deiecerunt, mentio fit. Et quum homo quispiam insigniter impudens, assereret fenestræ genus fuisse exedram, qualem in nostris ædibus hodie conspicimus, idque improbissime contenderet: alii aliter censentes, sedem esse putarunt, qua viri maturo ingenio, studio & bonis artibus dediti, vti solitauere, idque Ciceronis autoritate significari, de natura deorum primo, vbi se in exedra sedentem disserere asseuerat. Cumque hic verbi significatus longe ab Vlpiani mente dissideret, animaduerti tandem, non sedem ab Vlpiano, sed cubiculum designari columnis fultum & epistyliis pluribus, excisis spatiis, quibus prospectus in viam erat, aliquando sub dio, nonnunquam sub tecto: menianum vero dici, proiectum protentumque spatium vltra ædes tignis porrectis, nullo munimento fultum ab imo, ambulandi prospiciendive causa, à Caio Menio Crassi collega, vnde nomen mutuauit, inuentum. Cum. n. C. Menius Catone & Flacco consulibus domum venderet, vt ibi basilica extrueretur, ius vnius columnæ supra quam tectum proiiceret, & tigna immitteret, sibi excepit, quo superiora latius paterent, & posteri prospectarent: cuius generis ædificia, inde meniana dicta, hodieq; id nomen obtinuit: idque à Labeone de priuatis ædificiis aptissime notatum, cuius verba fuere: Proiecta sunt ea, quæ ita prouehuntur, vt nunquam conquiescant. Eiusmodi sunt Meniana & subgrundia. Iterum quærebatur, quid esset embamma, de quo ab Vlpiano de vino & oleo legato, an aceto deceat, annume-

Exedra.

Menianum.

Embamma. l. si quis vinum §. si acetum.

annumerari, eleganter quæritur. Cumque in verbi significatu soliciti essent, neque id assequi viderentur posse, nos embamma censuimus, contritos sapores dici, acido vino infusos, asperrimi gustus, ad acuendum excitandumque stomachum, à verbo ἐμβάπτω, quod est, intingo seu (vt putãt alii) acetum coagulatum, quod vino dilutum aut aqua, aceti saporem facit. Est igitur Vlpiani opinio, aceto legato, embamma perinde legato accedere, sicut acetum, quoniam eiusdem saporis & naturæ sunt. Verba vero Vlpiani de vino legato, hæc fuere. Si acetum quis legauerit, non continebitur legato acetum, quod vini numero fuit: embamma vero continebitur, quia aceti numero fuit.

ff. de tri vino & oleo lega.

Quot virgines Vestales, quæve illarum disciplina & institutio fuerit, quave afficiatur pœna incesti damnata.

CAPVT. XII.

QVI de Vestalibus virginibus memoriam reliquere, illas à Numa Pompilio primum lectas fuisse autumant, quod sacerdotium cum Albæ oriundum esset, idem Numa inde translato sacro, Romam aduocauit: vtque Vestæ antistites assidue forent, præcipua virginitate & alis cæremoniis sanctas fecit. Cuius instar sacri, in Poliadis Mineruæ templo multa religione inclyto, in Attica fuisse legimus: in quo virgines assidue degere, & lychnum inextincti luminis, ac Palladium existere, multorum opinio fuit. Lychnum quoque in arce, Athenis Mineruæ consecratum ferunt, quem semel oleo repletum, assidue lumini alimenta sufficere, ad insequentis anni eundem diem, prodiderunt. Ignem quoque peruigilem apud Delphos custodiri à mulieribus, quæ matrimonio solutæ erant, inuenimus: vbi siquando extinguebatur, ex Solis flamma peregrinum elici oportebat. Persæ quoque ignem habent peruigilem, sicut Chaldæi, Medi & Assyrii, vt deorum maximum, illique velut sacro numini hostias mactare, & sacra facere, atque ex illo euenta rerum interpretari assuerant: apud quos Dianæ Ecbatanæ templum fuit, quam Anatim vocant, cuius sacerdotes procul à virili contagio in perpetua virginitate degunt. In Britannia quoque Mineruæ numen colitur, in cuius templo perpetui ignes

Vestales à Numa instituta.

Virgines in Mineruæ templo.

Lychnus Athenis.

Ignis peruigil apud Delphos.

Persas.

Chaldæos.

Medos & Assyrios.

Dianæ Ecbatanæ sacerdotes.

Britanni.

Vestales in templo Vestæ. nunquam canescere in fauillas, sed in saxeos globos verti ferebantur. Hæ autem virgines in templo Vestæ, quod forma circulari fuit, inter Capitolium & Palatium morabantur assidue, ad quod ingredi interdiu vetabatur nemo: sub noctem vero adire, præ pudore masculo non licebat, fœminæ vero fas erat. In quo nulla Vestæ effigies, aut simulachrum deæ, cui immolarent, visebatur, quia Vestam nihil aliud quam animum & diuinum putarunt ignem, quæ diuina mens animo concipitur, oculis non videtur. *Vestæ nulla effigies.* Sicut Corinthi ædes Parcarum, Cereris, & Proserpinæ, nulla habere simulachra dicuntur. *In Parcarũ, Cereris & Proserpinæ ædibus nulla simulachra.* Tametsi Vestam virginis ore tympanum gestantis, quod ventos contineat, nonnulli effinxere: cuius aditum ex fonte Camœnarum Vestæ consecrato, ex Numæ legibus, vestales spargere assuerant. Quod quidem minime inauguratum fuit, nequando in eo senatus cogeretur: ideo non esse templum aliqui existimarunt: licet in atrio Vestæ, quod à templo seiunctum erat, quandoque haberi senatum videamus. *In Vestæ tẽplo senatum cogi non licebat.* Quibus virginibus, ne sacra intermitterent, stipendium de publico statuit. Eas enim quatuor à principio fuisse tradunt, quarum nomina Gegamia & Beremia, deinde Gamilia & Tarpeia, primum à Numa initiatæ, & post Numam à regibus ad sacerdotium addictæ. *Quatuor primũ Vestales, deinde sex, tandem viginti.* Lapsis inde temporibus, quum populus in sex partes diuisus foret, vt pro eo sua quisque parte ministram haberet sacrorum, duas additas fuisse ferunt, donec aucto & propagato imperio, collegium Vestalium ad vigenarium numerum constitutum fuit: quibus quæ præsidebat, dicebatur maxima. Has ergo arbitrio decretoque pontificis max. ingenuas, & libero patre genitas, etiam nolentes & ab inuitis, ad sacerdotium cogi compertum est, eas præcipue, quibus summa integritas, pudor & virtus foret, nisi flaminis, pontificis, auguris, aut quindecimuiri sacris faciundis, tubicinisve sacrorum, vel septemviri epulorum, aut salii filia foret. *Etiam inuitæ ad hoc sacerdotium cogebantur.* Horum enim in filias, inuitas & detrectantes ad sacerdotium cogi non posse, neque cuius pater tres aut supra filios non haberet: neque illam cuius soror vestalis fuisset capta, pontificum decreto cauebatur: neque illas, quarum mater cum viro dissidium fecisset, neque in eodem coniugio maneret. Quarum siqua mortem oppeteret, in

demor-

demortuæ locum aliam capi oportebat: sed nec minor sex neque decem annis maior capi poterat, quæve patrima & matrima non esset, neque ea quæ aliquo oris aut sensus vitio laboraret. Quæ dum capitur à pontifice max. non suo nomine, sed Amata appellatur, omnem veteris denominationis sequuti. Siquidem quæ prima vestalis capta fuit, hoc nomine fertur nuncupata. Quibus quidem ad sacerdotium admissis, assidua insidens cura inerat ignis sacri & æterni, qui in penetralibus Vestæ, in fictilibus vasculis seruabatur, quasi cœlestis arcani custodiam & curam fidelem per vices agere, ignemque seruare. Quibus propter sanctitatem & continuam virginitatem tantus est honos habitus, vt velut sacrosanctæ, ab omni virorum contagio intactæ forent, aduersusque eas, aut decreta iussusque earum, nulli magistratui intercedendi facultas erat. Quibus hoc etiam tributum est, vt licet essent sub patris iure, postquam ad sacerdotium adscitæ sunt, sui iuris effectis, testandi manumittendique, etiam sine curatore, libera facultas foret. Ipsæ tamen intestati hæreditatem adire, aut bonis succedere, vel ipsis intestatis hæredes aliqui esse nequibant, quod veteri scito apud Labeonem cauebatur. Cumque soli Theratiæ vestali priuilegio honoris, ius testimonii dicendi à populo datum esset, hinc effici colligique potest, reliquas testimonii ferendi ius non habere: eas tamen quum testimonium dicebant, iudicio & foro adesse oportebat. Tum siqua dissidia & simultates, vel aliquæ exortæ offensiones fuissent, aut seditio intestina coorta inter ciues, vt Vestalibus intercedentibus & deprecatricibus, & quasi internunciis, pacis fœdera inirentur, illarum curæ mandabatur: hisque mediis & procurantibus offensarum culparumque venia impetrabatur. Testamenta quoque & quę secretioris consilii erant, quæve quis celari & in abdito esse, & suo tempore in lucem promi volebat, apud illas deponebatur, vt in fideli custodia essent. Quibus, postquam in sacerdotium adscitæ fuerunt, triginta annorum castitas præscripta fuit. Primò enim decennio quæ ad cultum & arcanas cæremonias, ritusque sacrorum spectarent, quæve vetustissimis carminibus & monumentis prodita erant, ediscebant: secundò verò, quæ didicere, opere complere & efficere; tertio autem decennio, sacra & institu-

Amata nomen Vestalibus impositum.

Munus Vestalium.

Honos Vestalium.

Theratiæ vestalis ius ferendi testimonii.

Alia vestalium munera.

Triginta annorum castitas vestalibus præscripta.

instituta, ritusque & cæremonias, quas didicissent, alias edocere oportebat. Tunc demum exacto circulo annorum triginta, velut emeritis stipendiis, liberum erat vel sacerdotio solui, & aliam vitam nancisci, vel si volet, alii nubere, & filios educere, aut sacrorum curam gere, & eodem cultu ornatuque esse, non vetabantur. Tantæque dignationis fuere, vt si extra atrium Vestæ prodire vellet, nisi præcedentibus fascibus, ob honorem sacerdotii, foras exire non liceret. Tum si vi morbi aut necessitate, templo excedebant, quo venerationis plus inesset, matronas & grandes natu matres, insignes morum verecundia & probitate, quæ eas comitarentur & custodirent, adhibebant: cui ad omnem occursum, etiam consules prætoresque de via decedebant. Quòd si dum foras vadunt, ad capitale quisquam supplicium traheretur, si obuiam fieret, ipsum tunc mortem oppetere, aut nouissimo exemplo affici non decebat. Tantoque cultu & honore ob sanctitatem sacerdotii habitæ sunt, vt seruitia fugitiua nondum vrbem egressa, in loco precationis retinerent, & seruitute eximerent. Ad se quoque fugientes, ab iniuria prohibere, atque à cuiusque magistratus imperio intercedere poterant: ab eisque quum sacrosanctæ forent, aut decreto iussuque earum, nulli magistratui, nec trib. plebis qui pariter sacrosanctus est, prouocare permissum tantumque illarum iussui virium & roboris fuit, vt Claudia Vestalis patrem iniussu populi triumphantem, ne cui tribuno intercedere liceret, ascenso simul curru, in Capitolium sequuta fuerit. Quod siquando Vestæ ignis (cuius præcipuam ducebant curam) extinctus foret, id inter non minima prodigia habitum, magna semper mercede expiatum fuit: quippe ex eo formido, & non mediocris terror, religioque senatui populoque incussa erat, illisque non procuratis, aut diis non propitiatis, à rebus agendis grauibusque negociis haud secus abstinebant, quam si dira & terra prodigia, aut portenta calamitosa prædicta forent. Ea verò Vestalis, cuius custodia fuerat, ob secordiam: sicut ob alia crimina à pontifice maximo, qui eas fideli custodia seruabat, flagro plectebatur. In abdito enim conclaui & penitus abstruso loco, eam obtento linteo flagris plectebat. Ignem verò extinctum ita suscitabat, vt vas æneum pellucidum

Honor Vestalibus exhibitus.

Vestæ ignis extinctus prodigii loco habitus.

Vestalis cuius incuria ignis extinctus, flagris cæsa à pontifice.

trium angulorum, ad Solis iubar obiiceret, ita vt vndique accensus in orbem coiret: illudque vsque adeò diuerberaret, donec conceptum ignem arida materia, clibano in ædem ferret. Quem quidem nouum accendere calendis Mart. quibus principium anni agebatur, quotannis solitæ sunt. Fuitque is ignis perpetuus in penetralibus sacris, & penu Vestæ, velut sanctiore recessu conditus: in quo Palladium & dii penates Troia aduecti, fatale pignus imperii colebantur, ad quod nulli hominum, nisi Vestalibus & pontificibus adire fas erat. Qui quidem dii fuere duo iuuenes, veteris artis & operæ paruis imagunculis sedentes, & militari more pila tenentes: tametsi Palladium ab Ænea aductum, nonnulli Apollinem & Neptunum ferant: alii Troiauum Palladem Romæ & Lauini, Luceriæ & Siritidæ demonstrari tradunt qui ab Ænea in Italiam allati, Lauini mansere primum, mox ab Iulo in Albam à se conditam translatos, pristinam Lauinii sedem sua sponte repetisse dicunt. Quod si quando Vestales sacra diis libarent, aut Vestæ rem diuinam facerent, eo cultu ornatuq; erant, vt licet vittatæ incederent, album tunc vestimentum, quod suffibulum vocant, oblongum prætextum quadrangulum in capite sumerent: illudque fibula subnecterent, castaque mola & sale tuso, ac in ollam fictilem misso, & mox in aquam iniecto, sacra facerent, calicibusque fictilibus, qui cululli dicti sunt, Vestæ & diis libarent: Scirpeasque effigies triginta numero, quas Argeos vocant, ex virgulto statis diebus in Tiberim deiicerent, arasque deorum numinibus accenso foculo, dicarent. quibus hoc proprium ferunt, vt desectum capillum, tanquam sacrosanctum, vulgò atteri non sinerent: sed in loto arbore conspicuæ magnitudinis, quæ in Lucinæ ara colebatur, apponerent, cui ob id capillatæ nomen. Tũ si quando sacramento adigebatur, nisi per suam Vestam iurare licebat. Eratque Vestalium opus, annis singulis stata die regem sacrorum adire, vtque vigilaret, ne ve diuina intermitteret, præmonere præcauereque. Tantæque dignationis & pudoris habitæ sunt, vt his præsentibus tanquam arbitris numinibus, non factis modò, sed & verbis obscœnis & prætextatis abstinerent: easque velut augusta & sancta templa, atque vnicum castitatis exemplar, religiose obseruarent.

Ignis Vestæ resuscitandi ratio.

Palladiũ & dii penates in Vestaliũ custodia.

Vestalium ornatus in sacrificando.

Suffibulum.

Sacrificii modus.

Scirpea effigies in Tiberim deiecta.

Lotus capillata.

Vestalium iusiurandũ.

Munus aliud Vestalium.

Honos.

Spectaculis admissæ.

Vestaliis incesti conuictæ pœna.

Stupratoris pœna.

uarent: Et tametsi tanti exempli & disciplinæ forent, illas tamen athletarum spectaculis, & theatro interfuisse quandoque legimus, scilicet remisso officii munere, de concilii sententia. Si qua verò detestabili scelere polluta, omnium sententiis pontificum incesti conuicta & damnata foret, in eam manus aut vim inferre nulli licuit: sed postquam familiam in potestate habere, & sacris abstinere iussa fuerat, stata die sub effosa humo, ad portam Collinam, in loco cui Scelerato nomen, viuam defodiebant: virginis verò stupratorem in comitio cædebant ad necem. In ea enim subterranea erat fouea, ad quam gradib. descensus, & in imo lectulus, lucerna ardens, panis simul & lac, item aqua, & in gutto oleum: virginem verò damnatum demptis vittis è uertice, feretro impositam, cultu miserabili, maxima omnium horrore, eò deducebant: quo vbi deducta fuerat, vinclis solutā pontifex maximus, solenne præfatus carmen, capite velato, ad ostium foueæ constituebat: & postquā introgressa fuerat, illo auerso, & scalis sublatis, desuperque aggesta humo, defodiebant viuam, ita vt ab omni hominis tactu illæsa extingueretur. Qua die tanquam lugubri & ominosa, consternata vrbe, velut si repentinum incommodum accidisset iustitio indicto nihil publicæ magnæque rei agere licebat. Tanta videlicet cura, tantaque solicitudine prisci cauebant, ne qua in sacerdotes & deo dicatas virgines vis fieret. Fuere autem Vestales incesti damnatæ inter alias, Popilia, Æmylia, Oppia, Fabia, Minutia, Sextilia, Opimia & Fleronia, inter quas Caparonia suspendio supplicium præuenit: Fabia verò incesti causam dixit, cum eis Catilina obiiceretur & quia soror Terentiæ Ciceronis erat, inducto crimine absoluta fuit. Cornelia Maximilia absens & inaudita à Domitiano incesti rea, quum esset absoluta, non admissi forsan criminis, prauo iudicio pœnas dedit. Cumque Urbina falsi criminis, virgis cæsa & viua defossa fuisset, religio vrbem peruasit, immeritam pœnam luisse, quòd pestilenti contagio matronæ mortuos edebant partus, ipsæque vna interibant: ob id admissum plecti, & merita noxa puniri. Posthumia verò ob mundiorem cultum, criminis insimulata, causam dixit: mox sine nox & innocens comperta, de collegii sententia omnium votis absolutu fuit.

Vestalis incesti damnatæ.

Quæ absolutæ.

Innocentes condemnatæ

Ex qui-

Ex quibus veteres captare auspicia solerent, & auspiciorum quæ prospera, quæve piacularia sint.

CAPVT XIII.

PRISCOS Romanorum adeò auspiciis deditos fuisse constat, vt post vrbem conditam falsa illa superstitione & praua religione ducti, nihil bello vel pace, domi militiæq; agerent, nisi auspicatò. Sed inter auspicia, de quibus antiquitas fabulata est, quæ prospera, quæve piacularia sint sæpè quæsitum est. In primis receptũ est auspiciorũ quinq; genera obseruari ab augurandi peritis: primum ex cœlo, secundum ex auibus, tertium ex tripudiis, quartum ex quadrupedibus, vltimum ex diris. Ex his quædam oblatiua sunt, quæ non poscuntur: quædam impetratiua, quæ optata veniunt. Oblatiua, non semper auspicium facere: siquidem in potestate videntis sunt, an illa ad se pertinere velit. In augurum enim disciplina hoc traditur primum, nulla auspicia, siue boni, siue mali prænuncia, ad eum, qui illa obseruare negauit, pertinere: nam temerè iacta, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Ex impetratiuis autem, auspicia vera sumi sæpè notatum est. Quotiesque augures ex arce augurium petunt, lituum tanent sine modo aduncum, quo cœli regiones & certa spatia, quibus videnda ad se pertinere volebant, quæ templa dicta sunt; sedebat enim augur velato capite, & lituo cœli regiones notabat. Ex cœlo fit augurium, vt si læuum intonuisset, quod prosperi euentus putarunt esse: idem si fulgur à sinistra in dextram emicuisset, Hetrusca disciplina: quia quæ nobis læua sunt, à diis dextra ex parte demitti putant. Ideò fulmen in rebus omnibus letum auspicium facit, bonique euentus est, si sinistra ex parte venit. In auspiciis enim quæ sinistra sunt, benè euentura putantur. Tametsi Græci dextra ex parte veniens augurium, auspicatius putent, Ex his tamen dira habentur fulmina, quæ per septentrionem in occasum vergunt: quæ verò ex ortu ducunt originem, & in eandem partem cœli circumactu redeunt, summam portendunt felicitatem: quale ostentum Syllæ dictatori oblatum memorant: aut quum fulmen è cœlo decidit, rursusque in sublimi crebris ignibus micat, quod fortunatum fuisse nemo dubitauit.

Auspiciorũ quinq; genera.

Cæremonia dum ex arce augurium petebatur.

Templa.

Ex cœlo.

Ipsum

Fulmen comitia impediebat.

Ipsum tamen fulmen, quacunque ex parte venit comitia impedit. Ioue enim tonante nihil cum populo agi posse liquet. Si tamen tonet in comitiis, vitium oblatum creandis magistratibus, atque ideò obnunciari oportere: si verò grandinet simul & fulminet, calamitatem præsignari volunt. Propterea cum omnes dii manubias albas nigrasque habeant, solius Iouis rubras esse volunt. Et quanuis Hetrusci vates nouem diis, fulminum iactus potestatesque tribuant, quorum vndecim fuere genera, Romani tamen diurna Ioui, nocturna Sumano (quem Plutonem dicunt) tradiderunt. Fuitque memoriæ proditum, ea fulmina quæ solus Iupiter excutit, læta esse: quæ vero concilio deorum aduocato, auersa reputari. Ideò fulgetras adorare, & popysmatibus obstrepere, concentum esse gentium Plinius notauit. Est autem popysma, sibilus tenuis ore emissus. Græci verò, vt vim tonitrus & speciem fulminantis cœli auerterent, pateris vina effundebant. Thraces dum fulminat aut tonat, in cœlum sagittas intendunt, rati tonantem hostem esse dei, quem ipsi colerent. Paulo tamen Æmylio apud Amphipolim sacrificante, fulmen è cœlo emissum, quum sacra combussisset, regni mutationem portendit, quod mox consequutum est. Fuitque opinio haruspicum fulmina magnoperè fieri in pollutis lucis, ideò reliquias fulminis cum sacrificio sepelire, dispersosque ignes in vnum cogere, & quadam tacita prece, terræ condere solebant, quem locum bidental dixerunt. Nonnulli impares tonitrus boni ominis esse, & felicia protendere volunt: pares autem, diros euentus & calamitates: alii matutinos, ventum: imbrem verò meridianos prædicere. Serena tamen tempestate tonuisse, hominesque aut ædes sacras de cœlo tactas esse, tristis euentus fuisse, & auspicii mali sæpè notatum est. Contra verò Homerus. Iouem sereno intonuisse post effusas preces, felix omen & ratum auspicium fecit. M. Crasso castra, quæ trans Euphratem metatus fuerat, bis fulmine icta, triste prodigium & infandas cædes attulere. Alii ex fulguribus quædam publica adnotarunt, alia priuata: Publica, non vltra trigesimum portendere annum, nisi in deditione oppidi: priuata, non vltra decimum augurium facere, nisi in sponsalibus, & natali die auspicata, ex quibus quædam postularia, alia pestifera.

Manubiæ Iouis cur rubra.

Fulmina diurna Ioui, nocturna Plutoni tributa.

Popysma.

Fulminis auertendi ratio.

Ful. in pollutis lucis.

Bidental.

Tonitrus impares, pares, matutini, meridiani, sereno tempore emissi.

Fulgura publica, priuata.

Fulgura postularia, pestifera.

fera, pleraque consilia dicta sunt, aut monitoria, vel auxiliaria, hospitalia, vel regalia, nonnulla peremptalia quæ superuenientium fulgurum significationem perimunt. Ea enim tantam vim habent, vt quicquid alia portenderent, illorum interuentu tollatur. Quod verò interuentu fulminis portentum est, alterius significatione tolli nequit, pestifera mortem, postularia sacrificiorum emendationem admonent. Pars multò maxima, tria fulminum genera fecit: consiliarium, quod post cogitatum negotium superuenit: autoritatis, quum post rem perfectam, bonum aut malum, quod futurum sit, prædicit status, vbi nec opinantibus nobis fulmen interuenit. Quæ verò fortuita sunt, & in casu posita, nulla ratione subnixa, diuinationem non recipiunt. Ex auibus verò augures quasdam oscines, quasdam præpetes notarunt: oscines cantu, præpetes volatu augurium facere, & futura prædicere. Semper enim cantus oscinis, quum sinister est, secundissimus fuit. Ex præpetibus autem, aquila, vulture & buteone, sanquali & immusylo, lætantur, easque felicis euentus esse, quum ingentibus alis patulæ & porrectæ volant. Quasdam dixere funebres, quæ omine auerso aliquid fieri vetant: nonnullas superuaganeas, quæ ex summo acumine emittunt vocem: alia caduca auspicia, quum in templo per augures metato, aliquid excidit: pleraque cliuia, quæ difficulter eueniunt. Aquila si dextra ex parte venit, felix omen facit, & magnarum rerum auspicia: quas quidem volatu augurium facere, præcipue si stridentib. alis euolare videant, omen futuri maximi boni, ac læta & magna portendere dixerunt. Vultures quoque Romulo, in condenda vrbe, præsens auspicium fecere. Sed tamen vultures aquilarum fœtus implumes occidisse, nidosque euertisse, ipsosque à pastu, pedibus & rostro abegisse, Tarquinio Superbo exilium, & regni amissionem, quæ mox sequuta sunt, portenderunt. Aquilam Tarquinio Prisco pileum detraxisse in sublimi, deinde capiti reposuisse, regnum ominatam ferunt: sicut Aristander aquilæ augurio, victorem Alexandrum prædiuinauit. Rursus correptum iaculum è manu satellitum abstulisse, & in profundum deiecisse, velut prodigiosum ostentum, Dionysio exilium, & regnum sibi abrogari, funestasque calamitates præmonstrauit.

consiliaria. monitoria. auxiliaria, hospitalia, regalia, peremptalia.

Trium fulminum genera apud plurimos.

Auguria

Aues oscines.

Aues præpetes.

Aues funebres.

Superuaganea.

Auspicia caduca.

Cliuia.

Auspicia ex aquilæ, & vulturis volatu.

straueit. Fuitque diu quæstionis an sanqualis, & immusylus inter aquilas censendi forent: quorum volatus, licet æuo priore incognitus, secundissimos habere euentus cēsebatur, Cumque ex auibus omnia multi obseruarint, præcipui fuere Cares: quibus rex Caras, ex auibus auspicium dedit primus. Postea Arabes, Phryges, Cilices, Piscides, Pamphilii & Galli, auium cantus & volatus religiosè obseruarunt: ex quibus vera auspicia ominari sunt: quibus obseruatis, haud secus quam ex oraculis euenta rerum & negociorum præsumpsere. Sæpè tamen vulturem in ædem Iouis, aut deorum volasse, prodigii loco receptum est: ideò velut portentum, malique auspicii, procuratum fuit: si tamen vultures, corui & aquilæ in vnum coirent, eædem haud dubium: & si grues volantes, à recto flecterent cursu & retrocederent, infandam nauis tempestatem, & mare procellosum, mox turbines & fluctus prænunciarunt. Ciconiam non vt grues, prodigium facere dicunt, sed in auguriis non dubiam ferre concordiæ significationem. Proxima est accipitrum natura: præcipuū verò genus, quod circum appellant, altero pede claudum, quod fortunatum nuptiis & pecuariæ rei, opinati sunt. Contra miluus diri maliq; ominis, semperq; infortunia præmonstrare creditus. Triorchen verò, cui principatum dedere augures, & falconem felicis euentus, futurique maximi boni spem habere, augurio expertissimo compertum est. Est autem triorches, quem buteonem antiquitas dixit, quodq; tres testes habeat, triorches dictus. Falconis vero augurium tam auspicatissimum Thuscis fuit, vt viso augurio, Capuam in solio felicissimo condiderint. Dario accipitrum visio, duo vulturum paria vellicantium, omen fuit, quod è coniuratis sumpto supplicio, haud multò post Persarum regno potiretur. Picus verò Martius & luscinia efficaci auspicio habentur, prosperaque semper & felicia decreuerunt. Inter quæ ardeolas, quas leucos vocant, quum ad austrum volant vel Septentrionem, magna semper portendere voluerunt. solui enim pericula, & metus exinaniri eorum aspectu multorum opinio fuit. Luscinia, quæ in ore Stesichori infantis cecinit, talem illum futurum designauit, quantus postea fuit. Contra hirundines infausti ominis esse, & ancipitem afferre fortunam, multi prodi

Quæ gentes auguria potissimum obseruarint.

Sinistrum omen ex vulturibus.

Ex vulturibus, coruis & aquilis congregatis.

Ex gruibus.

Ex ciconia.

Ex accipitre

Ex miluo.

Ex falcone

Ex buteone.

Ex pico & luscinia.

Ex ardeola.

Ex hirundinibus.

prodiderunt: nam Cyro regi, dum contra Scythas bellum parat, hirundinum visio infaustam fecit expeditionem. Eædem quoque Pyrrhi tabernaculo, & naui Antonii insidentes, suscepti belli infelicitatem, & funestas clades portenderunt. Picus quoque Martius in capite prætoris iura reddentis deprensus & occisus, futurum excidium auguratus fuit: in vexillis verò Sabinorum insidens, felix augurium fecit. Columba si comitata est, prosperos successus auguratur. Cæteris autem nullius auspicii credita est: sicut cygnus nautis, & his qui freto agi volunt, prosperos cursus denunciat: reliquis verò inauspicatus. Circum tamen de genere aquilarum, columbam discerpentem vnguibus, felix nuncium attulisse, Homerus voluit. Præposteros aut vespertinos gallorum cantus, optimi euentus multi notauere. Themistocli pridie, quàm in Xerxem duceret, auditus gallorum cantus, victoriæ mox futuræ prænuncium fecit: Idque ideò quòd victus nequaquam canit: victor verò obstrepit & murmurat. Contra verò gallinarum: nam diri aliquid imminere, aut futurum incommodum, illarum cãtus designauit. Inter reliquas verò inauspicatissima fertur incendiaria & piacularis, propter quam vrbs sæpe lustrata fuit. Quæ autem hæc fuerit, maximæ quæstionis est. Coruus quoq; inter aues inauspicatæ est garrulitatis: pessimam verò coruorum significationem, maximè quum glutiunt vocem velut strangulati, Plinius notauit: si verò ab ortu clara voce occinuerint, præsentem felicitatem: contra verò ab occasu, exitium apportant. Coruus tamen pullos deuorasse, reliquiasque in nidum detulisse, dissidium inter Syllam & Marium, quo plurimo sanguine pugnatum est, designauit. Coruos quoque aurum corrosisse, velut dirum, maliq; portenti, procuratum fuit. Eædem quoq; aues inuolantes obstrepentesq; Alexandro Babyloniam ingressuro, & Ciceroni imminens periculum, extremasque ærumnas præmonstrarunt. A dextra tamen coruus, & à sinistra cornix vel picus, spem nõ ambiguam & ratum auspiciũ facere. Maximè verò abominatus est bubo, tristis & dira auis, voce funesta & gemitu, qui formidolosa dirasq; necessitates, & magnas moles instare portendit: ipsum tamen cantu & stridore querulo, dirum facere auspicium putant: tacens, non semper malus fuit, quippe bubonis aspectus, Agrippæ ca-

Ex pico Martio.

Ex columba.

Ex cygno.

Arist. circũ inter accipitrum genera recenset.

Ex gallorum cantu.

Ex gallinarum cantu.

Ex coruis.

Ex bubone.

Ex noctua. ptiuo, Judæorum regnum portendisse fertur. Noctua quoque non semper infortunia facit: namque volans, insignem de hoste victoriam quandoque apportauit. Apud Athenienses enim noctuæ volatus, victoriæ semper fecit auspicium. Si tamen sereno canit, tempestatem: tempestate verò si occinuerit, serenum nunciare fertur. Eadem verò in hasta regis Pyrrhi insidens contra Argos euntis, fatum illa ei & discrimen extremum prædixit. *Ex apibus.* Apes quoque suo examine, dira ostenta, sæpè & triste auspicium fecêre. sicut ante pugnam Pharsalicam in ara insidentes, & in nauibus conspectæ, dum per æquora ferrentur, Dioni & Pompeio Magno cladem perniciosam, & calamitosos casus prænotarunt. Et quum in castris Bruti examen conspiceretur, mutari castra aruspices iusserunt, ne quid diri portenderent. Nonnunquam felici euentu, sicut quum in castris Drusi vua dependente insedêre, quo tempore ad Arbalonem prosperrimè pugnatum fuit. Ipsas verò apicem arboris insedisse, oppugnationis futuræ, & teterrimi belli afferre signa, multi adnotarunt. Quæ verò apes in ora infantis Platonis aduolarunt, haud dubiam spem eius magnitudinis attulerunt. *Ex vespis.* Aliter vesparum examen: nam calamitosum auspicium facere probatum est. *Ex omnis generis auiũ circumuolatu.* Aues autem omnium generum circumuolasse, felicitatem magnæ fortunæ, diademaque regium mox futurum, Gordio ostenderunt. Ferunt in Alexandriæ descriptione, cùm ob gypsi inopiam, mœnia farina frumenti designarentur, aues omnis generis illam depascentes, omen fecisse, horreum vicinis gentibus quandoque futuram. *Auguria ex tripudiis.* Ex tripudiis verò esse auguria veteres fabulati sunt: vt si pulli non addixissent, vel se vitulus è sacrificantium manibus proripuisset, aut hostia profugisset, vel percussa mugitum dedisset, vel si inter sacrificandum, aliquid triste oculis aut auribus occurrisset, seu in extis caput iecinoris defuisset, quæ omnia fœdi euentus esse, nemo dubitauit. Flaminio sacrificanti, vitulus, qui multos cruore inspersit, omen magni terroris fecit. *De hoc plura lib.1.c.29.* Vel quum pulli è cauea addicerent & pascerentur, ita quod tripudium facerent solistimum, quæ secundissima traduntur auspicia: nam pascentes aues videre, felicitatem portendere, multi censuerunt. Lydi, Persæ, Iberi & Thraces non ex auibus, sed maxima auguria ex vino obser-

obseruarunt. Nam vinum effundere, aut vestes vino inquinare, felicis haud dubiè fortunæ signa esse, augurati sunt: idque attestante Homero, qui Vlysse discedente, & bona verba precante, Alcinoi vxorem humi facit vinum fundere: velut preces ratas diis habituris. Germani & hinnitu & fremitu equorum, monitus futurorum prædici putant, quos nullo opere contactos: candidi coloris plurimos educebant. In Cappadocia ex myrthinis virgis, in Scythia ex salignis humi constratis: alii ex vibrata salitione oculi, quod augurium Palmicum: in Lycia ex piscibus, quos Ichthyomantes vocant: atque Enaries Androgeni ex tiliæ fronde vaticinantur. Nasamones verò ex somniis ad sepulchra defunctorum. Fuitque apud Byzantios receptus mos, vt scombrorum regem videre, qui inter conchylia est miri aspectus, aut iunctum iumentum stercus emittere, fortunatissimos euentus faciat: quæ singula augurum disciplinis latius tradita & præcepta sunt. Ex quadrupedibus autem fuere, quæ pedestria dicuntur auguria: vt quæ à lupo serpente, equo, vulpe, cęterisque reptilibus fiunt. Lupum, si ad dextram commearit pleno ore, magnæ & prosperæ rei augurium facere, & nullum præstantius esse opinantur: contra, lupos in Capitolio visos, prodigii loco est habitum, cuius causa lustratum Capitolium quandoque videmus. Lupum quoque castra introisse, & laceratis obuiis intactum abiisse, exitium & cladem portendisse, euentus docuit, toto postea exercitu ingenti clade affecto. Rursus, quum cerua à lupo fugata, inter duas acies euasisset illæsè, insignem victoriam Romanis dedit. Lupos quoque in foro visos, incolumes euasisse: armis opprimi patriam, & magna rerum momenta designauit. Quum in Lybiam colonia duceretur, lupos metas quibus ager designabatur, mordicus dissipasse, velut diri euentus, effecit, quo minus deduceretur. Non sic Samnitibus deducentibus coloniam, quo duce auspicatam deduxere, quare Hirpini dicti. Fuitque animaduersum, lupum subnigrum obuiam factum, grande discrimen afferre. Iuuenca si annicula, aut mula si gemellos peperit, ostentum dirum pestemque denunciat. Sicut leonis aspectus famosus fuit & inglorius, itineraque infesta facere creditus: nanque hostium pugnam sæpe portenderunt: capræ verò salu-

Ex vino.
Odyss. 13
Ex hinnitu & fremitu equorum.
Ex virgultis.
Ex oculis.
Ex piscibus.
Ex tilia fronde.
Ex scombris.
Byzantii.
Ex quadrupedibus.
Ex lupo.
Ex iuuenca annicula aut mula partu.
Ex leonis aspectu.
Ex capra.

Ex asino leonem occidēte. salutaris. Hæ enim Carano eximiæ felicitatis duces fuere. Asinum leonem occidisse, omen magni terroris fecisse, necemque Alexandro portendisse, literis mandatum est. *Ex serpente, vulpe, cane.* Serpentem per impluuium decidisse, aut iter commeantium interrupisse illæsum, vel fœtam vulpem obuiam habuisse, aut canem alienas ædes introisse, formidolosos casus & insignem calamitatem facere, periti adnotarunt. Serpentem quoque extis solennibus depastum, diri ominis & extremi exitii loco est habitum. Contra Syllæ inter sacrificandum serpens visus & elapsus, felicem victoriam dedit. Suburbana verò colubris plena, equosque illis depastos, Crœso Lydorum regi ab externis regnum subigi, portenderunt. *Ex muribus.* Mures quum candidi sunt, lætum auspicium faciunt, licet illorum occentu dirimi auspicia dicantur. Nanque occentus soricis auditus, Fabio Maximo dictaturam, & C. Flaminio magisterium equitum deponendi causam dedit. Mures quoque in Argillæ fundamentis apparuisse pugnantes, ciues præferoces & militares haud dubio argumento præsignauit: ea enim vrbs ad Strymonem bonis auspiciis condita, à muribus dicta est: sicut Coronæ ciuitas in Peloponeso ad Pamisi flumen, quòd cornix ænea in fundamentis apparuit, felix nomen tulit. Siquid tamen mures arroserint, tristia semper & dira portenderunt. Carboni imperatori corrosis fasciis, quibus in calceatu vtebãtur, exitium prædixerunt: aurumque & clypeos corrosisse, Marsicum portendere bellum. *Ex lepore.* Lepus quoque occurrens in via, infortunatum iter præsagit & ominosum, idem vulpes fœta, & canis prægnans. *Ex mustela.* *Ex ariete.* Mustela quoque, sicut picus à sinistra veniens, infausti ominis est. Feruntque arietem insolito colore natum, miram felicitatem prænotasse. *Dira.* Ex diris sunt offensiones pedum voces exauditæ, res oblatæ oculis, & alia id genus, ex quibus certa captantur auspicia: limen offendisse, laciniam adhæsisse, vel prolapsam cecidisse, obscœnum ostentum esse, vulgo receptum est. C. Flaminius quo tempore ad Trasimenum oppressus interiit, quum in equum insiluisset, equo prolapsus, repentè corruit, diro & fœdo euentu, quo ad internecionem crudelem in modum cæsus, occubuit. Neroni Cæsari Alexandriam profecturo, lacinia adhæsit. Diuus vero Augustus læuum sibi calceum

præpo-

præpostere indutum animaduertit, qua die seditione militari prope afflictus est. Et Pompeio Magno pullum amiculum, qua die ad Pharsaliam profligatus fuit, diras vastitates præmonstrauit. Voces quoque exceptæ, in vtranque partem magnopere augurium fecerunt: idcirco in rerum principiis, quod bonum, felix, faustumque foret præfabantur veteres. Quum maximas clades vrbs perpessa fuisset, & ancipiti contentione agerent patres, an relicto patrio solo Veios migrarent, vox cẽturionis audita, Hic manebimus optime, vrbis sedem stabilisse fertur. Aliter Crasso in bellum profecturo, qui Cauneas ficus venales clamabat, illud omnem fecit, quo spoliatus fama & fortunis omnibus, memorabili clade profligatus interiit. Neroni rursus, paucis ante ipsius cædem diebus, de Mausoleo vox exaudita fertur, nomine eius ciens. Augusti quoque Cæsaris supremo digressu ab vrbe, vox temere emissa, augurium fecit, non amplius Romæ eum futurum: sicut Scipioni in Aphricam profecturo, promontorium Pulchri incolumẽ spem ostendit: contra Hannibali, quum ex Italia Aphricam peteret, sepulchrum disruptum auspicium ferale: Bruto etiam & Cassio prodituris in aciem, obuius Æthiops, calamitates præsignauit. Quare fœdissime & cruento bello, atque intestina clade ita conflictati sunt, vt ambo vno prælio conciderent. Fertur quoque Hadrianus Cæsar ex Mauri occursu futuram mortem imaginatus. Non sic Octauio Augusto: nanque asinus cui Nicontæ nomen, & asinarius cui Eutycho, obuiam facti, omen certæ victoriæ attulere. Ac ne nimius videar, neve diutius studiosos fatigemus, de his hactenus dixisse abunde fuerit. Illud quoque haud dubium, sues comesse fœtus, inter prodigia minime reputari: siquidem id frequens, neque propterea ominosum fuisse, assiduis exemplis probatum est.

Ex vocibus exceptis.

Ex Æthiopis occursu.

Quid senserit Hieronymus Porcarius de iniquo iudice, quibusque modis litigantes frustretur & deludat.

CAP. XIV.

HIERONYMUS Porcarius, diuini humanique iuris sciens, homo liberi animi & acris ingenii fuit, præterque vberem facundiam, mira in eo eruditio, & in maledicendo

libertas admisso sale, erat enim acri iudicio, & ad irridendum contentiosus & audax, non infacetus, ita vt iocis vrbanis vnumquemque carperet, & ad vivum vsque lacesseret. Is in consessu nobilium, dum apud eum pro familiari consuetudine diuerterem, dicere solebat, quatuor modis iudicia eludi, veterum scitis traditum esse: odio, gratia, precio, aut timore: præter quæ nihil esse, quod iudicum animos flectat à vero, literis mandatum dicebat. Sed tamen si quis improbum aut perniciosum iudicem nactus fuerit, qui iudicio & legibus abuti velit, innumeris fere modis iudicia eludi & præuaricari solere, contra ius, fasque. Quibus vero modis id fieret, memoriter ipse & expedite disserebat. Neque enim solum iniquus iudex, inquit, qui alteri parti pronior est, longis interuallis differendo iudicium, clientem, pro quo ius stare videt, frustratur & decipit, ita vt longa mora fatigatus, iudicium relinquere cogatur, aut donec alius instructior fiat, expectet: vt alter interim dolo victus occumbat: sed etiam quum, non ex fide bona, acta proponit & refert, quum quæ vnius partis causam agunt, diligenter enunciat: quę vero contra, supprimit & tacet, bonum ius alterius partis eludi atque obteri dicebat. Quinetiam multos vidisse asserebat, qui illum, cum quo lis est, cui plus nimio fauet, quo pacto aduersarii telis se opponat, instruere non verentur, quum quid in re quaque consilii capiendum sit, alteri parti enuncient, ita vt ille paratior factus, bonum alterius ius euertat, & conuincat: quum alterius neque voces animis, nec querelas auribus admittant: & quum miser ille timidus, imprudensque rerum, iudicis fidem implorando, frustra ipsius aures fatigauerit: iudex interim seuerus & vehemens loquenti obstrepat, eũq; vel difficulter admittat, aut impotenti ore obiurget: vel si admittit ægre & perinuitus, dissimulato sermone vultuque, cum tædio admittere cogatur. Quorum quidem nequitiæ, & animi ad fallendum destinati, nulla maiora (inquit) argumenta sunt, quam quum reconditus ille sensus, & abstrusus animus, quam labem misero illi afferat, non fecile dignoscatur. Quinetiam persæpe euenire dicebat, vt malus iudex, vt illum improuidum ad insidias oucat, & vana spe ludificetur, se dubitare, in quo nihil verendum

Quatuor modis iudicia eludi.

rendum

rendum sit, asseueret: si quod autem in causæ disceptationum anceps dubium ve fiat, illud dissimulanter omittat: vt quum maxime vicisse te credas, tunc tibi præcipue subeundum periculum sit. Nonnunquam euenire, vt quum diutius litigantem frustrari nequeat, precibus seu querelis fatigatus, causam in iudicio se producturum prædicat, aliorumque iudicum exploret vota, non vt causam æquo iudicio terminet, sed vt quo pacto inuadat ius alterius, solerter inquirat: illorumque votis, in illius miseri perniciem, exploratis, sine religione & fide ipsum perditum erat. Si vero non dubiam spem victoriæ viderit, iudiciorum & litium mora ita rem producat, vt quum finire nutu omnem disceptationem valeat, neutro inclinatis sententiis, suspensa omnia infectaque relinquat. Deumque ille contestans & hominum fidem, si quidem quem appellet, quem obtestetur, quem imploret, nullum habet, diuturna expectatione & ampliore sumptu vexatus: de suo iure tandem decedere cogatur: quo fœdius dici æstimarique nihil potuit. Atque vtinam non his artibus fœdissime vexatos, nec quotidianis damnis, tenore vno, opprimi miseros videremus. Postremo morem pessimo exemplo inualuisse dicebat, vt iudices non iure nec iudicio, sed per factionem & gratiam, aut libidinem, perque inuidiam iudiciorum vota conferant, illic præsertim, vbi in orbem super iure controuerso sententiæ explorantur. In qua quidem re, tanto certamine hinc inde exardescunt studia, vt maledictis inter se & conuiciis, & plerunque manibus vix temperent, tantaque iudiciorum turpitudo fiat, vt nec iudicio, nec disceptatione, sed libidine, perque omnes cupiditates suffragentur, studiumque & gratiam aliquorum potius, quam vera iudicia inquirant. Ac mille modos referebat, quibus iniquus iudex, nō iudiciis, sed impuri latronis modo, velut officina nequitiæ, per auaritiam & sordes, bonum alterius ius inuadat, vanaque iudicia precio aut gratia nundinetur: qui quidem non legum periti, sed euersores potius humani iuris dicendi sunt. Recte igitur Isocrates nunquam effici existimauit posse, vt hi qui male instituti, aut moribus prauis & inciuilibus sunt, iustitiam assequantur. Denique nihil malo iudice peius; aduersus quem nec im-

Vbi sententia in orbem explorātur.

Adagium sceleratum apud patronos causarum.

peria magistratuum, nec leges valent: neque facile esse inuenire hominem, quem nec dona transuersum agant. Inualuitque vetus adagium apud causarum patronos, omni dimicatione, contentione atque cura enitendum, vt iudicem, quem quis nactus fuerit, partim gratia, partim precio aut pactione, dando & pollicendo, propensiorem sibi quoquo modo parent, quo incolumi amico, nihil amplius quærendum illi sit. Isto enim maxime effici modo, vt eum ad voluntatem suam ille nutumque conuertat: & qui gratia plus possunt, causa plus valuisse videantur, illique vel nunquam causa cadant, vel præter ius fasque iudicata ferant, & victores fiant. Sed iam latius processi & liberius, quia memorem piget tædetque. Male profecto humanis ingeniis nostra vitia consuluere, quum iudicia, quæ fidei tutelæque nostræ credita sunt, non ad salutem, sed ad perniciem humani generis cæci cupiditate vertamus.

Quæ in sermonibus quotidianis vulgata prouerbia apud Romanos in vsu fuerint, & quæ apud exteros frequentia.

CAPVT XV.

Mutuum muli scabūt. *Oleum & operam perdere.* *Asini vellera quærere.* *Caluum vellere.*

VVLGATA apud maiores prouerbia, quæ magis fuerint obuia, de quibus meminisse potuimus, præ multis & fere innumeris, hæc plane accepimus: eaque licet breuibus conclusa sententiis, in sermone quotidiano vsurpata, aliud dicere videantur, vt aliud sonent verba, aliud sentias, tamen sub alieno intellectu, obliquis orationibus, quin magna plerunque sensa & rerum documenta appareant, nulli dubium fuit. Horum exemplorum plena vetustas est: nam si quos mutuo studio teneri, & consociatos sibi inuicem operas dare designabant, mutuum mulos scabere dicebant: quod scilicet ita opibus se iuuarent, & alter alteri præsidio esset, quemadmodum muli inuicem se confricantes scabunt. Contra vero, quum aliquis nihil proficit, & frustra operando fatigatur, ingenti periculo, fructu nullo, oleum simul & operam perdere aiebant. Sicut Græcum adagium fuit, ὄνου πόκας ζητεῖς, hoc est, asini vellera quæris, quasi ad id operam daret, vbi laborando nihil proficeret: cui affine est, φαλακρὸν τίλλεις, hoc est, caluum vellis. Et quum quis lacessit ad pugnam, mox linquitur

animo,

animo, vt cominus congredi non audeat, cantherium in fossa dixere. Sunt enim cantherii, equi testiculis desectis, & execti genitalibus: qui cum semine careant, languidiores & degeneres sunt: quare Scythis & Sarmatis peculiare est, equos præferoces eunuchos facere, quo mollitis animis mitiores fiant. Græco quoque prouerbio increbuit, vt quum aliqua ita essent dissociata, vt non facile conuentura putarentur, nihil esse cum fidibus graculo, vel cum amaracino sui, dicerent. Fuisse enim amaracinum fragrantissimi odoris vnguentum, ex amaraco dilutum, autores memorant. Ad hunc sensum, In lente vnguentum, cui proximè accedit, ὄνος πρὸς αὐλὸν hoc est, asinus ad tibiam & Asinus ad lyras. Et quum quis diuersus agitur, & ita dubius animi fluctuatur, vt nec abnuere, nec polliceri audeat, & in quamuis partem declinet, præsens damnũ aut exitium videat, se inter sacrum & saxum positum, vulgo iactitant: deductum ab eo, qui in fœdere ineundo porcam saxo ferit: sicut Græcum est adagium, Diomedeia anagci, quòd scilic. ita astrictus maneat, velut apud Diomedem hospites, quorum visceribus equas depauisse dicitur. In eum verò, quem diuersæ trahunt curæ, & incertus nutat, vt nunc in vnam, nunc in alteram inclinet sententiam, Eumeraboloteros cothornou. i. mutabilior cothurno, sermo percrebuit. Cothurnum n. calceamenti genus esse quatuor angulorum, fabrefactum ita, vt vtrique pedi, & viris ac mulieribus aptetur comodè, perspicuè constat. Rursus si quid certum & destinatũ esset, nec vana expectatione ferretur, hoc re ad Sagram gesta certius esse: contrà verò, quum irrita caderent promissa, & vana spe ducerentur, se auribus lupum tenere dicebant. Huc pertinet quod quotidiano fertur adagio, inter os & offam multa incidere, cùm aliquid discriminis in re certa & ferè explorato futurum timemus. Sicut, Græco fuit adagio vsurpatum, Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου. i. Multa cadunt inter calicem, supremaque labra. Quod autem est de Sagra dictum, inde fluxit adagium, quòd quum decem Locrorum millia, ad Sagram insperata victoria potiti essent, aduersus Crotoniatarum centum & triginta millia, idque vix credibile videretur: postea certis autoribus, re comperta, in prouerbium cessit, vt cum quid certo certius significarẽt, re ad Sagram gesta nihil

Cantherius in fossa.

Nihil cum fidibus graculo, vel amaracino sui.

In lente vnguentum.

Asinus ad tibiam.

Asinus ad lyram.

Inter sacrũ & saxum stare.

Diomedea necessitas.

Mutabilior cothurno.

Re ad Sagrã gesta certius.

Auribus lupum tenere.

Inter os & offam.

Multa cadunt inter calicem.

Locri ad Sagram victores.

hil certius dicerent. Cumque ingenti animi sollicitudine premitur quispiam, resque ita in augusto sunt, vt trepidum diffidentemq; animum gerat, omnisq; moles negociorum vno in loco inclinatura videatur, hic mihi aqua hæret, dicere solemus: tractum ab eo qui naufragium facit, qui aqua ori admota, penè submergitur. Et quum ex re quapiam totum pendet negocium, vbique tota moles periculi imminet, hic mihi prora & puppis est, vulgatus sermo fuit. Contrà vero, quum exoneratum animum curis, discussa solicitudine gerimus, vt bona spe impleamur, securos in vtranque aurem dormire, pollicemur. Sicut rem saluam dicimus, saltante sene: tractum ab eo, quod cùm Circenses Romæ fierent, & turbatis ludis aduentu Hannibalis, in omen magni terroris receptum esset, postea reuersi, quum saltantem in circo senem inuenissent, rem saluam dixerunt. Clitellas quoque boui admotas, quum munus viro inerti collatum viderent. Quique de rebus quarum nescius est, diiudicat, sutorém supra crepidas iudicare dicunt. Nouo quoque genere prouerbii in vsu veuit, vt qui tam ad imperandum, quàm parendum iuxtà paratus foret, quiq; non segniter mandata exequitur, mulus Marianus diceretur. Nanquam Marius quæcunque militibus mandauit onera, ipse inter infimos obiuit inprimis. Quamuis furculas, quibus sarcinas viatores gerunt, quas Marius primus commentus fuit, mulos Marianos alii dictos velint. Quotiesque victoria sine labore quæsita foret alicui, ἀκονιτὶ vicisse: contrà verò, vbi multo negocio victoria potiretur quispiam, κονιτὶ vicisse dicimus. Quum enim puluere aspersus athleta esset, κονιτὶ vicisse dicebatur. Solere enim athletas, & multarum palmarum pugiles, ad vires refouendas, puluere luctatorio inspergi, quò fortius dimicent, ferè peruulgatum est, quem ex Nilo præcipuum fuisse volunt. Pari exemplo, quum parum commodi affert victoria, & haud magno discrimine à victore victus abest, Cadmea victoria dicitur. Apud Græcos verò ἀδάκρυς πόλεμος, hoc est, bellum sine lacrymis: Latinis autem, laureola in mustaceis. Bullam quoque dicebant, si quid haud multò post desiturum cernebant. Est enim in aquis spuma tumens, quæ ex crebra agitatione nascitur, punctoque temporis dissoluitur. Quare sermo Diogenis in eos

Aqua hæret. *Prora & puppis.* *In vtranque aurem dormire.* *Saltant senes.* *Clitellas boui.* *Sutor supra crepidas.*

in eos, qui ob coronas olympicas lasciuirent gaudio percrebuit, vt bullas accepisse diceret. Et calcaria sponte currenti addita, si quem sua sponte ad audendum agendumque hortamur. Oleum verò in ore gestare dixerunt, cui loqui inhibitum est, cuique verbum facere non licet. Contra vbi quis lingua immodicus, infinitæ licentiæ & audaciæ est, qui moderari linguam nesciat, Byzena temeritas dicebatur. Fuit enim Byzenus Neptuni filius, procax nimium & insolens. Et qui ingenio timido & diffidenti scrupulum facit, vbi faciendus minimè foret, nodum in scirpo quærere, dicebant. Si quem verò probum virum designabant, qui nihil contra honestum moliretur, tutoque eius fidei crederentur omnia dignum esse cum quo in tenebris micent, afferebant. Qui verò ingenio perspicaci, nulli occasioni fraudis pater, γέρων πίθηκος οὐχ ἁλίσκεται, hoc est, Senex simia non capitur, prouerbium fecit. Contra, si quis improbus ad nocendum paratus venit, fœnum habere in cornu, dictus est. Erat enim prisci moris, Bobus qui cornu peterent, fœni manipulos apponere, quò ad præcauendum homines paratiores forent. Quare verbum Sicinii scurræ fuit in Crassum, ideò conuiciis parcere, quòd fœnum habere in cornu videret. Dici quoque ius ad assem, quum etiam minima librato examine moderata fuissent, voluere, & qui se victum fatebatur, herbam do, prouerbio iactabatur: quippe supplices, & qui pacem petunt, oleæ ramos, velamenta supplicium, aut gramen cum terra euulsum, victori offerebant, vel barbarico more sertis coronati occurrebant, quasi illos quibus porrigerent, ducerent meliores. Mittere autem noctuas Athenas γλαῦκας εἰς Ἀθήνας, vetus adagium fuit, quum ea quæ illi supersunt, alicui damus. Quum enim Athenis noctuæ affatim exuberent, qui illuc noctuas mitteret, nimirum ad ea loca merces ferret, vbi ille redundarent. Et cum quis nescite simulat quæ percallet, Cretes nescire pelagus, vulgò dicitur: ex illo traditum, quòd nemo Cretensis nauiculariam & pelagi commercia nescire. Quinetiam ex locis plura fluxere prouerbia. Nam si qui opibus claros & præpotentes flocci faciunt, illis ne decimam quidem Syracusanorum esse: & quum loca & salubrem aërem celebrent, Crotone salubriora dicunt: scilicet quòd Syracusas ditissimas,

Calcaria currenti addere.
Oleum in ore gestare.
Byzena temeritas.
Nodū in scirpo quærere.
Dignus cum quo in tenebris micent.
Fœnū habere in cornu.
Dicere ius ad assem.
Herbam dare.
Noctuas Athenas.
Cretes nescire pelagus.
Ne decima quidem Syracusanorum pars.
Crotone salubrior.

tissimas, sicut Orchomenon in Bœotia, & Crotonem, composita aeris temperie saluberrimam ferunt. Etiam à personis plura adagia fluxerunt: nam & Zenone continentior, & Catone constantior, & Aristide iustior, crebrò vsurpatum est.

Zenone continentior. Catone constantior. Aristide iustior.

Eo pertinet, non esse hominis cuiusque Corinthum petere, quod præceps in luxuriam ciuitas, ibique illecebræ libidinum forent, quæ magno parabantur.

Non est cuiusque adire Corinthum

Tum si quem affectum, & negotiis inutilem ducebant, in quo nihil adiumenti, nihil consilii foret, eum de ponte deiici oportere monebant. Siquidem grandæuos ætate, ad suffragia, quæ comitiis dabantur, non admittebant.

De ponte deiicere.

Quum verò veyementer laboratur, fortunæque in extremo sunt, ita vt nulla daretur spes melior, rem ad triarios venisse, in prouerbium venit. Quum enim triarii in vltimo essent præsidio, vltra quos nihil opis sperabatur, quum abscissa omni spe, ad vltimum ventum esset, rem ad triarios venisse dicebant.

Ad triarios rem venisse

Si quid autem tardè cogitatum, aut salubre consilium sero expensum fuisset, sero Phryges sapere, sermo fuit, quòd à Græcis fluxisse autumant: nam quum decimo exacto anno post magnas clades Troiani Helenam, simul & iure belli quæsita, Græcis restituenda censerent, sero Phryges sapere, prouerbium deductum est.

Sero sapiunt Phryges.

Et qui in re quapiam parum sapere visus, damnum patitur qui sibi sapiens prodesse nequit, nequicquam sapere dicitur: ad quam sententiam accedit Euripidis versus, μισῶ σοφὸν ὅσ οὐχ αὐτῷ σοφὸς, hoc est, odi sapientem, qui sibi sapiens non est.

Ne quicquã sapere.

Et qui astu & dolis nimium valet, Corycæus nuncupatur, ex eo deductum, quod ex Coryco latrones prædæ assueti, audacis ingenii & summæ solertiæ forent.

Corycæus.

In eos quoque qui præfertur lætitiam, quum intus angantur curis, quique blanditiis velant odium, risus Sardonius dicitur: quòd in Sardinia apiastro similis herba nascuntur, cuius esus deducto ore, velut ridentes, homines mortem oppetere cogit.

Risus Sardonius.

Siquis verò obrutus malis, cum fortuna fluctuatur, vt nihil sibi prosperè cedat, illum equum habere Seianum aut aurum Tholosanum asseuerãt: quod scilicet ita excidio & continuis cladibus premitur, vt qui aurum Tholosanum haberet, aut Seiani equum. Sicut de segmentis Helenæ, & Eriphyles aut Hermionæ monili, autores tradunt, quorũ participes, ærumnarum continua

Equus Seianus. Aurum Tholosanũ.

tinua mole oppressi, in extremum venere discrimen: sicut de Agare, Iocastra: Semele, Argia & Eryphyle apparet. Quod & Græcis quoque vice prouerbii fuit, κακ' ἐφ' αὑτὸν ἕλκων ὡς ὁ καικίας νέφος, mala ad se trahens, vt Cæcias, nubes Id etiam apud Eleos in prouerbium cessit. vt in eum, qui continuis premitur malis, grauiora Sambico pati, dicerent. Quum vero quispiam iniqua contentione victus, vlterius damno premitur. Opprobrium victis adagium erat, quod à Brenno, qunm se Romani auro redimerent, sumptam memorant. Tritum quoque prouerbium fuit, Iucundi acti labores, quum benè nauatam à nobis operam, suaui memoria repetimus. Et quum inter loquendũ medio affatu is superuenit, de quo sermo fit, lupum in fabula, qui minimè eosloqui sinat, esse dixerunt. Nam ferè constat, quem prior lupus viderit, proloqui nequisse. Cũque fraes animo agitata, à bono honestoque in prauũ transit, atque in authoris redit perniciem. Malum consilium consultori pessimum, in adagium venit. Ac mille modis euulgata prpuerbia fuere, quotidiano sermone vsurpata, quæ recensere superuacuæ disputationis foret. Quare ne exequar singula, quum non sit animus ea consectari, quæ ab aliis vberius explicata sunt & latius, de his hactenus dixisse satis habeam. Illud vtique antiqui moris erat, quod quum alicui precabantur benè, vt quicquid fuisset capitum, eueniret: ne quid diri aut infausti successum læderet, pollicem premere iubebant. Quotiesque in propinqua spe futuri boni, veniam à diis petimus, in sinum despuere solemus, velut ratas preces diis habituris. Cumque in sermone quotidiano quispiam malè audisset, aut verbo voceve offensus foret, dicto veniam poscere: in aduersis veenunciatis, meliora ominari atque inuidiam verbo abesse iubebant. In mentione defunctorum, illorum memorium non solicitari: in sordibus & obscœnis dictis, honorem auribus seruare & præfari honestatem, veteres consuesse, memoriæ & literis proditum est.

Vt Cacias nubes.
Grauiora Sambico.
Opprobrium victu.
Iucundi acti labores.
Lupus in fabula.
Malum cõsilium consultori pessimum.
Pollicem promere.
In sinum despuere.
Vbi quis male audisset aut verbo offensus fuisset.

Qui primus legem theatralem Romæ tulerit, & quot leges plebem ab optimatibus postea distinxerint.

CAPVT XVI.

Tarquinii Prisci in edendis spectaculis studiũ. Circus maximus.

INTER eos qui à prima origine spectacula Romæ ediderunt, Tarquinius Priscus opulentius instructiusque, quam aliquis regum, ludos fecisse dicitur. Is enim in ludorum epparatu, cultu ac magnificentia omnes antecessit. Ab ipso enim Circus maximus spectaculis designatus locus fuit, qui postea ædificiorum magnitudine & aulico apparatu, præcipuus semper exhibendis ludis, est habitus, in quo munera ingenii apparatu mox exhibita fuere, diuisis locis plebi per singulas curias. Cumque intercedentibus annis patribus equitibusque, ac plebi Romanæ confusa loca fuissent, vbi spectarent, Corn. Scipione & T. Sempronio consulibus, ludis Romanis per ædiles curules discreta loca senatoria à populo fuere: vtq. suus cuiq; honos seruaretur, lege cautum fuit, vt optimatib. subsellia proxima darentur. Quo tempore præcipua loca in orchestra senatoribus data sunt, vbi in scena saltabatur, & chorus inducebatur: prodium imperatori & consulibus, proscenia & pulpita optimatibus nonnunquam principi. Siquidem Nero è proscenio sæpè spectauit, aliquando è puluinari, quod in prima fronte theatri, spectaculorum locus erat. Fertur tamen Augustus Cæsar, legatos sociarum fœderatarumq; gentium in orchestra considere vetuisse, quum quosdam libertini generis illic spectare deprrehendisset. Post aliquot verò ætates, vt imperator vnà cum sacerdotibus, in sella imperatoria ludis præsideret, consuetudo inualuit. Quæ quidem scena in fronte theatri, ab vno cornu ad alterum, porrigebatur versatilis, plerunque ductilis, multis columnis & epistyliis fulta: quæ primò parietem non habuit, sed frondibus obumbrabatur: postea tabulis pictis in parietis morem componi cœpta, quæ spectaculorum sedes præcipuæ inde habitæ. Ea enim triplicis generis erat: namque tragica columnis & deorum signis exornabatur, quibus & talibus pictis, partim ab amicis, partim è Græcia commodatis, vtebatur: comica ædificiorum figuram præfert: satyrica verò, montibus inumbratur & syluis. In ea enim histrionum sedes erant, qui ad edendas in scena operas locabantur. In orchestra autem chori. reliqua verò loca pupularia fuere, in quibus omnis sexus & ætas, atque infimus ordo sine discrimine spectabat: qui verò à sedibus exclusi fuerant, excuneati

Loca in spectaculis prius confusa, discreta.
Senatorum locus
Imperatoris
Optimatũ.
Qui ludis præsidebant.
Scena ludorum.
Tragica scena.
Comica.
Satyrica.
Histrionum locus.

dicti

dicti. Græci verò præter hæc buleuticum construxere in theatro, vbi seniores: sicut ephebicum, vbi iuuenes spectarent. Ante hanc verò legem, per annos quingentos sexaginta à condita vrbe, populus vna cum patribus promiscua iniquitate spectauit. Postea verò P. Aphricanus superior, quum consul esset cum T. Longo, ludis Romanis plurima senatorum subsellia, à populari consessu separari iussit. Et quum eo discrimine aliorum studium, aliorum indignatio esset, præbuisse eius rei nouitas, nō mediocrem plebi sermonem dicitur, adeò vt ipsum Aphricanū, quod eius rei autor fuisset pœnituisse ferant: gratiáq; ingentem apud ordinem senatorium ædiles perpererunt, qui sanxerunt, vt gradus dignitatisq; cuiusq; & fortunæ discrimen foret. Mansitq; aliquandiu lex seruata, vsuq; didicere, multò præstabilius esse, seruato gradu cuiusque, quam in colluuione omnium spectaculis interesse. Proditum tamen memoriæ est, tempore quo promiscuus spectaculorum vsus erat, nunquam plebeium præ modestia & verecundia, ante virum senatorium aut consularem, spectare sustinuisse. Cumque post aliquot tempora, plebs cum patrib. confusis ordinibus nihilominus spectaret, Sex. Ælius Pætus & L. Cornelius Cethegus censores, ne turba patribus misceretur, quum tantum hominum confflueret in theatrum, alio edicto statuere: quod non sine indignatione plebis factum memorant, quæ se despectui haberi, & contemptam esse arbitrata est, tametsi Ælium Pætum in censura collegam prioris Scipionis fuisse nonnulli tradant. Rursus quū haud longo post interuallo constitutione abrogata, senatus & populus solutissimo more spectarent, Attilius Serranus & L. Scribonius Libo ædiles curules, scenicis ludis & Romanis, vt diuisa loca plebiorum à Patribus essent, populusque discretus à senatoribus spectaret. quarta promulgata lege statuere. Spectauereque aliquandiu donec lege Julia theatrali & Roscia, vt in quatuordecim ordinibus & subselliis proximioribus senatores atque equites spectarent semota plebe, optimatibus data facultas fuit. Quorum numerum à diuo Iulio adeò excretum fuisse cōstat, vt quatuordecim ordines, & proxima subsellia, solis senatoribus non sufficerent: adeò vt Laberius Mimus inter equites sedere iussus, præ angustia recipi vix potuerit

Chori.
Populi.
Excuneati.
Græci.
Seniorum.
Iuuenum.
Senatorum subsellia à popularibus seiuncta.
Ædilium sanctio de dignitatis cuiusque & gradus discrimine.

Ælii Pæti & L. Cornelii edictum.

Attilii Serrani & L. Scribonii lex.
Senatoribus & equitibus 14. subsellia in spectaculis.

fuerit. Quod & Syllæ temporibus iterum confusum fuisse crediderim. Nam gladiatorum munus dedit, viris æque & mulieribus, locis promiscuis & indistinctis, in magna licentia spectandi, & sine vllo discrimine honorum. Cautum deinde lege Othonis fuit, quam tribunus tulit, vt magis fortunarum & pecuniæ, quam generis aut honorum ratio haberetur: & non modò patriciis, aut equestris ordinis, & senatoriis viris, sed summis honorib. functis, quibus quadringentorum sestertium ipsi, patri, auoque census non fuisset, spectandi in quatuordecim subselliis, ius non esset, eaque loca honoris causa diuitib. solum constituta fuere. Quippe tenues & sordidæ inopiæ viros, quanuis claros illustresque, quibus quinquaginta sestertiorum non esset census, mixtim cum ditioribus in quatuordecim sedere, minimè decere arbitratus est. Tantaque diuitiarum ratio fuit, vt duo primi ordines tribunitiis & plebeiis ditioribus, exclusis patriciis vacarent: idq; non sine graui offensione nobilitatis. Quæ quidem subsellia ita compta habuere, vt crocum & vinum per singulos cuneos spargerent, illosque præcipuis odoribus diluerent, ac picturis exornarent, nonnunquam minio & chrysocolla arenam circi sternerent, ita vt Hadrianus balsama & crocum, per gradus theatri, strauisse feratur. Primusque Claudius Pulcher fuisse traditur, qui scenam variis picturis signisque & tabulis ornauit: Trebonius auro, alii argento, plerique ebore, Q. Catulus velis carbasinis thatrum texit, Lentulus Spinther byssino velo. Nero Cęsar auri ramenta pro arena strauit, vela stellata coloris cœli posuit, totumque Pompeii theatrum in vnum diem auro operuit. C. verò Antonius & Muræna scenam fecere argenteam. Caius etiam princeps pegma ex argento duxit. Nonnunquam qui ludos dabant, ne populo Sol officeret, aulæa suspendebant, plerunque supparo vsi sunt, quod posterior ætas pro aulæis accepit, quæ non modò in theatro, sed in cubiculis ferè singulis habuere, vt si quid pulueris caderet, exciperetur. Proditumque memoriæ est, Cn. Pompeium, ne populo æstus officeret, etiam aquæ decursum per subsellia duxisse: mox Diuum Cæsarem in ædilitate omni scenæ apparatu argenteo vsum esse, qui etiam in munere gladiatorio, forum Romanum & viam Sacram

Othonis lex.

Subselliorũ ornatus.

Sacram, in cliuum vsque Capitolinum, linteis contexit. Apud Lacedæmonios verò in omni commissione ludorum, regum erant loca præcipua, quibus ut inter spectandum cuique liceret inniti, priuilegium datum est. Athenis si peregrinus publicis ludis in theatro saltaret, mille drachmarum pœna mulctabatur. Qua etiam Othonis lege decoctoribus, qui fortunæ naufragio, non suo vitio decoxissent, certus in theatro locus constitutus erat, sicut viatoribus tribunitiis, vt eorum quoque vera & salubris ratio haberetur. His quoque qui artem ludicram exercuissent, ne in quatuordecim sederent, eadem lege cauebatur. Qui verò quæstum sui corporis fecissent, quique vtilitate & gula aut luxuria se autorassent, vel ære obligassent, à theatro arcebantur penitus. Quod Athenis quoque statutum ferunt, vt qui multis flagitiis dedecoratus, aut nota turpitudinis nefariæ insignis foret, à suggestis & ludis arceretur: idque adeò procaciter seruatum est, vt præfecti subselliorum par cuneos dispositi, è subselliis, in quibus immeriti sedebant, quibus equester non fuisset census, vi spectatores deiicerent. C. tamen Gracchum accepimus, cùm animaduertisset contra instituta maiorũ, passim patriciis & plebeiis loca spectaculorum, mercede locari nullo delectu, accitis operariis & fabris illa fuisse demolitum. Solitosq; Romanos principes, ob multa in Remp. merita, Massiliensibus, exterarumque gentium legatis ab vltimis oris, locum inter senatores spectandi, pro insigni munere largiri. In quo proditur memoriæ de Germanis lepide factum, qui cùm alios de Romanis benemeritos in senatorum subselliis spectassent, ne inferiores efficio viderentur, ipsos non admissos, sua sponte subsellia adiisse, & vnà consedisse. Contra verò L. Flaminium, Q. Fratrem, cum senatu motus in commissione ludorum humilis & despectus extrema in parte sederet, populus vniuersus ob fratris egregia facinora reuocauit, & inter consularia subsellia dimisit. Iidem tamen Massilienses tam seueræ disciplinæ fuere, vt nullum aditum iuuentuti in scenam vel theatrum darent, quod essent morum corruptela, ne per obscœnos motus iuuenes impudicitia lasciuirent. Augustus verò Cæsar milites atque equites ita discreuit à populo, vt eis qui bellis ciuilibus attrito patrimonio, equestrem censum non haberent,

Peregrino Athenis saltare in theatro non licebat.

A theatris eiecti.

Rom. exteris locum in spectaculis dabant.

Massilienses iuuenes in scenam vel theatrũ non admisere.

Augusti statuta in spectaculis.

si tamen ipsis aut parentibus antea fuissent, in quatuordecim spectare permitteret, edicto legis non obstante: qui etiam cuneum suum prætextatis & pædagogis assignauit: fœminas quoque quæ promiscuæ antea assederant, nisi ex superiore loco spectare iussit, adeò vt summa theatri deinceps solis matronis paterent: licet ab athletarum spectaculis noua constitutione, omnem muliebrem sexum postea abdicaret. Virginibus verò Vestalibus contra prætoris tribunal locum dedit. Vtque senatoribus, quoties quid spectandum publicè ederetur, primus subselliorum ordo vacaret, cauit edicto. Mox Tiberius spectantium immodestiam exilio mulctauit: & quum confusis nihilominus ordinibus, & sine discrimine personarum spectarent, Claudius Cæsar senatoribus loca restituit. Nero verò equitum subsellia sedibus plebeiorum, & inconditæ turbæ præposuit, ne equester ordo à plebe vulgari & sordidis hominibus indistinctus foret. Quod & Domitianus sequutis temporibus renouata lege theatrali, penè obliterata, iterum fecisse dicitur. Alexander autem Macedo militibus, qui secum militiam meruissent, post emerita stipendia, priores sedes in theatro, vtque coronati spectarent, pro munere largitus fuit. Eratque constitutum Cæsarum temporibus, vt statio cohortis ludis assideret, vt theatralem licentiam cohiberent: & si quid turbarum aut maioris tumultus ingrueret, præsto forent. Quam Nero Cæsar dimouit, quo maior species libertatis foret, & plebs modestiæ experimentum sua sponte daret. Illud sine controuersia conuenit, adeò post temporum curricula degenerasse Romanos, & census æstimatione ferri solitos, vt non solum ad implendas equitis facultates, non minus millibus quadringentis opus esse ducerent, sed ad decurionatum nullos, nisi quibus centum millium nummûm census fuisset, promouendos curarent. Qui quidem decurionatus, & domi & foris magistratus præcipuus fuit. Namque erat decurio cubiculariorum, & municipalis: tum ille qui decem equitum turmis præfectus militabat, decurio dictus est. Fuitque Pomponii opinio, eos etiam, qui in senatum & concilium publicum adsciti fuerant, cùm coloniæ deducebantur, quasi principes coloniæ quæ pars decima colonorum erat, decurionum numero censeri.

Matronæ ab athletarum spectaculis reiectæ.

Vestales.

Nero.

Domitian⁹.

Alexander.

Cæsarum constitutum

Romani degenerarunt.

Decurio.

Quid apud Scæuolam Iureconsultum sit hierosiarchus, & quid sit calix diatretus.

CAPVT XVII.

HEsterno die inter duos Iurisperitos, vesanos an furiosos vero magis nomine censendos, nescio, clamosa disceptatio, & animosa contentio fuit, quid sibi vellet Scæuola de legatis annuis, qui censuit, quòd si testator ex reditu cœnaculi, & horrei, hierosiarcho & libertis, qui in templo illo erunt, decem annua reliquisset, non ipsis modò, sed & successoribus legatum videri. Quid esset Hierosiarchus, ab altero exquirebatur. Cumque nugator ille vultu & voce immodesta sacellum esse diceret, vel locum diuino cultui destinatum, & pleraque nugalia ex autoritate interpretis effunderet: alter qui non minus insipiens & delirus erat, quonam modo successor sacello dari posset, edoceri postulabat, cùm Iureconsultus hominem signare videatur, non locum. Ille autem cùm insolentius & audacius eôdem se volueret, & iam non disceptatione, sed petulantissimis verbis vociferarentur, tanto tumultu, vt vix manibus temperarent, tandem cum multum fuissent inuicem debacchati, sedato clamore, & contentione deposita, me qui ad hos tumultus fortè incideram, velut communem arbitrum appellarunt. Dixi ego falsa illos duci opinione, qui hierosiarchum, locum dicerent, aut sacellum: sed eum dici conuenire, qui præpositus rebus sacris fuisset, quasi princeps sacrorum, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, quod est sacrum, καὶ ἀρχοῦ, quod princeps, quasi sacrarum rerum & sacerdotii caput, quod pontificis maximi proprium esse conuenit: ἱερεὺς enim sacerdos vocatur, cuius diuinarum rerum cura & procuratio est. Eum Græci Archiera dicunt, quod idem planè significat. Quippe qui sacris præsunt cæremoniis, prædictionibusque deorum, multiplici nomine censentur: nanque hierophantas aliquos, alios hierodidascalos, nonnullos hieronomos, plerosque hierophylaces, aut nomophylaces, qui frequentes erant, appellarunt, aut stephephoros, qui flaminum, vel oronopolos, qui augurum loco fuere. Etiam quæsiuere ex me, quis esset calix diatretus, vt explicarem, de quo Vlpianum legem Aquiliam interpretatum, mentionem facere aiebant: dixi

l. annua §. Attilia.

Hierosiarchus.

l. si seruus seruum. §. si calicem diatretum.

Calix diatretus.

dixi ego quantum comminisci potui, diatretum calicem dici (vt Suidas interpretatur) vas torno politum & detornatum, cuius generis frequentia apud veteres fuere: tametsi diarectum nonnulli dici putant, quod (autore Festo) per antiphrasim, malum diem significat. Qui sensus haud dubiè absonus foret atque impertinens. Censuit verò Vlpianus, quod si calicem diatretum, hoc est, torno expolitum, artifici reficiendum, aut aptandum dederim, si imperitia effractus foret, damni iniuria teneri, qui suscepit: si verò quod rimas habebat vitiosas fuerit excusatus, artificem nō teneri Aquilia, nisi periculo suo se facturum conuenisset: tunc enim ex locato agi oportere, Aquilia agi non posse.

Diatretum.

In quo discretus ordo plebeius à patricio fuerit, & in quo patricius à senatorio, quodve discrimen in vestibus apud diuersas gentes.

CAPVT XVIII.

Rom. in duos ordines diuisi.

ROmulum vrbis autorem in duos ordines populum diuisisse, plebeium scilicet & senatorium, illorumq; progeniem patricios seu optimates, exemplo Atheniensium, quos Eupatridas vocant: humiliores vero & inopem vulgum, plebeios nuncupasse: hisque ingenuas artes reliquisse, videlicet patriciis militiam & magistratus gerere, sacra facere, ius dicere, publica & vrbana negocia administrare; plebeiis autem militiam, & agrorum curam, pecorisque depascendi, reliquasque ingenuas artes demandasse, satis constat: mercaturam, sordidas pudendasque artes, vt propinariam, & quæ manuales sunt, ad vsum mortalitatis, aduenis, & his qui recens aduenerant, delegasse: Romanos verò seruile ministerium & laboriosa negocia exercere noluisse, quibus omnem quæstum sordidum interdixit: nam quæstus omnis patribus indecorus visus. Quod Theseum in Athenarum institutione, & Hippodamum Milesium in constituendo optimo Reipublicæ statu, aliósque vrbium conditores fecisse, vt secreti ciuium ordines, & ingenua officia à seruilibus distincta forent, plerique literis adnotarunt. Hi enim Rempub. in triplicis status, qualitatisve homines deuisere. Ion verò Athenas in quatuor distin-

Patriciorū artes.
Plebeiorum.
Aduenarū.

Quæstus Romanis contemptus.
Hippodamus.

distinxit ordines: cum ex ciuibus quosdam agricolas, alios opifices designauit, nonnullos sacris, reliquos vrbi præfecit. Thespienses autem in duo diuisi sunt genera, opifices, & nobilitatem: qui adeo sordidas artes, & omnem quæstum auersati fuere, vt ministerium aliquod didicisse, vel aruo studuisse polluere nobilitatem crederent: itaque illorum paupertas maxime insignis fuit. Denique Ægyptii, Græci, Scythæ, Persæ & Lydi omnes qui artificio incumberent, pro ignobilibus ducebant: qui vero militiæ, generosos. Scythis quoque & Thracibus, qui in ocio degunt, honestissimi habentur, qui prudentia & authoritate anteibant cæteris. Arabes autem illorum politiam trifariam diuisere, ex quibus sacerdotes primi sunt, his addunt artifices: secundum agricolæ, tertium milites tenent locum. Quam institutionem ab Ægyptiis oriundam, multi in formandis vrbibus & moribus instituendis sectati fuere. Quibus vero rebus patricii à plebe secernebantur, pluribus exemplis perspectum est: siquidem patricii, & qui nobilitate præstant, quique honeste geniti & liberaliter educati erant, bullam in pectore, lunulas in pedibus habebant: erant enim fibulæ eburneæ corniculantes, instar lunæ. Quod à Numa institutum ferunt, vt senatores, eorumque posteri nigris calceis lunas annecterent. Ab Arcadibus deductum, vt se proselenos designarent, velut amplissimum testimonium nobilitatis ferrent: quippe in calceis senatorum lunam adscripsisse, centenum numerum designauit, quo tunc senatores continebantur. Ea enim bulla, aurea fuisse traditur, figuram cordis habens, qua etiam obsignasse dicuntur veteres: cum plebeii & libertini scorteo loro munirentur: quam quidem pueri ingenui, & illorum qui equo meruissent, filii, ad pubertatem vsque vna cùm prætexta induebant: illamque exacta pueritia, solenni festo Laribus suspendebant: sicut Romanæ puellæ, puellare rudimentum, puppas Veneri Argiuæ: & maturæ viro, compositum capillum Palladi: Troezenæ vero puellæ Hippolyto crinem consecrabant. In Sicyonia quoque ὑγιείας, hoc est, Sanitatis simulacrum fuit, cui virgines crines resecare, & capillos dicare solebant. Athenienses quum ex ephebis excessissent, primitias crinium Delphos deferebant: & cum antiquiores comam circa

Athenienses. *Thespienses.* *Nobiles qui Scythæ.* *Arabes.* *Patriciorũ à plebeiis distinctio.* *Lunulæ.* *Arcades proseleni.* *Bulla Bullã Laribus suspendebant.* *Puellæ puppas Veneri, & crinem Palladi offerebant.* *Sanitatis simulachrũ.* *Atheniensium adolescentes.*

tempora, aut posteriorem crinem Apollini & fluminibus tōderent, æuo succedente Theseus anteriorem capillum Delphis dedicauit, vnde Theseis tonsura prodita est: cuius exemplo iuuenes, cum primum ex ephebis excessissent, anteriorem comam Phœbo & Æsculapio aut Libero obtulere primitias: posteà Romani adolescentes magnæ indolis, primæ lanuginis barbam diis consecrare vsurparunt. Et cum primo Romani ciues, sine tunicis, sola toga amicti forent, postea substrictas breuesque tunicas citra humerum desinentes habuere. Talares vero & manicatas (quas Græci chirodotas vocant) aut discinctas induere, pro flagitio fuit, quod erat barbaris proprium, talares ferre & manicatas tunicas, Ideo Æmylianus Pauli filius, P. Sulpitio Gallo, quod tunicis manus totas operientibus vteretur: & Cicero Verri, quod cum talari tunica & pallio purpureo incederet, vt probrum obiectauit. Quæ quidem tunica toga tegebatur sæpius prætexta. Cato vero senior cum tunica sine manicis per hyemem incessit, & iunior, nudis pedibus, veste fusca & sine tunica, sola toga accinctus, ius in foro dixit. Idque ex vetere instituto vsurparunt, quod Romuli statuæ & Camilli in Capitolio & rostris togatæ sine tunicis erant. Aurelianus tamen Cæsar manicatas & albas tunicas ex prouinciis diuersis, congiarium populo dedisse fertur. Fuitque is corporis habitus, non munditiis cultus, sed virilis, in quo personæ decor, & multa maiestas inerat. Intra tunicam vero interula, quam subuculā dixere, carni proxima æque à viris & mulieribus nullo discrimine sumebatur. Nam postquam binas tunicas Romani habere cœperunt, Varro ait, interiorem instituisse vocare subuculam, & indusium. Prætextam vero supra tunicam quisque honoratus & nobilis habebat, quam quidem pueri patricii aliquando purpuream induebant. Inde enim Prima commendatio ineuntis ætatis, & specimen virtutis haberi cœptum. Libertinis autem & peregrinis, cum quibus nulla esset necessitudo, aut coniunctio sanguinis, prætexta vti olim nō licebat: post aliquot uero tempora, vt libertinorum filii illa vterentur, vsus obtinuit. Quam quidem purpuram magno honori patriciis fuisse accepimus. Erat enim pro maiestate in pueritia, maximeque patricium ordinem à plebe diuidebat: namq; patriciis Tyriç muricis purpura dabatur,

Barba prima diis oblata.

Vestis Barbarorum.

Romuli & Camilli statua tunicata.

Interula.
Subucula.
Indusia.

Prætexta.

Purpura.

batur, cum equester ordo & plebeius purpuram non induerent, cuius vsum antiquissimum Plinius notauit. Sequutis inde temporibus, ad tantum fastigium devenit, vt Catoni Vticensi ludos in veste purpurea spectandi facultas à senatu, pro summo honoris gradu, tributa. Tribuno enim plebis, vel plebeio homini purpuram induere, nulli erat fas. Hi enim penulis breui villo, præcipue pluuio tempore, aut lacerna vtebantur: quippe vestis tribuni pleb. plebeiorumque penula plerunque fuit, sicut sagi, endromis, & cuculli. Erant enim frigoribus apti, quibus imperatores vti non decebat: tametsi legamus Caligulam depictas penulas sæpe induisse. Et plebeiam purpuram distinctam à patricia, in vsu fuisse: erat enim fusca & obsoleta, non murice & cocco, sed herbarum succis infecta. Eadem vero penula senatores plerunque vsos foris inuenimus: intra vrbem vero non licuit, donec Alexander imperator dum ætati consultum voluit, vt senatores ingrauescenti ætate intra vrbem penulis vterentur, legem promulgasse dicitur, quas supra tunicam induebant, quo essent villi grossioris: sicut endromis longiori villo, pinguis & crassa, in frigoribus à diuitibus vsurpata. Quam quidem prætextam ad virilem ætatem pueros deferre licuit: post pubertatem vero, in septimo & decimo ætatis año, dimissa prętexta, togã induebant, aliquando puram niuei candoris, quæ virilis dicta est. Eam tamen in quarto & vigesimo à multis sumptam comperimus, sæpius in decimoquinto, & sexto ac decimo. Quippe Augustus Octauius annorum sedecim, & Caius Cæsar in vndeuigesimo, Nero autem vix pubescens, togam virilem sumpsit ante tempus, quo maturus imperio videretur. Diuus quoque Antoninus philosophus, & ex Cæsaribus complures, in quintodecimo virilem desumpsere togam, tunc cum præceps & lubrica iuuenum ætas videbatur. Quam supra prætextam nonnunquam patricii sumebant, cum plebeii sine prætexta, simplici toga amicirentur: quippe toga erat plebeiorum, & infimi ordinis, prætexta honestorum & nobilium. Quod etiam circa mulieres seruabatur: nam toga priscis seculis in vsu promiscuo, tam virorum quam mulierum, nocturnumque ac diurnum indumentum fuit, sicut palliolum & penula: postea vero illam distinxere, quam festa solenniq; die, amplissimo cultu

Tribunorũ & plebeiorum vestes.

Purpura plebeia.

Endromis.

Toga qua ætate sumebatur.

Toga vestis promiscua ad vtrumq; sexum.

cultu & apparatu magnifico, probi adolescentes sumere solebant, præcipue Bacchanalibus festis mense Martio, quibus diebus sumere virilem togam in religione fuit, qua signabatur liberioris vitæ pueris facultatem dari. Potentiores, & insignes nobilitate & honoribus, etiam purpuream cum frequenti comitatu, apud delubra deorum, induebant, indeq; in forum excepti, solenni officio deducebantur. Tenuiores etiam arctam induxere togam: nam pro opibus, veteres magnas & paruas habuerunt. Claudius tamen Cęsar toga virili, die, sine apparatu aut solenni officio, in Capitolium deduci voluit. Supra tunicam vero vela pro togis induisse, animi fuit imbellis & eneruati. Ea quidem toga cui purpura prætexebatur, illis tantum dari assuerat, quorum patres magistratus curules & insignes gesserant honores. Nanque hic primus iuuentæ & bonæ indolis habitus est honos, omenque futuræ virtutis & magni nominis æstimabatur. Germani vero in primis experimentis framea & scuto adolescentes exornabant: illinc enim commendationem ineuntis adolescentiæ auspicabantur. Cretensibus militaris stola: Chilis patera: Bithynis & Ponticis, socci & pallium: Argiuis pueris deferre clypeum, insigne munus, & primum decus adolescentiæ cęlebatur. Eam vero togam extremam induebant Romani, sæpius rasam, nonnunquam pexam & villosam: nanque erat Romana grauitate digna, quam propriam habuere, sicut Græci pallium. Ideo qui Romani ciues esse desierant, aut ciuitatis iura amiserant, quique relegati, quibusque aqua & igni interdictum foret, togam induere non poterant. Hi enim toga dimissa, pallium sumebant, quod Græcum fuisse satis constat. Togam vero rasam Phrygianam, primum Augusti temporibus vsurpatam, Plinius asseuerat: supra quam multi lacernas induxere sæpe, ludis festis in theatro, quæ amphitheatrales dictæ & militares erant: aliæ coccineæ: Bœoticæ vero albæ. Quam togam plerique laxiorem, breuiorem nonnulli vsurparunt. Legimus Catonem seniorem præcurta toga & candida vsum & nunquam centum drachmis maiore sumptu: Cæsarem laticlauo fimbriato, laxiore cinctura: Augustum quaternis tunicis, togisque nec restrictis, nec fusis, cum thorace laneo, femoralibusque & tibialibus

Bacchanalibus toga virilis sumebatur.
Toga arcta.
Vela pro togis.
Toga cum purpura.
Germani.
Cretenses.
Bithyni.
Pontici.
Argiui.
Pallium.
Toga rasa.
Lacerna.
Toga amphitheatrales.
Coccinea.
Bœotica.

alibus incessisse: Mecœnatem molliori veste discinctum, quare Malacinus dictus: Marcum Antoninum, tunica ad coxam cincta, & villosa chlamyde: & Sex. Pompeium Magni filium, post naualem victoriam, cæruleam semper desumpsisse: Hortensium, cultiore habitu, & elaborato: Neronemque nullam vestem bis induisse, sæpiusque in ornatu tragico cum cothurnis prodiisse: & Caligulam cum deorum insignijs, aurea barba & fulmine, aut cum fuscina & caduceo, plerunque Veneris habitu, aut gemmatum, manuleatum & cycladatum, semperque triumphalia ornamenta gestasse: Vespasianumque, veste & habitu neglecto, & vix à gregario milite differente: sicut de Alexandro Macedone proditum est, cultu habituque paulùm à priuato abhorrente fuisse: & Hierone Syracusano, qui regi vix decoro habitu incessit. Sic diuus Seuerus vili amiculo & exigua veste adopertus, & à plebe vulgari nihil excellens. Et Tacitus simili cultu cum æqualibus. Nam in toga qua priuatus vtebatur, in imperio sæpe visus fuit. Contra, Heliogabalus nimis sumptuosa & magni census: is enim primus holosericam vestem induit, Galenus quoque cum chlamyde purpurea gemmatis fibulis, sæpius tunica aurata prodiit. Fertur tamen Oct. Cæsar liberis senatorum, in quibus esset virtutis specimen, quò frequentius senatui assuescerent, sumpta virili toga, laticlauum protinus dedisse. Togam verò prætextam ædiles, quæstores, & qui magistratus & honores gerunt, veluti honoris ornamentum insigne, induere soliti sunt, quæ ex purpura fuisse traditur, nonnunquam bis tincta, quo acrius coloratur, dibapha dicta, quam Lentulus Spinther in ædilitate primus induisse fertur, cuius valor denariis mille in libras taxabatur. Sed quod discriminis inter patricios & plebeios purpura faciebat, vt distinctum vtrumque ordinem notaret, hoc nimirum inter patricios & senatores laticlauus, & tunica latiore purpura efficiebat. Is enim laticlauus & latiore tunica, insignia ordinis senatorii fuere, quæ ordinem senatorium à patricio discernebant, quibus amplissimus ordo notabatur: cùm reliquis patriciis, qui ad senatum admissi non erant, illis vti non liceret. Quanuis post aliquot ætates, etiam equestri ordini laticlauum distinctum à senatorio tributum

Mecœnas Malacinus appellatus.

Holoserica vestis.

Prætexta qui induebantur.

Dibapha.

Distinctio vestitus inter patricios & senatores.

Toga prætexta, consularis & prætoria. *Vestis papauerata.* *Palmata vestis.* *Vestes triumphales.* *Abolla.* *Trabea.* *Philosophorum vestis.* *Trabea triplicis generis.*

butum inueniamus, cuius vsus postea à Cæsaribus pro insigni decoro impetrari consueuit. In eo enim aureus clauus affigebatur, quem, quia frequens & promiscuus erat, Tacitus Cæsar interdixit, auroque clauatis vestib. vti prohibuit. Erat præterea toga prætexta, consularis & prætoria, quam hi qui consulatum præturamve gerebant, ferre solitauerunt: quam etiam in coloniis & municipiis, cuicũque magistratui deferre ius erat. Ipsa enim & laticlauus inter antiquissima censentur vrbis ornamenta: quippe à T. Hostilio, nonnulli à Balearibus inuentas primum autumant, quæ in omne æuum postea mansere: sicut vestem papaueratam antiquissimam habere originem volunt. Etiam tunica palmata, & palmata toga triumphalis, & toga picta, quas consules, & hi qui deuictis hostibus triumpharunt, veluti augustas, atque illustri & excelso honori debitas accipiunt, præcipui cultus ornatusque fuere: in quibus decus totius imperii, ingentisque virtutis specimen noscebatur. Etenim palmata vestis in pace, consulis: victoria verò parta, triumphantis indumentum erat: quę quidem purpureæ auro intextæ erant: & nisi triumphalibus viris, atque ex Capitolio & Palatio haud aliter dari solitæ, eò quod essent Iouis tunicæ perquam similes: tametsi scutulatam, Phrygiatam, surculatam quoque, vndulatam & clauatam, inter triumphales aliqui annotarint. Quam scutulatam Galli primùm intexuerunt, sicut Phrygiatam Phryges. Fertur tamen Gordianus tuuicam & togam pictam, primus ex Cæsaribus, dum priuatus ageret, propriam induisse: neque ex Capitolio (vt moris erat) publicam desumpsisse. Abolla autem externorum regum fertur, sicut Romanorum trabea: magni tamen splendoris, qua rarenter Romanos vsos inuenimus: nam soli reges aut consules trabeati incessere, tametsi militarem, nonnulli senatorium amictum abollam fuisse dicant. Quam plerique philosophi desumpsere, licet Græcos milites & philosophos palliatos, nonnunquam chlamydatos legamus. Primus enim Romulus trabea vsus fuit, quæ triplicis generis erat. Nanque vnum consecratum, sola purpura intexebatur: aliud regium ex purpura, immixto albo, quam reges Consulesve induebant: tertia auguralis fuit, quæ ex purpura fiebat & cocco: quo genere augures vti assuerant, dum auguria captant.

Sæpius

Sæpius tamen sub tegmine puniceo, alterno textu purpura distinguebatur. Neque sum ignarus Maurorum Numidarumq; reguum amictum, esse purpureum sagum. Quare Iuba rex sagulo vsus purpureo dicitur. Assyriorum tunica partim purpurea fuit, partim alba. Medis autem. Persis & Armenis regibus, ac Lydis, amictus purpureus quadrangulari figura, & Cidaris, quamuis Persici reges triplici anaxyride, & cultu duodecim millium talentorum quandoque vsi sint. Phœnicibus verò, Syris & Cilicibus regibus, chlamys cum crepidibus: Romanis quoque læna quæ χλαῖνα dicta, regales cultus ornatusque fuere. Taprobanæ Rex syrmate vestitur, Cyrus stola Medica, Nabathæorum Reges sola purpura, Cleomenes sæpius breui tunica amictus apparuit. Antigonus & Aristippus agresti & regi vix decoro habitu. Contra Demetrius non modò diademate, sed veste ex auro & purpura conspicuus erat. Sexticula verò non regia, sed imperatoria vestis fuisse traditur. Athenienses autem reges sæpè Creticum induebant: apud quos ex prouinciis vestes nomina sumpsere: nam præter Tarentinidam fuit Sardonica, Sicula, Therea, Phrygia & Casiaca militibus propria, ac Deutoriga diphthera, pastoritia & byssacena, ac aliæ multiplicis generis. Sed quod discriminis inter viros senatores & consules ac triumphales, purpura & palmata vestis faciebat, vt cæteris præstarent: idem discriminis cultus vestitusque in mulieribus fuit. Etenim matronæ & spectatæ pudicitiæ mulieres, nisi nigro capillo, & longè lateque fusa toga ad talos demissa, stolaque & flammeo, ac vittis & reticulo, quo capita velarent, vtebantur: cùm meretrices flauum capillum haberent, & togam subductiorem absque flammeo & vitta: quam togam virilem, quæ adulterii crimine damnatæ erant, dimissa stola, sumere cogebantur. Namq; meretrices prostabant cum toga & stolis pullis, quibus etiam ianthino & cocco vti inhibitum est. Fuitque aliquãdo mulierib. vetitum, ne versiculori veste vterentur, lege Oppia: quod etiam à Nerone factum memorant, qui mulieribus amethystini & Tyrii vsum interdixit. Quæ quidem stola plebeis, quamuis honestis, non dabatur: siquidem patriciæ & grandes natu matres, illam honoris causa deferebant. Erat enim ad imos pedes fluxa, quã institi contexta ambibat.

Sagum. *Assyrii.* *Medi.* *Persæ.* *Armeni.* *Lydi.* *Phœnices.* *Syri.* *Cilices.* *Romani.* *Tabrobani.* *Nabathæi.* *Sexticula.* *Vestes ex prouinciis nominatæ.* *Discrimen vestitus in mulieribus.* *Matronæ.* *Meretrices.*

Noua nupta ambibat. Rectam verò tunicam, & puram togam noua nupta induebat: quam etiam tyronibus, dum militiæ adscribuntur, tributam inuenimus. Cyclas quoque, palla & ricinus, cum crocoto, honestarum vestes fuere virginum & matronarum, licet citharœdis quandoque palla in vsu fuit, quæ syrma dicta est: erat enim tragœdorum. Cyclas verò rotunda, quam Alexander Romanus Imperator matronis regiis dedit, quæ plus sex vnciis auri non haberet cum reticulo: & pallium auro aspersum cum inauribus, & monili baccato. Crocoton quoque rotunda & fimbriata, sed tantùm locupletibus concessa. Vittasque & supparum, ac togam prætextam, solæ virgines deferebant, quæ nuptiis non dabantur. Erant enim insignia pudoris & verecundiæ, quibus mos erat, capillos aut humeris defluentes, aut reticulo collectos ferre: licet vittarum duo genera inueniamus, virginalem vnam, alteram nuptialem, qua nubentes velabantur. Strophium verò, pectoralem fasciam, vel capitis ornatum, nonnulli cingulum fuisse autumant, & soleas purpureas puellarum calceos. Sed tamen strophium, mitras & purpureas fasciolas, ancillarum fuisse amictus, multi testati sunt: idque à Cicerone Clodio obiectum, quòd in strophio, mitra & purpurea fasciola se ancillam mentitus, sacra Bonæ deæ polluisset. Fasciolas verò crurules, crurum pedumque velamenta, æquè viris ac mulieribus communes aliqui volunt, quæ sæpè purpureæ, nonnunquam conchyliatæ erant. Fasciæ verò pectorales dabantur pueris, quæ virides fuere. Sicyonia & socci, calcei mulieris delicatioris cultus & amatorii. Erant enim veteribus calcei specie varia: nam & gallicæ & soleæ & cothurni: tum mullei albi, hederacei, cerei & lintei, calceorum species sunt: qui cùm antea communes viris æque ac mulieribus forent, sequuti Cæsares inter quos Aurelianus, illos viris ademere, & fœminarum calceis addidere, quas etiam ferunt compedes habuisse ex argento, cùm ex auro vetarentur. Qui mullei, sicut veteribus monumentis extat, olim fuere calcei Albanorum regum, deinde patriciorum facti, demum patriciis adempti, & mulieribus traditi: sicuti crepidas antea senatores, mox equites, demum milites habuere proprias. Soleas autem calceamenta dixere, quibus plantarum calces in fine

Cyclas. *Palla.* *Ricinus.* *Crocoton.* *Syrma.* *Virgines.* *Vittarum duo genera.* *Strophium.* *Ancilla.* *Fasciolæ crurul.* *Pueri.* *Calcei muliebres.* *Calceorum species.* *Mullei.* *Crepida.* *Solea.*

in fine teguntur, habenis iuncta, cæteris propè nudis. Apud Achæos autem calcei fœminarum, fuere albi & tenues. Athenienfibus elaboratæ artis, iphicratides dicti: Græcis nymphides & arpides, multiplici figura: ficut Scythicæ, Laconicæ, Perficæ, Amyclaidæ & Alcibiadæ. Perfæ enim calceo vtuntur alto & duplo, vt magni appareant: Affyrii paruo, Ægyptii papyraceo, Babylonii foleis Thebanis fimillimo, Cretenfes militari, Nabathæi fandalio. Indi ex arborum corticibus nonnunquam, foleas pedibus addebant: Phocion verò nudo pede inceffit, & Cato Vticenfis mira patientia, ita vt vix cruda hyeme calcearetur: quod de Socrate & Ariftodemo legimus. Lycurgus quoque pueris Spartæ pro calceamento, pedum nuditatem dedit, quo facilius accliuia afcenderent, & decliuia peragrarent. Empedocles ferreo calceo incedebat. Hifpani è fparto, Ligures Cantabrico, Galli agreftes perone. Demetrius verò Antigoni, eo vanitatis proceffit, vs aureo calceo calcearet. Auguftus altiufculo vfus fuit, vt procerior videretur. Caligula focco muliebri. Diocletianus & Heliogabalus gemmato, Carinus gemmatis fibulis. Apud Ægyptios autem innuptas puellas calceis vti non licet, vt euagandi licentia cohiberetur, quum nudo pede extra fepta prodire nefas foret. Cupezia verò, non muliebres, fed tibicinum calcei erant. Palla verò picta cum amiculo purpureo. Apud Perfas, ftola Medica cum armillis & torque. Ægyptiis, facra Ifidis veftis, reginarum amictus ornatufque fuere, quibus infigniis, velut veriffimis notis, à vulgo fecernebantur. Quā quidem pallam pueris, puellifq, quandoq, traditam legimus. Apud Græcos verò, Arabes, Lydos, Phryges & Affyrios, longa ftola, mitris & mitellis matronas & viros ornari, traditum eft: virorum apud eofdem, frequens veftis, ftola quadrata fuit, Theffalis demiffa chlamys erat omni tempore ahcommodatior: calantica autem, Romanis capitis fuit ornatus, non veftis. Lycurgus iuuenibus vna tantùm vefte, eaque obfoleta, & nullo difcrimine à cæteris, vti toto anno permifit. Zeno quoque nullum difcrimen veftis effe inter ciues, fed eofdem amictus viros ac mulieres ferre præcipiebat. Solon plus tribus veftibus quenquam vti, lege prohibuit. Apud reliquas verò gentes

Iphicratides. Nymphides. Arpides. Nabathæi. Indi. Nudo pede qui incedebant. Hifpani. Ligures. Antigonus. Galli. Imperatorū. Puellæ innuptæ apud Ægyptios. Cupezia. Perfæ Reginarum amictus apud Ægyptios. Mitra. Mitella. Theffalis. Calentica. Vna tantùm vefte qui vtebantur.

gentes vestibus habitusque dissimiles fuere: nam Gallis nobilioribus tinctas gestare vestes, aut saga hirsura virgata: hyeme crassiora, ætate subtiliora, longis villis, & brachas longis femoralibus, auro pictas, intonsas, & varii coloris, quas anaxyrides Græci vocant: tum collo torques & monilia, frequens mos fuisse traditur. Quas quidem brachas, non apud Gallos modò, sed Medos & Scythas aliosque barbaros in vsu comperimus. Tum endromides & cuculli frigoribus apti, Gallorum propria commenta sunt. Apud Vectones & Cantabros, mulieres monilia ferrea collo circundare, & à fronte protensum vmbraculum, quod attrahunt, quum velint, & retrahant. Alias protentas comas in altum erigere, illasq; baculo obuoluere: nonnullas sinciput expilare, magni dedecoris putabatur. Gnidanorum vxoribus, qui iuxta Lotophagos sunt, multi æstimabatur, fimbrias pelliceas ferre plurimas quas munera adulterii sumebant, illaque præcipuæ dignationis erat, quæ pluribus fimbriis muniretur. Sicut Curetibus, qui Ætoliam incolunt, longas stolas puellares induere. Et Andrimachidarum vxoribus, vtroque crure æneam armillam innectere. Arabibus Nabathæisque, tunicas cum subligaculis ferre. Indorum fuit ornatus in veste candida, & carbasis miræ tenuitatis, auro purpuraque distinctis: Medorum, oculis pictis incedere, colorato capillo, coma protensa circa collum monili, & armillis circa manus, capite velato, veste pellucida & fluida. Contra verò Persarum: nam crassiore vtebantur, laxa & fluxa cinctura, nonnunquam stola Semiramidis. Quare Alexander Macedo vtrorumque inspecto habitu Persicam induit vestem, Medorum admistere recusauit. Sic Gratianus Cæsar, deuictis Germanis, Romanum neglexit cultum, amictu Alano atque equo pariter vsus. Assyriorum mos erat, duplici amiculo vestiri, altero lineo ad pedes demisso, altero laneo, quod superinduebant. Maurusiis crassam vestem, aut lacerā quā induebant, pro tempore variare vetabatur. Persæ amictum habent æstate purpureum, hyeme varium, Troglodytæ serpentum & piscium coria. Massagetæ ex arborum corticib. amictus intexebant. Scythicis fere similes. Mardorum genti proprium fuit crassiorem vestem & non vltra genua induere, proq; capitis ornatu, fundam fronti

Galli nobiliores. *Anaxyrides.* *Bracha.* *Endromis.* *Cuculli.* *Vectones.* *Monilia ferrea.* *Gnidani.* *Curetes.* *Andrimachides.* *Arabes.* *Nabathæi.* *Indi.* *Medi.* *Persæ.* *Assyrii.* *Maurusii.* *Persæ.* *Massagetæ.* *Mardi.*

fronti annectere. Indi quoque dissimiles habitus corporis mira specie variarunt. Namq; alii nudi agunt, nonnulli piscium, ferarum, aut auium pellib. amicti sunt, plerique lino, multi lana vestiuntur: alii in cultu corporis ita accurati, vt faciem colorib. pingant, candidam vestem induāt, aurum gestent, lapillis ornentur. Mauri leonum, pardorū & vrsorum tergoribus, alii serpentum & piscium coriis velantur. Scythiæ magna pars tergore vulpium & murium operti incedunt, sicut Geloni hostium cutibus. Britanni reliqua nudi, ventrem & ceruicem ferro cingunt. Hispani primum breue sagulum, mox stolas & togas Romano more accepere, quare stolati, dicti & togati. Gynesiarum incolæ iunceo ornantur amictu, Belgæ hirsuto sagulo, Germani sago cum fibula: aut si desit fibula, spina conserta: locupletes verò, stricta veste singulos artus exprimēte. Quin etiam apud veteres sapientiæ professores, diuersi cultus corporis ornatusque fuere. Namq; Diogenes corpore seminudo fuit, veste humili & sordida: qui quum Rhodios veste conspicuos cerneret, illos dixit nimium insolentes: rursus quum Lacedæmoniis in veste sordida & inhonesta occurisset, etiam hos insolontes nuncupauit. Pythagoras alba amictus veste, neque ex mortuo animali quippiam ferens, auream coronam gestabat, nonnunquam purpuratus. Crates manticam & sordidum palliolum, Aristippus Socraticus Milesiam chlamydem, al quando amictum viliórem induebat, cætera nudus. Aristoteles verò decorus habitu, & nitido vestitu fuit, tonsa coma, digitis redimitis auro. Hippias cultu visendus suis manibus elaborato, sicut Apollonius Tyaneus linteis, & Gorgias purpura conspicui erant. Heraclidea molliore veste: Zeno tenui pallio, Empedocles Agrigentinus præter purpuram, etiam calceamentis æreis incedebat. Demosthenes molli tunica & nimis accurata, Aristides trita lacerna. Socrates vilissima stola. Xenophon cum thorace & clypeo. Fuitque Homeri opinio, antiquissimos Græcorum, pelles leonum, pardorumque ouium & caprarum ac luporum à principe induisse. Postea impotentia muliebri eo vesaniæ processum fuit, vt maximos indutæ cultus, purpuraque & auro, ac gemmis redimitæ procederunt: armillas annulosque in digitis aureos, colloque monilia, & catenas cir-

Indi. *Mauri.* *Geloni.* *Britanni.* *Hispani.* *Gymnesia.* *Belgæ.* *Germani.* *Philosophorum vestes.* *Corona aurea Pythagora.* *Antiquorū vestitus ex animalium pellibus.* *Cultus Romanorum.*

Lectica mulierum. ea latera margaritis inserta, in auribus vero vniones & cylindros, ad ostentationem luxus, Romanæ mulieres ferrent: ipsasque auro fulgentes iuncto vehiculo & carpentis, festis profestisque dieb. per vrbem perque oppida vehi proditum sit. Quod non modò Romanis, sed & sociorum Latini nominis, vxoribus decoris causa, tributum ferunt: quibus quidem vehiculis, nisi castæ & spectatæ probitatis fuissent, alias vti non decebat: à quibus viri, vna sedentes, descendere minimè cogi poterant, quasi in tuto essent præsidio, priuilegio vxoris. *Viri vxoris nomine priuilegium.* Quare Domitianus Cæsar nouo statuit edicto, vt probrosis fœminis lecticæ vsus adimeretur. *Athenienses* Fuitque apud Athenienses seruatum, vt Atticæ fœminæ Doridam vestem, quam prius induebant, similimã Corinthiæ, ne fibulis necterentur, in lineam commutarent: *Syracusani* & à Syracusanis lege sancitum, ne viri aut mulieres maiori sumptu ornarentur, nî prius se constupratas, & omni nequitia impudicas docerent. *Ephesii.* Quod prope cũ Ephesiis compar fuit, qui cũ vitiis inquinatissimi essent, neminem frugi viuere passi sunt: *Hermodorus* Hermodorumque, quod vir probatissimus esset, vrbe exegere: qui Romæ postea leges decẽuirales interpretatus, statua in comitio à populo donatus fuit. Hoc quoque inter cætera notatum est, consules paludatos, nonnunquam trabeatos, paludatis lictoribus, ad bella ducere solitos. *Paludamentum.* Namque erat paludamentum, vestir Imperatorum, qua summi duces persæpe vtebantur, ornatus tamen militaris, quam chlamydem appellarunt. *Chlamis.* Milites que sagatos militiæ domique incedere consuesse. *Sgaa.* *Lacerna.* Saga enim, chlamys & lacerna, militum vestes fuere: adde etiam lænam, quã supremam induebant, *Lena.* licet subsequutis temporibus Antoninus Philosophus Augustus, milites sub se stipendiatis, togatos esse iusserit, nec vnquam sagatos incedere passus sit. *Seruorum ab ingenuis distinctio.* Mansitque diu Romæ constitutum, vt serui ingenuorum veste non vterentur, quippe qui nec colobia nec calceos habebant, quæ liberis dabantur. Crepidis quoque aut mulleis vti seruos aut plebeios, erat lege vetitum. *Nota fronti inusta seruis & captiuis.* Syracusani verò: vt discrimen ingenuæ & seruilis personæ notaretur, seruis equi characterem inussere, ut. Samii quoque captiuos Athenienses, noctuæ figura: Athenienses verò Samios bello captos, Sameæ nauis signo deformarunt. Nonnunquam seruis literas inusserunt, qui

qui literati dicti. Apud Lacedæmonios quoque ingenui alebant comam: namque omnes comati erant, cùm seruos crines habere non deceret. Idem in omni ferè Græcia, vbi seruis nutrire comam nefas erat: qui etiam ab ingenuis distinguebantur tunica: namque amphimaschalos liberis hæteromaschalos seruitiis dabatur. Apud Romanos verò ab vrbe condita ad annum CCCCLIIII. iuuenes pariter ac senes intonsos fuisse liquet. Sed postquam Publius Ticinius è Sicilia tonsores adduxit Romam, inde iuuenes rasitarent barbam, capillumque tonderent, ad annum quadragesimum institutum mansit: post eum verò non licebat. Primus enim, qui barbam quotidie rasitaret, Aphricanus traditur: deinde Augustus. quod seruis vilioribus erat inhibitum, qui intonsa barba & capilo hirto fuere. Fuitque animaduersum, ante Hadrianum Cæsarem imperatores barbam sæpè rasitauisse. Ipse enim ex Cæsaribus primus promissa barba incessit & capillo. Commodus Imperator, cùm nulli tonsori crederet sicut Alexander Phereus & Dionysius, sibi ipse candente carbone, iuglandium putaminibus, barbam adurebat, qui etiam fucato capillo cum ramentis aureis incessit. Quod de Lucio Vero & Galeno Imperatoribus traditum est: qui auri scobem crinibus aspersere. Arabes, Abantes & Mysii, ne in conflictu belli hostibus præda forent, anteriorem capillum rasitarunt: qui etiam puellarem capillum in rotundum tondebant tempora subradentes. Ferunt Curetas & Ætolos pariter quum à fronte essent capillati, & crinibus ab hostibus raperentur, frontem abrasisse, ab occipite cæsariem nutrisse. Quod de Alexandro Macedone proditum est, qui barbam militibus radi iussit, ne hostili prædæ ansam darent. Ferunt quoque Machlyes natiua consuetudine occiput crinitum gestare: sicut Auses anteriorem capitis partẽ. Contra Lycurgus Spartanos milites promisso capillo & comatos esse voluit, licet more Laconico barbam ad cutem rasitarẽt: illos propterea aut venustiores, aut visu terribiliores esse arbitratus: apud eos enim populares à cæsarie noscitabantur. Quod Mauris & Britannis in more fuit, vt cincinnis ornati essent, rutilis comis, & tam composito capillo, vt in incessu vix se contingi paterentur, omni corporis parte abrasa, præter caput & labrum. Lycii

Literati serui
Comam qui nutriebant.
Amphimascalos.
Hæteromachalos.
Radenda barba consuetudo. quando introducta.
Ramenta aurea in capillis.
Qui caput tondebant.
Comæ cura apud quos.

comam tanti fecerunt, vt ne crines tonderent. æra, pœnæ nomine, Mausolo regi Cariæ soluere, non dubitarent. Argi ui cùm antea criniti essent, victi à Lacedæmoniis, amissis Tyriis, deplorandæ calamitatis causa, capillos totonderunt, vouentes se non resumpturos, nisi Tyrias recepissent, sicut Sibari à Crotoniatis direpta, vniuersi Milesii capita ferunt, & ingentem luctũ ediderunt. Maxies verò dextram capitis partem comatam gerunt, sinistram radunt. Lusitani autem comas tondere nefas ducunt, itaque illas diffundunt, vt fœminæ. Idem & Galli comati, quib. plurimus capillus erat, æquè maribus & fœminis, inde nomine imposito. Indi capillum pectunt sæpius, quàm tondent, barba semper intonsa. Agathyrsi cæruleo fucantur capillo Arabes quoque intonsi fuere, barba solùm abrasa. Autores habeo. Scythas & Parthos, quò maiorem terrorem incuriant, quoque subita & improuisa formidine hostes magis afficiant, hirsutis crinibus fuisse. Idem apud Germanos Cattosque, quib. ruffus erat crinis, coactus in nodum: qui etiam duxere nefas barbam capillumque tondere, aut alio cultu esse, nisi hostis caput ex acie retulissent, Quamuis tradatur Parthorum esse, capillum effundere, Germanorum iungere, Scytharum spargere. Ægyptiis verò flaua coma despectui erat, & lege cautum, ne quis eam ferret, quòd ea Typhonus fuisse dicebatur, sicut Agrigentini cæruleum colorem interdixerunt, quod eo Phalaridis satellites vsi sunt. Apud Sueuos vsurpatum est, horrentem capillum ligare in summo, vt hostibus terrori sint, vel retro flectere. Dacæ cùm caput radant totum, in summo vertice circumcrescere sinunt. Contrà Riphæi: nam mulieres pariter & viri detonso sunt vertice, & capillo deraso, adeò vt glabri videantur: sicut Myconii omnes caluitio laborant, æquè vt in Cauno omnes lienosi. Non sic in Ægypto, vbi rarò caluitium fuit. Produnt autores Atheniensium vetustissimos, capillis colligendis cicadas aureas annectere, vt eo argumento autochthones, hoc est, primos & sine origine se probarent. Caius verò Cæsar comatos tanto despectui habuit, vt quoties occurerent, occipitio raso deturparet. Capillum verò aut barbam inficere coloribus, imbellis fuisse & eneruati, exempla sunt. In primis Philippi Macedonis, qui quum ex amicis Antipatri arbi-

Flaua coma apud Ægyptios contempta.

Riphæi.

Myconii.

Atheniensium cicada in comu-

Barbam aut capillum inficere imbelle.

tri arbitrum delegiſſet, quem aduertiſſet barbam & capillum inficere, protinus gradu deiecit, & iudicare vetuit, velut mendacem. Quod compar fuit cum eo qui Spartæ concionabatur, quem cum Archidamus rex fucato capillo vidiſſet, profari vetuit, & in medio affatu exigi iuſſit. Cui non inconuenit, quod de Gorgia Leontino proditum eſt, qui cùm in Olympiis de communi Græcorum concordia inſigniter peroraret, Melanthus cum ludibrio habuit, quòd de totius Græciæ concordia agitaret, qui ſe vxorem, & ancillam concordes habere neſciret: quæ ob zelotypiam irata, quotidie diſſidium peteret. In quo fuit experimentis cognitum, quod his qui è Sybari biberent, fucarentur capilli nigri: qui verò è Crati, flaui & fluxi, ſicut de Clitumno proditur in Meuania. Legimus tamen Hannibalem ducentem in Italiam, crinibus ſæpe mutatis, ſe à Gallorum perfidia vindicaſſe: & Pyrrhum coma coloribus fucata inceſſiſſe, Romanaſque matronas rutilare capillos conſueſſe. Manſitque Romæ obſeruatum in Saturnalibus, ſynthesibus vti, quibus diebus dimiſſa toga ſyntheſim ſumebant, quamuis Nero Cæſar citra dies Saturnalitios ſyntheſim induit diſcinctus & diſcalceatus. Diebus autem natalitiis, quibus natalem quiſque ſuum annum celebrabat, & calendis Ianuariis, nonnunquam ludis Romanis, albas lacernas prætextaſque indutos incedere, & ludos ſpectare: nam in veſte pulla ludis intereſſe Auguſtus inhibuit, neve quis pullatorum media cauea ſederet, edicto cauit. In ludis verò funebribus penulati ſpectatores erant. Penulas enim tunc populus ſumebat, cùm in cæteris togati conuenirent, niſi in gladiatorio munere, ad quod frequentes penulati conuenere, quod Commodus Imperator ſeruari iuſſit. Ferunt primos Lacedæmonios, ne populus in ludis algeret, penulas ſumpſiſſe. Antoninus verò Baſſianus nouo veſtis genere populum donauit, quare Caracallæ nomen tulit. Auguſti verò tempore, toga raſa & Phrygiana dari cæptæ. Illud etiam admonendum exiſtimo, quoties inſigni calamitate vel clade, aut aliis belli caſibus populus affectus eſſet, in magna conſternatione, iuſtitium indici, claudi ærarium & tabernas, ac iudicia tolli ſolere. Et quod per magnas calamitates fiebat in mœſtitia publica, Romanos dimiſſis togis, poſitiſque laticlauis &

Capillorum luxus.

Syntheſis.

Lacerna alba quando ſumebãtur.

In veſte pulla ludis intereſſe non licebat.

In calamitate publica luctus indicia.

aureis annulis, saga sumere, velut in luctu & summa solicitudine se esse denotarent. Si tamen consulares viri forent, licet ob calamitatem populus in sagis esse, ipsi tamen in togis erant, ne deformi tetroque habitu tantam dignitatem fœdarent. Sed nec saga, donec lætiore fortuna, aut illustri victoria, clades emendata foret, dimittebant. Qua victoria potiti, vel cùm fusis fugatisque hostibus, fœdissimum bellum finitum foret, exuto iustitio, in communis signum lætitiæ, populus vniuersus prætextas, reliqui verò magistratus, insignia & ornamenta sua, ac pristinum ornatum cultumque sumebant. Illud quoque discrimen ordinum personarumque est notatu dignum, quod apud Tapyras, Basteranos & Iberos, incultasque nationes circa Hyrcaniam seruari meminimus, vt viri atras vestes induant, crinesque longiores gerant: fœminæ verò albis tunicis, ac breuibus tonsisque comis incedere cogantur. Apud Parthos autem, Persasque equo vehi vel pedes ire, nobilitatem à vulgo distinguebat: nullus enim honestè genitus, pedibus incedebat: quod compar ferè cum Romanis fuit, quibus plebeiæ pedibus incedunt matronæ, nobiles lecticis vectabantur: eisdemque Parthis qui principem locum habent, anaxyridem triplam induūt, & manicatam tunicam: plebs verò erat in tunicis sine manicis. Apud Indos byssum induere, nisi nobilis, nemo poterat. Thracibus punctos esse in facie, nobiliores demonstrauit: non punctos, ignobiles & obscuros. Idem Britannis, Gelonis & Agathyrsis, apud quos qui cæruleo pinguntur, honoribus præstant: minus autem pingi, humilitatis signum erat. Indis quoque, Atheniensibus & Persis, in auribus ferre aurum, nobilitatem designauit. Ex Germanis viri clari illustresque, stricta ac fluitante vtuntur veste: cæteri sagis cum fibula. Apud Sueuos ingenui obliquant crinem, & nodo substringunt, quum serui fluxa coma & crinibus incedant. In Libya primores sagis velantur, vulgus vero bestiarum pellibus amicti sunt. In Ægypto viri binis vtuntur vestibus, fœminæ singulis: vniuersis nisi lineas ferre vestes, non licebat. Neque referre alienum fuerit, quod circumpadanis populis vsuuenisse tradunt, vt lugubres vestes longo tempore induerent, intestino mœrore affecti propter Phaethontis casum, quod de cœlo præcipitatus, fulmine ictus, & in Eridanum deiectus

Apud Tapyras, Basteranos & Iberos discrimen ordinum.
Parthi.
Persæ.
Indi.
Thraces.
Britanni.
Geloni.
Agathyrsi.
Aurum in auribus.
Germanorū vestes.
Sueuorum.
Libyci.
Ægyptii.
Circumpadanorū luctus ob Phaethontis casum.

ctus foret. Sicut in Daunia Aristoteles refert, mares & fœminas lugubria vestire, quos post Troiæ euersionem, quum illuc delati sedes occupassent, vt orbatos se patria & fortunis iudicarent, in posterum candidis abstinuisse, & pullas vestes desumpsisse.

Qui numerus augurum, quave potestas aut ius quondam fuerit, & quomodo auguria captarentur.

CAPVT XIX.

QVæstioni diu res fuit, qui numerus augurum olim apud Romanos fuerit, quod sacerdotium magnæ religionis fuisse constat. Et tametsi à principio, vt in trib. centuriis, Ramnensi, Titiensi & Luceri, singuli essent augures constitutum foret, quorum numerum imparem esse decere arbitrati sunt: tamen sequutis temporibus, quin ad quatuor, mox quinq; numerum aucti fuerint, nulla controuersia est, donec, vt non vltra nouem collegium excederet, senatus consulto cautum fuit. Idque ante primum Punicum bellum, quo tempore Sora & Alba coloniæ fuere. Demum à Sylla dictatore collegium propagatum ferũt, vt vltra nouem quindecim crearentur, ita vt quatuor & viginti essent, Hi ergo velut interpretes internunciiq; deorum, tantæ dignationis habiti sunt, vt eum qui aruspicinam fecerat, in senatum adscribi, & inter patres legi fas esse duceretur. Regibus quoque sicut iura dare & sapere, ita diuinare, regium munus erat. Itaque à primo ortu vrbis, iidem reges & augures erant. qui futura prædicerent, & iura darent. Denique Romulus hoc sacerdotio præditus, optimus augur fuisse traditur. Proditumq; est, Romæ optimarum filios sex, Hetruriæ populis, vt augurandi artem ediscerent, ex decreto senatus in disciplinam tradi solitos, vt Romæ augurandi scientia & ars innotesceret. Quæ quidem incredibilis & pene diuina Fesulis pollebat, vbi domicilium augurum esse ferebatur, quod & veteri legè sancitum erat, in hęc verba: Prodigia & portenta ad Hetruscos aruspices, si senatus iusserit deferunto, Hetruriæque principes & disciplinam discunto: quibus diuis decreuerint, procuranto: iisdem fulgura & ostenta pianto, auspicia seruanto, auguri parento:

Augurum numerus impar. Augures quatuor. Quinque. Nouem. Viginti quatuor.

Augurum dignitas. Reges & augures iidem. Romulus augur. Ro. sex optimatum filii Hetruscis traditi. Augurum domicilium Fesulis.

Singulis tribubus singuli augures præfecti. Et infra. Singulis quoque tribubus olim, singuli augures præficiebantur, qui sacris cæremoniis prædictionibusque deorum præessent: publica priuataque auspicia curarent, sicut à Romulo constitutum fuit. *Augurum creatio.* Postea vero comitiis curiatis, quæ pontificis maximi dicuntur, non à populo vniuerso, sed à minore parte, & selectis, quibus sacerdotia mandare curę erat, de concilii sententia eligebantur, namque ipsi nominabant, quos dignissimos iudicarunt. Nonnunquam si quis augur decessisset, à duobus vnus nominari, & à toto deinde collegio expeti & cooptari poterat. Qui postquam ad sacerdotium admissi fuerant, mox inaugurari, vt mos erat, captatisque auguriis in collegium admittebantur. Et tametsi præsentes admitterentur soli, sæpius tamen absentium habitam rationem comperimus, quod lege Iulia cauebatur. Cumque sacerdotia semel collata, ob plurimas causas adimi solerent, solus auguratus perpetuus fuit: ideo semel collatus, quod vita suppetit, etiam magnis intercedentibus causis viuenti non adimitur. *Auguratus munus non adimebatur.* Quare Fabius Maximus proditur duobus & sexaginta annis, summa cum laude auguratum gessisse, ad vltimam senectam. *Augur qui hulcus haberet.* Si quis tamen augur hulcus pateretur, licet in sacerdotio foret, augurandi tamen ius non habebat. *Aues exhulceratæ.* Exhulceratis quoque auibus auguria captari non licere (siquidem morbosæ aues auspicia nulla faciunt) sæpe relatum est. *Ætatis ratio in augurũ collegio.* In augurum enim collegio illud præcipue seruatur, vt sicut quisque ætate præcedit, ita maxime primatum teneat: quippe inter augures maiores natu, etiam his qui cum imperio sunt, præferri solent. *Augurum munus.* Horum ergo proprium fuit, ex auibus vaticinia obseruare, signaq; rerum futurarum, & à diis monita contemplari: si opportune euolassent, aut sedes idoneas accepissent, obnunciare, de prodigiis, somniis, auguriis atque oraculis, portentis, extisque responsa dare. Tum obseruationes auspiciorum, procurationes, expiationesque, vatum libros, portentorum explanationes, & monita deorum edicere, si quid ingruente fato casurum foret, & quod saluis auspiciis fieret. Quod ve augurium lætum, quod ve piaculare esset, quod minas cœlestes ingruentesque calamitates, aut fatale exitium afferret, præmonere & vaticinari, quæ lege augurali latius decreta & perscripta sunt, cuius verba adscripsit Interpres Iouis optimi maximi *Lex auguralis.*

ximi: Publici augures, signis & auspiciis postea vidento, disciplinam tenento, sacerdotesque vineta, virgetaque & salicta publica auguranto, quique agent rem duelli, quique populare auspicium præmonento, ollique obtemperato, diuorumque iras prouidento, hisque parento, cœlique fulgura regionibus ratis denotanto, vrbemque & templa & agros, liberata & effata habento: quæque augures iniusta, nefasta, vitiosa, dira dixerint, irrita infectaque sunto: quique non potuerit, capitale esto, & infra. Ipsique auguriis auspiciisque captandis interesse debent, eaque notare, ac inspicere & referre, & an egregie esset litatum, declarare: quibusque hostiis, & quibus sacris ac supplicationibus, & quæ ad puluinaria, tetra prodigia procurarentur aut expiarentur, enunciare. Sed tamen soli auguri sine collegio auspicia interpretari non licuit: totum enim collegium censere, & sententiam ferre decebat, si quid exquisitius interpretari vellent, si durior forte casus ambiguæ foret interpretationis, qui in dubium controuersiamque veniret: ad quos etiam de singulis prodigiis & portentis, quæ eorum prædictio foret, & an fœdo vel felici exitu euentura essent, omnes tanquam ad adytum aliquem consultum ibant. Tum si qui magistratus vitio creati forent, eorum responso vel admittebantur, vel magistratu abire cogebantur. Itaque dictatores, consules, prætores, & reliqui magistratus vitio creati, ne quid diuini obstaret, ex responso aruspicum magistratu abire sæpe coacti sunt. Poterantque augures propter tetra prodigia, aut si quid officeret, comitia creandis magistratibus vel impedire, vel vitiare. Quotiesque ex arce augurium petebant, lituum sine nodo, hoc est, baculum à summo inflexum, in parte qua robustior est, quod insigne augurale fuit, tenebant: quo cœli regiones & certa spatia, quibus videnda ad se pertinere volebant, quæ templa dicta sunt, præfinirent, & certa finitione signarent, vt quod dextrum, quodve sinistrum esset, oculis & animo metiri possent: nam manu cœli spatia notare, saluis auspiciis, non licebat. Quo quidem lituo, augur prospectu in vrbem atque agros captato, regiones ob oriente ad occasum terminabat, limite decumano, & cardine ex transuerso signo metato, quo oculi ferrent quam longissime. Qui quidē lituus etiā regium fuit insigne, in quo potestas diri-

Non augur vnus, sed totum collegiū auspicia interpretabatur.

Augurium cum ex arce peteretur.

Lituus auguris.

Templa.

Lituus regiū insigne.

mendarum litium esse noscebatur. Proditumque memoriæ est, Romuli lituum ambas cuspides ab imo & à summo inflexas habuisse, præter formam litui auguralis. Ex notatis vero regionibus, prima antica, posterior postica, tum dextra & sinistra dictæ. Quanuis Hetrusci vates cœlestium prodigiorum periti, cœlum in duodecim partes diuiserint, anticamque ad occiduum, quoniam omnis illuc inclinat motus, & posticam ad orientem: dextras ad septentrionem, sinistras vero ad meridiem proclinare voluerunt. Sedebat enim augur velato capite, & duplici toga augurali, quæ læna dicta est, vel trabea amictus ex purpura & cocco, cum captabat auspicia, & lituo cœli regiones notabat. Ipseque cæsa victima, obseruatis notatisque signis, longum carmen præfatus, preces effundebat: quas si forte non rite didicisset, ne quid præpostere diceretur, aliquo præeunte emittebat. Græcis vero augur, non trabea amictus, sed toga candida velatus, poscit auguria. Macedonibus quoque vates in amictu candido, auream gerens coronam, captat auguria, & vaticinatur. Post effusas vero preces, oculis in cœlum fixis, sedere conuenit, momentis omnibus paratum intentumque toto animo affixum, facto vbique silentio, ne quid videretur audireturve, quod auspicium dirimeret, quoad de cœlo seruasset, captataque auguria & signa missa forent: quibus missis ex auibus, quæ oscines, quæ præpetes vel inferæ, & antacitæ vel strepentes aduolarent. & si dextra vel sinistra, quæve admissiuæ essent, & quæ arculæ, quæve cliuiæ, aut inebræ, quæ vetarent. Tum si motus pronus vel obliquus, supinus an rectus, aut in latera referebat: conueniebatque extemplo augurem adire & augurium firmari: nanque vnum vidisse auspicium, non erat satis. Adnotatumque exemplis est, non vbique & passim auguri captare auspicia licere, quia nisi in præscriptis destinatisque locis, quibus Tesqua nomen, aut in arce, vel ad veteres curias, augures: pontifices vero, nisi in postmurio, auspicia captare fas erat. Sed sciendum, non omnibus auguribus, sed solo magistro augurum, de cœlo auspicari, licuisse: qui huic muneri præfectus, magister à collegio eligebatur. Obseruatumque, vt si extra vrbem, aut in pomœrio, vel domo conducta, seu quouis tabernaculo, quod cœperat, augur auspicetur.

Regiones in cœlo ab auguribus notata.

Vestitus auguris & cæremonia in auguriis captandis, vide item cap. xiii.

Græci.

Macedones.

Loca in quibus auguria obseruabantur.

Magistri augurum munus.

Notandum.

ſpicetur. & inter augurandum nōdum firmis ſignis, vrbem aut pomœrium inauſpicato tranſgreſſus foret, vt ritè captentur auſpicia, primum omitti tabernaculum, & alterum ſumi neceſſe fore: denuoq; auſpicari oportere, ex quo nouus auſpiciorum inſtauratur aſpectus. Et cùm certa dies auſpiciis dicata eſſet, poſt mediam noctem ad mediam futuram diem, auſpicari licere. Septima autem aut ſexta diei hora, non decebat: nanque incipiente aut creſcente die, non autem deſinente, iuſta auſpicia fuere. Poſt Sextilem quoque menſem, quo tempore aues aut imbecillæ aut morboſæ ſunt, vel pulli earum imperfecti, auſpicari nō licuit: eo enim tempore à pontifice max. de cœlo ſeruare vetabatur. In quo id fuit conſtitutum, vt non modò morboſis auibus ſed cuicunq; funeri augur admouere manus, & feralia attrectare, vetaretur. Si autem poſt augurium ſuſceptum, ad aquam venire contingeret, ne eius interuentu augurium fruſtraretur, quod aquæ interceſſu interrumpi certum eſt, fuſis precibus aquam haurire, & vota promittere oportebat. Poteratque idem & pontifex & augur eſſe, duobuſque ſimul ſacerdotiis præponi, cui etiam lictor præibat, ſicut pontifici max. Et tametſi poſt ſuſceptos honores, auguratus conferri ſoleret, tamen F. Maximus admodum adoleſcens, priuſquam vllum gereret magiſtratum, auguratum geſſiſſe dicitur. Quotieſque pro diuerſis captarentur, illius præualere auſpicia, qui in ſummo eſſet magiſtratu, certum eſt: ideo conſulis auſpicia, ſi cum prætoris confundantur, præponi, haud dubium eſſe. Fuitq; exemplis cognitum, apud augures optimis ſuſpiciis ea geri, quæ pro reip. ſalute ſuſciperentur: quæ contra inauſpicata eſſe & monſtrifica. Illud quoque dixiſſe non ab re fuerit, occentu ſoricis dirimi auſpicia, ſicut aquæ interuentu irrita fiunt: vtque luminaria domus auguralis ſemper aperta ſint, nulloque operculo claudantur. Quodque cùm auſpicia captant, cœlo non turbido, nec procelloſo, aut pluuio, ſed aura ſilenti & placida, vbi omnia pura & tranquilla ſunt, auſpicentur, ne venti flatus aut tempeſtas auium greſſus à ſuo curſu diuertat. Eſtque obſeruatum, vt minora auſpicia ſemper maioribus cedant, licet priora ſint. Siquidē cornicis aut columbarum auſpicia, aquila ſuperueniente, irrita fiūt: aquilarum verò augurium, fulmine aduenietē nullum eſt,

Auſpicii tempora.

Augur feralia non attrectabat.

Poſt augurium obſeruata.

Pontifex & augur ſimul

Maioris magiſtratus augurium minori præferebatur.

Auſpicia pro Rep. optima.

Soricis occētu auſpicia dirempta.

Domus auguris aperta.

Aura ſilenti & placida auguria captanda.

Minora auſpicia maioribus cedebant.

Qui essent equi funales in Tranquillo, contra nonnullorum interpretationem probabilis opinio.

CAPVT XX.

ANceps quæstio fuit apud grammaticos, ambiguo sensu in vtramque partem agitata, qui essent equi funales, qui in solenni triumphi apparatu, iuxta triumphantis currum incedebant. Nuper in cœtu patriciorum, in controuersiam certamenque venit, quonam modo accipi conueniat, quod est in Tranquillo dictum, Tyberium, Actiaco triumpho, Augusti currum fuisse comitatum, sinisteriore funali equo, cum Germanicus dexteriore veheretur: qui essent funales equi, quærebatur. Cumque varia & ferè populari opinione ferrentur, nobisque quum minimè probarentur, visum tandem est, funales dici equos qui funibus alligati, currum triumphantis traherent: quibus præeuntibus, summi Imperatores vectabantur triumphi die, in quibus ingenui pueri sedere, veteri more solebant. Prætextatos enim filios in equis triumphantium vehi & Cicero meminit, & multi prodidere. Quare Paulus Æmylius, deuicta Macedonia, filios duos impuberes: & Germanicus currum quinque liberis onustum, in triumpho duxit. M. quoque Antoninus Philosophus, & Verus, triumphi die mille puellas virgines, in equis triumphalibus vexere. Vel quod in his insiderent, qui funalia præferebant & faces, propterea funales dictos, veterum autoritate probari: nam peruulgatum ferè est, faces & lumina, tam in apparatu triumphi, quàm iuxta triumphantem, deferri solere. Diuus enim Cæsar ad lumina quadringenta, in Capitolium triumphans ascendit, elephantis lichnos dextra sinistraque gestantibus. Quod eò constitutum ferunt, tum vt spectatior triumphi apparatus, & conspectior foret, tum vt lumina, si fortè tenebris obortis pompæ triumphali non sufficeret dies, ad arcendas tenebras præstò forent: ipseque triumphans, luminibus circà adhibitis, conspectior fieret. Propterea haud ab re visum, sicut in Cæsaris triumpho elephantos lychnos gestasse legimus, compari modo funalia & faces equos iuxta triumphantem ferre, dici probabiliter posse. Vnde funales equos à funalibus, quæ in equis triumphalibus præferebant, probè dici argumentamur. Ex quibus li-

Funales equi apud Suet.

Prætextati filii in equis triumphantium.

Vnde funales dicti.

cuit

cuit nobis æstimare, vel quod funib. currum traherent, vel quod fasces iuxta triumphantem deferrent, sicut veteri exemplo probatum est, funales equos dici & æstimari.

Qui fuerit apud veteres cœnandi vsus, quave hora prandii & cœna, quodq; singulis lectis cœnitabant, & quid apud exteros.

CAPVT XXI.

Antiquis torum ex palustri vlua. & ex strammento, vel ex cespite fuisse, & longo tempore ex pulte, non pane Romanos victitasse. perspicuum exemplis & probatum est: postea quum annis intercedentibus ex illo agresti cultu desitū esset, mensas in quibus epularentur, ex acere aut fraxino quadratas, deinde orbiculatas fecisse, in quibus prandérent & cœnarent, satis constat. Quem morem à Laconibus Romanos sumpsisse crediderim. quibus nullæ fuere mensæ, nisi ex robore. Romanis enim antea lecti erant Archaici & Bœotici, humiles & breues: Labentibus deinde moribus, tantæ luxuriæ factæ sunt, vt strati primùm lecti, abaci, triclinia, & monopodia, quæ Cn. Manlius Asia deuicta, primùm vexit in triumpho, deinde citreæ mensæ, quæ elephantinis pedib. sustinebantur orbiculatæ, magno sumptu fierent, quarum precium auro appendebant, aut ex ebore vel testudine, sectis putaminibus in laminas, quod Carbilius Pollio instituit primus: adeò vt non modò mensas, sed lectos & repositoria testudinum putamine vestirent, In cœnaculis enim domorum, aut tricliniis, stratis tribus lectis, prisci illi sedentes cœnitabant, in quibus tres fuisse mensas, Varro significat, ex quibus vna viuaria orbiculata, cylibantum dicta, à poculis quas κύλικας Greci vocant altera lapidea, oblonga columella suffulta. cui cartibulum: tertia, quadrata, quæ vasa detinebat. cui vrnarium dixere nomen. Persæ verò, quum antea in vimineis toris discumberent, postea lectos auro fulgentes & gemmis magnificè construxere, in quibus vasa non minoris census adnquarunt, quos tanto censu exacultos, ac regium appatatum in castris, Pausanias cùm deuicto Mardonio ad Platæas, vidisset, illo neglecto, modica mensa Laconicam cœnam fecisse dicitur. Græci in symposio Græciensi frequenter cœnitarunt. Apud

Torus & cibus primi seculi.

Mensæ.

Tres lecti in cœnaculis & tricliniis.

Persæ.

Romani. Mensæ argentea. Apud Romanos verò Heliogabalus, argenteas primus mensas habuisse, dicitur: quibus in solenni epulo duæ tantum mensæ adhibebantur, vna carnium, altera pomorum: namque veteribus cibus mundus erat & simplex, neque operosis condituris aut appetentia exquisitus, sed sine apparatu & sine impensa. *Prandium & cœna in propatulo.* Prandium enim & cœna in propatulo fiebat, quia palam cœnitare, dedecus non erat: secretò verò cœnitasse, probro & ignominiæ fuit. Id quod Lacedæmoniis Lycurgi lege cauebatur: quod ideò constitutum ferunt, ne quis splendidius altero vesceretur. Hiemeque ad focum, æstiuo anni tempore, in aprico cœnitabant. *Cœnæ initium. Secunda mensa.* Ouum verò & mel, initium cœnæ fecere: in secundis mensis poma & mel, sicut ad principia conuiuii, & multiformes nuces dari assueuere. Apud maiores autem, semen candidi papaueris cum melle & lactuca plerunque mensas secundas fecit, deinde, vt vua, ficus, pyrum, & alia pomorum genera darentur bellaria, in vsu fuit Iberis autem, vt in symposiis glandem in secundis mensis tribuant, magni putabatur, *Iberi. Græci.* Græcis oua cum turdis & leporinis carnibus ac mellitis placentis, secundæ mensæ frequentius data sunt. quibus erat iste mos, vt in fine cœnæ linguas igne torridas, post sermones digustandas darent. Præcipua tamen bellaria traduntur fuisse Attica, lauta atque eximia. Platonis vero bellaria fuere, ficus, cicer, faba, myrti, baccæ, & ex fago glans prunis tosta. *Attica bellaria. Platonis bellaria.* Fertur Heliogabalus pro luxus affluentia, parasitos in secundis mensis, nouo genere edulii saginasse: nam cereas dapes, aut lignea edulia vel eburnea, sæpè fictilia aut marmorea exhibuit, quum per singulos missus tantum biberent, velut vescerentur, & manus abluerent. Panem vero paniceasq; *Panes & panicea mensa. Panis species.* mensas, non argenteis vasculis, sed vimineis canistris Romani inferebant: Græci vero per promas. Quos ex multiplici genere variarunt: nam & plebeius erat, & siligineus, qui candore præstabat: & tritico, præcipuè Campano, quod (autore Varr.) cæteris præstaret sicut in Falerno vinum, in Casinati oleum, in Tusculano ficum, in Tarentino mel, præferebatur cæteris. Erat & secundarius panis, & ostrearius, artolagamus, speustitius, subcinericius, & artopsesius: inter quæ ptisanam, velut saluberrimam, magnoperè commendarunt, quæ à Græcis sumpta origi

origine, ad Romanos fluxit, postquam Alicam Romani inuenere, cuius Græci inexpertes sunt. Græcis quoque multiplicia panum genera comperimus: nam & zymitas, hoc est, fermentatos. & obelias, & cribanitas & canchrydias & apiritas, pytirias & pyriuos, panes legimus. Placentarum quoque genera varia tarentinas, crassianas, siculas, clustras, plicias, guttatas, montianas. mustaceas, & spiras, quæ fiunt ex caseo. Proditumque memoriæ est, antiquissimos Romanorum, cœnæ tantum panem adhibuisse, prandio verò carnibus vesci. non elixis, sed assis & veru decoctis, aut frictis, quibus Parthi abstinebant: & nisi venatu quæsitis, nulli vesci permissum. Et quum paucissimi conuiuæ erant, non minores tribus: quum plurimi, non vltra nouem in eadem mensa, eisdemque lectis cœnitabant: tametsi vetus feratur adagium, Septem conuiuium, nouem conuicium facere, quod scilicet obstrepente multitudine tumultuantur potius. quàm in sobrio conuictu sint. Græcis quatuor aut quinque conuictores vnis mensis adhibere, satis erat. Carmanis verò separatæ singulis conuiuis sedes sunt, & sua cuique in accubitu mensa. Fertur tamen L. Verus Imperator, præter exempla maiorum, cum duodecim solenni conuiuio, primus accubuisse. Homerus vsque ad decem probauit. In symposio autem Platonis octo, conueniunt & viginti. In quibus mensis Romani liberos, cum pueris puellisque, adhibebant, qui ad fulcra lectorum, serui ad pedes: in ipsis autem lectis, cum viris cubantibus fœminæ sedentes, cœnitabant: à principio enim maiores nostri sedentes epulabantur, Laconum more, adhibitis etiam principum liberis apud summos viros, cum cæteris id ætatis pueris nobilibus, qui propria & parciore mensa, in conspectu affinium, vescebantur.

Placentarũ genera.

Cœna veterum Romanorum.

Conuiuarũ numerus.

Adagium

Græci.

Carmani.

L. Verus numerum conuiuarum auxit.

Mulier, quæ contra viri voluntatem, vel eo ignorante extraneorum conuiuia petierit, repudiari poterit iuxta l. consensu. C. de repud. conuiuia enim, Veneris præludia sunt. Accurs. in l. quod ait lex ff. ad l. Iul. de adult.

Apud Græcos verò fœminas, in virili conuiuio accũbere nisi propinquorũ, nõ licebat, quib. cõsuetudo mansit, vt in primis epulis, breuiorib. poculis transigerent, in fine verò laxiora adhiberent: quare Græco more bibere est, capacioribus

Fœmina apud Græcos non accumbebant cum viris.

Græcorum bibendi mos.

fuit cunctis, ita vt mane illam esse oporteret ieiunium. Nonnulli nuces, Lupinos, Citrum & Apium, quod venenis prodessent, velut antidotum, præcepere. Græci vino madenses oleo perungunt & sale, qui etiam ante reliquas dapes, sal velut amicitiæ symbolum hospitib. apponant: sicut Romani lactucas, quod ebrietatem discuterent. Quin etiam Ægyptiorum vsus erat, vt in solenni epulo propinquorum & affinium, qui decessere, aromatib. referta corpora iisdem lineamentis & specie recentissima, ac si viui essent, introducant, hisque præsentibus, & quasi conuiuis adhibitis, epulentur: & si quando regum conuiuiis aduocarentur, vasa haberent, in quib. ventrem leuarent aut vomerent. Cretensibus accubantes vesci, instar magni criminis erat, itaque stantes epulabantur: contra Lusitani: nam sedentes cœnitabant: quod Alexander Macedo fecit, qui sedens vescebatur. Græci quoque in toris ex boum tergorib. assidentes ordine ludunt & vescuntur. Galli, dum cœnant, in stramentis assident: Galatæ in pellibus luporum, aut canum. Cato iunior post ciuile bellum. non accumbens vt prius, sed sedens, cibo parciore vsus fuit. Contra de Terentio Varrone & Hannibale legitur, vt post afflictas res, stantes cœnitarent. Apud Indos solus rex in lecto ex stramentis facto accubat, cæteri sedentes epulantur. Spartanis cummunia erant conuiuia, pauperes cum ditiorib. eodem vescuntur obsonio: festisq; diebus, quos Phiditia nuncupant, nigrum ius & panem igni duratum apponunt: vtq; regi duplum obsoniorum, quam cæteris, detur, lege sancitum erat, non societatis gratia, sed vt posset obsonio, quem vellet honorare. Qui etiam assuerant excellentium virorum laudes, ignauorum fœda scelera, in epulis canere ad lyram, quæ dicunt scolia. Idem apud Athenienses: nam in celebri epulo, quod syssitiam vocant, tenuiores cum ditiorib. vnà conueniunt, & qualem obsoniorum partem ferunt, Cretenses aiusmodi comessationes, andria dicunt. Persæ tithenidia, Græci τελιαι, Syri grammatias. Fuere quoque Spartanis cœna copides, in quibus capra immolabatur, & alia æclon. Apud Indos ara, mensæ in modum constituta, pluribus accumbentib. circum, in eaq; carnib. appositis, quilibet conuiuia è sua sede ad mensam vadit, & quam vult partem capit, atque in sedem reuersus, carnibus

Alii. *Græci* *Sal.* *Romani.* *Ægyptii.* *Cretenses.* *Lusitani.* *Græci.* *Galli.* *Gallatæ.* *Indi.* *Spartani.* *Phiditia.* *Scolia* *Encomia.* *ad lyram.* *Sissitia.* *Andria.* *Tithenidia.* *τελιαι.* *Grammatia.* *Copides.* *Indi.*

nibus & pane vescitur, qui etiam comessationes in propatulo, Laconico more faciebant. Neque alienum fuerit, quod apud Gymnosophistas traditur, vt paratis, instructisque mensis, antequam dapes apponantur, adolescentes singuli, qui ad epulum conueniunt, quid generi humano lucri fecerint? quodve sapienter dictum factumve fuerit illa luce? coram senioribus exprimere cogantur. Et qui deses aut remissus, nihil frugi in medium affert, impransus manet, & foras extruditur: quibus disciplinis illos ad virtutem acuebant. Persarum mos erat, inter pocula de rebus seriis consultare: & post comessationes, si quid sanctiore fœdere concludi vellent, concubinas aduocare, & circumferre, tanquam ea adhiberent fœderi, quæ apud eos sancta & chara sunt. Idem Bactrianis, vt inter pocula de bellis consultent, & si quid complacitum est, merum largius infundant: & Græcis, quibus vetustissimo iure vsurpatur, vt postquam magnifice epulati fuerant, quasi refoto animo, de bellis decernant largioribus poculis: quæ si quando circumferebant, à dextris incipiebant. Thraces post intemperatissimas perpotationes, primò in vino & alea versari, mox ad illicitos concubitus accedere solebant Si qui verò ea vecordia fuere, vt post epulas nudas mulieres introducant, Dionysii prioris exemplo, aut alia, quam cibi obsonia, conuiuis ministrent, fuit pro flagitio habitum velut scelus & nequitia singularis. Interque epulas & pocula primum libare diis dapes, & benè precari conuiuis & secundum precationem dapibus cum modestia vesci, prisci moris erat, haud aliter, quam si sacrum epulum esset, siquidem apud maiores, inter res sacras mensa habebatur: nam Pisidæ cœnantes, parentum manibus primitias reddunt. Romani & Græci in conuictu familiari, ciborum particulis & vino in ignem coniectis, libamina diis dabant, & primitias cœnarum Laribus, quibus sal cum pane & caseo pro pulmentario cessit. Utque primus calix Joui Olympio misceatur, secundus heroibus, tertius seruatori Joui. Et quum vinum purum dabatur, obseruatum est, vt Jouem Sospitem aduocarent, ne tumulentos faceret. Quum verò aqua dilutum, Jouem appellare Seruatorem. Persarum reges ante cibũ de modestia disputant, ante sacrificiũ de iustitia, ante bellum de fortitudine. Et post trinam potationẽ cum

Gymnosophistarum mos interrogãdi adolescentes ante prandium vel cœnam.

Consultationes inter pocula.

Persæ.

Bactriani.

Græci.

Thraces.

Libatio epularum & poculorum.

Persarum reges.

cum modestia epulati, bona à diis precabantur. Nonnulli inter bellaria honores diis, ac magnis heroibus dabant. Quum verò apparatu magnifico exquisitissimæ epulæ dabantur, trinis ferculis, sequutis mox temporibus etiam senis. Romani cœnam exhibuere: idque luxuria erat: quomodo Augustus conuiuia iniisse fertur, quibus non amplius trinis ferculis, aut cùm abundantissimè, senis conuiuabantur. Iulius verò Cæsar in Ægypto conuiuia multiplici ferculo protraxit cum Cleopatra ad primam lucem. Nero quoque effusus in luxum & epulas, à medio die ad medias noctes, inter vina & scorta accubasse fertur. Domitianus non vltra Solis occasum. Et Heliogabalus tam perditæ nequitiæ & luxuriæ fuisse, vt viginti duo fercula ingentium obsoniorum vna cœna admiserit, nunquam lotis linteaminibus vsus, sed nouis & recentibus semper, sicut Galenus, qui aureis linteaminibus strauit. Caligula vna die centies sestertio cœnauit, qui etiam ex auro panes & obsonia apposuit. Vitellius quoque inter apparatissimas epulas largissimo sumptu discubuit, qui vna cœna à fratre exceptus fuit, in qua duo millia lectissimorum piscium & septem auium apposita traduntur. Titus conuiuia instituit iocunda magis quàm profusa. Geta maxima prandia per singulas literas iubebat, vt pullum, perdicem, pauonem, porcellum, piscem, & pernam vnis epulis apponeret, & sic per singula elementa apparatus diuideret. Heliogabalus æstiua conuiuia coloribus distinxit, sicut Lucullus per deos. Autor est Spartianus, Ælium Verum Imperatorem, omnium primum excogitasse pentapharmacum præcipui saporis, ex sumine, phasiano, crustulo, aprugna siue perna & pauone, instar Vitellianæ patinæ, quæ immenso constitit, quam clypeum Mineruæ appellauit. Cui proxima fuit Æsopi patina CCCCCC. sestertiis taxata, in qua aues vocales & canoras apposuit nummis sex singulas coemptas. Pertinax verò Imperator contrà, qui dimidiatas lactucas & carduos in priuata cœna apposuisse fertur. Diuus quoque Cæsar, & Octauius Augustus in quotidianis cœnis cibi minimi fuere & vulgatis. Tiberius diebus solennibus pridiana sæpe obsonia, & semesa apposuit. Theodosius modico & castrensi cibo contentus fuit. Traianus etiam in vescendo frugalissimus fertur.

Quot fercula in apparatu magnifico.
August. conuiuia.
Iulii.
Neronis.
Domitiani.
Heliogabali.
Galeni.
Caligulæ.
Vitellii.
Titi.
Getæ.
Æstiua conuiuia.
Heliogabalus.
Lucullus.
Ælii pentapharmacũ.
Æsopi patina.
Pertinacis.
Cæsaris.
Octauii.
Tiberii.
Theodosii.
Traiani.

Iuliani. fertur. Laudaturque Iulianus Imperator, quòd statarium prandium caperet, castrensi cibo & ministro obuio contentus, qui per triduum porcellum & leporem diuisit. *Regum Ægyptiorum.* Regibus verò Ægypti in cænarum magnificentia & regali luxu, nihil præter vitulum & anserem apponere licuit. *Regum Persarum.* Regibus Persarum, nisi pane, pulte, oardamo & sale vesci. *Antigoni.* Antigonus etiam parco & vulgari cibo contentus fuit. *Aristippi.* Aristippus, licet tyrannidem occupasset, cibo tamen vili refotus, & exclusis stipatoribus cœnauit: *Agathoclis.* sicut Agathocles nunquam sine fictilibus, memor paternæ obscuritatis, quòd figulo patre genitus foret, adeò vt inter vasa aurea figulina semper admiserit. *Annati Babyl. regis.* Inter cæteros autem helluones Annatus Babyloniæ rex, tanti luxus fuisse proditur, & tam profundę gulæ, vt stola muliebri amictus, mero & vnguento madens, centum & quinquaginta psalteriis simul accubantibus, velut officina nequitiæ, magnis effusionib. cœnitaret. *Potus in conuiuiis.* *Vinum Græcum.* Vinum verò Græcum semel tantùm, etiam in lautissimis conuiuiis apponere solebant, namq; veteribus fuere conuiuia iucunda, magis quàm profusa. *D. Cæsar.* Primusq; Diuus Cæsar triumphalib. cœnis, quatuor vini genera præter instituta maiorum, dicitur apposuisse. Falernum, Chium, Lesbium & Mamertinum. *Vasa, quib. vina in conuiuia inferebantur.* Antiquissimi (vt Varro ait) primo vtres, deinde tinas, demum vini amphoras & cupas apposuere. Quod (teste Homero) heroicis temporibus fuit vsurpatum, vt vina vtribus inferrent. *Sylla.* Sylla præter omnis generis condimenta, vinum supra quadragenarium epulo publicè præbito, populo dedit. *Arabes.* Arabes cùm longiore potu indulgerent, nemini supra duodena pocula bibere fas erat. *Germani.* Germanis si indulseris ebrietatem, quantum concupiscunt, licet. *Augustus.* Augustus Octauius senos sextantes non excessit. *Hannibal.* Hannibal nunquam plus sextario vini indulsit. *Cæsar.* Cæsar quoq; vini parcissimus fuit, & benè diluti. *Alexander.* Alexand. Macedo ad vnumquemq; calicē, multo colloquio sermonē protrahebat, qui tamen aliquādo triduo incaluit. *Cato Uticensis.* Fertur Uticensis, quandoq; ad aurorā cū amicis perpotando vigilasse, non vt mergeret, sed vt reprimeret curas: *Plato.* quod Plato non improbauit, cum largiori vino aliquando refici animos putaret. *Democritus* Democritus verò quaternos cyathos sextarios, minimè censuit excedere oportere: *Anacharsidis dictum.* siquidem, iuxta Anacharsim, primum craterem ad sitim

tim pertinere dixit, secundum ad hilaritatem, tertium ad voluptatem, quartum ad insaniam. Vel, vt Ebulus poeta Cyprius, qui bene sentientibus tria tantùm propinari pocula putauit: Sanitati primum, Amori alterum, tertium Somno, quartum non vtique nostrum, sed iniuriæ: vltimum verò ἑρμῆν appellari voluit: nam postremo Græci Mercurio litabant, velut somni largitori, & bono dæmoni, cui gratis agebant χαριστηρίας ἀγαθοῦ δαίμονος. Persæ verò tribus libationibus factis, à diis immortalibus bona precati, conuiuium dissoluebant. Tiberius verò biduum & duas noctes potu continuasse fertur, & Traianus capacioribus scyphis, sed citra ebrietatem bibisse. Bonosus autem bibit quantum nemo alius. Proditumque memoriæ est, Commodum Cæsarem in æstuationibus ingens vini poculum haurire, cunctis acclamantibus Viue Cæsar. Inter cæteros proditur Zenocrates philosophus inuitante Dionysio, vini Choam habuisse, & præmium tulisse: atque Ennius nimio hausto mero, articularem morbum contraxisse, quo extinctus fuit. Apud Nabathæos verò plura duodenis exiccasse pocula, erat ignominiosum. Ipse vero Dionysius iunior, vsque adeo vino marcidus fuit, vt ad nonaginta dies mero incaluerit. Socrates tamen fertur, nunquam vino hilarior fuisse, sed eodem statu semper. Accusaturque Mithridates tantæ bibacitatis, vt præmia plus haurientibus proponeret. Neque subticendum, quod Leonides aduersus Byzantios vinolentissimos fecisse dicitur, qui cùm obsidione premeretur, neque ciues pro mœnibus continere posset, quòd passim ad cauponas cursitarent, vt illos in officio haberet, ad mœnia cauponas, & vinarias officinas disposuit: id quod apud Phigaleos bibacissimos pariter fecit. Inter omnes autem vinolentissimos Promacus Macedo memoratur, quatuor ingurgitans cantharos, & ob id ab Alexandro corona donatus, qui triduo superuixit postea. Et Nouellius Tricongius raræ gloriæ inter bibacissimos. Prandia verò prisci antelucana habere, meridianum cibum cœnam dicere solebant. Quod & Græcis vetustissimo in vsu fuit: namque Eumæum scribit Homerus matutina hora prandium fecisse. Postea illo more desito, seruatum est, vt prandia in vsu non essent, sed qua hora cœna apparabatur, ea prandium fieret: quod tempus nona esse consueuit, sæ-

Ebuli dictũ. *Persæ.* *Tiberius.* *Traianus.* *Bonosus.* *Commodus.* *Zenocrates.* *Dionysius.* *Ennius.* *Nabathæi.* *Dionysius iunior.* *Socrates.* *Mithridates.* *Leonides.* *Phigalis.* *Promacus.* *Nouellius Tricongius.* *Prandii & cœnæ tempus* *Odyss. 14.*

pe octaua: ante mediam verò diem pransum fuisse, vel antelucanam cœnam fecisse, crimini dabatur. Idque erat dissoluti & helluonis: siquidem post forensia negocia transacta, apud priscos fiebat prandium, cœnas verò, quòd noctè plerunque fierent, vespernas dixere. Sed tamen prandium leue & modicum, cœna autem fuit copiosior: tametsi Aristoteles largè prandendum, & parce cœnandum putarit. Et licet Romanorum antiquissimos, noctu cœnasse nonnulli opinati fuerint, constat tamen, post multas ætates vsum inualuisse, vt postmeridianis horis vescerentur. Persis quoque in meridie, semel tantùm vesci consuetudo fuit: qui erat Æthiopum mos, vt vnico cibo contenti essent diebus singulis, vt alerent corpus, non saginarent: tametsi abusus postea Persis inualuerit, vt à mane ad vesperam quicquid est temporis, vnico prandio concluderent. Fertur Alexander Macedo appetente nocte cœnasse, & primo diluculo prandio accubuisse, plerunque ad multam noctem cœnam protraxisse. Galba ante lucem vescebatur: Cicero ante occasum solis perrarò discubuit. Præ cæteris verò Tarentini vsurparunt, matutinis se poculis ingurgitare, adeò vt temulenti in forum conueniant. Indi horam prandii aut cœnæ non nouerunt, sed vt cuique libitum, comessabantur: qui etiam Persarum & Numidarum mos, vt quacunque hora vescerentur. Diogenes quoque nullam temporis horam prandio definiuit. Senatoribusque velut ætate venerabilibus, aut his qui prudentia & autoritate anteirent, primi discubitus, & honoratior locus dari, ipsique sublata mensa primi assurgere consuerant. Erat autem Romanis locus honoratior, qui summus in mensa fuit: nonnulli in medio discubuisse, honoratius putarunt. In imo verò conuiuii dominus cœnabat. Apud Græcos non modò loci dignitate viros, fama præcellentes, in concilio vel mensa, sed poculis maioribus, & carne opimiore honestabant. Indis, vt cuique in mentem venit, in quacunque parte lecti discumbere licet, non enim honorum personæve ratio in mensa habetur. Apud Persas magna ratio mensæ, præsertim regiæ fuit, in qua præter matrem & regis coniugem, nemini interesse permittitur, tametsi matronas quandoque adbibitas legamus. Ægyptiis autem, si quis ad cœnam regis non vocatus accederet, capiti

Vesperna. *Persæ.* *Alexander.* *Galba.* *Cicero.* *Tarentini.* *Indi.* *Persæ.* *Numidæ.* *Diogenes.* *Loci ratio in conuiuiis.* *Græci.* *Indi.* *Persæ.* *Ægyptii.*

pitis luit pœnam. Post epulas vero, eruditas confabulationes, deinde fides & tibias, ac symphonias & cantus, illorum, qui maiorum laudes carmine decantabant, adhibere antiqui moris erat. Abydeni in hospitali mensa & festis epulis, postquam opipare epulati fuerant, infantes admittunt garrulos & festiuos, vt his obstrepentibus garrientibusque, conuiuæ alacriores fiant. Romani etiam moriones, vt oris deformitate & stultitia oblectarent: nonnunquam petulantes & improbos scurras, qui lasciua licentia, & impudentissimis iocis derisui essent. Neque omittendum, quod de Sybaritis proditum est, apud quos omnium libidinum illecebræ fuere, vt ad festum conuiuium, & solenne epulum, non psaltrias modo & histriones, sed equos composito saltatu ad symphoniæ cantum psallentes, introducant. Apud Galatas & Celtas ad mensam, postquam vino incaluerant, ex prouocatione dimicatur ad vulnera: sicut apud Samnites, inter epulas erat mos digladiari: quod mox Campani odio in Samnites, detractis armis vendicarunt, vt pro cœnarum magnificentia, paria pugnatorum destinarent. Idem factum memoratur ab Indis, qui quum post epulas aureas crateres circumtulissent, strenuitatis & fortium factorum periculum facerent. Octauius vero, postquam fuerat discubitum, picturas inuersas conuiuis venditabat, vt aut expleret desiderium, aut frustraretur, nonnunquam histriones, aut aretalogos admittebat. Vespasianus dicacitati super cœnam, & iocis scurrilibus vsque ad ineptias, vacabat. Tiberius ex lectione quotidiana, quæstiones frequenti conuiuio proponebat. Nero Cæsar citharœdos aduocabat primi nominis. Cato Vticensis à cœna deambulabat, Pomponius Atticus libellos lectitabat. Quod Alexander Seuerus fecit, vt in mensa familiari, sæpe librum legeret: solitus vel legentes audire, vel aliis legentibus vesci. Hadrianus comœdias, lectores & poetas admittebat. Heliogabalus sordes conuiuales post cœnam proponebat, vt alius haberet decem camelos, alius muscas, vel auri libras, aut decem oua, vrsos, glires & lactucas decem. Sylla quanuis ferox & impotens, in comessationibus comis erat, & facilis. Fertur quoque idem Seuerus Alexander, post epulas catulos cum porcellis & perdices

Post epulas. *Abydeni.* *Moriones.* *Romani.* *Sybaritæ.* *Galatæ.* *Celtæ.* *Samnites.* *Indi.* *Octauius.* *Vespasianus.* *Tiberius.* *Nero.* *Cato Vticensis.* *Pomponius Atticus.* *Alexander Seuerus.* *Hadrianus.* *Heliogabalus.* *Sylla.* *Seuerus Alex.*

Cleomenes. dices ad pugnam sæpe committere: & Cleomenes, sublatis
Græci. mensis, vinum crateris circumferre. A Græcis vero ęnigma
& gryphos, post conuiualia, lusus proponebatur, cuius captiones soluenti præmium carnis portio, non soluenti pœna erat, vt salsũ hauriret poculũ. Parthis admittere concubi-
Parthi. nas post epulas, non improbatur: vxores autẽ domi abditas, in virorum conspectum non adducunt. Babyloniis au-
Babylonii. tem, in conuiuiis à principio, fœminarum modestus est habitus, paulatim deinde pudore prophanato, summa velamenta exuunt: & post epulas, vltimis amiculis reuelatis, pudibunda ostendunt, in omnemque licentiam iocorum & lasciuiarum, pudorem abiiciunt. Fuitque veteri more
Auspicia & omina in conuiuiis. seruatum, quod bibente aliquo ex conusuis, mensam tolli non sinerent: nanque auspicii mali & detestabilis putabatur. Quod si inter cœnandum ferculum à mensa reuocatum foret, nisi cœna continuaretur, nisiq; appositis epulis vescerentur, inter dira fuisse. Quinetiam per mensas deflare, aut prolapsum cibum è manu non reddi, ominosum erat: tametsi quorundam opinio fuerit, quæ è mensa decidunt in communi conuictu, nec tollere, nec gustare, il-
Lectio in cœna. læ heroum esse opinati. Quodque apud honoratos & doctos viros, nunquam fere sine lectione cœna ut. Et
Temperantiæ exempla. quum conuictus frequens in cœnam & prandium diuisus foret, plerique tanto temperamento & tenui conuictu fuere, vt sola cœna contenti, nunquam ante Solis occasum, & nisi post decimam accumberent: inter quos memoratur Asinius Pollio, qui quum esset tota die negociosus, ita post decimam animum relaxauit, vt nec legendis
Ingluuies. minimis literulis vacaret. Quidam noctu, alii media die, negociis pausam fecere. Nonnulli autem tanta ingluuie, & ventre tam voraci fuere, & velut impuri helluones effusas perpotationes, vt exquisita obsonia, quadrifariam diuiderent: in ientacula, prandia, cœnas, & commessationes, semper instructis paratisque mensis tanto apparatu, donec vino madidi & crapula distenti fierent. Quod quidem obscuris sæuientibus moribus, à nonnullis pessimo
Siculi. exemplo factitatum est. Antea vero non licuit, ne ingentia animi bona, ingluuie corporis fœdarent. Apud Siculos autem vsus erat, bis in die epulis saginari, & saturum fieri,

fieri, quibus templum Saturitati dicatum erat: quare Siculæ mensæ, & Syracusanæ deliciæ, tanquam lautissimæ, in prouerbium venere, sicut apud Græcos Pharsali & Bœotii voracissimi habiti. Quare ab Atheniensibut fatui, rudes & pingues dicti sunt, propter ἀδηφαγίαν: quippe quum à conuiuiis crudi discederent, distenti rursus se ingurgitabant. Quod & Plato improbauit, & Romani duxere nefas, vt bis in die saturum fieri, vecordis esse ducerent. Hoc quoque apud conuiuas seruatum legimus, vt in familiari conuiuio, aut epulis lautioribus aliquem attractum, aut pulla in veste discumbere, ducerent nefas: nam depulso languore animi, non in tristitia, conuiuio interesse decet: propterea Vatinio, quod in epulo Q. Arii atra in veste accubuerat, à Cicerone obiectum & crimini datum est: quippe bellos conuiuas, & conuictores faciles, in candida, non pulla veste accumbere decet, tametsi cœnatoria & triclinaria conuiuis dari, antiqui moris fuerit. Ferturque Hadrianus Cæsar semper aut toga summissa, aut pallio tectus, accubuisse. Et Saloninus imperator, milites epulari cum sagis iussisse, hyeme grauibus, æstate tenuibus. Quo tempore seruatum est, vt milites cum imperatore cincti discumberent. Tum frequens hæc fuit obseruatio, quod si quis ad cœnam benigne inuitatus iret, alios pari affectu aut sanguine coniunctos, eisdem aduocare epulis non vetabatur, veluti comites secum & vmbras duceret. Sua autem sponte conuiuio aliis parato, se intromittere non decebat. Si qui vero non accersiti & αὐτόματοι irent, in imam lecti spondam deduci iubebant. Tum si forsan minus tempestiue, neque ad horam constitutam, conuiua accederet, illum nisi triclinio circuito admitti non sinebant: & tunc epulari iussus, discumbebat. Reges tamen Spartanorum sero prodeuntes, cœnæ parte mulctantur: quippe ad cœnam non euntibus, binæ chœnices farinæ, & vini singulæ cotilæ mittuntur, duplæ vero præsentibus. Ideo ephori Agidi regi Lacedæmoniorũ, quum ad Phiditia non accederet, cœnæ partem petenti abnegarunt. Tum si quando inter epulas incendium quisquam nominaret, ne quid ea res diri portenderet, aquam sub mensam inspergebant: à quibus obseruatum est, vt aliquo ex conuiuarum

Saturitatis templum.
Sicula mensa.
Syracusana delicia.
Pharsali.
Bœotii.
Pulla veste conuiuiis interesse non decebat.
Cœnatoria & triclinaria conuiuiis data.
Hadrianus.
Saloninus.
Vmbras adducere ad conuiuium.
Leges aliquot conuiuales.

 uiuarum

uiuarum numero è triclinio prodeunte, verri solum nullo modo sinerent, hoc infandum omen, & perniciosum portentum augurari. Si tamen ad lumina cœnarent, aut illa in triclinio essent, veteris instituti fuit, vt lumen in lychno non extinguerent, sed illud sua sponte emori sinerent. Quodq; mensam prisci nunquam vacuam tolli iubebant, semperque prandii partes superesse voluere: siue antiqui victus parsimoniam, siue morem, quo aliquid reliquiarum in mensa superesse, felix omen erat, veteri instituto adnotantes. Legimus tamen, cœna peracta, reliquias & semesa obsonia, ministris astantibus diuidi & circumferri, antiqui moris & exempli fuisse.

Quæ ipse dictu admirabilia, de vmbrarum figuris, noctibus fere singulis Romæ expertus fui.

CAPVT XXIII.

NOTA & vulgata res est, ædes quasdam Romæ, quas ego incolui, euidentissimis ostentis ita infames, vt nemo illas incolere ausus fuerit, quin assiduis vmbrarum illusionibus, & tetris imaginibus, noctibus fere singulis inquietetur: in quibus præter nocturnos tumultus, quos medio fere noctis silentio audiebamus, & horrendos fremitus cum eiulatu, striduloque vocis sono, quibus lachrymari & tremere videbatur, speciem hominis squalida facie, vultu minaci, nigro corpore, & aspectu formidabili, nomen suum exprimentem, & opem implorantem, cernebamus. Sed ne quis hoc fabulosum aut commentitium putet, autor est Nicolaus Tuba, vir multæ & expertæ fidei, qui quum rei explorandæ gratia, cum nonnullis doctis iuuenibus prima facie ad nos aduentassent, cupido incessit animo, hæc quæ à me promebantur, vero testimonio experiri, & an vera essent intueri. Et ne quid inexpertum relinquerent, noctem peruigilem egere mecum, vt rem notam exploratamque haberent, neque eos opinio fefellit: nam quum accensis luminibus peruigiles starent, haud procul species hæc dira terribilique facie, & vultu tetro, repræsentata est, quam ipsi tumultuari, & diris nos vocibus agitare videbant: cumque omnia clamore & tumultu streperent, post multa oculorum

lorum ludibria, tantum formidinis pauorisque intulit, vt territi & trepidi vix mente incolumi satis constarent. Et cùm totæ ædes gemitu funesto miscerentur, singulisque cubiculis pestis illa importuna obseruaretur, dum propius accederemus, illam retro cedere & querula voce lumen effugere cernebamus. Demum cùm multum diuque tumultuata fuisset, haud multo pòst, vbi multũ noctis processit, visio omnis illa dilapsa est. Sed præ cæteris, quæ ibi exqertus sum, non omittam miraculum ingens, quod mihi planè vigilanti, maiore aliquando trepidatione haud multo pòst obuenit: nam cùm tenebris obortis, cubiculi fores obserassem firma sera, iacerem que in lectulo, nulla adhuc quiete composita, lumine accenso, horribilem illam speciem foris iam tumultuari, & cubiculi forem manibus pulsare sentiebam. Nec multo pòst, simulacrum illud, opertis adactisque foribus (vix credibile dictu) per commissuras & rimas, in cubiculum se intromisit: quod sub lectulo meo iacens, cùm Marcus alumnus & cliens meus, vtpote qui è cõspectu cubabat, tetra & dira facie aspiceret, pauore subito consternatus, luctu & gemitu omnia opplebat, ipsamque intromissam, non sine formidine clamabat. Idque cùm mihi, qui clausum cubiculi ostium aspicerem, vix credibile videretur, interim dirum illud simulacrum, quod sub lectulo iacebat meo, manum & bracchium protendere, lumenque, quod iuxtà aderat, extinguere vidimus: quo extincto, libellos meos, & quicquid rerum erat, querula voce miscere, ac omnia euertere non destitit. Mox cùm ad tumultum exciti socii eo se contulissent, lumenque intromissuri obuersarentur vestibulo, interim ipsam opertum cubiculi ostium manu aperire, & foras effugere vidimus. Erat enim ipsius species, vt planè perspeximus, simulucro hominis nigerrimo non absimilis. Illud vtique mirum fuerit, dignumque memoratu figuram illam, dum nobiscum sic luctaretur, quum fores cubiculi reserasset, ab his qui lumen intromisere, minimè conspectam: sed quum primum cubiculi fores exiuit, elapsam ex oculis, illico discessisse, & in auras euanuisse.

Qui

Qui cultus domorum quondam fuerit, & quare maiorum imagines in postibus & arma in atriis & vestibulis haberent & quid de exteris.

CAPVT XXIV.

QVibus pristini decoris memoria relicta fuit, hoc etiam literis adnotasse accepimus, amplas domos in primis gressibus vestibula habuisse, quæ spatia licet pars ædium forent, tamen illa pro ædibus fuisse, nemo ignorauit. Erat enim locus vacuus, per quem de via ad fores patebat aditus, in quo præstolari, qui salutatum venerant, aut si conuentu opus foret, tempus operiri solebant, quod quidem prima aut altera diei hora esse consueuit. Fuit enim apud maiores non modica laus illis, qui ex claris familiis erant, quàm plurimos clientes, non modò cateruas togatorum, sed & tenuiores amicos habere, à quibus obseruarentur quotidie & colerentur, cumq; his ad forum deducerentur frequenti comitatu: nanque maximi decoris erat, amplos viros illustresque, etiam ab infima plebe, quotidie salutari, appeti, deduci, reduci & consuli, eisque decedi & assurgi. Fiebat enim salutatio more prisco dextram iungendo dextræ: quippe cùm referat Varro, omnem antiquorum honorem, dextrarum constitisse virtute, nonnunquam osculo, plerunque assurgendo, caputque denudando, quod apud nostrates frequenti in vsu est: mansitque obseruatum, vt salutantes Imperatorem, antequam admitterentur, interiores aulici scrutarentur, sinumque prætentarent, ne quis cum telo esset. Nonnunquam vt valentissimi serui catenis religati, pro ostio aditum custodirent, ne non vocati admitterentur. Laudaturque Vespasianus, M. Antonius & Alexander Seuerus Imperatores, quòd salutarentur patente cubiculo, ministris admissionalibus remotis. Apud Parthos verò regem adire vel salutare sine munere, nulli licitum erat. Quibus clientibus ab his, quos sectabantur, frequens sportula dabatur, quæ prius centum quadrantes fuit: deinde rectam dari, institutum: quare vocatores principis dicti, qui ad cœnam conuiuas admittebant: quorum nonnulli mercede accepta, aliquos subdititios principum, sæpe cœnis aduocarunt. Quam Nero ad sportulas reuocauit, qui etiam plebi congiarium quadragenos nummos viritim dedit. Siquidem Imperatoris munus,

Vestibula domorum.

Salutandi mos apud veteres.

Imperatorē salutaturi.

Ostiarii serui.

Sportula clientibus salutantib. data.

Vocatores.

munus, quod populo dabatur, congiarium dictum est: quod verò militibus, donatiuum. Mox Domitianus sportulas ad cœnas reduxit: in qua frequens obsonium, panis, oleum & porcina caro dari solita, absque vino: Diuus verò Iulius ad conciliandum populi fauorem, frumentum viritim dedit ternos modios, & totidem olei libras, trecenos quoque nummos singulis, & centenos pro mora. Augustus Octauius frumentum plebi gratuitum & menstruum. Nero quadragenos nummos viritim congiarium largitus fuit. C. verò Cæsar trecenos sestertios & forensia, viris & pueris ac fœminis fasces, purpuræ & conchylii, nonnunquam pro sportulis panaria cum obsonio. Domitianus etiam congiarium nummorum ccc. senatui, & equestri ordini panaria, plebi verò sportellas cum obsonio. Cato iunior nouo more tribuit sportulas: Græcis ex tritico, raphano, blito & apio: Romanis autem vini amphoras, carnes procinas, ficus, & lignorum fasces. Quamuis apud antiquissimos sextarii lactis darentur, vini nunquam, nisi quod à Cornelio Cethego in consulatu mustum rutatum populo datum est. Ancus verò Martius rex, salis modia VI. millia congiarium populo erogasse fertur ex quo tantum quisq; ferebat, quantum in singulorum capita descriptum erat, ab vndecimo ætatis anno. Augustus etiam tricenos & quadragenos, nonnunquam singulis quinquagenos & ducentenos nummos largitus fuit, ac ne minores quidem pueros præteriit, sicut Traianus infantes quoque ad sportulas admisit. Tiberius trecentenos viritim dedit, & prandium mille mensis. Galba dedit populo congiarium & epulum senatui & epuestri ordini, ac præter epulas forensia viris, fœminis ac pueris fascias purpuræ & conchylii, quibus veteres pro caligis vtebantur. Et mox Nero Domitianus, Hadrianus & reliqui Cæsares munera populo sæpe largiti sunt. Sed Hadrianus nouo more aromata, balsama & crocum. nonnuquam duplex congiarium, ternis per singulos aureis diuisis. Commodus singulis denarios septingenos vicenos quinos. Aurelianus verò ad Parthicum proditurus bellum, quum bilibres coronas singulis promisisset, & aureas populus expectaret, siligineas dedit nouo genere panis, quo deinceps vsi fuere.

Congiarium Donatiuũ.

Congiaria diuersa à diuersis Imperatoribus populo data.

Duplex congiarium.

qui

qui tamen populo vniuerso panem, oleum & suillam carnem postea diuisit, vinumque dare statuerat, nisi morte præuentus fuisset. Fuitque obseruatum, vt principes assumpto imperio, ad conciliandum fauorem, congiarium darent populo, quod annuum plerunque homines clarissimi, & summis honoribus functi, pro officio & clientela velut stipendium capiebant. Erant ergo hi, quos isti sectabantur, illorum patroni & defensores: suique officii ducebant, in fidem illos & clientelam habere, tutelæque suæ duaere, & ope iuuare. Quinetiam non foris tantùm, sed intra domesticos Lares, libertos seruosque salutatores comperimus, qui bis in die frequentes aderant: vt mane saluere, vesperi valere, domino aut patrono dicerent. Nec non populis & nationibus, ac bonis & fidelibus sociis, patronos publicè fuisse Romæ, homines honestissimos summo loco natos, qui fortunarum propugnatores erant, & ciuitatem defensores non pœnitendi, quorum studio & fide singula negocia in senatu facesserent, & promouerent: siquidem Syracusani in clientela Marcellorum fuere, Lacedæmonii in Claudiorum, Puteolani Brutorum, Neapolitani Liciniorum, Bononienses Antoniorum. Allobroges patrono Fabio Sanga vsi sunt. Marius Herenniis, Cæsar quoque Græcorum patrocinio plerunque affuit. Plebs denique ipsa sub patriciorum equitumque Romanorum tutela per clientelas diuisa erat. Quod à Romulo à primis originibus institutum ferunt, vt plebeii singulos patronos ex patribus legerent, quorum consilio & autoritate niterentur. Præterque vestibula fuere cauædium, & peristylia, ad quæ quisque suo iure non vocatus admittebatur. In foribus verò & atriis domorum, ara, focus & Lar familiaris erant. Namque focus erat ara deorum penatium, quem instar numinis habebant: in quibus non deorum modò simulacra, quos singulis ædibus in larario colebant, sed imagines ac expressos vultus illorum, qui familiæ decus fuere & ornamentum, ac principum & patronorum, quos quisque colebat, habere assuerant. Quare L. Vitellius Vitellii pater, Narcisci & Pallantis imagines inter lares coluisse fertur. Cereæ enim imagines in atriis domorum singulis disponebantur armariis, quas ita celebrabant colebantque, ac nisi illi, quorum

Congiariũ sumpto imperio. *Patroni.* *Clientes.* *Domesticorum salutiones.* *Populorum & nationũ patroni.* *Plebs per clientelas diuisa.* *Cauædium & peristylia.* *In foribus & atriis.* *Cereæ imagines in armariis.*

rum vultus exprimebantur, viverent. Quas festis diebus, & in summa gratulatione & lætitia, laureis sertis & floribus ornare, illorumque natales dies festa luce celebrare solebant. In luctu verò & gemitu familiæ, tanquam conscii doloris essent, & tacita mœstitia funestarentur, deformare: tantoque honore dignas putabant, vt illas cum singulis imaginum titulis, illorum præcipue, quorum dignitas maximæque res gestæ fuere, in exequiali pompa & apparatu funeris extra ædes producerent, & longa serie, velut familiæ decora, repræsentarent, illæque defunctorum exequias, & vna funus comitarentur. Ita tradito more, vt domino aut aliquo ex familia vita functo, illius imago tam circa limina domus, quam pro foribus locaretur, vt defuncti desiderium repræsentata illa species leniret, posterosque ad præclara facinora, domi forisque obeunda, inuitaret. In eisdem quoque atriis & foribus, ac circa domorum limina, hostium spolia, quos quisque vicisset, quorumque victor extitisset, etiam enses & Clypei, galeaque & currus, ac deuictarum nauium rostra, veluti auitæ gloriæ & fortium factorum ornamenta, affigi assueuere: quæ quanto vetustiora erant, tanto plus decoris & maiestatis habebant. Ideò nec vetustate consumpta reficiebantur, nec effracta resarciebantur. Hæc enim omnium ad se vertebant oculos, quo intuentium animos cogitatio subiret, vt pari ipsi exemplo ad magna facinora, magnasque res inuitarentur. Nec solùm priuatas domos, sed porticus & deorum templa hostilibus spoliis, tanquam trophæis, exornare, vetusti moris erat: tantique exempli fuere, vt illa posteris non mediocris stimulatio fuerit, ne degeneres ipsi, néve ignauia tam claros triumphos turpibus factis dictisque fœdarent. Adeoque hæc propria familiæ ornamenta sunt habita, vt quamuis alienatis ædibus, nouo domino spolia & imagines refigere non liceret. Hasque statuas, quibus splendor & vetustas familiæ notabatur, amouere, est habitum nefas. Belgarum verò fuit mos barbaricus, cæsorum hostium capita postibus, tanquam spolia affigere: qui etiam Galatarum, qui vltra Rhenum incolunt, vsus traditur, vt spolia hostium sanguine perfusa & trunca capita, foribus affigant. Gelonorum, hostium cutes, vt ex omnibus spectaculo sint, ac fortium factorum

Imagines familiæ in exequialib. pōpis eductæ.

Hostium spolia in atriis.

Deorum templa spoliis ornata.

Belgarum mos.

Galatarum.

Gelonorum.

insigne documentum, & hostibus pertimescendum foret. In Ægyto autem in vestibulis domorum alas vulturum proponere, indicium nobilitatis & vetustatis familiæ censebatur. Apud Phryges pardalis pro foribus affixa (Homero teste) signum immunitatis erat, ne hostium incursibus pateret. Alexander verò captis Thebis, vt Pindari domui parceret, illam inscribi iussit: In eisdem quoq; atriis pinacothecæ non mediocri paratu dispositæ erant: in quibus tabulæ pictæ, cælatum argentum, stragula vestis, signa & ornamenta reponebantur. Sicut Græcis fuere cheli & cistæ phaseoli & rhiscus, in quibus egregia suppellex & muliebris mundus seruabantur. Quare atria plerunque inaurata fuere: namq; haud aliter in illis senatus cogi poterat, quam si inaugurata templa fuissent. Non tamen omnes, sed solas palatinas ædes inaugurari seruatum est, vt habita in his senatus decreta, rata forent. Eas quidem ædes veluti augustissimas, vestibula regalia habere, cognitum est, atriaque potentiora, peristylia amplissima, & conclauia insigni pauimento, tricliniaque & ampla prætoria, ac cœnationes mira cælatura & arte. Nonnunquam xysta, colles, nemora, hortos, piscinas, euripos, amnes & aquarum ductus, porticusque pauimentatas, cultu & laxitate conspicuas, syluasque & ambulationes. Siquidem in his publica concilia & iudicia, arbitriaque & conuentus frequentes fieri consueuerant: inq; earundem palatinarum ædium vestibulo, & pro foribus regiæ, laurus semper & ciuica ex quercu, præcipuum insigne clementiæ Cæsarum, affixæ visebantur. Quæ quidem atria in primo aditu domus & proxima ianuis extruebantur, in quibus matresfamilias degere, & lanæ operam dare assuerant: quod aliter à Græcis seruatum meminimus, quibus Andronitis in primis ædibus erat: gynæceum verò, vbi mulieres operabantur, in conclaui & recessu intimo, præ pudore & modestia locabatur. Ideò non extra, sed ab intus fores pulsabantur, ne imparatos offenderent: quod etiam à Parthis vsurpatur, vt gynæconiti in secreto domus a viris semotim haberent: quippe quum non modò vxorum, sed pellicum pudicitiam ita suspectam habeant, vt nisi capite operto, & velato vehiculo, illas in publicum prodire sinant, neminique propius accedere liceat. Apud quos reges quoque

Ægyptiorũ. *Pardalis immunitatis signum.* *Pindari domui ab Alexandro parcitum.* *Pinacotheca* *Atria inaugurata.* *Senatus in atriis cogebatur.*

Materfamilias in atriis *Græci.* *Andronitis.* *Gynæceum.* *Parthorum zelotypia.*

quoque in penetralibus regiæ occlusi, sub specie maiestatis delitescunt. Sed tamen triumphales domos hoc amplius habuisse ferunt, vt fores de via aperiantur, non intus, sicut de Publicolæ familia proditum est. Præter quæ, potentiorum domos basilical habere ante vestibulum, magno ornamento duxere, in quibus esset tribunas, tanquã plus inesset autoritatis, quod iudicia publica ante ædes darentur: nonnuquam scholasticæ exercitatianes & declamationes in his fierent, quippe quum frequens ibi esset auditorii locus, licet Basilicas foro coniunctas plerunque legamus, in quibus conuenirent negociatores, & merces exponerent. Communis tamen thalami descriptio sic erat vt primo poneretur loco septum, vbi ianua mox aula, inde porticus perestylos soli exposita, postea prodromus, vltimò domus, & in posticis ædium hortus. Cœnaculum verò supra ædes erat, scalis ferentibus in publicum, nonnunquam in ædes versis. A principio verò vrbis tam simplex vitæ cultus fuit, vt rudi cæmento constructas domos & scandulis robusteis aut stramenteis contectam vrbem per annos cccc. vsq; ad Pyrihi bellum legamus, qui modicus cultus Hispanis, Aquitanis & Lusitania, atq; Ægyptiis fuit, quibus in modicii diuersoriis debere, sepulchra verò magnificentissima extruere patrii moris erat: non sic Agrigentini & Megarenses: nam iuxta Platonis verbum, ædificabant vt semper victuri, epulabantur vt morituri. Indi quoque in cultu corporis accuratissimi erant: in sepulchris verò extruendis, parci & modici. Gallis domiciali pluteis & cratibus intexere mos erat: Britannis & Sueuis, in tuguriis vna cum armentis stabulari: Liguribus montanis, speluncas & vastissimos specus incolere, aut cubilia modica & subobscura. Germani non cohærentibus ædificiis habitant, sed suam quisque domum spatio circundat. Medi diuersoria habent magnis recessibus circundata, & ne motibus manu consitis. Alii lateritias fecere domos, quas Euryalus & Hyperpius inuenere primi. Scythæ & Nomades, quia fusi per agros sunt, carris quocunque sors tulit, pro tecto & lare vtuntur. Hyperboreis nemora, vel luci, ac sparsa tuguria domus sunt: nam præaltas syluas & rupes inuias incolunt. Dardani foueas sub fimo, & sordidas ædes habent. Phryges olim & Troglo-

Reges conclusi apud Parthos.
Basilicæ ante potentiorum domos.
Scholasticæ exercitationes & declamationes.
Thalami descriptio.
Cultus simplex à principio vrbis.
Platonis dictum.
Indi.
Galli.
Britanni.
Sueui.
Ligures.
Germani.
Medi.
Lateritiæ domus.
Nomades.
Hyperborei.
Dardani.
Phryges.

Troglodytæ. *Baleares.* *Alii.* *Mardi.* *Æthiopes.* *Indi.* *Massilienses.* *In Meroe.* *Cathromotitæ.* *Ichthyophagi.* *Chelonophagi.* *Chaldæi.* *Spitamæ.* *Arabes.* *Sabæi.* *Odyss. 7.* *Persæ.* *Indorum regia.* *Lycurgi constitutum.* *Athenienses.* *Augusti edictum.* *Tyrii.*

dytæ sub effossis tumulis: Baleares in saxis concauis, cuniculis ad corporis magnitudinem dimensis. Alii ex vlua palustri latibula intexerunt. Mardorum gens specus infodiunt montibus, in quos se, coniuges, & liberos receptant, Æthiopes & Indorum magna pars subterraneas domos habent: Massilienses ex paleis: Meroe ex palma: Cathromotitæ ex ligno, Indi quoque, Ægyptii & Britanni ex arundinibus, Ichthyophagi ex ostreis marinis, aut ex piscium ossibus, tecta contignant. Chelonophagi partim ex alga, partim ex testudinũ testis, gens circa Nasamones & Troglodytas: & Chaldæi profugi ex sale: Spitamei ex ouorum putaminib. & pennis Contra verò Arabes & Sabæi: nam limina, postes, cellas, fulcimenta, parietes & domorum tecta habent augustissima, ex ebore, auro & argento, atque sumptuoso lapide & smaragdo, luxu ingenti, laquearia verò citro & ebore extructa, qualem Alcinoi domum Homerus tradit, auro, argento, electro atque ebore fulgentem. Persæ quoque magnas gazas, & quicquid est auri, in domib. poount. Regum Indorum regia argenteis imaginib. tota distinguitur, eamque ex auro vites percurrunt, fultæ aureis columnis. Fuitque institutum Lycurgi apud Spartanos, vt domorum culmina securi, ianuas verò serra discindant, ne quis insignius altero ædificaret. Quare Agesilai domus ab inopi & priuata haud dissimilis fuit, sicut Pompeii domus vsque ad tertium triumphum. Athenienses quum antea specus & abditos saltus incolerent, primi lateritias ædes calce & cæmentis construxere. Postea verò in tantum magnitudinis vrbis ædificia processere, vt tota ædificiis exsurgens, in quatuor aut quinque contignationes, & multa tabulata, tecta excitarent, maximasque domos maximis domibus imponerent, vt orator Aristides professus fuit. ita vt Augusto Cæsari, ne vrbs ruinis laboraret, magna mole ædificiorum, ne quis supra septuaginta pedes sublimis ædificaret, inhibere necesse fuerit, licet ipse modicas ædes incoleret, & toro modice instrato cubaret. Quod & Nero Cæsar post incensam vrbem, dimensis vicorum ordinibus & viarum spatiis, statuit, ne vltra præscriptum ædificia tollerentur. Quare Æmylius Porcina à L. Cassio accusatus, & pœna mulctatus fuit, quod villam nimis sublimem ædificasset. Produntq;

duntque Tyrios adeò ædituas maximis contignationibus domos aliquando struxisse, vt parum abfuerit, quin tota terræ motu corruerit. Sed quæ sint instrumenta domus, quæ relicta domo instructa, ad nouum dominum transeant, sæpe quæsitum est: & præter imagines & affixa spolia, ista etiam Paulus Iureconsultus de instructo fundo adnotauit: Specularia, pegmata, canales, harpagones, hamos, centones, siphones, scalas, perticas, spongiasque, quibus instrumentis domus contra vim ignis ad incertos casus defenditur, squalor abluitur, & immunditiæ purgantur. Dixere autem centones, ex villis grossioribus sagula intexta vilioribus pannis, quibus domorum tecta, tabulata, aut lígneæ machinæ militares, aduersus incendia, si ignis maior vis ingruat, muniuntur. Siphones verò fistulas follibus iunctas, seu machinas hydraulicas, quibus agitatis, ad superiora ædium exhauriunt aquam, qui etiam organa pneumatica dicta. Harpagones ferreas manus, seu asseres ferro vnco præfixos, quò igni furenti obuiam irent, quos ab Anacharse Scytha inuentos nonnulli volunt. Pegmata verò compactam machinam ex ære, marmore vel ligno, tum ornatus, tum commodi causa, instar illorum quæ in pompæ apparatu producuntur, quibus etiam intra ædes vti assuerant. Addit Paulus horologium æreum domi non affixum, & prothyrum, relicta domo instructa ad dominum transire. Est autem prothyrum instar vestibuli, plerunque opertum, quod ante ædes & ostium sit: quod non esse vestibulum meritò nonnulli putant: sed ligneam structuram in isto vestibulo ante fores: qua obstante quasi repagulo, apertis ianuis, quæ intus fiunt, non apparent. Sumpsitque nomen à πρὸ, quod ante significat, θύρα autẽ ianua. Unde hypothyra, valuarum illa hians cauitas dicta. Censuitque Pomponius Iureconsultus ex autoritate Labeonis, prothyra eiusmodi, si pro ædibus sint affixa, ædium partem esse, tametsi facilè demi possint & reponi: sicut ligneam structuram, quæ æstate tolli, hyeme reponi soleret, ædium esse Labeo putauit, quoniam perpetua causa parata forent: itaque alienata domo, prothyra eiusmodi vnà cum domo, ad em ptorem transire voluit. Verba verò Pomponii Iureconsulti de verborum significatione, hæc sunt: Idem Labeo ait, Prothyrum quod in ædibus fieri solet, ædium est.

Instrumenta domus: Ulp. in l. quæsitum §. acetum. ff.

Centones.

Siphones.

Harpagones.

Pegmata.

Prothyrum.

Hypothyra.

In extis inspiciendis, quæ prospera quæve dira sint, & quæ boni, quæve mali prænuncia.

CAPVT XXV.

QUI augurum disciplinam obseruarunt, quippe illorum præscita perscrutati sunt, in fibris extisque inspiciendis, inter ea quæ dira aut secunda essent, multum interfuisse volunt: licet alii alio modo illa interpretari, & eorum euenta prædicere soleant. Et tametsi in extis contineri cor, cerebrum, pulmonem, stomachum, lienem, hepar, seu iecur, communi opinione receptum fuit, quas Græci φρενὰς dicunt, incredibili fabrica coniuncta, quorum ex habitu & colore, salubritatis & pestilentiæ signa ostenduntur: tamen nullum discrimen vehementius fuit, quàm si caput iecinoris, vel ipsum iecur in extis defuisset, quod caput extorum dicitur, tunc omen exitii malorumque fuisse, funestumque & magni terroris, nisi in solicitudine & metu, quia curas tunc perimere putarunt. Cumque hepar ex non puro sanguine fit, quia sanguis purus cogitur circa cor: tamen in hepate sedem vaticinii esse, & præsagium futurorum, periti aruspices opinati sunt. Quo mense Claudius Cæsar veneno interceptus fuit, sacrificanti iecinoris caput defuisse constat, quod & Caio principi euenisse memorant: quæ exta pestifera dicta fuere. Si verò in iecore extremum, quod fibra dicitur, ita locaretur, vt ab ima fibra iecinora intrinsecus replicata essent, aut si geminũ iecur foret, per hæc læta & magna portendi argumentaque felicitatis esse, nemo dubitauit. Arctum iecoris caput, aut duplicatum, nimis lætum auspicium facere, sicut exta duplicata magnas facere accessiones, prolationemque finium triumphum portendi voluerunt. Et tametsi circa Briletum & Thernem in Thracia, & in Chersoneso iuxta Propontidem tradet Plinius, bina iecinora leporibus inesse, & si aliò transferantur, alterum interire: tamen id non esse prodigium, omnium opinione receptum est. Syllæ immolanti, iecur extrema sui parte, speciem laureæ coronæ præ se tulit, mirabili ostento felicitatis futuræ. Si verò liuidum esset, aut vitiosum, vel si in coquendo distabuit, aut sanies purulenta efflueret, caputve fibrarum postulas haberet, piaculare esse, & magna facere

Capite iecinoris non inuento inter exta.

Sedes vaticinii in hepate.

Exta pestifera.

Omen felicitatis ex inspecto iecinore.

Infelicitatis.

cere infortunia, constans opinio fuit. Idcirco denuò augebantur victimæ, donec iterum cæsis hostiis litatum foret. Ex corde quoque, vnde sanguinis origo manat, licet à principio auspicia sumere minimè solerent, posteaquam in extis corda rimari cœperunt, quo tempore Pyrrhus post multiplices clades Italia pulsus fuit, hoc obseruarunt haruspices, vt si cor silens iaceret, neque palpitaret, aut in extis defuisset, calamitates portendi, & magnas fortunæ minas crederent. Diuo Cæsari dum rerum potiretur, immolanti cor defuisse dicitur, tristissimo euentu. Nanque haud multò post, conspiratione coniunctissimorum cæsus occubuit. Quod de Pertinace proditum est, vt qua die morte sublatus fuit, sacrificanti non modò cor victimæ, Sed hepar deesset. Si autem in summo corde pinguedo foret, aut solito maius raptumve ab aquila aut auibus fuisset, nimium propitios deos ostenderunt. Dum Hermocrates diis sacra faceret, raptum cor victimæ & à coruo clarum in sublime, felix auspicium fecit, quo Cardiam vrbem ad Corinthum auspicatissimè condidit. Sicut auo Galbæ, fulgur procuranti, cùm aquila exta rapuisset, & in sublimem quercum detulisset, imperium portendit. Fuitque animaduersum, cor quibus prægrande esset, pauidos facere: quibus exiguum, aspectu formidabili, & audaces: quare Hermogenis summi rhetoris, & qui præcocissimi ingenii fuit, mortui dissecto corpore, hispidum cor inuetum est. Tametsi tradatur apud eruditos, eos qui hebeti essent sensu, corde duro & spisso: qui verò ingenio valerent, molli fuisse: id quod Plinius de Aristomene Messenio, & alii de Lysandro, cuius defuncti cor pilosum inuentum esset, meminere. Fel quoque in extis augurium facere proditum est, quod sub hepate angusto ore, & fundo ampliore apparet, vt purum illud clarumque reddat. Si tamen geminum reperitur, licet prodigium sit, tamen magnæ spei fortunam portendit. Quo enim tempore Augustus apud Actium profligato Antonio victor fuit, eo ipso victoriæ die, geminum vel in extis inuenisse traditur. Arato quoque sacrificanti, cum geminum fel haruspex inspexisset, quæ capitali odio dissiderent, mox syncera fide conciliari, societatesque & fœdera iungi prædixit, quod verissimo euentu postea consequutum est. Fuitque disci-

Ex corde

Cordis prægrandis vel exigui indicium.

Hermogenis, & Aristomenis corda hispida.

Ex felle.

Fel Neptuno dicatum. plina augurali traditum, vt fel Neptuno perpetuò dicatum sit, velut humoris autori. Quod si in extis prægrande fel inueniretur, prodigii loco est habitum. Sed quamuis prodigiosum, magna semper & felicia portendit: fert tamen Aristoteles in Naxo prægrande fel pecoribus innasci: circa Chalcidem Eubœæ, & in Ponto, pecori nullum esse: ceruo quoque & damæ, equo, mulo & asino, camelo atque apro, vsque defuisse. Sicut perdices in Paphlagonia bina corda habere, & in Bisaltia lepores bina iecora. Et in agro Cretensi pecora, circa Gnoson, splenem habere tradunt, circa Cortynam non habere. Vel quod idem tradit in Seripho insula, & in Acantho Macedoniæ, & apud Cyrenem ranas non coaxare. Et in Emathia Macedoniæ sues vnungulos nasci: atque in Cappadocia mulas fœtus parere, & in Eleo agro mulos non educi, neque propterea ominosum aut prodigium videri. *Ex pulmone* Pulmo vero sub corde est, spirandi officina: is incisus & geminus, tempus dirimere, & diem differre traditur. Si vero simplex esset & solidus, continuare temporum curricula, nullasque cunctationes & moras afferre opinati sunt. Si vero pulmonis fibra lateret, aut cum corde & iecore coniunctus foret, vel si paruo distinguitur interuallo, miseros casus portendere voluerunt. *Ex liene.* Lien aduersus iecur, sinistra in parte est: siquidem ventriculo annectitur in intestino, vt iecur purum reddat. Quod si in dextram vergeret, ferale auspicium, & prædicere, quæ magno mãlo luuntur, haud dubium esse: qui tamen abundãs, homines decolores facit. Quare in terra Caria Caunios, quod sub graui cœlo degunt, mirum in modum lienosos dicunt esse. Vnde verbum Stratonici citharœdi, illic ambulare mortuos, quod omnes mirifice pallerent, facie tabifica. *Fordicidia sacra.* In fordicidiis sacris, quibus hostias quæ vterum ferunt, immolare præcipitur, si fœtus biceps aut mancus in vtero esset, vel interaneis exulceratis appareret, exta eiusmodi imminentium malorum nuncia esse creditum est. *Dracones in extis apparuisse.* Dracones in extis apparuisse, lætum fecere auspicium, contrà Graccho sacrificanti, ad exta irrepsisse adeso iecinore, necem futurum & imminens fatum portenderunt, quæ mox subsequuta sunt. *Exta ab aquila rapta.* Exta quoque de sacrificantis manu ab aquila fuisse rapta, tam efficaci auspicio fuere, vt nullum præsen-

præsentius aut felicius fuerit. Si tamē è manu decidissent, vel viscera cruore infecta essent, aut liuida, nigrisque distincta maculis, vel si omentum & membrana viscera continens, hians foret, aut sanguine suffusa, indubiam necem & fatale exitium portenderunt: quale Crasso euenit, cum contra Parthos ducturus, lustraret exercitum, documento futuræ magnæ calamitatis. Præcisa vero hostiarum capita suum sanguinem aut exta lābere, Pyrrho sacrificanti obitū luctuosum, & fœdos euentus designarunt. Iidem Cimoni, formicarum cateruas sanguinē victimæ corrupisse, adnotarunt. Ferunt tamen diuinandi periti, sanguinem victimæ crassiorem & calidiorem, efficaciorem vim portendere: qui vero tenuior esset & frigidior, maiorem habere intelligentiam. Estq; inter exempla, præcisum caput victimæ fluctu maris absorptum, atq; exta non comparuisse, Callicratidi Lacedæmonio interitum vitę attulisse. Subit tamen illa reputatio, veteribus tradi monumētis, gallinaceorum fibras maxime diis gratas videri, sicut talparum Magi verissima dicunt, illisque haud secus quam solenni victima pulcherrime litari. Hæc enim sunt exta argutissima, in quibus diuina mens inesse creditur. Fuisseque Cypriorum inuentum ex suillis extis fieri diuinationem, quodq; nisi ex sana victima, neque litari, nec futura prænosci poterant. Ea vero exta, quæ nihil habent diuinationis, quæque expianti non litant, tanquam sine nutu, nulloque afflatu diuino, muta dicuntur, quibus non esse litatum notabatur. Quæ autem multum felicitatis & fortunæ pollicentur, regalia dicta sunt. Apud magos vero, talparum exta & ranarum euentus fortunatos, nonnunquam magnos casus prædicere crediderunt. Cumque cætera viscera, detractis extis, postquam litatum erat, aræ imposita, igni darentur, ipsa tamen exta nūnquam elixa, sed veru decocta, apponebantur: sola tamen arietis exta, aqua elixa sacris epulis apponuntur. Neptuno vero & fluctibus quum sacra faciunt, mare ingressuri, aliquando ipsam hostiam, nonnunquam cruda exta in mare proiiciunt, & vina infundunt. Illud vtique non ab re fuerit meminisse, quod periti rerum literis adnotarunt, singulis visceribus hominum suam vim & affectus innatos fuisse: idcirco homines splene ridere, fellē irasci, iecore amare, corde sapere & timere.

Exta è manu lapsa.

Capita hostiarum præcisa suum sanguinem lambentia.

Crassi aut tenuis sanguinis in victimis indicia.

Ex Gallinaceorum fibris

Ex talparum.

Ex suillis extis

Sanam victimam esse oportebat.

Exta muta.

Regalia.

Exta quæ apponerentur.

in victimis.

Neptuno & fluctibus sacrificandi ratio.

Sua quibusque visceribus vis.

Consualia, equitia, & ludi Apollinares. quando à Romanis fierent, quodve modo Diti sacra fiant, & quo tempore.

CAPVT XXVI.

Consualia. *Consus, atque eius templũ.* ROMVLVM vrbis conditorem, pace cum finitimis parta, Neptuno equestri solennes fecisse ludos, Consualiaq; appellasse, in quib. Sabinas rapuit, autores memorant. Fuit enim Consus cõsilii deus, cuius ara in circo maximo, vndiq; aggesta humo, abdita erat, quod arcanum esse cõsilium putarunt, quam aram cum ludos celebrant, omnibus adire fas est, reliquo anni tempore non est licitum: in qua Romani sacrificiis igneis aliisque solennibus, festos agere dies assuerant: quæ Feriæ Publicæ dictæ sunt, in quib. sacris victima erat mulus, quoniã id genus quadrupedum, primũ vehiculo iunctum fuisse credunt, eo quod Lunæ vehiculum traherent: equosque & asinos coronis sertisque exornare, & feriari, neque illos labori admittere mos erat, quod instituta nauigatione, quum omnium generum merces nauib. aduehantur, ocium quodammodo iumentis & remissio data sit: vel quod equos primum Neptunus domuerat, & equitandi artem inuenerat, quare Gippius dicebatur. Huic sextili mense die octauo post decimã, equestres ludos Romulum instituisse ferunt, quarto ab vrbe cõdita anno: qua die raptas Sabinas volunt: tametsi mense Martio primum Consualia instituta, eoq; tempore raptas Sabinas, nonnulli testati sint. Pleriq; diis Laribus, dũ Romani ludos celebrãt, Romulum Sabinas rapuisse dicunt. Erat ergo is ludus, vt equi & muli iuncti & soluti in circo maximo, magno spectãtium studio currerent. Qui vero fuerit raptarum numerus, inter autores discrepat, quidã non vltra triginta fuisse tradunt, quæ curiis nomina dedere: nonnulli quingentas, plerique septem & viginti, vt Valerius Antias: alii sexcentas & tres supra octuaginta. Præterque ludos Consuales Marti quoq; in Martio campo, idẽ Romulus ludos instituit, quos ab equorum cursu. Equitia nuncupauit, qui siquando alluuione Tiberis inundasset campum, in Cælio monte, vbi Martialis campus erat, colebantur: sicut vi fluminis inundato circo maximo, extra portam Collinam, ad ædem Veneris Erycinæ, Apollinares celebrarũt. Erant n. ludi Apollinares ex prædicto Martianorum carminum, quibus Cannensis

Victima in Cõsualibus.

Neptunus equorum domitor.

Consualia quando celebrata.

Ludi forma in Consualibus.

Sabinarum raptarum numerus.

Equitia.

Apollinares ludi.

nensis clades scripta fuit, bello Punico secundo victoriæ causa instituti. Alii à Cornelio Sylla prætore vrbis ex responso Martianorum fratrum, à quibus fata Romanorum præscripta erant, inuentos dicunt fuisse, in quibus decemuiri Apollini, boue aurata & duabus capris auratis, Latonæque boue aurata, sacra Græco ritu facere assuerant, quos prætore præsidente populum laureatum spectasse, Apollini pro cuiusque copiis stipe data; Titus Liuis autor est. Cumque antea incerto die fierent, Publius Licinius Varus prætor vrbis legem tulit, vt dies ante tertium Nonas Quintiles, his ludis status foret: isque in perpetuum sacer haberi cœptus est. In quorum celebritate, matronas spectatæ pudicitiæ in propatulo epulari, omnique cæremoniarum genere festum diem agere, produnt, puerosque manibus amplexos psallere, & hymnos Apollini canere, sicut Dianæ virgines. Quæ quidem Equitia singulis annis duodecim cal. Maias in circo maximo celebrarunt, qui dies Cerealibus incurrebat, in quibus post equos, vulpes stipulis alligatæ, accensa flamma, cursitabant. Præter quam aram Consi, quæ in circo fuit, ab accessu hominum semota, etiam ara Ditis & Proserpinæ, in loco abdito, in Martio campo, ad Tarentum colebatur, locum denominatum, quod ibi Tiberis ripas tereret, qui Rumon propterea dictus & Serra, ad quam rarus erat accessus hominum. Diis enim inferis aram non à terra sublimen, sed sub effossa humo statui decere putabant: ad quam ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquagesimo anno ab vrbe condita, sacra & ludos institutos memorant, ad eamque ter annis singulis accessum, placandis manibus, patere: videlicet postridie Vulcanalia, & ante sextum Idus Nouembris, & ante tertium Nonas Octobris. Apud Eleos vero Plutonis templum semel tantum patefit, & quanuis patens, nulli introire licitum est. Sicyonii quoque semel annis singulis Eumenidum prope Asopum diem agunt, & sacrum faciunt. Cumque humanis capitibus prius Ditem placarent, postea ab Hercule admoniti, hominum simulacra victimas dederunt. Obseruatumque fuit, vt sterilibus pecudibus & iuuencis, ac vino, melle, lacte & sanguine Diti sacra fiant: Quanquam Numæ legibus inferis diis

Sup. lib. 3. c. 12.

Apollinares quo die celebrati.

Equitia quando cecebrabātur.

Ara Ditis & Proserpinæ.

Deorum inferorum ara sub terra.

Sacra & ludi ad aram Ditis & Proserpinæ.

Plutonis templum.

Eumenidū templum.

Quibus victimis Diti sacrificabatur & quæ cæremonia.

vina libare vetaretur, his verbis: Vino rogum ne respergito. Eas quidem aras, quæ plerunque geminæ fuerunt & pares, dum sacra faciunt, sicut reliquas inferorum, nigris vittis aut cæruleis ornant, & cupresso. Cumque pecudes immolant, spirantem cruorem in effossam terram mittunt: vinumque lac, & mel vna infundunt, visceraque cæsæ victimæ ter circum aras ducunt, igne accenso: hoc piaculari sacro inferos euocari arbitrari. Inualuitque mos, vt infernis diis facturi sacra, pares victimas easque sinistra immolent: & quum manes expiandi sunt, pocula libent, rogumque vino, aut sepulchrum conuersa manu inspergant, in quibus litasse piaculum erat: nigrasque hostias immolent, vinaque effundant, vasaque in ignem mittant, visceraque igni apposita oleo inspergant, quippe Diti sacra exhibentes, cui, omnia perdere, proprium est: lignaque sterilia è sepulchris eruta, atro igni apponant: neque oriente luce, vt superis, sed noctu, vel meridie, aut decrescente, hostiam immolare conuenit, capite ita constituto, vt terram, non cœlum spectet. Cumque in deorum sacris, qui rem diuinam facit, corporis prius ablutione purgetur, inferis qui funebria exhibiturus est omissa ablutione, leui tantum spargitur ramo. Est tamen Fabii Seruiliani pontificis maximi disciplina traditum, vt atro die manibus parentare non liceret, ne infesti manes fierent: quia quum in his sacris Ianum & Iouem præfari necesse sit, quem atro die aduocare piaculare est, eo die solenni precatione vti, & inferis sacrum facere vetabantur. Hi tamen ludi ad Tarentum seculares dicti, qui non stato die, sed à prima origine, singulis centum annis, ex præcepto Sybillinorum carminum fiebant, quorum autor Valerius Publicola fuit, qui primus cæsis atris bobus, Diti maribus, Proserpinæ fœminis, trinoctio ludos ad Tarentum fecit. Proditur tamen decretum inter pontifices, vt si defuncto cadaueri iusta quispiam exhibere vult, & an humatum esset, in dubium veniret, satis haberent, si quibusdam sacris precationibusque exhibitis, glebam absenti cadaueri, aut terram iniicerent, terque iniecto puluere à labe erroris cadauer, manesque expiatos ducerent: atque si operto humo cadauere, os exceptum fuisset, donec purgetur, inhumatum videri. Est quoque notatum in æde

Manes.

Manibus atro die parẽtare nefas.

Ludi seculares.

Cadaueribus inhumatis iusta exhibita.

Libitinæ

Libitinæ ea quæ humandis corporibus vsui sunt, Romanos venditare, qui nisi mense exacto & vesperi, ac Febr. mense, mortuis dare inferias solebant. Delphi vero apud aram Epithymbiæ Veneris manes euocabant, & defunctis parentabant: Græci autem paucis à morte diebus, feralia litabant defunctis, obsequia: obseruatumque vt reliquo corpore combusto, plerunque digitum membrumve aut crines seponerent, quibus tanquam cadaueri iusta persoluerent & parentarent. Exteris vero gentibus diuersa parentatio fuit. Namque apud Platæenses manibus peremptorum ciuium dabantur inferiæ, vt præcedente tibicine vehicula multo lauro & myrto fusca, cum coronis sequantur, mox lactis, vini & olei libationes succedant: deinde purpuram indutus princeps, cuius ductu res geruntur, exclusis seruis mactato ante pyram tauro, vbi Iouem & Mercurium adorasset, manes illorum qui pro patria ceciderant, ad cœnam aduocet: postea cratere merum libans, se defunctorum manibus propinare asseueret: hoc modo illos, velut claro præconio excitos, expiari opinati. Achillis vero manes in Sigæo, nisi nudos & vnguentis delibutos circa sepulchrum decurrentes, nudos expiare compertum est. Apud Albanos, manibus defunctorum parentare, aut iusta persoluere, nulli permittitur, quod defunctos humana ope putabant non egere. Essedones purpatum defuncti caput inaurant, illique quotannis hostias mactant, & iusta persoluunt. Augilæ, qui vltra Cyrenem sunt, nullos deos, præter defunctorum manes, putabant: ab illis vbi tumulis incubuere, per somnia responsa accipere opinati. Ægyptii dum manibus defunctorum parentant, post preces oppleti lachrymis, tumulum amplexantur & coronant: quibus mos erat, in insula, quæ Abatos dicitur, vt si quod mersum in flumine cadauer non appareret, centum annis illi funus facerent, & ita manes expiarent. Delphi cùm Pyrrhi tumulum nullo honore antea coluissent, postea cùm didicissent, illum contra Gallos pro Delphis adfuisse, Pyrrhi manibus in posterum parentarunt. Delii vero pueri, & puellæ, Hyperboreis virginibus vita functis, tonsis crinibus parentasse dicuntur, quos fusis inuolutos, supra illarum monumentum puellæ deponunt, pueri vero in sepulchris. Getarum lex erat,

Romani. *Delphi.* *Græci.* *Exteri.* *Albani.* *Essedones.* *Augilæ.* *Ægyptii.* *Delphi.* *Delii.* *Getæ.*

Parentatio ad Therei sepulchrum. *Romani.*

erat, manes viri defuncti non aliter nisi morte vxoris expiari. Ad Therei sepulchrum si qui parentant, aut immolant, hordei loco calculis vtuntur. Romani verò floribus ornare sepulchrum, & sacrificio atque epulo defunctis parentare solent, nonnunquam thure & mero supplicare sine tibicine, quibus in acie cæsis, fuit tam ara, quàm annua parentatio, constituta. Et tametsi mense Februario mortuis dare inferias consuessent, Decius tamen & Brutus, contra maiorum instituta, Decembri mense parentabant. Proditurque memoriæ Traianus Imperator, in ea domo qua Alexander Macedo morte sublatus fuit, eius manibus parentasse, & sacrum fecisse. Maxima verò manium euocatio (Homeri testimonio) apud auernum traditur fuisse, in quo cæsis victimis & carmine effuso, manes defunctorum ab inferis, per diras execrationes, eliciunt: mox tennuissima effigie, & hominis simulacro sub noctem apparente, responso excepto, super quo consulturi venerant, è conspectu imago, in auras puncto temporis dilabitur. Notatumque & illud, in deorum manium sacris & feralibus cœnis, præter lentes & offas, apium apponi, quibus qui sacris interant, vescebantur. Neque solùm spectacula & ludos, sed deorum sacrificia & manium parentationes, si quando minus ritè exhibita, aut si non omnia iusta & solennia seruata essent, ex leuibus omissis causis, aut plus iusto seruatis, secundò & tertiò ac sæpius veteres instaurare, & reficere consuesse.

Inferia mēse Decembri.

Manium euocatio apud Auernum.

Apium in manium sacris & feralibus cœnis.

Quæ sacra expiationis causa à Romanis seruabantur, & quibus ex causis fierent, quæve apud exteros.

CAPVT XXVII.

Sacra solennia & stata. *Expiatio vbi lapidibus pluisset.*

INter plurima sacra, quæ vetus religio habuit, quædam solennia & stata fuerunt, quæ eodem stylo modoque indici semper & seruari solita sunt, quorum ritus & cæremonias transgredi aut omittere, nulli fas erat: siquidem si lapidibus pluisset, Nouemdiali semper sacro expiatum fuit: hoc enim sacrum nouem dies colebatur, quod vel prætor vrbanus, vel pontifex maximus, ex senatus decreto, indicebat: idque vel cœlesti voce in Albano missa, vel haruspicum monitu. Si verò cœlestes minæ terroresve, aut

aut cetera renunciarentur prodigia, formidinesque vel si terribilis species, aut quid nouum & inopinatum oblatum esset, vt cùm duo visi soles, facesve de cœlo colluxissent, aut crinita sidera insigni nouitate, vel igneus turbo atque insolita mundi facies fulsisset: strepitusve armorum de cœlo auditus, & ingentibus procellis effusus imber foret, vel misto sanguine Tiberis fluxisset, tectaque publica, ædesve deorum, de cœlo tacta essent, aut alia terribilia monstra & prodigia, cœlestes ostentantia minas, apparerent: his auertendis terroribus, piacularibus sacrificiis factis ad placandas iras, vel feriæ indicebantur, aut lectisternia tribus stratis lectis. Ioui, Vulcano & Mineruæ, (siquidem hi iactus fulminum possidebant) nonnunquam ludorum celebritates, decreto pontificum procurabantur. Fiebant enim supplicationes cum solenni precatione, vrbe tota, circa omnia delubra phanaque & puluinaria, in quibus honos diis dabatur: senatoresque & patricii cum coniugibus & liberis, plerunque coronati nonnunquam omnes tribus & ordines, præeunte pontifice maximo, aliquando duumuiris, præcedentibus pueris ingenuis & libertinis, ac virginibus patrimis & matrimis coronatis, vel lauream tenentibus manu, voce modulata pronunciantibus carmen, prælata pompa, frequentes supplicare, & pacem deûm exposcere solebant. Græci verò si quando territi malis supplicabant, vetustum carmen inter vota precesq. cani iubebant, hoc tenore: Beatorum antiquissima sanitas in omni tempore tecum sum. Quæ quidem puluinaria, apparatæ lecticæ diuorum erant, in quibus numina pro maiestate, iuxta aras, sublimia extabant, quibus fasciculi ex verbenis (struppi vocati) pro capitibus locabantur. Hæ quoque supplicationes, si quod iustum bellum in exteras nationes indictum, aut si pro aris focisque & deorum templis, ac solo patrio pugnandum foret, vt ea res, populo Romano sociisque ac nomini Latino, benè & feliciter eueniret, vtque bonis auspiciis ac diis bene iuuantibus arma sumerent. Ac victoribus bello viris, ob res feliciter ductu eorum gestas, in quibus grates diis agebant, mulieresque eximios cultus, viri prætextas atque amplissima ornamenta sumebant, à senatu maximi muneris loco sæpè tributæ sunt, modò

Ubi ex cœlo ostenta apparuissent.

Supplicationes quibus cæremoniis fierent.

Græci.

Puluinaria in lectisterniis.

Alia supplicationum causa.

Supplicatio D. Julio decreta.

C. Octauio.

Vitulari.

Supplicatio triumphi prærogatiua

Ciceroni.

Junoni.

Supplicationes ob leuissimas causas.

Neroni.

Græci.

modò plurium dierum, modò paucorum, prout magnificè gesta, & prosperi successus postulabant. Diuo Julio in expeditione Gallica, contra quos multiplici clade dimicatum est, ob claras pugnas, quindecim dierum supplicatio decreta fuit. Et D. Brutus ob profligatum Antonium bello Mutinensi (quod antea contigit nulli) quinquaginta dierum supplicationes meruit. Cicero quoque in senatu, C. Octauio ob res feliciter gestas, per omnia templa phanaque, pariter quiquaginta dierum supplicationes decreuit. In quibus grandes natu matres manibus amplexæ, & viri semotim coronati procedere, & cum bonis precationibus & faustis ominibus ad templa conuenire, & diis gratias agere solebant. In his quoque præcipuè ciues lætari, quod vitulari dixere, delubra patêre, aras sacrificiis fumare, honoreque ac donis cumulari, nonnunquam vinum & thus publicè dari legimus. Fuitque supplicatio aliquando prærogatiua triumphi: nam quibus ob res benè gestas supplicationes decretæ sunt, haud multò post feliciter confectis bellis, à senatu speciosos triumphos datos comperimus. Obseruatumque, vt quoties obsecrationes, supplicationesque aut lectisternia indicebantur, à iurgiis & litibus temperarent, vinctisque vincula demerent: & tametsi ob rei militaris facinora, aut partam victoriam, supplicatio decerni soleret, duci absenti, vni tamen Ciceroni rogato & præsenti, quod remp. è coniuratorum manibus eripuerat, & ciues conseruarat, supplicatio decreta fuit. Estque animaduersum, plerumque à matronis, quibus viri essent, Junoni supplicatum, primùm in Capitolio, deinde in mari proximo, vnde hausta aqua templum & simulachrum inspergebant. Post aliquot verò ætates, defluxis moribus, & collapsa disciplina militari, ob læuissimas sæpè causas & quæ ad remp. vix pertinerent, supplicationes decretas inuenimus: quippe Neroni ob recitationem carminum in theatro, vel ob fugas ciuium infandas, & ob publicas clades, quòd sæuitum esset in noxiorum bona, & leuibus de causis sæpè decreuit supplicationem senatus: nam quoties fugas aut cædes iussisset Nero, toties diis grates habitas, autores referunt. Fuitque ista vaga & popularis supplicatio. Græcis autem ob prosperos successus,

& par-

& partam de hostibus victoriam, rarenter supplicatio, sæpius epulum per singulas tribus publicè dari, & ludi indici solebant. Si cui tamen supplicatio pro insignibus factis dabatur, apud Athenienses seruatum est, vt vasa aurea & argentea in pompis efferrent, & sacra decernerent, quasi hoc magnificum laudationis munus foret. Si verò semimares, aut insoliti animalium partus, & alia monstra informia edita essent, iusso fœtu exportari, & in mare vel flumen deiici, à ter nouenis virginibus carmen per vrbem canebatur, donum deinde Junoni ferebatur. Quod si bubo vel lupus cellam Jouis, aut Capitolium intrasset, propter id prodigium, tedæ aut victimæ, nonnunquam sulfuris & aquæ lustratione vrbem, aut Capitolium expiarunt & lustrarunt, quæ victima Amburbialis dicta. Licet singulo perfecto quinquennio, per censores vrbem lustrari sue, oue & tauro, aut verre, tauro & ariete, qui circumducebantur, quæ Solitaurilia vocantur), inueniamus. In quo fuit constitutum, vt mense Februario, quo tempore vrbs lustratur, Februo (qui lustrationi præest) in primis litarent, & sacrum facerent: mox censor in magna ordinum frequentia deos, imperii præsides, solenni precatione aduocaret, vt rem Romanam, vrbes templa, fines, aquas, perpetuò seruarent incolumes, & prosperos successus darent, dubiisque conatibus adessent: malaque auerruncarent, votaque in sequens lustrum promitterent: circumque vrbis pomœrium sereno cœlo, pontifices, flamines, & omnes augures, sacrificuli & vates, Vestales virgines, galli sacerdotes, septemuiri epulonum, quindecimuiri sacrorum, & salii, sequentibus patribus & omni plebe, Sabino ritu cum solenni precatione procederent. Cumque in precationis carmine, quùm lustrum conderent, antea rogaretur, vt dii immortales rem Romanam volentes propitiique propagarent, & ampliorem facerent: postea aucto propagatoque late imperio ad summum culmen, Scipio Æmylianus censor, in condendo lustro, non vt ampliorem facerent, sed tãtùm vt rem Romanam seruarent incolumem, rogari iussit, tanquam ad vltimum amplitudinis prouecta esset. Mansitque diu mos, vt in omni precatione, quam pro populo facerent, pro senatu quoq; & Quiritibus precarentur: neque fas esset,

Atheniẽses.

Vbi monstra edita essent.

Ob bubonem aut lupum cellam Jouis aut Capitol. ingressum.

Amburbialis victima.

Solitaurilia & eorundẽ ceremonia.

Quid in lustris condendis precabãtur à diis.

esset, in solenni prece sine altero alterum nominare: sicut *Athenienses.* Athenienses (vt refert Theopompus) quum vota diis effunderent, Chiis & sibi prospera precabantur: & in Panegyris, quæ singulis quinquenniis fiebant, per præconem sibi & Platæensibus bona precari vsurparunt. Deinde Philippo subirati, propter continuas clades & belli mala, decreto sanxerunt, vt quoties sacerdotes prospera Atheniensi populo, sociisque & exercitui precabantur, toties Philippum, liberos, terrestres naualesque copias, atque omnem Macedoniam, exitiali carmine & diris imprecationibus detestarentur. *Nero.* Nero tamen, dum Isthmi opus auspicatur in præfationis carmine sibi tantum & populo Romano bona precatus fuit, dissimulata senatus mentione. *In lustro publicus luctus minutus.* Utque cum lustrum fieret, publicus luctus populo minueretur, quia in publica lætitia, illuuie & luctu fœdari non decebat: *Sulfur lustrationibus adhibitum.* sulphur quoque lustrationibus adhiberi plerique volunt: fuit enim religiosum, maximeque valuit procurantis religionibus, ad expiandas suffitu domos, quæ lustratio in rebus pluribus fiebat, ob incolumitatem: nam vitula præcedente aut agna coronata, messis, ager, fundus, terra, grex vel pecus, ter circunlustrabatur, prosequente agrestium turba, cum fistula solennique psallatu & clamoribus, deum deamque cui sacra fiunt, inuocantes, vti morbos, vastitudinem, calamitates & intemperies prohiberent, frumentaque grandire & bene venire sinerent, pastores pecoraque seruarent. *Ambaruale sacrum ad tutandum imperium.* Quod quidem ambaruale sacrum, etiam tutandis imperii finibus fiebat. Primus enim imperii finis, Festi locus, ad quintum sextúmve lapidem ab vrbe notabatur: mox Lauini, vbi diis patriis Romani reges, pro salute vrbis sacrum facere assuerant. *Ostia quando condita.* Postea Anco regnante, vsque ad marē imperium prolatum, Ostiaque in ora Tiberis condita. Tempore deinde procedente, longe dilato auctoque imperio, post magnos progressus aliis in locis, vbi fines Romani imperii erant, pontifices vno simul tempore, velut in patrio solo, sacrum concelebrarunt, & ambarualem victimam fecerunt: donec Romani imperii terminus à Gadibus ad mare rubrum & Oceanum, & ab Oriente ad Euphratem, quo Lucullus processit, & Ocuros, quo ductu Pompeii Magni Romana signa illata sūt, imperii terminus propagatus fuit: à meridiano verò ad

tractum

tractum Libyæ,& à Septentrione ad Rhenum & Istrum, qui quidem latius processerunt,quam Cyri imperium fuisse traditur,cuius regnũ terminos habuit ab oriente mare rubrum, à septentrione Pontum Euxinum:ab occidente Cyprum & Ægyptum, à meridie verò Æthiopiam. Si tamen ager lustrandus foret, ita lustrabatur, vt Junoni & Iano vino libarent prius, mox Martem patrem, vt sciens volensque propitius adesset sibi & familiæ, aduocarent, agrumque perfecto sacrificio lustrarent. Apud Græcos vrbs exemplo Epimenidis lustrabatur, vt binas oues nigri & candidi velleris, ex vrbe pago ve, quo ire vellent, liberas dimitterent, subsequutis custodibus, qui illas vbicunque accubuissent, benefacienti deo immolarent. Gallis verò lustrandi vrbem vsus erat, vt hominem puriorbus cibis anno saginarent, ac festo die vrbe tota circumductũ extra pomœrium educerent, eumq; mox lapidibus obruerent. Si autem oues lustrarentur, obseruatum est, vt pastor summo diluculo, aqua illas inspargeret, & sulphure, herbaque Sapina & lauro igne succensis, circum ouilia suffumigaret: cumque sacro carmine, milio & libo cum lacte & sapa Pali sacra faceret: quo suffitu, pecora expiari, & morbos depelli, ac diras tabes exterminari putarunt. Quod si exercitus lustrandus esset, is instructus præcedente sue aut hirco, oue & tauro, in campo Martio lustrabatur, armatosque milites, pedites, equitesque lauro coronatos, rem diuinam & lustrale sacrificiũ facere oportebat sub diuo, vt fuit à Seruio institutum, qui hoc lustrationis genus inuenit primus, quem diem Armilustrum nuncupant: in quo id magnoperè seruatur, vt qui hostias ducunt, eligantur bonis nominibus, inde certa omina & felices successus toto exercitu captantes. Mansitque constitutum, vt quum exercitus & castra lustrabantur, triticum militibus pro cuiusque contubernio daretur, & singulis drachmæ, muneraque & donatiuum, votaque in proximum lustrum exoluenda duces promitterent. Macedonibus verò inter diuisam hostiam, priorem ad dextram, posteriorem ad læuam viæ, aut discissæ canis viscera, armatas copias & exercitum traducere, instructo paratoque milite præcedere, & simulacrum pugnæ edere, cumque cohorte regia, & omni belli apparatu, arma ab

Agri lustrandi ratio

Græci.

Galli.

Ouium lustrandarum ratio.

Exercitus.

Armilustrũ

Macedones.

Xerxes. vltima origine regum proferre, & sacrum piaculare facere, lustrandi mos fuit. Xerxes autẽ milite detrectante militiam, in duas partes dissecto, exercitum traduxit, & hac victima execrabili milites lustrauit, & crimina expiauit.

Classium ac naualium copiarum lustrandi mos. Si verò classes naualesque copiæ lustrarentur, disposita classe in littore, aram quæ mari abluebatur, construere conuenit: in qua sacerdotes victimas cæderent, mox circumstante exercitu, cæsam victimam, atque exta per classem iu litore dispositam, nauiculis circumferrent, cum solenni carmine & precatione, ducibus vnà insidentibus in scaphis, diuisæque hostiæ partem in mare cum visceribus proiicerent, partem verò flammis adolerent: eo modo classem lustrari, & calamitates depelli opinari.

Regi lustrandi. Rogus quoque militari modo lustrabatur, vt instructæ armatæque acies, ter circum incensam pyram, vbi defunctos in acie cremabant, arma quatientes cum luctu, & lamentabili carmine, nunc frena & balteos, nunc galeas & cristas, sæpius enses & arma, spoliaque in ignem mitterent, & cum tripudiis decurrerent: hostiisq; ad rogum immolatis, inferias occisorum manibus darent: flammaque extincta, occisorum cineres multo arenæ aggere cumularent, quum tot vrnæ singulis non sufficerent.

Curiarum ac populi lustratio. Curias quoque & populum purgari accepimus, vt excerptum vitulum ex fordæ bouis immolatæ vtero (sicut in Fordiciis mos est) per Vestalem natu grandiorem, igni comburerent, exque illius cinere, & equi sanguine, adustisque fabarum stipulis, suffimen fieret, quo populus & curiæ Palilibus purgantur: quod quidem in templo Vestæ præcipua cura ad dubios casus, & incerta fortunæ seruabatur: hoc modo ab infortuniis populum vniuersum expiari putantes.

Tubulustria. Præter quæ, Tubulustria vetetes celebrarunt, diebus quibus Martio mense tubæ sacrorum, in atrio Saturio lustrabantur.

Somniorum, curarum & fascinantiũ. Somnia quoque meticulosa & curas, fluminis ablutione purgari, & fascinationes saliua ieiunia repelli, veteri superstitione creditum est.

Athenienses peristiarchi. Apud Athenienses & Lydos sacrum piaculare fit, vt conciones, theatra & populum minutis porcellis lustrent, per peristiarchos, & ita calamitates auerterent & auerruncarent.

Sulfur in sacris. Verbona. Laurus. Sed quod est de sulfure dictum, idem de lauro & verbena compertum est: siquidem verbena & laurus suffitionibus frequens fuit, propter

propter religionem animo incussam, quòd qui aliquo esſent piaculo polluti, sæpius sulfure, nonnunquam aqua, ouo, igni, verbena & lauro expiantur. Tres enim istæ, species veteribus fuere vsu frequentes: aut enim teda & sulfure purgari, vel aqua ablui, vel aere ventilari solebant, quod Homeri testimonio à Græcis seruatum legimus: apud quem Vlysses cædem porcorum, igne & sulfure expiari iussit: & Orestes aqua, quæ septem fluminibus confundebatur, ablutus, dimisit furorem: quam marinam esse conuenit, quum propter vim igneam, magnoperè purgationibus consentanea putaretur, namque mari sæpè expiantur, quæ violata sunt. Trœzeni quoque, vtà materna cæde Orestem expiarent, ex Hippocrene aquam adhibuerunt. Inter reliquas verò expiationes proditur rarum expiandi genus, vt qui deos sibi iratos, & nunquam propitios cerneret, linteatus lucernam & laurum manu tenens, genibus obrepere debeat, & vocibus acclamare, numinaque sibi irata palàm profiteri. Ipsam verò laurum, quum suffitionibus & magicæ adhibetur, accendere & igni admouere conuenit: quæ si admota sonantibus crepat, haud dubiè propitia numina designauit: si verò nullo murmure tacet, infelicitatem. Aliter in prophanis vsibus oleam aut laurum comburere, infandi auspicii erat: præterque laurum, etiam myrtum suffitionibus addiderunt. Oleumque & bitumen marina inspersum aqua admisto sulfure, atque æs, in lustrationibus expiationibusque adhiberi compertum est. Maximeque dabatur opera, ne quibus diebus vrbs, populusve excidium aut calamitatem insignem passi fuissent, lustrum quoquo modo fieret, quia fœdo exitu & graui strage omnia casura putabantur. Quod si bouem aliudve animal loquutum, aut hoc genus portenta nunciata forent, veteris instituti erat, sub diuo senatum & patrum concilium haberi, quod expiationis genus putarunt. Fiebat enim senatus, non in Rostris, neque in curia, vbi habetur frequens: sed in loco aprico, & patenti cœlo, ab auguribus tamen inaugurato, ne irritum senatusconsultum fieret. Si verò terra ingenti concussa motu, aut vrbs agrive contremiscerent, quod rarò euenire, & magna portendere dixerunt, sæpius supplicationem in triduum decreuere, duumuiris præeuntibus:

Tres purgãdi species.
Odyss. 22. circa finem.
Expiandi genus diis perpetuò alicui iratis.
Myrtus.
Oleum bitumen & æs cum sulfure lustrationib. adhiberi solitum.
Portentorũ expiatio.
In terræ motu.

bus: nonnunquam vt ex vna familia omnes coronati supplicarent, vel ferias Prætor vrbanus, ægris leuandis mentibus, indiceret, concione aduocata. Nomen verò dei, cui sacrum fieret, supprimebat, vtque iurgiis & litibus temperarent, admonebat. Fuitque animaduersum, nunquam vrbem Romam tremuisse, quin alicuius futuri mali prænuncium esset: vtque semel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæve erant, alium terræ motum eadem die nemo enunciaret, quòd fœdum & magni discriminis foret. Cur autem dei nomen, cui sacrum fieret, supprimebant, illud causæ traditur, quòd cum telluris motorem certum deum, qui eam vim haberet, veteres non dignoscerēt, illum qui huic rei præesset, nuncupare pontificales vetarunt libri: & ne ancipiti æstimatione ferrentur, aliumq; pro alio deum colerent, aut non offensum numen placarent, satius duxêre, dei nomen, cui sacra fierent, supprimere, quàm illum frustra aut perperam nominare. Illud verò non est ab re dixisse, quòd apud Athenienses seruatum legimus, vt si qua enunciarentur monstra, quæ expiatione egerent, Agyis, id est, vestibulariis diis, in semitis viarum sacra exhiberent: quare Agyleus Apollo colebatur eximiè: vt si id bene & feliciter casurum esset prosperos successus darent, & promissa firmarent atque admitterent: si verò moles aliqua instaret mali, aditu inhibito & obsepto, auerterent & auerruncarent.

Nomen dei subticebatur in terræmotus expiatione.

Atheniensiū expiatio in monstris enunciatis.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinio Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretiæ cum vtroque fuerit.

CAPVT XXVIII.

Ouidii locus in Fastis.

SUper Ouidii Nasonis versu de Fastis secundo, vbi Lucretia Sextum Tarquinium, Superbi filium singulari scelere & audacia, domi excepit, hostem pro hospite, quum illius stuprandæ mala eum libido cepisset, dum inquit:

Comiter excipitur, sanguine iunctus erat.

Quo iure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio iungeretur, & quid Junio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud studiosos, animo tunc ocioso & remisso, inter circulares iocos, quærebatur, superuacua tunc forsan disputatione. Cumque nonnulli ob incertam cognationem Tarquinii, Collatini & Egerii, anci-

ancipiti æstimatione ferrentur: nos in re obscura ob vetustatem, dum cognationis gradum per omnia exempla colligimus, inuenimus Iunium Brutum Tarquinia, sorore Superbi regis natum, vtpote ex sorore genitum, Superbo nepotem fuisse. Collatinus vero, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerii filius foret, siue (vt nonnulli tradunt) nepos: ipseque Egerius cùm Tarquinii Prisci frater fuerit, nihil ambigitur, quòd si Tarquinius Priscus Superbo auus extitit, quin Collatinus nepos Egerii, frater patruelis Superbo, & Sexto auunculus fiat. Quod si Egerium Collatino patrem dicamus fuisse, prout frequens opinio est, haud dubiè Collatinus Superbo non frater, sed velut ex fratre aui natus, maior auunculus foret, inuicemque Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret: Lucretia verò eo gradu, quo Sextus Tarquinius Collatino sanguine iunctus erat, eodem affinitatis iure Sextum attingeret. Quod si Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinii sororibus æditi sint, prout alii censent, nulla controuersia est, quin Collatinus & Brutus arctissimo gradu coniuncti fiant, ipseque Sextus Lucretiæ nepos sit. Si autem Tarquinius Priscus Superbo non auus, sed pater fuit, vt multi exequuti sunt, Collatinus Egerii filius, & Superbus, velut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt, Lucretiaque Collatini vxor, nulla dubitatio foret, quin Sexto auuncula censeatur: interque Sextum & Lucretiam iura summæ necessitudinis forent. Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legum & libertatis summus autor & vindex, cùm furere se simulasset, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit: magnificaque oratione, non vecordis & dementis, auunculo imperium abrogauit: populusque Romanus auspicium imperiumque sequutus suum, ex graui seruitio & dominatu regio se in libertatem vendicauit. Sed quod de Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Cassio, necem Caio Cæsari intulere, ducesque & assertores Romanæ maiestatis fuere, factum comperimus. Siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quàm Iunius Brutus Tarquinio, iunctus fuit: non enim nepos, vt ille, sed filius esse creditus est: nam quum Seruilia

Iunius Brutus Tarquinii Superbi nepos.

Collatini cũ Superbo cognatio.

Collatini & Bruti cognatio.

Iunius Brutus, Decius Brutus, Iunia Bruti soror.

bus: nonnunquam vt ex vna familia omnes coronati supplicarent, vel ferias Prætor vrbanus, ægris leuandis mentibus, indiceret, concione aduocata. Nomen verò dei, cui sacrum fieret, supprimebat, vtque iurgiis & litibus temperarent, admonebat. Fuitque animaduersum, nunquam vrbem Romam tremuisse, quin alicuius futuri mali prænuncium esset: vtque semel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæve erant, alium terræ motum eadem die nemo enunciaret, quòd fœdum & magni discriminis foret. Cur autem dei nomen, cui sacrum fieret, supprimebant, illud causæ traditur, quòd cum telluris motorem certum deum, qui eam vim haberet, veteres non dignoscerēt, illum qui huic rei præesset, nuncupare pontificales vetarunt libri: & ne ancipiti æstimatione ferrentur, aliumq; pro alio deum colerent, aut non offensum numen placarent, satius duxêre, dei nomen, cui sacra fierent, supprimere, quàm illum frustra aut perperam nominare. Illud verò non est ab re dixisse, quòd apud Athenienses seruatum legimus, vt si qua enunciarentur monstra, quæ expiatione egerent, Agyis, id est, vestibulariis diis, in semitis viarum sacra exhiberent: quare Agyleus Apollo colebatur eximiè: vt si id bene & feliciter casurum esset prosperos successus darent, & promissa firmarent atque admitterent: si verò molesa-liqua instaret mali, aditu inhibito & obsepto, auerterent & auerruncarent.

Nomen dei subticebatur in terræmotus expiatione.

Atheniensiū expiatio in monstris enunciatis.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinio Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretia cum vtroque fuerit.

CAPVT XXVIII.

Ouidii locus in Fastis.

SUper Ouidii Nasonis versu de Fastis secundo, vbi Lucretia Sextum Tarquinium, Superbi filium singulari scelere & audacia, domi excepit, hostem pro hospite, quum illius stuprandæ mala eum libido cepisset, dum inquit:

Comiter excipitur, sanguine iunctus erat.

Quo iure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio iungeretur, & quid Junio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud studiosos, animo tunc ocioso & remisso, inter circulares iocos, quærebatur, superuacua tunc forsan disputatione. Cumque nonnulli ob incertam cognationem Tarquinii, Collatini & Egerii, anci-

ancipiti æstimatione ferrentur: nos in re obscura ob vetustatem, dum cognationis gradum per omnia exempla colligimus, inuenimus Iunium Brutum Tarquinia, sorore Superbi regis natum, vtpote ex sorore genitum, Superbo nepotem fuisse. Collatinus vero, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerii filius foret. siue (vt nonnulli tradunt) nepos: ipseque Egerius cùm Tarquinii Prisci frater fuerit, nihil ambigitur, quòd si Tarquinius Priscus Superbo auus extitit, quin Collatinus nepos Egerii, frater patruelis Superbo, & Sexto auunculus fiat. Quod si Egerium Collatino patrem dicamus fuisse, prout frequens opinio est, haud dubiè Collatinus Superbo non frater, sed velut ex fratre aui natus, maior auunculus foret, inuicemque Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret: Lucretia verò eo gradu, quo Sextus Tarquinius Collatino sanguine iunctus extat, eodem affinitatis iure Sextum attingeret. Quod si Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinii sororibus æditi sint, prout alii censent, nulla controuersia est, quin Collatinus & Brutus arctissimo gradu coniuncti fiant, ipseque Sextus Lucretiæ nepos sit. Si autem Tarquinius Priscus Superbo non auus, sed pater fuit, vt multi exequuti sunt, Collatinus Egerii filius, & Superbus, velut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt, Lucretiaque Collatini vxor, nulla dubitatio foret, quin Sexto auuncula ceuseatur: interque Sextum & Lucretiam iura summæ necessitudinis forent. Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legum & libertatis summus autor & vindex, cùm furere se simulasset, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit: magnificaque oratione, non vecordis & dementis, auunculo imperium abrogauit: populusque Romanus auspicium imperiumque sequutus suum, ex graui seruitio & dominatu regio se in libertatem vendicauit. Sed quod de Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Cassio, necem Caio Cæsari intulere, ducesque & assertores Romanæ maiestatis fuere, factum comperimus. Siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quàm Iunius Brutus Tarquinio, iunctus fuit: non enim nepos, vt ille, sed filius esse creditus est: nam quum Seruilia

Iunius Brutus Tarquinii Superbi nepos.

Collatini cũ Superbo cognatio.

Collatini & Bruti cognatio.

Iunius Brutus, Decius Brutus, Iunia Bruti soror.

bus: nonnunquam vt ex vna familia omnes coronati supplicarent, vel ferias Prætor vrbanus, ægris leuandis mentibus, indiceret, concione aduocata. Nomen verò dei, cui sacrum fieret, supprimebat, vtque iurgiis & litibus temperarent, admonebat. Fuitque animaduersum, nunquam vrbem Romam tremuisse, quin alicuius futuri mali prænuncium esset: vtque semel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæve erant, alium terræ motum eadem die nemo enunciaret, quòd fœdum & magni discriminis foret. Cur autem dei nomen, cui sacrum fieret, supprimebant, illud causæ traditur, quòd cum telluris motorem certum deum, qui eam vim haberet, veteres non dignoscerēt, illum qui huic rei præesset, nuncupare pontificales vetarunt libri: & ne ancipiti æstimatione ferrentur, aliumq; pro alio deum colerent, aut non offensum numen placarent, satius duxêre, dei nomen, cui sacra fierent, supprimere, quàm illum frustra aut perperam nominare. Illud verò non est ab re dixisse, quòd apud Athenienses seruatum legimus, vt si qua enunciarentur monstra, quæ expiatione egerent, Agyis, id est, vestibulariis diis, in semitis viarum sacra exhiberent: quare Agyleus Apollo colebatur eximiè: vt si id bene & feliciter casurum esset prosperos successus darent, & promissa firmarent atque admitterent: si verò moles aliqua instaret mali, aditu inhibito & obsepto, auerterent & auerruncarent.

Nomen dei subticebatur in terræmotus expiatione.

Atheniensiũ expiatio in monstris enunciatis.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinio Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretiæ cum vtroque fuerit.

CAPVT XXVIII.

Ouidii locus in Fastis.

SUper Ouidii Nasonis versu de Fastis secundo, vbi Lucretia Sextum Tarquinium Superbi filium singulari scelere & audacia, domi excepit, hostem pro hospite, quum illius stuprandæ mala eum libido cepisset, dum inquit:

Comiter excipitur, sanguine iunctus erat.

Quo iure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio iungeretur, & quid Junio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud studiosos, animo tunc ocioso & remisso, inter circulares iocos, quærebatur, superuacua tunc forsan disputatione. Cumque nonnulli ob incertam cognationem Tarquinii, Collatini & Egerii,

ancipiti æstimatione ferrentur: nos in re obscura ob vetustatem, dum cognationis gradum per omnia exempla colligimus, inuenimus Iunium Brutum Tarquinia, sorore Superbi regis natum, vtpote ex sorore genitum, Superbo nepotem fuisse. Collatinus vero, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerii filius foret. siue (vt nonnulli tradunt) nepos: ipseque Egerius cùm Tarquinii Prisci frater fuerit, nihil ambigitur, quòd si Tarquinius Priscus Superbo auus extitit, quin Collatinus nepos Egerii, frater patruelis Superbo, & Sexto auunculus fiat. Quod si Egerium Collatino patrem dicamus fuisse, prout frequens opinio est, haud dubiè Collatinus Superbo non frater, sed velut ex fratre aui natus, maior auunculus foret, inuicemque Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret: Lucretia verò eo gradu, quo Sextus Tarquinius Collatino sanguine iunctus erat, eodem affinitatis iure Sextum attingeret. Quod si Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinii sororibus æditi sint, prout alii censent, nulla controuersia est, quin Collatinus & Brutus arctissimo gradu coniuncti fiant, ipseque Sextus Lucretiæ nepos sit. Si autem Tarquinius Priscus Superbo non auus, sed pater fuit, vt multi exequuti sunt, Collatinus Egerii filius, & Superbus, velut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt, Lucretiaque Collatini vxor, nulla dubitatio foret, quin Sexto auuncula censeatur: interque Sextum & Lucretiam iura summæ necessitudinis forent. Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legum & libertatis summus autor & vindex, cùm furere se simulasset, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit: magnificaque oratione, non vecordis & dementis, auunculo imperium abrogauit: populusque Romanus auspicium imperiumque sequutus suum, ex graui seruitio & dominatu regio se in libertatem vendicauit. Sed quod de Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Cassio, necem Caio Cæsari intulere, ducesque & assertores Romanæ maiestatis fuere, factum comperimus. Siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quàm Iunius Brutus Tarquinio, iunctus fuit: non enim nepos, vt ille, sed filius esse creditus est: nam quum Seruilia

Iunius Brutus Tarquinii Superbi nepos.

Collatini cũ Superbo cognatio.

Collatini & Bruti cognatio.

Iunius Brutus, Decius Brutus, Iunia Bruti soror.

bus: nonnunquam vt ex vna familia omnes coronati supplicarent, vel ferias Prætor vrbanus, ægris leuandis mentibus, indiceret, concione aduocata. Nomen verò dei, cui sacrum fieret, supprimebat, vtque iurgiis & litibus temperarent, admonebat. Fuitque animaduersum, nunquam vrbem Romam tremuisse, quin alicuius futuri mali prænuncium esset: vtque semel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæve erant, alium terræ motum eadem die nemo enunciaret, quòd fœdum & magni discriminis foret. Cur autem dei nomen, cui sacrum fieret, supprimebant, illud causæ traditur, quòd cum telluris motorem certum deum, qui eam vim haberet, veteres non dignoscerẽt, illum qui huic rei præesset, nuncupare pontificales vetarunt libri: & ne ancipiti æstimatione ferrentur, aliumq; pro alio deum colerent, aut non offensum numen placarent, satius duxêre, dei nomen, cui sacra fierent, supprimere, quàm illum frustra aut perperam nominare. Illud verò non est ab re dixisse, quòd apud Athenienses seruatum legimus, vt si qua enunciarentur monstra, quæ expiatione egerent, Agyis, id est, vestibulariis diis, in semitis viarum sacra exhiberent: quare Agyleus Apollo colebatur eximiè: vt si id bene & feliciter casurum esset prosperos successus darent, & promissa firmarent atque admitterent: si verò moles aliqua instaret mali, aditu inhibito & obsepto, auerterent & auerruncarent.

Nomen dei subticebatur in terræmotus expiatione.

Atheniensiũ expiatio in monstris enunciatis.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinio Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretiæ cum vtroque fuerit.

CAPVT XXVIII.

Ouidii locus in Fastis.

SUper Ouidii Nasonis versu de Fastis secundo, vbi Lucretia Sextum Tarquinium, Superbi filium singulari scelere & audacia, domi excepit, hostem pro hospite, quum illius stuprandæ mala eum libido cepisset, dum inquit:

Comiter excipitur, sanguine iunctus erat.

Quo iure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio iungeretur, & quid Junio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud studiosos, animo tunc ocioso & remisso, inter circulares iocos, quærebatur, superuacua tunc forsan disputatione. Cumque nonnulli ob incertam cognationem Tarquinii, Collatini & Egerii, anci-

ancipiti æstimatione ferretur: nos in re obscura ob vetustatem, dum cognationis gradum per omnia exempla colligimus, inuenimus Iunium Brutum Tarquinia, sorore Superbi regis natum, vtpote ex sorore genitum, Superbo nepotem fuisse. Collatinus vero, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerii filius foret. siue (vt nonnulli tradunt) nepos: ipseque Egerius cùm Tarquinii Prisci frater fuerit, nihil ambigitur, quòd si Tarquinius Priscus Superbo auus extitit, quin Collatinus nepos Egerii, frater patruelis Superbo, & Sexto auunculus fiat. Quod si Egerium Collatino patrem dicamus fuisse, prout frequens opinio est, haud dubiè Collatinus Superbo non frater, sed velut ex fratre aui natus, maior auunculus foret, inuicemque Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret: Lucretia verò eo gradu, quo Sextus Tarquinius Collatino sanguine iunctus erat, eodem affinitatis iure Sextum attingeret. Quod si Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinii sororibus æditi sint, prout alii censent, nulla controuersia est, quin Collatinus & Brutus arctissimo gradu coniuncti fiant, ipseque Sextus Lucretiæ nepos sit. Si autem Tarquinius Priscus Superbo non auus, sed pater fuit, vt multi exequuti sunt, Collatinus Egerii filius, & Superbus, velut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt, Lucretiaque Collatini vxor, nulla dubitatio foret, quin Sexto auuncula censeatur: interque Sextum & Lucretiam iura summæ necessitudinis forent. Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legum & libertatis summus autor & vindex, cùm furere se simulasset, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit: magnificaque oratione, non vecordis & dementis, auunculo imperium abrogauit: populusque Romanus auspicium imperiumque sequutus suum, ex graui seruitio & dominatu regio se in libertatem vendicauit. Sed quod de Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Cassio, necem Caio Cæsari intulere, ducesque & assertores Romanæ maiestatis fuere, factum comperimus. Siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quàm Iunius Brutus Tarquinio, iunctus fuit: non enim nepos, vt ille, sed filius esse creditus est: nam quum Seruilia

Iunius Brutus Tarquinii Superbi nepos.

Collatini cũ Superbo cognatio.

Collatini & Bruti cognatio.

Iunius Brutus, Decius Brutus, Iunia Bruti soror.

esset, in solenni prece sine altero alterum nominare: sicut Athenienses (vt refert Theopompus) quum vota diis effunderent, Chiis & sibi prospera precabantur: & in Panegyris, quæ singulis quinquenniis fiebant, per præconem sibi & Platæensibus bona precari vsurparunt. Deinde Philippo subirati, propter continuas clades & belli mala, decreto sanxerunt, vt quoties sacerdotes prospera Atheniensi populo, sociisque & exercitui precabantur, toties Philippum, liberos, terrestres naualesque copias, atque omnem Macedoniam, exitiali carmine & diris imprecationibus detestarentur. Nero tamen, dum Isthmi opus auspicatur in præfationis carmine sibi tantum & populo Romano bona precatus fuit, dissimulata senatus mentione. Utque cum lustrum fieret, publicus luctus populo minueretur, quia in publica lætitia, illuuie & luctu fœdari non decebat: sulphur quoque lustrationibus adhiberi plerique volunt: fuit enim religiosum, maximeque valuit procurantis religionibus, ad expiandas suffitu domos, quæ lustratio in rebus pluribus fiebat, ob incolumitatem: nam vitula præcedente aut agna coronata, messis, ager, fundus, terra, grex vel pecus, ter circunlustrabatur, prosequente agrestium turba, cum fistula solennique psallatu & clamoribus, deum deamque cui sacra fiunt, inuocantes, vti morbos, vastitudinem, calamitates & intemperies prohiberent, frumentaque grandire & bene venire sinerent, pastores pecoraque seruarent. Quod quidem ambaruale sacrum, etiam tutandis imperii finibus fiebat. Primus enim imperii finis, Festi locus, ad quintum sextúmve lapidem ab vrbe notabatur: mox Lauini, vbi diis patriis Romani reges, pro salute vrbis sacrum facere assuerant. Postea Anco regnante, vsque ad mare imperium prolatum, Ostiaque in ora Tiberis condita. Tempore deinde procedente, longe dilato auctoque imperio, post magnos progressus aliis in locis, vbi fines Romani imperii erant, pontifices vno simul tempore, velut in patrio solo, sacrum concelebrarunt, & ambarualem victimam fecerunt: donec Romani imperii terminus à Gadibus ad mare rubrum & Oceanum, & ab Oriente ad Euphratem, quo Lucullus processit, & Ocuros, quo ductu Pompeii Magni Romana signa illata sūt, imperii terminus propagatus fuit: à meridiano verò ad tractum

Athenienses.
Nero.
In lustro publicus luctus minutus.
Sulfur lustrationibus adhibitum.
Ambaruale sacrum ad tutandum imperium.
Ostia quando condita.

tractum Libyæ,& à Septentrione ad Rhenum & Istrum, qui quidem latius processerunt, quam Cyri imperium fuisse traditur, cuius regnũ terminos habuit ab oriente mare rubrum, à septentrione Pontum Euxinum: ab occidente Cyprum & Ægyptum, à meridie verò Æthiopiam. Si tamen ager lustrandus foret, ita lustrabatur, vt Iunoni & Iano vino libarent prius, mox Martem patrem, vt sciens volensque propitius adesset sibi & familiæ, aduocarent, agrumque perfecto sacrificio lustrarent. Apud Græcos vrbs exemplo Epimenidis lustrabatur, vt binas oues nigri & candidi velleris, ex vrbe pago ve, quo ire vellent, liberas dimitterent, subsequutis custodibus, qui illas vbicunque accubuissent, benefacienti deo immolarent. Gallis verò lustrandi vrbem vsus erat, vt hominem purioribus cibis anno saginarent, ac festo die vrbe tota circumductũ extra pomœrium educerent, eumq; mox lapidibus obruerent. Si autem oues lustrarentur, obseruatum est, vt pastor summo diluculo, aqua illas inspargeret, & sulphure, herbaque Sapina & lauro igne succensis, circum ouilia suffumigaret: cumque sacro carmine, milio & libo cum lacte & sapa Pali sacra faceret: quo suffitu, pecora expiari, & morbos depelli, ac diras tabes exterminari putarunt. Quod si exercitus lustrandus esset, is instructus præcedente sue aut hirco, oue & tauro, in campo Martio lustrabatur, armatosque milites, pedites, equitesque lauro coronatos, rem diuinam & lustrale sacrificiũ facere oportebat sub diuo, vt fuit à Seruio institutum, qui hoc lustrationis genus inuenit primus, quem diem Armilustrum nuncupant: in quo id magnoperè seruatur, vt qui hostias ducunt, eligantur bonis nominibus, inde certa omina & felices successus toto exercitu captantes. Mansitque constitutum, vt quum exercitus & castra lustrabantur, triticum militibus pro cuiusque contubernio daretur, & singulis drachmæ, muneraque & donatiuum, votaque in proximum lustrum exoluenda duces promitterent. Macedonibus verò inter diuisam hostiam, priorem ad dextram, posteriorem ad læuam viæ, aut discissæ canis viscera, armatas copias & exercitum traducere. instructo parato que milite præcedere, & simulacrum pugnæ edere, cumque cohorte regia, & omni belli apparatu, arma ab

Agri lustrandi ratio

Græci.

Galli.

Ouium lustrandarum ratio.

Exercitus.

Armilustrũ

Macedones.

Xerxes. vltima origine regum proferre, & sacrum piaculare facere, lustrandi mos fuit. Xerxes autẽ milite detrectante militiam, in duas partes dissecto, exercitum traduxit, & hac victima execrabili milites lustrauit, & crimina expiauit.

Classium ac naualium copiarum lustrandi mos. Si verò classes naualesque copiæ lustrarentur, disposita classe in littore, aram quæ mari abluebatur, construere conuenit: in qua sacerdotes victimas cæderent, mox circumstante exercitu, cæsam victimam, atque exta per classem iu litore dispositam, nauiculis circumferrent, cum solenni carmine & precatione, ducibus vnà insidentibus in scaphis, diuisæque hostiæ partem in mare cum visceribus proiicerent, partem verò flammis adolerent: eo modo classem lustrari, & calamitates depelli opinari. *Regi lustrandi.* Rogus quoque militari modo lustrabatur, vt instructæ armatæque acies, ter cir cum incensam pyram, vbi defunctos in acie cremabant, arma quatientes cum luctu, & lamentabili carmine, nunc frena & balteos, nunc galeas & cristas, sæpius enses & arma, spoliaque in ignem mitterent, & cum tripudiis decurrerent: hostiisq; ad rogum immolatis, inferias occisorum manibus darent: flammaque extincta, occisorum cineres multo arenæ aggere cumularent, *Curiarum ac populi lustratio.* quum tot vrnæ singulis non sufficerent. Curias quoque & populum purgari accepimus. vt excerptum vitulum ex fordæ bouis immolatæ vtero (sicut in Fordiciis mos est) per Vestalem natu grandiorem, igni comburerent, exque illius cinere, & equi sanguine, adustisque fabarum stipulis, suffimen fieret, quo populus & curiæ Palilibus purgantur: quod quidem in templo Vestæ præcipua cura ad dubios casus, & incerta fortunæ seruabatur: hoc modo ab infortuniis populum vniuersum expiari putantes. *Tubilustria.* Præter quæ, Tubulustria veteres celebrarunt, diebus quibus Martio mense tubæ sacrorum, in atrio Saturio lustrabantur. *Somniorum, curarum & fascinantiũ.* Somnia quoque meticulosa & curas, fluminis ablutione purgari, & fascinationes saliua ieiunia repelli, veteri superstitione creditum est. *Athenienses Peristiarchi.* Apud Athenienses & Lydos sacrum piaculare fit, vt conciones, theatra & populum minutis porcellis lustrent, per peristiarchos, & ita calamitates auerterent & auerruncarent. *Sulfur in sacris.* Sed quod est de sulfure dictum, idem de lauro & verbena compertum est: *Verbena. Laurus.* siquidem verbena & laurus suffitionibus frequens fuit, propter

propter religionem animo incussam, quòd qui aliquo essent piaculo polluti, sæpius sulfure, nonnunquam aqua, ouo, igni, verbena & lauro expiantur. Tres enim istæ species veteribus fuere vsu frequentes: aut enim teda & sulfure purgari, vel aqua ablui, vel aere ventilari solebant, quod Homeri testimonio à Græcis seruatum legimus: apud quem Vlysses cædem porcorum, igne & sulfure expiari iussit: & Orestes aqua, quæ septem fluminibus confundebatur, ablutus, dimisit furorem: quam marinam esse conuenit, quum propter vim igneam, magnoperè purgationibus consentanea putaretur, namque mari sæpè expiantur, quæ violata sunt. Trœzeni quoque, vt à materna cæde Orestem expiarent, ex Hippocrene aquam adhibuerunt. Inter reliquas verò expiationes proditur rarum expiandi genus, vt qui deos sibi iratos, & nunquam propitios cerneret, linteatus lucernam & laurum manu tenens, genibus obrepere debeat, & vocibus acclamare, numinaque sibi irata palàm profiteri. Ipsam verò laurum, quum suffitionibus & magicæ adhibetur, accendere & igni admouere conuenit: quæ si admota sonantibus crepat, haud dubiè propitia numina designauit: si verò nullo murmure tacet, infelicitatem. Aliter in prophanis vsibus oleam aut laurum comburere, infandi auspicii erat: præterque laurum, etiam myrtum suffitionibus addiderunt. Oleumque & bitumen marina inspersum aqua admisto sulfure, atque æs, in lustrationibus expiationibusque adhiberi compertum est. Maximeque dabatur opera, ne quibus diebus vrbs, populusve excidium aut calamitatem insignem passi fuissent, lustrum quoquo modo fieret, quia fœdo exitu & graui strage omnia casura putabantur. Quod si bouem aliudve animal loquutum, aut hoc genus portenta nunciata forent, veteris instituti erat, sub diuo senatum & patrum concilium haberi, quod expiationis genus putarunt. Fiebat enim senatus, non in Rostris, neque in curia, vbi habetur frequens: sed in loco aprico, & patenti cœlo, ab auguribus tamen inaugurato, ne irritum senatusconsultum fieret. Si verò terra ingenti concussa motu, aut vrbs agrive contremiscerent, quod rarò euenire, & magna portendere dixerunt, sæpius supplicationem in triduum decreuere, duumuiris præeuntibus:

Tres purgãdi species.

Odyss. 21. circa finem.

Expiandi genus diis perpetuò aliqui iratis.

Myrtus.

Oleum bitumen & æs cum sulfure lustrationib. adhiberi solitum.

Portentorũ expiatio.

In terræ motu.

bus: nonnunquam vt ex vna familia omnes coronati supplicarent, vel ferias Prætor vrbanus, ægris leuandis mentibus, indiceret, concione aduocata. Nomen verò dei, cui sacrum fieret, supprimebat, vtque iurgiis & litibus temperarent, admonebat. Fuitque animaduersum, nunquam vrbem Romam tremuisse, quin alicuius futuri mali prænuncium esset: vtque semel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæve erant, alium terræ motum eadem die nemo enunciaret, quòd fœdum & magni discriminis foret. Cur autem dei nomen, cui sacrum fieret, supprimebant, illud causæ traditur, quòd cum telluris motorem certum deum, qui eam vim haberet, veteres non dignoscerēt, illum qui huic rei præesset, nuncupare pontificales vetarunt libri: & ne ancipiti æstimatione ferrentur, aliumq; pro alio deum colerent, aut non offensum numen placarent, satius duxêre, dei nomen, cui sacra fierent, supprimere, quàm illum frustra aut perperam nominare. Illud verò non est ab re dixisse, quòd apud Athenienses seruatum legimus, vt si qua enunciarentur monstra, quæ expiatione egerent, Agyis, id est, vestibulariis diis, in semitis viarum sacra exhiberent: quare Agyleus Apollo colebatur eximiè: vt si id bene & feliciter casurum esset prosperos successus darent, & promissa firmarent atque admitterent: si verò moles aliqua instaret mali, aditu inhibito & obsepto, auerterent & auerruncarent.

Nomen dei subiicebatur in terræmotus expiatione.

Atheniensiū expiatio in monstris enunciatis.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinio Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretiæ cum vtroque fuerit.

CAPVT XXVIII.

Ouidii locus in Fastis.

Super Ouidii Nasonis versu de Fastis secundo, vbi Lucretia Sextum Tarquinium, Superbi filium singulari scelere & audacia, domi excepit, hostem pro hospite, quum illius stuprandæ mala eum libido cepisset, dum inquit:

Comiter excipitur, sanguine iunctus erat.

Quo iure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio iungeretur, & quid Junio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud studiosos, animo tunc ocioso & remisso, inter circulares iocos, quærebatur, superuacua tunc forsan disputatione. Cumque nonnulli ob incertam cognationem Tarquinii, Collatini & Egerii, anci-

ancipiti æstimatione ferrentur: nos in re obscura ob vetustatem, dum cognationis gradum per omnia exempla colligimus, inuenimus Iunium Brutum Tarquinia, sorore Superbi regis natum, vtpote ex sorore genitum, Superbo nepotem fuisse. Collatinus vero, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerii filius foret, siue (vt nonnulli tradunt) nepos: ipseque Egerius cùm Tarquinii Prisci frater fuerit, nihil ambigitur, quòd si Tarquinius Priscus Superbo auus extitit, quin Collatinus nepos Egerii, frater patruelis Superbo, & Sexto auunculus fiat. Quod si Egerium Collatino patrem dicamus fuisse, prout frequens opinio est, haud dubiè Collatinus Superbo non frater, sed velut ex fratre aui natus, maior auunculus foret, inuicemque Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret: Lucretia verò eo gradu, quo Sextus Tarquinius Collatino sanguine iunctus erat, eodem affinitatis iure Sextum attingeret. Quod si Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinii sororibus æditi sint, prout alii censent, nulla controuersia est, quin Collatinus & Brutus arctissimo gradu coniuncti fiant, ipseque Sextus Lucretiæ nepos sit. Si autem Tarquinius Priscus Superbo non auus, sed pater fuit, vt multi exequuti sunt, Collatinus Egerii filius, & Superbus, velut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt, Lucretiaque Collatini vxor, nulla dubitatio foret, quin Sexto auuncula censeatur: interque Sextum & Lucretiam iura summæ necessitudinis forent. Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legum & libertatis summus autor & vindex, cùm furere se simulasset, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit: magnificaque oratione, non vecordis & dementis, auunculo imperium abrogauit: populusque Romanus auspicium imperiumque sequutus suum, ex graui seruitio & dominatu regio se in libertatem vendicauit. Sed quod de Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Cassio, necem Caio Cæsari intulere, ducesque & assertores Romanæ maiestatis fuere, factum comperimus. Siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quàm Iunius Brutus Tarquinio, iunctus fuit: non enim nepos, vt ille, sed filius esse creditus est: nam quum Seruilia

Iunius Brutus Tarquinii Superbi nepos.

Collatini cũ Superbo cognatio.

Collatini & Bruti cognatio.

Iunius Brutus, Decius Brutus, Iunia Bruti soror.

soror Vticensis, materque Bruti fuerit, cum qua adolescens Cæsar consuetudinem, non sine probro, habuisse fertur, cumque eo tempore Brutus ex Seruilia natus foret, haud dubie Cæsaris filius vulgò habitus est. Quod ipsum Cæsarem die cædis suæ, quum vndique infestis mucronibus appeteretur, dixisse ferunt. Iunia vero tertia soror Bruti, Cassio nupta fuit. Porcia autem Catonis filia, mulier non muliebris spiritus, quum Bruto nupsisset, cum miris modis, & super omnium amorum ardores amasse fertur, ex qua Bibulum tulit. Quæ cùm post afflictas fortunas, Bruti necem audisset, quum mori animo destinasset, idque fixum statumque haberet, & ne vim sibi afferret, vetita arma fuissent: ea præsentia animi fuit, vt clauso cubiculi ostio, ne cuius interuentus facinus moraretur, incenso carbone, & sibi in fauces indito, memor generis & Romani nominis, necem sibi ipsa consciuit: tantus vigor animi ingeniique fuit, tantique spiritus mulier, admonitu patris, qui pariter manus sibi mortifero vulnere intulerat, fuisse credita est. In qua quidem re subit recordatio, veteribus literis & annalium monumentis extare, quòd tametsi apud varias gentes vim sibi afferre, & necem sua sponte consciscere, dignum laude & magni fuerit habitum: apud Thebanos tamen, qui mortem sibi consciuit nulla fuit laude dignus: quin potius id crimini dabatur & probro, eoque facinore pudendam inscitiam, & imperitiam coarguebat suam, velut sui carnifex, immanisque naturæ foret. Athenienses verò, cùm mortem quisquam sibi manu consciuisset, defuncto cadaueri manum, tanquam facinorosam, abscindunt: illamque diuisam à corpore, inhumatam relinquunt: reliquum verò cadauer humor tegunt. Quod Platonis documentum fuit, qui censuit, optimum quenque infracto animo vim fortunæ & incursus calamitatum potius ferre, & nisi cùm dies promissus aduenerit, neminem in iussu Dei mortem sibi consciscere, aut ante tempus fato iungi oportere: idque magnificentius præclariusque videri.

Porcia Catonis filia.

Mortem sibi consciscere apud quos contrà probro dabatur.

Platonis sententia de morte sibi non consciscenda.

Libri quinti Genialium dierum Finis.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM

LIBER SEXTVS.

Locus ex tertio Ciceronis de Officiis, quid venditor emptori præstare teneatur, cum Sigismundo in in suburbano discussus.

CAPVT. I.

Vm Sigismundo Fulginate, viro docto, & multarum rerũ cognitione claro, vetus mihi à prima adolescentia consuetudo fuit. Is quanquam multis rerum actionibus, pluribusque muneribus, apud pontifices magno vsui foret, siquando tamen negociis pausa fieret (quod vix illi contingere poterat, vt in tanta mole rerum ab immodico labore conquiesceret) id q̃ ocii dabatur, lectioni clarorum virorum, aut suorum temporum scribendis annalibus, rebusque vel pace vel bello gestis, perlibenter exhibebat. Nonnunquam in suo prædiolo in monte Ianiculo, miro prospectu & collibus amœno, vbi ædiculas habebat, cũ amicis se recipiebat, ibique lepidis iucundisque sermonibus, id quod erat laxamenti, vna familiarissime conferebat. Præstabat nonnunquam nobis ipse cœnulam, vt non nimis insolentem, sic profecto sobriam & modestam, ac tẽporibus consentaneam: & vt erat ipse comis facilisque natura, ita facilem nobis victum, non exquisitis valde obsoniis, apparabat, siquidem asparagos altiles, acido vino, & pipere conditos, cum iusculo tepidulo, ac ferculum cucurbitæ, cum immatura vua ibidem expressa, & decocta largo succo, quibus perlibenter vescebatur, obsonia nobis exhibebat: addebat etiam pirum pomumque persicum mi- *Sigismundus Fulginas.*

ro odore fragrantia. Post cœnulam vero, si quando ocium erat à negociis, vt animo vacaret, illius sermonibus & congressu spectatę virtutis ac pacis, artibus & ingenio clari viri diutius perfruebatur. Forte autem quum æstiuo anni tempore pomeridianis horis, eius rogatu accersituque ad eum ventitaremus, eundem ad aquulam, perspicuo liquore & frigore manantem per roseta, arbusculasque vndique topiario opere dispositas, perque hortensia ablaqueata, & lætissima vireta nacti sumus: aderant ibi complures honesti adolescentes, Latinæ Græcæque eloquentiæ professores, cum quibus de literarum studiis, perquam libenter sermocinabatur, quos ipse minutis quæstiunculis variæ eruditionis, diuersimode exercebat. Inter quos adolescens quispiam indolis bonæ, libellum Ciceronis de officiis tertium lectitabat, præterque multa ad edictum ædilium pertinentia, quæ ex fide bona emptorem venditori præstare oportere censuit, hæc legebantur: Si pestilentes ædes quis vendat, quæ salubres habeantur, aut in quibus serpentes sint, teneri venditorem ex edicto ædilium, in quod dolo vendiderat, recipere emptorique precium reddere: Idem: Si in annonæ caritate frumentum aliquo aduexerim, solusque ego sciam multos illuc frumenta aduecturos, ita vt illorum aduentu inopiam paulo post leuaturi sint, illa me etiam nota facere, neque subticendum, vt taciturnitate mea capiantur, plurisque quam æquum sit, frumentum ego vendam: omnia denique quæ venditor sciat, ne emptor ignoret, in distrahendis rebus ex bona fide præstari oportere: & pleraque hoc genus periucunde lectitabat. Cumque hæc & multa & in hanc sententiam ille legisset: Quoniam, inquit Sigismundus, istud accidat modo, vt venditor ea quæ diuersa & longè aliena sunt in distrahendis mercibus, præstare teneatur, equidem ignoro. nam vt in re quam distrahere quispiam vult, quid morbi vitiique sit, emptori venditor palam facere debeat, puto ad edictum ædilium pertinere, vt si seruus fur errove sit, aut equus calce, vel bos cornu petere soleat, aut quod nunc Cicero dixit, ædes pestilentes sint, habeanturque salubres, vel quid occulti vitii latentisque morbi sit, illud enunciari debere, facile, inquit, assenserim: quæ vero extrinsecus manent in casu posita, illa per venditorem prædici

Ciceronis locus.

dici

dici, ad eaque edictum ædilium, legesve vllas extendi, nequaquam, inquit, mihi quisquam persuader. Ideo se mirari Ciceronem, qui tanquam aliquid morbi vitiique inesset in re vendita, perinde id quod postea euenturum, & in casu & fortuna situm esset, per venditorem prænunciari voluerit. Cumque ex his qui assistebant, quidam ætate grauis, & in literis satis proficiens, se arbitrari, respondisset, quod sicut quædam ad morbum, vitiumque rei venditæ vix pertinent, sed tamen quouis modo profutura sunt, nosse ædiles, ne emptores capiantur, à venditoribus enunciari & palam fieri mandauerunt, ita hoc quoque iussisse: Sicut (inquit) vetus edictum ædilium fuit, ne veteranus seruus pro nouitio veneat, etiam si nullo morbo vitioque affectus sit: vtque si mulus castratus sit, tametsi æque bonus, emptorem non latere voluerunt: ita si sciam, aliquos in summa frumenti inopia, paulo post annonæ caritatem leuaturos, illa à me prænosci debere, ne fraudis occasio detur, pariter censuerunt, atque ex æquo & bono iusserunt, vt quod proscribenti liquet, etiam si forte, euenturum sit, enunciari debeat, ne quod venditor sciat, emptor ignoret. Nunquam (inquit) Sigismundus, id mihi in mentem venire posset, neque quisquam mihi argumentis defendet, vt edictum ædilium hoc comprehendere sentiam, vt euenta negociorum, quæ temere & fortuito futura sunt, per venditorem prædici debeant, quæ si reticeantur, redhibitioni propterea locus sit, quum istud asserere, summæ mihi videatur improbitatis & inscitiæ. Cumque ex me quid mihi probaretur, exquireret: respondi, magni referre, in re de qua agitur, quid morbi vitiique esset, enunciare, an quæ casu futura sint, prædicere & diuinare. Quæ enim insunt in re, quæ distrahitur, & ad ipsius pertinent notionem, quam venditor ante præsensit, vt si quo morbo vitioque laboret, vel labe afficiatur, ex edicto ædilium nota facere iubemur emptori: quæ vero pendent à casu & fortuna, & diuersa sunt, nullis nos legibus, aut edictis cogi enunciare. Quid enim interest mea, si nauis ex Asia veniens huc merces allatura, & paulo post arctissimam annonam leuatura sit, dummodo in re, de qua agitur, nihil dolo malo factum sit? Alioqui dicendum foret, an frumenti, olei, & vini, quod distrahere quispiam volet, an-

Edictũ vetus ædilium.

Alexandri enarratio loci Ciceronis.

nona vel caritas eo anno futura sit, vel si cancri sidere, aut vastitate, seu alia frugum peste, aut ira demum, sata interitura, vel hostium strage, vel chasmate, ea res deperitura sit: quod (vt videris) non est in re, de qua agitur, sed in casu positum: & illa prædicere, profecto ridiculum foret. Nam quod edicto ædilium cautum est, vt præstetur à venditore, ne quid in re proscripta vitii lateat, neve quid veri reticeatur, aut fictum quid, accersitumve aliquid sit aliunde, & quod stetur pacti & conuenti formulæ, satis esse lege prospectum, ne quid vitii latentis supprimatur, quod ipse sciat, emptor ignoret. Alioqui ipsum redhibitorio iudicio teneri certum est, idque non adeo seuere & restricte iure ciuili traditum esse, sed parce & molliter: quippe si quid venditor dixit commendandæ suæ mercis causa: illud præstari ædiles non coegere, vt si seruum frugi, dicto audientem esse, venditor dixerit. Quæ enim commendandæ mercis causa in venditionibus dicuntur venditorem non obligāt. Neque enim constituta auctione ita quis proscribit, fundum sterilem aut domum pestilentem vendo. At si dicat seruum literatum, artificem, nomenclatorem, arithmeticum, fabrum aut textorem, quo pluris veneat, id præstare procul dubio cogitur. Præterea in re modica decipi emptorem posse, etiam iureconsulti voluere. non enim redhibitorio iudicio teneri dixerunt eum, qui pluris aliquanto rem distraxit, quam quanti æstimata sit: siquidem res bona fide vendita, propter minimam rem inempta fieri non debet. Sed vbi ita immenso mercatur quispiam, vt magnam pati iacturam necesse habeat, tunc redhibitioni locum fore, edicto ædilium cautum fuisse. Quod si ita est, huic sententiæ conuenit, hocque argumento conuincimur, vt neque eum, qui nauem huc frumentum aducturam, cuius aduentus annonæ caritatem & arctos commeatus laturus sit, neque eum qui frumenta diripi, agros vastari, vel annum aduersum frugibus, longe ante præsenserit, & minime enunciarit, redhibitorio iudicio teneri arbitror: cum hæc non insint in re, quæ proscribitur, sed in euentu fortunæ. Et quod nunc Cicero inquit, eum qui rem distrahit, debere etiam, quæ aliunde futura sunt, enunciare, vt si nauem huc frumentum aducturam sciat, quo vilitas annonæ consequu-

Emptorem in re modica decipi posse.

sequutura, aut venditæ merces viliores futuræ sint, emptori prædicere, profectò eò pertinere crediderim, vt præcipi intelligamus, ab eo qui ex intimo artificio virum bonum instituit, & ita instituit, vt ne minima quidem in re, quouis prætextu, contra iura legesque, contraque humani generis societatem, aliquid admissurus sit: non eum qui de ciuilibus actionibus, quantumque moribus legibusque permissum sit, inquirat. Quæstioni diu res fuit, quid virum bonum, quid ciuilem & politicum deceat. Viro enim bono *Vir bonus.* hoc datur: vt vbique sanctus, vbique castus, honesti cultor, pius & integer sit, cuius ne erratum quidem minimum fuerit, ne dicam vitium: qui nullo malo perterritus, nulla calamitate victus fortunæ cedat, nihil expetat, nihil dicat, nihil faciat in vita, nisi summa cum laude & dignitate, in nulla re delinquat, nullius rei pœniteat, seruetque fœdera humani generis ita inuiolata, in magnis minimisque vebus, vt ne *Ciuilis.* minima quidem conscientiæ labe detineatur. Ciuilem verò dixere hominem, qui legum iudiciorumque metuens, quantum moribus legibusque tributum est, id tanto temperamento agit, vt quoad fieri possit, nihil perperam aut inconsultè admissurus sit: qui sua prouidentia, religione, fide, quantumque ratione prouideri potuit, Reipub. & ciuium saluti consulat, legibus pareat, patriam tueatur, proximos amet, refrenet libidines & indomitas cupiditates, verecundiam seruet, neq; etiam si in aliquo delinquit, id tamen agit, vt ciuilia officia, humanique generis fœdera, quàm minimum lædat: quippe quum nos optimum dicimus, cui pauciora desunt. Quæ cùm ita sint, non fuit ab re, vt sanctus iste homo, tam defæcato animo & tam integer, quem nos magis fingimus, quàm inuenimus, non modò si quid esset in re vitii, sed & si quid aliunde futurum putaret, vt nullam officii partem deserat, quanuis minimum prædicere teneatur. Hæc nos cum Sigismundo Fulginate, ingenii magni & spectatæ virtutis viro, flagrante diei æstu incredibili suauitate disserebamus.

Quæ maxima fuerint oracula quæve templa celebria apud plerasq; gentes, in magna religione & cultu.

CAPVT II.

IN

INter oracula, quæ apud Græcos Aphrosque præcipuo cultu fuerunt, ad quæ homines ventitabant, Delphicum in terris clarissimum fuisse, cultu & religione longè excellens, vno omnium testimonio traditum est: fuit enim Delphos totius orbis vmbilicus, commune humani generis oraculum, in monte Parnasso excelso & prærupté alto sita ciuitas, nullis mœnibus, sed tantùm abruptis rupibus saxisque munita, arduo & difficili ascensu, in quo Nysa ciuitas Libero consecrata, Cyrrha verò ad montis radices iuxta mare. Erat autem Parnassus Phocidis mons in Bœotia in duos diuisus colles, Titotea & Hyampeum, quorum alter Libero, Apollini alter dicati fuere, Helicon verò Musis. In Citheronis autem vertice Sparticarum nympharum antrum colebatur, qui mons iuxta Olympum situs erat, supra quem Olympi editissimus vertex, decem fere stadiis attollebatur. Qui eiusdem nominis mons & in Macedonia, & in Thessalia, Mysia, Cilicia, Elide, & Arcadia excelsus quidem, attollitur. Templum verò intra vrbis ambitum fuit, quod pariter non manu extructa, sed natiua præcipitia muniuere aditu difficili, & angusto: quippe quem ex quinque lapidibus tantùm, velut mole obiecta, obstructum ferant: in medio autem exigua planities, & in ea hiatus, ex quo ventus & acer spiritus manans mentes vatum in vecordiam vertit. Eoque spiritu ex infimo specu edito, quasi diuino afflatu Phœbus in tripode stans, mente furibunda, statis diebus, quibus fari licet, consulentibus responsa canit: licet ferant Apollinem sex mensibus apud Lycios, sex apud Delum vaticinari, reliqua verò oracula aliquando Idibus, nonnunquam calendis, nunc die oriente, nunc desinente, responsa dabant: quę à mulieribus tantum, quæ erant templi vates, vaticinantis in modum ferebantur. In quo id præcipuum fuit, vt qui oraculum consulit, breui admodum oratione quid velit exposcat, vtque nullum Latinè edatur oraculum, neque edi, priusquam ab imo, dum sacrificant, tota victima contremiscat: nec capitis commotionem satis esse, sed omnibus illam partibus quati oportere. In quo proditur memoriæ cum in fasto die Pythiam reluctantem & inuitam Alexander cogeret, illam vi coactam, quòd esset inuictus respondisse: ꝙ pro omine acceptum veridico præsagio, futuræ

Delphicum oraculum.
Delphos.
Parnassus bicollis.
Cytheron.
Sparticarũ nympharum antrum.
Templi Apollinis locus apud Delphos.
Ceremonia & ritus Delphici oraculi consulendi.
Alexander Pythiam coegit vaticinari.

turæ magnitudinis prænuncium fecit. In eo quidem templo Apollinis simulacrum fuit humana effigie: in Delo Draconis: in Lycia verò Lupi. Quam vrbem Python, ob interfectum Pythonem, dictam comperimus: nam & Pythius Apollo, & Pythia festa, & ludi Pythii, & ipsa vates Pythia dicta & Pitheum oraculi locus. Spartæ quoque Pythios nuncupant, qui Delphos ad consulendum oraculum mittebantur, qui publicè cum regibus cibaria habent, & vescuntur vnà. Huc ex omni orbe praua religione incussa, quia se hominum vanitas confundebat, viri principali dignitate insignes, frequentes consultum ibant, eaque ex omnibus vera, & longè clarissima oracula habita sunt. Quare regum populorumque amplissimis donis, muneribusque & multarum vrbium thesauris refertum templum fuit: inter quos Agillinorum & Spinensium non in postremis gazæ fuere. Quod quidem cuncta oracula, antiquitate excellebat: Proximum hic fertur Dodonæi Jouis oraculum. Dodona enim ampla in Epiro ciuitas, & satis florens habita. Epirus autem Molossorum regnum erat. Templum verò iuxta nemus Joui sacrum, in quo arbores responsa dare dicebantur, omnibus circà populis sanctum, à Pelagis constructum, & paludibus circumfusum, quercusque vocales illic fuisse fama vulgauit, ad quas, vt in dubiis casibus responsa acciperent, capti superstitione homines, religiosè accedebant. Fuitque proditum memoriæ, quercui Dodoneæ famulantes, diuinandi facultatem accipere: solisque Bœotiis, si quando consulto opus foret, viros responsa dare, primamque fagum & columbam Dodonæ vaticinatam: quotiesque oraculum edebatur, lebetes æneos ad numerum, siue casu, siue consultò tinnitus edere canoros. In quo Deucalion & Pyrrha desinentibus aquis, post diluuium consedisse, & numen consuluisse perhibentur. Subinde Alexander Epiri rex eodem oraculo monitus, vt vrbem Pandosiam & amnem Acherusium, tanquam fatalia loca vitaret, in responsis habuit: oraculi sortem, de his quæ in Thesprotis essent, intelligere arbitratus: qui cùm infestissimas gentes in Brutiis armis petit, & belli iure vastat, apud eiusdem nominis loca, infanda strage victus, oraculi fidem veram impleuit. Quod quidem templum Philippus Macedo (velut immanis prædo)

Python.
Pythia festa.
Pythii ludi.
Pythia.
Pytheum.
Pythii Spartanorum.
Agillinorum & Spinensiũ gaza in templo Apollinis Delphici.
Dodonæum oraculum.
Epirus.
Oracula Apollinis ambigua.

Templū Apollinis Delphici à Philip. vastatū. prædo) sicut pleraque, omni rapinarum genere vastauit & incendit: vasaque, & quæ pretiosa erant, immisso exercitu diripuit. In eo quoque fons sacer visebatur, qui quum *Fons in templo.* fasces accensas extingueret, admotas procul accendit. Tertium verò Dindymæi Apollinis oraculum antiquissimum & multi nominis habetur, quod Branchidarum nun- *Oraculum Apollinis Dindymæi.* cupant. Branchus enim Thessalus fuit, Apollini dilectus & filius habitus, quem interfectum dolens, templo & diuinitate sacrauit. Is autem Apollo Milesius dictus. Est *Branchus.* autem Miletus totius Ioniæ caput. Templum verò ad decem & octo stadia ab vrbe, à litore autem viginti aberat, maxima mole & profusis sumptibus extructum, auctumque amplissimis donis: quod Xerxes deorum hominumque contemptor, dum innumerabilib. copiis Græciæ bellum parat, nulla religione aut deûm verecundia, sicut multa, incendiis & ruinis deformauit, templumque & aras euertit. Annis deinde intercedentibus, Milesii oraculo moniti, vberiori impensa illud, omnium maximum & dignum tanto numine, restaurarunt, ita vt ob magnitudinem fastigio extruendo nullæ contignationes suffecerint. Quartum in *Oraculum Latonæ.* vrbe Bruti, Latonæ oraculum inclytum diuitiis memorant. Vrbs autem Bruti in Ægypto contra Nili ostium, quod Se- *Bruti vrbs.* beniticum dicitur. Templum verò media in vrbe situm, omnibus circa populis sanctum, & cæremoniis sacrum erat, porticum habens decem passibus altam, in quo oraculum Cambysi redditum est, in Ecbatanis illum decessurum, ambiguo nomine decepto, cùm alteræ apud Syros, alteræ *Delii sortes.* in Medis essent. Delii quoque sortes & oracula, indubia semper habita sunt. Fuit autem Delos vna ex Cycladibus, cui nomen Ortygia: ædes verò mari imminebat, à qua proximus in Eubœam traiectus erat: quinque enim passuum *Tanacra.* millibus ab Tanacra aberat. Tanacra autem in Eubœa vetus traditur ciuitas. In quo quidem templo ipsum Apolli- *Templi Apollinis in Delo honos.* nem natum & altū fabulantur, tantæ religionis, vt ne Persę quidem, cum innumerabilibus copiis bellum parant, & omnia belli iure vastant, violentas aut sacrilegas admouere manus ausi fuerint: in cuius ara nullum immolari animal proditum est: quare morbo & pestilenti contagione coacti Delii id decreto sanxerunt, ne homines defunctos ibi cremarent, nève sepelirēt, neq; in Delo canes alerent, scilicet vt ab

vt ab omni cæde insula immunis foret. Cumque oraculo moniti Athenienses Delum expiarent, hoc expiationis genus inuenere, vt cadauera sepulchris condita, inde eruerent: atque edixere ne quis in Delo moreretur: neve quis homo nasceretur: sed morituri & parituræ mulieres, in Rhenam insulam, Delo proximam, transmigrarent. Cuius aræ hoc proditur mirum & monstrificum, vt ex dextris cornib. animalium, mira arte compactis erecta fuerit: sicut Thebis arãm Apollinis Spodii, ex sacrificiorum cinerib. constructam ferunt, vnde cognomen tulit, quam nonnulli inter orbis miracula adnumerant: ad quam cum accessisset Pythagoras, ipsum ob religionem adorasse fertur & ne aram sanguine fœdaret, hostiam immolare noluit, sed frumento, hordeo & placenta sine igne sacrum fecit. Quæ insula tantæ sanctitudinis habita est, vt ad eam quotannis Athenienses tacti religione, variis mercib. onustã nauim mitterent, quo tempore quenquam vinciri, aut supplicio affici, religionis fuit, donec rediret nauis. Cumq; cætera responsa Apollinis, sub nubilo verborum & sensu ambiguo redderentur, sola Delii oracula nullo tegmento exposita atq; aperta fuere. Etiam in Attica, ara Iouis supremi exemplo haud dissimili traditur, ad quam nihil conuenit animarum immolari: sed variis libamentis & bellariis absque vino sacrificatur. In Paphiæ quoque Veneris ara, licet ex cæsis hostiis captentur auspicia, illic tamen sanguinem effundere nõ decebat. Igne enim puro & precib. tantum altaria adolentur, in cuius sacris certissima hœdorum fibris fides habita semper. In Patara quoq; Lyciæ, oraculum Apollinis & delubrum magnæ felicitatis fertur, in quo sex anni mensib. responsa dantur, quæ Lyciæ sortes dictæ. Eo enim excellentiæ creuit, vt opibus ac fide Delphico haud absimile fuerit. Præter quæ, Amphiarai & Trophonii oracula, Græcis inclytæ religionis fuere: ea enim vetustate & fide præcipue habita sunt. Fuit enim Amphiaraus diuinus vates, cui Oropii diuinos honores decreuere, ædemque illi candido marmore dedere: quem tanto cultu studioque Græcia honorauit, vt inter deos illum reciperet: in eoque solo ac sede, vbi humatus sepultusq; est, certissima responsa daret, quæ quidẽ in somnis edebantur. Nã post purgationẽ & sacrificia diis, quorum nomina in ara insculpta erant

In Delo nemo vel nascebatur vel moriebatur.

Ara Apollinis Spodii.

Rhena insulæ sanctitudo.

Delii oracula aperta.

Ara Iouis in Attica.

Ara Paphiæ Veneris.

In Patara. Lyciæ sortes.

Amphiarai & Trophonii oracula.

erant mactato ariete, pellem substernebant, in qua incubantes, somnia captabant, illorum significatus & euenta mox interpretati. Eratq; publica constitutione sancitum, vt in Amphiarai templo nullus Thebanus obdormisceret, aut vaticinaretur. Fons quoque in eo visebatur, ad quem qui accepto oraculo morbo leuabantur, argentum & aurum signatum mittere tenebantur. Apud Canopum quoque in templo Serapis, & in Phano Pasiphaes, & in Pergamo Æsculapii, atque in Narbaca apud Hyrcanos, oracula pariter ex somniis edebantur, & apud Troezenos Ardali ara, in qua Somno & Musis immolabatur: quique responsa accipiunt, integrum diem à cibo, à vino autem triduum abstinere conuenit: à quibus edita sors olim Mardonio fuit, qua contra Spartanos in acie pugnans occubuit. Quibus quidem oraculis populi omnes, cæca opinione ducti, tantum fidei dedere, vt eorum responsis moniti, sæuientes tempestates & prælia vitasse credantur. Quod quidem Amphiarai templum in Attica: Trophonii verò, apud Thebas Bœotiæ fuit, à Cadmo (vt dicitur) conditas, Bacchi & Herculis patriam, quas Alexander Macedo diruit, ciuibus sub corona venundatis. quæ ἑπτάπυλαι dictæ sunt, quæ ciuitas iuxta Magnesiam & Thessaliam haud longè à mari sita est: vbi Troqhonii oraculum multi nominis, qui quum à Bœotiis de Thebano bello consuleretur, ibique res diuina fieret, gallos gallinaceos perpetim cecinisse ferunt: quo concentu Thebanis insignis victoria prædicta fuit. Aliæ verò Thebæ in Ægypto fuere in regione Thebaide ἑκατόμπυλοι, quas nonnulli Heliopolim plerique Thebas dixere, quæ ciuitas à Busiri condita, stadiorum centum quadraginta ambitu ferebatur. Aliæ in Thessalia iuxta Amphisum amnem, quæ Phthioticæ dictæ. Et in Lycia aliæ Thebæ, patria Andromedes. Aliæ iuxta Miletum in Ionia quoque, in Syria, in Attica, Cataonia, & in Italia apud Lucanos Thebæ fuisse traduntur. Præter quod fuit Trophonii Iouis oraculum in Lebadia Bœotiæ, in hiatu subterraneo, tetro & horrido, imo & angusto recessu, ad quem scalis descensus erat: quo consulentes magnis difficultatibus descendere nudos aut in veste alba, & lineo vel purpureo amiculo, placentasque Lemuribus offerre oportebat, ne quo periculo forent aut noxæ.

Fons in Amphiarai templo.

Ara Ardali.

Trophonii & Amphiarai templa. Thebæ diuersæ.

Trophonii Iouis oraculum.

noxæ, haustoque oraculo, per alium terræ hiatum ad superiora niti. In quo illud proditur mirum, eum qui post consultum oraculum inde digressus foret, animo semper afflicto & iacenti, nunquã ridere solitum esse: iuxta quod duo fontes visebantur, alter Lethæ, cuius aquam descensuri si haurirent, omnium daretur obliuio: alter Memoriæ, ex cuius haustu, omnium quæ vnquam vidisset, recordatio subiret. Sicut Tharsis duo vini genera nasci produntur, alterum quod somnum conciliaret, alterum quod fugaret. Ipsius verò statua non in templo, sed in tumulo nimis edito visebatur, quæ ferreis obeliscis suscepta erat. Fuit quoq; vltra Cyrenem, in extimo sinu, apud Garamantes, Iouis Ammonii augustissimum & antiquissimum oraculum, in vastis solitudinibus, & campis torridis, siccitate sterili, ac nudo solo: ad quod sole exurente, æstu flagrantissimo, per immensas arenarum moles, vastamque planitiem calore & siti infestam, vix iter cuiquam tolerabile fuit, si quidem ventus eas, sicut fluctus, nunc huc, nunc illuc agitare, & campos velut maria infestare solet: nubes enim pulueres vehit, & fœda tempestate vexat. Post quæ, nemus frequenti sylua, oleaque & proceris arboribus, fontibusque passim manantibus amœnum, in mediis arenis & situ arido, haud plus quadraginta stadiorum, oraculi septa claudebat, vltra verò late deserta regio, vestigio humano inaccessa. Circa verò Ammonii passim loca incolunt. Ipse verò Ammon hircino capite & pelle amictus, multis cæremoniis colebatur. Hunc sacerdotes, quum responsa petunt, aurato nauigio vectare, & patrium carmen canere: eoque propitiato, petentibus responsa dare solebant, quæ nõ verbis, sed nutu signisque subobscuris ab Ammone edebantur. Quod quidem ad tantæ maiestatis fastigium venit, vt illuc post Cambysem, Alexandrum Macedonem, per ingentes æstus, omni tractu sitiente, penetrasse, pro miraculo fuerit. In Ægypto quoque Apis oraculum omnium sermone celebratur: erat enim bos, qui & Serapis dictus, corpore niger, candida fronte, in tergore alba nota insignis, duplicibus pilis, in cauda & lingua cantharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demersum Ægyptii, indicto iustitio, veste abscissa, & laceratis crinibus, defunctum plan-

Ex Trophonii antro reuersi semper tristes.

Lethæ fons.

Memoriæ fons.

Tharsorum vina.

Trophonii statua.

Iouis Ammonii oraculum.

Cæremoniæ Ioui Ammonio exhibitæ atque eius imago.

Apis oraculum atq; eius forma.

Responsa Apis. plangebant, inuento vero, mirificè lætabantur. Responsa autem dare, non vt reliqua oracula solitus: sed si manu oblatum pabulum sumpsisset à consulentibus, secundos euentus, atque omina prospera decernebat: si verò abnueret, indubio malo & memorandis cladibus, casura diuinabat. Ideo quum à Germano pabulum oblatum renuisset funestum omen & indubiam necem, quæ paulo post sequuta est, prænunciauit. *Tenedii.* A Tenediis vero seruatum est prægnantem vaccam enutriri, cui veluti puerperæ famulantur. *Æthiopes. Ptoembari.* Apud æthiopes gens est (Nubas vocant) & in Aphrica Ptoembati, quibus regis vice, canis dominatur, quam mirifice obseruant, ex illius motu & nutu imperia, & quæ sint placita, augurantes *Persæ.* Persis quoque (vt autor est. Aristophanes) aliquando gallus, regis vice, præfuit, & imperitauit. Sed præter hæc oracula, & quæ augustissima & sancta habita sunt, *Templa diuitiis & sanctitate inclyta.* templa quoque diuitiis & sanctitate inclyta præcipua celebrantur: in Græcia, Olympii: in Arabia, Triphili: in Cydonia, Dictæi: in Alexandria, Iouis Sinopitæ: in Lybia & Andro, Dionysii: in Epidauro, Æsculapii: in Isthmo & Tænero, Sumio Eubœæ, atque Attica & Calabria, Neptuni: in Acarnania, Apollinis Actii: in Claro, Actio & Leucade, Lycia & Selenuncia, Apollinis: in Capdadocia, Bellonæ: in eademque, & Jonia atque Epheso, Dianæ in Halicarnasso, Mineruæ: in Papho, Veneris: in Bosphoro, Apaturiæ: in Cypro, Acreæ Veneris: in Locris Propinæ: in Achaia & Catina, Cereris: in Samo, Argis, Metaponto, & Lucania, Junonis. Sedquod est de Olympio dictum, hoc tem- *Templum in Olympio.* plum in agro Pisano fuit, haud procul ab Elide, ante quod lucus agresti olea consitus, & stadium omnium maximum, iuxta quod Alpheus præterfluens ex Arcadis, mare ingreditur. *Columna in templo Iouis Triphili.* In phano autem Iouis Triphili, columna ex solido auro multo æuo vetusta, cum titulis rerum gestarum sacra visebatur, quam ipsum Jouem statuisse ferunt. *Templũ Acreæ Veneris & Eunosti mulieribus adire nefas* Acreæ verò Veneris templum mulieribus, nec videre nec adire, fas est. Sicut Eunosti phanũ in Tanagra, adeò mulieribus interdictum fuit, vt si quo infortunio aut veritate Tanagræi opprimerentur, diligenter inquirerent, nequa mulier consulto aut casu templo appropinquasset, *Persica Dianæ phanum* Castabilis Persicæ Dianæ phanum tantæ fuit religionis

vt illic dicatæ virgines (quod vix credi potest) super prunas nudis pedibus, ambulent innoxiæ: sicut in templo Feroniæ, super ignem afflati numine incedebant: & ad montem Soractis, familiæ quas Hyrpias vocant, super incensam struem insultabant impune, quibus perpetuo senatusconsulto, vacatio munerum data est. In Achaicæ autem Cereris templo fons manat, cæremoniis sacer, in quem grauiore morbo impliciti introspicientes, speculo in fontem demisso, euenta valetudinis internoscant: sicut Trallibus in antro Charonio, & apud Ægyptios in Isidis, & in Melopidæ semideæ templo in Bupasto, ab ægrotis valetudinis remedia in somniis præsciuntur. Fuitque mos, vt hi qui morbis leuari meruissent, remedia, & qua curatione leuarentur, in æde Æsculapii velut in albo proponerent, vt essent sempiterno monumento, & cæteros exemplo iuuarent. Contrariæ verò religionis Catinensis Cereris, quàm Achaiæ, sacrarium fuit: ad istud enim viris accedere non licet, sacra verò per mulieres ministrari, & virgines perfici solebant: cuius simulachrum non modò tangere, sed ne videre quidem homini fas est. Samiæ autem Junonis, dignum sua amplitudine templum, inter septem orbis miracula adnumeratur, quod ab vrbe haud plus viginti stadiis aberat. Latiniæ Junonis ara miracula affingunt, vt cineres in ara perflantibus ventis immobiles maneant, sicut ara Veneris Paphiæ sub palustri cœlo nullis pluuiis humectatur. Metapontinæ Junonis templum hoc pro miraculo habuit, vt vitigineis columnis fulciretur. In Lybia Liberi patris templum & oppidum, ab vno eodemque bis inueniri negant. Ephesiæ autem Dianæ, supra omnium seculorum memoriam, celebratissima & augustissima ædes fuit, magnis effusionibus & profusissima impensa, à tota Asia constructa, septem stadiis ab vrbe, nudo & palustri solo: in cuius festo annuo iuuenes primo flore ætatis, & virgines cultu excellenti, procedere ad templum prælata pompa, & festum diem agere, sponsaliaque inuicem inire, consuerant. Delubrum verò Neptuni in Achaia, Erechtheum cognominatum, hoc memorabile habuit, vt aqua in puteo flante austro fluctuaret, cæteris verò perflantibus ventis iaceret immota: cui compar Aristoteles tradit de Pythopoli, vrbe ad Ascaniam

Fons in Achaiæ Cereris templo.

Catinensis Cereris sacrum.

Samiæ Junonis templum.

Laciniæ Junonis ara.

Paphiæ Veneris ara.

Metapontinæ Junonis templum.

Liberi patris.

Ephesiæ Dianæ.

Neptuni.

Putei apud Pythopolim

paludem, cuius putei hyeme exsiccantur, æstate verò ad superficiem redundant: & apud Gades in Herculis templo puteum, inundante Oceano, exsiccari. Quod verò de Clario dicimus, est animaduertendum, in Clario Iouem, Neptunum & Plutonem, mundum fuisse sortitos, qui mox nugis innumeris orbem impleuere. Et Colophonii in Apollinis delubro vates, multa aqua epota, ex subiecta lacuna, spiritu diuino tactos, responsa dare: sicut apud Ligiræos in Thracia, ex intimo adyto Libero consecrato, plurimo mero exhausto, veluti numine afflatos vaticinari. Fuitque animaduersum, in Clario Apollinis, non fœminam, vt Delphis, sed certis è familiis sacerdotes, aut ex Mileto accitos, plerunque literarum ignaros hausta fontis aqua, vaticinia referre. Et in Andro, in templo Liberi patris manare fontem, qui Nonis Januarii vini saporem habeat: quòd si è conspectu templi auferatur, rursus in aquam transeat. Nec defuere qui crederent, apud Heleos in Bacchi festo, quod θύιαν vocant, tres lebetes in templo, sua sponte repleri vino. Et in Bisaltia templum Dionysii esse, in quo cùm sacra persoluuntur, si grata deo sunt, mira lux effunditur: contra mira tenebræ. Atque in Ægyra, nisi sanguine tauri epoto, sacerdotem non vaticinari. Cui compar miraculum fertur, Hierapolis antrum esse, quod quum mortiferū exhalet, in eo intereunt omnia, nisi execta & quæ virilitatem amisere. Et apud Potnias Bœotiæ manare fontem: ex quo equæ indigenæ haurientes, concitentur in rabiem. Mirum quoque, quod circa Halicarnassum antistiti Mineruæ euenire traditur, vt quoties Amphictiensibus, qui ea loca incolunt, aliquid aduersi casurum foret, grandis illi nascatur barba, quasi eo portento futuras illis calamitates responderet: sicut in terra Caria, mulieribus templo dicatis, pilos in genis aut mento innasci, futuræ diuinationis signum erat.

Colophonii vates. *Ligiræi.* *Vates Apollinis in Clario.* *Fons Liberi in Andro.* *Sacra Dionysii in Bisaltia.* *Ægyrenses.* *Hierapolis antrum.* *Fons apud Potnias.*

Qui fuerint legati consulum vel prætorum, quæve iurisdictio aut illorum potestas sit.

CAPVT III.

Singuli consules legatū sibi adsciscebant.

CONsules designatos, cùm primùm prouincias sortiti essent, legatos sibi nominare, velut comites expeditionis, & adiutores negotiorum, quorum ope consilioque niterentur, quique ipsorum vices gererent, quoties abesse contin-

contingeret, vulgo notatum est; qui sicut duo erant Coss. ipsi duo pariter fuere, quos vel præsentes legebat senatus, magna prudentia viros, summis honoribus functos, vel absentes nominabat: quibus post Coss. totius prouinciæ legionumque atque exercitus curatio mandata est. Tametsi nonnullos à consulibus nominatos, vt pari voto & vna mente rempub. administrarent, ex decreto senatus sæpissimè, legationis munere functos, legamus. Vnusquisque ergo Coss. suum legatum habebat, quo præcipuo consultore ac ministro consiliorum, in rebus gerendis, delectuque habendo, totaque administranda prouincia vtebantur, quorum consilio & autoritate, vel prælia suscipiebant, vel bello abstinebant; qui etiam decreta consulum, & arcana consilia sæpissimè exequebantur, cum fide & cura. Consulibusque functis consulatu, & finito magistratu, legatos velut legationis munere functos, honore abire oportebat: qui quidem plerunque ex plebe aut patribus, nonnunquam prætorii aut consulares fuere. Etiam prætores vrbis, quique antea consulatum gessissent, & magnos bello viros, functos honoribus & triumphis, homines fidos acceptosque legationis munere fungi comperimus: illorumque procuratione & cura, prouincias ab hostili incursu defensas, & sæpe in officio retentas fuisse: quorum etiam autoritas, tam in administranda prouincia, quàm ducendo exercitu, acieque instruenda, & quando essent admoturi copias, tanti fuit, vt absentibus vel impeditis consulibus, summam imperii tenerent: consiliorum & fortium factorum, ac meritæ virtutis & ignauiæ cuiusque, qua cura, qua fide & diligentia, quaque disciplina militari, duces exercitui, & castris præfuissent, siquid fictum vanumque aut parum integra veritate afferrent, locupletissimi testes erant: soli denique gesta consulum, diligenti æstimatione perpendere & pensitare debebant. Tum consulibus laborantibus, aut morbo implicitis, vel fato perfunctis, ipsi superesse, & munia obire poterant, nanque ipsorum erat officium, fiduciariam reip. operam dare post Coss. prætoremve, non tamen idem iuris & potestatis habere, ne imperatorias sibi partes vendicarent: siquidem legati munus est, omnia ad præscriptum imperiumque consulis agere: Imperatoris vero, summæ rei consulere, & liberum

Legatos consulum à consulibus constitui.

Quales legati consulũ eligebantur.

Legatorum consulũ, officia & autoritas.

Legati munus.

Imperatoris munus.

rum teneri imperium, eo consultore & ministro: M. Claudius legatus, contra literas L. Cornelii Coss. de pugna aduersus Boios, ad senatum magnifice scriptas, priuatim de consulis negligentia pluribus per literas significauit, quæ illi mox exitio criminique fuerunt: nanque illum criminando effecit, quò minus L. Cornelius de Boiis triumpharet: ipsiusque denegati triumphi, testimonium legati, præcipua causa fuit. Quanquam Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, in crimen adductus, acta per se causa in senatu, crimine absolutus, de Gallo græcis magnifice triumphauit. Quinetiam si quid per legatos in prouincia, absentibus COSS. & dum eorum vicem gerunt, fortiter ac dignum laude & triumpho gestum foret, poterat sine consule, solus legatus, suo iure & merito triumphare. De Parthis & Pacoro Ventidius M. Antonii legatus, sine Antonio, licet nouo exemplo, triumphauit. Caius etiam Marius legatus Metelli consulis, ipsum criminando, effecit, vt posthabito Metello, de Iugurtha triumpharit: ante cuius currum, cum duobus filiis ductus est in triumpho. Quinetiam patrem filio legatum fuisse, & fratrem fratri, sæpissimè compertum est. Q. Fabium Maximum, Q. filio consuli, legatum aduersus Samnites ad Suessulam obuiam prodiisse: & cúm experiri vellet, an sciret consulem agere, iussum ab eo obsequium præstitisse, & equo descendisse, autores memorant: P. que Scipionem, cui Aphricano fuit cognomen, Scipioni fratri aduersus Antiochum consuli destinato, legatum venisse: tantumque autoritate effecisse, vt victo Antiocho, & pace Eumeni concessa, frater cuius legatus venerat, de Antiocho & omni Asia triumpharit, ob Asiamque à se victam, Asiatici cognomen reportarit. Illud quoque notatum est, quoties consuli prorogatum fuisset imperium, etiam legati munus ad id tempus diffundi sæpe, & prorogari. Animaduersumque & illud, à primis originibus legatum proconsulis, sine equo ingredi consuesse: posteà verò à Seuero institutum, vt in vehiculis sederent, & siue morte obita, siue casu legatus in prouincia esse desisset, legationis munus solum consulem, sine senatu dedisse: ipsumque consulem, aut senatum, vnum pluresve legatos, imperatori impedito, qui vicem suam gererent, & rebus

Legatorum triumphus.

Legati munus prorogatum.

Legatus proconsulis.

Legati Imperatorum.

rebus gerendis sufficerent, sæpius creauisse, comitesque expeditionis dedisse. C. Cæsari imperatori, cuius in re militari præcipua virtus fuit, dum contra efferas gentes bellum parat, decem legatos consilii socios decreuit senatus, quibus adiutoribus & ministris magnas res gessisse fertur, Pomponius quoque bello piratico, contra tot prædones & communes hostes, omni genere rapinarum grassantes, quum solus superesse nequiret, quinque & viginti legatos accepit, tametsi aliquando solus ipse legati munus obiret. Q. etiam Fuluio consuli graui vulnere affecto, quum exercitui & castris præesse nequiret aduersus Hannibalem, ex patrum decreto, tres legati additi fuere. Quin etiam in expeditionem iturum consulem, plures & vltra sex legatos comites duxisse, compertum est: quibus lictores cum fascibus, pro muneris dignitate, publice dabantur, qui illis veluti publico magistratui præcedebant. Subsequutis postea temporibus, in tantum legatorum munus processit, & ad id fastigii deuenit, vt quoties laborantibus prouinciis subsidia mittenda forēt, aut si quid publici priuatique negocii maneret, vbi plurimum laboris & periculi impenderet, ea frequens senatus per legatos decerneret, illisque prouinciæ administrandæ munus curamque delegaret. quæ libera dicta legatio est: nam soli sine consule aut prætore, legati munere fungebantur. Quæ etiam legatio à senatu, vel populo sæpissime dabatur his, qui honestam proficiscendi causam, aut prætextum fugæ per speciem honoris quærerent, quo honoratius exciperentur. Quin & scriptum legimus obseruatumque fuisse, legatos legionum non in senatu modo, sed à ducibus exercituum plerunque creari, qui singulis pluribusque legionibus præpositi, illarum administrationem curamque gererent: qui si quid per occasionem & licentiam dignum animaduersione admisissent, poterat eis legationis munus abrogari, & de gradu deiici: quotiesque quæstor, cum legato consulis, concurrit, in eisdem actionibus & pari causa, quæstor tanquam plus ferat honoris, præponi solet. Nec modo Coss. sed & prætorem legatos, in prouincia vnum pluresve habere, quorum consilio niterentur, nisi prætores vrbani forent, quibus nihil opus esse legatis censuerunt. Illud quoque proditum est, legatum, qui

Legatorum lictores.

Libera legatio.

Legati legionum vbi crearentur.

Legati in ordinem redacti.

Quæstor legato prælatus.

Legatus in Aphricam missus.

qui in Aphricam accederet, si quid operæ precium, aut dignum laude in prouincia admisisset, haud multo post, inculpatæ vitæ testimonio, illam proconsulem administrasse. Tum siquando in acie vel castris, vrgentibus hostibus, consulto opus foret, per legatum, qui summæ rerum præerat, & primas tenebat post COS. rem ad concilium deferri, vbi legati legionum, primores centurionum, quæstores tribunique & præfecti castrorum consultantes, capita conferebant: & quicquid opus erat facto, communi animo consilioque decernebant: & demum vt erant sententiæ, legati iudicio imperioque sanciebant. Ab exteris vero Agesilaus proditur tanti legati munus fecisse, vt quanuis imperator maximus legatorum tamen officia obire non dubitarit.

Agesilaus legatus.

Qui magni dii, qui communes, aut indigites dicti, quæve deorum cognomenta, & Iunonis Romæ templa fuerint.

CAPVT IV.

Magni dii.

Dii duodecim maiorũ gentium.

DEORVM quos prisci coluere, nomina potestatesq; multiplices olim veteres statuisse, haud ambiguum est: nã quidam ex his magni, quos Græci θεοὺς μεγάλυς vocant, plerique Communes dicti sunt, inferioris notæ. Magni fuere Iupiter, Minerua, Mercurius, quos è Samnothracia in Italiam Æneas attulit. Alii maiorum gentium deos, duodecim statuere: hi fuere Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus: virorum autem, Iupiter, Mars, Mercurius, Neptunus, Vulcanus, Apollo: qui etiam dii penates ab Ænea appellati: Magnique dicti, vel quod reliquos genere famaque præcellerent, vel quod infinitæ potestatis forent. M. Varro Cęlum & Terram principes deorũ, Ægyptii Serapim & Isim, in Latio Saturnum & Opim, pleriq; deos penates Magnos opinati sunt. Dixere autem penates: per quos spiramus: & corporis & animi vires possidemus. Hos dicunt esse Iouem in medio æthere, Iunonem in imo, in summo vero Mineruam, alii Apollinem & Neptunum. Martem vero, Bellonam & Victoriam, communes & vsitatiores deos nuncuparũ, ea (vt dicunt) causa quod omnibus præsto sunt, & modo ab vno, nunc ab alio beneficia conferri, & passim homines

Magni vnde.

Penates qui.

Dii communes.

mines iuuari putant. Nonnulli, Matrem deûm, Solem, Lunam, Plutonem & Martem, communes dixere deos, quod hi ferme ab omnibus frequenti cultu, curaque obseruantur: nam Persæ Ignem deum colunt: Scythæ præcipuum deorum Martem, cui equos immolant: Massagetæ & Pœni, Solem & Lunam, alii Plutonem, velut præcipua numina venerantur: licet Solem Persarum, Lunam Græcorum præsidem nonnulli credant. Varro autem, qui magna hæc inquisitione collegit, ex omni deorum turba, quos supra triginta millia fuisse autumant, quosdam seclusit, quos selectos nuncupauit: hi fuere, Ianus, Iupiter, Saturnus, Mercurius, Mars, Apollo, Genius, Vulcanus, Sol, Neptunus, Liber, Orcus, Iuno, Tellus, Ceres, Luna, Diana, Venus & Vesta: illosque selectos, velut vsitatiora numina, appellauit. Geniales vero deos multi putant, Aquam, Terram, Ignem & Aerem: his addunt Solem & Lunam, ex quibus seminibus gignuntur omnia, quibus natali die quisque sacrum facit, quod gignendarum rerum vim haberent, qui Genius deorum filius, & parens hominum habetur. Tametsi binos Genios, ab ipso natali die cuique mortali, deorum munere datos, bonum scilicet & malum, Empedocles reputarit, Menander vnum. Alii Iunonem & Genium suum singulis dederunt, quasi præsides & oppugnatores. Lares quoque inter deos receptos fuisse, multorum testimonio probatur, quos antiqui inferiores dixere deos, qui priuatarum ædium, triuiorum, viarumque, atque vrbis curam agunt: ideo Præstites nuncupati. Hos Ægyptii quatuor fuisse putant, quos simul atque in lucem editus fuisset homo, illius peruigilem curam agere opinantur: quorum nomina Dymon, Tychis, Heros & Anachis. Fuitque Platonis opinio, homines qui summa integritate vixissent, post fata effici Lares: si vero improbi detestabilesque fuissent, Lemures. Ipse enim trinas fecit deorum species, ex quibus vnus est summus, primus & solus deus: alter medii, quos cælicolas vocat: tertii, qui diis sunt minores, cælicolis maiores. Dæmones vero ministros deorum, custodes autem hominum putauit. Dii nempe ruris & agricolarum, quos vitæ agresti homines & rustici coluerunt, hi fuerunt: Iupiter, Tellus, Sol & Luna, Ceres & Liber, Rubigus & Flora, Minerna & Venus,

Persæ. Scythæ. Massagetæ. Pœni. Alii. Græci. Dii selecti. Dii geniales. Genius. Genii duo. Sua cuique Iuno & Genius. Lares. Lares quatuor. Platonis opinio. Dæmonii. dii agricolarum.

Venus, Lympha & Bonus euentus, qui morbos, vastitudinem, calamitatem, intemperiesque depellunt. Præter hos fuere dii Indigetes, qui ex hominibus in deorum numerum asciti, propter eximias belli pacisq; artes, quod de genere humano benemeriti essent, post mortem numinibus æquati, celebrem posteris memoriam reliquerunt, vt Hercules & Æneas, quem vocant indigetem, Castor & Pollux, Æsculapius & Romulus: atque alii, qui dum vixere, functi laboribus, ob fortia facinora generi humano exhibita, tanto honore habiti cultique sunt, vt ex hominibus in deorum cœtum adciti, pro diis celebrarentur & colerentur, quos velut ascriptitios & nouos incolas, post fata in cælum receptos putauere. Fuit enim hæc consentiens obseruatio, præcipue apud Lacones, vt eximios præclarosque viros, qui obuiam eundo periculis, rempub. auxissent, ob egregia facinora ciuibus & patriæ exhibita, vt gratiam meriti redderent, in deorum sedes receptos consecrarent & in cælum tollerent, illisque diuinos honores & humano fastigio ampliora decernerent: templaque, flamines, puluinar & aras & sedes immortalitatis exhiberent. Græci vero propter beneficia viuentes etiam cælo cōsecrare, & immortalitate donare consueuerunt, quam apotheosin dixere: sicut de Platone & Agesilao legimus, atque aliis, qui in cœtum cælestium recepti, in vita diuinos honores meruere: illisque certamina, ludos & sacra anniuersaria dicarunt, tanquam numinibus aut heroibus: illis præsertim, qui tyrannos exegerunt, aut vindices libertatis fuerunt. Hi tanquam mortale fastigium egressi, omnium consensu in concilium cælestium asciti, pro diis haberi & coli cœpti sunt. Hinc etiam Romani Cæsares, quorum opera & virtute res Romana creuit, & imperii fines late propagati sunt, post funera immortali memoria consecrarunt & in deos receperunt, qui ob æternam gloriam dii indigetes dicti nominibus plerunque mutatis & nouis cooptatis: siquidem Romulus, Quirinus, Iuno, Matuta: Leucothea, Albunea: Melicerta, Palæmon & Protumnus: Leda, Nemesis: Circe, Marica: Nersilia, Hora: Rhea, deorum mater: Idæa, Dindymena: Philena, Pessinuntia: & Cybeles, Berecynthia, dictæ sunt. Indi vero Iouem pluuialem, & Gangem flumen, velut indigetes deos, carmine incondito venerantur.

Dii indigetes. *Lacones homines de repub. bene meritos in deorum catalogum referebant.* *Græci viuentes. ἀποθέωσις.* *Cæsares Romani inter deos relati.* *Nominis mutatio, cū quis in deorum numerum referretur.* *Indorum dii indigetes.*

Meroitæ

Meroitæ Herculem, Pana, & Isim: Germani Tuistonem deum terra editum, & Mannum filium: Astymphalissi, Achillem: Persæ, Amanum & Anandatum, Veneti Diomedem instar numinis habent, cui etiam candidum immolabant equum. Sicut Ægyptii Isidem, Mauri Iubam, Pœni Vranum, Macedones Gabyrum, Latini Faunum, Siculi Adranum, Lybici Psaphonem, ne omnes percenseam deos. Is enim Psaphon, quum despectissimus esset, & vltimæ notæ, vocales aues edocuit hæc verba loqui, Magnus deus Psaphon: quibus dimissis in lucos, audita voce, apud rudes populos est pro deo habitus. Thraces Zamolzin, Syri Astartem, Adad & Agartin: Arabes Dyasarem, Horici Tibileneum, & Aphri Cælestum. Ægiolenses, Maceranas deas; & gens iuxta Naucratim Ægypti, Theutum, velut præsentissima numina coluerunt, qui omnes ex hominibus post funera diuinitate dotati, diique indigetes post consecrationem habiti sunt. Quam quidem sic fieri nouimus, vt Imperatore, qui referendus in deos & consecrandus erat, vita functo, pyram in tabernaculi formam constituerent, quod auro & ebore, signisque & tabulis pictis exornatum mirifice, alio desuper breuiori, vsque ad tertiam contignationem erigebant, aquila cum omnium odorum aggestu in summo culmine locata: lectoque constrato purpura & auro, in quo defuncti effigies iacebat: senatus, equester ordo, ac viri triumphales, quique amplissimos honores gesserant, procedentes lectum deferebant in pyram, cum carmine & hymnis, omnibusque humanis diuinisque aggestis honoribus. Demum incensa pyra, quum vapore fumo aquila agitata, è summo culmine tabernaculi aera petiisset, religio incussa fuit, ipsius animam per inane cælum petiisse, ipsumque, defæcato quod mortale erat & caducum, in numero cælestium & concilio deorum, recipi & haberi. Quam consecrationem apotheosin Græci nuncuparunt, qui deinceps inter diuos relatus pro deo colebatur. Fuitque senatusconsulto cautum, ne quis ex Cæsaribus, nisi ex decreto patrum, inter deos referretur. Mirum tamen de Diocletiano proditur, qui sponte deposito imperio, nonum post annum primus sine imperio, populi iussu, patribus autoribus, cælestes honores & apotheosin meruit. Et de Constantino Maximo, qui diuersarum

Meroitarũ. Germanorũ. Persarum. Venetorum. Ægyptiorũ. Maurorum. Pœnorum. Macedonũ. Latinorum. Siculorum. Libycorum. Psaphon.

Cæremonia referendi aliquem inter deos.

Senatusconsultum.

Diocletian.

Cõstantinus

sarum religionum assensu, ab ethnicis inter diuos relatus fuit, & à Christianis inter sanctos. Feruntque magnam illum Agesilaum, cùm à Thasiis apotheosi honoratus, & inter diuos relatus fuisset viuens, illos interrogasse, vt si deos faciendi potestatem haberent, priùs seipsos consecrarent, postea se deificarent. Contrà Empedocles: nam tanto studio captus fuit, vt pro numine coleretur, vt in medium Ætnæ incendium viuens se deiiceret. Inter cæteros proditur Eutimus poeta, Locris oriundis, oraculi iussu viuens consecratus, & inter diuos relatus. Patrios vero dixere deos, qui singulis vrbibus præsunt, illarumque præsides & propugnatores sunt, vt Apollo & Minerua Athenis, Iliensibus & Gnosiis, qui inde illam oriundam ferunt, licet Alalcomenii suam dicant: Thebis Bœotiis Liber & Hercules, Iuno Carthagini, quam humano cruore placabant, eademque Samo, Spartæ & Mycenis, atque Argis, vbi nata fertur: Venus Cypro & Papho, Apollo Rhodiis, Lemno Vulcanus, Naxus Liber: idemque Apollo Delphis, Tænarius Neptuno, Cyzicenis Pallas, quòd ea vrbs pro dote illi fuerat: Tenediis, Tenes deus: Alabandensibus Alabandus: Cretensibus Diana, quam Britomartem vocant: Thespiensibus & Parianis Cupido, Romanis vero Mars: qui præcipuo honore insignes à suis ciuibus colebantur eximiè: quanuis numen quod vrbi præesset, palam facere nefas putarent, ne euocationes, quæ ad auertenda numina, quæ vrbibus præsunt, fieri ab hostibus solent, ipsis aliquando innotescerent. Erat enim vetus mos, vt in vrbium obsidione, vbi ad vltimam dimicationem ventum esset, tutelares deos, sub quorum præsidio vrbs foret, certo carmine & verbis conceptis in nouas sedes euocarent: templaque ampliora & solennes aras illis promitterent, nefas opinati, deos vrbium præsides, vrbe hostiliter direpta, velut mancipia, captiuos habere. Persis vero & Ægyptiis nullos patrios habere deos in vsu fuit, quòd euocationibus illos migrare ex oppidis, & sine tutela deseri timerēt. Alii vincla & catenas annectebant diis. Nonnulli sponsores à diis petebant, ne euocarentur & abirent. Tyrii enim obsidione pressi, Herculis simulacrum, quod magna religione colunt, ne vrbem desereret, aurea catena deuinxere. Neque solum insignes vrbes conspicuæ magnitudinis sed

Agesilai dictum. *Empedoclis ambitio.* *Eutimus.* *Dii patrii.* *Dei numen occultum in cuius tutela erat vrbs.* *Vrbē expugnaturi, diis tutelaribus alia loca promittebant.* *Persæ.* *Ægyptii.*

sed oppida penè deformata, & modici vici, ne hostili vastarentur incursu, patrios deos coluisse feruntur: siquidem Crustumeni Deluentinum peculiarem habuere: Narnienses Viridianum, Asculani Ancariam. Volsinienses Nurciam, Orticulani Valentiam, Sutrini quoque Norciam. Sed tametsi peculiaris Iuno Carthagini fuerit & præcipuũ numen, Romæ tamen non minoris obseruantiæ cultusq; habita est: quippe quàm cordi Romanis, & quàm regali magnificentia culta celebrataque sit, illud argumento fuerit. quòd post initum consulatum Coss. Iunoni Sospitæ sacrum faciunt, quodque singulorum mensium Calend. præcipuè Mart. suo numini dicarunt, & sanctas habuerunt, quare matronalia dicta, quod matronæ illas celebrant pro coniugiis, & sacrum faciunt, quodque ea die Iunonis ædes coli cœpta fuit: sicut Aprili mense Veneri matronæ myrto coronatæ lauant. Eius variæ potestates & nomina fuere: nam & Curetis, Lucina, Matrona, Regina, & Opigena, quòd parturientibus opem fert, Hera, Iterduca, Cinxia, Hippia: à Thuscis Cipra, à Laurentibus Calendaris, à Corinthiis Anetistos dicta est, quam & matrem deûm nuncupant, alii Pelasgam: sicut Venus Cypris, Adonis, Verticorda, Aprhrodite: ab Assyriis Melitta, ab Arabibus Alitta, à Græcis Pitho, ab Eleis Vrania, à Scythis Acginipasa, à Cypriis Barbara, etiam Calua. Armita, Pandemus. Apostropha, & Callipygos à Thebanis Præpotens, à Persis Mitra quoque appellata est. Nec minus Apollinem nominibus variis vocatum ferunt: quippe apud Athamanas Titan, apud Ægyptios Osiris: à Persis, vbi in antro colitur, Mitra nuncupatur, à Lydis Lymios, ab aliis Eleus: In Taurominio Archigetes, è Syracusanis Themites, à Græcis Tyreos, cui sacrum ante fores faciunt: apud Pachini incolas Libisinus, à Scythis Oetoscyros, à Lesbiis Myricæus, quod myrices hoc est, virgas teneret: apud Spartanos Carnius dictus est, ab Atheniensibus Patrous & Alexicacos, à Milesiis & Deliis Vlios & Pæonicus. in Arcadia Epicurus, apud Eleos Obsophagus: ab aliis Lycius, Phœbus. Phaneus. Ismenus, & Orius dicebatur. Obseruatumque apud Thraces. Lacedæmonios & Bœotios fuit. Apollinem & Liberum patrem eadem sacra habere, iisdemque honoribus coli

Patrii dii & tutelares.

Matronalia

Iunonis varia potestates.

Veneris diuersa nomina apud diuersos.

Apollinis.

Apollo & Liber eisdē sacris culti.

Baccho

Bachai cognomina diuersa. Baccho verò Siculi Morichum dixere nomen: Arabes, Oracula & Adoneum: alii Lyæum, Erebynthium, Sabazium: Lacedæmonii Scythidem & Milichium vocitarunt, cuius faciem musto intingere, & fucis ornare, vetus mos erat. Tradunt quoque Mineruas diuersis cognominari nominibus: nam & Trigemina, Glaucopis & Sais ab Ægyptiis appellatur: à Milesiis Asisia, apud quos mirificum fuit templum: à Græcis Artemis, à Cretensibus Dictynna, Phœbe & Diana: à Siculis Lyen, quia parturientium soluit dolores. Prima enim fertur Iouis filia: secunda, Nilo orta, quam Ægyptii Saleten dixerunt: tertia, quam Arcades Chorion nominant: quarta Pallantis, quæ partem interemit ipsam vitiare conantem, cui pinnarum talaria affinxerunt. Mercurium quoque multiplici ferunt vocatum nomine: nam Galli Theutatem, Ægyptii Their appellarunt: quos quinque numerari plerique autumant, sicut Vulcanos plures. Cybelem quoque alii Rheam dixere, alii Berecynthiam, plerique bonam deam Isidem verò Phryges, Pessinuntiam matrem deûm vocant: Attici Cecropiam Mineruam, Cyprii Paphiam Venerem, Cretes Dictynnam Dianam, Siculi Stygiam Proserpinam, Eleusini vetustatem Cererem, alii Junonem, nonnulli Bellonam, plerique Hecaten. Prima vero Iunonis ædes à Camillo dicata est in Auentino, quæ cæteris longè multumque præstitit, ad aquam simulacrum Junonis Veientanæ allatum memorant, quam Reginam nominatam volunt. Altera in Capitolio, iuxta quam sacri anseres pascebantur, quæ & Regina dicta est. Tertia in arce, cognomento Monetæ, in area in qua M. Manlii Capitolini domus fuit, quam à L. Furio dictatore votam nonnulli memorant. Nam cum nouo motu tota vrbs contremisceret, quibus piamentis, cuive deo sacrum fieret, non dignoscerent, ex arce vocem auditam ferunt, montem, vt sue plena sacrum Junoni & procuratio fierent: inde Monetæ nomen datum. Nouimus quoque in vico Jugario aram Junonis Jugæ conspici, quæ coniugiis præesse dicebatur, sicut Cinxia & Gamelia Juno à nubentibus sanctè colebatur, cui sacrificantes obseruant, vt bilem à visceribus hostiæ dimoueant, illamque iuxta aram defodiant, loco abdito & aperto, vt signarent sine bili matrimonia esse oportere. In

Mineruæ diuersa cognomina.

Mercurii varia nomina.

Cybelis nomina.

Iunonis ædes & aræ diuersæ Romæ.

Exqui

Exquillis quoque Laciniæ Junonis templum, & in foro olitorio ara Iunoni templum fuit, & in foro olitorio ara Junonis Matutæ. Ædem in Palatio etiam Junonis Sospitę, summo honore cultam inuenimus, iuxta templum Cybelis, cuius aram Numæ legibus pellex tangere vetabatur. Nam in colle Viminali, & in porticu Octauiæ, Iunonis templum & aram fuisse, vulgò proditum memoriæ est. Neque omittendum noua religione & barbara cæremonia, apud diuersas gentes Iunoni sacrum fieri: nam Lauini templum Iunonis erat, & iuxta specus, vnde prodiens draco, virginis manu pascebatur. In Syria in phano antiquissimo sacerdotes, dum Iunoni sacrificant, inuicem digladiantur, sicut Corybantes in sacris Magnæ Deæ, & in templo Dianæ apud Atticam: apud Crotonem sacerdos breui scuto superstans, sacrum facit, & victimam Iunoni cedit. In Samo nisi habitu nubentis & nuptiarum solennibus seruatis, Iunoni sacrum facere non licet. In Stymphalo Arcadiæ Junoni triplex sacrum, ex tribus cognominibus fit: vnum, velut puellæ: alerum, vt Joui nuptæ: tertium, velut viduæ. Sami quoque, vt dicata Junoni templa, Lysandria vocentur, senatusconsulto cautum fuit: & Argis in ara Junonis nulli externo aut peregrino sacrum facere permittitur.

Sacra Iunonis diuersa.

Lysandria.

Ex quibus oppidis, quibusque regionibus, aut terrarum oris ingenio clari & præcipua doctrina viri plures euasere.

CAPVT V.

EX multis magnis animis, amplissimisq; ingeniis quæ vnquam vidimus aut legimus, illorum qui studio disciplinarum exteras nationes conquisiuere, inprimis Homerus fuit, Orpheus, Eudoxus, Democritus, Pythagoras Archita, & Plato, clari sapientia: qui ad Gymnosophistas, spectandosque siderum motus, disciplinasque ediscendas, tanquam ad mercaturam bonarum artium profecti sunt. Is verò Eudoxus, summus perhibetur astrologus, qua tēpestate Galli Senones vrbem peruastarunt. Pythagoras Tarquinii Superbi tempore viguit. Platone verò post quadringentesimum vrbis annum, ad Dionysium venisse fama vulgauit. Archita autem dum discendi studio flagrat, multas per oras peregrinatus, captus à piratis, & venūdatus est.

Eudoxus.

Pythagoras.

Plato.

Archita.

Sic

Thales.
Solon.
Lycurgus.

Sic Thales ille Milesius, cuius sunt multa & miranda inuenta, deinde Solon & Lycurgus, vt legem sanctionumque, quas tulere, causas rationesque curiosius pensitarent, aliique illustres viri: nullum vitæ cultum aut paratum requirentes, partim Ægyptios & Æthiopes, partim Syros, Arabes, Persas, Parthos, Hyrcanos & indos, omnes deniq; terrarum fibras, ac diuersi orbis vltimas oras rimando, nihil inexpertum reliquere, dum studia bonarum artium, & veri cognitionem vndiq; emendicarent, ita vt ex omnibus sapientissimis viris, quos vlla vnquam tulit ætas, in patrio solo paucissimos funeratos inuenias. Quibus exculti doctrinis, tantùm processere, vt multa ingeniorum doctrinarumque monumenta posteris reliquerint: suasque non vrbes modò & oppida, sed regiones & gentes magnis nominibus nobilitarint. Præcipuè verò Miletus Ioniæ, multiplici doctrina præditis viris excelluisse fertur: nam & Thaletis astrologi, qui inter sapientes adnominatur, Anaximenis philosophi mathematicorum nobilissimi, qui horologium ostendit primus: Timothei musici, & Anaximandri physici, Hecatei historici, atque Eschinis oratoris, qui magno in precio fuere, aliisque scientissimis viris floruisse fertur. Ingenia quoque Asiatica sua laude fraudanda non sunt. Ex hac enim poeta Anacreon, Mymnermus, & Antimachus, claro præconio celebrati, deinde Hipponax, & Sappho, atque Alcæus poetæ, qui lyricos inuenere. Præter hos, Xantheus, Hecatenus, Herodotus, Ephorus & Theopompus historici, aliiq; præcipua doctrina viri, illam sempiternæ laudi memorieque commendarunt. Fuit præterea Cartheia seu Iulis, parua circa Delon insula, clara ingeniis virisque: ex ea enim Simonides poeta qui scripsit multa præclarè, & Bacchlides, deinde Erisistratus medendi arte clarus, cuius plura documenta sunt: atque Aristo Bionis æmulus ex Peripatetica disciplina, duxere originem. Nec minus ex Bithynia & Cyrenis, non dispari laude censendi. Ex illa enim Xenocrates philosophus, & Dionysius dialecticus, Hipparchus & Theodosius. Item Theophanes orator, in causis forensibus versatus egregiè, & Asclepiades medicus. Ex Cyrenis verò Callimachus, qui elegos scripsit primus, quo tempore Liuius poeta Romæ fabulam dedit. & Aristippus

Ex Mileto Ionia.

Ex Asia viri docti.

Ex Cartheia seu eulide.

Ex Bithynia

Ex Cyrenis.

aocraa

Socraticus floruisse dicitur, cuius filia Areta tantum ingenio valuit, vt post Aristippum scholas cum laude rexerit, & disciplinas docuerit. Præter quas vrbes, Tharsus, Alabanda, Tyrus, Gnidus, Rhodus, variis eruditionibus & doctrinis excelluere, præcipuosque & summo ingenio viros eduxere. Sed quod est de Simonide dictum, magni exempli illius casus fuere, bis monitu diuum, partim ruina, partim naufragio erepti. Asclepiadem verò publico fertur præconio, quod phreneticos & mente imminuta laborantes, concentu sonorum, mirabili expertmento ad sanitatē reuocarit. De Anacreonte inter mira exempla fatum memoratur, & memorabilis illa mors, acino vuæ passæ strangulati: quæ res infirmitatis humanæ nos commonefacit, fortunæque varietatis, atque imminentium calamitatum, vitæque variis casibus expositæ magna nobis documenta dari.

Aliæ vrbes doctis viris claræ.

Simmonides.

Asclepiades.

Anacreontis interitus.

Quo apparatu, & qua pompa, quantoq; omnium studio olim Romani triumphos agerent: quis ordo seruari, & quæ in triumpho ferri consueuerant.

CAPVT VI.

QUÆ triumphantium pompa, & qui ordo fuerit, quātoq; omnium studio & apparatu, ducib. exercituum, post res feliciter gestas, triumphus deferri consuesset, intercise veterum monumentis traditum est. In primis fuit obseruatum, vt qui imperatores rebus bene gestis, post multa facinora militaria, domitis hostibus triumphum poscerent, pacatam prouinciam successori in primis traderent, exercitumque victorem, & opimum prædæ, testem que virtutis & ignauiæ cuiusque, meritique & immeriti, Romam reducerent. Inq; ædem Bellonæ extra vrbem senatu euocato (neque enim triumphum petenti, vrbem inire fas erat) de rebus à se gestis magnifice, quæ oppida, quasque prouincias bello vicissent, aut quibus cum hostibus signis collatis conflixissent, quæque egregia ipsi fecissent, quotque hostium millia cecidissent, omnia denique belli decora, ordine differebant: vbi legatos, tribunos militum, centuriones, milites denique exercitus, quo notior testatiorque eorum virtus foret, adesse oportebat, vt meritæ illius virtutis, cui tantus honor debeba-

Triumphū petenti quæ prius facienda & obseruanda erant

tur, si quid veri vanique referretur, testes forent. Augustus verò Octauius in templo Martis Vltoris, quod in foro suo deposuit, senatum de bellis, deque triumphis, consuli, vtque prouincias cum imperio petituri, inde deducerentur, in eoque reuersi ex prouincia, triumphorum insignia deponerent, decreto sanciuit: tametsi in Martio campo, & in pratis Flaminis, non semel de triumpho actum inveniamus. Apud Argiuos ex militia reuersi duces, cum militum agmine totoque exercitu, in Charadro, extra vrbem, concilium aduocabant: ibique de militaribus donis, quæ cuique deberentur, optimarum consensu decernebant. Sæpius tamen absenti duci, quum de reb. gestis egregie, maximè cognitum esset, à senatu decretus triumphus fuit. Cumq; res bello gestæ, triumpho dignæ viderentur, prout erant sententiæ, populi iussu, patribus autorib. triumphũ decernebant: aut si senatus aduersaretur, per tribunos ad populum ferri posse, populumque, citra senatus autoritatem, triumphos sæpè decreuisse compertum est. Valerio & Horatio Coss. victis Sabinis & Volscis, quum triumphus negaretur, L. Icilius trib. ple. de illorum triumpho, ad populum tulit, qui primi ex scito plebis, nullo decernente senatu triumpharunt. Et M. Rutilio dictatori de plebe homini, deditis & victis hostibus, sine patrum autoritate, solo iussu populi triumphare licuit. Tametsi plures, quum Romæ aduersante senatu honos negaretur, in Albano honestos triumphos egisse legamus. Primusque M. Papyrius Masso, quum Romæ negaretur, in Albano, & alii illius exemplo triumpharunt. M. verò Antonio magnæ inuidiæ fuit, quod quum deberet Romæ, Alexandriæ de Parthis triumphauit. Et Domitio Ænobarbo, quod deuictis Aruernis, nullo decernente senatu, elephanto vectus, velut triumphans totam Italiam peruagarit. Mansitque diu mos Romæ, de domitis nationibus & hostibus bello victis triumphandi, ad Probum vsque Imperatorem. Is enim vltimus Cæsarum triumphasse traditur: post quem obliterata virtute militari, quum vigor ille animi defuisset, & imperium deflexisset, nulli Cæsarum triumphasse leguntur: quamuis alii Bellisarium, qui sub Justiniano meruit coronam, postremum omnium triumphasse contendant. Fuitque maximè cognitum, à condita vrbe ad Vespa-

Argiui.

Absentibus decretus triumphus.

Triumphi à populo decreti sine senatus autoritate.

Probus vltimus Cæsarum triumphauit.

Bellisarius.

Vespasianum & Titum, deuictis debellatisque nationibus ab vltimo orbe, Romanos per tot secula viginti supra trecentos triumphos egisse: exque Samnitibus solùm, hostibus præualentibus multiplici tandem clade affectis & debellatis, quatuor supra triginta triumphos inisse, pluriesque de Gallis, quàm de reliquo orbe terrarum, duces Romanos triumphasse. Et tametsi Romanis tantùm ciuibus olim triumphus decerneretur, vni tamen Cornelio Balbo, externo & Gaditano, ob deuictos Caramantes, tributum legimus. Mirumque prodi de Ventidio Basso, qui ductus in triumpho, & multò post eò processit, vt Romanorum primus felicitate mira, de Parthis triumpharit. Fuluius postea Tusculanus, cùm & ciuis & COS. Thusculi fuisset, & ad Romanos transisset, tam feliciter egit, vt Tusculum extra sortem velut prouinciam assequutus, triumphum Romæ de sua patria egerit, eo ipso anno ciuitate donatus, & COS. factus. M. quoque Perpenna Græcus homo, postea consul, de Aristonico iustissimum Romæ duxit triumphum. Proditus tamen est Fuluius Flaccus tantæ moderationis fuisse, vt decretum sibi triumphi honorem, ob modestiam recusarit. Et M. Fabius, quia fratrem bello amiserat, triumpho cessisse. Tiberius quoque Cæsar de Illyriis parta victoria, triumphare noluit, consternata tunc ciuitate, propter Valerianam cladem: sicut Marius, deuictis Theutonis, triumphum distulit, conspicatus patriam, aduentantibus Cimbris, laborare. Septimius quoque Seuerus, deuictis Parthis, quum pedum valetudine laboraret, triumphum recusauit. Igitur decreto triumpho, Romani magistratus & omnes tribus obuiæ, flaminesque purpura, & sacerdotes ac pontifices apiculis velati, laudantes gratantesque, atque viri triumphales consularesque, cunctaque nobilitas & senatus in prætexta & laticlauis, tum omnis sexus & ætas, frequentes cum coniugibus & liberis, in lætitia publica, omnibus denique ordinibus effusis, cum gaudio ad excipiendum visendumque prodibant. Apud Athenienses verò, si quando summi duces rebus feliciter gestis vrbem inirent, non modò à magistratibus & omnibus ordinibus frequenter obuiam itum est, sed deorum quoque imagines producere obuiam, & diem Victoriæ consecrare mos erat.

Rom. de Gallis sæpe triumpharunt.

Qui triumphare recusarint.

Triumphi cæremonia Romani.

Atheniẽses.

Quæ ante triumphantem ferebantur.

Ingredienti deinde longo ordine, montium, fluminum, oppidorum & vrbium species, quas bello peruicerat, & vi expugnarat, præcedebant. Urbes enim, montes & flumina regionesque, quas Imperatores bello domuissent, in triumpho duci, vetusti moris erat. Quare T. Quintius dictator, Præneste in deditionem accepta, signum Præneste duxit triumphans, & M. Marcellus Syracusas, & Scipio Asiaticus centum triginta oppidorum simulacra, vno triumpho detulit, & C. Cæsar Massiliam, Nilum, Rhenum, Rhodanumque ex auro, & fatum ex ebore. Sæpè etiam præ multitudine oppidorum, effictas turres pro expugnatis vrbibus, captarum ciuitatum simulacra ferentes, in triumpho detulere. Fertur Sylla, quum omnes Asiæ & Græciæ vrbes bello domitas, in triumpho duxisset, nulla Romanorum oppida, aut ciuium imagines, ducere voluisse. Non sic Cæsar: nam imagines Scipionis, Petreii & Catonis, inter pompæ fercula repræsentauit. Inter quæ tabellas grandioribus literis inscriptas, cum titulis, in quibus naues captæ, vrbes tributo affectæ, seruæ, aut vectigales, in fidem ve acceptæ, oppidaque expugnata, gentes perdomitæ, & reges bello victi continebantur. Tum pegmata in tertium quartumque nidum, velut exertis ramis, surgentia, & simulacra bellorum, artifici manu elaborata præferebant: vbi captarum vrbium præliorumque effictæ species erant, vbi acies victas & fugatas, perculsos consternatosque hostes, castellorum excidia, exercitusque intra fusos, vrbes populari, ferro ignique vastari, ædificia incendi, mœnia disturbari, claustra reuelli, totasque imagines præliorum effictas, facile erat cernere. His succedebant spolia hostium, & captiua arma, tum currus spoliis onusti, militariaque signa ex domitis gentibus, non erecta, sed inuersa. Post hæc catapultæ, ballistæ, & tormentorum omne genus, vi expugnatum, ac belli apparatus, machinæque ad vrbium excidia rostraque nauium vi captarum, nauesque rostratæ bello victæ proferebantur: quare Lucullus longas & rostratas, decem vltra centum in triumpho duxit. Præterea falcati currus, clypeique insignes & scuta, quibus L. Papyrius dictator de Samnitibus triumphans, forum ornauit, tum lecticæ aureæ æneaque vel argentea signa ex deuictis gentibus, quorum supra ducenta octoginta, & marmorea

Tabella in triumpho prælata.

ferè

ferè totidem, M. Fuluius in triumpho, quem de Ætolis & Cephalenia habuit, carpentis vexit. Currusque aurei vel argentei, vasaque aurea & argentea omnis generis, spoliaque ciuitatum vi captarum: tum coronæ aureæ, & vrbium dona, & populorum, quibus à sociis & fœdere iunctis, pro virtute Dux donatus fuerat, suo ordine sequebantur, quarum nonnullos supra octingentas & duo millia detulisse, comperimus. Quodque auri vel argenti facti signatique ex manubiis & vrbium spoliis, partim rudibus massis quæsitum foret, id omne deferri in triumpho, & perscriptum in tabulis, in ærarium est condi solitum, Legimus Scipionem, cui Aphricano fuit cognomen, bello Carthaginensi, ex præda argenti cælati pondo numer. CCCC. & vasorum aureorum pondo ducenta millia: Paulúmque Æmylium, deuicta Macedonia, vasorum aureorum, aurique & argenti signati tantum detulisse, vt ex illo populus Roman. tributum pendere desierit. Quinetiam Herculis signum ante triumphantem, non rarò in pompa vehi solere, tum si quid visendum & memorabile, atque æuo priore incognitum, in deuicta prouincia fuisset, velut rem spectatissimam nouo inuento, vnà afferri, compertum est. Vespasianus Iudæa capta, balsamum nunquam aliàs visam arborem, & Pompeius victo Mithridate ebenum, primi ostenderunt. Eundemque Pompeium tertio triumpho, quem de Asia & Ponto habuit, inter solennia, alueum cum tesseris lusorium, è gemmis duabus, magnitudinis miræ, nulla gemmarum ad eam accedente, detulisse: & Aurelianum Cæsarem, præter alia spectatissima, tigrides, alces, & camelopardales in triumphi pompa ostendisse, autores memorant. Præter quæ, elephantos aut equos in bello captos, simul & obsides qui à fœderatis gentibus & sociis dati erant, tanquam pacis pignora deduci, notatum est. Qui mos Syracusanis frequens erat, vt captiuos equos tonsis crinibus: victores autem lauro coronatos, ducerent in triumpho. Elephantos autem Curius Dentatus post Italia victum fugatumque Pyrrhum, quatuor captiuos detulit primus. L. quoque Cæcilius Metellus, rebus aduersus Pœnos feliciter gestis, primo Punico bello centum & viginti: & P. Cornelius Nasica triumpho Gallico, præter multa memoranda, equorum gregem bello capto-

Herculis signum ante triumphantem prælatum.

Syracusani.

captorum: & Scipio Asiaticus, deuicto Antiocho, vltra mille & ducentos eburneos dentes: & Cneus Manlius deuicta Asia, monopodia & abacos, ac triclinia ærata, vestemque stragulam detulere. Post hos tibicines multiplici sono, classicum canentes, incedebant, quos longo ordine candidi boues, taurique auratis cornibus, infulisque & vittis ornati & auro, mox immolandi sequebantur. Hos comitabantur succincti adolescentes, aureas argenteasque patinas tenentes. Quibus succedebant tribuni militum, centuriones, præfecti, equitesque insignes ac pedites, victoris exercitus, qui ob egregia facinora & nauatam in bello operam, dona militaria meruissent. Necnon milites, quorum spectatissima virtus in bello fuit, quique ab Imperatore, ciuicis, muralibus, castrensibusve coronis, torquibusque aureis, phaleris aut armillis donati erant, insignes militaribus donis, spoliis armisque fulgentes præibant, sequentibus mox legatis & tribunis legionum in equis. Tum reges & captiui nobiles, & si qui bello capti insignes forent, præcipue hostium duces, contra quos indictum fuisset bellum, ex tanto fastigio deiecti, in vehiculis aut ferculis, cæteri verò cateruatim vincti catenis, in seruitii notam, præcedebant. Quare Pompeius Magnus regum filios & obsides, numero quatuor & triginta supra trecentos, prætulisse fertur, inter quos Tigranem, Aristobulum, & Mithridatis filios quinque, filias verò duas. Caius quoque Cæsar Aphricano triumpho, Iubæ regis filium infantem, qui mox clarus ingenio euasit, ante currum duxit. Et quum Catonis, Scipionis & Petrei, aliorumque imagines variis casibus affectas detulisset, Pompeii simulacrum deferri passus non fuit. Quòd si, morte obita, minimè duci valuissent, illorum imagines & simulacra persæpe delata sunt. Cùm enim Scipio, deuicta Carthagine, Hasdrubalem, & Paulus Æmylius Perseum & filios: Mariusque Iugurtham, regno deturbatos, contra decus regium, duxissent captiuos in triumpho: Augustus post bellum Actiacum, Alexandrino triumpho, quum Cleopatram ducere nequiret, ipsius imaginem, quæ manu sibi mortem consciuerat, exanguem detulit. In quo omnes gazas Ptolemæorum congestas, tantumque auri & pecuniarum inuexit, vt precia pos-

Captiui in triumphum ducti.

Imagines ducum, hostium mortuorum in triumphum ducta.

possessionum venalium exinde duplicia statuerentur. Proditumque memoriæ est, Lucullum triumpho Mithridatico, aureum Mithridatis simulacrum sex pedum, & clypeum ex preciosis gemmis præter alia insignia detulisse, & Pompeium Magnum Pharnacis statuam argenteam, suam vero ex margaritis & signa aurea tria & alia myrrhina, coronasque ex gemmis & margaritis tres & triginta, adduxisse captiuosque belli iure vinctos duci noluisse, sed patrio more succinctos ire iussit: quos exacta pompa, regalia munificentia liberos donatosque remisit. Scipio vero Æmylianus, expugnata Numantia, nec spolia, nec prædam, nec captiuos tulit: quippe quum, quicquid esset auri vel argenti & spoliorum ac preciosissimarum rerum, & demum seipsos Numantini cæde & incendio absumpserint, nullabue re nisi victoria ipse potius fuerit. Id tamen in triumphali pompa seruatum meminimus, vt quum de foro in Capitolium flecteret triumphans, hostium captiuos insignes, qui semina discordiarum & belli autores fuissent, in custodiam detrudi iuberet, vt exacta pompa neci darentur: quare quum Adiatorix Tetrarcha Galatarum, quod in triumpho Actiaco ductus, seruato more, iugulatus fuisset cum filio, insciente Augusto, nimium indoluisse Augustus, & lachrymas effudisse fertur. Hadrianus quoque triumphum, qui Traiano debebatur, quum morte obita triumphare nequisset, illi defuncto exhibuit: quippe triumphi adparatu præcedente, & omni præda, Traiani imaginem tanquam victoris insignis victoriæ, cuius ipse dux & autor fuit, in triumphali curru vexit. Et quia Romulus patrum memoria captis Veiis, Veientium ducem senio affectum in triumpho captiuum duxit, inde vt inter solennia decrepitus senex, exoletus & excors, qui æmula facie illum mentiretur, puerili bulla ornatus, ante currum duceretur, aliquandiu mansit, præcone Sardianium senem proclamante: nam Veios, Sardianorum fuisse coloniam, veteres tradidere. Imperatorique triumphanti, oleagineis sertis ornati, aureas coronas præferebant ministri, quæ his qui triumphum meritum procurassent, dari assuerant, vniuerso mox senatu, in albis prætextis, iuxta currum longe maximum, triumphi spectaculum exhibente. Tum citharœdorum & tibicinum solertissimi artifices, quos Lydios

Hostium captiuorum insigniores, in custodiam tradebantur.

Traianus mortuus triumphauit.

Veientium ducis imago repræsentata per senem decrepitum inter solennia.

Corona triumphantibus prælata.

Citharœdi & tibicines.

Delirus. vocant, canentes psallentesque ibant coronati. In quorum medio quispiam pene delirus, qui inconditis iocis ineptire videbatur, in talari veste, fimbriis aureis & armillis ornatus, lasciua gesticulatione vsque ad ineptias, risus commouebat. *Ciceria & Manduci effigies.* Inter quos Ciceriæ effigiem argutam & Manduci, magnis malis, ore hianti cum crepitu dentium, aut Petreiæ, quæ ebriam anum effingebat, nonnunquam adhibuere. *Apparatus magnificentia.* Tantaque erat apparatus magnificentia, vt cum dies exponendis rebus suffectura non videretur, plerunque triduum, nonnunquam dies integros & noctes totas in apparatu pompæ tributos legamus. *Triumphantis ornatus.* Siquidem Æmylius Paulus de rege Persa, & Q. Flaminius de Macedonia triduo triumpharunt. Iulius Cæsar quater eodem mense, & diuus Augustus tres egit triumphos continuo triduo, Ipse vero triumphans, cui tantus honos dabatur, curru aurato sublimis, atque ornatu humano augustior, quatuor insignibus equis, cæteris altior & magnificentior vehebatur, præcedentibus lictoribus, coronatus in purpura, cum insigniis imperii & magistratus quem gerebat: qui vt conspectior videretur, minio illini solebat, exemplo Assyriorum & Medorum, apud quos inungi oculos, & faciem pingi, ex Cyri instituto assuetum est. Persarum reges heliathe cum adipe leonino, & Æthiopum proceres minio colorantur, quo facie non inuenusta, sed pro imperii maiestate, forma conspicui fiant. *Romulus sine curru triumphauit.* Scire tamen licet, Romulum cum de Veientibus triumphauit, sine curru egisse triumphum. *Quis primum in curru triumphauit.* Primumque Tarquinium Priscum, vt vero plures certioresque tradunt, Valerium Publicolam, quod Thuscos bello vicerat, quadriiugo curru triumphasse: Gestamenque triumphantium apud prius seculum bullam fuisse, remediis inditis in ea, quæ contra inuidiam proficerent. Postea Camillum, quod antea licuit nulli, in triumpho albentibus equis vrbem iniisse tradunt. Procedente mox tempore Pompeius Magnus triumpho Aphricano, & diuus Cæsar Gallico, elephantis, & Marcus Antonius leonibus ad currum præter aliorum instituta, triumpharunt. Nero autem Cæsar monstrifico inuento, hermaphroditas equas por tenti loco ad currum duxit: Heliogabalus maiore insania, quaternis canibus, mox tigribus vectatus fuit. Aurelianus etiam ceruis ad currum triumphauit. Inter cæteros prodi-

proditur Sesostris Ægyptii rex, regno impotenti insolens, eo ferociæ processisse vt sorte ductos reges, annis singulis ad currum iungeret, vt ea pompa, per omnium ora vectaretur triumphans. Quod non absimile à Tigranis insolentia videtur, cui tanta fuit secordia, vt reges & dynastæ seruilia præberent. Alexander tamen Seuerus imperator, quum de Persis triumpharet, non curru triumphali, sed pedibus, sequente curru quatuor elephantorum, palatium ascendit. Tarquinius vero Priscus aurea tunica processit ornatus, Pompeius chlamyde Magni Alexandri. Ipsos vero triumphantes myrto prius (autore Masurio) mox lauro plexa, & ex laureto, quod à Liuia Augusta pactum erat, postquam Cæsares imperitarunt, deinde aurea, coronari institutum ferunt. Ex lauro autem ideo, vel quod spectatissima in monte Parnasso, vel quod fulmine afflari nunquam compertum sit. Quam quidem coronam, non ipsos triumphantes gestare, sed seruum in curru eodem, qui supra illius verticem ipsam teneret. post se habere tradunt. Suspicari licet, vel quod onere ferendo triumphantem fatigari minime volebat, vel vt humanæ fragilitatis memor foret, quum iuxta assidere seruum in eodem videret curru, ne per insolentiam nimis sibi placeret & triumphatu superbiret. Quam quidem exacto triumpho in gremio Capitolini Iouis locare, vel tamplis dicare solebant, quod beneficio deorum immortalium de hostibus triumphare contigisset. Sunt tamen autores, in altera triumphantis manu laurum, in altera teneri sceptrũ, dum triumphali vehitur curru. In equis vero triumphantium, ingenui pueri, aut virgines nondum adultæ, proxima cognatione iunctæ, ad habenas cognati & affines, in veste candida, iuxta latera scribæ & ministri, qui ducem sequuti, comites expeditionis fuerant, comitabantur. Interim per vias effusi omnis sextus & ætas, in communi gaudio flores iacere, & passim diis libare, alii victimas cædere, vndique thuris & odorum copia exhalante. Post currum vero captiui, seruitute exempti, & libertate donati, sequebantur, omnes capitibus rasis & pileati, quasi effugisse seruitii tempestatem viderentur. Quare Titii Flaminii currum, qui de Macedonia & Nabide triumphauit, Romanorum supra duo millia captiuorum, qui bello capti ab

Sesostris insolentia.

Tigranis insolentia.

Ex quibus corona triumphales concinnabantur.

Seruus in curru triumphali.

Corona post triumphum Ioui Capi. vel templis dicata.

Equis triũphantium insidentes.

Florum sparsio.

Qui currum sequebantur.

Hannibale diuenditi fuerant, quos per vniuersam Græciam conquisitos redemerat, liberi postliminio capitibus rasis sequuti sunt. Et Cneo Cornelio, qui de Insubribus & Cenomanis triumphauit, turba Cremonensium Placentinorumque colonorum, ab eo obsidione & seruitute exempti, pileati post currum incessere. Proditum tamen memoriæ est, Lucio Furio qui in prætura de Gallis triumphauit, nec captiuos præcessisse, nec spolia prælata, nec milites sequutos. M. que Acilium de Antiocho & Ætolis, sine militibus triumphasse, & sine exercitu. Fuere tamen qui traderent, tribunos præfectosque legionum, centuriones & legatos, equis aut carpento insidentes, interdum pedibus, in pompa triumphali currum prosequutos: nam Tiberium triumphantem legati legionum, cum triumphalibus ornamentis, sequuti fuere. Et Messalina post Claudii Cæsaris currum carpento vecta fuit. Et Aurelianus Cæsar Zenobiam vinctam aureis catenis carpento duxit. Post hæc victrices legiones, militesque victoris exercitus armati, ac diuisi in turmas, pleni fortunarum gloriæque, cum iocorum lasciuia, & carmine triumphali, ludibundi, & spoliis ornati, verba & inconditos versus in triumphantem, militari modo iactantes sequebantur. Quare Camillus Romulus, & parens patriæ, ac conditor vrbis: sicut Marius Cimbrico triumpho, tertius conditor appellatus est, & Cæsar inter militares iocos, à Nicomede subactus, & mœchus Gallus. Lapsana quoque se vixisse apud Dyrrachium, milites in Cæsarem inter iocos cauillati fuere. M. vero Manlium in triumpho, quem de Gallogræcis habuit, milites inter iocos, velut nimis indulgentem, & ambitiosum taxauere. Dumque per vrbem pompa & tantus ordo procedit, per vias, perque omnes aditus, & deorum templa patentia, passim tricliniis stratis, omnium generum, ætatum & ordinum effusa multitudo, inter vota precesque ad aras diis libabant, hostias mactabant, grates diis agebant, conceptamque lætitiam, cantu & carmine, ac lætis acclamationibus significabant: donec cum omni apparatu, cumque his & militaribus iocis per mediam vrbem & Velabrum, perque Sacram viam læti & ouantes in Capitolium ascenderent: vbi tauros in pompa ductos in Iouis Optimi Maximi templo immolabant, quos

Ioci liberi & acclamationes in triumphantem.

Sacrificia in Capitolio.

priuſ-

priusquam de nece hostium ducis, certissimis constaret argumentis, triumphantem minime immolare debere, multi arbitrati sunt. Epulum post hæc magnificentissimum, & lautum omni apparatus genere, vberrimis amplissimisque obsoniis, ac sumptu magnifico publicè dabatur, in quo turdos & murænas inter obsonia apparari, & vina præcipua, atq; vnguēta minimo delibuta exhiberi, consuerant. Quare diuus Cæsar merito celebratur: qui Aphricano triumpho, præter obsonia apparatissima, vno die in duobus & viginti millibus tricliniorum instructis, paratisque mensis epulum regali magnificentia, ac vini Phalerni amphoras centum, & Chii cados centum populo dedisse fertur, vbi sex murænarum millia vna cœna exhibuit. Tiberius quoq; mille mensis prandium parauit. Ad illud etiam consules inuitati, mox ne venirent rogari solebant, scil. ne quis maior triumphante, honorem, qui illi debebatur, præriperet, vtque locus honestissimus triumphanti, cui tantus honos habitus est, daretur, vt illum à cœna omnis ordo & ætas officii causa, domum sine offensione reduceret, quæ præsentibus consulibus alteri tribui non decebat. Interdum verò notatum est, epulas, extructasque mensas ante domos, in promiscuo vsu rerum omniū, victricibus legionibus, quo agmine triumphantem sequebantur, exhibitas fuisse. Et post triumphum, vt gratia esset cumulatior, aurum coronarium, ex victis bello gentibus ob concessam vitam, imperatori dari: quod quidem, nisi triumpho recepto, præstari non decebat, pro eo, quòd pro corona triumphi, à sociis & bello vistis gentibus, quasi vectigal dabatur, quod Hadrianus primò Italiæ remisit, & in prouinciis minuit. Deinde vero Alexander Seuerus, vnà cum negociatorio, populo illud dono dedit. Togas quoque & sagula, æraque & dona multiplicia, singulis militibus pro meritis ab Imperatore elargiri. In quo id seruatum est, vt quod pediti, duplex centurioni, triplex equiti daretur, vnà cum stipendio militari & frumento duplici: tribunis vero, multo magis. Animaduersumque & illud est, imperatorem, cui belli summa commissa fuit, decreto iam triumpho, antequam vrbem iniret, sæpe tribunos, præfectos, equites, centurionesque ob fortia facinora militaribus donis in primis ornasse, & benemeritis præmia largitum esse: ipsosque cum donis, & in-

Epulum triumphale.

D. Cæsaris epulum.

Tiberii.

Epula legionibus victricib. ante fores exhibita.

Coronarium aurum imperatori datum post triumphum.

Munera data militibus. Notandum.

& insigniis militaribus in pompa triumphi præcedere triumphantem, nonnunquam sequi consuesse. Præterque assuetos honores, vel locum in Circo ad spectandum, cum laurea & sella curuli, inter viros triumphales, consularesque sibi & posteris, vel vt in veste triumphali ludos spectaret, arcumque marmoreum, nonnunquam statuam in foro, pedestrem aut equestrem, ampliore sumptu, cum decretis & titulis honorem, in Comitio, in Rostris, in Foro, in Palatio, in Capitolio, aut in cella Iouis (qui rarissimus honor contigit) senatum & populum triumphanti, aliaque insignia virtutum dona & honores dedisse.

Dona triũphanti à senatu & populo data.

Responsum Raphaeli Volaterrano, quare legum & causarum studio intermisso, in his mitioribus studiis oblectaremur.

CAPVT VII.

QVærebat aliquando ex me, dum Romæ agerem, Raphael Volaterranus, vir insignis doctrinæ & virtutis, cui ad mores emendatissimos, grauitas libero homine digna, non modicam accessionem faciebat, quid causæ foret, quod quum causarum patrociniis & foro vsq; à pueritia essem addictus, illis posthabitis, & quasi forensibus negotiis prætermissis, in his studiis mitioribus ita me oblectarem, vt causarum patrociniis bellum indixisse viderer. Cui hoc causæ referebam, quod leges quæ ad communem vtilitatẽ editæ, studio & labore maximo quæsitæ & meditatæ nobis forent, neq; ab his qui iura darent, coli, neq; perinde, vt oporteret, præcipi viderem, doleremque iuri dicundo illos plerunque præsidere, qui eas vel turpiter ignorarent, vel per gratiam & sordes facilè corrumpi finerent: & quibus seruandarum legum præcipua imminet cura, hi maximè legum scita contemnerent: quibus rebus effici, vt tot scita & decreta veterum monumentis nobis tradita, maximisque ingeniis elaborata, & tam pensiculatè expensa, vnus homũculus nequissimus audacissimusque, ignarus legum, iudiciorum & fori, qui magistratui præesset, non salubri temperamento, nec disceptatione ac iudicio, sed ausu temerario, & omni iure neglecto, ad suam libidinem per scelus & nequitiam euerteret. Horum non minima exẽpla dicebam

æbam fore ea, quæ dudum experti vidimus. Nuper cùm Romæ custodias cognoscerem, operæ precium fuit videre, quæ rerum miracula, monstris & portentis similia, ac dictu fastidienda; quæve turpitudines ad aliquorum libidinem admitterentur contra ius fasque: siquidem sacerdotem quempiam in his nacti sumus, grauem & sanctum virum, vita & moribus ornatissimum, hominem profectò honestæ & magnæ laudis, diu tenebris & carcere maceratum, indignissimam fortunam subire coactum pro eo quòd pecuniam sibi traditam, ab eo, qui illam furto subtraxerat, vt vero domino restitueretur, illius iussu mandatoque restituerat, suppresso autore, ipsumque quæstionibus subdi vidimus, & tormentis vexari, vt illum qui conscientia culpæ, & spe veniæ adductus, abstulisse confessus fuerat, palam faceret, delinquentisque delicta, quæ ille pœnitens culpæ dixerat, enunciaret: quo discrimine adactus pauper senior, confitentis peccatum & delinquentem enunciare coactus fuit: quod quidem scripto iure vetitum, sanctionibusque & decretis interdictum esse constat. Rursus alium immani scelere coopertum, hominem impurissimum turpissimumque, qui maximorum criminum reus, testibus, tabulis, testimoniis, & certissimis documentis conuictus fuerat, quæ nec ipse gloriabundus diffitebatur, quique legum, iudiciorumque pœnis sæuissimè coercendus erat, ab eisdem ergastulis, sola præsidentis temeritatè, nullo negocio dimitti & liberari, aliasque audacias & turpitudines, ne dicam scelera indigna auditu profatuque, quæ vix credidi non modò enunciata, sed visa & comperta facere. Iason Matassalanus, & Ludouicus Matha, quum sacerdotalibus, quibus fungebantur, muneribus cedere nollent. quæsitis occasionibus ad inimicorum libidinem, tetro carcere vsque eò tenti fuere, donec illorum arbitrio, singulis ornamentis, fama, & fortunis omnibus exturbari, quoad illis liberet, excruciati sunt, non vero iudicio, sed præsentibus sola temeritate & libidine: ne prosequar viros vitæ inculpatissimæ, summa integritate & fide, falsis criminibus circumuentos ab impotentibus inimicis, miseros & laborantes, in quos grauiter crudeliterque consultum vidimus, vel vt afflictas fortunas inuaderent, ipsosque de posses-

possessione & antiquissimis sedibus deturbarent, vt vt inuidorum libidini obtemperarent: aliaque in miseros edita exempla, nulla pietate in supplices & calamitosos, eosque innoxios turpibus iudiciis confligi, & vsque premi ab his, qui gratia & opibus plus possunt pollentque, alios verò autores manifesti facinoris, ne appellari quidem. Quæ quum viderem, patronisque contra vim potentiorum aut gratiam nihil præsidii esse, nihil opus frustra nos, in legum controuersiis, & ediscendis tot casuum varietatibus, tam pensiculatè, editis tantum laboris & vigiliarum suscipere, tantoque nos studio fatigari dicebam, quum ad ignauissimi impurissimique cuiusq; temeritatem, qui iuri dicundo præsideret, quem leges virum bonum esse volunt, non æquo iure, sed ad gratiam & libidinem iudicia ferri, decretaq; legum tanto consilio edita, conuelli & labefactari viderem.

Quæ sit Bona dea, & quæ à veteribus illi sacra fierent, quidve Robigalia, Floralia & Vinalia forent.

CAPVT VIII.

INTER eos quibus ista indagare curæ fuit, sæpè quæsitum est, quæ sit Bona dea, cuius numen tantoperè coli à Romanis legimus: cuiusque sacrum à principio originũ inchoatum, dum imperium stetit, incredibili cæremonia colebatur. Multi putauere Floram, Bonam deam esse, quæ Flauii seu Fauni quondam vxor, vino madens myrteis flagris à viro cæsa, postea cum facti pœniteret, & ipsius desiderio tabesceret, diuinis honoribus coli cœpta fuit: in cuius ædem licet florum omne genus importent, myrtum tamen inferre nōn decebat, in memoriam veteris mulctæ, sicut in Tenedo tibicinem adire Tenis templum, aut Achillis mentionem facere, ob veteris ignominiæ memoriam, vetabatur. Et apud Rhodios præconem accedere ad Occidionis templum, interdictum erat. Quidam Græcorum ex Liberi matribus illam effinxere: alii Meteam, plerique Semelem, multi Proserpinam putant: Romani Dryada Fauni vxorem, cuius ne nomen puidem, viros intelligere, fas erat. Qui verò Bonam deam dicunt Fauni vxorem, illam tam illibatæ castitatis

Varia sententia, quæ esset Bona dea.

stitatis

ſtitatis fuiſſe opinati ſunt, vt extra Gynæceum nunquam egreſſa, nec virum viderit vnquam, nec à viro conſpecta, nomenque fando nullibi auditum ſit. Quæ quidem ſacra, quum Maio menſe pro ſalute populi, fierent, quicquid eſſet maſculum, domo exigebatur, ita vt non modò extra conſpectum ſummouerentur viri, ſed maſculæ quoque picturæ tegerentur: quod compar Myſiæ Cereris ſacrum obtinere dicunt, in quo quum ſeptem operentur dies, tertia à templo exactis viris, pulſis etiam canibus maribus, mulieres celebrabant. Cumque, in ſacris Bonæ deæ vino libetur, illud non ſuo nomine nuncupant, ſed lac dicunt eſſe, vini tamen amphoram in ſacris obuolutam apponunt, quam dixere Mellariam, ad quod ſacrum niſi caſtas, quæque à viris abſtinuiſſent, nullas accedere licebat, templumque deæ neque virum ingredi, nec intereſſe permittitur: cuius limina purpureis vittis velabantur: quæ non vbique & paſſim, ſed in maximi pontificis domo, in receſſu intimo, nocte, nō autem die fiebant. Et licet nocturna ſacra priſco ritu mulieribus interdicta fuerint, in hoc tamen ſacro, quum pro populo facerent, mulieres noctu intereſſe non vetantur: quod quidem tantæ religionis eſt habitū, vt illud Veſtales virgines obirēt, & per illas ſacrum fieret. Cuius ædes alteræ in Auentino, alteræ iuxta Iſidis templum fuere, ad nouam viam. Alii dixere Bonam deam, quam Græci* Gynæceam nuncupant, cuius feſtis diebus palmite tabernacula mulieres intexunt, interque ſolennia tabernacula mulieres intexunt, interque ſolennia draconem apponunt. Quod ſacrum non pontificis domo, ſed in ædibus quiſq; ſuis celebrare aſſuerat aut illis quæ eſſent in imperio conſulari: vel prætoria dignitate. Dumq; ſacrum fit, cunctos mares domo exigunt, ne pollucrentur, & piaculum fieret, quum ritu ſacrorum, neque deam conſpici, neque ſacerdotes palàm fieri, liceat. Vxor enim exornata, domo maribus exactis, nouem continuas noctes operata furiali inceſſu cum æris crepitu & phanatico diſcurſu ſacra per agit: aliis ſimili temulentia ad id ſacrum accitis mulieribus: vnde occaſio frequens mœchandi, & facultas adulteris data eſt. In cuius ſacrificiis canes immolantur: quiq; huic ſupplicant, maledictis & probris

Caremoniæ in ſacris Bona dea.

Mellaria.

Sacra Bona dea quo in loco fiebant.

Religio.

Ædes Bona dea.

Gynacea.

Caremonia.

Geneſiam. vide Plutar in Caſ

Mœchandi occaſio in ſacris Bona deæ

deam inceſ-

incessunt, neminemque optant bonum inuenire, qui domi nascatur: quippe eam dixere Bonam deam, quæ ex corruptis generationes faciat, quare illam Gynæceiam quasi rerum genetricē, vocant. Quod sacrum Damium à more præpostero, ipsaque Damia, sacerdosque Damiatrix dicta. Cuius instar apud Siculos dicunt fuisse, apud quos sacrum Cereri, decem diebus, verbis turpibus & obscœnis, celebrari produnt, magna verborum licentia, scilicet arbitratæ, ex obscœnitate verborum, & iocorum lasciuia, Cereris luctum mœroremque leuari, quem ex raptu filiæ conceperat. Nonnulli Opem dixere Bonam deam, quæ & Maia dicta est, quam nominibus variis, Faunam, & Fatuam, & Matrem deum, & Idæam Pessinuntiam, Cybelem, Rheam, & Phrygiam nuncupant, quia hominibus fauet, & opem liberis præstat: Fatuamque dictam, quod infantes in lucem editos, fandi modos & verba edoceat: cui qui vota concipiunt, manu terram tangentes, velut parenti & genitrici supplicant. Cumque in omnibus sacris qui rem diuinam facit, velare caput soleat, huic aperto capite & inuelato sacrificat. Quam deam Ægyptiis celebre numen fuisse asseuerant: cuius simulacrum sinistra scyphū tenet, dextra sistrum: hoc est, æneum crepitaculum, quod non spiritu, sed motu concussum personat: ab illisque Isis dicta, cui peruigilia excubiæque nocturnæ à puellis peraguntur. Cuius sacerdotes linea amicti stola, per vrbem lugentes vagabantur, mox læti sacra perficiunt: in cuius festo, qui ex collegio sunt, sacerdotes, diuersas facies induunt ornatu vario: nam alius incinctus balteo militem agit, alius venabulo venator incedit, alius longa stola fœminam mentitur, nonnulli cum fascibus procedunt, veluti magistratus. Post quæ mulieres candidis amiculis serta ferentes, cum speculis, & pectine ante simulacrum deæ famulantur, ipsamq, comentes cum lucernis & lampade sequuntur. Et quia Saturni & Vulcani vxor dicitur, ideò flamen Vulcanalis calend. Maiis illi rem diuinam facit, & prægnantem suem mactat Maiæ & Mercurio, cuius ferias Saturnalibus incurrere notatum est, festosque illi dies Opialia fuisse, quæ tertio die post Saturnalia aguntur: sicut Robigalia, Floralia, Vinalia, Agonalia, Carmentalia, Agetonalia, & Vertumnalia, Præter quæ fuerunt

Damium.

Cereris sacrum.

Ops.

Opis varia nomina.

Fatua.

Caremonia.

Opis simulacrum.

Caremonia in sacris Isidis.

Festorum quorundam nomina.

runt sacra popularia, non certis familiis tributa, vt Fornacalia, Palilia, Laralia. Fuit autem ædes Opis in Capitolio vna, alia in vico Lugario, Opis & Saturni. Notatumque, his qui Ope indigerent, ad asylum Cereris panem dari, quibus nunquam templum claudebatur, sicut ædem Hortæ reclusam esse voluerunt, quum sit hortari, ad res magnas adducere. Isidis verò ædes vna patricia, altera vero Antenodota dicta est, cuius templum in regione Martii campi fuit, proximum Tyberi, iuxta Septa & Ouile. Sed quia de Agonalibus loquor, sciendum agonalia statiuas ferias fuisse, quibus Jano v. Idus Januarias mactatur aries: dictique Agonales dies, quod à principe ciuitatis princeps gregis immolabatur: quippe antiqui Agein mactare dixerunt, quod verbum in solennibus frequens vsurpatur: quorum autorem Numam Pompilium ferunt. Carmentalia verò à matribus familias annis singulis fiunt, decimo octauo Calendas Februarias, in quibus aliquid scorteum aut sua morte peremptum attulisse, magnum crimen erat. Robigalia à Numa quoque instituta sunt, ne rubigo segetes, neve vredo aut grando inuaderet. Ideo sexto Calendas Maii agebantur, quo die Robigo deo sacrum fieri docuit. Floralia à Flora sumpsere nomen, cui vt arbores affatim efflorescerent, ad iustamque magnitudinem fructus accederent, quarto Calendas Maii, oraculo moniti sacra constituerunt: namque hęc tempora frugibus metuenda sunt. In cuius festis diebus fœminaa, quæ vulgato corpore quæstum faciunt, denudari, & pudendis obscœnisque inuelatis, per luxum & lasciuiam currere, & impudicos iocos agere, seruatum est: quibus etiam ædiles cicer, fabas & missilia plebi spargere assuerant, leporesque & capreas, aliaque mitia animalia ludis admittere, quos in vico patricio, aut proximo celebrabant, noctuque accensis facibus, cum multa obscenitate verborum per vrbem vadere, & tubæ sonitum conuenire. Fuit enim Flora nobile scortum, huius autor argumenti, quę quum præpotens esset, & diuitiis afflueret, populum Romanum morte obita hæredem fecit, pecuniamque annuam ludis exhiberi voluit: quorum instar ludorum Antisteria apud Athenienses simili licentia fuere. Vertumnalia verò, dies festos Vertumno dicatos habuere Octobri mense, cuius sacel-

Sacra popularia. *Opis ædes.* *Ædes Hortæ semper reclusa.* *Isidis ædes.* *Agonalia.* *Agonales dies.* *Agein.* *Carmentalia.* *Robigalia.* *Floralia.* *Caremonia in floralib.* *Flora.* *Antisteria.* *Vertumnalia.*

lum in vico Taurario erat, vertentibus se ad dextram sub basilicæ angulo: qui deus mercaturæ & vertendarum rerum habitus. Vinalia autem erant duplicia: altera vinis degustandis, duodecimo Calendas Martias, quum vina pura sunt, quo die Ioui nouum vinum libare mos est, quod ex dolio haustum calpare eximebant. Altera, quibus flamen dialis vindemiam auspicatus maturis vuis, vinum lea gete, & vindemiam fieri iubet: quibus diebus agnam Ioui immolant: interque cæsa & porrecta, vinum legit, quo tempore ex phano Veneris vinum affatim effundebant. Fuitque veteri lege sancitum, vt Flamen Martialis diceret diem veteri vino libando, medicaminis causa. Inde vsurpatum verbum: NOVUM VETVS VINVM BIBO, NOVO VETERI VINO MORBO MEDEOR. Unde Meditrinæ nomen deæ, cuius sacra Meditrinalia, & dies Meditrinalis. Sicut ad primitias pomorum, noua esse dicebant vetera, & alia exoptabant noua, ominis causa. Præter quæ fuerunt rustica Vinalia, quod Veneri ædes tunc dicata foret, eiusq; tutelæ olitores addicerentur, quibus diebus erant feriati, quæ dies tempestatibus leniendis solennis habebatur. qua nouum vinum in vrbem ferre, & in cellis vinariis condere assuerant. Apud Tusculanos lege cautum erat, ne quis nouum vinum, antequam Vinalia calentur, in vrbem inueheret: Laurentibus, ne quis pomum ex alieno legeret inarimum, quod humeris vectaretur: Græcis, ante vernum æquinoctium, ne quis vitem incideret, neque vuam ante æquinoctium autumnale gustaret: Romanis vino & nouis frugibus, antequam sacerdos primitias libasset, vesci non licuit. Græcis quoque in vsu erat, in festo, cui Pithœgia nomen, quo dolia relinuntur, vinuT affatim haurire, ad cuius potum non seruos modo, sed mercenarios, clientes & rusticam turbam aduocabant.

Vinalia. *Meditrina sacra* *Rustica vinalia.* *Lex apud Thusculanos* *Laurentum lex.* *Græcorum.* *Romani.* *Pithœgia.*

Tantum & quantum comparatiuo nonnunquam coniugi: idemq; pro domo sæpè apud authores inueniri.

CAPVT. IX.

CUM à tumultuariis negotiis, ingenii vegetandi causa, animum ad mansuetiores musas quandoque diuerterem, incidimus forte ad id temporis, quum hæc commentaremur, in libellum Elegantiarũ (quem sic inscripserat

gram

grammatici cuiuſpiam docti hominis & confidentis, qui pleraque exquiſitè, & non indiſertè, ex autoribus adnotaſſe videbatur. In quibus ita ſcriptum legimus: Tantùm & quantum, verbo & poſitiuo: tantò & quantò, comparatiuo iungi oportere, vt quantò es doctior, tantò es melior: quantum potes, tantúm elabora. Arguitque Lactantium velut parum diſertè loquutum: Quantò frequenter impellitur, tantò firmiter roboratur. Sed quum nos longè ſecus à probatiſſimis hæc obſeruata legiſſemus, profectò id non vſquequaque verum putamus: ipſumque qui inter grammaticos principem locum facilè tenuit, quod citra calumniam dictum ſit, incuriose proceſſiſſe. Eſto enim quòd ſic fuerit ab autoribus ſæpè vſurpatũ, quin ſecus dici ſcribique poſſit citra reprehenſionem, non negauerim: ſiquidem & tantùm cum quantò, & cum poſitiuo aut comparatiuo iungi non indiſertè plerunque videmus. Fuitque hæc oratio non erudita ſolùm, ſed ſuis numeris omnibus abſoluta. Titus Liuius tertio ab vrbe condita: Quantùm iuniores patrum, plebi ſe magis inſinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant. Lucius Florus epitomarum ſecundo: Numantia, inquit, quantùm Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine & honore pari omnibus. Idem de Caſſiano bello: ſed quantò eſt efficacior fortuna quàm virtus, tantùm eſſe virtutem. Plinius Nepos epiſtolarum vltimo: Quantùm ab huiuſmodi cupiditatibus remotior eius animus eſſet, tantò impenſius, &c. Tacitus hiſtoriarum 4. Tiberius, inquit, quantò intentus olim publicas ad curas, tantò occultior in luxus. Plinius quoque hiſtoriæ naturalis decimo ſeptimo, multum ſuperlatiuo iunxit: Domus, inquit, multùm pulcherrima conſenſu omnium ætate ea in colle Viminali, C. Aquilii fuit. Quinetiam dixit grammaticus noſter, proximè accedere ad vim comparatiuorum antè & pòſt, vt tantò ego antè veni, non tantùm. Contra quod autoritas Plinii & aliorum obuia eſt, Naturalis hiſtor. XVIII. Quantùm igitur vniuerſas terras ager Campanus antecedit, tantùm ipſum pars eius quæ Laboriæ dicitur. Cæſar comment. VI. Omni, inquit nobilitate Heduorum interfecta, tantùm potentia anteceſſerunt: & aliis paſſim autoribus probatiſſimis, in quibus liquet, tantùm cum quantò, &

Taxatio Laur. Valla Elegantiarũ lib. 1. c. 18.

Cap. 18.

In eundem, lib.3.c.7.

comparatiuo & positiuo, non absque cultu Latini sermonis iungi liceret. In eodem quoque libro scriptum fuit, Ædem singulari pro templo, plurali numero pro domo accipi oportere, nisi sacras addideris: quod tamen secus dictum definitumque plerunque est. Q. Curtius lib. 5 Stabant, inquit, ad fores ædis eius, in qua rex vescebatur: & alibi: Excubabant seruatis noctium vicibus, proximi foribus ædis. Cic. pro Cluentio: atque illo tempore, inquit, in æde T. Annii hominis honestissimi Scalenus accersitus ab Oppianico venit. Rursus ædes plurali pro templo T. Liuius non semel ponit: Duumuiri, inquit, creati fuere ædibus dedicandis. Suetonius in Claudio: Spectacula, inquit, edidit, cùm prius ad superiores ædes supplicasset. Neque abnuerim, quin frequẽs habeat vsus, vt ædes pluratiuo numero pro domo, pro templo verò singulari dici conueniat. Sed tamen quia altero etiam modo Latinè dici possit, isque sermo citra reprehensionem probabilis sit, licet parcius circumspectiusque, antiqua dicta & veterum autoritas facit.

Quæ lege duodecim tab. vtiliter & commodè, quæve parum consultè, & nimis seuerè scripta videbantur.

CAPVT X.

Populus Romanus trecentos annos sine legibus vixit.

Decemuiri quando primùm creati.

Leges xij tabularum Athenis Romã traducta.

A Condita vrbe ad annum ferè trecentesimũ, populum Rom. ancipiti bello distractum, sine legib. certis, suis tantùm morib. vixisse, neq; externas leges conquisisse, satis constat: trecentesimo demum exacto anno post finitimos superatos bello, quietis rebus, quum respublica legib. formanda videretur, decemuiros legũ ferendarum causa crearunt: qui Athenas profecti ad iura statuenda, vt peregrina instituta, scita, moresq; noscerent. *Quanquam contextus hic dicat decemuiros Athenas profectos, vt leges à Græcis ciuitatibus peterent, tamen hoc non ita simpliciter accipiendum est: nã historiæ veritas habet, tres tantùm legatos ad Græciam, pro legibus petendis atq; afferendis, missos, allatis autem legib. decemuiros constitutos esse, qui eisdem Romanas leges conficerent & publicarent. Vide Zasium in Commentariis ad l. 2. §. exactis. ff. de orig. iur.* diuino consilio leges duodecim tabulis, in æs incisas, in foro proposuere, excepceptas à Solone legibus, quæ axib. ligneis cõtinebãtur, quib. boni æquiq, iusta, praui debi-

delictorumque depulsio, tum iudiciorum ordo, & bene viuendi norma, pœnæque ac præmia constituta sunt: à quibus postea omnis diuini humanique nostri iuris sanctio manauit. Quæ quidem leges, quum longi temporis abusu antiquatæ essent, & vetustate consenuissent, nouis postea editis, quæ eadem illa continerent, licet mutatis verbis, eadem tamen scita & constituta mansere. Primi enim qui leges scriptas proposuere, æquandæ libertatis causa, Zephyrii fuere Locri in Brutiis, à Zephyrio promontorio dicti, Aiacis Oilei socii: licet alii in Bœotia Locri Opuntii prodantur, Patrocli patria: alii Epicnemedii in eadem Bœotia: alii Ozolæ e malo odore nuncupati, in Lybia. Hic ergo Zephyrius Zeleucus, Spartanorum & Cretensium placita imitatus, qui à Minoe vetustas leges acceperunt, acerbiores leges conscripsit, pœnasque iure debitas, iuris atque iniuriæ regulas scripto præfiniuit, vt metu iudiciorum & pœnarum à criminibus abstinerent. Antea enim omnis animaduersio criminis, non scripto iure, sed iudicis arbitrio edebatur. Postea Athenienses à Dracone & Solone scriptas leges, in Prytaneo ab eo fixas & propositas, iuraque & iudicia acceperunt. Demum Romani moderando iura, summis infimisque æquando, illorum exemplo scriptas promulgarunt. Et sicut Cretensibus Minos, sic Zoroastes Bactrianis & Persis leges dedit, Charonda Carthaginensibus, Zamolxis Scythis, Plato Magnesiis & Siculis, Ægyptiis verò Minas, Trismegistus, & Bocorus, Thebanis Philolaus, Andronodotus Chalcidensibus, qui in Thracia sunt. Protagoras autem Thuriis, quibus postea abrogatis & inductis, Metellus deuicta Creta, illas cum Romanis commutauit. Lacedæmonii verò non iure scripto, sed moribus tantùm, vsu annorum comprobatis, pro lege vsi sunt. Ideo Lycurgus leges scriptas Spartanis nullas dedit, sed omnium consensu mores, tanquam si lex edita fuisset, experiundo obseruarunt. Indi quoq; literas non nouere, sed æquissimos mores, legis vice habuere: hique adeò tenaces fuere, vt omni scripto iuri anteirent. Sed quæ priscis institutis, per conditores Romani iuris eisdem tabulis ad verbũ scripta fuerint, parum cõperta sunt, quum ad manum non sint, nulliq; annales extent, nullaque monumenta vetustatis: nisi quòd pauca quæ ad morum di-

Leges script. à quibus primàm proposita.

Zeleucus.

Legum latores diuersarum gentiũ.

Lacedæmonii iure scripto non vtebantur.

Indi.

Quæ olim in xii. tabulis scripta pari compertum

Hermodor⁹. sciplinam & iudicia spectant, intercise autores produnt. Extantque (vt multi asserunt) Hermodori Ephesii legum decemuiralium primi interpretis scripta relata, cuius statua ob id fuit in comitio erecta. Ex quibus pleraque explorate & satis vtiliter, quædam duriter & inhumane, nonnulla re missè & leniter videntur constituta, quorum aliqua probanda, multa velut immitia & agrestia refellenda sunt, nisi fortè multo æuo intercisos, & reconditos illius sensus non tenemus. Ex his non alienum fuerit, aliqua, licet nimis peruetusta & obsoleta, annotasse: nam faciem carpere, & genas radere vnguibus, mulieres percommodè vetabant: neque magicis artibus segetem ex alieno traducere, neque defunctorum corpora in vrbe vri aut sepeliri vtiliter sanciuerunt, eiulatusque & flebiles questus quotidianasque lachrymas, & cantus lugubres in funeribus inhibuere: sicut à Solone constitutum fuerat. Verba ex ea lege hæc sunt: Faciem ne carpito, néve alienam segetem pellexeris, mulieres genas ne radunto, néve lessum funeris ergò habento. in vrbe ne vrito, néve sepelito. Tum si quis in suo arborem panxit, à vicini fundo quinque saltem pedes abesse voluit, in hæc verba: Si quid in agro plantaueris, quinque pedes à vicino abesto: Si ficum aut oleam, pedes nouem abesto. Quod autem alienam segetem pellicere veneficiis lex vetuit, ideò cautum est, quod carmine euocari fruges, & aliò transferri veteres credidere: quod ne liceret ad alterius iniuriam condere, etiam lege sanxerunt. Insuper filios sub patris iure esse, illosque victus necessitatisve causa patrio iure vendere, & precium quæstui esse, vsque ad tertiam auctionem, néve id fraudi ignominiæve esset, neque filiis quicquam in bonis esse, patribus viuentibus, voluere, nisi patrio iure emancipatione solutus foret, aut se iubente sponsam filius duxisset, quod antea à Numa Pompilio cautum fuerat, quem etiam pater occidere poterat. Sed quum è prisca illa seueritate postea desiuissent, sequuti interpretes, ius naturæ sequuti cauerunt, vt liberi parentes alant, aut vinciātur. Quam emancipationem, seu cuius rei alienationem, secundum formulas antiqui iuris ita fieri iubebat vt non minus quinque testibus Romanis ciuibus, & libri pende, qui libram æneam tenebat, is qui mācipium accipit, æs tenens, ita dicat: Hunc ego hominem ex iu-

Quædam ex xij. tabulis relata.

Carmine euocabantur fruges.

Sanctio de patrib. erga filios, & contrà.

Modus vendendi pueros aut mancipia.

ex iure Quiritum meum esse aio;: post quæ verba, ære percutit libram, atque illi æs dat, à quo mancipium accipit, quasi per imaginariam venditionem precii loco, in ius suum & ditionem vendicaret de alterius manu. Quæcunque igitur alienatio duodecim tabulis, haud aliter, nisi hac solennitate, fieri iure poterat, aut cessione, quæ fieret apud magistratum pop. Rom. vt i cui iure res ceditur, rem tenēs, ita vendicet: HUNC ego hominem ex iure Quiritum meum esse aio: mox prætor interroget eum, qui cedit an contra vendicet: Quo negante aut tacente, ei qui vendicarat, rem addicit. Idque legis actio dicitur, quia traditione pura, cessio rei mancipi non explicabatur. Quare vsurpatur, vt in emptione rerum, quæ mancipi sunt, libra interponeretur & libripens. Si tamen filius è muliere, quæ vulgato corpore quæstum fecit, & non iustis nuptiis editus, aut à patre nullis foret artibus instructus, lege Solonis patrem alere, minime cogi poterat. Glandem quoque suam in alienum fundum procidentem, vt liceat tollere in alieno, quique iniuria alterius arbores cecidisset, in singulas siclos æris vigintiquinque pœnam, soluere cogebat. Tum inter iura stillicidiorum & parietum, ne quis ædibus tignum iniunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstari, neve quadrupes pauperiem alteri faxit, sed dari animal pro noxa, aut eius offerri æstimationem, lege cauebatur. Quod à Solone statutū erat, vt si canis morsu affecisset quippiam, quatuor pedum capistro nexus dederetur, quod de omni quoque pecore sancitum est. Iisdemque legibus quoties de alicuius statu causa agitur, vt liber an seruus sit, in dubium veniat, dari vindicias secundum libertatem aut seruitutem cauebatur. Vtque ad agrum meum per tuum eunti via mihi pateat, quæ in porrecto octo, in anfractu sedecim pedum foret. Dari aūtem vindicias secundum libertatem tunc dicebatur, quum prætor super assertione liberi capitis aut seruilis personæ, quem assertor seruum aut liberum dicit, de quo ambigitur, datis induciis decernit edicto, ne interim asserto vis inferri valeat per assertorem, sed in libertate qua fungitur, maneat. Cum vero prætor assertum in seruitute, pro seruo teneri. apud assertorem interim iubet, vindiciæ secundum seruiturem dicuntur dari. Furta quoque eadem lex vsque adeo auersata est:

Legis actio.

Filius meretricis aut artibus non instructus patrem alere non cogebatur.

De stillicidiis & parietibus.

Vindiciæ secundum libertatem.

De vindiciis vide l. 2. §. initium ff. de orig. iur.

Vindiciæ secundum seruitutem.

Lex de furibus l. si pignore §. finem. ff. de fur.

Furta per lancem & licium concepta.

Spartanis furta impunita.

Cardaces.

Scythæ.

Indi.

Tauroscythæ.

Solonis sanctio.

Draconis lex.

Lycii.

Alexander Seuerus.

Furta per lancem & licium.

& tam seuera correctione plectit, vt furem manifestum in seruitutem tradat illi, cui furto quid subtractum foret. Furem vero nocte deprensum, quoquo modo: die vero, si telo se defenderet, & demum cum clamore occidi permiserit, in hæc verba: Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, iure cæsus esto. Furta quoque per lancem & licium concepta, velut manifesta, seueriori pœna puniuit. E diuerso Lycurgus Spartanis furta impunita esse voluit, quo magis acuerentur ingenia, animoque essent vegeto & solerti, exemplo Germanorum & Ægyptiorum, qui furta legibus inulta reliquere. Si tamen sacerdoti exhibita fuissent, furi ablatæ rei pars lucro accedebat. Apud Persas fuere Cardaces, quibus nullus erat rapinis modus. Nam per occasionem & licentiam rapto viuere permittitur. Fertur tamen Dionysius senior, quum sceleris conuictos grauius puniret, illos qui vestes furabantur, impune abire iussisse. Contra vero apud Scythas, quibus nihil erat furto grauius. Seuerissima enim plectebantur pœna, qui turbato gentium iure, de possessione dominos euerterent. Indi quoque à rapinis velut contra hominum societatem, contraque diuinum humanumque ius magnopere abstinuere, adeo vt si quis vectigal furatus esset, capite lueret: tametsi Herodotus autor sit, Tauroscythas furandi licentia sibi victum quæritare. Id quod Solon apud Athenas sanctionibus magnopere vetuit, cauens vt si quis, quod non posuisset, tolleret, tanquam improbus pœnas daret. Præ cæteris Draco legum lator, vt ab alieno omnes manum abstinerent, furta tam morosissime pensitauit, vt eum qui stercorandi causa stercus bubulum abstulisset aut olera, capitis supplicio afficeret: censuitque furto teneri etiam, qui iumentum aliorsum, quam quo vtendum acceperat, deduceret. In Lycia ferunt constitutum, vt si liber homo quippiam furatur, libertate amissa, seruus cogatur esse & mancipium. Alexander quoque Seuerus adeo vindex furtorum fuit, vt præter seuerissimas pœnas, nullum raptorem aut furem salutationi admiserit, illosq; velut nequissimos, è conspectu summouerit. Dixere autem furta per lancem & licium, quod fures, qui in alienas penetrabant ædes, plerunque (vt est sagax furum solertia) licium ferebant, quo furta alligarent, & lancem præ oculis, ne innotescerent.

Eadem

Eadem quoque lex cœtus nocturnos & coitiones, in vrbe nocte fieri, vetuit: quod lapsu mox temporis obliteratum, postea Gabinia lege innouatum fuit. Noctemque ita lex definiuit, vt post solis occasum noctem esse decernerent. Verba legis hæc sunt: Ante meridiem causam conijcito, quum perorant ambo præsentes: post meridiem præsenti litem addicito, si ambo præsentes. Sol occasus suprema tempestas esto. Venditæque rei & traditæ, nisi persoluto precio vel satisfacto, haud aliter rem ad emptorem transferri voluit. Furtiuæque rei vsucapionem & dominium inhibuit. Quo etiam iure cauebatur, in rebus vendundis ea præstari oportere, quæ essent nuncupata, ita vt pacti & conuenti stetur formulæ: quæ qui inficiatus forte, duplicem subiret pœnam. Quod mox à iureconsultis, qui formulas de dolo malo inuenerunt, cautius statutum est. Nam in re vendita siquid esset vitii, quod emptor ignoret, venditor sciat, reticentiam quoque mulctari iusserunt. Erat tamen lege constitutum, vt si quis peteret, quod inficiaretur dubia argumentorum fide, ambo, petitor, & reus æreos quingentos apud pontificem deponerent, quod iuramentum dicebatur: & demum re discussa, victor pro quo iudicium staret, nummos reciperet: victi vero, ad ærarium ferebatur. Et tametsi lege duodecim tabularum, vsucapione biennali, fundi dominium transiret ad emptorem, nihilque de vrbanis caueretur prædiis, iureconsulti postea legem interpretati idem placitum iuris æquitate, ad vrbana transtulere. Qua etiam lege cautum fuit, vt vestibulum sepulchri, sicut sepulchrum, vsucapere non liceret. Frugem quoque alterius aratro quæsitam nocte pauisse, vel infame carmen proposuisse, puberi duodecim tabulis capitale fuit: impuberi vero, prætoris arbitratu fustis pœna. Eumque qui hostem concitasset, aut opem tulisset, capite puniuit. Furti quoque noxalis actio, lege duodecim tabularum cõstituta erat, vt si seruus quadrupesve furtum damnumve admisit, vel fraude aut perfidia quid patrauit, dedendo seruum aut quadrupedem liberetur dominus. Quod si seruus equusve meus in stadio coronam meruisset, domino deberi cauebatur, his verbis: Qui coronã parit ipse, pecuniamve, eius virtutis ergo arguitur, quam seruus equive meruissent. Et hæc omnia sapientia pro-

Noctis definitio secundum legem.

De rerum venditionibus.

Reticentia in venditione mulctanda.

Iuramentũ per pecuniã depositam.

Furti actio.

Leges XII. tabularum circa vltimas voluntates. pe singulari, eisdem tabulis sancita & sacrata fuere. Nec tantum circa corrigendos plectendosque mores, sed circa vltimas voluntates, & bonorum successiones testamento debitas, & ad parentum bona admissionem, eisdem tabulis iura perscripta sunt. Nam masculos æque ac fœminas ad bona parentum pariter vocauit, eosque si .e testamento valido, siue nullo: nec solum natos, sed posthumos, inuitos & necessarios hæredes esse iussit, proque hæreditariis portionibus legata distribui voluit. *Ephialtis rogatio.* Quod olim Ephialtes Ephorus Lacedæmoniis lege prohibuit: nam rogationem tulit nimis insolentem, vt liceret patri, filiis omissis, extraneos scribere successores, hoc agens, vt filium quem odio prosequebatur, exhæredaret. *Solon.* Solon vero, nisi extarent glii, quos testator voluit, scribi hæredes iussit pro voluntate. *Arabes.* Apud Arabes lege cauetur, vt fratres gentilium hæreditatum successores, antecedant filios, quia natu grandiores sunt. *Lycii.* Lycii populi filias, non filios, hæredes nuncupant, & à matribus cognomenta ferunt: qui etiam *Cantabri.* apud Cantabros vetus erat mos, vt maribus omissis, filias *Germani.* ex asse instituant. Germanis vero de bonis testari non licebat: sed si liberi extarent, ad intestati patris hæreditatem admittebantur: si minus, proximiores propinqui. *Æthiopum regni hæreditas.* Apud Æthiopes ad regni successionem, nō regis, sed fratrum filii vocabantur. Proditum tamen memoriæ est, Metelli filios Romæ à patris hæreditate exclusos, testamentum tamen irritum non fecisse, satius arbitrati, bonorum extorres fieri, quam qualemcunque patris voluntatem non tueri. Non sic Hortensius orator & Fuluius Flaccus. Nam scelestissimos filios, & parricidii conuictos, quanuis bonis se abdicaturos iurassent, hæredes tamen bonorum relinquere. Attilia vero Variola cum à patre octogenario hæreditate exclusa esset, centumuirali tamen iudicio ad patris bona admissa fuit, pro eo quod vndecimo post die nouercam ei superinduxerat, velut decrepitus pater ætate *Libertorum bona.* desiperet. Libertorum quoque hæreditatem, & tutelam filiorum, si intestati decessissent, ad patronum pertinere. *Tutores.* Quibusque tutor datus non esset, proximos agnatos, velut fide & constantia singulari, ad tutelam & curam aduocauit. *Thuriorum lex.* Fuitque apud Thurios lege cautum, vt bonorum & fortunarum pupilli, agnati proximi curam agerent, ipsius

plius verò educatio, & morum institutio, maternis affinibus daretur. Solonis tamen lege cautum fuit, ne is tutor esset, ad quem post obitum, pupilli bona redundarent, ne qua fraus, neu quis dolus compositus pupillo exitio foret: quæ tutela fiduciaria dicta. Quippe fiduciam is habere dicitur, cui res aliqua mancipatur & creditur, vt haud multo post mancipanti reddat. Eos Lacedæmonii πατρονόμους nuncupant, qui alterius tutelam curamque suscipiunt. Apud Indos lege cauetur, vt patre defuncto, filiis tutores duo, qui illorum curam agerent, peregrini, non ciues dentur. Atque si nemo suus hæres patri existeret decedenti, proximos agnatos hæredes iussit esse, his verbis: Agnatus proximus familiam habeto. Si tamen capite minuti essent, illos ad bona decedentis lex non admittebat. Patronumque ad bona liberti tunc demum peculiumque admisit, si nemo suus foret. Suspectumque tutorem à pupilli tutela amoueri, furiososque & prodigos, quique patrimonium profusis sumptibus debacchantur, in agnatorum tutela & cura esse voluit: quibus etiam bonorum administratio lege interdicta fuit. Viro quoque ab vxore diuertere, aut res suas sibi habere, nisi causa legitimè cognita, eisdem tabulis vetabatur: quo diuortio nulla vxoris culpa subsequuto, dos integra repetebatur. Si verò culpa inesset, vsque ad dimidium dotis in singulos liberos sexta à marito retinebatur. Interdum si diuortium fieret, quod melius æquius esset, apud virum manere: quod verò non esset melius æquius, id vxor post diuortium vendicare iubebatur. Quòd si in confessum aut iudicatum lis data foret, triginta dies exoluendo debito præfixi fuere. Verba legis sunt: æris confessi, rebusque iudicatis, triginta dies iusti sunto, post deinde manus iniectio esto. Quod si clientem, aut eum qui in fidem patrociniumque venit, quisquam nequam & improbus, fraude aut dolo frustraretur, eum lex haud secus puniuit, ac si capitali iudicio esset affectus, in hæc verba: Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Neque enim leui animaduersione dignum censuit eum, qui fidem labefactasset, quique frustraretur illum, qui in suam fidem & clientelam venit, seque illi commisit & credidit. Nam clientem qui tutelæ patroni se commisit, chariorem habere quàm propinquos affines.

Solonis lex.

Tutela fiduciaria.

πατρονόμους.

Tutores duo filiorum apud Indos.

Capite minuti ad hæreditatem non admissi.

Diuortium.

Solutio debiti.

De patronis erga clientē.

Persarũ & Indorũ lex. Mendacii detestatio, et contra. Mendacia in iure secũdum varias species variis modis puniuntur. affinesque, veteres voluere: id quod Persis & Indis magni criminis instar erat, quorum lege cauetur, vt qui clientem decepisset, quique ter mendacio abusus fuisset, illi per omnem vitam silentium indiceretur, nulloque magistratu aut honore dignus haberetur. Artaxerxes quoque mirifice mendacium auersatus fuit, adeo vt mendacis hominis linguam triplici clauo affigi iusserit. Fertur Epaminundas tam seuerus veritatis cultor fuisse, vt ne ioco quidem quandoque mentitus sit. E diuerso Ægyptiis nullus mentiendi modus, summaque mentiendi impunitas erat. Eademque lex, vt ex duabus pluribusve sententiis decretisve, quoties ancipiti res contentione distrahitur, semper *Nouum antiquo abrogat.* vt antiquo abroget nouum, vtque postremum quod populus iussisset, id ratum foret, sancitum voluit, & pleraque notatu & scitu digna: quæ omnia perpenso iudicio & librato moderamine, à priscis legum conditionibus commodè constituta sunt: quorum argumento coniicimus, quàm examinato modo, prisci iuris interpretes, scita legum promulgarunt. *Quædam inciuiliter & incuriosè decreta.* Contrà verò multa incuriosè & subrusticè, partim insolenter & inhumanè, non probabili, nec recto iudicio, eadem lege decreta videntur & constituta, quæ forsan aut segniter peruisa, aut negligenter animaduersa fuere: nam de qua re iudicio disceptabatur, in re præsenti & apud prætorem exhibita, ex lege duodecim tab. correptio ma- *Ex iure manu consertũ.* nus fiebat, quod ex iure manu consertum dicitur: atque de ea nisi coràm exhibita, minime decerni, aut iure agi lege poterat. Quodque si homo in iudicium citatur, & morbo aut senio affectus, ad ingrediendum inualibus foret, iumentum aut plaustrum lex dari iubebat, quo æger ille fortè spiritum exhalans, supremis annis sisteretur: videlicet nondum per patronos, & assertores, aut sponsores agendi forma constituta: cuius verba adscripsi: Si in ius vocat, si morbus cuiusve vitium extitit, qui in ius vocabit, iumentum dato: si nolent, arcerem ne sternito. Id quod lege Elia postea fuit sublatum, cautumque vt locuples iu iudicio clienti adesset, in hæc verba: Assiduo vindex Assi- *Assiduus.* duus esto. Dixere autem assiduum, qui pluribus assibus & fortunis locuples foret. Nec minus seuerè quàm duriter: quòd siquis consultò aut casu, alterius membrum rupit aut secuit, è pacto talio pœna erat. Tum quod simile mon-

monstri est, & omnem exuperat secordiam: Si ob æs alienum creditori debitor addictus foret, post distractum patrimonium, re familiari destitutus, postque vincula & catenas, membra eius breuissimo laniatu, ad creditorum libidinem, diuidi iubebat, iniquissimo decreto sæuæ atrocitatis immanitatisque. Verba legis sunt: In ius ducito, ni iudicatum facit, aut se vi & iure vendicat, statim ducito, vincito, aut neruo & compedibus quindecim pondo, nec minore: si volet, maiore vincito: si volet, suo viuito: ni suo viuit, qui eum vinctum habet, libras farris indies: si volet, plus dato. Tertiis nundinis parteis secanto, si plus minusve secuerint, sine fraude esto, & infrà. Hanc verò legem Athenis Solon antea abrogarat: nam corpus pro re addici, aut super eo fœnerari sanctionibus vetuit, quæ lex Seisachtheia dicta, quasi oneris leuamen, qua antea cauit, vt præter bona debitoris, in tergum & corpus nulla vexatio esset: sicut post xxx. tyrannos, parta libertate, Athenienses Amnestiam, hoc est, malorum obliuionem, legem edidere, qua veterum admissorum impunitas dabatur. Idem ab Ægyptiis cautum affirmant, vt vltra res & bona debitoris, nulla in corpus animaduersio foret: nam pecuniæ creditæ bona, non corpus dixere obnoxium, quibus in vsu erat, vt defunctorum corpora vnguentis delibuta, ac si viui essent, creditori oppignorent, & super his fœnerarentur, magno dedecore illorum, qui constituta die nō reluissent. Post aliquot verò tempora ab Atheniensibus cautum fuit, vt si litem pater non persoluisset, filius exoluere, & vinclis publicis interim detineri cogeretur, sicut de Cimone & aliis traditur. Apud Bœotios qui æs alienum non dissoluit, in foro sedere cogitur, & circumstante plebe, in os & ora corbem accipere: qua nulla fuit ignominia maior. Indis verò qui creditum moratur, à creditore reus agitur: mox præfixa die, si non soluit, manu trunca & oculo effosso, morte afficitur. Apud Pisidas quoque de abiurato deposito, maximum erat iudicium, vt abiurans facinus morte lueret. Nec minus seuere, quod falsum testimonium dixisse conuictum, de saxo lex deiici iubebat, quod ab Ægyptiis ductum facilè crediderim, quib. omne periurium, & veri ludificatio, diis abiuratis, morte luebatur, quod deos vnà atq; homines offēdisset. Mox subsequutis legibus, mitior

Lex crudelis in debitores. *Seisachtheia.* *Amnestiæ lex.* *Ægyptii.* *Defunctorū corpora oppignorata.* *Athenienses.* *Bœotii.* *Indi.* *Depositum abiuratum.* *Falsi testimonii conuictus.* *Periurii conuicti.*

tior pœna periurio data est, quarum verba sunt: Periurii pœna diuina, exitium: humana dedecus violati iusiurandi esto. Apud Indos verò de periurio conuictus, manuum pedumque digitis & extremis membris decurtabatur. Iudicem quoq; aut arbitrum iure datum, conuictum ob rem iudicandam, pecuniam accipere, aut qui turpe iudicium nundinatur, non minore seueritate, capite puniuit: cuius rei causa post aliquot secula M. Cintius legem tulit ad populum, qua causidicis munera, ob patrocinia, largiri vetuit, sæpiusque lege repetita postea Claudius iussit, vt sine patrono quisque vitæ rationē redderet. Contrà verò in eum, qui insigni contumelia quempiam affecisset, tam leuem mulctam dixit, vt illi qui summa turpitudine fœdatus erat, vltra vigintiquinq; æris mulctā conuicians non deberet, vt tantulo impendio summa iniuria lueretur. Verba legis sunt: Si quis alteri iniuriam faxit, vigintiquinque æris pœna sunto: Si quis tamen occentauisset, aut carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiumque alteri, capitale sit. Solon verò seueriori disciplina coërcuit iniurias nam pro conuicio, popularem voluit actionem dari, ita vt cuiuis agendi facultas foret. Cumque masculorum progeniem, ad parentum bona, sine discrimine lex vocaret: illos qui per fœminini sexus necessitudinem pariter sunt coniuncti, ita olos habuit, vt nec inter matrem & filiam ius succedendi daret. Et quum propter membrum ruptum fractúmve, talionem constituerit his verbis: Si quis membrum rupit, in eum talio esto: illi qui alteri os fregit, cùm ea corporis pars sanctior in homine sit, ob id admissum, nimium tenuiter pœnam dixit, cúm propter oris dignitatem, seueriori pœna vindicandum foret. Decedentium quoque voluntates ita lex fouit, vt omne patrimonium, & quicquid in bonis esset, testatori legare permiserit: nihil apud hæredē, qui onus aditionis habet, ex defuncti substantia remanente. Verba legis sunt: Uti legassit suæ rei quisq;, ita ius esto. Et pleraq; hoc genus, quæ acerbissima, dura nimis & aggrestia visa sunt. Quod autem lex, si cliens morbo sontico impeditur, quòd minus sisti valeat, iubet diem iudicii esse diffusum, ex bono & æquo factum crediderim. Siquidem sequuti Iurisconsulti legem XII. tabularum interpretati mor-

Iudicis corrupti pœna.

Cintii lex.

Causidicis munera non danda.

Contra eos qui contumelia aliquē affecissent.

Carmen in fame edidisse.

Solon.

Inter matrē & filiam ius succedendi negatum.

Talio.

De voluntate decedentium.

morbo impedito, iudiciorum tempora dilabi voluere. Sed cum omnis illa decemuiralis seueritas, ac tristis & inhumana ratio, tam lege Ebutia, quã aliis edictis, penitus inductæ fuerint, postea sequuti iuris interpretes, miti & tractabili ratione, easdem leges indefesso studio interpretati, abrogatis his quæ duriora, quæ verò æquiora videbantur, sequuti, propositas controuersias vberius explicarũt: itaque effcerunt, vt graui perpensa iudicio, æquissima nobis iura sanctissimaque hodie tradantur.

Sacrum septimontium in quibus locis vrbis fieret, quive septem colles vrbis siut, quave in illis præcipua dignationis loca forent.

CAPVT XI.

SEPTIMONTIVM festum agere Romanos, quod septimus vrbi collis additus foret, apud autores legimus: quo tempore in septem locis sacrum fieri, Varro significat, Palatio, Suburra, Velia, Fagurali, Cælio, Oppio & Cespio: quo die per vrbem vehiculis ferri, criminosum erat: qui Paganalia dictus, quod non populi, sed montanorum & agrestium dies festus erat. Quod enim in palatio sacrum fiebat, Palatiar, sicut in Viminali, Fagutal dictum est. Sicut inter vrbis colles, Capitolinum fuisse præcipuum, nemo pubitat, qui Saturnius ab Arcadibus, qui ea loca incolebant, primo nuncupatus, portamque illic ex citati castellis Saturniam habuit, phanumque Saturni in Capitolii faucibus, quod ærarium populi Romani fuit: qui etiam Tarpeius à Vestali oppressa armis, postea Capitolinus ex hominis capite inueoto, dum templi fundamenta effodiunt, denominatus est: In quo præter Jouis optimi max. templum Junonis Reginæ, & Mineruæ ædes fuere. Tria enim sacella, paruo distincta spatio, visebantur, medium Jouis tonantis, ad dextram Mineruæ, ad sinistram Junonis. Quod quidem Jouis templum, semper Sabinis patuisse, traditum est ex fœdere, quod inter Romulum & Tatium ictum fuit. Juxta quod sacri anseres, qui peruigiles excubitores erant, effluenti cibo pascebantur. In eoque fœdera cum Carthagineosibus icta & innouata, & cum Attalo Pergami rege, æneis tabulis, pactionesque & priuilegia, senatusconsulta, plebiscita, & immunitates vsq; ab exordio vrbis, cum exteris gentibus inita

Septimontiũ festum.
Sacrum in semptem loci fiebat.
Paganalia
Palatiar.
Fagutal.
Capitolinus primus Saturnius & Tarpeius dictus.
Templa in Capitolina & iuxta.
Anseres in Capitolino iuxta Jouis tonantis templum.

Quæ in Capitolio ſeruabantur.
Alia templa iuxta Capitolium.

inita ſeruabantur: quæ non modò in tabulis, ſed in clypeis quoque quandoque ſcripta fuere. Siquidem fœdus Gabiorum cum Romanis, in corio bouis rotundo inſtar clypei deſcriptum viſebatur. Fidei quoque & Termini templa iuxta erant: Martis verò & Junonis Monetæ in arce cuius ſolum, domus M. Manlii Capitolini pernicioſi ciuis fuiſſe traditur: qui nouarum rerum cupiens, regnum appetere aggreſſus eſt, in quem fuit iuſta animaduerſione vindicatum. Quæ quidem arx Capitolio adhæſit, excubiis

Jouis ſimulacrum.
Omnia deorum ſimulacra in Capitolio.
Curia Calabra.

valloque circumdata, in qua ſitum erat Jouis ſimulacrum ab ortu vrbis è cupreſſo, Mentis quoque & Veneris Ericynæ, atque Opis & Juuentutis ædiculæ inibi fuere: atque omnia deorum ſimulacra in Capitolio fuiſſe produntur, inter quæ ara Jouis Piſtoris, & Veneris Caluæ, quam ſub tecto nominare religio non ſinebat, ibique atrium publicum, & Curiam Calabram, quæ caſæ Romuli proxima fuit, vbi minor pontifex feſtos enunciabat dies: ædemque Tonantis Jouis ab Auguſto, nouamque aliam Cuſtodi Joui conditam à Domitiano, autores memorant. Quæ cu-

Caſa Romuli.
Areopagus.

ria & Romuli caſa in memoriam vetuſtatis e culmo fuit & ſtramentis, quo mos veterum & humilis ille cultus notaretur: ſicut Areopagus Athenis ad antiquitatis exemplar luto & palea tegebatur. Hunc montem auſpicato conditum poſt incenſam à Gallis vrbem, quaſi propugnaculum

Capitolium exuſtum à Sylla reſtitutum.

imperii, ſaxo quadrato cinctum fuiſſe memorant, quem Horatius Puluillus vnà cum templo dedicauit. Interiecto deinde quadringentorum & quindecim annorum ſpatio, incendio abſumptum, Sylla reſtituit. Mox magnificis operibus & imaginibus, magni ſumptus, exornatus mons fuit, præcipuè Jouis & Apollinis ſtatua cubitorum triginta, à Lucullo ex Apollonio Ponti vrbe trãſlata: quem deinde reſtitutum Quintus Catulus dedicauit, quod v-

Capitolinus in Vitellii ſeditione euerſus.
Capitolia item in aliis locis.
Byrſa.

num ſuæ felicitati defuiſſe Sylla teſtatus fuit. Sed quum rurſus in Vitellii ſeditione, diſſidentibus prætorianis à plebe, ciuili rabie eſſet reuerſus, Veſpaſianus illum denuò reſtituere aggreſſus, non perfecit, morte præuentus: demum Domitianus in imperio reſtitutum conſecrauit. Sed præter hoc fuit aliud Capitolium Capuæ, arx munitiſſima, aliud Beneuenti: ſicut apud Carthaginenſes, Byrſæ opus inuictum, latè proſpectans, Æſculapio (vt ferunt) dicatum

dicatum, quod erat Carthagini instar Capitolii. Et apud Argos arces duæ, ex quibus Larissa egregie munita. Et Corinthi Acrocorinthus munitissimus vertex, qui vrbi imminet: atque Athenis Munychia & Cecropia, cui πόλις nomen, locus natura magis, quàm opere septus: nam Pelasgicum (quæ Athenarum pars editior erat) incolere oraculis moniti vetabantur. Susis autem Mnemonium, in Samo Cyathis & Amastris, iuxta Paphlagoniam Sesamis, pro arce fuit & munimento, apud Heduos Bibracte, Brutiorum Triuertes, Syracusis Acradina, Messenæ autem Ithome. Quam Acrocorinthum Philippus si haberet, vtroque cornu bouem tenere Demetrius dictauit: sicut Græciæ cõpedes Corinthum, Chalcidem & Demetriadem, idem Philippus appellauit. Arx verò Thebana, Cadmæa dicebatur: Ægypti regum Memphis, Babyloniis Ptera, Hierosolymis Mesade, Massiliensibus Ephesium. Palatinus verò mons Capitolio proximus, quin Arcades habeat autores, nemo dubitat, quem à Palantia vrbe Arcadiæ dictum autumant, ipsumque Aborigenes, & Reate profectus tenuisse: aut à balatu pecorum, seu Pale pastorum dea, vel à Palatia Latini vxore, siue ab Hyperborea Palantis filia, vel quod ibi Pallas defunctus sit, nomen sortitum volunt. Constatque prima fundamenta vrbis ibi iacta, Romamque quadratam Romulum fundasse, Palatinumque, ne opportunus iniuriæ foret, muniuisse. Postea ædem Victoriæ, & templum Apollinis & Musarum, quod magna mole construxit, cum bibliotheca Græca Latinaque Augustum addidisse: ibique sacellum deæ Viriplacæ, ad quod vir & vxor dissidẽtes conuenire, & in gratiam æquissimis animis redire assuerant, ac Febrisphanum, ædemq; Matris magnæ, quæ Berecynthia dicta est, ac templum Lunæ noctilucæ, delubrumque Iunonis sospitæ, haud longè post extructa fuisse. Etiam lucus Vestæ à Palatii radice, ad nouam vsque viam deuexus fuit: & Lupercal, vbi Romulus & Remus alici feruntur & educati. Regionemque Palatii ad capita bubula multos inibi nominasse; vbi postea sacrarium fuit. Huicq; regioni Germalia, ad Sacriportum & domum Scauri, spectare, quam Clodius mercatus fuerat, & ad Sacram vsque viam portendi Varro significat. Ibi quoque præclara domus Cn. Octauii, qui ex ea familia

Larissa. *Acrocorinthus.* *Munychia.* *Cecropia* *Pelasgicum* *Cyathis.* *Amastris.* *Bibracte.* *Acradina.* *Ithome.* *Cadmea.* *Memphis.* *Ptera.* *Mesade.* *Ephesium.* *Palatinus mons vnde dictus.* *Victoria ædes* *Apollinis.* *Musarum.* *Viriplaca.* *Febris.* *Matris magnæ.* *Iunonis sospitæ.* *Vestæ lucus.* *Lupercal.*

Coss. fuit primus: Crassique oratoris. Q. Catuli, atque C. Aquilii, & Lepidi. Templum quoque Jouis statoris in Palatii radice constructum à Romulo, quo tempore inter Romanos & Sabinos pugnatum est, multi asseuerant. Ibique Ciceronis domus, quæ iussu Clodii demolita, in porticum Libertatis translata fuit, fuisse fertur: cui postea & Valerio Maximo ædes impensa publica ædificatas ferunt. Ac Vitrubii Vacci, qui author defectionis fuerat: quas dirutas vnà cum bonis * Semoni sanco consecratas, T. Liuius autor est. De Auentino autem, quod ibi rex Albanorum seu Aboriginum Auentinus, prælio fusus & sepultus, monti nomen dederit: vel ab aduentu, quod commune omnium Latinorum Dianæ templum ibi erat, ad quod finitimi frequentes ventitabant: siue ab aduentu, quod olim paludibus disclusus mons erat, ratibusque aduecti illuc commeabant: an ab Auente amne Sabinorum, qui loca tenuere (vt Varro significat) dictus sit, incerta opinio est. Qui quidem collis modice altus, duodecim fere stadiorum ambitu esse ferebatur. In quo præter Dianæ templum, vbi boum cornua suspendebant, Lauretum atque Junonis reginæ, & Mineruæ templa fuere. Ibique ædes Bonæ deæ, & Libertatis, quam ex mulctatitia pecunia Gracchus faciendam locauit. Forumque pistorium, & scalæ Gemoniæ, ex quibus damnati dabantur præcipites: araque Joui Elicio, ad eliciendos fulgurum monitus, à Tullo Hostilio dicata: ac ædes Lunæ, Remoniumque, quem locum Remus ad inaugurandum templum cepit, & Armilustrum, vbi Tarius, Romulo consors regni, sepultus erat: atque ara Veneris Myricæ, quam Murtiam vocant, fuisse traduntur. Illud plane constat, primos Latinos, capta vrbe Politorio ab Anco Martio, Auentinum incoluisse. Procedente mox tempore: cautum fuisse, vt in Saturnalibus ad illum frequentes Romani commearent. Quodque ex septem vrbis collibus, quum cæteri intra pomœrium sint, solus ab vrbe disclusus intra mœnia longo tempore admissus non fuit: siue quod plebs eo secessisset, siue quod Remo auspicante, illic aues non addixissent, velut ominosum extra pomœrium fuisse. Cælius verò à Cælio * Jubenno Hetrusco, qui cum non parua manu Romulo contra Latinos ducenti suppetias tulit, quod ibi locum & sedem habuere, dictus

Jouis statoris templum.
Domus in Palatino.
**Semoni Jano.*
Auentinus mons vnde appellatus.
Templa & ara in Auentino.
Scala Gemoniæ.
Latini Auentinum primi incoluerunt.
Auentinus diu extra vrbem.
Cælius collis vnde dictus.
**Vibeno.*

dictus, cognominatusque est, cui quondam Querculano nomen, quòd multiplici quercu septus muniretur. Quum verò Tullus Hostilius, Alba diruta, Albanos Roma traduxisset, Cælium vrbi addidit, quoq; frequentius incoleretur, ibi sumpsit regiam, ex quo ad plana vrbis leni cliuo, & prope æquus descensus erat. In eo enim templum Diui Claudii à Nerone demolitum, postea à Vespasiano instauratum, magna mole constructum erat: ibique Mamurtæ domus & Tetricorum ædes, Fauni, Veneris & Cupidinis templa fuere, & Carnæ deæ sacellum, quæ vitalia fouere dicebatur. Campusque Martialis, in quo si quando Tiberis superfusus campum Martium inundaret, Equitia fiebant. In eo quoq; duo aquæductus, alter Claudii in Palatium, Caracallæ alter in Capitoliū hodie visuntur. Constat enim Romę aquarum multiplices ductus fuisse temporib: variis nam præter Appiam, Cæruleam, & Curtiam, fuit Anio vetus, Martia, Tepula, Iulia, virgo Alsietina quæ Augusta, Claudia, & Annio nouus, quæ in vrbem influunt: inter quas Martia præcipuo nitore fluit, ex Fucino lacu defluens, quam P. & Quintius Martii Romam primi deduxere. Cærulea verò & Curtia, à C. Cæsare & Claudio magno impendio, substructionibus maximis; à quadragesimo lapide ad vrbem ductæ fuere. Inter quas Claudia ex Cælio monte in Auentinum perenni manabat fonte: cuius aquæductus duos Caligula innovauit, qui ex fontibus Cæruleo & Curtio deducti, pro eo quòd illos Claudius nouo lapideo opere absoluisset, Claudiæ dictæ sunt aquæ. Alter verò Anio nouus, in plurimos & vberes lacus diuisus fuit. Reliquæ à conditoribus, aut à locis denominantur, quarum hodie ductus sumptosissimi operis licet inspicere, partim extantes, partim collapsos & deformatos. Hunc montem (autore Tranquillo) quum multæ insulæ in eo deflagrassent, Tiberius Cæsar precio exhibito restituit, quem propterea Augustum ex suo nomine nuncupauit. Exquilias autem Seruius Tullius auxit: & vt loco dignitas foret, regiam ibi sumpsit: quas quòd excultæ ab eo potissimè fuerint, Exquilias nuncupauit: tametsi ab excubiis regiis dictas nonnulli credant: antea enim sexticeps erat, Cespius nomen tulit. Sic ex vrbis

Querculanus.

Templa, domus, & facella in Cælio.

Aquaductus Romæ diuersi.

Claudia aqua.

Exquiliæ

Exquiliarũ duo aggeres. collibus solis duplici iugo & aggere munitur, quum reliqui singulis contenti sint: ex quibus alter Cespius nuncupatur, alter Oppius: qui & lacum Fagulatem, hortos Mecœnatis & Larium, & Querculanum, sacellumque & lucum Martis vnà complexus est. Malæ quoque Fortunæ & Junonis Lucinæ templa, cuius festa dies Calend. Martiis colebatur à matronis, quòd parturientibus opem ferret, & lucem daret. Extra verò Exquilias locus fuit, cui Puticolæ nomen, vbi puteos in quos defunctorum publicè cadauera, in subiectam foueam mittebantur: fuisse proditum est, exemplo Themistoclis, qui Melitæ templum iuxta domum constituit, in quo damnatorum corpora, cum vestibus & laqueis condebantur. *Quirinalis collis vnde dictus.* Quirinalis quoque & Viminalis quin inter septem numerentur, nulla controuersia est: sed Quirinalis à Quirini phano, qui ibi colebat, siue quòd à Curibus profecti loca tenuerunt, nuncupatur, qui Agonius, & porta, quæ illuc ferebant, Agonensis, quæ etiam Collina dicta. *Quirinalis aggeres, & nomina.* Cumque in Quirinali diuersi aggeres forent, singula sua nomina sortiti fuere: namque ex his vni Tricepsos ad ædem Quirini, contrà quàm sacellum Semonis* Sangi visebatur: alteri Salutari, ob Salutis ædem, tertio Mutiali, ad ædem Dei Fidii nomen erat, vt Varro inquit. in eo quoque Numa Pompilius domum habuit, quæ ad Augusti tempora mansit incolumis, vbi & Primogeniæ Fortunæ templum, quæ Publica dicta est, ac Fidii Sabini dei, Salutis & Floræ, templa fuêre. Habuitque circum multa memoria dignum, & vallem Quirinalem, vbi Pomponii Attici domus, cui Tamphilinæ nomen, aliasque domos clarissimas. *Viminalis collis vnde.* Viminalis verò, vel ab ara Jouis Viminei, vel quòd ibi viminum sylua esset, denominatus fertur: vbi campus Viminalis, lucus Putelinus, & templum Junonis Lucinæ. Quæ quidem colles à Seruio Tullio post censum perfectum vrbi additi sunt. Hic enim adiecto Exquilino & Viminali, quod intermedii spatii est, stadiorum sex, à Collina porta ad Exquilinam, turribus muniuit, & muro sepsit, ne quando excursiones illinc fierent, *Porta Viminalis.* & hostium præsidium foret: in cuius medio porta Viminalis nomen habet. *Salustiani horti.* Habuitque hortos Salustianos, qui præter amœnitatem, profusissimi sumptus erant, Post aliquot verò tempora, ædibus pulcherrimis magnæ molis ornatus

* *Jani.*

natus mons fuit. Inter quas conspicuæ magnitudinis M. Crassi domus, nec minore sumptu C. Aquilii equitis, iuris scientissimi, qui primus de dolo malo inuenit formulas, cuius pleraque extant egregiè constituta: nec non Q. Catuli instructas, aliasq; Romanorum ciuium ædes conspicuas, in eodem colle annotauere annales.

Qui flamines primi Romæ fuerint, quodve flaminis officium, quibusve essent caremoniis addicti.

CAPVT XII.

NVma Pompilius summus religionum cultor, inter cetera inuenta & constituta, flaminē Iouis assiduum sacerdotē legisse fertur, qui re & æstimatione magna fuit, eumque insigni veste, toga prætexta, & curuli sella, ac lictore adornasse, duosq; illi flamines adsciuisse, vnum Marti, Quirino alterum, genere famaq; longe principes, quibus sacra faciendi & victimas immolandi datum munus erat. Post aliquot vero tempestates, aucta ciuitate, quùm augeri sacerdotia oporteret, quindecim flamines constituti fuere, qui omnes à diis quibus sacra faciebant, cognomenta sortiti sunt, quorum primus Dialis, vltimus Pomonalis. Pomona enim pomorum dea est. Martialis verò, Viminalis, Quirinalis, Vulcanalis, Carmentalis, Falacer & Palatualis, ac Peciti flamen, Martiani sodalis, & reliqui deinceps post Dialem fuere. Dialis enim, quòd Iouis sacerdos foret. Furinalis à Furina, cuius etiam feriæ Furinales. Falacer à Falacre pomorum deo. Palatualis verò, quia illi deæ, in cuius tutela Palatium erat, sacra faciebat, nomina cepere: post quos nonnulli sex Cæsaribus in deos relatis, post funera flamines tributi, ex Cæsarum nominibus, quorum sacris præerant, denominantur: vt Martianus, Helianus, Antoninus, & reliqui. Erantque curiales flamines, maiores: plebis verò, minores: nam præter præscriptos, quum in sua quisque curia publica sacra faceret, singulisque curiis sui ministri essent, à quibus sacra populo dabantur, hi nimirum curiales flamines, eò quod curiis præessent, dicti sunt: singulis enim curiis bini præpositi erant sacerdotes, honesti ordinis, moribus & virtute præstantes, quorum nemo citra quinquagesimum annum inferior ætate fuit: qui nisi à

Flamen Iouis.

Flamines 15 & eorum nomina.

Dialis.

Furinalis.

Falacer.

Palatualis.

Fla. curiales

Fla. plebis.

Singulis curiis bini præpositi sacerdotes.

collegio nominarentur, ad flaminium admitti non poterant. Quippe sacerdotes, nisi quos dignissimos putabant, ad collegium nullos admisere, admissique inaugurabantur: quo die auguribus, pontificibus, regi sacrorum, & vestalibus virginibus, cœnas opiparas magnificè apparabant, quæ adiiciales seu adipales dictæ. Nonnunquam verò pontificem maximum, flaminem creuisse exemplis relatum est: siquidem Cneus Valerius Flaccus, à Publio Licinio Pontifice maximo, Dialis flamen creatus, sacerdotium gessit magnificè, qui quum fuisset vita & moribus inquinatissimus, & parùm secunda fama, postea summa religione & continentia Flaminio præfuit, magnoque honore & pudore spectatissimus euasit. Sæpe tamen à dictatore flaminem proditum, plerunque à populo vel principe comperimus. Qui tametsi proditus esset, non tamen sacerdotium gerebat, quin à pontificibus prius esset in collegium cooptatus. Qui quidem, quòd pileum gestaret, in quo virgula oleaginea, modicum lanæ habens, in summo instar fungi inerat, flamines quasi filamines dicti sunt: quem quum per æstum ferre non possent, dempto pileo, caput ligabant filo, quòd nudo capite incedere fas non erat. Solus tamen inter reliquos flamines, Dialis albo galero insignis est, quem nisi ex ouis albæ tergore Ioui immolatæ fieri, non decebat, vt eo insigni à reliquis conspicuus foret. Festo tamen die flamen, & si æstu laboraret, filo dempto pileum sumebat: tunc enim filo ligasse caput, non satis erat. Quippe celebri die flaminem sine pileo esse non conuenit. Est tamen obseruatum inter flamines, Dialem assiduè pileum lanamque gestare, quum reliquis flaminibus, tunc quum sacrum faciunt, & festa ac religiosa die, cum pileo esse deceat. Si tamen mortem oppetere Dialem fortè contingeret, tunc quum agit animam, cum pileo esse minimè conuenit. deposito enim pileo decumbere, & animam efflare oportebat. Aliter apud Ægyptios: nam sacrarum literarum scriptores, qui loco flaminis sunt, puniceum filum pro insigni capitis, non pileum deferunt. Horum ergo in sacrificiis deorum non minimum ius potestasque fuit. nam quæ sacra diis darentur, & quæ victimæ cæderentur, & quando exta offerrentur, & an perfecto sacrificio litatum foret, enunciare

Adiiciales & adipales cœnæ.

Fla. à quibus crearentur.

Flamines vnde dicti.

Fla. dialis albo galero insignis.

Sacrarũ literarũ scriptores loco flaminũ apud Ægyptios.

Flaminum munus.

ciare

ciase debebant: tum sacrorum cura & cæremoniarum ad eos spectauit & pertinuit. Quod sacerdotium non, sicut auguris, perpetuum erat: siquidem si sacra non rite fecisset, aut neglectæ religionis flamen argui posset, seu aliquid aduersus constitutum faceret, flaminio abire oportebat. Sulpitius enim flamen quod inter sacrificandum, apex pro lapsus fuisset, sacerdotio deiectus fuit. Caius etiam Claudius, & Cornelius Cethegus, quod exta victimæ perperam dederat, abire flaminio necessum habuit. Cumque flamen sacra diis dare & hostiam immolare vult flamineum puerum aut puellam iuxta habebat, qui parati inuentique ministerio, & sacrificanti præsto forent, quæque exequenda, quæ patrii moris & ritus erant, sacris ministrarent: quos non nisi ingenuos patrimos & matrimos esse decebat. Cui ad sacra eunti, præco præcimitator dictus, præire & præmonere solebat populo, vt dum sacra fiunt ab opere cessarent: qui si contumacius parerent, pignoribus & mulcta plectebantur: neque enim flaminem aut regem sacrorum religiosis diebus aut feriatis, opus facientem videre fas erat. Quin etiam dum operabatur sacris, eo corporis ornatu erat, vt fibulis æneis accinctus, victimas cæderet, & diis libaret. Ipsiusque vxorem, cui Flaminicæ nomen, quoties tonitrua audisset, feriari necessum erat. Cui hoc est muneris loco datum, vt à viro diuertere non liceret: namque ipse vnius vir vxoris, & Flaminica viri vnius vxor eligebatur: sicut Ægyptii ad Tauri sacra, semel maritum assumpsere. Cumque ob sacerdotii dignitatem, in senatum venire, & sententiam dicere, antea flamini licuerit, idque post temporum curricula, eorum desidia obliteratum esset, L. Flaccus flamen rem longe intermissam reuocauit, eique & reliquis flaminibus, vt veteri iure vsurpato, in senatum ingredi, & publico concilio interesse, togamque prætextam, & amplissimi ordinis ornamenta habere liceret, senatusconsulto datum est, tametsi carbasum flaminis indumentum proprium fuisse, dicant. Ex eo enim quoties frequens senatus haberetur, flamini haud secus quam senatori in curiam veniendi, consultandi, suffragandi, censendique potestas data fuit. Et tametsi flamines sacerdotio addicti essent, non tamen à belli muneribus erant immunes, sæpiusque res à patribus tentata, & in

Fla. quibus de causis sacerdotio eiicerentur.

Flaminei pueri aut puellæ ministerio vtebantur.

Flamen in sacris.

Ornatus flaminis.

Flaminica vxor flaminis.

Flamen vnicam duntaxat vxorem ducebat

Carbasus fla. indumentum.

Fla. à belli muneribus non in totũ immunes.

vtranque partem sermonibus agitata fuit, desuperque lex lata fuisset, vt tam flamines quam reliqui sacerdotes militiæ munere vacarent, nisi Gallorum imminente tumultu, quum respub. milite egeret, à militia minime auocandos decreuissent. Sæpe tamen flamines, ne ad bellum irent, religione inhibitos ferunt: quippe Cæcilius Metellus pontifex max. Aul. Posthumium consulem, quoniam flamen Martialis erat, ne ad bellum proficisceretur, neve stipendia faceret, inhibuit aliosque vetitos fuisse constat, ne cura belli, & rei militaris procuratio, illos à sacris euocaret. Nonnunqnam vero Dialem flaminem, extra Italiam sortitum prouinciam inuenimus, asserentem, nullas religiones Diali, Martiali & Quirinali prouincias sortiri vetuisse. Augustus tamen Octauius annuam absentiam & prouinciarum administrationem Diali concedi vetuit, ne à cura sacrorum nimium diu abesset. Qui quidem sicut inter flamines honore præcipuus, sic maximis cæremoniis astrictus erat: quippe soli flamini inprimis iurare non licebat, nefas æstimantes, cui deorum sacra & cæremoniæ credita sunt, ipsi verbo asserenti fidem non habere: cui hoc munus impendebat, vt singulis Idibus, quas feriatas habebat, bouem Ioui immolaret: vtque ad flaminium assumptus, e patrio iure immunis, confestim sui potens, fiat. Idemque subdiuo vngi, vel sine interula esse, aut equo vehi, noctem ve vnam ab vrbe abesse, non licebat. Si tamen aduersa valetudo Dialem incessisset, pontificis maximi arbitrio, vltra binoctium abesse, poterat, dum ne diebus publici sacrificii, nec sæpius quam bis eodem anno procul fiat. Dialemque, coniuge defuncta, flaminio abire oportebat, quia sine coniuge esse, aut iterum coniugio copulari non decebat: nanque bis nupti, sacerdotio pelluntur. Quod ab Ægyptiis æque seruatum est, vt semel tantum sacerdoti nubere fas sit, quum reliqui pro voluntate & facultatibus plures capiant. Frumentum quoque, farinam, & carnem crudam, canem, capram vel equum tangere vetabatur. Hederam Dialis si attigisset, vel annulum cum gemma, aut nodum habuisset, piaculum admitti putabatur: fabam tangere aut nominare, vel funebres tibias audire, Diali flamini non licet: neque enim feralia attrectare fas erat. Capillum si tonderet, nisi æneis cultris,

Fla. prouinciis, aliquoties præerat.

Cæremoniæ quibus flamen dialis astrictus erat.

Fla. dialis uxore defuncta, sacerdotio cedere cogebatur. Sacerdotib. semel tantum nubere fas.

cultris, velut turpissimo facinore tenebatur. Quod à Sabinis sumptum crediderim, quibus æneo cultro sacerdotes capillum tondere præcipitur. Ignem ex Dialis flaminis domo efferri, nisi sacrorum causa, aut procinctam classem videre, paratasque ad bellum copias, piaculare est. Mortuæque pecudis corio flamini calceos fieri, nefandum: cuius sacerdotii ab vrbe tribus abesse noctibus non licet: aliisque cæremoniis Dialis astrictus erat, quibus à vilioribus sacerdotibus, reliquisque flaminibus, cultu & ornatu longe sanctior erat, atque conspectior. Ægyptiis vero diu seruatus inoleuit mos, vt sacerdoti nec fabam serere aut comesse, neque aspicere liceret: quibus erat constitutum, lege apud Memphim lata, vt Isidis sacerdotes semper deraso sint capite: vtque tertia quaque die corpus eradant, & frigida abluant, ter die, noctu bis: piscium quoque etiam tactu abstineant, nedum esu: vestemque lineam, calceos papyraceos gerant: ouillis, nec suillis carnibus vescantur: sal cibis non adhibeant: vino abstineant, aut si bibere libet, perparco vtantur: mare detestentur & notos: à quibus institutum est, Apidi potum dare ex peculiari puteo non ex Nili aqua. Apud Græcos vero flaminibus, stephanophoris nomen fuit, quibus ferre coronam & comam promissam, proprium erat: qui etiam arma sumere, aut Phocensium agros inuadere lege vetabantur, Poliadis quoque Mineruæ flamini, hoc dabatur præcipuum, vt caseum recentem tangere perpetua lege vetaretur. Phœbi vero, aureum sceptrum coronis & vittis redimitum ferre. Flamini autem Ephesiæ Dianæ, qui eunuchus erat, Megabyzo nomen fuit, Cereris vero, Eumolpidi, Apud Hebræos Essæi summi sacerdotes, loco flaminis erant, qui vino, coniugio & carnibus abstinent, & duriori cubili degunt. Sed præter Dialis præscriptas cæremonias, aliæ fuerunt vxori flaminis præstitutæ, quas perpetua lege seruare tenebatur, quum ex Romuli constituto sacerdotum vxores cum viris consecrentur, præscriptisque cæremoniis teneantur: namque Flaminica quum ad Argos vadit, neque comere caput, neque capillum pectere debet: quotiesque tonitrua audisset, feriata erat. cui mense Iunio, nisi post idus, nec vngues secare, nec capillum comere, neque virum tangere permissum, cu-

Ægyptiorũ sacerdotum cæremonia.

Græcorum Stephanophori.

Hebræorum sacerdotes.

Flaminicæ dialis cæremoniæ.

Vide Cælium lib. 15. c. 8.

ius vnguium & capilli præsegmina, subtus arborem filiceam terra operiri necessum erat. Illi quoque fabis vesci, aut gradus supra tres ascendere, minime licet: solaque Dialis vxor sacrorum causa, sub viri potestate & iure est. Fuitque amictus Flaminicæ purpureus, quadratus, fimbriatus, cui nomen ricæ, quo velut palliolo vtebatur. Plerique flammeum, vestem Flaminicæ propriam duxere, cui cælum fulmineum color & Tutulum capitis ornatus, cui inerat vita purpurea, quæ crinibus annectitur. Hoc quoque non in postremis fuerit, quod siquis nocens ad flaminem accederet, illo die ab omni pœna criminis tutus erat: qui si vinclis nexus foret, eisdem solutus laxabatur. Ac licet sacerdoti, vt rebus diuinis impensus vacaret, neve à sacris cultuque & religione deorum, aliarum rerum cura seiungeretur, magistratus gerere non liceret: tamen & flaminem honores gessisse, & consulatum vna & flaminium administrasse, ac tam rebus diuinis quam humanis præfuisse, atque vtriusque honoris ornamenta gestasse, apud multos tradita memoria est.

Flaminicæ amictus.

Flamen aliquando alios etiam magistratus simul gerebat.

In quot cohortes, manipulos, centurias, decuriasq; phalanx diuidatur, & quæ illius descriptio fuerit.

CAPVT XIII.

QVOD legio quondam apud Romanos fuit, id phalangem Græcis, Macedonibus & Dardanis, exterisque nationibus valuisse, monumentis proditum est. Ea enim in libero campo, & siquando expatiari licuit, magno vsui fuit. Cum vero arctis faucibus & præruptis saxis, aut inter viarum angusta premitur: non est ea vis potestasque: quippe Macedonica phalanx immobilis, semper ex stabili peditum agmine, nec partiri, nec diuidi facilis erat, quod in Romana legione longe secus: quotiesque coniunctos seruat ordines, & suis turmis ita fertur instructa, vt continente agmine vir viro, armis arma coniuncta forent, magno præsidio munita, ad victoriam maxima momenta fecit: sicut Orthia phalanx, quæ in cornua procedit, & in profunditatem ita instruebatur, vt nec à tergo assiliri, nec à fronte occursari, neque à lateribus præ magnitudine circumueniri posset: quod etiam Macedonicæ

Phalanx.

Macedonica phalanx.

Orthia phalanx.

donicæ phalangi erat proprium, prælongas hastas ante clypeos obiicere, ita vt nisi in libero campo eius nullus vsus foret. Si verò laxatis ordinibus semel esset dissoluta, robore simul atque ordine dissipato, omnis vis virtusque eius puncto temporis, dissoluuntur. Hanc, qui de instruendis aciebus memoriam reliquere, quique in ea describenda multum studii & operæ contriuere, ex nouem armatorum millibus: alii ex vigintiquinque millibus, vt Syri: Persæ ex quadraginta millibus definiere. Cuius exemplo Perseus aduersus Æmylium Paulum, ex quadraginta millibus phalangem instruxit, Alexander Romanus Imperator ex triginta millibus, Macedones verò ex sedecim millibus, trecentis octoginta quatuor militibus constare dixerunt, quos phalangitas vocant: sicut à Philippo primum, mox ab Alexandro descripta fuit, qua quidem externi duces, velut firmissimo robore, vsi fuere: nam tanti momenti fuit, vt incredibile dictu sit, quàm parua manu quantas copias fuderit. Sequutis inde tempestatibus, Græcorum duces diuersas turmas legionesque descripsere, inter quas Macedonum robur, Sarissophorus magni æstimatur, quo velut firmissimo munimento in posterum vsi sunt. Lacedæmonii raras instruxere phalanges, Germani densatis agminibus, scutis capita contecti, obiectis parmis, phalangem ita composuerunt, vt ad irrumpendum magna momenta faceret. Ea vero phalanx ita descripta erat, vt in minimas partes diuidi, rursus momento temporis in vnum colligi posset: quoque distinctior esset, singulæ ipsius partes propria sortitæ sunt nomina: siquidem hæc phalanx quadruplaris, in singulas duplares diuiditur, quibus cornua nomen indidere: quarum singulæ octo millia centum nonaginta duos milites habent, decurias verò quingentas duodecim. Hanc postea duplarem in duas simplares iterum partiti fuere, quarum singulas ex hominibus quatuor millibus octoginta sex effecerunt. Item simplaris ista in duas rursus diuiditur partes, quibus nomen Meros, quæ hominum duorum millium quadragintarium describitur, quarum quæ libet ex centum viginti octo decuriis constat. Rursus Meros cohortem milliariam facit: ea autem est hominum mille viginti quatuor, hoc est, centu-

Phalanx ex quot constabat apud diuersas gentes.

Phalangitæ

Sarissophorus.

Singularum partium phalangis nomina.

Quadruplaris.

Duplaris.

Cornua.

Simplaris

Meros.

Cohors milliaria.

Tribunus maior. centuriarum sexaginta quatuor, cuius præfectus Maior tribunus appellatur. Ista deinde milliaria in duas quingentarias, quarum singulæ homines quingentos duodecim, centuras triginta duas habent, eiusque ductor tribunus minor: eandemque quingentariam in duos manipulos partiti sunt. Singuli vero manipuli homines recipiunt ducentos quinquaginta sex, decurias vero sedecim, cui ductor manipularius præerat, quam * & synagiam vocant. Rursus manipulum duas centurias facere volunt, quarum quælibet milites centum viginti octo: hoc est octo decurias capit. Nam duplicata centuria manipulum facit, cuius præfectus centurio ordinarius vocatur. Simplex vero centuria duas quadruplares decurias facit, quarum singulæ hominum sexaginta quatuor: quæ quadruplaris in duas duplares diuiditur, quarum ex triginta duobus militibus fiunt singulæ, duplarisque decuria in simplarem, quæ ex sedecim militibus scribi dicique consueuit. Hæc enim totius phalangis Macedonicæ, quam ex sedecim millibus trecentis octoginta quatuor militibus, veteres effecerunt, percommoda descriptio fuit. In qua duo sunt cornua, duplaresque phalanges duæ, simplares quatuor, partes octo, cohortes milliariæ sedecim, quingẽtariæ triginta duę, manipuli sexaginta quatuor, centuriæ centum viginti octo, decuriæ quadruplares ducentæ quinquaginta sex, duplares sexcentæ duodecim, simplares mille vigintiquatuor. Ex his ergo effici cogique potest, quid phalanx, quid cohors, manipulus centuriave sit, quantumque militum in disponendis aciebus, externa descriptione, vnaquæque capere assueuit. Qua quidem phalange Romanos duces, cõtra exteras gentes, aliquando vsos comperimus, illamque non vno militum numero descripsisse: nam contra Mithridatem & Archelaum Sylla, & Romani plerique duces, contra exteros, phalange vsi sunt. Postea vero manipulatim struere aciem cœpere, illamque in plures ordines, turmas, decurias, centuriasque, atque ordines diuidere. Galli vero & Celtiberi, atque exteræ nationes pleræque, non phalangem, sed cateruas habuere, hominum denum, aliquando senum millium. Sed quod est, de cohorte milliario dictum vel quingentaria, licet animaduertere, illam dissimili modo Græcos variasse, qui pro tempore & locis, & prout

Quingentaria. *Tribunus minor.* *Manipuli.* *Manipularii.* **Synagia.* *Centuria.* *Centurio.* *Centuria simplex.* *Decuria quadruplaris.* *Decuria duplaris.* *Decuria simplaris.* *Rom. phalangi vsi.* *Galli.* *Celtiberi.* *Milliaria & quingẽtaria cohortis va-*

prout quisque commodum putauit, cohortes non vna facie descripsere: siquidem Polybius ex nonaginta hominibus cohortem fecit, Callisthenes ex septingentis, Ephorus ex quingentis, Gorgias ex quadringentis lectis viris, quam sacram nuncupauit. Samnites quadragenariam fecere cohortem, quæ Lintata dicta: Camertes sexcentorum hominum cohortem Romanis aliquando misere ex fœdere, Nestor verò apud Homerum, per singulas tribus cohortes disposuit, vt in conflictu præliorum alter alteri opem ferret & inuicem se iuuarent. Fuitque miræ obseruationis ferret & inuicem se iuuarent. Fuitque miræ obseruationis apud Græcos, vt prima cohors, tanquam firmissimum robur, ex quadringentis militibus fiat: à Romanis verò præter milliariam & quingentariam, etiam ex ducentis militibus, primùm Syllæ temporibus, cohortem doscriptam fuisse, apud multos nota memoria est.

riatio apud Græcos.

Iliad. 8.

Res sacra, Religiosa & sancta, quæ censerentur apud veteres, quibusq; sacrum aut sanctum facere licuit.

CAP. XIV.

Res sacras, religiosas & sanctas, in nullius semper bonis fuisse, veteri lege seruatam est: erant enim sacra diuino cultui mancipata. Ait enim Trebatius: Quicquid deorum ergò habetur, sacrum est, siue ædes, siue ara, vel signum, locus aut pecunia, siue quicquid aliud, more instituto que ciuitatis, rite diis consecrarum foret. Ea verò consecratio, vel à consule aut imperatore, accenso foculo fit, cum tibicine, verbis priscis & solennibus, præeunte verò pontifice maximo, præfante carmen, capite velato, & concione aduocata, ac iussu populi. Iniussu enim populi, iuxta diuinas traditiones, consecrari ædem, terram, agrum, sanciri nihil poterat. Postea latum ad populum fuit, plebsque sciuit, vt in templi consecratione, ar æve etiam iussu senatus, tribunorumque plebis maior pas interesset: in quod illud sernatum est, ne vna cella duobus diis dicetur. Demum lege Papyria, non modò templa & aras, sed ne priuatas quidem ædes, sine iussu populi consecrare, aut sempiterna religione obligare licuit: nam quod priuatus religionis ergò sacrauit, sacrum non esse, consentium omnes. Fuitque Platonis sententia, vt deorum

Sacrũ quid rerum diuis & §. sacra Instit. eod.

Consecratio tiens caremonia.

Iniussu populi nihil cõsecrabant

Papyria lex.

Platonis sententia.

Aliæ obseruationes. rum delubra nemo priuatus constituat, satis arbitratus ad immolandum publica templa patere. Funestamque familiam, aut hominem funere pollutum, templum aramve dedicare, aut à lugentibus sacrificari, vel aliquid consecrari, vetabatur: namque in luctu diis supplicare, non sacrificare licebat, quum sine gemitu aut morsu animi sacris interesse deceat. Propterea in sacrificiis anniuersariis, & ædis dedicatione, publicum luctum minui perpetua lege cauebatur. Tum si quando exitiali bello & terribili strage dimicatum foret, ne propter luctus acerbitatem & intestinum vrbis malum, sacra Cereris intermitterentur, lugendi tempus ad certam fuit diem præfinitum: *Græci.* quod etiam Græcis in vsu erat, vt in annua Cereris celebritate, funestos interesse aut vota exoluere, vetaretur. *Cæremoniæ in templi cōsecratione.* Templi verò consecratio fiebat, vt qui templum ædemve dedicaturus erat, postem tenens, accenso foculo, & aduocato numine, cui templum ædesve sacrantur, se ex prophano vsu & humano iure templum, cellam, mensas, arulas, quæque eò pertinent, eximere, eaque conceptis verbis ipsi numini (nominat numen) diuina humanaque omnia consecrare dicareque affirmet: *Sabina herba in dedicationibus* Sabina herba ad sacrum adhibita, sine qua templum ædemve, phana aut sacella, minimè dicari putarunt posse. *In dedicanda ara vel simulacro.* Fuitque constitutum, vt in dedicanda ara vel simulacro, postem teneri non oporteret in æde verò necessum foret, in quo est animaduersum, *Athenienses* si parum rectè tabernaculum captum esset, crimen spretæ religionis admitti. Athenienfibus, verò, in ara consecranda, vel statua dedicanda, mulieres in veste versicolori ollas leguminum circumferunt, illasque gratias agentes erectoribus diuidunt. *Consecrationis verba articulatè exprimenda* Notatumque & illud, consecrationis verba ritè concipi oportere, ne syllaba vel verba cadant, quare Metellum pontificem ædem dedicaturum, quum balbus esset, multum laborasse ferunt, vt *Demosthenes blæsus.* verbum opiferæ ritè exprimere, & sine offensione posset: sicut Demosthenes linguæ impedimento offensus, adeò blæsus erat, vt in exprimendo ρ literam multum laborasse dicant, pro qua λ proferebat. Utique in consecratione ædis, *Luctus remissus.* si quando luctu publico populus teneretur, dimissis sagis, candidas vestes induant. Cumque omnia sacra tanquam diis debita, violari nefas foret: hominem

tamen

tamen sacrum, & deo deuotum morte afficere, nefas non putarunt, tanquam illius anima diis deuota, amplius humani commercii non sit. Religiosum verò locum eum facere dicunt, qui defunctum cadauer aut cineres in locum suum defert, quive mortuum in prædio locove suo humo regit. Locus tamen vbi crematur corpus, priusquam iniecta gleba sit, non ideò religiosus manet, sed prophanus. Sed quum à prima origine, intra suas quisque ædes, defossa cadauera haberent, vnde Lares in singulis ædibus colendi religio persuasit, in Larario, in quo præter deorum penatium, etiam insignium virorum, quas venerarentur, effictas imagines habebant: quare Seuerus Imperator & religione tactus, Christum, Abraham, Orpheum & Apollonium, velut deos intra ædes veneratus est: post ea lege duodecim tabularum, ne intra vrbem sepelire liceret, probe cautum fuit. Iteque in agris quisque sua sepulchra & loculos, in quibus cineres suorum conderent, habuerunt. Cineres tamen illorum qui triumphassent, aut Imperatorum, summorumque ducum, qui Rempub. auxissent, virginumque vestalium, in vrbem ferti & in foro condi licebat. Primumque Traianum Augustum sepulchrum, in foro meruisse accepimus, quod & posteris deinceps datum est. A qua institutione postea desitum esse crediderim: namque Hadrianus, & mox Antoninus Pius Augustus, ius antiquum renouans, ne cui intra urbem sepeliri liceret, edictis decretisque sanciuere. Quæ Platonis etiam institutio fuit, vt in agro infœcundo & sterili sepulchra constituerentur, ne viuentibus officiatur. Cumque tota familia sepulchri patris familias particeps foret (quippe extra sacra & legem inferri cadauer non licebat) procedente mox tempore, ne in genus & posteros sepulchra descenderent, alia fuit lege santitum, donec nouo postea edicto ad genus & familiam pertinuere. Quæ quidem pro dignitate & opibus fibant maiora, si imperatoreâ aut summos duces amplis honoribus functos, sepelire contigeret: minora verò, si mediocris fortunæ viros sepulchro condi curarent. In quibus literis adnotabant, quot pedes à fronte, quot in latitudinem sacer locus procederet. Sed quum profusissimæ impensæ, & magnæ moles sepulchrorum quotidie

Homo sacer.

In loco consecrando.

Sepeliendi locus apud priscos Romanos.

Imagines in Larario.

Quorum cineres in vrbe sepelire licebat.

Sepulchra familia.

Sepulchra, pro dignitate & opibus.

Lex de sepulchris struendis. tidie fierent, sequutis inde temporibus, ne ampliori opere excitari sepulchrum, quam quod quinque diebus absolueretur, nec maiori lapide, quàm qui laudes sepulti & titulos honorum acciperet, lege cautum fuit: quod Græci epiodium siue epitaphium dixere, id quod Plato legibus cauit, & Græci sanciuere, ne quis maioris operæ sepulchrum excitaret, quam quod decem homines triduo perficerent: neve Hermas in Ceramico apponere, aut longe petito procemio epigramma inscribere fas foret. Mox Demetrius rex nouis sepulturis modum statuit, sanxitque super defuncti cineres erigi columellam, quæ vltra cubitos tres non extaret. Quod Sylla lege promulgata constituit, qua funebres impensæ & ambitiosæ exequiæ, atque ad rogum munera, nec non conuiuiorum impendia, præscripto fine taxabantur: qui tamen in Metellæ coniugis funere legem suam transgressus, profusione maxima exequias dedit. Lycurgus verò defuncti nomen tumulo ascribi vetuit, nisi illius qui fortiter pro patria occubuisset, & operã in bello Reipub. nauasset. Solon verò pœna coercuit illos, qui sepulchra delerent, aut in gentilia alienum inferrẽt Ægyptiis tria fuere sepulchrorum genera vnum præcipuum & maximi sumptus, quod argenti talento taxabatur: medium minarum viginti: humile verò ex leui materia, minimæ impensæ. Clariora fuere Æthiopibus: nam ditiorum monumenta ex auro fiunt, tenuiorum ex argento, inopes autem conduntur fictilibus, Indi & Germani operosa sepulchra, vt ingrata defunctis aspernati sunt: itaque humili condebantur tumulo. Cyrus verò apud Xenophontem, non auro, nec argento condi, sed terræ corpus reddi voluit, velut matri. Singulosque singulis sepulchris condi, apud Romanos diu permansit, quod Atheniensibus vsurpatum est. Megarenses contra, nam tria aut quatuor defuncta corpora singulis condebant tumulis prona. Contra Diogenes Cynicus: nam corpus in faciem sepeliri censuit, inferiora aliquando conuertenda arbitratus. In publico tamen non fuisse ius sepulturæ, ex decreto pontificum cauebatur. Sed quum vis morbi Romæ passim per ignota capita vagaretur, Antoninus Philosophus Augustus, vt passim in vrbe liceret humari, cauit edicto, loco non definito. Si qui tamen tyranni malò de Republica

Epiodium & epitaphii.

Demetrii sanctio.

Sylla.

Lycurgi.

Solonis.

Ægyptiis tria seppulchrorum genera.

Æthiopes.

Indi.

Germani.

Cyrus.

Romani.

Megarenses.

Diogenis sepeliendi ratio.

Tyranni &

blica meriti, supplicio affecti essent, aut si qui laqueo & morte inhonesta, aut malo letho occubuissent, vel cælesti essent afflati numine, illos condi sepulchro, aut humari non decebat: itaque insepulti abiiciebantur. Unius tamen Phocionis publico iudicio damnati, quum insepultum cadauer iaceret, seruilis manus sepelisse fertur. Si autem de cœlo sepulchrum tactum, aut fulmine ictum esset, locum à deo expeti, & propterea consecrari putarunt, quod Lycurgo & Euripidi poetæ contigisse ferunt, quorum sepulchra de cœlo tacta sunt. Eratque Græcis à lege cautum, vt qui patrimonium prodegerat, sepulchro patrio non humaretur, sed externo: neve quis ob proditionem reus, Athenis tumularetur, tanquam ob crimen famosus foret. Ideò Phocionis aliorumque, qui proditionis insimulati pœnas dederant, cadauera extra fines Atticos exegerunt. Cimon verò Milciadis filius, vt pater qui obierat in carcere, humaretur, captiuum se præstitit, & seruituti mancipauit. Apud Ægyptios, si quem prauis moribus vixisse contingeret, eiectum cadauer in vastis solicitudinibus exponunt. Persæ damnatorum corpora feris & canibus obiiciunt. In quo illud traditur mirum, quod cum Clearchi cadauer, ob crimen insimulati, canib. expositum foret, magna vis venti exoriens, illud puluere texit, tanquam diis significantibus immeritum pœnas dedisse. Hostium tamen sepulchra nobis religiosa non sunt: ideò violari sine piaculo possunt, lapidesque inde sublatos in quemlibet vsum conuertere, non est vetitum. Atque licet Athenis magna fuerit sepulchrorum cura, non minor tamen Romanis, qui publica monumenta, etiam pauperibus & seruis vbi conderentur, ædificarunt. Apud Græcos quoque detestabili crimine obnoxius erat, & capitis pœna dignus, qui insepultum cadauer reliquisset, adeò vt equos & canes, parentis affectu Cimonem & Xantippum luxisse, & tumulo indidisse legamus. Anser quoque Lacydi philosopho ita adhæsisse fertur, vt nec domi, neque foris ab eo discederet: quem elatum funere, effusis lachrymis sepeliuit. Alexander quoque Bucephalo duxit exequias, sicut Agrigentini equis sepulchra & pyramides erexere. Inter quos Augustus Octauius, & postea Hadrianus Cæsar equo tumulum fecisse traduntur, maximi sumptus, & car-

qui sibi mortem consciuerant, non sepulti.

Græcorum lex in prodigos.

Proditores.

Ægyptii.

Persæ.

Clearchi cadauer.

Hostium sepulchra.

Pecudũ sepulchra & exequiæ.

men inscripsisse. Commodus quoque Prasino equo mortuo, sepulchrum in Vaticano fecit. Et Romani coruo dedere exequias, præcedente tibicine, duorum Æthiopum humeris elato. *Ægyptii.* Ægyptii vero, quum feles aut aliquod animal moritur, cuius superstitioni addicti sunt, sindone contectum, & sale atque aromatibus delibutum animal sepeliunt. Quare circa Myridis paludem, cornicis atque ibidis sepulchra sumptuoso lapide visebantur. Tantaque apud Græios cura sepulturæ fuit, vt decem prætores quod bello nauali apud Arginusas, vi tempestatis acti, defunctos in acie non sepelissent, ab Atheniensibus capitis accersiti, & vltimo supplicio affecti sint. Et Lacedæmonii dum contra Messenios, ducunt ne milites qui bello ceciderant, insepulti manerent, tesseras in brachiis, insculptis nominibus, habuere. Inoleuitque mos Athenis, vt singulæ tribus singulas arcas, in quibus cadauera & dispersas reliquias illorũ, qui bello ceciderant, suæ cuiusque tribus, *Atheniensiũ tribuum mos de his qui bello ceciderant.* inquisita colligerẽt, in expeditione vehiculis ferant. Vnus autem torus constratus inanis ducebatur, illorum qui conquisiti non apparerent: & postquã in publicis sepulchris illa condidissent, ne essent inhonorati, insigni testimonio pietatis in defunctos, solenni oratione de ipsorum laudibus, quod pro patria mortem pugnando passi fuerant, *Oratio funebris.* illos magnificis verbis atque honoribus extulerunt, tametsi ea procuratio funeris, inter pudendas & minime ingenuas artes haberetur. Si cuius tamen ossa cineresque in alienum sepulchrum deferrentur, illa eruere loci dominus, & sine pontificũ decreto, alio transferri non poterat. Est tamen lege cautum, vt locus fulmine ictus, illico reli- *Locus fulmine ictus, religiosus & sacer fit.* giosus, & in nullius bonis fiat, quod eum deus consecrasse videbatur: vtque iuxta sepulturum nouum, propiusue sexaginta pedes, inuito domino ædes admouere non liceat. Ideo inuiolabilia habita, quæ nec præscribi poterant, nec vsucapi, sicut nec publica. Et tam Romana lege *Lex de non violando alieno busto.* quam Solonis, ne quis alienum bustum violaret aut deiiceret, grauissima fuit pœna interdictum: quare sepulchri *Antiquitas sanctitatem augebat.* violati actio constituta est. Notatumque & illud, sepulchra & loca religiosa ipsa antiquitate sanctiora fieri, eoque diruto, nihilo minus religiosum locum esse: quippe sepul- *Sancta loca.* chrorum sanctitas in ipso solo manet. Sancta vero dicuntur

tur loca, quæ sacrata legibus, plebiscitisve sancita, pœnis adiectis, inuiolata manent: siquidem sanctiones aut obtestatione aut consecratione, vel pœnis consecrantur. Itaque muri & mœnia ciuitatum, quòd illa transgredi non licet, & tam intra quàm extra pomœrium, omnes ab his arcentur, nec cuiquam ædificia illis admouere fas est, augusta & sancta dicta sunt: ideò illibata iuris sanctione defenduntur. Capitale enim fuit, & seueriori pœna coërcitum, etiam lege Romuli, illi qui mœnia transgressus attigisset. Neque mœnia solùm, sed ipsum pomœrium, quantumque circa mœnia loci est, quod nec coli, neque arari fas erat, sanctum esse liquet. Tametsi sacra & religiosa, quandoque sancta dicta sint. Leges quoque, quarum iussa pœnis & suppliciis ac religionibus in æternum coërcentur, eò quia non debent pœnæ sanctione corrumpi, sanctæ dicuntur: quas breues esse conuenit, velut monita oraculorum diuinitus missa, vt paucis iubeant, non pluribus disputent: suadeantque magis, quàm comminentur: quas quidem Plato iussit esse quàm paucissimas: nam si suo iure funguntur magistratus, nihil opus esse multiplici lege putauit: vbi verò horum improbitate aliò detorquentur, ex legum multitudine perniciem afferri dicebat. Fuitque opinio Cleonis apud Thucydidem, satius esse malis legib. assuetam ciuitatem non facilè mutari, quàm bonis inconstanter vti. Sed tamen leges à populo latæ, aliter ratæ non habentur, quàm si patres autores fiant, postquam fuit de cœlo seruatum: nisique ad populum prius latæ, scriba suggerente, consensu populi, non per vim: iussuq; senatus trinundino promulgatæ, & per præconem prolatæ, iuratæ & receptæ, in foro propositæ, ac si in ærariũ conditæ fuissent. Nam sacrosanctum quid fieri minimè poterat, nisi per populum plebemque sacratum esset. Ideò Coss. legem Curiatam ferentibus, quia à populo non recepta, sed à trib. pl. sæpè intercessum fuerat, pro lege habita non est. Proditumque memoriæ fuit, malos mores optimis ferendis legibus sæpè causam dedisse: quia vbi perperam viuitur, multiplicibus edundis legibus, magna datur occasio. Inde apud Æginetas cautum est, vt qui nouæ condendæ legis causam daret, inuisus omnibus & execrabilis fieret. Sic apud Indos, si quis aliquid perniciosi inuenisset, nisi protinus

Mœnia sancta.

Pomœrium sanctum.

Sacra & religiosa, sancta.

Leges sanctæ.

Leges breues esse cõuenit.

Platonis sententia de legum paucitate.

Cleonis opinio.

Quas leges ratas habebant Romani.

Sacrosanctum.

Nouæ legis autor execrabilis apud Æginetas.

Legum abrogatio. remedio succurreret, morte plectebatur. Quæ quidem leges, licet in æternum editæ, quum aut vsus coarguit aut rerum status facit inutiles, pro tempore mutari & induci, ac facilè abrogari possunt. *Portæ cur sanctæ non essent.* Portæ verò ciuitatis non, vt mœnia, sanctæ sunt: quia cùm per illas defuncta ferantur corpora, sacrosanctas minimè putarunt: quod enim funestum est, id sacrum aut sanctum fieri minimè potest. Tametsi alia feratur causa. Cùm enim vrbium conditores mœnia signarent, incincti ritu Gabino, id est, toga reiecta circa humeros, taurum ad dextram, interius vaccam æneo aratro iungebant, stiuamque tenentes incuruam, ita vt omnes glebæ in interiorem ruerent partem, perfecto sacrificio mœnia signabant: vbi verò portæ futuræ erant, id loci minimè sulcabant, sed aratrum suspendentes, portarum spacia reliquere intacta. Ideò cùm mœnia signata solenni sacrificio, sancta sint: portæ, quia signari illas vel sulcari minimè decebat, sanctæ minimè fuere. In quo id seruatum meminimus, vt fruges in subiectam foueam demittant, & ex vicina terra exaggerent, bouesque sulcatis mœnibus immolent. Macedones verò, vbi primum vrbis mœnia futura erant, polentam inter solennia adhibuere. Quod quidem aratrum non ædificandis modo vrbibus, sed illis funditus euertendis inducebatur, quasi segetes ibi mox futuras denotarent. *Non cuiuis Cæsarũ ius proferendi pomœrii.* Fuitque constitutum, vt nemo Cæsarum, nisi qui imperii fines propagasset, non prouinciali, sed Italico agro quæsito, nationesque signis collatis & iusto prælio perdomuisset, ius proferendi pomœrii haberet. In qua re est animaduersum, Syllam vltimũ Romanorum, pomærium protulisse: & post Syllam Claudium Cæsarem terminos vrbis propagasse. *Templi ambitus consecratio.* Si verò non pomœrium, sed templi ambitus & area consecranda forent, eam consecrationem fieri accepimus, vt serena luce omnẽ aream & spatium vittis coronisque euincirent. Mox milites & vestales virgines, cum pueris puellisque patrimisque & matrimis, ex quatuor fontibus aqnam spargerent, bouecque & tauro aream lustrarent: Prætorq; præsides deos precatus, & magistratus vnà, sacerdotesque & senatus, cum equitibus & populo, saxum ingens fundamentis iniicerent, passimque auri & argenti stipes, & metallorum primitias nullis fornacibus euictas aggererent. In quo præcipuè cauendum,

uendum, ne saxum, aurumve in aliud opus destinatum, apponant, Notatumque & illud, vt non solùm funesti à consecratione & sacris arceantur, sed manci, quique insignes debilitate corporis, aut membro non satis vtiles sunt, velut indigni qui sacra tractarent. Propterea M. Sergius ob prauitatem immunitionemque corporis, à sacris, vt mancus, amotus fuit, quòd sacra tractare nequisset. Quod Persis quoque in vsu fuisse traditum est, quibus morbo affectum, oculo aut membro deficientem, dominari, vel sacris præesse inhibetur. Quodque res & loca deorum immortalium diuino cultui mancipata, iussu populi per pontifices mutari & transferri, ac prophana fieri posse, verbis conceptis, amota religione, sæpe compertum est.

Manci mutilati, debiles & funesti à consecratione reiecti.

Locus Ciceronis ex Catone maiore de lege Voconia quæ esset, & quæ Furia, & Falcidia, explanatur.

Capvt XV.

CVM Palatini fori iudicia opperiremur, & tædio interdum ac mora offenderemur, in bibliothecam pontificum, quæ ibi fuit proxima, sæpe diuertebamus: ibique in quoscunque incideramus libellos, varia lectione cum amicis conterebamus. Cumque Ciceronis Catonem maiorem inibi fortè nacti essemus hæc verba, quæ ex persona Catonis Cicero memorat, in eo tunc pensitabamus: Cùm ergo quinque & sexaginta annos natus, legem Vocouiam magna voce & bonis lateribus suasissem: Quid Voconia lege, quam tunc Cato suasit, cautum fuisset apud nonnullos qui aderant, quærebantur. Et cùm ex nostratibus homo quispiam, fori & iudiciorum non ignarus, idem quod Furia & Falcidia, Voconia lege caueri respondisset, ne scilicet testatori ex bonis suis vltra dodrantem legare liceret: vtque quarta hæreditatis pars scripto hæredi saltem maneret incolumis: sæpiusque hanc legem abrogatam, noua constitutione excitatam esse & pleraque induceret: dixi ego indubio errore labi illos, qui idem Voconia, quod Furia aut Falcidia, statutum fuisse contenderent: quippe Furia aut Falcidia, contra legis XII. tabularum antiquissima decreta, à principio latæ fuere. Quum enim duodecim tabulis, quomodo volet, & cui,

Ciceronis locus in Catone.

Non idē Voconia lege quod Furia & Falcidia statui.

quantumque volet, de bonis disponendi, illaque siue institutionis, siue legati iure relinquendi, data facultas foret: postea lege Falcidia & Furia, vt nisi ad dodrantem legare liceret, statutum fuit. Interiectis inde temporibus, Q. Volumnius Saxa trib. pl. tulit ad populum, nequis hæredem mulierem faceret, coercitæque eo plebiscito mulierum hæreditates sunt. Mox lege Voconia, quam C. Voconius Aricinus trib. pleb. tulit, sancitum fuit, vt nō fœminas modò, sed ne quis census hæredem, etiam vnicam relinqueret filiam. Quam legem Cato persuasit: quo quidem plebiscito, ne liceret legare mulieribus vltra quadrantem, sub graui documento vetabatur: nam quum solidæ hæreditates, & magna patrimonia mulieribus assiduè legarentur, prorsus vt admirabile videatur, quantúm mulierum opes hæreditatibus accreuissent: quum obuiam eundum putarunt, ne tam immodicæ largitiones mulieribus fierent, quibus temerè abutebantur: cautum fuit lege Voconia, vt non vltra quadrantem, hoc est, quartam hæreditatis partem, mulieribus ex quouis peculio obuenire posset. Lege autem Falcidia non quadrantem, sicut in Voconia, sed ne vltra dodrantem in legatis cuiuis absumere potestas foret, cauebatur, vt saltem quarta pars hæreditatis & bonorum, hæredi scripto, qui in bona & nomen adscitus, maneret incolumis. Quod enim Voconia lex mulieribus tantúm interdixit, ne vltra quadrantem legaretur, lex Falcidia ad omnium hæreditatem extendit, cauens ne vltra dodrantem, hoc est, nouem vncias testatori in legatis absumere facultas foret. Post aliquot vero ætates, quum multi adulteri præteritis liberis, integrum assem mœchis testamento relinquerent: Domitianus Cæsar, salubri constitutione, probrosis fœminis quæ mœcharentur, ius capiendi hæreditates legataque ademit, neve lecticis vectarentur, inhibuit. Quòd autem verbis legis cauebatur, ne quis census hæredem etiam vnicam relinqueret filiam, census is dicebatur, qui multam pecuniam & vltra centum millia nummûm in possessione haberet: nam cui multæ essent pecuniæ, multi census æstimabatur. Verba vero legis duodecim tab. quibus libera facultas disponendi testatori datur, hæc fuêre: Vti legassit suæ rei quisque, ita ius esto.

Lex Voconia.

Falcidia lex.

Domitiani statutum in mœchas.

Census.

Quid

Quid responderim Hieronymo Massaino, cur in eodem forem statu semper quum ad honores admitterentur alii.

CAPUT XVI.

DEMIRABATUR aliquando Hieronymus Massainus, *Hieronymus Massainus.* vir multæ eruditionis, & in studiis bonarum artium non minus atque in rerum actionibus versatus abunde, cur, quum plurimos futiles & ignauos, ad honores & sacerdotia promotos, magnosque & opulentos quotidie videat, me tamen ipse in eadem fortuna, eodemque semper tenore aspiceret, cui mercedem laborum studiorumque deberi putaret. Quotiesque in eos sermones venit, obiurgabundus & commoto similis, meam segnitiem accusabat, increpitaque ignauia, tantis tu (inquit) laboribus tam diu nihil sapere didicisti? Cumque me non nimis laborante, & mea sorte & parabili fortuna contentum respondissem, is vt me erigeret languentemque spem excitaret, consilium dedit, vt facerem quod quempiam hominem, astu & insigni arte longe clarissimum, fecisse comperit, qui quum nullis bonis artibus ad pontificatum obrepere posset, dolia vini præcipui pleraque mercatus, ea pontifici dono dedit, suspicatus fore id quod euenit: quo maxime munere effecit, vt proximo senatu multo ampliora tulerit: nanque & honoribus & pontificio donatus postea. Aliosque referebat homines despectissimos turpissimosque, qui prædæ, & rapinis assueti, pecunias siue iure, siue iniuria calamitosis erogatas, aut vi extortas, ad fiscum conferebant: quibus artibus effecere, vt clari perpotentesque euaderent. Aliosque ignobiles & obscuros sortis infimæ, atque è cœno emersos, vt aiunt, qui quum permodica re familiari essent, & gratia pollerent, tantum valuisse, vt ad sacerdotia & pontificatus, quum multi clari & diserti viri concurrerent, omnium suffragatione cæteris prælati sint. Innumerosque referebat alios moribus perditissimis, qui sceleris magnitudine ex infima fortuna ad honores obrepsere. Memoria teneo, quum pueris nobis quidam magna doctrina & inprimis honestus vir, non minus Græce quam Latine doctus, nihil præsidii, nihil sibi opis ad degendam vitam parare potuisset, vitamque admodum tenuem & anxiam duceret, cum inuidos mores cerneret, ac probitati præclu-

sam viam, & quid sibi faciundum esset, animo volueret, vt aliquod in posterum vitæ subsidium parare posset, eo vesaniæ processit, vt coactus inopia, obscœnis & libero homine indignis artibus vacaret: (quibus vero artibus, non libet dicere: ita fœdæ & pudendæ sunt) confectaque fuit sibi res ex sententia: namque haud multo post & sacerdotio & opibus auctus affluens & beatus tranquillissime vitam egit. Adeo despecta fortuna, vbi nullus honos virtuti est, extrema experiri aliquando cogit. Quibus ego exemplis admonitus, vehementer animo consternatus sum, nequando vt eiusmodi honores appeterem, subirem scelesti consilii & conscientiæ notam. Longe igitur multumque præstat, satiusq; fuit, ut ingenio meo, vacuumque his molestiis, modico ciuilique cultu contentum esse: neque in ambitionem non necessariam incurrere, quam bona animi, si qua sibi homo, studio & labore, parauit, ea turpi quæstu, pessimo exemplo, fœdare.

Quibus ex causis ouare ducibus licebat, & in quibus ouatio differt à triumpho.

CAPVT XVII.

ROMANI duces, qui in hostes victricia tulere arma, si minus ea quæ gesserant, triumpho digna forent, vt tãtum ferrent honoris, persæpe quum domum reuertissent, minorib. triumphis & ouatione honestati sunt, quam Græci εὐαὼ nuncupant. Causæ vero ouandi, nec triumphandi, hę ferme traduntur: Si non debellati hostes penitus, sed solum pericula depulsa sunt: fusique & fugati, perculsi & consternati, aut à populationibus exerciti, non autẽ multis & magnis cladibus affecti forent. Si ignominia tantum acceptæ cladis eleuata, vel paululum laboris admissum, aut non in sua & sibi constituta, sed in aliena prouincia res gessissent. Qui enim alieno auspicio res gesserunt, de prouincia triũphos agere non poterant. Si nondum pacata prouincia, reliquiæ bellorum superessent. Si bella non rite indicta, vel cum hoste non legitimo, sed pop. Rom. indigno, vt cũ seruis, piratis & fugitiuis bellum fuisset. Vel si deditione facta, mediocri certamine, & incruento prælio pugnatum esset. Aut si ex prouincia exercitus non deportatus, nec successori

Ouandi causa.

cessori

cessori traditus foret. His omnibus ouare, nec triumphare legitimo triumpho, permissum est. Primus enim Posthumius Tubertus traditur, qui bello Sabino victor, quod haud multo negocio hostem fuderat, vrbem ouans iniit: inde institutum, vt ob præmissas causas ouatio detur, non triumphus. Pompa vero & apparatus idem fere ouantis qui & triumphantis, sed tamen minor perhibetur: nam & vniuerso senatu, & omnibus ordinibus obuiam effusis, paratu magno vrbem inibat. Et oppida bello capta, signaque militaria, spoliaque & captiua arma, muneraque quibus donatus fuerat, præ se gerebat. Tum duces bello capti, & obsides dati, bellorum machinæ, & currus, vasaque aurea & argentea, & quicquid pecuniarum ex manubiis & præda exactum foret, etiam coronæ oppidorum, quibus à sociis honestatus fuerat. Tum si qui milites donis militaribus torquibusque & armillis donati essent, pulcherrimo comitatu præcedebant. Ipse vero dux cui ouandi honos datur, myrtea insignis corona, sceptrum manu tenens, non triumphali picta vel aurata veste, nec curru quadriiugo, vt triumphantes, sed purpura decorus, ac insidens equo: neque senatu sub prætextis iuxta currum, triumphantis more, sed eo subsequente, sola plebe & equestri ordine, aut equitibus præeuntibus incedebat. Sed notandum, eos quibus ouandi dabatur ius, priscis seculis sine exercitu aut legionibus vrbem pedibus iniuisse: lapsis postea temporibus, vt equo veherentur, morem præualuisse: exque duobus imperatoribus rebus bene gestis, alteri triumphum, alteri vt ouans vrbem iniret, datum esse. Cum Lucretio Tricipitino Veturius COS. de Volscis & Æquis triumphauit: sed alteri, vt curru quadriiugo triumphantem, legiones sequerentur: Veturio vero, vt sine legionibus ouans equo veheretur, à senatu datum fuit. Bello etiam Punico secundo, Marcus Liuius & Claudius Nero de Hasdrubale & Pœnis triumpharunt: sed Livius curru triumphans cum legionibus, Nero autem sine exercitu equo vrbem iniisse proditur. Interdum vero ouantes lauro, non myrto coronatos inuenimus: siquidem Marcus Crassus de fugitiuis & Spartaco, quos collatis signis vicerat, ex consulto senatus, lauro coronatus ouasse traditur. Et Tiberius

Posthumius Tubertus primus ouans verem ingressus.

Pompa & apparatus ouantis.

Myrtea corona ouantis.

Ouantes initio sine exercitu & legionibus pedites vrbẽ ingrediebãtur.

Laurea corona ouantiũ.

sius Cæsar, quum de Vindelicis mœsta ciuitate propter repentinum incommodum triumphare nollet, non equo, sed curru cum triumphalibus ornamentis lauro ornatus, ouans ingressus est. Turmas quoque equitum non lauro, sed olea ornatas, cum militaribus iocis & versibus inconditis ouanti præcedere, non subsequi, vt in triumphis solet: neque ouantes candidos tauros aut boues mactare, vt erat triumphanti mos, sed coronatas oues ante se agere, illasque exacta pompa immolare compertum est: quare ouationem dixere. Neque clangentibus tubis, vt ille Martius triumphus solet, sed modulantibus tibiis deduci. Illud quoq; notatum perhibent, tam in maioribus, quam minoribus triumphis, nisi quibus præcipui honoris aut priuilegii prærogatiua indultum fuisset, vt equo vectarentur, omnes qui ouanti aut triumphanti prodirent obuiam, quique comites, pedibus & non equo incessisse: quod longo post tempore obseruatum mansisse in triumphali pompa, multa documenta sunt.

Equitum ornatus in ouatione. *Ouantium sacra.* *Ouatio unde dicta.* *Tibia in ouatione.* *Obuiam procedentium qui equo veherentur & contra.*

Qui erant tribuni militum in Romanis castris, quaue potestas & officium foret, aut iurisdictio.

CAP. XVIII.

TRIBVNOS militum qui castris & legionibus præerant, imperium in milites habere, exercituique & summæ rerum præesse, fere peruulgatum est. Qui tametsi à primis originibus terni ex singulis tribubus, Ramnensi, Titiensi, & Luceri crearentur: tamen militari lege, vt singulis quatuor legionibus seni ac deni tribuni præessent, sancitum erat. Qui licet à Coss. & summis ducibus, antea eligerentur, post aliquot ætates, vt militari suffragio & prærogatiua crearentur, militibus munus datum fuit. Lapsis mox temporibus, vt populi suffragio & tribuni rogatione fierent, lege cautum fuit: ex quibus qui à Coss. creabantur Rufuli, mox Rutuli, nuncupati, eo quod Rutilius Rufus COS. de illorum imperio primus tulisset. Aliorum vero tribunorum militarium duo fuere genera: aut enim suffecti erant, aut comitiati. Suffecti militari suffragio in Castris: Comitiati vero, populi iussu comitiis creabantur. Demum sequuti Cæsares, tribunos ipsi

Tribuni militum noui. *Singulorum legionum seni Tribuni.* *Tribuni per quos eligerentur.* *Tribu Rufuli & Rutuli.* *Tribuni suffecti.* *Tribuni comitiati.*

ipsi delegere, homines insigni testimonio, in quibus esset specimen magnæ & expertæ virtutis. Quare Hadrianus Cæsar viros ætatis exactæ & summæ prudentiæ, doctos ætate & vsu, ad tribunatum euexit: vetuitque edicto, ne imberbis adolescensve, tribunus fieret. Fuitque prisci moris, vt quum princeps ad tribunatum quempiam euheret gladium illi in manum traderet: quo signabatur, in milites iure militari habere imperium. Cuius edicti verba sic habent: Milites, quibus iussi erunt, parento, eorumque tribuni sunto: & infrà. Huic Lacones & præsidii præfecto, Harmosten dixere nomen, qui magistratus semestris erat. Illorumque præcipuum munus, castrorum & exercitus curam agere, ne sine munimento, sine custodiis sint, peruigiles excubias iubere, ne quid occulto speculatu hostes moliri possint: in primisque milites ad solenne iusiurandum adigeret: neque enim militi arma capere fas erat, nisi prius apud tribunum legitimũ præstitisset iusiurandum: qui etiam in castris iura dabant, quoque in promptu essent, & nihil moraretur imperium, illorum statio in castrorum principiis erat, vbi tribunal habere, & iura dare assuerant, quibus non virgas, vt consuli aut prætori, sed ad terrorem audaciæ, vites lictores præferebant, contumacesque milites Romani vel Latini nominis, iussa minus exequentes, non virgis, sed vitibus per centuriones: externos vero fustibus plectebant. Alexander tamen Seuerus tribunis, non lictores aut apparitores, sed milites anteire iussit, quatuor tribuno, sex duci, decem vero legato. Eratque militari lege cautum, vt si miles dum cæditur ob crimen, vitem frangeret, aut centurionis vel tribuni manum teneret, de gradu deiectus, militia amoueretur: si autem violentas manus inferret, capite lueret. Cumque reliqui milites, passim ferreos haberent annulos, tribunis tamen, centurionibus & legatis, aut his quibus ordo & imperium erat, aurei dabantur: à quibus siue in hostes ducere, siue castra metari, siue in prima acie & fronte locari, aut in subsidiis poni, vel in stationes & vigilias ire conueniret, tesseram milites petebant. Ipsi vero ab imperatore, quod dari oportebat, signum assumebant, copiasque equitum & peditum, quoties dimicandum erat, ornari & instrui, atque in aciem educi iubebant. Milites quoque in conflictu

Tribuni à Cæsaribus creati.

Harmostes.

Tribuni officia.

Tribuni statio.

Tribuni lictores.

Lex militaris.

conflictu præliorum, singulos & vniversos hortari & monere, atque incessantes animaduertere, tribuni proprium munus erat. Missionem quoque militibus perfunctis militia, si causam probarent, ex autoritate & iussu consulum dabant. Quòd Fuluius cohortem legionis, in qua tribunus erat, sine iussu consulum missam faceret, Quintus Fuluius Flaccus censor illum ærarium fecit, & senatu amouit. Si qui tamen post missionem, studio pugnæ militare cuperent, nisi secundo sacramento adscripti essent, arma sumere, & merere aut in hostes tendere nequibant. Marcellus notauit tribunorum militum officium esse, milites in castris habere dicto audientes, & intendere imperio, ad exercitationes deducere, in stationes mittere, claues portarum suscipere, ne occulta colloquia ferant, neve quis autor noui consilii, cum hostibus moliri quid possit, statione, vigilias, munitionesque ne infrequentes sint, nõnunquam interdiu, sæpius noctu circuire. milites singulis momentis instructos paratosque habere, siue pabulatum, siue frumentatum vadant, præsertim in procinctu hostes sint, exploratoque in hostes ducere. Cumque frumentum militibus admetitur, ne quid minus æquo impartiant, interesse, neve perniciosa fame, aut inopia afficiantur, vtque præparati commeatus abundè sufficiant alimentis, ne arma, viri, equi, aut pecunia desint, cum Imperatore multò ante præuidere (nam Romani duces rationem commerciorum præcipuam habuere semper) castris locum capere, valetudinarios inspicere, sauciorum curam agere, nomina militum memoriæ tenere. Quippe imperatorem aut tribunum ignorare milites, pudenda inscitia est. Neque aliud Othonem ad imperium euexit, quàm quòd quenque militum, in agmine, in stationibus, in itinere nomine compellabat suo, ex hoc gratiam & studia hominum assequutus. Querelas quoque militum audire, illorumque delicta militari lege plectere, infidum damnosumque militem militiæ gradu deiicere, tribunorum potestatis est. Fertur tamen Aurelianus Cæsar, tam seueræ disciplinæ fuisse, vt tribuno per epistolam mandarit, vt militum manus contineret, ne quis pullum aut ouem raperet, aut vuam ex vineis, aut ex segete spicas: vt arma tersa, calceamenta fortia, vestis noua, equus defricatus

Tribuni militum officiũ ex Marcello.

Aureliani disciplina in militarem rapacitatem.

& mu-

& mulus centurionatus foret. Fuitq; antiqui moris, vt miles in castris ad centurionem, centurio ad tribunum, mane salutatum vadat, & ad edictum præstò sit. Ac licet tribunis militum centuriones subsint & decuriones, ipsi tamen legati imperio parent. Eratque militari lege cautum, ne quis vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset: namque centurio, decurio, & ordinis ductor tribuno inferiores sunt. Alexander verò Macedo tanti tribunos & decuriones fecit, vt neminem, nisi sexagenarium, ordines ducere siuerit. Hoc quoque notatum est, eum qui preconium faceret, inter decuriones admitti non licere, & multò minus inter tribunos. Si tamen antea præconium fecisset, & postea artem desiuisset, ad decurionatum admitti poterat, ad tribunatum non vtique. Insuper obseruatum, vt si quando in aliquos iusta mouenda forent arma, senatum per tribunum militum, de bello indicendo, ad populum sæpè tulisse. Quodque veteri instituto ad tribunatum admitti nemo poterat, nisi prius alam duxisse: neq, alam ducere, nisi cohorti præfuisset: siquidem cohorti erat ala inferior: tribunatus verò legionum, post alam conferri darique consueuit. *Qui ad tribunatum admissi.*

Qui ludi Scenici, qui Megalenses, qui Taurii, Compitalitii, Iuuenales, & Honorarii fuerint.

CAPVT. XIX.

INTER spectatissimos ludos, qui plurimi Romæ fuerunt, Romani ludi à regibus instituti primùm, qui & Magni, & Circēses dicti, præcipui semper habiti sunt, Ioui, Iunoni, & Mineruæ celebres: nā singulis diis singuli erant dicati ludi; quippe venationes & munera Saturno, scenici Libero, Circenses Neptuno: aliiq; aliis numinib. dabantur, quos ad placanda numina, vnà cum sacrificiis, cumq; cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernente in hæc verba: Ludis publicis, quòd sine curriculo & sine corporis certatione fiat, popularem lætitiam cantu, fidibus & tibiis moderanto, eaque cum diuino honore iunguntor: & infrà. Quos etiam vrgente bellorum tumultu prætermittere duxerunt nefas. Quum enim secundo Punico bello, externis hostibus *Unicuique deorū ludi.* *Prætoris edictū de ludis.*

Italia

Italia afflictaretur, & cuncta bello arderent, eosdem magnifice apparateque factos, & in plures dies instauratos, oleique congios in vicos datos fuisse comperimus. Postea confectis bellis, & rebus contra Samnites gestis, magnificè Romanos faciendos curasse, illosque coronatum populum spectasse, victoribusque palmas è Græcia translato more, atque epulum ludorum causa ædiles dedisse Titus Liuius autor est. Fuere quoque ludi magni, quos post pugnam ad Trasimenum votos inuenimus, æris trecentis triginta tribus millibus, bobus albis quadringentis, multisque hostiis & aliis diuitiis clari, quàs à Marco Acilio consule, in apparatu belli, contra Antiochum, iterum votos, & magno sumptu exolutos, ac dies decem continuos, celebratos esse tradunt: in quorum celebritate, præcipua, per singula puluinaria, mittebantur munera. Anno inde ab vrbe * ferè quadringentesimo, quum vis morbi ingens vrbem peruasisset, & graui cœlo vulgarentur morbi, tantaque tabes & vis mali ingrueret, vt nullum pestis suffugium foret, quum ope diuina luem minime leuari crederent, victis superstitione animis, scenici primum ludi, apparatu magnifico facti sunt, quos ludiones ex Hetruria, moribus non indecoris, versibus ridiculis, cum cantu & tibicine, adhibitis histrionibus, saltantes celebrarunt. Eosque ab ædilibus curulibus, secundo Punico bello per quatriduum instauratos, ac noctu luminibus accensis celebrari, missiliaque varii generis spargi, autores memorant: in quibus inter ludicra scenæ, comœdiæ repræsentari solebant, multis fabularum argumentis, & apparatu vario, quorum sex fuere genera: namque ex his alia stataria, alia motoria, aliæ togatæ nonnullæ palatiæ, pleræque prætextatæ, aut Atellanæ. Eratque constitutum, vt comœdi cum soccis proscenia inirent, actores tragœdiarum cum cothurnis: planipedes excalceati: scenici certatores nudi, circa pudenda tantùm velati. Utque ad ostentationem scenæ, in argumentum fabulæ pro personis quas gerebant, varios amictus induerent: quippe Agamemnon sceptrum ferebat, pellem bubulcus, Achilles arma, Telephus penulam & peram, ita vt pro fabulæ argumento congruens apparatus fieret per artifices scenicos, qui imitarentur affectus. Utque in scena quin-

Ludi magni

s. anno 394.

Scenici ludi quando primùm facti.

Comœdiarũ sex genera.

Decori obseruatio in vestibus.

quinque tantum seruarentur actus: nam scenico ludioni quinquies prodeunti, vltra prodire non licuit: quod in tragœdia quoque seruatum est, vt non plures quam quinque personarum actus fierent, vtque finito argumento, & scena personis vacua, chorus & tibicen introducatur. In veteri vero comœdia seruatur, vt primarum partium communes actiones sint, aut gesta militiæ domique, postremarum vero, conuiuia, cantus, potiones, & lusus. Postea ob morum prauitatem, seu quia mali exempli ludi erant, perniciemque ciuibus afferebant, ita scenicos insectati sunt, vt Scipio Nasica in censura, scenicos ludiones tribu mouisse, & ærarios fecisse dicatur, licet institutum foret, vt actores Atellanarum tribu non mouerentur, sed stipendia facerent & mererent: fuitque vetus mos diu seruatus, vt primitiæ spectaculorum à ludicris scenicorum choreis inciperent. Cumquem Ideam deorum matrem ex Pessinunte Romani aduocassent, præter munera & apparatus magnificentiam, ludos in honorem deæ instituerunt, qui præcipui inde habiti sunt: quos Marcus Iunius Brutus cum templo in Palatio dedicauit, qui etiam scenici dicti: illosque Megalenses appellarunt, illorumque curam ædiles gerere, ac veris initio, prælata diuitiarum pompa, celebrare: permissaque ludendi licentia, personatos iuuenes, magistratuum priuatorumque munia & personas, & facta dictaque imitari & ante deæ simulacrum ludere, matronasque spectatæ pudicitiæ in his psallere, memoriæ datum est. Quibus diebus Romanæ consuetudinis erat, conuiuia & sodalitates inuicem agere, & comessari, victu tamen frugali & modesto, nec die tantum, sed noctu epulari: namque hi ludi præcipue casti, magno fauore spectantium conspicui erant, ad quos seruis adire non licebat: illosque prætores & magistratus purpurati, in toga & prætexta: atque iu ornatu maximo celebrarunt: quare purpura Megalensis in vulgi prouerbium venit. Quibus diebus stipem cogere, Ideæ matris familiis proprium fuit, quod edicto cauebatur his verbis: Præter Ideæ matris familias eiusque iustis diebus, ne quis stipem cogito: & infra. In quibus fuit constitutũ, vt patricii Megarensibus moritarent, plebs vero Cerealibus. Præterhos fuere Taurii, diis inferis cõsecrati, quorũ origo fertur antiquissima: quũ enim regnante Superbo,

Comœdia antiqua obseruationes.

Ludi Megalenses.

Purpura Megalensis.

Superbo, vis morbi & insanabilis pernicies, per omnes vrbis regiones & compita, peruagata esset, assiduisque funeribus exhausta ciuitas foret, atque ob esum carnium taurorum, pestifer annus grauidas mulieres ita affecisset, vt sisti pestilentia nequiret, in deorum inferorum placamenta, hos ludos concelebrarunt, qui Taurii dicti, quod ob taurinæ carnis morbum, inuenti primum concelebratique sunt, in quibus metas circumcurrere, velut in Circensibus seruatum est. Compitalitios verò Laribus, quos bis anno vernis æstiuisque floribus ornabant, dicatos plerique autumant, quorum origo ab vltima antiquitate fuisse proditur. Cùm enim Prisco Tarquinio regnante, in foro genitale repente apparuisset, quo in sinu admoto, mater Seruilii Tullii Ocrestes, stupens miraculo, haud multò post Seruium Tullium enixa peperit, qui mox regno successit, & quod puero caput arserit, Laris filius esse creditus est: inde Compitalitii ludi primum instituti inuentique fuere, quos per vicorum magistros fieri, & in compitis celebrari, ac per multum temporis desitos, quum solennia ludorum intermittere nefas esset, post L. Lusellum, & C. Marium consules à L. Pisone reuocatos, & magno apparatu instauratos memorant, qui postea non per vicorum magistros, sed præfectos vicorum celebrari cœpti, & demum sublatis collegiis, haud multò post discussi fuere. Tametsi ab Atheniensibus primùm institutos Compitalitios nonnulli credant, in quibus præmium victori hircus donabatur: post quos, Juuenales, funebres & seculares, vario & solerti ingenio inde recepti paratique sunt: in iuuenalibus enim, licet iuuenum causa instituti forent, in hisque adolescentes per lusus & lasciuiam admitterentur, plerunque tamen anus, & grandæuas uatu matres, senesque ingrauescenti ætate, ludis admissos comperimus. Lusus erat, quem laudabant turmæ puerorum, primo ætatis flore, & iuuenes generosi spiritus, vt equis instratis hinc inde dispositis turmis, tanquam acie instructa, composito agmine, in iustæ modum pugnæ cursitarent, speciemque prælii modo in occursum eundo, nũc à tergo & in gyrum occursando, præberent, & campestrem incursionem facerent, specimenq; magnæ indolis, & commendationem ineuntis adolescentiæ præ se ferrent, ita vt qualis

Ludi Compitalitii.

Ludi Juuenales.

qualis quisque futurus esset, cuiusque spei, facilè eniteret. In his quoque pyrrhicham saltari accepimus, quæ integris vrbis moribus, magno fauentium studio fiebat: quæ primū inuenta fertur in Creta, nonnulli à Laconib. ad res bellicas facilè obeundas, vt armati leui flexu & saltu, nunc se contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas vitarent, disciplinamque ediscerent: quæ enoplia saltatio dicta est, quam Tranquillus Troiam nuncupauit: idque à Romulo institutum ferunt, vt cum armis saltarent milites saltatione, quam bellicrepam dixit. Sicut in Panathenæis armatos pueros saltare voluerunt, in quibus pueri puellæque forma conspicui, manibus amplexi, nunc in orbem, nunc in obliquum per diuersos flexus, pyrrhicham in theatro saltabant. Postea veró Gaditani modi, & mollissimæ saltationes, quum essent minus notæ, inuentæ fuere, in plures diuisæ species: in chironomiam, quæ manuum gestu: halma, quæ pedum: lactisma, quæ clacibus ad humeros iactis saltabantur: quorum inuentores Iones fuisse dicunt, vnde gestus quoq; pantomimi fluxere; in quo id fuit constitutum, vt in chironomia alii gestus subiti, alii miserabiles, alii longi nomina ferrent. Funebres verò ludos, etiam inter ludicra scenæ exhiberi accipimus, & post ludos epulum datum: quib. qui præerant, designatores dicti: in quib. gladiatorum paria, qui venalem habent sanguinem, modò plura, nunc pauciora, nonnunquam familiæ lanistarum ad gladiaturã comparatæ, digladiari, vulneraq; & cædes accipere solebant: quos in defunctorum illustrium memoriam, ea de causa institutos ferunt, quod quum hostes bello victi, seruique ad sepulchra summorum ducum, olim sæue iugularentur, & sanguinem effunderent, idque posteris sæuum & inhumanum videretur scelus, cautum fuit, vt sæua illa desita consuetudine, serui libertiquo, & damnati capite, ac gladiatores bustuarii· qui venalem habent sanguinem, vsu armorum & astu eruditi, conducti precio per lanistas, digladiarentur: in quibus in æmulationem certamenque virtutis: licet dimicatione perniciosa, vulnera acciperent darentque, & ferro decernerent: in qua si quis forte succumberet, mercedē lanista perditi gladiatoris, accipiebat. Athenienses verò fures & sicarios pecunia comparatos

Pyrrhicha.

Enoplia saltatio.

Saltatio in panathenæis

Saltationes molles.

Ludi funebres.

Designatores.

Athenienses

armis instruebant, quos, vt in scena dimicarent, inuicem committebant: apud quos vsus, obtinuit, vt imperatore vita functo, duodecim captiui ad sepulchrum iugulati, tumulentur vnà. Quæ munera licet summæ immanitatis forent, duces in bellum profecturi, Romæ plerunque populo exhibuere: scilicet vt vulnera cernere assuescerent: cædesque & prælia non formidarent, quibus certa lex data, vt multo grauioribus armis pugnare discant, vtque diutius in pugnæ simulachris armari assuescant, vt in patientia laborum educati, in conflictu pugnæ minus laborarent, neque vt tyrones corporibus animisque deficerent, Vtque lanistæ cum hastis & sudibus primo introducantur, mox gladiis decernant, ad præliumque incedant tunicati. Vtque ante congressum multa fiant, quæ non ad vulnus, sed ad speciem gesticulationis, & motus agilitatem videantur: procedente mox pugna, vt nudi digladientur, neque in vulnere ingemiscant, neve iniussi decumbant, neve postquam decubuissent, ferrum accipere iussi, segnes & cunctabundi accipiant, aut retractent. Ad quod certamen insignes nobilitate & opibus, neque obscuri generis homines plerunque prodiere. nam & Nero Cæsar CCCC. senatores, & DC. equites ad ferrum exhibuit. Et Domitiani temporibus nobiles ad specimen virtutis ostendendum, in arenam prodire non dubitarunt, qui non virorum modo pugnas, sed fœminarum noctu commisit: donec cautum fuit, ne equites Romani ludo & arena polluerentur. Primus enim qui gladiatorum edidit munus, Junius Brutus, in honorem defuncti patris, fuisse traditur. Alii Appium Claudium & Fuluium Coss in foro boario gladiatores commisisse primos, asseuerant. In quo præter apparatus magnificentiam, immanissimas feras, hominesque, qui cum his concurrerent, ad pugnam exhibuit. Ad quos matronas admitti erat lege vetitum, ne immanitati aut feritati assuescerent: sicut ab athletarum spectaculis muliebrem sexum Augustus auocauit & dimouit. Non sic Cretensibus, qui præcipuas & magno natu mulieres ad gladiatorium munus admittebant: & Spartæ nulla est tam nobilis mulier, quæ præcio conducta, non ad scenam prodeat. Cumque antea gladiatorii ludi imperatorum munus forent, Claudius princeps, vt pecu-

Qui primus gladiatorum munus dederit.

Matronis ludis interesse vetitum.

Cretenses.

Spartani.

pecunia quæstorum fierent, cauit edicto: quos propter cædes & immanitatem, quodque mali exempli essent, postea edi prohibuit. Et quia nonnulli inopes & modicis facultatibus, sordida mercede conductos gladiatores ad ferrum exhibebant, Tiberio imperante, senatusconsulto cautum fuit, ne quis gladiatorium munus daret, cui minus quadringentis millibus census esset. Post aliquot verò ætates Theodoricus Gothorum rex, ita gladiatores odio prosequutus fuit, vt optantibus Romanis, non modò illos denegari, sed nunquã postea edi permiserit. Fuitq; in vsu, vt in funebribus essent spectatores penulati, quum in cæteris togati conuenirent. Seculares verò ludos, quòd singulis centũ decem annis, vel quòd semel tantùm hominis ætate fierent, dictos accepimus. Nã seculum veteres hac finitione terminarunt. Alii nisi decurso trium ætatum spatio, seculares fieri negauerunt, qui supra Tiberim, sæpius in Capitolio, magna frequentia & fauore sunt edi soliti: ad quos licet præco inuitaret ad ludos, quos nec vidisset quisquam, nec visurus esset, illos tamen citra hunc annorum numerum, persæpè celebratos comperimus: nam & Diuus Augustus seculares fecit, & haud multò post Claudius celebrauit, quo interuallo sexaginta tres haud amplius intersuere anni. Mox Domitianus illos instaurauit, habita temporis ratione, ex quo ab Augusto editi fuerant, quos Romæ per omnia theatra fieri seruatum est, in quibus trinoctio, terra caligine, bobus artis, ad Tarentum sacrum Plutoni & Proserpinæ, lectisternium, priuilegia & supplicationes, instar Cereris initiorum, fieri solebant, carmine & hymno in Capitolio à pueris puellisque patrimis & matrimis, in Apollinis & Dianæ laudem modulato, cum quib. sæpè Circenses dabantur vnà. Quorum institutio fertur antiquissima. Cùm enim Valerius Publicola, qui reges eiecit, tres filios morbo laborantes ex voto recepisset incolumes, voti reus, hos instituit primus, & celebrauit: quos antea prætéritos vel intermissos, Diuus Augustus magnifico apparatu celebrauit, quamuis non vera ratione dimensa. In quib. iuuenes, sine aliquo maiore natu propinquorum, nocturno spectaculo interesse vetuit. Postremò Domitianus septimos exhibuit, ad sua tempora

Quibus gladiatorum muneris dare permissum.

Ludi seculares.

Secularium ludorum origo.

ab ortu vrbis obseruatos. Et demum post curricula temporum, Philippus Imperator, millesimo vrbis anno ex omni seculorum memoria, apparatissimos seculares fecit: in quibus præter elephantos triginta, leones, tigros, alces atque hyænas & bebos, etiam gladiatorum paria mille, hippopotamum, & rhinocerotem, ferasque immanissimas venationi dedit. Præter quos fuere ludi theatrales & honorarii: qui æquè ac funebres stati non sunt: sed vt quisque ad honores, vt ædilitatem, præturam, vel consulatum euectus erat, ad conciliandum populi fauorem, maxima hos lætitia coluit & celebrauit: in quibus elephantorum & leonum pugnas, aliarumque beluarum venationes frequenter exhibitas inuenimus. Primus enim Scæuola in curuli ædilitate, leonum pugnas dedisse fertur, mox Pompeius iubatos trecentos quindecim, Cæsar quadringentos: donec senatusconsulto cautum fuit, ne Aphricanas in vrbem inueherent. Contrà Cneus Aufidius tribunus plebis: nam Circensium causa importari iussit. Postea Augustus tigrim, & Domitius Ænobarbus centum vrsos Numidicos in ædilitate, & totidem venatores Æthiopes dedit. Hæc enim expectatio munerum, quantum studii & fauoris, ad conciliandum popularium animos attulit, quum magnifico sumptu exhibita fuissent, enarratu difficile est: siquidem qui illa amplè & largiter dedidissent, aut qui munificentia reliquos anteissent, facilimos aditus ad honores, consulatus & præturas, reliquosque magistratus proximis comitiis habuere: quorum cura & procuratio præcipua ædilium erat. Et qui illos ob secordiam prætermisisset, populare odium & offensam haud dubiè incurrit, & velut sordidus & parum ciuilis est pro despectissimo habitus. Mamerco enim homini ditissimo, quod ædilitatem, ne sumptus in exhibendis ludis faceret, assequi non curasset, in consulatu repulsam tulit. In his enim res commentitias, fabellas & scenas repræsentare, tum monstra & visu incognita, venationesque & pugnas populo dare assuêrant: ad quas mulieres descendisse, & cum immanissimis feris sæpè depugnasse comperimus, tanto omnium studio, vt triginta & amplius dies, sepositis negotiis, Romani ludis impenderent: quos postea Augustus coarctauit, ne ludorum celebritas nimium diu

Ludi theatrales & honorarii.

Munera huiusmodi scenica ad honores viam parabant.

actus

actus forenses & negotia moraretur. Theatrales quoque ludos in Liberi patris honorem inuentos fuisse, omnes ferè consentiunt, quos ab Atheniensibus originem duxisse ferunt, qui primi Nouembri mense Bacchanalia & ludos gymnicos ac Liberales celebrarunt, tanta licentia, vt nympharum & heroum habitu bacchantes prodirent in forum, & ad sonum tibiæ cum lasciuia gesticulatione compositis modis psallerent, vinumque cum bellariis, libaque ex melle, magna bibendi licentia circumferrent: quos plerunque populus coronatus spectauit. Quæ sacra prœterquam quòd per anum deliram & temulentiam inducerentur, eò insolentiæ processere, vt mulieres virique ornati hedera, crine fluxo, lymphatis animis debacchatæ, cum thyrsis velut insanientes & furore afflatæ obuios ferirent: ministri quoque phanatici non minore vesania ferulas gestarent, tanta temulentia & verborum licentia, vt Marcus Varro, nisi ab amentibus fieri potuisse negaret: quare ministræ Mænales dictæ, inter quos Sileni, Satyri, Bacchæ, Lenæ & Chiæ, Mimallones, Neiades, Nymphæ & Tityri sacris operabantur. In his quoque comessationes, thyrsi, tibiæ & cantus frequentes erant. Et quoniam ad animæ purgationem pertinere dicerent, etiam vanum, qua triticum purgatur, & ouum sphærali figura adhibebant. Quæ sacra procedente tempore, quum ex diurnis nocturna fierent (vnde Nyctileia appellata sunt) promiscuis ingenuorum & fœminarum stupris, cum strepitu & vlulatu in omne facinus & libidinem, perpetuo senatusconsulto, non in vrbe modò, sed per omnem Italiam coërcita fuere: maximisque pœnis inhibitum, ne Bacchanalia Romæ, néve in Italia fierent, quum in contubernio sordidissimorum patrarentur, essentque maximorum scelerum causa & seminarium. Apud Thraces Orgia Bacchi ab Orpheo instituta, nisi à menstruosis fiebant. Euianes Bacchi festa celebrant, in quibus ludiones primò, mox spectatores, multo vino epoto, ad arma concurrunt. A Babyloniis quoque festus dies Baccho plurimo mero exhausto colebatur, in quo noctem perennem lasciuis gesticulationibus & largiori potu indulgebant. Apud Heleos Baccæ Dionysio psallentes modulata voce,

Theatralium origo.
Bacchanaliũ licentia.
Bachanalia per annũ inducebantur.
Vannus.
Nyctileia.
Bacchanalia inhibita.
Orgia in Thracia.
Euianes.
Babylonii.
Helei.

Zz 3 precantur,

precantur, vt bouino pede ad se accedat. Lauini integer mensis Libero dicabatur, quibus diebus, obscœnis verbis & spurcissimis vti permissum: quod Heliogabalus instituisse fertur, vt in vindemiarum festo multa impudica & obscœna iactarentur in dominos: id quod nostrates seruare etiamnum solenne habēt: donec per forum virile membrū plaustro transueherent, cui matrona spectatæ pudicitiæ, velut sancto numini, coronam imponebat. Quod etiam Varro fieri consuesse in reliqua Italia scribit, tanta turpitudine, vt per dies festos, Liberi membrum per agros plostellis, mox in vrbem cum cantu & vlulatu ferrent. Ab Ægyptiis tantò abusu Bacchanalia fiebant, vt temeto ingurgitati, statuas cubitales per pagos circumferant, protenta mentula, magnitudine visenda, præeunte tibia & choro, cum Mercurii statua veretro porrecto: quas fœminæ & magno natu mares, velut pompam triumphalem præ se agebant, tam fœdo spectaculo, vt nihil improbius aut nequius foret. Eadem quoque licentia Athenis vulgo vsurpatur Nouembri mense, quo Bacchanalia celebrabant, vt phanatica multitudo, Bacchanarum habitu per vrbem procederet. Fuit præterea quinquennale ludicrum, in quo tam versu, quàm prosa oratione Græcè Latineque, tum musica per citharœdos & citharistas, tum gymnicis ludis certabatur: quos Nero Cæsar primus ad morem Græci certaminis, è Græcia Romam deduxisse, Iouique Capitolino dicasse, atque singulis quinquenniis magno certamine animorum celebrasse fertur, iam intermissos ducentis annis à Lucii Mummii triumpho, qui primus hoc spectaculi genus in vrbe præstitit. In quibus quantum quisque facundiæ experimento, aut candore ingenii eniteret, facilè apparebat. C. verò Caligula, horum instar miscellos Lugduni fecit, Græcæ Latinæque facundiæ experimento. In quo certamine lege sancitum erat, vt victoribus hoc præmii darent, vt ipsorum laudes tanquam obnoxii scriberent, & carmine celebrarēt. Postea à Domitiano triplex institutum ferunt Capitolino Ioui, Musicum, Equestre & Gymnicum, aliquanto plurium coronatorum: in quibus Papinius Statius victus fertur, victor autem & ter coronatus in certamine Albano, quod Domitianus pariter instituit. In quo poetæ certatim Mineruæ psallebant hymnos. In eo verò Publius Mimographus

Ægyptii.

Ludicrum quinquennale.

Triplex ludicrū quinquennale.

phus

phus palmam tulisse dicitur. Athenis quoque ad Thesei sepulchrum celebres hi ludi mansere, in quibus tragœdorum certamen magno conuentu totius Græciæ fuisse tradunt. Eo enim viri eloquentissimi ex omni Græcia exciti confluxere, inter quos Æschylus primus tragœdiam dedit, in ea victor Sophocles, victus Æschylus, haud multo post mœrore victus occubuit. Quibus etiam ludis decem iudices ex singulis curiis præfuere. Fuitque in more, vt hircus præmium tragœdo foret. Vtque lyrici iuuencam immolarent, tragœdi hircum, poetæ taurum. Proditur tamen comicus Menander, quum centum & octo scripsisset fabulas, in certamine comœdorum, licet esset superior: tamen ambitu & factione à Philemone victus renunciatus. In Elide quoque poetæ accepto themate, carminibus certabant, victorque coronam ferebat donum: sicut Archelaus Mausolo agona proposuit, & ludos, in quibus doctissimi sæpe decertarunt, inter quos Theopompus Isocratis discipulus omnium consensu, propter singularem vim ingenii, victoriam tulit. Vna tamen proditur Corinna, musca lyrica dicta, tanta eruditione claruisse, vt Thebis cum Pindaro carminibus certaret, & quinquies victrix foret. Et Aristophanes quum certamini poetarum iudex præsideret, poetæ illaudato victoriam dedisse, quod sua, non aliena recitasset. Eutimus quoque Locris oriundus, tam diserta scripsit carmina, vt olympicis ludis semper victor fuerit, semel tantum vni posthabitus. Quinetiam Neapoli quinquennale certamen fuisse tradunt, musicum & gymnicum, illis æmulum, quæ in Græcia summa laude celebrantur. Quod etiam noctibus magna luce ignium singulis quinquenniis Romæ fiebat, magnis oratorum & vatum certaminibus. Neque omiserim à quibusdam traditum memoriæ, Hesiodum carminibus cum Homero in certamine poetarum contendisse, victoremque Hesiodum epigramma cum tripode in Helicone posuisse. Erant præter hos plebeii ludi spectatissimi, qui exactis regibus pro plebis libertate primum dati sunt: quos nonnulli post secessionem ad sacrum montem institutos ferunt, ob consociatos patrum plebisque animos, quos postea Lucius Sylla, perdomitis hostibus, magna plebis expectatione restituit: quorum ædiles plebis arbitri & moderatores erant: in

Tragœdorum certamen.

Hircus tragœdi præmium.

Poetarum certamen in Elide.

Quinquennale certamen apud Neapolim.

Ludi plebeii.

quorum celebritate seruarum minimus, vt quoties instaurarentur, ab eis ludorum causa epulum daretur, quos ex variis causis non semel instauratos comperimus. Cereales verò quin in Cereris honorem magnificentissime fierent, nulla controuersia est: quos Circenses dictos nonnulli volunt: nam & deorum imagines in his longo ordine produci, & circum metas cursu contendere solebant, ouumque in cerealis pompæ apparatu numerabatur primum, in quibus peruigilia noctu fiebant, sicut sacris Isidis excubiæ: in his quoque ædiles plebis pro equorum cursu, plerumque gladiatorum certamen exhibuere. Cereri enim ad quintum cal. April. annis singulis Romani, rem diuinam more patrio facere assuerant; quæ sacra, quod è Græcia translata essent, & per Græcos curata, Græca dicta sunt. Fuisse enim in Græcia sacra Eleusinæ Cereris spectatissima; autores memorant, quæ obscura lucefiebant, sacerdotesque facibus discurrentes, cursu phanatico sacra peragebant, à quibus velut sanctissimis & impollutis, impii conscelératique amouebantur voce præconis, ita vt templum velut omni religione sanctum, alicuius criminis aut noxæ conscio adire, non liceat. Quod si quis adiisset non initiatus, capite luebat: ad quod Nero conscientia sceleris agitatus, ingredi veritus fuit. Non sic Antouinus Philosophus Augustus: na fretus inuocentia & vitæ integritate, sine discrimine adiuit. Cuius mysteria magno silentio inclyta, velut arcanum quid sanctumque in vulgus efferre, non licebat. Quod sacrum à solis matronis fiebat annis singulis. Romanique in toga candida spectare ludos, mulieresque in veste alba pariter sacrum facere solebant: in quo id fuit obseruatum, vt tunc diis gratum esse censerent, si à lætis nec funere pollutis celebraretur. Utque in sacris Cereris ante noctem epuletur nemo, atque à vino in primis & Venere abstineant. Utque quinto quoque anno ex Sibyllinis carminibus, prodigiorum causa ieiunium fiat: inter quæ præcipuum fuit, vt sacris initiatos, calda abluerent primum, quod castitati prodesse ducerent. Apud Athenas in sacris Cereris, quæ dicuntur Adonia, mulieres simulachra defunctorum efferre, multaque funesta, & calamitosa, iusto comploratu & gemitu effingere traduntur, in cuius sacrificio Atticæ virgines inter solennia, reposita

Ludi Cereales seu Circenses.

Sacra Græca.

Cereris mysteria.

Sacra Cereris apud Athenas.

sita cistis sacra, capitibus quam occulte deferunt, quum Cereri sacrum quam occultissimis cæremoniis fieret: quippe prophano homini Cereris mundum videre nefas erat. Apud Siculos verò Cereri & Proserpinæ diuerso anni tempore sacrum fit: Proserpinæ enim maturis messibus docem festos agunt dies: Cereri verò, quum semen in terram mittitur: Græcis autem in tribus ludis, præterquam in Cerealibus, accensas faces gestare vetus mos habuit, in Prometheis, in Vulcaniis, in Panathenaicis. Præter hos fuere ludi Martiales, Marti dicati, & alii Piscatorii, ex quæstu piscantium: Alii Castrenses, qui in castris prætorianis plerunque cum venatione dabantur: nonnulli Miscellanei, ex ludionum multiplici genere, alii Palatini, in Palatio triduo celebrari soliti in Diui Julii honorem, qui victam armis Rempub. in dominationem vertit. Alii Capiloni, quod Jupiter optimus Maximus suam sedem seruasset. Qui aliis solennibus additi, collegiumque nouum (autore senatu) institutum fuit. Præcipui Augustales, quos Tiberii tempore trib. pleb. in Augusti honorem facere instituerunt. Athenis verò & in omni Græcia multiplices fuere ludi, in quibus ad aucupandam popularem gratiam, Theophrastus fructum diuitiarum putauit maximum: nam Panathenæa Dionysia, Scirophoria, Haloa, & Apaturia celebria fuere. Apud Lacedæmonios Gymnopodia, Hyacinthia & Chorii. Patauii, Cestici ab Antenore inuenti, quos inter reliquos annumerasse non ab re fuit. Illud vtique verum est, quod quamuis ludorum multiplices species forent, tamen ædilitia largitione quatuor curari impensius assuerant, Megalenses, Funebres, Circenses & Apollinares, magno semper apparatu & habitu, in quibus non tuba aut fistula, vt in aliis, sed sola tibia canebant. Quodque vetusto more, quoties festi ludi edebantur, illos omnis ætas, sexus & ordo plerunque coronati spectabant: quare Lucius Crassus cognomento Diues, quod corollas ex auro & argento, imitatione foliorum, in ludis populo dedisset, celebri memoria habetur. Fuitque prisci moris, vt populus in theatro vel circo sæpè ludicrum à principe postularet, cuius præcipuo studio teneretur: quotiesque princeps aut imperator, qui perdomitis hostibus triumphasset, vel popularis homo

Siculi.
Græci.
Martiales.
Piscatorii.
Castrenses.
Miscellanei.
Palatini.
Augustales.
Ludi multiplices in Græcia.
Lacedæmonii.
Ludi quatuor impensius curati.
Spectatores coronati.
Honor principis.

Superbo, vis morbi & insanabilis pernicies, per omnes vrbis regiones & compita, peruagata esset, assiduisque funeribus exhausta ciuitas foret, atque ob esum carnium taurorum, pestifer annus grauidas mulieres ita affecisset, vt sisti pestilentia nequiret, in deorum inferorum placamenta, hos ludos concelebrarunt, qui Taurii dicti, quod ob taurinæ carnis morbum, inuenti primum concelebratique sunt, in quibus metas circumcurrere, velut in Circensibus seruatum est. Compitalitios verò Laribus, quos bis anno vernis æstiuisque floribus ornabant, dicatos plerique autumant, quorum origo ab vltima antiquitate fuisse proditur. Cùm enim Prisco Tarquinio regnante, in foro genitale repente apparuisset, quo in sinu admoto, mater Seruilii Tullii Ocrestes, stupens miraculo, haud multò post Seruium Tullium enixa peperit, qui mox regno successit, & quod puero caput arserit, Laris filius esse creditus est: inde Compitalitii ludi primum instituti inuentique fuere, quos per vicorum magistros fieri, & in compitis celebrari, ac per multum temporis desitos, quum solennia ludorum intermittere nefas esset, post L. Lusellum, & C. Marium consules à L. Pisone reuocatos, & magno apparatu instauratos memorant, qui postea non per vicorum magistros, sed præfectos vicorum celebrari cœpti, & demum sublatis collegiis, haud multò post discussi fuere. Tametsi ab Atheniensibus primum institutos Compitalitios nonnulli credant, in quibus præmium victori hircus donabatur: post quos, Juuenales, funebres & seculares, vario & solerti ingenio inde recepti paratique sunt: in iuuenalibus enim, licet iuuenum causa instituti forent, in hisque adolescentes per lusus & lasciuiam admitterentur, plerunque tamen anus, & grandæuas uatu matres, senesque ingrauescenti ætate, ludis admissos comperimus. Lusus erat, quem laudabant turmæ puerorum, primo ætatis flore, & iuuenes generosi spiritus, vt equis instratis hinc inde dispositis turmis, tanquam acie instructa, composito agmine, in iustæ modum pugnæ cursitarent, speciemque prælii modo in occursum eundo, nūc à tergo & in gyrum occursando, præberent, & campestrem incursionem facerent, specimenq; magnæ indolis, & commendationem ineuntis adolescentiæ præ se ferrent, ita vt

Ludi Compitalitii.

Ludi Juuenales.

qualis

qualis quisque futurus esset, cuiusque spei, facilè eniteret. In his quoque pyrrhicham saltari accepimus, quæ integris vrbis moribus, magno fauentium studio fiebat: quæ primū inuenta fertur in Creta, nonnulli à Laconib. ad res bellicas facilè obeundas, vt armati leui flexu & saltu, nunc se contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas vitarent, disciplinamque ediscerent: quæ enoplia saltatio dicta est, quam Tranquillus Troiam nuncupauit: idque à Romulo institutum ferunt, vt cum armis saltarent milites saltatione, quam bellicrepam dixit. Sicut in Panathenæis armatos pueros saltare voluerunt, in quibus pueri puellæque forma conspicui, manibus amplexi, nunc in orbem, nunc in obliquum per diuersos flexus, pyrrhicham in theatro saltabant. Postea verò Gaditani modi, & mollissimæ saltationes, quum essent minus notæ, inuentæ fuere, in plures diuisæ species: in chironomiam, quæ manuum gestu: halma, quæ pedum: lactisma, quæ clacibus ad humeros iactis saltabantur: quorum inuentores Jones fuisse dicunt, vnde gestus quoq; pantomimi fluxere: in quo id fuit constitutum, vt in chironomia alii gestus subiti, alii miserabiles, alii longi nomina ferrent. Funebres verò ludos, etiam inter ludicra scenæ exhiberi accipimus, & post ludos epulum datum: quib. qui præerant, designatores dicti: in quib. gladiatorum paria, qui venalem habent sanguinem, modò plura, nunc pauciora, nonnunquam familiæ lanistarum ad gladiaturā comparatæ, digladiari, vulneraq; & cædes accipere solebant: quos in defunctorum illustrium memoriam, ea de causa institutos ferunt, quod quum hostes bello victi, seruique ad sepulchra summorum ducum, olim sæue iugularentur, & sanguinem effunderent, idque posteris sæuum & inhumanum videretur scelus, cautum fuit, vt sæua illa desita consuetudine, serui libertique, & damnati cœpite, ac gladiatores bustuarii qui venalem habent sanguinem, vsu armorum & astu eruditi, conducti precio per lanistas, digladiarentur: in quibus in æmulationem certamenque virtutis: licet dimicatione perniciosa, vulnera acciperent darentque, & ferro decernerent: in qua si quis forte succumberet, mercedē lanista perditi gladiatoris, accipiebat. Athenienses verò fures & sicarios pecunia comparatos

Pyrrhicha.

Enoplia saltatio.

Saltatio in panathenæis

Saltationes molles.

Ludi funebres.

Designatores.

Athenienses

armis instruebant, quos, vt in scena dimicarent, inuicem committebant: apud quos vsus, obtinuit, vt imperatore vita functo, duodecim captiui ad sepulchrum iugulari, tumulentur vnà. Quæ munera licet summæ immanitatis forent, duces in bellum profecturi, Romæ plerunque populo exhibuere: scilicet vt vulnera cernere assuescerent: cædesque & prælia non formidarent, quibus certa lex data, vt multo grauioribus armis pugnare discant, vtque diutius in pugnæ simulachris armari assuescant, vt in patientia laborum educati, in conflictu pugnæ minus laborarent, neque vt tyrones corporibus animisque deficerent, Vtque lanistæ cum hastis & sudibus primo introducantur, mox gladiis decernant, ad præliumque incedant tunicati. Vtque ante congressum multa fiant, quæ non ad vulnus, sed ad speciem gesticulationis, & motus agilitatem videantur: procedente mox pugna, vt nudi digladientur, neque in vulnere ingemiscant, neve iniussi decumbant, neve postquam decubuissent, ferrum accipere iussi, segnes & cunctabundi accipiant, aut retractent. Ad quod certamen insignes nobilitate & opibus, neque obscuri generis homines plerunque prodiere. nam & Nero Cæsar CCCC. senatores, & DC. equites ad ferrum exhibuit. Et Domitiani temporibus nobiles ad specimen virtutis ostendendum, in arenam prodire non dubitarunt, qui non virorum modo pugnas, sed fœminarum noctu commisit: donec cautum fuit, ne equites Romani ludo & arena polluerentur. Primus enim qui gladiatorum edidi munus, Junius Brutus, in honorem defuncti patris, fuisse traditur. Alii Appium Claudium & Fuluium Coss in foro boario gladiatores commisisse primos, asseuerant. In quo præter apparatus magnificentiam, immanissimas feras, hominesquè, qui cum his concurrerent, ad pugnam exhibuit Ad quos matronas admitti erat lege vetitum, ne immanitati aut feritati assuescerent: sicut ab athletarum spectaculis muliebrem sexum Augustus auocauit & dimouit. Non sic Cretensibus, qui præcipuas & magno natu mulieres ad gladiatorium munus admittebant: & Spartæ nulla est tam nobilis mulier, quæ præcio conducta, non ad scenam prodeat. Cumque antea gladiatorii ludi imperatorum munus forent, Claudius princeps, vt pecu-

Qui primus gladiatorum munus dederit.

Matronis ludis interesse vetitum

Cretenses.

Spartani.

pecunia quæstorum fierent, cauit edicto: quos propter cædes & immanitatem, quodque mali exempli essent, postea edi prohibuit. Et quia nonnulli inopes, & modicis facultatibus, sordida mercede conductos gladiatores ad ferrum exhibebant, Tiberio imperante, senatusconsulto cautum fuit, ne quis gladiatorium munus daret, cui minus quadringentis millibus census esset. Post aliquot verò ætates Theodoricus Gothorum rex, ita gladiatores odio prosequutus fuit, vt optantibus Romanis, non modò illos denegari, sed nunquã postea edi permiserit. Fuitq; in vsu, vt in funebribus essent spectatores penulati, quum in cæteris togati conuenirent. Seculares verò ludos, quòd singulis centũ decem annis, vel quòd semel tantùm hominis ætate fierent, dictos accepimus. Nã seculum veteres hac finitione terminarunt. Alii nisi decurso trium ætatum spatio, seculares fieri negauerunt, qui supra Tiberim, sæpius in Capitolio, magna frequentia & fauore sunt edi soliti: ad quos licet præco inuitaret ad ludos, quos nec vidisset quisquam, nec visurus esset, illos tamen citra hunc annorum numerum, persæpè celebratos comperimus: nam & Diuus Augustus seculares fecit, & haud multò post Claudius celebrauit, quo interuallo sexaginta tres haud amplius intersuere anni. Mox Domitianus illos instaurauit, habita temporis ratione, ex quo ab Augusto editi fuerant, quos Romæ per omnia theatra fieri seruatum est, in quibus trinoctio, terra caligine, bobus artis, ad Tarentum sacrum Plutoni & Proserpinæ, lectisternium, priuilegia & supplicationes, instar Cereris initiorum, fieri solebant, carmine & hymno in Capitolio à pueris puellisque patrimis & matrimis, in Apollinis & Dianæ laudem modulato, cum quib. sæpè Circenses dabantur vnà. Quorum institutio fertur antiquissima. Cùm enim Valerius Publicola, qui reges eiecit, tres filios morbo laborantes ex voto recepisset incolumes, voti reus, hos instituit primus, & celebrauit: quos antea præteritos vel intermissos, Diuus Augustus magnifico apparatu celebrauit, quamuis non vera ratione dimensa. In quib. iuuenes, sine aliquo maiore natu propinquorum, nocturno spectaculo interesse vetuit. Postremò Domitianus septimos exhibuit, ad sua tempora

Quibus gladiatorum munus dare permissum.

Ludi seculares.

Secularium ludorum origo.

ab ortu vrbis obseruatos. Et demum post curricula temporum, Philippus Imperator, millesimo vrbis anno ex omni seculorum memoria, apparatissimos seculares fecit: in quibus præter elephantos triginta, leones, tigros, alces atque hyænas & bebos, etiam gladiatorum paria mille, hippopotamum, & rhinocerotem, ferasque immanissimas venationi dedit. Præter quos fuere ludi theatrales & honorarii: qui æquè ac funebres stati non sunt: sed vt quisque ad honores, vt ædilitatem, præturam, vel consulatum euectus erat, ad conciliandum populi fauorem, maxima hos lætitia coluit & celebrauit: in quibus elephantorum & leonum pugnas, aliarumque beluarum venationes frequenter exhibitas inuenimus. Primus enim Scæuola in curuli ædilitate, leonum pugnas dedisse fertur, mox Pompeius iubatos trecentos quindecim, Cæsar quadringentos: donec senatusconsulto cautum fuit, ne Aphricanas in vrbem inueherent. Contrà Cneus Aufidius tribunus plebis: nam Circensium causa importari iussit. Postea Augustus tigrim, & Domitius Ænobarbus centum vrsos Numidicos in ædilitate, & totidem venatores Æthiopes dedit. Hæc enim expectatio munerum, quantum studii & fauoris, ad conciliandum popularium animos attulit, quum magnifico sumptu exhibita fuissent, enarratu difficile est: siquidem qui illa amplè & largiter dedidissent, aut qui munificentia reliquos anteissent, facilimos aditus ad honores, consulatus & præturas, reliquosque magistratus proximis comitiis habuere: quorum cura & procuratio præcipua ædilium erat. Et qui illos ob secordiam prætermisisset, populare odium & offensam haud dubiè incurrit, & volut sordidus & parum ciuilis est pro despectissimo habitus. Mamerco enim homini ditissimo, quod ædilitatem, ne sumptus in exhibendis ludis faceret, assequi non curasset, in consulatu repulsam tulit. In his enim res commentitias, fabellas & scenas repræsentare, tum monstra & visu incognita, venationesque & pugnas populo dare assuêrant: ad quas mulieres descendisse, & cum immanissimis feris sæpè depugnasse comperimus, tanto omnium studio, vt triginta & amplius dies, sepositis negotiis, Romani ludis impenderent: quos postea Augustus coarctauit, ne ludorum celebritas nimium diu

Ludi theatrales & honorarii.

Munera huiusmodi scenica ad honores viam parabant.

actur

actus forenses & negotia moraretur. Theatrales quoque ludos in Liberi patris honorem inuentos fuisse, omnes ferè consentiunt, quos ab Atheniensibus originem duxisse ferunt, qui primi Nouembri mense Bacchanalia & ludos gymnicos ac Liberales celebrarunt, tanta licentia, vt nympharum & heroum habitu bacchantes prodirent in forum, & ad sonum tibiæ cum lasciuia gesticulatione compositis modis psallerent, vinumque cum bellariis, libaque ex melle, magna bibendi licentia circumferrent: quos plerunque populus coronatus spectauit. Quæ sacra præterquam quòd per anum deliram & temulentiam inducerentur, eò insolentiæ processere, vt mulieres virique ornati hedera, crine fluxo, lymphatis animis debacchatæ, cum thyrsis velut insanientes & furore afflatæ obuios ferirent: ministri quoque phanatici non minore vesania ferulas gestarent, tanta temulentia & verborum licentia, vt Marcus Varro, nisi ab amentibus fieri potuisse negaret: quare ministræ Mænales dictæ, inter quos Sileni, Satyri, Bacchæ, Lenæ & Chiæ, Mimallones, Neiades, Nymphæ & Tityri sacris operabantur. In his quoque comessationes, thyrsi, tibiæ & cantus frequentes erant. Et quoniam ad animæ purgationem pertinere dicerent, etiam vanum, qua triticum purgatur, & ouum sphærali figura adhibebant. Quæ sacra procedente tempore, quum ex diurnis nocturna fierent (vnde Nyctileia appellata sunt) promiscuis ingenuorum & fœminarum stupris, cum strepitu & vlulatu in omne facinus & libidinem, perpetuo senatusconsulto, non in vrbe modò, sed per omnem Italiam coërcita fuere: maximisque pœnis inhibitum, ne Bacchanalia Romæ, néve in Italia fierent, quum in contubernio sordidissimorum patrarentur, essentque maximorum scelerum causa & seminarium. Apud Thraces Orgia Bacchi ab Orpheo instituta, nisi à menstruosis fiebant. Euianes Bacchi festa celebrant, in quibus ludiones primò, mox spectatores, multo vino epoto, ad arma concurrunt. A Babyloniis quoque festus dies Baccho plurimo mero exhausto colebatur, in quo noctem perennem lasciuis gesticulationibus & largiori potu indulgebant. Apud Heleos Baccæ Dionysio psallentes modulata voce,

Theatralium origo.

Bacchanaliũ licentia.

Bachanalia per annũ inducebantur.

Vannus.

Nyctileia.

Bacchanalia inhibita.

Orgia in Thracia.

Euianes.

Babylonii.

Helei.

 precantur,

precantur, vt bouino pede ad se accedat. Lauini integer mensis Libero dicabatur, quibus diebus, obscœnis verbis & spurcissimis vti permissum: quod Heliogabalus instituisse fertur, vt in vindemiarum festo multa impudica & obscœna iactarentur in dominos: id quod nostrates seruare etiamnum solenne habēt: donec per forum virile membrū plaustro transueherent, cui matrona spectatæ pudicitiæ, velut sancto numini, coronam imponebat. Quod etiam Varro fieri consuesse in reliqua Italia scribit, tanta turpitudine, vt per dies festos, Liberi membrum per agros plostellis, mox in vrbem cum cantu & vlulatu ferrent. Ab Ægyptiis tantò abusu Bacchanalia fiebant, vt temeto ingurgitati, statuas cubitales per pagos circumferant, protenta mentula, magnitudine visenda, præeunte tibia & choro, cum Mercurii statua veretro porrecto: quas fœminæ & magno natu matres, velut pompam triumphalem præ se agebant, tam fœdo spectaculo, vt nihil improbius aut nequius foret. Eadem quoque licentia Athenis vulgo vsurpatur Nouembri mense, quo Bacchanalia celebrabant, vt phanatica multitudo, Bacchanarum habitu per vrbem procederet. Fuit præterea quinquennale ludicrum, in quo tam versu, quàm prosa oratione Græcè Latineque, tum musica per citharœdos & citharistas, tum gymnicis ludis certabatur: quos Nero Cæsar primus ad morem Græci certaminis, è Græcia Romam deduxisse, Iouique Capitolino dicasse, atque singulis quinquenniis magno certamine animorum celebrasse fertur, iam intermissos ducentis annis à Lucii Mummii triumpho, qui primus hoc spectaculi genus in vrbe præstitit. In quibus quantum quisque facundiæ experimento, aut candore ingenii eniteret, facilè apparebat. C. verò Caligula, horum instar miscellos Lugduni fecit, Græcæ Latinæque facundiæ experimento. In quo certamine lege sancitum erat, vt victoribus hoc præmii darent, vt ipsorum laudes tanquam obnoxii scriberent, & carmine celebrarēt. Postea à Domitiano triplex institutum ferunt Capitolino Ioui, Musicum, Equestre & Gymnicum, aliquanto plurium coronatorum: in quibus Papinius Statius victus fertur, victor autem & ter coronatus in certamine Albano, quod Domitianus pariter instituit. In quo poetæ certatim Mineruæ psallebant hymnos. In eo verò Publius Mimographus

Ægyptii.

Ludicrum quinquennale.

Triplex ludicrū quinquennale.

phus

phus palmam tulisse dicitur. Athenis quoque ad Thesei sepulchrum celebres hi ludi mansere, in quibus tragœdorum certamen magno conuentu totius Græciæ fuisse tradunt. Eo enim viri eloquentissimi ex omni Græcia exciti confluxere, inter quos Æschylus primus tragœdiam dedit, in ea victor Sophocles, victus Æschylus, haud multo post mœrore victus occubuit. Quibus etiam ludis decem iudices ex singulis curiis præfuere. Fuitque in more, vt hircus præmium tragœdo foret. Vtque lyrici iuuencam immolarent, tragœdi hircum, poetæ taurum. Proditur tamen comicus Menander, quum centum & octo scripsisset fabulas, in certamine comœdorum, licet esset superior: tamen ambitu & factione à Philemone victus renunciatus. In Elide quoque poetæ accepto themate, carminibus certabant, victorque coronam ferebat donum: sicut Archelaus Mausolo agona proposuit, & ludos, in quibus doctissimi sæpe decertarunt, inter quos Theopompus Isocratis discipulus omnium consensu, propter singularem vim ingenii, victoriam tulit. Vna tamen proditur Corinna, musca lyrica dicta, tanta eruditione claruisse, vt Thebis cum Pindaro carminibus certaret, & quinquies victrix foret. Et Aristophanes quum certamini poetarum iudex præsideret, poetæ illaudato victoriam dedisse, quod sua, non aliena recitasset. Eutimus quoque Locris oriundus, tam diserta scripsit carmina, vt olympicis ludis semper victor fuerit, semel tantum vni posthabitus. Quinetiam Neapoli quinquennale certamen fuisse tradunt, musicum & gymnicum, illis æmulum, quæ in Græcia summa laude celebrantur. Quod etiam noctibus magna luce ignium singulis quinquenniis Romæ fiebat, magnis oratorum & vatum certaminibus. Neque omiserim à quibusdam traditum memoriæ, Hesiodum carminibus cum Homero in certamine poetarum contendisse, victoremque Hesiodum epigramma cum tripode in Helicone posuisse. Erant præter hos plebeii ludi spectatissimi, qui exactis regibus pro plebis libertate primum dati sunt: quos nonnulli post secessionem ad sacrum montem institutos ferunt, ob consociatos patrum plebisque animos, quos postea Lucius Sylla, perdomitis hostibus, magna plebis expectatione restituit: quorum ædiles plebis arbitri & moderatores erant: in quo-

Tragœdorum certamen.

Hircus tragœdi præmium.

Poetarum certamen in Elide.

Quinquennale certamen apud Neapolim.

Ludi plebeii.

quorum celebritate seruarum minimus, vt quoties instaurarentur, ab eis ludorum causa epulum daretur, quos ex variis causis non semel instauratos comperimus. Cereales verò quin in Cereris honorem magnificentissime fierent, nulla controuersia est: quos Circenses dictos nonnulli volunt: nam & deorum imagines in his longo ordine produci, & circum metas cursu contendere solebant, ouumque in cerealis pompæ apparatu numerabatur primum, in quibus peruigilia noctu fiebant, sicut sacris Isidis excubiæ: in his quoque ædiles plebis pro equorum cursu, plerumque gladiatorum certamen exhibuere. Cereri enim ad quintum cal. April. annis singulis Romani, rem diuinam more patrio facere assuerant; quæ sacra, quod è Græcia translata essent, & per Græcos curata, Græca dicta sunt. Fuisse enim in Græcia sacra Eleusinæ Cereris spectatissima, autores memorant, quæ obscura luce fiebant, sacerdotesque facibus discurrentes, cursu phanatico sacra peragebant, à quibus velut sanctissimis & impollutis, impii consceleratique amouebantur voce præconis, ita vt templum velut omni religione sanctum, alicuius criminis aut noxæ conscio adire, non liceat. Quod si quis adiisset non initiatus, capite luebat: ad quod Nero conscientia sceleris agitatus, ingredi veritus fuit. Non sic Antoninus Philosophus Augustus: na fretus innocentia & vitæ integritate, sine discrimine adiuit. Cuius mysteria magno silentio inclyta, velut arcanum quid sanctumque in vulgus efferre, non licebat. Quod sacrum à solis matronis fiebat annis singulis. Romanique in toga candida spectare ludos, mulieresque in veste alba pariter sacrum facere solebant: in quo id fuit obseruatum, vt tunc diis gratum esse censerent, si à lætis nec funere pollutis celebraretur. Utque in sacris Cereris ante noctem epuletur nemo, atque à vino in primis & Venere abstineant. Utque quinto quoque anno ex Sibyllinis carminibus, prodigiorum causa ieiunium fiat: inter quæ præcipuum fuit, vt sacris initiatos, calda abluerent primum, quod castitati prodesse ducerent. Apud Athenas in sacris Cereris, quæ dicuntur Adonia, mulieres simulachra defunctorum efferre, multaque funesta, & calamitosa, iusto comploratu & gemitu effingere traduntur, in cuius sacrificio Atticæ virgines inter solennia, reposita

Ludi Cereales seu Circenses.

Sacra Græca.

Cereris mysteria.

Sacra Cereris apud Athenas.

sita cistis sacra, capitibus quam occulte deferunt, quum Cereri sacrum quam occultissimis cæremoniis fieret: quippe prophano homini Cereris mundum videre nefas erat. Apud Siculos verò Cereri & Proserpinæ diuerso anni tempore sacrum fit: Proserpinæ enim maturis messibus docem festos agunt dies: Cereri verò, quum semen in terram mittitur: Græcis autem in tribus ludis, præterquam in Cerealibus, accensas faces gestare vetus mos habuit, in Prometheis, in Vulcaniis, in Panathenaicis. Præter hos fuere ludi Martiales, Marti dicati, & alii Piscatorii, ex quæstu piscantium: Alii Castrenses, qui in castris prætorianis plerunque cum venatione dabantur: nonnulli Miscellanei, ex ludionum multiplici genere, alii Palatini, in Palatio triduo celebrari soliti in Diui Julii honorem, qui victam armis Rempub. in dominationem vertit. Alii Capiloni, quod Jupiter optimus Maximus suam sedem seruasset. Qui aliis solennibus additi, collegiumque nouum (autore senatu) institutum fuit. Præcipui Augustales, quos Tiberii tempore trib. pleb. in Augusti honorem facere instituerunt. Athenis verò & in omni Græcia multiplices fuere ludi, in quibus ad aucupandam popularem gratiam, Theophrastus fructum diuitiarum putauit maximum: nam Panathenæa Dionysia, Scirophoria, Haloa, & Apaturia celebria fuere. Apud Lacedæmonios Gymnopodia, Hyacinthia & Chorii. Patauii, Cestici ab Antenore inuenti, quos inter reliquos annumerasse non ab re fuit. Illud vtique verum est, quod quamuis ludorum multiplices species forent, tamen ædilitia largitione quatuor curari impensius assuerant, Megalenses, Funebres, Circenses & Apollinares, magno semper apparatu & habitu, in quibus non tuba aut fistula, vt in aliis, sed sola tibia canebant. Quodque vetusto more, quoties festi ludi edebantur, illos omnis ætas, sexus & ordo plerunque coronati spectabant: quare Lucius Crassus cognomento Diues, quod corollas ex auro & argento, imitatione foliorum, in ludis populo dedisset, celebri memoria habetur. Fuitque prisci moris, vt populus in theatro vel circo sæpè ludicrum à principe postularet, cuius præcipuo studio teneretur: quotiesque princeps aut imperator, qui perdomitis hostibus triumphasset, vel popularis homo

Siculi.
Græci.
Martiales.
Piscatorii.
Castrenses.
Miscellanei.
Palatini.
Augustales.
Ludi multiplices in Græcia.
Lacedæmonii.
Ludi quatuor impensius curati.
Spectatores coronati.
Honor principis.

Theatrum ingredienti quibus honor exhibitus.

plebi percharus, ad ludos & theatrum iret, quum primum in conspectum prodiret, communi omnium plausu, & fauore concionis, faustisque acclamationibus totis theatris exciperetur: nonnunquam vniuersus populus aduenienti principi assurgere, & lacernas deponere solebant, vt togati apparerent. Qui honor summis tantum ducibus, aut viris summa integritate & fide, ob merita in populum, dabatur. Contra vero deformatus ignominia, aut infensus infestusque populo, clamoribus explodebatur & sibilis. Tum si quando ludi remisse & leniter, aut non legitime celebrarentur, vel si quo infortunio aut casu repente constitissent, aut si tibicen conticuisset, vel inter solēnia ludorum commisso spectaculo, ex subita lætitia ad repentinum motum translati essent, aut si in enunciandis ludis versu ædilis errasset aut morbo, vel ante commissionem ludorum, siue dum eduntur, tumultus repens, aut aliquid triste auribus oculisve occurrisset, & ex variis causis, tanquam si nefario scelere polluti essent, eiusmodi admissa ludorum instauratione procurabantur & expiabantur. Cum enim pompa duceretur, quod obuius seruus loris medio circo vapularet, infausto augurio ludos pollutos, pontifices putarunt. Et quum in cæremoniarum apparatu thensa procederet, quod equo consternato auriga habenas sinistra corripuisset, currumque perperam egisset & circunflexisset, velut ominosum, ludorum instauratione opus esse iudicarunt.

Cum ludi minus bene celebrarentur.

Qui esset vrbis præfectus, quodve officium, quarumque rerum cognitionem animaduersionemque haberet.

CAPVT XX.

Præfectus vrbis ad quid creatus.

SOLITOS Romanos fuisse, quum reges & postea consules prætoresque Reip. causa abessent, ne quis repens tumultus fieret, neve vrbs sine imperio esset, aut hostium incursibus pateret, præfectum creare, qui vrbi mœnibusque præsideret, ius redderet, & subitis mederetur, sæpe notatum est: qui si quid in vrbe turbatum esset, quum res postularet, iuuentutem armare, & per loca opportuna disponere: arma telaque in propugnaculis ingerere, castella communire, muros turresque præsidio firmare, atq; omnia

custo-

custodiis vigiliisque instructa habere, portas claudere, pro portis stationes dispositosque stationarios milites, ad tuendam populi quietem, tenere deberet. Et ne quid falleret, aut nudatum præsidiis esset, animaduertere & oculis perlustrare, nihil denique curæ aut laboris omittere. Qui tametsi vrbi præfectus foret, in suburbiis æque cognitionem animaduersionemque habebat, illique exercitus demandatos, & gerendi belli sæpe negocium datum esse liquet. Quam præfecturam à prima antiquitate Romę fuisse, multiplici exemplo apparet. Siquidem à Romulo primus Romulius, à T. Hostilio Mumartius, & Sp. Lucretius pater Lucretiæ, regnante Superbo, vrbis præfecturam meruere: deinde consulibus eam curationem demandarunt. Post aliquot vero ætates, tanquam non ciuile munus, à multis aspernatum est, ita vt eam curationem, velut ignobilem. repudiantibus plurimis, Q. Seruilius vt altercationes dirimeret, filium substituerit, eumque extra sortem vrbi præfecerit. Quam sæpe intermissam fuisse crediderim: quippe Augustus vrbis præfecturam, tanquam nouum munus & officium, creauit. Demum in tantum processit, vt Nero cognitionibus præfecturæ vrbis, honoris initia auspicaretur: & Piso viginti annos præfecturam vrbis, velut instar magni muneris, gerere non dubitarit. Extatque diui Seueri epist. ad Fabium Culleonem. qua cognitio criminum, per totam Italiam, ad præfectum vrbis delegatur. Relegandi quoque ad insulas, vel deportandi, quos delicti enormitas postulat, querelasque seruorum libertorumque audiendi, si de patronis dominisve querantur, ius illi potestasque fuit: carniumque & fori boarii, piscarii, & suarii cura cognitioque ad eundem spectauit & pertinuit. Etiam senatum per vrbis præfectum vocari & consuli posse, atque absentibus vel impeditis consulibus senatusconsultum fieri, nulla controuersia est. Denique diligenter curare, nequa pars vrbis labaret, neve per occasionem & licentiam aliquid plebs moliri posset: neve quid, circa vrbis custodiam aut munus vigiliarum, segniter exequutum foret, quod ab homine impigro ante perspici potuisset, præuidere, præcauereque debebat: tantique exempli fuit, vt quum fœdissimo bello Respublica afflictaretur, sæpe vrbi saluti fuisse & imperio, magnaque attulisse præsidia, comper-

Origo præfecturæ.

Præfectura intermissa sæpe & renouata.

Munera alia Præfecti.

Præfecti qui deligebãtur. compertum sit. Sed notandum, hunc præfectum, aut patriciæ gentis virum, aut senatorem, deligi consueſſe, idque exemplo Marci Meſſalæ oratoris, qui Auguſti tempore vrbis præfectus fuit, facilè dignoſci, licet ſexto poſt die magiſtratu ſe abdicarit, non ingenuam & parum ciuilem poteſtatem eſſe, ratus. *Lucii Piſonis & Coſſi præfectorum vinolentia.* Et tametſi Lucium Piſonem & Coſſum præfectos vrbis vino indulſiſſe, & multum noctis conuiuiis exegiſſe legamus, adeò vt biduum & duas noctes cum Tiberio largiore potu indulſerint, illos tamen ſatis grauiter & inoffenſè vrbis tutelam adminiſtraſſe, controuerſia non eſt. *Præfectura honos & paulò poſt vtilitas.* Procedente mox tempore, in tantum præfectura vrbis proceſſit, vt Sabino Veſpaſiani fratri ad præfecturam proceſſiſſe, magni muneris loco fuerit: & Pertinax Imperator ex præfectura vrbis, ad imperium prouectus ſit. Rurſus poſt aliquod interuallum tam infimæ ſortis habita eſt, vt Heliogabalus omnes lenones ad præfecturam vrbis prouehere deſtinarit. *Præfectus Latinarum.* Qui verò præfectus Latinarum erat, etiam non ſenator fieri poterat: quippe cùm citra ætatem ſenatoriam, ſæpè annis iunior crearetur, ex nobilioribus: idcircò præfecto Latinarum, ſenatum habere non licuiſſe notatum eſt: inter quos Marcus Antoninus Philoſophus, qui poſtea imperitauit, annis iunior præfecturam vrbis geſſiſſe proditur. *Prienenſes. præfectus in ſacro Neptuni Heliconii.* A Prienenſibus quoque in Neptuni Heliconii ſacro, quod cum Ionibus commune fuit, iuuenis ætate vix adulta præfectus creabatur, & rex. *Indi.* Ab Indis in ſex quinterniones vrbis præfectura diuiditur; namque alii peregrinos recipiunt, alii vitam & mores notant, nonnulli defunctorum bona moreſque inquirunt, alii vendendis mercibus præſunt, multi venditarum rerum exigunt decimas, ita vt omne ciuitatis regimen illi moderentur. *Græci. ἰϑυάρχης.* Græcis verò vrbis præfectus ἰϑυάρχης dicebatur, ipſaque præfectura ἰϑυαρχία. Præter quem fuit prætoriarum cohortium præfectus, annonæque & vigilum, qui in numero magiſtratuum pop. Ro. non ſunt, ſed extra ordinem vtilitatis cauſa creati. *Præfectus vigilum.* Ad præfectum enim vigilum de incendiariis, de furibus, de effractoribus, de receptatoribus, cognitio pertinuit. Auguſtus verò Octauius quum plura orirentur incendia Romæ, ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit, vt vnaquæque binas vrbis regiones tueretur, quas præfecto vigilum ſubiecit.

Præ-

Præfectus verò annonæ ad leuandum frumenti inopiam, conuectis commeatibus, plerunque vrbi præfuit & imperio. Præter quos fuit præfectus morum, quem censorem nuncupant, vt haud multò post præfectus castrorum & legionum, ac præfectus palatii, temporibus. Cæsarum nouissimis additi: quæ dignitas proxima Cæsarum magnitudini fuit, cui præfecturæ Cleander à Commodo præpositus memoratur, qui propter morum insolentiam, cum filiis vnà crudeli supplicio ex carnificatus, pœnas dedit. Et similis sub Hadriano, qui deposita palatii præfectura, ad ocium transiit, moriensque inscripsit tumulo, quòd quum multos exegisset annos, septem tantùm vixit, quibus ocio sederat. Celebratur quoque Opilius Macrinus, qui ex humili fortuna, per Caracallam palatio præfectus, mox ad imperium conscendit. Illud quoque à veterib. factitatum nouimus, vt quatuordecim curatores vrbis, vnà cum præfecto tam vrbi quam vrbanis negotiis præsint. Sed & illud notatum, ad vrbis præfectũ appellationes omnium potestatum, & illorum, qui in honore erant, pertinuisse, ipsarumque cognitionem animaduersionemque habuisse: quod quidem noua constitutione à posteris seruatum est. Antea enim ex constituto Neronis appellationes à iudicib. ad senatum fiebant: cautumq; fuit, vt qui à priuatis iudicib. ad senatum prouocassent, tantum pecuniæ pœnæ nomine exoluere cogerentur, quantum qui Imperatorem appellassent. A senatu verò ad principem appellare non licere, oratione Divi Hadriani cavebatur: nec à præfecto prætorio, qui principis locum tenuit, appellare licuit. C. tamen Caligula nimias appellationes inhibuisse fertur, liberamque iurisdictionem magistratibus dedisse, ita vt sine appellatione iudicatum exequerentur, & placita seruarent. Quinetiam illud quæsitum est, an tutorum curatorumque, qui nequiter & inofficiosè in tutela curaque de officio decedentes, versati fuissent, aut filiorum, qui parentens, quos venerari decet, contumeliis probrisque affecissent, in eosque turpissimum facinus admittentes, impias manus intulissent, cognitionem animaduersionemque præfectus haberet. Et placuit ab vrbis præfecto in tutores curatoresque, qui in euidenti calumnia tutelam curamque gessissent: aut in filios, qui paren-

Præfectus annonæ. *Præfectus morum.* *Præfectus castrorum, legionum & palatii.* *14. vrbis curatores.* *Appelationes omnium potestatũ ad vrbis præfectum pertinere.* *D. Hadriani edictum.* *Appellatio nimia inhibita.*

parentum dicto contumaces, & minus audientes forent, animaduerti cognosciq. posse: quod quidem tam legib. & senatusconsultis, quam decretis edictisque principum, aliis super alia editis & promulgatis, sancitum est.

Miraculum de homine, qui extrusus è carcere, rursusq; in eum intrusus inferna se loca adiuisse enarrauit.

CAPVT XXI.

INTER fabulosa miracula, & puerilibus fabellis similia, multas magnasq; res, quæ vix credi diciq; possunt, nullum tam impudens mendacium creditum est, quàm quod ad hosce annos in Pelignis euenisse dicunt, quod quũ nouum commentum putaretur, & temerè vulgatũ, id verum postea fuisse, tam fama celebri vbique peruasit & vulgatum est, quàm multorũ testimonio, qui rem gestam didicere: non fictis sermonibus, sed certissimis experimentis compertum est. Quo autem pacto se res habuerit, hoc traditur modo: In Pelignis oppidum vetustum est, cuius nomen prætereo libens, licet obscura origine, haud tamen ignobile. In eo dominus qui vrbi præerat, superbè auareque ciuibus imperitabat, ac trucib. dictis factisque in subditos seruilem in modum animaduertere solebat, eosque licet imperata facerent, neque segniter mandata exequerentur, ob leues plerunque causas, pœnis & damno mulctabat. Fortè autem quum homo quispiam alioqui bonus, sed tenui re familiari, inops atque despectus, ipsius domini venaticum canem, cui miro studio tenebatur, ita verbere affecisset, vt ob id periisse putaretur: quum id dominus resciisset, vehementer offensus, eum truci & minaci vultu grauiter increpitum, in pessimum coniecit carcerem: ibique quum vinctus graui custodia teneretur, post aliquot dies, hi quibus diligens ipsius cura mandata erat, clauso iam carcere, & tam foribus quàm omni aditu persepto, ne elabi posset, quum ad illum accederent, vt solebant, in eodem intus carcere nusquam inuenere: qui diu conquisitus, quum non appareret, nullumque effugii vestigium extaret, rem ad dominum detulere? quod quum credi vix posset, ipseque mirum in modum obstupefieret, post tres fermè dies, iisdem foribus pessulo firmatis, idem ipse qui modò carceri addictus fuerat, imprudentibus omnibus, & nemine conscio, rursus in eodem

dem intus carcere intrusus apparuit: custodesque, vt cibum afferrent, advocauit: qui cum proprie accessissent, omnesque miraculo obstupefierent, eum vultu tetro, & horribili facie, luxatis vstisque membris, aliter longe atq; pridem fuerat, conspexere: quem quum interrogassent, vnde elapsus, & rursus in eodem intrusus carcere foret, quibusque in locis fuisset, & vnde tam fœdo & tetro cultu emersisset: ipse velut elinguis, quum nullum proferret verbum, sed attonito stupentique similis foret, vt ad dominum quantocyus admitteretur, postulauit: habere quod illi propere nunciaret, magnum, nec differendum. Cumq; ad eum protinus admissus esset, rem mirificam & admirabilem, ac dictu audituque formidolosa, & vix credenda miracula dicere orsus fuit. Nam se ab inferis (si libet credere) remissum enarrauit: siquidem quum diutius carceris squalorem ferre nequiret, seu desperatione victus, seu iudicium reformidans, inops consilii, malum dæmonem vt sibi præsto esset, seque ex tam tetro carcere relaxaret, aduocasse dixit. Nec multò post dæmonem fœdo aspectu & terribili facie, in eodem intus carcere aspexisse & secum pactum fuisse, ab eodemq; & ferreis claustris, nō sine graui pressura extrusum, in loca deinde inferna, & profundas vastitates, ac fundum telluris intimæ actum esse præcipitem, singulaque lustrasse: impiorumq; supplicia, & sedes consceleratas, æternasq; tenebras & ærumnas vidisse, ac loca fœda & formidolosa, regesque & summos duces in abrupto hiatu & profundo voraginis, densa mersos caligine affligtari, & furiarum ardentibus facibus agitari: gemitusque & eiulatus, ac dies noctesq; ploratus mulierum & virorum audisse: pontificesq; vidisse infulis & trabeis, purpuro & auro distinctis, ac gemmis ornatos, aliasque miserabiles facies omnis generis hominum, ætatum & ordinum, in cultu vario afflictas, & iacentes inter præaltas voragines: alios immenso limo haustos æternis suppliciis & nocte cruciari, ipsorumque damnata scelera sempiterno dolore puniri: inter quos plures quos noverat in vita, adnotavit, & præcipuè intimum familiarem, quem dum in vita ageret, æqualem sodalemque habuerat, alloquutum dixit, ab eo probe agnitus, & miti satis sermone requisitus fuit, quid rerum ageretur, & quid reliqui spei

sibi foret. Ipseque quum prægraui seruitio & crudeli dominatu vsque premi, respondisset, illum mandasse, vt domino enunciaret caueret ne quid tale ageret in posterum, néve graui tributo & iniquo vectigali subditos opprimeret, namque illi vacuam sedem, quam prope cernebat, præstitutam esse prædixit. Et vt haud dubius promissi foret, fidemque vt dicti haberet, meminisse (inquit) illum debere secreti concilii & mutuæ pactionis, quam dum vnà militarent, & in castris agerent, clam iniuissent, quorum nemo particeps, aut conscius vnquam fuit: quod consilium, quum memoriter illi enunciasset, & non solum dicta conuentaque, sed & singula verba sponsionesque, quibus vterque astrictus erat, recensuisset, ipsum dominum ordine hæc audientem, animo serio & attentiore factum, mirum in modum obstupuisse, ingensque animo formido incussa fuit consideranti, quonam modo, quæ soli sibi credita, & nulli vnquam enunciata fuere, homo ille hebes & tardus ingenio, quasi numine afflatus, explorata haberet, eaque vultu interrito enunciaret. Adiiciunt miraculo, eundem interrogasse illum, cum quo tunc sermo erat apud inferos, qui nitido cultu vestituque apparato videbatur, nunquid aliquo cruciatu afflictarentur, qui insigni veste & auro conspicui forent? Illumque respondisse perenni incendio, interque maximos cruciatus, & sempiterno dolore vsque premi & afflictari, idque totum quod auro & purpura fulgeret, ignem atque incendium esse. Et quum ipse id experiri volens, propius manum purpuræ admouisset admonitum ab eo fuisse, ne tangeret. & tamen efficere nequisse, vt non ex caloris afflatu palmam sibi manus, quam tunc ostendebat incendio & ipsi purpuræ admotam deflagraret. Erat enim pustulis linentibus, & tetris hulceribus, veluti tabe & igni sacro, maloque quod latius serpere videbatur, fere consumpta. Referunt præterea qui illum adiuere, eum postquam ad inferis emersit, quasi mẽte consternata, hebetique aurium oculorumque sensu affectus foret, semper cogitabundum in rarum prodiisse sermonem, vixque sæpius interrogatum colloquenti respondisse. Vultu verò tam tetro, & aspectu tam deformi reuertisse, vt qui dudum à coniuge & liberis probe agnitus foret, is postquã remeauit ab inferis, tam diro vultu, totiusque

quę facie corporis dissimilis effectus est, ut vix eundem illum esse crederent: sæpiusq; obortis lachrymis, ob faciei diritatem & speciem hominis fœdissime mutatam, notos affinesq; ipsum alloquutos fuisse, ægreq; vt ante obitum, qui mox consequutus est, res suas dispensaret, ac liberis & posteritati consuleret, vitæ spatium habuisse.

Quot militum ordines, cuiúsve generis milites in Romana militia olim militare consueuerant, & qui apud exteros.

CAPVT XXII.

MILITUM ordines, quos Romani duces habuere, quibus res magnas gessere, hi fermè traduntur, nomine diversi: namq; Rorarii dicti, cum quibus primi erant congressus, qui leuibus muniti armis, parmam & gladium gerentes, sicut ros ante pluuiam, sic priusquam procurrerent, aut acies admoverent, hostem incessebant, & primos concursus excipiebant. Præmittebatur enim leuis armatura, quæ eliceret, & hostē gradu moueret, mox equitatum libero casu, & robora legionum immittebant, quæ longius pellerent & fugarent, qui etiam antesignani, eo quod primi agminis erant, dicti: sicut apud Persas homotimi milites in principiis erant, qui magnopere apud reges nobilitati sunt, inter quos peltati & cetrati, qui peltas cetrasque (scutorum enim genera sunt) deferebant, haud multo discrimine diuersas: pelta enim cetræ haud dissimilis est: namque erat cetra scutum ex loro, quo Aphri, Hispani, Galli & Persæ plerunque vsi sunt, in rhombi figuram: pelta verò, breue scutum instar lunæ: parma, figuræ latioris & circularis. Lusitanis verò scuta fuere duorum pedum latitudinis, quæ nec fibula, nec ansa, nec loro nectebantur. Numidica ex coriis sicut Græcis Oretanis & Gallis quandoque pro munimento fuit pelta: queis erant enses obtusa cuspide, scuta verò debilia. Hiphicrates quoque pro parma militibus peltam dedit, hastæque modum duplicavit, & gladios longiores fecit, quare peltastæ appellati. Thracibus & Belgis dabatur pelta, quam meridem dixere, Ligurib. ænea parma, Sardis pugio cum pelta, Celtiberis leve scutum & rotundum. Caius verò Marius parmulas militibus inhibuit, illas minus habiles & supervacuas arbitratus. Romani autem clypeos peditibus,

Rorarij *Antesignani* *Homotimi.* *Peltati.* *Cetrati.* *Cetra.* *Pelta.* *Parma.* *Lusitanorum scuta.* *Numidica.* *Peltastæ.* *Merides.* *Parma ænea.*

peditibus, scuta equitibus dedere: quos quidem milites à prima origine clypeis vsos comperimus, postquam vero stipendiarii facti sunt, mutato armorum genere, scuta, maius tegmentum pro clypeis accepere, sicut Latini populi (quare scutatæ & cetratæ cohortes dictæ) quæ ex cratibus plerunque intexebant. Antea enim Romulus Argolico scuto vtebatur. Post vero ictum cum Tatio fœdus, Romani, dimisso Argolico, Sabinorum accepere scuta, suaque Romulus cum Sabinis arma commutauit, quibus postea Romani vsi sunt. Sammitibus lata ad summum æquali fastigio fuere, in imo vero cuneata. Marsis amplissima, quæ decumana dicta sunt. Lucan quoque scuta ex vimine confecta, coriis tegebant. Græci frequenter russatis, Carthaginenses albis, nonnunquam clypeis diuersa insignia ferentibus vtebantur. Corinthii rubris. Alba vero ferre scuta Romanis erat ignominiæ loco: nam fortes vtebantur pictis. Pœni ex auro sculptis imaginibus. Germani scuta lectissimis coloribus distinxere. Græci quoque diuersa insignia, & numina addidere: quippe Græcorum clypeis Neptunus inerat, Troianorum Minerua. Vlysses Delphinis insigne in scuto prætulit. Agamemnon Formidinem capite leonino cum epigrammate. Niciæ scutum auro fulgebat & purpura. Lacedæmonii λ, Messenii μ, literas descripsere. Alcibiades Cupidinem cum sagittis, Neocorus Aliarcus draconem, Demosthenes in scuto aureis literis Bonam Fortunam inscripsit: Legio ad Cordubam, Pompeii nomen. Persis vero, cratis erat in manu læua, gladius vel securis in dextris. Fertur Alexander Macedo argyroaspidas ab argenteis clypeis, sicut Alexander Seuerus imperator chrysoaspidas ab aureis nuncupasse: id quod à Samnitibus fuit usurpatum, vt argenteis aureisque scutis ornarentur. Galatæ animalium formas æneas scuto effinxere, sicut Lacedæmonius quispiam in ingenti scuso muscam effictam habuit: & Hanno Carthaginensis argenteo clypeo, cum imagine Barchini Hasdrubalis, conspicuus erat: Cleomenes vero docuit Lacedæmonios clypeum, non ex annulo suspensum, sed brachio incertum habere, quo se firmius protegerent. Philopœmenes Achæis, cum antea scutis leuioribus, & ad protegenda corpora minus habilibus vterentur

Clypei. *Scuta.* *Scutum Argolicum.* *Decumana scuta.* *Russati.* *Gentium diuersi clypei.* *Principum ac Ducum.* *Hanno.* *Lacedæmonii.* *Achæi.*

tur

rur, pro scuto clypeum, pro hastili sarissam dedit: qui tamen scutati pedites ferreas ocreas, in dextro crure induebant, ne crure effracto, neci expositi forent. Sarmatis vero nulla scuta fuere: namque in conflictu præliorum defendi scuto inhibentur: itaque ad vulnera expositi toto corpore patebant. Deinde pilani, qui pilis depugnabant, dicti. Fuit enim pilum hastile, habens & ferrum pedale, & trigonum stylo peracuto, quod stupa colligatum emittebant, interdum hastam habens trium pedum, nec minoris proeminentiæ ferrea veruta: quo emisso, velut ad id dato signo, citato gradu in hostes ibant: mox strictis gladiis collato pede, comminus rem gerebant: quæ ab hostibus missa, Romani sæpe densatis scutis excipiebant: tametsi nonnunquam tanto ardore animorum ad arma concursum, in hostes itum est, vt ne mora in pilis emittendis fieret, illa abiicerent. & strictis gladiis, comminus rem gererent: quæ quidem pila Romanis propria. & sua fuere arma, telum haud dubiè, quàm hasta, vehementius: sicut gessa Gallorum, sarissæ Macedonum, lancea Hispanorum, gladius Lacedæmoniorum, acinacis Medorum, falarica Saguntinorum, sagaris Persarum, romphæa Thracum, framea Germanorum, & sparus rusticorum: Theutonicorum verò, cateiæ. Erat enim hasta angusto & breui ferro, romphæa autem ingentis longitudinis. Tametsi Hispanum gladium admodum breuem, & sarissam prælongam hastam ferro affixo legamus. Etiam sica Romanis frequens & peculiaris fuit: quippe Romani milites vtroque latere ferebant sicas, dextra breuiorem, sinistra longiorem. Proditumque memoriæ est. C. Marium noua primum forma iacula fecisse: nam quum duplici telo antea munirentur, ipse alterum admisit, alterum sustulit, & loco illius clauum panxit, quò firmius impingerent. Marcellus ad Nolam longiora pila militibus distribuit, quò ferirent vehementius: quum Carthaginenses breuioribus, & minus habilibus vterentur. Cleomenes verò docuit, Lacedæmonios pro lancea sarissis vti, quas vtraque manu torquere assuefecit. Galatæ pro ensibus spathas gestabant oblongas, quas à dextro latere catenis subnectebant. Post quos hastati, qui hastam gessaque ferebant, qui etiam in prima fronte positi,

Sarissa. *Sarmatæ.* *Pilani.* *Pilum.* *Gessa.* *Sarissa.* *Lancea.* *Gladius.* *Acinacis.* *Falarica.* *Sagaris.* *Romphæa.* *Framea.* *Sparus.* *Cateia.* *Sica.* *C. Marii iacula.* *Lacedæmonii.* *Galatæ.* *Spata.*

hastis præualidis ferro munitis militabant: erant enim ferè tyrones, tunc primum militiæ adscripti. Deinde principes ordines ducebant, milites robustiores ætate, & vsu doctiores, ab hastatis per interualla diuisi. Tertii vexilli triarii fuere, qui si qua maior vis ingrueret, aut durior casus præceps repelleret, compressis ordinibus, vno continente agmine totam aciem clauderent, laxatos languentesque ordines magnis viribus repararent. Tantique roboris erant, vt rebus abscissis & deploratis, sæpè debilitatam virtutem, & fractos restituerent animos. Præter hos velites, quòd vestiti & nullis armis muniti, quò expeditiores forent, inter leuis armaturæ milites locabantur, quib. parmæ tripedales, breuiores quam equestres, & iacula quaterno longos pede ferro præfixo, data sunt, ex celeri cursu, quasi volantes, dicti, prompti ad excursiones, qui ad prosequendum inclinatam semel aciem, vagos effusosque prædatores excipiendum, infestasque populationes & vastitatem inhibendum, tum ad subita belli & repentinas incursiones, mirum dictu est, quanto præsidio fuerint. Hi enim secundo Punico ardente bello, dum Romani ad Capuam sederent, vt contra equites, quibus hostis præualebat, repugnarent, à Fuluio Flacco proconsule primùm inuenti institutique sunt. Quibus additi sequentibus bellis plerunque sagittariis & cohors Peligna velitaribus armis, quorum tela ad remittendum imperitis inhabilia traduntur. Rursus inter militum ordines alii descripti sunt, quibus prætorianis nomen, qui iuxta ducis prætorium excubantes, honore atque ordine præstabant. Hi enim præcipuo robore & virtute illustres equites, magna & firma præsidia fuere, quippe qui circa principis tabernaculum, & imperatoris latera militabant, quum nobilitate & honoribus anteirent. Hos antea Celeres à Romulo dictos ferunt: siquidem Romulus trecentos circa se, pacis belliq; temporibus habuit expeditos, quos Celeres nuncupauit: qui postea Flexumines, demum Trossuli, quòd oppidum Thuscorum Trossulum sine peditum opera vi cepissent, dicti sunt, quos Numa dissoluit, & antiquata militia missos fecit. Primus enim Tarquinius Superbus custodiam ferocissimorum circa se habuit, vt noctu penes regiam excubarent, die autem illius latera cingerent,

Tyrones.
Milites ætate robustiores.
Triarii.
Velites.
Sagittarii & Peligna cohors additi velitibus.
Prætoriani.
Celeres.
Flexumines. Trossuli.

gerent. Obseruatumque fuit, vt is summam militiæ gereret, & imperatoris vice fungeretur, qui prætoria castra & prætorianos haberet: nanque omnis cura & procuratio rei militaris, desito imperio veteri, penes prætorianos fuit, qui quandoque quum Romæ iuxta pomœrium castrametantur, magnarum dissensionum causam præbuere: nam per celebria vrbis loca, super assumendo principe, inextricabiles sæpe pugnas conserebant. Ideo Tiberius Cæsar, ne per hospitia dispersi, populares tumultus ferent, extra frequentia vrbis prætorianis loca dedit. Denique in tantum viribus processere, vt quem vellent, ad spem imperii impellerent, & in principem assumerent, assumptumque mox deturbarent, essentque arbitri totius imperii & moderatores, qui etiam speculatorum ordinem habebant promptissimorum, qui circa ducis latera excubabant: vnde magni sæpe duces adiumēta sumpsere: quippe Aphricanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo non discederent, & cætero belli munere vacarent. Sequuti deinde consules, & demum Cæsares, cohortes circa latera, veluti firma & valida præsidia habuerunt. In vrbe quoque ex præfectura Rheatina delecti milites ad latera consulum excubantes, sæpe reip. operam nauarunt. Manus quoque equitum Rom. armata, præsidii causa senatui plerunque affuit. Cato quoque promptos circa se Firmianos habuisse fertur. Fuitque moris populi Rom. sociali fide & fœdere iunctis, quos reges appellauisset, turmam equitum Rom. honoris causa, & militarem custodiam, velut præsidium impartiri. Reges quoque Asiæ, militum cohortes & robora virorum habuere, quos Argyraspidas à genere armorum nuncuparunt. Lacedæmoniorum reges, generosissimos iuuenes trecentos habuere custodes. Athenienses sacram cohortem, quæ ex se inuicem amantib. constabat: quæ etiam apud Thebanos fuit. Alexander Macedo clypeatos, & Persarum mille satellites excubitores adsciuit. Macedonum quoque reges obseruarunt, nobilium liberos habere, qui noctu seruatis vicibus, pro foribus vbi rex quiescebat, excubarent. Alexander Epiri ducentos Lucanorum exules habuit expeditos. Aratus vero ad corporis custodiam, delectos milites accepisse fertur, Pysistratus Corynephoros, Matius satellites, quos

Imperator quis.

Cohortes circa latera consulum & Cæsarū.

Fœdere Romani iuncti

Reges Asiæ. Argyraspides.

Lacedæmonii reges.

Atheniēses. Thebani.

Macedones.

Corynephori

Praecipites. vocauit praecipites. Et Sulpitius tribunus, Marii tempore, manum equitum iuniorum custodes aduocauit. Cumque symbola in castris ab Antigono de nece Eumenis darentur: Macedones mille milites expeditos ad ipsius custodiam dederunt. Dionysius praeualidis seruis latera muniuit, & efferis barbaris commisit custodiam, quos quum dimitti Plato suasisset, penè in discrimen vitae & dissidium venit. Petreius beneficiariis & cetratis stipatus fuit. Apud Persas turmae immortalium, quae ex decem millib. constabant, ad extremos seruabantur casus. qui aureos torques, & manicatas tunicas habere distinctas auro, ex quibus mille selectis. Melophoris dixere nomen: donec Theodosio imperante, ab Ardaburio & nomen, & genus immortalium desiere: quorum instar ordo equitum apud Gallos fuit, quem Thymochresiam, Graeci somatophylacas vocant. Cyrus custodes corporis eunuchos habuit, quò magis in officio essent, eos praeter illecebras voluptatum firmissimum praesidium ratus. Indi verò reges, peruigiles mulieres habuere excubantes. Masinissa parum hominibus credens, salutem suam canibus vallauit. Iulius autem Caesar, omissis excubiis, custodes corporis nullos admisit. satius arbitratus, semel morti succumbere, quàm metu assiduo detineri. Augustus Calagurinatorum & Germanorum manum aduocauit: sicut Tiberius Germanos & Galba euocatos. Caius autem Caligula Batauos: Antoninus etiam Germanos equites acciuit. Traianus quoque sine stipatorib. aut militari custodia perdiù vixit. Fuitque literis proditum, excubias militares & corporis custodes, non Caesaribus modò, sed Augustis mulieribus: vt matri & coniugi imperatoris, olim apparuisse. Secundi ordinis cohortium vrbanarum milites ex Romanis frequenter adscripti sunt, ex quibus vexillares cohortes delegere. Tertii legionarii, qui legionibus adscripti militabant, qui tam ex ciuibus quàm Latini nominis, & foedere iunctis ciuitatibus sacramento adsciti erant: quoque facilius dinoscerentur diuersa habuere insignia: namque aliis praetoriani, aliis legionarii, atque vrbanarum cohortium milites vtebantur insigniis. Praeter quos fuere cataphracti, loricati equites, ferro muniti, & fulti grauioribus armis, qui stabili gradu congredi, & vim excipere sole-

Beneficarii. Cetrati. Turma immortalium. Melophori. Thymochresia. Somatophylaces. Cyrus. Indi reges. Masinissa. Iulius. Augustus. Tiberius Galba. Caligula. Antoninus. Traianus. Vexillares cohortes. Legionarii. Cataphracti.

solebant: quibus arma erant galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hasta & gladius: cassides vero & thoraces, peditibus similes. Hæc enim præ reliquis fortis & inuicta acies, tanto robore munimentoque fuisse traditur, vt trepidam diffidentemque aciem, plerunque repararit. Erat enim manus hæc validissima, præque cæteris terrori hostibus & formidini ab hisque gentes sæpius subactæ fuerunt & domitæ, quibus & equis operimenta fuere lintea, quæ ferreis laminis instar plumæ nectebantur, profecto munimentum contra omne telum insuperabile: quæ tanti fuere vt eas Hiphicrates cum æneis commutarit, illasque Atheniensibus dederit. Priscis vero seculis perpauci linteis thoracibus (Homero teste) depugnarunt. Maximæ vero firmitatis celebratur thorax ille linteus Amasis Ægyptii regis, cuius singula fila trecentis sexaginta aliis constabant, in quo ex auro & lana versicolere, diuersis animalium figuris inscriptæ eius venationes, erant. *Thorax Amasis regis.* Nonnunquam equites galeis & clypeis ferro corruscantibus, in equis insidentes, pariter ferro æreque munitis, in acies prodierunt: qui licet multimodis munirentur armis, suras tamen & femora nuda armis habebant, quo expeditiores pedibus forent, quos statarios vocatos ferunt, *Statarii.* quippe graue agmen, qui nisi firma manu & lento gressu prodibant in aciem, Galli crupellarios vocarunt, *Crupellarii.* quibus continuum tegmen erat ictibus impenetrabile: Persæ clibanarios: *Clibanarii.* quod erat proprium Sarmatarum, ferreis laminis, aut præduro corio conserto muniri: qui quum turmis instructi vadunt, mirum dictu, quanti roboris quantæque formidinis sint. Illorum vero pedestri pugna nihil ignauius. Græcis quoque dissimiles equitum fuere species: *Equitũ Græcorũ species.* nam quidam hippotoxotæ dicti, alii scenophori, plerique Iphicratenses summæ laudis, sicut apud Romanos Fabiani: alii Dimachæ grauioribus armis, qui quum opus est, pedestres fiunt acies: nonnulli hippagogi: multi amphippi, qui equis duobus merebant. *Hippotoxotæ. Scenophori. Iphicratẽses. Fabiani. Dimachæ. Hippagogi. Amphippi.* Vltra quos in Romanis castris Accensi stipendia fecere, qui in demortuorum locum suffecti cooptative fuerant, quasi ad censum adiecti, qui & adscriptitii, quod supplentes numerum militum, legionibus adscribebantur. *Accẽsi seu adscriptitii.* Fuitque nomen ordinis militaris, sicut principes, commentarienses, *Principes. Commentarienses.*

 vel

Cornicularii. vel Cornicularii. Inter levis vero armaturæ milites, ferentarii non in postremis erant, funditores dicti, ex Balearibus frequentes, qui saxis & sudibus, velut nimbo grandinis & omni genere telorum, quæ feruntur, non autem geruntur, procul hostem missilibus arcent, & in fugam agunt: nonnumquam ense congrediuntur cominus, qui etiã in cornibus & hostẽ petere eminus solebant, quibus singulis tres fundæ è nervo vel iunco, aut setis simplici habena fuere: interdum triplici scutali fundis, sicut ab Ægio. Patris & Dymis funditores vsi sunt, cum scuto & iaculo præusto, qui vna cum sagittariis & iaculatoribus incedebant: qui vsus apud Indos præcipuus erat, vt misso lapide, extremos pueri capillos attingant impune. Hi inferioris ordinis quam pedites, despectissimique inter milites habiti sunt: quare huic inconditæ turbæ, ad populandum vastandumque agros, magis quam iustæ pugnæ idoneæ, Cyrus servos præfecit, quasi illos non militare, sed prædæ & rapinis assuetos, seruilia exercere duceret. Tametsi sagittariorum & funditorum plerunque delecta manus non temere congressi, magna ad victoriam momenta fecere. Qui quidem sagittarii cum thorace, tibialibus & pharetra, ense accincti, nonnumquam sine pharetra cum hasta & scuto præliabantur. Græcis vero, licet ex diversis prouinciis funditores & sagittarii stipendia fecerint, tamen Cirtei & Elymæi præcipui habiti sunt. Fertur Scipio Aphricanus adversus Numantinos dimicaturus, omnibus centuriis delectos sagittarios funditoresque miscuisse: qua descriptione effecit, vt de Numantinis insignem victoriam tulerit. Metellus quoq; ducens in Iugurtham, funditores & sagittarios inter manipulos diuisit, ita vt parum abfuerit, quin ingenti victoria potiretur. Calones vero lixasque, licet militiæ sacramento adigi non solerent, siquidem seruilia ministrabant militibus, illos tamen in aciem prodiisse: bonam fidelemq; operam reip. sæpe nauasse comperimus, tunc quum accisis rebus, & re exterminata, militumq; fracta virtute, militiam militare coacti sunt: qui quod ligneas calas vel vallum gestarent, dicti calones fuere. Calas enim antiqui dixerunt fustes, quos servi portabant in comitatu dominorum, dum in expeditionẽ vadunt, seu ἀπὸ τῶν καλῶν. Lixæ quoq; qui exercitum sequuti quæstus causa,

Marginal notes: *Ferentarii.* *Funditores.* *Sagittarii.* *Cretei,* *Calones.* *Lixæ.* *Calones vnde dicti.* *Cala.*

sa, a'quā militibus curabant. Sicut Brutiarii, quorum opera veluti seruorū magistratus vtebantur, persæpe militarunt, & munera fecerunt. Quū enim secundo Punico bello post Canensem cladem Brutii ad Hannibalem primi defecissent, postea deuicto Hannibale, eos Romani, neq; milites scripsere, neque pro sociis habuere, sed magistratibus præstare iusserunt servorum munia militiæ domique; sicut Picentes ob initā cum Hannibale societatē, pro militari officio, viatorum & tabellariorum operas præbuere. Super eos, quos dixi, adnumerantur caligari, quibus caligis militaribus vti permissum:, tametsi pro caligatis omne militum genus, à militari caliga, multi accipi contendant: quæ quidem ferreis clauis multiplicibus munitæ erant. Præter quos legitimi, euocati, & tumultuarii milites fuere, Legitimi, quod militiæ sacramento iusto delectu adscripti militabant: Euocati, qui ex prouinciis sociisque ciuitatibus æquo iure & fœdere iunctis, non Latini nominis, militiæ munere fungebantur: qui non milites, sed pro militibus habiti sunt. Milites enim nominis Latini, proxime morem Romanum instructi erant, lingua, moribus, armorum genere congruentes, disciplina denique & cultu Romano, qui plerunque Gabino ritu toga circumcincta, ita vt lacinia reuocata, hominem cingeret, militarunt. Tumultuarii vero dicti, qui repentino adventu hostiū, quū in discrimine extremo res foret, per trepidationem & metum raptim militiæ adscribebantur. Etiam proletarios, & capite censos quandoque munera fecisse & reip. operam nauasse comperimus: erant enim hi tenuissimi, & modicarū facultatum, qui non vltra mille quingenta æris in censum referebant, domi ad prolē excitandā destinati, dimissa militia, & sacramento soluti, qui tēporibus reip. difficillimis, quum vndiq; imperium fluctuaret, rebus abscissis, milites quandoque scripti sunt. Sicut quum post Cannensem pugnam, seruitia, obæratos & mercenarios ac capitalia ausos, militiæ sacramento adigere populus coactus fuit, numero octo millium, qui in exemplū iusti militis militarūt, quos volones dixere, quod spōte militiæ adsciti, libertatis studio militiam meruissent. Fuitq; animadversum, in Romanis castris, nisi ingenuos & libertinos seruitute exemptos, militiam meruisse neminem, præter quam secundo

Brutiarii.

Picentes.

Caligati.

Legitimi.

Euocati.

Milites nominis Latini.

Tumultuarii.

Proletarii.

 Punico

Punico bello, quo Hannibal *Pœnus* Italiam omni clade belli peruastabat, quo pop. Rom. extremo discrimine adactus, rem desuetam vsurpauit, primumque seruitia sacramento adegit. Postea sociali bello ex libertinis duodecim cohortes bonam fidelemque operam, reip. nauarunt. Mox Iulius Cæsar ex magna parte perdomitis hostibus, quum ob bellorum clades in locum decedentium nullos sufficere valeret, seruos commodatos militiæ adscripsit. Augustus quoque Octauius bello Illyrico & Germanico, cohortes libertorum legit, quos Voluntarios appellauit, illosque cum ingenuis commisceri, aut eodem vti armorum genere vetuit. Hos quoque Romæ incendiorum causa, & si grauior tumultus oriretur, instructos paratosque habuit. Ipse enim seruos, qui ciuilibus bellis stipendia fecerant, confectis bellis, dominis restituit. Lapsis inde temporibus, Antoninus Cæsar voluntarios, quos obsequentes latrones vocauit, & gladiatores, contra hostes præpotentes militiæ armauit. Cleomenes quoque dux Lacedæmoniorum, seruitia ad nouem millia libertate donasse, & militia adscripsisse fertur. quum, bellis attriti, milite indigerent. Sed tamen capite censos, propter inopiam & modicam rem familiarem, diu sacramento adscribere non licuit: donec C. Marius capite censos militiæ muneribus fungi, & militare coegit, qui in exemplum iusti militis militarunt. Postremo causarii dicti, quibus causæ ne mererent, legitimæ suppetebant: sicut beneficiarii, qui perfuncti militia, & data missione, post nauatam insigniter operam, muneris vacatione donati, & militia missi fuere, tametsi beneficiarios, quod beneficio tribunorum ad militiam euecti erant, nonnulli dictos credant. Tria enim fuere missionum genera, quibus milites exautorabantur: Honesta, quum emeritis stipendiis, & functis commodis missionum, vacationis munere donantur, quo tempore scuta, gladios & arma dicabant Laribus: sicut gladiatores Herculi, quod diis iuuantibus, perfuncti militia, rudem accepissent: quod missionis tempus, militi quinquagenario erat definitum. Alii, nisi decennio stipendia meruissent, missionem petere neminem putarunt posse. More tamen Romano, militare sacramentum in vndecimum diffun-

Voluntarii.

Causarii.

Beneficiarii.

Tria missionũ genera.

diffundebatur annum: quo exacto, militia perfunctis missio dabatur. Deinde vt decimussextus annus stipendii finem faceret, Tiberio imperante cautum fuit, qui etiam militiæ tempus ad vigesimum annum propagauit, cauitque, vt nisi post vigesimum annum, missio militi non daretur: prætorianæ verò cohortes, nisi annis sedecim militassent, ad penates & domesticos Lares non remittebantur. Apud Assyrios autem, Ninus Semiramidis filius, annis singulis copias sacramento solutas domum remisit. Rursus nouos milites, militiæ sacramento, nullo præstituto tempore, adegit: quos tamen vltra annum militiæ nunquam adscripsit. Causaria verò missio dicitur, quum senecta, aut valetudine adversa vitiove corporis, domos vellent aut res inuisere suas, vel viribus parum validi, minus idonei muneribus essent. Ignominiosa, quæ & probrosa dicitur, cum militi ob delictum & graue crimen, quibus reus agitur, vt quia transfuga, desertor, aut fugitiuus arguitur, vel timidè & diffidenter cum hoste congreditur, ignominia notatus, & militia exautoratus fuit: in qua re licet animaduertere, quòd si tribunus militem exautorauit, hoc est, insignia militaria illi ademit, infamia quoque affecisse videbatur. Post aliquot verò tempestates, noui milites nominibus variis à Cæsaribus, penes quos fuit ius arbitriumque rerum omnium, militiæ adigi cœpere: nam præter gregarios, qui vilissimi inter milites sunt, fuere legionarii, alarii & manipulares, qui in legionibus, alis, vel manipulis militabant: ex quibus Nero Augustinianos, & diuus Claudius Dacisianos milites legit. Probus vero Decimanos, Alexander Seuerus Ostensionales, Tiberius Vigesimanos, & alii Primanos, Secundanos, Quartanos, Quartadecimanos, Vndeuigesimanos, Duodeuigesimanos à legionum numero, magnæ & expertæ virtutis. Apud Spartanos, Neodomadæ omnium habentur fortissimi, quos Persæ gardates dicunt. Antoninus Cæsar lectos milites, Piramitem & Laconiencam crutiam appellauit. Ægyptii & Æthiopes, calasiries & hermothybies: Antiochus alium mille equitum, Gencam: Dion verò, Dionianos. Illud tamen ad memoriam insigne est, milites Romani nominis, à condita vrbe ad tribunos militar

Causaria missio. *Ignominiosa* *Militia exautorati.* *Militum varia nomina.* *Gregarii.* *Legionarii.* *Alarii.* *Manipularii.* *Neodomadæ.* *Gardates.* *Lecti milites.* *Calasiries,* *Hermothybies.* *Genca.* *Dioniani.*

militares, & captam à Gallis urbem, per annos ferè trecentos quinquaginta, suo sumptu & impensa meruisse, ac stipendia fecisse. Parte enim anni sub pellibus militabant: parte verò, liberis, uxori & penatibus, sibique ac familiæ, agrum colendo, & rei rusticæ navando operã, necessaria parabant, Quo autem tempore Veij diutina obsidione & intestino malo obsessi fuere, quum hyemare oporteret in castris, Romani & utili & necessario exemplo docti militibus stipendium de publico statuere. Tunc primum collata stipe, æra militibus constituta sunt. Et deinceps reliqua militia, sumptu & ære publico meruere. Nonnulli, Anxure capto, sub tribunis militaribus, patres stipendium annuum militibus decreuisse memorans: quod quidem denis assibus in dies singulos taxabatur. Postea Tiberio regnante, singulis denarii diurni dati, prætorianis verò bini. Scipio Africanus instituit, vt prætorianis sesquiplex stipendium daretur, hoc est, integrum & dimidiatum. Domitianus quartum stipendium, aureos ternos, militi tradidisse fertur. Apud Germanos epulæ & largi conuictus, militi pro stipendio fuere. Cyrus ternos obolos singulis nautis stipendium dedit, quibus Lysander vnum adiici procurauit. Ægyptii calasiriis & hermothybiis, quos præcipuos habebant milites, præter prædia dabant panis tosti pondera definita, & carnis pabulæ minas singulis: vini verò sextarios quaternos. Mercenario milite pop. Ro. perrarò adiutus fuit: solum enim Punico bello, Q. Fabio Maximo. & T. Sempronio Graccho Coss. ope externa adiutus bella gessit, & in Hispania, Celtiberi stipendiarii militis auxilio fultus, legiones duxit, quos latrones, quòd mercede militarent, quasi servientes, nuncupauit antiquitas, qui plerunq; circa imperatoris latera excubabant. Galli gessata vocant millites mercenarios. Inter cæteros Cares mercede militasse, & auxilia conduxisse traduntur, ideo viliores habiti. Fertur tamen Prusias, conductis in Thracia mercenariis militibus, ita Byzantios obsedisse, vt extra mœnia progredi nequirent. Parthi nec mercenarios, nec ordinarios habent exercitus, quibus nec certa imperia, nec duces erant. Sed postquam iussu regis ad bellum educti fuerant, confectis bellis, ad propria dilapsi, nullam mercedem stipendiorum perferunt, nisi prædam

Rom. initio nullis stipendiis militabant.

Calasiries.
Hermothybii.
Milites mercenarii.
Liu. lib. 4. Decad. 3.
Galli.
Gessata.
Cares.
Prusias.
Parthi.

dam. Britanni non ære signato militant, sed aurum, argentum, & alia metalla precium victoriæ ferunt. Scythis, nisi capite hostis oblato, miles prædæ particeps fieri nequit. Chii autem, quum seruis mercenariis pro milite vterentur, bello subacti, seruis propriis vincti, traditi, & in exilium acti sunt, sicut Syracusis aliquando possessores à clientibus exacti fuere. Fertur verò Cato senior cùm Celtiberorum manum ducentis talentis, & nimis magno stipendio conduxisset, & ob id increpitus ab amicis foret, quòd summam numquam exoluere valeret, respondisse: si vicerimus, ex hostili præda illis satisfiet: si victi forsan erimus, non habebunt vnde petant. Fuit præterea memoriæ literis proditum, apud tot dissonas gentes, linguis moribusque differentes, varia etiam armorum specie & dissimili ornatu milites in aciem prodire, & cum hostibus congredi consuesse, quem sibi quisque proprium & peculiarem fecit. Etenim Vascones recto capite, aut cum galea pugnare nefas habent. Ætoli & Pelasgi dextro pede nudo dimicant, & sinistro crure vestito armis. Albani & Iberi ferarum tergore caput amicti. Sacæ Scythica gens, cristatis galeis in acutum desinentibus. Lacones pileati: Persæ turrito pileo. Lusitani cristata galea & neruata casside, aut mitratis frontibus, & iaculo hamato: Paphlagones hasta: Spartani breui pugione præliantur: Salentini exerto humero. Gallogræci nullo vestitu calceatuque amicti, quippe qui nunquam nisi in pugna nudentur: Baleares discincti: Cares funda: Persæ, Parthi, Cydones, & Macæ sagittis: Thraces peltati cum iaculis & romphæa: Lacones gladio breuiori: Carthaginenses, breuibus spiculis: Oretani iaculo, funda & gladio: Numidæ & Massylii effrenatis equis, & sine ephippiis, mirabili velocitate, ita vt modo citato agmine fugiant modo insequantur, miræ ad cauendum solertiæ, nonnunquam binos trahentes desultorios equos, ita vt inter pugnandum ex fesso in recentem, armati confestim transcendant: Quod compar fuit cum Sueuis & Dardanis, qui pariter confestim pugnant & cedunt: Samnites vibrare hastas antequam dimicent, assuerant: quibus in prælio non vtuntur: Euboici & Aphri hastis congrediuntur, quas vocant phalangas: Cretenses Cydonio arcu & saltu: Andabatæ nisi obscuro cœlo

Britanni. Scythæ. Chii. Syracus. Armorũ militarium atque ornatuũ apud varias gentes diuersitas. Vascones. Ætoli. Pelasgi. Albani. Iberi. Sacæ. Lacones. Persæ. Lusitani. Paphlagon. Spartani. Salentini. Gallograeci. Baleares. Cares. Persæ. Parthi. Cydones. Macæ. Thraces. Carthagin. Oretani. Numidæ. Massilii. Samnites. Euboici. Cretenses. Andabatæ.

ro cœlo, nouo & inusitato genere, clausis & conniuenticus oculis, aut in caligine & tenebris pugnant. Idem apud Arios, qui iuxta Sueuos incolunt, vt nisi atra nocte, præliari liceat, nigro scuto, corpore colore fucato, & oculis vinctis. Auctyles quoque Libyci populi, noctu pugnare discunt: die habent inducias. At non Parthi, quib. pugnare in tenebris, est lege vetitum. Lacones verò, vt in tenebris pugnare discerent, nunquam noctu præuio lumine incedebant. Contrà Athenienses: nam e cubiculo egredi noctu, nisi prælato lumine, Solonis lege vetabantur. Galli prælongis gladiis, & sine mucronibus, & vastis scutis supra vmbilicum, nudi dimicabant. Hispani breuioribus & acuminatis, leues agilitate corporum, & armorum habitu: nam linteis prætextis, cum purpura & candidissimis tunicis, præliantur. Ægyptii scutis oblongis, ita vt vix hostem conspiciant, & magnis hastis. Achæi breuioribus, neque ad protegenda corpora habilibus, & hastilibus minoribus, quibus Philopœmenes pro scuto clypeum, pro hastili sarissam dedit. Macedones graui armatura, breui gladiolo, & leuibus peltis. Medi & Thessali equitatu valent: Massagetæ equis & peditibus: Assyrii, Syri, Arabes, atque Asiatici ferè omnes, frequentius de curru præliantur: sicut Britanni, qui ingentibus gladiis sine mucrone, & breuibus cetris ictus excipiunt. Ipsi etiam Arabes velocibus camelis comminus oblongo gladio, eminus arcu & sagitta. Bactriani bipennibus & leuibus scutis: Indi arcu tricubitali vel hasta, pelta, & lato gladio: Mauri leonum & elephantum pellibus visorumque amicti, bella gerunt. Circa Mœotim Laxamathæ viri pedibus, fœminæ equestri prælio, non ense, sed laqueo depugnant: Sicut Nomades, qui Persicè viuunt, hostem illaqueatum conficiunt. Ex Germanis Roxani scuto, thorace & galea ex crudo bouis corio, reliqui immenso scuto armantur & hasta enormi. Æthiopes arcubus longis non minus quatuor cubitis, & sagittis longissimis. Parthi missilibus telis aut sagittis assuescunt, citis cohortibus nunc occursantes, nunc terga dantes, simulata fuga: quod apud Scythas & Germanos fortissimum pugnæ genus censebatur, vt cedere loco, & rursus instare, pro consilio haberent: in quibus vsus erat, cum fœminis equabus præliari, quòd vesicas

Arii. Auctyles. Parthi. Lacones. Athenienses. Galli. Hispani. Ægyptii. Achæi. Macedones. Medi. Thessali. Massagetæ. Assyrii. Syri. Arabes. Britanni. Bactriani. Indi. Mauri. Laxamathæ. Nomades. Roxani. Æthiopes. Parthi.

vesicas cursu leuarent: mares verò in aciem non producere: sicunt Bactriani fœminas camelos, ad bella præparant, maribus in expeditione non vtuntur. Sed tametsi Persæ, Medi & Assyrii effuso cursu procursando, eminus iaculis & sagittis hostem incessérent, haud longis inde temporibus Persæ optimates, thorace pectus, scuto sinistram, dextram gladio vel securi muniuerunt. Lydi quoque & pleriq; barbari, longis braccis & longis cristis, sed breui arcu & spiculo armantur. Quod autem de Cydoniis loquor, non omittendum, nullos Græcorum præter Cretenses sagittis vti, institutum patrium esse: nec solum Cydones, Persas, Parthos catervis sagittariorum valere, quos hippotoxotas vocant. sed Æthiopes, Arabes, Indos, Scythas, Bactras, Sarmatas, adde Ægyptios, & orientis populos, contra ingentes hostium copias, calamorum & sagittarum iactu præcipuè valuisse, quibus plerumque solem obumbrant, & ideò serenos exoptant dies. Præ cæteri, Magnesii artem sagittandi habuisse traduntur præcipuam, vbi oppidum Mothona, in quo Philippus sagitræ iactu amisit oculum. Scythis autem adeò sagittarum studium fuit, vt dextra ac sinistra pariter iaculari, & vice alterna in hostes mittere, sublato discrimine, callerent.

Lydi.

Cretenses sagittandi periti.

Hippotoxotæ

Magnesii.

Quid sit lex, quid plebiscitum, senatusve consultum, quid prætorum edicta, vel responsa prudentum.

CAPVT XXIII.

VERVM est quod proditur ab autoribus, à principio originum nullas apud Romanos ex scripto populi iudicio, leges latas fuisse: sed quo reges iudicium statuebant, id pro lege seruabatur. Arbitraria enim principum pro legib. erant: quippe condendarum legum ius arbitriumq; tunc penes reges erat, quũ delictorũ pœnas, præmiaq; cõstituunt. & querelas ciuium criminationesque admittunt. Hinc à Romulo leges curiatæ, & reliquis regibus, præcipuè à Seruio Tullio, absq; populi consilio, sed tantum consulto senatu, leges sacratæ fuere, quibus etiam reges tenebãtur: quas sine ordine latas Papyrius in vnum collegit, & acervauit: vnde eius Papyrianum dictum. Quum verò exterminatis regibus, cõsules & annui magistratus præessent, ius pote-

Nulla leges initio Ro. ex scripto popul iudicio.

Leges curiata.

Leges sacrata.

Papyrianum ius.

potestasque omnis legis condendæ consulib. collata fuit: qui quoties ex vsu erat, ex consulto senatus leges ad populum tulere, quæ firmæ illibatæque mansere. Neq; consules modo, sed dictatores, prætores, ædiles, censoresque ad populum iura dare, & legem ferre poterant, eaque promulgata & demum lata populi iussu, patribus autoribus, summos ac infimos astringebat, vt obedienter imperata facere oporteret. Quod si in lege ferenda populus aduersaretur, aut senatus illam non acciperet, quippe qui eam ferri aut promulgari non sineret, nullius exempli, nullarumque virium esse censebatur. Ferebat enim preco legem ad populum, ex autoritate & iussu dictatoris, consulis, prætorisve, subiiciente verba & præeunte scriba: qui quum illam promulgasset, id demum firmum erat, si in eo, quod lege cavebatur, populus autor fieret. Ipsaque lata & promulgata, atque in æs incisa, & in ærarium condita, ita eius scitis omnes astringebat, vt eius firma maneret autoritas: aduersusq; eam si quid factum foret, posset non jure factum videri. Mulcta quoque per legem lata, aduersus eum qui secus fecisset, impune abrogari quibat. Si quid tamen ea promulgata, addendum legi foret, detrahendúmve, antequam in foro proposita, & in æs incisa fuisset, facile licebat: postea verò vetabatur. Si tamen non trinundino lex promulgaretur, aut Jove tonante, vel per vim & minas, seu per fulgura & tempestates, vel die ominoso & piaculari edita: si contra plebis tribunorúmve intercessiones, aut denique contra auspicia feratur: si neq; iurata per consules tribunósve esset, poterat haud dubie abrogari, & pro infecta haberi. Quare quum M. Jubilius Drusus trib. pl. leges pro optimatibus tulisset, Philippus consul, qui ei infensus aderat, obtinuit à senatu, vt leges eius vno senatusconsulto tollerentur, quia contra auspicia latæ erant, propterea illis populum non teneri. Neque enim fas erat pro lege recipi, quod vitio, & non iusto imperio editum fuisset aut promulgatum: idque lege veteri cavebatur, his verbis: Legum iusta imperia sunto, hisque cives modeste & sine recusatione parento, & infrà. Dictum est autem trinundino leges ferri, quod tribus nundinis proponi leges, demum promulgari deberent. Si quid tamen alicui ob gratiam, quod dignum aliquod operæ precium

Quæ demũ leges ratæ erant Romanis.

Quæ lex abrogari poterat & pro infecta haberi.

Trinundino leges ferri.

cium fecisset, contra ius publicum aut legem scriptam in dulgendum foret, nonnunquam senatu postulante, populi iussu lex abrogabatur, vt ille legibus solueretur, exemplo Lacedæmoniorum, & ius interim conniuebat, eademque post annum ferebatur denuò. Alexander verò Seuerus Imperator, nullam sacrasse dicitur legem sine xx. iurisperitorum, & quinquaginta disertissimorum consilio. Quod quidem ius in legem, morem, & æquitatem veteres diuiserunt: iusque ad res humanas, fas ad religionem pertinere voluerunt. Sed notandum, non solum leges editas consensu populi sacratas, sed & scita plebis, senatusconsulta, edicta magistratuum, ac iurisperitorum autoritates & responsa, demum placita principum, & res iudicatas, vim legis habuisse: in quibus ciuile omne ius consistit. Animaduersionis enim metu, magistratus dum audaciæ & facinoribus obuiam eunt: his veluti legibus omnes alligarunt. Erant enim plebiscita, quæ rogatione tribunitia legis condendæ causa plebs statuebat, quæ licet à plebe scita essent, illa tamen vim legis habere haud dubium est, Quintus enim Hortensius, quum plebs in Ianiculum secessisset, in Esculeto legem tulit, vt ea quæ plebs iussisset, omnes Quirites tenerent: quam L. Valerius, & M. Horatius antea tulerant, centuriatis comitiis. Magni tamen Inter plebiscita legesque intererat, quod plebiscita, tribuno rogante, de his quæ ad plebem pertinent, leges verò, consule vel prætore, aut alio magistratum consulente, rogabantur. Qui tamen populus differt à plebe, quod in populo patricii, senatores, cunctaque nobilitas insunt: in plebe verò patricii non insunt. Non tamen quicquid populus iussit, ratum esse decet: quia quod ius non esset, populus iubere non poterat. Senatus quoque consulta, tametsi ad populum non ferantur, si tamen ea tribuni probassent, & rata esse vellent, legis vim obtinuere. Erat enim senatusconsultum, quod senatu iubente decernebatur sine lege. Hæc enim illa sunt decreta & consulta patrum, quæ iuris statuendi causa, nō ob priuatam vtilitatem decreto amplissimi ordinis statuuntur: quæ tunc rata erant, si trib. pl. ea censuissent: aliter poterat senatusconsultum, per intercessiones tribunitias, impediri. Fuitque diu obseruatum, in omnibus senatusconsultis, in quibus aliquem solui placebat, adiicere,

Legis abrogatio ad gratiam priuati cuiuspiam.

Iuris diuisio.

Fas.

Leges sacratæ.

Plebiscita.

Plebiscitorū & legum differentia.

Populi & plebis differentia.

Senatusconsultum.

Prætorum edicta.

vt de ea re ad populum feratur. Quod postea adiici desitũm est. Præter quæ prætorum edicta, quæ iuris statuendi causa in albo proponuntur, legum vicē habuere, vt quum doli metúsve causa, aut vi quid factum sit, vel clam, se ratum nõ habiturum promittat, quæ quidem edicta, vel ciuilis iuris declarandi, vel interpretandi, adiuuandi, supplendìve causa à prætore proponebantur: ꝙ ius honorarium dictum est. Et quũ prætores olim ob gratiã plerumque varie ius dicerent, Cornelius legem tulit, vt, nisi ex edictis suis perpetuis & scripto iure, prætores iura dare non possent. Fuitq; constitutũ vt non prætores modo, sed ædiles, censoresq; de his, quæ cuiusque magistratus iurisdictionis sunt, quoties varia & commutabilis ratio aliquid noui decernendi causam daret, edicta proponerent, eaque circum specte edita, velut iura legesq; promulgatas, seruari mandarent, ita vt si quid contra factum esset, poterat in eum haud secus lege agi, quam si decreta legum labefactasset, aut præteriisset. In quib. etiam seruatum cõperimus, tunc quum proponuntur aut eliduntur, in primis nomen Cæsaris cũ honore præfari. Et tametsi annuã dici legem edicta prætorũ, quidã censuerint, constat tamen illorum constituta haud secus, quam si perpetua lex esset, sæpè valuisse. Estque memoriæ proditũ, vt instar edictorum, prætoris interdicta valeant. Nam si quod bono publico, ne fieret, interdixit, haud secus in eos animaduertit, qui admisere aliquid contra vetitum, quam si quid fieri iussisset, & ob nequitiam paritum non fuisset. Responsa deniq; prudentum, pro legib. sæpè habita & recepta sunt. Quũ enim interpretandi iuris, & sententiæ ferendæ de his, quæ in controuersiã veniunt, potestas his tributa esset, illorũ respõsa, librata moderatione edita, nimirum causa, vim obtinuere, ac si leges sacratæ fuissent: quæ quidem tantæ autoritatis fuere, vt suppressa ratione illorũ placita instar legis haberent. Ante verò Augusti tempora ius respõdendi de iure controuerso, nulli datũ fuit: sed qui studiorũ suorum fiduciam habebant, consulentib. responsa dabant. Primus enim Augustus iureconsultis, velut legum ministris, de iure respondendi super his, quæ in dubium disceptationemq; venirent, munus dedisse fertur: & ex illo traditum, vt respondendi interpretandique iura, pro beneficio, à principe peteretur facultas. Quare à Tiberio Cæsare

Lex Cornelii.

Responsa prudentum.

Respondendi ius quando primo datũ.

ſare, Sabino iurecons. interpretandi iuris, magni muneris loco, ius tributum fuit: & poſt eum reliqui Cæſares, id muneris ſui eſſe voluere, adeo vt cùm ab Hadriano viri prætorii, vt de iure reſpondere liceret, pro beneficio peterent, reſpondiſſe dicatur, hoc non peti à principe, ſed præſtari ſolere: & ideo ſi quis ſui fiduciam haberet, eſſetque iuris ſciens reſpondendi, ſe facultatem non negaturum. Quare illorum reſponſis leges nonnunquam editæ, ſæpius interpretatæ ſunt. Feruntque Mazacenos iuxta Cappadoces, cùm Charondæ legibus vterentur, ne ſine interprete, legũ ſcita ſeruarent, ſi quod dubium ius emergeret, aliquem peritum iuris elegiſſe, cuius reſponſis & dictis parerent. Eiuſmodi fuere tam Papiniani, Seruii Sulpitii, Pauli & Scæuolæ, quam Vlpiani, Trebatii, Tuberonis, Caſſii, & Saluii Iuliani, aliorumque iureconſultorum mago nſtudio curaq; elaboratæ ſententiæ: quibus tam leges quàm plebiſcita, prætorumque edicta, & ſenatuſconſulta interpretandi facultas erat, proque illorum reſponſis in iudicio & foro, ius ſæpe dictum eſt. Hic n. Caſſius nepos fuit Tuberonis ex filia, quæ neptis erat Ser. Sulpitii, iuris ſcientiſſimus & conſultiſſimus. Papinianus vero Scæuolæ diſcipulus, & vt in Plurium eſt monumentis, ſub Seuero principe in ſummã commendationem venit. Vlpianus a. Paulus, Pomponius, Triphonius, Metianus, Celſus, Proculus, Modeſtinus, Alphenus, Africanus, Florentinus, Martianus, Calliſtratus, Hermogenes & Venuleius, ſub Alexandro Seuero floruere, in eius ſocietatem & iura familiaritatis allecti, Papiniani omnes diſcipuli. Vlpianum verò ipſe Alexander præ cęteris, ob morum probitatem, & ſingularem iuris ſcientiam, ampliſſimis honoribus honeſtauit, & re familiari auxit: qui tamen ab Heliogabalo, quòd bonus vir eſſet, officio motus fuit. Alphenus verò ab adoleſcentia tonſtrinam exercuit, mox ſub Sulpitio iuris ſcientiſſimus euaſit, ita vt conſul effici, & decedens, publico funere efferri meruerit. Trebatius, licet ſub diſciplina Ciceronis iuris peritiſſimus, aliquot libros de iure ciuili compoſuiſſet, & de religionibus nouem, tamen & verſu heroico plurimum valuit & inter poetas adnumeratus eſt. Saluius autem Iulianus, proauus fuit Didio Iuliano, qui poſt Pertinacẽ imperium tenuit. Papinianum verò Caracalla iuſſit interfici, ꝙ fratris necem,

Verba ſunt Pomponij in l. 2. non longe a fin. ff de origin. iur.

Iuriſperitus peculiaris ad danda reſponſa apud Mazacenos.

Iuriſconſulti quib. interpretandi ius datum.

Caracallæ inſolentia:

necem, quem interfecerat, apud senatum excusare nollet, asserentem, non tam facilè parricidium excusari posse, quam fieri. Fertur verò Caligula, qui hostis humani generis dictus est, omnia Iurisconsultorum placita inducere, & præter se, nullum de iure respondere voluisse. Postremò principum placita, quæ constitutiones appellantur, pro legib. etiam recepta fuere: nã cùm D. Cæsar, & sequuti principes summam imperii haberent, & soli iura darent, omne condendæ legis ius potestasq; lege Hortensia, à populo ad principem translata fuit, ita vt quod principum decretis, communis iuris decernendi causa, statutum esset, etiam sine populi concilio, pro lege haberetur. Nõ tamen omnis Cæsaris voluntas lex putanda est. quia si quid princeps non publico decreto, vt inter exempla referatur: sed priuati iuris causa statuisset, id non esse legem conuenit: quippe priuata decreta principis in exemplum non deducuntur. Diuus autem Traianus vir omni laude dignus, cum priuilegiis ab se editis, aut ob merita indultis, multos inniti, atq; in exemplum trahi videret, veritus ne contra leges moresque maiorum, ad alias causas perferrentur, illaque in iudiciis & foro pro lege acciperent, diplomatibus libellisque nunquam ex scripto respondebat, ne perniciosum inde exemplum, & quasi seminarium mali oriretur: sed tantum verbo, quibus visum est, assensisse fertur, aut priuilegia induxisse. Tametsi vetus mos esset, principem scripto adire, & consulentib. per libellos respondere. Quod & Nero fecit, qui in iure dicundo, nisi scripto, & sequenti die postulatorib. respondit. Proditur tertius Antiochus tanti decreta legum fecisse, vt datis diplomatib. edixerit, vt si quid suo iussu contra leges & iura decretum foret, ne sibi parerent, impuneque aduersarentur: cuius exemplo Agesilaus, non aliter promissa præstare voluit, quam si iusta essent. Marcus quoque Antonius orator è tot millib. orationum, nullam ex scripto edidit concionem: vt si quid parum laude dignum, & contra legum decreta in his compertum esset, posset à se dictum inficiari. Quod parum prospiciens L. Crassus orator, quum à M. Bruto increpatus esset apud iudices, quòd ex duabus orationibus capita inter se contraria edidisset, respondit, orationes esse causarum & temporum, non autem hominum & patronorum.

Principum placita.

Priuata decreta principum.

Responsio principum per libellos.

Egregium Antiochi edictum.

Qui

Qui primi de plebe ad dictaturam, consulatum, & praturam, aliosq; magistratus euecti fuerint, & de ephoris qua tradantur.

CAPVT XXIV.

QUo tempore in monte sacro magistratus sibi plebs creauit, quos sacrosanctos fecit, id cautum est, ne cui Patricio illos capere liceret. Quod non ab re sancitũ fuit: Nam cùm aduersus potentiam patriciorum, tribunum propugnatorem fautoremq; sibi plebs creasset, vt querelas criminationesque in patres acciperet, periniquum videbatur, vt in quo defensores sibi plebs adsciuerat, ad id fastigium honoris, illos qui sibi infensi infestique erant, aduocaret: quorum instar ephori apud Lacedæmonios habuere: *Ephori.* qui sicut trib. pl. Romæ consularem potestatem, ita regum Spartanorum insolentiam reprimerent, ne imperio abuterentur, nimiæque ferociæ & audaciæ assuescerent. Quià principio quinq; ex amicorum numero fuere, vt ministri regum auxilio allecti, scilicet quum reges fortis bella gererent, ipsi domi iura darent, primùm à Theopompo *Lex Spartana.* Spartanorum rege instituti necessitatis causa, licet Spartana lege cautum fuerit, vtrique regi cum exercitu foras *Ephororum insolentia.* prodire non licere. Paulatim eò licentiæ processere, vt regi non assurgerent, & seorsim tribunal haberent, & non modò magistratus comprimerent, & in disquisitionem vocarent, ac de vendendis emendisq; rebus cognoscerent, sed regi, quid facto opus erat, præscriberent. quibusque annis copiæ educendæ forent, quoq; tempore equitatus, aut grauis armatura, & peditum acies promouendæ, enunciarent. Adeoq; omnium rerum gerendarum censores erant, vt Archidamum Lacedæmoniorum regem graui affecerint mulcta, quòd cum vxore exigui corporis, nuptias contraxisset, quod liberos tantùm, non reges, se geniturum cogitasset, ipsumq; in disquisitionem vocare, & in carcerem trudere, atque morte afficere possent, sicut de Pausania, Agide, & aliis factitatum accepimus. Eoq; insolentiæ processere, vt quum inissent magistratum seruis primum bellum indicerent, quòd olim cum Mecenis conspirassent, magnisque calamitatibus & multiplici incommodo Spartam affecissent: mox, vt singuli barbam rasitarent, per præconem edicerent, vt si qui minus dicto audientes forent,

Sacellum Timoris

Ephori gradu deiecti.

rent, internoscerent. Utque maiori formidini essent, iuxta triclinium vbi tribunal habebant, Timoris sacellum exstruxere. Utque occasionem regis criminandi scrutarētur, singulis nouenniis cœlum & sidera silenti nocte obseruarunt, vt si stellam ex cœli regione in aliam declinantem aut radiantem vidissent, reges contra deos aliquid molitos criminarentur: itaque efficiebant, vt regimini cedere, & magistratu abire cogerentur. Erat tamen ius regi, vt ab ephoris vocatus, primæ & alteri iussioni non pareret, contumacia fraudi non esset: tertiæ nisi paruisset, imperio cogi poterat. Qui quidem ephori vnà cum regibus, singulis mensib. mutò iurabant, pro legibus Lycurgi imperatum ire & regnum inconcussum tenere. Hos Postea Cleomenes, quũ crudelem in modum dominarentur, sustulit, & restituta regi potestate, illos de gradu deiecit, & dominium abrogauit. Si tamen reges dissentirent, variatis sententiis, illi quæ videretur melior, standum erat: quod si in vnam sententiam conuenirent, nulli ephororum contraire fas erat. Ergò plebeios magistrat⁹ nullo patricio sumere licebat: idq; Volero trib. pl. rogatione promulgata statuit, plebsque sciuit, vt plebei magistratus sine patribus, sed tantùm admissa plebe, tribunitiis comitiis fierent. Cumque patricii magistratus auspicato fierent, solos plebeios inauspicatos esse, & minoribus regi auspiciis, peruulgatum est. Et tametsi ad dictaturam, consulatum, præturam & censuram, nulli nisi patricii antea admitterentur, tamen sequutis temporibus, patricii magistratus cum plebe communicati fuere: Siquidem Sextius primus de plebe consul factus est, quod deinde fuit Licinia lege cautum, quam C. Licinius & L. Sextius trib. pl. promulgarunt, vt consulatus cum plebe communis foret. Quintus quoque Publius Philo præturam, & Caius Licinius Stolo, de plebe homines, magisterium equitum cum patrib. gessere. Quinetiam dictaturam, in qua summus splendor & amplitudo erat, censuramque cum plebe communicatam inuenimus: nam & Caius Martius Rutilius primus dictator & censor, deinde Q. Pompeius, & Q. Metellus vterque ex plebe censores facti sunt, quam legem Philo dictator tulisse ferunt. Omnes denique patricii magistratus, etiam pontificatus, & sacerdotia cum plebe communicata fuere. Nec modò ex plebe

Plebei magistratus.

Patricij magistratus cum plebei communicati.

plebe ciues, sed Latini nominis, & demum exterarum gẽtiũ populi, ad magistratus & honores Romæ prouecti fuerũt. *Extera gentes ad magistratus Romæ prouecta.* Tribunatum verò plebis lõgo tempore, nihil cum patrib. cõsociatum habuisse comperimus, nisi cum finito decemuirali imperio, nouos trib. pl. cooptari oporteret, Sp. Tarpeium & Aul. Æternium patricios & consulares in collegium tribuni adsciuerunt. *Tribunatus plebis, à patriciis captus.* Et mox Minutius magister equitũ, qui de Sp. Melio sumsit pœnas: & postea Appius Pulcher, vt Ptolemæo bellum indiceret, & deinde P. Clodius, vt trib. pl. fieret, à patrib. ad plebem transiuere: donec post Syllæ tempora, tribunatus plebis passim à patriciis & summis honorib. functis, appeti cœpit: qui prouincias sortiri, & imperium gerere, atque cum falcib. & lictoribus, etiam extra vrbem, incedere cœperunt. Tantique postea honoris habitus est, vt pop. Rom. Octauio Augusto, & deinceps Cæsaribus, tribunatum plebis dedisse, pro magno fuerit munere existimatum. *Honos tribunitia potestatis.* Illud est tamen minimè prætereundum, quod quum à trib. pleb. dies dici consuli prætorique possit, ipse tamen iure sacrosanctæ potestatis, ab omni potentia magistratus immunis erat. *Trib. pl. potestate abutens.* Si tamen potestate tradita abuteretur, aut si iura plebis minueret, vel vbi intercedendum minimè fuisset, intercederet, seu si contra commoda plebis aliquid molitus esset, poterat ei dies dici, & à consule vel tribunis reus agi, cunctisque suffragantibus tribubus de gradu deiici, & pœnis coërcere. Tunc enim sacrosanctus esse desinebat & prophanus erat. Quod nouem trib. pl. cum Sp. Cassio, ne magistratus, more maiorum subrogarentur, contra libertatem pop. Ro. coniurarant, Publius Mutius trib. pl. non solum tribunatum abrogauit, sed & pœnas debitas iure & lege inferri peruicit. Et Tiberius Gracchus in tribunatu, Octauium collegam contra commoda plebis intercedentem, tribuum maiori parte suffragante potestate priuauit. *Legis verba de tribunis sacrosanctis.* Verba verò legis, quib. trib. pleb. sacrosanctus sit, ascripsi: Tribunum inuitum, tanquam vnum è multis, nemo cogito agere, neque verberato, neque alteri vt verberet imperato, neq; occidito, neque occidi iubeto. Si quis autem prohibitorum horum quid fecerit, impius execrabilisque esto, bonaq; eius publicato ad sacra Cereris, & qui aliquem hæc agentium occiderit, cædis expiatus esto.

Quas acies, quóſve exercitus, qui duces parua manu profligarunt, quæve flumina Xerxis exercitus epotarit.

CAPVT XXV.

Tres exercitus parua manu profligati.

ACIES profligatas & exercitus parua manu cæſos ad interitum, ita vt vix pauci ſuperfuerint, tres præcipuos, autoribus memoratos ferunt, licet ex omni antiquitate ſi quis reputare volet, innumeras inueniet. Quum enim Aſſyriorum rex Cyrus contra Scythas, cum valido exercitu occœpiſſet bellũ facere, poſtquã eos ingẽti clade afflixit, cæſo etiam vnico regis filio, Tomyris regina Scytharũ diſſimulans ægritudinem animi, inter anguſtiſſimos tramites Aſſyrios nacta, ita illos cecidit, vt parua manu hoſtium ingentes copias fuderit, ducentaq; millia Perſarum vna acie trucidarit, tanta cæde, vt ne nuncius quidẽ luctuoſæ cladis ſuperfuerit. Alterã quũ inter Locrẽſes Epizephyrios & Crotoniatas ſæuientib. odiis certaretur, tanto furore animorum, quaſi vecordia, ad pugnam fuiſſe procurſum ferunt, vt quindecim Locrorum millia aduerſus Crotoniatarum centum viginti millia, ſævè & atrociter pugnã inire nõ dubitarint. Locrenſeſque tã parua manu, tot millia Crotoniatarũ felicitate mira vno prælio attriuerint, ita prorſus vt ex ſtrage pauci vix fuga elapſi ſuperfuiſſe dicantur, eaq; ad Sargam Metaponti fluuium commiſſa pugna, ad poſteros celebrẽ memoriã nominis dederit, vulgo iactato prouerbio ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάργαν. Tertiam cum duce Milciade in campis Marathoniis, contra Artapherñẽ & Datym Darii præfectos ab Athenienſib. vno prælio feliciter pugnatum & debellatũ eſt, in qua decẽ Athenienſiũ millia, Perſarum plus cẽtum decẽ millia, crudelẽ in modum afflixerunt, toto cæſo exercitu. Fuit autẽ Marathon Atticæ ciuitas, ab Athenis haud plus decẽ millib. paſſuum diſtans. Iterũ quum annis intercedentib9, cõtra Xerxẽ arma Græciæ inferẽtẽ, qui bellũ diis hominibuſque indixerat, memorabilis Spartanorum ad Thermopylas, & clauſtra illa, tam natura quã munimento inexpugnabiliã, pugna cõmiſſa fuit, trophæis & monumentis celebrata: quorũ tã inſolens victoria proditur, vt decem hominum millia, duce Leonida, cõtra innumerabiles Perſarum copias clauſtra tenere, & ſexcentĩ Spartani, quingentorum milliũ caſtra inuadere non dubitarint: vbi tanta ſtrage ad ſatietatem ſæuitum eſt, vt difficile di-

Tomyris aduerſus Aſſyrios.

Locrenſes aduerſus Crotoniatas

Prouerbiũ.

Spartani aduerſus Xerxem.

le dictu sit, Spartanorum Atheniensiumq;, vel singulorum præcipuam virturem, vel vniuersorum laudes dinumerare: ad id verò cladis processum, vt quid funerum absumptũ sit, illud argumento fuerit, quod cadauera passim strata prælio vel tempestate, corporaq; morbo & vastitate enecta, aliosque alia peste absumptos, mare & terra vix cœperit: quiq; modo terrestres naualesq; copias vltra decies centena peditum, equitum verò octoginta millia armatorum, in expeditionem duxerat, cuique sexcenta millia frumenti modia diurna cibo, & tot flumina exhausta potui non suffecerint: is cum multa cæde & fuga à paucissimis cæsus & profligatus, inconsulti certaminis, & temerariæ expeditionis insignes pœnas dederit: ipseque tanti exercitus Imperator magnificus, tanta clade oppressus, inermi naue per stragem corporum armorumque, vix effugerit. In qua quidẽ re non minori miraculo proditur, tantas copias ab vno Pythio Bythyno epulo exceptas magnificè, frumentoq;, veste ac viatico adiutas. Fuit illa quoque, memorabilis exempli clades, celebrata sermonibus, cum ad Granicum amnem, aut Arbelam, vel quum ad Amanicas Pylas in faucibus angustis, ab Alexandro signis collatis cum Dario pugnatum est, in qua prope ad internecionem dimicatum fuit: vbi vltra centum millia Persarum peditum feruntur cæsa, equitum verò decem millia: ex Macedonib. verò non vltra triginta duo pedites, equites autem centũ quinquaginta occidisse. Ad Granicum verò barbarorum viginti millia, equitum verò duo millia fœdum in modum occubuere, quum ex Alexandri exercitu triginta quatuor fuisse desideratos, quidam monumẽtis testati sint. Romani autem licèt incredibili felicitate, sæpè hostium copias, ad extremũ exititũ profligarint, tamen præcipuis cladib9, &, infanda strage maxime hostẽ affecere, vel quum M. Liuius & Claudius Nero Hasdrubalem, suppetias Hannibali ferentem, ad Metaurũ ingenti strage debellarunt, vbi par Cannensi cladi exitiũ additũ fuisse memorant: vel quum Fabius Æmylianus vix triginta millib. militum, ad Rhodanum plus ducenta Gallorum millia, ingenti strage deleuit: vel quum contra Antiochum haud minus feliciter pugnatum est, plus quinquaginta millib. hostium cæsis, viginti quatuor equitibus, & trecentis peditibus Roma-

Pugna Alexandri aduersus Darium apud Granicum.

Romanorũ parua manu victoria.

desideratis. Aut quum C. Marius Cimbros & Theutonas, ad aquas Sextias, parua manu cecidit. Vel quum Sylla contra Mithridatem, ad Orchomenum & Cheroniam ducens, illius copias fudit, & in intimas solitudines egit. Aut quum contra Archelaum, non longe à Piræo commisso prælio, ita eum deformauit, vt ex viginti hostium millibus, vix decem superfuerint: ex Syllæ verò exercitu vix quatuordecim desiderati sint. Aut quum Pompeius eundem Mithridatem, strage atrocissima perculit, quadraginta millib. hostium cæsis, non plurib. viginti ex suis interfectis. Vel quum Lucullus contra Tigranem, bellum magnis conatibus aggressus, multiplici eum clade affecit, in quo Romanorum vix pars vigesima, copiis hostium accedere visa est: cuius pugnæ tanta Romanorum felicitas fuisse traditur, vt vltra centum millia hostium promiscua cæde occisa, Romanorum verò non vltra centum vulnerati, occisi autem quinque dicantur. Tam paruo impendio, tam insolens victoria stetit. Ælii quoque Galli expeditione Arabica, memorabilis victoria inter illustria adnumeratur, vt post excidia & vastationes agrorum, pluribus oppidis expugnatis, plus triginta hominum millibus fœde cæsis & profligatis, non amplius septem ex suis interfectis, illustri victoria potitus fuerit. Mitto Caii Cæsaris felicitatem, cuius longè lateque diffusa virtus fuit, quoties belli casibus agitatus contra Aquitanos, Heluetios, Aruernos, reliquosque Gallos & Germanos, aliasque exteras & incultis moribus gentes, parua manu innumeras hostium copias fudit? Quoties aduersus maximos conatus, inops ipse & imparatus præsentissimo animo restitit? quoties admotas hostiliter legiones fudit, quot prælia confecit, quam firmissima hostium præsidia sæpè conuulsit & labefactauit, quas vrbes & gentes vi & obsidione domuit, aut deditas in deditionem fidemque recepit, ita vt an virtute animi & mentis magnitudine, an felicitate & fortuna plus valuerit, difficile sit diiudicare? Sed post tot successus & felicitates vna Romanorum clades, inter exempla memoratur insignis, quum Lucius Bebius in Hispaniam ducens, agmine inexplorato, per abditos saltus & inuias regiones, in insidias præcipitatus, circumuentus à Liguribus & oppressus

pressus est, oportueritque Massilienses tam luctuosam cladem, per nuncios Romanis significare. Altera post Cannensem cladem, cum duce Caio Manilio & Quinto Cepione, & Cimbris & Teutonis, legionibus fusis, plus octoginta Romanorum & sociorum millia, ad Rhodanum fœdè cæsa & debellata fuere, vbi tantum cladis acceptum, vt vix decem superfuisse dicantur: qua clade pop. Rom. in tanto pauore & luctu fuit, vt velut vltima publicorum multorum passus, iustitio indicto, sicut in magna consternatione assolet, prætextas & laticlauos dimiserit, & saga sumpserit. Sed super omnem indignitatem fœdi exempli, & memoriæ est, quod de Valeriano Cæsare recentiore, memoria proditum est, qui quum optimus fuerit, infelix apparuit tum, postquam vis illa vigorque & virtus bellica, atque antiquum belli decus exoleuit; qui in expeditione in Persas, cum fœdissimo euentu pugnasset, à Sapore Persarum rege, occiso exercitu, captus, vsque eò deformatus fuit, tantisque contumeliis obnoxius, vt post afflictas fortunas, nulla verecundia pristinæ maiestatis, contra decus imperii, regi Persarum equum ascensuro, humi prostratus, dorso gradum faceret: adeò Romani indignissimam fortunam & grauissimos casus, ac sortis humanæ varietatem, velut magna documenta mortalitatis, nonnunquam experti fuere. In qua quidem re proditur verbum Galeni filii vecordis & deliri, qui quo die de captiuitate patris resciuit, parum curans, verbum Catonis vsurpauit: Sciebam, inquit, me genuisse mortalem. Quæ autem flumina à tot millibus Persarnm epota, Xerxi non suffecerint, hæc præcipuè traduntur: Scamander & Onochonus in Thessalia: Simois in Phrygia, qui ex Ido sub Ilio decurrens, quandoque torrentior, ad Sigæum mare ingreditur: Chydorus in Bœotia, Lysus in Samothracia, qui per Thasios fluit: Mænalia iuxta Hellespontum in Lysimachia. Addit Herodotus lacum in sinu eodem triginta stadiorum, quem sola iumenta Persarum, quum aqua subsalsum saporem habeat, & potus insalubris homini sit, paucis diebus exsiccauere.

Flumina à Xerxis exercitu epota.

Quid variæ gentes de diis senserint, & quàm impia & detestanda sacra apud exteras gentes fuerint.

CAPVT XXVI.

QVAM

QVAM impia & falsa inter gentes olim de diis opinio fuerit, quamque multiformes deorum vanitates, & quam infandis sacris prisci deos coluerint, dictu referre difficile est: siquidem primi mortales nulla doctrinæ schola, ratione aut lege, sed suo quisque ingenio, & prout impetus animi tulit, deos geniosque adoptando, numina coluerunt. Primos enim qui antiquissimi fuerunt, hastas colere cœpisse, aut ligna delibrata corticibus, pro diis veneratos accepimus, inde à Romanis religio fluxit, vt singuli. deorum simulacris hastas darent, tametsi antiquissimos Romanorum, centum septuaginta annos sine deorum imaginibus vixisse, nonnulli testati sunt. Indi quicquid colere cœperunt, præcipuè maximas arbores, deos putauerunt, illasq; pro numinib. venerati sunt, quas ferro violasse capitale fuit: ex quib. nonnulli, draconem quinq; iugerum, velut Liberi patris simulacrum, coluerunt. Persæ & Massagetæ Cœlum, Iouem: Solem verò deum maximum dixerunt, equosque illi sacrauerunt, quibus interdictum erat, ne quem præter Solem colerent. Quicquid verò quernis arboribus nascebatur, è cœlo missum putabant: iidem Soli, Lunæ, Telluri & Igni, Aquæ ac Ventis sacrum facere instituerunt: quos omnes deos, Ignem verò præcipuum duxerunt, quæ etiam magorum opinio fuit, cui Thales adstipulatur, qui Ignem tam religiosè coluerunt, vt cremare corpora ducerent nefas, ne contagio cadaueris, deorum maximum violarent. Multos comperi persuasum habere. Martem peruigilem deum esse, & præsentissimum numē: quare Neuri qui iuxta Borysthenem sunt, enses pro Martis simulacro adorabant. Sunt qui arbitrentur, visco, quod in querna arbore nascebatur, nullum præsentius numen æstimari. Hi fuerunt Druidæ, quorum vana superstitio inter mortales præcipua fuisse, traditur. Alii mari porrectū collem velut præsentem deum coluerunt, quòd eo occlusa vallis æstu Oceani non inundaret. Cappadocibus quoq; Mons deus habetur. Et Phryges Mæandro & Marsyæ sacrificant. Scythæ illi inhospitales, qui in intimas solitudines acti sunt, super sarmentorum fascibus vetustissimo collato acinaci, velut Martis simulacro, annuis hostiis litabant. Pœni Soli & Lunæ vniuersi sacrificant. Syri occæcatis animis Pisces & Columbam deos sibi consecrarunt.

Hasta. *Ligna delibrata.* *Indorū dii.* *Arbores.* *Draco.* *Cœlum.* *Iupiter.* *Sol.* *Luna.* *Tellus.* *Ignis.* *Aqua.* *Venti.* *Mars.* *Ensis.* *Viscus.* *Collis marinus.* *Mons.* *Mæander.* *Marsyas.* *Acinacis.* *Sol.* *Luna.* *Pisces.* *Columba.*

runt, Troglodytæ Testudines, Heliopolitani Bouē, Memphitæ Vaccam, Lentopolitani Leonem, Capram & Hircū, Mendesii, Thebani Aquilam, Lycopolitani Lupum, Babylonii verò Cepum, ab his velut propitio numine petita accipere arbitrantes. Cyrenaici Acorem, magnum deum muscarum æstimarunt. Arabes ad Memnonium, Cercopithecum cœlo dicarunt, illius opem in rebus afflictis implorantes. Mitto Ægyptiorum superstitionem, & falsarum opinionum ineptias, qui Apim præcipuo honore venerari, solum responsa dare, & prosperos euentus, aut futuras calamitates præmonstrare fabulati sunt: modò Isim & Osiridem, modò Serapim, & quod dicere piget, crocodilos, à quibus hominem deuorari, tanquam à deo expetitum, magni muneris habebatur loco, modò Ichneumones, Ibes & fœda animalia, aliaque ludibria religionum, velut deorum numina colentes, ita vt gentes aliquas, quæ Felem auream, & alios qui Scarabæos pro diis haberent, circa Sicyonem fuisse legamus. Germani Solem, Vulcanum & Lunam, solos deos quos cernebant, opinati sunt: quæ Anaximandri opinio fuit, vt cœlestia sidera deos esse crederet. Quinetiam Ægyptii Solis simulacrum, diplomatibus consignatis adorant, quem Horum nuncupant, illudque precibus & votis frequentant assiduè. Arabes Jouem & Bacchum, Æthiopes ex diis vnum mortalem, alterum immortalem putant: nonnulli Pœnam & Beneficium, Assyrii & Persæ vnum bonorum largitorem, alterum malorum. Fuere, qui crederent nullos deos esse, cæci & excordes, omniaq; agi fato, animasque cum corporibus interire vnà. Ex his præter Diagoram & Theodorum Cyrenæum, Euemerum Pegeatem, Callimachum, ac Prodicum Cæum, aliosque plures, qui ἄθεοι dicti fuere, Gallaici, gens morib. effera, cultu inhumano & fero, neque more, neque iure viuentes. Numidæ Ammonem in desertis arenis, magnis honorib. frequentant. Celtiberi cuipiam deo, cuius etiam nomen ignorabant, plena luna nocturnum sacrum fecere, & ante cuiusque fores salibus indecoris pernoctare didicerunt. Quod si illorum sacrificia scrutari, ac barbaros externosque ritus eruere conamur: quàm impios cultus, & quàm infanda sacra, apud tot efferas nationes vario gentium ritu inueniemus? Scythotauri pro hostiis Dianæ aduenas

Testudines. Bos. Vacca. Leo. Capra. Hircus. Aquila. Lupus. Cepus. Acor. Cercopithæcus. Apis. Isis. Osiris. Serapis. Crocodili. Ichneumones. Ibes. Feles. Scarabæi. Sol. Vulcanus. Luna. Sidera. Horus. Jupiter. Bacchus. Pœna. Beneficium. ἄθεοι. Ammon. Deus ignotus. Sacrificia.

Aduenæ immolati. *Virgo.* *Puer.* *Homines & ossa humana.* *Humana hostia.* *Infantes immolati.*

uenas immolabant, Laodicæi Palladi virginem, Arcades Ioui Lycæo puerum. Pleriq; iuxta Borysthenem, vecordi animo, homines victimas dare, & sacrificiis deorum, humanis ossibus adolere solebant. Blemmiæ, Cimbri, Galli, Druidæ & Germani, statis diebus, humanis litant hostiis, & cruore captiuorum adolent aras, tunc propitiari deum maximè arbitrati, quum per cruciatum homines excarnificarent, ex pœnis hominum diuinationem & auguria captantes. Fuitq; apud Phœnices & Carthaginenses nimium diu seruatum, vt infantes, principali honore insignes, sorte ductos, in regio ornatu, Saturno immolarent hostias: & quem sors morti destinarat, morti subtrahere non licebat: quare multorum ciuium largis fletibus deplorata funera fuere: à quibus sacris quum desiuissent, postea victi ab Agathocle, deos propterea subiratos arbitrantes, vt numē placarent, ducentos nobilium filios mactarunt ad aras: adeò cæca mortalitas, sub nomine religionis, ad infandas cædes, agebatur præceps. Id quod à Rhodiis & Cretensibus factitatum comperimus, vt hominem epulis grauatum, ac pueros impuberes, festis diebus Saturno mactarent. In Chio & Salamine mos multa secula viguit, vt Diomedi & Dionysio homines discerptos iugularent. Eiusdemque Dionysii templum in Arcadia fuit, in quo puellæ ad aram flagellabantur ad necem: sicut Spartæ in arca Mercurii, & Orthiæ Dianæ pueri. Quinetiam alii ingenti simulacro viminibus intexto, & viuis hominibus oppleto, ac igne succenso, hominibusque fœdum in modum exanimatis, maximum holocaustum diis offerre putauerunt. Boiis & Celtis purgato captiui hostis capite, caluariam auro cælare, & eo poculo in solennib. libare, religiosissimum erat. Proditur Aristomenes Messenius, Ioui quem Ithometem appellant, trecentos simul homines, in quibus Theopompus fuit, vno sacrificio mactasse: & Lacedæmonios eò vesaniæ processisse, vt Marti humana victima litarent. Galatæ & Massagetæ non aliter deos ritè consuli arbitrati sunt, quàm iugulato homine apud aras deorum: ex cuius casu, tum ex membrorum laniatu, & fluxu sanguinis futura diuinabant. Cimbri noxios homines seruatos, sudib. affixos, diis pro hostiis dabant. Galli præter Hesum & Theutatem Mercurium, quos humano cruore placabant, grauiorib. morbis

Homines discerpti. *Puellæ ad necē flagellatæ.* *Pueri flagellati.* *Viui homines exusti.* *Boii & Celtæ.* *Trecenti homines vno sacrificio.* *Homines & iugulati & immolati.* *Homines affixi sudibus.*

aut

aut periculis affecti, ad placandas deorum aras aut homines immolabant, aut immolaturos vouebant: ad cuius aram, etiam grandæuos ætate, pro victimis prosecabāt. Lusitanis vetus mos erat, ex intestinis hominum exta prospicere, atque inde omnia & diuinationes captare, abscissasq; captiuorum dextras pro munere diis offerre. Thraces Zamolxim, quem maximum deum putant, non aliter fieri propitium æstimarunt, quam si ad aram facili lancearum ictu homo concideret, eam optimam & diis gratissimam victimam opinati. Germani quoque ritu barbarico, Mercurio humano cruore litare religiosissimum putant. Idem fecere Senones, qui cæso publicè homine, infanda sacra statis dieb. anni celebrabant, his portentis delicta expiari opinati. Persis quoque ad habendas diis gratias, viuentes eosque spirantes sub terra defodere assuetum fuit, quem morem Græcis inoleuisse accepimus, vt in anniuersatia celebritate Baccho viuos homines sacrificent: quiq; ita fuisset immolatus, maximam inter suos probitatis laudem ferat. Longum est exequi, qui Taurorum mores fuerint, vt apud aram hominem sisterent, & post solennes preces, hominis caput claua ferirent, illudque cruci affigerent, truncumq; corpus ex ingenti rupe in præceps darent: quod cum Leucadiis commuue fuisse traditur, vt in Apollinis sacro auertendæ deorum iræ, hominem de montis specula deiicerent, & in mare precipitem agerent. Fitque apud Albanos vsurpatum, vt hominem sacris initiatum, quia sanctitate polleret, diu seruatū, & opipare saginatum, apud aras sisterent, eumq; feriali carmine excantatum, quibusdā additis precationib. cum aliis hostiis immolarent. Tantaque animorum insipientia fuit, & tam præceps libido imperiti vulgi, vt omnes ferè mortales in templis coire, & nefandis libidinibus immisceri, ac pudendis genitalibus sacrum facere, quod procreationis seminarium forent, nefas non putarent, ita vt Britannis longo tempore mos inoleuerit, coniuges & nurus nudas, & succo herbarum delibutas, ad templa ducere, & ita supplicare, ac captiuorum sanguine diis litare. Et Corinthi supra mille prostitutas, in templo Veneris assidue degere, & inflammata libidine quæstui meretricio operam dare, & velut sacrorum ministras deæ famulari. Piget referre Romanos tunc rerum domi-

Dextra diis oblata
Homo lanceæ ictus.
Humanus cruor.
Homo cæsus publicè.
Viuentes iuuenes defossi.
Viui homines sacrificati.
Tauri.
Leucadii.
Homo immolatus.
Coitus in sacris.
Britanni litant sanguine captiuorum.
Meretrices in templo Veneris habitantes.
Romani.

dominos, quibus fœdera, leges & sacra exteris dare nationib. imperium fuit, quanto in errore & quam terra caligione versatus fuit victor ille gentium Populus (& totius dominator orbis, omni superstitioni obnoxius, Junones & Genios quotidie sibi asciscendo & noua numina adoptando: qui etiam extraordinaria sacra ex fatalibus libris facere coacti, Græcum & Græcam totidemque Gallos, in foro boario ad placandas deorum iras, sub terras viuos defodere veriti non fuerunt. Licuitque diu in sacris hominem interimere, & diis immolare, adeò vt Saturnum & Latialem Jouem humana placarent hostia, cuius simulacrum, dum sacrificant, humano sanguine proluebant: donec Cneo Cornelio Lentulo, & Publio Licinio Crasso consulibus, senatusconsulto cautum fuit, ne nouam inducere religionem, néue hominem immolare, aut humano sanguine litare liceret. Ac præter notissimos deos homini vix initiato & nondum in lucem edito, turbas deorum, tanquam pedissequos & pædagogos, & tot vanitates præfecere: Prosam, Postuertam, Egetiam, Fluoniam, Lucinam, Pilumnum, Picumnum, Edusam, Porinam, Maiam quæ Fatua dicta est, quos sibi deos finxit antiquitas: etiam Stabilinum, & Statanum ac Fabulinum, aliosque Magnos, alios Ganiales, alios Indigeres, nonnullos patrios deos venerati. Adeò ignara superstitio hominum mentes deprauat, & nonnunquam sapientum animos transuersus agit. Quantum debemus CHRISTO Domino, regi & doctori nostro, quem verum Deum veneramur & scimus, quo præmonstrante explosa ferarum gentium doctrina, rituque immani & barbaro, veram religionem edocti, humanitatem & verum Deum colimus, cunctisque erroribus, & infandis ineptiis, quas prisci coluere, quid quenque deceat, & quibus sacris, quaque mente Deum colere oporteat, noscitamus?

Homines viui defossi.

Homines immolare apud Romanos quando vetitum.

LIBRI SEXTI GENIALIUM DIERUM FINIS.

τῷ θεῷ χάριτες καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

INDEX RERVM AC VOCVM, NON QVIDEM OMNIVM, SED

scitu maxime dignatum, in sex Genialium dierum Alexandri ab Alexandro libros, operosissimè per Bart. Laurentem congestus, fidelissimeque iuxta seriem alphabeti digestus.

Meminerit Lector litera a, numeris adiecta, priorem folii paginam, b posteriorem indicari.

A

Ccc

Agri-

An y-

An-

Antio-

Apium

Au-

in

quam

Caliga

natura

Cereos

Circen-

Clue-

con-

Epa-

Fila-

mina

fortu-

Fulgo-

pra

Gygius

Herculi

I.

Iecor

K.

L.

Lacta-

Legati

brata

Loci

Ma-

Me-

so-

Mutia-

Nomo-

oblatiua

Ostia

Pal-

Papia lex à quo abrogata, 237. b
& ex semine papilionum vermes, 199 b

 rex

partium

peloria

Pha-

pileum

pla-

pom-

por-

ven-

Nnn vlti-

Q

mum

terno

modo

Rho-

vultu

S.

Saccu-

Sa-

Schæ-

Secu-

T

Tæ-

Thr-

Tribu-

V.

quale

Viua

FINIS.

